فهرست

نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج‌بخش

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

جلد سوم

تألیف

محمدحسین تسبیحی

انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

اسلام آباد پاکستان

۲۵۳۵ شاهنشاهی

۱۳۵۵ هجری

۱۹۷۶ میلادی

فهرست

نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

جلد سوم

تألیف

محمد حسین تسبیحی

از انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

اسلام آباد پاکستان

۲۵۳۵ شاهنشاهی

۱۳۹۶ هجری قمری

۱۹۷۶ میلادی

به میمنت قران السعدین

پنجاهمین سال شاهنشاهی پهلوی

۲۴۸۴ تا ۲۵۳۵ شاهنشاهی

و

صدمین سال تولد قائد اعظم محمد علی جناح بنیانگذار پاکستان

۱۸۷۶ تا ۱۹۷۶ میلادی

سخن مدیر

به نام خدای بخشایندهٔ مهربان

فکر تأسیس مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان با ارادهٔ دانش پرور و فرهنگ گستر اعلیحضرت شاهنشاه آریامهر ایران و حضرت رئیس جمهور پاکستان بصورت اعلامیهٔ مشترک ۱۳ آبان ۱۳۴۸ هجری شمسی برابر ۴ نوامبر ۱۹۶۹ میلادی پدیدار گردید و تهیه و تنظیم و اجرای طرح آن به وزارت فرهنگ و هنر ایران و وزارت آموزش و تحقیقات علمی پاکستان سپرده شد. حُسن نیت و حس تعاون مسئولان دو وزارتخانه طی مذاکرات به اندازه‌یی بود که با مشخص گردیدن حدود طرح، مقدمات اجرای برنامه نیز فراهم شد و هستهٔ مرکز به صورت ادارهٔ مرکزی در راولپندی به وجود آمد و آغاز به کار کرد و در تاریخ یکم آبان ۱۳۵۰ برابر ۲۳ اکتوبر ۱۹۷۱ موافقتنامهٔ مربوط با پیوست اساسنامه درمیان دو دولت ایران و پاکستان امضاء شد و مرکز تحقق یافت.

موافقتنامه چنین شروع می شود :

"به منظور تشیید و ادامهٔ همکاری فرهنگی و آموزشی و زبانی بین ایران و پاکستان برای رسیدن به حد اعلای تفاهم بین دو کشور از طریق تعاون صادقانه و همبستگی دوستانه در این زمینه‌ها، دولت شاهنشاهی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان تصمیم گرفته اند که این موافقتنامه را برای همکاری در زمینه‌های فرهنگی و آموزشی منعقد سازند."

و هدف تأسیس مرکز در آغاز اساسنامه این گونه آمده است :

"پاکستان افتخار دارد که دارای یک میراث فرهنگی است که در طی قرون از زبان و ادب و هنر فارسی مایه گرفته است . اینک به منظور حفظ و توسعه و نشر و ترویج این میراث فرهنگی ، موسسه‌ای به نام مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان با اشتراک مساعی وزارت فرهنگ و هنر دولت شاهنشاهی و وزارت آموزش و تحقیقات علمی پاکستان به مدت نامحدودی در کشور پاکستان تأسیس می شود."

فعلاً کتابخانهٔ گنج بخش دارای ۹۰۰۷ نسخهٔ خطی و ۱۱۲۸۸ کتاب چاپی است . وظیفهٔ فهرست برداری نسخه های خطی و کتابهای چاپی این کتابخانه به عهدهٔ آقای محمد حسین تسبیحی کتابدار و همکاران است .

جلد اول و دوم "فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش" دو سال پیش منتشر شد . اینک جلد سوم آن که این هم نوشتهٔ آقای تسبیحی است ، تقدیم می شود . این نیز معرف ۱۰۰۰ نسخه است که اگر شمار رساله های مجموعه ها را در نظر بگیریم ، تعداد کلی از ۶۷۸ هم متجاوز خواهد شد . در این جلد کوششی به کار رفته است تا نسخه های کمیاب بیشتر گنجانیده شود .

امیدواریم که این جلد نیز روشنگر گوشه‌ای از جهان پهناور و غنی فرهنگ پاکستان باشد و وحدت و یگانگی میراث فرهنگی ایران و پاکستان را بیش از پیش آشکار گرداند .

مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

علی اکبر جعفری

اسلام آباد (پاکستان)

چهارم دی ماه ۲۵۳۵ شاهنشاهی

فهرست
نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش
مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

جلد سوم

تألیف

محمد حسین تسبیحی

از انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان
اسلام آباد - پاکستان

۲۵۳۵ شاهنشاهی
۱۳۹۷ هجری قمری
۱۹۷۷ میلادی

انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

شماره ۲۰

کتابخانهٔ گنج بخش، شمارهٔ ۳

گنجینهٔ فهرست و کتاب شناسی

شمارهٔ ٤

مختصات این کتاب

(جلد سوم)

نام کتاب : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، جلد سوم .

مؤلف : محمد حسین تسبیحی .

سخن مدیر : دکتر علی اکبر جعفری، مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، اسلام‌آباد ، تلفن ۲۳۳٤۰ .

چاپ کتاب : میرزا نصیر بیگ ، جدید اردو تائپ پریس ، ۳۹ چیمبرلین رود ، لاهور ، تلفن ٦٤۲۸۷ .

چاپ آغاز و انجام و تصاویر : (ایضاً) .

ناشر : مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان .

تعداد : ۱۰۰۰ مجلد .

قطع : ۲٤ × ۱۷ سانتیمتر .

کاغذ : ۷۰ گرمی سفید ، ساخت پیکیجز لمیتد ، لاهور (پاکستان) .

ماشین نویس : عبدالرشید بن عبداللطیف کارمند مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

خوشنویس : مولانا سید انور حسین نفیس رقم ، لاهور .

مدت چاپ : ۲۰ ماه (از اردیبهشت ماه ۲۵۳٤ تا دی ماه ۲۵۳۵ شاهنشاهی) .

سال چاپ و نشر : دی ماه ۲۵۳۵ شاهنشاهی (۱۳۹۷ هجری قمری و ۱۹۷۷ میلادی .

صحافی و تجلید : جدید اردو تائپ پریس ، لاهور تلفن ٦٤۲۸۷

محل انتشار : کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، اسلام‌آباد پاکستان ، تلفن ۲۳۳٤۰ .

بها : ۸۰ روپیهٔ پاکستانی .

انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

۱- فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش جلد اول ، تألیف محمد حسین تسبیحی .
۲- شرح احوال و آثار شیخ بهاء الدین زکریا ملتانی ، تألیف بانو دکتر شمیم محمود زیدی .
۳- فهرست نسخه‌های خطی خواجه سناء الله خراباتی ، تألیف محمد حسین تسبیحی .
٤- چهار تقویم از دو سال و دریک شهر ، تألیف دکتر علی اکبر جعفری .
۵- مثنوی مهر و ماه ، تألیف جمالی دهلوی به کوشش سید حسام الدین راشدی .
٦- شش جهت ، تألیف منشی روپ نراین به کوشش دکتر علی اکبر جعفری .
۷- داد سخن، تألیف سراج الدین علی خان آرزو به کوشش دکتر سید محمد اکرم (اکرام).
۸- فارسی گویان پاکستان ، تألیف دکتر سید سبط حسن رضوی .
۹- تحقیقات فارسی در پاکستان تألیف دکتر علی اکبر جعفری .
۱۰- تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان تألیف حکیم نیر واسطی .
۱۱- فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، جلد دوم، تألیف محمد حسین تسبیحی .
۱۲- شعر فارسی در بلوچستان ، تألیف دکتر انعام الحق کوثر .
۱۳- راج ترنگینی یا تاریخ کشمیر ، تألیف دکتر صابر آفاقی .
۱٤- رسالهٔ قدسیه تألیف خواجه محمد پارسا با مقدمه و تحشیه و تصحیح و تعلیقات ملک محمد اقبال .
۱۵- کتابخانه های پاکستان تألیف محمد حسین تسبیحی .
۱٦- فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، جلد سوم ، تألیف محمد حسین تسبیحی .
۱۷- کلیات دربارهٔ فرهنگ پاکستان و ایران ، تألیف گروهی از محققان .
۱۸- ریاض العارفین تألیف پیر حسام الدین راشدی .
۱۹- گرایشهای تازه در زبان فارسی ، عبدالشکور احسن .
۲۰- کلیات فارسی شبلی نعمانی به کوشش دکتر محمد ریاض خان .
۲۱- قران السعدین سرودهٔ، امیر خسرو دهلوی، باپیشگفتار از پرفسور دکتر احمد حسن دانی.
۲۲- جواهر الاولیاء تألیف سید محمد باقر بن عثمان بخاری به تصحیح و مقدمهٔ دکتر راجه غلام سرور (دو جلد) .

به نام خدای بخشایندۀ بخشایشگر

مقدمه مؤلف:

سپاس بی کران و درود بی پایان مر خدای بزرگ و یگانه را که به این حقیر توانائی و تندرستی بخشید و موفقیت و پیروزی را رفیق راهم گردانید تا بتوانم سومین مجلد فهرست نسخه های خطی کتابخانۀ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان را تألیف کنم و بدین صورت و سیرت به دانشمندان و بزرگان نسخه های خطی و خواستاران دین و دانش تقدیم دارم.

۷۹۰۰ نسخۀ خطی:

در این مجلد ٤۰۰ نسخه خطی را (از شماره ۶۰۱ تا ۱۰۰۰) به ترتیب شمارۀ کتابخانه‌ئی و بر اساس حروف تهجی یا الفبائی نام تألیف شناسانده ام و جمعاً با شمارش جنگ‌ها و مجموعه‌ها به ۶۸۷ نسخه بالغ می‌گردد. کتابخانۀ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان هم اکنون که این دیباچه را می نگارم ۷۹۰۰ نسخۀ خطی دارد و از این تعداد ٤۲۸ نسخه در مجلد اول و ۳۹۷ نسخه در مجلد دوم و ۶۸۷ نسخه در مجلد سوم (مجلد حاضر) و در حدود ۱۱۰۰ نسخه در مجلد چهارم (تحت طبع) و جمعاً تاکنون ۲۶۱۲ نسخه فهرست شده است. روش فهرست نگاری را در مقدمۀ مجلد اول آورده ام. نوادر نسخه های خطی در این مجلد نیز بیشتر و بهتر و ارزنده تر است.

فهارس هشتگانه:

در این مجلد نیز فهارس هشتگانه ترتیب داده ام تا این مجلد نیز مستقل باشد و استفاده بردن از آن آسان گردد، بدین ترتیب:

۱- فهرست موضوعی مندرجات نسخه های خطی منقول در این کتاب.

۲- فهرست مصراع های اول اشعار پراکنده در نسخه ها که در حواشی و اوایل و اواخر هر نسخه به طور پراکنده کتابت شده است. این اشعار شامل متن نسخه ها نمی گردد.

۳- فهرست کلمات و نامهایی که از روی نشان مهرها خوانده شده است.

٤- فهرست نامهای کاتبان یا خطاطان و نقاشان.

۵- فهرست نام های کتاب ها، نسخه ها، رساله ها، مجموعه ها.

٦- فهرست نامهای اشخاص، مؤلفان، مترجمان، شارحان، مورخان، مفسران، نسبت ها، کنیت ها، لقب ها.

۷- فهرست نامهای جلد سازان.

۸- فهرست نام های جای ها.

نمونه ها و تصاویر:

کوشش کرده ام تا نمونه هایی از بعضی نسخه های خطی تحت عنوان «**نمونه ها و تصاویر**» پس از فهارس به دست دهم. این فهارس و نمونه ها به مطالعه کنندگان و جویندگان، دریافتن کلیهٔ مطالب و مندرجات نسخه های خطی کمکی بزرگ می کند.

٦٨٧ نسخه در این مجلد:

جمع کل نسخه هایی که در این مجلد شناسانده ام از روی شمارش و نشان کتابخانه‌یی ٤۰۰ نسخه است اما از لحاظ نام آنها که در جُنگ‌ها و مجموعه‌ها آمده تحقیقاً ٦٨٧ نسخه است زیرا در ۳۰ «**مجموعهٔ**» معرفی شده و در کناره‌های صفحات دیگر نسخه ها و جنگ ها ۲۸۷ رساله و کتاب آمده که هر یک را جداگانه شناسانده ام. ۱۷ نسخه «**ناشناخته**» مانده است، باوجود اینها کوشیده ام که آنها را با مقایسات و جست و جوها و نشانی های دیگر تا آنجایی که مقدور بوده است بشناسانم و همهٔ موارد ۹ گانهٔ فهرست نگاری و نسخه شناسی در این کتاب را در مورد آنها اعمال دارم. این ناشناختگی اکثر از لحاظ نام «**تألیف**» است.

زبان نسخه ها:

نسخه هایی را که در این مجلد شناسانده ام به ٦ زبان تألیف (تصنیف) گشته اند،

اما بعضی نسخ از آمیختن ۲ تا ۳ زبان از این شش زبان ، واحدی دیگر را تشکیل داده و روی هم رفته ۹ نوع زبان به وجود آمده است ، بدین شرح :

۱- زبان فارسی	۵۲۵ نسخه
۲- زبان عربی	۹۱ نسخه
۳- زبان اردو	۱۴ نسخه
۴- زبان پنجابی	۶ نسخه
۵- زبان پشتو	۲ نسخه
۶- زبان ترکی	۱ نسخه
۷- زبان فارسی و عربی	۴۷ نسخه
۸- زبان فارسی و اردو	۱ نسخه
۹- زبان فارسی و ترکی و هندی	۱ نسخه

موضوعات کلی (۱۵ موضوع) :

موضوعات کلی که این نسخه ها (یعنی ۶۸۷ نسخه) بر اساس ـ آنها تألیف یا تصنیف گشته اند ، روی هم رفته ۱۵ موضوع هستند ، اما موضوعات جزئی آنها شامل تقریباً ۵۰۰ ... موضوع می شوند که در فهرست موضوعی مندرجات نسخه های خطی منقول در این کتاب که در پایان این مجلد ضمن فهارس هشتگانه آمده است ، همه آنها را گرد آورده ام . ضمناً شمارهٔ موضوعی هر نسخه بر بنیاد روش کتاب شناس و فهرست نگار نامی آمریکا ملویل دیوئی (Melwil Dewy 1851-1931) قراردارد .

نشانی و شمارهٔ نسخه ها :

اعداد کسری موضوعی و کتابخانه‌یی در سمت چپ نام هر نسخه آمده است . صورت این اعداد کسری ، شمارهٔ موضوعی و مخرج آنها شمارهٔ کتابخانه‌یی است . مثلاً : (اباحة شرب الدخان ۲۹۰/۹۰۷) . شمارهٔ ۲۹۰ نمایندهٔ موضوع نسخه و شماره ۹۰۷ نمایندهٔ ترتیب کتابخانه است . طالبان و استفاده کنندگان هر نسخه باید نام نسخه و شمارهٔ کسری (صورت و مخرج) سمت چپ آنرا یادداشت کنند و به کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ارسال دارند تا عکس یا فیلم آن نسخه ، مطابق مقررات تهیه گردد و برای آنان فرستاده شود .

تعداد موضوعات کلی :

فهرست موضوعات کلی و تعداد نسخه هایی را که هر موضوع در بردارد بدین شرح است :

۱- دین	۲۳۹ نسخه
۲- ادب	۳۲۶ نسخه
۳- طب	۲۹ نسخه
٤- تاریخ	۲۰ نسخه
۵- ستاره شناسی	۱۹ نسخه
٦- مراجع	۱٤ نسخه
۷- زبان شناسی	۱٤ نسخه
۸- فلسفه	۱۱ نسخه
۹- اخلاق	۵ نسخه
۱۰- جامعه شناسی	۵ نسخه
۱۱- روانشناسی	٤ نسخه
۱۲- ریاضی و هندسه	٤ نسخه
۱۳- شیمی (کیمیا)	٤ نسخه
۱٤- منطق	۲ نسخه
۱۵- جانور شناسی	۱ نسخه

متن نسخه ها :

کلیهٔ متن این نسخه‌ها، یعنی ٦۸۷ نسخه، که در ۱۵ موضوع کلی تألیف یا تصنیف گشته اند، «منثور»، «منظوم»، «منثور و منظوم»، «مثنوی»، «قصاید»، «غزلیات»، «رباعیات»، «مخمسات»، «مراثی» و یا آمیخته‌یی از اینها هستند، بدین شرح :

۱- دین = ۲۹۰

منثور	منظوم	منثور و منظوم	منظوم (مثنوی)
۱٦۳ نسخه	۵ نسخه	٤۵ نسخه	۵ نسخه

۲- ادب = ۸۹۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم (مثنوی)	منظوم (قصاید و مقطعات)	منظوم (دیوان)	منظوم متفرقه
۹۸ نسخه	۷۵ نسخه	۹۵ نسخه	۱۰ نسخه	٤۹ نسخه	۱۷ نسخه

۳- تاریخ = ۹۵۰

منثور	منثور و منظوم
۹ نسخه	۳ نسخه

٤- طب = ٦۱۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم
۲۷ نسخه	۱ نسخه	۱ نسخه

۵- مراجع = ۰٤۰

منثور	منثور و منظوم	منظوم
۱۱ نسخه	٤ نسخه	۱ نسخه

٦- زبان شناسی = ٤۹۰

منثور	منظوم
۱۲ نسخه	۱ نسخه

۷- ستاره شناسی = ۵۲۰

منثور	منثور و منظوم
۱۸ نسخه	٤ نسخه

۸- اخلاق = ۱۷۰

منثور	منثور و منظوم
۲ نسخه	۲ نسخه

۹- فلسفه = ۱۱۰

منثور
۵ نسخه

۱۰- روانشناسی = ۱۵۰

منثور
۸ نسخه

۱۱- جامعه شناسی = ۳۰۰

منثور
۲ نسخه

۱۲- شیمی (کمیا) = ۵۴۰

منثور
٤ نسخه

۱۳- ریاضی هندسه = ۵۱۰

منثور
۳ نسخه

۱٤- منطق = ۱۶۰

منثور
۳ نسخه

۱۵- جالور شناسی = ۵۹۰

منثور
۱ نسخه

نسخه های مکرر:

٤۲ نسخه را از میان ۶۸۷ نسخه در این فهرست، مکرر شناسانده ام یعنی از یک نسخه بیشتر و از ۹ تا ۲ نسخه هستند. ۱۸ نسخهٔ زیر از ۹ تا ۳ نسخه مکرر می باشند بدین شرح:

۱- قرآن حکیم بازیر نویس های فارسی	۱٤ نسخه
۲- کیمیای سعادت	۱۰ نسخه
۳- جُنگ اشعار (مجموعهٔ اشعار)	۷ نسخه

۴- دیوان حافظ	۷ نسخه
۵- گلستان سعدی	۵ نسخه
۶- تفسیر حسینی	۵ نسخه
۷- احیاء علوم الدین	۵ نسخه
۸- دیوان جامی	۴ نسخه
۹- نفحات الانس جامی	۴ نسخه
۱۰- تفسیر درواجکی	۳ نسخه
۱۱- تفسیر یعقوب چرخی	۳ نسخه
۱۲- حملهٔ حیدری	۳ نسخه
۱۳- ذخیرهٔ خوارزمشاهی	۳ نسخه
۱۴- رسایل تنکلو شاه	۳ نسخه
۱۵- شرح اسکندر نامه	۳ نسخه
۱۶- بوستان سعدی یا سعدی نامه	۳ نسخه
۱۷- مثنوی مولوی	۳ نسخه
۱۸- المغنی شرح الموجز	۳ نسخه

۲۴ نسخهٔ مکرر دیگر هر یک در دو نسخه معرفی شده اند. این نسخه ها اگرچه در این مجلد مکرر آمده اند، و لیکن در خط و کتابت و کاغذ و جلد و اندازه و تاریخ و نام کاتب و محل کتابت کاملا با هم فرق دارند. ضمناً این مسأله را ثابت می کنند که در سر زمین پاک، ارزش و شهرت متون فارسی بر اساس کدام یک از متنهای مشهور و یا مؤلف (مصنف) آن قرار دارد.

در این آمار غیر از «قرآن شریف» که در ۴۱ نسخه معرفی شده وگذشته از «جنگ ها» که مؤلف وگرد آورندهٔ آنها معلوم نیست، خوب واضح است که کیمیای سعادت ۱۰ نسخه، دیوان حافظ ۷ نسخه، گلستان و بوستان سعدی ۸ نسخه، تفسیر حسینی ۵ نسخه، احیاء علوم الدین ۵ نسخه، دیوان جامی ۵ نسخه است و بقیهٔ نسخه ها به ترتیب از ۴، ۳، ۲، ۱ بیشتر نیستند. تعداد نسخه های بیشتر ازهر مؤلف (مصنف، شاعر، مترجم، شارح) دلیل بر شهرت و احترام و مقبولیت بیشتر اوست، چنان که درمیان مؤلفان این

نسخه ها غزالی اول ، جامی دوم ، سعدی سوم ، و حافظ چهارم است و قس علی هذا .

عقیدهٔ نگارنده :

نگارنده تا آنجایی که توانایی داشته کوشیده ام که هر نسخه را بوسیلهٔ خود نسخه بشناسانم زیرا معتقد هستم که منظور و مقصود فهرست نگار و جویندهٔ هر نسخه ، شناساندن و شناختن آن نسخه به وسیلهٔ همان نسخه است . آنچه در هر نسخه خطی است بهترین معرف آن نسخه است وگرنه نقل مطالب و مندرجات دیگر کتب و فهارس برای شناخت نسخه خیلی مفید نمی تواند باشد و شاید خالی از اشتباه نباشد . ذیلاً دو نکته را یاد آور می‌گردم :

نکتهٔ اول :

نگارنده هر چه را که از نسخه ها برای شواهد نقل کرده ام ، بدون جرح و تعدیل و توضیح و تصحیح و غث و سمین است و حتی رسم الخط آن ، اگر غلط و اشتباه هم بوده است ، تا حد ممکن حفظ شده است : زیرا نقل این شواهد بعینه به ما می گوید که ارزش علمی ، ادبی ، لغوی، انشایی ، املایی ، تاریخی ، و هنری نسخه تا چه پایه است و اگر فهرست نگار نتوانسته است نسخه را بشناساند خواننده و خواهندهٔ نسخه، آنرا خواهد شناخت و شاید در معرفی آن هم بکوشد. بنا بر این از مطالعه کنندگان ارجمند این فهرست درخواست دارم ، هنگام مطالعه و استفاده ، این نکته را در نظر بگیرند و اشتباهات و سهوالقلم های کاتب و احیاناً مؤلف را از من نشمارند .

نکتهٔ دوم:

دیگر نکته‌یی که باید یاد آور شوم آن است که هیچ نکوشیده ام نسخه‌یی را ممتاز و منحصر بفرد و بی نظیر و یگانه و بی همتا معرفی کنم بلکه آنچه را که نسخه بوده و در برداشته است معرفی کرده ام و نیز کوششی نداشته ام که بگویم این نسخه چاپ شده و یا چاپ نشده است زیرا بسا اتفاق افتاده که نسخه‌یی چاپ شده و لیکن نامی ترین فهرست نگاران و نسخه شناسان از آن آگاهی نداشته اند . باوجود اینها اگر در مواردی الزامی می نموده است ، یاد آور گشته ام که نسخه‌یی منحصر بفرد است و یا چاپ نشده است، مثلا می توانم بگویم که بهترین نسخه های این فهرست ، گلستان معنی و نکات اشعار، دیوان سیف الدین اسفرنگی ، دیوان سلمان ساوجی ، کشف الاسرار و عدة الابرار ، کلیات حکیم

شفای اصفهانی ، تفسیر درواجکی یا لطایف التفسیر، دیوان جرأت لکهنوی و مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی است . و نیمی از نسخه های این فهرست چاپ نشده است .

بسیار خرسند و شاد مانم که کوشش من در تألیف و چاپ سومین مجلد فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان به ثمر رسیده است . امیدوارم مورد توجه محققان و دانشمندان ایران شناس و پاکستان شناس قرار گیرد و موجب شود که دوستی ها و تفاهمات و روابط فرهنگی و علایق علمی و عرفانی و پیوستگی های تاریخی و هنری دو کشور مستحکم تر و پای برجای تر گردد . ضمناً از بزرگان علم و ادب درخواست دارم که در راهنمایی و همراهی، مرا دلیل راه گردند و در تذکارات و یاد آوری ها و نکته چینی ها و خرده گیری ها، اشتباهات و از قلم افتاده هایم را به وجود فضل و کرم و به برکت دانش و هنر خود شان خاطر نشان فرمایند .

محقق ارجمند و استاد دانشمند جناب آقای **دکتر علی اکبر جعفری** مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان همواره مرا راهنما و همراه و یار و مددکار بودند و برخی نکات تاریخی را یاد آور شدند و در قرائت نام ها و نشان مهرها و نکات مجهول یاریم نمودند و نیز وسایل چاپ و نشر این فهرست را از طرف ادارهٔ انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان فراهم ساختند و مطالب انگلیسی آنرا نگاشتند . در اینجا لازم می دانم از صمیم قلب از ایشان سپاسگزاری نمایم و دعای خیرم را بدرقهٔ راهشان گردانم . دیگر از آقایان : **استاد سید پیر حسام الدین راشدی** که چند نکتهٔ تحقیقی را یاد آور گشتند و راهنمایی های ارزنده و سود مند فرمودند و **استاد دکتر محمد جواد مشکور که** همیشه در کلیهٔ مراحل مشوق و دلیل راهم هستند تشکر می کنم . همچنین از آقای **پرفسور احمد حسین احمد قریشی قلعه داری** و آقای **احمد منزوی** و آقای **علامه محمد حسین عرشی و آقای دکتر سیف الله وحیدنیا** که دربارهٔ نخستین و دومین مجلد نقد نوشتند و نظرات صائب ابراز داشتند و از آقای **عبدالرشید** که مسوده ها را ماشین کرد و از آقایان **نور احمد قریشی، سید رضا عارف نوشاهی و محمد نذیر رانجها** که در تهیه فهارس اعلام یاریم دادند صمیمانه سپاسگزار هستم .

و نیز از همسر فداکار و باگذشتم سرکار **خانم اقدس رضوانی (تسبیحی)** که وسایل آسایش و آرامش مرا فراهم ساختند تا این اثر به وجود آمد، بسیار متشکرم .

از خدای بزرگ مدد می جویم تا به این حقیر توانایی بیشتر و تندرستی کامل تر عطا فرماید که حق خدمت را بهتر ادا کنم و مجلدات دیگر نسخه های کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان را زود تر با روشی سود مند تر و تحقیقاتی ارزنده تر به ارباب علم و ادب و پژوهشگران فرهنگ و هنر تقدیم دارم.

خُرد ترین بندگان خدا

محمد حسین تسبیحی

اسلام آباد - پاکستان

۲۹ محرّم الحرام ۱۳۹۷ هجری قمری

۳۰ دی ماه ۲۵۳۵ شاهنشاهی

۲۰ ژانویه ۱۹۷۷ میلادی

۲۹۰
۹۰۷

اباحة شرب الدخان

[دین ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۱۸×۱۱×۳/. س‌م. —دورنی : ۱۳ س ۱۳×۵/۷ س‌م.

۲- اوراق : ۱۵ ورق. ۳۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد رنگ ولایتی (فرنگی)، جلد مقوایی ملون باعطف وگوشهٔ پارچه‌یی کبود رنگ.

۴- خط : نسخ خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوان‌ها شنگرف ، جدولهای ٤ خطی کنارهٔ متن سیاه و زرد.

۵- کاتب : و تاریخ کتابت ندارد.

۶- مؤلف : و نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد (رک : ۹ چگونگی).

۷- آغاز : «یافتاح ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی انزل علینا لبیان الحلال و الحرام فرقانا و اوضح لنا آیاته ایضاحا و تبیانا و بین لناصراطا مستقیما».

۸- انجام : «هو مباح او مملوک و منها لودخل برجه حمام و شک هل هو مباح او مملوک و منها یعلم منه حل شرب الدخان غمز شرح اشباه النظائر».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «شرب دخان» یا «استعمال تنباکو یا دخانیات» و حلال و حرام و مباح بودن آن است. از این نسخه که به زبان عربی است معلوم می شود که شخصی به نام «محمد زاهد» (ص ۹) رساله‌یی می نویسد به نام «رسالة ردا علی من ادخل جذب الدخان فی الحرام المحظور» و شخصی دیگر به نام «الفاضل الحاجی ساکن قلعه الحاجی در قصور» در رد این رساله می‌نویسد : «رسالة فیه جذب الدخان فی القبیح المحظور».

و شخص سوم این رساله را می نویسد دررد شخص دوم و در تقریظ شخص اول. تدوین رساله بر اساس کتب فقهی و شواهد دینی است و همه مآخذ را به دست داده است. به خط تازه روی جلد نوشته: «اباحة شرب الدخان» مهر «کتاب خانهٔ رشیدیه» دارد.

۲۹۰
۷۷۹

اجناس الواقعات

[دین، فقه و فتوی، عربی، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی: ۲۷×۱۶/۵×۳/۵ سم. ـدرونی: ۲۵ س ۲۰×۹ سم.

۲- اوراق : ۱۸۷ ورق. ۳۷٤ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خشن خاکی رنگ هندی، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ، ضربی، ترنج و نیم ترنج، عطف تیاجی سرخگون.

٤- خط : تعلیق یا تحریر عربی، سخت خوانا. پخته، عنوان‌ها و نشان و سر فصلها شنگرف، قرن ۸ و ۹ هق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

٦- مؤلف : ظاهراً نام مؤلف «**الامام حسام الدین عمر بن عبدالعزیز الشهید سنهٔ ۵۳٦ هق**». است، نام تألیف: «**اجناس الواقعات**» یا «**نفائس اجناس الواقعات الملتقط من الجامعین و الدیارات**»، تاریخ تألیف: «**۵۳٦ هق**»: «و جمع الامام حسام الدین عمر بن عبدالعزیز الشهید سنة ۵۳٦ ست و ثلاثین و خمسمائه اجناسا یقال لها الواقعات» (رک: کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون، ج ۱، باب الالف، ص ٤۱ و نیز: ۷ـ آغاز).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، قال العبد الضعیف تولاه الله بعصمته و خص اسلافه برحمته هذا ما اختصرته من کتاب سبق منی جمعه و تصنیفه و نظمه و تألیفه فی نفائس اجناس الواقعات الملتقط من الجامعین و الدیارات المنتخبة من فواید ائمة الانصار فی سوالف الدهور و الاعصار».

۸- انجام : «لم یتخذ هذا الامر صناعة یختلف الیه کما یختلف الی السوق لا یرتفع له

کبرشی عن نصیرین لصاحبه الاترن الی حرص هذا الرجل یعنی الحسن دخلت علیه» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه و فتوی» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و به زبان عربی است . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «باب» است . در آغاز «کتاب الطهاره» و «باب الوضوء» و در انجام «کتاب الخیل» آمده است . فهرست کلیهٔ مطالب تحت عنوان «فهرست فتاوی اجناس الواقعات فی علم الفقه» در ۷ صفحه با کاغذ و خط و کتابت جداگانه از متن در آغاز نسخه آمده است . چند یادداشت فقهی و دعائی در صفحات آغاز دارد . در گوشه و کنار صفحات بعضی توضیحات فقهی به زبان فارسی و عربی آمده . در لابلای نثر عربی اشعار عربی نیز به مناسبت مطالب فقهی آمده است . نسخه‌یی ارزنده است و گویا هنوز چاپ نشده باشد . نشان چند مهر از کتابفروشی رشیدیه ، و نیز این مهر «کتب خانه مولانا فضل حق صاحب موضع شموزی ضلع دیره اسماعیل خان» دارد .

۲۹۰
―――
۷۴۰

احیاء علوم الدین

[دین ، عرفان و تصوف ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : ــبیرونی : ۲۳×۱۳×۴ س‌م . ــدرونی : ۱۹ س ۱۴×۵/۶ س‌م .

۲- اوراق : ۳۸۹ ورق . ۷۷۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ در غلاف پارچه‌یی ملون .

٤- خط : ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط عربی ، قرن ۱۰ ه‌ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «امام ابو حامد محمد بن محمد بن محمد بن احمد غزالی طوسی ۴۵۰-۵۰۵ ه‌ق» نام تألیف : «احیاء علوم الدین» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : فهرست کتب عربی ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۳۲۵ - ۳۲۶) .

۷- آغاز : از «کتاب الاول من ربع المهلکات» اینگونه آغاز می شود : «بسم الله

الرحمن الرحیم، کتاب عجایب القلب و هوالکتاب الاول من ربع المهلکاة من کتب احیاء علوم الدین الحمد الله الذی یتحیردون ادراک کنه جلاله القلوب و الخواطر و تدهش فی مبادی اشراق انواره الاحداق و النواظر المطلع علی خفیاه السرایر».

۸- انجام : «و المخلصون علی خطر عظیم فاذن المغرور هالک و المخلص الفار من الغرور علی خطر فلذک لایفارق الخوف و الحذر قلوب اولیاء الله تعالی ابداً افنسال الله تعالی حسن الخاتمه فان الامور بخواتیمهاتم ربع المهلکات و نتلو ربع الرابع فی المنجیات فلله الحمد و المنه و صلواته علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین:

اموت ویبقی کل ما قد کتبته   فیالیت من یقرأ خطوطی و عالیا
لعل الهی تعف عنی بفضله   و تغفر تقصیری فووسوء فعالیا

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع عرفان و حکمت و فلسفه و مسائل فقه و حدیث اسلام است و از کتاب‌های بسیار ارزندهٔ علوم اسلامی است. تقسیات آن بر پایهٔ «کتاب» و «ربع» و دیگر عنوانات است و این نسخه شامل کتاب الاول الی کتاب التاسع از ربع مهلکات از کتب احیاء علوم الدّین است. در آغاز نسخه چهار صفحه به زبان فارسی تحت عنوان «تتمهٔ مکتوب دو صد و شصت و ششم» آمده است و موضوع آن دربارهٔ عرفان و تصوف و به نام «جناب میرزا جیو» است. از آغاز و انجام افتادگی ها داشته که به خط و کاغذ تازه افزوده اند. یادداشتهایی در گوشه و کنار صفحات در توضیح مطالب دارد ــ نشان چند مهر در صفحات ۲۷ و ۷۶۵ و ۷۶۹ دارد که بعضی از آنها سیاه شده است: «عملدار سرم چوسر در پرده‌ام» و دیگر مهرها خوانده نشد.

۲۹۰ / ۸۱۳

احیاء علوم الدین

[دین، فقه و فلسفه و عرفان، عربی، منثور]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۳۱×۱۸/۵×۴ س م. ــ درونی : ۲۷ س ۲۳×۱۲ س م.

۲- اوراق : ۳۱۸ ورق . ٦٣٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ضربی (ترنج) باعطف و گوشهٔ چرمی سرخگون . نام صحاف روی جلد آمده است : «عمل ملا سید عبدالله صحاف ۱۲٦۹» .

٤- خط : ثلث خوش ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، خطهای افقی رسم شده و بربالای الفاظ و کلمات شواهد شنگرف . در آغاز و اوایل هر کتاب یک سر لوح زیبا یا یک کتابهٔ زرین در زمینهٔ زرین و لاجوردی و گل و بوته نگاری ، جدولهای ٦ خطی ٤ رنگ درکنارهٔ متن، صفحهٔ اول و دوم درمیان سطرها نقاشی دندان موشی زرین . قرن ۱۰هق .

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده ، تاریخ کتابت : «۱۰۷۳هق» در صفحهٔ ۳۷۳ چنین آمده است : «و کان الفراغ من کتابة هذ الکتاب المبارک و هو ربع العبادات من احیاء علوم الدین فی یوم الاربعا من سلخ شوال سنهٔ الف و ثلث و سبعین من هجرة النبویة غفر الله لکاتبه و لمالکه و لقاریه آمین» .

٦- مؤلف : «ابو حامد محمد بن محمد بن محمد بن احمد غزالی طوسی ۴۵۰-۵۰۵هق» ، نام تألیف : «احیاء علوم الدین» ، که تاریخ تألیف در حدود «٤٨٥ تا ٤٩٠هق» (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱ ، ص ۳۷٦ ، ج ۲ ص ۳٦۷» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و ما توفیقی الا بالله علیه توکلت قال الشیخ الامام حجة الاسلام شرف الایمة ابو حامد محمد بن محمد بن الغزالی الطوسی رضی الله عنه احمد الله تعالی اولا حمدا کثیراً متوالیاً وأن کان یتضال دون حق حمد جلاله حمد الحامدین» .

۸- انجام : ناقص است و تا آغاز کتاب آداب السفر که کتاب هفتم است ادامه دارد و اینگونه پایان می یابد : «و کان له فی سفره مشروطاً و آداب ان اهملها کان من اعمال الدنیا و اشیاع الشیطان وان واظب علیها لم یخل سفره عن فواید تلحقه بعمال الاخرة و نحن نذکر آدابه و شروطه فی بابین انشاءالله تعالی الباب الاول» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع کلیهٔ معارف اسلامی است که بر اساس قرآن شریف و احادیث و اخبار و روایات و حکایات تاریخی و دینی و علمی و ادبی و فلسفی و عرفانی تألیف شده است . در این نسخه از آغاز کتاب احیاء علوم الدین تا آغاز کتاب آداب السفر از ربع العادات آمده و تقسیات آن بر اساس «کتاب» و «ربع» و «باب» و «رکن» و «فصل» و «فایده» و «اعداد ترتیبی» است و جمعاً «چهار ربع» و هر ربع ۱۰ کتاب و هر کتاب چند باب و رکن و فصل و فایده و دیگر عناوین دارد : «و قد اسسته علی اربعة ارباع : «ربع العبادات و ربع العادات و ربع المهلکات و ربع المنجیات و صدرت الجمله بکتاب العلم». ربع العبادات . ۱۰ کتاب، ربع العادات . ۱۰ کتاب، ربع المهلکات . ۱۰ کتاب، ربع المنجیات . ۱۰ کتاب» دارد . در آغاز و انجام و گوشه و کنار صفحات این نسخه یادداشت هایی دعایی و دینی و اشعار دارد . از جمله این یادداشت در آغاز : «الجزء عادات و عبادات من احیاء العلوم پنجاه و شش سکه خریده شد» .

۲۹۰
۸۲۰

احیاء علوم الدین ، ربع اول و دوم

[دین ، فقه و اخلاق و عرفان ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۴/۵×۲۵×۲/۵ سم. —درونی : ۳۳ س×۲۲/۵×۱۷ سم.
۲- اوراق : ۲۲۰ ورق . ۴۳۸ صفحه .
۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ضربی منقش با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ .
٤- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، دو صفحهٔ آغاز ربع اول و یک صفحهٔ آغاز ربع دوم ۳ سر لوح مذهب و منقش در زمینهٔ زرین و لاجوردی ، جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن سیاه و سرخ و زرین و جدول یک خطی کنارهٔ صفحات سیاه ، قرن ۱۰ ه ق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
۶- مؤلف : (رک : احیاء علوم الدین ۲۹۰/۷٤۰) .

۷- آغاز : **مقدمه و فهرست مطالب (ص ۲) :** «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما کنالنهتدی لولا ان هدانا الله و افضل الصلوات و اکمل التحیات علی سید السادات و منبع اهل السعادات محمد و علی آله الطیبین و اصحابه الطاهرین» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۱۰) :** ناقص است و تا «کتاب ذکر الموت و البعث و النشور» از ربع المنجیات اینگونه ادامه دارد : «کتاب ذکر الموت و البعث و النشور فضیلة الامل بالاخبار و الاثار بیان ما یستحب من احوال المحتضر عند الموت و وفات عثمان رضی الله عنه بیان حال القبر و اقاویلهم علی القبور» .

ـــ آغاز : **ربع العبادات (ص ۱۲) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ، قال الشیخ الاوحد الزاهد الموفق ابو حامد محمد بن محمد بن محمد الغزالی ادام الله امتاع المسلمین لبیوع علمه احمد الله تعالی اولا حمدا کثیرا متوالیا و ان کان یتضال دون حق جلاله حمد الحامدین» .

ـــ انجام : **ایضاً (ص ۲۱۸) :** «و قد ذکرنا فضایل الاشهر و الایام للصیام فی کتاب الصوم فلاحاجة الی العادة و الله اعلم بالصواب تم ربع الاول من العبادات من کتب احیاء علوم الدین و تتلو ربع الثانی من العادات من کتب احیاء علوم الدین انشاء الله تعالی و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله و صحبه وسلم تسلیما کثیراً کثیراً و الحمدلله رب العالمین آمین» .

ـــ آغاز : **ربع العادات (ص ۲۲۱) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ، کتاب الاکل و هو الکتاب الاول من ربع العادات من کتب احیاء علوم الدین الحمدلله الذی احسن تدبیر الکاینات خلق الارض و السموات و انزل الماء الفرات من المعصرات فانشا الحب و النبات» .

ـــ انجام : **ایضاً (ص ۴۴۸) :** «نسأل الله تعالی ان یوفقنا للاقتداء به فی الاخلاق و الافعال و الاقوال و الاحوال بمنه وسعة جوده انه سمیع مجیب رحیم و دود حلیم غفور قدتم ربع العادات من کتاب احیاء علوم الدین و تتلوا ربع المهلکات من هذا الکتاب ان شاء الله تعالی تمت ۵۵۵» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل مقدمه و ربع عبادات و ربع عادات از ارباع چهارگانهٔ کتاب احیاء علوم است. هر ربع بر ۱۰ کتاب تقسیم شده است. فهرست نسخه با یک

مقدمه در ۱۰ صفحه در آغاز ربع عبادات آمده است. نسخه‌یی ارزنده است. کاتب خود عالم بوده و سهو القلم اندک دارد. در گوشه و کنار صفحات بعضی از یاد رفته‌ها و توضیحات را افزوده است. کتاب احیاء علوم الدین از ارجمند ترین کتابهای علمی و دینی و فقهی و اخلاق جهان اسلام است و از همان روزگار تألیف پیوسته مورد توجه بوده است. نسخه‌های خطی آن فراوان و چندین بار چاپ شده و تقریباً به همهٔ زبان‌های زنده دنیا ـ مکمل یا مختصر ـ ترجمه شده است. در کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی علاوه بر این نسخه، ۲ نسخهٔ دیگر موجود است (رک: احیاء علوم الدین ۸۱۳/۲۹۰، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۳ و همین مجلد).

۲۹۰
۸۲۱

احیاء علوم الدین، ربع سوم و چهارم

[دین، فقه و اخلاق و عرفان، عربی، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی: ۳۴/۵ × ۲۲ × ۳ سم. ـ درونی: ۳۳ س ۲۵/۵ × ۱۷ سم.

۲- اوراق : ۳۱۷ ورق. ۶۳۴ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی ضربی، منقش با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ.

۴- خط : ثلث خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، در آغاز ربع المهلکات و در آغاز ربع المنجیات دو سر لوح زیبا در زمینهٔ زرین و لاجوردی و گل و بوته نگاری، جدولهای کنارهٔ متن ۵ خطی سرخ و زرین و سیاه و جدول یک خطی کنارهٔ صفحه سیاه، قرن ۱۰ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : (رک: احیاء علوم الدین ۸۲۰/۲۹۰).

۷- آغاز : ربع المهلکات (ص ۲): «بسم الله الرحمن الرحیم کتاب عجایب القلب و هو الکتاب الاول من ربع المهلکات من کتاب احیاء علوم الدین الحمدلله الذی یتعیردون ادراک کنه جلاله القلوب و الخواطر. و یدهش فی

مبادی اشراق انواره الاحداق و النواظر» .

۸- انجام : (ایضاً ص ۲۷۰) : «فنسأل الله تعالی حسن الخاتمة فان الامور بخواتیمهاتم ربع المهلکات و نتلوا ربع الرابع فی المنجیات فلله الحمد و المنه و صلوته علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین ۵۵۵۵» .

ـــآغاز : ربع المنجیات (ص ۲۷۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، کتاب التوبه و هو الکتاب الاول من ربع المنجیات من کتب احیاء علوم الدین الحمدلله الذی بتحمیده یفتح کل کتاب و بذکره یصدر کل خطاب .·. و بوجهه ینعم اهل النعیم فی دارالثواب و باسمه یتسلی الاشقیاء و ان ارخی دونهم الحجاب» .

ـــانجام : (ایضاً ص ۶۱۵) : «فهذه الاحادیث و ما اوردناه فی کتاب الرجاء یبشر ، بسعة رحمة الله تعالی فنرجوا من الله تعالی ان لا یعاملنا ممانستحقه و یتفضل علینا بماهو اهله و سعة جوده و رحمته انه کریم جواد رؤف رحیم ۵» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل ربع مهلکات و ربع منجیات از ارباع چهارگانهٔ کتاب عظیم الشأن احیاء علوم الدین است . هر ربع شامل ده کتاب است و جمعاً در «چهار ربع» ۲۰ کتاب موجود است . شخصی این نسخه را مطالعه کرده و چند یادداشت در کنارهٔ صفحات دارد و در آخر نیز از اینکه خدا به او توفیق داده که این نسخه را قرائت کند شکر کرده است این یادداشت شکرانه ، تاریخ «..۹ھق» دارد و لیکن درآن دست برده شده است و قطعا یک هزار و اندی هجری قمری این نسخه را کتابت کرده‌اند. (رک : احیاء علوم الدین ۸۲۰/۲۹۰) .

۸۹۰ و ۲۹۰
———
۷۶۵

اخبار الآخرة یا اخبار حامد

[دین و ادب ، فقه و حکمت و اخلاق ، پنجابی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : ـــبیرونی : ۳۰×۲۳×۶/۵ س‌م. ـــدرونی: ۲۱ س (بیت) ۲۷×۱۳ س‌م.

۲- اوراق : ۳۱۵ ورق . ۶۲۹ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ ، ترنج دار .

۴- خط : نستعلیق خوش، پخته، خوانا، روشن، رسم الخط اردو، عنوان‌ها و نشان‌ها و کلمات شواهد شنگرف، جدولهای ۲ خطی عناوین و فواصل ابیات شنگرف، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف، قرن ۱۳ هق.

۵- کاتب : «حسین الدین بن میان دسوندی»، تاریخ کتابت: «۱۲۹۳ هق»، در صفحهٔ ۶۲۲ اینگونه آمده است: «تمام شد نسخهٔ کتاب برگزیدهٔ خطاب مهدی... اخبار الاخرت من تصنیف.. محمد حامد غفرالله له ولوالده بدست خط عاصی ترسنده... فقیر حقیر حسین الدین بن میان دسوندی مرحوم برای خاطر میان صاحب میان فضل الدین نقشبندی ساکن سیالکوت تحریر یافت فی سنة ۱۲۹۳ هجری مقدس».

۶- مؤلف : «عباس علی بن عطاء الله» معروف به «حامد»، نام تألیف «اخبار الآخره» یا «اخبار حامد»، تاریخ سرودن (تألیف): «۱۱۹۷ هق». در صفحهٔ ۶۲۱ اینگونه آمده:

«حامد جو منسوب هی با عباس علی عطاء الله دا پت هی اعظم جد ولی
آهے سنه ستانوین اکسواک هزار هجرت پاک رسولدی هوئی ایهه تیار»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، در بیان توحید باریتعالی عز اسمه ○ میگوید،
الله خالق پاک نون جاری حمد تمام
هر حامد محمود تهون هر صبح و هر شام
پیدا کیتا ربنی ست زمین آسمان
تاری سورج چند جس ایهه او پای جان
کرسی عرش اوپائیا لوح قلم پیدا
اٹهه بهشت اوپاندا ستی دوزخ جا»

۸- انجام : «جان مین ایس کتابدی کیتی بیت شمار
چهتر سبهه بیت نی تیران جان هزار
کاتب قاری سامعه اسدی بخشش ربی
برکت پاک جناب تون برکت پاک ربی

برکت کلمه پاک دی بخش الله ایمان

آکهو ساری مومنون کلمه کهول زبان»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه که یک مثنوی به زبان پنجابی است، مسائل فقه و حدیث و فرق اسلام و مطالب اخلاق و حکمت و فلسفه و سیرت و صورت حضرت محمد (ص) و خلفای راشدین (رض) وائمهٔ طاهرین (ع) و دیگر پیشوایان اسلام است و اصولاً بر اساس «فقه حنفی» قراردارد و ۱۳۰۷۶ بیت دارد. بروزن «مستفعلن فاعلن مستفعلن فع» از مزاحفات بحر رجز مثمن ساخته شده است تقسیمات آن بر اساس «باب» و «در بیان» و دیگر موضوعاتی که شاعر از جانب خود برگزیده است. همهٔ عناوین به زبان فارسی است. در آغاز فهرست مطالب نسخه در چهار صفحه، و در انجام شرحی به نثر و نظم در چهار صفحه راجع به سرودن و کتابت نسخه و شجرهٔ «**حضرات نقشبندیه**» به صورت مناجات آمده است و سرایندهٔ مناجات «رمضان» نام دارد. مالک نسخه «محمد افضل الدین ولد نور محمد ساکن سیالکوت» بوده است که اصل نسخه را کاتب برای پاس خاطر وی کتابت کرده است. درگوشه و کنار صفحات این نسخه اشعار فارسی و جملات عربی دارد و نیز شرحهای دینی و لغوی به زبان فارسی آمده است دو بیت فارسی در آخر نسخه به خط خود افزوده است:

«هر شب دعاها میکنم هر صبح می مالم جبین

جمع کن با دوستان یا جامع المتفرقین

ای که بعد از من شوی مالک همه اشیای من

فاتحم برسان که شد ملک عدم مأوای من»

تأثیر زبان فارسی در زبان پنجابی به قدری ظاهر و هوید است که باوجود پنجابی بودن این نسخه کلیات آنرا هر فارسی زبانی می فهمد. تخلص «حامد» در اکثر جا های مثنوی آمده است.

۵
―
۷۷۷

اختیارات ساعات نجومیه

[ستاره شناسی ، تقویم و گاه شماری، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۵ × ۳ س‌م. —درونی : ۱۲ س‌ ۵/۵ × ۴ × ۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ۱۳۶ ورق . ۲۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ ، ضربی ، ترنج و نیم ترنج ، باعطف پوسیده و موش خورده .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، سر فصلها و نشان‌ها و عنوان‌ها شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق . بالای کلمات شواهد خط افقی شنگرف کشیده شده .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «**محمد باقر ابن محمد تقی** » ، نام تألیف : «**اختیارات ساعات نجومیه**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ یک و ۲ چنین آمده است: «اما بعد چنین گوید احقر عباد الله الغنی محمد باقر بن محمد تقی . . . که این رساله‌یی است در بیان آنچه از احادیث معتبرهٔ اهلبیت رسالت . . . معلوم می شود . . . . باین رساله رجوع نمودهٔ باختیارات ساعات نجومیه که حسب شرع مذموم است» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمدلله رب العالمین الصلوة و السلام علی سید المرسلین محمد و آله الطاهرین اما بعد چنین‌گوید احقر عبادالله الغنی محمد تقی عفا الله عن جرایمها این رساله‌یی است در بیان آنچه از احادیث معتبرهٔ اهل بیت رسالت» .

۸- انجام : «و بین نیمپاس و ربع نیمپاس و در شب جمعه اول احراق نیمپاس و ربع نیمپاس و بین نیمپاس و زکی و در یکپاس و ربع نیمپاس و زکی نیمپاس و بین نیم پاس تمت تمام شد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه ستاره شناسی و وقت شناسی و گاه شماری و تقویم و اختیارات ساعات و روزها و شب ها و هفته ها و ماه‌ها و سالها بر حسب شناخت

ستارگان است و نیز بر احادیث و آیات قرآن شریف استوار است و شواهد ازائمهٔ اطهار (ع) دارد. تقسیمات آن بر اساس «فصل» و جمعاً «۴۹ فصل» و یک خاتمه دارد. نثر فارسی آن روان و ساده و آمیخته با آیات و احادیث است. نشان یک مهر دارد: «میر زین العابدین». در آغاز نوشته: «کتاب هذا موسوم به اختیارات است».

۸۹۰
۷۲۷

اخلاق ناصری

[ادب، حکمت و اخلاق، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۳×۱۵×۳/۵ سم. —درونی: ۱۵ س ۱۶×۷/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۰۴ ورق. ۴۰۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ هراتی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی تیره گون ضربی باعطف پارچه‌یی سبز گون.

۴- خط : نستعلیق خوش جلی، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط فارسی عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : (رک: اخلاق ناصری، گنج بخش، ج ۲، ص ۱۳–۱۶).

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم حمد بی حد و مدح بیعد لایق حضرت عزت مالک الملکی باشد که همچنان که در بدو فطرت اولی که هو الذی یبدی الخلق حقایق انواع را از مطالع ابداع بر می آورد و هیولی انسانی را که سمت عالم خلقی داشت چهل طور در مدارج استکمال از صورت به صورت و حال بحال بگردانید».

۸- انجام : «خدای تعالی همگنان را توفیق اکتساب خیرات و اقتنای حسنات کرامت کناد و بر طلب مرضیات خود حریص گرداناد انه اللطیف والله اعلم بالصواب تمت تمام شد کارمن نظام شد بعون الله تعالی حسن توفیقه».

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت و نداشتن سهوالقلم کاتب ارزنده است و ضمناً یادداشتهای اخلاق و ادبی و توضیحات لغوی به خط شکستهٔ خفی

در کنارهٔ صفحات دارد. (رک: اخلاق ناصری، گنج بخش، ج ۲، ص ۱۳–۱٦). به خط تازه در صفحهٔ اول آمده است: «اخلاق ناصری احقر محمد ابراهیم کان الله له».

۸۹۰
۷۳۷

اخلاق ناصری

[ادب، اخلاق و حکمت، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۲/۵×۱٤/۵×۳ سم. —درونی: ۱۷ س ۱۷×۷سم.

۲- اوراق : ۲۱٤ ورق. ٤۲۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هراتی، اندکی وصالی شده، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی پوسیده سیاه رنگ با عطف و گوشهٔ سرخگون.

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، جملات و کلمات عربی معرب (مشکول)، بالای جملات و کلمات شواهد خط افقی سرخ کشیده شده، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

٦- مؤلف : (رک: اخلاق ناصری، ٤٦۸/۸۹۰، گنج بخش، ج ۲، ص ۱۳–۱٦).

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر حمد بیحد و مدح بیعد لایق حضرت عزت مالک الملکی باشد که همچنان که در بد و فطرت اولی و هو الذی یبدا الخلق حقایق انواع را از مطالع ابداع بر می آورد و هیولی انسانی را که سمت عالم خلقی داشت چهل طور در مدارج استکمال از صورت به صورت و از حال بحال بگردانید».

۸- انجام : «خدای تعالی همگنان را توفیق اکتساب خیرات و اقتنای کمالات کرامت کناد و بر طلب مرضیات خود حریص گردانادانه لطیف مجیب تمت هذه النسخة الکریمه المسمی با خلاق ناصری متع الله المسلمین بمطالعته هذه الذریعته القوی آمین».

۹- چگونگی : این نسخه «اخلاق ناصری» از لحاظ خط و کتابت و کاغذ ارزنده است. در گوشه و کنار صفحات یادداشت لغوی و توضیحی دارد. (رک: اخلاق ناصری، گنج بخش، ص ۱۳–۱٦).

۸۹۰
―――
۷۰۵

ارشاد الطالبین

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : –بیرونی : ۲۲×۱۷×۶/۵ سم . –درونی : ۱۵ س ۱۸/۵×۱۱ سم .

۲- اوراق : ٤۲٤ ورق . ۸٤۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خشن زرد رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی و چرمی تیره رنگ ضربی و منقش و ترنج دار .

٤- خط : نستعلیق و شکسته ، ناپخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، جملات عربی معرب (مشکول) ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، اما تاریخ خرید آن «۱۲۰۹ هـ ق» می باشد . «در تاریخ سنۀ یکهزار دو صد و نه بود خرید نموده شد از نزد ملا فیض محمد صحاف کتاب فروش» .

۶- مؤلف : «آخوند درویزه سیکنهاری »، نام تألیف: «ارشاد الطالبین»، تاریخ تألیف معلوم نشد : «اما بعد اضعف عباد الله . . . . می گوید . . . . نام این ارشاد الطالبین نهادم» (ص ۱ نسخه) و «تمام شد کتاب ارشاد الطالبین از تألیف حضرت اخوند درویزه سیکنهاری» (ص ۸٤۷ نسخه) .

۷- آغاز : ناقص و یک ورق افتادگی دارد و چنین آغاز می شود : «دل حقیقت را شبوۀ چار تن هم از ره تحقیق هر یک باغبان و بر جملۀ اصحاب که هر یک بمنزلۀ نجوم اند و برآل و عترت او که طیبین و طاهرین اند و بر عالمان این تبع تابعین الی یوم الدین محدود باد» .

۸- انجام : «و علی الصباح در دهن بگردد و چون‌گنده و بوی و جمله علت‌ها دفع شود. نوعدیگر اگر کسی را دست و دست و پای عرق [گیرد] بر دست و پای بمالد کم شود انشاء الله تعالی تمام وقت عصر» (ص ۸٤۶) .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع عرفان و تصوف و ادب و تربیت و اخلاق است بر اساس آیات قرآن کریم و احادیث نبوی و کلمات مشایخ و حکایات عرفانی و قصه‌های اخلاق و تقسیمات آن بر پایۀ «باب» و «فصل» است و جمعاً «چهار

باب» دارد و هر باب چند فصل دارد . نثر فارسی آن آمیخته با جملات عربی و آیات قرآنی است. درگوشه وکنار صفحات بعضی یادداشتها دارد. در انجام آن آشفتگی دیده می شود و گویا چند صفحه افتاده بوده که با خط تازه افزوده اند. (ارشاد الطالبین از چند مؤلف در فهرست نسخه‌های خطی فارسی تألیف احمد منزوی آمده است ، ج ۲ ، بخش یکم ص ۱۰۲۲—۱۰۲۴).

۵٤۰/٦۰۲

اسرار قاسمی

[شیمی، کیمیا و طلسم و تعویذ ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۵×۱۵/۵×۱ سم . —درونی : ۱۷ س ۱۸×۹ سم .

۲- اوراق : ۵۸ ورق . ۱۱٦ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، ساییده شده ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد روزنامه‌یی و کاغذ مندرس .

٤- خط : نستعلیق، خوانا ، روشن ، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای بعضی از جملات و الفاظ شنگرف، در این نسخه بعضی از حروف و نشانه‌ها شباهت به حروف یونانی دارد که گویا برای عملیات و تعویذ به کار گرفته شده است .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . (رک : ۹ - چگونگی) .

٦- مؤلف : «کمال الدین حسین بن علی کاشفی بیهقی هروی معروف به **ملا حسین واعظ کاشفی متوفی ۹۱۰هق»**. نام تألیف: **«اسرار قاسمی»** تاریخ تألیف: **«۹۰۸هق»**
نام نسخه در صفحهٔ دوم چنین آمده است : «و این رساله که به اسرار قاسمی مسمی گشته مبنی بر دو قسم است و هر مقصدی مشتملبر چند اصل و خاتمه و هر اصلی منطوی بر چند فصل و وصل چنانکه تفصیل آن بیاید» .

۸- آغاز : ناقص است و گویا یک ورق افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود : «احمد السماوی فنین آخرین را جامع است با زواید و فواید دیگر که نه از سیمیاست و آن دو بزرگوار این دو علم از لغت یونانی به زبان عربی ترجمه فرموده‌اند و بعضی کلمات را به خط طلسمات نوشته و فایدهٔ آن به کسی می

رسد که به لغات عربیه و اصطلاحات ادبیه و اقلام متنوعه و خطوط غریبه واقف باشد».

۸- انجام : «پس مسحوق منحول را به نوعی که لطف طبع اقتضا کند در دست گیرنده و ظرف پر از آب صاف پیش نهاده آن دوارا در آب افکنند و روی ظرف پوشیده زمانی بگذارند چنان نماید که عزیمت می خواند بعد از ساعتی پالوده شده باشد شیرین و رنگین به غایت خوش مزه والله اعلم بالصواب تمام شد اسرار قاسمی».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «علم کیمیا و تعویذات و طلسمات و دیگر فنون عجیب و غریب» است به زبان فارسی آمیخته با آیات قرآن و احادیث و جملات عربی و الفاظ و حروف هندی و یونانی. تقسیمات آن بر اساس «قسم» و «مقصد» و «اصل» و «فصل» و «وصل» و «خاتمه» است و جمعاً ۲ قسم و ۵ مقصد و چند اصل و فصل و وصل و یک خاتمه دارد. مؤلف کتاب خود را به نام «جلال الدوله میر سید قاسم» کرده است. وی یکی از سادات سلسلهٔ صفویه بوده است. اسرار قاسمی را فخرالدین علی بن حسین واعظ کاشفی متخلص به صفی فرزند مؤلف یعنی ملا حسین واعظ کاشفی خلاصه کرده و «کشف الاسرار» نام نهاده است. نثر فارسی این نسخه مشکل و آمیخته با اصطلاحات هندی و عربی و یونانی است. از قرار تحقیق در ایران و هند چاپ شده است. در آخر این نسخه ۶ صفحه تحت عنوان باب پانزدهم دربارهٔ تعویذ و دعا و عمل با طلسمات به خط تازه کتابت شده است. نشان یک مهر دارد که اینگونه خوانده می شود: «**عطا محمد**» که گویا مالک نسخه بوده است زیرا این جمله را در کنار مهر می خوانیم: «ملکیت شد از مفتی محمد سعید» و همچنین یادداشت‌ها و تعویذات دیگر دربارهٔ تعویذ و حروف طلسمات در لابلای نسخه و در آخر آن دارد.

۲۹۰
۶۴۸

اسؤلة القرآن

[دین، تفسیر، عربی، منثور]

۱- اندازه : ــبیرونی: ۲۳×۱۴×۳/۵ سم. ــدرونی: ۱۷ س ۱۵×۷ سم.

۲- اوراق : ۲۵۵ ورق. ۵۱۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم و نازک نخودی و کبود رنگ کشمیری، کرم خورده، وصالی شده، جلد مقوایی لاجوردی باعطف و گوشهٔ پارچه‌یی قهوه‌یی و سیاه.

۴- خط : ثلث عربی، خوش و خوانا، پخته، عنوانها و نشانها و سرفصلها و کلمات شواهد شنگرف، قرن ۱۱ هق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد، اما نام تألیف در آخر نسخه اینگونه آمده است: «تمت **اسؤلة (دسولة) القرآن** العزیز بعون الله تعالی و لطفه و کرمه». لفظ «اسولة» را «دسوله» نیز می توان خواند، اما به احتمال قوی نام این نسخه «اسئلة یا اسؤلة القرآن و اجوبتها» باید باشد زیرا از مطالب و مباحث متن نسخه این مسئله ظاهر است (رک: ۹ - چگونگی).

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه آغاز می شود: «هذه الصبابة وهی یرید علی الف و ما بنی سؤال و ان کان بالنسبة الی ما فی القرآن من العجایب و الغرایب کالقطرة من الماء والسهی عن نجوم السماء ولکنی قصدت اختصار هذا الانموذج منها و تقریبه الی الافهام».

۸- انجام : «لم یکن هذا الحمل مناسبا لفصاحة القرآن قال و اجود منه ان یراد بالناس الاول کقوله تعالی یوم یدعی الداعی و کماقری بین حیث افاض الناس ثم بین بالجنه و الناس لان الثقلین هما الجنان الموصوفان بنسیان حقوق الله تعالی والله اعلم تمت اسؤلة (دسولة) القرآن العزیز بعون الله تعالی و لطفه و کرمه تمت تمام شد».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع تفسیر و توضیح و تحلیل مشکلات و عجایب و غرایب قرآن مجید است. روش کار مؤلف یا شارح یا مفسر بر اساس «قیل» و «قلنا»

قراردارد ، مثلا «فان قیل الرحمن ابلغ فی الوصف بالرحمة من الرحیم بالنقل عن الزجاج وغیره .... قلنا قال الجوهری وغیره انها بمعنی واحد کندیم و ندمان ...». تقسیمات آن بر پایهٔ سوره‌ها و آیات قرآن شریف از سورة الفاتحه تا سورة الناس و الفاظ «قیل» و «قال» قرارداد . اگرچه از آغاز ناقص است و لیکن نسخه‌یی قابل استفاده و ارزنده در علوم قرآنی است.

۸۹۰ و ۲۹۰ / ۸۳۰

اشعة اللمعات شرح فارسی مشکوة

[دین و ادب ، حدیث و اخبار ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۳۶ × ۲۱ × ۸ سم . - درونی : ۲۷ س ۲۶ × ۱۲ سم .

۲- اوراق : ۷۷۹ ورق . ۱۵۵۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی براق نرم هراتی ، آب رسیده ، شیرازه دار ، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، بالای جملات شواهد خط شنگرف کشیده شده ، جملات متن معرب (مشکول)، جدولهای ۶ خطی کنارهٔ متن سیاه و سرخ و زرد ، قرن ۱۲ هق .

۵- کاتب : «ملا حبیب الله پیشاوری» ، تاریخ کتابت : «۱۲۳۳ هق» : «کتبه فقیر حقیر پر تقصیر اضعف عباد الله ملا حبیب الله پیشاوری تحریر بتاریخ سیم شهر صفرالمظفر یوم جمعه وقت پیشین سنهٔ ۱۲۳۳ ،

هر که خواند دعا طمع دارم   زانکه من بندهٔ گنه کارم
پوش‌گر به خطایی رسی و طعنه مزن   که هیچ نفس بشر خالی از خطا نبود»

۶- مؤلف : «شیخ عبدالحق محدث دهلوی بخاری ۹۵۸-۱۰۵۲ هق»، نام تألیف : «اشعة اللمعات شرح فارسی مشکات» ، تاریخ تألیف : «۱۰۱۹-۱۰۲۵ هق» (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ج ۱، ص ۲۱ ، ج ۲ ، ص ۲۵).

۷- آغاز : «مقدمه» را نداردو از «کتاب بیوع» اینگونه آغاز می‌گردد : «کتاب البیوع بیع گاهی بمعنی عقد آید که اثر آن برآمدن مال است از ملک یکی و در آمدن در ملک دیگری که مبادله مال بمال عبارت از آن است و بیشتر

اطلاق بیع بر جزو اول اوست».

۸- انجام : «برای اعذار از آنچه واقع شده باشد از خطا و سهو و نسیان ختم الله لنا بالحسنی و تجاوز عنا ما وقع منا من السهو و النسیان بحرمة النبی آخرالزمان صلی الله علیه وسلم ذوالفضل و الاحسان تمت هذه النسخة بعون الله تعالی».

۹- چگونگی : در این نسخهٔ اشعة اللمعات شرح فارسی مشکوة، مقدمهٔ شارح افتاده است باوجود این کاملترین و خوش خط ترین نسخه‌های اشعة اللمعات شرح فارسی مشکوة است. فهرست مطالب نسخه در هفت صفحه در آغاز به خط و کاغذ تازه آمده است: اول کتاب البیوع، و آخر آن «باب هذه الامة». در گوشه و کنار صفحات یادداشتهای فقهی و معانی لغات و بهای خرید نسخه آمده است. تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «باب» و «فصل» و «عن» و «آورده‌اند». این یادداشت خواندنی است: «از قرار خواب فقیر پر تقصیر که شب سیم یا چارم ربیع الاول ۱۳۳۲ دیده‌ام سرکار جناب امیر حبیب الله خان دام اقباله بدورهٔ سه یا چار پست سلطنت و حکم رانی خواهد کرد . . . عبدالقادر». و این اشعار: «یا شاه نقشبند بحرمت سرور عالم (ص) مشکلم بگشا یا مشکل گشا:

بلی این نقش در دل خوش نشسته که او مشکل گشای کاربسته
از این دعوابسی من سر بلندم سگی درگاه شاه نقشبندم

چو خواهی قرب سبحانی سگی کوی مجدد شو
که بر شیران شرف باشد سگی کوی مجدد را
مجدد الف ثانی مهربان باد همیشه دستگیر این گدا باد
سنهٔ ۱۲۸۸»

«بتاریخ یوم شنبه ۲۷ سنبله سنهٔ ۱۳٤٦ بمبلغ یکهزار و یکصد افغانی از لب دریا پیش روی بانک پشتی تجارتی خریده شده است». نشان مهر «مالک مجازی» اینگونه خوانده شد: «عبدالکریم ۱۲۲٤».

۵۱۰
۷۸۵

اصول الهندسة و الحساب اقلیدس الصوری

[ریاضی و هندسه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۳×۱۶/۵×۵/۲ سم . -درونی : ۱۷ س ۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۴۴۸ ورق . ۸۹۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی و کاغذی گل اناری با عطف پارچه‌یی سبز رنگ .

۴- خط : ثلث تحریر ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق . در آغاز یک سر لوح در زمینهٔ زربن و سیاه ، جدولهای ۶ خطی چهار رنگ در صفحه ۲ و ۳ ، و جدولهای ۳ خطی سرخ و سیاه کنارهٔ صفحات و جدولهای ۳ خطی کناره متن سیاه .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «**خواجه نصیر الدین طوسی ۵۹۷ - ۶۷۲ ه‍ ق**» ، نام تألیف : «**اصول الهندسة و الحساب اقلیدس الصوری**» ، تاریخ تألیف بعد از تحریر المجسطی از همین مؤلف (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۲۳) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی منه الابتداء ، و الیه الانتهاء و عنده حقایق الانباء ، و بیده ملکوت الاشیاء ، وصلوته علی محمد و علی آله الاصفیاء ، و بعد فلما فرغت من تحریر المجسطی رأیت ان احرر کتاب اصول الهندسه و الحساب المنسوب الی اقلیدس الصوری بایجاز غیر مخل» .

۸- انجام : « زاویة واحدة تکون زوایا الشکل المعمول متساویة و ذلک ما اردناه اقول ولنا ان نرسم ذاعشرین قاعدة فی ذی اثنی عشرة قاعدة بهذه الوجه بعینه فان زوایا کل واحد منها بعده قواعد الاخر و البیان قریب من بیانه» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «هندسه» است به زبان عربی و بر «۱۰۵ مقاله» تقسیم شده و «۴۶۸ شکل هندسی» دارد و همه اشکال به شنگرف ترسیم شده است . در گوشه و کنار صفحات یادداشت‌های هندسی و توضیحات‌ریاضی و از یاد رفته‌ها آمده است . اشکال هندسی این نسخه جالب است . در صفحه

آغاز این یادداشت آمده: «مأمون من الخلفاء العباسیه ببغداد و قدکان مائلا الی البرهانیات و عجز فی هذا الشکل قال ناصر خسرو:
اگر دیدی مرا عاجز بکشتی در اقلیدس به پنجم شکل مأمون».
نشان یک مهر تازه دارد: «عبدالهادی هادی ۲۵۱/۲۳۳».

۹۵۰
―――
۹٦٤

اقبال نامه

[تاریخ، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۵×۱۵/۵×۲ س‌م. —درونی: ۱۵ س‌م ۱۸×۹ س‌م.

۲- اوراق : ۱٤۲ ورق. ۲۸۱ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ فرنگی، آب رسیده، کرم خورده، جلد چرمی قهوه‌ئی رنگ ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج).

٤- خط : شکسته، خوش، خوانا، روشن، قرن ۱۳ ه‍ ق.

۵- کاتب : «شاه محمد زمان»، «تاریخ کتابت» ندارد: «کاتب الحروف فقیر و حقیر شاه محمد زمان ساکن جلال آباد مالک کتاب گنج بخش و محب الفقر لاله رام نامه».

٦- مؤلف : «معتمد خان»، نام تألیف: «اقبال نامه»، تاریخ تألیف: معلوم نشد. در آخر نسخه اینگونه آمده است: «تمت تمام شد کار من هذا الکتاب اقبال نامه تصنیف معتمد خان بتاریخ نوزدهم جمادی الثانی بروز جمعه».

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود: «لطف فرمودند و بمتصدیان بیوتات عالی حکم شد که موازی یک لک روپیه را از هر جنس که باب (ناپای) انملک باشد بجهت شریف مکه روانه سازند روز یک شنبه نهم شوال نهضت موکب اقبال بدار الخلافهٔ اگره اتفاق افتاد قلیج خان بحکومت دارالسلطنت لاهور و میر قوام الدین حاق بدیونی صوبه مرزاپور مقرر گردید».

۸- انجام : «طالبای اصفهانی ملا حیاتی گیلانی ملا نظیری نیشابوری ملا محمد صوفی مازندرانی ملک الشعرا طالبای آملی سعید گیلانی میر معصوم کاشی فسونی کاشی ملا حیدر حصامی حافظ ناد علی حافظ کتب می باقیا نصیرا حافظ

عبدالله استاد محمد نائی حافظ جبه جهانگیر داد چرخان پرویز داد خرم داد ناکهو چهره».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی در موضوع «تاریخ و ادب» است و از لحاظ تاریخ عهد جهانگیر پادشاه و علما و فضلا و محیط اجتماعی و سیاسی آن روزگار ارزنده است. از آغاز ناقص است. تقسیمات آن بر اساس وقایع اتفاق افتاده تنظیم شد است، مثلا: «شب چهار شنبه بیستم شهر جمادی الاول سنهٔ هزار و سی و دو هجری فروغ بخش چهار سو به بیت الشرف جمال پرتو سعادت افکند و سال هژدهم از جلوس آغاز شد». این نسخه حاوی اصطلاحات اداری و دیوانی و الفاظ سیاسی و ادبی و کلمات جنگی و سپاهی و لشکری و وزارتی و پادشاهی. دربار پادشاهان مغول هند و پاکستان است. ازین نسخه معلوم می شود که دربار مغولان جشن نوروز را برپای می داشته‌اند: «روز شنبه بیست و هفتم ربیع الاخر سنهٔ هزار و سی هجری اورنگ نشین چار بالش افلاک بشرفخانهٔ جمال ورود سعادات ارزانی فرمود و سال شانزدهم از جلوس الشرف آغاز شد درین نورور شاهزاده شهر یار بمنصب هشت هزاری ذات و چهار هزار سوار شرف اختصاص یافت». ظاهراً چاپ شده است.

۶۱۰ / ۷۳۴

الفاظ ادویه

[طب، دارو شناسی و گیاه شناسی، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۱/۵ × ۱۳ × ۲ سم. — درونی: ۱۵ س ۱۹ × ۷/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۶۶ ورق. ۳۳۲ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، بدون جلد، اوراق شده.

۴- خط : نستعلیق، رسم الخط اردو، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف، جدولهای ۳ خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است.

۶- مؤلف : «نورالدین محمد عبدالله حکیم عین الملک شیرازی»، نام تألیف : «الفاظ ادویه»، تاریخ تألیف : «۱۰۳۸ هـ ق - الفاظ ادویه». از صفحهٔ ۸ تا ۱۱ اینگونه آمده است : «بعنایات الهی سبحانی ظل الله ابوالمظفر شهاب الدین محمد شاه جهان بادشاه صاحب قران ثانی است . . . و بعد می سراید خادم اطبا نیازمند درگاه بی نیازی نور الدین محمد عبدالله حکیم عین الملک شیرازی . . . انموذجی مفید تألیف نموده مسمی به الفاظ ادویه که تاریخ انجام نگرش این تألیف شریف است گردانید و منقسم ساخت بمقدمه و نتیجه و خاتمه».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر هوالله احد الله الصمد که پایهٔ حقیقت بیچونیش از دایرهٔ دریافت و احاطهٔ شناخت برتر است و تفکر ادراک کنه ذاتش کاشف انوار تجلیات شیونات و فنونات اوست عزشأنه».

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می گیرد : «دو درم ص کلناول بزر قنطونا بزر الطبوع بفتح راء مهمله وطاء مهمله و موحده و هان تخم اسپست و تخم رنجفه ح خ زرد قربه ل بزراللقت بزر الخرقه عف».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع داروها وگیاه‌های طبی و شناخت آنها و اوزان مخصوص و طرز نسخه نویسی و ساختن آنها است به زبان فارسی و هندی که بر اساس یک مقدمه و نتیجه و خاتمه تقسیم شده است . مقدمه بر «چهار فایده» و نتیجه در ذکر الفاظ ادویه بر حسب حروف الفبائی یا «ابتث» و خاتمه در بیان ادویهٔ سته است . رمزهائی نیز به کار برده : ع=عربی ، ف=فارسی ، هـ= هندی ، م=معروف و مشهور ، ط=طبع ، ح=حرارت ، ب=برودت ، ر=رطوبت ، ی=یبوست . روی هم رفته یک کتاب طبی تحقیقی و دقیقی است .

۸۹۰
۶۶۷

الفاظ نقشبند (رسالهٔ قدسیه)

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۲×۱٤×۷/. سم . -درونی : ۱۹ س ۱۶/۵×۹ سم .

۲- اوراق : ۲٤ ورق . ٤۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون باعطف پارچه‌یی سرخگون .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و خطهای افقی رسم شده بر بالای کلمات شواهد شنگرف . قرن ۱۰ هق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «**محمد بن محمد حافظی بخاری**» ، نام تألیف : «**الفاظ نفیسهٔ بهاء الدین محمد بن محمد بخاری نقشبند**» یا «**الفاظ نقشبند**» ، یا «**رسالهٔ قدسیه**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «اما بعد این کلمه چند از الفاظ نفیسه و الفاظ متبرکه . . سیدنا بهاء الحق والدین محمد بن محمد بخاری المعروف بنقشبند . . و العطار . . که در خلال اقوال در مجالس . . بر زبان مبارک ایشان میگذارنیدند و بندهٔ ضعیف محمد بن محمد حافظی بخاری . . بعضی از آن کلمات قدسیه را . . در قلم آورد» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد و ثنا بیحد و منتها و شکر و سپاس بی اندازه و قیاس حضرت پادشاهی را سزا است که طالبان وصال و مشتاق جمال او را دلیل وجود او هم وجود او است و برهان شهود او هم شهود او ،

تو بد و بشناس اورانی بخود   راه ازو خیزد نه از راه خرد»

۸- انجام : «و دوین مقام تنزل در هرامری ایشان را رجوع بحق و دوام استغفار لازم بود و اولیا را ازین مقام بتبعیت انبیا علیهم الصلوات و السلام بهره بود چنانکه فرمود قل هذه سبیلی ادعوالی الله بصیرت انا و من اتبعنی و سبحان الله و ما انا من المشرکین و الله الهادی تمت تمام شد تم» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب و عرفان» است و شامل کلمات و الفاظ عرفانی و اخلاق و اشعار عارفانه «شیخ بهاء الحق و الدین محمد بن محمد بخاری المعروف بنقشبند و المشتهر بعطار» است که مرید او محمد بن محمد حافظی بخاری آنها را گرد آوری کرده است . تقسیمات آن بر اساس الفاظ عارفان و کلمات و اشعار آنها است که مورد مثل و شرح واقع گشته است . نثر فارسی عرفانی شیرین و کشنده دارد و آمیخته است با آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مقدسه و ابیات صوفیانهٔ هیجان انگیز ، بدان واسطه که روح و

جسم شاگرد و مرید تحت تأثیر قرار گیرد . هنگام بحث از مسائل عرفانی ، اسامی عارفان و مآخذ را می آورد . مثلاً : «قدوة الکبار شیخ بزرگوار شیخ ابو عبدالرحمن السلمی النیسابوری قدس الله روحه که مصنف حقایق تفسیر و صاحب کتاب طبقات مشائخ اند» . این نسخه را آقای «بابر شاهین» اهل بهاولپور به آقای دکتر علی اکبر جعفری مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان هدیه کرده است آنگاه که برای جلسهٔ بزم اقبال به بهاولپور رفته بود . نشان مهر در آغاز دارد : «خادم الفقراء محمد اسکندر حسینی‌گردیزی ۱۲۹۱» . در آخر نسخه یک یادداشت از «محمد امین عاصی سمرقندی» دارد . (رک : رسالهٔ قدسیه ، گنج بخش ، ج ۲ ، ص ٤۵۹) .

۸۹۰
———
٦۸۵

الهی نامه

[ادب ، عرفان و مناجات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۷ × ۱۸ × ۲ س‌م . —درونی : ۷ س ۲۰ × ۱۱ س‌م .

۲- اوراق : ۲۹ ورق . ۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ (متن) و ضخیم ملون (کنارهٔ متن) کشمیری ، کاغذ متن و کنارهٔ متن را جداگانه خطاطی و نقاشی کرده و بعد ملصق ساخته‌اند . جلد مقوایی و چرمی پوسیده ضربی و با نقش و ترنج و درون جلد منقش کاغذی ، در فواصل صفحات کاغذهای نازک (زر ورق) نهاده شده .

٤- خط : نستعلیق خوش جلی ، خوانا ، روشن ، پخته ، در فواصل بسملات دوایر لاجوردی با نقش زرین و شنگرف ، میانهٔ سطرها نقاشی زرین دندان موشی ، جدولهای یک خطی فواصل سطرها و کنارهٔ صفحه لاجوردی و جدولهای ٦ خطی کنارهٔ متن زرین و سیاه و شنگرف و لاجوردی ، در آغاز یک سر لوح کتابه‌یی که در آن دانه‌های زمرد گون در لاجورد نشسته ، همه کناره‌های متن نقش‌ها و گل و بوته نگاری به سبک کشمیری . قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : «صفدر علی» ، تاریخ کتابت : «۱۲۸۷ هـ ق» : این نسخه به دستور «سردار محمد عمر خان پسر سردار محمد عظیم خان غازی» کتابت و نقاشی شده

است: «تمت بعون حضرت باری باقیات الهی نامهٔ خواجه عبدالله انصاری حسب الفرمایش سردار والاتبار ذوالعز و الاقتدار محب الفقرا و ملاذ الغرباء مربی الفضلا بندگان سردار عالی سردار محمد خان خلف سرکار جنت مکان خلد آشیان المستغرق ببحر رحمت ایزد منان سرکار مرحوم سردار محمد عظم خان غازی در دارالسلطنهٔ کابل یکهزار و دو صد و هشتاد و هفت هجری بندهٔ کمترین صفدر علی».

۶- مؤلف : «ابو اسمعیل خواجه عبدالله انصاری هروی ۳۷۶-۴۸۱ ه‍ ق» ، نام تألیف : «الهی نامه» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : ۷ - آغاز ، ۹ - چگونگی) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، مناجات و اسرار ندیم بارگاه حضرت جباری ابو اسمعیل خواجه عبدالله انصاری قدس الله روحه .

ای ز دردت بیدلان را بوی درمان آمده
یاد تو مر عاشقان را مونس جان آمده
صد هزاران همچو موسی مست در هرگوشهٔ
رب ارنی گو شده دیدار جویان آمده»

۸- انجام : «اگر طالبی راه پاک کن و پشت بر آب و خاک کن، چون اغیار بگذاشتی و مسافت از میان برداشتی ، از خود رمیدی با دوست آرمیدی ، دیدی هر آنچه دیدی» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عرفان و تصوف و تسبیح و تهلیل و مناجات» است . فارسی آن بسیار فصیح و شیرین و گیرا و شیوا است و می توان آنرا «نثر آهنگی» نامید . خواجه عبدالله انصاری به «پیر طریقت» و «پیر هرات» نیز شهرت دارد و از عرفای بزرگ قرن چهارم و پنجم هجری است. آثارش به زبان عربی و فارسی بسیار است و همهٔ آنها مکرر چاپ شده است از جمله کشف الاسرار وعدة الابرار و طبقات الصوفیه و کنز السالکین (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی ، ج ۱ و ۲ و ۳ ، تألیف احمد منزوی). ارزش این نسخه از لحاظ نقش و خط قابل توجه است. این نسخه به فرمان سردار محمد خان فرزند سردار محمد عظیم خان کتابت شده است .

۲۹۰
۷۰۷

انوار التنزیل و اسرار التأویل

(دین، تفسیر، عربی، منثور)

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۶×۱۹/۵×۵/۵ س‌م. —درونی: ۲۱ و ۲۲ س‌م ۱۸×۱۱ س‌م.

۲- اوراق : ۳۸۹ ورق. ۷۷۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی مخطط.

٤- خط : نستعلیق و تحریر عربی، سخت خوانا، روشن، عنوانها و نشانها و سرفصلها و خط‌های رسم شده بر جملات عربی و آیات قرآنی شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

٦- مؤلف : یا (مفسر): **قاضی ناصرالدین بن ابو سعید عبدالله عمر البیضاوی شیرازی شافعی متوفی سنهٔ ۶۸۲ ه‍ ق**»، نام تألیف (تفسیر): **«انوار التنزیل و اسرارالتأویل»**، تاریخ تألیف (تفسیر) معلوم نشد: «اما بعد فان اعظم العلوم. . . علم التفسیر الذی هو رئیس العلوم الدینیه . . . ان اسمیه بعد ان اتممه بانوار التنزیل و اسرار التأویل». (رک: فهرست کتب عربی ریاست رامپور، ج ۱، ص ۲۰-۲۲).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، الحمدلله الذی نزل الفرقان علی عبده لیکون للعالمین نذیراً افحدی با قصر سورة من سورة مصاقع الخطباء من العرب العرباء فلم یجدبه قدیرا و افحم من تصدی لمعارضته من فصحاء عدنان و بلغاء قحطان».

۸- انجام : «و فیه تعسف الاان یراد به الناس لقوله تعالی یوم یدع الداعی فان نسیان حق الله تعالی یعم الثقلین عن النبی صلی الله علیه وسلم من قراء المعوذ تین فکانما قراء الکتب اللتی انزلها الله تعالی و الحمدلله رب العالمین تم الکلام بعون الملک العلام».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «تفسیر قرآن شریف» است و از مشهور ترین کتب تفسیر در جهان اسلام است و چون مفسر از «بیضاء» در نزدیک شیراز بوده به تفسیر بیضاوی نیز شهرت دارد. بارها چاپ شده و نسخه‌های

خطی آن هم فراوان است . در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات و میان سطرهای این نسخه یادداشتها و توضیحات قرآنی و لغوی بسیار دارد و بعضی از یادداشتها به صورت برگه‌یی جداگانه کتابت و به صفحات الصاق گشته است . مالک کتاب مولوی عبدالخالق بوده که به بهای ۲۵۰ افغانی (تقریباً ۳۰ روپیه) خریده است . صفحاتی از لابلای نسخه افتاده که به خط و کاغذ تازه افزوده‌اند. تقسیمات نسخه بر اساس آیات قرآن شریف است بدین ترتیب که نخست آیه را می آورد و بالای آن خط شنگرف رسم می کند و سپس به تفسیر دقیق آن از لحاظ لغوی و فقهی و تاریخی و صرف و نحوی می‌پردازد. بر رویه‌های درونی جلد، کاغذهایی چسبانیده شده که قبلا اوراق از یک نسخه خطی فارسی در موضوع صرف و نحو به خط نستعلیق بوده است .

۱۶۰
۷۵۲

ایساغوجی

[منطق ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۰×۱۹/۵ س‌م. —درونی : ۱۰ تا ۱۲ س ۲۲×۱۱/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۶ ورق . ۱۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نیلی رنگ فرنگی ، آب رسیده ، پوسیده ، وصالی شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق خوش جلی (متن) و خفی (حواشی) ، خوانا ، پخته ، عنوانها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۳ ﻫ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد . تاریخ کتابت : «۱۲۸٤ ﻫ ق» (رک : ۸ انجام) .

٦- مؤلف : «**اثیر الدین ابهری**» ، نام تألیف : «**رساله فی المنطق**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «قال الشیخ الامام . . . . اثیر الدین الابهری . . . . اما بعد فهذه رسالة فی المنطق اوردنا فیها» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، قال الشیخ الامام العلامه افضل العلماء المتأخرین قدوة الحکماء الراسخین اثیر الدین الابهری طیب الله ثراه نحمد الله توفیقه و نسأله هدایة طریقه و الهام الحق بتحقیقه و نصلی

علی محمد و آله و عترته اما بعد».

۸- انجام : «و المغالطة و هو قیاس مؤلف من مقدمات شبیهة بالحق او مشهورة او مقدمات وهمیة کاذبة و العمدة هی البرهان لاغیر و لکن هذا آخرالرسالهٔط ملتمساً بحمد من له البدایة و الیه النهایة قد وقع الفراغ من کتابة هذه الرسالة المقبولة لدی الطالبین یوم الاربع وقت القیلولة فی ستة من هجرالنبویة الف و مائتان واربع و ثمانون سنة ۱۲۸٤».

۹- چگونگی : موضوع این رساله در «منطق» است. تقسیمات آن بر پایهٔ الفاظ منطقی است. تعریف لفظ «ایسا غوجی» در آغاز و «المغالطه» در انجام آمده است. در کنارهٔ صفحات و در لابلای سطرها یادداشتهای فلسفی و منطقی و لغوی به زبان فارسی دارد و بعضی از یادداشتها امضای «حبیب الرحمن» دارد. روی برگ اول و آخر نوشته به زبان انگلیسی: «این رساله به مولوی عبدالحکیم تعلق دارد».

٤۹۰ / ۸٦٤ ایضاح المعانی فی شرح حرز الامانی

[زبان شناسی، تجوید و قرائت، فارسی و عربی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۷ × ۱۹ × ۱۱ سم. — درونی: ۱٤ س ۱٦ × ۸/۵ سم.

۲- اوراق : ۵۰۰ ورق. ۱۰۰۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک کشمیری (متن) وصالی شده (فرنگی)، آب رسیده، اندکی کرم خورده، جلد مقوایی و پارچه‌یی با عطف و گوشه چرمی قهوه‌یی رنگ.

٤- خط : نسخ خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۱ هـق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

٦- مؤلف : یا (شارح): «**حسین بن عثمان**»، نام تألیف (شرح): «**ایضاح المعانی فی شرح حرزالامانی**»، تاریخ تألیف (شرح) ندارد. نام اصل نسخه: «**حرزالامانی و وجه التهانی**»، نام مؤلف (شاعر): «ابی القاسم قاسم بن فیره بن خلف بن احمد الشاطبی». در صفحهٔ ۲ و ۳ و ۵ چنین آمده است: «اما بعد چنین

گوید این گندم نمای جو فروش . . . حسین بن عثمان . . . که جماعتی . . . التماس نمودند که تحت اللفظ قصیدهٔ غرا و جریدهٔ عرا را که موسوم است بحرزالامانی و وجه التهانی و منسوب است به . . . ابی القاسم قاسم بن فیره بن خلف بن احمد الشاطبی . . . . بعبارت فارسی علی سبیل الاختصار بنویسد . . . و اسم این از فال ایضاح المعانی فی شرح حرزالامانی آمد» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم جنس سپاس و شکر حضرت کریمی تعالت اسماؤه را که نوع انسانرا باصناف نطق و عقل علم بنواخت و بعد از آن ایشان را از درد معانی قرآنی و قرائت فرقانی سازو برگی ساخت ، بیت ، آن صانع قادر قوی بهر ضعیفان» .

۸- انجام : «سحرگاهان گرم خوانند قند در شهر این شهرت

غلامی شد قبول شه وگرنه مخملی کردم

حسین از او رضا جوید همیشه این سخن گوید

که ای حق تو نگهدارم مبادا باطلی گردم

و الحمدلله رب العالمین ولی الحمد و السلام علی محمد المصطفی و علی آله و اصحابه بلا حد و عد تمت الکتاب بعون الله الملک الوهاب تم» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «علم قرائت قرآن» و «تجوید» است به زبان فارسی . اصل نسخه قصیده‌یی بوده به زبان عربی به نام «حرزالامانی و وجه التهانی» که شارح «حسین بن عثمان» آنرا ترجمه کرده و «ایضاح المعانی فی شرح حرزالامانی» نام داده است . فارسی آن مسجع و مقفی و مصنوع و محکم و منسجم است و به «سبک هندی» یا «سبک پاکستانی» می ماند تقسیمات آن بر اساس ابیات قصیده است که نخست بیت را می نویسدو سپس شرح و تفسیر می کنند .

۲۹۰
۹۸۵

بابو جان

[دین ، زبان پشتو ، منظوم و منثور]

۱- اندازه — بیرونی : ۲۱/۵ × ۱۵/۵ × ۳ سم . — درونی : ۱۳ س ۱۶ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱۶۰ ورق . ۳۲۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، آب رسیده ، جلد مقوایی سیاه با عطف پارچه‌یی وصالی شده (تیره گون) .

٤- خط : نسخ ، رسم الخط پشتو ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف و در بعضی جای‌ها زرد و سیاه و شنگرف ، قرن ۱۱ه‍ ق .

۵- کاتب : «عثمان» ، تاریخ کتابت ندارد : «کاتب فقیر و حقیر عثمان» .

٦- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن ظاهراً معلوم نشد اما صریحاً «بابو جان» مؤلف است (رک : ۹ - چگونگی) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر دبنه خدای ثنا به وایم څو ځادژب توان شے .·. دی رحمن مهربان خدای دی و هر چاته رزق رسان شے .·. رزق و هر چاته رسوین که دبننه کی دوستان شے» .

۸- انجام : دور آخر شه بابو جان خپسرژ غورد شیطان دسوار زور و بنم لا اله الا الله محمد رسول الله اللهم اغفرلی ولوالدی و احسن الیهما و الیه کاتب فقیر حقیر عثمان» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان پشتو و در موضوع مطالب دینی و عرفانی است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت . تقسیمات آن بر پایهٔ «نام‌ها و نشان‌هایی» است که مؤلف برگزیده است . لفظ «بابو جان» در این نسخه همه‌جا مکرر است که احتمال دارد مؤلف باشد . نثر پشتو در این نسخه آمیخته با اشعار پشتو و آیات قرآن و احادیث نبوی و کلمات و اقوال مشایخ و ادعیه و اوراد است .

٦۱۰
۹۱٤

بحر الجواهر

[طب ، فرهنگ لغت ، فارسی (ترجمه) ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۷ × ۱۷ × ۲ سم . - درونی : ۱۹ س ۲۰ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱٦۸ ورق . ۳۳٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کشمیری ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی

و پارچه‌یی .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و الفاظ و شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، تاریخ کتابت : «۱۱٥٤ هـ ق» : «خاتمه الحمدلله علی الاتمام بیت ،

شکر که این نامه بپایان رسید بخیهٔ این جامه بدامان رسید

بیست و هشتم شهر شعبان المعظم سنه ۱۱٥٤ این سواد بر بیاض رفت» .

٦- مؤلف : «**محمد بن یوسف الطبیب الهروی**» ، نام تألیف : «**بحر الجواهر**» ، تاریخ تألیف : در عهد «محمد المشتهر با میربیک وزیر» . اما نام مترجم این نسخه ، «**محمد صدیق**» ، نام ترجمه : «**ترجمهٔ بحر الجواهر**» ، تاریخ شرح شاید همان تاریخ کتابت باشد . در صفحهٔ ۳ و ٤ چنین آمده است : «اما بعد میگوید بندهٔ عدیم الاستطاعت . . . محمد صدیق عفی الله عنه . . . باعث بر این تألیف و حامل برین تصنیف آنست که . . . . دوست یک رنگ . . . . میان حیات علی ایما نموده که کتاب مسمی ببحر الجواهر منسوب به . . . یوسف هروی کتابیست بس مفید . . . چون معانیش بلباس عبارت عربی پوشیده‌اند . . . این فقیر خدمتگذار ترجمانی شده شواهد معانی آنرا لباس عبارتِ فارسی پوشاند» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، ستایش و سپاس افزون از قیاس پادشاهی را سزا است که تنوع لغات و لسان بنی نوع انسان بعضی از آیات قدرت بالغهٔ اوست و من آیاته اختلاف السنتکم و نیایش و ثناء قدسی اساس قادریرا الیق و احری که تشریف این اشرف انواع مکونات» .

۸- انجام : «و از عجایب آن زمین است که هر کس که در آن زمین چیزی حفظ کند مطلقا فراموش نکند جمعی تجار گفتند که مادر بحر بودیم چون بآن موضع رسیدیم هر چه از ما فراموش شده بود در ایام گذشته همه بخاطر آمد و از این سبب است که حکما منسوبند بآن موضع و در هیچ زمینی مثل ایشان پیدا نشده» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب» و «فرهنگ لغات طبی» است به زبان فارسی. اصل نسخه به زبان عربی بوده تألیف «محمد بن یوسف طبیب هروی» که توسط مترجم این نسخه «محمد صدیق» به تقاضای دوست یک رنگش «میان حیات علی» به زبان فارسی درآمده است. تقسیمات آن بر حسب «باب» و «فصل» و حروف اول و دوم الفاظ طبی است بدین معنی که حرف اول هر کلمه را «باب» و حرف دوم را «فصل» قرار داده است و حرف «آ» را به صورت دو الف «اا» نشان داده است مثلا «اا بنوس» در باب الالف و فصل الالف آمده و «سرسام» در باب السین و فصل راء مهمله (بدون نقطه) آمده است. مترجم «محمد صدیق» در ترجمهٔ فارسی نثر فصیح و محکم به کار برده و در ترجمه امانت را مرعی داشته و در بعضی جای‌ها شرح داده و به قول خودش برخی «مسامحات» مصنف را تصحیح و تنقیح کرده است. این نسخه در عهد «راجه اجیت سنگه بهادر» ترجمه شده است که جد او راجه بهادر بلرام در دهلی حکومت داشته است و خودش در «ریاست بلم کده پایتخت شاه جهان آباد» حکومت می کرده است و در مقدمه قصیده‌یی بدین مطلع در مدح راجه اجیت سنگه بهادر آمده است:

راجه اجیت سنگه بهادر فلک حشم کان کرم بلند قدر حاتم زمان

در آغاز یک نسخهٔ طبی و یک مقاله به زبان عربی در طب نقل از «دستور العجایب» آمده است. مالک نسخه «سید اختر حسین شمس الحکماء» بوده است. مهر «کتابخانه رشیدیه» دارد.

۲۹۰
۹٤۲

بحرالرایق فی شرح کنزالدقایق

[دین، فقه، عربی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶×۱۵×۶ س‌م. —درونی : ۲۲ س‌م ۱۸/۵×۹/۸ س‌م.

۲- اوراق : ۶۰۳ ورق. ۱۲۰۶ صفحه.

۳- کاغذ : زرد سفید رنگ لاهوری، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ، ضربی و منقش (ترنج و نیم ترنج).

۴- خط : نسخ ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای چهار خطی کنارهٔ متن سیاه و زرد ، قرن ۱۲ هق .

۵- کاتب : **احمد بن محمد النبی** ، تاریخ کتابت : «**۹۵۹ هق**» : «قال المؤلف رحمه الله انهیته فی اوایل شهر ذی الحجة الحرام عام تسع و خمسین و تسعمائه من الهجرة النبویه بالخانقاه الشیخونیه بمصر المحروسة علی یدالفقیر احمد ابن محمد النبی یتلوه انشاء الله تعالی کتاب النکاح والله الموفق بمنه و کرمه و خفی لطفه آمین و بعد از این دو سطر مطالب «دعائیه» آمده است .

۶- مؤلف : «**علامه زین العابدین ابن بخیم (نجم) المصری متوفی ۹۷۵ هق**» ، نام تألیف : «**البحر الرائق فی شرح کنز الدقایق**» ، تاریخ تألیف (شرح) : «**۹۵۹ هق**» نام اصل متن نسخه : «**کنز الدقایق**» تألیف ابو البرکات عبدالله بن احمد المعروف «**بحافظ الدین النسفی متوفی ۷۱۰ هق**» است (رک : کشف الظنون و اصل نسخه ، حاشیه ص ۱۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله الذی دبر الانام بتدبیره القوی و قدر الاحکام بتقدیره الخفی و هدی عباده الی الرشاد و انطقهم بالسنة حداد و جعل مصالح معاشهم بالعقول محوطة و مناهج معادهم» .

۸- انجام : «حرمت هکذ امراراً ثم حجت من عامها اجزاها عن کل التحللات بتلک الحجة الواحدة ولولم یحج الامن قابل کان علیها لکل تحلیل عمره والله سبحانه اعلم هذا اخر ربع العبادات من شرح کنز الدقایق المسمی بالبحر الرایق تألیف شیخ الامام العلام الهام زین ابن بخیم یا نجم الحنفی عامله الله باطف الخفی و اسراره علی عواید بره الوفی امین قال المؤلف رحمه الله انهیته فی اوایل شهر ذی الحجة الحرام عام تسع و خمسین و تسعمائة من الهجرة النبویه» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : این نسخه که به زبان عربی است در موضوع «فقه» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت. اصل نسخه «کنز الدقایق» نام داشته تألیف ابوالبرکات عبدالله بن احمد حافظ الدین نسفی متوفی ۷۱۰ هق و این نسخه شرح «کنز الدقایق» است موسوم به «بحر الرایق فی شرح کنز الدقایق». تقسیمات آن بر اساس متن اصلی نسخه است یعنی «کتاب» و «باب» و «قوله» و

از کتاب الطهارة تا آغاز کتاب النکاح در بردارد . این نسخه از روی نسخه‌یی کتابت شده که در عهد مؤلف کتابت شده بوده است . در آغاز و انجام یادداشتهایی فقهی دارد . در صفحهٔ اول این یادداشت آمده است : «جلد اول بحر الرایق شرح کنز الدقایق را از وارثان ملا میرزا صالح اعلم بمبلغ جهل شراء نموده شد واضح باد ۱،۲۵۲» . مهر کتابخانهٔ «مولوی فضل حق صاحب گرهی شعوری ضلع دیره اسمعیل خان» دارد .

از آغاز افتادگی داشته و به خط و کاغذ تازه افزوده اند مهر «کتابخانه رشیدیه» دارد .

۲۹۰ / ٦۲۹

بحرالسعادات ، جزء اول

[دین ، اخلاق ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۲ × ۲۰ × ۳ سم . — درونی : ۲۱ س ۲۱ × ۱۲ سم .

۲- اوراق : ۲۰۱ ورق . ٤۰۱ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی و کاغذی با عطف پارچه‌یی سفید رنگ .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط اردو و فارسی ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف ، در آغاز یک سر لوح کتیبه‌یی زرین ، قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : «**محمد بن محمد ابراهیم** الملقب به حاجی تاج الدین الهراس الکاذرونی ، متوفی ۹۰۱ هـ ق» ، نام تألیف : «**بحر السعادات**» ، تاریخ تألیف : **۹۰۰ یا ۹۰۱ هـ ق** . در صفحهٔ ۵ و ٦ چنین آمده است : «بدان که این کمینهٔ فقرا مؤلف این کتاب افقر و اضعف عباد الله الملک الکریم محمد بن محمد ابراهیم الملقب بحاجی تاج الدین الهراس الکاذرونی . . . و اسم این کتاب بحرالسعادات نهادیم» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله ذی العظمة و الکبریاء و الطول والآلاء الذی نبه علی معرفته بمواقع نعمة و هدی الی ربوبیة . . . . الحکمة و ارشد

و حدانية بآثار قدرته فنطقت بحجة شواهد صنعة احمده بجميع ما حميد و حمداً لایحصی عدداً» .

۸- انجام : این جزء تا آخر باب ششم ، فصل پنجم اینگونه پایان می یابد : «تمام شد باب روزه بعون الله منه بعد از این در باب حج شروع کنیم بتوفیق الله تعالی بسم الله الرحمن الرحیم بدان که ارکان مسلمانی اول کلمه لا اله الا الله محمد رسول الله گفتن است و بعد از آن نماز گذاردن (کذا) است و حج رکنی از ارکان مسلمانی است و عبادت همه عمره است و آنرا چند شرط است، اول استطاعت که بدان واجب شود و معنی استطاعت زاد و راحله است و ایمنی از همه آفت‌ها که تعلق» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عبادات و اخلاقیات و اطاعات و عرفانیات و مسائل فقهی» است بر اساس عقاید اهل سنت و جماعت که به زبان فارسی روان و مفهوم همگانی آمیخته با اشعار برگزیدهٔ اخلاق و ادبی و دینی و آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشائخ و پیران طریقت است . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و «حکایت» و «نوع» و «نقل» و «اعداد ترتیبی» است و جمعاً «۱۲ باب» و «چند فصل» دارد . مؤلف خود گوید «سه هزار و چند حدیث صحیح» در کتاب خود نقل کرده است و علمای چند ، مانند : شیخ الحرمین مولانا ابی طاهر محمد بن یعقوب الفیروز آبادی، قاضی القضاة استاد احمد بن اسمعیل بن علی الحجی ، شیخ الاسلام معین الدین جنید بن محمود العمری ، مولانا قطب الدین عبدالله الدانیال ، شیخ الشیوخ التستری ، نجم الدین عبدالرحمن بن عبدالله المکی ، این کتاب را مطالعه کرده و به مؤلف اجازهٔ استکتاب و تکثیر داده‌اند . نشان یک مهر در آخر دارد که «غلام مهدی عبدالله» و تاریخ ملکیت نسخه «۱۱۰۸» یا «۱۱۹۸ هـ ق» است: «این کتاب بحر السعاداة . . . . به بیع صحیح قطعی خرید ، غلام محمد بن غلام مهدی بن غلام مرتضی قریشی الصدیقی سنة ۱۱۰۸ (۱۱۹۸ ؟) فی شهر شوال خریده شد» . این جزء شامل شش باب است و از باب ششم تا اواخر فصل پنجم ادامه دارد . در کنارهٔ متن نسخه بعضی یادداشتهای توضیحی جدید دارد .

۲۹۰
___
۶۳۰

بحرالسعادات، جزء دوم

[دین، اخلاق، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۳×۲۰×۳ سم. — درونی : ۲۱ س ۲۱×۱۲ سم.

۲- اوراق : ۲۰۸ ورق. ۴۱۶ صفحه. (از ص ۴۰۲ تا ۴۱۷).

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری و سیالکوتی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و کاغذی ملون با عطف پارچه‌یی سیاه.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن شنگرف و سیاه، قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ق. بالای جملات و احادیث و آیات قرآنی خط افقی شنگرف و همهٔ آنها معرب (مشکول).

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «محمد بن محمد ابراهیم الملقب بحاجی تاج الدین الهراس الکاذرونی» (رک : بحر السعادات، جزء اول ۲۹۰/۶۲۹ ص ۳۶ همین کتاب).

۷- آغاز : جزء دوم بحرالسعادات، از اواخر فصل پنجم باب ششم اینگونه آغاز می گردد : «براه دارد، دوم آن که عاقل و بالغ بود و مسلمان و آزاد سیوم آنکه از عهدهای نماز و فریضها و سنتها و غسل و وضو و نماز و روزه و زکوة از عهدهٔ هم به تمام بیرون آمده باشد و رد مظالم کرده چهارم حقوق زن و فرزند و مادر و نفقه هم نهاده و همه راضی کرده».

۸- انجام : «از فضل و کرم حضرت جل شأنه و عظم برهانه چنان امید میدارم که این تألیف را وسیلهٔ نجات من در روز قیامت نماید و جمیع مسلمانان را که از مطالعهٔ این کتاب استفاده نمایند محض برحمت خود مغفرت فرماید دیگر توقع از مستفیدان این کتاب چنان است که مؤلف احقر را به دعای خیر یاد نمایند حق سبحانه و تعالی جزای خیر شان خواهد داد ولنعم اجرالعاملین و ان الله لا یضیع اجرالمحسنین و الحمدلله اولا و آخراً والصلوة و السلام علی رسوله محمد المصطفی و آله و صحبه العظام اجمعین».

۹- چگونگی : این نسخه شامل جزء دوم بحرالسعادات از اواخر فصل پنجم از باب ششم است . یک ورق از آخر افتاده که به خط و کاغذ تازه افزوده‌اند . نشان مهر مالک در صفحهٔ ۸۱۷ آمده است . (رک : بحرالسعادات ، جزء اول $\frac{۲۹۰}{۶۲۹}$).

$\frac{۸۹۰}{۷۸۲}$

بحرالمعانی

(ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم)

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۴×۱٤×۳ سم . —درونی : ۱۹ س ۱۸×۹ سم .

۲- اوراق : ۱۹۹ ورق . ۳۹۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و کاغذی با عطف کرباسی خاکی رنگ .

٤- خط : نسخ تحریر خوش ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها و کلمات شواهد شنگرف ، جملات و کلمات عربی معرب (مشکول) ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : «شیخ محمد امین ابن شیخ منجهن الصوفی القادری البیجاپوری» ، تاریخ کتابت : «۱۰٤۲ ه ق» : در صفحه ۳۹۲ و ۳۹۳ چنین آمده است : «حرره فقیر عاجز حقیر تراب اقدام کلاب المؤمنین الصوفیین شیخ محمد امین ابن شیخ منجهن (منجمن) الصوفی القادری البیجاپوری غفرذنوبها وستر عیوبها تم هذا الکتاب الشریف فی وقت الظهر یوم الاثنین فی تاریخ العاشر شهر ربیع الاول کرم الله عزوجل سنة اثنی و خمسین بعد الف سنهٔ ۱۰۵۲» . و لیکن سنهٔ کتابت با عدد چنین آمده «سنة ۱۰٤۲» .

۶- مؤلف : «محمد بن جعفرالمکی الحسینی متوفی ۸۹۱ ه ق» ، نام تألیف : «بحرالمعانی» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۳ چنین آمده‌است : «محمد بن جعفر المکی الحسینی، بصر عیوب نفسه نکات اسرار معانی در طومار سبع مثانی حقایق انوار و دقایق اسرار بادشاه سید مختار علیه السلم بالتماس درخواست برادرم اعز محترم ملک محمود شیخن ارشدک الله تعالی در قلم آوردم و این کتاب را بحر المعانی بعون سبحانی نام کردم» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین آن خدایی که انگبین شیرین نوش را از فوان تلخ نیش زنبور به قدرت خویش چکاند و آن سبحانی که نبات در قطرهٔ عطا از شاخ نومیدی رساند».

۸- انجام : «بیت،

من بگفتم رسم و آداب سلوک
زانکه نتوان گفت بر جهل این سلوک

من یقین دانم که این راهست دراز
درمیان شبهه ندهد نور باز

دل چو فارغ گشت تن درهم نهی
بیدل و جان سر در آن درگه نهی

تمت هذا الکتاب المسمی بحر المعانی من کلام درربار گوهر نثار عاشق شهباز غریب نواز الملقب بندگیحضرت سید محمد گیسودراز ولد سید جعفر المکی الحسینی من خلفاء قطب العارفین فرد حقیقه خواجه نصیرالدین محمود الاودهی قدس الله اسرار هما و طاب الله ثراهما».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عرفان و تصوف و آداب و رسوم متصوفه» است و بر حسب «مکتوب» تقسیم شده و جمعاً «۳۶ مکتوب» دارد. هر مکتوب به نام «ملک محمود شیخن» است که از مریدان مؤلف یعنی سید محمد ابن نصیرالدین جعفر حسینی مکی (متوفی ۸۹۱ هق) بوده است. متن این نسخه آمیخته‌یی از اشعار شور انگیز عرفانی و آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ است. مؤلف خود صوفیی پاکباز و عارفی سوخته و قلندری گداخته بوده است اما نام «سید صدرالدین ابوالفتح محمد بن یوسف حسینی چشتی دهلوی (۷۲۰ - ۸۲۵ هق) معروف به سید محمد گیسو دراز خواجهٔ بنده نواز یا سید غریب نواز در صفحه ۳۹۲ نسخه آمده است. وی یکصد و پنج سال عمر کرد و در محلهٔ گلبرگه در دهلی مدفون است. سید محمد گیسو دراز و مؤلف معروف ترین خلیفهٔ های نصیرالدین چراغ دهلی هستند. این نسخهٔ «بحرالمعانی» را «مکتوبات» یا «مکاتیب» هم می‌گویند. و علاوه بر این نسخه، سید محمد مکی حسینی تألیفات فراوان دیگر مانند

رساله در بیان روح و رسالهٔ پنج نکات و کتاب بحر الانساب و دیوان اشعار دارد . در صفحهٔ آغاز چند یادداشت تاریخی دارد : «کتاب خاص همیون اشرف اقدس ارفع محمد عادلشاه غازی خلد الله تعالی ملکه ابدآ» ، «کتاب بحر المعانی در حقایق بخط نسخ بیجلد بابت ملک یوسف جمع کتابخانهٔ عامره شده بتاریخ ۶ ماه شوال سنهٔ ۱۰۶۱» . «یکصدروپیه انعام در این منظور شد چون جلد سرخ نوبسته» ، «کتاب بحر المعانی مکتوبات محمد بن جعفر الحسینی پیشکش سید محمد تحویل از محمد تحویلدار کتابخانه مقرر شد ۱۴ سمت سنهٔ احد عرض دیده شد قیمت حال ۱۴ (با سیاق)» . نشان دو مهر دارد : «بنده . . . عبدالرحیم خان . . .» و «محمد عارف خان ۱۱۱۵» . در پایان نسخه، یک رساله در ۵ صفحه در موضوع «وقف در قرآن» آمده است .

۸۹۰/۶۴۵

بدایع الانشاء یا انشای یوسفی

[ادب ، آیین نگارش ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱×۱۷×۱/۵ سم . — درونی : ۲۲ س ۱۶×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۸۵ ورق . ۱۷۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم کبود رنگ و زرد رنگ فرنگی و کشمیری، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی سبز گون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخگون .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «علی اکبر ولد میرزا ابو طالب» ، تاریخ کتابت : «۱۲۴۶ه‍ق» . در صفحهٔ ۱۴۵ چنین آمده است : «تمت هذه الصحیفة بعون الله الملک الوهاب مسمی ببدایع الانشاء و عرف انشاء یوسفی روز شنبه دوم شهر صفر المظفر در دارالسلطنة کابل در عهد سردار کثیر الاقتدار عظیم الوقار سردار دوست محمد خان بار کزایی در سنهٔ رقم یافت و سنهٔ هجری یک هزار و دو صد و چهل و شش بود کاتبه فقیر حقیر علی اکبر ولد مرحوم میرزا ابو طالب خان» .

۶- مؤلف : «یوسفی»، نام تألیف : «بدایع الانشا» معروف به «انشای یوسفی»، تاریخ تألیف : «بدایع الانشاء بدایع الانشا = ۹٤۰»، در صفحهٔ ۲ چنین آمده است :
«چنین گوید بندهٔ فقیر کمینهٔ حقیر، بیت،

یوسفی آن که شدش نامه سیه غفـر الله تعالی ذنبه

که این رساله‌یی است مسمی ببدایع الانشاء مشتمل بر محاورات خطابی و جوابی که جهت فرزند عزیز قرة العین رفیع الدین حسین طال عمره و سایر طالبان در حیز عبارت و قید کتابت می آید، رباعی :

این نامه کزو است فن انشا به نظام
کرده خردش بدایع الانشا نام
تکرار کنی چو نام او را یک بار
شک نیست که ره بری به سال اتمام»

۷- آغاز : «رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم، و تمم بالخیر، زینت عنوان هر نامهٔ نامی و زیور دیباچهٔ هر صحیفهٔ گرامی حمد مبدعی است که منشی حکمت بالغه و کاتب قدرت کامله اش به قلم ابداع و خامهٔ اختراع جراید عواید انسان را به ارقام اکرام علم الانسان مالم یعلم مزین گردانید».

۸- انجام : «انوار لطف الهی بروزگار فلان مقارن باد، ذات ستوده صفات فلان همواره به توفیق نشر مبرات موافق باد بعز مطالعهٔ فلان رسانند بشرف مطالعهٔ حضرت فلان رسانند جناب دولت مآب مطالعه نمایید جناب محبت شعاری ملاحظه فرمایند تمت هذه الصحیفة بعون الله الملک الوهاب مسمی ببدایع الانشاء و عرف انشاء یوسفی».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «آیین نگارش» و «انشاء نویسی» و «مکاتبات فارسی» است. تقسیمات آن بر اساس «قسم» و «توقیعات و محاورات و مکاتبات و مفاوضات و مرافعات و ارقام و مراسلات» است بدین ترتیب که از توقیعات و توشیحات و مکاتبات «سلاطین و امرا و حکام» آغاز می گردد و به مکاتبات و مراسلات و قبض رسید و حواله نویسی پایان می گیرد. نثر فارسی آن منشیانه و آمیخته به ابیات برگزیده و اصطلاحات دیوانی و انشایی و تاریخی که در روزگار مؤلف و در قرن نهم و دهم در ادارات و در

نزد مردم معمول بوده است . در گوشه و کنار صفحات و درمیان سطرها یادداشتهای لغوی و ادبی دارد . از صفحهٔ ۱۴۷ تا ۱۶۹ مطالبی کتابت شده است که در موضوع «شرح اصطلاحات و لغات طب» است و ارزش ویژه دارد زیرا همواره هر لغت را به «فارسی» و «ترکی» و «هندی» می‌آورد و حتی استعمال لغت را در شهر مورد استعمال یاد آور می‌گردد . این مطالب به ترتیب حروف الفبایی است و از حرف «ح» تا «ی» را شامل می شود و تاریخ کتابت «۱۲۴۴ هـ ق» دارد و اینگونه پایان می یابد : «یوز اسم فارسی فهدة است و به ترکی بارس نامند قد تمت بحمدالله و حسن توفیقاته فی سنهٔ ۱۲۴۴» .

۲۹۰
۷۸۹

برهان العارفین

[دین ، وعظ و تذکیر ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۲۰ × ۱۲ × ۱ س‌م .   ــ درونی : ۱۵ س ۱۵ × ۷ س‌م .

۲- اوراق : ۴۰ ورق .   ۸۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون سبز و سفید با عطف پارچه‌یی سبزه تیره رنگ .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : نام مؤلف «**ابوالحسن خرقانی متوفی ۴۲۵ هـ ق**»، تاریخ تألیف در این نسخه معلوم نشد ، نام تألیف : «**برهان العارفین**» : «بدان که در این نسخهٔ مختصر علم تذکیر و وعظ و حکایت و حدیث . . . جمع کردم و نام این کتاب برهان العارفین نهاده شده است» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین بدان که درین نسخهٔ مختصر علم تذکیر و وعظ و حکایت و حدیث صحیح از

مصطفی صلی الله علیه وسلم و سخنان علماء و مشایخ جمع کردم و نام این کتاب برهان العارفین نهاده شده است و در این کتاب بیست و سه باب تصنیف کرده‌ام».

۸- انجام : «البته ده نیکی ازو خواهد یافت در قیامت از بدی همان بدی بیابد چنانچه خدا تعالی فرموده است و من یعمل سوء یجزی به ولا یجد له من دون الله آنکسانی که از عذاب دنیا طاقت ندارند پس از عذاب آخرت کجا طاقت دارند تمام شد».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «دین و فقه و تذکیر و وعظ و حکایت و حدیث» است و اگرچه تاریخ تألیف آن معلوم نشد اما به سبک خراسانی نسخه‌یی خوب است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و جمعاً «۲۳ باب» دارد: «باب اول در بیان آفرینش موت» و «باب بیست و سیوم در بیان قصهٔ ابو شحمه پسر امیرالمؤمنین عمر ابن خطاب رضی الله عنه». فارسی آن روان و مفهوم است. از آیات قرآنی و احادیث نبوی و سخنان بزرگان دین بهره مند شده است. در آغاز دو یادداشت دارد به زبان عربی و فارسی و پنجابی، و مهر «کتب خانهٔ رشیدیه» نیز دارد. (رک: برهان العارفین ۷۸۹/۲۹۰)

۲۹۰/۹۵۱

برهان العارفین

[دین، وعظ و تذکیر، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی: ۲۶/۵×۱۵/۵×۵/. س م. ـ درونی: ۱۶ س ۱۸×۹ س م.

۲- اوراق : ۲۶ ورق. ۵۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری، جلد مقوایی ملون سبز گون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سبز گون.

۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز، خوانا، روشن، عنوان‌ها شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : «میان خدا بخش»، تاریخ کتابت: «۱۲۳۶ هـ ق»: «تمام شد نسخهٔ برهان العارفین الهی عاقبت سلامتی ایمان... بید خام نویس میان خدا بخش بایمان رود از جهان... سنهٔ ۱۲۳۶ هـ ق.

«گر تو می‌خواهی که باشی خوشنویس میسنویس و میسنویس و میسنویس»

۶- مؤلف : «ابوالحسن خرقانی متوفی ۴۲۵ه‍ ق» ، نام تألیف : «برهان العارفین» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۶۱—۶۲) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین بدانکه درین نسخه علم تذکیر و وعظ و حکایت و حدیث صحیح از مصطفی صلی الله علیه وسلم و سخنان علما و مشائخ جمع کردم» .

۸- انجام : «و در آنجاء هیچ کس یاری دهنده نیست مگر خدایتعالی که او یاری کند الهی ما را با کافهٔ مسلمانان نگاهدار از عذاب دوزخ بحرمت النبی و آله الامجاد برحمتک یا ارحم الراحمین تمام شد نسخهٔ برهان العارفین» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «تذکیر و وعظ و حکایات دینی و احادیث نبوی» است . تقسیمات آن بر حسب «باب» است و جمعاً «۲۳ باب» دارد . «باب اول در بیان آفرینش موت» و «باب بیست و سوم در بیان قصهٔ ابو شحمه» . نثر فارسی آن روان و ساده است . بعضی فهرست نگاران این نسخه را به ابوالحسن خرقانی نسبت نداده‌اند . (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۶۱—۶۲) . در آغاز و انجام بعضی یادداشتهای طبی و دینی دارد . مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد . (رک : همین کتاب ص ۴۳-۴۴)

۰۴۰
۷۷۶

برهان قاطع

[مراجع ، لغت فارسی به فارسی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۴ × ۲۳ × ۵ سم . — درونی : ۲۷ س ۲۷ × ۱۶ سم .

۲- اوراق : ۳۴۲ ورق . ۶۸۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سیالکوتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی و گالینگور سرخ با عطف منقش زرین .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها خط نستعلیق

جلی سیاه، الفاظ وکلمات شواهد و بعضی از عنوان ها شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «**محمد حسین ابن خلف التبریزی المتخلص ببرهان**، نام تألیف: «**برهان قاطع**»، تاریخ تألیف: «**۱۰۶۲ = کتاب نافع برهان قاطع**». در صفحهٔ ۲ و ۳ چنین آمده است: «اما بعد... کمترین بندگان ابن الخلف التبریزی محمد حسین المتخلص ببرهان... جمیع لغات فارسی و پهلوی و دری و یونانی و سریانی و رومی بعضی از لغات عربی و لغات زند و پازند و لغات مشترکه و لغات غریبه و متفرقه و اصطلاحات فارسی و استعارات و کنایات بعربی آمیخته و جمیع را... اختصار نمود... امید که به... درگاه سلطان عبدالله قطبشاه بن قطبشاه (۱۰۲۳-۱۰۸۳ ه‍ ق)... برسد.

چو برهان از ره توفیق یزدان   س این مجموعه را گردید جامع
پی تاریخ اتمامش قضا گفت   کتاب نافع برهان قاطع»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،

ای راه نما بهر زبان در افواه   یزدان کرسطوسی وتانگری واله
از نام تو بردند زبانها بتوراه   لاحول ولاقوة الا بالله

بهترین لغتی که متکلمان بدیع البیان محفل بان آرایی و نیکوترین نکتی که منشیان انجمن سخن پیرایی».

۸- انجام : «یعقوب بفتح یای حطی و سکون عین با نقطه و قاف بواو کشیده و بیای ابجد زده نام پیمبری بوده مشهور و نام مردی بود صاحب مذهب و مجتهد نصارا و کبک نر را نیز گفته‌اند که جفت کبک ماده باشد والله اعلم بالصواب».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «لغت فارسی به فارسی» است و از روزگار تألیف تاکنون پیوسته مرجعی بزرگ برای زبان فارسی بوده و چون مؤلف جامع لغات و تابع ارباب لغت بوده نه واضع آن، اشتباهاتی در اصالت لغات و الفاظ و اصطلاحات دارد که در برهان قاطع چاپ مرحوم دکتر محمد معین نقد و اصلاح شده است. در گوشه و کنار و آغاز این نسخه یادداشتهایی

آمده است و این رباعی هم :

رفتم به در سرای آن لب شکرک / از خانه برون آمد و گفتا بکرک
گفتم صنما به ما یک بوسه کرک / گفتا می دهم طمع مکن ازدگرک

تقسیمات آن برحسب «گفتار» و «فایده» است و جمعاً «۲۹ گفتار» و فایده دارد. بارها چاپ شده و نسخهٔ خطی فراوان دارد. (رک : برهان قاطع ۸۱۱/ ۰۴۰. همین کتاب).

۰۴۰
۸۱۱

برهان قاطع

[مراجع ، لغت فارسی به فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : –بیرونی: ۲۶/۵×۱۸/۵×۴ سم. –درونی: ۱۵س ۲۱ س ۲۱×۱۱سم.

۲- **اوراق** : ۲۹۲ ورق. ۵۸۳ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید رنگ بخاری ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد چرمی و مقوایی و پارچه‌یی نقش دار ، پوسیده .

۴- **خط** : نستعلیق ، سخت خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و کلمات شواهد و نشانها شنگرف ، قرن ۱۱ھق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .

۶- **مؤلف** : «**محمد حسین الخلف التبریزی**» متخلص به «**برهان**» نام تألیف : «**برهان قاطع**»، تاریخ تألیف: «**۱۰۶۲ھق=کتاب نافع برهان قاطع**». در صفحهٔ ۳ و ۴ چنین آمده است : «چون کمترین بندگان ابن خلف التبریزی محمد حسین المتخلص به برهان می خواست که جمیع لغات فارسی و پهلوی و دری و یونانی و سریانی و رومی و بعضی از لغات عربی و لغات ژند و پاژند . . . بطریق ایجاز بنویسد . . . و جداگانه کتابی ساخت و آنرا مسمی به برهان قاطع نموده بر نه فایده و بست و نه گفتار مقرر و معین گردانید . . . :

چو برهان از ره توفیق یزدان / س این مجموعه را گردید جامع
پی تاریخ اتمامش قضا گفت / کتاب نافع برهان قاطع

۷- آغاز : «و به نستعین، بسم الله الرحمن الرحیم، رب یسر و تمم بالخیر
ای راه نما بهر زبان در افواه   از نام تو بردند زبان‌ها بتوراه
یزدان وکرسطوس چو تنگری واله   لاحول ولاقوة الا بالله»

۸- انجام : «. . . بازای نقطه دار و جیم بروزن و معنی خشمیرک که شیرازیان چشم خوانند و آن تخمی باشد سیاه و انمس که بانبات سایده و در چشم کنند . . . بفتح اول بروزن چمن خاکسوست و آن دانهٔ باشد».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «لغت فارسی به فارسی» است و بر اساس حروف الفبایی تنظیم شده و به یک «مقدمه» و «۹ فایده» و «۲۹ گفتار» و چند بیان تقسیم شده است. برهان قاطع لغات فارسی سره و تعدادی لغات «دساتیر» و مطالبی دربارهٔ دستور زبان فارسی در بردارد. این نسخه ناقص است و تا اواسط حرف «خاء» موجود و بقیه مفقود است. جای بعضی از لغت‌ها در آخر خالی است. سهوالقلم کاتب دارد.

۲۹۰
۸۵۵

بستان المحدثین

[دین، حدیث، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۹/۵×۲۰/۵×۱/۵ س‌م. —درونی: ۲۳س ۲۳×۱۳/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۶۶ ورق. ۱۳۲ صفحه.

۳- کاغذ : ۹. گرامی سفید فرنگی، جلد چرمی و مقوایی سرخ رنگ ضربی منقش و ترنج و نیم ترنج.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط فارسی، بعضی از عنوانها خط ثلث سیاه، نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، جدولهای یک خطی فواصل ابیات و جدولهای ۳ خطی کناره‌های متن سیاه، قرن ۱۳هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «**مولانا شاه عبدالعزیز دهلوی ۱۱۵۹—۱۲۳۹هـ ق**»، نام تألیف: «**بستان المحدثین**»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ۱۲۵ و ۱۳۱ نسخه اینگونه آمده است: «تمام شد کتاب بستان المحدثین تصنیف عمدة

المفسرین زبدة المحدثین ذوالادب و التمیز مولانا شاه عبدالعزیز دهلوی رحمة الله علیه . . . ولادتش در سنهٔ ۱۱۵۹=غلام حلیم . . . وفات در سنهٔ ۱۲۳۹ . . . در دهلی پهلوی پدر بزرگوار خود آسوده است» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله حق حمده و الصلوة و السلام الاتمان الاکملان علی محمد رسوله و عبده و علی آله و اصحابه الموفین بعهده و من اتبعهم من العلماء الراسخین وراث علومه من بعده اما بعد این رساله ایست مسمی به بستان المحدثین که مقصود اصلی در آن ذکر کتب حدیث است».

۸- انجام : «از عجائب اتفاقات آنکه ابتداء این کتاب بحدیث نیت واقعه شده و نیت سر هر کار است و ختم این کتاب بر لفظ آخرة است که از آخر شدن کتاب خبر میدهد زیرا که بر این حدیث ختم کرده است در فصل حسان در باب ثواب هذه الامة که آخرین ابواب اوست می گوید عن ابی هریرة رضی الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال وردت انی رأیت اخواننا . . . تمت» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع کتاب‌های حدیث و علما و رجال حدیث است به زبان فارسی روان و منسجم و محکم و آمیخته با اشعار فارسی و عربی و آیات قرآن و احادیث است . تقسیمات آن بر اساس کتاب‌های حدیث و مؤلفان کتب و بر حسب تاریخ تألیف است ، مثلاً «کتاب موطا» امام مالک در آغاز و «کتاب المصابیح للبغوی» در آخر آمده است . بعضی عناوین و توضیحات و یادداشتهایی تاریخی و دینی و علم حدیث در کنارهٔ صفحات آمده است . از صفحهٔ ۱۲۶ تا ۱۲۹ «رسالهٔ اصول حدیث» ملخص از رسالهٔ «عجالهٔ نافعه» تألیف شاه عبدالعزیز دهلوی (یعنی مؤلف بستان المحدثین) آمده است . تلخیص کننده «عبدالله» است و تقسیمات رساله بر چند «فایده» در تعریف علم حدیث و مشتقات و اصطلاحات آن است . این رساله نیز به زبان فارسی روان و مفهوم همگان است . فهرست مطالب «بستان المحدثین» از صفحه ۱۲۹ تا ۱۳۱ آمده و در پایان اندکی از احوال مؤلف و اسامی تألیفات او نوشته شده است . این نسخه حاوی اصطلاحات و اسامی

کتب و مؤلفان و مصنفان علم حدیث به زبان فارسی است.

۸۹۰/۸۹۶

بوستان خیال

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : ـ بیرونی: ۲۴×۱۳×۳سم. ـ درونی: ۱۴ یا ۱۵ (۱۷س) ۱۸×۹ سم.

۲- اوراق : ۱۸۹ ورق. ۳۷۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج) (قسمت آخر جلد افتاده است).

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و اسامی شاعران و جدولهای ۲ خطی فواصل مصراع‌ها شنگرف جدولهای ۳ خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- کاتب : «ملا محب تتوی»، تاریخ کتابت: «۱۰۷۴ هـ ق»: «تمام شد بعون الملک الوهاب کتاب بوستان خیال بتاریخ ششم شهر ربیع الاخر بخط فقیر نحیف امیدوار برحمت پروردگار ملا محب تتوی،

درود حضرت یزدان بر آن باد که کاتب را بالحمدی کند یاد»

۶- مؤلف : یا (گرد آورنده): «سلطان محمد فخری بن امیری هروی»، شاعر اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم، نام تألیف: «بوستان خیال»، تاریخ تألیف (گرد آوردن): «در عهد میرزا حبیب الله وزیر خراسان». نام شاعر یا گرد آورنده تحت عنوان «لجامعه» و «فخری» در این نسخه آمده است:

«بگو دعای تو فخری دگرچه خواهد کرد
گدای کوی توگشتم دگر دعاچه کند» (ص ۲۹۲)

بنگر به سوی فخری مسکین که عیب نیست
شاهان گر التفات به حال گدا کنند (ص ۲۹۴)

۷- آغاز : افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود:

«بطرف باغ بر امروز جام عیش که هست
ترانهاء عجب بلبلان شیدارا
می مروق و فصل بهار و صوت هزار
کجا بتوبه شود میل طبع دانا را . . .
بیا و وقت خود امروز صرف کن جامی
گذار با کرم دوست کار فردا را»

۸- **انجام** : «غزالی مشهدی ،
ای محتسب چرا ز تو منت کشیم ما
دردی نکرده‌ایم و شرابی نخورده‌ایم
آورده ایم باده غزالی به کف مدام
بیدردمند خانه خرابی نکرده ایم»

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «ادب فارسی» و «غزلیات برگزیدهٔ شاعران فارسی‌گوی» است و تقسیات آن بر حسب نام شاعر است و بر حسب حروف الفبایی از حرف الف تای) تنظیم شده است و در حدود ۷۵۰ غزل و تقریباً ۵۵۰۰ بیت دارد . اسامی شاعرانی که در این نسخه آمده بدین شرح است :

جامی ، آلی ، حالی ، غیاثی ، مولانا آمی ، شیخ سعدی ، امیر خسرو ، خواجه سلمان ، خواجه حافظ ، کاتبی ، امیر شاهی ، مولانا جامی ، مولانا عالم ، مولانا سیفی ، بنایی (رک : حالی) ، هلالی ، آهی ، مولانا علی ، اهلی ، خواجه خسرو ، امانی ، سلمان ، خواجه کمال ، امیر سید اصیلی ، امیر سلطان ابراهیم صدر ، مولانا آهی ، میر حاج ، خواجه آصفی ، خواجه میرم ، حیدر کلوج ، امانی ، خواجه عبدالله مروارید ، مولانا کامی ، فیضی، سابلی ، جلالی ، خواجه حسن ، خواجه سلمان ، عبید خان ، میر شیخم ، سهیلی ، قبولی ، مولانا صبحی ، مولانا سروری ، خواجه عصمت ، امیر علیشیر ، عادلی ، افسری ، مولانا طایری ، مولانا محرمی ، ضیائی ، عبید خان ، نرگسی ، مولانا ریاضی ، امیر سید علی همدانی (حاشیه) .
مولانا طوسی ، مولانا داعی ، مولانا جلالی ، انوری ، ملک باخرزی ، سلطان علی نقاش ، خواجه موبد مهنه ، مولانا شرف یزدی ، فخری،

امیر شاهی، قاضی عبدالرحمان، ابو طاهر، سید محمود قورجی، خواجه حافظ، لسانی، مولانا محوی، مولانا آگهی، شیخ آذری، محمد زمان، مولانا افسری، مولانا طاهری، مولانا سیفی بخاری، مولانا شاه حسین کامی، مولانا غیاث الدین احمد نیشابوری، حیرتی، عارف، رشید بینوا، حافظ سلطان محمود ندائی، شاه میرزا غریب، مولانا سلطان علی روائی، سلطان محمود میرزا، امیر شیخم سهیلی، مولانا سائلی، مولانا خیالی، مولانا نوری، مولا ابو طاهر، خواجه همام تبریزی، امیر حسینی سادات، مولانا اصلی، مولانا فضلی، امانی، سید نسیمی، شیخ عراق، مولانا بدر لاجورد شو گوید بتخلص نامی، حکیم نزاری، خواجه عماد فقیه، امیر قاسم انوار، ابن یمین، مولانا کاتبی، فریدون حسین میرزا، درویش دهکی، مولانا فخر الدین علی واعظ، امیر محمد صالح، سید نسیمی، مولانا علی فیضی، مولانا ضیائی، مولانا بساطی، مولانا گلخنی، خواجه عبدالله، مولانا شاه حسین کامی، مولانا کاتبی، میر آلی، یعقوب سلطان، مولانا مسیحی، شاه غریب میرزا، مقصود مذکر، مولانا امیری، مولانا بنائی، امیر محمد صالح، مولانا جمشید، مولانا واقفی، مولانا نامی، بساطی، شیخ عراق، مولانا ملک، مولانا جلال، مولانا صانعی، میر خواجو، ریاضی، فراق، اوحدی، مولانا جدائی، مولانا جلال رفیقی، خواجه ابو برکه سمرقندی، مولانا فدایی، مولانا وحیدی، مولانا محمد طاق، امیر سلطان ابراهیم حیدر، مولانا ابو طالب کاتب، مولانا هجری، مولانا ظهیر، مولانا حسن شاه، مولانا سید معمایی، مولانا خیری خوارزمی، مولانا اصیلی، شجاعی، مولانا بساطی، صالح، مشفقی، فانی، انسی، نسیمی، عطار، همایون، مسعود، مغربی، صائب، رفیقی، بیدل، نرگسی، یادی، شمس تبریزی (رک: مولوی)، مولانا شیخی، مقصود، ترک، خاکی، خواجه حسن، سایلی، ابو البرکه، مسیحی، جلالی (شاگرد میر یونس محمد ارغون)، جلالی، رفیقی، غلام حسن درویش (حاشیه)، انصاری، جاروبی، مهری، میرزا بابر، مولانا شریفی، محرمی، مولانا حیرتی کوتی، نزاری، اشرف، لادری (؟)، مفلسی،

ملک ، بدخشی ، ثانی ، ناظری ، طاهری ، اسیری ، رضوی (حاشیه) ، حسینی ، نوائی ، هاشمی ، بدیعی ، غیاث ، عارف ، خادمی ، قبایی ، ملا عماد ، نصیری ، عبید ، عضد ، باقی ، غزالی مشهدی» .

صحاف بی انصاف ، بعضی از اوراق این نسخه را جابجا کرده و یا تغییراتی در آنها داده است . اما چون بر اساس حروف الفبایی ردیف و قافیه ترتیب یافته ، تنظیم آن آسان است . در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهای ادبی و یک مکتوب به نام «منصور خان» به تاریخ «۱۲۶۰ ه‍ق» آمده است . نشان چند مهر در کنارهٔ صفحات دارد که یکی از آنها «یا مؤمن ۱۱۵۲» و دیگری «عبده منصور ۱۲۶۱» یا «منصور منصور ۱۲۵۲» است . روی هم رفته نسخه‌یی خوب است .

۸۹۰
۶۶۱

بهار دانش

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳ × ۱۳ × ۳ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۷/۵ × ۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۲۷ ورق . ۴۵۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری ، اندکی کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سرخگون ضربی و ترنج دار و منقش ، گوشه‌ها و کناره‌ها پوسیده .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف . یک سر لوح ساده در آغاز ، جدولهای صفحهٔ اول و دوم ، ۵ خطی سیاه و زرین و جدولهای دیگر صفحات سه خطی سیاه و شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده ، تاریخ کتابت را هم مغشوش کرده اند به‌طوری که تاریخ کتابت «۵۶۱» شده است در حالی که اصل نسخهٔ بهار دانش در سال «۱۰۶۱ ه‍ق» تألیف شده است : «قد وقع الفراغ بتوفیق الملک الوهاب من نسخة المسمی به بهار دانش من تصنیف مولانای شیخ عنایت الله غفرالله

تعالی ولوالدیه و احسن الیهما روز چهار شنبه بتاریخ یازدهم شهر محرم الحرام سنهٔ ۲۶ موافق سنهٔ ۱۰۶۱ هجریه مقدسه صورت اتمام پذیرفت».

۶- **مؤلف** : «**عنایت الله**»، تاریخ تألیف «**۱۰۶۱ ه‍ ق**»، نام تألیف : «**بهار دانش**» (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱ و ۲).

۷- **آغاز** : «رب یسر و تمم بالخیر، بسم الله الرحمن الرحیم، فاتحهٔ کتاب مستطاب آفرینش و پیرایهٔ صحیفهٔ دانش و بینش حمد خداوند خرد بخش سخن آفرین صورت نمای معنی ایجاد و تکوین است که بر لطایف ابداع و صنایع اختراع قدرت کامله‌اش از ماه تا بماه گواهی داده».

۸- **انجام** : «و دانایان را وسیلهٔ عزت و اعتبار این ترانه را از دل بند آموز به سمع اجابت اصغا کرده بنای عمل بر آن نهاد، نظم :

سیه کاری مکن چون نامهٔ خویش بشو از چشم پر خون نامهٔ خویش
زبان را گوشمالی خاموشی ده که هست از هرچه‌گویی خاموشی به

قد وقع الفراغ بتوفیق الملک الوهاب من نسخة المسمی به بهار دانش من تصنیف مولانای شیخ عنایت الله غفرالله تعالی ولوالدیه و احسن الیهما» (رک : ۵ - کاتب).

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه ادب و اخلاق وصف مناظر و پند و اندرز تاریخ و افسانهٔ و عشق و کینه است. نثر فارسی آن آمیخته با اشعار فارسی و کلمات بزرگان و سخنان اولیاء الله و مشایخ و قصه‌های پادشاهان است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که مؤلف برگزیده است از قبیل «حکایت» و «قصه». (رک : بهار دانش، ۸۹۰/۹۶، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱ و ۲).

۸۹۰
۹۳۰

بهار دانش

[ادب، فارسی، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۵/۵×۱۵×۵/۵ س‌م. — درونی : ۱۵ س ۱۷/۵×۸ س‌م.

۲- اوراق : ۳۶۰ ورق . ۷۲۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ با خط و نقش های طلایی زرکوب .

٤- خط : نستعلیق خوش آمیخته با شکسته ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها ، شنگرف ، قرن ۱۲هـ ق .

۵- کاتب : «نور محمد ولد محمد حسن ابن حافظ احمد» ، تاریخ کتابت : «۱۲۲۱هـ ق»= «۱۸۶۱ بکرمی» : «نسخهٔ نوآیین تازه مضامین مسمی بهار دانش که از زادهای طبع وقاد ملا عنایت الله بروز چهار شنبه تاریخ بیست و نهم شهر جمادی الاول مطابق سنهٔ ۱۲۲۱ هجری سمت ۱۸۶۱ دستخط فقیر نور محمد ولد محمد حسن ابن حافظ احمد کلام الله نواسهٔ خلیفه محمد دائم جالندهری تحریر اتمام یافت» . بعد از این ۵ سطر جملات و اشعار دعایی آمده است .

٦- مؤلف : «ملا عنایت الله» ، نام تألیف : «بهار دانش» ، تاریخ تألیف : «۱۰۶۱هـ ق» (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۷۶ - ۷۸) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر فاتحهٔ کتاب مستطاب آفرینش و پیرایهٔ صحیفهٔ دانش و بینش حمد خداوند خرد بخش سخن آفرین صورت نمای معنی ایجاد و تکوین است» .

۸- انجام : «و دانایان را وسیلهٔ عزت و اعتبار این ترانه را از دل پند آموز بسمع اجابت اصغا کرده بنای عمل بر آن نهاد ، قطعه :

سیه کاری مکن چون خامهٔ خویش بشواز چشم پر خون نامهٔ خویش
زبانرا گوشمالی خاموشی ده که هست از هر چه گویی خاموشی به»

۹- چگونگی : این نسخهٔ بهار دانش به طرز ویژه‌یی کتابت شده . بعضی صفحات به خط مستقیم و بعضی به خط مورب یا منحنی کتابت شده است . درکنارهٔ صفحات بعضی یادداشتهای ادبی و معانی لغات آمده است. مهر کتابخانهٔ رشیدیه دارد. (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۷۶ - ۷۸) .

۲۹۰ / ۹٤۵

بیاض فقه

[دین، فقه و فتوی، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٤×۱۸×۳/۵ س‌م. — درونی : ۲۱ س ۱۹/۵×۱۲ س‌م. (سطور بعضی از صفحات به صورتهای مختلف کتابت شده است)

۲- اوراق : ۳۷۵ ورق. ۵۵۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ کشمیری، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و کاغذی پوسیدهٔ وصالی شده با عطف پارچه‌یی سبز کم رنگ.

٤- خط : تحریر و نستعلیق، سخت خوانا، ناپخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و خطهای افقی رسم شده بربالای جملات و کلمات شواهد شنگرف و سیاه، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد. ولیکن زیر نام و امضای «العبد قاضی کوکب الدین» تاریخ «۱۰۸٦ هـ ق» آمده است (نسخه، ص ۷۸).

٦- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ و نام تألیف معلوم نشد اما به احتمال قوی همان امضای «العبد قاضی کوکب الدین» یا قاضی توکک بن لله در تاریخ شهر ذی الحج سنهٔ ۱۰۸٦ باید امضا» مؤلف یا گرد آورندهٔ این مجموعه (بیاض) ارزندهٔ باشد (رک : اصل نسخه ص ۷۸، نمونه‌ها و تصاویر در همین کتاب).

۷- آغاز : این نسخه چون مجموعه (بیاض) فقهی است، مطالب آن پراکنده و به صورت یادداشت است و اینگونه آغاز می شود : «فی الجمعه ذکره ظهر معذوراً و مسجون بجماعة فی مصر فی یومها لان الجمعة جامعة للجماعات فلایجوز لا جماعه وجدة و لهذا لایجوز الجمعة عند ابی یوسف ره بموضعین الا اذا کان مصراً له جانبان فیصیر فی حکم مصرین کبغداد».

۸- انجام : ظاهراً ناقص است و اینگونه انجام می شود : «قبل از این عمرو اقراو کرده است میکند بریتوجه که بینهٔ عمر و براېداع مقبول باشد بلا سبب شریک به نی والله اعلم والو اما المدعی البینة علی الاقرار ذی الیدان صاحب الید بعد ذلک بینة علی للایواع فصول در اخ زید اولا سکنیات باع کذا را بر

خالد . . . خود کرده است» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» و «فتوی» و دیگر «مطالب و موضوعات دینی» است به زبان فارسی و عربی و نسخه‌یی بسیار ارزنده است زیرا به خط مؤلف یا گرد آورندهٔ فتاوی و مطالب فقهی است . دیگر اینکه بسا مطالب مهم فقه حنفی و مقایسه با فقه دیگر مذاهب اسلامی دارد که در همه جا یافته نمی شود چون بیشتر مطالب به صورت یادداشتهای مختلف و به صورت و اشکال گوناگون آمده است . تقریباً همهٔ مراجعی که مطالب از آنها اخذ شده است در این نسخه آمده است . در صفحهٔ ۱۳۴ «خواجه المفتی شیخ الهروی محمد قاسمی» آمده است و در صفحهٔ ۱۵۶ «حضرت خواجهٔ اول حضرت قاضی خواجه شرف» و در صفحهٔ ۱۵۷ «خواجه انور الحسینی» و «قاضی شرف» آمده و این می رساند که این مفتیان و قاضیان زنده بوده‌اند. نشان دو مهر خوانا و یک مهر ناخوانا (صفحات ۲۸۷ و ۵۵۰) آمده است: «غلام احمد نام همین بس ۱۲۳۹» . مالک کتاب «فقیر غلام احمد فاروق نقشبندی و سید حسین» بوده است . تقسیات آن بر اساس مطالب «سؤال شده و جواب گفته» است .

۲۹۰
۹۴۶

بیاض فقه

[دین، علوم اسلامی، فقه و فتوی و تفسیر و حدیث و تاریخ، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۷×۱۹×۴/۵ س م. ـدرونی : (همهٔ سطرها به صورت مورب و درسه ستون و در فاصلهٔ هر ستون یک سطر در طول نسخه کتابت شده است و طرز سطرها نوعی نقاشی را نشان می دهد)، ۲۰×۱۲/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۲۷۸ ورق . ۵۵۵ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ بخاری ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی ضربی و منقش (ترنج و جدول) قهوه‌یی رنگ .

۴- خط : نستعلیق و نسخ و شکسته ، رسم‌الخط فارسی ، خوانا ، پخته، عنوان ها و نشان‌ها و سر فصلها و خط افقی و عمودی رسم شده بربالای الفاظ و کلمات

شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» صریح و واضح نیامده است اما در بسیاری از صفحات نام «مخدوم حاجی محمد هاشم غفرله» یا «مرحوم مخدوم محمد هاشم غفرله» آمده است (رک: ۶-مؤلف).

۶- مؤلف : ظاهراً به نظر می رسد که «بیاض فقه» باشد که گرد آورنده یا (جامع) آن «**مخدوم محمد هاشم تهتوی متوفی**»، تاریخ تألیف یا گردآوری مطالب در این نسخه نیامده است (رک: ۹-چگونگی). مخدوم محمد هاشم تهتوی از بزرگان علما و مفتیان سرزمین سند است و بیاض‌های مختلف او در علوم فقهی اسلامی معروف و مشهور است.

۷- آغاز : «باب البیع و الشراء والقرض و فیه مسایل الاحتکار والربا و مایتصل به و فیه فصول فصل فی البیع والشراء من دفع دیناراً الی صایغ و امره ان یزید من عنده نصف دینار و یتخذه خاتماً فزاد صح و صار مقرضاً و صار الآمر قابضاً لاتصاله بملکه فان قیل الیس ان الصباغ اذا صبغ الثوب لایصیر المستأجر».

۸- انجام : «وقوع این امر در سند نود وسیوم از هجرت بوده چنانکه در تواریخ سند مذکور است و تولد امام علی رضا که مردم سومره بسوی او خود را نسبت میکنند در سال یکصد و پنجاه و یکم از هجرت بوقوع آمده پس صحت این نسبت چگونه متصور گردد و هو سبحانه و تعالی اعلم ۱۲ قال الواقدی لیلة الثلثاء بسبع عشرة لیلة خلت من رمضان ۱۲ مواهب ع والصحیح عند الاکثرین سیرت شامیة فی ذکر ازواجه صلی الله علیه وسلم تمت بالخیر، تمت بالخیر والعافیة فی القلات بلوچی یوم الثلثاء».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و عربی در موضوع «علوم اسلامی» است که شامل «فقه و فتوی و اصول فقه و تاریخ اسلام و مسائل حدیث و تفسیر و شرح حال رجال دینی و آثار و کتب اسلامی» می شود و جلد دوم از مجلدات «بیاض مخدوم محمد هاشم تهتوی» است. تقسیات آن براساس «فصل و «باب» و «مسائل» است. در آغاز این نسخه فهرست «فصول و مسائل» در شش صفحه آمده است و این نسخه از آغاز جلد ثانی تا انجام جلد رابع

در بردارد . عجیب اینجا است که در بعضی جای‌ها نوشته است «کتبه مرحوم حاجی محمد هاشم بن المبرور عبدالغفور بن المغفور عبدالرحمن السندی البتورائی الاصل ثم التتوی» . نسخه یی بسیار ارزنده و بحری از علوم مختلف اسلامی باذکر مأخذ و مصادر و رجال و سال و تاریخ و ماه . مهر کتابخانهٔ رشیدیه دارد . براین نسخه حواشی و یادداشت های فقهی ارزنده آمده به امضای «محمد بقا عفی عنه» که معلوم می دارد نسخه را در مطالعه داشته بوده است.

۸۹۰
―――
۸۰۸

بیت الاحزان

[دین ، فقه [امامیهٔ اثنی عشریه] ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۷×۱۵/۵×۶ سم . ـ درونی : ۱۷ س ۲۰×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۶۳۴ ورق . ۱۲۶۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ بخاری ، جلد مقوایی و چرمی ضربی منقش حاشیه دار ، شیرازه شده .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : «ابوالقاسم» ، نام کاتب : «۱۳۰۲ هـ ق» : «و این کتاب مستطاب در یوم پنجشنبه بیست و چهارم شهر شوال المکرم سنهٔ هزار و سه صد و دو بود که بدستخط حقیر سراپا تقصیر ابوالقاسم تحریر و تتمیم یافت اللهم اغفرلمن استغفرالی ولوالدی و انعم علینا بالفاتحة سنهٔ ۱۳۰۲» .

٦- مؤلف : عبدالخالق بن عبدالرحیم یزدی» ، نام تألیف : «بیت الاحزان» ، تاریخ تألیف : «۱۲۶۳ هـ ق» . در صفحهٔ ۲ و ۳ و آخر چنین آمده است : «اما بعد چنین گوید بندهٔ عاصی امیدوار بکرم خداوند رحیم عبدالخالق ابن عبدالرحیم یزدی الاصل مشهدی المسکن . . . که به زبان فارسی برای ایشان درین باب کتاب مختصری نوشته . . . وآنرا مسمی به بیت الاحزان نمود . . . . و در نصف شب دهم شهر جمادی الثانی سنهٔ هزارو دو ویست و شصت و سه در ارض مقدس» .

۷- آغاز : «کتاب مستطاب بیت الاحزان بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی اعظم ملاء الانبیاء و المرسلین و احسن زرایا الاوصیاء المکرمین و الصلوة و السلام علی سید اهل البلاء اجمعین و علی آله الدین هم سادات الشهداء المرضین».

۸- انجام : «برای ذخیرهٔ یوم لا ینفع مال و لابنون از برکت مجاورت در مشاهدهٔ مشرفه و ارض اقدس رضوی علی مشرفها آلاف الثناء الجلی سعی در تصنیف این کتاب و کتاب مصایب المعصومین بیشتر نموده ام و در نصف شب دهم شهر جمادی الثانی سنهٔ هزار و دو و یست و شصت و سه در ارض مقدس طوس ارواحنا المقدسها فداء مصنف عاصی بانجام رسانید».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «واقعهٔ شهادت حضرت حسین بن علی (ع) و یاران اوست در صحرای کربلا» به زبان فارسی. تقسیمات آن بر اساس «عزا خانه» و «مجالس» است و جمعاً «۵ عزا خانه» و هر عزا خانه بر چند مجلس منقسم است. از آیات و اخبار و احادیث و مطالب تاریخی بر اساس عقیدهٔ امامیهٔ اثنی عشریه استفاده کرده است. مؤلف در مشهد (خراسان) بوده و در آنجا این کتاب را نوشته است. نثر فارسی آن به دورهٔ قاجاریه می رود. مؤلف همه جا می گوید: «مؤلف دلخون می گوید» و «مؤلف دلسوخته می گوید» و «مؤلف حلقه بگوش می گوید». در آخر نسخه شمه‌یی از حال مؤلف و چگونگی تصنیف آمده است و ضمناً طریقهٔ «مجلس گفتن» را نیز بیان نموده است. مؤلف کتابی دیگر به نام «مصایب المعصومین» به عربی دارد.

۲۹۰
―――
۶۷۲

پکی روٹی یا جیکو پچھی

[دین، فقه، دعا و فریضه، پنجابی، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۵/۱۷×۵/. سم. — درونی: ۱۳ س ۱۴×۸ سم.

۲- اوراق : ۱۷ ورق. ۳۴ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، وصالی شده، جلد مقوایی ملون باعطف و گوشهٔ پارچه‌یی سبز گون.

۴- خط : ثلث خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «**تاریخ کتابت**» ندارد . اما برای «حسن در و دگر» کتابت شده است .

۶- **مؤلف** : «**فتح محمد**»، نام تألیف : «**پکی روتی**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد :
«آکهی فتح محمد یار و کمینه ایه کم نام»

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
صفت ثناء ریدی اکهان جو خالق سرجن هار
وت درود محمد تائین جو نبیا نسدا سردار
وة پهرلکه سلام صلاتان آل نبی سوهاری
وة اصحاب نبی هور تابع کن کن عبد چتاری»

۸- **انجام** : «جیکو پچهی حرام وچ کهاون دی کتنے تون اکه جو چار ، اول تتا کهاونان دویا سریا کهاؤنان تریارجی اتی کهاونان چوتها شریک نالون ودهیک کهاویان . تمت تمام شد نسخهٔ پکی روتی برای پاس خاطر میان حسن درودگر علماء ترویان والی دا» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «فقه» به زبان پنجابی است تحت عنوان «پکی روتی» و یا «جیکو پچهی=اگر کسی بپرسد» نام دارد و در مسائل فقهی از قبیل دعا و فریضه می باشد و پرسش و پاسخ است برای کسانی که می خواهند خلاصهٔ مطالب نماز و وضو و طهارت و روزه و دیگرآداب معاشرت را خیلی ساده فرا گیرند .

تاریخ وصاف یا تجزیة (تجربة) الامصار و تزجیة الاعصار

۸۹۰ و ۹۵۰ / ۸۴۴

[تاریخ و ادب، فارسی و عربی، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : –بیرونی : ۲۳/۵ × ۱۶/۵ × ۷س‌م. –درونی: ۲۵ س × ۱۷/۵ × ۱۰ س م.

۲- **اوراق** : ۵۲۵ ورق . ۱۰۵۰ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم و نازک خاکی رنگ هراتی، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ؛ جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها و کلمات شواهد شنگرف و بعضی از آنها سیاه. در صفحهٔ آغاز یک ترنج زیبا و در آغاز هر جزء (مجلد) یک سرلوح زیبا در زمینهٔ زرین و لاجوردی به استثنای جزء دوم که سر لوح ندارد. جدولهای ۴ خطی و ۵ خطی سیاه و زرین و لاجوردی در کنارهٔ صفحات، قرن ۹ هـ ق.

۵- کاتب : «**نصر الله بن کمال الدین بن عبدالله بن عبدالرزاق بن سلیمان بن ظهیر الحسنی الحسینی**»، تاریخ کتابت: «**۹۰۳ هـ ق**». در پایان مجلد چهارم اینگونه آمده است: «تم المجلد الرابع هذا من الکتاب الذی هو دستور الکتاب بعون الملک الوهاب علی یدالضعیف النحیف الی الغنی نصرالله بن کمال‌الدین بن عبدالله بن عبدالرزاق بن سلیمان بن ظهیر الحسنی الحسینی فی یوم الاربعا خامس عشرین شعبان‌المعظم سنة ثلاث و تسعمائة الهلالیة الهجریه» بعد از این سه بیت دعائی آمده است.

۶- مؤلف : «**شرف (شهاب) الدین عبدالله بن فضل الله شیرازی ملقب بوصاف الحضرة متوفی ۷۱۹ هـ ق**»، نام تألیف: «**تجزیة (تجربة) الامصار و تزجیة الاعصار**»، تاریخ تألیف: «**۶۵۶ تا ۷۱۲ هـ ق**»: در صفحهٔ اول آمده: «کتاب تزجیة الاعصار و تجربة الامصار من تصانیف الصاحب العالم وصاف الحضرة شرف الدنیا والدین عبدالله» و در صفحهٔ ۱۵ آمده که: «و آنرا بتجربة الامصار و تزجیة الاعصار» موسوم گردانیده. و نیز (رک: تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، تألیف سعید نفیسی، ج ۱، ص ۱۴۳).

۷- آغاز : **مجلد اول (ص ۲)**: «بسم الله الرحمن الرحیم، حمد ستایشی که انوار اخلاصش آفاق و انفس را چون فاتحهٔ صبح صادق ملالی سازد».

۸- انجام : **ایضاً (ص ۲۱۸)**: «وصلی الله علی محمد بشیر و نذیر و هو فی دیاجیر الظلمه انور من سراج و قمر منیر تم المجلد الاول من الکتاب ویتلوه المجلد الثانی بالصواب».

ـ آغاز : **مجلد دوم (۲۱۹)**: «بسم الله الرحمن الرحیم علی الله رب العالمین توکلی و فی کل احوالی علیه معولی فرخ ترین نوایی که نای مرغ زمزمه سرای زبان

بدان دستان زند».

ـانجام : ایضاً (ص ۳۷۴) : «و خیر و اصابت و یمن و برکت در ظعن و اقامت وسلم و حرب دقیق و همنشین گردد لمؤلفه ولا یتبعهم همنشین انشاء الله تعالی وحده قد تم المجلد الثانی ویتلوه المجلد الثالث کما یتلو المثانی عقبت المثالث».

ـآغاز : مجلد سوم (ص ۳۷۶) : «المجلد الثالث من الوصاف، الحمد لله الذی خلق الانسان من حمأ المسنون و انشأ الاشیاء اذکاف امره مس النون».

ـانجام : ایضاً (ص ۶۱۳) : «تهمتن تن مظفر فر و ایناف قباد همت خسرو عشرت بهمن صولت مزید جاه و جلالت و دوام تأیید و نصرت کرامت کن و یرحم الله عبد تمت المجلد الثالث».

ـآغاز : ـمجلد چهارم : (ص ۶۱۶) : «المجلد الرابع من الوصاف هر سپاس که ساحت اوضاع و اضلاعش مصون از مساحت خیال و اوهام تواند بوده».

ـانجام : ایضاً (ص ۷۱۱) : «لایزال روزگار دولتیار مخدوم جهانیا نرا کرامت باد، بیت :

و هذا دعا کو سکت کفیته لانی سألت الله فیک و قد فعل

والحمد لله رب العالمین وصلوة علی رسول الله محمد و آله الطاهرین تم المجلد الرابع هذا من الکتاب الذی هو دستور الکتاب بعون الملک الوهاب (رک : ۵-کاتب).

ـآغاز : مجلد پنجم (ص ۷۱۴) : «المجلد الخامس من الوصاف، بسم الله الرحمن الرحیم ابتسم الورد بنشر النسیم بشری بین یدی رحمته وافتتح الطیر بصوت بهیم غردا».

ـانجام : (ص ۱۰۵۰) : «هرگز از گردش روزگار نحرو شد و ناخن ندامت رخسار جان او را نخراشد یا ایها الناس قدجاءتکم موعظة من ربکم و شفاء لما فی الصدور و هدی و رحمة للمؤمنین تمت الکتاب الوصاف».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه شامل تاریخ و حوادث و وقایع سلطنت مغول از ۶۵۶ تا ۷۱۲ هـ ق است. تقسیمات آن براساس «مجلد اول و دوم و سوم و چهارم و پنجم» است و هر مجلد برپایهٔ سال جلوس پادشاهان و حکومت حاکمان و امراء است

مثلاً «جلوس خان عادل اباقا»، ذکر ملک شمس الدین محمد بن کرت، ذکر حادثهٔ قتغراتای، اتابک مظفر الدین زنگی بن مودود، ذکر صادر شدن بعضی احوال». نثر فارسی این نسخه آمیخته با آیات قرآنی و احادیث و جملات عربی و اشعار فارسی و عربی و الفاظ مشکل و مهجور است و سبک آن را می توان «سبک وصاف» گفت چون از فنون و صناعات ادبی به حد اکمل استفاده کرده و از کلیهٔ لوازم بدیع لفظی بهره‌مند شده است. مؤلف، شاعر بوده و اشعار خوب سروده و همه جا ذیل «لمؤلفه» ابیات مختلف از اقسام اشعار آورده است. این نسخه در نوع خود کم نظیر است و در سال ۹۰۳ کتابت شده و چون مؤلف در ۷۱۹ هـ ق وفات یافته پس ۱۷٤ سال پس از تاریخ تصنیف کتابت شده است. همهٔ جملات و آیات قرآن و احادیث و کلمات عربی و فارسی مشکل معرب (مشکول) است. در کنارهٔ صفحات بعضی توضیحات لغوی و یادداشتهای ادبی آمده است. در صفحهٔ آغاز یک ترنج زیبا دارد که نام نسخه به خط ثلث در وسط آن آمده است و نشان چند مهر داشته که محو شده است و این یادداشت خرید نسخه: «این تاریخ وصاف شاه جهان آباد بعد معا . . . از حسن ابدال از حاجی . . . بمبلغ هشتاد روپیه ابتیاع نموده بود». در صفحهٔ آخر به خط تازه این یادداشت آمده است: «تمام گردید پنج جلد وصاف من سنة سبع و سبعمایة قبل الالف من الهجرة النبویة المصطفویة بعون الله تم (۲۲ بار). و این نشان مهر «الملک افسر الشرفا شمس عضد الدوله بهادر جنگ خان شهامت دوران حسین خان اسمعیل الصفوی ۱۲۳٦».

۲۹۰
٦۷٤

تأیید المعین فی تقویة الدین

[دین، فقه و آداب معاشرت اسلامی، اردو، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی: ۲٤/۵×۱٦/۵×۱/۵ س‌م. -درونی: ۱۵ س ۱۷×۹/۵ س م.

۲- اوراق : ٦۰ ورق. ۱۲۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، اندکی کرم خورده، جلد مقوایی

و پارچه‌یی سیاه گون .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و کلمات شواهد و خطهای افقی رسم شده بربالای جملات عربی شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام افتادگی دارد .

٦- مؤلف : «یوسف علی علوی لکهنوی» ، نام تألیف : «**تأیید المعین فی تقویة الدین**» ، تاریخ تألیف : «۱۲۴۳هـ ق» : «اسواسطی عاجز گنهگار یوسف علی علوی لکهنوی . . . یه رساله کو بلده مبارک حضرت اجمیر شریف مین‌سنه ۴۳ باره سے تیالیس هجری صلعم مین او پر آستانه . . . خواجه خواجگان حضرت خواجه معین الحق و شرع والملة والدین حسن سنجری (سجزی) رضی الله‌تعالی عنه کے لکھنے میں آیا . . . اس رساله کا نام تأیید المعین فی تقویت الدین رکھا» .

٧- آغاز : «یافتاح ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، اله العالمین شکر تیری جناب پاک کون که تونی هماری تئین اسقدر نعمتیں بخشیں که اگر هر بال هماری بدنکا زبان هو اور هر زبان سے تیرا شکر کرین» .

٨- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و چنین پایان می یابد : «بموجب اس آیت شریف کے وما اهل به لغیر الله یعنی حرام هی وه چیز جو مشهور کے گئی هے غیر الله کے ، کرکی ، سو یهه نهایت غلط هی ، کسواسطی که معنی آیة کے حضرت عبدالله» .

٩- چگونگی : این نسخه در موضوع مباحث دینی و دفاع از دین اسلام برپایهٔ فکر اهل سنت و جماعت است که به زبان اردو تألیف شده است . مؤلف باالهام فکر از درگاه خواجه معین الدین حسن سنجزی چشتیؒ رسالهٔ خود را تألیف کرده است . مؤلف مرید مولانا شاه عبدالرحمان پیر و مرشد خود بوده است . تقسیمات نسخه بر اساس «مقدمه» و «تمهید» و «مقصد» و خاتمه است. و جمعاً یک مقدمه و یک خاتمه و چهار تمهید و چهار مقصد دارد. از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات اولیاء الله و سخنان مشائخ بهره مند گشته است . نثر اردوی آن روان و ساده و مخلوطی است از زبان فارسی و عربی و هندی . مآخذ و اسامی پیران طریقت و علمای دین را در حد امکان به دست داده است . متأسفانه از آخر نسخه افتادگی دارد .

۲۹۰
۹۶۲

تبیین الحقایق لمافیه من تبیین ما اکتنز من الدقایق

[دین، فقه، عربی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۷×۱۸×۷/۵ سم . —درونی : ۲۹ س ۱۸×۱۲ سم.

۲- اوراق : ۲۹۰ ورق . ۵۸۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ ضربی ، شیرازه دار .

۴- خط : نسخ عربی ، خوش، روشن ، خوانا ، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد . تاریخ کتابت شاید : «**۹۳۸ ه ق**» . در صفحهٔ ۵۷۶ اینگونه آمده است : «الحمد لله بلغ مقابلة على خط المؤلف رحمه الله الاكرارس مخدومة من خطه نبهت عليها فى موضعها ثم بلغ ايضاً مقابلة ثانية جيدة على خطه رحمة الله تعالى بتاريخ خامس رجب العدد سنه ثمان و ثلاثين و تسعماية احسن الله ختامها» .

۶- مؤلف : «**علامه الزیلعی الحنفی**» ، نام تألیف : «**تبيين الحقايق لمافيه من تبيين ما اكتنز من الدقايق**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . نام تألیف در صفحهٔ ٤ اینگونه آمده است : «اما بعد فانى لمارأيت هذا المختصر المسمى بكنز الدقايق احسن مختصر فى الفقه . . . ويزيد يسيرا من الفروع مناسباله مسمى بتبين الحقايق لمافيه من تبيين ما اكتنز من الدقايق و زيادة مايحتاج اليه من اللواحق» . در صفحهٔ ۵۷۶ آمده که : «تبيين الحقايق من شرح كنز الدقايق» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم اللهم صل على سيدنا محمد وآله و صحبه وسلم و رضى الله عن الصحابة الحمد لله الذى شرح صدور العارفين بنور هدايته و زينها بالايمان وما الهمها من حكمته حمد عارف لعظمته مقربوحدانيته و على من ختم به الرساله افضل سلامه و صلواته» .

۸- انجام : «هذا للزوج الاول و للثانى يحتاج الى اربعه و خمسين يوما ثلاث حيض و ثلاثة اطهار هذا فى حق الحرة و فى حق الامة النخرج ظاهر على المذاهب

كلها فتأمله و الله اعلم وصلى الله على سيدنا محمد و آله وسلم تم الجزء الاول من تبيين الحقايق من شرح كنز الدقايق بحمد الله تعالى وعونه و حسن توفيقه والحمد لله تعالى على ماهدانا والشكر لله تعالى على ماهدانا والشكر لله على ما اعطانا ويتلوه من الثانى الايلاء».

۹- **چگونگی** : این نسخه به زبان عربی در موضوع «فقه» است براساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت . تقسیمات آن براساس «کتاب» و «باب» است و «قال» و «ای» و این «جزء الاول» از «کتاب الطهاره» و «باب» تا «باب الرجعة» «وکتاب الطلاق» ادامه دارد . این نسخه شرح کنزالدقایق است . بیش از متن در کنارهٔ صفحات شروح و توضیحات فقهی و علوم دینی بسیار دارد و در صفحات آغاز و انجام هم از روی خط مؤلف کتابت و دوبار مقابله شده است . مهر «کتب خانهٔ مولانا فضل حق صاحب» و «کتب خانه رشیدیه» دارد .

۸۹۰
―――
۸۷۹

تحفة الاحرار

[ادب، عرفان و اخلاق، فارسی، منظوم]

۱- **اندازه** : ـبیرونی: ۲۲×۱۵×۲س م. ـدرونی: ۱۰ و ۱۱ بیت(سطر) ۱۲×۸ س م.

۲- **اوراق** : ۸٤ ورق . ۱۶۷ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید فرنگی ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ ، ضربی با نقش ساده .

٤- **خط** : نستعلیق ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها شنگرف و در بعضی جای‌ها خالی ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد و این جمله در آخر آمده است :- «حسب الخواهش ارجمندی نور چشمی ملا محمد حسین آخند زاده تحریر شد بکمال پیری برسد» .

۶- **مؤلف** : یا(شاعر) : «مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷ - ۸۹۷ ه ق» ، نام تألیف (مثنوی) : «تحفة الأحرار» تاریخ سرودن : «۸۹٤ه ق» . (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۱۰۳ - ۱۰۵) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم حامداً لمن جعل جنان کل عارف مخزن اسرار کماله و لسان کل واصف مطلع انوار جماله،

گنجینهٔ اسرار کمالش ماییم   آیینهٔ انوار جمالش ماییم»

۸- انجام : شکر که این نامه به پایان رسید   بخیهٔ این خرقه بدامان رسید

مهر نه خاتمهٔ این کتاب   شد رقم خاتم تم الکتاب».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب» «توحید و نعت و مدح و حکایات حکمت آمیز و تمثیلات اخلاق» است و همهٔ آن براساس احکام قرآن شریف و احادیث و اخبار دینی و روایات عرفانی و احوال و کلمات مشایخ سروده شده است و همانند و بروزن مخزن الاسرار نظامی و مطلع الانوار امیر خسرو دهلوی است: مفتعلن مفتعلن فاعلات (فاعلن). جمعاً در حدود ۱۸۰۰ بیت دارد.

۸۹۰/۷۹۹

تحفة الجمال و خزانة الاحوال

[ادب، عرفان و تصوف و اخلاق، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی: ۲۶×۱۵×۵ سم. ـدرونی: ۱۷ س ۱۹×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۴۳۰ ورق. ۸۵۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک براق زرد رنگ کشمیری، جلد مقوایی و چرمی منقش سرخگون درون جلد منقش زرافشان، عطف تیماجی پوسیده.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، یک سر لوح ملون در آغاز، جدولهای سیاه و سرخ کنارهٔ متن و صفحات، یک خطی و سه خطی، بالای جملات شواهد و عربی، خط‌های افقی کشیده شده، قرن ۱۱ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «احمد عبدالملک الجبار»، نام تألیف: «تحفة الجمال و خزانة الاحوال»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ۳ و ۳۷ چنین آمده است: «اما بعد چنین گوید... امید وار برحمت پروردگار غفار احمد عبدالملک الجبار... این رساله از عنایات آن بالانشین سند محبوبیت و صدر آرای محفل وحدانیت

بوده . . . از اینجهت مسمی شده بتحفة الجمال و خزانة الاحوال» .

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمد لله العلی الاعلی کما یحب ربنا و یرضی و الصلوة و السلام علی رسوله محمد المصطفی صاحب قاب قوسین اوادنی و علی آله وصحبه البررة التقی اما بعد» .

۸- انجام : «انتهی کلامه حق تعالی از کرم خویش جمیع مسلمانان را به محبت و متابعت حبیب خود و چهار یاران و اهل بیت مستقیم گرداند اللهم صلی علی محمد و علی آل محمد و علی جمیع اصحاب محمد بعده کل معلوم لک اللهم صلی علی سیدنا محمد و علی آله وسلم اللهم صل علی سیدنا محمد و آدم و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی وما بینهم من النبیین و المرسلین صلوات الله وسلامه و علیهم اجمعین :

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بندهٔ گنه کارم» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عرفان و اخلاق و حکمت و ادب» است براساس سلسلهٔ نقشبندیه و اویسیه. مؤلف از وطن خود برای تحصیل به هندوستان آمده است و در آنجا از تحصیل دست کشیده و به «حضرت پیر دستگیر حضرت مولانا خواجه سید شاه جمال» دست بیعت داده و این نسخه را که در حقیقت شرح و تفسیر کلمات و ملفوظات و در بعضی جای‌ها اختصار مکتوبات شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی است تألیف‌کرده است. تقسیمات آن براساس موضوعاتی است که مؤلف برگزیده و نیز شمارهٔ ترتیبی مکتوبات‌و آورده را مآخذ و منابع خود را به دست داده است و انواع دعاها و اوراد و روش ریاضت و طریق سیرو سلوک را نشان داده است . از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ و اشعار عرفانی بهره مند شده است . در گوشه و کنار صفحات یادداشت‌هایی دارد و عناوین را نیز نوشته است .

۲۹۰/۹۳۹

تحفة الحسینی

[دین، فقه، فرایض، فارسی، منثور]

۱- اندازه : –بیرونی: ۲۶/۵×۱۷/۵×۱/۵ س‌م. –درونی : ۱۷س/۵×۱۷/۵×۱۰/۵س‌م.

۲- اوراق : ۷۰ ورق . ۱٤۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری، کرم خورده، آب رسیده، جلد مقوایی باعطف پارچه‌یی سرخ رنگ .

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، پخته، روشن، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : **«شیخ محمد اشرف بن مرید حنفی شاهداری لاهوری»**، نام تألیف : **«تحفة الحسینی»**، تاریخ تألیف : **«۱۰۵۷ هـ ق=تحفة الحسینی»**، یا در عهد ابو المظفر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاه الغازی : «. . . ابو المظفر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاه الغازی. . . تألیف نموده شد و لهذا جند مسائل غسل و تلقین و تجهیز و تکفین وما یتعلق بها . . . از کتب مبسوط استنباط نموده درین رساله که مسمی بالتحفة الحسینی است و تاریخ تحریرش از نامش می برآید» .

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «والمعرفت حامی دین الاسلام ماحی الکفر والظلام ناصر النصرة البررة قامع الکفرة الفجرة محب العلماء والفقراء مجیب العرفاء والصلحاء محی السنة با السنة الاحمدی ممیت البدعت بالبرهان المحمدی جامع الشمایل المرضیة قائم علی الدین الحنفیه» .

۸- انجام : ناقص است : «چنانچه مصافحه بعد صبح وعصر و توسیع لذیذ لاکل و مشارب وغیره انتهی تزیین مساجد و نحوه مذکور بفتوی لاباس است چنانچه در جامع صغیر حسامی گفته باک نیست تنقیش مسجد بچونه و ساج و آب زر در فتاوهٔ برهنه گفته لاباس دلیل» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فقه» و «فرایض و واجبات» است در دین اسلام براساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت خاصه «مذهب حنفی قادری» . به زبان فارسی تألیف شده . براساس «فصل» تقسیم شده و جمعاً «٦ فصل» دارد . اسم تألیف یعنی «تحفة الحسینی» تاریخ تألیف نیز هست و برابر است با «۱۰۵۷ هـ ق» و درست در سال ۷ جلوس ابوالمظفر اورنگ زیب پادشاه تألیف شده است . بیشتر دربارهٔ «مسایل غسل و تلقین و تدفین و تکفین»

بحث می کند . از آیات قرآن و احادیث نبوی بهره‌مند شده است . مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد. آقای محمد اقبال مجددی در حاشیهٔ این نسخه نوشته است که : «نسخه خطی دیگر تحفة الحسینی در موزهٔ کراچی موجود است. در گوشه و کنار صفحات بعضی یادداشت های فقهی دارد .

۹۵۰/۶۱۲

تحفة الکرام

[تاریخ، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۱/۵×۱۵×۳/۵ س‌م . —درونی : ۱۶ س ۱۲/۵×۱۰ س‌م.

۲- اوراق : ۲۲۹ ورق . ۴۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی وصالی شده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سبز .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم‌الخط اردو و فارسی ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، یک سر لوح منقش در آغاز ، جدولهای کنارهٔ متن ۳ خطی سیاه و شنگرف و جدولهای کنارهٔ صفحات یک خطی شنگرف، قرن ۱۲ و ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : «محمد لائق صدیقی القرشی»، تاریخ کتابت : «۱۲۴۲ هـ ق»، در صفحهٔ ۴۳۹ چنین آمده است : «این کتاب تحفة الکرام بتاریخ ۱۵ ماه صفر المظفر سنهٔ ۱۲۴۲ از دست فقیر حقیر پرتقصیر راجی الی رحمت رب الرحیم محمد لائق صدیقی القرشی صورت اختتام پذیرفت، غفرالله ذنوبنا و ذنوبکم ستر الله عیوبنا و عیوبکم بفضلک یارب العالمین .

هر کس وسیله دارد و من بی وسیله ام ما را وسیله نیست به جز ذات عالیه

ما کار خویش را به خداوند کارساز بسپرده‌ایم تا کرم او چها کند

بتاریخ هژدهم ماه صفر المظفر سنهٔ ۱۲۴۲ (مکرر) ، تم» .

۶- مؤلف : «میر علی شیر قانع تتوی ۱۱۴۰-۱۲۰۳ هـ ق»، نام تألیف : «تحفة الکرام جلد سوم در تاریخ سند»، تاریخ تألیف: «اینک چه منتخب =لو آین انتخاب

=۱۱۸۱ه ق» (رک : تحفة الکرام، بخش اول از مجلد سوم، به اهتمام و حواشی سید پیر حسام الدین راشدی، چاپ انجمن ادبی سنده، کراچی ۱۹۷۱م، ۷-آغاز و ۸- انجام، همین نسخه).

۷- آغاز : رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، بعد از حمد احد بیچون تعالی شأنه عما یصفون که این هیچمدان خوشه چین ارباب خیر را به تألیف که مجلد تحفة الکرام موفق نموده و نعت سید المرسلین سند المبعوث بالاحمر والاسود که به فیض غلامی درش مخبر گزین اخبار اسلاف اخیار گردیده معلوم اهل خبرت می نماید که چون در هیچکدام کتب سلف و خلف ذکر کلیهٔ ولایت سند خصوصاً تته به نظر نیامد».

۸- انجام : «در جبل حاجی منکه نهری است نامش گداری لعل شهباز بر هر دو کنارش باغات خوش و نشین با حضور فقر است، تاریخ :

شکر خدا که تذکرهٔ تحفة الکرام اندر سه جلد یافته تزیین اختتام

هر جلد اوست روضهٔ اخبار دل گشا نظار گیش مفت شود دیده شادکام

قانع اگرچه نیست سزاوار ذکر خیر لیکن به فیض اهل خبر یافت این مرام

باشد کنند اهل دلش یاد بعد مرگ یعنی که یادگار نکو ماند مستهام

سال تمامیت چو نمودم خرد سؤال اینک چه منتخب زدل آمد مرا پیام

شکر خدا که یافته تزئین انتخاب این تحفة الکرام بآذین انتخاب

سال تمامیت بنمودم زدل سؤال هاتف زده ندا که نو آیین انتخاب»

(رک : ۵- کاتب).

۹- چگونگی : این نسخه، که مجلد سوم از سه مجلد تحفة الکرام است، در تاریخ سند است به زبان فارسی. در این مجلد پس از مقدمة الکتاب در تعریف ولایت سند، از هنگام فتح سند توسط اعراب تا عهد مؤلف را در بردارد. تقسیمات آن بر حسب «طبقه» و «حکایت» و «قصه» و «شجره» و «ذکر» و اسامی علما و فضلا و سرداران و حاکمان است. و جمعاً چند طبقه دارد : طبقهٔ رایان، طبقهٔ براهمه، طبقهٔ گماشتگان خلفای بنوامیه، طبقه گماشتگان غزنین و غور و سلاطین دهلی، طبقهٔ سومره، طبقهٔ جامان سمه، قصهٔ نورئین، طبقهٔ ارغون، طبقهٔ ترخان، طبقهٔ امرای سلاطین تیموریه، طبقهٔ ایالت خاندان

کلوره عباسیه، وذکر بلاد و بزرگان سند، طبقهٔ خاندان سادات حسینی، طبقهٔ خاندان نبائیر کرام ، طبقهٔ خاندان قضات ، طبقهٔ اهل الله ارباب سلسله از سلوک و خلافت حضرت پیر پیران (ع) ، طبقهٔ برهنی وجوه ، طبقهٔ خوشنویسان، طبقهٔ شعرا ، طبقهٔ و جوه اهل الله، خاتمه».

نثر فارسی آن روان و ساده و مفهوم است و بااشعار و کلمات و اصطلاحات ادبی و عرفانی و تاریخی آمیخته است . ضوابط تاریخی و اسامی اعلام را بسیار خوب ضبط کرده است و چون مؤلف در علوم دینی و فنون ادبی و شعری و تاریخی آگاهی کامل داشته و آشنا به تاریخ سند بوده، کتاب خود را باثبت و ضبط اسامی کامل رجال پرداخته است و در حقیقت دایرة المعارفی زیبنده در تاریخ عالم و مخصوصاً تاریخ سند (پاکستان و هند) به یادگار گذاشته است . از همین مؤلف بیش از ٤٣ تألیف در نثر و نظم به جای مانده ، مانند . مکلی نامه ، مقالات الشعراء، مثنویات ، دیوان اشعار (قصاید و غزلیات و مثنویات) . بعضی از این کتاب‌ها را انجمن ادبی سند (حیدرآباد سند) چاپ و نشر کرده است (رک : مقدمهٔ تحفة الکرام به تصحیح پیر حسام الدین راشدی، چاپ انجمن ادبی سند، کراچی، ۱۹۷۱).

فهرست مطالب این نسخه به طور کامل و دقیق در آغاز آمده است . صفحهٔ آغاز مکرر است و چنان به نظر می رسد که کاتب دو تن بوده . سهوالقلم کاتب اندک دارد . در آخر یک مثنوی کوتاه آمده که بیشتر در نعت و وصف ائمهٔ اطهار است :

نقل است از کتاب تواریخ مشتهر
نزد خلیفهٔ شام عرب های مشتهر

وپس از این مثنوی، ٤۱ صفحه، به خط و کتابت‌های مختلف در موضوع شجره نامه و نسب نامه آمده است که ارزش تاریخی و علمی فراوان دارد. در کنارهٔ صفحات نسخه ، بعضی یادداشت‌های تاریخی و از یاد رفته‌ها را کتاب کرده‌اند .

تحفة المؤمنین یا تحفهٔ حکیم مؤمن ۶۱۰/۷۱۲

[طب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶/۵×۱۵×۵ سم. —درونی : ۲۱ س ۱۸×۸/۵سم.

۲- اوراق : ۳۶۱ ورق. ۷۲۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ براق لاهوری، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی ملون سبزگون با عطف پارچه‌یی سرخ.

٤- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : «ملا نجیب الله» (ص ٦٤٤)، تاریخ کتابت : «۱۲۳۹هـ ق» : «کاتب الحروف احقر العباد ملا نجیب الله (ص ٦٤٤) .... بتاریخ بیست و یکم شهر رمضان المبارک یوم پنجشنبه سنهٔ ۱۲۳۹ که مفردات و دستورات تحفة المؤمنین با تمام رسید».

۶- مؤلف : «حکیم محمد مؤمن حسینی» (ر ک : گنج بخش، ج ۲، ص ۷۰-۷٦).

۷- آغاز : ناقص است و از «قسم ثانی» آغاز می گردد : «بسم الله الرحمن الرحیم قسم ثانی از دستورات جامع موسوم بتحفة المؤمنین که آن تشخیص است به تشخیصات و دستورات چون هر علتی و مرضی بدوای مفرد مداوا نمی توان نمود بنا برآن موافق هر یک باید ترکیب از مفردات کرد».

۸- انجام : «قلم شجر که سروک نامند خطوط جانب یسار و آخر آنچه مطروح خط را بریمین بر عدد هر کلمهٔ ابجد میکشند و آنچه مطلوبست غضنفر طپشذ اسواخ طلحه کصدقت مبحث است که بجای کلمات را حساب کنید تمت تمام شد».

۹- چگونگی : این نسخه تحفة المؤمنین در موضوع طب و مفردات دارویی و گیاه شناسی است و از آغاز و قسم ثانی وتاپایان قسم چهارم یا تشخیص چهارم (تداوی سموم و اعمال متفرقه) ادامه دارد و مبحث اعمال متفرقه روش ساختن مداد یا سیاهی یا مرکب را آورده و قلمهای گوناگون قدیم را مانند سریانی و شجری، و رومی و احجار و پهلوی و یونانی و هندی شرح داده و برای هر

کدام مثال آورده است و در پایان دعای اختتام کتابت آمده ، از جمله :
نوشتم من در این اوراق خامه   که ماند از من مسکین نشانه
اگر پرسند که آن مسکین کجارفت   بگو بگریخت از دست زمانه
برای دیگر بخش‌های نسخه (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۷۰) .

٦١٠
۷۸۸

تحفة المؤمنين يا تحفهٔ حکیم مؤمن

[طب (پزشکی) فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۰ × ۱۹ × ٤/۵ سم. —درونی : ۲۱ س ۲۳/۵ × ۱۲/۵ سم.
۲- اوراق : ۳٤۱ ورق . ۶۸۲ صفحه.
۳- کاغذ : تازک خاکی رنگ براق کشمیری ، اندکی وصالی شده ، اندکی کرم خورده . آب رسیده ، جلد مقوایی ملون باعطف پارچه‌یی سرخ .
٤- خط : نستعلیق ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف و جدول یک خطی کنارهٔ بیرونی لاجوردی . در آغاز یک سرلوح و صفحهٔ اول و دوم منقش و گل و بوته نگاری و نقاشی دندان موشی مذهب و زربن .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
۶- مؤلف : «محمد مؤمن حسینی طبیب» ، نام تألیف : «تحفة المؤمنین» ، تاریخ تألیف در «عهد شاه سلیمان صفوی» (رک : تحفة المؤمنین ، ۷۱۲/۶۱۰) .
۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر سبحانک اللهم یا قدوس و یا طبیب النفوس اتمم لنا انوار معرفتك و اذقنا حلاوت مغفرتك شکر شیرینی شربت حیوة حکیمی جل شأنه که بی نصیبان ذاتی عرصهٔ مکان را مایدهٔ وجودش رسیده» .
۸- انجام : ظاهراً ناقص و تا پایان «معالجات و دستورات» اینگونه پایان می یابد : «برکوکی اسم ترکی جزر است که بفارسی زردک نامند و الله اعلم بخواص الادویه و منافعها تم الحمدلله و حسن توفیقه استعین باکرامه المفضل المستعان علی اتمام المعالجات والدستورات الله علی بانساء قدیر وما بجود

والا فضال جدیر یارب العالمین تمت تمام شد» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع معالجات طبی قدیم و مداوای بیماران و شناخت ادویهٔ مرکبه و مفرده و روش نسخه نویسی پزشکی است . تقسیمات آن براساس تشخیصات و دستورات است و «پنج تشخیص» و «سه قسم» دارد . در صفحهٔ آغاز چند «نسخهٔ طبی» آمده است . در انجام وصال جاهل بعضی از مطالب را محو کرده است .

تذکرة الاولیاء

۹۵۰ و ۹۸۰ / ۸۵۸

[ادب و تاریخ، عرفان و تصوف، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : بیرونی : ۲۹×۱۹×۲/۵ سم . درونی : ۲۵س ۲۲×۱۳سم .

۲- **اوراق** : ۱۴۷ ورق . ۲۹۴ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک نخودی رنگ هراتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی ضربی (ترنج و نیم ترنج) .

٤- **خط** : نستعلیق خوش ، پخته ، رسم‌الخط فارسی ، نشان‌ها و عنوان‌ها و سرفصلها شنگرف ، در آغاز سه لوح کامل به سبک هراتی یا اصفهانی. در لوح صفحهٔ ۱۱ تعداد ۲٤ اثر عطار را در دوایر گوناگون رسم کرده است (رک: نمونه‌ها و تصاویر) . صفحهٔ ۱٤ نقاشی دندان موشی زرین ، در کنارهٔ صفحات ترنجها و نیم ترنج‌های زیبا که یادداشتهایی در آن ترنج‌ها آمده است . جدولهای ۹ خطی کنارهٔ متن در چهار رنگ و جدولهای ۳ خطی کنارهٔ بیرونی صفحات دو رنگ ، قرن ۹ و ۱۰ھ ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- **مؤلف** : **«شیخ عطار نیشابوری متوفی ۶۲۷ھ ق»** ، نام تألیف : **«تذکرة الاولیاء»** ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص۷۹) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الجواد بافضل انواع النعماء المنان باشرف اصناف العطا المحمود فی اعنای ذوی العز والکبریای المعبود باحسن اجناس العبادات فی اعماق الارض و اطباق السماء ذی العظمة والجبروت» .

۸- انجام : «تا بدانی که منی کردن نیکو نیست و منی از خود دور کردن چه نیکو است والحمد لله رب العالمین وصلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین اللهم انفعنا بمحبتهم و ارزقنا بمتابعتهم واحشرنا فی زمرتهم برحمتک یا ارحم الراحمین تم».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع شرح احوال و آثار و سخنان و افکار و افعال مشایخ متصوفه و عارفان و اولیاء الله است و معروف ترین کتابی است که به نثر فارسی روان و سلیس در اوایل قرن هفتم نوشته شده است. تقسیمات آن برحسب «باب» است وجمعاً «۷۰ باب» دارد و هرباب در ذکر یکی از «اولیاء الله». البته در ضمن احوال این هفتادتن از دیگر مشایخ عرفان و طریقت و بزرگان علم و حقیقت نام می برد. مؤلف سه کتاب را به نام «شرح القلوب» و «کشف الاسرار» و «معرفة النفس والرب» را بسیار مهم دانسته و ظاهراً مأخذقرار داده است. آثار عطار در صفحهٔ اول در یک‌دایرهٔ زیبا که به صورت لوح در آمده اینگونه است: «کلیات شیخ فرید الدین‌عطار اول تذکرةالاولیاء بزرگ‌دوم کتاب تذکرة الاولیاء‌خورد، کتاب‌سوم جو هرالذات، کتاب چهارم گل خسرو، کتاب پنجم منطق الطیر، کتاب ششم لسان الغیب، کتاب هفتم مظهر العجایب، کتاب هشتم دیوان‌شیخ فرید الدین، کتاب نهم مختار نامه، کتاب دهم اشترنامه، کتاب یازدهم مصیبت نامه، کتاب دوازدهم الهی نامه، کتاب سیزدهم پسر نامه، کتاب چهاردهم منصور نامه، کتاب پانزدهم مفتاح الفتوح، کتاب شانزدهم کنزالحقایق، کتاب هفدهم هفت وادی، کتاب هژدهم خیاطنامه، کتاب نوزدهم مصباح، کتاب بیستم وصلت نامه، کتاب بیست و یکم بلبل نامه، کتاب بیست و دوم اسرار نامه، کتاب بیست و سوم قصهٔ حم حم نامه، کتاب بیست و چهارم بیسر نامه»، از صفحهٔ ۱ تا ۵ مطالبی در احوال شیخ عطار نیشابوری آمده به خط شکستهٔ خوش. نویسنده «هدایت الله» تاریخ مقدمه سنهٔ ۴۰ جلوس مبارک بادشاه عالمگیر غازی سنهٔ ۱۱۰۸ در اسلام پوری (نوری) که از بیجار پور دکن سی (۳۰) کروه سمت احمد نگر است و

- ظاهراً یک ورق از مقدمه افتادگی دارد. فهرست مطالب نسخه از صفحهٔ ۸ تا ۱۰ به قلم نویسندهٔ مقدمه به خط شکسته آمده است. یادداشت‌ها و توضیحات عرفانی در ترنج‌ها و اشکال مختلف زرین و گل و بوته در کنارهٔ صفحات به خط کاتب متن آمده است. نشان مهر «محمد زمان ۱۲۱۸» در آغاز و انجام دارد. حروف «پ» و «چ» و «گ» مانند حروف «ب» و «ج» و «ک» است. حروف «به» و «می» و «است» متصل آمده اند.

تذکرة اللکحالین

۶۱۰ / ۹۶۰

[طب (پزشکی)، بیماری‌های چشم، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۱۸/۵×۱۱×۳/۵ سم. درونی: ۹ س ۱۵×۷ سم.

۲- اوراق : ۱۹۵ ورق. ۳۸۹ صفحه.

۳- کاغذ : سفید و خاکی و زرد رنگ لاهوری، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی سیاه رنگ.

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف،

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : **«علی بن عیسی الکحال»**، تاریخ تألیف معلوم نشد، نام تألیف: **«تذکرة الکحالین»**: «و قد رأیت اسعدک الله ان اؤلف لک کتابا فی العین... و اجعله ثلث مقالات و سمیته تذکرة الکحالین بانی قلت فیه جمیع ما حاجت الیه فی علاج امراض العین... تمت مقالة الاولی من مقالات علی بن عیسی الکحال» (ص ۴۲).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم رب یسر بفضلک العمیم المقالة الاولی من اربع مقالات المعروفة بتذکرة الکحالین یعنی ابن علی جوابا عما سألته بعض اخوانه فی معرفته امراض العین و علاجاتها وصل کتابک ایها الاخ الفاضل».

۸- انجام : «زعفران حار فی الثانیة مقبض یابس فی الاولی منضج مقو محلل رجاج مقوی للعین جلاء زرنیخان محرقین بذبهان (یذبحان) آثار الدم المیت عن ضربته زنجار حار محل ینقص اللحم الزائد و ینفع من الجرب و بقلع البیاض».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی در موضوع «طب» و از آن میان دربارهٔ امراض چشم بحث می کند و روش شناخت بیماریها و طرز معالجه و مداوای آنها را به دست می دهد . تقسیمات آن بر اساس «مقاله» و «باب» است و هر مقاله بر چند باب است مقالهٔ اول ۲۱ باب دارد ، و مقالهٔ دوم ۷۳ باب . فهرست همهٔ مقالات و ابواب به خط و کتابت تازه تر از متن در آخر آمده است . باوجود اینکه متن این نسخه به زبان عربی است، فهرست مطالب آن و بعضی از توضیحات لغوی و شرح های طبی به زبان فارسی است. مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد . نام مؤلف را در صفحهٔ ٤۲ به نام «علی بن عیسی الکحال» می خوانیم .

۲۹۰
۸۹۱

ترجمة الاحادیث

[دین ، اخلاق و فقه ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۹/۵×۱۲/۵×۱/۵ سم . — درونی : ۱۳ بیت (س) . ۱۲/۵×۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۷٦ ورق . ۱۵۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی و چرمی و پوسیده .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و کلمات شواهد و احادیث شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «**عبداللطیف بن شیخ سلیمان تربتی**» ، نام تألیف (مثنوی) : «**ترجمة الاحادیث**» ، تاریخ تألیف (سرودن) معلوم نشد . در صفحهٔ ٤ چنین آمده است : «سبب این بوده که فقیر حقیر کمتر از قطمیر عبداللطیف بن مغفور المرحوم شیخ سلیمان تربتی طیب الله تربته این کتاب را بر چهل حدیث تمام کرده و او را ترجمة الاحادیث نام نهاده و بزبان پارسی منظوم گردانید تا برخوانندگان و یاد گیرندگان آسان تر باشد» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین ولاعدوان الا علی الظالمین . . . بر امید این وعده که هر که یاد دهد برامت من چهل حدیث را (ص ۲) ،

سپاس و حمد بر خلاق عالم — که از خاکی پدید آورد آدم
ز خاک تیره کرد او گوهر پاک — که بروی سجده کردن اهل افلاک
(ص ۶)

۸- انجام : افتادگی دارد و اینگونه انجام می یابد : «در تاریخ حضرت مخدومی میر کر جان علیه الرحمه ،

یکی مرشد ازین عالم برون رفت — گلی برون شد . . . .
جهان از رفتنش بر من بنا تنگ — ز شادیهای عالم شد . . . .
رسید در گردش ایام چیزی — یکی دوری پراز . . . .
شبی در خواب بر پایش فتادم — بگفت ازصدر جنت کو . . . . . .
بجستم تاریخش از عقل فیروز — بگفت از رفتنش . . . .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «دین و اخلاق و حدیث و علوم اسلامی» است و شامل «چهل حدیث» است که هر حدیث جداگانه به زبان فارسی منظوم ترجمه شده است بروزن «مفاعلین مفاعلین مفاعیل» یا «فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس سروده شده است و جمعاً در این نسخه در حدود ۲۰۰۰ بیت دارد اما افتادگی دارد . در آغاز یک مقدمهٔ منثور فارسی (ص ۲-۶) دارد . تقسیمات آن بر اساس «احادیث» و «حکایت» است و ضمناً برای تمثیل حکایاتی می آورد . در آغاز و انجام بعضی یادداشتهای دینی و اشعار پراکندهٔ فارسی دارد .

۹۵۰
۸۳۲

ترجمهٔ فارسی فتوح اعثم کوفی

[تاریخ ، ادب و حکمت ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۵×۵ سم . — درونی : ۱۹ س ۱۶×۸ سم .
۲- اوراق : ۳۳۸ ورق . ۶۷۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ لاهوری ، وصالی شده ، کرم خورده ، آب رسیده ، پوسیده جلد مقوایی سبز رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ .

٤- **خط** : نسخ خوش ، پخته ، روشن ، خوانا ، رسم الخط عربی ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، جملات عربی و کلمات شواهد معرب (مشکول) ، قرن ۹ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» ندارد و تاریخ کتابت : «۹۱۲ ه‍ ق» : «تمت تمام شد کتاب تواریخ عاصم (اعثم) کوفی رحمة الله علیه روز یکشنبه بوقت چاشت ماه صفر سنهٔ ۱۰۱۲ ه‍ ق» .

٦- **مؤلف** : یا (شرح) : **«محمد بن احمد المستوفی الهروی»** ، نام تألیف (شرح) : **«ترجمهٔ فارسی فتوح اعثم کوفی»** ، تاریخ (تألیف) : **«۵۹٦ ه‍ ق»** ، اصل کتاب (متن عربی) تألیف «خواجه احمد دبن الاعثم الکوفی متوفی که به نام «تاریخ فتوح الاعثم کوفی» یا «تاریخ اعثم کوفی» معروف است . در صفحهٔ ۲ و ۳ و ٤ اینگونه آمده است : «بعد هذا میگوید فقیر حقیر اضعف عباد الله القوی محمد بن احمد المستوفی الهروی . . . در شهور سنهٔ ست و تسعین و خمس مایه در مدرسهٔ معمورهٔ تایباد عزم نمود . . . فتوح که خواجه احمد دبن الاعثم الکوفی رحمة الله تألیف کرده است . . . . ترجمه شروع کرده آمد و یقین حاصل است که به فضل خدای عز و جل و فر خداوند . . . با تمام پیوندد» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین الحمد لله الملک القدیم المنان الکریم الرؤف الرحیم هوالاول والاخر و الظاهر و الباطن و هو بکل شئی علیم و الصلوة علی خیر خلقه محمدن الموصوف باوصاف» .

۸- **انجام** : «چنانکه آوازگریستن ایشان بلند شد رسول عم گفت ای امت من امروز برین سخن میگریید و فردا که روز واقعهٔ او باشد او را مدد ندهید و یاری نکنید ای بار خدای تو او را یار و معین باش که تو بر همه چیزها توانا و قادری و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین» .

۰۹- **چگونگی:** این نسخه در موضوع «تاریخ ایران و اسلام و پیامبر اسلام و ائمهٔ اطهار و خلفای راشدین و تابعین» است خصوصاً و تاریخ عمومی اسلام از آغاز تا عهد مؤلف عموماً می باشد. این تاریخ از بهترین و مستند ترین تواریخ صدر اسلام است. نسخه‌یی ارزنده و شایستهٔ چاپ و نشر است. توسط یکی از مترجمان چرب دست فارسی در تاریخ ۵۹٦ انجام پذیرفته است. نثر فارسی محکم و روان و ساده دارد خصوصاً وقتی نامه‌های عربی خلفا و حکما و امرا را ترجمه می کند بسیار سلیس و خواندنی است. آیات قرآنی را کمتر ترجمه می کند و به همان متن عربی و معرب باقی می گذارد. تقسیمات آن بر اساس عنوانهایی است که داخل متن است و لیکن کسی که بعداً نسخه را مطالعه کرده، برخی از عناوین را به قلم و کتابت تازه افزوده است مثلاً «ذکر در تسخیر ولایت شام و روم و «اهل عرب در جاهلیت» (ص ۱۰۲) و «قتل یزدجرد به دست غلام آسیابان» (ص ۲٦۳) و «سخت کلامی بنی امیه بجناب امیر» (ص ۳۸٦) و «اتمام حجت بر زبیر» و «ذکر جنبیدن لشکرفرس». در صفحهٔ ۲ چنین آمده است: «در تاریخ اعثم کوفی در حالات و وقایع بعد از وفات حضرت رسول خدا علیه الصلوة والسلام تا حضرت امام حسین (ع) در فارسی قلمی خط نسخ». در صفحهٔ آغاز و انجام نشان چند مهر دارد که بعضی از آنها را محو کرده‌اند. اینک متن چند مهر «محمد اورنگ زیب مرید رحمت خان» و «علاء الدین حسین» و «حکیم علیخان...» و «ریاض الحسن...». نقل این یادداشت‌ها نیز فایده دارد: «کتب خانهٔ سرکار حکیم مسیح الزمان و حکیم جعفر علیخان» و «من متملکات عبدالله فقیر العاصی سید محمد ولد سید حسن مرحوم» و «یا کبیکج» و «از تاریخ ۸ ستمبر سنهٔ ۱۸۹۷ع مطابق ۹ ربیع الثانی سنهٔ ۱۳۱٤ هجری مطالعهٔ این تاریخ شروع نمودم، حاذق جی پوری» و «صاحب این کتاب قلندر».

۲۹۰
۶۱۹

ترجمهٔ فارسی کنز الدقایق

[دین ، فقه ، حنفی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۳۱×۱۸×۳.۰ سم . -درونی : ۲۱ س ۱۹×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۱۹۸ ورق . ۳۹۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سرخگون در غلاف کرباسی کبود رنگ .

۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و بعضی الفاظ عربی شنگرف ، شرح و توضیح و تفسیر در کنارهٔ صفحات و میان سطرها به خط تحریر و نستعلیق کتابت شده است . قرن ۹ ه ق .

۵- کاتب : «عبدالعزیز بن مرتضی» ، تاریخ کتابت ندارد . در صفحهٔ ۳۹۲ چنین آمده است : «تمت تمام شد کنز الدقایق فارسی به تاریخ سیوم ماه ربیع الاخر روز جمعه کاتب الفقیر الحقیر عبدالعزیز بن مرتضی ،

هر که خواند دعا طمع دارم آنکه من بنده گنه کارم» .

۶- مؤلف : یا (مترجم) : **«نصرالله بن محمد بن حماد الازدی المعروف بالکرمانی»** ، نام ترجمه (تألیف) : **«ترجمهٔ کنز الدقایق»** . تاریخ ترجمه معلوم نشد : «و بعد فیقول العبد الضعیف النحیف الحقیر اللهیف القصیف الراجی الی رحمة خالق اهل العلم و الاجتهاد نصرالله بن محمد بن حماد الازدی المعروف بالکرمانی . . . ان کتب ترجمة کنزالدقایق» (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۱۲۱) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر ، الحمد لله الذی اوضح مناهج الشریعة والاسلام و اورد مناهل التکلیف جملة الانام و جعل العلماء قادة الی الجنة و هو الفقهاء سادة بین اهل السنة و مصاحبتهم زیادة» .

۸- انجام : «پس سهام او از تصحیح بیفکن و ترکه میان مادر و عم میت قسمة کن سه سهم دو سهم مادر را بده و یکسهم عم را زیرا که اصل مسئلهٔ آن شش است شوهر را نصف آن سه سهم رسد و مادر را ثلث آن دو سهم و عم را

باقی یکسهم پس چون سهام شوهر را طرح کردی بتخارج سه سهم ماند ، پس دو سهم مادر را و یکسهم عم را بود والله اعلم بالصواب» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه حنفی» است به زبان فارسی . اصل آن در عربی است و از کتب مهم و مرجع اهل سنت و جماعت و فرقهٔ حنفی است . فارسی روان دارد و از الفاظ دشوار و مهجور عاری است . تقسیمات آن براساس «کتاب» و «باب» و «فصل» و «مسئله» است . «کتاب الطهارة» در آغاز و «کتاب الفرایض» در پایان است . یادداشتها و توضیحات و شروح فراوان در آغاز و انجام و میان سطرها و در کنارهٔ صفحات آمده و لیکن مآخذ آنها را به ندرت ذکر کرده است . نشان دو مهر در صفحهٔ آغاز ولابلای صفحات به رنگ سیاه و سرخ دارد که سخت خوانا است . تاریخ یکی از آنها «۱۱۰۱» است . علاوه بر یادداشتهای فقهی ، یادداشتهای طبی و نسخه نویسی و صورت حساب خرید و فروش و دعا و تعویذ در آغاز و انجام این نسخه آمده است . این بیت خواندنی است :

«فکر صد سال می کند بنده   مرگ بردوش می کند خنده»

۲۹۰ / ٦۱٤

تفسیر حسینی یا جواهر التفسیر

[دین ، تفسیر ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۸/۵×۱۸×۱۱سم .   —درونی : ۲۵س . ۲۰+۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ۸۲۰ ورق .   ۱٦٤۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی ، چرمی سرخگون در غلاف پارچه‌یی ملون .

٤- خط : ثلث خوش ، آیات قرآنی شنگرف ، یک سرلوح خوش نقش در آغاز و یکی در آغاز سورهٔ کهف . جدول های کناره‌های صفحات تا صفحهٔ ۱۸۰۵ خطی سیاه و زرین و از آن به بعد یک خطی سیاه ، آغاز سوره‌ها کتیبه‌یی زرین و به خط کوفی ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «ملا حسین واعظ کاشفی متوفی ۹۱۰ ه ق». (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲، ص ۱۲۶).

۷- آغاز : «کتاب جواهر التفسیر، بسم الله الرحمن الرحیم، رب تمم و یسر، بعد از تمهید قواعد محامد الهی و تأسیس مبانی ثنا خوانی حضرت رسالة پناهی علیه و آله و صحبه صلوة مصونة عن التناهی نموده میشود که قبل ازین به اشارة مشتمل بربشارة که از عالیجناب امارة پناهی ایاله دستگاهی مالی صفات مناقب سمات».

۸- انجام : «و باطنش به پنج حس دیگر آراسته شده و مؤید این قول است آن که در معوذهٔ ثانیه که سور قرآن بدومنتهی می گردد و پنج بار لفظ الناس تکرار یافته و درین عدد اسرار بی نهایت مندرج است و بیان شطری از آن در جواهر التفسیر سمت تحریر یافت و الله علیم قدیر تمت تمام شد تفسیر حسینی بعون عمل الهی تم (٤ بار).

باخامه که این نامهٔ اقبال نوشت و انجام سخن با یمن الفال نوشت

گفتم مه و روز سال تارنخ نویس فی الحال دویم ز شهر شوال نوشت

ترجمة الفقیر الحقیر الحاق حسین بن علی الکاشفی عفی عنه حامداً او مصلیاً و مسلماً».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع تفسیر قرآن شریف است که به نامهای: «تفسیر حسینی، مواهب علیه، جواهر التفسیر» معروف است و کامل ترین نسخه‌های تفسیر حسینی است در یک مجلد. عنوان سوره‌ها، ثلث تزیینی و زرین کتابت شده است. در آغاز نسخه نوشته شده است: «جواهرالتفسیر» و لیکن در صفحهٔ ٥٧٦ و آخر نسخه حواله داده است که «چون درین ترجمه ساحت میدان سخن وری سعت ایراد آن ندارد حوالهٔ وقوف بردقایق و رقایق این حال بمطالعهٔ این محل از جواهر التفسیرمی رود». رسم‌الخط این نسخه فارسی و عربی است و حروف «پ چ، گ» همانند «ب، ج، ک» کتابت شده است.

۲۹۰
۶۱۸

تفسیر حسینی یا جواهر التفسیر

[دین ، ترجمه و تفسیر ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳٤/۵×۲۲×٤/۵ س م . —درونی : ۲۷ س ۲۵×۱۳/۵ س م.

۲- اوراق : ٤۹۵ ورق . ۹۹۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری، اندکی آب رسیده ، ساییده شده، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سفید رنگ .

٤- خط : ثلث خوش، روشن، خوانا ، پخته ، آیات و آغاز سوره‌ها و جزوها و رکعات و سجدات شنگرف و معرب ، ورق اول تا چهارم از آغاز و سه ورق در آخر منقش و مذهب و ترنج دار و گل و بوته نگاری و نقاشی دندان موشی و کتیبه‌یی، نشان آیات دایرهٔ زرین و نشان جزوها و رکعات و سجدات و سر سوره‌ها ، کتیبه‌ها و ترنج‌های زرین مدور ، جدولهای کنارهٔ متن ۵ خطی لاجوردی زرین و سیاه . قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، تاریخ کتاب : «**۱۰۵۸ ه ق**» : «تمت تمام الکتاب بعون الله الملک الوهاب و الحمد لله علی کل حال والصلوة والسلام علی محمد العربی الابطحی المدنی المکی الهاشمی و علی آله و اصحابه اجمعین فی یوم چهار شنبه بتاریخ نهم ماه ربیع الاخر سنة ۱۰۵۸» .

٦- مؤلف : یا (مفسر) : «**مولانا حسین واعظ کاشفی**» (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتاب خانهٔ گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۱۲٦ و ج ۲ ص ۱۲) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از تمهید قواعد محامد الهی و تأسیس مبانی ثنا خوانی حضرت رسالت پناهی علیه و علی آله و اصحابه صلوة مصونة عن التناهی نموده می شود که قبل از این به اشارت مشتمل بربشارت که از عالی جناب امارت پناه ایالت دستگاه» .

۸- انجام : «و فرزند ارجمند لازال قدره علیا و قلبه صفیا در تاریخ تمام آن رباعی انشا فرموده و ایراد آن در آخر این اوراق مناسب نمود و هو هذا ، رباعی :

با خامه که این نامهٔ اقبال نوشت و انجام سخن بایمن الفال نوشت
گفتم مه و سال و روز تاریخ نویس فی الحال دویم ز شهر شوال نوشت»

۹- **چگونگی** : این نسخه از لحاظ خط و کتابت و تذهیب نمونه است و سبک کار و نقش و خط به کشمیری می رود . فهرست سوره‌ها و جزوها در دو صفحهٔ منقش و مذهب به خط عربی کتابت شده است . رسم‌الخط ثلث ایرانی است که با رسم‌الخط دورهٔ صفویه مطابقت دارد. (رک : تفسیر حسینی، جواهر التفسیر ، مواهب‌علیه ، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱ ص ۱۲۷، ج ۲ ص ۱۲) .

۲۹۰/۸۱۶ تفسیر حسینی یا جواهر التفسیر (ج ۱)

[دین ، تفسیر ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : ـ بیرونی : ۳۶/۵×۲۲/۵×۷/۵س‌م. ـ درونی : ۱۷ س ۲۷×۱۴ س م .

۲- **اوراق** : ۴۷۷ ورق . ۹۵۳ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ براق کشمیری ، جلد گالینگور و اسفنجی و محکم و نو و زرکوب به نقش و ترنج ، نام «تفسیر حسینی ، جلد اول» و «مکتبهٔ قدوسیه ، کشمیری بازار لاهور» روی جلد آمده است و نام نسخه و مالک آن به زبان انگلیسی نیز ضرب شده است .

۴- **خط** : ثلث خوش (متن قرآن شریف) و نستعلیق خوش (متن تفسیر)، نشانها و خط های افقی رسم شده و جدولهای دو خطی کنارهٔ متن شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- **کاتب** : «**مولوی غلام حسن**» ، تاریخ کتابت ندارد ، در صفحهٔ آغاز اینگونه آمده است : «هذا الکتاب جلد الاولی من تفسیر حسینی که بعبارت منحصر مختصر و فکرهای رنگین مرقوم از دست خط مولوی غلام حسن صاحب مرحوم رحمه‌الله تعالی علیه فیروز و الیه» .

۶- مؤلف : «ملا حسین واعظ کاشفی متوفی ۹۱۰ ه‍ ق» ، نام تألیف : «تفسیر حسینی» یا «جواهر التفسیر لتحفة‌الامیر» یا «مواهب علیه» ، تاریخ تفسیر : «۸۹۷ ه‍ ق» (رک : تفسیر حسینی ، گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۱۲۷) .

۷- آغاز : (ج ۱) : «بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر بعد از تمهید قواعد محامد الٰهی و تأسیس مبانی ثنا خوانی حضرت رسالت پناهی علیه و علی آله و صحبه صلوة مصونة عن‌التناهی نموده می شود» .

۸- انجام : «بعبادة ربه در پرستش پروردگار خود احداً یکی را یعنی برباد سمعه عمل نکند که ریا شرک اصغر است و تباه کننده عمل نعوذ بالله من الریا و تعصیم به من وقوع الذلل» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل مقدمهٔ مفسر و تفسیر و «سورة الفاتحه» تا پایان تفسیر «سورة الکهف» است از لحاظ خط و کتابت خوب است . جلد سازی آن که به تازگی توسط جلد سازی انباله در لاهور انجام یافته بسیار زیبا است . نسخ خطی تفسیر حسینی یا جواهر التفسیر به کثرت یافت می شود و بارها در ایران و پاکستان و هند و جای‌ها دیگر چاپ شده است . در حدود ۶۰ نسخهٔ خطی با خط ها و نقش های مختلف درکتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان در راولپندی موجود است .

۲۹۰ / ۸۱۷

تفسیر حسینی یا جواهر التفسیر

[دین ، تفسیر ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : –بیرونی : ۵/۳۶×۵/۲۲×۸ س م . –درونی : ۱۷ س ۲۷×۱۴ س م.

۲- اوراق : ۵۴۱ ورق . ۱۰۸۱ صفحه . (از صفحهٔ ۹۵۴ تا ۲۰۳۴) .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ براق کشمیری ، جلد گالینگور و اسفنجی و محکم و نو و زرکوب به نقش و ترنج ، نام «تفسیر حسینی ، جلد دوم» و «مکتبهٔ قدوسیهٔ کشمیری ، بازار ، لاهور» ، روی جلد آمده است و نام نسخه و مالک آن به زبان انگلیسی نیز ضرب شده است .

۴- **خط** : ثلث خوش (متن قرآن شریف) و نستعلیق خوش (متن تفسیر)، نشانها و خط های افقی رسم شده و جدولهای دو خطی کنارهٔ متن شنگرف، قرن ۱۲ ه ق.

۵- **کاتب** : (رک): تفسیر حسینی ۸۱۶/۲۹۰).

۶- **مؤلف** : (ایضاً).

۷- **آغاز** : (ج ۲): «سورهٔ مریم وهی ثمان مائة خمس و سبعون و ثلثون آیات کلماتها و حروفها بسم‌الله الرحمن الرحیم کهیعص در مواهب صوفیه بادیه از مواهب الهی که بر حضرت شیخ رکن الدین علاؤ الدوله سمنانی قدس سره فرود آمدند مذکور است».

۸- **انجام** : «تفسیر مواهب علیه برنام خجسته فرجام امیر کبیر عالم مظهر آثار خیرات و احسان مطمح انظار علم و عرفان المؤید بالفتح والنصرة والملقب بمقرب الحضرت نظام الدولة والدنیا والدین،

نظام دولت و ملت علی شیرآنکه یک لمعه
بود خورشید رخشان از ضمیر مهر تأثیرش

تم تمام شد کار من نظام نسخهٔ متبرکهٔ تفسیر حسینی بعون الله المستعان».

۹ **چگونگی** : این نسخه شامل تفسیر سورهٔ «مریم» تا آخر سورهٔ «الناس» است و همانند جلد اول خوش خط و خوش جلد است (رک: تفسیر حسینی ۸۱۶/۲۹۰). گویا این نسخه برای چاپ سنگی کتابت شده است.

تفسیر درواجکی = تفسیر زاهدی = لطایف التفسیر = لطایف العرفان = تفسیر سیف الدین

۲۹۰/۶۳۷

[دین، تفسیر، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : بیرونی: ۲۸/۵×۱۸×۲ س م. –درونی: ۲۹ س ۱۹/۵×۱۱ س م.

۲- **اوراق** : ۲۷۹ ورق. ۵۴۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری)، پوسیده، کرم خورده، آب رسیده، بدون جلد.

٤- خط : ثلث عربی، خوانا، پخته، فشرده، عنوانها و آیات و سوره ها و جزوها شنگرف، قرن ۹ و ۱۰ ه‍ ق.

۵- کاتب : «**محمد اسلم بن شیخ مبارک**»، تاریخ کتابت: «**۱۰۶۳ ه‍ ق**»: قدوقع الفراق من تکتیب هذا الکتاب المسمی بالتفسیر الزاهدی من ید احقرالعباد محمد اسلم بن شیخ مبارک غفرالله لهما و لجمیع المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات فی شهر ذی‌القعدة فی سنة الف و ستین و ثلث من هجرة النبویه».

٦- مؤلف : (مفسر): «**سیف‌الدین ابو نصر احمد بن الحسن بن احمد الدرواجکی متوفی ۵٤۹ ه‍ ق**»، نام تألیف (تفسیر): «**لطایف التفسیر**» یا **لطایف العرفان** یا «**تفسیر سیف الدین**» یا «**تفسیر زاهدی**» یا «**تفسیر زاهد درواجکی**»، تاریخ تألیف: «**۵۱۹ ه‍ ق**» (رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ٤.

۷- آغاز : از تفسیر آیهٔ ۵۸ سورهٔ مریم اینگونه آغاز می شود: «به سبب آرزومندی وحی و دیدار جبریل ع م چون جبریل ع م بیامد گفتش ابطأت یا جبرحتی اشتقت الیک فقال و ما تتنزل الا بامر ربک ای آیة وحی آورد یا محمد فرود نیایم از آسمان بوحی مگر بفرمان خدای عزوجل ای ما بندگانیم مطیع امر خدایرا عزوجل قوله عزوجل له مابین ایدینا و ما خلفنا و ما بین ذلک و راست آنچ پیش است».

۸- انجام : «فاتحه که اول سورة قرآنست در بیان توحید است و معنی قرآن اول بتوحید و طاعت رب و وعده بر ثبات وی و وعید برخلاف وی و مدح بر قبول معاملت وی و نکوهش بر جحود و مخالفت و سورة اخلاص بیان توحید است یعنی امر و نهی رانگاه دار اگر خللی افتد در معاملت باری اعتقاد پاک دار و این بتوبر نیاید که ترا دشمنانند مانع از خیرات از شرهمه به من از خش (؟) بگوی اعوذ برب‌الفلق و اعوذ برب‌الناس».

۹- چگونگی : این نسخه جزء دوم تفسیر بسیار مهم و ارزندهٔ قرآن کریم است به زبان فارسی به نام «تفسیر زاهدی» (رک : ٦–مؤلف) . جزء اول آن نیز در کتابخانهٔ گنج‌بخش موجود است (رک : لطایف التفسیر ۲۹۰/۶۰۱) . و ترجمهٔ تفسیر فارسی این نسخه شبیه تفسیر طبری و کشف‌الاسرار و تاج التراجم است . از قرار تحقیق هنوز چاپ نشده است .

۲۹۰/۶۰۱ تفسیر زاهدی = تفسیر درواجکی یا لطایف التفسیر

[دین ، تفسیر ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : –بیرونی : ٤۰×۲۸×٤/٥ س م . –درونی : ۳۹ س ۲۷/٥×۱۹ س م .

۲- اوراق : ۲۷۸ ورق . ٥٥٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی بدون عطف ، پوسیده .

٤- خط : ثلث خفی عربی (متن تفسیر) و ثلث جلی عربی (آیات قرآن و عنوانها) ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف و سیاه ، در صفحهٔ آغاز و سر هر سوره کتیبه در زمینهٔ لاجوردی و زرین و شنگرف ، سر حزب ها و نصف ها و جزوها و رکعات و سجدات ترنج های مختلف الشکل و گونا گون رنگ ، در کنارهٔ صفحات جدولهای سه خطی سیاه و شنگرف ، قرن ٦ و ۷ ه ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (مفسر) : «**سیف‌الدین ابو نصر احمد بن‌الحسن بن احمد الدرواجکی متوفی ٥٤۹ ه ق**» ، نام تفسیر : «**لطایف التفسیر**» یا «**لطایف العرفان**» یا «**تفسیر سیف الدین**» یا «**تفسیر زاهدی**» یا «**تفسیر زاهد درواجکی**» ، تاریخ تألیف : «**٥۱۹ ه ق**» (رک: فهرست نسخه های خطی فارسی، نگارندهٔ احمد منزوی، ج ۱ ، ص ۱٦–۱۷ و همچنین رک : ۷_آغاز) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی انزل القرآن نورا مضیا و جعل اتباعه دنیا رضیا لتکلیف المحجوبین و وعد المؤتمرین و ایعاد المعتدین

والصلوة علی رسوله محمد و آله الطیبین اجمعین قال الشیخ الامام الاجل العالم الزاهد المجاهد سیف‌الدین الملة والدین مقتد الاسلام والمسلمین ناصرالسنة قامع البدعة ابو نصر احمد بن الحسن بن احمد الدرواجکی تغمد الله برحمة و اسکنه بحبوحة ابتدا کردیم بتفسیر قرآن و شرح معانی وی و بیان بحمد و تفسیر وی و ناسخ و منسوخ وی و محکم و متشابه وی و وعد و وعید وی و بیان امر و دلیل وی و بیان نهی و نزول وی و قصص و نظم وی بر سبیل اختصار».

۸- انجام : تا آغاز سورهٔ مریم ادامه دارد و اینگونه پایان می یابد : «کلها مکیة و ثمان و تسعون آیة و تسعمایة و اثنا و سبعون کلمة و ثلثة آلاف و ثمانمایة حرف و عن ابی بن کعب رض عن‌النبی عم قال من قرء سورة مریم اعطی من‌الاجر بعدد من صدق ذکریا و کذبه و یحیی و مریم و عیسی و موسی و هارون و ابراهیم و اسحاق و یعقوب و اسماعیل و ادریس عشر حسنات بعدد من دعاء الله و لدا و بعدد من لم یدع الله ولدا و نظم الهورنین فرموده الکهف فیها بیان و وحدانیت الله ورد المقامة الکفر و بیان حصة الرسول و الاخبار عن قصص الانبیاء الماضیة و اوصافهم و احوالهم والله اعلم بالصواب».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «تفسیر قرآن شریف» به زبان فارسی است بر اساس عقیدهٔ شیعهٔ امامیه . روش تفسیر این است که مفسر هر آیه را می آورد و بر اساس فکر و تأویلات خودش آنرا ترجمه و تفسیر می کند . تقسیمات آن بر اساس آیات قرآن قرار دارد و جمعاً ۱۵ جزو یا نصف قرآن (از سورة الفاتحه تا آخر سورهٔ کهف) در این نسخه موجود است . پس از ورق اول دو تا سه ورق افتادگی دارد . از لحاظ ارزش علمی و دینی و ادبی و تاریخی تفسیری است ارزنده و در بعضی جای ها توضیحات تاریخی و لغوی آمده است . حروف «پ» و «ج» و «گ» مانند : «ب» و «ج» و «ک» کتابت شده و به طور کلی این نسخه با رسم‌الخط شکستهٔ عربی کتابت شده است . این تفسیر فارسی تاکنون چاپ نشده است . قدمت این نسخه به قرن ششم و هفتم هجری می رسد و از لحاظ

نثر زبان فارسی متنی است بسیار ارزنده و شبیه ترجمهٔ تفسیر طبری و تفسیر کشف الاسرار وعدة الابرار است .

تفسیر زاهدی = تفسیر درواجکی = لطایف التفسیر ۲۹۰/۸۲۲

[دین ، تفسیر ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۱/۵×۲۱×۱۱ س م . —درونی : ۲۷ س ۲۳/۵×۱۴ س م .

۲- اوراق : ۹۰۴ ورق . ۱۸۰۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم نخودی رنگ هراتی ، اندکی وصالی شده ، جلد چرمی و مقوایی قهوه‌یی ضربی منقش (ترنج دار) باعطف چرمی و پارچه یی .

۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، آیات قرآنی و جملات شواهد معرب (مشکول) ، نشان‌ها و سر فصلها و عنوان ها و اسامی سوره ها و فتحه و ضمه و کسره (اعراب) شنگرف ، جدول سه خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف ، قرن ۲، ۵ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . چون از آخریک ورق یا بیشتر افتادگی دارد .

۶- مؤلف : یا (مفسر) : (رک : تفسیر درواجکی ، یا زاهدی ، یا لطایف التفسیر ، ۲۹۰/۶۰۱ ، فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۲) .

۷- آغاز : جلد اول (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر ، الحمدلله الذی ، نزل القرآن نوراً مضیئاً و جعل اتباعه دیناً رضیاً لتکیف المحجوبین و وعدا و وعده لمؤتمرین و ایعاد المعتدین والصلوة علی رسوله محمد و آله الطیبین و عترته الطاهرین قال الشیخ الامام الاجل العالم الزاهد سبق الملة والدین قامع الملحدین ناصر السنة ابو نصر احمد بن الحسن بن احمد الدبق سمی البخاری رحمة الله ابتدا کردیم تفسیر قرآن» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۸۷۱) : «اگر عمل صالح کند از بهر رضای حق را نه روی ور یا حق را نه روی و ریا خلق را عمل که خالص بود هر که را اند نبود

ولا یشرک بعبارة ربه احد بروی که در پرستش شرک نیارد کسی را یعنی روی و ریاء خلق را نکند تمت تمام شد جلد اول قرآن».

ـ آغاز : **جلد دوم، سورهٔ مریم (ص ٨٧٤)** : «سوره التی یذکر فیها مریم و هی مکیة مدنیة سبع و تسعون آیات کلها مکیة و هی ثمانی و تسعون آیة و سبعایة و اثنان و ستون کلمة و ثلثة آلاف و ثمانمایة حرف و عن ابی کعب رضی الله عنه».

ـ انجام : **ایضاً (ص ١٨٠٨)** : یک ورق افتادگی دارد و اینگونه از تفسیر سورة الناس پایان می یابد. «هم در دل پری و هم در دل آدمی و قیل برفته تقدیم و تأخیر قل اعوذ برب الناس و من شرالوسواس الخناس الذی یوسوس فی صدور الناس من الجنة او یقول اعوض برب الناس من شرالوسواس».

٩- **چگونگی :** این تفسیر فارسی قرآن شریف موسوم به «تفسیر درواجکی» یا «تفسیر زاهدی» یا «لطایف التفسیر» یا «لطایف العرفان» است و از قدیمترین تفاسیر فارسی قرآن شریف است. روش تفسیر چنین است که نخست نام سوره و محل نزول (مکی یا مدنی) وعدهٔ آیات ورکوعات و سجودات و کلمات و حروف و وقوف و وصل و دیگر مطالب را می گوید و سپس به شرح و تفسیر دقیق آنها به زبان فارسی می پردازد. تقسیمات آن براساس سوره ها و جزوها و آیات قرآن مجید است و «قوله» و «قوله تعالی» و «قال» و «نظیره» پیوسته عنوان به حساب می آید. نثر فارسی آن «سبک خراسانی» دارد. کتابت این نسخه تازه است. ٤ نسخهٔ خطی کهن از همین تفسیر در کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان موجود است (رک: تفسیر درواجکی ١، ٦٠/٢٩). فهرست سوره های قرآن (از سورة الاحزاب تا سورة الناس). در دو صفحه در آغاز آمده است. در صفحهٔ اول اینگونه آمده است: «تفسیر زاهدی من متملکات احقرالعباد عبدالرحمن بن مغفور مرزا مخدومی زنده فیلی قدس الله سره». نشان مهر در دو جا داشته که عمداً محو کرده اند. لفظ «کبیکج» ٢ بار آمده. این بیت نیز آمده:

دعایت میکنم بسیار بسیار فراموشم مکن زنهار زنهار

۲۹۰
۹۳۱

تفسیر قرآن شریف

[دین، تفسیر ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۲×۲۰×۲ س م . —درونی : ۲۳ س ۲۲×۱۲ س م .

۲- اوراق : ۲۲۵ ورق . ۴۵۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه یی سرخگون .

۴- خط : نسخ خوش ، پخته ، روشن ، آیات قرآن و خط های افقی رسم شده بالای آنها شنگرف ، بعضی از آیات سیاه و همه آیات معرب (مشکول) .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا «مفسر» و نام تفسیر و تاریخ آن در این نسخه نیامده است ، اما احتمال دارد **«تفسیر حسینی»** باشد که مفسر آن **«ملا حسین واعظ کاشفی»** می باشد (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۶۳۴—۶۳۸) .

۷- آغاز : ناقص است و از آیهٔ ۱۷ سورهٔ البقرة (جزء اول) اینگونه ادامه دارد : «عمی کورانند بدیدهٔ بصیرت از دیدن حق فهم لایرجعون پس ایشان باز نگردند ازین صفتها و برهمین وجه محشور شوند و نحشر هم یوم القیمة علی وجوههم عمیا و بکما و صما مثل منافقان است» .

۸- انجام : ناقص است و تا آیهٔ ۸۳ سورهٔ الاسراء (جزء پانزدهم) اینگونه ادامه دارد : «و بنفس خود دور شود و کرانه گیرد یعنی تکبیر و تعظیم نماند و از طریق حق بر طرف رود و اذا میل (؟) الشر و چون برسد بدو بیماری و فقر و ترس کان یؤسا باشد نا امید از روح الهی یعنی جاهل بود بفضل» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع تفسیر قرآن شریف است به زبان فارسی شامل ۱۵ جزو قرآن از جزو اول تا جزو پانزدهم (سورهٔ آل عمران تا سورهٔ

بنی اسرائیل) . احتمال دارد تفسیر حسینی باشد . خط خوش ، فارسی روان و روش تفسیر ظاهراً براساس عقاید شیعیان است . بعضی توضیحات و یادداشتهای لغوی در کنارهٔ صفحات دارد (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ٦۳٤—٦۳۸) . تقسیمات آن براساس آیات قرآن شریف است .

۲۹۰
۷۰٤

تفسیر یعقوب چرخی

[دین ، تفسیر ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۲×۱۲×۲/۵ س م . —درونی : ۲۱ س ۱٦×۷/۵ س م .

۲- اوراق : ۱۳٤ ورق . ۲٦۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری ، اندکی کرم خورده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه یی زرد گون .

٤- خط : نستعلیق تحریر ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، خط های رسم شده بربالای جملات عربی و فارسی سیاه و شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**ملا عصمة الله**» ، تاریخ کتابت : «۱۱۲۸ ه‍ ق» : تمت الکتاب تفسیر سپارین از حضرت یعقوب چرخی رحمة الله علیه بعد العشاء لیلة الخمیس فی سلخ ربیع الاول سنة الف و مائة و ثمانیة و عشرین تم هذا الکتاب در جمادی الثانی بروز چهار شنبه از دست ملا عصمة الله ساکن قریهٔ ریکی موند شهر اصلی وی شاهی ابن احمد شاه ابن شاه کلیم .....» .

٦- مولف : یا (مفسر) : «**یعقوب بن عثمان بن محمود بن محمود الغزنوی ثم الجرخی ثم السروری الشیرازی متوفی ۸۵۱ ه‍ ق**» : نام تألیف: «**تفسیر چرخی**» یا «**تفسیر یعقوب چرخی**» ، تاریخ تفسیر معلوم نشد : «و بعد فیقول العبد الفقیر الراجی یعقوب بن عثمان بن محمود بن محمد الغزنوی ثم الجرخی ثم السروری (الشیرازی)..... قدالتمس منی زمرة من الاحباب والاصحاب ان اکتب لهم تفسیر الفاتحة و سورة الملک الی آخر الکتاب منتخبا من التیسیر والکشاف والکواشی و غیرها بالفارسی» .

۷- آغاز : «یافتاح ، رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر و به نستعین لک الحمد یا من بیده الملک و هو علی کل شیٔ قدیر والصلوة والسلام علی سیدنا محمدن السراج المنیر و علی آله و اصحابه و تابعیه اجمعین و بعد فیقول العبد» .

۸- انجام : «و از حق تعالی محبت طالبان و صالحان و دوستان او طلب کند، مثنوی :

ای خدای بی نظیر ایثار کن ۔ گوش ها را حلقه دادی زین سخن
گوش ما گیر و بدان مجلس کشان ۔ کز حقیقت میخورندآن سرخوشان
چون بما بوئی رسانیدی ازین ۔ سر مبند آن مشک را ای رب دین
از تو نوشند از ذکور و ازاناث ۔ بی دریغ و در عطا یا مستغاث
ای دوعا نا گفته از تو مستجاب ۔ داده دل را هردمی صد فتح باب
کار تو تبدیل و اعیان و عطا ۔ کار من سهواست و نسیان و خطا
سهو و نسیان را مبدل کن بعلم ۔ من همه جهلم مراکن جمله علم» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع تفسیر فارسی «سورة الفاتحة» و «سورة الملک» و «سورة الحاقة» و «سورة المعارج» و همه سور ه‌های آخر قرآن شریف است. فارسی آن روان و ساده است . سهوالقلم کاتب دارد . در گوشه و کنار صفحات یاد داشتهایی دینی و فقهی به زبان فارسی و عربی دارد .

۲۹۰
۹۰۹

تفسیر یعقوب چرخی

[دین ، تفسیر ، عرفان و ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی: ۲۰/۵×۱۲/۵×۳/۵ سم . - درونی: ۱۵ س ۱۵/۵×۸سم .

۲- اوراق : ۲۳۹ ورق . ۴۷۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی سرخ رنگ با عطف کرباسی خاکی رنگ .

۴- خط : نسخ خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۹ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : **«یعقوب بن عثمان بن محمود بن محمد الغزنوی ثم الجرخی ثم السرزی متوفی ۸۵۱هق»**، نام تألیف: **«تفسیر یعقوب چرخی»**، تاریخ تألیف: **«۸۵۱هق»**. (رک: تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، سعید نفیسی، ج ۱، ص ۲۶۵، ۴۷۰، گنج بخش، ج ۳، ص ۹۶) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، لک الحمد یامن بیده الملک و هو علی کل شیٔ قدیر و الصلوة و السلام علی سیدنا محمد السراج المنیر و علی آله و اصحابه و بعد فیقول العبد الفقیر المحتاج و الغفور الراجی بن عثمان بن محمود بن محمد الغزنوی ثم الجرخی ثم السرزی» .

۸- انجام : «ای دعا ناگفته از تو مستجاب   داده دل را هر دمی صد فتح باب
کارتو تبدیل اعیان و عطا   کار من سهو است و نقصان و خطا
سهو نسیان را مبدل کن بعلم   من همه جهلم مرا کن جمله علم
آمین رب العالمین» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «تفسیر قرآن شریف» است به زبان فارسی بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و بر طریق عرفانی و ادبی و بر روش سلسلهٔ نقشبندی. نثر فارسی آن به سبک خراسانی است و آمیخته باشعر و دوبیتی‌ها و رباعی‌های عرفانی شور انگیز است. اکثر سوره‌های کوتاه قرآن شریف تفسیر شده است و از سورة الفاتحه تا سورة الناس را بنا بر انتخاب تفسیر نموده است. این نسخه کهن به نظر می رسد و امکان دارد از قرن نهم و از عهد مؤلف که در ۸۵۱هق وفات کرده باشد. از آغاز ۲ صفحه افتاده بوده است که به خط و کاغذ تازه افزوده‌اند. در آغاز و انجام و در کنارهٔ صفحات بعضی یادداشت‌ها و دعاها و نشان مهر «کتب خانه» رشیدیه دارد. بارها چاپ شده و نسخهٔ خطی فراوان دارد .

۲۹۰
۹۷۹

تفسیر یعقوب چرخی

[دین، تفسیر، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : – بیرونی : ۲۰/۵×۱۳×۳ سم . – درونی : ۱۵ س ۱۵×۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۳۲ ورق . ٤٦٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ ضربی (ترنج) .

٤- خط : نسخ خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و آیات قرآن شنگرف ، در آغاز یک سر لوح به سبک هراتی ، جدولهای ۷ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سیاه و زرین ، قرن ۱۰ هـ ق .

۵- کاتب : «فیروز بن مولانا محمد» ، تاریخ کتابت : «۹۸۲ هـ ق» : «تمام شد کتاب شریف زبدة الاولیاء و قدوة العلماء کل محبانرا محبوب یعنی مولانا یعقوب جرخی قدس الله تعالی سره در ماه شعبان بیست و سیوم روز در سنة اثنی و ثمانین و تسعمائة الفقیر گناهکار فیروز بن مولانا محمد» .

۶- مؤلف : یا (مفسر) : «مولانا شیخ یعقوب چرخی متوفی ۸۵۱ هـ ق» ، نام تألیف : «تفسیر یعقوب چرخی» ، تاریخ تألیف «۸۵۱ هـ ق» (رک : تفسیر یعقوب چرخی ۹۰۹/۲۹۰ همین کتاب ، سعید نفیسی ، نظم و نثر ، ج ۱ ، ص ۲٦٤ - ۲٦٥ ، ٤۷۰) .

۷- آغاز : ظاهراً ناقص است : «قال النبی صلی الله علیه وسلم مفتاح القرآن تسمیة و قال ابن عباس رضی الله عنهما اجلال القرآن اعوذ بالله من الشیطان الرجیم و مفتاح القرآن بسم الله الرحمن الرحیم ، بدان و فقک الله تعالی بتوفیقه» .

۸- انجام : «ای دعا نا گفته از تو مستجاب داده دلرا هر دمی صد فتح باب
کار تو تبدیل اعیان و عطا کار من سهوست و نسیان و خطا
سهو و نسیان را مبدل کن بعلم من همه جهلم مرا کن جمله علم»

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی در موضوع «تفسیر قرآن» است شامل سورهٔ «فاتحه» و «تبارک» و سورهٔ «سأل سائل» و چند سورهٔ آخر قرآن تا سورهٔ الناس. نثر

فارسی آن آمیخته با اشعار فارسی و روی هم رفته «سبک عرفانی» دارد ، چون مؤلف «عارف» بوده است و طریقهٔ نقشبندیه داشته است . تقسیمات آن بر اساس سوره‌ها و آیات قرآن است . در آغاز و انجام و در کنارهٔ صفحات بعضی ادعیه و معانی لغات و نیز بر آستر جلد اوراق یک نسخهٔ خطی را در موضوع فقه به جای کاغذ مورد استفاده قرار داده‌اند (رک : تفسیر یعقوب چرخی ۹۰۹/۲۹۰ همین کتاب) .

۸۹۰/۶۵۲

تمهیدات

[ادب ، عرفان و تصوف و وحدت وجود، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱×۱۱/۵×۱/۵ س‌م . — درونی : ۱۷ س ۱۴×۶/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۱۲۹ ورق . ۲۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و تیماجی سیاه رنگ با عطف پارچه‌یی دودی رنگ .

۴- خط : ثلث خوش ، رسم الخط ایرانی ، خوانا ، روشن ، پخته ، نشانها و عنوانها و سرفصلها و بعضی از جملات عربی و خطوط رسم شده بر بالای آنها شنگرف خوش رنگ . قرن ۱۰ ه‍ ق . جملات عربی معرب (مشکول) .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : **«عین القضاة همدانی ۴۹۲-۵۲۵ ه‍ ق»**، نام تألیف: **«تمهیدات یا زبدة الحقایق»**، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : فهرست نسخه‌های خطی فارسی ، ج ۲ ، تألیف احمد منزوی ، تمهیدات عین القضاه همدانی ، به تصحیح دکتر عفیف عسیران ، از انتشارات دانشگاه تهران ، پیشگفتار) . نام عین القضاة در این نسخه آمده : «ای عین القضاة بیش از این اسرار بر صحرا منه ص ۲۶» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام علی سیدنا محمد و آله اجمعین تمهید اصل اول بدانکه در حق صورت بینان و ظاهر جویان با مصطفی صلی الله علیه و آله خطاب این آمد که و تریهم

ینظرون الیک و هم لا یبصرون ایعزیز میگویم مگر این آیه در قرآن نخوانده».

۸- انجام : «ناگه ز درم درآمد آن دلبر مست
جام می لعل نوش کرد و بنشست
از گفتن و ز گرفتن بوی خوش است
رویم همه چشم گشت و چشمم همه دست
باش تا به عالم من رسی که زحمت بشریت درمیان نباشد که بیخود با تو بگویم آنچه گفتنی باشد در عالم حروف بیش ازین در عبارت نتوان آوردن و کی باشد که آزاد باز خود بدهم و هنوز دور است وارجو که عن قریب میسر شود فان تولو فقل حسبی الله لا اله الا هو علیه توکلت و هو رب العرش العظیم».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «عرفان محض» و «وحدت وجود» است و از بهترین و ارزنده ترین متن عرفانی قرن پنجم هجری است. نثر فارسی شیوا و جاذب آمیخته با اشعار فارسی و دو بیتی‌ها و رباعی‌های فریبا و دلربا دارد. از آیات قرآنی و احادیث نبوی بهره مند می گردد. مؤلف آن عین القضاة همدانی در عمر ۳۵ سالگی در همدان به جرم کفر و الحاد پوست کنده شد و بردار آویخته شد. وی شاگرد امام احمد غزالی بوده است. تألیفات دیگر هم دارد از جمله: زبدة الحقایق و شکوی الغریب به عربی و مکتوبات به فارسی. در صفحهٔ اول این نسخه چند بیت شعر فارسی آمده است. همهٔ آثار موجود عین القضاة چاپ شده است.

توضیح لکتاب المسایرة فی العقاید المنجیة فی الآخرة

۲۹۰
۷۰۹

[دین، حکمت و عرفان و عقاید، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۲×۱۳×۲ سم. — درونی: ۲۳ س ۱۶×۸ سم.
۲- اوراق : ۱۰۶ ورق. ۲۱۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری)، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی سبز گون با غلاف کرباسی نیلگون.

۴- خط : ثلث، خوانا، پخته، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و خطهای رسم شده بر بالای کلمات شواهد شنگرف، قرن ۱۰ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد. چون از آخر ناقص است.*

۶ مؤلف : یا (شارح) معلوم نشد، نام تألیف (شرح) : «**توضیح لکتاب المسایرة فی العقاید المنجیة فی الاخرة**»، تاریخ تألیف (شرح) معلوم نشد. اما متن اصلی که «المسایرة فی العقاید المنجیة فی الاخرة» نام دارد تألیف «ابن الهمام» یا «کمال الدین محمد بن همام الدین عبدالواحد بن عبدالحمید متوفی» : «و بعد فهذا توضیح لکتاب المسایره فی العقاید المنجیة فی الآخرة تألیف شیخنا الامام العلامه اوحد علما مصره و واسطة عقد . . . کمال الدین محمد بن همام الدین عبدالواحد بن عبدالحمید الشهیر بابن الهمام» (ص ۲). «وسمیته کتاب المسایره فی العقاید المنجیة فی الاخره» (ص ۷).

۷- آغاز : «رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم، و تمم بالخیر، کما ذکر که الذاکرون و غفل عن ذکر که الغافلون حمداً لمن رسم علی صفات الکاینات دلایل توحیده و رقم سطورها رسایل معلنه بوجوب وجوده الی کافة عبیده و الصلوة و السلام علی افضل من حباه».

۸- انجام : ناقص است و شاید یک یا دو ورق افتاده باشد : «. . . کما وصف نفسه فی کتابه العزیز متکرراً خلق ما خلق علی وفق الحکمة یتضمن مصالح دنیویة او دینیة و امر بما امر علی وفق الحکمة کذلک و نهی عن نهی عنه کذلک نقل بحق . . . العصیان و یکفوه بالاحسان غفور لکفایر».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه در علم عقاید و حکمت و سلوک است و از معرفت ذات و صفات و افعال باری تعالی بحث می کند. نسخه‌یی ارزنده و بر اساس فکر و اندیشهٔ امام محمد غزالی قرار دارد و مخصوصاً مؤلف «الرسالة القدسیة» غزالی را پایهٔ تألیف خود قرار داده است. تقسیمات آن بر اساس «مقدمه» و «رکن» و «خاتمه» قرار دارد. همه جا از «غزالی» و «احیاء العلوم» و دیگر

تألیفات غزالی نام می برد . این کتاب را در «غزالی نامه» تألیف استاد جلال الدین همایی نیافتم و چون از لحاظ فکر و اندیشۀ غزالی و «رسالة القدسیة» او نام می برد و همۀ این نسخه بر اساس آن رساله قرار دارد بسیار مهم است. البته این نسخه «توضیح لکتاب المسایرة فی العقاید المنجیة فی الاخرة» نام دارد و متن «المسایرة فی العقاید المنجیة فی الاخرة» را نیز در بردارد . در صفحۀ آغاز و در کنارۀ صفحات یادداشتهایی تازه دارد. در فهارس موجود نام این نسخه را نیافتم .

۸۹۰ / ۹۸۲

تیمور نامۀ هاتفی

[ادب ، فارسی ، منظوم ، مثنوی]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶/۵×۱۵×۲۵/ سم . — درونی : ۲۱ س ۲۲×۹ سم .

۲- اوراق : ۸۲ ورق . ۱۶۳ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ لاهوری ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی سبزگون (ملون) با عطف و گوشۀ چرمی سرخگون .

٤- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و جدولهای ۲ خطی میان ابیات و فواصل عنوان‌ها شنگرف ، جدولهای ۳ خطی کنارۀ متن سیاه و شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «شیر محمد ولد نظام الدین» ، تاریخ کتابت: «۱۹۰۵ بکرمی» ، «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب دست خط فقیر حقیر پر تقصیر هیچمدان خاکپای اهل الله شیر محمد ولد فضیلت پناه معرفت آگاه بن فضیلت دستگاه نظام الدین بتاریخ ۱۷ ماه اسوج روز هفته در بیتک وزیر جوتی را با تمام رسید» .

٦- مؤلف : «هاتفی» ، نام مثنوی (تألیف) : «تیمور نامۀ هاتفی» یا «تمر نامه هاتفی» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک: تیمور نامۀ هاتفی، گنج بخش، ج ٤، ۸۹۰).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام خدایی که فکر خرد ... بنازد که تا کنه او پی برد
همین دید زو عقل چون . . . ماو و لیکن ندانست چیست ؟»

۸- انجام : «جگر کرد خون نامهٔ نقش بند بنقاشی این همایون برند
الهی چو بر نقش فرخ نهاد بآخر رسید آخرش خیرباد»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع شرح فتوحات و کشور گشایی‌ها و جنگهای تیمور پادشاه مقتدر و جنگجوی مغول است. تقسیمات آن بر حسب مطالب تاریخی عهد تیمور است از ظهور تیمور تا فتح روم (آسیای صغیر) به دست تیمور. در حدود ۳٤٠٠ بیت دارد. بروزن شاهنامهٔ فردوسی «فعولن فعولن فعولن فعول (فعل)» سروده شده است. چاپ شده (رک: تیمور نامهٔ هاتفی، ۱۰۰۵/۸۹۰ گنج بخش، ج ٤).

٨٩٠/٧٦٤

جادة العاشقين

[ادب، عرفان و سرگذشت، سلسلهٔ حسینیه، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۵×۱۵/۵×۲/۵ س‌م. — درونی: ۱۵ س ۱۷/۵×۹/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۱٦۵ ورق. ۳۳۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری، وصالی شده، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ، ضربی، منقش، ترنج و نیم ترنج، اسلیمی.

٤- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی (هراتی)، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها شنگرف، جدولهای ۸ خطی کنارهٔ متن چهار رنگ (لاجوردی و سیاه و زرین و سبز). قرن ۱۰هق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است.

٦- مؤلف : «**کمال الدین محمود بن علی بن عماد الدین بن عجدوانی**» از عرفای معروف قرن نهم هجری قمری، نام تألیف: «**جادة العاشقین**»، تاریخ تألیف: «**جادة العاشقین= ۹۷۳هق**»: در صفحهٔ یک و ۵ و ۷ و ۸ چنین آمده است: «این حقیر کثیر التقصیر در بندگی پیر یعنی... حضرت شیخ حسین قدس سره موافق شده بود... که از مقامات و حالات درویشان... این تصنیف بجادة العاشقین موسوم شد...»

چیست بگو مدت تاریخ و نام گفت بگو جادة العاشقین»

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «حال و طالب سخنان اهل کمال پوشیده و مخفی نماند که بعد از مراجعت از طواف حرمین شریفین زادهماالله تعالی شرفاً که این حقیر کثیر التقصیر در بندگی پیر یعنی آن علیحضرت معالی منزلت . . . اعنی حضرت شیخ حسین قدس سره» .

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان دارد : «بر ارباب دانش و بینش که اخلاص کارخانهٔ آفرینش‌اند پوشیده و مخفی نماند که عادت با سعادت این طایفه چنان جاری شده که اولاد و احفاد بزرگان را بتفصیل ثبت میکنند و نسبت خود را با آباء کرام» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع عرفان و ادب و سرگذشت و سخنان پیران و مشایخ متصوفهٔ حسینیهٔ ماوراء النهر است . مؤلف ، مرید «شیخ حسین» بوده که گویا مؤسس سلسلهٔ حسینیه در ماوراء النهر و نام کاملش «کمال الدین حسین بن شهاب الدین حسین بن برهان الدین قلج انجدانی» عارف معروف قرن نهم هجری است . تقسیمات این نسخه بر اساس «باب» و «فصل» است و جمعاً ۱۵ باب و «چندین فصل» دارد . «باب اول در مقدمهٔ کتاب بر سه فصل ، باب دوم در ذکر اسامی پیران و مقتدایان این سلسلهٔ شریفهٔ حسینیه و این نیز مشتمل است بر سه فصل». اینک خلاصهٔ اسامی ابواب : ۱- مقدمهٔ کتاب ، ۲- اسامی پیران سلسلهٔ حسینیه ، ۳- ریاضات، ٤- مجاهدات ، ۵- رخصت شیخوخیت ، ٦- خوارزم و درویشان آن ، ۷- ملاقات با پادشاهان عصر ، ۸- سفر حرمین شریفین ، ۹- مدینه و مکه ، ۱۰- مراجعت از مکه و مدینه و به شام رسیدن، ۱۱- رحلت شیخ حسین در حلب، ۱۲- خوارق عادات، ۱۳- اسامی خلفای شیخ حسین ، ۱٤- خاتمه . جملهٔ «ای عزیز» همواره تکرار شده است . متن نسخه با اشعار زیبا و کلمات مشایخ آمیخته و نثر عرفانی ارزنده دارد و گویا هنوز چاپ نشده است.

۲۹۰
۹۹۵

جامع الصحاح

دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۵×۱۸×۴/۵ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۸×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۳۹۳ ورق . ۷۸۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سبز گون با عطف کرباسی خاکی رنگ .

۴- خط : نستعلیق ، رسم الخط عربی ، پخته ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۰ ه‍ ق .

۵- کاتب : «میر محمد شاه ابن امیر سید محمد المشتهر بخواجه میرکی البخاری الحسینی» ، تاریخ کتابت : «۹۸۱ ه‍ ق» : «و قد وقع الفراغ من تسوید هذه النسخة الشریفة فی یوم . . . التاسع من شهر جمادی الاول سنة ۹۸۱ علی یدالعبد الضعیف الراجی رحمة ربه الغنی میر محمد شاه ابن المرحوم المبرور امیر سید محمد المشتهر بخواجه میرکی البخاری الحسینی رحم الله لی ولوالدی ولمن نظر فیه و لمن استفاد منه ولجمیع المؤمنین و المؤمنات و صلی الله علی سیدنا محمد و آله الطیبین».

۶- مؤلف : «مولانا علاؤ الدین محمد المشتهر بمولانا قاضی»، نام تألیف : «جامع الصحاح» تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ پیش از آغاز اینگونه آمده است : «تصنیف هذا کتاب جامع الصحاح لمولانا الاعظم افضل العلماء فی العالم کمال الملة و الدین علاؤ الدین محمد المشتهر بمولانا قاضی علیه الرحمة و الرضوان» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین الحمد لله رب العالمین و الصلوة علی من اوتی الحکمة و الصراط المستقیم و علی آله و اصحابه الکرام کتاب الطهارة الکتاب مصدرسمی به المفعول مبالغه» .

۸- انجام : «و عن ابی یوسف دمان عرسه القائل به لاتطلق و هو الاصح لان الکلام فی غیرها کما فی الکرمانی و به انتی الشیخ الامام علی البزدوی کذا فی

الظهيريه وصح نية غيرها ديانة لا قضاء اذهو محتمل الكلام لكن لماكان تخصيص للكل لم يصدق قضاء كتاب البيوع» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی و در موضوع «فقه» است. بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جاعت . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «فصل» است در آغاز «کتاب الطهارة و فصل فی التیمم» و در انجام کتاب الایمان (ص ۷۲۸) آمده است. نسخه‌یی است کهن و ارزند، بتاریخ کتابت ۹۸۱ هق. فهرست مطالب در آغاز آمده است و یادداشتهای ملکیت نسخه و یک نسخهٔ طبی در آغاز و انجام آمده و در کنارهٔ صفحات توضیحات فقهی و مطالب دینی به زبان فارسی و عربی فراوان دارد، و مآخذ آنها را هم به دست داده است و «منه رحمه الله» و «منه سلمه الله» دارد .

۸۹۰/۸۳۴

جامع المقامات

[ادب ، عرفان و سرگذشت ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۲×۱۳/۵×۳ سم . - درونی : ۱۷ س ۱۵ س×۶/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۵٤ ورق . ۳۰۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی چرمی سیاه ، ضربی با عطف تیاجی توتونی رنگ .

٤- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، رسم الخط فارسی، نشان‌ها و عنوان‌ها و سر فصل‌ها شنگرف ، قرن ۱۱ هق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .

۶- مؤلف : «ابو البقا ابن قطب الاولیا خواجه بهاء الدین حضرت مخدوم» ، نام تألیف : «جامع المقامات» ، تاریخ تألیف : «۱۰۲٦ هق» ، در صفحهٔ ۲ اینگونه آمده است : «این مخلص خاندان اهل وفا ابوالبقا ابن قطب الاولیا و مفخر الاصفیا و زبدة الاتقیاء و تاج العرفا خواجه بهاء الدین ابن حضرت مخدوم اعظم قدس الله تعالی سرهما در تاریخ محرم هزار و بیست و شش بود که بتألیف

این کتاب شریف و ترکیب این ترتیب منیف شروع کرد و جامع المقامات نام نهاد و ترتیب داد بر سه باب».

۷- آغاز : ناقص است وگویا یک ورق افتادگی دارد : «و آفتاب آسمان سعادت که سطری از سطور شاهنشاهیش و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین است و برارواح مقدسهٔ چهار یار کبار و جمیع اصحاب بزرگوار از مهاجر و انصار باد که کار سازان شریعت مصطفوی و صاحب طرازان طریقت حضرت نبوی و کاشفان اسرار حقیقت و نجوم برج اوج هدایت‌اند».

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می گیرد : «بخندیدم گفتم آنروز که برسدرهٔ الست بر بکم مرا . . . گفتیم شما آنروز کجا بودید کسی که جواب بادشاهان داده باشد او از جواب . . . آنند ، قطعه ،

نخشبی نیک ره جو خواهی رفت　　　مرد خوش عیش‌گوی دولت برد»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «حالات و اقوال و کرامات و تعلیمات حضرت خواجه بهاء الدین بن مخدوم اعظم» است که ظاهراً جد مؤلف بوده است . تقسیمات آن بر اساس «باب» است و جمعاً ۳ باب دارد : «باب اول در ذکر نسب صوری و نسبت معنوی حضرت مخدومی اعظم . . . باب دوم در ذکر معارف و حقایقی که بر زبان دربار گوهر نثار آنحضرت قدس سره در خلال مجالس جاری می گشت . . . باب سیم در بیان آثار الطاف و عنایات الهی که دراوان طفولیت در حق آنحضرت ظاهر شده» . علاوه بر «باب» ، عنوانات «میفرمودند» و «نقل کرد» و «نقل کردند» نیز دارد . نثر فارسی آن آمیخته با اشعار دلاویز فارسی و سخنان برگزیدهٔ همین عارف صاف دل و عالی مرتبت حضرت مخدوم اعظم است که یکی از پیران سلسلهٔ نقشبندیه یا «خواجگان» است . افسوس که این نسخه از آغاز و انجام ناقص است .

۹۲۰/۶٦٤

جذب القلوب الی دیار المحبوب

[دین ، تاریخ و ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۱×۱۷×۱ سم . - درونی : ۲۱ و ۲۳س ۱۸×۱۲ سم.

۲- اوراق : ۱۳۳ . ۲۶۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید فرنگی ، جلد کاغذی .

٤- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها نستعلیق جلی . قرن ١٤ هـ ق .

٥- کاتب : «عبدالغفار» ، تاریخ کتابت «١٣٥٦ هـ ق» : «الله الحمد که کتاب . . . سراپا خوش اسلوب المسمی بجذب القلوب الی دیار المجبوب . . . از تصنیف شریف . . . حضرتنا شاه عبدالحق محدث دهلوی . . . در بلدهٔ مزار کثیر الانوار حضرت سیدنا و مولینا علی کرم‌الله وجهه وارضی الله تعالی عنه بقلم شکسته . . . عبدالغفار ارقام یافت . . . فی یوم جمعه ٤ شهر صفر المظفر سنهٔ ١٣٥٦ هجری قمری» .

٦- مؤلف : «شاه عبدالحق محدث دهلوی متوفی» ، نام تألیف : «جذب القلوب الی دیار المحبوب» تاریخ تألیف : «٨٩٩ تا ١٠٠١ هـ ق» : در صفحهٔ ٩ و ١٠ چنین آمده است : «اما بعد میگوید فقیر حقیر نحیف . . . عبدالحق بن سیف الدین الترک الدهلوی البخاری . . . ابتدای تسوید اینحروف در سنهٔ ثمان و تسعین و تسعمائة در مدینهٔ مطیبه بوده و توفیق تبییض آن در سنهٔ احدی و الف در بلدهٔ دهلی یافته . . . و این کتاب که مسمی بجذب القلوب الی دیار المحبوب منحصر در هفده بابست» .

٧- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

صد شکر که از تشنگی غم رستم چون قطره بدریای کرم پیوستم
بر کشتی توفیق ازل بنشستم وز زمزم قدس چهرهٔ دل شستم

الحمدلله و السلام علی عباده الذین اصطفی و افضل صلواة الله علی اکمل عباد الله محمدن المصطفی و علی آله و اصحابه زبدة ارباب الکرم و قدوة اهل الوفا صلی الله علیه و آله وسلم و رضی عنهم و ارضی حمدیکه سزاوار جناب الٰهی آید» .

٨- انجام : «بعضی از غربا بعنوان تضرع و انکسار در حضور فائز النور آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بر سبیل ارتجال انشا نموده و خوانده امید که

مسموع سمع رضای آنحضرت شده باشد با حصول تواجد و غلبهٔ حال و حضور و ابتهال و این از غنایم سفر حج این فقیر است و الحمد لله سبحان ربک رب العزة عمایصفون وسلام علی المرسلین و الحمد لله رب العالمین».

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «دین و تاریخ اسلام و پیامبر (ص) و فضایل و محامد و هجرت و زیارت و آثار تاریخی و مشاهد و مساجد مدینهٔ منوره و مکهٔ معظمه» است. تقسیمات آن بر اساس یک «مقدمه» و «۱۷ باب» است. نثر فارسی آن آمیخته با آیات قرآن و حدیث نبوی و کلمات مشایخ است. در صفحهٔ ۲۶۳ دربارهٔ لفظ «سهمودی یا سمهودی» که مؤلف کتاب «وفاء الوفا باخبار دارالمصطفی» است شرحی آمده. اساس تألیف این نسخه بر اساس کتابی بوده است به نام «افتقار الوفا» که گویا اصل آن در قضیهٔ حریق مسجد شریف حضرت محمد (ص) در سال ۸۰ سوخته شده و صفحاتی چند از آن باقی مانده که به دست شاه عبدالحق محدث دهلوی افتاده و نسخهٔ خود را بر اساس آن تألیف کرده است. این نسخه باوجود اینکه تازه کتابت شده، سهوالقلم کاتب ندارد و مالک آن شخصی بوده به نام «حاجی محمد هاشم معلم» ساکن قریهٔ بر مزید در نزدیک شهر بلخ (افغانستان). فهرست مطالب نسخه در آخر نسخه آمده و چند یادداشت با جوهر آبی نوشته اند.

جنان الاخبار = مفاتیح الجنان = شرح شرعة الاسلام ۲۹۰/۶۹۹

[دین، حکمت و سیرت، عربی، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی: ۲۴×۱۴/۵×۵ سم. — درونی: ۱۹ س ۱۶×۷/۵ سم.

۲- **اوراق** : ۵۳۷ ورق. ۱۰۷۶ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک نخودی رنگ سمرقندی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی زرد رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی تیره رنگ پوسیده.

٤- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشانها و سر فصلها وکلمات شواهد شنگرف . جدولهای یک خطی کنارهٔ بیرونی متن سیاه و جدولهای سه خطی کناره متن سیاه و شنگرف ، یک سرلوح در آغاز .

٥- کاتب : نام کاتب نیامده ، تاریخ کتابت «۱۲۱۲ ه ق» . (رک : ۸ – انجام) .

٦- مؤلف : «**یعقوب بن سید علی متوفی**» نام تألیف در مقدمهٔ نسخه «**جنان الاخبار**» ولی در پایان نسخه آنرا «**شرح شرعة الاسلام**» المسمی به «مفاتیح الجنان» آورده شده است . در صفحهٔ ۲ و ٤ و پایان نسخه اینگونه آمده است : «اما بعد فیقول العبد الضعیف . . . یعقوب بن سید علی . . . ان من بین کتب‌ها شرعة الاسلام الکتاب فائق و خطاب رائق . . . فجاء بحمدالله تعالی شرحاً علی الشأن جلی العرفان . . . والفرقان و سمیته جنان الا خبار . . . تمام شد کتاب مستطاب شرح شرعة الاسلام المسمی بمفاتیح الجنان» .

٧- آغاز : «بسم‌الله الرحمن الرحیم حمداً لمن من علی عباده نعمة الاسلام و جعله شرعة و منهاجاً و نصب الکتاب والسنة امامهم سراجا وهاجا و هدیهم الی الایمان قد خلوافی دین الله افواجاً ، و صلوة علی من فان من اتبع هداه» .

٨- انجام : «حیوة الحیوان لمولی الامام کمال‌الدین محمد الترمذی ، محاضرات للشیخ الامام ابی القاسم الحسینی بن المفضل الشهود بالراغب الاصفهانی فی شرح شافیة للمولی الفاضل المعروف بجاربردی اکرمهم الله تعالی مثویهم وجعل الجنة مأویهم تمام شد کتاب مستطاب شرح شرعة الاسلام المسمی بمفاتیح الجنان دربلدهٔ کابل جنت تقابل در ایام سلطنت سلطان بن سلطان خاقان ابن خاقان شاه زمان عادلشاه غازی خلدالله تعالی ملکه در تاریخ شانزدهم شهر ذی حجة سنهٔ یکهزار و دو صد و دوازده در وقت عصر در روز یک شنبه باختتام رسید» . (دعای اختتام و یک بیت شعر) .

٩- چگونگی : موضوع این نسخه مسائل فقهی و حدیث و حکمت و شرعت اسلام و سیرت حضرت محمد (ص) است براساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت. اصل نسخه ظاهراً «شرعة الاسلام» نام داشته که شارح آنرا تشریح و توضیح کرده و «جنان الاخبار» نامیده است . و لیکن شهرت آن به «شرح شرعة الاسلام و یا مفاتیح الجنان» است . تقسیمات آن براساس متن شرعة الاسلام است که بر

«فصل» منقسم بوده است. درگوشه و کنارهٔ صفحات این نسخه یادداشتهای دینی و توضیحات لغوی به خط شکسته به زبان فارسی و عربی آمده است. شارح همهٔ نسخه های خطی را که برای شرح در اختیار داشته در آخر آورده که در حدود یک صد نسخه بوده است.

۲۹۰
۹۴۳

جنات الفردوس

[دین، فقه، فرایض و واجبات، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۲۱/۵×۱۴/۵×۰/۷. سم. ــ درونی : ۱۴ س ۱۷/۵×۹ سم.

۲- اوراق : ۳۷ ورق. ۷۳ صفحه.

۳- کاغذ : لاجوردی فرنگی، پوسیده، آب رسیده، جلد مقوایی ملون با عطف وگوشهٔ تیماجی سرخگون.

۴- خط : تحریر، خوانا، روشن، عنوان ها و نشان ها و سر فصلها و خط های رسم شده بربالای جملات شواهد واسامی اعلام شنگرف، قرن ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : نام کاتب «عبدالرشید»، تاریخ کتابت : «۱۲۶۹ ه ق» : «تمت تمام شد کارمن نظام شد تم (۱۱ بار) بتاریخ بیست و ششم ماه صفر المظفر سنهٔ ۱۲۶۹ روز شنبه... عبدالرشید». و ۵ بیت ابیات دعایی آمده است.

۶- مؤلف : «نصیرالدین محمد بن راجه سلطان عرف لا کاه»، نام تألیف : «جنات الفردوس»، تاریخ تألیف معلوم نشد. شاید همان تاریخ کتابت باشد : «اما بعد میگوید بندهٔ ضعیف گنهکار بدکردار امیدوار از مغفرت ملک الغفار نصیرالدین محمد بن راجه سلطان عرف لا کاه... که بعضی دوستان دین ومحبان راه یقین حاجی محمد بن اسمعیل ترک سلطان کمال الدین اشارت کردند... این نسخه را از کتب معتبره کشیده شد و نام این کتاب جنات الفردوس کرده شد».

۷- آغاز : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم شکر و ثناء مر خدا تعالی را که همه چیز ازبی چیزی بتوانایی خود در وجود آورد و همه روزی خورندگانرابی منت روزی گردانید، بیت :

او خالق خلقان به همه چیز توانا
او رازق رزق است دگر کیست بهانا .

۸- انجام : «چون پاک کردی و موی لب بزرگ چون راست کردی هر که روز آدینه ناخن دور کند پس چنانستی که نیکی یابد صد چندین پیغمبر گفت علیه الصلوة والسلام بهترین مسواک از درخت تلخ است پیغمبر صلی الله علیه وسلم در یک شب یازده بار مسواک کرده بود تمت تمام شد کارمن نظام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» و«فرایض و واجیات و مستحبات» است براساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت به زبان فارسی آمیخته با عربی. تقسیمات آن براساس «فصل» است و جمعاً «۳۱ فصل» دارد . «فصل اول در فضیلت دوگانه گزاردن پیش از صبح صادق . . . فصل سی ویکم در فضیلت مسواک کردن» . نثر فارسی آن «سبک پاکستانی» دارد . نشان مهر «سید جمن شاه حسینی ۱۲۷۰» دارد ونیز «کتب خانهٔ رشیدیه» . در آخر دویادداشت به فارسی و هندی دارد .

۸۹۰/۷۲۱

جُنگ اشعار

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۱×۱٤×۲ س م . — درونی : ۱۵ س ۱۶×۹ س‌م .
۲- اوراق : ۸۵ ورق . ۱۶۸ صفحه .
۳- کاغذ : نازک خاکستری رنگ براق بخارایی (تا شکندی) ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ پوسیده ، ضربی و نقش دار .
٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف و جدولهای ۲ خطی میان ابیات سیاه و جدولهای ۷ خطی کنارهٔ متن شنگرف ولاجوردی و زرین و سیاه (چهار رنگ) ، دو سر لوح گل و بوته نگاری زرین (ص ۲ و ص ۱۲۲) . قرن ۱۲ ه ق .
۵- کاتب : «ملا محمد یوسف» ، تاریخ کتابت : «۱۳۳۵ ه ق» : «حسب الفرمایش

اخلاص صداقت نشان محمد گل نوشته کرده شد مورخه هفدهم ربیع الاول سنهٔ ۱۳۳۵ ملا محمد یوسف عفی عنه» .

۶- **مؤلف** : یا (گرد آورنده) و نام و تاریخ تألیف معلوم نشد . اما می توان آنرا «جنگ اشعار» نامید و شاید گرد آورنده «محمد گل» باشد (رک: ۹ - چگونگی) .

۷- **آغاز** : **جُنگ اول ، (ص ۲)** : «مناجات از حضرت صرفی علیه الرحمه» بسم الله الرحمن الرحیم ،
حمدالذی المجاهد والمجد والعلی سلطان بی نیاز و خداوند کبریا
سلطان مطلقی که بدرگاه عزتش یکسان بود غنی و فقیر وشه وگدا
باشد گدای درگهش از روی منزلت بهتر ز خسروان شهان جهان پناه
آغاز و انتهای همه ذات پاک او لیک او منزه است ز آغاز و انتها» .

۸- **انجام** : ایضاً (ص ۱۱۹) :

«ترا چون من هزاران بنده ها هستند درعالم
مرا جز آستانت نیست اگر خوانی و گرانی
پریشان ذرهٔ حقی فتاده برسراهت
عجب نبود اگر این ذره را خورشید گردانی»

- **آغاز** : **جُنگ دوم (ص ۱۲۲)** :

«عجب نبود اگر سر سبزگردد کشت دامانم
که تخم از اشک می پاشم بمژگان قلبه می رانم
زغیرت کی روا باشد گشایم چشم در مرقد
پربرونی حیا خونی نشسته زیر مژگانم»

- **انجام** : **ایضاً (ص ۱۶۸)** :

«رفتی ونمیشوی فراموش می آئی و میروم من از هوش
سحریست کمال ابروانت پیوسته کشید تابناگوش
پایت بگذار تا ببوسم چودست نمی رسد درآغوش
جور از قبلت مقام عدل است پیش سخنت مقایل نوش»

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «ادب» است وشامل : غزل ، قصیده ، قطعه ، رباعی ،

فرد، ودو بیتی می شود که همهٔ آنها بر گزیده یی از آثار شاعران گمنام وبا نام است. گرد آورندهٔ این اشعار ظاهراً محمد گل متوفی ۱۳۷۹ ھ ق است و تاریخ آن شاید تاریخ کتابت باشد یعنی ۱۳۳۵ ھ ق، که ٤٤ سال پیش از وفات گرد آورنده است. نام آنرابه مناسبت مجموعه یی از اشعار فارسی «**جُنگ اشعار**» نامیدم. و شامل دوبخش است: بخش اول بیشتر شامل اشعار مناجات و نعت و منقبت است. بخش اول اکثر از غزل ورباعی و نیز نعت وتهنیت و تحیت تشکیل یافته است. اینک اسامی شاعرانی که از آنها دراین مجموعه اشعاری آورده شده است: (جنگ اول): حضرت شیخ یعقوب صرفی، محمد اشرف، خواجه بختیار کاکی، شیخ جنید بغدادی، ملا غلام احمد جید، محمد اسماعیل نامی، خواجه محمد اسعد، نقشبندی، شیخ فرید الدین عطار، شیخ بانهالی (نعت شریف احمد صاحب). خواجه اعظم دیده مری، شیخ احمد واعظ، شیخ عبد الحق دهلوی، مولوی عبدالرحمن جامی، مرزا احد مقبل، ملا غلام احمد جید، واعظ کابلی، ملا محمود، نامی لاهوری، لا اعلم، سید صدر الدین سوپوری، مستان شاه کابلی، حمیدالله (مصنف اکبر نامه)، قدسی، ملا معین، خواجه شاه نیاز نقشبندی، سرور لاهوری، فقیر الله لاهوری، ملا عرفی شیرازی، بهاء الدین متوهر (؟)، امیر خسرو، ملا عبدالرشید بینوا، نظامی، درویش عبدالقادر قادری، حسن شاه صاحب کامری مورخ کشمیر، عاصی (حفیظ الله راموه)، پیر عبدالعلی پاندانی، محمد انور رامپوری، (جنگ دوم): حافظ، هلالی، مخفی، سعدی، عراق، نیاز، احمد جام، نویدی، مستان شاه، معین، شاه مستان، عاشق، محمود، کمال.

۸۹۰
۷۲۸

جُنگ اشعار

[ادب، فارسی، منظوم «غزل»]

۱- اندازه: ــبیرونی: ۱۸×۱۲×۱/۵ سم ــدرونی: ۱۵ س (درحدود ١٤ بیت). ١٤/۵×۹ سم.

۲- اوراق: ۸۱ ورق. ۱۶۲ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی لاجوردی .

٤- **خط** : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق ،

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- **مؤلف** : یا (گرد آورنده) و نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد اما می توان آنرا «مجموعهٔ اشعار برگزیده» یا «**جُنگ اشعار**» نامید (رک : ۹-چگونگی) .

۷- **آغاز** : افتادگی هایی دارد و برگ اول (صفحهٔ ۱ و ۲) نیز به علت وصالی و پوسیدگی خراب شده است و با این اشعار «حالی» آغاز می گردد :

«بیا ساقی که گر اقبال گردون را بقا بودی
نگردی پایهٔ تخت سکندر تاج دارا را
مجو از عقل شرح ای دل که درد اشام میخانه
بجام می حواله کرد حل این معما را
سفال دردی اندرده که بهر نقل این مجلس
سزد کز آسمان ریزد فلک عقد ثریا را
سواد وصف خطش می کنی ای خامه صبری کن
که از بهر مداد آرم برون از دل سویدا را» .

۸- **انجام** : ناقص است و با این اشعار «بنایی» انجام می گیرد :

«چون ترنجم که در این بزم طرب نپسندند
یک ترنجم بکف از غبغب سیمین ذقنان
بر در پیر خرابات که خمخانهٔ او
باد معروس ز سنگ ستم خم شکنان
میزدم حلقه برآمد ز درون آوازی
کای ترا خاتم دولت گرو اهرمنان
ساکن خانقه و مدرسه می باش که مست
کنج میخانه بآخر وطن بی وطنان»

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «ادب فارسی» و شامل غزلهای برگزیدهٔ شاعران گمنام و با نام است و نام گرد آورنده و تاریخ و نام و تألیف معلوم نشد و لیکن چون از شاعران گوناگون اشعار و غزلهای برگزیده دارد آنرا می توان جُنگ اشعار نامید. در حدود ۳۳۰ غزل و ۲۳۰۰ بیت دارد. از این شاعران غزلها و اشعار برگزیده به ترتیب آورده است : « کاتبی، حالی، سلمان، شیخ رهائی، شیخ سعدی، خسرو، حافظ، ملا جامی، بنائی، حسن، خواجه عبدالله مروارید، میر حاج، خواجه کمال، شاهی، کامی، خواجه عصمت، هلالی، ضیا، امیر شاهی، ریاضی، طوسی، خواجه ابوالبرکه، آصفی، شاه قاسم، محوی، سید نسیمی، اهلی، انی میر حاج، ملا سهیل (سهیلی). اکثر غزلها به نام بنائی، خسرو، حالی، شیخ سعدی و حافظ است.

۸۹۰ / ۷۵۹

جُنگ اشعار

[ادب، فارسی، منظوم]

۱- **اندازه** : ـ بیرونی : ۲۸ × ۱۶ × ۳/۵ س م. ـ درونی : ۱۸ بیت (متن) ۱۹ بیت (کنارهٔ بعضی از صفحات) ۲۵/۵ × ۹/۵ (متن و کنارهٔ صفحات) ۱۹ × ۹/۵ (متن) س م.

۲- **اوراق** : ۲۳۷ ورق. ۴۷۴ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک خاکی رنگ بخاری، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی، شیرازه دار، روی جلد منقش و ترنج و کتابهٔ زرین، آستر درونی جلد تیماج سرخ. اوراق آغاز نسخه با کاغذ زر افشان و صورتی رنگ و لا بلای اوراق نسخه از کاغذ مومی یا زرورق استفاده شده.

۴- **خط** : نستعلیق خوش، خوانا و نا خوانا، روشن عنوانها و نشانها و اعلام رجال و شاعران شنگرف، در آغاز یک سر لوح زیبا در زمینهٔ لا جوردی و زرین و کتابه و ترنج، ۱۱ مینیاتور (تصویر به سبک هندی و هراتی)، در کنارهٔ هر صفحه ۳ نیم ترنج (مثلث) زرین و منقش و جمعاً ۱۴۲۲

نیم ترنج دارد. جدولهای ۲ خطی فواصل ابیات سیاه، و جدولهای ۶ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سیاه، و جدولهای ۳ خطی کنارهٔ متن زرد و سیاه، قرن ۱۱ ه ق، رسم الخط فارسی.

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- **مؤلف** : نام مؤلف (گرد آورنده): «**انوری گیلانی**» نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد چون از آغاز و انجام ناقص است (رک: ۹-چگونگی).

۷- **آغاز** : ناقص است و از «باب پانزدهم» اینگونه آغاز می‌گردد: «بسم‌الله‌الرحمن الرحیم و به نستعین، باب پانزدهم در بیان غزلیات، قصاب:

ای ذات پاکت از همه ما سوا سوا
از درگه تو یافته هر بینوا نوا
انعام تست بر همه خاص و عام عام
تشریف تست بر قد هر نارسا رسا
سرگشتگان وادی جهل مرکبیم
راهی ز روی مرحمت ای رهنما نما
ما را که طاعتی نبود غیر معصیت
ای وای اگر دهی توبه روز جزا جزا».

۸- **انجام** : ناقص است و چنین پایان می یابد: «من کلام خواجو ....

سبحه طرازان قدس در حرمش معتکف
قلعه گشایان چرخ بر علمش مفتتن
دست مده جزبه او تا نشوی پای مال
فتنه مشو جز بر او تا برسی از فتن
جان ثنا خوان او تا ابد از مدحتش
باز نیاید چو مرغ از گل و برگ سخن
وز ره مهرش کنند مشوره با من فلک
زانکه بود مستشار نزد خرد مؤتمن»

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «ادب فارسی» و شامل اشعار برگزیده از شاعران مشهور و غیر مشهور است و در این نسخه از باب پانزدهم آغاز می‌گردد

و لیکن در آخر باب نهم (ص ۴۳۱) آمده است. ظاهراً صحاف (جلد ساز) اوراق نسخه را به هم ریخته و مطالب را درآمیخته است. چنین نموده می شود که تصاویر یا مینیاتورهای بسیار و سر لوح های زیبا داشته اما اکنون فقط یک سر لوح و ۱۱ تصویر دارد. در اواسط آن چند صفحه جدول کشی شده اما کتابت نشده است. همهٔ متن نسخه مورب کتاب شده و جمعاً به طور متوسط هر صفحه ۳۶ بیت دارد و روی هم رفته در حدود ۱۷۰۰۰ بیت دارد. شاید این نسخه مجلدتی دیگر نیز داشته باشد و در حقیقت دائرة المعارف اشعار فارسی است. تقسیمات آن بر حسب «باب» و «قصیده» و «غزل» و «رباعی» و «مثنوی» آمده است.

اینک اسامی شاعرانی که در این نسخه آمده است: «قصاب، سعدی، حافظ، جامی، هلالی، میرزا رسول حیران، خسرو، نرگس، نیازی، عاشق، آذر، مشتاق، واقف، فروغی، نظیری، عرفی، طرزی افشار، احمد، خادم، کمال، محتشم، سرور، میر مشتاق، کمال خجند، میرزا حسن هراتی، میرزا محمد علی نوید، اصلی، سلمان، امیر خسرو، احمد بیک صالح، کاتبی، هاتف، مجرم، شایق، استاد، نظام الدین قاضی قزوین، آصفی، بیدل، شوکت، صائب، حزین، شرر، معینی، فخری، آهی، اهلی شیرازی، طوسی، عارف، شاهی، افسری، هاشمی، رفیق، کوچک، انسی، فانیا، مجرمی، ملک، کامی، طاهر، فغانی، اسمعیل، شاپور، نغفور، لطفی دکنی، سهمی، سلمان، فضولی، میرزا رفیق، مطربی، بهشتی، ادهم، ثنایی، مولوی روم، طوفان، مفتون، عظیم، سابق، شفایی، مخلص کاشی، ریاضی، نیازی، وامی، عطایی، واقف، عصمت، عشرتی، میرزا میلی، وصالی، نعیمی، فخری، حیدر هراتی، آهی، مجلسی، کلیم، ملهم، خواجه عرب، صرفی، خواجوی کرمانی، شاه عباس، ملا حسن هروی، سید، میرزا گدایی، مخفی، وحشی، طالب، شاه صادق، سلیم، فایق، منیر، صرفی، وفا، فانی، فتوحی، جرمی، عاقل، آصفی، قدسی، خلیق، مسکین، رسول، ملا محسن کاشی فیض، شوکت، متین، عصمت کشمیری، اسیری، سالک، مرتضی، بیات، عماد، حقیری، حسام، نوری، آصفی، صافی،

شریفی ، مجنون ، ظهیر ، نظامی ، زاهد علی خان سخا ، گلشن ، شهیدی ، فارغی ، شیخ اوحدی مراغه ، ملا باقر مازندرانی ، منتخب سرور ، برهمن ، حضور ، سقا ، وهابی ، فخری رازی ، ارسلان ، میرزا طبیب هراتی ، میرزا حسن هراتی ، میرزا نوید ، محمد عاشق ، یکتا ، لسانی ، ملا حسن ناجی پیشاوری ، عارف ، واسع ، ابن یمین ، نجات ، ایمن ، قزلباش خان امید ، میرزا ، توفیق ، مظهر ، حیرتی ، ابن حسام ، صبوری ، حسن ، سیفی ، فتح علی شاه قاجار ، بنائی ، جلال ، شاهی ، اشرف ، شایق ، حیران ، حیدر هراتی ، حضرت ، یوسف ، میر مشتاق ، صادق ، ریاضی ، سهیلی ، فراق ، آذری ، میرزا عزت ، نادری ، فوجی ، همایون ، مشفقی ، کاملی ، نظری ، ندائی ، حریق ، غنایی ، قاسم ، میرزا حسین علی امید ، سقا ، علوی ، علی نقی کمره ، فیضی ، خاشع ، شانی ، سعید ، اشرف ، خلیق ، شعوری ، صفایی ، جویا ، علوی ، شیخ بهایی ، (باب پنجم ص ۲۵۷) ، نور جهان بیگم ، شاه جهان ، نظامی ، هاتفی (لیلی و مجنون) ، میرزا طاهر نصر آبادی (گلشن خیال) ، غنیمت ، فصولی ، (منتخب هفت جام) حکیم زلالی (محمود و ایاز) ، منشی باق ، شمن دایم ، اسدی طوسی ، میرزا صادق تفریشی (مثنوی) ، ملا نوعی (سوختن زن هندو) ، مولانا سنجری (مثنوی) ، میر نجات (نجات) ، وحشی بافقی (یزدی) (واسوخت) ، عبید زاکانی (موش وگربه) ، فردوسی ، مکتبی (لیلی و مجنون) ، عطار (منطق الطیر) ، میرزا طاهر انجدانی ، میرزا عبدالله شهاب ، انوری گیلانی (مؤلف این مجموعه ص ۴۳۹) ، حاجی سلیمان صباحی ، ابوالمفاخر ، شمس المناقب (فطرت) ، میر قلندر سکی ، منقبت فردوسی طوسی . در آغاز دو صفحه فهرست مطالب نسخه آمده است اما بعضی از آنها در متن نسخه نیامده است . در صفحهٔ ۴۳۹ قصیدهٔ یی آمده که عنوان آن «لمؤلفه غفرالله له ولوالدیه» می باشد و در قصیده نام «انوری گیلانی» ذکر شده است :

گر کنم هجو سخن را به مکانی ببرم
همه گویند مرا انوری گیلانی

احتمال می رود شاعری از «گیلان» این مجموعهٔ ارزنده را به یادگار

گذاشته است. در لا بلای اشعار، قطعات نثر هم آمده است . در صفحهٔ آخر چند یادداشت مالکیت نسخه به خط تازه آمده است : «این کتاب از غلام محمد جان» و «مطلوب الطالبین» که شاید نام نسخه باشد .

۸۹۰/۸۷۸

جُنگ اشعار

[ادب، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۱٥/٥×۷×۱/٥ س‌م . درونی : ۱۰ تا ۱۲ بیت (۳۰ سطر) ۱۱/٥×٤/٥ س‌م .

۲- اوراق : ۹۸ ورق . ۱۹٦ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی آب رسیده ، جلد چرمی سیاه رنگ ، شیرازه دار .

٤- خط : نستعلیق خوش خفی ، خوانا ، زیبا ، پخته، عنوان ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق . جد ولهای ۳ خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف .

٥- کاتب : «صالح بن حاجی اسمعیل گیلانی لاهجانی»، تاریخ کتابت ندارد . در صفحهٔ ۲۸ نام کاتب آمده است : «کاتب‌الحروف صالح بن حاجی اسمعیل گیلانی لاهجانی را بدعای خیر یاد و شاد فرمایند» .

٦- مؤلف : یا «گرد آورنده» : ظاهراً همان «کاتب» است که به خواهش «حاجی حسین خویی» به جمع و کتابت آن اقدام نموده : «به تحریر «بیاض» چندی اوقات در شهر اسلامبول . . . بعزم زیارت بیت الله الحرام وارد شهر مزبور گردیده» . (رک : ۹ـ چگونگی) .

۷- آغاز : افتادگی دارد و چنین آغاز می‌گردد : «من کلام رافع در خطاب سربازان‌محبت،

ای گرفتاران رنج و درد و غم هست و مدهوشان مینای الم

ای بدرد هجر چون من ماندگان وی بهر در رو نموده راندگان

ای زخان و مان خود آوارها یکسان محنت کشان بیچارها» .

۸- انجام : «تا نشستم با سگ کوی تو رفت از یاد من

چهره های نیم رنگ و دیده های نیم خواب

آن یکی زایر یکی خدام یکی مداح نیست
من سگ کوی توام والله اعلم بالصواب

فرد : شمع را در وقت خواب از پیش چشمش مگذران
سایهٔ مژگان مباد از خواب بیدارش کند».

۹- چگونگی : این مثنوی مجموعه‌یی از اشعار برگزیدهٔ فارسی : غزل، قصیده، قطعه، رباعی، دوبیتی، فرد، مثنوی های کوتاه، مناجات است، و گرد آورنده اش صالح بن حاجی اسماعیل گیلانی نام داشته که از راه اسلامبول (ترکیه) به مکهٔ معظمه می رفته است و در اسلامبول به خانهٔ حاجی حسین خوئی فرود آمد و چون خوش خط و شاعر و ادیب بوده به خواهش میزبان این بیاض را که اشعار دلاویز و شور انگیز فارسی را در بردارد به خط نستعلیق خوش خفی کتابت کرده است و می توان این مجموعه را «بیاض اشعار» یا «جنگ اشعار» نامید. اسامی شاعران ذیل در این بیاض آمده است : رافع، سعدی (گلستان و بوستان، غزل)، صائب، حافظ، عصمت، ملا جامی، لامعی، حیرتی، نشابوری، یاری، کامی، محسنی، جلالی، سایری، فضولی، حضرت علی (ع)، مجنون، هاتف (جواب و سؤال دویم از زبان هاتف در باب عشاق)، شیخ عطار. در این بیاض «۲۹ جواب و سؤال در بیان حیات» آمده است که از مسائل دینی و مطالب عرفانی و ادبی و اخلاق گفت و گو می کند. در حدود ۲۴۰۰ بیت دارد. در انجام اشعاری در ۳ ورق (۶ صفحه) به خط نا پخته کتابت شده است. در یکی از صفحات آخر تاریخ ولادت... رجب المرجب ۱۲۶۴ آمده است.

۸۹۰
———
۸۸۰

جُنگ اشعار

[ادب، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۳×۱۵/۵×۲ س‌م. درونی : ۶ تا ۱۶ بیت (۱۳ تا ۳۲ س) ۱۶×۷/۵ و ۱۸×۹ س‌م.

۲- اوراق : ۱۶۱ ورق . ۳۲۱ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی آب رسیده ، جلد چرمی ، قهوه‌یی رنگ ، شیرازه دار .

٤- خط : نستعلیق و شکسته و تحریر و نسخ ، خوش و ناخوش ، خوانا ، روشن ، ۳ لوح ساده در صفحات ۱۹ و ۶۷ و ۱۰۷ و ۱۳۱ ، جدول‌های ٤ خطی کنارهٔ متن سیاه وسرخ و زرد و جدول یک خطی کنارهٔ بیرونی متن لاجوردی یا شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام کاتب ندارد . اما در صفحهٔ ۱۱۸ نام «**محمد اسمعیل مالانی الانصاری**» ، و تاریخ «۱۲۷۳» آمده است (رک : ٦-مؤلف) .

٦- مؤلف : نام «مؤلف و تألیف و تاریخ آن» معلوم نشد ، اما در صفحهٔ ۷٦ و ۱۱۸ مالک جنگ که شاید گرد آورندهٔ آن باشد ، «**محمد صادق خان**» آمده و اینگونه است : «اینچند ابیات در یوم دو شنبه دهم شهر ربیع‌الثانی حسب الخواهش عالیجاه رفیع جایگاه حشمت و شوکت دستگاه مقرب الخاقان نتیجة الخوانین العظام آقای محمد صادق خان جهة یادگاری در دست پریشانی و دماغ سوختگی قلمی گردید العبد الاقل خلق الله محمد اسمعیل مالانی الانصاری ۱۲۷۳» .

۷- آغاز : «این غزل محجوب است ،

دل زکف برون برد دلبری پوشی یار نازک اندامی‌سرو وگل بناگوشی

شوخ عنبرین مویی شر خو جفاجویی ماه رو سمن بویی سیمبر قبا پوشی

آفتاب کنعانی عارف سخن دانی نازنین وثن جانی نکته سنج خاموشی» .

۸- انجام : «چنان مهرت مرا جا کرده در دل که از مهرت نیم یک لحظه غافل

السلام ای یوسف گل پیرهن السلام ای طوطی شکر شکن» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «اشعار برگزیدهٔ دلاویز و شور انگیز فارسی» است که شامل غزل ، قصیده ، دوبیتی ، رباعی ، قطعه ، مثنوی و دیگر انواع شعر است . کتابت آن مختلف است و این نسخه با بیش از ده قسم خط' کتابت شده است و در حدود ... ٤ بیت دارد . و اسامی اینگونه شاعران در این جنگ یا بیاض آمده است : «محجوب' ابن حسام، مخفی دختر اورنگ زیب'

کمال خجند، فروغی، سعدی، خسرو، جامی، حافظ، سرخوش، واقف ملتانی، لطف الله نیشا بوری، شیخ بهایی، میر عیسی کوه زوری و ملقب به سید روزی، میرزاعبدالوهاب (منشی ایران).

نشان چند مهر دارد، از جمله: «بنده غلام محمد».

و در صفحهٔ ۲۲۵ تاریخ «۱۲۷۵ هـ ق» دارد. از صفحهٔ ۲۳۱ یا ۲۳۶ مناجات به زبان فارسی از شیخ عبدالله شیرازی دارد: «هذا مناجات شیخ عبدالله شیرازی که بدوازده مطلب خوانده است و حاجتش بر آورده گردیده مناجات اینست: بسم الله الرحمن الرحیم، الهی بحر مت نام محمد». از صفحهٔ ۲۵۰ تا ۲۵۸ «دعای صباح» از حضرت علی بن ابی طالب آمده است. از صفحهٔ ۲۵۹ تا ۲۶۱ دعای شیخ علی غزوینی (کذا، قزوینی) آمده است. از صفحهٔ ۲۶۱ تا ۲۸۰ مثنوی شیخ بهایی یا «مثنوی نان و حلوا» آمده است و اینگونه آغاز می شود:

«بسم الله الرحمن الرحیم،

استمع ما ذا یقول العندلیب حیث یروی عن احادیث الحبیب

مرحبا ای طایر دستان شیٔ کآمده از جانب بستان حی».

و چنین انجام می گیرد:

«تو درین یکهفته مشغول کدام علم خواهی برد ای مرد تمام

هر که نبود مبتلای ماهرو اسم او از لوح انسانی بشو».

این مثنوی در حدود ٤۰۰ بیت دارد. و در «ترشیز» به سال ۱۲۷۵ هـ ق «بفرمایش محمد صادق خان» و در خدمت احمد قلیخان و محمود خان و شیر خان و سعید خان کتابت شده است. این یادداشت در صفحهٔ ۱۸ خواندنی است: «در سنهٔ یکهزار و سیصد و شش سال سچقان ایل که موکب فیروز کوکب سرکار اشرف همایون والا امیر کبیر روحی فداه تشریف فرمای محال ترکستان شده بودند و صاحب بیگلربیگی را در رکاب مبارک آورده بودند و بنده درگاه هم همراه بودم و حکومت محال اخچه را هم مرحمت فرمودند که در محال اخچه مقیم بودم این چند کلمه بجهت یادداشت قلمی شد تا واضح بوده باشد یوم جمعه هشتم شهر جمادی الثانی،

الراجی محمد صادق» نشان مهرهایی دارد از جمله : «الراجی محمد صادق» «محمد صادق ۱۲۷۹» (ص ۱۹۳) .

۸۹۰
―――
۸۸۱

جُنگ اشعار

[ادب ، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی ۲۵×۱۵/۵×۲/۵ سم . —درونی : ۱۶ و ۲۰ و ۲۲ بیت ۱۹×۱۱ سم . (همه سطرها و ابیات مورب با اشکال مختلف کتابت شده) .

۲- اوراق : ۱۷۲ ورق . ۳٤٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم خاکی و سفید و آبی و لاجوردی و سرخ و بنفش کابلی و هراتی ، اندکی وصالی شده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی ضربی ، ترنج و حاشیهٔ منقش ، عطف چرمی . چهار جا در داخل ترنج : «دارد امید شفا محمد عبدز ناصر» .

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا و سخت خوانا ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و اسامی شاعران شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : نام گرد آورنده ظاهراً «محسن» یا «محرم» ، نام تألیف : «**بیاض اشعار**» یا «**جُنگ اشعار**» (رک : ۹—چگونگی) .

۷- آغاز : «در تعزیت ، فرد ،

مسافری نرسید از عدم کزو پرسم که پیر چرخ کجا برد نوجوان مرا

فرد ،

اگر صد سال مانی در یکی روز بباید رفت زین کاخ دل افروز» .

۸- انجام : «در صفت افیون و کوکنار . . . .

افیون نغز است کیف خوبی دارد جاروب غم است رفت و روبی دارد

خورشید جهان نیست ولی چون خورشید او نیز طلوعی و غروبی دارد» .

۹- چگونگی : این نسخه را می توان «جُنگ اشعار» یا «بیاض اشعار» نامید که در آن تحت عنوان موضوعات گوناگون از همه گونه شعر (قصیده و غزل و رباعی

و مثنوی کوتاه و قطعه و فرد و دوبیتی و ترکیب بند و ترجیع بند و مستزاد و ماده تاریخ های ارزنده و تضمینات مختلف و مخمسات) آمده و اسامی بسیاری از شاعران با نام و گمنام را در بر دارد و در حدود ۶۸۸۰ بیت دارد. اینک اسامی شاعرانی که در این «جنگ اشعار» آمده است: عظیم نیشابوری، ناصر خسرو (چستان از حضرت سید ناصر خسرو)، امیر یار بیک خان (متوفی ۱۱۱۷ ه ق) و میر ضیاء الدین خان (متوفی ۱۱۴۹ ه ق) و میر میرزا نبات (متوفی ۱۱۴۱ ه ق) و میر محمود شاه خان (متوفی ۱۲۹۵ ه ق)، عبدالله عارف، خسرو، بیدل، ظهیر فاریابی، عصمت بخاری، یوسفی، سیدا، وصلی، صادق بخاری، قصاب، شوکت، فارغ، افغان، مخلصی، اهلی، مجلسی، محمد طاهر، عرفی، اکمل، تمکین، ناظم، اکمل، راقم بخاری، سید غازی توره، سپندی، مشفقی، ملا گل افغان، شوکت، میرزا جلال الدین اسیر، ناصر علی، حافظ، نظامی، ناصر علی، جامی، امیر عمر خان، سیدا (و اسوخت در ۹ بند)، اکمل (واسوخت در ۱۲ بند)، میرزا عبدالقادر بیدل، افغان، بسمل، میرزا صادق، الفت، میرزا محمد علی صائب، نظامی، قدسی، حاذق، فنا، محتشم، (تاریخ جلوس شاه غازی ص ۹۰)، حاجی ملا حبیب الله بدخشانی، مهجور (حسرت)، میرزا واسع خان، حسرت بدخشانی، ملا داد محمد خان کلیم، غافل بدخشانی (میرزا غلام احمد خان)، میر غیاث الدین بدخشانی، میر غیاثی، میرزا غنی کشمیری، ناخوش، شایق، واقف، ندیم، بیتاب، لا اعلم (؟ غزل تضمین بر غزل حافظ)، صمیمی، عیسی، غنی کشمیری، امید، قدسی، گلشنی، طغرل، طغرل خواجه احراری، کلیم، غمگین (پسر میر محمود شاه خان از اولاد شاهان بدخشان)، مخفی، صاحبه جدید، ندیم کابلی، حسرت بدخشانی، کلیم همدانی، واقف لاهوری، فغان کاپا، مخفی، سابقه، مشتاق شاه کابلی، حاذق، سید انور بدخشانی، صائب، وحشی، شجاع الملک، شیخ معین الدین چشتی، راجا تاج‌الدوله، وصلی بخارایی، محمد کبیر، هلالی، حافظ، محمد اکرم، شیخ سعدی، خلف، ساعی، فریدون، زیب النسا بیگم، نظیری، رفیع،

ولی طواف ، میرزا برهان الدین خان ، هجری ، عمر خان خوقندی ، ملا املا ، عاجز (میر محمود شاه خان) ، میر لاغر ، قاری صاحب کابلی ، شجاع الملک ذوانی، شرر ، شرر کابلی ، شاه شجاع، طبیب ، شاه بدخشان، نورس ، عارف ، بها ، محمد اکرم بدخشی ، شفائی ، فریاد ، میرزا رحمت بدخشی ، عاشق ، لطفی ، میر جناب میر صاحب ص ۱۳۳)، عاجز داملا محمد ابراهیم ، حاجی ملا شاه حبیب بدخشانی ، مطرب ، ذبیح ، فصیحی ، بابا صائب ، حاذق ، شاه پور ، محمد ذاکر ، عراقی ، ولی طواف ، حضرت داملا ، عمر خیام ، شاه ناصر ، بی‌بی عایشه سمرقندی ، گلشنی ، سید جعفر ، مخدوم ، کنجی ، منیری ، نیازی ، مخدوم مدرس روستاق (متوفی ۱۳۱۴ ، ص ۲۲۱) . ملا محمد سلیم مخدوم راغی، ملا عبدالله چاه آبی ، شمس الدین بدخشی ، حاجی بخاری ، میرم ، سلمان، شمس الدین علی (نشرح) ، مثنوی (قصهٔ حضرت ابو شیمه پسر حضرت عمر خطاب رض) ، از یحیی (آخر نسخه) ، آغاز :

گر خدا توفیق بخشید است عظم قصهٔ بوشیمه را آرم بنظم

انجام :

بخش یحیی را طفیل آن همه چون به سوی تشت میل تا همهٔ
قطره‌یی از آب رحمت باز گیر تا شود خلق دو عالم جمله سیر»

«این نسخه از لحاظ تنوع اشعار برگزیدهٔ فارسی بی نظیر است مخصوصاً اینکه همهٔ موضوعات شعری برگزیده شده، دسته بندی شده و هر کس مطابق ذوق خود می تواند شعر مطلوب را بیابد ، متأسفانه گرد آورندهٔ اشعار فهرست موضوعات و اسامی شاعران را به دست نداده است. در صفحهٔ ۱۳۳—۱۳۴ این یادداشت دوبار آمده است :

«این بیاض مبارک از جناب محرم عزت نشان مخدوم صاحب محسن برای مظهر الدین خان نبیره اش یادگاری مانده است مورخهٔ ۹ قوس سنه ۱۳۱۳ ».

۸۹۰/۸۸۲

جُنگ اشعار

[ادب، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۴×۱۲/۵×۱/۵ س‌م. —درونی : ۹ و ۱۰ بیت (همه ابیات مورب کتابت شده است) ۱۹/۵×۹ س‌م.

۲- اوراق : ۱۸۸ ورق. ۳۷۶ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ و سفید فرنگی، اندکی وصالی شده، اندکی آب رسیده، جلد چرمی با آستر کاغذی ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج و جدول).

۴- خط : نستعلیق و تحریر، خوانا و سخت خوانا، پخته و ناپخته، بعضی از عناوین شنگرف، جدولهای ۲ و ۴ خطی میان ابیات و مصاریع زرین و سیاه و جدولهای ۶ خطی کنارهٔ صفحات لاجوردی و سرخ و سیاه و زرین، قرن ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» روشن نیست، و «تاریخ کتابت» : «۱۲۶۶ ه‍ ق»: «مرقوم محرم سنهٔ ۱۲۶۶ هجری مقدس». در صفحهٔ ۱۶۴ و ۱۶۵ نوشته «به خط محمد اسماعیل» بقلم خود: «سنهٔ ۱۲۹۵ ه‍ ق» دارد.

۶- مؤلف : یا (گرد آورنده) : شاید «**محمد اسماعیل**» باشد، نام تألیف : «**بیاض اشعار**» یا «**جُنگ اشعار**»، تاریخ تألیف (گرد آوری) : «**۱۲۶۶ ه‍ ق**» (رک : ۵—کاتب). در صفحهٔ اول به خط تازه نوشته است : «**انتخابات نفیسه**» در صفحهٔ ۱۹۸ نوشته : «لراقمه ندیم».

۷- آغاز : «انتخابات نفیسه، هوالعزیز،

افسوس که شد آئینهٔ خیره نگاهان رویی که بمادیدنش از دورستم بود
نظم : در زمان باغ و درطرف چمن بلبلی با جفت خودگفت این سخن
ما ز سرمای زمستان رسته ایم دل بامید گلستان بسته ایم».

۸- انجام : «هوالحق،

گر گناهش عشق ورزیدن بشیرین بوده است
آن جزای کوهکن بسیار سنگین بوده است

باعث تشویش دلها بی سخن کین بوده است

خاطری اینجا بود خرم که خوش بین بوده است»

۹- **چگونگی :** این نسخه شامل برگزیده‌یی از اشعار دلاویز از کلیهٔ انواع شعر است و آنرا می توان «بیاض اشعار» یا «جنگ اشعار» نامید اما در آغاز آن به خط تازه آمده است : «انتخابات نفیسه» . اشعار برگزیدهٔ این شاعران در این «جنگ» آمده است : بیتاب ، میرزا مظهر، بسمل ، شیخ ابوسعید ابوالخیر، شیخ احمد غزالی ، خواجه فضل الدین کاشی، قاضی ابوالبرکت سمرقندی ، مولانا آملی ، سرمد ، نادم ، هلالی ، نظیری ، بیدل ، عیسی بلخی، جامی ، کمال خجندی ، فیضی دکنی ، صائب ، آفرین ، طالب آملی ، بدیع ، سیدا ، عرفی ، سعدی ، واقف ، آصفی ، دارا ، مظهر (رک : میرزا مظهر) ، کمال ، قصاب ، محتشم ، شاه فور ، وصفی ، خسرو ، شرف الدین ، اهلی شیرازی ، طوفان ، خواجو ، وحشی ، ملا محمد علی حزین ، مشفقی بغدادی ، حزین ، رفیق ، علی نقی کمره ، نظام شیرازی ، ساطع ، سرخوش ، ناصر علی ، واله داغستانی ، جویا ، اسیر ، رضی ، یعقوبی ، امتیاز خان ، کلیم ، ابوتراب بیک ، امید ، صیدی ، قزلباش خان ، محمد تقی ، صدق ، محمد رفیع واعظ ، طوسی ، شاهی ، مولانا کلامی ، توفیق ، اهلی شیرازی ، منیر لاهوری ، وقوعی تبریزی ، میر حیدر معمایی ، نظری ، طغرا ، حافظ شیرازی ، فصیحی ، کمال الدین ، طوسی، غنی کاشمیری ، اشرف ، وحید ، غزالی ، شجاع خان ، نادم‌گیلانی ، زین العابدین شیرازی ، آقا جعفر ، بنایی هروی ، احمد علی ، میرزا قلندر ، ظفر خان احسن ، سالم ، نجف قلی بیگ ، میر ابوالقاسم ، شمسی ، ثابت (در باب پان ص ۱۶۳) ، اشرف ، میرزا حسابی ، طالب آملی ، اسیر ، محمد ظاهر ، مضطر ، میرزا کاظم ، قاسم خان ، مستغنی ، شاه شجاع ، همایون ، شهیدی ، شوکت ، شاه طاهر دکنی ، غزنی هروی ، راقم ، محمد باقر ، غزالی ، محمود ، سید یحیی ، شانی ، فصیح ، طوسی ، میرزا خان ، مولانا عبدالحق دهلوی ، رضایی ، میرزا افضل ، آقا صالح ، ابراهیم ادهم ، غنیمت ، میر نجات ، طاهر ، قدسی ، میر حیدر ، واهب ،

سید محمد شعله ، رشکی ، ولی ، جعفر ، میرزا حسن قزوینی ، شیخ نقی ، ملا شمسی ، فطرت ، اشرف یکتا ، میر یحیی کاشی ، میرزا اشرف ، ملا خیالی گیلانی ، میلی ، حالتی ، مشرق ، میرزا قلی میلی ، بدیع سمرقندی ، قبول تبریزی ، سلمان ، کاتبی ، نثاری ، میرزا علی هروی ، عارف لاهوری ، شمس الدین فقیر ، خسرو ، وحشی ، میرزا جانی ، رفیقی ، درویش ، تجلی ، جسمی ، ملا حیدر ، گرامی ، حسابی ، ضمیری اصفهانی ، علی اکبر ، محمود بیک ، سالم ، حلوائی ، شهیدی ، فاضل ، بیدل بلخی ، آذری ، لطفی نیشابوری ، صرفی ، وحشی ، فغانی ، میر سنجی ، عارف دانشمند ، ملا ظهوری ، میر یحیی کاشی ، رضای کاشی ، ضمیری ، آهی ، محمد افضل ، بهرام سک (بیک ؟) ، ملا شمعی ، رشکی همدانی ، جدایی ساوجی ، ملا خضری ، میرزا عنایت ، ابدال ، ملا باقر ، حسن ، معلوم ، حاجب ، میرزا نظام ، کمال خجند ، یحیی ، رازی ، حزنی ، خانخانان ، شعوری ، مسعودی ، میر یحیی کاشی ، ظریفی ، میر عبدالله ، شاهی ، نظام الملک ، یوسف ، سپاهی ، ملا نسبتی ، واعظ ، محمد رفیع واعظ ، نیکو ، ملاولی ، میرزا ابراهیم ادهم ، ماهر ، محسن کشمیری ، نازکی ، قاضی نوری اصفهانی ، ملا علی قمی ، دانا ، بابا فغانی ، تشبیهی ، حلمی ، رفیعی ، شجاع ، میر رضی ، شوقی ، امتیاز ، ملا حامد ، ملا فاخر ، پرتوی شیرازی ، طاهری ، فدایی ، میر مرادی ، میر محمد مؤمن ، نظام ، میر فغفور ، قامتی درازقامت ، قرار ، قاضی یحیی ، آیتی ، بابا نصیبی ، عزتی ، غیاث حلوائی ، غیرتی ، نوری ، نیکی ، واحد ، آفتابی ، خضری ، علی نقی ، نصیبی ، قاضی مسیح الدین ، مقصدی ، یعقوب ، میرزا احمد ، میرزا ابوالحسن ، جعفری ، بابا شهیدی ، علائی اشتیاق ، میر مقبول ، خواجه نصیر ، خواجه امین ، انیسی ، استاد ملک ، خطائی ، عبدالله خان ، محمد مؤمن میرزا ، شریف ، باقی ، بیانی ، میرزا داود ، سالک ، سپهری ، شفایی ، میر صیدی ، شاه کبود جامه ، فغانی ، ملولی ، عذری ، عنایت ، غالب ، مجد الدین ، غیرت ، سرود ، مشتاق ، مولی ، نشاه ، نوید ، هجری ، عتیقی (عتیقی) ، صفیری جونپوری ، خواجه حسن ، خواجه زاده ، مظهری ، عفتی ، لاله خاتون ،

نور جهان بیگم (حرم جهانگیر پادشاه)، حجاب، شغف، صافی، صباحی شیرازی، عاشق، لسانی، مکتبی (مولانا)، بهاری، میر آخوند، فرد (؟)، حسامی، اثیر الدین، سیفی، دردی سمرقندی، حسین نامی، سابر مشهدی، میر حیدر معمایی، میر نجات، محمد طاهر، محمود بیک ظریفی، نظمی، ملا طاهر، صبوری تبریزی، نادم لاغر، میر ابوالحسن شیرازی، میرزا ناصر، شاه نظر قمی، ملا حسین شهرت، صفیری، صبوحی، میر صبری، احولی، میر ابو الحسن فراهی، شیخ ابوالقاسم، کمال اسماعیل، کمال نیشابوری، گلشن (شیخ سعد الله)، لسانی شیرازی، مجلسی هروی، مسعود قمی، میلی جیلی، ملا مرشد هروی، میرزا ملک مشرقی، فقیری، نیشابوری، فطرت، قاسم خان، قاسم بیک قمی، کاتبی همدانی، میرزا طاهر وحید، حزین، امام قلی بیک، علی محمد قزوینی، میرزا علی، قاضی سیف الدین، مولانا نظام الدین، عاقل هروی، خالص، احسن، حیرتی، ابدال اصفهانی، نیکی اصفهانی، عزیز قزوینی، مسیحی، سید حسن واعظ شبروانی، شاه قلی خلخالی، خواجه شیخ محمد اصفهانی، امیدی، ملا دوست محمد، آقا ملک معروف، میر سید علی مهری، منعم حکاک، مخلص کاشی، محمد نظام معجز، شیخ علی نقی، نظام الدین اولیاء، بابا نصیبی گیلانی، میرزا غیرت ناصح، نسبتی، میر نصیبی، نیکی، میروالهی قمی، وقوعی تبریزی، محمد رفیع واعظ، محمد امین واصل، زلالی، خواجه محمد هاشم، همایون، میر هاشم ابرقوی، ملا هاتف قزوینی، هوشی، قاضی یحیی، میر یحیی کاشی، یحیی بیک رودبک، محمد یوسف فانی، میر یوسف، همایون اسفراینی، آهی خجندی، فیضی، خالص، فانی، خاقانی، ملا خضری قزوینی، سید حسین خالص، رضی دانش، میر حیدر خصالی، میرزا حسین، محسن رشکی، ملا درکی قمی، شفائی، محسن، محمد رشید، رفیع، محمد امین، میرزا ابراهیم، سلمان ساوجی، سالم بیک محمود، فرید شایق، قاسم دیوانه، موسوی خان، حرفی، طاهر وحید، لامع، نصیرائی همدانی. ارزش این «جنگ اشعار» در این است که موضوعات مختلف را دسته بندی کرده و برای هر کدام شعری با

اشعاری آورده است، مانند: گردن، دست، شکم، ساق، ران، چشم، سر، دماغ، گوش، گوشواره، دامن، آغوش. این جنگ در مدت ۶۷ سال گرد آوری شده است زیرا تاریخ ۱۲۶۶ تا ۱۳۳۴ ه‍ ق در آن موجود است. این یادداشت در صفحهٔ ۱۹۲ آمده است: «از وفات ملک عبدالقادر خان روز دو شنبه وفات یافته در شهر ربیع الاول در بیست و دویم سنهٔ ۱۲۹۳ ه‍ ق). و این یادداشت: «تحریر فی سنهٔ ۸ ماه ربیع الثانی ۱۳۳۴، میر محمدی».

۸۹۰/۶۶۳

جواهر الاسرار و زواهر الانوار

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۴×۱۸×۲/۵ س‌م. — درونی: ۲۱ س ۱۸×۱۳ س‌م.

۲- اوراق : ۱۸۵ ورق. ۳۷۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سیالکوتی، آب رسیده، وصالی شده، جلد چرمی و کاغذی سرخگون.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است.

۶- مؤلف : **«شیخ امام کمال الدین حسین بن حسن کاشانی خوارزمی کبروی مقتول در ۸۴۰ ه‍ ق»**. نام تألیف (شرح): **«جواهر الاسرار و زواهر الانوار»** تاریخ تألیف (شرح): **«۸۳۵ تا ۸۳۹ ه‍ ق»**. چون این نسخه از آغاز و انجام ناقص است، نام مؤلف را در آن نیافتم اما نام تألیف آمده است: «بعد از طلب توفیق از ملک متعالی به شرح کتاب اشتغال نمودم و این کتاب را به الهام حضرت پروردگار: «جواهر الاسرار و زواهرالانوار» نام نهادم. (رک: فهرست نسخه های خطی فارسی، ج ۲، تألیف احمد منزوی، ص ۱۱۱۶ ه‍ ق).

۷- آغاز : **(شرح دفتر اول ص ۵)** آشفته و درهم است و یک درمیان و بیشتر از

صفحات آغاز افتادگی دارد : «لا جرم اگر موسی گفت ارنی انظر الیک این میگویم ارنی تنظر الیک ، در عشق چنین بوالعجبیها باشد والله المستعان ذکر شیخ آفاق و قطب علی الاطلاق سراج و نهاج هر منهاج شیخ ابوبکر نساج صاحب مقامات علیه و خداوند درجات سنیه بود و در طلب مشاهد لحظه از مجاهده نمی آسود» .

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۹۹) : چون حضرت مولوی قده سره خاتمهٔ دفتر اول را از منظوم مثنوی بذکر بعضی از فضایل اسد الله الغالب کرم الله وجهه مزین ساخته است برین ضعیف نیز واجب نمود که ختم شرح این دفتر از خزاین اسرار معنوی به نظم مناقب آن حضرت موشح سازد تاختامهٔ مسک باشد لاجرم بایراد این ابیات کاسر نموده شد ، والمناقب هذه ، ای دور مانده از حرم خاص کبریا» (تا آخر قصیده که ٤٧ بیت است) .

ـ آغاز : دفتر دوم ، (ص ٢٠٤) : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین ، الحمد لله الذی جعل قلوب العارفین جز این جواهر اسراره و حیاراوواح العاشقین مطالع زواهر انواره الواحد المتوحد فی احدیة ذاته و کبریائه الاحد المتفرد بجامعیة صفاته» .

ـ انجام : ایضاً (ص۳۷۲) : ناقص است و اینگونه پایان می یابد :

رستم از آب و ز نان همچون ملک بی غرض گردم بر این در چون فلک
بی غرض نبود بگردش در جهان غیر جسم و غیر جان عاشقان

قال قدس سره در بیان آن که عاشق دنیا بر مثال عاشق دیواری است که آفتاب براو زند و جهد و جد بکند تا فهم کند که آن تاب و رونق از دیوار نیست از دو قرص آفتاب است در آسمان چهارم لا جرم کلی دل بر دیوار نهاد چون پر تو آفتاب به آفتاب پیوست» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عرفان و ادب» و شرح مثنوی معنوی مولوی است. متأسفانه از آغاز و انجام ناقص است . روش شرح چنین است که هر بیت از متن مثنوی را تحت عنوان «متن» می آورد و سپس به شرح لغوی و عرفانی و ادبی آن می پردازد. تقسیمات آن بر اساس «مقدمه» و «مقاله» است و جمعاً بر «ده مقاله» تقسیم شده است . مؤلف از عرفای بزرگ قرن

نهم بوده و تألیفات عرفانی ارزنده داشته از قبیل «کنوز الحقایق فی رموز الدقایق و ینبوع الاسرار فی نصایح الابرار» . متن این نسخه را می توان علاوه بر شرح مثنوی یک تذکرهٔ عرفانی از عرفا و متصوفه دانست. شارح شاعر بوده . در خاتمهٔ شرح دفتر اول مثنوی یک قصیده در ٤۷ بیت در مدح و منقبت حضرت علی بن ابی طالب (ع) سروده است به مطلع :

«ای دور مانده از حرم خاص کبریا سوی وطن رجوع کن از خطهٔ خطا»

و مقطع :

«کوه ارادتم متزلزل نمی شود لو بست الجبال و لو دکت السما»

علاوه بر این قصیده در متن شرح از اشعار شارح و دیگر شاعران عارف و برجسته شواهدی آورده شده است . این نسخه فقط شامل شرح دفتر اول و دوم مثنوی است که از آغاز دفتر اول و دفتر دوم افتادگی هایی دارد .

۱٦۰
۷۰۳

حاشیه بر شرح مواقف

[منطق ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲٥/٥ × ۱٥ × ٤/٥ سم . —درونی : ۱۷ س ۱۸ × ۹ سم .

۲- اوراق : ۲٤۹ ورق . ٤۹۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی با عطف و گوشهٔ چرمی سرخ .

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، جدول یک خطی کنارهٔ بیرونی صفحات لاجوردی و جدول سه خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق . از صفحهٔ ٤۷۰ تا ٤۹۸ جدول ندارد .

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کاتب» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شارح) و (حاشیه نویس) : «**محمد غوث بن ترکمان بن تاجخان**» ، نام تألیف (شرح) : «**حاشیه بر شرح المواقف**» ، تاریخ شرح معلوم نشد :

«فیقول العبد الفقیر الی الله المستعان محمد غوث بن ترکمان بن تاجخان... ان الحواشی المتعلقه بمباحث الامور العامة من شرح المواقف للفاضل المحقق المشتهر بمرزا زاهد... فعلقت علیها الحواشی مع قلة البضاعة» (ص ۱ و ۲ نسخه).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، نحمدک اللهم یا من هو ولیس شیٔ کهوالاهو یا من لا یعلم ما هوالا هو و نسبحک یا من قمع الجبابره بیأسه واستعبد الخلق بسلطانه انت الذی خشع لک کل ناحیة».

۸- انجام : «لوصح لزم منه ان یکون السلب البسیط اعنی سلب الثابت سلباً محمولاً اعنی سلباً ثابتاً و یمکن ان یوجهه بالمعارضة فحاصله ان الارتفاع فی المرتبة مرجعه الی سلب المرتبة عن احد النقیضین».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «منطق» است و گویا تاکنون چاپ نشده است. در صفحهٔ اول نوشته است: «حاشیهٔ میرزا جان بر شرح تجرید» و لیکن در متن از «میرزا جان» و از «شرح تجرید» نامی نیامده بلکه نام «شرح المواقف» از «میر زاهد» که «محمد غوث بن ترکمان تاجخان» بر آن حاشیه و تعلیق نوشته است ذکر شده است. تقسیمان آن بر اساس «قوله» و جملات متن اصلی قراردارد. در صفحهٔ اول و صفحهٔ ۴۹۷ و صفحات دیگر نشان مهر «غلام جیلانی ۱۲۷۷» دارد. این نسخه از «کتب خانهٔ رشیدیه» خریداری شده است.

۱۶۰
۷۰۸

حاشیهٔ تجرید الکلام

[منطق و کلام، عربی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی: ۲۶/۵ × ۱۸ × ۲/۵ سم. -درونی: ۲۷ تا ۲۹ س. ۲۰ × ۱۲ سم.
۲- اوراق : ۱۷۹ ورق. ۳۵۸ صفحه.
۳- کاغذ : ضخیم نخودی براق سمرقندی، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی سرخ.
۴- خط : تحریر عربی، پخته، سخت خوانا، عنوانها و نشان‌ها شنگرف، قرن ۸ و

۹ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (حاشیه نگار) : «میر سید شریف الجرجانی متوفی ۸۱۶ هـ ق»، نام تألیف یا حاشیه : «**حاشیهٔ تجرید الکلام**» : اما ظاهراً باید این نسخه «حاشیه بر شرح تجرید محقق قوشجی متوفی ۸۷۹» باشد. در متن نسخه مطلبی که دال بر شناخت نسخه باشد، نیافتم و لیکن در صفحهٔ آغاز آمده که : «کتاب حاشیهٔ تجرید سید المحققین السید الشریف الجرجانی قدس سره» و یا «حاشیه بر شرح تجرید محقق قوشجی»، تاریخ شرح معلوم نشد. (ر ک : ۹- چگونگی).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، اما بعد حمد واجب الوجود علی نعمائه خص بالذکر من صفاته العلی علی ما هواخص به تع اعنی الوجوب الذاتی لانطوائه علی سایرها لانه معدن لکل کمال و بعد عن کل نقصان».

۸- انجام : «فهناک علمان و معلومان انه علم بالشئی من ذلک الوجه والضیاء یلزم ان لا یمکن علم لشئی من وجه الامنضما العلم تحقیقیه و وجه آخر فیستحیل ان یعلم الشئی بوجه واحد منفرداً عن علم آخر به و هو بسط اتفاقابل ضرورة تمت الکتاب بعون الوهاب،

تو بندگی چو گدا یان بشرط مزد مکن که دوست خود روش بنده پروری داند»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع کلام و منطق و عقاید است و از قرار تحقیق «حاشیهٔ شرح تجرید الکلام» نام دارد اما روی جلد نوشته است که «حاشیه بر شرح تجرید محقق قوشجی». آنچه که ظاهر است سید شریف علی بن محمد الجرجانی در سال ۸۱۶ هـ ق در گذشته و علاء الدین علی بن محمد الشهیر بالقوشجی در سال ۸۷۹ وفات کرده و اینکه سید شریف بر «شرح تجرید الکلام» او حاشیه نوشته باشد بسیار بعید بنظر می رسد. تقسیمات نسخه بر اساس «قوله» و جملهٔ «متن» شرح است، در صفحات آغاز و انجام و کنارهٔ آنها یادداشتها و توضیحات لغوی و تاریخی آمده است. این یادداشتها از صفحهٔ اول : «من عواری الزمان لدی العبدی الغوی حسین محمد بن الحسین علی النقوی سنهٔ ۸۳۹» و «کتاب حاشیهٔ تجرید سید المحققین السید

الشریف الجرجانی قدس سره» و «حاشیه بر شرح تجرید محقق قوشجی خرید بنده شش روپیه». نشان دو مهر دارد که یکی از آنها به سختی خوانده شدند: «فضل الدین محمد نظام الدین».

الحاشیة ملا عبدالحکیم سیالکوتی علی شرح العقاید ۲۹۰/۹۰۵

[دین، فقه و عقاید، عربی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۵/۵×۱۶×۳/۵ س‌م. —درونی: ۲۷ س ۱۶/۵×۹ س‌م.

۲- اوراق : ۱۶۷ ورق. ۳۳٤ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ، ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج).

٤- خط : نسخ تحریر، رسم الخط عربی، خوانا، روشن، عنوان ها و نشان ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : «حافظ جان محمد» تاریخ کتابت ندارد: «تمت الحاشیة المسماة بحاشیة ملا عبدالحکیم سیالکوتی علی حاشیة خیالی کاتبه فقیر حافظ جان محمد ولد شیخ عباس قریشی».

۶- مؤلف : یا «شارح» یا «حاشیه نویس»: «ملا عبدالحکیم بن شمس الدین سیالکوتی ۹۶۸ — ۱۰۶۸ ه ق» معروف به «فاضل سیالکوتی» مدفون در سیالکوت، نام تألیف: «الحاشیة» یا «الحاشیة ملا عبدالحکیم سیالکوتی»، تاریخ حاشیه معلوم نشد (رک: ۹—چگونگی).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، یا من تقدس ذاته عن احاطة الافکار و تنزهت صفاته عن ادراک الانظار نحمدک حمداً نضرت فی ریاض القدوس زهراته و انتشرت فی محافل الانس نفحاته».

۸- انجام : «قوله و به یظهران هذا الوجه ایضاً یفیداه لایخفی علیک ان المنع الذی ذکره مسحه فی عامة الملک بالسنة الی عامة اعنی الاتقیاء المؤمنین فتم الدلیل علی عمومه هذا نهایة ما اوردن اجراً و فی هذالکتاب مستعینا بالملک الوهاب و علیه التوکل فی کل باب الحمد لله علی الاتمام والصلوة

والسلام علی سیدنا خیر الانام و علی آله و اصحابه الکرام» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عقاید» و «مباحث دینی و فقهی» اسلامی بر اساس عقاید اهل سنت و جماعت است. تقسیمات آن بر اساس «قوله» و جملات متن نسخهٔ اصلی است که «شرح عقاید النسفیه» نام داشته . این حاشیه در عهد ابوالمظفر شهاب الدین شاهجهان پادشاه سر انجام یافته است . یادداشتهای فقهی و لغوی در کنارهٔ صفحات و آغاز و انجام دارد . سه صفحه از آغاز افتاده که به خط و کاغذ تازه افزوده اند . در آغاز آمده : «مولوی خیالی» با «**حاشیة سیالکوتی علی حاشیة الخیالی**» و مالک نسخه «مولوی فتح محمد استرانی» بوده است .

۲۹۰
۹۷۶

حجة الهند

[دین ، فقه و فرایض، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۳ × ۱۶/۵ × ۳ سم . —درونی : ۱۳ تا ۱۷ س ۱۷ × ۱۱ سم.

۲- اوراق : ۱۸۴ ورق . ۳۶۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ هندی ، آب رسیده ، جلد مقوایی سبز گون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سفید رنگ .

٤- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، روشن ، عنوان ها و نشان ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، تاریخ کتابت : «**۱۲۲۵ ه‍ ق**» : «تمت الکتاب بعون الوهاب مسمی بکتاب حجة الهند من تصنیف شیخ محمد محرابی ابن عمر قدس سره تحریر فی التاریخ پنجم جمادی الثانی سنهٔ ۱۲۲۵ هجری در میدک نوشته شد» .

٦- مؤلف : «**شیخ محمد محرابی ابن عمر**» ، نام تألیف : «**حجة الهند**» ، تاریخ تألیف ظاهراً همان تاریخ کتابت است (رک : ۵-کاتب) : «میگوید دعا گوی اهل اسلام کمترین همهٔ بندگان بفیض فضل رحمانی محمدابن عمر رابی . . . که این کتاب فراهم آوردهٔ جوانی بود بعبارت هندوی بجهت دخترنل

رای ود در شهر نلدرک زمانهٔ پیشین که آن شهر به نام آن رای میخواندندی . . . این کتاب حجت الهند . . . کامل گشت» (ص ٦) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله رب العالمین والعاقبت للمتقین والصلوة علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین اما بعد حمد خدای و نعت رسول صلی الله علیه و آله وسلم میگوید دعا گوی اهل اسلام کمترین همهٔ بندگان بفیض رحمانی محمد بن عمر محرابی» .

۸- انجام : «بجای آوردن آن دختر بآن جوان مسلمان زندگانی میکرد تا دست قضا نامهٔ حیاة هر دو را طی نمود اللهم اغفر هما التماس از مطالعه کنندگان این نسخه آنکه جامع این حکایات و سخنان را بدعای خیر یاد آوری نمایند و فاتحهٔ نامیه امداد فرمایند تمت الکتاب بعون الوهاب مسمی بکتاب حجة الهند من تصنیف شیخ محمد محرابی ابن عمر قدس سره تحریر فی التاریخ پنجم جمادی الثانی سنهٔ ۱۲۲۵ هجری در میدک نوشته شد» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع مسائل دینی و اجتماعی و اخلاق است و شامل سؤال ها و جواب هایی است که از زبان یک دختر هندو و یک جوان مسلمان و دیگر وقایع و اتفاقات دینی و اجتماعی نقل شده. ظاهراً اصل نسخه به زبان هندی بوده و محمد بن عمر محرابی آنرا به فارسی سبک هندی یا پاکستانی ترجمه کرده است. پدر دختر به نام «رای» در شهر «نل رای» و «رنک نام» زندگی می کرد و دخترش زیبا بود و عالم و فاضل بود و جوانی عالم و فاضل و مسلمان عاشق او شد و از طریق سؤال و جواب با دختر آشناشد و این کتاب نتیجهٔ همان سؤال ها و جواب ها است. تقسیمات آن بر اساس همان سؤالها و جواب هاست . از شعر فارسی و آیات قرآن و احادیث نبوی و اقوال مشایخ و صحابهٔ کبار وائمهٔ اطهار استفاده کرده است. در آغاز و انجام یادداشتهای خرج زندگی و صورت حساب آمده است . این کتاب در اختیار سید نور محمد قریشی بوده چک ۱۵ شمالی .

۶۱۰
۹۲۷

حدود الامراض فی تحقیق الامراض
یا تعریف الامراض

[طب ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۴×۱۵/۵×۱ سم . - درونی : ۱۸ سم ۱۷/۵×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۵۷ ورق . ۱۱۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی و نازک زرد رنگ ولایتی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ باعطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، رسم الخط اردو و فارسی ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : **«محمد اکبر ارزانی»** ، نام تألیف : **«تعریف الامراض» یا «حدود الامراض فی تحقیق الامراض»** ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۲ و ۱۱۴ چنین آمده است : «اما بعد فیقول العبد الاحقر محمد اکبر عرف ارزانی لمافرغت من کتاب شرح الاسباب و العلامات عن الترجمان واردت ان اجمع حدود الامراض ... هذه الرسالة فی تعریف الامراض المسمی بحدود الامراض فی تحقیق الامراض» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمدلله المنعم المکرم المتعال الحکیم الکریم ذی الافضال و الصلوة و السلام علی حبیبه محمد صلی الله علیه و آله و اصحابه صاحب الجود و الکمال اما بعد» .

۸- انجام : «الینع بالفتح و النون و العین و المهملة ورم عظیم فی الملحمة اوالاجفان هذا اذا عرض للکبار یسمی و اذا عرض للصغار یسمی بالوردینج کمامر تحقیقه فی الوردینج تمت الرسالة المسمی بتعاریف الامراض بفضله سبحانه و تعالی هذه الرسالة فی تعریف الامراض المسمی بحدود الامراض فی تحقیق الامراض» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب قدیم» است به زبان عربی که شامل اسامی بیماری‌ها و شرح و توضیح آنها است بر حسب حروف الفبایی یا تهجی از

باب الالف «الآمته» تا باب الیاء «الینع» . نام تألیف را در متن «حدود الامراض» گفته و در آخر نسخه «تعریف الامراض» و «حدود الامراض فی تحقیق الامراض» نوشته است : «هذه الرسالة فی تعریف الامراض المسمی بحدود الامراض فی تحقیق الامراض . . . هذا ما اطلعت علیه من الغوامض قد حصلت الفراغ منه فی وقت العصر» . اسامی بیماری‌ها و ابواب و سر فصلها را در کنارهٔ صفحات آورده است . مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد .

۸۹۰/۸۳۶

حدیقة الحقیقه

[ادب ، عرفان و حکمت و اخلاق ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : ـ بیرونی: ۲۳/۵×۱٤/۵×٤ س‌م. ـ درونی: ۱۷ س (بیت) ۱۷×۷ س م.

۲- اوراق : ۳٤۲ ورق . ٦۸٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد و حنایی رنگ هندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، موش خورده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ موش و کرم خورده و پوسیده .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، ناپخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : «افضل بن مولانا خان محمد رباطی» ، تاریخ کتابت : «۱۰٤۷ هـ ق» : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب من ید احقر عباد الله القوی افضل بن مولانا خان محمد رباطی سنهٔ ۱۰٤۷ هـ ق فی شهر رمضان المبارک ،
آنکه گفت آنکه خواند آنکه نوشت ای کریم از کرم رسان به بهشت
این کتاب حق و ملک گدا بیگ فرخاربست» .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی متوفی ۵٤۵ هـ ق» ، نام تألیف (مثنوی) : «حدیقة الحقیقه» ، تاریخ تألیف (سرودن) : «آغاز ۵۲٤ یا ۵۳٤ هـ ق ، انجام ۵۲۵ یا ۵۳۵ هـ ق» : در مقدمهٔ مثنوی (ص ۳) اینگونه آمده : «روزی من که مجدود بن آدم سنایی ام در مجد و سنای این کلمات نگاه کردم . . .» . و در صفحهٔ ٦۸۳ چنین : «ذکر تاریخ اتمام کتاب
تا چه گویند بر چنین گفته در دریاست جمله نا سفته

بود روز نیمی گذشته از مرداد که از این گفتها بدادم داد
شد تمام این کتاب در مه دی که در آذر فکندم این را پی
پانصد و سی چهار (بیست و چار) رفته ز عام
پانصد و سی پنج (بیست و پنج) گشت تمام».

اما نام مثنوی را که به «حدیقة الحقیقه» معروف است در متن نسخه نیافتم.

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،
ای درون پرور برون آرای وی خرد بخش بیخرد بخشای
خالق و رازق زمین و زمان حافظ و ناصر مکین و مکان
همه از صنع تو مکان و مکین همه در امر تو زمان و زمین
آتش و باد و آب و خاک وسکون همه در امر قدرتت بی چون».

۸- انجام : «شد تمام این کتاب درمه دی که در آذر فکندم این را پی
پانصد و سی و چهار (بیست و چار) رفته ز عام
پانصد و سی و پنج (بیست و پنج) گشت تمام
باد بر مصطفا درود و سلام ابدالدهر صد هزاران عام
صد هزاران ثنا چو آب زلال از رهی باد بر محمد و آل»

۹- چگونگی : این نسخه مثنوی «حدیقة الحقیقهٔ حکیم سنایی غزنوی» است در موضوع تمثیلات عرفانی و موعظه و مطالب حکمی و مسائل دینی و اخلاقی است و از مثنوی‌های اساسی و سرچشمهٔ مثنوی سرایی عرفانی و حکمی و اخلاق در زبان و ادبیات فارسی است تا آنجا که مولوی پیوسته به حکیم سنایی و حدیقه اش اشاره می کند. این نسخه ۱۰۰۰۰ بیت دارد:
«عددش هست ده هزار ابیات همه امثال و مدح و پندو صفات»
و بروزن «فاعلاتن مفاعلن فعلن» بحر خفیف سروده شده است. تقسیمات آن بر پایهٔ موضوعاتی است که شاعر عنوان کرده است، مثلاً : «فی صفة نفس الانسانیة» و «فی الشره و الحرص و الشهوة» و «فی عفو الملک و عدله» و «فی ذم قرابة الفقیه». در آغاز «فی التوحید» و در انجام «نامه که به علی بریان گر نوشته است» و «ذکر تاریخ اتمام کتاب» آمده است. پیش از شروع متن مثنوی حدیقة الحقیقه، یک مقدمهٔ منثور به قلم حکیم سنایی در

۱۸ صفحه آمده که اینگونه آغاز می شود :

«بسم الله الرحمن الرحیم ، سپاس و ستایش مبدعیست که بسخن پاک سخندان سخنگوی را ابداع کرد و حمد و مدح مخترعیست که پر تو نور این دو شریف صورت و مایه را اختراع نمود» و چنین انجام می یابد : و تا جهد و توفیق هم طویلهٔ اویند موفق داراد بر جمع کردن علم و حکمت بر جلوه کردن اصحاب حق و حقیقت بر تفخیم و تعظیم ارباب طریقت و الحمدلله رب العالمین و السلام علی محمد و آله اجمعین» .

موضوع این مقدمه «عرفان» و «تحول روحی و معنوی» است که یکباره در حکیم سنایی به وجود آمده است و مقدمه را به نام «خواجه رئیس احمد مسعود» ساخته و از «دیوان» نام می برد : «پرداختم این دیوان را برین ترتیب و تشبیب» که معلوم می دارد این مقدمه در آغاز دیوان سنایی بوده است .

در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات این نسخه بعضی یادداشت‌های ادبی و توضیحات لغوی و نسخهٔ طبی و اشعار پراکنده آمده است . این نسخه در ملکیت «گدای فرخار» بوده :

«عالم عالم با تو اگر دشمن هست دل فارغ دار و از آن باش و مترس

راقمه گدای فرخار. فهرست مثنوی در ۷۱ صفحه پس از مقدمه آمده است .

۵۱۰/۹۱۷

حساب کا علم

[ریاضی ، اردو ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵×۱۶/۵×۱ س‌م. — درونی : ۱۷ س ۲۰ ×۵×۱۰/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۳۶ ورق . ۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ ولایتی (طرح سیالکوتی)، جلد مقوایی زردگون با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ .

٤- خط : نستعلیق ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، پخته ، قرن ۱٤ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : نام «مؤلف و تألیف و تاریخ» آن معلوم نشد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم»، حساب کا علم، اعداد، حساب وہ علم ہے کہ جس سے مجهول عددوں کے نکالنے اور حاصل کرنے کا حال عدد معلوم خاص سے باسانے جانا جائے».

۸- انجام : «عدد ۲ زیادہ کیے ۶ حاصل ہوگا کہ خارج قسمت کے بعد ۲ پورا نکلا اور ۲%زاید کیا گیا تھا لوگارثم کے علامت کے جگهه پر لکھا گیا اور عمل قسمت اسطور پر جاری کیا گیا ۳۰۳۰۳ ۶۸۱ ۲۳۱۲ / ۶۸۹۳۷۳۷۱ اعداد لوگارثم».

۹- چگونگی : این نسخه به «زبان اردو» یا «ریخته» است و موضوع آن حساب چهار عمل اصلی و اعداد دهدهی (اعشار) و تناسب است و درآخر «جدول لگاریتم» آمده است و در آغاز فهرست مطالب. ظاهراً از روی کتب فرنگی و بر اساس آنها تألیف گشته و برای چاپ آماده شده بوده است. اصطلاحات حساب و اعشار و جمع و تفریق و ضرب و تناسب و کسر و تقسیم و همهٔ دیگر اصطلاحات تا ۹۰ در صد فارسی یا عربی است که با اصطلاحات سنسکریت آمیخته شده است.

۸۹۰ / ۷۲۹

حضرت القدس

[ادب، عرفان و سلوک، سلسلهٔ نقشبندیه، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی: ۲۳/۵×۱۶×۳ سم. ـ درونی: ۱۷ س ۱۶/۵×۹ سم.

۲- اوراق : ۲۱۲ ورق. ٤۲٤ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ با عطف کرباسی کبود رنگ.

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، رسم الخط فارسی، کلمات شواهد و عنوانها شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است.

۶- مؤلف : **«بدر الدین بن شیخ ابراهیم سهرهندی»**، نام تألیف: **«حضرت القدس»** تاریخ تألیف: **«در حدود ۱۰۵۳ هـ ق»**: «اما بعد بندهٔ خاکسار بیمقدار دور از کار بدر الدین بن شیخ ابراهیم سرهندی (سهرهندی) مشهود ضایر

اولی الابصار میگرداند که چون دفتر اول کتاب حضرت القدس که محتوی بر کرامات مشایخ طبقهٔ علیهٔ نقشبندیه مرتب مسلسل از ذکر مناقب حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه تا ذکر مقامات حضرت خواجه محمد باقی قدس الله سره الاقدس با تمام رسانیدم ، و چون این کتاب مبنی بر دوازده حضرات است و دفتر اول بحضرت اول تمام گشت و باقی حضرات را در دفتر ثانی محتوی و مشتمل گردانید . . . اوله من کتاب حضرت القدس» (ص ۲ و ۳) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حضرات القدس محامد مقدسه و نفحات الانس مکارم منزله بارگاه واجب الوجود سزد که عالم گوناگون را از کتم عدم بمنصهٔ ظهور کشیده و مثات ازلیهٔ قدیم خود را در مکونات جدید جدیده منعکس گردانیده لا عدم را کسر صولت عدمیت او فرموده مرآت شیون و صفات خود نموده» .

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می یابد : «چنانکه صورت در آیینه که محاذی وی صورتست وجه دوم آنکه در کتب و رسایل ایشان دیده است که احوال و مواحید را هیچ اعتباری نباید نهاد بلکه کمر همت را باید بست که همچون احوال توان رسید احوال را چندان اعتبار نمی نهاد بلکه همت آن دارد که بوی» .

۹- چگونگی : این نسخه دفتر دوم از دو دفتر حضرت القدس است در موضوع «مقامات معنوی و روحانی و کرامات و درجات اخلاق و عرفانی و احوال و آثار و افعال و اعمالی ظاهری و باطنی شیخ احمد سرهندی معروف به مجدد الف ثانی و مریدان و اولاد و خلفای اوست . نثر فارسی عرفانی آن روان و محکم و آمیخته با اشعار شیرین عرفانی فارسی است . تقسیمات آن بر اساس «حضرت» و «درجه» و «تشبیه» و «کرامت» و «ملفوظ» و «تصرفات» و «قدسیه» است . دفتر اول در شرح حال و آثار مشایخ و پیشوایان اسلام و عرفان است بر اساس سلسلهٔ نقشبندیه از حضرت ابوبکر صدیق (رض) تا زمان شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی (رح) . جمعاً «۱۲ حضرت» و چندین عناوین دیگر دارد . «الحضرت الاولی من کتاب حضرت القدس در بیان

مبادی الحالات الی منتهی المقامات شیخنا . . . مجدد الالف الثانی» و حضرت التاسعه فی حلیه و تصرفاته و کراماته» . در صفحات آغاز چند یادداشت معمولی دارد و نشان چهارمهر دارد که همه یک گونه خوانده می شود : «زهادیست محمد برکت الله ۱۱۲٦» .

۲۹۰
۹۵٦

حقایق التنزیل و دقایق المعانی و البیان و التأویل یا تفسیر الکشاف

[دین ، تفسیر قرآن ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲٦/۵×۱۸×۳/۵س‌م. —درونی: ۲۳ س. ۲۰×۱۱/۵ س م.

۲- اوراق : ۲۴۵ ورق . ۴۹۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره و نخودی رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی باعطف چرمی سرخ ضربی منقش زرین .

۴- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و اعراب کلمات عربی شنگرف ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» را محو و سیاه کرده‌اند ، تاریخ کتابت : «۱۲۸۹ هـ ق» : تم نصف الاول من تفسیر حقایق التنزیل و دقایق المعانی و البیان و التأویل المعروف بکشاف . . . فی الثانی و العشرون من المحرم سنهٔ ۱۲۸۹ الف و مأتین و تسع و ثمانون من هجرة المقدسة» . جملات دعایی از جانب کاتب آمده است .

۶- مؤلف : «ابی القسم جار الله محمود بن عمر بن محمد الزمخشری متوفی ۵۲۸ هـ ق» نام تألیف : «حقایق التنزیل و دقایق المعانی و البیان و التأویل» معروف به «تفسیر الکشاف» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در پایان نسخه چنین آمده است : «تم النصف الاول من تفسیر حقایق التنزیل و دقایق المعانی و البیان و التأویل المعروف بکشاف من تصنیف الشیخ الفقیه الامام العلامة شیخ العرب و العجم فرید وقته و وحید عصره فخر خوارزم ابی القسم جار الله محمود بن عمر بن محمد الزمخشری رح» .

۷- **آغاز** : ظاهراً افتادگی دارد و اینگونه آغاز می گردد : «سورة الاعراف مکیة غیر ثمانی آیات و اساهم عن القریة الی و اذانتقنا الجبل و هی مائتان و خمس آیات بسم الله الرحمن الرحیم کتاب خبر متبدء محذوفای هو کتاب و انزل الیک یعنی صفة له» .

۸- **انجام** : تا آیهٔ آخر سورة الکهف ادامه دارد : «فمن کان یرجوا لقاء ربه فمن کان مایل حسن لقاء ربه . . . من قرء عند مضجعه قل انما انا بشر مثلکم کان له فی مضجعه نوراً یتلألأ الی مکة . . . انک النور ملئکة یصلون علیه حتی یستقیظ» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «تفسیر قرآن» است به زبان عربی و شامل نصف اول قرآن است از سورة الاعراف تا آخر سورة الکهف . در کنارهٔ صفحات بعضی یادداشتهای دینی و لغوی دارد . تقسیات آن بر حسب سوره‌ها و آیات قرآن است .

حقیقت گلزار صابری

۸۹۰ و ۲۹۰ / ۹۳۸

[دین و ادب ، عرفان و تصوف ، سلاسل عرفانی ، اردو ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۷/۵×۱۹×۲ سم . — درونی : ۲۴ س ۲۳×۱۴ سم .

۲- **اوراق** : ۲۰۸ ورق ۴۱۴ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید رنگ فرنگی (ولایتی) ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سیاه رنگ با عطف و گوشهٔ تیاجی سرخ رنگ ، پوسیده .

۴- **خط** : نستعلیق خوش ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها نستعلیق جلی ، قرن ۱۴ ه ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . (ر ک : ۶- مؤلف) .

۶- **مؤلف** : «**شاه محمد حسن صابری چشتی**» ، نام تألیف : «**حقیقت گلزار صابری**» ، تاریخ تألیف : «**۱۲۷۷ تا ۱۳۰۰ه ق**» . در صفحهٔ ۲ اینگونه آمده است : «چنانچه یه فقیر شاه محمد حسن صابری مؤلف کتاب هذا حالات وجوب اور امکان اور اعیان ثانی حضرت بادشاه دو جهان مخدوم علاء الدین علی

احمد صاحب صابر کلیری قطب عالم اغیاث هند . . . کا تین سو (۳۰۰) مکاتیب کو . . . که تاریخ ۹ جمادی الاولی سنهٔ ۱۲۷۷ هجری روز جمعه بعد نماز جمعه سے آخر ماه ذی حجه سنهٔ ۱۳۰۰ هجری تک فقیر نے اخذ کرکے بعبارت سلیس و نظم مرغوب چوبیس برس (۲٤ سال) میں مرتب و موزون کیا بنام نهاد حقیقت گلزار صابری . . . تحریر کرتا ہے» .

۷- آغاز : «بموجب هل جزاء الاحسان الا الاحسان کے پهنا کر مرتبه صفات حقیقی کا حاصل کرکے واصل ذات بحث سے ہو کر مقام لاعلمی میں موجود شمار کی گئی ہیں ان فی جسد الادم لمضغة» .

۸- انجام : ناطقه سے کهه که کر قطع کلام جذبهٔ ساذج کا پی اموقت جام
حد نہیں رکھتا حسن ہے یه بیان اس بیان سے تهام لو اپنی زبان
بس حسن اسکو کرو اب تم تمام نوش کر لو ختم خاموشی کا جام
حضرت صابر کا تجه پر ہو کرم ہو حسن تو مظهر شان اتم»

۹- چگونگی : این نسخه به زبان اردو است و در موضوع «عرفان و تصوف» و تاریخ سلسلهٔ صابری و طریقهٔ عرفانی» است و آن شامل احوال و آثار و اقوال و خوارق عادات حضرت علاء الدین علی احمد صابر کلیری است که یکی از اعاظم عرفا و اولیای پاکستان و هندوستان است و در کلیر (هند) مدفون است . آمیخته به نثر و نظم است . نظم آنرا اکثر مؤلف آن که ظاهراً «کاتب» نیز می باشد سروده است . تقسیمات آن بر اساس «اعلام رجال» و «مطالب عرفانی» و «سنوات تاریخی» است. این نسخه برای شناخت سلسلهٔ صابریه در سر زمین پاک و هند بسیار ارزنده است. مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد . بر اساس ۳۰۰ مکتوب و در مدت ۲٤ سال مکاتبه تدوین شده است.

۲۹۰
۹۲۹

حلاوت الاسلام

[دین ، فقه و فرایض ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۳/۵×۱۵/۵×۱ س‌م. — درونی: ١٤ س ١٥×۸/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۷٦ ورق . ۱۵۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ لاهوری یا جهانگیری ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سبز رنگ .

٤- خط : تحریر و نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، خط‌های افقی رسم شده بر بالای کلمات و الفاظ شنگرف ، قرن ۱۲ هق .

۵- کاتب : «الله دتا» ، تاریخ کتابت ندارد : «تمت تمام شد نسخهٔ متبرکهٔ حلاوت الاسلام من ید الضعیف احقر العباد الله الصمد الله دتا سکونت دار نرالی چوهد لال بروز پنجشنبه تحریر یافت :

هزاران آفرین برهمتش باد که کاتب را بالحمدی کند یاد .

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام تألیف : «حلاوت الاسلام» ، است (رک : فهرست گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۱٦٤ - ۱٦٦) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و لاتعسر و تمم بالخیر الحمدلله الذی امرنا بالعلم و العدل و الاحسان و نهانا عن الجهل و الغفلة و العصیان و الصلوة و السلام علی رسوله النبیین و امام المتقین و رسول رب العالمین و خاتم النبیین صدر سرور و بدر انور» .

۸- انجام : «که روزی من از زن همسایه سوزن بعاریت ستده بودم تا چادر خود بدوزم آنسوزن از سبب فراموشی باز بخصم ندادم و در خانه بر فلان طاق داشته‌ام آنسوزن بخصم خود بده تا من بمقام خود برسم چون صبح شد آن سوزن را بخصم خود برساند» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» است که شامل و اجبات و مستحبات می‌گردد، مانند : نماز و روزه و خمس و حج و زکوة و جهاد و وضو و غسل و تیمم و عقوبت و قیامت و شریعت عیدالضحی و عید قربان و فقر و اقوال ائمهٔ اطهار و صحابهٔ کرام و تابعین و پیشوایان دینی . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «جمعاً» «٦١ باب» دارد . «باب اول در عقاید سؤال و جواب» و «باب شصتم در حکایات و نقلیات مشایخان ماضی (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۱٦٤ - ۱٦٦) . در آغاز نسخه آمده است «ثمرة الاسلام» . مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد .

۲۹۰ و ۸۹۰
―――
۶۱۰

حملهٔ حیدری

[ادب و دین و تاریخ ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۲×۲۰×۸ سم. — درونی : ۱۳س (بیت) ۲۸×۱۷ سم.

۲- اوراق : ۷۴۸ ورق . ۱۴۹۵ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید فرنگی ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، پوسیده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو و فارسی ، جای عنوانها خالی است . قرن ۱۳ هق . جدولهای دو خطی سیاه در فواصل مصراع‌ها و کنارهٔ ابیات .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . به نظر می رسد که این نسخه برای طبع و برای طبع و یا از روی نسخهٔ مطبوع استکتاب شده باشد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«میرزا رفیع باذل متوفی ۱۱۲۳ یا ۱۱۲۴ هق = جامهر بجنتش داد»، نام تألیف** (مثنوی): **«حملهٔ حیدری»**، تاریخ تألیف (سرودن) معلوم نشد (رک: فهرست نسخه‌های خطی فارسی بریتیش میوزیم، ج ۲، ص ۷۰۴). نام مثنوی در صفحهٔ ۳۰ آمده :

«ز هر آن نامها یافت بالاتری   شدش نام زان حملهٔ حیدری»

نام مؤلف را در متن نسخه نیافتم ، اما در تقریظی که بر صفحهٔ و آمده ، تخلص وی را آورده :

«همین است گر شیوهٔ شاعری   پس از شاعری هست باذل بری»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام خداوند بسیار بخش   خرد بخش و دین بخش و دینار بخش
همه کام دنیا و دین کرد کار   ازین هر سه نعمت نمود آشکار
خرد داد تا چشم جان واکنی   در این آفرینش تماشا کنی
به بینی ز روی زمین تا سپهر   ز هر ذرهٔ تا درخشنده مهر»

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد :

«جهان را گذاری بجسمانیان   مشرف کنی بزم روحانیان

بر آبی از آن ظلمت آباد نار   کنی عالم قدس را نور بار
چه نسبت به غبرای اغبر ترا   که مسکن بود عرش اکبر ترا
تویی آفتاب سپهر شرف   نزیبد زمین گوهرت را صدف»

۹- چگونگی : این نسخه که یک مثنوی خوش وزن و خوش آهنگ است در موضوع «مدح و منقبت و شجاعت و حکمت و اخلاق و اعمال» حضرت علی بن ابی طالب (ع) است . بروزن «فعولن فعولن فعولن فعول یا فعل» از مزاحفات بحر متقارب مثمن مقصور یا محذوف سروده شده است . در حدود ۱۹۰۰۰ بیت دارد . تقسیمات آن از حمد خدا و نعت حضرت محمد (ص) و منقبت و ولادت حضرت علی آغاز می شود و طی عنوانات گوناگون ادامه می یابد تا رحلت حضرت محمد (ص) و خلافت حضرت علی (ع) . حملهٔ حیدری را دو نفر سروده‌اند ، یکی میرزا رفیع باذل (شاعر همین نسخه) و دیگر ملا بمونعلی کرمانی . این هر دو نسخه را در ایران و هند چاپ کرده‌اند . در آغاز این نسخه تقریظاتی چند و دو ساق نامه در وصف حملهٔ حیدری و ستایش خدا نیایش و میرزا رفیع باذل آمده است و همین تقریظات در نسخهٔ چاپی هم آمده است و معلوم می دارد که عین نسخهٔ خطی چاپ شده و باوجود این ناقص است .

۲۹۰ و ۸۹۰
۸۳۱

حملهٔ حیدری

[ادب و دین و تاریخ ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۲/۵ × ۲۰ × ۶/۵ س‌م . — درونی : ۲۳ س (هر سطر ۲ بیت) ۲۵ × ۱٤ س‌م .

۲- اوراق : ۲۳٦ ورق . ۵۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هراتی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ ضربی (ترنج دار) با عطف تیماجی بنفش .

٤- خط : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، رسم الخط فارسی و اردو ، ناپخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، ۱۲۱ مجلس (تصویر) به سبک

افغانی ، جدول‌های یک خطی در فو اصل مصاریع و ابیات و جدولهای سه خطی کنارهٔ متن سیاه ، بعضی نقاشی های ساده در آغاز عنوان‌ها ، قرن ۱۱ ھ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«میرزا رفیع باذل متوفی ۱۱۲۳ ھ ق»** ، نام تألیف : (مثنوی) «**حملهٔ حیدری**» ، تاریخ تألیف «معلوم نشد» . در صفحهٔ ۱۲ چنین آمده است (س ۳) :

«چو صرصر روانگشت پس خامه‌ام بنام نبی و علی نامه ام
بر آن نامه‌ها یافت بالاتری شدش نام از آن حملهٔ حیدری»
(رک : حملهٔ حیدری . ۸۹۰/۶۱)

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام خداوند بسیار بخش خرد بخش و دین بخش و دینار بخش
همه کار دنیاه و دین کرد گار ازین عمری نعمت نمود آشکار»

۸- انجام : ناقص و افتادگی دارد :

«پس آنبه کزین شهر بیرون رویم نه بینیم این ظلم نه بشنویم
نمیخواستم ایرسول خداه که هرگز شوم از قد و مت جداه»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع جنگ‌ها و رزم‌ها و پیکارها و معجزات حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (ع) است که به نظم فارسی بروزن شاهنامه در آمده است . بیش از ۱۲۱ مجلس (تصویر) دارد . به بحر متقارب مثمن محذوف یا مقصور «فعولن فعولن فعولن فعول یا فعل» سروده شده است . سهوالقلم کاتب فراوان دارد . از آخر ناقص است و در اواخر نیز بعضی صفحات جابجا شده است . تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که از طرف شاعر عنوان شده است . در آغاز حمد و مدح و منقبت و سپس داستانهای رزم و جنگ و معجزات آغاز می گردد . در حدود ۲۶۰۰۰ بیت دارد . چاپ شده است و چاپ شده هم مصور است . در آغاز چند نقش و یادداشت داروی موجود است .

حملهٔ حیدری

[دین و ادب ، تاریخ و سرگذشت ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی : ۳/۵×۲۱×۳۲/۵ سم. - درونی : ۲۱ س (هر سطر ۲ بیت) ۱٤/۵×۲۳/۵ سم.

۲- اوراق : ۳۷٦ ورق . ۷۵۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید و خاکی رنگ کابلی ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، جلد چرمی و مقوایی و شیرازه دار سیاه.

٤- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، سه سر لوح در آغاز اجزاء سه گانه در زمینهٔ لاجوردی و سرخ و گل و بوته نگاری زیبا ، جدولهای ٤ خطی سیاه در فواصل ابیات و جدولهای ۸ خطی سیاه و سرخ و زرین و سبز در کنارهٔ متن و جدول ۲ خطی سیاه در کنارهٔ بیرونی متن ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام کاتب ندارد ، تاریخ کتابت : «۱۲۱۰ ه ق» : «سنهٔ ۱۲۱۰» (ص آخر).

٦- مؤلف : نام مؤلف یا شاعر «میرزا رفیع باذل متوفی ۱۱۲۳ ه ق». نام تألیف (مثنوی): «حملهٔ حیدری» ، تاریخ تألیف (سرودن) معلوم نشد . در صفحهٔ ۱۱۳ چنین آمده است :

چو بر نامها یافت بالاتری شدش نام از آن حملهٔ حیدری

و گویا مؤلف یا (شاعر) متخلص به «آزاد» بوده است :

زبان‌در کش «آزاد» زین‌گفت و گو که افتاد آتش مرا مو بمو (ص آخر)

(رک : حملهٔ حیدری ۸۹۰/٦۱۰ .)

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم

بنام خداوند بسیار بخش خرد بخش و دین بخش و دینار بخش

همه کام دنیا و دین کردگار ازین هر سه نعمت نمود آشکار»

۸- انجام : «بحق خودای خالق انس و جان بود تابنای زمین و زمان

دل دوستان علی شاد دار جهان را براعدا غم آباد دار»

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «دلاوری‌ها و شجاعت‌ها و جنگ‌ها و پیروزیهای حضرت علی علیه السلام» است که بر اساس آیات قرآن و نهج البلاغه و احادیث نبوی و اخبار و روایات ائمهٔ اطهار و کتب مورخان مخصوصاً معارج النبوة و مدارج الفتوة معین الدین مسکین هروی متوفی ۹۰۷ ه‍ ق سروده شده است. تقسیمات آن بر پایهٔ موضوعاتی است که شاعر برگزیده است و ترتیب تاریخی دارد یعنی از ظهور اسلام و قرآن و حضرت محمد (ص) و حضرت علی (ع) و خلفای راشدین و جنگ‌ها و پیروزی‌ها گفت و گو می کند و بروزن «فعولن فعولن فعولن فعول یا فعل» از مزاحفات بحر متقارب متمن است. نام شاعر را در متن نسخه نیافتم نقط لفظ «آزاد» در آخر آمده است. حملهٔ حیدری چاپ شده است (رک: حملهٔ حیدری ۸۹۰/۶۱۰) در حدود ۳۱۰۰۰ بیت دارد.

٢٩٠
٩٠٤

حیات المصلی

[دین، نماز، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : بیرونی: ۱۹ × ۱۲ × ۵/۰ سم. درونی: ۱۵ س ۱۴ × ۷ سم.

۲- **اوراق** : ۲٤ ورق. ٤۸ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ هندی، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچهٔ کبود رنگ.

٤- **خط** : نستعلیق و تحریر، پخته، خوانا، عنوانها و سرفصلها و خط های افقی رسم شده بربالای کلمات شواهد شنگرف، قرن ۱۳ ه‍ ق.

۵- **کاتب** : «**میان قل احمد**»، تاریخ کتابت ندارد. در صفحهٔ آخر چنین آمده است: «هذا الکتاب المسمی بحیات المصلی شرح خلاصهٔ کیدانی بدست خط فقیر پر تقصیر میان قل احمد هر که دیگر دعوی کند نادرست و دروغ باشد،

تاندانی خلاصه کیدانی واجبات نماز کی دانی ؟»

٦- **مؤلف** : نام «شارح» یا «مترجم» و تاریخ شرح و ترجمه معلوم نشد، نام شرح یا ترجمه: «**حیات المصلی**»: «هر گه دیدم کتاب فقه خلاصهٔ کیدانی که کتابی

است موجز و مختصر . . . . خواستم که این کتاب . . . را شرح کنم بزبان فارسی که فواید این کتاب بلباس عربی ملبوس بود . . . و این مجموعه را حیات المصلی نام نهادم» .

۷- آغاز : «یافتاح رب بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین بعد از حمد و صلوات هرگاه دیدم کتاب فقه خلاصهٔ کیدانی» .

۸- انجام : «و تعمد الحدث پنجم خود را بقصد حدث رسانیدن در نماز اما بغیر قصد او حدث حاصل شود نماز او بدان فاسد نمیشود بلکه برود و وضو سازد و باقی نماز خود تمام کند و استخراج هذه الکلام والاحکام من المحیط والفتاوی الکبیر والهدایة و حاشیتها والمتفق والمیزان الاصول واللباب هذا الکتاب المسمی بحیات المصلی شرح خلاصهٔ کیدانی» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» و «احکام صلوة» و «دستورهای نماز» است و بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت است. متن اصل آن به زبان عربی به نام «خلاصة الکیدانی» تألیف ملا لطف الله نسفی یا فاضل‌الکیدانی و بسیار معروف است (رک: گنج بخش، ج ۱، ص ۱۷٤) . تقسیمات آن بر حسب «باب» است و جمعاً «۸ باب» دارد . ترجمهٔ فارسی آن بدین جهت صورت گرفته که مردم مسلمان بهتر بفهمند . در کنارهٔ صفحات یادداشتهای نماز و توضیحات فقهی دارد . در آغاز نشان مهر «عبدالحق» و «کتب خانهٔ رشیدیه» دارد .

۲۹۰
‾‾‾
۹۸۰

خزانة الروایات

[دین، فقه، عربی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۵/۳۰×۵/۲۱×٤ سم. —درونی : ۲۱ س ۲۱×۱۲ سم.

۲- اوراق : ۳۰٤ ورق . ۶۰۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری یا لاهوری، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی سرخ رنگ پوسیده .

٤- خط : نسخ و تحریر، رسم‌الخط عربی، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و اسامی کتابها شنگرف، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : «محمد شریف ابن جلال محمد التتوی»، تاریخ کتابت: «۱۰۷۵ ھ ق»:
«... المسمی بخزانة الروایات بعون الله تعالی و حسن توفیقه فی یوم العاشر فی وقت الزوال ختم الله بالخیر و الظفر فی الف و سبعین و خمس سنة من الهجرة النبویة ... اللهم اغفر لکاتبه و لصاحبه و لوالدیها و لمن نظر فیه و لسائر المسلمین اجمعین المذکورة بیداحقر العباد محمد شریف ابن جلال محمد التتوی».

۶- مؤلف : نام مؤلف در این نسخه نیامده است، نام تألیف: «خزانة الروایات»، تاریخ تألیف معلوم نشد: «اما بعد فان اشرف العلوم قدراً ... علی الفقه ... و انی من ابتداء بلوغی و بلوغ اشدی کنت مولعا بتبع مسائل الفقه و غریب الروایات ... فشرعت بتوفیق الله تعالی واوردت فیها کل مسئلة و روایة ... و سمیتها خزانة الروایات و ابتدأت بکتاب العلم».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمدلله الذی خلق الانسان و علمه البیان و رفع مدارج العالمین منهم الی اعلی درجات الجنان و الصلوة علی رسوله المبعوث الی الکافة رحمة للعالمین و ابقی شریعته البیضاء باقیة الی یوم الدین».

۸- انجام : «فلا یجوز الانتفاع به فالحاصل اگر بدان روایة که استعمال ... کنند تن و جامه بدان آلوده شود و بغیر شستن صلوة جائز نباشد و در شستن ... در استعمال آن خوشبوئی ناپاک چه فایده بود بوجود خوشبوئیها پاک و الله تعالی».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی و در موضوع «فقه» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و دایرة المعارف است از علوم فقه و فروع آن. تقریباً کلیهٔ کتب فقهی از آغاز اسلام تا عهد مؤلف در این نسخه آمده است و همهٔ آنها به شنگرف آمده است. تقسیمات آن برپایهٔ «کتاب» و «باب» است. در آغاز «کتاب العلم» و در انجام «باب المسائل المنثورة فی السراجیه» آمده است. در آغاز نسخه فهرست مطالب در پنج صفحه آمده است و در صفحات آغاز و در کنارهٔ صفحات متن یادداشتهای طبی و لغوی و فقهی آمده و ضمناً اسامی چند کتاب فقهی معروف کتابت شده که مالک این نسخه به کسانی برای قرائت

و مطالعه داده است . یادداشتها و بعضی از معانی لغات و جملات در متن عربی و فارسی است .

۹۵۰
۹۵۹

خلاصة التواریخ

[تاریخ ، از خلقت آدم تا قرن ۱۲ ه ق ، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی: ۲۳/۵×۱۶/۵×۳/۵ سم. —درونی: ۱۷س ۱۹/۵×۱۲سم.

۲- **اوراق** : ۱۷۱ ورق . ۳۴۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ چرمی سرخگون .

٤- **خط** : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۲ ه ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- **مؤلف** : **«محمد افضل امام بن محمد ارشد الخیر آبادی»**، نام تألیف : **«خلاصة التواریخ»**، «تاریخ تألیف : **«۱۲۲٤ ه ق»**، در صفحهٔ ٤ و ۵ اینگونه آمده است : «و بعد پس میگوید اضعف عباد الله . . . محمد افضل امام بن محمد ارشد الخیر آبادی . . . که روزی بخاطر فاتر این بندهٔ نحیف گذشت که چون دانستن احوال‌گذشتگان موجب عبرت و خبرت می باشد . . . این چند اجزا از کتب معتبره مانند تاریخ فرشته و شمشیر خانی و منتخب التواریخ و دیگر کتب بعبارت سلیس و واضح انتخاب کرده . . . و بنای این کتاب بر چند گفتار نهاده شد» .

۷- **آغاز** : « یا فتاح رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر حمد بیحد و ثنای بیحد لایق جناب مالک الملکی راست جلت قدرته که هفت طاق آسمان را به قدرت ابداعی بدو حرف کن آراست بخانهٔ بطون بعالم ظهور آورده» .

۸- **انجام** : ظاهراً ناقص است و اینگونه انجام می یابد : «گفتار هفتم در بیان اقلیم هفتم (ص ۳۳۸ نسخه) . . . بعده ملک که نامش سپرو دست در حیطهٔ تصرف آوردند و حالا پرا کرا سرمه جنوبی پادشاه رستین مسلط است و ملک

یکسکو در طول یک هزار کروه و عرضش سه صد کروه است و برادار طول و عرض، طول و عرض آبادی است و هنوز حد آنملک که با کجا است معلوم نشده است . . . ملک سرارل پیدا کردند و برآن قبضهٔ خود نمودند و اینملک در طول» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «تاریخ» است به زبان فارسی از خلقت آدم تا زمان مؤلف (قرن ۱۲ هق) تقسیمات آن براساس «گفتار» است و جمعاً یک مقدمه و هفت گفتار و یک خاتمه است. گفتار اول در ذکر احوال خلقت آدم و پیامبران و پیغمبر اسلام و آل اطهار و اصحاب کبار و ازواج مطهرات. گفتار هفتم در ذکر مشاهیر حکما و اطبا و مشاهیر خوشنویسان و خاتمه در بیان بلاد و عجایب بلدان و هفت اقلیم. نثر فارسی آن به سبک پاکستانی است. دربارهٔ پادشاهان و حکام شبه قاره و راجه‌ها و دهلی و لاهور و هندوستان بحث کرده است. در صفحهٔ اول اینگونه آمده است: «کتاب خلاصة التواریخ تصنیف مولوی فضل امام صاحب ۷ جزو ۲۸۰ ورق (سیاق)»، و مولوی فاضل قبله نسخه بلا معمر حاضر شد محمد رضا خان عرض کرده.

در این تاریخ از شاعران، عالمان، صوفیان، خوشنویسان، طبیبان، با ذکر نام و تاریخ ولادت و وفات آنان تاحد امکان به‌طور خلاصه یاد می‌کند مخصوصاً دربارهٔ شبه‌قارهٔ پاکستان و هند اطلاعات فراوان به دست می‌دهد.

۸۹۰
۹۷۵

خمسهٔ نظامی

[۱- مخزن الاسرار (افتاده)، ۲- اسکندر نامه یا شرف نامه یا اقبال نامه، ۳- خسرو و شیرین، ٤- لیلی و مجنون، ۵- هفت پیکر یا هفت گنبد یا بهرام نامه، ادب و تاریخ، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۹/۵×۲۲/۵×۳/۵ سم. -درونی : ۲۵ س (هر سطر ۲ بیت یا چهار مصراع) . ۲۰×۱۲/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۱٤ ورق . ٤۱۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ و سفید رنگ بخارایی (متن و کنارهٔ صفحات) ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ با عطف پارچه‌یی خاکی رنگ . بیرون و روی جلد منقش (ترنج و نیم ترنج) ، نام جلد ساز روی آن آمده است :

«عمل میرزا قابل» و نیز اشعار چندی برروبهٔ درونی و بیرونی جلد آمده است :

«ایمه مبرا که شب دراز ست هنوز ای صبح‌مدم که وقت ناز است هنوز
پروین تو برو بجای خود ساکن باش کاین قصهٔ عاشقان دراز است هنوز

الهی هر که‌را داغ محبت خودنهادی خرمن وجود او را به باد دادی

عودم که نبود چوب بید آوردم با سوز و گداز
روی سیه و موی سپید آوردم با عمر دراز
خود گفته بودی که ناامیدی کفرست در مذهب عشق
فرمانی تو بردم و امید آوردم نومیدمساز

الهی تو بر نیتم آگهی که نیت بخیر است خیرم دهی
شهر ربیع الاول ۱۲۶۴هـ ق» .

و در آستر داخل جلد هم اشعاری آمده است از «خواجه کمال» و «بیدل» و کاتب این اشعار چنین نوشته است : «خمسهٔ نظامی علی یداحقر میرزا محمد قابل ولد میرزا محمد نظر ولد میرزا حیدر بخاری در غرهٔ شهر ربیع الاول ۱۲۶۴» .

۴- خط : نستعلیق خفی خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، جدولهای ۱ و ۲ خطی میان ابیات و مصاریع و عناوین و کنارهٔ بیرونی متن شنگرف ، جدولهای ۷ خطی کنارهٔ متن چهار رنگ (سیاه و زرین و لاجوردی و شنگرف) ، قرن ۱۰ و ۱۱هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد . در آخر متن اسکندر نامه به خط نستعلیق (غیر از خط

متن) اینگونه آمده است: «بتاریخ بیست و هشتم ماه مبارک ربیع الثانی سنهٔ ۱۰۳۶ هزار و سی و شش از هجرت النبوی در خطهٔ دلپذیر جنت نظیر کشمیر سمت تحریر یافت.

گر بهم برزده بینی خط من عیب مکن   که مرا محنت ایام بهم برزده است»

۶- مؤلف : (رک : خمسهٔ نظامی، گنج بخش، ج ۲).

۷- آغاز : ۱- اسکندر نامه (ص ۱) : ناقص است و چنین آغاز می گردد :

«چوپی سست و پوسیده گشت استخوان   دگر قصهٔ خوبروبی مخوان
غرور جوانی چو از سر نشست   ز گستاخ کاری فروشوی دست
. . . در شرف نامه و نامهای دیگر گوید».

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۳۵) :

«از آن می که جان داروی هوش باد   مرا شربت و شاه را نوش باد
هزاران درود و هزاران سلام   ز ما بر محمد علیه السلام»

ـ آغاز : ۲- خسرو و شیرین : (ص ۱۳۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم،

خداوندا در توفیق بگشای   نظامی را ره تحقیق بنمای
دلی ده کو یقینت را بشاید   زبانی کافرینت را سراید

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۶۴) :

«سخن را بر سعادت ختم کردم   ورق کاینجا رساندم در نوردم
روانش باد جفت شاد کامی   که گوید باد رحمت بر نظامی»

ـ آغاز : ۳- لیلی و مجنون (ص ۲۶۶) : «بسم الله الرحمن الرحیم،

ای نام تو بهترین سر آغاز   بی نام تو کجا کنم دهن باز
ای کار گشای هر چه هستند   نام تو کلید هر چه بستند»

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۵۸) :

«لیلی و مجنون چو در مکنون   هشیار کن هزار مجنون
در روز دو شنبه آمد آخر   از لطف خدای فرد قادر»

ـ آغاز : ٤- هفت پیکر (ص ۳۶۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم،

ای جهاندیده بود خویش از تو   هیچ بود نبود پیش از تو

در بدایت بدایت همه چیز در نهایت نهایت همه چیز»

ــ انجام : ایضاً (ص ٤١٨) :

«دولتت را برین زیادت باد خاتم کار بر سعادت باد

شد بعون خدا کتاب تمام باد بر احمد رسول سلام»

۹- چگونگی : این نسخهٔ فارسی «خمسهٔ نظامی» است اما مثنوی «مخزن الاسرار» در این نسخه «مفقود است و از آغاز» اسکندر نامه هم افتادگی دارد و دیگر مثنوی‌ها عبارتند از : خسرو و شیرین، لیلی و مجنون و هفت پیکر است. از لحاظ خط و کتابت و کاغذ و جلد سازی نسخه‌یی یگانه است ، و کتابت آن به حدود قرن دهم می رسد و به خط کاتب دیگر آمده که در سال ۱۰۳۶ در کشمیر کتابت شده است اما مشکوک به نظر می آید . در انجام نسخه نشان ۲۱ مهر است که همهٔ آنها به تازگی زده شده است و مالک کتاب «ثناء الله در تاریخ ۱۳٤۱» بوده است . اینک نشان مهرها : «سردار احمد علی خان والده ۱۲۲۲»، «سید فضل صمدانی ۱۲٤۱»، «عالم گیر ۱۲٤۵»، «محمد علی خان ۱۲۲۰»، «میر حسین . . .»، «علی حسن ولد علی محسن»، «مهر کتابخانهٔ سید فضل صمدانی بنوری بهانه ماری ، پشاور ، صوبهٔ سرحد». در این نسخهٔ اسکندر نامه در حدود ۶۰۰۰ بیت، خسرو و شیرین ٦٤۰۰ بیت ، لیلی و مجنون ٤۵۰۰ بیت ، هفت پیکر ٤۷۵۰ بیت و جمعاً ۲۱۰۰۰ بیت موجود است (رک : نمونه‌ها و تصاویر) .

۸۹۰ / ۸۰۱ خمسهٔ نظامی

[۱- مخزن الاسرار، ۲- خسرو و شیرین، ۳- لیلی و مجنون ، ٤- هفت پیکر، ۵- اسکندر نامه ، ٦- شرفنامه]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۲۸×۱٦/۵×۷ سم. ــ درونی : ۳۲ بیت (متن ۱۷ بیت و حاشیه ۱۷ بیت) ۱۷×۸/۵ (متن) ۲٤×۱۲ (متن و حاشیه) سم .

۲- اوراق : ٤۸٤ ورق . ۹٦۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی

و پارچه‌یی با عطف و گوشهٔ تیماجی سرخگون.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها شنگرف، جدولهای ۲ خطی و ۳ خطی میان مصاریع و کنارهٔ صفحات (متن و حاشیه) شنگرف و زرد و لاجوردی و سیاه، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : «جواهر سکه»، تاریخ کتابت: «۱۲۴۳ ه ق». در صفحهٔ ۶۲۷ (پایان هفت پیکر) چنین آمده است: «تمت تمام شد نسخهٔ کتاب هفت پیکر تصنیف حضرت نظامی به تاریخ ۲۲ رجب سنهٔ ۱۲۴۳ هجری وقت چاشت روز شنبه به دستخط فقیر جواهر سکه تم».

۶- مؤلف : «نظامی گنجوی»، نام تألیف: «خمسهٔ نظامی»، تاریخ تألیف: (سرودن): ازسال «۵۵۰ تا ۵۹۹ ه ق» (رک: خمسهٔ نظامی ۸۹۰/۳۸۱، فهرست کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲ ص ۱۷۰-۱۷۴).

۷- آغاز : ۱- مخزن الاسرار (ص ۲): «یافتاح، رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم، و تمم بالخیر،

بسم الله الرحمن الرحیم هست کلیدی در گنج حکیم»

۸- انجام : ایضاً (ص ۷۶):

«باز خدایا تو ز صاحب هنر از خلل سهو و خطا در گذر
خامه در این سیر که سرعت نمود بختم تشریف نکو سنه بود
تمت الانجام مخزن الاسرار».

ـ آغاز : ۲- خسرو و شیرین (ص ۷۸): «یافتاح، بسم الله الرحمن الرحیم،

خداوندا در توفیق بگشای نظامی را ره تحقیق بنمای
دلی ده کو حقیقت را بشاید زبانی کآفرینت را سراید»

ـ انجام : «سخن را برسعادت ختم کردم ورق کآنجا رساندم در نوردم
درود از ما فزون از ریگ و باران بپای بر محمد باد و یاران»

ـ آغاز : ۳- لیلی و مجنون، (ص ۳۱۸): «یافتاح، بسم الله الرحمن الرحیم،

ای نام تو بهترین سر آغاز بی نام تو نامه کی کنم باز
ای کار گشای هر چه هستند نام تو کلید هر چه بستند»

ـ انجام : ایضاً (ص ٤٥٩) :

«یک قطره به من دهادجامش کین نامه نگاشتم به نامش

این نامه که نام‌داروی باد بر دولت او خجسته پی باد

تمت تمام شد کتاب لیلی و مجنون من تصنیف حضرت نظامی گنجوی بتاریخ دوم شعبان سنهٔ ۱۲٤۳ هجری روز دو شنبه بدستخط جواهر سکه وقت چاشت تم».

ـ آغاز : ٤ـ هفت پیکر (ص ٤٦٢) : «یافتاح ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

ای جهاندیده بود خویش از تو هیچ بودی نبود پیش از تو

در بدایت بدایت همه چیز در نهایت نهایت همه چیز»

ـ انجام : ایضاً (ص ٦۲۷) :

«دولتی باش هر کجا باشی در رکابت فلک به فراشی

دولتی را که بر زیادت باد خاتم کار بر سعادت باد

تمت تمام شد نسخهٔ کتاب هفت پیکر تصنیف حضرت نظامی بتاریخ ۲۲ رجب سنهٔ ۱۲٤۳ هجری وقت چاشت روز شنبه به دستخط فقیر جواهر سکه تم».

ـ آغاز : ٥ـ اسکندر نامه یا اقبال نامه یا سکندر نامهٔ بری (ص ٦۳۰) : «یافتاح ، رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ،

خدایا جهان پادشاهی ترا است زما خدمت آید خدایی ترا است

پناهی بلندی و پستی تویی همه نیستند آنچه هستی تویی»

ـ انجام : ایضاً (ص ۸٤٥) :

«بیا ساقی آن جام رخشنده می به من ده که افشرده‌گشتم ز خوی

که تا از می خوشگوار افکنم غمی کآن گرفتست جان و تنم»

ـ آغاز : ٦ـ شرفنامه یا سکندر نامهٔ بحری (ص ۸٥۰) :

«خرد هر کجا گنج آرد پدید بنام خدا سازد آنرا کلید

خدای خرد بخش بحر و نواز همان تا خردمند را چاره ساز»

ـ انجام : ایضاً (ص ۹٦۸) :

«خدایا جهان را بر این گنج بخش نگهدار چون دیده را از درخش

فلک را بحکمش گراینده دار بد و داد و دین هر دو پاینده دار
تمام شد کتاب سکندر نامهٔ بحری تصنیف حضرت نظامی رحمة الله علیه بتاریخ بیست و سیوم محرم سنهٔ ۱۲۳۹ هجری مطابق می ۳۰ ماه ستمبر ۱۸۲۳ عیسوی فقط».

۹- چگونگی: این نسخه شامل شش مثنوی نظامی است که آنرا «خمسه» یا پنج مثنوی وگاهی «سبعه» یا «سته» می گویند. در سر زمین پاک و هند، مثنوی اسکندرنامه را دونام داده‌اند: اسکندرنامهٔ یا سکندرنامهٔ بحری و اسکندرنامه یا سکندرنامهٔ بری. و اینکه چرا «بری» و «بحری» می گویند قابل تحقیق و جست و جو است. «سبعهٔ نظامی» که توسط مرحوم استاد سخن وحید دستگردی چاپ شده نیز اسکندرنامه را به دو مثنوی منقسم کرده و خوب کرده و آنرا «اقبال نامه» و «شرف نامه» نامیده است. مزایای دیگر این نسخه این است که یک نفر «هندو» آنرا کتابت کرده است. از آغاز مخزن الاسرار اوراق آشفته و پوسیده شده (رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ص ۱۷۰-۱۷٤).

۲۹۰
۶۸۳

خواص سوره‌های قرآن

[دین، فارسی، منثور]

۱- اندازه: - بیرونی: ۱٦/٥×۱۰/٥ سم. - درونی: ۱۳ س ۱۲×٦ سم.
۲- اوراق: ۷ ورق. ۱٤ صفحه.
۳- کاغذ: ضخیم خاکستری روشن رنگ فرنگی، جلد کاغذی.
٤- خط: نستعلیق خوش، خوانا، روشن، عنوانها و نشانها و جدول یک خطی کنارهٔ صفحه‌ها شنگرف، جدول ٥ خطی کنارهٔ متن سیاه و سرخ و زر افشان، یک سر لوح زر افشان و ساده در آغاز، قرن ۱۳ هـ ق.
٥- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
٦- مؤلف: نام «مؤلف» و «تاریخ تألیف» آن معلوم معلوم نشد. (رک: ۹- چگونگی).
۷- آغاز: «بسم الله الرحمن الرحیم از حضرت ابی جعفر رضی الله عنه منقول است

هر که سورهٔ بقره و آل عمرانرا بخواند بصحرای قیامت این دو سوره سایه اندازد بالای سرش مانند دو قطعهٔ ابر» .

۸- انجام : «خاصیت سورة الفلق بوقت رفتن نزدیک ملوک و مراد یافتن سه بار بخواند خاصیت سورة الناس به نیت غایب که بسلامت بیاید هفت بار بخواند» .

۹- چگونگی : این نسخه را می توان «خواص سور قرآن» نامید زیرا باوجود کوچکی حجم دارای ارزش ویژه و فایدهٔ بسیار است در شناخت خواص سوره‌ه‌ی قرآن شریف . تقسیمات آن بر اساس و ترتیب سوره‌های قرآن شریف است . از سورهٔ بقر و آل عمران تا سورة الناس را در بردارد . فارسی آن روان و ساده و مفهوم همگان است .

دستور الطب و المتطبب فی تحقیق لغات الطب ۶۱۰/۹۲۴

[طب ، فرهنگ لغات طبی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : –بیرونی : ۲۳×۱۷/۵×۳ س‌م . –درونی : ۱۹ س ۱۶/۵×۹ س‌م .

۲- اوراق : ۱۸۲ ورق . ۳۶۳ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود رنگ .

٤- خط : نستعلیق شکسته ، خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» سیاه و محو کرده‌اند ، تاریخ کتابت : «۱۲۰۲ ه‍ ق» : «قد حصل الفراغ من تحریر هذا الکتاب تکمیلا روز یکشنبه وقت چاشت بتاریخ بیست و پنجم شهر ربیع الثانی سنهٔ ۱۲۰۲ یک هزار و دو صد و دو هجری مقدس معلی علی صاحبها الصلوة و السلام» .

٦- مؤلف : **«صفی الدین محمد الطبیب الگیلانی»** ، نام تألیف : **«دستور الطب و المتطبب فی تحقیق لغات الطب»** : ، تاریخ تألیف : **«۹۹۹ ه‍ ق»** : «و سمیته بدستور الطب و المتطبب فی تحقیق لغات الطب و جمعه و ألفه العبد الراجی الی

الغفور السبحانی صفی الدین محمد الطبیب الگیلانی . . . فی السنة من العشر العاشر من المایة العاشرة من هجرة خیر البریة» .

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد : «ما کان ثانی صرف اسمه من اسمه لهمزة او ماهو اقرب الیها علی غیره مثلا نقدمت الابلوح علی الاجاص لان البهاء اقرب الی الهمزة من الجیم و هکذا الی اسرة لیکون اسهل التناول» .

۸- انجام : «جمعی از تجار گفتند که ما در بحر بودیم چون بآن موضع رسیدیم هر چه از ما فراموش شده بود در ایام گذشته همه بخاطر آمد و ازین سبب است که حکماء منسوب اند بآن موضع و در هیچ زمین مثل ایشان پیدا نشده» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب و لغات طب» است . از آغاز یک برگ یا دو برگ افتادگی دارد . تقسیمات آن بر حسب حروف تهجی اول و آخر الفاظ است . بر اساس حروف الفبایی شده است و در این ترتیب رعایت حرف اول و دوم و سوم کلمات شده و لیکن گاهی مسامحه شده است . مثلا «حمی الیوم» بیش از «حمی الدق» آمده است . اکثر لغات در کنارهٔ صفحات آمده است . یادداشت‌های طبی و نسخه نویسی در کنارهٔ صفحات و آغاز و انجام آمده است . سه بیت شعر پنجابی در آخر آمده است و از واقف نیز چند بیت دارد .

٦۱۰ / ۹۱۸

دستور العلاج

[طب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ۲۲/۵×۱۵×٤/۵ سم . —درونی : ۱۵ س ۱٦/۵×۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۳۲٦ ورق . ٦۵۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هندی، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ روشن .

٤- خط : شکسته، پخته، سخت خوانا، عنوان ها و نشان ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد، تاریخ کتابت : «۱۱۹٤ ه ق» : «تمت الکتاب بعون

الملک الوهاب بتاریخ یازدهم شهر شوال سنهٔ ۱۱۹۴ هـ ق تمّ» (۷ بار).

۶- مؤلف : «**سلطان علی طبیب خراسانی**» ، نام تألیف : «**دستور العلاج**» ، تاریخ تألیف در عهد «**سلطان ابو سعید بهادر خان**». در صفحهٔ ۲ و ۳ اینگونه آمده است : «و بعد عرضمید ارد فقیر حقیر سلطان علی طبیب خراسانی که سبب تألیف این کتاب آنست که نقد حیات بیحث علم شریف طب صرف مینمود و درینمدت . . . بزبان فارسی کتابی موشح بالقاب همان . . . ابو الغازی سلطان ابو سعید بهادر خان . . . مسمی به دستور العلاج کرده شد . . . مشتمل بر مقدمه و دو مقاله».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، جواهر حمد و ثنا خدایی را که حکیم حاذق است و ستایش شکر بیقیاس رحیمی را که شفا بخش خلایق است».

۸- انجام : «و آب دهن روزه دار که مزاج او گرم بود کژدم را بکشد کرنب را پوست نمایند و در خانه گذارند کژدم بگریزد و آب تره برگ او بروی اندازند بمیرد و دور کردن کیک تبازرد . . . آب آنرا در خانه باشد کبکان بمیرند و بگریزند و طبع خرنوب و عنیق همچنین باشد والله اعلم بالصواب و الیه المرجع والمآب».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب قدیم» و «دارو شناسی» و «مفردات طب» و روش معالجه و مداوا به طرز قدیم است . تقسیمات آن بر اساس «مقدمه ، مقاله ، باب ، فصل ، نوع» ، است و جمعاً یک مقدمه و ۲ مقاله و هر مقاله چند فصل و چند باب و چند نوع دارد . در کنارهٔ صفحات یادداشت های طبی به زبان فارسی و گجراتی و گورمکی آمده است . چاپ شده است .

۶۱۰ / ۹۵۷

دستور العلاج

[طب (پزشکی) ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۰/۵×۳۳/۵×۴ سم . —درونی : ۲۱ س ۱۴×۲۶/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۴۲ ورق . ۴۸۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد و خاکی رنگ فرنگی، جلد مقوایی و پارچه‌یی سرخگون.

٤- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، رسم الخط فارسی و اردو، جدولهای یک خطی و عنوانها و نشان ها و سر فصلها شنگرف، قرن ١٤ ﻫ ق.

۵- کاتب : «میان فضل آلهی بن غلام محمد بن حکیم دیندار»، تاریخ کتابت: «۱۹۱۳ بکرمی=۱۲۷۸ ﻫ ق» : «تمت تمام شد بعون الله تعالی کتاب دستور العلاج بدست خط فقیر حقیر پر تقصیر میان فضل آلهی بن غلام محمد بن حکیم دیندار حال سکونت ماجره بتاریخ ۲۲ ماه بهاگن سنهٔ ۱۹۱۳ سنهٔ ۳۳٤ کذا».

٦- مؤلف : «سلطان علی طبیب خراسانی»، نام تألیف: «دستور العلاج»، تاریخ تألیف: در عهد «ابو الغازی سلطان ابو سعید بهادر خان در سال ۹۳۳ ﻫ ق»: «بعده فقیر حقیر سلطان علی طبیب خراسانی که سبب تألیف این کتاب آنست که درمیان فضیلت علم طب... مسمی بدستور العلاج نوشته شده بود... برسم تحفه نذر کتاب خانهٔ اعلی حضرت... الخاقان بن الخاقان ابو الغازی سلطان ابو سعید بهادر خان... کرده شد».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم جواهر حمد و ثناء خدایرا عزوجل که حکیم حاذق است و ستایش شکر بیقیاس رحیمی را که شفا بخش خلایق است و مفرح شکری که ترکیب آن نوشداروی دلهای رنجوری است».

۸- انجام : «زراوند طویل جنطیانا و پوست بیخ کبرو آرد گرسنه اجزاء برابر بشراب یا ماء العسل اختیار نمایند و تریاق اربعه و سنجر سینا و داوالمسک قاید دارد و نمک و سرکه برگزیدگی اوطلا سازند کفایت بود والله اعلم تمت تمام شد».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب» است به زبان فارسی. تقسیمات آن بر حسب «مقاله» و «باب» و «فصل» است و فهرست همه مقاله‌ها و ابواب و فصول در آغاز آمده است و جمعاً «یک مقدمه و ۲ مقاله و ١٦ باب» و هربابی چند فصل دارد. در عهد ابوالغازی سلطان ابو سعید بهادر خان پسر منصور کوچ کانجی خان که از ۹۳٦ تا ۹۳۹ در ماوراء النهر سلطنت کرده تألیف شده است. مؤلف از پزشکان درجه اول خراسان بوده و مدت

چهل سال پزشکی کرده است . چنان به نظر می رسد که این نسخه «مقدمهٔ دستور العلاج» ، باشد زیرا در آغاز آمده است : «فهرست مقدمهٔ کتاب دستور العلاج» واصل نسخهٔ «دستور العلاج» ، دیگر است (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۳۹۸) . مهر «کتاب خانه رشیدیه» دارد . فهرست مقدمه ، تاریخ کتابت سمت ۱۲۶۷ دارد .

۸۹۰
۸۷۳

دستور همت

[ادب ، داستان عشق ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲×۳۰×۲۰ س‌م . -درونی : ۱۵ بیت (۱۵ س) ۷/۵×۱۶/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۱۵۰ ورق . ۳۰۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد پارچه‌یی و کاغذی زرد رنگ و آستر آن سفید .

٤- خط : نستعلیق ، رسم الخط اردو و فارسی ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و جدولهای ۲ خطی فواصل عنوان‌ها و مصاریع شنگرف ، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ، تاریخ کتابت : «۱۱۳٤ ه ق» : تمام شد بخیریت نسخهٔ دستور همت تصنیف میر محمد مراد تحریر بتاریخ سیزدهم شهر شوال هنگام سه پهر روز گذشته مطابق سنهٔ ۱۱۳٤ هجری» .

٦- مؤلف : «میر محمد مراد» ، نام تألیف (مثنوی) : **«دستور همت»** ، تاریخ تألیف : **«همت خان=۱۰۹٦ ه ق»** ، در صفحهٔ ۳۰۰ چنین آمده است :

«چو کردم سال تاریخ انتخابش بهمت خان موافق بود حسابش
در آن ساعت که میکردم تمامش خرد دستور همت کرد نامش» .

(رک : ۵-کاتب) .

۷- آغاز : بسم الله الرحمن الرحیم ،

خداوندا بفکرم تازه جان کن بحمد خویش اول تر زبان کن
کرامت کن به لطف خود زبانم که من بسیار ژولیده بیانم
بیـانی ده زبـان الکنم را قبـولی بخش در دلهـانم را
دل افسرده‌یی را گرمیی بخش درشتی سخن را نرمیی بخش».

۸- انجام : «مرا از نظم این افسانهٔ عشق چراغ افروز دولتخانهٔ عشق
همین باشد همین فخر و مباهات که گاهی مصرع ازین جمله ابیات
زند ناخن بدل اهل سخن را بر افروزد دماغ انجمن را».

۹- چگونگی : این نسخه شامل یک داستان عشقی است که میان «کامروپ» پسر راج بیت راجای اوده و «دلتاکام» دختر چترپت راجای سراندیب اتفاق می افتد. بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن» سروده شده از مزاحفات بحر هزج مسدس و جمعاً در حدود ۴۵۰۰ بیت دارد. اشعار این مثنوی شور انگیز و شیرین و دلاویز است. شاعر که میر محمد مراد نام داشته در عهد «همت خان بهادر» می زیسته و مثنوی را به نام او «**دستور همت**» کرده است. تقسیمات آن بر حسب موضوعاتی است که شاعر برگزیده و یا شنیده است. «توحید، معراج، نعت، مدح، سبب نظم داستان، داستان، خاتمه». یک ورق از آغاز افتاده که دوباره کتابت کرده، وافزوده اند.

۸۹۰
۶۳۵

دقایق الحقایق

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۲/۵ × ۱۶ × ۳ س‌م. ـ درونی : ۱۶ س ۱۸ ؛ ۹/۷ × س‌م.
۲- اوراق : ۱۸۴ ورق. ۳۶۸ صفحه.
۳- کاغذ : ضخیم خاکی روشن رنگ سیالکوتی، بدون جلد.
۴- خط : نستعلیق و شکسته، روشن، خوانا، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۲ ه‍ ق.
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است.
۶- مؤلف : «احمد رومی» یا «**مولانا ابا الفضل احمد الرومی**» **خلیفهٔ مولانا جلال الدین**

روسی : نام تألیف «دقایق الحقایق»، تاریخ تألیف «۷۲۷ھ ق» (رک : مجلهٔ وحید ، شمارهٔ مسلسل ۱۱۷ شهریور ۱۳۵۲ مقالهٔ دیدار از کتابخانه‌های پاکستان نوشتهٔ محمد حسین تسبیحی) . در صفحهٔ ۲ و ۳ چنین آمده است : «هذا رسالة من کلام احمد الرومی . . . از قوت جاذبهٔ آن عزیز آن را حقایق ساخته شد و نام رساله دقایق الحقایق نهاده آمد و این حقایق در هشتاد فصل درج کرده شد».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و التابعین اجمعین و التکلان فی جمیع الامور خالق السموات و الارضین هذه رسالة من کلام احمد الروسی» .

۸- انجام : ناقص است و گویا یک ورق افتاده است : « و این آسمان و این زمین را بنهاد اول نور محمد مصطفی را بیا فرید که اول ما خلق الله تعالی تعالی نوری از نور محمد مصطفی نفس کل و هیولا و افلاک و عناصر پدید کرد و چون این دنیا آفریده شد دنیاراسراسرپر» .

۹- چگونگی : این نسخه برداشتی است از مثنوی مولوی و از اندیشه و سخن جلال‌الدین محمد بلخی مولوی رومی (۶۰۴- ۶۷۴ ھ ق) که مؤلف وی را همه جا خداوند گارمی نامد. تقسیمات آن بر «هشتاد فصل» است و از فصل هشتادم یک ورق یا بیشتر افتادگی دارد . برگزیده یی از اشعار مثنوی مولوی‌را می آورد و بر پایهٔ آیات قرآنی و روایات و حکایات و احادیث و سخنان پیران طریقت و کلمات مشایخ به شرح و تفسیر آنها می پردازد . نثر فارسی آن روان و به «سبک پاکستانی» می ماند (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱ ، ص ۱۹۲-۱۹۴) .

۲۹۰/۷۰۱

دلایل الخیرات

[دین، ادعیه و اوراد، عربی، منثور]

۱- اندازه : ــبیرونی : ۱۹ × ۱۲ × ۳/۵ مم. ــدرونی : ۳۷ س ۱۴ × ۸ مم .

۲- اوراق : ۲۲۴ ورق. ۴۴۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هراتی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و تیماجی ضربی منقش با عطف پارچه‌یی سبز.

٤- خط : ثلث خوش، روشن، خوانا، پخته، نشانها و عنوانها و الفاظ «محمد» و «اللهم» شنگرف، جدولهای ۹ خطی کنارهٔ متن شنگرف و سیاه زرین و سبز و جدولهای ۲ خطی بیرون از متن سیاه، میان سطرها و الفاظ، نقاشی دندان موشی زرین و ١٦ لوح و ۲ تصویر از مسجد و روضهٔ حضرت محمد (ص) و خانهٔ کعبه و متعلقات آن به سبک نقاشی هراتی، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : نام کاتب و نقاش خوانده نشد، تاریخ کتابت «۱۱۲۳ ه ق»: «تمت النسخة الشریفة و ثبت بخط المؤلف در شهر شوال المکرم سنهٔ یکهزار یکصد و بیست و سه بود . . .».

٦- مؤلف : «**ابو عبدالله محمد بن سلیمان الجزولی الشملالی الشریف الحسینی متوفی ۸۷۰ ه ق**»، نام تألیف: «**دلایل الخیرات**» تاریخ تألیف معلوم نشد (ر ک: آصفیه، ج ۱، ص ۹).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و صلی الله علی سیدنا و مولینا محمد صلی الله علیه وسلم الحمد لله الذی هدینا للایمان والاسلام و الصلوة والسلام علی سیدنا محمد الذی استنقذنا به».

۸- انجام : «وصلی الله علی محمد و علی آله و صحبه وسلم تسلیماً و الحمدلله رب العالمین و هو حسبنا و نعم الوکیل تمت النسخة الشریفة و ثبت بخط المؤلف اللهم اغفر لمؤلفه و ارحمه و لکاتبه و لقاریه و لسامعه و ارحمهم و اجعلنا من المحشورین فی زمرة النبیین و الصدیقین یوم القیمة بفضلک یا ارحم الراحمین».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «دعا و مناجات و صفت ذات باری تعالی و حضرت محمد (ص)» است. نسخ خطی آن باالواح گوناگون و خطوط متنوع بسیار زیبا و خوش همه جا در دسترس است و اکثر نسخه‌ها با تصاویر روضهٔ منورهٔ حضرت محمد (ص) و خانهٔ کعبه آراسته است و تقریباً همه تصاویر بر یک طرح و نمونه است و گویی از یکدیگر تقلید کرده‌اند. تاکنون شرح های گوناگون به زبان های مختلف سرزمین پاک از جمله شرح فارسی برآن

نوشته‌اند به نام «مطالع المسرات فی شرح دلایل الخیرات» . این نسخه از لحاظ اینکه جملهٔ «و ثبت بخط المؤلف» را در آخر دارد ارزش ویژه دارد . تقسیمات آن براساس الفاظ «اللهم» و «محمد» و «حرف عطف» است که هر کدام در آغاز یک مناجات و یا یک موضوع دعایی آمده است، در مبحث اسمای حضرت محمد (ص) «۲۰۰ اسم» مفرد و مرکب برای آن حضرت آورده است .

الدوحة المیادة فی حدیقة الصورة و المادة ۱۱۰/۹۱

[فلسفه یا حکمت، ماوراء الطبیعه، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۱/۶×۱۴/۶×۲/۶ سم. —درونی : ۱۷ س ۱۴/۵×۷ سم.

۲- اوراق : ۲۰۷ ورق . ٤١٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ هراتی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ در غلاف پارچه‌یی دودزده .

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و کلمات شواهد شنگرف . قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «سید ریاست علی محب» ، تاریخ کتابت : «۱۲۳۸ هـ ق» «تمت الرسالة المسماة بالدوحة المیاده فی حدیقة الصورة و المادة لحکیم الدهر محمود الجونپوری بتاریخ هفتم شهر جمادی الاول سنهٔ ۱۲۳۸ بروز سه شنبه بوقت دوپهر بخط خام سید ریاست علی اختتام یافت» .

٦- مؤلف : «ملا محمود بن شیخ محمد بن شاه محمد الفاروقی الجونفوری متوفی ۱۰٦۲ هـ ق» نام تألیف : «الدوحة المیادة فی حدیقة الصورة و المادة» تاریخ تألیف معلوم نشد : وجعلتها رسالة مفردة موسومة بالدوحة المیاذة فی حدیقة الصورة و المادة» . (رک : ۵—کاتب و ۹—چگونگی) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، احمد الله حمد الشاکرین واصلی علی محمد و آله الطاهرین اما بعد فانی کنت قد انتصبت لتعلیم ما علمنی الله و الهمنی من الصدق المبین و الحق الیقین من اسرار الحکمة الحقة» .

۸- انجام : «و تقدم الهیولی لکونها قابله علی الصورة من حیث الفردیة المقلقة من غوامض حکمة الله المودعة فی خلقتها و من غوامض حکمة مافوق الطبیعة و لعلی جنیست منها الستر و اخفی و مرت فی تحقیقتها با انفیضی المعلی».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ماوراء الطبیعة و حکمت» است که در آن خالق و خلقت و مخلوق مورد بحث. قرار گرفته است. تقسیمات آن براساس «فن» و «مقاله» و «فصل» است و چنان به نظر می رسد که شرح نسخه‌یی دیگر باشد در حکمت. زیرا در لابلای نسخه به «قلت» و «اقول» و «قال» برمی خوریم. در آغاز یک مهر دارد: «ولیعهد محمد بهادر ابن رضا جهاندار شاه ابن میرزا محمد معظم علی میرزا رضی الدین ۱۲٤۸». فهرست مطالب در آخر نسخه آمده، و روی جلد نوشته است «شرح شمس بازغه».

دول رانی خضر خان

۸۹۰ / ۷۵٦

[ادب، بزم و رزم، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : —بیرونی: ۱۷×۱۰/۷×۲ سم. —درونی: ۱۳ و ۱٤ س ۱۲×٦سم.

۲- اوراق : ۱۳۵ ورق. ۲۷۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری، آب رسیده، پوسیده، بدون جلد.

٤- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته؛ عنوانها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۱ هق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است.

٦- مؤلف : یا (شاعر) «**امیر خسرو دهلوی ٦۵۱-۷۲۵ ه ق**»، نام تألیف (مثنوی): «**دولرانی خضر خان**»، تاریخ تألیف (سرودن): «**۷۱۵ ه ق**»:

اگر چون لیلی و مجنون بترتیب دولرانی خضر خان کرده ترکیب
خطاب این کتاب عاشقی بر دولرانی خضر خان ماند در دهر».
(رک: شعر العجم، یا تاریخ شعر و ادبیات ایران، ج ۲، تألیف شبلی نعمانی، ترجمهٔ سید محمد-تقی فخرداعی گیلانی، ص ۱۰۳).

۷- آغاز : ناقص است و چنین آغاز می گردد:

«دول چون جمع دولتهاست در سمع در این نام است دولتها بسی جمع

جو رانی بود صاحب دولت نام دولرانی مرکب کردمش نام
جو نام خان به نام دوست ضم شد فلک در ظل آن هر دو علم شد
خطاب این کتاب عاشقی بهر دولرانی خضر خان ماند درد هر»

۸- **انجام** : ناقص است و چنین انجام می یابد :

«بدل رنج آرد و در سینه راحت جسد را مرهم و جان را جراحت
بشادی ها دهد در نغمهٔ تاری کند در کام غمها غمگساری
بمی خواران دهد داروی مستی به خون خواران صدای بت پرستی
جگر بر سر آتش فشاند نمک بر رخنهٔ دلها فشاند» .

۹- **چگونگی** : این نسخه یک مثنوی عشقی و رزمی است شبیه مثنوی «لیلی و مجنون» یا «خسرو و شیرین» نظامی سرودهٔ امیر خسرو دهلوی شاعر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم ه‍ ق . نام آن مثنوی **«دولرانی و خضر خان»** است . دولرانی دختر راجه (پادشاه) گجرات بوده است . خضر خان پسر سلطان علاء الدین بود و او عاشق «دولی رانی» شد و او را به‌نکاح خود در آورد . خضر خان خودش این قصه را با امیر خسرو درمیان گذاشت و او هم آنرا به صورت مثنوی در آورد و «عشقیه» نام گذاشت . در مدت چهار ماه در سال ۷۱۵ ه‍ ق سروده شده است . تقریباً ۴۶۱۹ بیت دارد . (رک : شعر العجم ، ج ۲ ، ص ۱۰۳) . تقسیمات این نسخه بر حسب موضوعات داستان است از آغاز زندگی دولرانی و خضر خان تاپایان آن و در ضمن وقایع تاریخی و جنگ ها و رزم ها و بزم ها و عشق ها و شادی را شرح داده است که همهٔ آنها شامل وقایع تاریخی و اجتماعی و ادبی شبه قارهٔ هند و پاک در عهد امیر خسرو دهلوی است و بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن» سروده شده است که از مزاحفات بحر هزج مسدس محذوف یا مقصور است. متأسفانه این نسخه از آغاز و انجام ناقص است.

۸۹۰
۹۶۱

دین المریدین

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : -بیرونی : ۲۰×۱۳/۵×۰/۴ سم . -درونی : ۱۵ س ۱۶/۵×۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۳۱ ورق. ۶۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری، آب رسیده، بدون جلد (اوراق شده).

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن عنوان ها و نشان ها شنگرف، قرن ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : «نظر علی»، تاریخ کتابت: «۱۲۶۵ ه ق» : «تمت الرسالة در شهر معظم ملتان تحریر بالتاریخ چهارم ماه رجب سنهٔ ۱۲۶۵ کاتب کلیب آنحضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نظر علی غفرالله له ولوالدیه تم تمت تمام شد،

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بندهٔ گنه کارم

الهی تو بخشی نویسنده را بجنت رسانی تو خواننده را»

۶- مؤلف : «محمد جلالی شاهی»، نام تألیف: «دین المریدین»، تاریخ تألیف: «اوایل قرن نهم هجری قمری» : «اما بعد کلیب سلسلهٔ علیهٔ نبوی محمد جلالی شاهی رضوی این چند کلمه برسنن خاتمه که آخر مصنفات قدوة السادات خدمت خواجه صاحب راز خاتم خواجگان چشت امیر سید محمد گیسو دراز است و حضرت خاتم المحبوبین سید محمد بن عبدالله الملقب بشاه عالم من عندالله آنرا با خود میداشتند از خامهٔ خام بیرون داد و دین المریدین نام نهاد».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر و به نستعین الحمد لله ذی الجلال والاکرام علی نواله کما ینبغی لکرم وجه ربنا و عز جلاله والصلوة علی مرید جلال الله و مراد جماله سیدنا و مولانا محمد بن عبدالله و آله اما بعد».

۸- انجام : «وعلیک بحفظ القلب یعنی دل را نگه داری و بچیزی دیگر ورای مطلوب مشغول نکنی و کسب دل را پیش نهاد و همه سازی، بیت:

هست دلت بیضهٔ مرغ نکو بی اثر پرش و جنبش درو

تا که بجنبش رسد آنکه پرش زیر دم پیر دهش پرورش

تمت الرسالة در شهر معظم ملتان بالتاریخ چهارم ماه رجب ۱۲۶۵».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی در موضوع «عرفان و ادب و آداب و رسوم سلوک» بر اساس عقیدهٔ سلسلهٔ چشتیه است. نسخه‌یی است ارزنده و درخور. نثر فارسی آن روان و ساده و مفهوم آمیخته با اشعار عرفانی که اکثر آنها را مؤلف سروده است. اصل مطالب نسخه از کتابهای سید محمد گیسودراز (۸۲۵ هـ ق) و سید محمد بن عبدالله ملقب به شاه عالم استخراج شده است و از قول مشائخ سلسلهٔ چشتیه اقوال فراوان دارد. در کنارهٔ صفحات یادداشتهایی دارد.

۸۹۰/۸۶۵

دیوان اسیر

[ادب، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : –بیرونی: ۲۲٫۵×۱۲٫۵×۳ س‌م. –درونی: ۱۲ تا ۱۷ بیت (سطر) ۱۶×۷ س‌م.

۲- اوراق : ۲۸۵ ورق. ۵۶۹ صفحه.

۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ هندی، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ، ضربی ترنج دار، در ترنج «عمل عظیم الله» نام جلد ساز آمده است، شیرازه دار، پوسیده.

٤- خط : نستعلیق خوش خفی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان ها و جدولهای یک خطی فواصل ابیات و میان مصاریع و آغاز غزلیات شنگرف، جدولهای ۳ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف، در آغاز یک سر لوح ساده و جدولهای ٦ خطی چهار رنگ. قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

٦- مؤلف : یا (شاعر): «اسیر»، نام تألیف: «دیوان اسیر»، تاریخ تألیف: «در مدت عمر شاعر» (ر ک: گنج بخش، ج ۲، ص ۱۸۰–۱۸۱). نام شاعر در مقطع غزلیات آمده است:

میکند افسردگی داغت اسیر　　گر نباشد سوختن پیراهنت

اسیر از من چه میپرسی غم دل　　عنانم در کف آشفته راییست»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،

ای دانهٔ تسبیح خیالت دل دانا سر حلقهٔ مستان رخت دیدهٔ بینا
یک محرم راز تو چه معشوق و چه عاشق یک جلوهٔ حسن تو چه یوسف چه زلیخا
دریوزهٔ هر ذره ز رخسار تو خورشید سرمایهٔ هر قطره ز انعام تو دریا».

۸- انجام : «خورشید گل گوشهٔ دستار کسی گلشن چمن سایهٔ دیوار کسی
دلسوختهٔ گرمی بازار کسی آیینه در خانهٔ دیدار کسی»

۹- چگونگی : این نسخه شامل «قصاید و غزلیات و ترجیعات و مقطعات و رباعیات» اسیر است و لیکن کدام اسیر ؟ در مقاطع همهٔ غزلیات نام «اسیر» یا تخلص «اسیر» آمده است. تقسیمات آن به این ترتیب است: قصاید، غزلیات، ترجیعات، مقطعات، رباعیات. ترتیب قصاید برحسب حروف روی و قواف نیست و لیکن غزلیات به ترتیب حروف قواف و روی است. در حدود ۴۵۰۰ بیت دارد. در آغاز و انجام و اواسط نسخه بعضی اشعار و یادداشتهای فارسی به خط شکسته و تحریر آمده است.

۸۹۰/۸۸۸

دیوان اسیری

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶×۱۶×۲ سم. —درونی : ۱۴ بیت ۲۲×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۱۲۸ ورق. ۲۵۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد سفید رنگ سیالکوتی، اندکی آب رسیده، جلد کاغذی با عطف پارچه‌یی نارنجی رنگ.

۴- خط : نستعلیق، رسم الخط اردو، خوانا، ناپخته، جدولهای دو خطی و سه خطی میان مصاریع و در فواصل عنوان ها و کنارهٔ متن شنگرف و زرد. قرن ۱۳ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«اسیری»**، نام تألیف : **«دیوان اسیری»**، تاریخ تألیف : **«در مدت عمر شاعر»**. نام یا تخلص شاعر «اسیری»، در مقطع غزلیات آمده است :

«جانان ز اسیری چو شدی فارغ آزاد　اغیار جهانرا همگی یار تو دیدم (ص۲۱۸)
من اسیری در بقا بعد الفنا　مظهر کل بحر عمان یافتم (ص ۲۱۸)
گفتم که پیر میکده این درچه بستهٔ　گفتا اسیر یا که درآدر گشوده ایم (ص۲۱۹)

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

یا سیدی و یا سندی انت منیتی　والله لیس غیرک قصد او نیتی
ما خاب سائل لکریم من اجله　و جهت نحو ساحتکم رکب حاجتی»

۸- انجام : «ز جفای عاشقان را ز دو دیده خون روان است
نکنی بچشم رحمت نظری بدوستداران
به شب سیاه زاغت نکند اسیری ره گم
که ز زیر زلف بیند رخ تو چون ماه تابان» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب زبان فارسی» و شامل «غزلیات فارسی» سرودهٔ «اسیری» است و تخلص «اسیری» در همهٔ مقاطع غزلیات آمده است . در اشعار و غزلها گاهگاهی تعقیدات لفظی و سکتات حروف و اشتباهات قافیه و تزلزل وزن دیده می‌شود . در حدود ٤۷۰ غزل و تقریباً ۳۰۰۰ بیت دارد . همهٔ غزلیات بر حسب حروف الفبایی ردیف و قافیه تنظیم شده است و فقط تا اواخر حرف نون (ن) در این نسخه موجود است و ظاهراً این نسخه تا همین حرف نون (ن) (ص ۲٤٤) پایان یافته است اما تا صفحهٔ ۲٤٦ ادامه دارد . گویا دیوان اسیری چاپ نشده است .

۸۹۰
۸۵۱

دیوان اهلی

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی : ۱۷/۵×۹/۵×۲ س‌م. —درونی: ١٤ س (بیت) ۱۲/۵×۶/۵ س‌م.

۲- اوراق : ١۰٤ ورق . ۲۰۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سمرقندی ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ با عطف وصالی شده .

٤- خط : نستعلیق خفی خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، پخته ، زیبا ، عنوان ها

و نشان ها و سر فصلها زرین و لاجوردی ، در صفحهٔ اول و دوم یک سر لوح و سه کتیبه در زمینهٔ زرین و لاجوردی ، قرن ۱۰ ه ق . جدولهای ۳ خطی زرین و سیاه در فواصل ابیات و عناوین و جدولهای ۷ خطی سیاه و زرین و لاجوردی در کنارهٔ متن .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون ناقص است .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«اهلی»** ، نام تألیف : **«دیوان اهلی»** ، تاریخ تألیف : «در مدت عمر شاعر» . نام اهلی در مقطع اشعار آمده است :

«در دل اهلی بود مهر پریرویان نهان
عشقبازی بابتان خوبست و پنهان خوبتر» (ص ۴۲) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
ای نور عقل کرده چراغ دماغ ما   وز برق عشق ساخته روشن چراغ ما
ما فارغیم و لطف تو از نعمت دو کون   اسباب جمع کرده ز بهر فراغ ما»

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و اینگونه انجام می شود : «ایضاًله ،
اهلی زجهان چو قسمت خویش خوری   گر کوشی وگرنه کی کم بیش خوری
بگریز ز خلق زانکه زنبور و شهد   گرنوش طلب کنی همه نیش خوری» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل غزلیات و قصاید و ساقی نامه و ترجیعات و ترکیبات و رباعیات و از لحاظ خط و کتابت ارزنده است و سهوالقلم ندارد و به علت صحافی، اوراق جا بجا شده و ترتیب اشعار به هم ریخته و آشفته شده است ، مثلاً «ترجیع بند» که ظاهراً لفظ «تم» در آخر دارد در صفحهٔ ۸۳ قرار گرفته است و سه صفحه از غزلیات در آغاز یعنی قبل از صفحات آغاز آمده است . قصایدی در مدح «شاه اسمعیل صفوی» و «علی شیر» و «امیر سید شریف» دارد . در حدود ۲۳۰۰ بیت دارد . و شاعر ظاهراً از شاعران مداح دربار شاه اسماعیل صفوی بوده است . در آغاز و انجام اشعار پراکنده دارد و «عبدالباقی» کتابت کرده است و تخلص «ناظم» دارد . چند جانشان مهر داشته که عمداً محو کرده اند . و نیز از «آخندزاده» و «ملا محمد صدیق خان در صفحات آخر دارد» .

۸۹۰
۷۴۲

دیوان بابا فغانی

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : –بیرونی: ۱۶/۵×۱۱/۵×۳/۵ س‌م. –درونی: ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ بیت (سطر).

۲- اوراق : ۱۷۷ ورق . ۳۵٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، کرم خورده ، هر برگ در غلاف کاغذ مومی یا کاغذ زر ورق گذاشته شده و وصالی شده ، جلد مقوایی و گالینگوری با عطف چرمی ارغوانی .

٤- خط : نستعلیق خوش خفی ، رسم الخط هراتی ، روشن ، خوانا ، الفاظ آغاز و انجام ابیات به علت وصالی محو شده . در فواصل قصاید و غزلیات و دیگر اشعار کتابه های زیبا و گل و بوته نگاری ، در صفحهٔ ۵٦ (ورق ۲۸) یک سر لوح در زمینهٔ لاجوردی به سبک مکتب هرات و نقاشی های دندان موشی میان ابیات ، جدولهای ۲ خطی فواصل مصاریع و ابیات سیاه و زرین و جدولهای ۸ خطی کنارهٔ صفحات لاجوردی و سیاه و زرین و سرخ و قهوه‌یی . قرن ۹ و ۱۰ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . در آخر چنین آمده است : «تمت الکتاب بابا فغانی بعون الله الملک الرحیم» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«بابا فغانی شیرازی متوفی ۹۲۵ ه‍ ق»** ، نام تألیف : **«دیوان بابا فغانی»** تاریخ تألیف در مدت عمر شاعر . نام «فغانی» در مقطع غزلیات آمده است و لیکن به «بابا فغانی» یا «بابا فغانی شیرازی» شهرت دارد . وی مدتی در دربار سلطان یعقوب آق قویونلوزیست . درمیان سر لوح صفحهٔ ۵۷ آمده : **«دیوان بابا فغانی»** و در مقطع اشعار **«فغانی»** :

صد مرده زنده کرد فغانی طبیب شهر   من از دعای کیست که رنجور مانده ام
«چون دست بدان تازه‌چمن یافت فغانی   آزار به گلبرگ تر او نرسانید»

۷- آغاز : (ص ۵۷ ورق ۲۸) : دیوان بابا فغانی ،

ای سرنامه نام تو عقل‌گره گشای را   ذکر تو مطلع غزل عشق سخن سرای را

دل که فروغ میدهد جام جهان نمای را آینه وار یافته یکنظر از جمال تو
عشق تو جلوه می دهد خنجر سرزدای را تیغ زبان عارفان رنگ گرفت همچنان
چو نبکرشمه سردهی نرگس سرمه‌سای را» نسخهٔ سحر سامری کاغذ توتیا شود

۸- انجام :

«حسن تو روشن از نظر روشن منست
نور چراغ روی ترا روغن منست
بده ساقی شراب تلخ و بیهوشم . . .
شدم دوش از رخت محروم رو شرمنده است
جا . . . با کسی شوخی و بی باکست
جان مرا سوختی این چه هوسنا کیست
داغ داغم از خیال دوزخ و فکر کنشت
که چراغ مسجدم سوزد گهی شمع کنشت» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل غزلیات و قصاید و قطعات و رباعیات و مفردات و دیگر انواع شعر است از بابا فغانی شیرازی . اصل دیوان از (صفحهٔ ۲۷) (ورق ۲۸) آغاز می گردد . ظاهراً ۱۴ ورق (صفحه ۲۸) از آغاز افتادگی دارد . از ورق ۱۵ (صفحهٔ ۳۰) قصایدی و مثنویات کوتاهی آغاز می‌گردد که شاید از بابا فغانی باشد . نام‌وی را در این اشعار نیافتم و لیکن از سبک شعر و نام ممدوح می توان گفت که این اشعار از بابا فغانی است ، مثلاً قصیده‌یی دارد به مطلع :

«ای بسته جون به موی راه خدامگر دارد ز پهلوی تو صفا در جفا مگر»

و مقطع :

«ای ساقیان بزم ترا توامان پری ترک در سرای تو خورشیدومشتری»

این نسخه سهوالقلم کاتب ندارد اما به علت وصالی الفاظ آغاز و انجام ابیات سخت خوانا است نشان چند مهر دارد که از همهٔ آنها یکی خوانده می شود : «قاسم بن الحسین ۱۲۲۰ ه ق» . قدمت نسخه به عهد مؤلف می رسد .

۸۹۰ / ۷۰۶

دیوان بیدل

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزل»]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۱×۱۳×۱/۵ س‌م . -درونی : ۹ و ۱۰ و ۱۱ بیت (س) ۸/۵×۵/۵ و ۱۲×۵/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۱۰۲ ورق . ۲۰۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ بخاری ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سبزگون ضربی و ترنج دار و شیرازه دار و عطف و گوشه چرمی تیره رنگ .

۴- خط : شکسته ، سخت خوانا ، جدولهای یک خطی و دو خطی کنارهٔ صفحات شنگرف . قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، چون از آخر ناقص است .

۶- مؤلف : یا شاعر: «بیدل» و «ابوالمعانی میرزا عبدالقادر بیدل»، نام تألیف : «دیوان بیدل»، تاریخ سرودن: مدت زمان عمر شاعر . لفظ «بیدل» در مقاطع غزل ها آمده است .
«بیدل زره حمد بصد مرحله دوراست
خاموش که آواره و هیچ اند بیان ما»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
باوج کبریا کز پهلوی عجز است راه آنجا
سرمویی گراینجا خم شوی بشکن کلاه آنجا
ادبگاه محبت ناز شوخی بر نمی دارد
چو شبنم سر به مهر اشک می نالد نگاه آنجا
بیاد محفل یادش سحر خیز است اجزایم
تبسم تا کجا پاچیده باشد دستگاه آنجا
مقیم کوی الفت باش خواب پادشاهان کن
بهم می آورد چشم تو مژگان سیاه آنجا» .

۸- انجام : ناقص و تادو غزل از حرف «لام» ادامه دارد :

«نشود عرض کمالم کلف چهرهٔ عجز / در لعل آیینه نگذاشته ام همچو هلال
ناتوانی چه قدر جوهر قدرت دارد / آسمانی برمژه برداشته ام همچو هلال
بیدل ار هستی من پا برکابست نمود / شام را سحر انگاشته ام همچو هلال
نوبهار آن بامداد من بیمار گل / تا بجایی رنگ کود دایم بگرد یار گل

۹- چگونگی : این نسخه شامل غزلیات «بیدل» از حرف الف تا دو غزل از حرف «لام» بر حسب حرف روی و با خط شکستهٔ بی نقطهٔ سخت خوانا کتابت شده است ، در آغاز و انجام بعضی یادداشتها و اشعار پراکنده و توضیحات ادبی و تاریخ وفات آمده است . اشعار از این شاعران است: ابوسعید ، فرخی، مسعود ، لسانی ، شریف تبریزی ، عبدالغنی ، ناصر علی سرهندی ، خاقانی ، سعدی شیرازی ، عطاء سمیعی شیرازی ، خواجه خسرو ، مولانا جام ، سعید قریشی ، صائب ، واصفی هراتی ، ظهیر فاریابی ، رشید الدین وطواط ، مولانا فلکی شیروانی ، عرفی شیرازی ، هلالی ، ادیب صابر ، خرد مند ، واله همدانی ، واقف ، رهی معیری ، امیر معزی ، «محسن» ، خواجه معین الدین چشتی، ارزق هراتی ، مولوی ، حزین لاهیجی ، سنائی ، «اسدی اشتری» . از صفحهٔ ۱۷ تا ٤۰ و از صفحهٔ ٤۹ تا ٥۸ تقریباً کلیهٔ صناعات شعری به نظم و نثر و با خط خوش در حاشیه کتابت شده است . از صفحهٔ ٦۱ تا صفحهٔ ٦٥ دربارهٔ «٥ تن» و «۱۲ امام» به نام هر یک اشعار نغز آمده است . و تاریخ وفات این اشخاص نیز در این نسخه آمده است : «عبیدالله جان مجددی ۱۳٤۸» و «حاجی فقیر احمد نامی» و «حافظ جی» و «ملا عبدالفتاح» و «حاجی محمد عظیم» .
این نسخه از لحاظ یادداشتهای ادبی و شعری ارزش فراوان دارد .

۸۹۰/۸۲۸

دیوان بیدل

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزل»]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۵۳×۳٤×۱/۵ سم . ــ درونی : ۲۹ س (هر سطر ۳ بیت یا شش مصراع) . ٤۰×۲۳ سم .

۲- اوراق : ۱۱۴ ورق . ۲۲۸ صفحه .

۳- کاغذ : کاغذ سفید رنگ کابلی ، اندکی ساییده شده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوابی با عطف و گوشهٔ کرباسی خاکی رنگ .

۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان ها و سر فصلها شنگرف و لاجوردی ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «**ابوالمعانی میرزا عبدالقادر بیدل ۱۱۲۳—۱۰۸۰ ه ق**» ، نام تألیف : «**دیوان بیدل**» ، تاریخ تألیف : «در دوران مختلف عمر شاعر» نام بیدل در مقطع غزلیات آمده است :

«یک گل درین بهار اقامت سراغ نیست
بیدل ز زنگ خود همه‌دامن شکسته اند» ص ۱۲۴

«خیال اندیش دیداریم بیدل شب ما دلنشین آفتاب است»

۷- آغاز : ناقص و افتادگی دارد و چنین آغاز می شود :

«سادگی‌نگاه‌رنگ‌جز توجه آورد بعرض هم‌بزبان ناز تست آیینه عذر خواه تو
سعی پر شکستگی طرفه عروج نازداشت گل به سرامید زد رنگ من از کلاه تو

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد :

«بچندین رنگ از آن نقش قدم گل میتوان چیدن
برفتارت پر طاوس رو بر خاک میمالد
مشو از امتیاز خیر و شر طنبور این محفل
که‌عبرت کوش هر کس‌در خورادراک‌می‌گردد» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل «غزلیات بیدل» است . از لحاظ ترتیب آشفته و درهم است . نخست ترتیب الفبایی داشته و لیکن جلد ساز مقداری از غزلیات حرف واو و یا را در آغاز و مقداری را در انجام و همچنین تعدادی از غزلیات حرف «باء» و «دال» در انجام آمده است و از میان نسخه نیز آشفتگی دارد . باوجود این آشفتگی‌ها نسخه‌یی است خوب و قابل تحقیق در تصحیح اشعار بیدل . زیرا ظاهراً این نسخه پیش از صحاف چند بار با نسخه‌های دیگر مقابله شده و بر کنارهٔ صفحات بسیاری اشعار از یاد رفته

را افزوده اند و نیز در متن چندین غزل را که اشتباه و یا مکرر بوده خط زده اند و این افزودن و کاستن به قلم چند تن است، متأسفانه صحاف بی انصاف بعضی از این اشعار اضافی را بریده است. این نسخه در حدود ۲۲۰۰۰ بیت دارد. اصل نسخه در ملکیت شخصی بوده به نام «شمال» در افغانستان و ۲ تن در تاریخ نهم برج اسد ۱۳۴۴ بر آخر آن یادداشت نوشته اند: «محمد کبیر پسر سردار محمد یوسف خان-امیر کبیر» و «حاجی بیگ بیگزاده».

۸۹۰
۶۸۷

دیوان جامی

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : -بیرونی : ۱۷×۵/۱۰×۵/۳ س‌م. -درونی: ۱۲ تا ۱۴ بیت ۱۴×۸ س‌م.

۲- اوراق : ۲۲۴ ورق. ۴۴۷ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ هراتی، آب رسیده، پوسیده، جلد چرمی و مقوایی تیره رنگ پوسیده ضربی و منقش.

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، قرن ۱۱ھق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷ - ۸۹۷»** نام تألیف (تصنیف) : **«دیوان جامی»** تاریخ تألیف : **«مدت زمان عمر شاعر»**. (رک : نفحات الانس من حضرات القدس ۲۹ه/۸۹۰).

۷- آغاز : افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود :

«از آن درج گوهر تکلم خوش است وز آن غنچهٔ تر تبسم خوش است
چو مورم مکن پایمال جفا که با زیر دستان ترحم خوش است
چه میجویی از من نشان رقیب نشان رقیب از جهان گم خوش است
نخواهم جدا از سگان درت جهان را که دنیا بمردم خوش است»

۸- انجام : ناقص است و اینگونه پایان می یابد :

با دو روزه زندگی جامی سیر از غمت
وه چه خوش بودی که عمر جاودانی داشتی

هر لحظه جمال خود نوع دگر آرایی
شور دگر انگیزی ، شوق دگر افزایی
عقل از . . . در یابد با وصف تو نونشد
در عقل نمی گنجی در وصف نمی آیی
پنهانی و پیدایی پیدایی و پنهانی
هم از همه پنهانی هم بر همه پیدایی»

۹- **چگونگی** : این نسخه شامل غزلیات جامی است . از آغاز و انجام افتادگی دارد و بر حسب حروف روی الفبایی شده بوده و لیکن در صحافی و یا به عللی دیگر ، دوباره آشفته شده است . تقریباً هر صفحه ۲ غزل و جمعاً در حدود ۸۹٤ غزل و ۶۰۰۰ بیت دارد . تخلص «جامی» در مقطع همه غزلیات آمده است . سهوالقلم و از قلم افتاده‌های کاتب در آن دیده می شود .

۸۹۰
۷۷۱

دیوان جامی

[ادب ، فارسی ، منظوم «قصاید و غزلیات و رباعیات»]

۱- **اندازه** : -بیرونی : ۱۹×۱۱×۳ سم . -درونی : ۱۵ ص (بیت) ۱۵×۵/۷ سم.
۲- **اوراق** : ۱۵۲ ورق . ۳۰٤ صفحه .
۳- **کاغذ** : نازک خاکی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، پوسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ ، ضربی و منقش و ترنج و نیم ترنج .
٤- **خط** : نستعلیق خوش خفی ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، نشان‌ها و عنوان‌ها و سرفصلها شنگرف ، یک سر لوح در صفحهٔ دوم و یک کتابه در صفحهٔ ۷۲ ، قرن ۱۰ ه‍ ق . جدولهای سه خطی فواصل ابیات و مصاریع و عناوین سیاه و زرین و جدول‌های کناره‌های صفحات .
۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**جامی**» . (رک : دیوان جامی ۸۰٤/۸۹۰) .
۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم هست صلاحی سرخوان حکیم
خوان کرم کرده حکیم آشکار گوید و بسم الله دستی . .

پاکا پروردگاری که زبان سخن گذاری در دهان شیرین کار شکر گفتار نواله ایست از خوان نوال کرم».

۸- انجام : ظاهراً افتادگی دارد :

«گل بتو سرخ روی افزون لیکن آمد با تو بدعوی بیرون
زین جرم ز شاخش او بخت نگون با چهره دویدش از نگونساری خون -

ای حسن بتان، ماه سیما از تو وی جان بنشان میل دل ما از تو

خون دل ما از دست ایشان یارب زیشان نالیم یاز خود یا از تو»

۹- چگونگی : این نسخهٔ دیوان جامی از لحاظ خط و کتابت و کاغذ خوب است و به عصر جامی می رسد. در حدود ۵۱۰۰ بیت دارد. در آغاز یک مقدمه به نثر فارسی در ۸ صفحه دارد. پس از مقدمه قصاید و سپس به ترتیب غزلیات و مقطعات و رباعیات می آید. نشان چند مهر داشته که همه را محو کرده‌اند. در آغاز و در کنارهٔ صفحات یادداشت‌هایی و چند بیت شعر تازه به خط ناپخته آمده است.

۸۹۰
———
۸۰٤

دیوان جامی

ادب، فارسی، منظوم «قصیده و غزل»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۹٫۵×۱۰٫٤ سم. — درونی : ۱٤ تا ۱۹ بیت (سطر) ۷×۱٤ و ۷×۱۵ سم.

۲- اوراق : ۲۹۸ ورق. ۵۹٦ صفحه.

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ هراتی، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی تیره رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ.

٤- خط : نستعلیق خوش خفی، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف و مطلا، یک سر لوح به سبک مکتب هرات در آغاز، جدولهای ۲ خطی میان مصاریع و فواصل عناوین و ۵ خطی کنارهٔ متن زرین و لاجوردی و سیاه، قرن ۱۰ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۸۹۷ه ق»**، نام تألیف (تصنیف) : **«کلیات جامی» یا «دیوان اشعار جامی»** ، تاریخ تألیف یا گرد آوردن اشعار در **«دوران عمر شاعر» یا «تمته=۸۸۵ه ق»**. نام جامی در مقطع غزلیات آمده است و نیز در مقدمهٔ دیوان چنین نوشته : «اما بعد نموده می آید که در تاریخ سنهٔ اربع و ثمانین و ثمانمایه که مدت عمر از شصت گذشته بود و بهفتاد نزدیک گشته قریب به ده هزار بیت از شعرهای پراکنده که اوقات شریف بدان ضایع شده بود و بر آن تأسف می بردم دفع دغدغهٔ جمع و ترتیب را جمع و ترتیب کرده شد ، قطعه :

در آغاز تصویر این تازه نقش جو **تمته** گفتم از بهر فال
خـردمنـد دانا بسر حروف از آن گفته دریافت تاریخ سال»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم املیٔ حمـد المنان الکریم
آنکه باین نکتهٔ سنجیده گفت فاتحـه آرای کلام قـدیم
متکلمی که خلعت اعجاز کلام معجز طراز قرآن را بماه نفی» .

۸- انجام : کس نیاورد سوی خوان فلک دست امید
که بآخر سر انگشت نـدامت نگزیـد
بنگر اکنون که ز بی مهری این چرخ کهن
بمـه مطلع اقبال چـه آسیب رسیـد
بود نو رستـه گلی در چمن جاه و جلال
که جو گلبرگ برو جان جهان می لرزید
ناگهان جنگ اجل دامن عمرش بگرفت
بی گمان دست قضا جیب حیاتش بدرید»

۹- چگونگی : این نسخه شامل قصاید و غزلیات و رباعیات و قطعات و دیگر انواع شعر است سرودهٔ جامی شاعر معروف قرن نهم هجری . مقدمهٔی منثور بر دیوان نوشته در حالی که میان ۶۰ تا ۷۰ سال عمر داشته و در آن حال ۸۸۴ه ق بوده و مدت یک سال در حدود ۱۰۰۰۰ بیت را گرد آوری نموده است . و تاریخ اتمام را «تمته=۸۸۵» در این مصراع : «چو تمته گفتم از

بهر فال» آورده است. ترتیب و تنظیم اشعار این نسخه بر اساس حروف قوافی و روی می باشد. اما بعضی از صفحات آن جابجا می باشد. روی هم رفته نسخه‌یی است زیبا و خوش خط. تقسیمات آن را بر اساس حروف قوافی و روی مانند: «حرف الزای العجمیه» و «حرف السین» از آغاز تا انجام رعایت کرده‌اند. قصاید توحیدیه و نعتیه و منقبت را در آغاز و غزلیات و قطعات و رباعیات به ترتیب بعد از آن کتابت شده‌اند. در صفحهٔ اول یک مهر تازه زده‌اند. «الدیوان الثانی الموسوم بواسطة العقد عصمه الله سبحانه عن مطاعن اهل الحسد و الحقد منقول من خطه الشریف روح الله روحه».

۸۹۰/۹۱۵

دیوان جامی (دفتر ۱ و ۲ و ۳ و ٤ و ۵)

[ادب، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : – بیرونی: ۳۲/۵×۲۰×۳ سم. – درونی: ۲۱ س (٤۲ بیت) ۲۱×۱۲ سم.

۲- اوراق : ۲۱۱ ورق. ٤۲۱ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، موش خورده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج) پوسیده و گوشه و عطف موش خورده، آستر جلد منقش و مذهب و مرصع ملون.

٤- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف. صفحهٔ ۲ و ۳ در آغاز نقاشی تمام زرین گل و بوته و درخت و جنگ سیمرغ و گوزن و شیر (بسیار زیبا) و صفحهٔ ٤ و ۵ تمام لوح کامل مذهب و منقش لاجوردی و زرین به سبک مکتب هرات و اصفهان و صفحهٔ ٦ و ۷ یک سر لوح و در کناره‌ها نقش‌های تمام مذهب و گل و بوته نگاری و دو سر لوح در صفحهٔ ٤۹ و ۲٦۱، جدولهای ۳ خطی سیاه و زرین میان ابیات و در فواصل مصاریع و جدولهای ۱۱ و ۱۲ خطی کنارهٔ متن در پنج رنگ، قرن ۹ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» «نقاش» و «تاریخ کتابت و نقش» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر): «عبدالرحمن جامی ۸۹۷-۸۱۷ ه‍ ق»، نام تألیف: «دیوان جامی» تاریخ تألیف و گرد آوری در حدود ۷۰ سالگی عمر جامی یا «۸۸٤ ه‍ ق».
در صفحهٔ ۵ و ٦ و ۲۵۱ چنین آمده است: «میگوید فقیر شکسته ... عبدالرحمن جامی ... تا امروز که سنین عمر از ستین در گذشته و مشروف بر حدود سبعین گشته ...
نه دیوان شعر است این بلکه جامی کشیده است خوانی برسم کریمان ...
قریب ده هزار بیت از شعرهاء پراکنده که اوقات شریف بدان ضائع شده بود ... جمع و ترتیب کرده شد ... و در این اوراق ثبت افتاد».

۷- آغاز : دفتر اول (ص ۳):

«بسم الله الرحمن الرحیم هست صلای سرخوان کریم
خوان کرم کرده کریم آشکار گوید بسم الله و دستی بیار
پا کا پروردگاری که زبان سخنوران شیرین کار شکر گفتار نواله ایست از خوان نوال».

۸- انجام : ایضاً (ص ٤۸):

«در دل خود تخم قناعت فشان بهتر ازین هیچ زراعت مدان
تخم پراکنده که در دل بود تخم پراکندگی دل بود»

ـ آغاز : دفتر دوم (ص ٤۹):

«بسم الله الرحمن الرحیم اعظم اسماء علیم حکیم
محترمان حرم انس را تازه حدیثی است زعهد قدیم»

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۵۰):

«ماه و خور خالی زمیلی نیستند پیش رویت تا بخدمت ایستند
چه خوش باشد که در کاشانهٔ غم دو همدم راز دل باهم گویند
تمت و بالخیر عمت و الحمد لله وحده».

ـ آغاز : دفتر سوم (ص ۲۵۱):

«بسم الله الرحمن الرحیم املی حمد المنان الکریم
آنکه باین نکتهٔ سنجیده گشت فاتحه آرای کلام قدیم»

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۴۸) : «امیر بیرولی (بیرونی)،

از آتش سودای تو دم زد دل من بر طارم افلاک علم زد دل من
دامان امید را ز مقصد پر یافت درپی روی تو تا قدم زد دل من، تم»

ـ آغاز : دفتر چهارم (ص ۳۵۲) :

«بسم الله الرحمن الرحیم طرفه خطابیست ز فرس قدیم
کرده از این حرز ستایش گران نقش نگین خاتم پیغمبران»

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۶۱) :

«سگ بندگان تو جامی که هست سگان ترا بندهٔ کمترین
بسر در رهت گر تواند شتافت نیاید دگر پای او بر رهین»

ـ آغاز : دفتر پنجم (ص ۳۶۲) :

«بر آمد شاه عشق از طور سینا وز آنجا زد علم بر دیر مینا
رخ اندر وادی بطحا بر افروخت بنور خود جهانی ساخت بینا»

ـ انجام : ایضاً (ص ۴۲۱) : «باسم احمد،

بر حاشیهٔ جمال تو لوح و قلم حرفی ز مشک سوده کردست رقم
هوش من از آن دو حرف مدهوش شدست مدهوش تر از رفتن بیهوش چه غم

لا ادری :

خوش آنکه ازین ورطهٔ دلگیر بجست از ننگ وزیر و منت میر برست»

۹- چگونگی : این نسخهٔ دیوان جامی یا مجموعهٔ اشعار جامی شامل «پنج دفتر» یا «پنج قسمت» است یعنی ترتیب و تدوین آن را با پنج سر لوح در پنج قسمت منقسم کرده‌اند. در آغاز دفتر اول و دفتر سوم مطالبی به نثر در فن و شعر و روش گردآوری اشعار و اندکی از احوال و آثار جامی آمده است که چنان معلوم می شود که خودش نوشته بوده و به دست کاتب سپرده بوده است. آنگونه که جامی در این مقدمه می گوید عمرش از شصت گذشته و به مرز هفتاد سالگی نزدیک شده بوده است و اشعار او پراکنده بوده، به درخواست درویشان و دوستان به گرد آوری آنها پرداخته است. تعداد اشعار دفتر اول و دوم را ذکر نکرده و لیکن در حدود ۱۰۰۰۰ تخمین زده می شود. تعداد اشعار دفتر سوم و چهارم و

پنجم را خود می گوید : «قریب بده هزار بیت از شعرهاء پراکنده» است . به طور کلی این دفترهای پنجگانه شامل : قصیده (توحید ، نعت ، مناجات ، وصف) ، غزل ، قطعه (هزل ، معما ، لغز ، ماده تاریخ) ، رباعی ، فرد ، ترجیع بند ، ترکیب بند ، مثنوی کوتاه (چند بیتی) و أمثال این گونه شعرها است . نسخه‌یی است خوش خط و زیبا و دلاویز . حرف «ب» به اسم و فعل چسبیده و حرف «می» به فعل . زیر حرف «س» کشیده همه جا سه نقطه دارد. لفظ «یا کبیکج» در آغاز دارد. نشان مهرهایی داشته که همه را محو کرده‌اند . در آغاز نقش های جنگ سیمرغ و مار و اژدها دارد و شاید مینیاتورهایی داشته که همه را ربوده‌اند . روی این نقش ها به خط بسیاربد دو سه بیت شعر نوشته اند . نشان چند مهر باقی مانده این است : «محمد حسن . . .» و «العبد یعقوب علی محمد» . «مالک این نسخه فقیر محمد حسن» بوده و چند یادداشت ادبی و اشعار پراکنده در آغاز و انجام دارد و یکی از یادداشتها تاریخ «۱۲۹۰ هـ ق» دارد .

۸۹۰/۸۹۵

دیوان جرأت لکهنوی

[ادب ، اردو ، منظوم «غزل و مخمس و رباعی و مثنوی»]

۱- اندازه : ـ بیرونی: ۳۰×۲۰×۶ س م. ـ درونی : ۱۲ بیت (س) ۲۴×۱۴/۵ س م.

۲- اوراق : ۵۵۷ ورق . ۱۱۱۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ ولایتی ، کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سیاه رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی سرخ رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط اردو ، نشان‌ها و عنوان‌ها و جدولهای یک خطی میان مصاریع و فواصل ابیات و کنارهٔ بیرونی صفحات شنگرف و جدولهای ۵ خطی و ۳ خطی کناره متن لاجوردی و شنگرف ، قرن ۱۳ هـ ق.

۵- کاتب : «بهتی رام» ، تاریخ کتابت : «۱۲۵۲ هـ ق» : در صفحهٔ ۷۵۴ (ورق ۳۹۷) چنین آمده است : «تمت تمام شد کارمن نظام شد بتاریخ پانزدهم ماه رمضان المبارک سنهٔ ۱۲۵۲ هجری مقام جهجر نسخهٔ دیوان جرأت بندهٔ

مستهام بستی رام در کمال بی مشقی بموجب حکم فیض توام جناب خان صاحب و قبلهٔ خداوند نعمت حسن علی خان بهادر دام اقباله نوشته شد،

هر که خواند دعا طمع دارم زآنکه من بندهٔ گنه کارم»

۶- مؤلف : یا (شاعر) «جرأت یا شیخ قلندر بخش جرأت متوفی ۱۸۱۱ میلادی (؟)»، نام تألیف: «کلیات دیوان جرأت»، تاریخ تألیف «در مدت عمر شاعر».
نام یا تخلص «جرأت» در مقاطع اشعار آمده است:

بنایا اوسی شکل گل هستی جرأت
که جسنی مجهی چشم گریان بخشے

برنگ گل دل صد چاک هی پرای جرأت
وه گل هی جس میں که کهتی هی رنگ و بو برهی

جرأت رقم کر اور بهی ایسا هی ریخته
جس سی که نام تجکو بهندوستان ملی

۷- آغاز : دیوان (ص ۱):
«یافتاح، رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم، و تمم بالخیر،
ناله موزونسی مصرع آه کا چسان هوا
روزیهه پر درد اپنا مطلع دیوان هوا
حسنی دیکها آکی یهه آیینه خانه دهر کا
فی الحقیقت بس وه اپنا آپ هے حیران هوا

۸- انجام : ایضاً (ص ۷۹٤):
«یعنی حس مهر نبوت نی بامرحق دلا کفر کی دنبل کو نوڑا رشتهٔ اسلام هے
شعر:
«وه بحر حسن یار جو یاد آی هی مجهے ایک لهر بیخودی کی سے لیجای هی مجهے

ـ آغاز : مسدسات و مخمسات (ص ۷۹۶): «مسدس،
یا رب اندوه جدائی سی تو مرنا بهتر
گذری غم جی په تو بس جی سی گذرنا بهتر

— ایضاً (ص ۸۵۰) :

«اسم الم سدا رؤن اور رولا و نمین

بصارت آنکھوں کے پا کر بلا کو جاو نمین

تمت تمام شد» .

— آغاز : **مثنوی هجو برسات (ص ۸۵۱)** : «یافتاح . . .

جوش باران سی کیا عجب هی اگر ابری کاغذ بهی خود بخود هونر»

— انجام : **ایضاً (ص ۸۵۷)** :

«ڈری ٹپکی کی بی خطر هوتے همسی توا در شعر تر هوتے»

— آغاز : **مثنوی فالنامه (ص ۸۵۷)** : «فالنامه ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

زحل پر کر پڑی انگشت فی الحال تو سن لی اختر طالع کا احوال»

— انجام : **ایضاً (ص ۸٦٦)** :

یهه سن لی تو دو شنبه کو منگا کر برنج اور کوڑیاں صدق دیا کر

تمام شد» .

—آغاز : **هفت بند در شان مولی علی** (فارسی ، ص ۸٦۷) : «هفت بند در شان مولی علی ،

السلام ای شهسوار عرصهٔ میدان دین راکب دوش برین یعنی امیرالمؤمنین

—انجام : **ایضاً (ص ۸۷۵)** :

رونق گلزار وحدت، مصطفی سلطان دین رنگ و بوی هر گل رنگین امیرالمؤمنین

—آغاز : **مثنوی حسن و عشق** (ص ۹۰۵) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

یهه سب رنگ اوسکی بهین هی وه خدا ایک

که عشق اور حسن کو جسنی کیا ایک»

—انجام : **ایضاً (ص ۹۷۳)** :

«بهی تاریخ اب اس کی عیان یهه عشق و حسن کی ایک داستان هے

سنهٔ ۱۱۹۱ هجری تمام شد» .

—آغاز : **مثنوی هجو خارش (ص ۹۷٤)** :

«جوش خارش هوا هی اس آیین هی فلک شکل آبلہ زمین» .

ـانجام : ایضاً (ص ۹۸۱) :
«اس کی تاریخ بر ملا ہے یہہ آہ خارش هی یا بلا ہے یہ
سنهٔ ۱۱۹۱ هجری» .

ـآغاز : مثنوی در هجو چیچک و نزله و تپ لرزه و مرغباران (ص ۹۸۲) :
در هجو چیچک
هوئی هی شدت چیچک باین طور که نقشا هوگیا عالم کا کچھ اور»

ـانجام : ایضاً (ص ۱۰۱۸) :
«چپ ره ای جرأت تو اب جرأت‌نگر تنک زبان اپنی کو اب خاموش کر
ز انکه پایانی ندارد این کلام بس سخن کوتاه باشد والسلام»

ـآغاز : مثنوی (ص ۱۰۱۸) : «مثنوی
«شکل کهه اوسی کاهی دهن گنده هی جو ایک درد سگ خیز خنده»

ـانجام : ایضاً (ص ۱۰۲۹) :
«حضور بلبل بستان کری نواسنجی نوا تخلص ہے ظهور الله خان کا اور سنجی
ان کی والدهٔ شریفه کا نام تها» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب و زبان اردو» است و آن شامل غزلیات و مسدسات و مخمسات و ترجیعات و ترکیبات و قطعات و مثنویات است سرودهٔ شیخ قلندر بخش متخلص به جرأت، و در حقیقت این نسخه کلیات آثار جرأت است و آیینه‌یی است از شادی و غم و خوشی و اندوه و رحمت و زحمت و محبت و غصه و مدح و ذم و تعریف و هجو عهد خود شاعر و بسیار نسخهٔ ارزندهٔ عالی است و زبان اردو در این کلیات برای فارسی زبانان آسان است چون از ۵۰ تا ۹۰ در صد فارسی دارد و چند منقبت و مدح به زبان فارسی دارد . تقسیمات آن بر اساس موضوعات و عناوین شعری است و غزلیات بر حسب حروف الفبایی حروف قواف ترتیب و تنظیم یافته است باوجود این کاتب بعد از تدوین نسخه غزلیاتی یافته که دوباره اضافه کرده است . این شاعر واقعاً «جرأت» داشته است زیرا هجوهای عجیب و غریب از دنیای اجتماعی زمان خود به دست داده است. در حدود ۱۴۰۰۰ بیت شعر در این نسخه موجود است. مثنوی‌های

خوش وزن و جالب دارد . ظاهراً مؤلف از بیماری آبله نابینا شده است و بدین جهت آبله یا چیچک را هجوگفته است. از آخر نسخه افتادگی داشته که به خط تازه افزوده اند . این نسخه در اختیار رشید الدین غازی بوده است.

۸۹۰
۷٤۱

دیوان حافظ

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۰×۱۳×۳ سم . ـدرونی : ۱۰ بیت (۱۱ سطر) ۱۱×۷ سم .

۲- اوراق : ۳۱۳ ورق . ٦۲٦ صفحه .

۳- کاغذ : کاغذ نازک سفید رنگ هراتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی منقش و گل و بوته و پرنده نگاری به سبک هنر اصفهان (ایران) ، عطف پوسیده و وصالی شده .

٤- خط : نستعلیق خوش ، به سبک مکتب هرات ، جدولهای ۲ خطی و ٤ خطی و ٦ خطی فواصل ابیات و کنارهٔ صفحات و متن زرین و سیاه ، در صفحهٔ آغاز یک سر لوح و در صفحهٔ ۳۰ و ۳۱ یک لوح کامل هنری در زمینهٔ لاجوردی و زرین و به سبک اصفهان، در آغاز هر غزل و میان جدولها و در سه طرف هر صفحه ترنج و گل و بوتهٔ زرین بسیار زیبا. قرن ۱۲ ھ ق.

۵- کاتب : «ملا گل بابا» تاریخ کتابت : «۱۲۱۷ ھ ق» ، در صفحهٔ آخر چنین آمده است : «هو دیوان فصاحت عنوان بلبل گلزار معنی طرازی شمس الدین محمد حافظ شیرازی بجهت امتثال امر و استحصال رضای میرزای عالیشان همنام امام هشتم علیه التحیة والرضا از دست بندهٔ بیدست و پا ملا گل بابا بتاریخ سابع شهر محرم الحرام از شهور سنهٔ الف و مأتین و سبع عشر صورت اتمام و سمت اختتام یافت' الهی بعین رضا ملحوظ باد و مالکش از مکروهات محفوظ، تا بقای تیغ و خامه باد دیوانخانه اش مرجع ارباب سیف و مجمع اهل قلم»

٦- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : دیوان حافظ ، گنج بخش ، ج ۲، ص ۱۹۱-۱۹۲) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

آن گلبن باغ وفا ، آن سروبستان صفا
خورشید اوج ارتضا یعنی علی مرتضی

مقصود امر کن فکان مطلوب اسم جسم و جان
مفتی درس انس و جان معنی حرف انما

درج ولایت را صدف، برج امامت را شرف
شاه عرب ماه نجف چابکسوار لافتی

دانندهٔ عقل و نظر، بینندهٔ نفع و ضرر
مفتی احکام قدر، منشی دیوان قضا».

۸- انجام : «آراسته چون بهشت گیتی / از کوشش تیغ آبدارت
جاوید بعون و جاه سلطان / بادا همه چیز بر قرارت
آسوده چو حافظند خلقان / در سایهٔ بخت کامکارت
کارت همه حفظ ملک و دین باد / تا باد همیشه این چنین باد».

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتاب و نقش و تذهیب و لوح و سر لوح و جلد و جدول نگاری بسیار ارزنده است گویا کاتب، نقاش هم بوده است. همهٔ اشعار (قصیده و غزل و رباعی و قطعه و ترکیب بندو مثنوی) بر اساس حرف روی تدوین و تنظیم گشته است. قصاید در آغاز، غزلیات درمیان و دیگر انواع شعر در پایان آمده است. جمعاً در حدود ۶۸۰۰ بیت دارد. یادداشتهایی در آغاز دارد: «نسخهٔ دیوان حافظ خوشخط و طلایی معرفت مولوی امام الدین خرید نموده در کتب خانهٔ قدیم داخل نموده شد، داده جنرل داود لوئی اختر صاحب پیشاور». یادداشت دیگر: «بدست‌خت (کذا) فقیر حقیر عسماعیل خان (کذا) جوانشیر سنهٔ ۱۲۳۱ سنهٔ یک هزار (دویست) و سی و یک بود». این نسخه مورد مطالعهٔ یک نفر انگلیسی زبان قرار گرفته و با «مداد» درمیان سطرها و در کنار صفحات یادداشت و معانی لغات به زبان انگلیسی دارد. به دستور «رضا میرزا» یا «میرزا رضا» که گویا از بزرگان عهد قاجاریه بوده کتابت شده است. کاتب «ملا گل بابا» بوده که از خوشنویسان عهد خود بوده و لیکن گمنام می زیسته است.

۸۹۰
۷٤۸

دیوان حافظ

[ادب ، فارسی ، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲×۱۳×۳ س‌م. — درونی : ۱۳ تا ۱۵س (بیت) ۱۷×۸/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۲۲۵ ورق . ٤۵۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، پوسیده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : دیوان حافظ ۸۹۰/۷٤۱) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم» یا فتاح یا علیم رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر»

الا یا ایها الساقی ادر کأسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکل‌ها»

۸- انجام : افتادگی دارد و چنین پایان می یابد : «رباعی ،

آنم که پدید گشتم از قدرت تو — پرورده شدم بناز در نعمت تو
صدسال به‌امتحان‌گنه‌خواهم کرد — تا جرم من است پیش رحمت تو

رباعی :

ای باد حدیث من نهانش میگو — راز دل من بصد زبانش میگو»

۹- چگونگی : این نسخهٔ «دیوان حافظ» از لحاظ حواشی و یادداشتهای عرفانی و ادبی و تعیین عنوانات برای غزلها ارزنده است. مأخذ یادداشت‌ها «طور معانی» و «قصوری» است. تعیین عنوان برای اکثر غزلها و دیگر اشعار حافظ جالب است . مثلا «در ستایش حسن یار و افشاء راز گوید» و «در صفت عاشق گوید» و «در ترک خوردن شراب به معشوق خودگفته» و «در وفاداری و بردباری خود گفته» و «در تاریخ وفات اسحاق شاه» و امثال اینها .

۸۹۰
۷۹٤

دیوان حافظ

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۷×۱۷×۲ سم. -درونی : ۱۵ س (۱۵ بیت) ۱۸×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۱۳۵ ورق. ۲۷۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقند، زر افشان، مذهب، آب رسیده، پوسیده، بدون جلد.

٤- خط : نستعلیق خوش و زیبا، پخته، روشن، فریبا و دلربا، عنوانها و سرفصلها و نشان‌ها زرین و به خط ثلث تزیینی، در آغاز یک لوح به سبک مکتب هرات، جدولهای کنارهٔ متن ۸ خطی ملون و رنگا رنگ و جدول دو خطی در فواصل ابیات و آغاز غزلیات سیاه و زرد. در آغاز هر غزل نقاشی دندان موشی لاجوردی و زرین و سرخ، قرن ۹ ه‍ ق.
۵ مینیا تور به سبک قرن ۸ و ۹ ه‍ ق (دوره بایسنقری و شاهرخشاهی).

۵- کاتب : **«سلطان علی»**، تاریخ کتابت «**۹۲٤ ه‍ ق**» یا «**۹۳٤ ه‍ ق**»، در صفحهٔ ۲۶۹ اینگونه آمده است: «**کتبه العبد الفقیر المذلب سلطان** علی الکاتب سنة ۹۲٤ (۹۳٤)».

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «حافظ شیرازی» (رک: دیوان حافظ ۸۹۰/۷٤۱).

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود (یک ورق افتادگی دارد) :

«مرا در منزل جانان چه امن عیش چون هر دم
جرس فریاد می دارد که بر بندید محملها
شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هایل
کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها

۸- انجام : «و ایضاًله،
با مردم نیک، بد نمی باید بود در حلقهٔ دیو و دد نمی باید بود
مفتون معاش خود نمی باید شد مغرور بعقل خود نمی باید بود
و ایضاًله :

تمنای من از عمر و جوانی وصال تست آنکه زندگانی»

۹- **چگونگی** : امتیاز این نسخهٔ دیوان حافظ بر دیگر نسخه‌ها این است که به خط «**سلطان** علی کاتب» و در سال ۹۲٤ یا ۹۳٤ کتابت شده است و احتمال دارد همان سلطان علی مشهدی باشد. البته «سلطان علی ها» که خوشنویس بوده اند در تاریخ خوشنویسی بسیار آمده اند. خط و جدول و مینیاتور بسیار خوب و زیبا و فریبا است اما افسوس که در اثر آب دیدگی، رنگ و شکل آنها به هم آمیخته شده و بعضی از نقش‌ها در مینیاتورها محو شده است. اوراق نیز از ردیف «د» و «ر» و «ه» و «ی» افتاده است. نسخه‌یی قدیمی و ارزنده است و ۱۳۳ سال پس از حافظ کتابت شده است. در بعضی از صفحات اشعاری افزوده اند. رسم‌الخط هراتی و اصفهانی است. «به» و «می» گاهی جدا و گاهی چسبیده است. درصفحهٔ آخر چند بیت شعر به خط تازه‌آمده است. در حدود ۵۰۰ غزل و چند رباعی و یک مثنوی و ٤۰۰۰ بیت دارد.

دیوان حافظ

۸۹۰/۸٤۲

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات و رباعیات و ساقی نامه»]

۱- **اندازه** : —بیرونی: ۱۹/۵×۱۳/۵×۲/۵ سم. —درونی: ۱۱ بیت (۱۲س) ۱٤×۷ سم.

۲- **اوراق** : ۱۸۲ ورق. ۳٦۲ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، وصالی شده، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی ضربی سرخگون (ترنج دار) باعطف و گوشهٔ چرمی سبز.

٤- **خط** : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، نشان‌ها و بعضی ابیات شنگرف، یک سر لوح و کتیبه در آغاز، در کتیبه «فالله خیر الحافظین» آمده است. صفحهٔ اول و دوم نقاشی دندان موشی زرین و گل و بوته نگاری. در آغاز هر غزل در دو مربع گل و بوته نگاری زیبا و زرین به یک سبک و طریقه و فقط در آغاز غزل ۹٦ و ۷٤ (صفحهٔ ٥٤ و ٥٥) در زمینهٔ زرین گل و بوته نگاری خوش رنگ شده است و میان سطرها و ابیات زرافشان، جدولهای

کنارهٔ ابیات ۱۲ خطی و میان سطرها (مصاریع) ۲ خطی (زرین و سیاه و سبز و سرخ و زرد و لاجوردی)، قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر): (حافظ شیرازی). نام تألیف: «**دیوان حافظ**»، تاریخ سرودن «مدت عمر شاعر» (رک: دیوان حافظ ۱، ۸۹۰/۷۴).

۷- آغاز : «فالله خیر الحافظین،

الا یا ایها الساقی ادر کأسا و ناولها

که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکل‌ها»

۸- انجام : «گفتم که لبت گفت لبم آب حیات گفتم دهنت گفت زهی حب نبات

گفتم سخن خوش توگفتا حافظ شادی همه لطیفه گویان صلوات

تمت الکتاب بعون الله».

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت و نقش و لوح و جدول ارزنده است و شامل غزلیات و رباعیات و ساقی نامهٔ حافظ است. در آغاز یادداشتهایی داشته که صحاف و پیوندکار (وصال) آنها را بر هم چسبانیده و به سختی تاریخ «۱۰۱۷» را خواندم. در کنارهٔ صفحات و مابین ابیات به خط پخته و نا پختهٔ شنگرف اوزان غزلها و معانی لغات و اشعار اضافی آمده است. این دیوان شامل غزلیات و رباعیات و ساقی نامه و مقطعات حافظ است تقریباً هر صفحه ۲ غزل و در حدود ۴۰۰۰ بیت دارد.

۸۹۰/۸۶۶

دیوان حافظ، مصطلحات الحافظ

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات» و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۱×۱۴×۲ سم. — درونی: ۱۳ بیت (سطر) ۱۳×۷/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۲۶ ورق. ۴۵۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ (متن) و نخودی رنگ کنارهٔ صفحات و سبز رنگ در آخر نسخه، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی بدون عطف، جدول و ترنج زرین.

۴- **خط** : نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی، خوانا، روشن، پخته. در آغاز دیوان و در آغاز رسالهٔ مصطلحات الحافظ دو سر لوح زرین، جدولهای ۱ و ۲ خطی و ۳ خطی سیاه و زرین و سرخ و لاجوردی درمیان ابیات و مصاریع و در کنارهٔ متن و صفحات. قرن ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق.

۵- **کاتب** : «**کالی برشاد**»، تاریخ کتابت: «**۱۲۶۱ ه‍ ق**» (رک: ۹-چگونگی). «بخط خام بندهٔ ضعیف و نحیف احقر العباد کالی برشاد سنهٔ ۱۲۶۱ هجرة النبوی».

۶- **مؤلف** : یا (شاعر): «**حافظ شیرازی**»، نام تألیف: «**دیوان حافظ**» و **مصطلحات الحافظ** (رک: گنج بخش، ج ۲، ص ۹۱ -۱۹۷).

۷- **آغاز** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر،
الا یا ایها الساقی ادر کأسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها»

۸- **انجام** : «بیا ای طایر فرخ بیاور مژدهٔ دولت   عسی الایام ان یرجعن قوما لدی کانوا
ای که برما بگذری دامن کشان   حافظ الحمدی همی خواند بخوان»

۹- **چگونگی** : این نسخه شامل «غزلیات» حافظ است. اصل متن نسخه تقریباً از قرن دهم به نظر می رسد و لیکن از آغاز و انجام افتاده بوده است که «کالی برشاد» به دستور «لاله مامک چند صاحب» برای خاطر «بابو کوبند برشاد صاحب» ترتیب و تنقیح و منظم کرده است و اوراق افتاده را باز نویس کرده به خط خوش و زیبا. در حدود ۸۶۰ غزل و ۵۶۰۰ بیت دارد. از صفحهٔ ۴۳۴ تا آخر نسخه رسالهٔ «**مصطلحات الحافظ**» آمده است که اینگونه آغاز می شود: «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم و بالخیر حمد بی حدوثنای بی عدد و سپاس بیقیاس مر حضرت خداوندی را که جمیع دیوان حافظ»، و چنین پایان می یابد: «تمام شد نسخهٔ مصطلحات الحافظ واقع تاریخ یکم نهاد و سنهٔ ۱۲۵۲ فصلی . . . و سنهٔ ۱۲۶۱ هجرة النبوی روز دوشنبه بپاسخا طر بلند اقبال سعادت بنیاد بابو کوبند برشاد صاحب زاده عمره و دولته و قدره تحریر یافت».

این رساله شامل لغات عرفانی و اصطلاحات متصوفه است که همهٔ آنها به زبان فارسی مخصوص پاکستان شرح شده است ظاهراً مؤلف و گرد آورندهٔ این

اصطلاحات همان کاتب نسخهٔ متن «کالی برشاد» است که هندو بوده است و دارنده نسخهٔ حافظ نیز هندو بوده است .

۸۹۰/۸۹۹

دیوان حافظ

[ادب ، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : —بیرونی: ۱۷/۵×۱۲×۴ سم. —درونی : ۱۱ و ۱۲ بیت(س) ۱۳×۷/۵سم.
۲- اوراق : ۲۶۳ ورق . ۵۲۶ صفحه .
۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی تیره رنگ با عطف پوسیده .
۴- خط : نستعلیق خوش، پخته، خوانا ، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و اعراب الفاظ و جدولهای ۲ خطی میان مصاریع و فواصل غزلیات شنگرف . جدولهای ۴ خطی کنارهٔ متن سیاه و سرخ و زرد ، جدول یک خطی کنارهٔ بیرونی متن لاجوردی ، یک سرلوح ساده در آغاز ، قرن ۱۲ ه‍ ق .
۵- کاتب : «روشن علی» ، تاریخ کتابت : «۱۱۹۸ ه‍ ق» . در صفحه ۵۱۷ اینگونه آمده است :

«بکرم الٰهی تمام شد و اختتام پذیرفت نسخهٔ دیوان خواجه حافظ رحمة الله علیه از دست خادم الفقراء روشن علی و از مغفرت پناه رضوان دستگاه سید محمد شاه ابن غفران مرتبت علیین منزلت سید غلام شاه تقانی سکنهٔ قصبهٔ کهرور سرکار و صوبهٔ دارالامان ملتان بروز یک شنبه وقت عصر غرهٔ شهر شعبان المعظم سنهٔ ۱۱۹۸ هجری» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) «**حافظ شیرازی متوفی ۷۹۱ ه‍ ق**» ، نام تألیف : (تصنیف) : «**دیوان حافظ**» ، تاریخ تألیف : «**در مدت عمر شاعر**» (ر ک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۱۹۱—۱۹۷) .
۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ،

الا یا ایها الساقی ادر کأسا و ناولها

که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها»

۸- انجام : «ای وصل تو اصل زندگانی مانی بـه نشاط جاودانی
بر حافظ خود چه می فشانی هر حکم که برسرم برانی
گر جان طلبی که و انمانم»

۹- چگونگی : این نسخه در حدود ۷۵۰ غزل و قصیدهٔ مدح حضرت علی (ع) و ۲ ساقی نامه و چند رباعی و قطعه و ترجیع بند و ترکیب بند دارد . و جمعاً تقریباً ۶۱۰۰ بیت دارد . نشان چندِ مهر دارد : «سید نظام شاه ۱۲۵۱» و «سید اختر روشن علی ۱۱۹۱» و در آغاز و انجام یادداشتهای ملکیت نسخه و دستور فال گرفتن از دیوان حافظ و قسم دادن به شاخ نبات حافظ و یادداشتهای دعایی و یک رباعی آمده است .

۸۹۰
۹۰۰

دیوان حافظ

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۱۲/۵×۶×۳/۵ سم . ـدرونی : ۱۲ و ۱۳ بیت (س) ۸/۵×۳/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۰۰ ورق . ۴۰۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ بخارایی ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه، آستر جلد سرخ با عطف پوسیده .

۴- خط : نستعلیق خوش خفی ، خوانا ، روشن ، پخته ، صفحهٔ اول و دوم منقش و مذهب و گل و بوته نگاری و میان سطرها نقاشی دندان موشی ، یک سرلوح در آغاز ، جدولهای ۳ خطی فواصل غزلیات و دیگر اشعار و کنارهٔ بیرونی صفحات و میان مصاریع و جدولهای ۶ خطی کنارهٔ متن سیاه و زرین ، متن اشعار زرافشان ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «**حافظ شیرازی**» ، نام تألیف : «**دیوان حافظ**» ، تاریخ تألیف : «مدت عمر شاعر» (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، دیوان حافظ ، ص ۱۹۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

الایا ایها الساقی ادر کأسا و ناولها

که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها»

۸- انجام : «آن وقت که مستان به شب بر خیزند واندر می و معشوق و رباب آویزند یکچند قصاص عمرفانی شده را در قلب قدح صراحی ریزند».

۹- چگونگی : در این نسخه در حدود ۷۰ غزل و چند رباعی و ساقی نامه و ترجیع و ترکیب بند دارد. در صفحات الحاقی آغاز و انجام که ۶۰ صفحه است یادداشت های دعایی و طبی و مناجات نامهٔ اشعار پراکنده و مطالب تقویم و نجوم و نسخه نویسی طبی و تعویذ و اسامی داروهای گیاهی صحرایی آمده است. در حدود ۵۵۰ بیت دارد. نشان چند مهردارد که مخصوصاً همهٔ انهارا محو کرده اند.

۸۹۰

۸۷۰

دیوان حیرت

[ادب، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۳×۱۴×۱/۲ سم. ـدرونی : ۱۴ بیت (۱۶ سطر) ۷/۶×۱۶/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۲۸ ورق. ۲۵۵ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی، کرم خورده، اندکی وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ چرمی پوسیده.

۴- خط : نستعلیق خوش، پخته، روشن، رسم الخط فارسی، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد، تاریخ کتابت: «۱۱۲۶ هـ ق» : «قد وقع الفراغ من تسوید هذه‌النسخة المبارکة المسمی بدیوان حیرت من مصنفات شیر میدان شجاعت هزبر بیشهٔ فتوت و سخاوت خان خدایگان قسور خان سلمه الرحمن بتاریخ یازدهم شهر شوال سنهٔ ۱۱۲۶ هزار و یکصد و بیست و شش هجری تم».

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «مرزا عنایت الله الحارثی الجغتایی الانصاری» متخلص به «حیرت» و مخاطب به «قسور خان»، تاریخ تألیف یا «سرودن در مدت عمر

شاعر». نام «حیرت» در مقاطع غزلها آمده است :

«حیرت ز تاب جوهر او در کف نگار معلوم شد که آیینه داغ نگاه ماست
سخن ز غمزهٔ خونریز او مکن حیرت خراج از ختن و باج از فرنگ گرفت

در مقدمهٔ منثور این نسخهٔ (ص ۵) اینگونه آمده است : «اما بعد می گوید . . . فخرالدین احمد که . . . کلام بلاغت نظام قدوهٔ خوانین . . . المتخلص بتخلص حیرت خان عالیشان المسمی بمرزا عنایت الله الحارثی الجغتائی الانصاری المخاطب بخطاب قسور خان سلمه الله . . . را تدوین کند و در قید تألیف در آرد» از جملهٔ دعایی «سلمه الله» معلوم می شود که در زمان تدوین این نسخه زنده بوده است .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

نخست پر تو خورشید حسن بی تغییر
که شد به عالم ارواح و جسم در تأثیر
نخست نقد که رائج ز «کنت کنزاً» گشت
که کرم ساخت بسودای خود صغیر و کبیر
نخست نعرهٔ انی و برق لامع ذات
که جست و بر شجر کاینات کرد نفیر» .

۸- انجام : «ای بس در دنی طبع نگر در عالم ضد ند بنی نوع بوند ارچه بهم
طامع نه بخیل گفت یادت نکنم اوخنده زد از نشاط وگفتامن هم» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل «قصاید و غزلیات و ترکیبات و رباعیات» میرزا حیرت است . و در حدود ۳۵۰۰ بیت دارد . در آغاز یک مقدمه منثور دارد که نویسندهٔ آن «فخرالدین احمد» بوده است . و از جملهٔ دعایی «سلمه الرحمن» و «سلمه الله» که پس از نام «حیرت» آمده است معلوم می دارد که در هنگام تدوین این نسخه «حیرت» زنده بود است . این مقدمهٔ منثور در ۵ صفحه است و پس از توصیف شعر و بیان ارزش و اهمیت آن می گوید : حیرت خان که به نام «مرزا عنایت الله الحارثی الجغتائی الانصاری» معروف بود و به «قسور خان» خطاب می شد در رکاب «محمد معظم بهادر شاه» از شاه جهان آباد به جنگ با «اعظم شاه» رفتند و در این میان هنگام

باز گشت دیوان حیرت گم شد و «این داعی» یعنی «فخر الدین احمد» با کوشش تمام «جواهر زواهر» را گرد آوری کرد و در ضبط و تحریر آورد. ظاهراً این نسخه منحصر بفرد است و هنوز چاپ نشده است در صفحهٔ آغاز این جمله آمده است : «دیوان حیرت عوض این نسخه در کتب خانه موجود نیست» . در آغاز و کنارهٔ صفحات اشعار از یاد رفته به خط کاتب متن افزوده شده است وگویا میرزا حیرت برادر نواب معتمد خان عالمگیری بود و در دربار محمد شاه پادشاه به «منصب چار هزاری» رسید (رک : تذکره روز روشن ، ص ۱۹۱) .

۸۹۰/۸۶۳

دیوان خاقانی

[ادب ، فارسی ، منظوم «قصاید و غزلیات»]

۱- اندازه : –بیرونی : ۲۵×۱۵/۵×۴/۵ سم . –درونی : ۱۸ س (بیت) ۱۶×۷ سم.

۲- اوراق : ۳۵۷ ورق . ۷۱۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ ، با عطف و گوشهٔ وصالی شده و لب بر گردان ، شیرازه دار .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، ۸ صفحه جدولهای ۴ خطی و ۲ خطی زرد و سیاه و شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «خاقانی شروانی متوفی ۵۹۵» ، نام تألیف : «**دیوان خاقانی**» (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۱۹۷–۱۹۸) .

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد :

«بتلخ و ترش رضا ده بخوان گیتی بر — که نیشتر خوری اربیشتر خوری حلوا
اسیر طبع مخالف مدار جان و خرد — زبون حار زبانی مکن دو حور لقا
که پوست پارهٔ آید هلاک دولت آن — که مغزبی گنهان را دهد به اژدرها
مرا شهنشه وحدت زدامگاه خرد — بشیب مقرعه دعوت همی کند که بیا» .

۸- انجام : «بر فرق من آتش تو نشانی و دلم بر رهگذر غم تو نشانی و دلم
از حور تو جان رفت تو مانی و دلم من ترک تو گفته ام تو دانی و دلم
تمت تمام شد».

۹- چگونگی : این نسخه شامل «قصاید و غزلیات و رباعیات و دیگر انواع شعر» است که در مقاطع و لا بلای آنها نام «خاقانی» دیده می شود و بنابرین آنرا می توان دیوان خاقانی نامید. متأسفانه از آغاز ناقص است. قصاید در اول و سپس غزلیات و دیگر اشعار و در آخر رباعیات آمده است. بر اساس حروف قواف و ردیف الفبایی و ترتیب نیافته است. در کنارهٔ صفحات بعضی یادداشتها و حواشی دارد.

دیوان رحمت

۲۹۰/۶۵۱

یا مخمسات و ترجیعات رحمت

[ادب، فارسی، منظوم «غزل و ترجیع بند»]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۶/۵×۱۶×۱ سم. —درونی: ۱۱ بیت ۱۷/۵×۹/۶ سم.

۲- اوراق : ۸۲ ورق. ۱۶٤ صفحه.

۳- کاغذ : سفید خاکی رنگ سیالکوتی، موش خورده، آب رسیده، جلد مقوایی زرد گون با عطف چرمی پوسیده.

٤- خط : تحریر و شکسته، سخت خوانا، ناپخته، عنوانها و نشان‌ها و لفظ «رحمت» که تخلص شاعر است، به شنگرف، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد اما احتمال می رود به خط مؤلف (شاعر) باشد.

٦- مؤلف : یا (شاعر): «رحمت»، نام تألیف: «**دیوان رحمت یا مخمسات و ترجیعات رحمت**»، تاریخ سرودن (تألیف): «مدت عمر شاعر»، لفظ «رحمت» که شاید هم نام و هم تخلص شاعر باشد در مقاطع اکثر مخمسات

آمده است :

رحمت توبگو زاهد افسرده دل این را پرسی چوز آتش کدهٔ عشق حزین را
گفتم بر رحمت گاه گاه ای شاه میکن نگاه گفتا که‌حافظ خیزرودرخدمت‌ایوان‌شاه

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

خامهٔ مشکین رقم بر خیز قامت ساز راست
ز آن که فکر ذکر هوش من به حمد کبریاست
آن خدایی را که جان و دل پی حمد و ثناست
«لم یلد» رانی «ولم یولد» بوی گفتن سزاست
. . . قدرتش یک خیمهٔ سر بر علا است
هشت جنت از جمالش گلشن رونق افزا است»

۸- انجام : ظاهراً یک ورق افتادگی دارد و چنین انجام می یابد :

«ز میانه حسب برداش که میم‌ردا غدارم
همه کام چومی پرستان ایساغ دارم
چه بیان چشم شهلا نظری به باغ دارم
ز شقایق که در دل ز زمانه داغدارم
ز خیال چشم باشد به چمن فراغدارم
پی پاسخش بگفتم ز تو خوش دماغدارم
بنگر که یار دارد همه ورگه دارد» .

۹- چگونگی : این نسخه را می توان «دیوان رحمت» یا «مخمسات و ترجیعات رحمت» نامید زیرا در مقاطع اشعار پیوسته به نام «رحمت» می رسیم . از صفحهٔ ٤ تا ۷ چند غزل و از صفحهٔ ۸ تا ۱٤۲ مخمسات و از صفحهٔ ۱٤۲ تا ۱٦۲ ترجیعات آمده است . اشعار آن از جملهٔ اشعار متوسط است و به «سبک عراق» شباهت دارد . احتمال می رود که این نسخه به خط مؤلف باشد . در دو صفحهٔ آغاز چند یادداشت پراکنده آمده، و غزل اول دیوان مکرراً کتابت شده است .

۸۹۰
───
۸۰۹

دیوان سعدی

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۴×۱۵×۲ سم . ـدرونی : ۲۳ بیت (۲۵ سطر) . ۱۶×۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۸۹ ورق . ۱۷۷ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم گندم گون هراتی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی زرد رنگ با عطف پارچه‌یی کبود رنگ (جلد از کتابی انگلیسی بوده و مطالبی انگلیسی روی آن نوشته شده است) .

۴- خط : ثلث ، رسم الخط مخصوص ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و جدولهای دو خطی میان مصاریع و کنارهٔ ابیات شنگرف و جدول ۳ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف . قرن ۹ هـ ق . در آغاز عناوین چند کتیبه در زمینهٔ زرین و لاجوردی و به سبک مکتب هرات دارد .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) «**شیخ سعدی متوفی ۶۹۱ هـ ق**» ، نام تألیف : «**دیوان اشعار سعدی**» ، تاریخ سرودن (تألیف) : در «دوران مختلف عمر شاعر» .

۷- آغاز : ناقص است و یاده بیت از آخر «ملمعات» آغاز می‌گردد و سپس «کتاب المثلثات» می آید :

«حیث لا یخاف منظور جنتی ارنی جکنم قصهٔ این غصه کنم در باق
بدو جشم تو کز پی تو برندم به بهشت نکنم میل به خوبان و نظر با ساق
سعدی از دست غمت خاک زده دامن عمر بیشتر زین نکند صابری و مشتاق»

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و با رسالهٔ جوابیهٔ شیخ سعدی به مولانا سعد الدین نظیری انجام می یابد : «پایان بیابان معرفت که داند که روندهٔ این راه در هر قدمی بد مند مستی بیک شراب زلال مالا مال محبت نمی آرد و بوجد آرذ . و بوجد از حضور غایب می گردذ . و در حیرت مانند و به پایان نمی رساند شعر ،

درین ورطه کشتی فروشد هزار   که پیدا نشد تختهٔ بر کنار
ابوبکر صدیق رضی الله عنه نیکو فرموده است یا من العجز عن معرفته کمال معرفت» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل این اشعاراست ملمعات و مثلثات و چند حکایت از بوستان و سه قصیده در مدح عزالدین احمد یوسف و وصف و ماه رمضان و انقراض دولت بنی عباس و غزلیات خواتیم و مقطعات و مطایبات و ۲ رسالهٔ منثور در سؤال از مولانا سعد الدین نظیری . قدمت این نسخه شاید به قرن هشتم برسد . حروف «پ ، چ ، د ، گ» مانند «ب ، ج ، ذ ، ک» ، کتابت شده است . روی بعضی حروف نشان جزم وعلامت کسره یاء کوچک است . این نسخه رسم الخط مخصوص دارد . روی هم رفته در حدود ۴۰۰۰ بیت دارد . متأسفانه از آغاز و انجام ناقص است و از میان اوراق آشفتگی‌هایی دارد . (رک : نمونه‌ها و تصاویر) . احتمال دارد این اشعار از عهد سعدی و شاید به خط او باشد .

۸۹۰/۸۵۴

دیوان سلمان ساوجی

[ادب ، فارسی ، منظوم «قصاید و غزلیات»]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۲×۱۵×۲/۵ سم . -درونی : ۳۲ س (تقریباً ۳۰ بیت) ۱۷×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۹۰ ورق . ۳۸۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، وصالی شده ، ساییده شده ، آب رسیده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق خوش شبیه خط تعلیق ، سخت خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف و زرین ، جدولهای ۳ خطی فواصل مصاریع و عنوان‌ها سیاه و زرین و جدولهای ٤ خطی کنارهٔ متن زرد و زرین و سیاه ، قرن ۸ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : «**حسن بن حسن الحسینی الاسترابادی معروف به حسین مشهدی (سبزه مشهدی ؟)**» ، تاریخ کتابت : «**۸۱۵ ه ق**» . در آخر نسخه اینگونه آمده است : تمت الکتاب بعون الملک الوهاب علی ید الاضعف عباد الله الهادی حسن بن حسن الحسینی الاسترابادی معروف به حسین مشهدی (سبزه مشهدی ؟) تحریراً فی ۱۰ ماه مبارک رجب المرجب لسنة خمس عشر و ثمانمائتم» .

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**خواجه جمال الدین سلمان بن علاء الدین محمد ساوجی متوفی ۷۷۸ ه ق**» ، نام تألیف : «**دیوان سلمان ساوجی**» ، تاریخ تألیف : (سرودن) : «**در مدت شاعر**» (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، تألیف سعید نفیسی ، ج ۱ ، ص ۲۰۲) .

۷- **آغاز** : یک ورق افتاده و یک ورق هم پوسیده و چنین آغاز می گردد :

«سلمان ز مدح آن نبی در باغ سینه‌را همچون صدف خزانهٔ عقد لآل را
جزدرثنای‌ایزدبیچون حرام‌گشت . . . . فی معرفة النبی . . . . .
ایا ذروهٔ لا مکان بیمکانت بمعراج ملا یک آستانت
سلطانی و عرش تکیه گاهت خورشیدی و ابر سایبانت
طاقیست فلک ز بار گاهت عینیست ملک ز آشیانت» .

۸- **انجام** : ساییده و پوسیده شده و به رباعیات پایان می یابد : «وله ،

غیر لحظه ز من تالاء دیگر خیزد بیرون ز تنم خرابی انگیزد
بوسیده شدست خانه و آب وگل من هر جا که نهم دست فرومی ریزد
خاتمت

«تا دل نرود بدیگری بر سر دل بنشست و دل مرانگه میدارد
جون ملکت بو سعید ار پا دارد خوش‌دولت وفرصتیست‌ارپامیدارد»
(رک : ۵-کاتب) .

۹- **چگونگی** : این نسخه که از مطالعهٔ آن معلوم شد و از لفظ «سلمان» در مقطع اشعار و در جای جای دیگر ظاهر است که «دیوان سلمان ساوجی» نام دارد و ضمناً در عناوین کلیهٔ قصاید و قطعات و بعضی از غزلیات به نامهایی می

رسیم که در قرن هشتم و یا قبل از آن بوده اند از جمله : «بمدح امیر شیخ حسن ، بمدح سلطان السعید شیخ اویس (تقریباً در ۵۰ صفحه) ، در مدح دلشاد خاتون ، بمدح دویدی سلطان ، بمدح سلطان ابو اسحق ، فی مدح سلطان السعید جلال الدین حسین ، فی مدح السلطان السعید جلال الدین شاه شجاع ، فی مدح السلطان السعید شاه محمود ، بمدح الصاحب السعید خواجه شمس الدین زکریا ، بمدح الصاحب السعید غیاث الدین محمد ، فی المراثی السلطان شاه ابو سعید ، در مرثیهٔ سلطان تومان ، در مدح خواجه شمس‌الدین». تقسیمات این نسخه بر حسب موضوع است به ترتیب: قصاید (توحید ، منقبت ، مدح ، وصف) ، ترجیعات ، مقطعات ، غزلیات ، هزلیات ، مفردات ، رباعیات . این دیوان علاوه بر موضوعات ادبی شامل مطالب تاریخی ارزنده و وقایع و حوادث زمان خود شاعر است از جمله : «در صفت هلاک محمد مظفر بر دست فرزندان ، در صفت هلاک شدن شیخ حسن بر دست منکوحهٔ خود ، در باب امیر سلم الدین و مرجان آغا ، در باب حاجی عزالدین بالان دوز و شیخ علی ، در باب مولا شمس الدین کازرونی و خواجه علاء الدین زردوز» . در حدود ۱۱۰۰۰ بیت دارد . یک ورق از آغاز افتاده و سه ورق وصالی شده و پوسیدگی دارد . یادداشتهایی در آغاز و انجام داشته که محو و ساییده شده و یک یادداشت عربی دارد . اشعار از یاد رفته را در کنارهٔ صفحات آورده اند . روی هم رفته نسخه‌یی ارزنده است و شاید منحصر بفرد باشد زیرا اگر خواجه سلمان ساوجی در سال ۷۷۸ ه ق وفات کرده باشد و این نسخه در سال ۸۱۵ ه ق کتابت شده ۳۷ سال بعد از فوت شاعر کتابت شده است . حروف «پ ، چ ، ژ ، گ» مانند «ب ، ج ، ز ، ک» است .

۸۹۰/۷۶۸ دیوان سیف الدین اسپرنگی (اسفرنگی)

[ادب ، فارسی ، منظوم «قصاید و غزلیات»]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۸×۱۷×۴/۵ سم . - درونی : ۲۵ س (بیت) ۲۲×۱۱ سم.

۲- **اوراق** : ۲۲۷ ورق . ٤٥٤ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و روغنی با عطف چرمی ، قهوه‌یی رنگ ، ضربی ، ترنج .

٤- **خط** : نستعلیق شکسته آمیز، تحریر، سخت خوانا ، روشن، پخته عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها خط ثلث جلی شنگرف و سیاه و لاجوردی و جدولهای دو خطی فواصل مصاریع و ابیات شنگرف ، قرن ۷ هـ ق .

٥- **کاتب** : **«علی بن محمد بن محمود عرف علی کفش دوز»**، تاریخ کتابت : **«٧٥٤ هـ ق»** «تم دیوان ملک الکلام افتخار الانام مبدع الطریق کاشف الحقایق صاحب النظم والنثر تاج الشریعة مولانا سیف الملوک والدین السبرنکی نور الله مرقده و عطر مشهده فی الیوم الثالث عشر من شهر الله براحم سنة اربع و خمسین و سبعمائه علی ید اقل عباد الله الغنی علی بن محمد بن محمود عرف علی کفش دوز غفرالله له ولوالدیه ولمن قرأ فنظر فیه فی بلدة سمرقند حفظها له و اهالیها عن الافات والبلیات و یرحم الله عنده قال الله والحمد لله رب العالمین ،

غرض نقشی است کز ما باز ماند — که هستی را نمی بینم بقایی
هر که از ما کند به نیکی یاد — نامش اندر جهان به نیکی باد
هین اگر بخوانی خط ابن مطیعان — از راه مروت وز راه احسان
غفران من شکسته بهن خدای — یک فاتحه از سر اخلاص بخوان
سعدی که استادی نه ستون مانند — کی دست و قلم که جان ولی برماند
بر خاطر دوستان دهد یاد مرا — خطرکی بیادگار از من مانند
یکی تا روزگار خط از من خدا کند — وین خاک تیره بند ز بندم جدا کند
یا رب نگاه دار ایمان بر آنکسی — کس خط من نخواند و برمن دعا کند».

٦- **مؤلف** : یا (شاعر) : **«مولانا سیف الدین السبرنکی متولد ٥٨١ ـ وفات تقریباً ٦٧٤ هـ ق»** ، نام تألیف : (تصنیف) : **«دیوان سیف الدین السبرلکی»** .
در آخر نسخه نام شاعر آمده است (رک : ٥ ـ کاتب) و در صفحه ۱۰۳ نسخه اینگونه آمده است :
«مرا مادر پس از تاریخ هجرت — بسال پانصد و هشتاد و یک زاد

نهال عمر من هشتاد و سه سال چو طوبی هر زمانی نو بری داد
اگر فرزند جسمانی ندارم کی کردی در جهان از نام من یاد
مرا فرزند روحانی بسی هست کی جان غمزده زیشان شود شاد
تن من گر بمیرد تا قیامت بقای جان فرزندان من باد»

در کتب تذکره و تاریخ نام شاعر «سیف اسفرنگ» و «سیف الدین اعرج اسفرنگی»، آمده است (رک: تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، تألیف سعید نفیسی، ج ۱، ص ۹۳).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،

منتت جو بر داز حجاب از هودج اسرار من خفته کیرد صبح . . . .
درشب تاریک هر شب کاروان صبح را صد شبا هنکست در یک آه . . . .
ما مکر بیرون رود از ثقبهای گوهران برق آه الماس شد در پالها . . . . .
خنک صبح پاک دامن مریم آسا هر شبی کرد در آستین بروح . . . .
من ز بحر شعر آب زندگانی می خورم غیب مستم کر کنم . . . .

۸- انجام : «در کار غم بودن چنانست دلهره کرایش عشق تو نتر چون شیر
یا رب چه علامتست روح را اندهٔ تو کز خوردن بسیار نمی کردد سیر
دیشب تو کی . . . زید بر درجان سودای کی رود برون ازسر جان
جان خراب ... بهای حلقهٔ دوش از من یعنی شبه شکسته را گوهر جان
ای ماه کی نسبت تو برسرمانی نآبی از غایت اضطراب چون سیمابی
دانم که زما یاد کنی خون از ما اینجا برسی و جای خالی یابی».

۹- چگونگی : این نسخه از نوادر نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش است در موضوع «ادب فارسی» شامل قصاید و غزلیات و ترجیعات و مقطعات و مستزادات و رباعیات و دیگر انواع شعر فارسی است سرودهٔ سیف الدین اسپرنگی (اسفرنگی) (۵۸۱-٦۷٤ ھ ق). تقسیمات آن بر اساس تاریخی اشعار است یعنی ظاهراً هر شعری که سروده و یا هر ممدوحی که مدح گفته و یا معشوق را که وصف کرده دنبال هم آورده است. ترتیب حروف الفبایی بر حسب حروف روی و ردیف و قوافی ندارد. به خط تعلیق کتابت شده و سخت خوانا است اما با مطالعه و عادت به کلمات آسان خوانده می

شود. حروف «پ» و «چ» و «گ» همانند «ب» و «ج» و «ک» کتابت شده. کلمهٔ «که» به صورت «ک» آمده و روی هم رفته خصوصیات رسم الخط عجیب است و دیدنی. تقریباً همهٔ قصاید آن موضوع تاریخی دارد و بسیاری از پادشاهان و حاکمان و وزیران و بزرگان را شاعر در عهد خودش هنگامی که زنده بوده اند مدح کرده است از جمله: «فی مدح الصدر العالی خداوند حسام الدین افتخار جهان» و «فی مدح شیخ شیوخ الزمان سیف الدین باخرزی» و «فی مدح تاج الدین محمود الباری». در بعضی از صفحات هر سطر سه مصرع دارد. بسیاری از قصاید عنوان ندارد. در حدود ۱۱۳۰۰ بیت دارد: اشعار غرا و الفاظ برگزیده و بحور نا مطبوع و مطبوع و دیگر فنون ادبی و شعری بسیار عالی دارد و به سبک عنصری و خاقانی و ظهیر فاریابی می ماند. این نسخه چاپ نشده است.

۸۹۰/۸۰۶

دیوان شمس تبریزی

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : -بیرونی: ۲۲×۱۴/۵×۲ سم. -درونی: ۱۷ س ۱۷/۵×۱۰/۵ سم.

۲- اوراق : ۹۹ ورق. ۱۹۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، وصالی شده، آب رسیده، ساییده شده، جلد چرمی و پارچه‌یی پوسیده و تیره رنگ.

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، جدولهای ۲ خطی میان مصاریع و فواصل عنوان‌ها و کنارهٔ صفحات. قرن ۹ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر): **«مولانا جلال الدین محمد بلخی رومی متوفی ٦٧٤ ه ق»**، نام تألیف (تصنیف): «دیوان شمس تبریز» درمقطع اشعار نام «شمس تبریز» و «شمس» و «تبریز» و «شمس تبریزی» و «شمس الحق» و «شمس الحق تبریزی» آمده است:

شمس تبریز مرا طالع چون زهره در است
تاچوزهره همه‌شب جز بنظر می‌نروم (ص ۱۸۲)
شمس الحق تبریزی چون آب حیات تو
آن آب کجا یابی جز دیدهٔ تملینک (ص ۱۳۶)

۷- آغاز : افتادگی دارد و چنین آغاز می گردد :
«امروز ای شمع آن کنم بر نور تو جولان کنم
بر عشق جان افشان کنم چیزی بده درویش را»
تو عیب ما را کیستی تو یار ما را نیستی
خود را بگو تو کیستی جیزی بده درویش را
جانرا در افکن در عدم ایرا نشاید ای صنم
تو محتشم او محتشم جیزی بده درویش را

۸- انجام : افتادگی دارد و چنین انجامی باید :
«ازجام می خالص پرعربده شد مجلس — ازعربده‌گی ترسم جون عربده‌پروردم
نی هم بکنم عشرت گر تشنه مراندرم — گفت نظر باشم گرجستم و گردر دم
من بارهمی‌دارم بی یار کجا رقصم — من سایهٔ آن سروم بی سرو کجاباشم»

۹- چگونگی : این نسخه شامل برگزیدهٔ «غزلیات» معروف مولانا جلال الدین محمد بلخی است که به «دیوان شمس تبریز» شهرت دارد و در حدود ۳۳۰۰ بیت دارد و بنا بر این می توان آنرا برگزیده‌یی از «دیوان کبیر» یا «شمس تبریز» دانست. قدمت نسخه به قرن نهم می رسد و شاید این نسخهٔ منتخب غزلیات تاکنون چاپ نشده باشد. بر اساس حروف قافیه و روی تدوین شده و از حروف «الف» تا حروف «میم» ادامه دارد.

۸۹۰/۶۶۵

دیوان شوکت بخاری

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۰/۵×۱۳×۱/۵ سم. —درونی : ۱۳ س ۱۵×۷/۵ سم.
۲- اوراق : ۷۵ ورق. ۱۵۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی آبی رنگ با عطف پارچه یی (الفاظ روسی روی جلد نوشته شده).

٤- خط : شکسته ، بدون نقطه ، سخت خوانا ، پخته ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده اما تاریخ کتابت را «**۱۳۲۵ ه ق**» نوشته اند: «با تمام رسید و باختتام انجامید دیوان میرزا شوکت بخاری . . . ۱۳۲۵» .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «**شوکت**» یا «**میرزا شوکت بخاری**» ، نام تألیف (تصنیف) «**دیوان شوکت بخاری**» ، تاریخ تألیف (سرودن): در دوران عمر شاعر . لفظ «شوکت» در مقاطع غزلیات آمده است :

واکرد ازشکوفه دوصد چشم انتظار　　شوکت به کوچه که فتاده است یارشاخ

برسم ساده خموشی است کارما شوکت　　صدای تو به شکستن وصال ناله ماست»

و در پایان نسخه نیز «اختتام دیوان میرزا شوکت بخاری بعون حضرت باری» آمده است . خواجه شوکت بخاری در سال ۱۰۸۸ ه ق به هرات رفت و در دستگاه صفی قلی خان شاملوراه یافت و بعد به خراسان به خدمت میرزا سعد الدین محمد وزیر خراسان رسید و سر انجام به اصفهان آمد و در سال ۱۱۰۷ درگذشت (رک: فهرست نسخه های خطی بریتیش میوزیم ، ج ۲ ، ص ٦۹۸) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

خدایارنگ تأثیری کرامت کن فغانم را　　بموج اشک بلبل آب تیغ زبانم را

نیم ازبسکه ضعف پیری بخشش توان آرد　　کند چشم هم مژگان اصل استخوانم را

زرشک من زیاد گل موی آتشدید راماند　　خس و خاراست ازمژگان بلبل آشنایم را»

۸- انجام : «شوکت عمری است بستهٔ آن مویم　　نظاره پر بحسر از آن گیسویم

ازبسکه شدم مضطرب ازجلوهٔ خویش　　دل خون شد سهک مرید از رویم

تمت بعون الله تعالی باتمام رسید و باختتام انجامید دیوان میرزا شوکت بخاری بعون سبحان حضرت باری علحی یادگاری مسلمانان اهل اسلام» (پس از این دعای اختیامیه آمده) .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب فارسی» است که شامل غزل و قصیده و قطعه است و ترتیب الفبایی حرف روی ندارد و در صحاف اوراق نسخه

درهم و برهم شده است. کاتب در هنر خط شکسته نویسی مهارتی شگفت آور داشته و در تمام این دیوان روی الفاظ نقطه نگذاشت است اما با دقت و غور می توان آنرا خواند. تقریباً ....۲ بیت دارد.

۸۹۰/۸٦٧

دیوان کمال خجندی

[ادب، فارسی، منظوم].

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۳×۱٤/٥×۳/٥ س‌م. —درونی : ۱٥ بیت (۱۷ سطر) ۱۳×۸ س‌م.

۲- اوراق : ۲۱۱ ورق. ٤۲۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ کشمیری، وصالی شده، آب رسیده، جلد چرمی و مقوایی، قهوه‌یی رنگ با عطف و گوشه و اطراف چرمی خاکی رنگ، ترنج دار.

٤- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها، شنگرف، جدولهای یک خطی در فواصل مصاریع و غزلیات زرد، جدولهای سه خطی کناره‌های متن ۳ خطی شنگرف و زرد، در آغاز یک سر لوح در زمینهٔ زرین و لاجوردی. قرن ۱۰ هـ ق.

٥- کاتب : نام «کاتب»، تاریخ کتابت ظاهراً «۹٤٤ هـ ق»، و لیکن در آن شک است: تم تمام شد دیوان خواجه کمال خجند در وقت روز دو شنبه ۹٤٤.

٦- مؤلف : یا (شاعر) : **«خواجه کمال الدین مسعود خجندی متوفی ۷۹۲ یا ۸۰۳ هـ ق»** متخلص به «کمال»، نام تألیف (تصنیف) : **«دیوان کمال خجندی»**، تاریخ تألیف (سرودن): «در مدت عمر شاعر» نام یا تخلص «**کمال**» در مقاطع اشعار آمده است:

«نتوان کمال بستن طرف از میان خوبان
جان و سری که داری تا درمیان نباشد»

یا : «گر میکنی غبار ز چشم کمال دور
از خاک پا فرست غباری همین و بس(ص ۹۰ ۲ نسخه)»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
افتتاح سخن آن به که کنند اهل کمال
مبتلاه (ابتداء) ملک الملک خدای متعال
باد شاهی که به پیرامن جاهش نرسد
از ازل تا باید کربت و نقصان زوال
بر دربار جلالش نبود جای نشست
شهر یاران جهان را بجز از صف نعال»

۸- انجام : گر گل نه بخدمتت ز جا بر خیزد بهر زدنش باد صبا بر خیزد
پیش تو سرو سهی را در باغ چندان که نشاند ز پا بر خیزد
قاربا بر (من) مکن قهر و عتاب گر خطائی رفته باشد در کتاب» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل «غزلیات و قصاید و قطعات و رباعیات کمال خجندی» است و در حدود ۸۱۰ غزل و یک قصیده و چند قطعه و رباعی دارد و جمعاً تقریباً ۶۳۰۰ بیت دارد . غزلیات کمال روان و منسجم و محکم و شیوا است و خود در صفحهٔ ۴۰۲ نسخه فرموده است :
«جو دیوان کمال افتد به دستت نویس از شعر او چندانکه خواهی
خیالات غریب و لفظ و حرفش اگر خواهی که دریابی کماهی
زهر حرفش روان مگذرچو خامه بهر حرف فروخوان از سیاهی»
در کنارهٔ صفحات و آخر نسخه یادداشتهای ادبی و چند بیت شعر و گاهی نسخه بدل ها آمده است از جمله یادداشتی است که شخصی از خراسان برای «خان اعظم» نوشته و شکایت کرده که «کشتی خراسان در گرداب است و اصحاب ایشان در اضطراب» . روی هم رفته نسخه‌یی ارزنده است .

۸۹۰
۶۴۳

دیوان محیی

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳/۵×۱۵×۲/۵ سم . — درونی : ۱۵ و ۱۶ س (بیت) ۱۴/۵×۷ سم .

۲- اوراق : ۱۵۵ ورق . ۳۱۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و تیماجی ضربی نقش دار زرد گون با عطف و گوشهٔ سرخگون .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : **«محیی»** ، نام تألیف (تصنیف) : **«دیوان محیی» یا «دیوان محیی الدین»** ، تاریخ سرودن (تألیف) ظاهراً در مدت عمر شاعر . لفظ «محیی» که تخلص شاعر است در مقاطع غزلیات آمده است :

«در مجمع مردان حق یعنی اعوذ برب الفلق
از بهر عرض این سبق محیی اگر مردی بیا

حال محیی دید آن معشوق گفت عاشقان را بی قراری خوش تر است

محیی با عاشقان دوست بگو ماملامت کشان این ملکیم»

در بعضی از فهرست‌ها آورده‌اند که منظور از «محیی» همان شیخ محیی الدین عبدالقادر گیلانی (ح) عارف وفقیه و زاهد معروف است که در ۵٦۱ در گذشته و در بغداد مدفون است . (رک : فهرست نسخه‌های خطی فارسی ، تألیف منظور احسن عباسی ، از انتشارات پنجاب پبلیک لایبریری یعنی کتابخانهٔ عمومی پنجاب ، لاهور) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

ظاهرم رنداست باطن پارسا صورتم با خلق معنی. . .(به علت وصالی محو شد)
آفتابم زیرابری مانده‌یی قطره‌ام افتاده اندر . . . .
آنچه من زنده با و یم چیست او کزویم در جنبش آید . . . .
جای تن دنیا و جای جان من برتر از فوق السموات . . . .»

۸- انجام : ناقص است و اینگونه پایان می یابد :

«آن که دارد ز علم ودانش کام نهد آن را کمال ذاتی نام

لیک در ضمن آن کمال دگر دید موقوف بر ظهور . . .
پیش اهل شعور و دانایی لقب آن کمال آسمایی
وان ظهور حقست در اطوار مختلف در خصایص و آثار»

۹- چگونگی : این نسخه شامل «غزلیات محیی» است . شور و سوز و جوش و هیجان و عشق و گداز در ابیات آن احساس می شود و بنا بر این می توان آنرا «دیوان غزلیات عرفانی و صوفیانه» نامید . در فهارس این غزلیات را به شیخ محیی الدین عبدالقادر گیلانی منصوب ساختهاند اما گروهی شک کردهاند. در حدود ۶۵۰ غزل و مجموعاً به طور تخمین . . . ۷ بیت دارد. در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهای ادبی و اشعار اضافی آمده است . متأسفانه این دیوان از آخر ناقص است از طرف منشی نول کشور چاپ شده است .

۸۹۰
۹۲۱

دیوان معین

[ادب ، فارسی ، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : ـ بیرونی: ۲۱×۱۵×۵/۱ س م. ـ درونی: ۱۱ بیت (س) ۱۷×۱۲ س م.
۲- اوراق : ۶۱ ورق . ۱۲۲ صفحه .
۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ ، جلد مقوایی پوسیده ملون با عطف و گوشهٔ چرمی قهوهیی رنگ کرم خورده و پوسیده .
۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، رسم الخط فارسی ، قرن ۱۳ هق .
۵- کاتب : «سائین حکیم جان قادری و چشتی» ، تاریخ کتابت : «۱۲۹۳ ه ق= ۱۹۳۴ بکرمی» : «لله الحمد و المنة که کتاب دیوان حضرت خواجهٔ خواجگان خواجهٔ بزرگ معین الحق والدین بتاریخ ۹ ماه شعبان المعظم سنهٔ ۱۲۹۳ مطابق ۱۹۳۴ در شهر پیشاور المرقوم الکتاب مستطاب یدالمعاصی فقیر حقیر پر تقصیر سائین حکیم جان قادری و چشتی نیازی که یکی از ملکان این خاندان بزرگوار است تحریر یافت» .
۶- مؤلف : یا (شاعر) : «معین» یا «مسکین معین» ، نام تألیف : «دیوان معین» یا «دیوان

معین مسکین»، تاریخ تألیف: (سرودن): «در مدت عمر شاعر». لفظ «معین» و «مسکین معین» در مقاطع غزلیات آمده است:

«ایصبا گر پرسدت کزما چه میگوید معین
این ددی را از میان بردار میگوید بگو

معین در کشش می باق بنه لب بر لب ساق
پس آنکه درد مشتاق از آن خوب ختن بشنو»

(رک: ۹ - چگونگی).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،

ربود جان و دلم را جمال نام خدا نواخت تشنه لبان وازلال نام خدا
وصال حق طلبی همنشین بامش باش ببین وصال خداء در وصال نام خداء»

۸- انجام : «چو حلقه منتظری بر درو نمیدانی که طالب خودی ودر درون خانه توی
معین برای بمنز بگوی نکتهٔ عشق که بلبل چمن عشق در زمانه توی»

۹- چگونگی این نسخه شامل غزلیاتی است به زبان فارسی. در مقطع غزلیات همه جا لفظ «معین» و «معین مسکین» یا «مسکین معین» آمده است. در بعضی مقطع ها، جای لفظ «معین» خالی است و در بعضی‌جای‌ها نیز چنان می نماید که لفظ دیگری بوده و آنرا به لفظ «معین» تبدیل کرده‌اند. کاتب ادعا کرده است که این نسخه «دیوان معین الدین چشتی» است و لیکن باید دیوان «معین المسکین فراهی» باشد که در شعر «معین» و «مسکین» و «مسکینی» و گاهی «معین مسکین» تخلص می کرده است. در پایان چند غزل از میرزا عبدالقادر بیدل و یک بیت از حافظ آمده است.

۸۹۰
۹۷۲

دیوان میر تقی میر

[ادب، اردو، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : - بیرونی: ۱/۵×۱۶×۲۴/۵ سم. - درونی: ۱۳ و ۱۴ بیت (س) ۱۱×۱۸ سم.

۲- اوراق : ۱۱۶ ورق. ۲۳۲ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک سفید ولایتی ، آب رسیده ، کرم خورده ، بدون جلد .

٤- **خط** : نستعلیق و شکسته ، رسم الخط اردو ، سخت خوانا ، قرن ۱۳ هـ ق.

۵- **کاتب** : «جانعلی» ، تاریخ کتابت : «**۱۲۱۵ فصلی**» : «بپا سخاطر . . . دوستان و تلطف افزای مشفقان جناب وزیر خان صاحب زاده . . بدستخط خام خادم الطلبا جانعلی نوشته» .

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**میر تقی**» ، نام تألیف : «**دیوان میر تقی میر**» متخلص به «میر» ، تاریخ تألیف «در مدت عمر شاعر» . در صفحهٔ آخر اینگونه آمده است : «تمام شد دیوان اول میر تقی عفی الله عنه» . در مقطع غزلیات لفظ «میر» که تخلص میر تقی عفی الله عنه . در مقطع غزلیات لفظ «میر» که تخلص میر تقی است آمده است :

«آج پھر نهانی حمیت میروان کل لڑائی سے لرائی هو چکی»

«جسے چشم هم کو کیا کیا میر اس طرف اپنے نگاه نه کے»

«گو سفری اب نهین ظاهر مین میر عاقبت کار هوا چاهیے»

۷- **آغاز** : از آغاز ناقص است و افتادگی دارد :

«هون رهگذر مین تیری هر نقش پاهی شاهد
اڑتے هے خاک میری باد صباهی شاهد
طوف حرم مین بهی هین بهولا نه تجکو ای بت
آتا تها یاد تو هی میرا خدا هے شاهد
شرمندهٔ اثر کچهه باطن مرا نهین هے
وقت سحر هے شاهد دست دعا هے شاهد»

۸- **انجام** : «کیا خط لکهون مین رونے سے فرصت نهین رہے
لکهتا هون تو پهری هی کتاب بهی هے
سبهون کی خط لیے پوشیده قاصد آج جاتا هے
چلا هی یار کے کوچه کو پهر مجهسے چهپاتا هے
تمام شد ـ دیوان اول میر تقی عفی الله عنه» .

۹- **چگونگی** : این نسخه به زبان اردو و در موضوع «ادب اردو» است و شامل غزلیات میر تقی است که او را «پادشاه غزل» در زبان اردو می گویند . این

دیوان متأسفانه از آغاز افتادگی دارد و از اواسط حرف «دال» تا آخر حرف «ها» بر حسب حروف قوافی و روی در بردارد. در حدود ۳۲۰۰ بیت دارد. میر تقی میر از بزرگترین شاعران زبان اردو و مرثیه سرا نیز بوده است. در همهٔ مقاطع غزلیات تخلص میر دارد. در ۱۲۱۵ فصلی کتابت شده و مطابق با ۱۲۲۸ هجری قمری.

۸۹۰ / ۷۱۳

دیوان واقف لاهوری

[ادب، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۵×۱۶×۳ س‌م. — درونی: ۱۷ بیت (۱۸ س) ۱۸×۹س‌م.

۲- اوراق : ۱۲۳ ورق. ۲۴۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی، آب رسیده، کرم خورده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی سرخ گون.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، قرن ۱۲ ه‍ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر): «**نور العین واقف لاهوری متوفی ۱۱۹۰ ه‍ق**»، نام تألیف: «**دیوان واقف**»، تاریخ تألیف «مدت زمان عمر شاعر». تخلص شاعر در مقطع غزلیات آمده است:

نگسلد ربط بندگی واقف   گر کند یار بند بند مرا

چشم بد دور ز سیلاب سرشکم واقف   آبرویی است از و بادیه پیمایی را»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،

چرا در گریه آوردی چو من آزرده جانی را
خراب از سیل کردی خانه آبادان جهانی را»

ندانم کز صف مژگان جانان رو بگردانم
توانم سرخ کرد از خون خود نوک سنانی را

ز سوزم رونقی در خاندان عشق پیدا شد
چراغ داغم آخر کرد روشن دودمانی را

بفرما لعل میگون را که تامستم کند باری
اگر خواهی که از من بشنوی راز نهانی را :

۸- انجام : «گه گریه کند به حال خود گه خنده محنت کش روزگار یعنی بنده
یکشب در خلوت خودم راه بده وانگه کامم به حسب دلخواه بده
گر زانکه نا کامی من خوش داری یکبوسه بنام خوش الله بده
سردر سرکارت کنم انشاء الله تن زارو نزارت کنم انشاء الله
دل رفته بقربان تو لله الحمد جان نیز نثارت کنم انشاء الله

۹- چگونگی : این نسخه شامل غزلیات و قصاید و ترجیعات و رباعیات و دیگر انواع شعر است . ترتیب آن بر اساس حروف «روی» و «ردیف» که به صورت الفبائی در آمد است . در صفحهٔ اول تا سوم و ۲۳۹ تا ۲٤٦ بعضی یادداشت‌های طبی و نسخه‌های معالجه و مداوا و اشعار پراکنده از شاعران معروف و مجهول آمده است . مثلاً : «نسخهٔ بواسیر خونی و بادی از فریدون خان» و «نسخه‌های مجربهٔ عطا محمد خان» و «نسخهٔ آتشک» و این دو بیت :

درویشانیم نشسته در کوه و دره آنجا که پلنگ و شیر و اژدرگذره
پیران قوی داریم و مردان سره هر کس که به ما کج نگرد سرنبره

واین یادداشت جالب : «امیر بخش نسوار فروش سکنهٔ امرتسر بازار نوریان متصدی پیتک کلاب رائی جمع امیر بخش پیشکی برای نسوار مبلغ ۲۰ بتاریخ ۲۰ ماه رجب المرجب سنهٔ ۱۲۸۹» .

۸۹۰ / ۸۸۵

دیوان ولی دکنی

[ادب ، اردو ، منظوم «غزلیات و رباعیات»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۹×۱۵/۵×۲ سم . — درونی : ۱۵ و ۱٦ بیت ۲۲×۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۰۸ ورق . ۲۱٦ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، کرم خورده ،

جلد مقوایی ملون با عطف چرمی سیاه پوسیده.

۴- خط : نستعلیق، وسم الخط اردو، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و جدولهای یک خطی و دو خطی میان مصاریع و کنارهٔ صفحات شنگرف. قرن ۱۲ھ ق.

۵- کاتب : «۴۰، ۱۰، ۱، ۵، ۱، ۲، ۲۰۰، ۱، ۵، ۱۰، ۴۰ =میاه براهین =۱۲۳۹ھ ق»، تاریخ کتابت: «۱۸۸۰ بکرمی=۱۲۳۹ھ ق»: دستخط تحریر بتاریخ ۲ ماه سانون ۱۸۸۰ مطابق هجری صلی الله علیه وسلم سنهٔ ۱۲۳۹ دستخط مشقت پرست ۴۰.۱۰.۵.۱.۲۰۰.۲.۱.۵.۱.۱۰.۴۰ ساکن موضع کانیت تاجخان خداوند جل شأنه از علم و عمل بهره‌ور گرداند بمنه و کرمه».

۶- مؤلف : یا (شاعر): «شمس الدین محمد ولی دکنی ۱۶۶۸-۱۷۴۴م» نام تألیف: «دیوان ولی دکنی»، تاریخ تألیف: «در مدت عمر شاعر» نام شاعر در مقطع غزلیات آمده است:

«کهتاهین ولی ستی یو مصرع رنگین
هی یاد تیری مجکون سبب راحت جانکا
هر درد په کر صبر ولی عشق کے ره مین
عاشق کون نه لازم هی کری کیون شکایت»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،
کینا هون تیری نام کون میں ورد زبانکا
کینا هون تیری شکر کون عنوان بیانکا
جس کرد اوپر پانون دهرین تیری رسولان
اوس کرد کون مین سرمه کرون دیده جانکا»

۸- انجام : «مهربان هو که ای ساقی کوثر کرم سون کشتی بی مجه کون دین پر اسکی لطف سون وه کر عطا می جو اس نشه سون مین دریا کرون طی»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب و زبان اردو» است و شامل غزلیات و قطعات و رباعیات و مفردات است سرودهٔ شمس الدین ولی دکنی (۱۷۴۴-۱۸۸۰م) و به دستور موهر سنکه ولدرای زاده نواب سنکه ساکن موضوع کلیانه در سال ۱۲۳۹ھ ق کتابت شده است. کاتب نام خود را با اعداد

ابجد نشان داده است (رک : ۲ - کاتب) . کلیات دیوان ولی دکنی از طرف انجمن ترقی اردو چاپ شده است . این دیوان در حدود ۳۰۰۰ بیت دارد . از صفحهٔ ۲۰۲ تا ۲۱۶ یک مثنوی کوتاه کتابت شده به نام **«جنبش نامه» یا «اختلاج نامه»** که از حرکات و جنبش‌های سرودست و پا و چشم و بینی و انگشتان و کلیهٔ اعضای انسانی استنباطاتی می شود و چیزهایی را پیش گویی و یا پیش بینی می نمایند و شاید آنرا «فالنامهٔ اعضای بدن انسان نامید . در حدود ۲۰۰ بیت دارد و بروزن «فاعلاتن مفاعلن فعلن» از مزاحفات بحر خفیف مسدس است و اینگونه آغاز و انجام می شود :

ــ آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ،

حمد شکر و سپاس یزدان را — آفرینندهٔ تن و جان را
صانع و مبدع و نشیب و فراز — خالق و کرد گارینده نواز . . . .
حکما را ز قول ذوالقرنین — آنکه او داشت زیب حکمت وزین»

ــ انجام : کرم خوردگی دارد :

« . . . انگشت پای چپ هموار — بجهد خوشدلی بود بسیار
رسته گردد ز رنج بیماری — باشد . . . .
ناخن پای راست گر بجهد — خبر از جنگ . . . .
ناخن پای چپ چو جست مدام — خور می با . . . .

تم تم تمام شد دستخط موهر سنگهه سمت ۱۸۸۰» .

روی هم رفته نسخه‌یی است ارزنده و در آغاز نشان مهر دارد : «امیر چند بوسهار است ۱۹۱۶ب» و یک یادداشت دارد در صفحهٔ ۲۰۳ به تاریخ «۱۹۰۱هق» .

ذخیرهٔ خوارزمشاهی ، طب النبی

۶۱۰/۶۳۹

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۳۸×۲۲×۸ سم . ــ درونی : ۲۷ س ۲۸×۱۶ سم .

۲- اوراق : ٦٦٤ ورق. ۱۳۲۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ براق کشمیری، اندکی وصالی شده، اندکی آب رسیده، جلد چرمی و مقوایی سرخگون شیرازه دار، پوسیده.

٤- خط : نستعلیق، رسم الخط اردو، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها و کلمات شواهد شنگرف، در آغاز هر «کتاب» یک سرلوح در زمینهٔ زرین و ترنج دار به سبک قرن ۱۲ و ۱۳، و جمعاً ۱۱ سر لوح دارد. جدولهای کنارهٔ متن سه خطی شنگرف، و سیاه و جدولهای یک خطی کنارهٔ بیرونی صفحات سیاه. قرن ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام کاتب: ندارد. تاریخ کتابت: «۱۲٤٦ ه‍ ق» در آخر کتاب سوم ص ۳۸۱: «تمام شد بغرهٔ تاریخ دوازدهم ماه عاشوره سنهٔ ۱۲٤٦ ه‍ ق.

٦- مؤلف : «**سید زین الدین ابو ابراهیم اسمعیل بن حسن بن محمد بن احمد حسینی گرگانی ٤۳٤—۵۳۱ ه‍ ق**»، نام تألیف: «**ذخیرهٔ خوارزمشاهی**»، تاریخ تألیف: «**۵۰٤ ه‍ ق**»: در صفحهٔ ۲ و ۳ چنین آمده: «اما بعد... جمع کنندهٔ این کتاب بندهٔ دعاگوی اسماعیل بن الحسین بن محمد بن احمد الحسینی و الجرجانی... قطب الدین امیرالامراء ارسلان.... ابوالفتح محمد بن تمین ملک معین امیر المؤمنین... قصد خوارزم کرد به خدمت این خداوند نیکبخت شد اندر پانصد و چهار از هجرت.... بدین ترتیب این کتاب به نام خداوند جمع کرده و کتاب را خوارزم شاهی نام کرد...».

در این نسخه از صفحهٔ ۱۰۸ تا ۱۳۰۸ پس از کتاب نهم رساله‌یی آمده به نام «طب النبی» که مؤلف آن ظاهراً معلوم نشد اما از سبک و روش تألیف همانند «ذخیرهٔ خوارزمشاهی» است، تاریخ تألیف: «۹۵۸ ه‍ ق». در پایان این رساله آمده: «وقد وقع الفراغ من جمیع هذا الرسالة بتوفیق الملک الوهاب فی یوم‌الاحد الخامس من شهر شعبان سنة ثمان و خمسین و تسعمائة بکاشان... تمام شد طب النبی».

۷- آغاز : «یا فتاح، رب یسر و تمم، بسم الله الرحمن الرحیم، بالخیر و به نستعین الحمدلله رب العالمین، حمد الشاکرین و الصلوة علی النبیین محمد المصطفی

و علی آله الطاهرین اما بعد چون تقدیر ایزد تعالی چنان بود که جمع کنندهٔ این کتاب بندهٔ دعا گوی خداوند خوارزم شاهی الاجل العالم العادل المؤید المنصور ولی النعم قطب الدین نصرت الاسلام جمال المسلین قاهر الکفرة و المشرکین عماد الدولة فخر الامة تاج المعالی امیر الامرا ارسلان تگین تمکین الملوک و السلاطین ابو الفتح محمد بن تمین ملک معین امیر المومنین» .

۸- انجام : «باب دهم اندر دسیده شدن ناخنها و خارش که در وی پدید آید پیوسته بآب در می باید نشست و انجیر پخته و رقت رومی هر یک جدا به هم سرشته نیز سود دارد علاج عدس و طبخ گر سنه ضماد سر نهادن نیز سود دارد والله اعلم بالصواب . تمام شد معالجات از ذخیرهٔ خوارزم شاهی بحمدالله و المنة و حسن توفیقه و پس از این از آنچه بر ظاهر پوست پدید آید و آنچه بدین تعلق دارد یاد کرده شود انشاء الله تعالی» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب و دارو شناسی ، درمان ، نسخه نویسی ، گیاه شناسی داروبی» است و کاملترین کتاب طب است به زبان فارسی که در قرن پنجم هجری تألیف شده است . تقسیمات آن بر اساس «بخش» و «کتاب» و «گفتار» و «مقاله» و «جزء» و «باب» و «فصل» و «صفت» است و جمعاً «۹ بخش» و «۱۱ کتاب» و هر کتاب چندین گفتار و مقاله و باب و فصل و جزء و صفت دارد . از کتاب اول تا کتاب نهم شامل وظایف الاعضا و شناخت بیماری‌ها و روش معالجه و دیگر خصوصیات پزشکی است . کتاب دهم را «طب النبی» نامیده که در موضوع معالجات و مداوات و بیماری‌های جسمانی خاص حضرت محمد (ص) است . کتاب یازدهم شامل کتاب قرابادین است که آن را می توان فرهنگ لغات داروبی و نسخه نویسی به شمار آورد . فهرست مطالب ذخیرهٔ خوارزم شاهی در ۱۵ صفحه در آغاز آمده است . در آغاز هر کتاب یک سر لوح ساده دارد . کتاب «طب النبی» یک نسخهٔ مستقل است و در آخر نوشته که در سال «۹۵۸ ه ق» در کاشان پایان یافته و نام مؤلف نیامده ظاهراً معلوم می دارد که این نسخهٔ طب النبی از مؤلف ذخیرهٔ خوارزم شاهی نباشد .

در آخر نسخه یاد آور گشته است که: «پس از این از آنچه بر ظاهر پوست پدید آید و آنچه بدین تعلق دارد یاد کرده شود». که شاید این نسخهٔ کامل ذخیرهٔ خوارزمشاهی نباشد. ذخیرهٔ خوارزمشاهی از لحاظ زبان فارسی و لغات داروئی و گیاهی و درمانی و در مانگاهی و پزشکی و حتی ادبی و دینی و تاریخی، ثروتمند ترین و غنی ترین کتاب طب قدیم است که در تاریخ طب ایران و طب اسلامی باقیمانده است و چون نظم و ترتیب ارزندهٔ منطقی دارد، پیوسته محل مراجعهٔ اطبای قدیم و جدید بوده است و بدین جهت نسخ خطی آن فراوان است و تاکنون ۸۹ نسخهٔ قدیم از آن به نظر رسیده است که قدیم ترین نسخه در «۶۰۸هـق» و جدید ترین در «۱۳۰۰هـق» کتابت شده است. اصل نسخه به نام سلطان قطب الدین ابو الفتح محمد بن یمین الدین خوارزمشاه (ارسلان تکین) نوشته شده است. (رک: فهرست نسخه های خطی فارسی، منزوی، ج ۱، ص ۵۳۸–۵۴۳).

۶۱۰
۶۴۱

ذخیرهٔ خوارزمشاهی، کتاب ششم

[طب، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : – بیرونی : ۲۰×۱۴/۵، ×۴سم. – درونی : ۲۱ س ۱۶×۸/۵ سم.

۲- **اوراق** : ۴۴۶ ورق. ۸۹۲ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک سفید رنگ براق سمرقندی، اندکی آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوائی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌ئی سبز رنگ.

۴- **خط** : نستعلیق شکسته آمیز، سخت خوانا، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۲هـق.

۵- **کاتب** : نام کاتب و «تاریخ کتابت» ندارد. چون ناقص است و لیکن تاریخ «۱۱۲۱» و «۱۲۱۲» و «۱۲۴۵» در آن معلوم است.

۶- **مؤلف** : **«سید اسماعیل جرجانی متوفی ۵۳۱هـق»** نام تألیف : **«ذخیرهٔ خوارزمشاهی»** تاریخ تألیف : **«۵۰۴هـق»** (رک: ذخیرهٔ خوارزمشاهی ۶۳۹/۶۱۰ همین کتاب).

۷- آغاز : کتاب ششم (ص ۱۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم، کتاب ششم اندر علاج بیماری‌ها از سر تا پایان و این کتاب بیست و یک گفتار است و این کتاب به سه بخش است یک بخش دو گفتار است و بخش دیگر هشت گفتار است و این فهرست بخش دو گفتارست گفتار نخستین اندر علاج بیماریهاء سر».

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می گیرد : «همانا که این جایگاه روغن سوسن و مانند آن در خورتر بود. صفت دیگر بگیرند، تخم کتان و کنجد و حلبه همه بکوبند و بادنبهٔ کوفته بسرشند و بکار برند بصوابدید طبیب . . . صفت دیگر بگیرند اهل جوز السرود سطرک البانی از هر یکی یک جزو».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب» شامل علاج و درمان و دارو شناسی و نسخه نویسی است و کتاب ششم از کتاب کامل «ذخیرهٔ خوارزمشاهی» است که در «۱۰ کتاب» است. بر کنارهٔ صفحات این نسخه یادداشتهایی آمده که صحاف بی انصاف آنها را بریده و غیر قابل استفاده ساخته است. در آغاز نسخه یادداشتهای طبی و چند بیت شعر و فهرست مطالب کتاب ششم به قلم محمد حکیم (کاتب همین نسخه) آمده است. مثلاً این بیت طنز آمیز :

نطفهٔ فرزند نر از پشت مرد در بیم قرض

یا بر یزد آب گردد یا ز غم دختر شود»

نشان چند مهر دارد : «الملک لا اله الا الله الحق المبین علی» و «علی نقی پروین دکنی» ۱۱۲۱ و «العبد محمد عرب بخش ۱۲۱۸». و ۲ یادداشت ولادت از «عبدالحکیم ولد حکیم احمد ظریف الدین» و «خمروت جان بنت حکیم احمد ولد حکیم عزت بخش ۱۲۸۷ هجری».

$\frac{۶۱۰}{۹۳۴}$

ذخیرهٔ خوارزمشاهی

[طب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶×۱۵×۲/۵ سم. درونی : ۱۸ س ۲۰/۵×۹ سم.

۲- اوراق : ۱۳۳ ورق. ۲۶۵ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، جلد مقوایی سبز رنگ با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود رنگ .

٤- خط : نستعلیق، خوانا ، روشن ، ناپخته ، رسم الخط اردو ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ھ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» سخت خوانا است ، شاید «فتح الدین» باشد ، تاریخ کتابت ندارد : «تمت تمام شد این نسخهٔ میمونه از ذخیرهٔ خوارزمشاهی از کتاب پنجم بتاریخ بیست و دوم ذوالحج بدست خط فقیر حقیر فتح الدین (؟) خلف برخوردار طالب العلم» .

٦- مؤلف : **«سید اسماعیل جرجانی متوفی ۵۳۱ھ ق»**، نام تألیف. **«ذخیرهٔ خوارزمشاهی»** ، تاریخ تألیف : **«۵۵۰ھ ق»** (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۲۲۵-۲۲۷) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر کتاب پنجم از کتاب ذخیرهٔ طب خوارزم شاهی در یاد کردن احوال تب باید دانست که اندرین کتاب اجناس و انواع و اسباب و علامات و معالجات آن یاد کرده میشود و این کتاب شش گفتار است» .

۸- انجام : «و اندر امعا سخت دیر نمی ماند یا سخت زود فرو نمیگذرد اندک اندک باید فرمود تا بتدریج بعادت باز رسد در روز مگر ضرورتی افتد که بدان سبب زود تر یا دیر تر روا باشد و آب سخت شود نافه را زبان دارد و احشا را ضعیف کند و باشد که به تشنیج ادا کند و بسیار بوده است والله اعلم بالصواب» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب» یا «پزشکی» قدیم است و بر اساس عقیدهٔ قدما روش مداوا و معالجه و شناخت بیماری‌ها و نسخه نویسی و امثال اینها را در بردارد . تقسیمات آن بر اساس «گفتار» و «باب» و «جزء» و «جنس» و «اسامی بیماری‌ها» و «اعداد ترتیبی» است . و «شش گفتار» و هر گفتار شامل چند باب و هر باب در تقسیمات دیگر است . این نسخه فقط «کتاب پنجم در تب‌ها» از «کتب هفتگانه ذخیرهٔ خوارزمشاهی» است (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۲۲۵-۲۲۷) .

۲۹۰
۷۴۹

رسالة الرد الشیعة

[دین ، شیعه و سنی ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵×۱۴×۰/۵ س‌م . — درونی : ۱۵ س ۱۵×۷/۵س‌م .

۲- اوراق : ۲۴ ورق . ۴۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ خشن سیالکوتی ، پوسیده ، کرم خورده ، آب رسیده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق تحریر ، ناپخته ، خوانا ، عنوانها و سرفصلها و خطهای افقی بربالای جملات شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : **«احمد بن عبد الاحد السرهندی متوفی قرن ۱۱ ه‍ ق»** نام تألیف : **«رسالةالرد الشیعة»**، تاریخ تألیف : «در عهد عبدالله خان اوزبک (یوزبک)» : «اما بعد می‌گوید بندهٔ که محتاج است برحمت خداوند احمد صمد خادم علما و اهل سنت و جماعت احمد بن عبدالاحد العمری الفاروقی نسباً و السرهندی مولداً و وطناً و الحنفی ملتا و مذهبا و النقشبندی طریقةً چون درین اثنا رساله که شیعه (در وقت محاضره که عبدالله خان یوزبک نموده بود . . . باین حقیر قلیل البضاعت رسید که حاصلش طی مقدمات . . . نوشته آید» .

۷- آغاز : «رب یسر و به نستعین و تمم بالخیر، بسم الله الرحمن الرحیم رسالهٔ حضرت مجدد الحمدلله حمداً کثیراً طیباً مبارکا علیه کما یحب ربنا و یرضی و الصلوة و السلام علی سیدنا محمد اکرم البشر المبعوث الی الاسود و الاحمر».

۸- انجام : «فلیکن هذا آخر الرسالة رد الشیعة ،

الهی بحق بنی فاطمه — که بر قول ایمان کنم خاتمه
اگر دعوتم رد کنی ور قبول — من و دست دامان آل رسول

وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً و الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین تمت تمام شد ، رباعی تقصیر گذاری :

این چند سطر را که مکرر نوشته‌ایم بهر رضای خالق اکبر نوشته‌ایم
قارئی مگیر عیب به خط ضعیف ما جون ابتر مشنو اگر ابتر نوشته‌ایم»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «مباحث دین» و «اعتراضات علیه شیعه» است و مؤلف آنرا در جواب رساله‌یی نوشته است که علمای شیعه به صورت محاضره در حضور عبدالله اوزبک به قلم و بیان آورده‌اند و بعلماء ماوراء النهر نوشته بوده‌اند . اساس بحث بر پایهٔ عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و بر طریقهٔ سلسلهٔ نقشبندیه است . از آیات قرآن و احادیث نبوی و کلمات مشایخ استفاده کرده است . تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که مؤلف برگزیده است ، مثلا «شیعه گفت» و «قال» و «اقول» . سبک نگارش آن فارسی خوب است .

۸۹۰
۶۶۸

رسالهٔ انسیه

[ادب ، عرفان و فرایض ، فارسی ، منثور] .

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۲×۱۴×۰/۷ سم . —درونی : ۱۹ س ۱۶/۵×۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۲ ورق . ۲۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی سرخگون .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد اما تاریخ کتابت ندارد ، تاریخ کتابت «۱۰۵۵ ه‍ ق» : «تمت الرسالة الشریعت المسمی بالانسیه شهر شعبان سنهٔ ۱۰۵۵» .

۶- مؤلف : «**یعقوب بن عثمان محمود الغزنوی ثم الجرخی**» ، نام تألیف : «**رسالهٔ انسیه**» یا «**رسالة الشریعت**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . اصل این رساله بر اساس سخنان «خواجه بهاء الحق والدین البخاری المشتهر المعروف بنقشبند» است . در صفحهٔ ۲ اینگونه آمده است : «بنا برین معنی فقیر حقیر یعقوب بن عثمان بن محمود الغزنوی ثم الجرخی . . . خواست که شمه (یی) از سیرت و طریقت مستقیمه که به وی رسیده بود از حضرت مخدومی . . . خواجه

بهاء الحق والدین البخاری المشتهر المعروف بنقشبند رحمة الله علیه در قید کتابت آورد».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، گردانید و رسل و انبیا و اولیاء را وسایطه تکمیل ساخت . . . صلی الله علیه وسلم را در این باب بمرید ارشاد بر همه ایشان تفضیل کرد و امت او را نیز بنا برین بهترین الم‌گردانید و بعضی از امت او را بولایت خاصه محظوظ داشت و دلیل بر آن متابعت ظاهره و باطنهٔ او را گردانید» .

۸- انجام : «ساقی قدحی که نیم مستیم مخمور صبوحی الستیم
مارا . . . . ما خویشتنیم تن پرستیم

لک الحمد یا ذالجلال والاکرام علی الله و صلی الله تعالی علی محمد علیه الصلوات والسلام و علی آله و اصحابه الکرام و رحمة الله تعالی علی من افادنا من العلما والمشایخ . . . تمت الرسالة الشریعة المسمی بالانسیة شهر شعبان سنهٔ ۱۰۵۵» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «مسائل فقه» بر اساس عقیدهٔ عرفانی است که متکی بر اندیشه مشایخ نقشبندیه است و اصل نسخه از کلمات خواجه بهاء الحق والدین محمد بن محمد البخاری المعروف به نقشبند است . شیخ یعقوب چرخی که مرید و هم نشین و تربیت یافتهٔ خواجه بوده ، این کلمات را گرد آورده و نظم و ترتیب داده آنرا «رسالهٔ انسیه» نام داده است. نثر فارسی آن روان است و شیوهٔ عرفانی دارد و از آیات قرآنی و احادیث نبوی و سخنان مشایخ با نام آنان و ذکر مآخذ استفاده کرده است . تقسیمات بر حسب موضوعات برگزیدهٔ مؤلف است. مثلاً : «در فضیلت ذکر خفیه» و «بدانکه از حضرت رحمة الله سماع دارم» . نشان مهر در آخر دارد : «خادم الفقرا محمد اسکندر گردیزی ۱۲۹۱» . این نسخه را آقای بابر شاهینی به آقای دکتر علی اکبر جعفری مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان هدیه کرده است (رک : الفاظ نقشبند ۶۶۷/۸۹۰ . فهرست گنج بخش، ج ۲) .

۱۸۰/۷۵۱

رسالة فی جمیع تعریفات الاشیاء

[فلسفه ، عربی ، منثور] .

۱- اندازه : –بیرونی : ۳۰×۱۹/۵ سم . –درونی : ۱۵ س ۲۵×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۳ ورق . ۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک ، نیلی رنگ فرنگی ، اندکی آب رسیده ، پوسیده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق خوش جلی (متن) و خفی (حواشی) ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد . تاریخ کتابت «۱۲۸۴ ه‍ ق» (رک : ۸–انجام) .

۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ تألیف ندارد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین اما بعد فهذه رسالة فی جمیع الاشیاء و بالله التوفیق المقدمه» .

۸- انجام : «المسائل هی القضایا التی بطلب نسبة محمولات ها الی موضوعات فی ذلک العلم تمت هذه الرسالة فی یوم الثلثا السابع و عشرون من شهر ذی الحجة الحرام سنهٔ ۱۲۸۴ ،

من نوشتم آنچه دیدم در کتاب ختم شد والله اعلم بالصواب ، فقط» .

۹- چگونگی : موضوع این رساله در «تعریف» الفاظ منطقی و فلسفی» که خود مؤلف آنرا «رساله در تعریف اشیاء» نام داده است . تقسیمات آن برپایهٔ الفاظ کلمات منطقی است . لفظ اول «المقدمه» و لفظ آخر «المخیلات» است . رساله‌ی ارزنده است در تعریف الفاظ فلسفی و علمی و منطقی . در کنارهٔ صفحات یادداشتهای علمی و فلسفی و منطقی دارد که بیشتر آنها به زبان فارسی است.

۵۴۰/۶۰۳

رسایل تنکلو شاه، جزء اول

[کیمیا (شیمی) ، فارسی ، منثور] .

۱- اندازه : –بیرونی : ۱۹×۱۲×۲ سم . –درونی : ۱۵ س ۱۲/۵×۷ سم .

۲- اوراق : ۷۳ ورق . ۱۴۵ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ هراتی ، جلد چرمی سرخگون .

٤- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و تاریخ کتابت ندارد .

٦- مؤلف : در این نسخه از مؤلف و تألیف و تاریخ آن صریح و واضح نام نبرده است اما در بعضی جای‌ها به نام «تنکلو شاهی الکبیر البابلی» می رسیم : «تمام مصابیح انوار سبعهٔ تنکلو شاهی الکبیر البابلی» که گویا همان «توکروس یونانی» است که هنگام ترجمهٔ «کتاب توکروس» از پهلوی به عربی نام مؤلف به تنکلوش و تینکلوش و طینقروش معرب شده است و کتاب هم به «الوجوه والحدود» معروف شده است . گویا بعداً این ترجمهٔ عربی به زبان فارسی در آمده و معروف به رسائل «تنکلو شاه» شده است . گویا ترجمهٔ رسایل تنکلو شاه از عربی به فارسی توسّط محمد ابراهیم فرزند محمد حسن قراگوزلو باشد . (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی، نگارندهٔ احمد منزوی ، ج ۱، ص ۲۵۸ ، ۶۲۱) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، علیک اعتمادی یا کریم این مصابیح انوار اسرار است که دروی هفت گوهر شاهوار است که هر گوهر بهتر از خزاین ذوالوقار است و انوار سبعه درین مصابیح انوار سبعه روشن و مبرهن است و مشروح واضح گردد و عرصهٔ وجود مبتدی از نسایم آن گلشن گردد مفتاح نور اول» .

۸- انجام : «و اگر در ذهب باشد جسدین دوازده دینار کبریت احمر شنگرف حکمت یکدینارشش نوبت هر نوبتی یک دینار نفس در دوازده دینار جسدین دروزن کرده تا دوازده هجده گردد آنگاه بشش دینار نوشادر محمر محلول مشمع گرداند طرح کند تمام ست تدبیر دوزن کردن حکیم تنکلو شاهی» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «علم کیمیا و مسائل طلسمات و عملیات کیمیاوی»

است . از قرار تحقیق اصل آن به یونانی بوده به نام کتاب توکروس ، به عربی ترجمه و به صورالدرج معروف شده و سپس به فارسی ترجمه شده و به رسایل تنکلو شاه شهرت یافته است . تقسیمات این نسخه بر چند رساله است از قبیل «مفتاح» : مصابیح انوار سبعه ، مفتاح اسرار سبعهٔ کامله ، هفت گنج کبیر ، مصابیح و اسرار سبعه . مفاتیح الاسرار» . نثر فارسی آن روان و ساده و مفهوم همگان است و لیکن محتوی اصطلاحات کیمیاوی و سیمیاوی و تعویذات و طلسمات است به یونانی که اکثر آنها معرب است و از این لحاظ ارزش ویژه دارد . در صفحهٔ آغاز به خط تازه نام این نسخه را اینگونه نوشته است : «کتاب الانوار فی کشف الاسرار تألیف ابی البقر الباقلی المعروف به شیخ روز بهان» و ظاهراً اشتباه است . گویا این نسخه با این صورت و شرح و تفسیر هنوز چاپ نشده است . قدمت نسخه ظاهراً به قرن دهم می رسد .

۵۴۰
۶۰۴

رسایل تنکلو شاه ، جزء دوم

[کیمیا (شیمی) ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۱۹×۱۲×۱/۵ سم . ـ درونی : ۱۵ س ۱۲/۵×۷ سم .
۲- اوراق : ۴۷ ورق . ۹۴ صفحه . ۴۷ (از ص ۱۴۷ تا ۲۴۰) .
۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ هراتی ، جلد چرمی سرخگون .
۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشان‌ها شنگرف، قرن ۱۰ ه ق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
۶- مؤلف : (رک : رسایل تنکلو شاه ۶۰۳/۵۴۰) .
۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم اینست مفتاح کنز الیواقیت این یک عمل هرمبتدی که خواهد در عمل آورد بر وی آسان تر ازان باشد که طعامی بسازد یا لباسی بپوشد و سر کشف خواهم کرد بر مبتدی و مقتصد واصل بدانکه مس را یکنوبت تمام است که بسوزانی و نوشادر یکنوبت تمام است که تصعید کنی» .

۸- انجام : سنجاریکه بماند بر سر کرایه آهنی یا سفالی انداخته آب بسیاری برو ریخته بر سر آن سفیدی بیضه انداخته یا پاره شیرگاو بر سر آن ریخته صاف نموده بجوشاند تا نمک سفید بگیرد یک حصهٔ نمک مذکور و یک حصه حصهٔ جوهر زرنیخ و با آب همین سحق و صلایه نموده آتش مذکور بماند چندین مرتبه همین قسم کند قایم شود تم تم تم تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه که جزء دوم «رسایل تنکلو شاه یونانی» است در موضوع علم کیمیا (شیمی) است به زبان فارسی روان و مفهوم همگانی و محتوی اصطلاحات کیمیاوی (شیمی) و روش عمل کردن و نتیجه گرفتن از عملیات کیمیا شناسان با تجربه است . تقسیمات آن بر اساس «مفتاح» و «کنز» است ، چنانکه گوید : «مفتاح کنزالیواقیت» و «الکنز الاول فی الطلق النائب» و «الکنز الثانی فی الطلق المکلس المحلول والکنز الثالث فی الروح والجسد» (ص ۱٤۷ و ۱۵۰ نسخه) . (رک : رسایل تنکلو شاه ۵٤۰/٦۰۳) .

۵٤۰/٦۰۵

رسایل تنکلو شاه ، جزء سوم

[کیمیا (شیمی) ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۱۹×۱۲×۱ سم . ــ درونی : ۱۵ س ۱۲/۵×۷ سم .
۲- اوراق : ۲۳ ورق . ٤٦ صفحه (از ص ۱٤۲ تا ۱۸۷) .
۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ هراتی ، جلد چرمی سرخگون .
٤- خط : ثلث خوش ، عنوانها شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
۶- مؤلف : (رک : رسایل تنکلو شاه ، جزء اول ٦۰۳/۵٤۰) .
۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، کتاب اسرار سبعهٔ کامل در دو وزن کردن انفاس و ارواح به درستی و راستی و مجرب و صحیح مسطور است لا شک فیه و لا ریب و لا نقصان و لا خلل و حرام علی علی منه الاعلیه له حرام سر اول دردو وزن روح با روح» .
۸- انجام : «چون گرم شود ده مثقال طلق محلول درو طرح کند به سه نوبت ثابت

گردد چنانچه بیشتر گدازی بهتر شود از روباس سلیم بیرون آید فضهٔ تنکلوشاهی و این عمل طوق ذهب است و لا ریب فیه خدا دشمن آنکس که کاشف اسرار حکیمان باشد هر ده تنکلو شاهی الکبیر البابلی بالخیر والصواب» (چنین به نظر می رسد که از انجام افتادگی دارد) .

۹- چگونگی : این نسخه «جزء سوم رسائل تنکلو شاه یونانی» است . تقسیمات آن «اسرار» و «سر» و «نوع» است (رک : رسایل تنکلو شاه ، جزء اول ، ۶۰۳/۴۰ :) .

۸۹۰/۹۹۸

رشحات عین الحیات

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم] .

۱- اندازه : ــبیرونی : ۲۵×۱۶/۵×۳/۵ س م . ــدرونی : ۱۹ س ۱۹×۹/۵ س م .

۲- اوراق : ۲۵۸ ورق . ۵۱۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ کشمیری ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده جلد مقوایی و چرمی سرخ گون ، منقش و حاشیه دار و ترنج (گل و بوته) معرق ، آستر جلد تیماجی سرخ ، شیرازه دار .

٤- خط : نستعلیق خوش ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : «**میر علی ابن محمد علی کتال مشهور بکتالچه**» ، تاریخ کتابت : «**۱۰۳۶ ه ق**» ، «تمت الکتاب فی شهر جمادی الثانی کتبه میر علی ابن محمد علی کتال مشهور مکتالچه سنهٔ ۱۰۳۶ ،

قار یا بر من مکن قهر و عتاب گر خطایی رفته باشد در کتاب
آن خطای رفته را تصحیح کن از کرم والله اعلم بالصواب»

۶- مؤلف : «**علی بن الحسین الواعظ الکاشفی المشتهر بالصفی متوفی ۹۱۰ ه ق**» ، نام تألیف : «**رشحات عین الحیات**» ، تاریخ تألیف : «**۹۰۹ ه ق = رشحات**» (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۲۲۹-۲۳۳ ، رشحات عین الحیات ۸۹۰/۹۹۷ همین کتاب) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لمن رش رشحات الحقایق والحکم علی قلوب العارفین بفیضه الاقدس الاقدام والصلوة علی مظهر الاتم و مظهر اوتیت جوامع الکلم لیکمل بها طوایف الامم».

۸- انجام : «رباعیة فارسیة (ایضاً) فی تأریخ الاتمام»،

آمد رشحات ما کثیر البرکات   چون آب خضر منفجر ازعین حیات
یا بند محاسبان سنجیده صفات   تأریخ وفاتش ز حروف رشحات».

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کاغذ و تجلید خوب است. در آغاز و انجام یادداشت های عرفانی و دینی و ادعیه و حروف الفبا به زبان فارسی آمده است. ۲ نقش دو رنگ به صورت دوایر متحد المرکز در آغاز آمده است.

در آغاز از صفحهٔ ٤ تا ٤۲ رساله‌یی آمده است به زبان فارسی منثور و منظوم در موضوع و مسائل سیرو سلوک و شرح الفاظ متصوفه است و وصل و فصل و فناء فی الله. این رساله اینگونه آغاز می شود: «بسم الله الرحمن الرحیم و بک نعتصم یا کریم طالت حیوته و تمت برکاته حضرت خواجهٔ ما قدس الله سره می فرمودند» و اینگونه انجام می یابد: «روز شنبه دوم رجب سنهٔ اثنین و ثمانمائة بعد از نماز آدینه مبدأ مرض نیم روز یکشنبه سیوم رجب و ارتحال بدارلقرار بعد از نماز خفتن شب چهار شنبه بیستم ماه رجب مذکور و روضه در دیههٔ نوصفانیان است والله اعلم» و چند یادداشت دربارهٔ قرآن دارد و این بیت:

هشت حرفست آنکه اندر پارسی نایدهمی
حا و ثا و صاد و ضاد و طا و ظا و عین و وقاف

درصفحهٔ ٦۲ گفتاری درعرفان فارسی است از خواجه عبدالله انصاری تحت عنوان «مقالات خواجه عبدالله انصاری». در انجام نسخه (ص ٥١٥-٥١٦) مقاله‌یی آمده به نام «روزنامه» دربارهٔ دوازده ماه قمری از امام جعفر صادق (ع) که اصل آن از خواجه علی حکیم ترمذی نقل شده است با این **آغاز**: «اسناد بقاء ایمان از خواجه علی حکیم ترمذی رحمة الله علیه که گفت» و با این **انجام**: «ماه ذی الحجه در چیزهای پراکنده باید نگریست یا در قفل و کلید بعد از آن در جامهای نو دشمن کورگردد انشاء الله تعالی جواب اذان چنین گوید».

۸۹۰
۹۹۷

رشحات عین الحیات

[ادب، عرفان و تصوف، طریقهٔ نقشبندیه، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : -بیرونی : ۳/۵×۱۶×۲۴ سم. -درونی : ۲۳ س ۱۸×۹ سم.

۲- اوراق : ۲۳۲ ورق. ۴۶۳ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره و خاکی رنگ هندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی روغنی سرخ و زرد و سیاه منقش و حاشیه دار و ترنج معرق (منبت کاری)، عطف تیماجی سرخ گون، نام جلد ساز در ترنج کوچک آمده : «عمل ملا عبدالرزاق ۱۲۴۴»، آستر جلد (درون جلد) منقش و جدول دار و رنگ و روغن)، وصال آنرا خراب کرده است.

۴- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و اسامی اعلام شنگرف، در آغاز نسخه ۲ سر لوح در زمینهٔ لاجوردی و زرین، جدولهای ۶ خطی و ۵ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سیاه و زرین و جدولهای فواصل عناوین و ابیات ۳ خطی سیاه و زرین، نقاشی و جدول سازی و جلد سازی به سبک مکتب هرات و اصفهان، قرن ۱۱ هـ ق».

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «**علی بن حسین الواعظ الکاشفی المشتهر بالصفی متوفی ۹۱۰ هـ ق**»، نام تألیف: «**رشحات عین الحیات**»، تاریخ تألیف : «۹۰۹ هـ ق=رشحات» (رک : گنج بخش، ج ۲، ص ۲۲۹-۲۳۳).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله لمن رش رشحات الحقایق والحکم علی قلوب العارفین بفیضه الاقدس الاقدم والصلوة علی المظهر الاتم و مظهر اوتیت جوامع الکلم ولیکمل بها طوایف الامم والسلام علی آله و اصحابه مفاتیح الکرم و مصابیح الظلم اما بعد چنین گوید فقیر بی بضاعت و حقیر خالی از استطاعت علی بن الحسین الواعظ الکاشفی المشتهر بالصفی».

۸- انجام : ظاهراً افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود :

بیخود آنرا بحساب تو دما دم کسی است بیدلان در خم قلاب تو ماهی دارند

ماهی بحر توام از صفت مـدحت بر چون صدفها که لبالب ز در شهوارند
هر که شد غرقهٔ تو فرد ز آب رخش هر گزش یا رب ازین بحر بنگذارند
جاودان غرقه درین بحر صفا باد صفی ابر ساحل چو صدف ریز بیمقدارند».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «عرفان و ادب و احوال و آثار مشایخ سلسلهٔ نقشبندیه» است. تقسیمات آن بر اساس یک مقدمه و «مقاله» و «مقصد» و یک «خاتمه» است (رک : گنج بخش، ج ۲، ص ۲۲۹). در آغاز این نسخه رساله‌یی آمده است در ۱۸ صفحه (۹ برگ) ، نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد . و به خط کاتب نسخه است . موضوع آن شرح کلمات عرفانی و آداب و رسوم متفرقه است . آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی نور مصابیح القلوب بانوار حکمته» و انجام : «به از خاموشی کاری نیست و اگر این معنی بدانستی نادان نبودی تمام شد این کلمات که متضمن سخنان فقرا وحکماست. الحمد لله الذی اولاً وآخراً وظاهراً وباطناً».

۸۹۰/۹۱۱

رقعات خاتم الکمال

[ادب ، مکتوبات ، فارسی و اردو ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۲/۵×۱۵×۴/۵ سم . ـدرونی : ۱۳ س ۱۶×۱۰ سم .
۲- اوراق : ۴۳۲ ورق . ۸۶۴ صفحه .
۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سرخ رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی سیاه رنگ و خط و نقش زر کوب روی عطف .
۴- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، یک سر لوح در آغاز ، جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سیاه و زرد ، جدولهای یک خطی میان مصاریع و ابیات شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . کاتب خود را «فقیر افقر و حقیر احقر» نامیده و یک صفحه دربارهٔ چگونگی استنساخ نسخه و پیری و

بیماری خود نوشته و گفته که این نسخه را برای «ایشر فراسجو» کتابت کرده است. امکان دارد به خط «گرد آورنده» باشد.

۶- مؤلف : نام مؤلف اصلی «**مولانا میر کمال الدین متوفی ۱۱۳۲ ه‍ ق**»، نام گرد - آورنده: «**لچهرام ولد هرداس**»، نام تألیف: «**رقعات خاتم الکمال**»، تاریخ تألیف: «۱۱۳۲ ه‍ ق» یعنی همان سال وفات مؤلف وگویندهٔ اصلی نسخه. درصفحهٔ ۳ و ٤ و ۵ و ٦ اینگونه آمده است: «مولانا میر کمال الدین... بتاریخ سابع ربیع الاولی سنة الف و مائة و اثنین و ثلاثین بر طبق کریمهٔ ... کل نفس ذائقة الموت از این جهان گذران شربت رحلت چشیده... بندهٔ سراپا آثام لچهرام ولد هرداس دیدم... از پراکندگی منشآت آن صاحب خرد خورده بین... مانند بنات النعش پریشان بودند... و نوادر رقعات و بدایع منشآت آن صاحب کمالات را در ضمن نه فصل صورت اتمام و اختتام داده برقعات خاتم الکمال موسوم گردانیدم».

۷- آغاز : «هوالمستعان و به نستعین بعد حمد موفور و ثنای نا محصور حضرت آفرینندهٔ بیچون که بیک کاف و نون سپنج سرائی مشحون بالای گونا گون و دنیای مملو بنعمای از حیطه و قیاس افزون از عالم عدم بجهان وجود موجود نمود».

۸- انجام : «دل بیدرد را دوا چکند حال پژمرده را صبا چکند
تن چو کشتی‌است نا خداچکند باخدا باش تاخدا چکند، تمام شد».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «مکتوبات» و نامه نگاری دوستانه و «اشعار اردو» و مطالب اجتماعی و ادبی و اخلاق است. به زبان اردو و فارسی نوشته شده است. مصنف از بزرگان دانشمندان کشمیر بوده و شاگردان بسیار داشته است. مطالب این نسخه پراکنده بوده و شاگردش لچهرام ولد هرداس آنها را گرد آورده و به صورت کتابی ساخته است. تقسیمات آن بر اساس «فصل» است و جمعاً «۹ فصل» دارد و فصل آخر یا نهم در اشعار اردو و فارسی شامل قصیده و دوبیتی و رباعی و قطعه یا «ریخته» است و ظاهراً نسخه‌ یی ارزنده و عالی است و مخصوصاً اینکه زبان اردو راهمه‌جا «ریخته»

می‌گوید . کاتب در هنگام پیری و بیماری و درد مفاصل و جرب و خارش و ضعف آنرا کتابت کرده است . نثر فارسی مکتوبات آمیخته با اشعار فارسی و اردو است و همیشه می‌گوید : «بدوستی نویسد» . ظاهراً این نسخه چاپ نشده است و نسخهٔ واحد است (؟) .

۸۹۰
۸۰۲

روضة الشهداء

[دین ، اثنی عشریه (شیعه) ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۳×۲/۵ س‌م. — درونی : ۱۶ س ۱۶×۸ س‌م.

۲- اوراق : ۱۵٤ ورق. ۳۰۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، کرم خورده ، جلد مقوایی و با عطف چرمی بوسیده .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۳ه‍ ق .

۵- کاتب : «امام الدین» ، تاریخ کتابت «۱۲۷۷ه‍ق» : «و قد تمت بالخیر نسخهٔ متبرکهٔ روضة الشهداء با تمام رسید کان ذلک تحریراً فی التاریخ اربعة ایام شهره شعبان المبارک سنة ۱۲۷۷ هجری مقدس معلی . . . احقر العباد عقیدت آیین امام الدین سکنهٔ فتح پور در هژدهم ماه بهالی سمت مرقوم گردید» .

۶- مؤلف : «ملا حسین واعظ الکاشفی متوفی ۹۱۰ه‍ق»، نام تألیف : «روضة الشهداء» در صفحهٔ آخر آمده است . تاریخ تألیف تقریباً «۹۰۸ه‍ق» . (رک: فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۲، ص ۲۳۵) .

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر و به نستعین ،

ای شربت درد تو دوای دل ما — آشوب بلای تو عطای دل ما

از نامهٔ حمد تو شفای دل ما — و ز نام حبیب تو صفای دل ما

حضرت صبور بیملال و شکور بیزوال در کتاب کریم در کلام قدیم لازم التکریم» .

۸- انجام : «و میگفت که بدین هیأت حضرت جد بزرگوار خود را ملاقات کنم دیگر چه گویم و همه نویسم که نه زبان را قوت تقریر است و قلم را طاقت (تحریر) و قلم اینجا رسید و سر بشکست قد تمت بالخیر نسخهٔ متبرکهٔ روضة الشهداء».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع حالات و وقایع و سوانح و جنگ و جهاد شهیدان کربلا است خاصه واقعهٔ روز نهم و دهم عاشورا . نام نسخه در آخر «روضة الشهداء» آمده اما گویا تحریفی است از «روضة الشهداء تألیف ملا حسین واعظی کاشفی عالم و عارف و مفسر بزرگ قرن نهم هجری . تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که مؤلف برگزیده است و با جملهٔ بسم الله الرحمن الرحیم» تقسیم شده است . نثر فارسی آن آمیخته با آیات قرآن و احادیث نبوی و ائمهٔ اطهار و اشعار سوزناکی که گویا خود مؤلف سروده است . احتمال دارد که کاتب اصل نسخه روضة الشهداء را در دست داشته و آنرا تحریری تازه کرده تا برای مطالعه آسان باشد .

۹۵۰ / ۶۲۵ روضة الصفا فی سیرة الانبیاء والملوک والخلفاء

[تاریخ ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۳۵×۲۱×۳ سم . - درونی : ۲۷ س ۲۱×۱۵ سم .

۲- اوراق : ۲۲۶ ورق . ٤۵۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هراتی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی مندرس .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خطهای افقی بر بالای جملات عربی شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» صریح و واضح نیامده است اما ظاهراً باید در سال «۱۰۹۵ ه‍ ق» کتابت شده باشد : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب فی تاریخ رابع عشرین شهر جمادی الثانی سنهٔ ۱۰۹۵ تم (٦ بار)» .

٦- مؤلف : «محمد بن خاوند شاه بن محمود متوفی ۹۰۳ ه‍ ق» ، نام تألیف : «روضة الصفا

المجلد الثانی»، تاریخ تألیف : **«در عهد امیر علی شیر نوایی»**، (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲، ص ۲۳۶-۲۴۰) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین عنوان صحیفهٔ مرادات و فهرست دیباچهٔ مجموعهٔ سعادات مبنی از حکایات ناقدان سیر عظام سلف و مبنی بر روایات ناقلان خبر کرام خلف حمد و ثنای واجب الوجودیست که هستی جمیع موجودات پرتوی از مقتضی جود و احسان اوست فایض الجودی که خلعت مجموع مخلوقات خلعتی از خزانه برو امتنان او» .

۸- **انجام** : «حضرت باری سبحانه و تعالی نفس نفیس و ذات بی بدیل این امیر روشن ضمیر را بر سریر کامرانی تا قیام قیامت معزز و ممکن دارد و به مطالب دنیوی و مآرب اخروی این صاحب مکنت را برساند و بمنه و فضله و کرمه و طوله هیچ شک نیست که در اوقات این دعا کروبیان عرش و مقیمان و فرش را واجب بود که دست به آمین بردارند والسلام» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع تاریخ و زندگی خاندان قریش و حضرت محمد بن عبدالله (ص) و اعمال و رفتار و اخلاق و غزوات و دیگر حوادث حیات وی و دوران مختلف دین مبین اسلام و خلفا و تابعین است . تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که مؤلف اختیار کرده و ترتیب تاریخی دارد، مثلاً «عبدالمطلب» در آغاز و «سال چهل هجرت» در پایان است و لفظ «ذکر» همواره در آغاز هر خبر آمده است . نثر فارسی آن آمیخته با احادیث نبوی و آیات قرآنی و اشعار برگزیدهٔ فارسی و سخنان بزرگان عرفان و ادب و تاریخ است . پس از صفحهٔ عنوان، یک ورق یا بیشتر افتادگی دارد . در صفحهٔ آغاز چند یادداشت به خط شکسته کتابت شده است : «از مراجعت نمودن احقر یوم دو شنبه ۳ ماه ربیع الآخر سنهٔ ۱۲۸۶ صبح» . «در تاریخ شهر ربیع الاخر ئیلان ئیل سنهٔ ۱۳۱۱ بود که این کتاب . . . . از مرحومی میرزا یونس خان خریده شد» . «جلد دوم روضة الصفا بتاریخ یوم یکشنبه دهم شهر . . . . بدست خط حقیر المذنب العاصی تحریر یافت سنهٔ ۱۲۷۶» . «در ماه ربیع الآخر، جمادی چند دادم جان خریدم بحمدالله عجب ارزان خریدم» . نشان چند مهر داشته است که

آنها را سیاه کرده‌اند. یکی از آنها را به سختی چنین خواندم: «حسین ... در انصار الله». این یادداشت در آخر خواندنی است: «یوم جمعه شوه سنهٔ ۱۳۲۷ بود که در توقیف نشسته بودیم کتاب قرایا دین عظیم را می خواندیم روزهای آزادی و عیاشی خود را یاد می کردیم: عبدالقدوس و عبدالعلیم، ز لذت‌های سابق دهانم پر از آب می گردد، بقلم عفی عنه».

۸۹۰ و ۲۹۰
۷۷۵

روضة الواعظین

[دین و ادب، اخلاق و عرفان، فارسی، منثور و منظوم

۱- اندازه : بیرونی: ۲۴/۵×۱۸×۷/۵ سم. — درونی: ۲۱ س ۱۸/۵×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۴۹۹ ورق. ۹۹۶ صفحه.

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی (متن) و نازک خاکی رنگ جهانگیری (کناره‌ها)، آب رسیده، اندکی کرم خورده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی با لب برگردان، ضربی، منقش ترنج دار، پوسیده.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط فارسی، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، در آغاز یک سر لوح محرابی لاجوردی و زرین و دیگر رنگ‌ها، جدولهای ۷ خطی کنارهٔ متن سیاه و لاجوردی و زرین، قرن ۹ ه‍ ق.

۵- کاتب : «معین المسکین»، تاریخ کتابت: «۸۶۲ ه‍ ق» ظاهراً این نسخه بخط مؤلف است. در صفحهٔ ۸۷۸ چنین آمده است: «تم الحدیث التاسع من کتاب روضة الواعظین علی ید العبد الضعیف المستکین جامع الکتاب المعین المسکین ختم له بالخیر امین رب العالمین فی ذی قعده سنه ۸۶۲» (رک: ۹ - چگونگی، صفحهٔ ۱۸۰ نسخه، الحدیث من اربعین).

۶- مؤلف : «معین المسکین متوفی قرن نهم ه‍ ق»، نام تألیف: «روضة الواعظین»، تاریخ تألیف: «۸۶۲ ه‍ ق». در صفحهٔ ۵ و ۱۶ چنین آمده است: «اما بعد چون مستنشق شمایم محبت و مستروح نسایم مودت الفقیر الی المتین المعین المسکین اعطاه الله مناه فی دینه و دنیاه... بنا بر اشارت عینی بتألیف

این مقاله و ترتیب این رساله اهتمام مرعی داشتم و این نسخه را مرقوم ساخته یادگاری از برای دوستان بگذاشتم و مسمی بروضة الواعظین کردم و او را در افتتاح و اختتام بنام هیچ فرد از افراد معین نساختم».

۷- آغاز : «ربنا آتنا من لدنک رحمة و هیئ لنا من امرنا رشدا، حمدی که مصباح ارواح مستنیران اشعهٔ شموس لاهوتی در مشکوة اشباح معتکفان حظایر ناسوتی از شواغل مشاغل آن منور باشد».

۸- انجام : افتادگی داشته که به خط و کتابت تازه افزوده‌اند: «نظم،

من از دامن چو دریا ریخته در	گریبانم ز سنگ طعنه‌ها پر
اگر سنگی دهن برکاس من زد	دری شد چون که برالماس من زد
دهان خلق شیرین از زبانم	چو زهر قاتل از تلخی دهانم
چو برق کو نماید خندهٔ خوش	غریق آب میسوزد در آتش
چه باک از طعنهٔ خاکی و آبی	چو دارم درع زرین آفتابی
ولی آن کز معانی با نصیب است	بداند کین سخن طرز غریب است

اللهم اجعل سعی مشکوراً و ذنبی مغفوراً و عملی مقبولاً و تجارتی لن تبور بفضلک و کرمک یا عزیز یا غفور و الحمدلله اولاً و آخراً و باطناً و ظاهراً و الصلوة و السلام علی رسوله محمد صلوة . . . . اللهم اغفر لمؤلفه و لکاتبه النسخه».

۹- چگونگی : این کتاب ظاهراً به خط مؤلف است زیرا در صفحهٔ ۸۷۸ آمده که: «تم الحدیث التاسع من کتاب روضة الواعظین علی ید العبد الضعیف المستکین جامع الکتاب المعین المسکین . . . . فی ذیقعدة سنهٔ ۸۶۲». بنا بر این نسخه‌یی است ممتاز و یگانه و بی همتا. موضوع آن «عرفان و اخلاق و وعظ و حکایت و روایت و سیر و سلوک» است و بر اساس قرآن و حدیث و کلمات ائمه و مشایخ تدوین و ترتیب شده است و با حکایات اخلاقی و داستانهای عرفانی و تمثیلات دینی و لطایف حکمی به نظم و نثر همراه است. تقسیمات آن بر پایهٔ «دفتر» و «حدیث» و «اربعین» و «فضیلت» و «حرفیه» و «اعداد ترتیبی» و «ای درویش» و دیگر کلمات است. مؤلف خود شاعری توانا بوده و اشعاری عرفانی و روحانی سروده

از قبیل قطعه و رباعی و مثنوی کوتاه و قصیده و در لابلای مباحث گوناگون کتاب آورده است. این اشعار فوق العاده شور انگیز و روح بخش است. نثر فارسی آن روان و محکم و منسجم است. آیات قرآنی و احادیث و جملات و اشعار عربی را اکثر به فارسی بر گردانیده است. حروف «پ و چ و گ» همانند «ب و ج و ک» کتابت شده است. چون به خط مؤلف است، سهوالقلم کاتب ندارد. از انجام از صفحهٔ ۹٥٤ تا ۹۹۷ افتادگی داشته که به خط و کاغذ تازه کتابت کرده و افزوده‌اند. مؤلف نسخهٔ خود را مطالعهٔ کرده و در کنارهٔ صفحات اضافات و تصحیحاتی کرده است. در آغاز یادداشتی دارد که می رساند نسخه در نزد شیخ محمد ولد شمس الدین قوم کهوٹ سکنهٔ چرٹ علاقهٔ تحصیل بهالیانی بوده و آنرا به خلیفه سعد الدین لاهوری در سال ۱۹۱۰ بکرمی فروخته است. اینک پایان حدیث اربعین: «تمت الحدیث من اربعین المسمی بروضة الواعظین فی بیان احادیث سید المرسلین... علی ید مؤلفها المحتاج الی الله الملک الحق المبین المعین المسکین».

۶۱۰ / ۷۷٤

زبدة الطب

[طب، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۸/۵×۱۸×۵ س‌م. — درونی: ۱۵ تا ۲۵ س‌م/۲۰/۵×۱۲ س‌م.

۲- اوراق : ۳۰۶ ورق. ۶۱۲ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری (متن) و خاکی رنگ سیالکوتی (حاشیه). آب رسیده، وصالی شده، کرم خورده، جلد مقوایی و پارچه‌یی سرخ با عطف تیماجی قهوه‌یی رنگ، شیرازه‌دار، پوسیده.

٤- خط : تحریر (متن)، عنوان‌ها و سر فصلها ثلث خوش و شنگرف، جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن سرخ و سیاه و زرد، جدولهای یک خطی و دو خطی درمیان سطرها و در فواصل عنوان‌ها شنگرف، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : «محمد الحسینی»، تارخ کتابت: «۱۱٥٤ ه‍ ق»: در صفحهٔ ۵۸۳ اینگونه

آمده است : «تمت هذا الکتاب بعون الله الملک الوهاب و صلی الله خیر خلقه و نور عرشه محمد و آله اجمعین علی یدی العبد الضعیف المفتقر الی رحمة الله محمد الحسینی غفرالله له ولوالدیه فی یوم الاربع ثمان عشر من شهرالمحرم الحرام و سنة اربع و خمسین و مائة بعد الالف من هجرة المصطفی صلی الله علیه وسلم فی زمن خاقان اعظم و سلطان اکرم محمد شاه پادشاه غازی خلد الله» .

۶- **مؤلف** : صریح و واضح نام مؤلف نیامده اما ظاهراً **«ابو ابراهیم اسمعیل بن الحسن الحسینی الجرجانی متوفی ۵۳۱ق»** مؤلف است. نام تألیف : **«زبدة الطب»** تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۳ اینگونه آمده است : «فجمع السید الامام ابو ابراهیم اسمعیل بن الحسن الحسینی الجرجانی نور الله ضریحه هذا الاصول . . . . ولقبه بکتاب زبدة الطب» و در صفحهٔ ۶۱۲ چنین آمده : «تمت فهرست کتاب الزبدة الطب بعون الله الملک الوهاب فی سلخ الصفر سنه ۱۱۵٤» .

۷- **آغاز** : «هذا کتاب زبدة بسم الله الرحمن الرحیم اما بعد حمد الله سبحانه و الصلوة و السلام علی رسوله المصطفی و نبیه المجتبی محمد و آله . . . . اعلم ان مبنی الطب و مدارامره علی معرفة احوال بدن الانسان» .

۸- **انجام** : «سام الابرص و العصابة اذا لذعاترکا فی موضع الذعة اسنانها و هی اسنان صغار دقاق سود تزغ . . . . فان اعظم الوجع سمی تریاق الرتیلاء والله اعلم بالصواب الحیوان المعروف بدخاء الاذن یحدث منه وجع شدید و یسکن بعد ساعة و ربما کفی فیه استعمال الملح مع الخل» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «کلیات طب» یا «زبدهٔ مطالب طبی» است بر اساس عقاید اطبای روزگاران گذشته که به زبان عربی به قلم سید اسماعیل گرگانی بزرگترین پزشک دانشمند ایران در قرن ششم تألیف شده است . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «قسم» و «جزء» و «مقاله» و «باب» است و بر چند کتاب و قسم و جزء و مقاله و باب تقسیم شده و فهرست کامل آن از صفحهٔ ۵۸۵ تا ۶۱۲ آمده است . این نسخه بسیار ارزنده است زیرا مؤلف همهٔ مطالب طبی و معالجات و داروها و اسباب و علل و علامات

امراض و انواع گیاهان داروئی و طرق پیشگیری و مداوای آنها را در جدولهای دقیق و بر حسب تقسیمات معین و روشن آورده است. از میان صفحهٔ ۲ و ۳ افتادگی دارد و از آغاز صفحهٔ ۵۸۵ مطالبی را با رنگ نقرهٔی محو کرده‌اند و نیز از لابلای اوراق نسخه به علت صحافی اوراق افتاده و یا جا به جا شده است.

۸۹۰/۷٤٤

زبدة المعاصرین

[ادب، فارسی، منظوم و منثور].

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۳×۱٤/۵×۲/۵ س‌م. —درونی : ۱۷ س (۱٦ بیت) ۱۷/۵×۹/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۱۹۱ ورق. ۳۸۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری، اندکی آب رسیده، اندکی کرم خورده، وصالی شده، جلد مقوائی و پارچه‌ئی سرخ رنگ.

٤- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط اردو و فارسی، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، جدولهای کنارهٔ متن و فواصل ابیات و مصاریع و عنوانها ۲ و ٤ خطی زرین و سیاه، قرن ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد، تاریخ کتابت: «۱۲٤۰ ه‍ ق»: «تحریر شد سنهٔ ۱۲٤۰ ه‍ ق»، اما ظاهراً چنین می نماید که این نسخه به خط «مؤلف» است.

٦- مؤلف : «میر حسین الحسینی»، نام تألیف: «زبدة المعاصرین»، تاریخ تألیف: «۱۲٤۰ ه‍ ق»، در صفحهٔ ۵ و ۷ اینگونه آمده است: «چنین گوید میر حسین الحسینی . . . در این ایام که داخل سنهٔ ۱۲٤۰ هجریست براهنمائی . . . میر کرم علی خان و میر مراد علیخان تالپر . . . از هر گوشهٔ توشهٔ و از هر خرمنی خوشهٔ و از هر نوع گلی دستهٔ فراهم آورده و او را بزبدة المعاصرین نام نهادم».

۷- آغاز : افتادگی دارد و چنین شروع می شود: «فصیح بیانی که ناطقهٔ الهام پذیرش از عالم غیب سخن سر است و منظومهٔ و ما ینطق عن الهوی ان

هو الا وحی یوحی دلیل اثبات اینمدعا بر دفتر جلالش توریة بکرقم و در مصحف جمالش انجیل یکورق».

۸- انجام : «همی نیست تا سایه از کس جدا بود بر سر خلق سایه خدا
ازو خلق بایم و امید باد چه اصل خود این فرع جاوید باد
تمت الکتاب قصایدات المنتخبات بعون قاضی الحاجات تم (۱۹ بار) حسب الامر سرکار فلک اقتدار خورشید اشتهار عدالت شعار جهان مدار شوکت آثار امیر الاعظم و خاقان المکرم حضرت ظل الله میر مراد علی خان تال پر دام اقباله وضاعف الله اجلاله العالی تحریر شد، تحریراً سنهٔ ۱۲۴۰ فیشهر رجب المرجب من شهور».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب فارسی» است و شامل برگزیدهٔ اشعاری فارسی است نغزو زیبا و برگزیده که به خواهش میر کرم علی خان و میر مراد علی خان تالپر گرد آوری شده است. مؤلف گوید از شیراز رخت سفر بر بستم و به سند رسیدم. در آنجا این دو امیر از من خواستند که تحفهٔ گرانبهایی به آنها بدهم و آن تحفه را اشعار زیبای فارسی نامیدند و من از خرمن اشعار معاصران (یعنی شاعران معاصر مؤلف) خوشه‌ها چیدم و توشه‌ها برگرفتم و به نام «**زبدة المعاصرین**» تقدیم میر کرم علی خان و میر مراد علی خان تالپر کردم:

ز شیراز عالی سفر ساختم سفینه به دریا درانداختم
ز عمان سوی سندراهم فتاد گذر بردر پادشاهم فتاد

در این نسخه یک مقدمهٔ منثور در ۱۵ صفحه آمده که اسامی شاعران و به طور مختصر احوال و خصوصیت شعر آنها را گفته است. اشعار از نوع قصیده و غزل و رباعی است و جمعاً در حدود ۵۸۷ بیت دارد. بر حسب «مجمره» تقسیم بندی شده اما فقط یک مجمره را نام برده است. اینک اسامی شاعران: «فتح علی شاه قاجار متخلص به خاقان، محمد علی میرزا متخلص به دولت، علی نقی میرزا متخلص به والا، میرزا رحیم خراسانی تخلص بیدل، میرزا محمد حسین شیرازی متخلص به عالی، میرزا کوچک شیرازی متخلص به وصال، میرکرم علی خان تالپر متخلص به کرم، منشی صاحب

تخلص آزاد، آقا محمد کاظم اصفهانی تخلص واله، فتح علی خان کاشی ملک الشعراء تخلص صبا، میرزا آزاد کشمیری، میر مراد علی خان تالپر تخلص علی، سید عظم الدین دیولی، میرزا زین العابدین حشمت تخلص، علی میرزا خان لزکی مایل تخلص، سید صابر علی دیولی، عبدالله شیروانی حسرت تخلص، آقا جونی قیری تخلص سایل، محمد مهدی خان مازندرانی متخلص به شحنه، میرزا گلشن اصفهانی، کربلایی جعفر شیرازی متخلص مطبوع، میرزا رضای تر شیزی متخلص به مهجور، حاجی حسین شیرازی متخلص به عامی، میرزا سید علی شیرازی متخلص نیاز، حاجی محمد رضای کرمانی متخلص به کوثر، میرزا رضا قلی مازندرانی تخلص هدایت، آقا محمد ابراهیم شیرازی متخلص به منظور، آقای مهدی شیرازی متخلص به صابر، پیر مراد بیک کاهینی تخلص مشفق، میرزا محمد تقی شیرازی طبیب متخلص به نهالی، حیدر علی کائینی متخلص محجوب، سید زین العابدین شیرازی متخلص به همدم، دختر کائینی متخلص حجاب، دختر شیرازی متخلص به عفت، دختر فسائی متخلص به گوهر، دختر اصفهانی متخلص به مریم، دختر کاشانی متخلص به عشرت، دختر طهرانی متخلص به مریم، دختر کرمانشاهانی متخلص به دولت، دختر خراسانی متخلص عفیفه، دختر مازند رانی تخلص حورا، دختر یزدی متخلص به عقیق، فرامرز بیک ضیائی متخلص به ضیائی، میرزا محمد شیرازی متخلص به حیرت، درویش نور علی شاه کرمانی، آقای محمد رضای درویش شیرازی متخلص به ناز، آقای محمد یزدی متخلص به مجرم، میرزا مهدی شیرازی متخلص به صابر، میرزا احمد شیرازی متخلص به دولت، میرزا حبیب اصفهانی، آقا بزرگ شیرازی متخلص به ذوق، میرزا حسین انجوی شیرازی متخلص به دولت، حاجی اکبر شیرازی نواب متخلص به بسمل، آقا محمد کریم اصفهانی تخلص قصاب، احمد خان جهرمی متخلص به عیان، محمود خان شیرازی تخلص وادق، آقای لطف علی شیرازی تخلص فکار، میرزا حسین فراهانی متخلص به وفا، ملا جلال داوانی تخلص جلال، میرزا احمد روشن متخلص به روشن، اسماعیل لک تخلص فقری، میرزا محمد تقی شیرازی متخلص نهالی، ابو الفتح خان پسر

کریم خان زند تخلص حشمت ، ابراهیم خان پسر کریم خان تخلص مینا ، میرزا نصیر ترشیزی تخلص محجوب ، میرزا مخلص شیرازی ، میرزا صبوری شیرازی ، آقا عبدالحمید شیرازی تخلص بهجت ، حاجی کریم شوشتری تخلص قاری ، طاهر شوشتری تخلص طاهر ، میرزا محمد تقی شوشتری تخلص غمین ، آقا عبدالوهاب شیرازی تخلص کاتب ، آقا عبدالحمید شیرازی تخلص حزین ، آقا بزرگ تخلص ذوق ، دختر کرمانشاهانی مخدومه تخلص ، آقا محسن شیرازی تخلص نزهت ، آقای محمد حسین اصفهانی تخلص هلاک ، آقا محمد ابراهیم نقال تخلص منظور ، درویش خادم دشتستانی ، آقا محمد کاظم اصفهانی متخلص به واله ، همایون ، الله قلی میرزا ، میرزا رحیم خراسانی ، آقای محمد یزدی ، محمد تقی طهرانی ، آقا جعفر تبریزی ، چراغ علی خانوایی ، محمد نبی خان وزیر ، میرزا سید علی ، حسین علی میرزا ، آقا محسن چاپلاق ، فتح علی خان کاشی ، عباس میرزا نایب السلطنه ، حاجی اکبر ، مرتضی قلی خان گنجهٔ ، پیر مراد بیک ، محمد نبی خان بصرهٔ ، میرزا عبدالباقی ، محمد رفیع خان مرودشتی ، میرزا رضای عجونی ، خواجه محمد لاری ، میرزا محمد علی شکی شماخی ناظر تخلص، میرزا محمد علی قوچانی ، میرزا صبوری ، آقای حسین نیریزی ، علی میرزا خان لزکی ، شیخ علی خان لزکی ، آقای بابای شیرازی ، آقا محمد ابراهیم مروی ، آقا عبدالجواد تبریزی ، اسماعیل خان اسیری ، میرزا عبدالکریم طهرانی» .

ظاهراً همهٔ شاعرانی که در این نسخه اشعاری از آنها آمده است ، در عهد «مؤلف» زنده بوده اند . نشان چند مهر در صفحهٔ ۳۰۷ آمده است : «شهداد خان تالپر ۱۲۴۷»، «خاک پای مرتضی شهداد خان» . «ان الله قاطع امره خاک پای حسین و صد شهداد شد ۱۲۵۴» .

فربند زیاری ختم الرسل شد در جهان

خاک نعلین امیرالمؤمنین شهدادخان . ۱۲۹۰»

این نسخه را آقای استاد سید پیر حسام الدین راشدی و آقای دکتر محمد دیده اند زیرا امضا و نشان مهر هر کدام در آن موجود است . نشای یک مهر در آخر نا خوانا است . مقدمهٔ منثور این نسخه از لحاظ احوال و

تاریخ و شغل و کار شاعران مذکور در نسخه بسیار ارزنده است. در این نسخه برگه‌یی موجود است که روی آن چنین نوشته است: زبدة المعاصرین مالک این کتاب میرزا گل حسن احسن کربلائی».

۲۹۰/۶۲۱

زهرة الریاض و نزهة القلوب المراض

[دین، وعظ و خطابه، عربی، منثور].

۱- اندازه : -بیرونی : ۳۵×۲۳/۵×۳ سم. -درونی : ۲۹ س ۲۴/۵×۱۳/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۸۳ ورق. ۳۸۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ و براق لاهوری، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سیاه.

٤- خط : ثلث عربی، پخته، روشن، خوانا، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها و خط‌های رسم شده بر بالای جملات و الفاظ شواهد شنگرف. قرن ۱۳ هـ ق.

۵- کاتب : «**حافظ قطب الدین ولد حافظ نظام الدین**»، تاریخ کتابت: «**۱۲۸۰ هـ ق.** در صفحهٔ ۳۸۶ چنین آمده است: «کتبه فقیر حقیر راجی الی الله الرحمن الرحیم حافظ قطب الدین ولد حافظ نظام الدین منقول از نسخهٔ متبرکه علامی فهامی ومولایی حافظ محمد امین صاحب... سنهٔ ۱۲۸۰».

٦- مؤلف : «**احمد ابن الطاوسی العلوی متوفی ٦٧٣ هـ ق**»، نام تألیف: «**زهرة الریاض و نزهة القلوب المراض**»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ۱۲۱ و پایان نسخه نام تألیف آمده است: «وسمیتة زهرة الریاض و نزهة القلوب المراض و بنیتة علی سبعة و ستین مجالس». (رک: ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون، ج ۱).

۷- آغاز : «رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، الحمد لله خالق البریة المتفرد بالاذلیة علی ما حیانا من جلایل النعم و نفایس القسم حمداً یستحفظ عیدها و یستجلب مزیدها والصلوة علی محمد الساطع ثم او ضاحة الصادع ایضاحه المختارین».

۸- انجام : «و کتابنا هذا کما قال القایل یا من یدوم مواظبا . طرف الفواید والدرانیه فلینظرون فی جامعی ، لینال اقصاها الدرانیة، انی انتخبت لطیفها ، الروایة الروایة ، و جمعها فی دفتری ، لیکون للساری هدایة ، کم دفتری عربیة ، حتی عشرت علی حکایة ، خذها و عظم قدرها، فمن العلوم لها* کفایة والله اعلم بالصواب» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «موعظه و وعظ و خطابه و عرفان و هدایت جامعهٔ مسلمانان» است به زبان عربی . تقسیمات آن بر اساس «مجلس» است و جمعاً «۶۷ مجلس» دارد . از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات علمای دین و سخنان متصوفه و حکایات اخلاق و دینی و عرفانی استفاده می کند . مؤلف از بزرگان علمای قرن هفتم هجری بوده است و کتابهایی دیگر هم دارد از جمله «بهجة الانوار من خفیات الآسار (الاسرار ؟)» . در آغاز و انجام چند یادداشت دینی و دعایی دارد از جمله «فضایل یوم عاشورا» و «شب قدر» و «ماه رمضان» . گویا این نسخه چاپ شده است .

سبل الرشاد فی سیرة خیر العباد و ذکر فضائله و اعلام نبوته و افعاله فی المبدأ و المعاد یا سیرة الشامی ۲۹۰/۷۱۹

[دین ، سیرت ، عربی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶×۱۷/۵×۷ سم . —درونی : ۳۷ س ۲۰×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۲۸۷ ورق . ۵۷۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده ، وصالی شده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی و چرمی مندرس قهوه‌یی .

۴- خط : ثلث عربی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشانها و کلمات شواهد شنگرف ، قرن ۸ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . اما در تاریخ «۱۰۴۱ هـ ق» توسط «مدین ابن عبدالرحمن الطبیب ، بدار الشفا بمصر» خوانده شده و درگوشه

و کنار صفحات، تصحیحات و اضافاتی کرده است و در آخر نسخه نوشته:
«الحمد لله وحده و بعد انهاء قراءة تحریراً بحسب الطاقه وجهد الاستطاعة مالکه راجی غفور به القریب الفقیر مدین ابن عبدالرحمن الطبیب بدار الشفا بمصر غفرالله له کل اصر فی مجالس اخرها فی رابع شعبان المکرم سنة احدی و اربعین والف من الهجرة النبوة و صلی الله وسلم علی سیدنا محمد و آله و اصحابه اجمعین آمین».

۶- مؤلف: «**شیخ ابو عبدالله محمد بن یوسف الشامی متوفی ۹٤۷ ه ق**»، نام تألیف: «**سبل الهدی والرشاد فی سیرة خیر العباد و ذکر فضائله و اعلام نبوته و افعاله فی المبدأ والمعاد**» یا «**سیرة الشامی**»، تاریخ تألیف معلوم نشد. نام مؤلف را در متن نیافتم، از کتب و فهارس دیگر نقل کردم، نام تألیف در صفحهٔ ۵ اینگونه آمده است: «سمیت هذالکتاب سبل الهدی والرشاد فی سیرة خیر العباد و ذکر فضائله و اعلام نبوته و افعاله فی المبدأ والمعاد».

۷- آغاز: «بسم الله الرحمن الرحیم، رب یسر یا کریم الحمد لله الذی خص سیدنا محمداً صلی الله علیه و علی آله وسلم باسنی المناقب و رفعه فی الشرف الی اعلی المراتب وایده بالمعجزات الباهرات العجایب».

۸- انجام: «تغلی فی البطون بالفوقانیة خبر ثالث و بالتحتانیه حال من المهل کغلی الحمیم الماء الحار الشدید الحرارة الآیات، تم الجزء الاول بحمد الله وعونه و یتلوه الجزء الثانی ابواب معراجه صلی الله علیه و علی آله وسلم و حسبنا الله و نعم الوکیل ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم و صلی الله علی سیدنا و مولانا محمد النبی الامی و علی آله الطیبین و علی جمیع اخوانه ساداتنا من الانبیاء والمرسلین والملائکة والمقربین و علی آلهم اجمعین وسلم تسلیما کثیراً دایماً ابداً آمین».

۹- چگونگی: این نسخه در موضوع اخلاق و عادات و رفتار کردار و معجزات و یاران و زنان و عبادات و احادیث حضرت محمد بن عبدالله (ص) است و جلد یکم از آن تألیف عظیم است که گویا در ٤ مجلد بزرگ است و در آخر این نسخه آمده که پس از این جلد، جلد دوم خواهد آمد. تاریخ وفات

مؤلف در ۹۴۷ﻫ ق بوده و به طور قطع این نسخه از عهد مؤلف است زیرا در «۱۰۴۰ ﻫ ق» توسط «الفقیر مدین بن عبدالرحمن» خریداری شده است که ۹۳ ـ ل پس از درگذشت مؤلف بوده است. در آغاز و انجام و گوشه و کنارهٔ صفحات نسخه یادداشتهای فقهی و دینی و تاریخی و ادبی آمده است. نشان یک مهر دارد: «معین محمد ۱۱۴۵ ﻫ ق» مؤلف گفته که ... ۲۰۰ باب دارد اما «محمد هاشم السندی التتوی» در صفحهٔ ۲ یادداشتی افزوده که «۱۰۱۲ باب» دارد: «فجمیع ابوابه الف و خمسمائه و عشرة والله أعلم کتبه الفقیر محمد الهاشم السندی التتوی». وی مالک نسخه بوده است. یادداشت ملکیت محمد هاشم موجود است (ص ۱ نسخه).

سراج التأویل فی شرح انوار التنزیل

۲۹۰
———
۹۷۷

[دین، تفسیر قرآن، فارسی، منثور].

۱- اندازه : —بیرونی: ۳۲/۵×۱۹/۵×۱/۵ سم. —درونی: ۱۹ س ۲۰×۱۱/۵ سم.

۲- اوراق : ۸۰ ورق. ۱۶۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد خاکی رنگ کشمیری، آب رسیده، وصالی شده، اندکی کرم خورده، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخگون (ملون).

۴- خط : نستعلیق خوش جلی، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و آیات قرآن شنگرف، یک سر لوح به سبک کشمیری در زمینهٔ لاجوردی و زرین در آغاز، نشان هر آیه یک شمسهٔ زیبا و ترنج دلربا و در پایان گل و بوتهٔ زرین، جدولهای ۷ خطی کنارهٔ متن چهار رنگ (لاجوردی و زرین و سیاه و شنگرف). قرن ۱۱ ﻫ ق. رسم الخط فارسی و اردو.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد (رک: ۹—چگونگی).

۶- مؤلف : یا (مفسر): «**ابو ابراهیم شهر یار بن حاجی محمد یار بن حاجی مرزا محمد ابن قلیج مرزا الدرمان البلخی**»، نام تألیف: «**سراج التأویل فی شرح انوار التنزیل**»، تاریخ تألیف: «**۱۰۶۰ ﻫ ق**»: «اما بعد چنین می گوید ...

ابو ابراهیم شهر یار بن حاجی محمد یار بن حاجی میرزا محمد بن قلیج مرزا الدرمان البلخی افاض الله علیهم . . . که از عنایات پیغامات آلهی در تاریخ هزار و ستین از هجرت سید المرسلین (ص) . . . هاتف غیبی از عالم لاریبی این بشارت داد که بعد از اتمام این کتاب مسمی بسراج التأویل فی شرح انوار التنزیل گردان» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

ای بنام تو افتتاح کلام	از ثنایت زبان رسید بکام
هست ذات و صفات تو ازلی	صانع لا یزال ولم یزلی
صنعت آرد برون ز درج دهن	این همه آبدار در سخن»

۸- انجام : «امام ثعلبی رحمة الله تعالی در سیر خویش تخریج بر وضع این حدیث نموده است کذا ذکره السیوطی رحمه الله تعالی قوله الکتاب بضم کاف و تشدید تاء فوقانیه یعنی مکتب یا موضع کتاب بمعنی کتبه که جمع کاتب است تم (۸ بار)» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «تفسیر سورهٔ فاتحه» و بر اساس تفسیر انوار التنزیل و اسرار التأویل است و شامل تفسیر «سورهٔ فاتحه» است . مؤلف (مفسر) در خواب می بیند که قاضی ابوسعید بیضاوی به او اشاره می کند که چنین تفسیری بنگارد . تقسیمات آن بر اساس آیات سورهٔ فاتحه است از آغاز تا انجام . زبان فارسی در این نسخه محکم و منسجم و روان است و آمیخته با اشعار دینی و عرفانی . مدارک و مصادر خود راهمه جا ذکر کرده است ، مثلاً : «تفسیر کشف البیان ، تفسیر تیسیر ، معانی القرآن ، کشف الاسرار» ، ورجال : «حافظ ابوبکر بن مردویه ، قرطبی ، امام الهدی ابواللیث ، ابو جعفر محمد بن ابو یزید اسمعیل السجاوندی الغزنوی» . نسخه‌یی است ارزنده و در خور چاپ و نشر . این یادداشت‌ها از مالکان نسخه در آغاز آمده است : «گذرانیده مولوی مظهر علی حضوری بتاریخ هفتم شهر ربیع الاول سنهٔ ۱۲۳۸ هجری از نظر نامه والا گذشت و حوالهٔ لاله نند رام گردید» و

«بتاریخ هفتم شهر ربیع الاول سنهٔ ۱۲۳۸ هجری از نظر والا گذشته بتاریخ هشتم شهر مذکور سنهٔ هذا هجری داخل کتابخانهٔ خاص گردید» . «۱۳ ربیع الاول سنهٔ ۱۲٤۰ هجری بخاکسار رسید» . نشان های سه مهر دارد : «... علی خان بهادر ...» . «مهدی خان ...» . مهر دیگر سخت خوانا است . و «خرید کتاب تفسیر سورهٔ فاتحه بقیمت سه روپیه ۱۳ صفر المظفر سنهٔ ۱۳۰۹ بلحاظ تعلیم اولاد خود بحیات خاص ملک من و بعد انتقال به بقای جاویدی هر که از اولاد من قابل بود بلا تقسیم او را بمیراث رسند و نالایق و ناقابل خواندن را در میراث نرسد المرقوم ۱۰ صفر المظفر سنهٔ ۱۳۰۹ مطابق با سنهٔ ۱۲٤۰ مولوی فضل حسین بقلم خود» .

سراج السالکین

۲۹۰/۷۹٦

[دین ، ادعیه و اوراد و فرایض ، فارسی و عربی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٦×۱٦/۵×۳ سم . — درونی : ۱٦ س ۱۸/۵×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۲٤٤ ورق . ٤۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید تیره رنگ هراتی (متن) و زرد تیره رنگ کشمیری (کنارهٔ صفحات) ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی منقش (ترنج و نیم ترنج) ، عطف کرباسی سفید رنگ . در چهار نیم ترنج آمده : «الهی عاقبت بخیر باد» .

٤- خط : نستعلیق و ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، یک سر لوح زیبا در آغاز که پوسیده و تباه شده و یک سر لوح زرین لاجوردی در صفحهٔ ۹ و یک سر لوح خوش نقش در صفحهٔ ۲٦٤ ، در آغاز کلیهٔ عناوین اسلیمی‌های زیبا و کتیبه‌های جالب زرین و لاجوردی و نقاشی دندان موشی درمیان سطرها و در بعضی صفحه‌ها ، جدولهای مربع و مستطیل در متن و جدولهای کناره‌های

صفحات یک خطی تا ۶ خطی لاجوردی و زرین و سیاه شنگرف،
قرن ۱۰ه ق.

۵- کاتب : «محی الدین بن محمد صادق بن شیخ عبدالفتاح»: «۱۰۷۹ه ق». در صفحهٔ ۸۸ چنین آمده است:
«تم الاعمال الاول فی یوم الاثنین وقت الظهر مورخا بالعشرین من ذیقعدة الحرام سنة ۱۲ اثنی عشر من جلوس السلطان العادل اورنگ زیب بهادر پادشاه غازی خلد الله ملکه ابداً المطابق لسنة ۱۰۷۹ تسع و سبعین بعد الالف من هجرة سید المرسلین فی البلدة الفاخرة لاهور صانها الله عن الشرور علی ید اضعف عباد الله طالب النجاح غلام محی الدین بن محمد صادق بن شیخ عبدالفتاح غفرالله عیوبهم ذنوبهم و ستر بحرمت النبی الامی عم و آله و اصحابه علیهم الرضوان».

۶- مؤلف : «سراج الدین عبدالله»، نام تألیف: «**سراج السالکین**»، تاریخ تألیف معلوم نشد: «اما بعد می گوید ... سراج الدین عبدالله این ... چند در اعمال سالکان ... سراج السالکین نهاده شد».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، الحمدلله الذی خلق الخلق اظهاراً لقدرته و سببا لمعرفته کما قال کنت کنزاً مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف و افضل الصلوة و ازکی التحیات علی صاحب الخلق».

۸- انجام : «و این ابیات را نیز مؤلف همین خطبه گفته است که نوشته می شود، بیت اول که مصراع است:

لفظ خوش و معنی ظاهر درو　　　آب زلال است و جواهر درو

ابیات آخر شروح:

گر پسند تو آید این املا　　　ربنا اغفر ذنوبنا طرا
یاد عبدالجلیل کن به دعا　　　بالرسول الکریم والصلحا»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «ادعیه و اوراد و تعاویذ و طلسمات» است، مؤلف که سراج الدین عبدالله نام داشته برای ادای فریضهٔ حج می رفته است. در راه برای خود مطالبی از آیات قرآن و کلمات مشایخ و کتب مختلف و از افواه پیشوایان دینی گرد آورده تا «در سفر و حضر مونس بود و در

سیر و سلوک منازل و مقامات . . . از ظلمات برهد و بروشنایی انوار اسرار ابرار و اخیار و شطار بمنزل قاب قوسین اوادنی برسد» . تقسیمات آن بر اساس «اعمال» و «انواع» و «طریق» و موضوعاتی است که مؤلف برگزیده است ، مانند : اعمال الاول : (نود و نه نام باری تعالی ، مسبعات عشر ، ذکر اشراق ، ذکر نمازها ، ماه نو دیدن ، دعاها ، اذکار اعمال الثانی (تزکیه ، تصفیه ، تجلیه ، دعوت بر عمارت باطن (انواع دعوات) : طریق اول دعوت مقطعات ، طریق دوم دعوت حرفی ، طریق ثالث دعوت اویسیه ، طریق رابع دعوت خفی ، طریق خامس دعوت کبیره ، طریق سادس دعوت صغیره ، طریق سابق دعوت کلیات ، طریق ثامن نیت نصاب . طریق تاسع ارقام تمام حروف اسماء عظام ، طریق عاشر ارقام اسم اصل و موکل ، طریق حادی عشر ، طریق ثانی عشر قول شیخ شهاب الدین سهروردی ، خاصیت اسم‌ها (چهل و یک اسم) ، طریق دعوت مجموعه (خلوت‌ها) ، طریق دعوت خمسه ، اسماء عظام و شرح آنها (چهل و یک اسم) ، موکلات جمالی و جلالی ، سند دعوت حروف تهجی ، موکلات سماعی ، دعوت سیفی ، حزب البحر ، طریقهٔ دانستن رجال الغیب ، ابیات رجال الغیب ، دعای مغنی ، حرز امیرین ، طریق دعوت حزب البحر ، طریق دعوت ناد علی ، خواص ناد علی ، طریق دعوت دعای بشمخ ، طریق دعوت دعای قریشیه ، طریق دعوت دعای کبیر ، دعوت سورة البقره ، فاتحة الکتاب ، طریق دعوت آیة الکرسی ، رد سحرورد رجعت ، ذکر و مراقبه ، ذکر ملکوتیت ، ذکر جبروتیت ، ذکر لاهوتیت ، ذکر ناسوتیت ، در گوشه و کنار صفحات و درمیان سطرها یادداشتهای دعایی و لغوی و ادبی و دعا و طلسم و اشعار پراکنده آمده است . انواع جدول‌ها و اشکال طلسم و رمل و رموز و اسرار در این نسخه در زمینه‌های زرین و لاجوردی ترسیم شده است . متأسفانه اوراق آغاز و چند ورق از انجام فرسوده و تباه شده است . این نسخه در نوع خود از لحاظ زبان فارسی و ترجمهٔ اسامی و شرح اسماء الله به زبان فارسی ارزنده است . و شاید چاپ نشده باشد .

۸۹۰ و ۲۹۰
۷٤٦

سر الاسرار یا بیان الاسرار

[دین و ادب، عرفان و تصوف، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲×۱۵×۱ سم. — درونی : ۱۷ س ۵/۱٦×۸ سم.

۲- اوراق : ۳٦ ورق. ۷۱ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد خاکی رنگ هندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی سفید رنگ با عطف پارچه‌یی ملون.

٤- خط : ثلث، خوانا، روشن، عنوانها و نشانها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۳ هـ ق.

۵- کاتب : «فضل کریم»، تاریخ کتابت : «۱۲۹۵ هـ ق» : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب بید اضعف العباد عاصی و راجی الی رحمة الله الکریم العبد فضل کریم فی المکة المعظمة زادها الله تعالی شرفا فی شهر محرم الحرام فی سنة ۱۲۹۵ من هجرة سید المرسلین . . .

غریق رحمت یزدان کسی باد که کاتب را بالحمدی کند یاد»

٦- مؤلف : «شیخ عبدالقادر گیلانی ٤۷۰ یا ٤۷۱ — ۵٦۲ هـ ق»، نام تألیف : «سر الاسرار» یا «بیان الاسرار»، تاریخ تألیف معلوم نشد. د رصفحهٔ اول نوشته : «هذه الرسالة سر الاسرار من تألیفات . . . الشیخ عبدالقادر الجیلانی . . .

ان باز الله سلطان الرجال جاء فی «عشق و «مات فی کمال»

«عشق= ٤۷۰، مات فی کمال= ۵٦۱»

و در صفحهٔ ٦۸ آمده : «و سمیتها ببیان الاسرار للطالبین».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر و صلی الله علی سیدنا محمد و اصحابه وسلم تسلیماً کثیراً الی یوم الدین الحمدلله القادر العلیم. الناظر الحلیم. الجواد الکریم . الرب الرحیم».

۸- انجام : «تمت الرسالة بتوفیق رب العالمین و سمیتها ببیان الاسرار للطالبین و الاسماء التسعة للمتصفیة من عالم الدرجات الی عالم القربة ثم یفتح له باب التوحید و یعلم علم التوحید بسبب الاسماء الثلاثة من اسماء التوحید فیکون الاسماء اثنی عشر اسماء هذا اصول الاسماء و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله و

اصحابه اجمعین» (رک : ۵ - کاتب) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه در «تصوف و عرفان» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و بر پایهٔ تعلیمات سلسلهٔ قادریه . ظاهراً کتاب را تألیف «شیخ عبدالقادر گیلانی» نوشته‌اند اما در صفحهٔ ۷۱ به خط مالک نسخه «قاضی حبیب الحق» آمده که این نسخه تألیف شخصی به نام «شیخ عبدالکریم» باید باشد . تقسیمات نسخه بر اساس «فصل» است و جمعاً یک خطبه و ۲٤ فصل و یک اختتام دارد . متن عربی و فهرست فصول و اختتام به قلم مالک نسخه ، فارسی است . بعضی یادداشتهای فارسی و عربی در آغاز و اواسط و انجام نسخه به خط تحریر آمده است .

سرمایهٔ آخرت یا چراغ رسالت یا تعلیم اسلامیه ۲۹۰/۷۳۳

[دین ، فقه ، اردو ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲٤×۱۵×۱ سم . — درونی : ۱٦ س ۱۹/۵×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۰۰ ورق . ۲۰۰ صفحه .

۳- کاغذ : خاکی رنگ لاهوری ، پوسیده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن سیاه ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . چون از انجام ناقص است .

٦- مؤلف : «**محمد عبدالصمد خان**» ، نام تألیف : **تعلیم اسلامیه یعنی سرمایهٔ آخرت**» ، تاریخ تألیف : «۱۳۱٤ ه ق=۱۸۹۵ م» : «اسکی بعد کمترین هیچمدان محمد عبدالصمد خان ساکن میرٹهه گزارش کرتا هے (ص ۲) . . . اس عاجزنی یه رساله مسمی به تعلیم اسلامیه یعنی سرمایهٔ آخرت . . . نهایت دلچسب اردو زبانمین تألیف کیا» . (رک : ۹ - چگونگی) .

۷- آغاز : «دیباچه بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین و الصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین ؛ سب تعریف اس ذات پاک بے نیاز وحده لا شریک له کو زیبا هے جس نے اپنی قدرت کامله سے

فرشتوں کو پیدا کیا» .

۸- انجام : ناقص است و اینگونه انجام می یابد : «وظیفے : بستان ابی اللیث میں ہے کہ شب پنجشنبه کو اول کچھ صدقه دیوے بعده کو کتهٔ بتنهائی میں دو رکعت نماز و سعة الرزق پر زما ہے ہے هر رکعت میں سورهٔ الهکم التکاثر سو بار بعد سلام کو سو بار اللهم اکفنی» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «فقه» و به زبان اردو است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و شامل وضو و نماز و روزه و حج و زکوة و دیگر مسائل وظیفه‌یی و اسلامی و اجتماعی و تربیتی و تعلیمی است . ظاهراً برای چاپ آماده شده بود و روی جلد آن که نیمی از آن گم شده نوشته است : «سرمایهٔ آخرت» و در آغاز فهرست مضامین نوشته **«چراغ رسالت»** و در متن آمده : **«تعلیم اسلامیه»** . فهرست مطالب آن در آغاز در پنج صفحه آمده است . از مطالب آغاز فهرست آن معلوم می شود که این نسخه برای چاپ آماده شده بوده و «منشی عبدالعزیز خان مالک مطبع شرف المطابع در شهر میرٹهه» از خوانندگان درخواست کرده که این نسخه را خریداری فرمایند. نثر اردوی این نسخه با آیات قرآن و احادیث نبوی و کلمات مشائخ اسلام آمیخته است . تقسیمات آن بر پایهٔ موضوعات فقهی است ، مانند : نماز و روزه و زکوة و طهارت و قنوت و رکوع و سجده .

۸۹۰/۸۹۳

سفینة الاولیاء

[ادب ، عرفان و تصوف و سیرت و اخلاق ، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۱/۵×۱٤/۵×۲ سم . درونی : ۱۵ س ۱٦×۸ سم .

۲- اوراق : ۸۷ ورق . ۱۷٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نازک زرد تیره رنگ لاهوری یا جهانگیری ، اندکی وصالی شده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی آبی رنگ با عطف وگوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها و جدولهای ۲ خطی کنارهٔ صفحات شنگرف .

۵- کاتب : «محمد محسن»، تاریخ کتابت ندارد: «تمام شد نسخهٔ متبرکهٔ میمونهٔ سفینة‌الاولیا تصنیف دارا شکوه بدستخط فقیر خاکپای اهل سخن محمد محسن روز سه شنبه الهی به بخشی این نحیف را بحرمت حبیب لبیب خود صلی الله علیه وسلم».

۶- مؤلف : «محمد دارا شکوه حنفی قادری ۱۰۲۴-۱۰۶۹ یا ۱۰۷۰ ه‍ق»، نام تألیف: «سفینة الاولیاء»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ٤ و ٦ چنین آمده است: «بنا بر آن فقیر حقیر محمد دارا شکوه حنفی قادری خواست . . . که توفیق جمع ساختن این کتاب یافت و موسوم سفینة الاولیاء گردانید».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمد لله رب العالمین والصلوات والسلام علی محمد سید المرسلین و علی آله و اصحابه اجمعین الطیبین والطاهرین اما بعد اگرچه احوال معجزات سید انام و مناقب اصحاب کرام و دوازده امام و مقامات الاولیاء عظام اظهر من الشمس است».

۸- انجام : «در شهر هر کس را مهمی و حاجتی پیش آمد بخدمت ایشان التماس فاتحه میکردند از برکت و بقعهٔ شریف بکفایت میر سید الحمد لله که این رسالهٔ سفینة الاولیاء با تمام رسید».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «اسامی و تاریخ تولد و وفات و محل قبور سرور کاینات (ص) و چهار یار بزرگوار (رض) و ۱۲ امام (ع) و بعضی از اولیای کرام» است. تقسیمات آن بر اساس موضوعات معلوم و اسامی مشهور است و همه با شنگرف کتابت شده است. نسخه‌یی ارزنده و قدیم است و اگرچه بارها چاپ شده است و نسخهٔ خطی فراوان دارد، اما این نسخه نیز ارزنده است. بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت مخصوصاً «سلسلهٔ حنفی قادری» تصنیف شده است. نثر فارسی آن محکم و منسجم و روان است. در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات بعضی یادداشتهای دینی و اشعار فارسی و پنجابی آمده است از جمله این ۲ بیت فارسی:

اعداد چراغ چون شود جمع — افروخته دان چراغ مهدی
اینقسم نوشته است در کشف — علامهٔ عصر خود سیوطی

اشعار پنجابی به صورت مثنوی آمده است.

آغاز: اکه صفت ثنا اله نو — جهرا بخشی کل گناه نو

۸۹۰
۸۲۶

سکندر نامه

[ادب ، بزم و رزم ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۸×۲۵×۲/۵ سم . —درونی : ۶ س (بیت) ۳۰×۱۶ سم .

۲- اوراق : ۱۶۵ ورق . ۳۳۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ لاهوری ، جلد مقوایی و پارچه‌یی در غلاف پارچه‌یی سرخ مخطط .

۴- خط : نستعلیق (متن) و تحریر (حواشی و توضیحات لغوی و میان سطرها) ، خوانا ، رسم الخط اردو ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . چون از انجام ناقص است .

۶- مؤلف : یا شاعر (رک : اسکندر نامه ۸۲۳/۸۹۰) .

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه آغاز می شود : «نشستن سکندر بر تخت کیان بدارالملک اصطرخ ،

بگوای سخن کیمیای تو چیست — عیار ترا کیمیا ساز کیست
که چندین نگار از تو برساختند — هنوز از تو حرفی نپرداختند» .

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد :

«چو شد خانهٔ گنج پرداخته — بدانگونه مهمانی ساخته
شه ترک با خاصگان دیار — بخواهشگری شد برشهریار» .

۹- چگونگی : این نسخه از آغاز و انجام افتادگی دارد . از «نشستن سکندر بر تخت کیان بدارالملک اصطرخ» آغاز می شود و تا داستان «مهمانی خاقان اسکندر را» ادامه دارد . شرح و توضیح و تفسیر لغوی و دستوری و معنوی بسیار درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات آمده است . این نسخه ظاهراً در هنگام تدریس و در حلقهٔ درس استاد کتابت شده است یعنی نخست اشعار آنرا با فواصل متناسب کتابت کرده و سپس در حلقهٔ درس توضیحات و شرح را افزوده اند . (رک : اسکندر نامه ، گنج بخش ، ج ۱ و ۲) .

۸۹۰
―
۷۹۵

سلسلة الذهب

[ادب ، حکمت و عرفان ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۳×۱۶/۵×۲ سم . ـدرونی : ۲۲ س بیت (متن و حاشیه) ۱۶×۱۲ سم .

۲- اوراق : ۱۵۷ ورق . ۳۱٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کابلی ، اندکی آب رسیده ، جلد چرمی و مقوایی سرخ ضربی و منقش (ترنج و نیم ترنج) .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «عبدالحق» ، تاریخ کتابت : «۱۳۰۷ ه‍ ق» که در اصل «۱۳۷» آمده که البته اشتباه است . «سلسلة الذهب فرموده و انشاء نموده بلبل بوستان جنت و خوش سر انجامی . . . مولوی عبدالرحمن جامی . . . با تمام رسید و اختتام پذیرفت در قریهٔ قدمگاه کاریز من محالات بادغس فی ید فقیر حقیر کثیر التقصیر عبدالحق قلمی گردید یوم دو شنبه شهر ذی الحجه الحرام سنهٔ ۱۳۷» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«مولانا عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۷ ه‍ ق»** . نام تألیف (مثنوی) : **«تاج نامه»** یا **«درة التاج»** یا **«سلسلة الذهب»** ، تاریخ سرودن : ۸۷۳ ، ۸۷۷ ، ۸۹۰ه‍ ق» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

لله الحمد قبل کل کلام	بصفات الجلال والاکرام
حمد او تاج تارک سخن است	صدر هر نامهٔ نو و کهن است
خامه چون تاج نامه آراید	درة التاج نام او شاید
الله الله چه طرفه نام است این	ورد دل حرز جان تمام است این» .

۸- انجام : «گوش دهر از دعای شه پرباد

گوش دهر از دعای شه پرباد	داعیان را بـه آن تفاخر باد
هر دعا را بقای او مضمون	بسعادات سرمدی مقرون
همه مقبول و مستجاب شده	همه مقرون بفتحیاب شده

بر همین نکته ختم شد مقصود لله الحمد والعلی والجود».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع عرفان و مسائل دینی و تمثیلات اخلاق و فلسفی و اجتماعی است بر اساس آیات قرآنی و احادیث نبوی و ائمهٔ اطهار و صحابهٔ کبار و مشایخ اسلام سروده شده است. تقسیمات آن بر «باب» و «حکایات» و «تمثیل» و «اشارات» و «قصه» است و جمعاً در حدود ۶۵۰۰ بیت دارد بر وزن «فاعلاتن مفاعلن فعلن». این نسخه برای چاپ آمده شده بوده است که گویا کاتب و مالک نتوانسته اند آنرا به طبع برسانند. نسخه‌یی است منقح و مصحح. در صفحهٔ آخر تاریخ وفات حبیب الله خان حکمران هرات یکشنبه ۲۵ ذی الحجه ۱۲۹۲ هق آورده است و یک یادداشت در مسألهٔ وضو هم دارد.

۸۹۰/۸۹۸ سلسلة الذهب دفتر ۱ و ۲ و ۳

[ادب، عرفان و حکمت و اخلاق، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : بیرونی: ۲۲/۵×۱۴×۳/۵ سم. — درونی: ۱۷ بیت (س) ۱۶×۸ سم.

۲- اوراق : ۲۰۵ ورق. ۴۱۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ، ضربی، منقش (ترنج و نیم ترنج).

۴- خط : نستعلیق و تحریر، رسم الخط فارسی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۰ هق.

۵- کاتب : **«علی بن پهلوان علی بن خواجه ناصر الدین». «تمت هذه النسخة الشریفة علی ید عبدالضعیف الراجی . . . علی بن پهلوان علی بن خواجه . . . (ص ۳۳)» و «ابن آدم»**، تاریخ کتابت ندارد: «تمت هذا النسخة الشریف علی ید الضعیف الاحقر ابن آدم تمت تمام شد (۲ بار)».

۶- مؤلف : **«مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷ - ۸۹۷ هق»**، نام تألیف: **«سلسلة الذهب» یا «درة التاج» یا «تاج نامه»**، تاریخ تألیف: «دفتر اول ۸۷۳ تا ۸۷۷، دفتر دوم ۸۹۰، دفتر سوم بعد از این تاریخ». (رک:

گنج بخش، ج ۲، ص۲٤۹-۲۵۰).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،

لله الحمد قبل کل کلام بصفات الجلال و الاکرام

حمد او تاج تارک سخن است صدر هر نامهٔ نوذوالمنن است

خامه چون تاج نامه آراید درة التاج نام او شاید»

۸- انجام : «هر دوعا را بقای آن مضمون بسعادات سرمدی مقرون

همه مقبول و مستجاب شده همه مفتون بفتح باب شده

بر همین نکته ختم شده مقصود لله الحمد و العلی و الجود»

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ کاغذ و خط و کتابت قدیم است و به قرن دهم می رسد و شامل دفتر اول و دوم و سوم سلسلة الذهب است (دفتر اول از صفحهٔ ۱ تا ۲۳٦ و دفتر دوم از صفحهٔ ۲۳۸ تا ۳۳۷ و دفتر سوم از صفحهٔ ۳۳۸ تا ٤۱۰). و همهٔ دفاتر بروزن «فاعلاتن مفاعلن فعلات (فعلن)» از مزاحفات بحر مسدس خفیف سروده شده است و جمعاً در حدود ٦٦۰۰ بیت دارد. این نسخه را دو کاتب کتابت کرده‌اند. تقسیمات آن بر حسب «دفتر» و موضوعات دیگر است از قبیل «حکایت» و «دربیان...». در آغاز و انجام بعضی یادداشتهای ادبی و اشعار پراکنده دارد و مالک آن سید محمد صدیق در ۱۲۹۵ ه‍ ق بوده است.

۸۹۰/۸۷٦

سلک السلوک

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : -بیرونی: ۲۰/۵×۱۰/۵×۱/۵ س م. -درونی: ۱۵س ۱۷/۵×۸/۵ س م.

۲- اوراق : ۱۱۹ ورق. ۲۳۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هراتی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی خاکستری رنگ با عطف پارچه‌یی سبز رنگ.

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خطهای افقی و رسم شده بر بالای جملات و کلمات شواهد شنگرف، شش

ترنج ملون در آغاز پیوند شده، جدولهای ٤ خطی کنارهٔ صفحات سیاه و زرد، قرن ۱۲ هق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : **«ضیاء نخشبی»** یا **«نخشبی»**، نام تألیف : **«سلک السلوک»**، تاریخ تألیف معلوم نشد : «کیفیت تألیف این ترتیب . . . خازن این سلک آبدار . . . ضیاء نخشبی . . . این لؤ لؤ آبدار و جوهر تابدار را در صد و پنجاه و یک سلک منسلک و منتظم گردانیده آمد و این مجموعه را سلک السلوک نام نهاده شد» (ص ۳، ٤، ٦ نسخه).

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، حمدی که از عطر روایح. او ارواح اولیا معطر گردد مر خدایرا که اولیای او را غیر او نتواند شناخت ان اولیای تحت قبای لا یعرفهم غیری و مدحی که از نسیم بخور اشباح اتقیا متخیر شود».

۸- انجام : «و برهنگان علم جهالت را خلعت عمیم و طاعت بپوشان، تشنگان بادیهٔ ضلالت را شربت لطف خود بنوشان بحق النبی الهاشمی و آله الطاهرین الطیبین اجمعین وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً تمت».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «عرفان و تصوف و فقر و سیر و سلوک و طریقت و حقیقت و فنا فی الله و جستن راه استغنا» است به نثر فارسی عرفانی روان و ساده و جالب وآمیخته است با اشعار فارسی عارفانه و قطعات و دو بیتی‌های جاذب صوفیانه. تقسیمات آن بر اساس «سلک» است و جمعاً «۱۵۱ سلک» دارد و در هر «سلک» تقسیمی دیگر مانند «عزیز من» و «بشنو بشنو» دارد. اکثر اشعار را مؤلف خود سروده و همه جا نخشبی تخلص کرده است.

۲۹۰ و ۸۹۰
۷۱٤

سیرت مصطفی (ص)

[ادب و دین، تاریخ و سیرت، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : بیرونی : ۵/۲۱×۱۲×۵/۲ س‌م. درونی: ۱۹ بیت یا س ۱۵×۷ س م.

۲- اوراق : ۱۸۸ ورق . ۳۷۵ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ هراتی ، کرم خورده ، آب رسیده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان و سرفصلها و نشانها و جدولهای یک خطی در فواصل ابیات و عنوانها شنگرف، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف ، یک سرلوح زرین و لاجوردی به سبک مکتب هرات در آغاز .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «غازی» :

«اگر ایزدم دلنوازی کند در این نظم ارشاد غازی کند» (ص ۸ نسخه)

بعشق ارخرد پروری گوش کن که غازی هم عشق گفت این سخن» (ص ۳۷٤)

نام تألیف (مثنوی) : «سیرت مصطفی» ، تاریخ تألیف معلوم نشد .

«همیخواستم مدتی کز وفا بنظم آورم سیرت مصطفی» (ص ۷)

۷- آغاز : «الحمد لله ،

بنام خدایی که در هیچ جای نبود و نباشد بجز وی خدای

خدایی که جزوی خداوند نیست خدا نیست کش هیچ پیوند نیست

ازو بی شما راست برماهبه تعالی عن الاهل و الصاحبه

عطا کرده الطاف او از کمال قمر چهرگان فلک را جمال»

۸- انجام : گروهی که حاضر در این مجلسند تو شان زر کن ارکیمیا گر هسند (؟)

بجود و جلال خود ای داد گر بیامرزمان مادران و پدر

چو حاضر شود صبح روز بقا مکن هیچ محروم مان از بقا

بهر یکزمان صد هزاران سلام بجان محمد علیه السلام»

۹- چگونگی : این نسخه یک مثنوی است از «غازی» دربیان «ولادت و زندگی وفات و معجزات و غزوات و اخلاق و سیرت و رفتار و کردار و تعلیمات و شرح احادیث» حضرت محمد بن عبدالله به نام «سیرت مصطفی» که بروزن بحر متقارب مسدس «فعولن فعولن فعولن فعول (فعل)» سروده شده است . در حدود ۷۱۰۰ بیت دارد . تقسیمات آن براساس موضوعاتی است که شاعر برگزیده مثلاً : آیات قرآن ، احادیث ، و جملات فارسی نظیر کشتی گرفتن حضرت

محمد با ابوجهل». روی برگ جلد این یادداشتها آمده است: «هذا کتاب سیر النبی من اوله الی آخره من الولادت و المعجزات الی وفاته و غزواته المبارک» و این یادداشت: «قد جاء بتملیک عبده غلام النبی عفی عنه دیره میر ولیمحمد خان نذرانه گذرانید تاریخ غرهٔ ماه شعبان المعظم سنهٔ ۱۲۸۷ ه‍ ق». و یک یادداشت دعایی در آخر دارد. روی هم رفته نسخه‌یی ارزنده است و اشعار محکم و منسجم دارد.

۸۹۰
۷۶۲

شاهنامه

[ادب، تاریخ و داستان، بزم و رزم، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : بیرونی: ۳۱×۲۲/۵×۳ سم. درونی: ۲۳ س (۴۶ بیت) ۲۳×۱۶/۵ سم.

۲- اوراق : ۳۰۸ ورق. ۶۱۶ صفحه.

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی، کرم خورده، آب رسیده، بدون جلد.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، عنوانها و سرفصلها شنگرف، جدولهای یک خطی و ۲ خطی فواصل ابیات و مصاریع و عناوین شنگرف و جدولهای ۶ خطی کنارهٔ متن سیاه و زرد و شنگرف. قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر): «حکیم ابو القاسم فردوسی طوسی»، نام تألیف: «شاهنامه»، (رک: «شاهنامه»، ۸۹۰/۳۱۱، گنج بخش ج ۲ ص ۲۶۲-۲۶۹).

۷- آغاز : ناقص است و از اواسط داستان «رستم و اسفندیار» اینگونه شروع می شود:
به گیتی بدینسان که اکنون تویی نباید که داری سر بد خوی
بباشیم برداد یزدان پرست نگیریم دست بدی را بدست
سخن هر چه بر گفتنش روی نیست درختی بود کش برو بوی نیست
اگر جان تو بسپرد راه آز شود کار بیسود بر تو دراز».

۸- انجام : ناقص است و تا «کشته شدن یزدگرد به دست آسیابان بحکم ماهوی سوری» پایان می یابد:

«برین ناپسندیده فرمان نه زوی هم اکنون به بیجان دل و جان اوی
بر شاه شد دل پر از شرم و بـاک ز جانش بر آب و لبان پرژخاک
بنزد یک تک اندر آمد بـه هوش چنان چون کسی رازگوید بگوش
یکی دشنـه زد بـر تهیگاه شاه رها شد بزخم اندر از شاه آه»

۹- چگونگی : این نسخهٔ شاهنامه از داستان «رستم و اسفند یار» آغاز و به «داستان کشته شدن یزد گرد به دست آسیابان و به حکم ماهوی سوری» پایان می یابد. خط آن خوانا و عناوین همه دقیق کتابت شده است اما سهوالقلم کاتب دارد . در حدود . . . . ۳۰ بیت دارد .

۸۹۰/۷۹۷

شاهنامهٔ فردوسی

[ادب ، تاریخ و داستان ، بزم و رزم ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۶×۱۷×٤ سم . -درونی : ۲۵ س (هر سطر ۲ بیت) ۲۱×۱۲/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۵۱ ورق . ۵۰۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، اندکی کرم خورده، پوسیده، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی و منقش قهوه‌یی رنگ ، عطف پوسیده و از متن شاهنامه جدا شده . اوراق آشفته و جا به جا شده است .

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن پخته، عنوان‌ها و سرفصلها و نشانها شنگرف، جدولهای فواصل مصاریع و عنوان‌ها ٤ خطی زرین و سیاه و جدولهای کنارهٔ صفحات ۵ خطی لاجوردی و سیاه و زرین ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «حکیم ابوالقاسم فردوسی» (رک : شاهنامهٔ فردوسی ۸۹۰/۷۶۲) .

۷- آغاز : آشفته و درهم است و پیش از عنوان «رسیدن اسکندر به مصر» شروع می شود :

«توانگر شد آنکس که درویش بود دگر خوردش از کوشش خویش بود

«وزان جایگه شاه لشکر براند بجده در آمد فراوان بماند»

۸- انجام : (ایضاً) و چند بیت پس از عنوان «نکوهش کردن دقیقی را فردوسی» انجام می یابد :

«اگرچه نه بنوشت جز اندکی ز بزم و ز رزم از هزاران یکی
همه بود گوینده را رهبر که شاهی نشاند از برگه بر»

۹- چگونگی : این نسخه از آغاز و انجام افتادگی دارد و شامل متن شاهنامه است از داستان اسکندر و رسیدن او به مصر تا داستان دقیقی. اوراق آن آشفته و درهم است، اما از لحاظ خط و رسم الخط قابل و شایسته است. سهوالقلم کاتب ندارد. تقریباً ... ۲۷۰ بیت دارد.

۸۹۰/۸۲۳

شرح اسکندر نامه

[ادب، فارسی، منظوم «مثنوی» و منثور].

۱- اندازه : -بیرونی: ۳۹×۲۸/۵×۷/۵ سم. -درونی: ۶ س (متن) (و بیش از ۵۰ سطر شرح در حاشیه و میان سطرها) ۲۹×۱۶/۷ سم.

۲- اوراق : ۲۶۰ ورق. ۵۲۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم سفید فرنگی، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی با عطف پوسیده در غلاف کرباسی سفید دود زده قرار داده شده.

۴- خط : نستعلیق جلی (متن) و شکسته و تحریر (شرح و حواشی و میان سطرها)، نا پخته، سخت خوانا، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۳ ه‍ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «حکیم نظامی گنجوی» (رک : اسکندر نامه ۸۹۰/۴۰۳، گنج بخش ج ۱ ص ۱۹۱، ج ۲ ص ۲۰). شارح : «**محمد خطاب**»، نام و تاریخ شرح معلوم نشد و قیاساً می توان آنرا «شرح اسکندر نامهٔ نظامی» خواند (رک : ۹-چگونگی).

۷- آغاز : «سکندر نامهٔ بری بر ضمیر منیر و خاطر خطیر خورشید نظیر فصحای زمانه و بلغای فرزانه مخفی و مستتر مباد که چون شوق خاطر عاطر شیر

بیشهٔ همت و مردانگی سرمهٔ دیدهٔ فرزانگی عزیز الوجود شیر دل خان ساکن شوه».

۸- انجام : افتادگی دارد و اینگونه پایان می یابد :
«چراغی کزو چشمها روشن است چراغ دلم را ازو روغن است
از سبب آن شراب نور است یعنی چراغ دل من بسبب آن شراب معرفت و محبت روشن و جهان بین است و حالات ارضی و سماوی را مشاهده می نماید».

۹- چگونگی : این نسخه شامل متن اسکندر نامهٔ نظامی و شرح مفصل آن است. شارح نخست در هر صفحه ۵ بیت با فواصل زیاد و دور از هم کتابت کرده و سپس در این فواصل و در کنارهٔ صفحات به شرح و تفسیر و توضیح مفصل لغوی و دستوری و در بعضی جای‌ها تاریخی آن پرداخته است. شارح که «محمد خطاب» نام داشته برای پاس خاطر «شیر دل خان» که گویا فرزند خود و یادوستش بوده از روی نسخه‌های خطی و چاپی شروح اسکندر نامه، این شرح را نوشته است و باوجود اینکه می خواسته است مختصر و مفید بنویسد. مفصل ترین شرح های اسکندر نامه را به قطع بزرگ نوشته است و البته این نسخه به خط شارح است و مخصوصاً برای تدریس نوشته است زیرا اسکندر نامه جزو «درس نظامی» است.

۸۹۰/۹۲۳

شرح اسکندر نامه

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۵/۵×۱۴/۵×۳/۲ سم . ـدرونی : ۱۵ س ۱۸×۹/۵ سم.
۲- اوراق : ۱۴۴ ورق . ۲۸۸ صفحه .
۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره ولایتی (طرح سیالکوتی)، کرم خورده، جلد مقوایی و چرمی سرخ با عطف و گوشهٔ چرمی سیاه .
۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، جدولهای ۳ خطی کنارهٔ متن عنوان شنگرف و سیاه ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۳ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد، در حالی که ۱۱ سطر دربارهٔ طرز استنساخ به خط کاتب متن آمده است: «تمت تمام شد شرح سکندر نامهٔ بری بتاریخ پانزدهم ماه صفر ختم الله بالخیر والظفر از نسخه که بد خط و مزید خط بود . . . برحمتک یا ارحم الراحمین».

۶- مؤلف : یا (شارح): نام شارح و تاریخ شرح معلوم نشد، نام شرح (تألیف): «**شرح اسکندر نامهٔ بری**»: تمت تمام شد شرح سکندر نامهٔ بری . . .».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر،

خدایا جهان بادشاهی تراست　　زما خدمت آید خدایی تراست

بدان الف کلمهٔ نداست و ترکیب شعر محمول بر قلب است محتمل بر دو معنی معنی اول آنکه ای خدای جهان بادشاهی تراست».

۸- انجام : «پیش خورد توشه را گویند و چاشنی نیز که از لعل طعام میخورندم

بیا ساقی آن خم دهقان پیر　　بمن ده یکی ساغر دلپذیر

از آن می که آن داروی هوش باد　　مرا شربت و شاه را نوش باد

تمت تمام شد شرح سکندر نامهٔ بری بتاریخ پانزدهم ماه صفر ختم الله بالخیر والظفر».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب و لغت و دستور زبان فارسی» است و آن شرح اسکندر نامهٔ نظامی است که به اسکندر نامهٔ بری و بحری نیز شهرت دارد. «م» علامت متن و «ش» علامت شرح است. تقسیمات آن بر اساس عناوین داستان‌ها و اشعار متن اسکندر نامه است. معانی لغات و نکات دستوری و لغوی را به دست داده است و گاهی ابیاتی از دیگر متون ادبی برای شواهد آورده است.

۸۹۰ / ۹۹۲

شرح اسکندر نامه

[ادب، فارسی، منثور و منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی: ۲۵×۱۶/۵×۳/۵ سم. - درونی: ۱۶ س ۱۸×۱۰/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۷۱ ورق. ۵۴۱ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد خاکی رنگ کشمیری ، اندکی کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی با عطف و گوشه پارچه‌یی سیاه رنگ ، آستر جلد منقوش است .

٤- **خط** : نستعلیق ، رسم الخط فارسی و اردو ، خوانا ، روشن ، نشان‌ها و عنوان‌ها و سرفصلها شنگرف ، جدولهای ۳ خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق. در آغاز یک سر لوح زرین و لاجوردی و جدولها در دو صفحهٔ آغاز زرین و سیاه و عنوان صفحه ۳ در زمینهٔ زرین .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- **مؤلف** : یا (شارح) : «**محمد نصیر سفیانی بهکری**» ، نام تألیف : «**شرح سکندرنامه**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۳۸ و آخر نسخه نام مؤلف و تألیف آمده است : «اما بعد . . . چنین گوید . . . محمد نصیر ابن سلطانی سفیانی . . . این ریزه چین خوان علماء دهر . . . بر حسب اندازهٔ فکر جامده . . . شرح سکندر نامهٔ بری . . . ترتیب داده» (رک : ۹ـ چگونگی) .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم حمد و سپاس متوافره و ثناء و تحیت متکاثره مر خالقی را که ظلمتکدهٔ حروف اشباح انسانرا بضیاء مصباح معانی ارواح منور ساخته و بحکمت بالغه نامهٔ لا ریب را که فاتحهٔ او مفتاح اقفال خزاین غیب است» .

۸- **انجام** : «میفرماید پیش خورد طعام اندک بر سبیل چاشنی خورند کذا فی الرشیدی مستشهار (؟) بیت متن از خم دهقان پیر پیر مغان و می انگوری فقط تمام شد شرح سکندر نامه دفتر اول تصنیف افضل الفضلای ابلغ البلغای ناظم درر فصاحت و بلاغت محقق مدقق محمد نصیر سفیانی المعروف به بهکری روز پنجشنبه بیست و پنجم ماه محرم سکراند وبسا (؟) که از اصل که میزید اغلاط بود و هر چند فکر ناقص در بعضی محل آن جد و کد ساخت ره بمنزل مراد نیافت نقل نموده شد» .

۹- **چگونگی** : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «ادب و لغت و رزم و بزم» است و شامل شرح متن اسکندر نامه یا شرف نامه سروده حکیم نظامی گنجوی است.

تقسیمات آن بر اساس عناوین و اشعار متن اسکندر نامه است. عنوان‌ها به خط شنگرف در کنارهٔ صفحات آمده است. شارح نخست اشعار را می نویسد وسپس آنها را از لحاظ لغوی و دستوری و معانی و بیان مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهد. نثر فارسی آن به «سبک پاکستانی» یا هندی می رود. از صفحهٔ ۲ تا ۳۶ «**فرهنگ سکندر نامه**» آمده است که شامل لغات و اصطلاحات مشکل متن و معانی آنها است و بر حسب «باب» تقسیم شده است. در آغاز «باب الالف آتش زن» و در انجام «باب الیاء یاسج» است کاتب نام خود را نیاورده اما یاد آور گشته که از روی نسخهٔ خط مؤلف (شارح) نقل کرده است و آن نسخه سخت خوانا و دشوار بوده است. مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» و «ظهور احمد بک بائیندر» دارد.

۶۱۰/۷۳۸

شرح الاسباب والعلامات

[طب، عربی، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی ۲۵×۱۶×۸ سم. —درونی: ۱۹ س ۱۶/۵×۷/۵ سم.

۲- **اوراق** : ۶۰۷ ورق. ۱۲۱۴ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک خاکی رنگ بخاری، وصالی شده، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی ملون، با عطف پارچه‌ یی سرخگون.

۴- **خط** : ثلث، خوانا، پخته، روشن، عنوانها و سرفصلها و نشانها و خط های رسم شده بر بالای جملات و کلمات شواهد شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است.

۶- **مؤلف** : یا (شارح): **برهان الدین نفیس بن عوض الحکیم الطبیب متوفی قرن ۸ ه‍ ق**، نام تألیف: «**شرح الاسباب والعلامات**»، تاریخ تألیف (شرح) «**۸۱۷ ه‍ ق**» یا در عهد «سلطان میرزا الغ بیک گورکانی»: «و بعد فیقول الفقیر الی الله تعالی نفیس بن عوض الحکیم الطبیب انی قد کنت اخترت هذا الکتاب لان املی علیه الحواشی و ارفع عن اسراره الغواشی ... لانه مختصر نافع لاکثر العلل و اسبابها و علاماتها و نبذ من معالجاتها .. ولما ورد الامر المطاع

باحضاری من کرمان و هو اول ارض مس جلد ترا بها الی خدمت . . . السلطان امیر زاده مغیث الدوله فی الدنیا والدین الغ بیک کرکانی (گورکانی)» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام الاتمان الاکملان علی من ید ذوی الارواح بطب الحقیقة و یربی الابدان بعلم الشریعة و معالج القلوب بحکمة الطریقة ابی القاسم محمد المبعوث الی کافة الخلایق» .

۸- انجام : ناقص است و نیز دو ورق در آخر را باید پس و پیش کرد (ص ۱۲۱۲ بعد از ۱۲۱۳ باشد) تا مطلب درست آید و چنین پایان می گیرد : «و ذلک لاسترخاء ما یحیط به . . . ما یلزم احد عظمه بالآخر من العقب و ترطبه باکثر ما یجب و هوالفن الذی لا یحققه الحرکة و علامة ان یکون العفو کالمتعلق» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «طب» است و آن شامل «فن تشخیص» یا شرح جزئیات علم طب» و شناخت سبب‌ها و علامت‌ها و نشانهای بیماری ها است . ظاهراً متن الاسباب و العلامات «تألیف نجیب الدین ابو حامد محمد بن علی عمر السمرقندی است که در سال ۸۲۷ ه ق تألیف شده اما شرح آن چگونه در سال «۸۱۷ ه ق» بوده باعث اعجاب است !؟ (رک : فهرست کتب عربی کتب خانهٔ ریاست رامپور ، ص ۴۶۷ و ۴۸۳) . تقسیمات این نسخه بر اساس متن اصلی است یعنی نام بیماری و سبب و علامت آن عنوان است . هر جملهٔ متن اصلی را با خط شنگرف معلوم کرده و سپس به شرح آن پرداخته است . درگوشه و کنار صفحات و آغاز و انجام تصحیحات لغوی و عبارتی یادداشتهای عرفانی و طبی و نسخه نویسی و فهرست مطالب نسخه آمده است و اکثر یادداشتها از «منهاج الارکان» نقل شده است . این نسخه در سال ۱۱۹۰ تا ۱۱۹۷ در دست یک حکیم (طبیب) بوده که فهرست آنرا ساخته و بر آن از کتابهای مختلف یادداشت کرده است . از جمله : «بحر الجواهر و قاموس» .

۲۹۰
۸٤۷

شرح القرآن معینی

[دین، تفسیر ، علوم قرآنی ، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳٤/۵×۲۲×۶/۵ سم . — درونی : ۲۵ س ۲۳/۵×۱۷ سم .

۲- اوراق : ۱۱۱ ورق . ٤۱۱ صفحه .

۳- کاغذ : نازک براق سفید رنگ هراتی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرم سیاه رنگ شیرازه دار .

٤- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، آیات قرآنی و نشان‌ها و عنوان‌ها شنگرف ، از صفحهٔ ۱۹ تا ٤۲۰ درکنارهٔ صفحات جدولهای ۵ خطی سیاه و لاجوردی و زرد ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : **«معین الدین بن خواجه خاوند محمود والد امجد خواجه میر سید شریف»** ، نام تألیف : **«شرح القرآن معینی»** ، تاریخ تألیف : **«۱۰۷۲ ه ق»** : «میگوید بندهٔ مسکین معین الدین بن . . . شیخ المشایخ . . . خواجه خاوند محمود ولد امجد خواجه میر سید شریف خلف صدق خواجه ضیاء نور چشم خواجه میر محمد چراغ دودهٔ خواجه تاج الدین حسین سراج خاندان خواجه علاء الدین نبیرهٔ ابن خواجه حسین بن خواجه علاء الدین عطارختن . . . خواجه بهاء الدین المشتهر بنقشبند . . . که ابتداء جمع کردن این کتاب عظیم الخطاب از هفتم رجب المرجب بود و اتفاق ختم آن در بیست و هفتم شهر محرم الحرام سنهٔ هزار و هفتاد و دو بوضوع پیوست و موجب تسمیهٔ این مؤلف باسم شرح القرآن معینی این بود که مذکور شد» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم حمد نا محدود و ثناء نا معدود مرمعبودی را سزا است که حمد جمیع حامدان و ثناء جمیع ثناخوانان راجع به ذات پاک اوست و سپاس بیشمار و ستایش بیحد و بسیار مرواجب الوجودی راست» .

۸- انجام : گفت عایشه آمد مرا رسول صلی الله علیه و آله وسلم گفت والله آب آن چاه چون رنگ حناداشت و نخلستان او شیطان قد وقع الفراق من تصنیف

شرح القرآن بعدستة اشهر زید علیها العشران عند وسط یوم الخمیس من آخر شهر الاول من سنة ثانیة السبعین بعد الف جعل عن هجرة سید الانبیا و افضل المرسلین صلوات الله و سلامه علیه و صلی الله و اصحابه اجمعین».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع شرح و تفسیر و توضیح قرآن شریف است به زبان فارسی و به طور خلاصه. مفسر (مؤلف) در خواب می بیند که چنین نسخه‌یی به نام «شرح القرآن معینی» که برابر با «۱۰۷۲ ه ق» باید تصنیف کند و بعد از خواب به تدوین و تفسیر قرآن پرداخته و این نسخه را در مدت شش ماه تألیف کرده است. ظاهراً مؤلف (مفسر) صاحب این تألیفات هم هست که در مقدمهٔ نسخه از آنها نام برده است: تفسیر زبدهٔ تفاسیر من جهد المعین به زبان عربی، فتاوای نقشبندیه من خزاین فقه المعینیه، مرقه القلوب و ذرقه العیون (قبلا مفرح القلوب نامیده شده بود)، مرآت العداله، رسالهٔ رد الملاحده، گنج سعادت، سیر النبی یا سیر خصایص احمد مصطفی».

تقسیمات این نسخه بر اساس «سوره‌ها و آیات قرآن» است و زیر لفظ «مسایل» که فهرست آن در مقدمه آمده است بسیاری از مسائل فقهی را مطابق اهل سنت و جماعت شرح و بسط داده است. نثر فارسی آن محکم و منسجم و روان است. هنگام بحث از مسائل فقهی از علما و فقها و پیشوایان دینی با دقت نام می برد. مؤلف در طریقهٔ سلسلهٔ نقشبندیه گام نهاده است و خود هم از خاندان خواجه بهاء الدین نقشبند سر سلسلهٔ خاندان نقشبندی است. این نسخه ظاهراً هنوز چاپ نشده است.

۲۹۰/۷۰۰ شرح الیاس علی مختصر الوقایه

[دین، فقه، عربی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۶/۵×۱۶×۳/۵ سم. -درونی : ۱۹ س ۱۹/۵×۸ سم.

۲- اوراق : ۳۳۶ ورق. ۶۷۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ بخارایی، جلد مقوایی منقش ضربی ترنج دار و گل و بوته

نگاری با عطف تیماجی سرخ رنگ. نام جلد ساز «ملا عبدالرزاق غالب» روی جلد ضرب شده است.

۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز، سخت خوانا، عنوانها و سرفصلها و خط های رسم شده بر بالای کلمات و الفاظ شواهد شنگرف، جدول های سه خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف و جدولهای یک خطی کنارهٔ بیرونی متن شنگرف، یک لوح در زمینهٔ زرین و لاجوردی در آغاز، در صفحهٔ اول سر لوح و دوم منقش و ترنج دار، قرن ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : **«عبدالجبار بن محمد یوسف صوفی سوفانی»**، تاریخ کتابت: **«۱۲۸۳ ه ق»**، قد وقع الفراغ عن تحریر هذا الکتاب فی تاریخ سنة الف و مأتین و ثلث و ثمانین من هجرة افضل الانام علی التحیة والسلام علی ید عبد الضعیف... عبدالجبار بن محمد یوسف صوفی سوفانی وهی قریة من قراء المیمنة».

۶- مؤلف : یا (شارح): **«شیخ فخر الدین محمود بن الیاس الرومی»**، نام تألیف (شرح): **«شرح الیاس علی مختصر الوقایة»**، تاریخ شرح (تألیف): **«۸۵۱ ه ق»**. در صفحهٔ ۶۹۹ نسخه چنین آمده است: «و یقول الفقیر الی رب الناس محمود بن الیاس قداتفق فراغ بیان البیان... علی اکبر مسائل الهدایة... لیلة الجمعة الثامن عشربن من ذی الحجة حججه احدی و خمسین و ثمان مأته».

۷- آغاز : «الحمد لله الذی انار برأفته منار الاسلام هدایة الی طریق الرشاد و اضاء بحکمته معالم الاحکام وقایة النظام المعاش و کفایة لنجاة المعاد و جعل الفقه مصباحاً یهتدی به اصلاح العباد».

۸- انجام : «والحمد لله الذی و فقنی لا تمامه مشتملا علی اکبر مسایل الهدایة الکافی والکفایة موضحا بمفصلاتها مبینا لعویصاتها والصلوة والسلام الاتمان الاکملان علی نبیه محمد و آله و اصحابه اجمعین لیلة الجمعة الثامن عشرین من ذالحجة حججه احدی و خمسین و ثمان مائة و اعلم انه لا ینضح مخزون من اسراره ولا ینکشف مضمون انواره علی مطالع الا بعد استعمال الفکر وادمان النظر فاما من سولته نفسه و اراد ان یدرک الله الغبنة فهو مغبون بل ربما یحکم باضلال و لم من غایب قولاً صحیحاً و آفته من

الطبع السقیم» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه حنفی» است و اصل متن آن «مختصر الوقایه» بوده و شارح آن که «محمود بن الیاس» نام داشته به «شرح الیاس» معروف گشته است و از کتابهای مهم درسی و مطالعه‌یی در فقه حنفی است. در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات آن یادداشتهای فقهی و توضیحات دینی به زبان عربی و گاهی فارسی دارد. نسخه های خطی و چاپی این متن بسیار است. در داخل ترنج صفحهٔ اول چنین آمده است : «هذا الکتاب ملا فخر الدین محمد سمیته عبدالجبارکی ۱۲۸۶» .

۵۱۰
۹۳۲

شرح خلاصة الحساب

[ریاضی، حساب و جبر و هندسه ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶×۱۶×۲ س‌م . —درونی : ۱۷ س ۲۱×۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ۱۳۰ ورق . ۲۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و اطراف کرباسی کبود رنگ .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و خط های افقی بالای شواهد شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «میان محمد عظیم» ، تاریخ کتابت ندارد : «تم تمام شد رساله در تحقیق جبر و مقابله فقیر حقیر پر تقصیر میان محمد عظیم کتاب شرح خلاصة الحساب دست خط میان محمد عظیم» .

۶- مؤلف : نام مؤلف متن : «**شیخ بهاء الدین عاملی متوفی ۱۰۳۱ هـ ق**»، نام متن : «**خلاصة الحساب**» تاریخ تألیف متن معلوم نشد. نام شارح : «میان محمد عظیم»، تاریخ شرح معلوم نشد (رک : ۹—چگونگی) .

۷- آغاز : رب یسر ولا تعسر و تمم بالخیر نحمدک یا من لا یحیط بجمیع نعمه عدد سپاس میکنم ترا ای آنکه احاطه نمیکنند بفراهم آوردن نعمتهای او هیچ عدد ولاینتهی تضاعیف قسمته الی عدد و نمیرسد تضعیفات قسمت او به

نهایتی و فصلی علی سید نا محمد النبی المجتبی» .

۸- انجام : «ازین مخرج ۱۷۷ ۶۲۵ که در درجه اسطر مال مرقوم است برآمد که کعب عدد مفروض است و امتحان این عمل آنست که میزان عدد خارج فوق الجدول گرفته مکعب آن میزان حاصل سازند و باز میزانش بگیرند و میزان کسر اگر باشد آنرا افزایند پس این مجموع اگر با میزان مکعب مخالف بود عمل بالیقین خطاست» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «حساب و ریاضی و هندسه و جبر و مقابله» است . اصل متن به زبان عربی است تألیف شیخ بهاء الدین عاملی متوفی ۱۰۳۱ ه ق و ظاهراً میان محمد عظیم که هم کاتب و هم مؤلف (شارح) است آنرا به زبان فارسی به سبک پاکستانی یا هندی شرح کرده است . تقسیمات آن بر حسب متن اصلی شرح است و شامل ابواب و فصول و مقدمه و خاتمه است. اشکال مختلف هندسی و ریاضی و حساب و جداول گونا گون اعشار و کسور و مخارج است . اصل نسخهٔ متن به زبان عربی بوده است و شارح به تفصیل را و تشریح کامل متن نسخه به زبان فارسی پرداخته است، و چنان به نظر می رسد که نسخه را تدریس کرده باشد . روی و بیرون جلد بعضی یادداشتها به زبان و خط هندی است .

۴۹۰
۸۸۳

شرح جواهر الترکیب

[زبان شناسی ، ادب و دستور زبان ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : ـ بیرونی ۲۳×۱۵×۲ سم . ـ درونی : ۱۵ س ۱۶/۵×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۶۶ ورق . ۱۳۱ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ چرمی پوسیده .

۴- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «قادر بخش» ، تاریخ کتابت : «۱۲۶۸ ه ق» : «تمام شد نسخهٔ جواهر

الترکیب بدستخط فقیر قادر بخش بپاس خاطر میان نجم الدین بروز پنجشنبه تاریخ ۲۷ ماه جمادی الاول سنهٔ ۱۲۶۸ هجری تمت تمام شد کار من نظام شد ،

الٓهی تو بخشی نویسنـده را بجنت رسانی تو خواننده را

۶- مؤلف : یا (شارح) : **«شیخ حیدر علی ابن شجاع الدین محمد لطیف پوری»** ، نام تألیف (شرح) : **«شرح قصیدهٔ جواهر الترکیب»** ، تاریخ (تألیف شرح) : **«۱۲۳۶ ﻫ ق»**. در صفحهٔ ٤ و آخر چنین آمده است : «این شرح بر اکثر مقامات قصیدهٔ جواهر الترکیب تصنیف منشی شیوا رام جوهر تخلص متوطن بریلی و شاه جهان پور از احقر العباد شیخ حیدر علی ابن شجاع الدین محمد لطیف پوری . . . بر اکثر نکات و غوامض آن وا رسیده مبوب و مفصل بر پنج باب و هر باب مشتمل بر چند فصل» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که این شرح ضروری است بر اکثر مقامات قصیدهٔ جواهر الترکیب» .

۸- انجام : «تمام شد در سال یک هزار و دو صد و سی و شش هجری بتوفیقه تعالی ونحمد حمداً کثیراً متواتراً دائماً قصیدهٔ جواهر الترکیب در فن صرف و نحو فارسی لب لباب اکثر رسائل مروجهٔ عصر تصنیف شیوا رام منشی جواهر تخلص تم تم تم» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «دستور زبان و آیین جمله بندی زبان فارسی» است. اصل نسخه قصیده‌یی بوده در ۱۷۵ بیت در همین موضوع سرودهٔ «منشی شیوا رام» متخلص به «جوهر» که در سال ۱۲۳۵ هجری قمری در زمان محمد اکبر شاه بن عالم پادشاه غازی تصنیف شده است، در همان عهد شاعر یعنی یکسال پس از سرودن قصیده به سال ۱۲۳۶ هجری ، شیخ حیدر علی لطیف پوری آنرا شرح کرده است و «شرح جواهر الترکیب» نام داده است. این نسخه همان شرح است . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و «ترتیب ابیات قصیده» است : «باب اول در بحث حرف، باب دویم در بحث

اسم ، باب سیوم در بحث مرکبات ناقص ، باب چهارم در بحث فعل و جمله بسیطه ، باب پنجم در جمله های مرکب و عبارت» و هر باب بر چند فصل است . این نسخه از لحاظ دستور زبان فارسی واقعاً ارزنده است . هنگام شرح به نکات دقیق ادبی ، لغوی ، اشتقاق ، صنایع بدیع (معنوی و لفظی) ، و دستوری کاملا توجه شده است و تقریباً همه مباحث دستوری برپایهٔ صرف و نحو زبان عربی استوار است . شاعر قصیده نسخه‌یی دیگر داشته به نام «جواهر التعلیم» که در این نسخه از آن یاد کرده است . در آغاز و انجام یادداشت‌های ادبی و اشعار پراکنده و اسامی بروج دوازده‌گانه و ماه های قمری و تعویذات و نسخه نویسی طبی آمده است .

۸۹۰
۸۵۲

شرح دیوان خاقانی

[ادب ، لغت و دستور زبان فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۱۷/۵×۱۱×۳ سم . —درونی : ۱۳ س ۲۱×۵ سم .

۲- **اوراق** : ۲۶۱ ورق . ۵۲۲ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی توتونی رنگ .

٤- **خط** : نستعلیق خفی خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف و تاریخ آن معلوم نشد و نام تألیف را از روی متن می توان «**شرح اشعار خاقانی**» یا «**شرح دیوان خاقانی**» نامید (رک : ۹ چگونگی) .

۷- **آغاز** : ناقص است و چنین آغاز می گردد : «رومیان است و آن مدت بودن آفتاب در برج حملست و آنغایت فصل بهار است و در آن وقت گلها وغیر آن بشکفد . . . بیت ،

بهر دفع درد چشم ره روان ز آب و کبابش
شیر مادر دختر و کشیز (؟) بسیار دیده اند».

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می یابد : «و جواب آن بیت بیشتر است ،
نوای باربد و سار و بربط سرسار طریق کاسه گر راه ارغنون ستا
صفیر صلصل ولحن چکاوک وساری نفیر فاخته و نغمهٔ هزار ادا . . .
صفیر آواز مرغ صلصل بلبل و فاخته را هم گویند لحن آواز سرود چکاوک سرخاب ساری سارک نفیر آواز و ناله نغمه سرود هزار ادا» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع شرح قصاید و دیگر انواع شعر خاقانی شروانی است و ظاهراً کاملترین شروح قصاید خاقانی است . متأسفانه از آغاز و انجام ناقص است . تقسیمات آن بر اساس ابیات قصاید است . هر بیت را جداگانه می نویسد و آنرا از لحاظ وزن و قافیه و دستور زبان فارسی و لغت و صنایع ادبی و چهره های تاریخی به قدر توانایی علمی و ادبی که شارح داشته شرح و توضیح می کند. نسخه‌یی ارزنده و شاید تاکنون این شرح چاپ نشده باشد.

$\frac{۸۹۰}{۹۲۶}$

شرح سبحة الابرار

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۴×۱٤×۲ سم . -درونی ۲۳ س ۱۹×۹/۵ سم .
۲- اوراق : ۸۸ ورق . ۱۷۵ صفحه .
۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی خاکی رنگ پوسیده .
٤- خط : تحریر ، خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها شنگرف ، بالای کلمات شواهد خط افقی سیاه و شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .
۵- کاتب : «معین الدین ولد مزین الدین» تاریخ کتابت : «۱۲۸۲ ه ق» : «تمام شد کتاب محمدیه شرح سبحة الابرار از دستخط فقیر معین الدین ولد مزین الدین مرحوم و مغفور بروز جمعه وقت پیشین ۲۵ شعبان المعظم سنهٔ ۱۲۸۲ بجهة احراز خاطر فرزند ارجمند قرة العین محمد آمین طول عمرهو» .
٦- مؤلف : یا (شارح) : «محمد بن غلام محمد» ، نام تألیف : «شرح سبحة الابرار جامی» تاریخ شرح (تألیف): در عهد «محمد بهاول خان عباسی بهادر»: «فیقول. . .

محمد بن غلام محمد . . . که چون . . . سبحة الابرار از جمله تصانیف مولانا عبدالرحمان جامی . . . بدیارما شرحی نداشت . . . در قضاء التماس یاران سعی بلیغ نموده شد . . . و بعد از اتمام تحفه برده ام این را بدرگاه . . . امیر کبیر محمد بهاول خان عباسی بهادر لازالرایات رأفته و معدلته».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم نحمدالله سبحانه حمداً یلیق بنواله و نصلی علی سیدنا محمد و آله اما بعد فیقول الراجی الی رحمة الله العلام الصمد محمد ابن غلام محمد اصلح الله باله واجعل الی کل خیر مآله که چون کتاب عالی نصاب جواهر آبدار اعنی سبحة الابرار».

۸- انجام : «بیت ختم الله تعالی بالحسنٰی هو مولینا نعم المولی بیان این نکته است ای مقطع کتاب من همین بیت است ای ختم نماید او تعالی برای ما به نیکوئی و حسن و عافیت در دنیا و آخرت و او تعالی نیکو مولی و خداوندگار است پس کارهاء خود را بد و سپرده ام و او . . . احسن عاقبتنا فی الامور کلها واجرنا من خزی الدنیا و عذاب الآخرة».

۹- چگونگی : این نسخه «شرح سبحة الابرار» جامی است و شامل متن سبحة الابرار و شرح ابیات آن به نثر فارسی. شارح نخست بارعایت تقسیمات متن، هر بیت را می آورد و سپس به شرح و توضیح آن می پردازد. نکات دستوری و توضیح لغات مشکل و شرح صنایع شعری و بدایع لفظی و معنوی و وزن و بحر و قوافی ابیات و مفاهیم داستان‌ها و حکایات و اخلاقیات را به دست داده است. نثر فارسی آن به «سبک پاکستانی» و «سبک هندی» است. بعضی عناوین و مطالب را در کنار حاشیه آورده است.

۲۹۰/۶۹۴

شرح غرر الحکم و درر الکلم

[دین، اخلاق و عرفان و ادب، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه : –بیرونی : ۲/۵×۱۹×۲۷/۵ سم. –درونی : ۲۳ س ۲۱×۱۱/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۲٤ ورق. ٤٤٦ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی

ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی خاکستری رنگ.

۴- خط : ثلث خوش (متن عربی) نستعلیق خفی حوس، خوانا، روشن، پخته، جملات عربی معرب (مشکول)، بالای جملات عربی خط های افقی شنگرف کشیده شده. جدولهای کنارهٔ متن پنج خطی شنگرف و زرین و سیاه و لاجوردی و جدول بیرونی کنارهٔ صفحات یک خطی شنگرف، قرن ۱۱ هق.

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده اما تاریخ کتابت ظاهراً «۱۱۱۷ ه ق» است. (رک : ۶-مؤلف یا شارح).

۶- مؤلف : یا (شارح) : **«آقا جمال محمد بن آقا حسین خوانساری متوفی ۱۱۲۵ ه ق»**، نام تألیف : یا شرح : **«شرح غرر الحکم و دررالکلم»**، تاریخ شرح «۱۱۱۷ ه ق». در صفحهٔ آخر نسخه چنین آمده است : «والحمد لله علی ما وفقنی للاتمام والصلوة والسلام علی سید رسله خیرالانام و آله العز الکرام و کان ذلک فی شهر ربیع الثانی سنهٔ الف و مائة و سبع عشر من الهجرة علی ها جرها الف الف تحیة و سلام سنهٔ ۱۱۱۷ ه ق».

۷- آغاز : از حرف لام اینگونه آغاز می شود : «از آنچه وارد شده از سخنان حکمت آمیز حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام در حرف لام بلام زایده بلفظ لکل مرا بلام زایده، لا میست که جزء کلمه نباشد بلکه بر سر کلمه داخل شود از برای افادهٔ معنی زایدی بر معنی آن کلمه».

۸- انجام : تا آخر حرف یاء چنین پایان می گیرد : «یقبح بالرجل ان تقصیر عمله عن علمه و یعجز فعله عن قوله ز شتست بمردانیکه کوتاهی کند عمل او و عاجز باشد کردار واز گفتار او یعنی عمل نکند به همه آنچه علم دارد بآن و نکند هر آنچه را میگوید و امر میکنند مردمرا بآن والحمد لله علی ما وفقنی للاتمام والصلوة والسلام علی سید رسله خیرالانام وآله العزالکرام و کان ذلک فی شهر ربیع الثانی سنهٔ الف و مائة و سبع عشرة من الهجرة علی ها جرها الف الف تحیة و سلام سنهٔ ۱۱۱۷ ه ق».

۹- چگونگی : این نسخهٔ شرح «غرر الحکم و دررالکلم تألیف عبدالواحد بن تمیمی آمدی» است که مجموعهٔ کلمات و سخنان و حکمت و خطبه های حضرت علی علیه السلام است و به نام «شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و

درر الکلم» شهرت دارد. روش شرح چنین است که نخست جمله یا عبارت و یا لفظ را می آورد و سپس به شرح لفظی و معنوی الفاظ بسیار دقیق و عمیق می پردازد و کلیهٔ نکات ادبی و اخلاقی و تاریخی و تربیتی و اجتماعی آنرا باز می گوید. و بعد به جمله و یا عبارت دیگر روی می آورد. نثر فارسی آن روان و خواندنی است اما در جمله بندی پیرو جمله بندی زبان عربی است. این نسخه شامل حرف میم «م» تا آخر حرف یاء «ی» است. تقسیمات آن بر اساس حروف الفبائی است و هر حرف با جملهٔ «از آنچه وارد شده از سخنان حکمت آمیز حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام» آغاز می شود. در صفحات آغاز و انجام و در صفحهٔ پیش از شروع حرف میم، یادداشتهای دینی و اخلاقی و «نسخهٔ معجون مادة الحیوة» کتابت شده است. در صفحهٔ آخر مطلبی در توصیف «آقا جمال ابن آقا حسین خوانساری» و پادشاه وقت که گویا «مظفر الدین شاه قاجار» بوده آمده است و مقداری از بخش اصلی این مطالب را بریده و ضایع کرده اند. در صفحهٔ آغاز و انجام این بیت مکرر به خط شکسته کتابت شده است:

اگرفتد ز کفم خاتم سلیمانی بجز ستایش تو پشت خم نکنم

«اقل عباد قنبر علی بتاریخ ۲۲ شهر جمادی الاول ۱۱۶۷ و یا ۱۱۶۹ ه‍ق». امکان دارد این نسخه به خط مؤلف (شارح) باشد زیرا در عهد مؤلف (شارح) یعنی ۸ سال پیش از وفات وی کتابت شده است (کتابت ۱۱۱۷، وفات ۱۱۲۵ ه‍ ق).

۸۹۰/۶۵۶

شرح فصوص الحکم

[ادب، عرفان و حکمت و فلسفه، عربی، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲٤×۱۵×۷/۵ سم. ـدرونی : ۲۵ س ۱۷×۹ سم.

۲- اوراق : ۵۹۰ ورق. ۱۱۸۰ صفحه.

۳- کاغذ : نخودی رنگ طرح سمرقندی، آب رسیده، کرم خورده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی سرخگون ضربی و منقش.

٤- خط : ثلث تحریر، رسم الخط عربی، عنوانها و نشانها و خط های افقی رسم شده

بر بالای کلمات شنگرف ، قرن ۱۱ ھ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شارح) : تاریخ شرح (تألیف) معلوم نشد . اما ظاهراً شاید آنرا «شرح فصوص الحکم» به شمار آورد (رک : فهرست کتب عربی کتابخانهٔ ریاست رامپور ، ج ۱ ، ص ۳۴۸) .

۷- آغاز : ناقص است : «انما هو بمعرفة حقایق الاشیاء و احوالها بقدر الطاقة البشریة و لما کان تلک الحقایق و احوالها متکثرة منوعة و کان معرفتنا مختلطة منتشرة متعسرة غیر متحسنة . . . حسن التعلیم و تسهیل لم یجعل مضبوطة متمایزة فتصدی لذالک الاوایل فسمو احوال والاعراض الذاتیة» .

۸- انجام : ناقص است : «فسقط الخاتم من ید سلیمان بعصیانه باتخاذ الضم الذی یسجد له فی بینه فقاله آصف انک مفتون بذنبک فتبا الی الله فخرج الی فلاة و قعد علی الرماد تایباً الی الله سبحانه الجواب ان هذه المکانة الجنبئة التی برونها الحسن . . . کتاب غیر آه عنها فانه قال النبی علیه» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع حکمت و اثبات ذات خدای یگانه و عرفان علمی و عملی است و ظاهراً آنرا باید «شرح فصوص الحکم» به شمار آورد . اصل متن فصوص الحکم تألیف شیخ محیی الدین محمد بن علی بن العربی الطائی متوفی سنهٔ ۶۳۸ ھ است و شرح های گونا گون برآن شده است از جمله «مطلع خصوص الکلم فی معانی فصوص الحکم» از شیخ داود بن محمود بن القصیری الرومی متوفی ۷۵۱ ھ ق ، «شرح فصوص الحکم» از شیخ مؤید الدین بن محمد بن صاعد بن محمد الخاتمی الصوفی معروف به «الجندی» متوفی ۷۰۰ ھ ق . و از مولانا نور الدین عبدالرحمن بن احمد الجامی متوفی ۸۹۸ ھ ق ، و از شیخ کمال الدین عبدالرزاق بن ابی الغنایم احمد الکاشی متوفی ۷۳۰ ھ ق و چندین نفر دیگر . تقسیمات این نسخه بر اساس متن اصلی نسخه است که هر جمله و کلمه را شارح آورده و بالای آن خط شنگرف کشیده و سپس به شرح لفظی و معنوی آنها پرداخته است و به «مقصد ها» و «فص ها» منقسم است . درگوشه و کنار صفحات نسخه یادداشتهای عرفانی و حکمی و دینی بسیار با ذکر مآخذ آمده است .

۱۸۰
۶۳۴

شرح قبسات

[فلسفه، عربی، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۳×۱۶/۵×۲ س م. - درونی : ۲۲س ۵/۱۶×۸/۵ س م.

۲- اوراق : ۲۰۶ ورق. ۴۱۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید هراتی، کرم خورده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ چرمی سیاه پوسیده.

۴- خط : ثلث عربی، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : «**زین الدین النایینی**»، تاریخ کتابت: «**۱۱۰۱ ه‍ ق**»: «فرغت من تنمیقه بعون الله تعالی و حسن توفیقه فی غرة شهر ذی القعدة الحرام من شهور سنة احدی و مائة والف هجریة حامداً مصلیاً مستغفراً وانا العبد الفقیر الحقیر النحیف الجانی شرف الدین بن زین الدین النایینی عفی عن جرایمها بالنبی والوصی تم».

۶- مؤلف : یا (شارح): «**احمد بن زین العابدین العلوی متوفی قرن ۱۱ ه‍ ق**»، نام تألیف: «**شرح القبسات**»، تاریخ تألیف معلوم نشد: «اما بعد فیقول اقل المفتاقین واحوج المربوبین الی رحمة ربه الغنی احمد بن زین العابدین العلوی ان شاهق المعرفة ... سیما ما فی شاهق کتاب القبسات ... بعد اولی بان اتصدی لشرح هذا الکتاب المستطاب فی اوان حیات».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین خیر کلام اقتبسه اصحاب التوحید، وابهی مقال قبسه ارباب التجرید، حمد واهب العقل و مفیض الحیوة باری النفس و ملهم الخیرات، فالق اصباح الموجودات، من العالیات النوریة والسافلات الکیانیة من دیجور العدم».

۸- انجام : «قال و فی انهم محاویج الیه افید قال المطرزی فی المغرب المحاویج المحتاجون عامی قلت کلا بل جمع محواج علی القیاس و هوصیغة المبالغة ای شدید الحاجة تم الکتاب بعون الله الملک الوهاب و هو شرح الکتاب

المستطاب الموسوم بالقبسات» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فلسفهٔ حدوث و قدم و اثبات ذات واجب الوجود» است و شرحی است بر کتاب قبسات تألیف ملا محمد بن شمس الدین محمد الملقب بباقرداماد الحسینی المتوفی سنهٔ ۱۰٤۱ ه‍ ق. شارح «احمد بن زین العابدین العلوی» است. تقسیمات آن بر اساس متن اصلی است یعنی «القبس» و جمعاً «۱۰ قبس» دارد به علاوهٔ یک مقدمه و یک تختمه و یک ختام التختمه و یک ختم الختام. شارح جمله‌یی را از متن اصلی با فعل «قال» می آورد و با «اقول» و «افید» به شرح کامل آن می پردازد. این نسخه به وسیلهٔ صدر الدین محمد نبیرهٔ شارح (احمد بن زین العابدین العلوی) در تاریخ ۱۱۰۲ یک سال پس از کتابت مقابله شده و یادداشت ها و توضیحات فلسفی افزوده است: «قوبل مع الکتاب الاصل الذی هو بخط جدی الشارح الحکیم.. احمد العلوی الحسینی... کتبه صدر الدین محمد بن عبدالحبیب ابن احمد بن زین العابدین العاملی فی غرة شهر صفر ختم بالخیر و الظفر المنتظم فی سلک شهور العام اثنین و مائة بعد الالف». در صفحهٔ اول یاد داشتی دربارهٔ مؤلف و شارح و مالک و بهای نسخه آمده است و گوید که این «شرح قبسات از سید باقر الداماد» و لیکن نام شارح در متن «احمد بن زین العابدین العلوی» است. مالک که «نعمت علی» بوده از سید غلام حسین خان این نسخه را به مبلغ «چهار روپیه» خریده است و شخصی دیگر به نام محمد اسحاق اهل مویگر آنرا به همان قیمت از نعمت علی خریده است. بعضی یادداشتها در حواشی امضای «فضل الهی» دارد. چاپ شدهٔ این نسخهٔ «شرح قبسات» به نظر نرسیده است.

۸۹۰/۷۷۸

شرح گلستان

[ادب، اخلاق و حکمت، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۶×۱۷×۳ سم. -درونی : ۲۰ س ۱۷/۵×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۲۱۱ ورق. ٤۲۰ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ لاهوری، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی روشن، عطف شیرازه دار و اندکی پوسیده.

٤- **خط** : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و خط های افقی رسم‌شده بر بالای کلمات شواهد شنگرف، قرن ۱۳ ه ق.

۵- **کاتب** : «**میان محمد زمان**»، تاریخ کتابت: «**۱۲۷۰ ه ق**». «تمت تمام شد نسخهٔ متبرکه و میمونهٔ شرح گلستان من تصنیف منبع علوم سبحانی محمد اکرم ملتانی غفر الله له ولوالدیه از دستخط فقیر حقیر هچمدان خاکپای بزرگان علمانوان و فقرانوان میان محمد زمان شکسته و ناتوان در مسجد شریف عنصر لطیف موضع چک عمر در پرکنه کوجر نزد مولوی صاحب مولوی صدر الدین جیو بوقت چاشتگاه در ماه رمضان المبارک بروزه بیست و ششم تحریر یافت سنهٔ ۱۲۷۰».

٦- **مؤلف** : یا (شارح): «**محمد اکرم ملتانی بن عبدالرزاق**»، نام تألیف: «**شرح گلستان**»، تاریخ شرح «**۱۱۵۵ ه ق**». در صفحهٔ ۲ چنین آمده است: «اما بعد میگوید... محمد اکرم ملتانی بن عبدالرزاق... ناگه پنجهٔ فکر بر حلقهٔ در گلستان افتاد...»، و در صفحهٔ ۴۲۰ اینگونه آمده است:

«شد گلستان را مرتب شرح تام از محمد اکرم ملتانی بنام
یک‌هزار و یک‌صد و پنجاه و پنج سنه هجری بود پر در گشت‌گنج»

۷- **آغاز** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر منت مر خدایرا که نضارت بهار نامش بر ورق زبان شرح گلستان نموده و نکهت نسیم بادش بر غنچهٔ دل ابواب بوستان گشوده».

۸- **انجام** : «از کرم تشریف غفرانش بده افسر عزت ز احسانش بده
از بدن چون برکشی روح رضا نور ایمانش ده از لطف و عطا
صد هزاران از تحیت والسلام باد بر شاه رسولانش تمام

۹- **چگونگی** : این نسخه از مشهور ترین شروح گلستان سعدی در سرزمین پاک و هند است و چندین بار چاپ شده و نسخ خطی فراوان دارد. تقسیمات آن بر حسب متن گلستان و ابواب آن است. حرف «م» نشانهٔ متن و حرف «ش» نشانهٔ «شرح» است. نثر شارح خوب است و سبک پاکستانی یا هندی دارد.

نشان مهر کاتب در آخر آمده است : «محمد زمان غلام شاه جیلانی» در صفحهٔ ۴۲۲ یک یادداشت فقهی دارد .

۸۹۰/۹۵۴

شرح مثنوی غنیمت

[ادب ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶/۵×۱۵/۶×۴ سم. —درونی : ۱۵ س ۱۸/۵×۸/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۷۹ ورق . ۳۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ کشمیری ، کرم خورده ، آب رسیده ؛ جلد مقوایی سبزگون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ رنگ .

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن ، رسم الخط اردو و فارسی ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : نام سرایندهٔ مثنوی غنیمت : «ملا محمد اکرم مفتی کنجاهی متوفی ۱۱۱۰ هـ ق». نام مثنوی : «نیرنگ عشق یا مثنوی غنیمت» ، تاریخ سرودن : «۱۱۰۳= ز گلزار بهار فکر رنگین» ، نام شارح و شرح و تاریخ آن معلوم نشد ، ولی می توان آنرا «شرح مثنوی غنیمت» یا «شرح نیرنگ عشق» نامید . شاید شارح را نام «شیخ یحیی کنجاهی» باشد (رک : ۹ - چگونگی) .

۷- آغاز : ظاهراً ناقص به نظر می رسد : «باید دانست که بحر این کتاب مستطاب هزج مسدس مقصور است بنا بر آن گویند که هزج در لغت آواز با ترنم خوش آینده و عرب مکه بیشتر اشعار با آواز خوش در سرود میخوانند درین بحر است . . . (ص ۱) . . . غازه پردازی رخسارهٔ شاهد کتاب از ریختن رنگ سخن در مقام توحید و گلگونه سازی چهرهٔ نیرنگ عشق از خون دل خوردن در عرصهٔ تفرید . . .

بنام شاهد نازک خیالان عزیز خاطر آشفته حالان»

۸- انجام : «یعنی اگر مرا مرده سازی پس مرا خاک در او کن یعنی در دراو بمیرم ، بیای ساق بیا ای قبلهٔ شوق که دور آخر شد و باق است این ذوق

شرابی ده که باشد غارت هوش چکیدن کن کبابم را فراموش
یعنی درجهٔ تمکین عطا کن واز حالت تلوین برون آرش».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عشق عرفانی» و ادب و لغت و دستور زبان فارسی و صنایع ادبی است. موضوع عشق عرفانی است چون متن غنیمت یا نیرنگ عشق داستان «عشق عمیق شاهد و رعنا» است و لیکن شرح آن علاوه بر متن مثنوی، حاوی لغات و معانی لغات و دستور زبان و صنایع ادبی و عروض و قافیه است. نثر فارسی آن مسجع و منسجم و آمیخته با تشبیهات و استعارات و کنایات فارسی است، و در عین حال روان و شیرین است. تقسیمات آن بر اساس متن مثنوی و عناوین دیگر است که شارح برگزیده است. هر بیت را جداگانه می آورد و حروف و الفاظ و مفردات و مرکبات را از کلیهٔ جهات معنی و صورت دقیقاً شرح و تفسیر می کند. و این شرح از بهترین شروح مثنوی غنیمت است و چاپ شدهٔ آنرا تاکنون ندیده‌ام. در پایان این شرح یک قصیده از شیخ یحیی کنجاهی آمده که گویا شارح این شرح است و اشتباهاً نوشته‌اند: «این قصیده از مصنف مثنوی غنیمت شیخ یحیی کنجاهی است». مطلع:

قلم این مثنوی را کرد تحریر — برای رای حاکم سکه دیوان

و مقطع:

بصد نظم و نسق بر مسند جاه — الهی باد حاکم رای دیوان»

در گوشه و کنار صفحات بعضی یادداشتهای ادبی و اشعار از یاد رفته آمده و در صفحهٔ ۳۲۳ ابیاتی بر یک برگ نوشته و افزوده‌اند. مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد.

۸۹۰/۶۵۷

شرح مثنوی معنوی

[ادب، عرفان و اخلاق و حکمت، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۶/۵×۱۴×۵×۴/۵ سم. ـدرونی : ۱۹ س ۱۸×۸/۵ سم.

۲- اوراق : ۴۲۸ ورق. ۸۵۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک کبود رنگ کشمیری و حنایی رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سرخگون .

٤- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و اشعار و نشانها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شارح) : **«ایوب»** ، نام شرح (تألیف) : **«شرح مثنوی مولوی»** ، تاریخ تألیف (شرح) : «۱۱۳۰= **طرفه شرح معنوی جان فزا»** . در صفحهٔ ۲ و ٤ چنین آمده است : «واما بعد میگوید فقیر خاکسار . . . مستغرق بحار عیوب ایوب که مدت مدید داعیهٔ تسوید شرح ابیات مشکله و فتح ابواب مغلقهٔ این کتاب سامی خطاب در خاطر فاطر مرکوز بود . . . و اتمام مسؤول و انجام مأمول به حصول انجامید و همان هنگام تاریخ اختتام در ذهن . . . رسید :

یافت شرح مثنوی مولوی   خلعت اتمام از لطف خدا
گفت تاریخش به گوش دل خرد   طرفه شرح معنوی جان فزا (۱۱۳۰)»

۷- آغاز : **شرح دفتر اول (ص ۲) :** «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، حمد لا یحصی و ثنای نامنتهای مر ملکی را که نی وجود عشاق در خلوتکدهٔ وحدت نغمه سرای اسرار احدیت و اخبار واحدیت او است سبحانه و مرآت ذوات سایر ذرات در انجمن کثرت مظهر آیات الوهیت و امارات ربوبیت اوست» .

۸- انجام : **ایضاً : (ص ۳٤۲) :** «چون که صورت شد کنون خشک است و کبر . کبر به فتح کاف فارسی سطبر وقوی ، بعد از آن کامیخت معنی باثری ، ثری بفتحتین والف مقصوره خاک نمناک سخت خاک آلوده می آید سخن آب تیره شد سرچه بند کن یعنی صورت بر معنی غالب آمد ، پس راه سخن مسدود کن تمت تمام شد» .

ـ آغاز : **شرح دفتر دوم (ص ۳٤٦) :** «رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر،

مدتی این مثنوی تأخیر شد   مهلتی بایست تا خون شیر شد

وجه تأخیر بحسب حقیقة آنچه مولانا در ابیات آینده تصریح فرموده که : چون ضیاء الحق حسام الدین عنان ، تا آنجا که ، چون ز دریا سوی

ساحل باز گشت».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۵۲۳) :** «فی السماء رزقکم کرده عیان، یعنی نزد دیگران معنی این آیهٔ کریمه آن که اسباب رزق شما چنانچه باران وغیره آن در آسمان است مراعبن رزق در آسمان عیان است تم السفر الثانی علی ید اضعف العباد اللهم اغفرلکاتبة ولوالدیه بحرمته النبی و آله صل علیه و آله و اصحابه اجمعین».

ـ آغاز : **شرح دفتر سیوم (ص ۵۲۶) :** «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این سیوم دفتر که سنت شد سه بار لفظ بیار مربوط با مصراع ثانی یعنی بیار این سیوم دفتر و همت بگمار بر اتمام و انجام او و بعضی شراح نوشته اند که سنت مراعات عدد طاق است».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۷۰۹) :** «گر تو خواهی باق این گفت و گو. یعنی حکایت آن عاشق مهجور، ای اخی در دفتر چارم بجو. که اتمام این حکایت آنجاست. تم السفر الثالث بفضل آله و عونه اللهم اغفر لمؤلفه و قاریه و سامعه و کاتبه و ناظره بحرمة النبی و آله صلی الله علیهم آمین تم».

ـ آغاز : **شرح دفتر چهارم، (ص ۷۱٤) :** «بسم الله الرحمن الرحیم، همت عالی توای مرتجی، مرتجی بضم امید داشته شده، مثنوی از تو هزاران شکر داشت، در دعا و شکر کفرها بر فراشت. مولانا مثنوی را به داعی شاکر که دو دست به دعا برداشته تمثیل نموده».

ـ انجام : **ایضاً، (ص ۷۹۱) :** «پس آن وقت که آمد بر ایشان آن کس که شناخته بودند کافر شدند بدو چه ایشان را گمان بود که آن پیغمبر از بنی اسرائیل خواهد بود چون از بنی اسماعیل بود کافر شدند پس لعنت خدا برناگروندگان دغا ورزیدند طط».

ـ آغاز : **شرح دفتر پنجم (ص ۷۹٤) :** «بسم الله الرحمن الرحیم،
شه حسام الدین که نور انجم است طالب آغاز سفر پنجم است
سفر بالکسر کتاب و نامه. گر نبودی خلق محجوب و کثیف. کثیف به فتح و کسر ثای مثلثه ضد لطیف. در مدیحت داد معنی دادمی. مدیح بالفتح مرادف مدح».

– انجام : ایضاً (ص ۸۵۸) :

زان نشد فاروق را زهر گزند که بد از تریاق فاروقیش قند

نقل است که یکی از سلاطین به خدمت امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه است تازی و باز سفید و شیشهٔ پر زهر برای قهر و هلاک اعدا ارسال داشت. حضرت امیر اسپ را واپس داد و باز را از بند آزاد نمود و زهر هلال (کذا) نوش فرمود که اعدی عدو نفس است و زهر قاتل سزای او.

تمت هذا السفر الخامس بعون ملک الوهاب عز شأنه».

۹- چگونگی : این نسخه شرح پنج دفتر از «مثنوی معنوی مولوی» است. شارح همانگونه که در دیباچهٔ دفتر اول یاد آور گشته، «ابیات مشکلهٔ مثنوی» را شرح کرده است. تقسیمات آن بر اساس ابیات مثنوی است. هر بیت مشکل و دشوار را نخست می نویسد و سپس به شرح مفردات لغوی و عرفانی و دستوری و تاریخی آن تاحد امکان می پردازد و بعد معنی و مفهوم اصلی را به دست می دهد. نام شارح را در مقدمه «ایوب» یافتم و در جایی دیگر ذکری از او به دست نیامد. در گوشه و کنار صفحات یادداشتهای عرفانی به خط تازه تر از متن آمده است. نشان چند مهر داشته است که همه را محو و سیاه کرده‌اند. شارح دفتر اول را در ۳۴۴ صفحه و دفتر دوم را در ۱۸۰ و دفتر سیوم را در ۱۸۵ و دفتر چهارم را در ۸۲ و دفتر پنجم را در ۶۷ صفحه شرح کرده است و دفتر ششم در این نسخه نیست (رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، تألیف محمد حسین تسبیحی، ج ۲، ص ۵۴۲-۵۴۶).

شرح مثنوی مولوی

۸۹۰
۹۳۵

[ادب، عرفان و تصوف، حکمت و اخلاق، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : بیرونی : ۶/۵×۱۵×۲۵ سم. درونی : ۲۵ س ۱۸×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۳۱۵ ورق. ۶۲۹ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی

و پارچه‌یی با عطف و گوشهٔ چرمی سیاه رنگ، سیاه رنگ زرد کوب.

٤- **خط** : نستعلیق، پخته، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۰ ه‍ ق.

٥- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

٦- **مؤلف** : نام مؤلف یا (شارح) و نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد اما ظاهراً می‌توان آنرا «**شرح مثنوی مولوی**» نامید (رک: ۹—چگونگی).

٧- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی استأثر فی حجاب غیبه بالغنی والقدم ثم میز الاشیاء اعیانها فی علمه فی الـ . . واتصف بصفاته کما هوو تسمی باسمائه و اظهر الموجودات و ظهر فیها فعید وهی والصلوة علی مطهره الاتم المتمم للحکم عبده و رسوله الاکرام و علی آله و اصحابه المتخصصین اهل بیته الکرام عبدالرحمن آغاز دفتر اول قوله بشنو ازنی چون حکایة میکند».

٨- **انجام** : «قوله فی السماء رزقکم کرده عیان در آسمان است رزق شما یا مراد از رزق سبب رزق است که آب باران یا بودن رزق در آسمان معنی آن باشد که رزق مقدر است میرسد اسباب بمیان باشد یا نه ویکسان اشاره میتوان گفت که مراد از سما علو باشد و از رزق علوم معارف و حاصل آنکه علوم شما و آنچه بشما وعده کرده همه در علو است ثابت است هر چه مقتضی ظهور اسماء واستعداد اعیان است میرسد والله اعلم بحقیقة الحال».

٩- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «عرفان و تصوف و ادب و اخلاق و حکمت و لغت و دستور زبان فارسی و صنایع شعری و فنون نثر» است و «شرح مثنوی» می باشد. از مطالعهٔ آن چنان بر می آید که در عهد مؤلف یا شارح کتابت شده باشد زیرا در صفحهٔ اول نوشته است: «عطیهٔ جناب مصنف دام فیضه محمد عمربن شاهزاده فصیح الدوله». شارح هر بیت مثنوی را تحت عنوان «قوله» می آورد و به شرح دقیق علمی آن می پردازد. عنوان‌های متن مثنوی را رعایت می کند و تحت همان عنوان‌ها تقسیم بندی شده است و سخت دشوار است که معلوم کنیم دفترهای پنجگانه درچه جای نسخه شرح شده و بسیار

فشرده همهٔ دفاتر را دنبال هم قرار داده است و فقط از ابیات آن معلوم می شود که شاید فقط در این نسخه دفتر اول و دوم شرح نشده باشد. در کنارهٔ صفحات یادداشتهای لغوی و شروح عرفانی و از یاد رفته‌ها آمده است. مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد.

۲۹۰
۷۸۳

شرح مقامات حریری

[ادب، عربی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : –بیرونی : ۱۷×۱۴×۳/۵ سم. –درونی : ۱۵ س ۱۲×۹ سم.

۲- اوراق : ۱۲۳ ورق. ۲۴۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی سبز گون.

۴- خط : نستعلیق یا تحریر عربی، پخته، سخت خوانا، عنوان‌ها ونشانها و سرفصلها شنگرف، قرن ۷ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد، چون از آخر ناقص است.

۶- مؤلف : در این نسخه نام مؤلف یا (شارح) و تألیف و تاریخ آن نیامده است اما ظاهراً چنان می نماید که «**شرح مقامات بدیع الزمان همدانی**» باشد. وی «**ابوالفضل حسین بن یحیی بدیع الزمان همدانی ۳۵۸–۳۹۸ هـ ق**». تاریخ تألیف مقامات او در سنوات مختلف عمر او بوده است. (رک: مقامه نویسی در ادبیات فارسی و تأثیر مقامات عربی در آن، نگارش دکتر فارس ابراهیمی حریری، چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۴۶ هـ ق).

۷- آغاز : ناقص است و از اواسط شرح مقامه ۲۷ اینگونه شروع می شود: «وطنی بای طریق اخرج و کیف اترک الفرس والناقه ولااطلبهما الی ان وضح یعنی امسیت الله له مغتنما الی ان ظهر عند افترار ثغر الضوء».

۸- انجام : ناقص است و از اوایل شرح مقامهٔ ۴۱ چنین انجام می یابد: «واذا اخرجه غاض بغیض غیضاً اذا بغض بانی لازماً و متعدیا فهاهی متعد یعنی طلبت

ان یخرج مناعطاء و حرضینا علی ان نحسن الیک فی اول مالقیناک فآذیتنا و اذهبت رغبتنا فی احساننا الیک بان قطعت علینا العلام».

۹- **چگونگی** : این نسخه از لحاظ قدمت خط و کتابت و کاغذ به قرن هفتم هجری می رسد و متن اصلی به مقامات بدیع الزمانی همدانی» شهرت دارد و لیکن این نسخه شرح آن است و تقسیمات آن بر حسب مقامه است و از اواسط مقامهٔ ۲۷ تا اوایل مقامهٔ ۴۱ را در بردارد و بنا بر این فقط «شرح ۱۵ مقاله» را دارا می باشد. روی هم رفته نسخه‌یی ارزنده است. نشان یک مهر در صفحهٔ ۷۴: «اللهم صلی علی محمد و آله ۱۱۳۵» و نام مالک نسخه درصفحهٔ ۴ «تملیک صالح محمد».

۸۹۰
۹۳۶

شرح نصاب صبیان

[ادب، فارسی، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : ـ بیرونی : ۲۴/۵×۱۵×۲ سم. ـ درونی : ۱۵ س ۱۷/۵×۹ سم.

۲- **اوراق** : ۱۰۵ ورق. ۲۱۰ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ لاهوری، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی گلدار با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سبز رنگ.

۴- **خط** : نستعلیق آمیخته با شکسته، رسم الخط اردو، نشان‌ها و عنوان‌ها و خط های رسم شده بر بالای کلمات و الفاظ شنگرف، قرن ۱۳ ه ق.

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- **مؤلف** : یا (شارح) : **«نظام بن کمال بن حسام الهروی»**، نام تألیف : **«شرح نصاب صبیان»**، تاریخ شرح معلوم نشد : «بعضی از یاران و دوستان مدت ها باعث میشدند این ضعیف نحیف بی بضاعت نظام بن کمال بن حسام الهروی را وجه صحیح شرح این کتاب چاره نبود... شروع کردم».

۷- **آغاز** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر سپاس بیقیاس مرقادریرا که اساس حیوة اناس بر علم و معرفت نهاد و صلوة بر پیغمبری که خاتم رسل

و انبیا است اما بعده آنکه نصاب صبیان نسخهٔ پسندیده است و پرقاعده بود» .

۸- انجام : «مقود بکسر میم و سکون قاف و فتح دال مهمله اقاد جمع مقاود اسم آلت از قود از باب نصر یعنی کشیدن مخلات بکسر میم و سکون خای معجمه توبره جمع مخال اسم آلت از خلی از باب نصر یعنی گیاه روییدن و توبره را بجهت آنکه خلا در آن کنند» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «لغت فارسی و عربی و دستور زبان فارسی و صنایع شعری و ادبی» و آن شرح نصاب الصبیان ابو نصر فراهی است . شارح نخست لغات نصاب را که منظوم است تقسیم بندی کرده برده نوع : «اول لغت ، دوم شعر ، سوم کیمیا ، چهارم معرفت انساب ، پنجم علم قرآن ، ششم علم طب ، هفتم نجوم ، هشتم صرف ، نهم نحو ، دهم ادوات» . و سپس به شرح دقیق و عمیق کلیهٔ مطالب تقسیم شده بر اساس متن منظومهٔ نصاب الصبیان پرداخته است . نثر فارسی آن به «سبک خراسانی» می رود . همه جا از ابو نصر فراهی به نام «شیخ» یاد می کند .

۲۹۰
۶۵٤

شرح ملا شمس الدین محمد بر شرح وقایه

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲٤/۵×۱۸/۵×۵/۵ س م . —درونی : ۲۳ س ۱۶×۱۲ س م .

۲- اوراق : ٤٤۸ ورق . ۸۹۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم و نازک نخودی رنگ سمرقندی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی مخملی رنگا رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی سرخ و سبز .

٤- خط : ثلث خوش ، رسم الخط عربی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و خطهای افقی رسم شده بر بالای جملات و الفاظ شواهد شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : «سلطان علی البخاری» ، تاریخ کتابت : «۹۹۸ ه ق» : «قد وقع الفراغ منه یوم الجمعة وقت الضحوة السبعة والعشر من جمادی الاول سنة ثمان و تسعین و تسعمائة کتبه الاحقر الخادم الاصغر سلطان علی البخاری فی بلدة

فاخرهٔ بلخ».

۶- مؤلف : یا شارح : «ملا شمس الدین محمد متوفی»، نام تألیف «شرح ملا شمس الدین محمد»، تاریخ شرح معلوم نشد. در هیچ جای نسخه نام شارح را نیافتم جز روی صفحهٔ اول : «هذا الکتاب شرح ملا شمس الدین محمد یک اشرفی خریده ام». و این نسخه را از متن نسخه اینگونه دریافتم که «شرح کتاب وقایة الروایة فی مسائل الهدایة» تألیف عبدالله بن مسعود بن تاج الشریعة عمر بن صدر الشریعة عبید الله بن محمود بن المحبوبی متوفی ۷۴۵ ه ق» است (رک : فهرست کتب عربی کتبخانهٔ ریاست رامپور، ص ۲۱۲-۲۱۳).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله الذی فضلنا بتعلیم اصول مبسوط الجامع الکبیر من الاحکام، و کرمنا بتفهیم فروعه الی ان نقدم علی ایضاح زیادات الجامع الصغیر من الاعلام».

۸- انجام : «و هذا اوان فراغی بحمد الله تع . . . تواتر نعماء کثیرة عن تبییض ما هو العمدة لغفران سیآت غفیرة یوم الترویة لسنة احدی و اربعین و تسعمائة من الهجرة النبویه ظلی صاحبها افضل السلام والتحیة اللهم حقق رجائنا فی غفران السیآت و بلغنا ببرکات حبیبک الی اعلی الدرجات فانک اکرم الاکرمین وارحم الراحمین».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت به زبان عربی». نام اصلی کتاب «شرح وقایة الروایة فی مسائل الهدایة» است و شارح آن ملا شمس الدین محمد، آن شرح را، شرح کرده و به «شرح ملا شمس الدین محمد» معروف شده است. تقسیمات آن بر اساس متن شرح وقایه است : «کتاب الطهارة» در آغاز و «کتاب الخنثی» در انجام است. نسخهٔ کهن و ارزنده است. یادداشت ها و توضیحات سودمند در کنارهٔ صفحات دارد. فهرست مطالب در آغاز و انجام، و به نام «منشور الفتاوی» و «منشور النوازل» در آغاز نسخه بر می خوریم که از شارح بوده است آمده. چند یادداشت ملکیت و مهر نسخه را محو و سیاه کرده اند.

۲۹۰
۶۳۸

الشفاء بتعريف حقوق المصطفی

[دين ، اخلاق و عادات و سيرت ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۱×۱۸×۳/۵ سم . —درونی : ۱۹ س ۲۲/۵×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۲۴۷ ورق . ۴۹۳ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ براق سمرقندی ، جلد مقوایی و ضربی ، سرخ رنگ و لب بر گردان و شیرازه دار .

۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، معرب (مشکول) ، رسم الخط عربی ، عنوانها و سرفصلها و شواهد کلمات شنگرف ، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سرخ و یک خطی کنارهٔ بیرونی صفحات لاجوردی ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : **«ملا مسجدی»**، تاریخ کتابت : **«۱۲۸۴ ه‍ ق»** : «تمت هذه النسخة الميمونة المسماة بالشفا فی تاریخ تسع عشر من رجب المرجب سنهٔ ۱۲۸۴ من ید الفقير الحقير ملا مسجدی» .

۶- مؤلف : **«ابو الفضل عياض بن موسی بن عياض اليحصبی متوفی ۵۴۴ ه‍ ق»**، نام تألیف : **«الشفا بتعريف حقوق المصطفی»**، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۲۹۶-۲۹۷) .

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر و تمم بالخير ، بسم الله الرحمن الرحيم ، و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله وصحبه وسلم الحمد لله المنفرد باسمه الاسمی ، المختص بالملك الاعز الارحم الذی ليس دونه منتهی ولاوراء مرمی الظاهر لا تخيلا و وهما والباطن مقدسا لا عدما» .

۸- انجام : «ولا ينتصر من خذله ولا يرد عودة القاصدين ولا يصلح عمل المفسدين و هو حسبنا و نعم الوكيل و صلواته علی سیدنا محمد خاتم النبيين و علی آله و اصحابه اجمعين وسلم تسليماً كثيراً الی یوم الدين والحمد لله رب العالمين» .

۹- چگونگی : این نسخه که به نام **«شفاء قاضی عیاض»** یا فقط «قاضی عیاض» معروف است

و در «اخلاق و عادات و سیرت و رفتار و کردار و سخنان» حضرت محمد بن عبدالله (ص) است که بر اساس احادیث نبوی و آیات قرآنی تدوین و تألیف شده است و تقسیمات آن بر حسب «قسم» و «باب» و «فصل» است و جمعاً «٤ قسم» و چند باب و چند فصل دارد. (رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲، ص ۲۲٦-۲۹۷).

۲۹۰
۸۵۹

الشفاء بتعریف حقوق المصطفی

[دین، اخلاق و عادات، و سیرت و معجزات، عربی، منثور]

۱- اندازه : ــبیرونی : ۲۱/۵×۱۲/۵×۲/۵ س‌م. ــدرونی : ۲۵ س ۱۵×۷/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۲۰۸ ورق. ٤۱٦ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ و براق هراتی یا بخاری، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی، ضربی، جدول و ترنج زرین و برجسته، لب برگردان، وصالی شده،

٤- خط : نسخ خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، در آغاز یک سر لوح، جدولهای ٦ خطی زرین و سیاه در کنارهٔ متن و جدولهای ۲ خطی زرد و سیاه در کنارهٔ بیرونی صفحات، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : «**حافظ علی بن خلیل**»، تاریخ کتابت: «**۱۱۷۹ ه‍ ق**»: «تم کتاب الشفاء بتعریف حقوق المصطفی صلی الله علیه و علی آله و اصحابه و اتباعه السالکین علی منهجه القویم وسلم تسلیماً کثیراً طیبا مبارکا علی ید افقر عباد الله الیه تعالی حافظ علی بن خلیل غفر الله له ولوالدیه ولاساتیده و لمن دعا له بالخیر آمین بحرمة سید المرسلین فی شهر ذی الحجة لسنة تسع و سبعین و مائة والف تمت م».

٦- مؤلف : «**ابو الفضل عیاض بن موسی بن عیاض الیحصبی متوفی ٥٤٤ ه‍ ق**»، نام تألیف: «**الشفاء بتعریف حقوق المصطفی**»، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک: گنج بخش، ج ۲، ص ۲۹٦-۲۹۷).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم قال الفقیه القاضی الامام ابو الفضل عیاض بن موسی

ابن عیاض الیحصبی رحمة الله تعالی و رضی عنه الحمد لله المتفرد باسمه الاسماء المختص با الملک الاعز الاحما» .

۸- انجام : «و نستعیده جل اسمه من دعاء لا یسمع و علی لا ینفع و عمل لا یرفع فهو الجواد الذی لا یخیت من امله ولا ینتصر من خذله و لا برد دعوة القاصدین ولا یصلح عمل المفسدین و هو حسبنا الله و نعم الوکیل» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع اخلاق و عادات و سیرت و رفتار و کردار و سخنان و معجزات و تعلیمات حضرت محمد بن عبدالله (ص) است و بر اساس آیات قرآن و احادیث و کتب تاریخ و رجال است. تقسیمات آن بر اساس «قسم» و «باب» و «فصل» است . بعضی کلمات و نسخه بدلها در کنارهٔ صفحات آمده است . نشان یک مهر در چند جا آمده است : «خواجه صعب الله صاحبزاده معشوقیار صدیقی ۱۳۲۳» . (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۲۹۶) .

۸۹۰
۹۲۲

شمس العارفین

[ادب ، عرفان ، و تصوف ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۴/۵×۱۶/۵×۲ سم . -درونی : ۱۳ س ۸/۵ × ۱۱/۵ سم .

۲- اوراق : ٤٦ ورق . ۹۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد نخودی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی خاکی رنگ با عطف کرباسی دود زده .

٤- خط : نستعلیق ، رسم الخط اردو ، نا پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها شنگرف ، اشکال دعایی و تعویذات و جدولهای ۲ خطی و سه خطی کنارهٔ متن و در فواصل عنوان‌ها لاجورد و شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .

٦- مؤلف : «**سلطان باهو** ۱۰٤۹-۱۱۰۲ ه‍ ق»، نام تألیف : «**شمس العارفین**»، تاریخ تألیف معلوم نشد. اگرچه نویسندهٔ کتاب «**سلطان باهو**» ذکر شده است اما جامع یا گرد آورنده یکی از پیروان سلطان باهو است که نام خود را «ذکر» نکرده است . (رک : ۹-چگونگی) . «اما بعده شروع میکنم بعون الله تعالی

رساله که انتحاب کرده شد از کتاب کلید التوحید و قرب دیدار مجموع الفضل و عقل بیدار و جامع الاسرار و نور الهدی و عین النماء و فضل اللقاء من تصنیفات سلطان العارفین شیخنا سلطان باهو رحمت الله علیه در علم تصوف والوصول الی الله . . . نام این کتاب شمس العارفین کرده شد» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم ولا تعسر و تمم بالخیر الحمد لله الذی نور قلوب العارفین بالهدایة والعرفان و شرح الصدور العارفین والصادقین بالصدق والایقان والصلوة والسلام علی رسوله محمدن النبی آخر الزمان و آله و صحبه» .

۸- انجام : ناقص و افتادگی دارد : «باید دانست علماء عامل یا شاگرد علماء عامل هر شب یا شب جمعه یا ماه یا سال دیدار پر انوار محمدی صلی الله علیه وسلم ایشانرا میشود بعضی میدانند و بعضی نمی دانند ادب علما و حافظ قرآن آنکه یز» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عرفان و تصوف» بر اساس عقیدهٔ سلسلهٔ قادریه است . اصل نسخه از حضرت سلطان باهو (رح) است و لیکن گرد آورنده یا جامع نسخه از روی نسخه های «کلید التوحید، قرب دیدار، مجموع الفضل، عقل بیدار ، جامع الاسرار ، نور الهدی ، عین النماء ، فضل اللقاء» که از تألیفات حضرت سلطان باهو است . تقسیمات آن بر اساس باب است و جمعاً «۷ باب» دارد اما در متن نسخه ترتیب ابواب به هم خورده است . نثر فارسی آن «سبک پاکستانی» دارد و از آیات قرآنی و احادیث و کلمات مشایخ استفاده کرده است . تصوف در این نسخه بیشتر «حال» است تا قال . اشکال گونا گون تعویذ و دعا را با الفاظ و کلمات مختلف نشان داده است .

۸۹۰/۶۹۲

شواهد النبوة لتقویة یقین اهل الفتوة

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۴/۵×۱۶/۵×۳/۵ سم -درونی : ۱۷ س ۱۷×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۲۲ ورق . ۴۴۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی تیره گون و ترنج و کتابه‌های زرین و ساییده شده .

٤- خط : ثلث خوش، خوانا ، روشن، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، جدولهای ۳ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف ، قرن ۹ ه ق .

۵- کاتب : «عبدالشکور بن عبدالغفور» ، تاریخ کتابت : «۹۷۵ ه ق» ، در صفحه ٤۳۹ چنین آمده است : «قد وقع الفراغ من تسوید هذا الکتاب الشریف بتوفیق الموفق اللطیف فی وقت العصر فی یوم الجمعة فی السابع والعشرة من شهر ربیع الاول المنتظم فی سلک شهور سنة خمس و سبعین و تسعمائة فی بلدة المحفوظة الاسپیجاب حمیت عن الآفات والبلیات علی ید احقر العباد الله الغفور عبدالشکور بن مولانا عبدالغفور رزقهما الله تعالی و جمیع المسلمین ارتکاب الطاعات والخیرات والاجتناب عن المعاصی والمخالفات و قد نقل هذا الکتاب من کتاب الذی نقله من کتاب الذی استاد البشر عقل حادی عشر المصنف المدقق والمحقق مولانا نور الدین عبدالرحمن الجامی قدس سره العزیز ، اللهم اغفر من قرأ و لمن نظر و لمن کتب ولمن قال آمین یا رب العالمین ،

روزی که عمر دامن عمرم رها کند وابن خاک تیره بند ز بندم جدا کند
یا رب نگاه دار تو ایمان بر آن کسی کاین خط من بخواند و بر من دعا کند

ما را توقعی است ز ابنای روز گر شاید ز راه لطف که آنرا وفا کنند
چون یابد این کتاب شریف ار مطالعه بهر خدا مرا بفاتحهٔ یاد کنند

بیامرزد خدا آنرا که گوید که کاتب را خداوندا بیامرز

غریق رحمت رحمان کسی باد که کاتب را بتکبیری کند یاد»

٦- مؤلف : «مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۷ ه ق» ، نام تألیف : «شواهد النبوة لتقویة یقین اهل الفتوة» تاریخ تألیف : «تممته=۸۸۵» ه ق : «در این تألیف تقویت یقین راه نوردان راه طریقت و جوانمردان اهل حقیقت تواند اگر آنر بشواهد النبوة لتقویه یقین اهل الفتوه تسمیه کنند دروغی

نمی نماید» (ص ۷ نسخه).

در آن وقتم اتمام آن دست داد   که تمته بود تاریخ سال (ص ۴۳۸ نسخه).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، رب یسر و تمم بالخیر، الحمد لله الذی ارسل رسلا مبشرین و منذرین لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل و خص من بینهم حبیبه محمداً با لهدایة الیه علی اعدل الطرق و اقوالسبل . . . اما بعد نموده می‌آید که نخستین رکن از ارکان اسلام اقرار به کلمهٔ شهادتست».

۸- انجام : «باعث و متصدی این جمع تألیف را به دعای خیر مرحمت یاد کنند و به استدعای فضل و مکرمت امداد نمایند.

لک الحمد والشکر یا ذا الجلال   که وصف تمامی گرفت این مقال

به آن جرعه بستان چنان ازخودش   که افتد ز خود بی خبر لا یزال

در آن بیخودی بازگشتنش تو باش   که حسن المآبی و نعم المال».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع ادب و عرفان و مسائل دینی و شواهد نبوت و سیر نبوی است که از زبان و بیان و نقل و روایت همهٔ بزرگان پیش و بعد از اسلام گرفته شده است. تقسیمات آن بر اساس «مقدمه» و «رکن» و «خاتمه» است و جمعاً یک مقدمه در معرفی کتاب و «۷ رکن» در موضوع آن و یک خاتمه در وصف اتمام آن دارد:

مقدمه در بیان معنی نبی و رسول و آنچه تعلق بدان دارد.

رکن اول در بیان شواهد و دلایلی که پیش از ولادت آنحضرت ظاهرشده است.

رکن ثانی در بیان آنچه از وقت ولادت تا بعثت ظاهر شده است.

رکن ثالث در بیان آنکه از بعثت تا هجرت ظاهره شده است.

رکن رابع در بیان آنچه از هجرت تا وفات ظاهر شده است.

رکن خامس در بیان آنچه خصوصیت به یکی از این اوقات نداشته باشد یا معلوم نباشد و دربیان آنچه دلالت آن بعد از وفات ظاهر شده است.

رکن سادس دربیان شواهد و دلایلی که از صحب کرام و ایمهٔ اهل بیت رضی الله عنه تعالی علیهم اجمعین ظاهر شده است.

رکن سابع در بیان شواهدی که از تابعین و تبع تابعین تا طبقهٔ صوفیه ظاهر شده است. خاتمه در عقوبات اعدا».

نسخه‌یی است ارزنده که کاتب صریح و واضح نوشته که از روی خط جامی نقل کرده است. سهوالقلم کاتب اندک دارد و رسم الخط عربی و فارسی و به شیوهٔ علمی و قابل اطمینان کتابت شده است نه مشقی و شاگرد نویسی. از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ بهره ور شده و همهٔ مآخذ و منابع را چه کتب و چه رجال تا حد امکان به دست داده است و تقریباً این نسخه همانند «معارج النبوة فی مدارج الفتوه» تألیف گشته است و تقسیمات آن شبیه کیمیای سعادت غزالی است. نثر فارسی آن محکم و منسجم و به «سبک عراقی» می ماند. در آغاز و انجام چند یادداشت در مسائل طبی و یک مکتوب و چند بیت شعر و یک رساله در بیان نسب و حج و غزوات و زنان و نامه‌ها و اسلحه‌ها و دیگر مسائل آن حضرت (ص) نقل شده است همه به زبان فارسی و این رساله برگزیده‌یی است از ترجمهٔ تاریخ طبری».

۲۹۰
۸۸۹

صحیفهٔ کاملهٔ سجادیه

[ادب، ادعیه و اوراد، عربی، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۱۸×۱۱×۲/۲ سم. - درونی : ۱۲ س ۱۲×۶/۵ سم.
۲- اوراق : ۱۳۲ ورق. ۲۶۱ صفحه.
۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی، و چرمی ضربی منقش سوخته و بر جسته (ترنج و نیم ترنج زیبا) با عطف چرمی سرخ.
٤- خط : نسخ خوش، پخته، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف، جدولهای ٤ خطی فواصل سطور سیاه و جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن زرد و سیاه و زرین، جدولهای ۲ خطی بیرون از متن سیاه، کناره‌های صفحهٔ اول و دوم گل و بوته نگاری، یک سر لوح زرین و لاجوردی خوش نقش در آغاز، قرن ۱۱ ه ق.
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- **مؤلف** : «**علی بن الحسین (ع)**» ملقب به «**زین العابدین ۳۷-۹۴ ه ق**»، نام تالیف «**صحیفهٔ سجادیه**» یا «**صحیفهٔ کاملهٔ سجادیه**»، تاریخ تألیف و گرد آوری ظاهراً: «**۵۶۲ ه ق**» (رک: صحیفهٔ کاملهٔ سجادیه، گنج بخش، ج ۲، ص ۲۹۷-۲۹۹).

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم حدثنا السید الاجل نجم الدین بهاء الشرف ابوالحسن محمد بن ابوالحسن ابن احمد بن علی بن محمد بن عمر بن یحیی العلوی الحسینی رحمة الله».

۸- **انجام** : «و الرجاء فی انعامک و فضلک یقوینی لانی لم اخل من نعمتک منذ خلقتنی و انت الهی مفزعی و» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «ادعیه و اوراد» است که شامل متن دعاها و کلمات و سخنان حضرت علی بن الحسین علیه السلام است و در نزد شیعیان به «زبور اهلبیت» معروف است. در صفحهٔ ۲۰۱ چنین آمده است: «نقلت هذا الصحیفه الکاملة الشریفه من خط الشیخ العالم الکامل قدوة المحققین اسوة المدققین جامع الفضائل و اکمالات الشیخ شمس الملة والدین محمد بن مکی المشتهر بالشهید قدس الله روحه و نور ضریحه». و پس از این یادداشت، ۵ دعای دیگر از نسخ مختلف آمده است. این نسخه در ریاست سوات بوده است و آقای قیوم رومان یافته و به آقای عبدالله مظاهری رایزن فرهنگی سفارت شاهنشاهی در اسلام آباد ایران هدیه کرده است و او هم به کتابخانهٔ گنج بخش. در کنارهٔ صفحات در آغاز و انجام نسخه بعضی یادداشتهای دعایی و ترجمهٔ فارسی ناپخته آمده است.

۸۹۰
۶۵۹

صد و یک حد یا کتاب اندرز

[ادب، اخلاق، فارسی، منظوم]

۱- **اندازه** : -بیرونی: ۲/۵×۱۰×۱۰ سم. -درونی: ۱۴/۵×۱۰/۵×۹/۵ سم.

۲- **اوراق** : ۲۸ ورق. ۵۴ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید فرنگی، جلد چرمی و مقوایی سرخگون ضربی.

۴- **خط** : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، سه لوح زیبا و خوش رنگ میان

صفحات ٣ و ٤ . جدولهای ٢ خطی در فواصل ابیات و میان مصاریع سیاه رنگ ، قرن ١٣ هـ ق .

٥- کاتب : «**خان علی**» ، تاریخ کتابت «**١٣٣٣ ش م**» : «این مختصر اندرز بروز سه شنبه اول ماه رمضان المبارک چهارده برج ثور از طبع افکار سید نادر شاه کیانی انجام پذیرفت تمام شد از قلم حقیر خان علی» .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «**سید نادر شاه کیانی یا سید نادر الحسینی کیانی**» ، نام تألیف : «**صد و یک حد» یا «کتاب اندرز**» ، تاریخ تألیف (سرودن) : «**١٣٣٣ ش م**» : «هذا کتاب صد و یک حد این کتاب اندرز از گفتار سید نادر الحسینی کیانی که در تاریخ ١٣٣٣ این مختصر دیباچه و بست و چهار گفتار است» .

٧- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، این کتاب اندرز از گفتار سید نادر شاه کیانی است که می فرماید در سنهٔ ١٣٣٣ . این مختصر دیباچه از تاریخ ١٥ برج حمل در ذات همایون اعلیحضرت محمد ظاهر شاه که بدرهٔ اشرف تشریف فرما گردیدن بنده بکلان گذر به آغاز این مختصر شروع نموده‌ام تا چهارده ثور به اتمام رسید» .

٨- انجام : «چه پرسی ز من فانی توستم ‌‌ ‌ چو خاکم گرزشت و نکوستم
ولی جز تو در چشم من جای نیست ‌ ‌ چو قلم ترا ماوای نیست
سراپا چو نخلیستم بی ثمر ‌ ‌ به جز فضل حق نیست مدهٔ نظر
کریما به لطف تو دارم امید ‌ ‌ رخ تار مارا نمایی سفید»

٩- چگونگی : این نسخه در موضوع «اخلاق و دین و پند و اندرز» است . اشعار آن از نوع متوسط است . در حدود ٧٥٠ بیت دارد که به اوزان و بحور مختلف سروده شده است . تقسیمات آن بر اساس یک «دیباچه» و «٢٤ گفتار» است . اشتباهات املایی و انشایی و سکته‌های شعری دارد . در زمان محمد ظاهر شاه سروده و به وی تقدیم شده است . در هر گفتار آیه‌های قرآنی و احادیث نبوی را شرح کرده است . روی هم رفته نسخهٔ ارزنده و درخوراست برای چاپ و تحقیق .

۵۴۰
۶۲۷

صراح من الصحاح

[مراجع، لغت عربی به فارسی، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۹×۱۸×۶ سم. - درونی : ۲۹ و ۲۵ س ۲۲×۲/۵ و ۱۱/۵×۲۰/۵ سم.

۲- اوراق : ۴۳۶ ورق. ۸۷۲ صفحه.

۳- کاغذ : نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد تیماجی و مقوایی در غلاف پارچه‌یی پوسیدهٔ زرد رنگ.

۴- خط : نسخ عربی، سخت خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشانها و سر فصلها و جدولهای دو خطی شنگرف. قرن ۷ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و تاریخ کتابت ظاهراً «۷۰۰ ه‍ ق»، (رک : ۸ - انجام). بنا بر سال تألیف «۶۸۲ ه‍ ق» ۱۰ سال پس از تألیف کتابت شده است.

۶- مؤلف : **«ابوالفضل محمد بن عمر بن خالد المدعو بجمال القرشی متوفی ...»**، نام تألیف : **«صراح من الصحاح»**، تاریخ تألیف : **«۶۸۲ ه‍ ق»** (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتاب خانهٔ گنج بخش، ج ۲، ص ۲۲۹-۳۰۱).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم رب یسر و تمم بالخیر، قال الفقیر الی مولاه الغنی به عمن سواه الواثق بالمتعالی من الولد والوالد ابوالفضل محمد بن عمر بن خالد المدعو بجمال ن القرشی ... الصحاح اللغة ... ترجمة بالفارسیة ... و سمیته بالصراح من الصحاح».

۸- انجام : به علت وصالی چند جمله محو شده است : «... قال ذوالرمة ... هی علی البلی، ولازال منهلا بجز عائک القطر. والله نحمد حمداً لایحو ... العد والحا ... النسخة انتساخاً ضحوة الاثنین ... العقده لسنة سبعمایة هجریة و کان الفراع من تألیف و تسویده بیمن توفیق الله و حسن تأییده».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «لغت عربی به زبان فارسی» است و مأخذ اصلی آن «صحاح اللغهٔ جوهری» بوده است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» است. بدین صورت که حرف آخر هر کلمه را باب و حرف اول را «فصل»

نامیده است : مثلاً کلمهٔ «دیباج» را در باب الجیم و فصل الدال می توان یافت . نشان چند مهر در این نسخه هست که بعضی از آنها را محو کرده‌اند و یک مهر اینگونه خوانده شد : «عبد محمد ۱۲۵۱» . در کنارهٔ صفحات و در آغاز و انجام چند یادداشت و دو نامه و یک قصیده کتابت شده است . این نسخه قدیم است و شاید ۱۰ سال پس از تألیف ، کتابت شده باشد . این یادداشت را می آورم : «به تاریخ ۲۰ جمادی الثانی سنهٔ احد جلوس والا بمعرفت میان عبدالله ساکن مدرسهٔ جوا . . . ناسی از کسان میان عنایت الله» .

۵٤۰
۶۳۳

الصراح من الصحاح

[مراجع ، لغت عربی به فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲×۱۶×۵/٤ سم . درونی : ۲۳ س ۱۶×۱۰ سم .

۲- اوراق : ٤۱۹ ورق . ۸۳۷ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم جهانگیری (لاهوری) ، اندکی وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشه پارچه‌یی کبود گل دار .

٤- خط : ثلث عربی خوش ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوانها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۰ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «**ابوالفضل محمد بن خالد المدعو بجمال القرشی**» ، نام تألیف : «الصراح من الصحاح» ، تاریخ تألیف «۶۸۲ه‍ق» (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۲۲۹-۳۰۰) .

۷- آغاز : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، قال الفقیر الی مولاه الغنی به عمن سواه الواثق بالمتعالی عن الولد والوالد ابوالفضل محمد بن خالد المدعو بجمال القرشی جمل الله احواله و حصل اماله احمد الله و هوالمحمود بکل و جلها و اشکره و هو المشکور» .

۸- انجام : «انما هو التنبیه کان قال لا اسجدوا فلما ادخل علیه یاء التنبیه سقطت الف التی فی اسجدوا لانها الف وصل و ذهبت الالف التی بالاجتماع الساکنین

لانها والسین ساکنتان قال ذوالرمة شعر ،

الا یا اسلمی یا دارمی علی البلا   ولازال منهلا بجر عانک القطر»

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع لغت عربی به فارسی است . در صفحات آغاز و انجام بعضی اشعار فارسی در موضوع اخلاق و دینی ، مانند ،

«حاجتی را که از تو میجویم   با کسی نه که با تو میگویم
راز گویم بخلق خوار شوم   با تو گویم بزرگوار شوم

ندارد فعل من آن زور بازو   که با فضل تو گردد هم ترازو
به فضل خویش و لطفت شوم ایار   به عدل خود مکن با فعل من کار

چون بدی گناه را دانی   کشدت جانب پشیمانی
ورندانی گناه را که بد است   آن نشان شقاوت ابد است»

۵۹۰
۹۱۶

صید نامه یا صیدیه

[جانور شناسی ، صید و روش صید ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه** : -بیرونی : ۲۴/۵×۱۶×۱/۵ سم . -درونی : ۱۴ س ۱۶/۵×۱۰ سم.

۲- **اوراق** : ۵۲ ورق . ۱۰۳ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ و با عطف و گوشهٔ چرمی سیاه رنگ پوسیده .

۴- **خط** : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط اردو ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : **«غلام علی ولد محمد نسیم»** ، تاریخ کتابت ندارد : «تمت تمام شد نسخهٔ صیدیه بعون الله تعالی برای پاسخاطر محمد شاه سید دستخط نقیر حقیر غلام علی ولد محمد نسیم ولد محمد حسن ولد ولی الله مرحومین» .

۶- **مؤلف** : نام «مؤلف» و «تاریخ تألیف» معلوم نشد، اما ظاهراً می توان آنرا **«صید نامه»** یا **«صیدیه»** گفت که در عهد «سلطان بدیع الزمان بهادر خان» نوشته شده است . در صفحهٔ اول و دوم اینگونه آمده است : «اما بعد این رسالت مشتمل است بر دوازده فصل در شرح مسایل صید کردن ماهی و چرنده‌ها

و پرنده‌ها و معلم ساختن سگ و یوز و چرغ و باز و مانند اینها . . . در ظل همای خلافت . . . سلطان بدیع الزمان بهادر خان . . .» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، بهترین طایری با فال‌مبارک بال که طیران کند در هوای ابتدای امر دی بال احمد خداوندی که بکمال قدرت اصناف چرنده و پرنده را در صحرای وجود خلعت خلقت بخشید» .

۸- انجام : «الحکم حرام است نزد امام ابو حنیفه و حلال است نزد امام شافعی خاصیت موی زیادت که در پلک چشم پیدا شود بر کنند و خون بربوع بر آنجا طلا کنند موی زیادت بر نیابد و چشم صلاح یابد تمت تمام شد نسخه صیدیه» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «جانور شناسی» و «روش صید کردن جانوران» و شناخت حلال و حرام و مباح آنها از لحاظ دینی و اسلامی بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و بر اساس کتب فقه . تقسیمات آن بر «۱۲ فصل» و یک خاتمه. ۱۲ فصل دربارهٔ شناخت جانوران و روش صیدکردن و خاتمه شامل اسامی جانوران و پرندگان و چرندگان بر حسب حروف تهجی . نثر فارسی آن به «سبک هندی یا پاکستانی» است و مبحث خاتمه در موضوع اسامی جانوران ارزنده است خاصه اینکه همهٔ آنها به زبان فارسی است و یا عربی است . در آغاز و انجام چند یادداشت دارد از جمله یک یادداشت حساب به زبان اردو و در انجام چند تعویذ و یک یادداشت طبی و یادداشت ملکیت نسخه بدین شرح : «این کتاب در حق و ملک سید محمد شاه ولد کامی شاه ولد ضیاؤ الدین ولد کهیسیتی شاه ساکن موضع سیکر والی هر که دعوی کند در شرع شریف معلی دروغی و کاذب باشد» . مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد .

۶۱۰
۹۴۹

طب اورنگ شاهی

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۱۸/۵×۱۲×۳/۲ سم . -درونی : ۱۹ س ۱۲/۵×۸ سم .

۲- اوراق : ۱۸۱ ورق . ۳۶۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری (جهانگیری)، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف وگوشهٔ تیما جی قهوه‌یی رنگ، شیرازه دار.

٤- خط : نستعلیق خوش، روشن، پخته، خوانا، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

٥- کاتب : «غلام رسول بن حافظ»، تاریخ کتابت «سنهٔ ۲۵ جلوس محمد شاه پادشاه غازی» : «تمت . . . طب اورنگ شاهی فی یوم الجمعة هذا وقت الزوال باتمام رسید بید فقیر پر تقصیر النحیف غلام رسول بن حافظ احسن الله عرف بنی اسرائیل ساکن قصبهٔ ابراهیم آباد عرف سودهره . . . جلوس ۲۵ محمد شاه پادشاه غازی».

٦- مؤلف : «درویش محمد امن آبادی»، نام تألیف : «طب اورنگ شاهی»، تاریخ تألیف: «در عهد ابوالمظفر محی الدین محمد اورنگ زیب» : این فقیر حقیر حکیم درویش محمد امن آبادی مرید حضرت قطب الاقطاب شیخ فرید گنج شکر رحمة الله چند حرف دهقانیه در مدح درگاه . . . ابوالمظفر محیی الدین محمد اورنگ زیب . . . بنا بر آن این کتاب را که موسوم است به اسم طب اورنگ شاهی . . . هدیه ساختم».

٧- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم حمد و سپاس مر حضرت حکیمی را که بحکمت بالغه و قدرت کامله بیک حرف کرهٔ فلک و اسطقسات را بیافرید و نتایج اسطقسات را موالید . . . گردانید و هر یکی را روحی بخشید یعنی جمادی و نباتی و حیوانی و کانی».

٨- انجام : «فصل الیاء یاقوت بهترین آن سرخ رمانی بود و وسواس سوداوی و خفقان و ضعف دل را بغایت نافع یتوع هر نباتی که ویرا یعنی محرق و مسهل و مقطع بود آنرا ینوع گویند چنانچه شبرم و ماذریون و مانند آن تمت نسخة المیمونت المکرمة المعظمه طب اورنگ شاهی . . . سنهٔ ۲۵ جلوس محمد شاه پادشاه غازی خلد الله ملکه و احسانه».

٩- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «طب قدیم» است . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و «قسم» و «شعبه» و «نوع» و «سؤال و جواب»

است و جمعاً «۷ باب» و چندین فصل و دیگر تقسیمات دارد . نثر فارسی روان و ساده که حاوی مفردات طبی و اصطلاحات پزشکی و اسامی داروها و بیماری‌ها به ترتیب حروف الفبایی می باشد . فهرست مطالب در چهار صفحه و نیم در آغاز آمده است . در آغاز و انجام و کنارهٔ متن معانی لغات و توضیحات پزشکی آمده است .

۸۹۰
۷۶۶

طلسم حیرت

[ادب ، عرفان و حکمت ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۱×۱۱/۵×۲ سم . ـ درونی : ۱۵ س ۱۵×۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۱۹ ورق . ۲۳۸ ورق .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی ملون .

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : **«دولت محمد»** ، تاریخ کتابت ندارد : «تمت نسخهٔ طلسم حیرت مرزا عبدالقادر بیدل بید احقر العباد دولت محمد ستر عیوبه و غفر ذنوبه تم ،
شد بتوفیق خدای لاینام این کتابت روز جمعه شد تمام

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«ابو المعانی میرزا عبدالقادر بیدل متوفی ۱۱۳۲ ه ق»** ، نام تألیف (مثنوی) : «طلسم حیرت» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در آغاز و انجام نسخه نام مثنوی آمده : «این کتاب طلسم حیرت می باشد» و «تمت نسخهٔ طلسم حیرت میرزا عبدالقادر بیدل» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین ،

آنچه درین دایره صوت صدا است — پردهٔ آرایش حمد خداست
بنام آنکه دل کاشانهٔ او است — نفس گرد متاع خانهٔ اوست
سراغش جامی دیگر رو ندارد — برون از خویش گفت و گو ندارد»

۸- انجام : «حقایق هست و معنی معنی آهنگ — بیان از عرضهٔ الفاظ دلتنگ

. . . دل را سر شک آهسته بودن بغیر از نم چه دارد وا نمودن
زبان را با خموشی رو برو کن دگر چندان که خواهی گفت و گوکن»

۹- **چگونگی :** این مثنوی از جمله مثنوی های عرفانی و فلسفی و حکمی ابوالمعانی میرزا عبدالقادر بیدل است که بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن» از مزاحفات بحر هزج مثمن محذوف یا مقصود سروده است . در حدود ۳۵۰۰ بیت دارد . بعضی از عنوان های آن یک بیت شعر بر وزن بحر سریع (ص ۲۵) :

زمزمه آرایی حسن کمال آیینه پردازی حسن مقال

دیگر عنوان‌های آن از این نوع است : «سیر سینه (ص ۱۷۹)، سیر زلف (ص ۱۸۵) ، سیر لب (ص ۱۸۷) ، سیر دهان (ص ۱۸۸)» . در آغاز و انجام، بعضی از ابیات پراکنده به خط شکسته کتابت شده است، از جمله :
«ای مرو از شهر خود هرگز بده قرض مستان و بکس قرضی مده
تاتوانی با کسی حرف مگوی گر زدی گوساله را آبی بده»
و نیز یک غزل از میان ناصر الدین دارد .

۸۹۰
۸۳۵

طوطی نامه

[ادب ، داستان ، فارسی ، منثور]

۱- **اندازه :** —بیرونی : ۲۵×۱٤/۵×۲ سم . —درونی : ۱٤ س ۱۹×۱۰ سم .

۲- **اوراق :** ٤۹ ورق . ۹۸ صفحه .

۳- **کاغذ :** ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی تیره رنگ با عطف کرباسی سفید رنگ .

٤- **خط :** نستعلیق ، خوانا ، روشن، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان ها و اسامی اعلام شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- **کاتب :** نام «کاتب» نیامده ، تاریخ کتابت : «۱۲۵۵ ه‍ ق» : «کتاب طوطی نامه

من تصنیف نخشبی رحمت الله علیه تمام شد تاریخ نوم ۹ رمضان مبارک سنهٔ ۱۲۵۵ هجری تحریر یافت» .

۶- **مؤلف** : «**محمد قادری**» ، نام تألیف : «**طوطی نامه**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما ظاهراً این نسخه به خط مؤلف است و تاریخ تألیف : «**۱۲۵۵ه‍ ق**» می باشد . (رک : ۵-کاتب) . در صفحهٔ آغاز چنین آمده است : «حضرت نخشبی رحمة الله علیه که در طوطی نامه بعبارت سخت و دقیق نوشته بودند آنرا برای تفصیل و بیان از جهت معلوم شدن همهٔ مردمان مد قادری اصلح الله شأنه در عبارت سلیس و آسان که مشتمل بر عبارت خطوط باشد و در زمرهٔ جواب و سؤال که دولتمندان را لایق باشد نوشته است» .

۷- **آغاز** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر بعد از جنس حبس ثنا و صفت پیدا کنندهٔ آسمان و زمین و کیفیت و حقیقت این است که داستان قصه‌ها و حکایت های حضرت نخشبی رحمة الله علیه که در طوطی نامه بعبارت سخت و دقیق نوشته بودند» .

۸- **انجام** : «خجسته خواست که برود و در حال خروس آواز کرد صبح ظاهر شد و رفتن او موقوف گردید تمت تمام شد کتاب طوطی نامه من تصنیف نخشبی رحمت الله علیه» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع داستانها و تمثیلات و حکایات کوتاه است از زبان طوطی و دیگر جانوران مانند خروس و شغال و شیر و گربه و روباه و سیاه گوش و بوزنه و مار و غوک و امثال اینها و چند تن انسان به نام «خجسته» و «شاپور» و «قاضی» و «پادشاه» و «سپاهی» و «زرگر» و اشخاص دیگر . اما این نسخهٔ طوطی نامه تحریری است دیگر از طوطی نامهٔ ضیاء نخشبی که بنا بر قول محرر آن ، مردم با عبارات سخت و دقیق طوطی نامهٔ نخشبی آشنا نبودند . وی آنرا به عبارت روزمره و شبیه نمایشنامه (دارای سؤال و جواب) در آورد تا بر همگان خواندنش آسان باشد . تقسیمات آن بر اساس «حکایت» است و جمعاً «۳۵ حکایت» دارد . نثر آن روان و ساده است و از اشعار نغز طوطی نامهٔ نخشبی در آن اثری نیست .

در آغاز آن نشان یک مهر است : «فخر الدین احمد ۱۲۳۶» و تاریخ این مهر را با تاریخ کتابت «۱۲۵۵» باید مقایسه کرد ! در آغاز و انجام این نسخه بعضی یادداشت ها هست که «صورت حساب» لست .

۲۹۰ / ۶۹۶

عجایب المهمات و خزاین العبادات

[دین ، فقه و فرایض ، عربی و فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۲×۱۶×٤ سم . —درونی : ۱۵ س ۱۶/۵×۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۳۵۹ ورق . ۷۱۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ با عطف و گوشهٔ پوسیده .

٤- خط : نستعلیق ، سخت خوانا ، ناپخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۳ ﻫ ق .

۵- کاتب : «**محمد یوسف**» ، تاریخ کتابت«**۱۲۸۳ﻫ ق**» : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب علی ید احقر الفقرا محمد یوسف . . . سنهٔ ۱۲۸۳» . در حدود یک صفحه دعای اختتام کتابت دارد به نظم و نثر .

۶- مؤلف : نام مؤلف در این نسخه نیامده است و جایی دیگر هم یافته نشد، نام تألیف «**عجایب المهمات و خزاین العبادات**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۲ اینگونه آمده : «وقعت من الاشارات مع تسمیتها موفقه للمسمی لعجایب المهمات و خزاین العبادات و الرجاء من الله تعالی ان ینفع به الراغبین فی الطاعات» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی شرف عباده المتقین بالاعمال الصالحات و الصلوة و السلام علی افضل من اوتی النبوة و المعجزات و علی آله و اصحابه المقتدین به فی الخصایص و الاخلاق المرضیات و بعد فلما کان مناط النجاة متابعة سید الکاینات» .

۸- انجام : «قال السالمی لوان عایشة رض افضل من النساء الاول والآخرین خلافاً للشیعة خذلهم الله تعالی کذا فی شرح امالی شمس الدین رح تمت الکتاب بعون الملک الوهاب علی ید» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع مسائل مهم فقهی و مطالب فشردهٔ عبادات براساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت است که به زبان عربی و فارسی است . تقسیمات آن براساس «رکن» و «فصل» و «باب» است و جمعاً در حدود ۲۰۰ فصل و چند رکن و باب دارد . نخست بر رکن و دوم بر باب و سوم بر فصل تقسیم شده است . مطالب نسخه اکثر نقل از متون فقهی است و از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ استفاده کرده است . نثر فارسی آن مخصوص سر زمین پاک است . در گوشه و کنار صفحات یادداشتهای گوناگون فقهی با ذکر مآخذ و مصادر آمده است . انتقاد از دیگر سلاسل و فرق اسلامی براساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت در این نسخه بسیار آمده است مخصوصاً «شیعه» را بسیار طعن کرده است . فهرست مطالب نسخه در ۲۷ صفحه در آغاز آمده است. «فصل فی انواع العلوم» در آغاز و «فصل انکار الامامه» .

۸۹۰
۷۶۷

عشق نامهٔ شوق الهی

[ادب، عرفان و عشق و فقر، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۲/۵×۱۵×۲/۵ سم. ـدرونی : ۱۸س ۲۰×۱۱سم.

۲- اوراق : ۱۱٤ ورق . ۲۲۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ ، ضربی ، ترنج .

٤- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خطوط رسم شده بالای جملات و کلمات شواهد شنگرف ، قرن ۱۲هـ ق .

۵- کاتب : «بابا محمد علی کشمیری» ، تاریخ کتابت : «۱۲۵٤ هـ ق» : «تمت تمام شد

کتاب عشق نامهٔ شوق الهی در روز پنجشنبه بتاریخ شانزدهم شهر محرم الحرام سنهٔ یکهزار و دو صد و پنجاه و چهار است تحریر یافت دستخط فقیر الحقیر پر تقصیر بابا محمد علی کشمیری در بلدهٔ پیشاور لهٔ کنده ویره».

مؤلف : صریح و واضح معلوم نشد اما ظاهراً مؤلف و کاتب یکی هستند زیرا در پایان نسخه می گوید : «نوشته شد جهت خود و بشوق الهی درین کتاب دیده و درد افزا از علم سلوک هر شنونده و خواننده را شوق محبت پروردگار بیان می نماید . . . این بندهٔ درگاه . . . در نوشتن و صحیح کردن پیش استاد غمخواری شب و روز کرده . . . در مسجد بنوشتن این کتاب بیداری و شب خیزی کرده شد». این مطالب پس از نام «کاتب» آمده است. (رک : ۵-کاتب) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین و الصلوة علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین سبحان لله آن قادری که خاک را از لطف عمیم جان بخشید و بتشریف و لقد کرمنا بنی آدم مشرف گردانید» .

۸- انجام : «پس چگونه آن منزل را آسان کنی و در مکان امن و امان خود خواهی رسید حرف نادانکی بگذار و پیشهٔ دانش پیش گیر تا از عذاب نجات خواهی یافت».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عشق عرفانی و سیر و سلوک روحانی و فقر و فقیری و درویش و درویشی» است . تقسیمات آن بر اساس «ای درویش» و «ای درویش دلریش» و «فصل» و «نقل» است . نثر آن آمیخته با آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشائخ و اشعار عرفانی فارسی است . سبک پاکستانی یا هندی دارد . مؤلف و کاتب یکی است و این نسخه به خط مؤلف است و ظاهراً هنوز چاپ نشده است . همه راه‌های عرفانی و فقر و عشق و شوق و وجد و سماع و عزلت و فنافی الله و طریق الی الله در این نسخه موجود است. در آغاز و انجام اشعار عرفانی و یک صور تحساب و یک دعا دارد. این یادداشت خواندنی است : «یوم پنجشنبه ۱۳۴۴، دلوبود مطابق ماه هلالی شعبان المعظم بجای جناب خلیفه صاحب بقیماق چای مهمان بودیم عزیز

الوجودم صاحبزاده عبدالله جان هم مهمان بود. پس از فارغی قیماق چای و نان‌های روغنی اخم مولوی صاحب دیوان جناب تقدس برهان تنزه بیان را می خواند همین بیت استاد به نظر فقیر شما حاجی میرزا عبدالعزیز گذشت ما در اینجا از برای شما که مطالعه می کنید تحریر کردیم :

بیدل امروز در مسلمانان همه چیز هست لیک ایمان نیست

۳۰۰
۸۷۷

عقاید النساء یا کلثوم ننه

[جامعه شناسی، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۰×۱۳×۰/٤ س‌م. -درونی : ۱۱س ۱٤×۸س م .

۲- اوراق : ۲۲ ورق . ٤۱ صفحه .

۳- کاغذ : فرنگی سفید ، جلد مقوایی وصالی شده .

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۳ه ق .

۵- کاتب : «عبدالله» ، تاریخ کتابت : «۱۳۰۷ه ق» : «تمام شد کتاب کلثوم نه نه مسمی بعقاید النسا حسب الفرمان حضرت شهزادهٔ بلند مکان سردار نصر الله خان بتاریخ یوم یکشنبه هفدهم شهر ذیقعدة الحرام سنهٔ ۱۳۰۷ در بلدهٔ متبرکهٔ کابل بدست خط حقیر عبدالله» .

٦- مؤلف : «آقا حسین خوانساری متوفی قرن ۱۱ ه ق»، نام تألیف : «عقاید النساء» مشهور به «کلثوم نه نه» است . تاریخ تألیف معلوم نشد : نام مؤلف و تاریخ تألیف در این نسخه نیامده است اما نام تألیف بدین شرح است : «پوشیده نماند که مختصریست در بیان اقوال و افعال زنان . . . و این . . . مسمی بعقاید النساء» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، برآیینهٔ ضمیر ایمانی پوشیده نماند که مختصریست در بیان اقوال و افعال زنان و واجبات و مندوبات و محرمات و مکروهات و مباحات ایشان و این مشتمل است بر مقدمه و شانزده باب و خاتمه و مسمی بعقاید النساء» .

۸- انجام : «و مغز گردو را باموبز بخورد و همچنین آش را با قاشق و پلو را با پنجه و هندوانه و خربزه را با چاقو و ترب را با نمک و عسل را با روغن و سیر را با ماست و یخنی را با ترشی و کشکرا با روغن و نعنا و زردک را پخته ، تمام شد کتاب کلثوم ننه مسمی بعقاید النساء» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «اقوال و افعال و اخلاق و مسائل دینی زنان» است و براساس عقیدهٔ خرافی و طنز گویی و مسخرگی و شوخیهای انتقاد آمیز نوشته شده است. مؤلف اصولاً در نظر داشته که از زبان زنان بعضی مسائل خشک دینی را به باد استهزا و تمسخر بگیرد و قهرمانان طنز گویی زنان عبارتند از : «بی بی شاه زینب ، کلثوم ننه ، خاله جان آقا ، باجی یاسمن ، ده ده بزم آرا» . تقسیمات آن براساس «مقدمه» و «باب» و «خاتمه» است. «باب اول دربیان غسل و وضو و تیمم، باب شانزدهم در بیان صیغهٔ خواهر خواندگی، خاتمه در بیان کیفیت چهار شنبه سوری» . نثر فارسی آن روان و پر از اصطلاحات دینی و الفاظ عامیانه و بازاری و خانگی . نشان دو مهر دارد در آغاز و انجام : «کتابخانهٔ ملی دارالسطنة کابل ۱۲۹۸» و «مهر کتابخانه نصرالله ۱۳۱۱» . کلثوم ننه یا عقاید النساء چاپ شده است .

۲۹۰ / ۷۲۲ عقود اللؤلؤ و المرجان فی الاحادیث الواردة فی فضل القرآن

[دین ، حدیث و قرآن ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵×۱۴/۵×۱/۵ سم. — درونی : ۱۵ س ۱۲/۵×۸ سم.

۲- اوراق : ۶۱ ورق . ۱۲۱ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ هراتی (سمرقندی) ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد چرمی و مقوایی سرخگون ضربی نقش دار .

۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، در صفحهٔ اول نقاشی گل و بوته ، جدولهای ۴ خطی کنارهٔ متن زرین و سیاه ، قرن ۱۰ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : و تاریخ کتابت ندارد .

۶- **مؤلف** : نام مؤلف معلوم نشد زیرا از آغاز ناقص است ، نام تألیف : «**عقود اللؤلؤ و المرجان فی الاحادیث الواردة فی فضل القرآن**» ، تاریخ تألیف : «**۱۱۲۰ ه‍ ق**»:
«و سمیته عقود اللؤلؤ و المرجان فی الاحادیث الواردة فی فضل القرآن (ص ۱) . . . و کان الفراغ من تألیفه یوم الخمیس سادس شهر محرم الحرام سنة ۱۱۲۰ من الهجرة النبویة» .

۷- **آغاز** : ناقص است و چنین آغاز می گردد : «حسن الخاتمه و سمیته عقود اللؤلؤ و المرجان فی الاحادیث الواردة فی فضل القرآن الباب الاول فی الاحادیث الواردة فی فضل و حملته و فیه فصلان الفصل الاول و فیه اربعون حدیثا».

۸- **انجام** : «والذین صحت عنهم القراءات نافع وابو عمرو و حمزه و الکسای و ابن کثیر و ابن عامر و عاصم والله سبحانه و تعالی اعلم قال المؤلف رحمه الله هذا آخر ما قصدته ولله الحمد و المنة و نسأله ببرکة القرآن الرضا و الجنة و ارجوممن رمق ما رقم القلم ان یعذران زلت القدم و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه وسلم و کان الفراغ من تألیفه یوم الخمیس سادس شهر محرم الحرام سنة ۱۱۲۰ من الهجرة النبویة علی صاحبها افضل الصلوة و السلام و الحمدلله رب العالمین تمت تمام شد» .

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «حدیث» است از آن گونه احادیثی که دربارهٔ فضل و برتری قرآن شریف وارد شده است از پیامبر اسلام و صحابه و تابعین . تقسیمات آن بر اساس «مقدمه» و «باب» و «فصل» و «خاتمه» است : مقدمه در معرفی نسخه ، باب اول در احادیث وارده در فصل قرآن شامل دو فصل و هر فصل ۴۰ حدیث ، باب دوم در فضایل سوره‌ها و آیات مخصوص شامل چهار فصل و هر فصل ۴۰ حدیث ، باب سوم در فضایل سوره‌ها و خواص آنها به ترتیب شامل دو فصل . باب چهارم در آداب و تلاوت ، خاتمه در ذکر فواید قرائت . در صفحهٔ آخر یک مهر و یک یادداشت از مالک آن موجود است اما به علت وصالی نصف آن محو شده : «اقدس اعلی احمد . . .» . «عقوده اللؤلؤ و المرجان ما برآمد محل واقعه ۱۶ ذی قعده سنة ۲ تحویل محفوظ است نموده شد قیمت ۱۵ ر» .

۸۹۰
۶۷۷

عیار دانش

[ادب، اخلاق و سیاست، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶/۵×۱۶/۵×۳/۵ سم. —درونی : ۱۷س ۹/۵×۹/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۵۵ ورق. ۵۱۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ لاهوری، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی سرخگون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی قهوه‌یی رنگ.

٤- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد، چون از آخر ناقص است.

۶- مؤلف : **«ابوالفضل بن مبارک متوفی ۱۰۱۱ هـ ق»**، نام تألیف : **«عیار دانش»** تاریخ تألیف : **«۹۹۶ هـ ق ؟»**، در صفحهٔ ۹ و ۱۰ چنین آمده است : «جلال الدین محمد اکبر پادشاه غازی که سایهٔ سلطنت او . . . ممدود باد . . . در همان هنگام بندهٔ درگاه ابوالفضل بن مبارک . . . مأمور شد که اگرچه انوار سهیلی به نسبت کلیله و دمنه . . . مشهور است . . . نیز در فراهم آوردن این کتاب حق بزرگ است».

۷- آغاز : ناقص است و چنین آغاز می شود : «کردن سری هر علمی صرف میکرد شنید که در خزاین رایان هندوستان کتابی است که حکما به زبان بی زبانان وضع کرده‌اند و حکمت را بلباس ظرافت آورده پادشاهان را در آداب ملک رانی کارنامه‌یی است نوشیروان را شوقی در دل پدید آمد».

۸- انجام : ناقص است یک یا دو ورق افتادگی دارد : «به نزهتگاه عنایت میدرانید آنروز سلطان عهد از خبر یافتن بدکاران متنبه میشد امروز بدکاران از دیدن روی پادشاه وقت به مقصود حقیقی می رسند آنروز اندازهٔ مردم نگرفته بودند».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع ادب و اخلاق و سیاست و آیین کشور داری و تعلیم و تربیت است که به پیروی از کلیله و دمنه و انوار سهیلی نوشته

شده است. مؤلف آن «ابوالفضل بن مبارک» است که در عهد جلال الدین محمد اکبر پادشاه غازی می زیسته و «اکبر نامه» و «آیین اکبری» تألیف او است. بر این نسخه یک دیباچهٔ طولانی است و در آن محاسن کلیله و دمنه و انوار سهیلی و تألیف خود را «عیار دانش» بیان داشته و ضمناً یاد آور گشته که مولانا واعظ کاشفی دو باب از کلیله و دمنه را حذف کرد و این کارش شایسته نبوده و سپس خود آن دو باب را افزوده است و کتاب خود را بر «۱۶ باب» تقسیم کرده است: «باب اول در بعضی از سخنان بوزرجمهر حکیم» و «باب شانزدهم در التفات نا نمودن برگردش روزگار».

نثر فارسی این نسخه ساده تر و روان تر از کلیله و دمنه و انوار سهیلی است و آمیخته با اشعار برگزیدهٔ فارسی است و آیات قرآنی و احادیث و جملات و اشعار عربی ندارد و از حکایات و قصه‌های اخلاق انباشته است. قهرمانان کتاب تقریباً همانند کلیله و دمنه هستند یعنی رای و دابشلیم و کلیله و دمنه و موش و گاو و امثال اینها می باشند. این چند جمله از خاتمهٔ نسخه آورده می شود: «تمت الکتاب روز فروردین نوزدهم تیر ماه آلهی سنهٔ ۳۳ موافق روز زوبالت و دویم تیر ماه جلالی سنهٔ ۹۵۱ مطابق قوس چهاردهم روز ماه قدیمی سنهٔ ۹۶۷ یزد جردی مصادف روز یکشنبه پانزدهم ماه شعبان سنهٔ ۹۹۶ هجری متوافق سنهٔ ۱۶٤۰ مقارن فریدان ماه رومی سنهٔ ۱۸۹۹ اسکندری سپری شد این گنجنامهٔ شاهنشاهی و کارنامهٔ کار آلهی». در پایان نسخه نوشته که «این کتاب» دو صد و هشتاد ورق «است در صورتی که» ۲۷۷ ورق دارد و از آغاز و انجام افتادگی دارد.

۲۹۰ / ۷۲۶ عین العلم وزین الحلم

[دین، حکمت و عرفان، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰×۱۶/۵×۴ سم. — درونی : ۱٤/۵×۸/۷ سم.

۲- اوراق : ۱۳۱ ورق. ۲۶۲ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ خشن سیالکوتی، کرم خورده، آب رسیده، بدون جلد.

٤- خط : ثلث عربی (متن) شکستهٔ خفی (حواشی)، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها و خطهای رسم شده بر بالای جملات شواهد شنگرف، قرن ۱۲ھ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است.

٦- مؤلف : **«شیخ محمد بن عثمان ابن عمر البلخی»**، نام تألیف: **«عین العلم وزین الحلم»**، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک: فهرست کتب عربی کتابخانهٔ ریاست رامپور، ج ۱، ص ۳۵۲): «واسمه المطابق عین العلم و اساسه الکتاب و السنة و شیم الصحابة الشم» (ص ٦ نسخه).

۷- آغاز : «رب یسر، یافتاح و تمم بالخیر، بسم الله الرحمن الرحیم، یا رب یا رباه باسمک ابتدی و بک اقتدی و بنور قدسک اهتدی الله الله الام تمد الی زهرة الحیاة الدنیا عینیک وختام تنکص بعد ایناس نار علی عقبیک ای یجبهک الشهوات الخسیسة».

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد: «وارنی کیف تحی الموتی ق ارنی انظر الیک انجح فی الاول لوجود الشرط و اعتذر فی الثانی لفقده ولولا الانس لعوقب کما احترق قوم».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «حکمت و عرفان و سلوک» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت. تقسیمات آن بر اساس مقدمه و «باب» و «خاتمه» است. در آغاز مقدمه در تعریف علم و باب الاول فی الورد و در آخر این نسخه «الباب العشرون فی التوحید و التوکل» و ابوابی دیگر از آن ساقط شده است. در گوشه و کنار صفحات یادداشتهایی به عربی و فارسی دارد که در توضیح متن و لغات عرفانی مؤثر است و مآخذ آنها ذکر شده است: «س، عبدالحق، ملا علی».

۲۹۰
۶۷۱

فتاوی

[دین، فقه و فتوی، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۳٤×۲۱/۵×٦ سم. — درونی: سطرها مختلف است و به

صورت افقی و مورب کتابت شده و تقریباً هر صفحه ۳۶ سطر دارد.
۱۶×۳۰ سم.

۲- اوراق : ۵۶۸ ورق. ۱۱۳۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم و نازک سفید رنگ سمرقندی، جلد مقوایی و چرمی ضربی و منقش درون و بیرون جلد ترنج‌ها و کتابه‌های زرین و زیبا، نام صحاف در داخل ترنج‌ها اینگونه آمده است. «دارد امید شفاعت محمد ناصر».

٤- خط : نستعلیق و تحریر و شکسته، ناپخته، روشن، سخت خوانا، عنوانها و سر فصلها و جملات شواهد شنگرف و بعضی از عنوانها در نوعی نسخ کتابت شده است، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد. و لیکن از تصفح آن چنان برآمد که فتاوی فارسی است و یا تألیفی دیگر است بر همان سبک و روش به نام «فتاوی» بر اساس فقه فرق چهارگانهٔ اسلام: حنفی و حنبلی و و شافعی و مالکی».

۷- آغاز : «باشد حرام روایت بی تلمذ، بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین، قوله ... فرض کفایه و اقل مرتبه آن مدب بوده بی تلمذ نزد ثقات جواب فتوی حرام محض باشد الطربانی بینوا توجروا قال الحسن البصری الافتا من فروض الکفایه اذا قام به البعض سقط من الباقین».

۸- انجام : «توقع و ترصد چنان است که پیوسته پرسش و پژوهش احوال این مخمور رحیق وصال را می نموده باشند یعنی به همان قدر نامه و پیغامی که تشفی بخش طبع علیل و تسلی ده خاطر کلیل تواند بود پرداخته تغافل و تساهل روا نمی داشته باشند.

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فتوی» است بر اساس فقه اهل سنت و جماعت که به زبان فارسی روان ماوراء النهر و خراسان تألیف گشته است. تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «باب» و «فصل» و دیگر عنوانات برحسب موضوع است. «کتاب النکاح» در آغاز و «باب فی الحرف و الغرق و الهدی» در

پایان است . در تضاعیف این نسخه رسائلی آورده شده که هر کدام در جای خود نسخه‌یی است کامل از جمله : «فصل فی ارقام هندیه» و «رسالهٔ خواجه شاه بر مسألهٔ دیناری» و «رسالهٔ موصی له» و «رساله از برای علم رقوم» . طرز کتابت این نسخه به اشکال مختلف است . جدول‌های اعداد برای اثبات مسائل میراث دارد و حتی بحث در اعداد دارد مربوط به هندوان . در آغاز و انجام نسخه چند مسألهٔ فقهی دربارهٔ «دفاع از شیعه» آمده است . فهرست مطالب آن در ۳ . ۱ صفحه در آغاز آمده است .

۲۹۰ / ۶۲۸

فتح الجلیل ببیان حفی انوار التنزیل

[دین ، قرآن و تفسیر ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵ × ۱۳/۵ × ۳/۵ سم . — درونی : ۲۵ × ۱٤ × ۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۵۷ ورق . ۵۱٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری ، آب رسیده / دودزده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی پوسیده .

٤- خط : ثلث تحریر ، سخت خوانا ، پخته ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف ، جدولهای ۳ خطی سیاه و شنگرف ، قرن ۹ھ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد و لیکن تاریخ خرید «۹۹۹ ھ ق» و «۱۰۰۵ ھ ق» در صفحهٔ آغاز دیده می شود . (رک : ۹—چگونگی) .

٦- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف : «فتح الجلیل ببیان حفی انوار التنزیل» . در صفحهٔ ۲ و آخر اینگونه آمده است : «بعد فهذا تعلیق وضعته علی تفسیر القرآن العظیم المسمی بانوار التنزیل و اسرار التأویل للامام المحقق و الحبر المدقق ناصر الملة والدین ابی الحسن عبدالله ابن عمر ابن محمد بن علی الشیرازی البیضاوی طیب الله ثراه و جعل الجنة مأواه یفتح منه فعله و یوضع مجمله مع بیان مایرد عمله و الجواب عنه ان امکن مصحوباً بقواعد محرره و فواید محمدة و قد انترضه فیه القرآن لا یضاح او غیر وسمیته فتح الجلیل ببیان حفی انوار التنزیل» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین اللهم صل علی سیدنا محمد و آله و صحبه وسلم تسلیماً کثیراً رب یسر یا کریم الحمدلله الذی انزل علی عبده الکتاب و جعله قیماً و بین فیه لاولی الالباب ما یحتاجونه مخصصا او معهما».

۸- انجام : «اشعار العظم الآفة تعلیل المنزل ای یوسوس فی صدور فی نسخة فی صدورهم الثقلین فی نسخة التباین من قواسعود و بین و کانما اقرالکتب التی انزله الله تعالی موضوع والله اعلم بسم فتح الجلیل ببیان خفی الانوار التنزیل والله تع و . . . و التوفیق و منه الهدایة الی سواءالطریق و هو حسبی و نعم الوکیل والله علی سیدنا محمد و آله و صحبه وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً دایماً الی یوم الدین کما ذکرک و ذکره الذاکرون و کلما عقل عن ذکرک و ذکره الغافلون و رضی الله عن اصحاب رسول الله اجمعین و لاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم استغفرالله انعلا العلی العظیم».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «تفسیر قرآن» است و اصل نسخه بیان و شرح و توضیح نکاتی مشکل و دشوار از «انوار التنزیل و اسرار التأویل» معروف به «تفسیر بیضاوی» است . این نسخه را در فهارس موجود در کتابخانهٔ گنج بخش نیافتم . تقسیمات آن بر اساس الفاظ و کلماتی و عباراتی است که از متن «تفسیر بیضاوی» آورده و آنها را شرح و تفسیر کرده است . نشان ده مهر در آغاز و انجام این نسخه دیده می شود که بعضی از آنها اینگونه خوانده شدند : «ابو القاسم ابن محمد رضا» و «محمد قلیج بن . . . »، «پادشاه جهان بنده تجرید خاص محو شده از اعتقاد آصف خان ۱۰۲۳». این یادداشت‌ها : «الله اکبر از بابت اموال قلیج خان هفت عدد روپیه» و «صار هذا الکتاب من متملکات . . . محمد قلیج خان . . . و کان العرض فی التاریخ شهر ربیع الاول سنهٔ ۹۹٤» . «محمد رضا ابن ملا کمال». این نسخه به تعداد مهرهای ده گانه دست به دست گشته است (رک : نمونه‌ها و تصاویر) .

۲۱۰
―――
۸۰۰

فتح حصن حصین

[دین ، اخلاق و سیرت ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۵×۱۷×۲۸ سم . ـ درونی : ۱۷ س ۹×۲۰ سم .

۲- اوراق : ۳۲۶ ورق . ۶۵۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هراتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سنقش ضربی قهوهیی رنگ .

۴- خط : نستعلیق ، روشن ، پخته ، خوانا ، جملات عربی ثلث معرب ، عنوان‌ها و نشانها و خط های رسم شده بالای کلمات شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**شیخ عبدالکریم صدیقی ملتانی**» تاریخ کتابت ندارد : «تمت شرح فتح حصن حصین راقمه احقر العباد شیخ عبدالکریم صدیقی ملتانی تمت تمام شد» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «**ابو الفتح**» یا «**ابوالفتح عاصی**» ، نام تألیف (شرح) : «فتح حصن حصین» ، تاریخ تألیف (شرح) : «۱۰۸۴=**بود زین پیر فتح حصن حصین**». در صفحهٔ ۶۴۵ و ۶۴۶ اینگونه آمده است : «و ابو الفتح عاصی را به دعای مغفرت یاد آرد لمؤلفه ، نظم :

شرح ابواب مغلقـه کردم از کتاب متین حصن حصین
هـاتفی گفت گوی تـاریخش بود زین پیر فتح حصن حصین

. . . لهذا نام این شرح فتح حصن حصین نهادم» .

۷- آغاز : «شرح حصن حصین ، رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر متن اللهم اصلح لی دینی الذی جعلته عصمة امری و اصلح لی دنیای التی جعلت فیها معاشی اللهم انی آعوذ بک برضاک من سخطک و اعوذ بعفوک من نقمتک» .

۸- انجام : «اللهم اجعل عملی مقبولاً بحق النبی الامی العربی المکی المدنی و بحرمة آله الاطهار و اصحابه الاخیار و احبابه الابرار اجمعین الی یوم الدین تمت شرح فتح حصن حصین راقمه احقر العباد شیخ عبدالکریم صدیقی ملتانی تمت تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «دین» که شامل اوراد و ادعیه و مناجات و سیرت و خلق کلمات و حضرت محمد بن عبدالله (ص) و صحابهٔ کرام است و همهٔ آنها بر اساس احادیث نبوی است . اصل نسخه به نام «حصن حصین من کلام سید المرسلین» بوده که «ابوالفتح» آنرا به زبان فارسی شرح و توضیح کرده و «فتح حصن حصین» نام نهاده است . تقسیمات این شرح

بر اساس متن اصلی نسخه است یعنی هر حدیث یا هر مطلب یا هر جملهٔ عربی را جداگانه می آورد و بالفظ «متن» آنرا مشخص می کند و سپس به شرح فارسی آن می پردازد. علامات و رموزی برای نشان دادن نسخ دیگر دارد. شارح اشاره به مقدمهٔ شرح خود کرده است اما از این نسخه «مقدمه» افتاده است. در گوشه و کنار صفحات این نسخه یادداشت‌ها و از یاد رفته‌ها آمده است نیز بعضی مطالب دعایی و سه برگ (۶ صفحه) متن قرآن در آخر نسخه استنساخ شده است. متن فارسی شرح، تقریباً تحت اللفظ است و لیکن روان و مفهوم است و جملات و کلمات را درست آورده است.

۲۹۰
۹۷۸

فرایض

[دین، پنجابی، منظوم]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۰×۱۲×۱/۳ سم. ـ درونی : ۹ س ۱۵×۹ سم.

۲- اوراق : ٤٤ ورق. ۸۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری)، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی سفید با عطف و گوشهٔ پارچهٔ خاکی رنگ.

٤- خط : نسخ خوش، رسم الخط پنجابی، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- کاغذ : **«حافظ عنایت الله»**، تاریخ کتابت : **«۱۱۳۱ هـ ق»**: «تمت بعون الله الملک العزیز الوهاب تحریر فی التاریخ ۲۹ شهر شوال المکرم سنهٔ ۱۱۳۱ هـ ق روز چهار شنبه وقت نماز پیشین تمام شد کاتبه فقیر حقیر داعی خلق الله حافظ عنایت الله وطن سدا کنبؤ عرف پاینوار ساکن قصبهٔ پهره هر که خواند دعاء طمع دارم زانکه من بندهٔ گنه کارم».

۶- مؤلف : **«حافظ برخوردار رانجها»**، نام تألیف : **«فرایض»**، تاریخ تألیف : **«۱۰۸۱ هـ ق»**:

«فرایض جور مرتب کیتی حافظ برخوردار
جان هک هزار اکاسی ورهان گزری وه شمار».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،
حمد ثناء خداینون حضرت نون صلواة
حافظ اگه یقین مسون قیامت لهین نجات
پهیر آل شریف رسولدی سنی اصحاب کبار
حرمان پاک رسولدیان صل کهان الکهبار»

۸- انجام : «بیا دروازه مخلوق دی نا کر سر کردان
آپی خلقت ساز یا آپی رزق رسال
تری سی چوهتر بیت نین خاتمی سنی کلام
جو یاری نال رسول دی کیتی رب تمام».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه و فرایض وارث و وظایف» است به زبان پنجابی منظوم. تقسیمات آن بر حسب «باب» است. پس از توحید «اول باب در بیان حقوق اربع»، و آخر باب در بیان مناسخه» در انجام «خاتمه فرایض» آمده است. همهٔ عناوین به زبان فارسی است. رسم الخط پنجابی تقریباً همانند اردو است. زیر حرف «یاء» هم دو نقطه و هم همزه می گذارد و بالای حرف «واو» اکثر جای‌ها نیز همزه گذاشته است. در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهای دینی و توضیحی و اشعار فارسی آمده است.

٥٤۰
۷۲۳

فرهنگ جهانگیری

[مراجع، لغت فارسی به فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : بیرونی: ۲۵×٦/٥، ۱٦/٥×۳/٥ سم. درونی: ۲٥ تا ۲۹ س ۱۷×۱۱ و ۲۰×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۳۲٥ ورق. ٦٥۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی سیاه و سرخ ضربی در غلاف پارچه‌یی سفید.

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز خفی، خوانا، روشن، رسم الخط فارسی، پخته، عنوانها و نشانها و سرفصلها و کلمات شواهد شنگرف و بعضی از آنها

لاجوردی ، قرن ۱۱ و ۱۲ ﻫ ق .

۵- کاتب : نام کاتب متن نیامده اما تاریخ کتابت آن «**۱۱۲۲ ﻫ ق**» است : «تمت الکتاب . . . سنهٔ هزار و یکصد و بیست و دو» . نام کاتب «**خاتمة الکتاب**» ، «**امان الله ابن ملا عبدالحلیم السینی**» ، تاریخ کتابت : «۱۲۳۲ ﻫ ق» و در اختلاف این دو تاریخ کتابت شک می توان کرد زیرا سبک کتابت و رسم الخط متن و خاتمه یکی است و همان «۱۱۲۲» که با حروف نوشته شده قطعاً تاریخ کتابت است .

۶- مؤلف : «**عضد الدوله جمال الدین حسین ابن فخر الدین حسین انجو متوفی اوائل قرن ۱۱ ﻫ ق**» ، نام تألیف : «**فرهنگ جهانگیری**» ، تاریخ تألیف : «**زهی فرهنگ نور الدین جهانگیر : ۱۰۱۷ ﻫ ق**» (رک : گنج بخش ، ج ۱ ص ۳۳۳-۳۳۸ ، ج ۲ ص ۳۲۰-۳۲۱) .

۷- آغاز : «آنکه بر لوح زبان ها نام اوست آن همی گوید اله این ایزدو آن تینگری دیباچهٔ فرهنگ خود از نام تو سازم تا هر ورق گیرد از آن صورت دیباج حمد بیحد و سپاس بیقیاس مرصانعی را سزاوار است که کاخ دماغ صدر نشینان محفل سخندانی را بنقوش خیالات رنگارنگ رشک ارژنگ مانی ساخت» .

۸- انجام : «جلوهٔ یاء تحتانی بیل بزبان عبری نام حق سبحانه و تعالی است ختم شد خاتمهٔ فرهنگ جهانگیری از مصنفات عضدالدوله جمال الدین حسین ابن فخر الدین حسین انجو در اسعد اوان یوم جمعه وقت چاشت بیست و دویم شهر جمادی الثانی در وطن زمیندار بدست فقیر پر تقصیر الراجی الی رحمة الله الغنی امان الله ابن ملا عبدالحلیم السینی سنهٔ ۱۲۳۲ اللهم اغفرله ولوالدیه ولجمیع المؤمنین» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «لغت فارسی به فارسی» است (رک : گنج بخش ، ج ۱ ص ۳۳۳-۳۳۸) . متن این نسخه در یک بخش جداگانه به تاریخ کتابت ۱۱۲۲ و خاتمه در بخش دیگر به تاریخ کتابت ۱۲۳۲ آمده است ، اما چون رسم الخط از یک کاتب است ، امکان دارد همان تاریخ ۱۱۲۲ درست باشد . در آخر متن نسخه (ص ۴۹۲) یک مثنوی کوتاه در ده بیت آمده است و بعد از مثنوی دعای اختتام کتابت است .

در گوشه و کنار صفحات یادداشتهای ادبی و توضیحات لغوی افزوده شده است. سهو القلم کاتب ندارد. در صفحهٔ اول یادداشتی که با مداد نوشته شده در معرف نسخه آمده. از صفحهٔ ۶۳۷ تا ۶۵۰ یک **«رسالهٔ عرفانی و تاریخی»** به خط شکستهٔ خفی و به زبان فارسی منثور و منظوم کتابت شده است. نام مؤلف و نام تألیف و تاریخ آن را نیافتم اما از **«میرزا سلطان محمد حیدر گورکان»** نام برده و در حقیقت این رساله برای او و برای بزرگداشت و خدمت به او تألیف شده است: «مزین دولت و مروح سریر سلطنت میرزا سلطان محمد حیدر گورکان مد الله تعالی ظلال عاطفته علی رؤوس المسلمین». نثر فارسی این رساله بسیار خوب و اشعار آن که شامل مثنوی کوتاه و قطعه و فرداست بسیار نغز است و همهٔ متن رساله یک چهرهٔ تاریخی را نشان می دهد و اینگونه شروع می شود:

— آغاز: «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی خلق الانسان من نطفة و جعله فی الارض خلیفة والصلوة بلا معدود . . . اما بعد بارباب عظام و اصحاب ذوی الاحترام مستورو مخفی نخواهد بود» و چنین انجام می یابد:

— انجام: «کیست شه آن شاه و خاقان زمان میرزا حیدر محمد گورکان
بارگاهش روضهٔ اسلام دین درگه او غیرت خلد برین
کارهای دینی و دنیا تمام بر مرادش باد یا رب والسلام
و قد فرغ من تسوید هذا الکلام بتوفیق ملک العلیم العلام».

نشان یک مهر در پایان این رساله و در جای های دیگر نسخه بوده که همهٔ آنها را عمداً محو و سیاه کرده اند. چند یادداشت دینی دارد از جمله یادداشتی دربارهٔ «هدیه در یوم النیروز» و «ربنا لک الحمد».

۲۹۰
۹۵۸

فصول عمادی

[دین، فقه، عربی، منثور]

۱- اندازه: —بیرونی: ۲۵×۱۸×۴/۵ سم. —درونی: ۲۵ س ۱۸/۵×۱۲ سم.

۲- اوراق: ۳۷۶ ورق. ۷۵۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ کشمیری ، آب رسیده ، ساییده شده ، جلد مقوایی و کاغذی ملون با عطف و گوشهٔ چرمی سرخ .

٤- خط : تحریر ، رسم الخط عربی ، سخت خوانا ، عنوان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ﻫ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : «شاه محمد صفی پوری» ، نام تألیف : «فصول عمادی» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در کناره‌ها و آغاز نسخه به خط تازه نوشته اند : «نام کتاب فصول عمادی میباشد» و «فصول عمادی از شاه محمد صفی پوری» . بر ورق ۸۹ (ص ۱۷۸) به زبان فارسی از کتابی به نام «فواید» از جد مؤلف شیخ الاسلام برهان الدین نام برده شده است .

۷- آغاز : ناقص است و از فصل الثالث والعشرون اینگونه آغاز می شود : «الکلام فی ذلک فی فصل ما یضع تعلیقة و فیه معرفة اسماء البلدان ثم حیلة المراء التی تزوج و یخاف ان لا یعطها من تزوجها الاموتم الاحکام المعطوف بعضها علی بعض بحرف اولحرف الواو و یندرج فیها حکم شروط الامر بالله . . . الفصل الرابع والعشرون فی تصرفات الفضولی» .

۸- انجام : ناقص است و اینگونه تا اواخر «الفصل الاربعون فی المتفرقات» ادامه دارد : «فی باب الرهن حیث لا یصح عندابی حنیفه و محمد رحمهما الله وان قصدا به افاد عقد الرهن لانه لا یملکان دفع العقد من طریق القول و فی فواید جدی (یعنی صاحب الهدایة) رحمة الله استأجر ارضا و شرط تعجیل الاجرة الی وقت الحصاد والدباس قال لا یفسد العقد کما فی البیع» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و به زبان فارسی و عربی است و بر «. ٤ فصل» است . فهرست تفصیلی آن در آغاز آمده و لیکن تا فصل ۲۳ از فهرست افتادگی دارد . این نسخه در لا بلای جملات عربی خود از زبان فارسی نیز استفاده کرده است . و هنگام بحث از مسائل فقهی ، همهٔ مآخذ و مراجع و اعلام رجال را به دست* داده است . در کنارهٔ صفحات یادداشتهای فقهی و مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» نیز دارد ، بارها چاپ شده است .

۶۱۰
۸۶۸

فواید الانسان

[طب، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۲۳×۱۴×۲/۵ سم. ــ درونی : ۱۵ س (در حدود ۱۲ تا ۱۴ بیت). ۱۴×۷/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۱۹ ورق. ۲۳۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، وصالی شده، کرم خورده، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌ای رنگ با عطف تیماجی سرخ رنگ، ضربی، منقش، ترنج و نیم ترنج.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، قرن ۱۰ هق.

۵- کاتب : «المبارک قنوجی»، تاریخ کتابت : «۱۰۱۱ هق» : «تمت الکتاب فواید الانسان بخط عبدالضعیف النحیف المبارک قنوجی بتاریخ بیست و پنجم ماه مبارک رمضان سنهٔ هزار و یازده».

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «دوایی»، «فدائی دوانی»، نام تألیف (تصنیف) : «فواید الانسان» تاریخ تألیف (سرودن) : «۱۰۰۴ هق=شده اسمش فواید الانسان»، در صفحهٔ ۲ و ۲۳۳ و ۲۳۴ چنین آمده است :

«شکر حق کو دوایی از دل و جان — که به نام خدایگان جهان
یاور خود چو بخت شه دیدم — نام آنرا ز شاه پرسیدم
داد پاسخ که مصر عیست روان — شده اسمش فواید الانسان
اسم و تاریخ هر دو فهمیدم — مصرعی کآن ز شاه بشنیدم»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، الله اکبر این چه حکمت و نعمت گوناگون است که حکیم ذوالجلال و منعم بی زوال عم نواله جل جلاله از نه سپهر و هفت کشور در نظر والا گهر خدایگان داور خدیوداد گر شاه شاهان . . . شاه جلال الدین محمد اکبر».

۸- انجام : «و هر چه بیان نشد که چه مزاج دارد از ترک ذکر آن اعتدال اراده

شده و در مرکبات هر جا وزن عسل مقرر نشده بقدر ضعف اجزا عسل اراده یافته و من الله التوفیق اولا و آخراً و ظاهراً و باطناً».

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه شامل الفاظ و کلمات طبی و اسامی داروها و نامهای غذاها و حلویات و شربت‌ها است که به طرزی بدیع و زیبا به نظم در آمده است و صنعت «موشح» را برای هر «لفظ» التزام کرده است. مثلاً لفظ «قرنفل» را عنوان قرار می دهد و برای ۵ حرف آن پنج بیت می سازد که آغاز هر بیت به ترتیب از حروف این لفظ آمده است:

ق قوت معده میدهد میخک یکدرم نیم شربتش بیشک
ر رفع غثیان وقی کند بدوا گرم و خشکست در دوم مأوا
ن نافع معده و دماغ و جگر دل ازو نیز می رباید فر
ل لبن تازه میخک مسحوق ناشتا باد افکند در بوق»

در آغاز یک مقدمهٔ نثر دارد و در انجام یک خاتمهٔ نثر. و در عهد جلال الدین اکبر پادشاه (۹۶۳-۱۰۰۴) سروده و به او تقدیم گشته است و به همین جهت با جمله «الله اکبر» آغاز می گردد و چند قطعه در آغاز نسخه به نام اکبر شاه موشح است:

نامش ز روی رفعت الله گفت اکبر
نام بزرگ شاهم از هر چه هست برتر»

همهٔ ابیات موشح این نسخه بروزن «فاعلاتن مفاعلن فعلن» از مزاحفات بحر مسدس خفیف است و جمعاً ۳۰۰۰ بیت دارد:

فکرتم چون بامر اکبر شاه گشت بر نظم این گهر آگاه
وقت خود را به سال پروردم از گهر سه هزار پروردم
از غذا و دوای خلق جهان جمع کردم فواید انسان»

در آغاز و انجام و لابلای این نسخه یادداشت‌های ادبی و توضیحات طبی و نشان مهرهای فراوان دارد و چند بار دست به دست گشته از جمله این یادداشت: «بتاریخ ۱۹ شهر رجب المرجب سنهٔ ۱۰۴۹ قبله گاهی بقصیر (بحقیر) مرحمت نمودند مالکه الله یار»، و این نشان دو مهر: «غلام شاه جهان شاه الله یار ۱۰۲۱ ه ق»، «از جان غلام حضرت شاه جهان حاجی

سنهٔ ۱۰۴۳». این نسخه ظاهراً تاکنون چاپ نشده و نسخه‌یی نادر الوجود است.

۲۹۰
―
۹۹۶

فواید سمرقندی

[دین، فقه، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۳۰/۵×۲۱/۵×۲ سم. — درونی: ۲۳ س ۲۲×۱۳/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۴۰ ورق. ۲۸۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ و خاکی.

٤- خط : نسخ جلی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۱ ه ق.

۵- کاتب : **«فقیر الیاس ولد میان اسمعیل»**، تاریخ کتابت ندارد. در صفحهٔ آخر چنین آمده است: «تمت تمام شد هذه الکتاب فی الیوم الاربعا فی وقت الزوال فی التاریخ الخامس عشر شهر ربیع الاخر کاتبه فقیر الیاس ولد میان اسمعیل خاکپای جمیع استادان ساکن... ابراهیم خان هوت».

٦- مؤلف : **«محمد بن باباء المشتهر بکلان المفتی بسمرقند»**، نام تألیف: **«فواید سمرقندی»**، تاریخ تألیف معلوم نشد: «و بعد میگوید احقر عباد الله خوشه چین خرمن علماء ذوی الانتباه محمد بن بابله المشتهر بکلان المفتی بسمرقند... در علم فقه بعضی از مسائل متداوله... جمع کرده شد... و تسمیه کرده شد آنرا بفواید سمرقندی».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی فضل الانبیاء علی جمیع الخلائق و سیر العلماء فی شرایعهم بمنزلة الوثائق و جعل بفضله و کرمه لسانهم جاریا فی بیان الحقایق و اعطی لهم القدرة الکامله فی کشف الرموز والدقائق».

۸- انجام : «پس هرگاه علم شاهد که مات است علم شد بثبوت ملک وارث بضرورت انتقال پس حاجت نباشد بقول شاهد که و ترکه میر اثاله است چون قاضی دانسته است موت مورث و انتقال زوال ملک او را والله تعالی

اعلم صحح ط» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی در موضوع «فقه» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و به فتاوی فواید سمرقندی شهرت دارد . تقسیمات آن بر اساس «فایده» و «واقعة الفتوی» و «کتاب» و «نوع» و «شرط» است . نسخهٔ خطی فراوان دارد و چندین بار چاپ شده است . این نسخه از لحاظ خط و کاغذ و حواشی و یادداشت و فهرست مطالب ارزنده است . در آغاز ۵ صفحه یادداشت فقهی و فهرست مطالب متن و نشان مهر دارد . بدین شرح : «بهردو جهان شد استاد فتح محمد» و «از لطف الهی شد فتح محمد» و «فتح محمد» . در پایان نسخه تاریخ کتابت را به خط تازه «۱۱۳۷ هـ ق» نوشته اند و این یادداشت فروش نسخه هم خواندنی است : «باعث تحریر آنکه این کتاب فتاوی سمرقندیه من شاه محمد قریشی یعقوب خیلی واله بر ملا فتح محمد ولد میان مرحوم نور محمد کندی واله بمقابلهٔ دو صد روپیه نقد رائج الوقت در وقت قحط سالی فروختهام سنهٔ ۱۲۲۰» .

فواید فیروز شاهی

۲۹۰ و ۸۹۰
۷۱۸

[دین و ادب ، فقه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۳×۹×۵ سم . — درونی : ۱۳ س ۹×۵ سم .
۲- اوراق : ٦٦٤ ورق . ۱۳۲۸ صفحه .
۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ تاشکندی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی باعطف پارچهیی کبود رنگ .
٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها و جملات شواهد شنگرف ، قرن ۱۰ هـ ق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
٦- مؤلف : «شرف بن محمدن العطاسی» ، نام تألیف : «الفواید فیروز شاهی» ، تاریخ تألیف : «در عهد ابوالمظفر فیروز شاه ۷۵۲-۷۹۰هـ ق» . در صفحهٔ ۱ و ۲ اینگونه آمده است : «قال العبد الضعیف . . . شرف بن محمد العطاسی اردت ان افاد

المسلمین المبتدین المسافرین فواید فی الدین جمعت لاجل ذلک من العلوم اقوال علماء المجتهدین . . . من کتب المحققین . . . بالعبارة الفارسیه و سمیت الفوائد فیروز شاهی . . . و پادشاه عالم . . . ابوالمظفر فیروز شاه سلطان را قبول حضرت خودگردانید (رک : مخطوطات شفیع ، ص ۳۰۵ ، مخطوطات شیرانی ، ج ۲ ، ص ۲۹۷) .

۷- آغاز : «الحمدلله الحمید الحنان الذی خلقنا من الانسان و انطق السنتنا بالبیان و البرهان و جعلنا من امة نبی آخرالزمان الموصوف بالخلق العظیم فی القرآن».

۸- انجام : «زهی نیت تعلیم و افادت فواید علوم که از کتب التقاط گردد این مجموعه که بخطاب شهر یار معظم گردانید بر سبیل هدیه بحضرت شاه جهان پناه عرضه داشت تا بکرم الّه بعین عنایت بادشاه ظل الله منظور گردد و مقبول آید مؤمنان را عرض انتساخ و استفاده بیفزاید و ثواب جمیل و ثمرات جزیل یابد و دربارگاه همایون لازال عالیا مدخر گردد و ارجوان یغفرالله و یقضی حاجتی لانه علی ما نشاء قدیر تمت» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه و آداب و رسوم اجتماعی و آیین زندگی و عقاید دینی و معلومات همگانی» است و می توان آنرا یک «دایرة المعارف دینی» گفت . بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت و به زبان فارسی روان و مفهوم تألیف شده است . نسخه‌یی است ارزنده و نادر الوجود . سهوالقلم کاتب ندارد . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «قسم» و «فصل» است و جمعاً یک «مقدمه» و «۱۱۵ باب» و «یک خاتمه» دارد و هر باب چند فصل و هر فصل دارای عنوانهای دیگر است . مؤلف در این قطعه اشارت به ابواب کرده است :

کتابم را کسی ابواب اگر خواهد شمارد
بگوکن ضرب‌ی دری و هی در جیم یارا = (۱۰×۱۰=۱۰۰ و ۳×۵=۱۱۵)
وگر تو بهرهٔ گیری از این تألیف داعی شو
بکن از بهر ایزد را دعای نیک یارا

باب اول در علم و جهل و باب یکصد و پانزدهم در احکام آخرت . فهرست کتاب در ۲۲ صفحه در مقدمه آمده است . در گوشه و کنار صفحات بعضی

یادداشتهای توضیحی آمده است از جمله رساله‌یی در دو صفحه در بیان «قسمت زمین و غرض دنیا» و «دعای درد ناف» در آغاز به خط تازه کتابت شده است. نشان دو مهر دارد: «خواجه نجم الدین الحسینی ۱۱۱۰» (ص ۹۹٤)، نشان مهر دیگر خوانده نشد. مؤلف شاعر بوده و اشعاری در مقدمه دارد.

۲۹۰
۹۱۳

قاموس البحرین

[دین، کلام، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۵/۲۸×۵/۱۸×۳ سم. —بیرونی: ۲۰ س ۲۳×۱۳ سم.

۲- اوراق : ۱۱٤ ورق. ۲۲۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، کرم خورده، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و کاغذی با عطف و گوشهٔ چرمی سرخ رنگ، نام جلد ساز روی جلد داخل ترنج آمده است: «عمل ملا محمد نعیم صحاف ۱۲۷۰».

٤- خط : تعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها جلی سیاه.

۵- کاتب : نام کاتب: «ابو علی محمد بن ابی الفضل بن محمد المفتی»، تاریخ کتابت ندارد: «ابو علی محمد بن ابی الفضل بن حد المفتی الله تعالی اعلم باشد» (رک: ٦—مؤلف). ظاهراً این نسخه به خط مؤلف و تاریخ کتابت، همان تاریخ تألیف است.

٦- مؤلف : «محمد ابو الفضل محمد یدعی حمید مفتی»، نام تألیف: «قاموس البحرین» تاریخ تألیف: ۸۱٤ ه‍ ق؛ در صفحهٔ ۳ و ۵ و ۲۱۵ اینگونه آمده‌است: «باز می نماید ضعیف مفتقر بحضرت غنی قوی محمد ابوالفضل محمد یدعی حمید مفتی... این کتاب منقول از دو بحر ذاخر است اعنی معالم و صحایف... مشتمل مذهب متقدمان و آراء متأخران است این کتاب را قاموس البحرین نام نهاد... و قد وقع الفراغ من تألیف هذا الکتاب بعون الوهاب فی التاسع من ربیع الآخر سنة اربع عشر و ثمانمائة».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، رب یسر و تمم بالخیر حمد و سپاس موفور و

شکر و ثناء نا محصور مرصانع قدیم و واجب حکیم را تعالی شأنه و تعاظم سلطانه که حصول ازهار محدثات در بوستان وجود از تنفس لواقح حکمت اوست».

۸- انجام : «و کمال حکمت الٰهی ما توقیر قدرت باهمال این اکمال رخصت نمی دهد فان فی قدرت الله تعالی و رحمته لا یضیق علیه الامر فی شیٔ مما الجری هذا المجری و لیکن هنا آخر هذا الکتاب والحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سیدنا محمد و آله اجمعین و قد وقع الفراغ من تألیف هذا الکتاب بعون الوهاب فی التاسع من ربیع الآخر سنهٔ اربع عشر و ثمانمایة».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «علم کلام و ماهیت این و فواید آن» است به زبان فارسی. نسخه‌یی ارزنده و ظاهراً به خط مؤلف است و از خط تعلیق و کاغذ سمرقندی آن نیز این ادعا تأیید می شود. تقسیمات آن بر حسب «مقدمه» و «قانون» و «مقاله» و «بحث» و «فصل» و «ضابطه» و «تمهید» و «خاتمه» است. فهرست مطالب آن در ۶ صفحه (از صفحهٔ ۵ تا ۱۰) در آغاز آمده است. نثر فارسی آن روان و محکم و منسجم و آمیخته با آیات قرآنی و احادیث نبوی و جملات و کلمات عربی است. رسم الخط به قرن ۸ و ۹ ه‍ ق می رود. حرف «پ، چ، گ» مانند «ب، ج، ک» است. کلمات «که، چنانکه بدانکه» مانند «کے، جنانک، بدانک» است. زیر حروف «ی» دو نقطه است. گاهی کلمهٔ «می» از فعل جدا کتابت شده است، کلمهٔ «به» در اسم و فعل به کلمهٔ بعد از خود چسبیده است. همهٔ کلمات مشکل و آیات قرآن و احادیث جملات عربی معرب است. بعضی جای‌ها جملاتی را خط زده‌اند و در گوشه و کنار و آغاز و انجام نسخه یادداشتهای دینی و توضیحات لغوی و شروح مباحث کلامی به زبان عربی و فارسی آمده است و این یادداشتها ارزنده است. مهر «کتب خانهٔ مولانا فضل حق صاحب کری شعوری ضلع دیره اسمعیل خان» و «مهر کتب خانهٔ رشیدیه» دارد. یک نسخهٔ طبی و چند مکتوب به نام «ملا کار جلال الدین» دارد.

قاموس المحیط والقابوس الوسیط الجامع لماذهب من کلام العرب شماطیط یا ترجمهٔ قاموس اللغة

۰۳۰
۶۶۲

[مراجع ، لغت ، عربی به فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۳۱/۵×۱۲×۵ سم . ـ درونی : ۱۹ س ۲۴×۱۳/۵ سم .

۲- اوراق : ۴۶۴ ورق . ۹۲۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی، آب رسیده ، اندکی ساییده شده، جلد مقوایی و چرمی و ضربی و ترنج دار .

۴- خط : نستعلیق و ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، الفاظ و جملات شواهد شنگرف و معرب (مشکول) ، بالای بعضی از الفاظ خط افقی شنگرف کشیده شده ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «مجد الدین ابو طاهر محمد بن یعقوب الفیروز آبادی الشیرازی متوفی » ، نام تألیف : «القاموس المحیط والقابوس الوسیط الجامع لماذهب من کلام العرب شماطیط» معروف به «قاموس اللغة» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک: فهرست کتابهای چاپی عربی ، تألیف خان بابا مشار ، ص ۶۹۵) .

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد : «مصادر و غیر مصادر آورده شده است و غیر مصادر از مشتقات بعضی را ذکر رفته و بعضی را به ذکر مصادرآن کرده و هرمصدری که آخر او حرف اصلی نباشد او را دریکی از سه باب باید جست یا باب آخر الالف و یا باب آخر تاو یا باب آخر نون همچودعوی و شده و عرفان و مراد به مصدر آن است که معنی پارسی او را چنان اداتوان کردکه در آخر آن دال و نون و یا تا ونون باشد» .

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد : «مع العین من المصادر ینع و ینوع رسیده شدن میوه ، غیر المصادر یرقوع گرسنگی سخت ینبوع چشمهٔ آب ینابیع جمع یدع بسکون دال که در قرآن آمده است که یوم یدع الداع در اصل

یدعو بوده است» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «لغت، عربی به فارسی» است . نام نسخه را در متن نسخه نیافتم اما از مطالعهٔ آن چنان برمی آید که ترجمهٔ «قاموس اللغة» فیروز آبادی باشد . از آغاز و انجام ناقص است . تقسیمات آن بر «مصادر» و «غیر مصادر» است یعنی شناخت «مصدر» هر کلمه اساس کار مؤلف بوده است پس از آن بر حسب حرف اول و آخر تقسیم بندی شده است بدین شرح که حرف اول لغت را «باب» و حرف آخر را بالفظ «مع» نشان داده است ، مثلاً : «هدی» را در «باب الهاء مع الیاء» می توان یافت . ترجمهٔ فارسی لغات ارزنده و زیبا و جالب است . الفاظ عربی را در بعضی جای‌ها با ذکر فتحه و ضمه و کسره و دیگر ضوابط املایی و انشایی ذکر می کند ، چنان که «کافر» را اینگونه معنی کرده است : «کافر» : پوشاننده و ناگرونده و آن که بر بالای زره جامه پوشیده باشد و جوی بزرگ و رود خانهٔ بزرگ و برزگر و شب تاریک . در صفحات آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهایی دارد و این جمله دربارهٔ نام نسخه : «نام کتاب هذا قاموس می باشد» .

۶۱۰
―――
۹۶۷

قانون

[طب ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۶/۵×۱۷×۲/۵ س‌م . -درونی : ۲۳ س ۲۱/۵×۱۲ س‌م .

۲- اوراق : ۱۲۴ ورق . ۲۴۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ هراتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ پوسیده ، ضربی ، منقش (ترنج و نیم ترنج) .

۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، سخت خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه‌ق .

۵- کاتب : «غلام عمر» ، تاریخ کتابت ندارد : «تمام شد کتاب قانون الشفاء بتاریخ ششم شهر ذی الحجه بوقت ظهر بروز یکشنبه از خط احقر العباد خادم

الطلبه غلام عمر بعون الملک الوهاب با تمام رسید» .

قاریا برمن مکن چندین عتاب گر خطایی رفته باشد در کتاب

آن خطای رفته را تصحیح کن از کرم والله اعلم بالصواب» .

۶- مؤلف : «ابو علی سینا متوفی ۴۲۸ هـ ق»، نام تألیف : «قانون الشفاء»، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : ۹ــ چگونگی) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الفن الاول من الکتاب الاول فی حد الطب و موضوعاته من الامور الطبیعة یشتمل علی ستة تعالیم الفصل الاول من التعلیم الاول من الفن الاول من الکتاب الاول من کتاب القانون فی حد الطب» .

۸- انجام : «الفصل الحادی والثلثون . . . انا فی علة الشیخ لا یتحری نقص الخلط کله بل یترک منه شیئا تحلله الحرکة الشحنة لیلا یحلل من الرطوبة الغریزیة فلیکن هذا القدر من کلامنا المختص فی الاصول الکلیة لصناعة الطب کافیا و لنا حد فی تصنیف کتابنا فی الادویة المفردة مستعین الکبیر» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی و در موضوع «طب» است و تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «فن» و «فصل» و «تعلیم» و «جمله» است و ظاهراً این فن اول کتاب قانون ابو علی سینا است در تشریح و اسامی بیماری های اعضای انسانی و شناخت و معالجه و مداوای آنها. در صفحهٔ اول و آخر نوشته اند : «کلیات قانون» . چند نشان مهر دارد از جمله : «جمال الدین حسین قطبی ۱۲۳۶» . مالک این بوده و «اللهم بارک علینا بالاحمد العلی» که مالک دیگر نسخه بوده و زیر مهر نوشته : «المهر مالک الکتاب احمد علی صاحب» . چند اشکال هندسی در کنارهٔ صفحات به شنگرف و یک یادداشت طبی به زبان فارسی در آخر آمده است .

۸۹۰
۶۱۷

قرآن

[دین، ترجمه و تفسیر، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ــبیرونی : ۳۰×۱۹/۵×۳/۵ سم ــدرونی : ۱۴ س (متن قرآن) و ۱۴ س ترجمهٔ زیر نویس فارسی) . ۲۱×۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۴۲۲ ورق . ۸۴۴ صفحه .
۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری، وصالی شده، جلد مقوایی و پارچه‌یی کبود رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی سرخگون .
٤- خط : ثلث خوش (متن قرآن) نستعلیق شکسته آمیز (زیر نویس فارسی)، خوانا، روشن، پخته، زیر نویس‌ها و سر جزوها و اختلاف قراآت شنگرف و لاجوردی در دو صفحهٔ آغاز نقاشی و کتیبه‌یی زیبا . نشان آیات دایره‌یی زرین، جدولهای کنارهٔ صفحات ٤ خطی شنگرف و لاجوردی و زرین، قرن ۱۱ ه‍ ق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
٦- مؤلف : «الله جلاله و عظمت نواله»، نام مترجم و مفسر نیامده است.
۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله رب العالمین آغاز میکنم به نام خدای سزای پرستش نیک بخشنده بوجود و حیات بخشاینده بر ایشان بحق محافظت از آفات هر ثنا و آفرین که از ازل تا ابد معلوم و موجود باشد و هست و خواهد بود جمله آن مر خدای را که آفریننده و پرورنده بهمه عالمیان از ملایکه و جن و مانند آن» .
۸- انجام : «فی صدور الناس . من الجنة والناس . درسینهای آدمیان از جنیان و آدمیان» .
۹- چگونگی : این نسخهٔ شامل متن قرآن کریم و ترجمهٔ فارسی تحت اللفظی آیات و شرح و تفسیر فارسی بعضی نکات و نقل اختلاف قراآت درکنارهٔ صفحات است . ترجمه و تفسیر فارسی به «سبک خراسانی» می ماند و بعضی آیات و کلمات قرآنی به زبان عربی تفسیر و شرح شده است .

۲۹۰
۶۲۳

قرآن

[دین، زیر نویس و تفسیر، فارسی، منثور]

۱- اندازه : بیرونی : ۲۰×۱۳×۶ سم . درونی : ۹ س (متن قرآن) . ۹ س (ترجمهٔ زیر نویس فارسی) ١٤×٦/٥ سم .
۲- اوراق : ٦٤٤ ورق . ۱۲۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سمرقندی ، دودزده ، پوسیده ، رسم الخط فارسی ، سابیده شده ، کرم خورده ، جلد چرمی و مقوایی پوسیده .

٤- خط : ثلث خوش (متن قرآن) نستعلیق شکسته آمیز خوش زیر نویس ها و تفسیرها و یادداشتهای میان سطرها و کنارههای صفحات . زیر نویس های فارسی و عنوان‌ها و نشانها شنگرف ، جدول های ٤ خطی کنارهٔ متن سیاه و زرین ، قرن ۱۰ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : «الله جل جلاله»، مفسر و مترجم معلوم نشد .

۷- آغاز : «سورة الفاتحه مدنية وهی سبع آية ، بسم الله الرحمن الرحیم ، بنام خدای سزای پرستش نیک بخشنده بر خلق» .

۸- انجام : اوراق به هم چسبیده و تا سورهٔ التین (آیهٔ سوم) ادامه دارد .

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ زیر نویس فارسی و ترجمهٔ تحت اللفظی آیات قرآنی و تفسیر و توضیح و تأویل آنها بسیار ارزنده است . حواشی و یادداشتهای کنارهٔ متن قرآن از تفسیر های گوناگون قرآن در دوران‌های مختلف ثبت شده است، و در بعضی جای‌ها اسامی آنها را به دست داده است. مثلاً در صفحهٔ ۹۲۳ گوید : «در کشف الاسرار شیخ الاسلام انصاری قدس سره میفرماید» و «در جواهر التفسیر» و «فی المثنوی» و در «صحیح بخاری» و نیز اسامی رجال را می آورد . آنچه در کنارهٔ متن قرآن به صورت تفسیر و تأویل آیات قرآنی آمده ، اگر جداگانه استنساخ گردد یک تفسیر قرآن به فارسی روان و ساده به دست خواهد آمد و می توان اینگونه «تفسیر» را «نقد تفسیر» خواند زیرا نظرات ارزنده و معتمد و مطمئن بیان داشته شده است اما افسوس که مترجم و مفسر ناشناخته ماند .

قرآن

۲۹۰
۷۷۳

[دین، علوم قرآنی، ترجمه و تفسیر واختلاف قرآآت و تجوید به فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ٣٤×١٢/٥×٤/٥ سم . — درونی : ۱۹ س (متن قرآن) ۱۹ س

(ترجمه و زیر نویس) ۱۳×۲۶/۵ سم (متن و ترجمه) ۱۹×۳۲ سم. (متن و حاشیه).

۲- اوراق : ۲۷۸ ورق. ۵۵۵ صفحه.

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی با عطف و گوشهٔ تیماجی سرخگون، منقش ترنج و نیم ترنج بر جسته (درون و بیرون جلد).

٤- خط : نسخ خوش (متن قرآن) و نستعلیق شکسته آمیز خوش خفی (ترجمه و تفسیر و زیر نویس) خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها و زیر نویس‌ها و جملات و کلمات شواهد شنگرف، جدولهای ۲۰ تا ٦ خطی چهار رنگ (لاجوردی و زرین و شنگرف و سیاه) در آغاز و انجام چهار لوح کامل در زمینهٔ لاجوردی و زرین و سبک هراتی، در آغاز هر جز و منقش و اسلیمی و کتابه‌یی به سبکی بدیع و زیبا و مختلف در سر جزوها و رکعات و حزب‌ها و سجده‌ها و وقف‌ها ترنج‌های زیبا، نشان آیه‌ها مدور زرین چهار نقطهٔ لاجوردی و یک نقطهٔ شنگرف درمیان با چار خط، در آغاز هر سوره کتابه و گل و بوته نگاری هنری و جالب، سبک نقاشی اصفهانی و هراتی، قرن ۱۰ ه‍ ق:

۵- کاتب : «**علی اکبر بن محمد الحسنی الاصفهانی**»، تاریخ کتابت ندارد، در صفحهٔ ۵۳٦ اینگونه آمده است: «بسم الله الرحمن الرحیم، این مصحف مجید بتوفیق الله تعالی بچهل و چهار قواعد با تمام رسید از آن جمله چهل قاعده مغفور مرحوم نجم الدین محمد بن آدم الخوارزمی و چهار قاعده را تراب آستان اهل الله علی اکبر بن محمد الحسنی الاصفهانی با تمام رسانید که هر کس تلاوت کند این ضعیف را بفاتحهٔ خیر یاد آورد».

٦- مؤلف : الله جلت عظمته.

۷- آغاز : سورة الفاتحه.

۸- انجام : سورة الناس.

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ تذهیب و نقاشی و خط و ترجمه و زیر نویس و تفسیر فارسی و بیان اختلاف قرآت و تجوید و شرح خواص ادعیه

و حروف و الفاظ و مقطعات قرآن بسیار ارزنده است . و به ترتیب این مطالب در آغاز و انجام این نسخه آمده است : ۱- رموز القراء (ص ۹) ، ۲- اسامی مختلف قرآن (ص ۱۲-۱۷) ، ۳- اسامی سوره‌ها ، ٤- عدد آیات . ۵- عدد کلمات و حروف (ص ۵۳٤) . ٦- دعاء آغاز کلام الله . ۷- دعای آغاز هر سوره (ص ۵۳۵) . ۸- چهل و چهار قواعد قرآن (ص ۵۳٦) . ۹- دعای ختم قرآن (ص ۵٤۱) . ۱۰- علامات وقف (ص ۵٤٦) . ۱۱- تقسیمات قرآن به «هفت سبع» . ترجمه و زیر نویس فارسی در این نسخهٔ قرآن «سبک خراسانی» دارد . سبب نزول آیات را بیان می دارد ، در توضیح اختلاف قراآت ، اسامی قراء را می آورد و این مبحث به زبان عربی است . ۲ حاشیه دارد : حاشیهٔ اول اختلاف قراآت ، حاشیهٔ دوم سبب نزول آیات ، ترجمهٔ فارسی در متن درمیان سطرها آمده است . اینک نمونهٔ ترجمهٔ فارسی : «مسلمین : گردن نهندگان بسم الله الرحمن الرحیم : بنام خدای بزرگ بخشایش همیشه بخشنده (همه جا) . راجعون : باز گردانیدگان . ولن تبلغ الجبال طولا : و هرگز نرسی کوهها را بدرازی . ملائکه : فریشتگان» . حروف «پ چ ، گ» همانند «ب ، ج ، ک» است ، و اینک سبب نزول آیهٔ سوم از سورة النساء : «سبب نزولش آن بود که اولیا در مال یتیمان تصرف ناشایسته می کردند مثل آنکه گوسفند لاغر خود را در رمهٔ ایشان سرداده در عوض او گوسفند فربه و بزرگ می‌گرفتند و می‌گفتند «شاة بشاة» حق سبحانه و تعالی این آیه فرستاد : «ولا تتبدلوا الخبیث بالطیب» .

۲۹۰
۷٦۰

قرآن

[دین ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰×۱۲×٤ سم . — درونی : ۱۵ س ۱٤/۵×۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۳۵٦ ورق . ۷۱۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی تیره رنگ بخاری ، اندکی وصالی شده ، اندکی آب رسیده ، جلد

منقش و مذهب و آیینه کاری و منبت کاری، عطف چرمی سرخگون و شیرازه دار.

۴- خط : ثلث خوش، معرب، خوانا، روشن، پخته، علامات و نشانها و رموز شنگرف، نشان آیه‌ها مدور و درمیان آن‌ها نقطهٔ شنگرف و در کنارهٔ آنها چهار نقطهٔ لاجوردی، جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن سیاه و لاجوردی و جدولهای دو خطی کنارهٔ صفحات ۲ خطی سیاه، دولوح در زمینهٔ لاجوردی و زرین و گل و بوته نگاری، در فواصل همه سطرها و آیه‌ها نقاشی‌های دندان موشی و زرین، در ۵ جا کنارهٔ صفحات نقاشی لاجوردی و گل و بوته نگاری زرین، سر سوره‌ها و سرسجده‌ها و سراحزاب و سر نصف‌ها و سر جزوها و دیگر نشان‌ها همه ترنج و نیم ترنج و کتیبهٔ زیبا و خوش نقش.

۵- کاتب : **«علی محمد ابن کاتب نور احمد»**، تاریخ کتابت: **«۱۲۴۸هق»**: «اتمام قرآن مجید و فرقان حمید از دست فقیر حقیر پرتقصیر علی محمد ابن کاتب نور احمد مرحوم یوم دو شنبه ششم رمضان سنهٔ ۱۲۴۸».

۶- مؤلف : الله جل جلاله.

۷- آغاز : «سورة الفاتحة مکیة فی قول علی سبع آیة، بسم الله الرحمن الرحیم، الحمدلله رب العالمین».

۸- انجام : «من الجنة و الناس دعای ختم قرآن صدق الله العلی العظیم و صدق رسوله النبی الکریم و نحن علی ذلک من الشاهدین و الحمدلله رب العالمین».

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ خط و کتابت و نقش و تذهیب ارزنده است. و به سبک هراتی می رود، باوجود اینکه ترجمهٔ فارسی ندارد اما در گوشه و کنار صفحات بعضی اشارات فارسی دارد، مثلاً بشمار عدد آیتها یا اینکه «کاتب» هر چه را دربارهٔ خود نوشته به فارسی است (رک: ۵- کاتب).

۲۹۰
۷۸۰

قرآن

[دین، علوم قرآنی، زیر نویس و حواشی فارسی، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی: ۲۰×۱۲/۵×۵/۵ س م. - درونی: ۲۲ س (۱۱ س متن

قرآن ۱۱ س زیر نویس فارسی) ۱۴/۵×۸ س‌م .

۲- اوراق : ۵۷۸ ورق . ۱۱۴۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، جلد مقوایی و چرمی ، منقش مذهب برجستهٔ بسیار عالی ترنج و نیم ترنج و سروی (رویهٔ بیرونی و درونی) ، سبک نقاشی اصفهانی ، شیرازه دار . روی عطف نام مالک نسخه اینگونه آمده : «حمایل شریف مترجم فارسی ، انک لتلقی القرآن من لدن حکیم علم ، ملکیته حکیم مولوی اجل حافظ محمد یار خان اوان (اعوان) صاحب ۱۳۳۸هق» .

۴- خط : نسخ خوش (متن قرآن) و خط نستعلیق خوش خفی (ترجمه و زیر نویس فارسی) . پخته ، رسم الخط ایرانی (اصفهانی) ، هفت نوع لوح مذهب و منقش در آغاز هفت منزل ، سر سوره‌ها و سر جزوها و سر رکعات و سجدات کتابه‌ها و ترنجهای تمام مطلا و منقش بعضی از صفحات گل و بوته نگاری تمام زرین و مطلا ، میان سطرها و در فواصل متن و زیر نویس و کنارهٔ بیرونی صفحات ، جدولهای ۳ خطی سیاه و زرین و جدولهای هفت خطی لاجوردی و زرین و سیاه ، نشان آیه‌ها مدور یک خطی و تمام مطلا ، در فواصل سطرهای حاشیه نقاشی دندان موشی مطلا ، قرن ۱۲هق .

۵- کاتب : **«امام بخش عطار خوشنویس»** (متن قرآن) ، **«میان فضل الله ترجمه نویس»** ، نام نقاش **«مانی ثانی»** ، (زیر نویس فارسی) ، تاریخ کتابت : **«۱۲۲۱هق»** ، در صفحهٔ ۱۱۴۶ چنین آمده است: «این نسخهٔ شریفهٔ صحیحهٔ معظمهٔ مترجمهٔ مطلا مجلا بدستخط تقوی شعار امام بخش عطار خوشنویس و استاد با ارشاد میان فضل الله ترجمه نویس و مطالعهٔ لامعهٔ حافظان جید و قاریان مستد و کارستان نقاشان و جدول کشان مانی ثانی از اهتمام مالا کلام وجد و جهد این فقیر . . . بندهٔ حفیظ الدین خلف الصدق شیخ محمد صالح . . . فی شهر ذالحجة الحرام سنة الف و مائتین واحدی و عشرین هجری مقدس آراسته و پیراسته گردید . . .

این نامهٔ حق که هست قرآن / حرز دل و جان و دین و ایمان
سالی که شده رقم چه احسن / گو مصحف دلپذیر با جان»

۶- مؤلف : الله جلت عظمة ، نام مترجم فارسی معلوم نشد.

۷- آغاز : سورة الفاتحه.

۸- انجام : سورة الناس.

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ خط و نقش و تذهیب و طلا کاری و ترجمه و زیر نویس فارسی و اسباب نزول آیات در نوع خود بی نظیر است. در آخر نسخه آمده که مدت دو سال وقت صرف شد تا این قرآن شریف خوشنویسی و ترجمه نویسی و حاشیه نویسی و نقاشی و تذهیب گردید. در آغاز یک یادداشت دارد که: «الحمدلله رب العالمین هذا القرآن المجید و الفرقان الحمید فی ید الحافظ محمد یار بن ملک خان بیگ بن فتح خان بن برخوردار خان ابن نیک خان قوم ادلیال بطن من اوان مولده قریهٔ مهوریان واله یتصل بجبل سون سکسیر من مضافات شاه پور (سرگودها) و مقامه بجوبلی بهادر شاه من مضافات جهنگ مگهیانه اشتراه بحمدالله بخمسائة ربیة فی سنة ۱۳۳۷ هـ ق ۱۲۹۷ هـ ش من بلدة امرتسر». یک یادداشت دعایی در صفحهٔ آغاز، دعای ختم قرآن (ص ۱۱۰۷). رسالهٔ تجوید و خواص حروف و شمارهٔ کلمات و حروف و آیات و سوره‌ها و دیگر خصوصیات قرآن (ص ۱۱۱۰ تا ۱۱۴۴). گزارش کتابت و نقاشی قرآن و تاریخ کتابت و نام کاتب و بانی آن (از صفحهٔ ۱۱۴۵ تا ۱۱۴۸). و در انجام این ابیات:

«تاریخ ختم کلام الله.

این نامهٔ حق که هست قرآن / حرز دل و جان و دین و ایمان
سالی که شده رقم چه احسن / کو مصحف دلپذیر با جان
بر ساعی و داعی اش همیشه / بادابرکات خواندن آن
مقصود و مراد دین و دنیا / درکیسه و مشت و جیب و دامان
آمین آمین بحق احمد / این جمله دعا قبول سبحان»

در ترجمهٔ فارسی این نسخه امتیازاتی هست از جمله کوشیده شده که همه ترجمه‌ها به فارسی سره شود؛ مثلاً: «ان الله فالق الحب و النوی یخرج

الحی من المیت و یخرج المیت من الحی : بدرستی که خدا بر آرندهٔ دانه است و برگ بیرون میکند زنده را از مرده و بیرون آرنده مرده را اززنده .

۲۹۰
۸۲۷

قرآن

[دین ، علوم قرآنی ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۲/۵×۲۰×۹ سم . —درونی : ۲۱سم×۱۱/۵ سم .
۲- اوراق : ۷۲۱ ورق . ۱۴۴۲ صفحه .
۳- کاغذ : نازک براق خاکی تیره رنگ کشمیری ، جلد مقوایی منقش و گل و بوته نگاری با عطف چرمی قهوه‌یی . نقاشی روی جلد زیبا و هنری و به سبک کشمیری است. این جلد دارای چفت یا قلابی نقره‌یی بوده که پس از قرائت آنرا قفل می کرده‌اند و لیکن آنان که به عمد و یا به طمع نقره بوده‌اند، چفت را شکسته و ربوده‌اند ! در فواصل صفحات یک کاغذ زر ورق (کاغذ مومی) تعبیه شده است .
۴- خط : نسخ ، خوش، زیبا و عالی ، در آغاز سورة الفاتحه ۲ لوح ، در آغاز سورة البقرة یک سر لوح و صفحهٔ اول و دوم همین سوره منقش و میان سطرها نقاشی دندان موشی ، در آغاز سورهٔ بنی اسرائیل دو سر لوح . در انجام قرآن (سورة الخلق و سورة الناس) ۲ سر لوح ، در آغاز سوره‌ها کتابه‌های هنری در زمینهٔ طلایی و لاجوردی ، سر سوره‌ها و سر سجده‌ها و سر حزب‌ها و سر جزوها و سر رکعت‌ها ترنج‌های تاجدار و مکلل ، نشان آیات دوایر مطلا ، نشان وقف و وصل و دیگر مطالب شنگرف و مذهب . میان سطرها جدولهای ۲ خطی سیاه و زرین و نقاشی دندان موشی مطلا ، در کنارهٔ متن جدولهای ۹ خطی چهار رنگ لاجوردی و سیاه و سرخ و زرین ، در کنارهٔ بیرونی صفحه‌ها جدولهای ٤ خطی و ۳ خطی چهار رنگ که در فاصلهٔ این دو جدول نقاشی زرین (گل و بوته) ، نام جزو و سوره در گوشه‌های بالایی همهٔ صفحات به صورت ترنج مذهب آمده است ، قرن ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : «ابو محمد محمد ابن محمد عبدالله شاه قاری کشمیری یا قاری محمد بن عبدالله شاه»، تاریخ کتابت : «۱۲۵۶ه‍ ق». در صفحهٔ ۱۴۴۲ چنین آمده است : «الاحقر محمد ابن فاضل اجل مولوی محمد عبدالله شاه قادری مرحوم متوطن کشمیر خانیاری عاملمیر اللهم اغفرلهم».

۶- مؤلف : الله جلت عظمته. مؤلف و نام و تاریخ تألیف قرآن شریف را خدای بزرگ و یگانه می داند.

۷- آغاز : سورة الفاتحه (سورهٔ ۱).

۸- انجام : سورة الناس (سورهٔ ۱۱۴).

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ خط و کتابت و تذهیب و نقش و لوح و جدول و ترنج و دیگر کارهای هنری به سبک کشمیری بسیار عالی و ممتاز است. این نسخه برای «شجاع الملک پادشاه چترال» به قلم محمد قاری کشمیری کتابت شده است و در صفحهٔ آخر تحت عنوان «اعظمترین یادگار» علت کتابت را که یادگار بزرگ از مرد کریم بر صفحهٔ روزگار است آورده و در چهار بیت چنین فرموده :

خدیو سلطنت آرای تاج و تخت وقار — که شاه مملکت آرای دولت چترال
امام کشور اسلام و والی احرار — سرسران جهان و سرور و شجاع الملک
امام و قبلهٔ آفاق و کعبهٔ اخیار — مطیع امر خدا و مطاع خلق جهان
همیشه محیی آداب سید مختار — مقیم الویه شرع حاجی الحرمین

در آغاز و انجام این نسخهٔ قرآن شریف ۸ رساله دربارهٔ قرائت قرآن و تجوید به قلم قاری محمد (کاتب متن) آمده است بدین شرح (از ص ۱ تا ۱۴) :

رسالهٔ اول : **الاربعین فی فضائل القرآن المبین** وقراءة الاکرمین بالاسناد الصحابة و التابعین لمولینا علی القاری که به زبان عربی است و اینگونه آغاز می گردد : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی نزل الفرقان و انزل القرآن و انعم علینا با لایمان . . . و بعد فیقول . . . علی بن سلطان القاری». و چنین انجام می یابد : «عن انس رضی الله عنه اهل القرآن عرفاء اهل الجنة رواه ایضاً تمت الاحادیث الاربعین فی فضائل القرآن المبین فی سنة ۱۲۵۶ من هجرة صلی الله علیه و صحبه و آله اجمعین».

رسالهٔ دوم : تحفة القاری به عربی یعنی رسالهٔ و جیزه فی قواعد علم التجوید در ۱٤ فصل اینگونه آغاز می شود : (ص ۷—۱۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین اما بعد فهذه الرسالة و جیزة فی قواعد علم التجوید» . و چنین انجام می یابد : «مثل موت و خوف بیت و الصیف و شیٔ و ما اشبه ذلک .٠. یا علیم علمنی علما نافعا تمت الخیر و العافیة» .

رسالهٔ سوم : مختصر منظوم فی تجوید قرآن به زبان فارسی (منظوم) در ٤۳ بیت (ص ۱۱ تا ۱۲) و اینگونه آغاز می گردد .

«هر چه قاری را اهم باشد بدانی بیگمان
نظم حافظ عز دین را گر بخوانی ای جوان

و چنین انجام می یابد :

«عالمان و قاریان کوفه گفتند اینچنین از علی صفدر آن پشت و پناه سنیان
تمت فیسنة ۱۲۵٦» .

رسالهٔ چهارم : فی رموز القرآن : وضع کردهٔ شیخ سجاوند در ده سطر با حاشیه از قاری محمد کاتب (ص ۱۳) .

رسالهٔ پنجم : فی رسم القرآن در ٦ (ص ۱۳) .

رسالهٔ ششم : فی آداب تلاوة القرآن در یک صفحه (ص ۱٤).

رسالهٔ هفتم : دعاء الاختتام : در ۵ صفحه (ص ۱۱۳۷ تا ۱۱٤۱).

رسالهٔ هشتم : اعظمترین یادگار : موجب کتابت واهدای آن (ص ۱٤٤۲).

این نسخهٔ قرآن شریف از نوادر نسخه‌های خطی قرآن شریف است در کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان به شماره ۲۹۰/۸۲۷ .

۲۹۰
۹۰۲

قرآن

[دین ، علوم قرآنی ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳×۱۳/۵×٤ سم. — درونی : ۱۱ س ۱۵×۷ سم

۲- اوراق : ٤٥٤ ورق . ۹۰۷ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هراتی یا سمرقندی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سبز تیره گون با آستر کاغذی و لب برگردان آستر سرخ ، ضربی منقش (ترنج) نام جلد ساز : «محمد اسلم» داخل ترنج .

٤- خط : نسخ ، خوش ، زیبا و عالی ، رسم الخط دورهٔ صفویه ، در آغاز لوح منقش و مذهب ، سر سوره‌ها و سر رکعات و سر جزوها و سر سجده‌ها ترنج و نیم ترنج زرین و لاجوردی نشان آیه‌ها دایره‌های زرین ، آغاز سوره‌ها کتابه‌های زرین. الفاظ آغاز سوره‌ها و جزوها و نشان‌های تجویدی و علم قرائت و وقف و وصل و اخفا و ادغام شنگرف ، قرن ۱۰ و ۱۱ھ ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» نیامده ، تاریخ کتابت : «١١٠٦ھ ق» ، «ختم الله تعالی بفضله فی یوم الجمعة و سبع و عشرون من شهر جماد الاول و سنة الف و مائة و ست من هجرة النبویة صلی الله علیه وسلم رحم الله و غفرلکاتبه و قارئه بمنه و کمال کرمه» .

٦- مؤلف : «الله جلت عظمته» .

۷- آغاز : سورة الفاتحه .

۸- انجام : سورة الناس .

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ خط و کتابت و نقش و تذهیب و جدول نگاری و لوح زیبا است . در آغاز نسخه چند یادداشت تاریخی که تاریخ (١٢٧٣-١٢٧٥) دارد . از صفحهٔ ٩٠٤ تا ٩٠٧ دعای ختم قرآن و از صفحهٔ ٩٠٨ تا آخر نسخه (صفحات الحاق) آمده که «مناجات میر سید حسن رسول نمای پادشاه فقرا دهلی» کتابت شده به زبان فارسی و عربی و نیز «فالنامهٔ مصحف مجید» به فارسی و بر حسب حروف تهجی دارد .

۲۹۰
۹۸٦

قرآن

[دین ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ٣٠/٥×٢١×٦ سم . - بیرونی : ١١ و ١٢ س ٢٣×١٤ سم.

۲- اوراق : ۳۰۰ ورق . ۶۵۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ خانبالغ ، آب رسیده ، وصالی شده ، کرم خورده ، جلد مقوایی و چرمی سرخ‌گون با لب برگردان کامل منقش و ترنج ، نام جلدساز روی جلد در ترنج آمده که گویا «رسول ناداشته است یا رسول رسول خدا . . .» و لیکن سخت خوانا است .

۴- خط : نسخ خفی و ثلث جلی خوش ، به روش یاقوت مستعصمی ، بسیار زیبا و دلاویز و دیدنی . هر صفحه ۳ سطر ثلث جلی (۱ سطر سیاه و یک سطر زرین) ، صفحهٔ آغاز ۵ ترنج ، آغاز سورهٔ بقره مرصع و منقش و مذهب به سبک مکتب هرات و اصفهان (دورهٔ تیموری) ، آغاز سوره‌ها کتیبه‌های زیبا و اسامی و لواحق هر سوره به خط ثلث جلی زیبا (زرین و لاجوردی و شنگرف) سر سوره‌ها و رکعات و سجدات و جزوها و حزب و نصف‌ها و چندین جای دیگر شمسه‌ها و ترنج‌های هنری دورهٔ تیموری . از لابلای نسخه اوراق افتاده که بار دیگر نقاشی و کتابت کرده و افزوده‌اند، نشان آیه‌ها دایره‌های کوچک و بزرگ زرین با آرایش نقطه‌های زرین و لاجوردی ، جدولهای ۳ خطی و ۷ خطی میان سطرها و کنارهٔ متن قرآن سیاه و زرین و لاجوردی (رک : ۹–چگونگی) . نشان‌ها و علامات و رموز قرائت و تجوید شنگرف ، قرن ۸ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : الله جلت عظمته .

۷- آغاز : سورة الفاتحه.

۸- انجام : سورة الناس.

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ کاغذ خانبالغ یا سمرقندی نخودی رنگ و از لحاظ خط به روش یاقوت مستعصمی و از لحاظ نقش و سبک دورهٔ شاهرخ و بایسنقری می رود . نسخه‌یی است عالی قدر و ارجمند و زیبا و دلاویز شاید چهار نوع خط نسخ و ثلث و ریحان و محقق در این نسخه به کار رفته است. کتیبه‌های آغاز سوره‌ها از شاهکارهای هنری کتیبه نگاری است و در چند طریقه است و ترنج‌ها و شمسه‌ها در سر سوره‌ها و جزوها و رکعات بر ۱۰

نوع مختلف است (رک : نمونه‌ها و تصاویر). متأسفانه «کاتب» و نام خود را و تاریخ کتابت را بدست نداده است در حدود یکهزار ترنج و شمسه دارد.

۸۹۰
۹۸۸

قرآن

[دین، عربی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۳۵×۲٦×٦ سم . -درونی : ۱۲ س ۲٤/۵×۱۵/۵ سم .

۲- اوراق : ۳٦۰ ورق . ۷۲۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، ساییده شده، جلد مقوایی و چرمی پوسیده در غلاف پارچه‌یی ملون و دود زده و سوخته شده .

٤- خط : محقق آمیخته باخط ریحان، زیبا و دلربا و عالی، نشان‌ها و علامات و رموز شنگرف، نشان آیات دوایر زرین و ۸ نقطهٔ لاجوردی در اطراف دایره با ۸ خط که از مرکز دایره به نقطهٔ مرکز دایره کشیده شده، جدولهای ۹ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سیاه و زرین، در آغاز سورهٔ فاتحه و سورهٔ آل عمران لوح کامل و در کتابه‌های زیبا اسامی سوره‌ها و جزوها و سر سجده‌ها و رکعت‌ها و نصف‌ها و حزب‌ها در همه جا شمسه‌ها و ترنج‌های هنری مدور و بعضی تاجدار و بدون تاج. صفحهٔ انجام منقش و یک لوح مدور لاجوردی و زرین، قرن ۹ هـ ق .

۵- کاتب : «محمد بن حاج حسن الحکیم الحافظ الیزدی الترکیبی»، تاریخ کتابت : «۸٤٤ هـ ق» : «کتبه الفقیر الضعیف اصغر عباد الله الغنی الکریم محمد بن الحاج حسن الحکیم الحافظ الیزدی الترکیبی غفر الله لهما فی شهور سنهٔ اربع و اربعین و ثمانمائة الهجریة النبویة المصطفویة حامداً و مصلیاً و مسلما تسلیما اللهم اغفر لصاحبه ولناظره ولقاریه ولکاتبه ولجمیع المؤمنین والمؤمنات برحمتک یا ارحم الراحمین» .

٦- مؤلف : الله جل جلاله .

۷- آغاز : سورة الفاتحه .

۸- انجام : سورة الناس و دعای ختم قرآن و ترقیمهٔ کاتب (رک : ۵-کاتب) . وصدق

الله العلی العظیم و صدق رسوله النبی الکریم و نحن علی ذلک من الشاهدین والحمد لله رب العالمین».

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ خط محقق و آمیخته با خط ثلث و ریحان بسیار دلربا و جالب و زیبا است و در ۸٤٤ هـ ق توسط محمد بن الحاج حسن الحکم الیزدی الترکیبی (اکیبی) کتابت شده است و بنا بر این به عهد شاهرخ تیموری می رسد. این نسخه یک بار وصالی و تجلید شده است و جلد اصلی را ندارد و جلد سازی و وصالی دوم هم ضایع شده و اوراق نسخه از یک دیگر گسیخته و جدا افتاده و شیرازه پاره و جلد و غلاف پوسیده شده است.

۲۹۰ / ۷۸۷

قرآن و اختلاف قرآت

[دین ، علوم قرآنی ، زیر نویس فارسی ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ٤٤×۳۰×۵ س م . —درونی : ۱۵ س ۲۵×۸/۵ (متن قرآن) ۲۲×٤۲ س م (متن و حاشیهٔ اختلاف قرآت) ۲٦×۵۳ س م (متن و حاشیهٔ فارسی).

۲- اوراق : ۲۳۹ ورق . ٤۷۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، ساییده شده ، جلد مقوایی و تیه جی وصالی شده در غلاف پارچه‌یی ملون ، بعضی اوراق نسخه های خطی را برهم چسبانیده و جلد ساخته اند.

٤- خط : بهار جلی خوش (متن قرآن) خط تعلیق (ترجمهٔ فارسی در حاشیه) الفاظ و کلمات شواهد در حاشیه ، نشان ها و علامات وقف و رموز قرآن شنگرف ، لفظ «الله» مطلا و شنگرف ، نشان آیات مدور و شش نقطه در اطراف و یک نقطه درمیان و مطلا ، سر سوره‌ها و سر جزوها و سوره و آغاز سوره‌ها منقش و مذهب ، جدولهای سه خطی در سه ردیف در کنارهٔ متن و حاشیه لاجوردی و شنگرف ، قرن ۹ و ۱۰ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . ظاهراً دو تا سه کاتب این نسخهٔ ۱۵ جزو را کتابت کرده اند .

۶- مؤلف : الله جلت عظمته .

۷- آغاز : سورة الفاتحه .

۸- انجام : سورة الکهف تا آیهٔ ۹۳ قال ارأیت اذ آوینا الی الصخرة فانی نسیت الحوت» .

۹- چگونگی : این نسخه ۱۵ جزء اول قرآن شریف به خط بهار است . دو حاشیه دارد در حاشیهٔ اول اختلاف قرآت و در حاشیهٔ دوم ترجمهٔ فارسی و اسباب‌نزول آیات آمده است . ترجمهٔ فارسی به «سبک خراسانی» می رود . این قرآن افتادگی‌ها از آغاز و انجام و اواسط آن داشته که توسط دو تا سه کاتب، کتابت و افزوده شده است . از نسخ خطی دیگر برای وصالی از آن استفاده شده است و مشق خط در آخر دارد. این یادداشت خواندنی است : «عبدالله فقیر ساکن قرغه پغمان کابل بعد از مطالعهٔ این کلام ربانی اینجا یاد گار نوشتم که اگر از دوستانم این دستخط را مطالعه کند بلکه از سوز دل برای این مسکین دعای خیر کند ۱۳۳۳» .

۲۹۰
۷۸۱

قرآن

[دین، علوم قرآنی، عربی، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۳×۱۳×۵ سم . ـ درونی : ۱۴ س ۱۴×۶/۵ سم .

۲- اوراق : ۴۱۹ ورق . ۸۳۷ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ هراتی، آب رسیده، وصالی شده، بدون شیرازه، جلد مقوایی و گالینگوری .

۴- خط : نسخ خوش، روشن، پخته، نشان آیات دایرهٔ مدور مطلا، نشان‌های مد و وقف و وصل و دیگر علامات شنگرف، جدولهای ۹ خطی کنارهٔ متن چهار رنگ (لاجوردی) و سیاه و شنگرف و زرین، جدولهای سه خطی بیرونی متن زرین و سیاه، سر جزوها و حزب‌ها و سجده‌ها و رکعت‌ها به شکل حروف زرین «ع» و «خ»، در آغاز و در انجام و در هفت منزل قرآن، لوح های زیبا و مذهب و گل و بوته نگاری، در آغاز سوره‌ها کتیبه‌های

هنری جالب و خط ثلث زیبا، سبک نقاشی اصفهانی (ایرانی) .

۵- **کاتب** : **«حسین بن محمد الشیرازی»** ، تاریخ کتابت ندارد . در صفحهٔ ۸۳۵ چنین آمده است : «کتبه اضعف خلق الله و احقر عباد الله و احوجهم الی رحمة الله الغنی حسین ابن محمد الشیرازی غفر الله ذنوبه و ستر عیوبه» .

۶- **مؤلف** : الله جلت عظمته .

۷- **آغاز** : سورة الفاتحة .

۸- **انجام** : سورة الناس .

۹- **چگونگی** : این نسخه شامل متن قرآن شریف است به خط نسخ خوش و ثلث و نقاشی‌ها و تذهیب‌ها و لوح‌ها و کتیبه‌های دلاویز ارزندهٔ هنری به سبک مکتب اصفهان و هرات . متأسفانه کرم خوردگی و وصالی نا بجا ، موجب ضایع شدن بعضی جای‌های این قرآن شریف شده است باوجود این روی هم رفته از لحاظ نقاشی های هنری اسلامی ارزنده است .

۲۹۰/۸۲٤

قرآن با ترجمهٔ فارسی

[دین ، علوم قرآنی ، تفسیر و ترجمه ، عربی و فارسی]

۱- **اندازه** : –بیرونی : ٥٤×۳۰×٥ سم . –درونی : ۱٥ س (متن قرآن) ۳۲ تا ۱۰۰ س (ترجمه و تفسیر فارسی کنارهٔ متن قرآن) ۳٦×۱۹ (متن قرآن) ٥۳×۲۷ (متن و حاشیه) سم . عرض حاشیهٔ اول ۳/٥ و عرض حاشیهٔ دوم ۹ سم .

۲- **اوراق** : ۲٥۷ ورق . ٥۱٤ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، بعضی صفحات پوسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی و پارچه‌یی سبز رنگ .

٤- **خط** : بهار یا ترکستانی جلی (متن قرآن) و خط ثلث شکسته و ترجمه و تفسیر تحریر (کنارهٔ متن) ، نشان آیات دوایر شش ضلعی مطلا و ٦ نقطهٔ لاجوردی در اطراف آنها ، سر سوره‌ها کتابه‌های زیبا و خوش نقش در زمینهٔ لاجوردی و زرین و سیمین و دیگر رنگها و هر کتیبه دارای یک تاج در

حاشیه ، سرجزوها و حزب‌ها و سجده‌ها و دیگر نشان‌های قرآنی ، ترنج های مدورو بیضی خوش نقش در لاجوردوزر ، لفظ «الله» همه جا مطلا و خطی زیبا برآن محیط است . الفاظ قرآنی که مورد اختلاف قاریان قرآن است در حاشیه اول به خط بهار شنگرف جلی . بعضی از کتابه‌های سر سوره‌ها و ترنج های سر جزوها را به طمع مطلا و سیمین بودن کنده و یابریده اند . قدمت خط به قرن ۸ و ۹ می رسد . جدولهای ۲ و ۳ خطی کنارهٔ متن و حواشی شنگرف .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : الله جلت عظمته . شارح یا مفسر و یا مترجم معلوم نشد (ر ک : ۹-چگونگی) .

۷- آغاز : از نصف دوم قرآن میان آیهٔ ٦٤ سورة الکهف (١٨) آغاز می گردد : «الحوت وما انسانیه الا الشیطان ان اذکره واتخذ سبیله فی البحر عجباً» .

۸- انجام : افتادگی دارد و تا آیهٔ ۸ از سورهٔ ۹۳ (الضحی) ادامه دارد : «الم یجدک یتیماً فآوی و وجدک ضالا فهدی» .

۹- چگونگی : این نسخه قرآن شریف علاوه بر متن که به خط بهار یا ترکستانی (درشت خط) کتابت شده و دارای ترجمه و تفسیر فارسی و اختلاف قاریان در کنار متن است . قطع نسخه خود (٢٤×٣٠ س م) جالب و ارزنده است . نثر فارسی ترجمه و تفسیر آیات و کلمات به سبک خراسانی است اینک یک قطعهٔ ترجمه از صفحهٔ ۳۹۳ از حاشیه : «والنجم و درختان که تنهٔ بلند ندارند و درختانی که تنهٔ بلند دارند سجده می کنند مر رحمان را بوقت برآمدن آفتاب و فروشدن یعنی سایهٔ ایشان بر زمین که بر زمین می افتد محل سجدهٔ ایشان است خداوند تعالی خبر داده از طبقات علوی و سفلی چنانک در آسمان آفتاب و ماه آفریدم» . رسم الخط عجیب متن قرآن و ترجمهٔ فارسی قابل‌آن تحقیق است. فتحه و ضمه و کسره (اعراب) و مد شبیه خط های افقی ظریف و نازکی است . حرف دال شبیه دایره است . حروف «پ»، «چ» ، «ک» همانند «ب»، «ج»، «گ» است . الفاظ «چنانچه، چنانکه، که» همانند : «جناج ، جنانک ، ک» کتابت شده است . در آغاز و انجام این نسخه وصالی‌هایی کرده شده که قطعاتی از قرآن خطی دیگر بوده است و

نیز اوراق را به تازی در آغاز و انجام به خط تازه و نا پخته کتابت کرده و افزوده اند. این نسخه از لحاظ خط و کاغذ و قطع و ترجمهٔ فارسی و انتخاب الفاظی فارسی برای ترجمه و تفسیر در نوع خود بسیار ارزنده است فقط افسوس از این است که نیمی دیگرش در دست نیست.

۲۹۰/۸۲۵ قرآن شریف با ترجمهٔ و تفسیر فارسی

[دین، علوم قرآنی، ترجمه و تفسیر، عربی و فارسی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی: ۲۲/۵×۱۶×۴/۵ سم. -درونی: ۱۱ س (متن قرآن) ۳۰ تا ۳۶ س (کنارهٔ متن) ۱۹×۱۱ سم (متن و حاشیه) ۱۳×۸ (متن قرآن) عرض حاشیه ۳ سم.

۲- اوراق : ۴۴۰ ورق. ۹۸۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ هراتی. اندکی آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی سفید رنگ با عطف پارچه‌یی خاکستری.

۴- خط : نسخ خوش (متن قرآن) و نستعلیق خفی خوش (ترجمه و تفسیر قرآن). آیات قرآنی در کنارهٔ متن ترجمه و نشان‌ها و رموز و وقف‌ها و وصل‌ها شنگرف، جدولهای ٤ خطی میان سطرها زرین و سیاه، جدولهای ٦ خطی کنارهٔ متن جدولهای ۹ خطی کنارهٔ حاشیهٔ سیاه و زرین و شنگرف، دو لوح کامل شامل سورة الفاتحه و یک سرلوح در آغاز سورة البقرة ۲ لوح کامل شامل سورهٔ بنی اسرائیل، ۲ لوح شامل سوره های الاخلاص والخلق والناس، در هر صفحه ۳ نیم ترنج مطلا و گل و بوته دار در سه‌گوشهٔ همان صفحه، قرن ۱۰ ه ق. سر سوره‌ها کتابه و اسلیمی های مطلا و نام سوره‌ها در طلا کتابت شده سر جزوها و رکوع‌ها و سجده‌ها ترنج های مدور و مطلا و خوش نشان آیات دوایر مطلا.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «نقاش» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : الله جل جلاله . . . نام مترجم یا مفسر و تاریخ و نام تفسیر معلوم نشد.

۷- آغاز : «سورة الفاتحه . . . اعوذ بالله من الشیطان الرجیم، می پناهم بخدا از

شیطان رانده شده. بسم الله الرحمن الرحیم می آغازم بنام خدای بخشاینده مهربان».

۸- انجام : «من الجنة والناس جنس جن باشد یا از جنس مردمان».

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف از لحاظ خط و کتابت و نقاشی های خوش رنگ (هفت رنگ) و جدولها و کتیبه‌ها و لوح‌ها و ترنج‌ها و ترجمهٔ فارسی بسیار زیبا است. نثر فارسی آن روان و ساده است و به سبک عراق شباهت دارد که می توان آنرا شبیه تفسیر حسینی دانست. صحاف از روی نادانی به صورتی بسیار بد آنرا تجلید کرده و بعضی اوراق را به هم چسبانیده و برخی کلمات را محو کرده است.

۲۹۰
۶۸۲

قرآن و تفسیر حسینی

[دین، تفسیر، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۵/۳۳×۲۱×۵/۵ سم. — درونی: ۱۱ س (متن قرآن شریف) ۵/۲۰×۱۱ سم. ۳۵ تا ۶۰ س (تفسیر کنارهٔ متن) ۳۱×۶ سم. جدول و متن و حواشی ۳۱×۵/۱۷ سم.

۲- اوراق : ۵۰۸ ورق. ۱۰۱۴ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ کشمیری، اندکی وصالی شده، آب رسیده، کاغذ متن قرآن و تفسیر را جداگانه خطاطی کرده و سپس به هم ملصق ساخته اند و شناخت الصاق سخت دشوار است و این از کارهای ظریف هنرمندانه است، جلد چرمی و مقوایی ضخیم ضربی و منقش و دارای ترنج ها و نیم ترنجها و کتابه‌های زرین از درون و بیرون، جلد در غلاف پارچه‌یی سفید و زربفت و شیرازهٔ ابریشمین.

۴- خط : نسخ خوش (متن قرآن) و نستعلیق خوش خفی و نسخ خوش (تفسیر در کنارهٔ صفحات). میانهٔ سطرهای متن نقاشی‌های دندان موشی زرین، آغاز هر سوره کتابه نگاری زرین و گل و بوته نگاری، جملهٔ سر سوره‌ها ثلث تزیینی سفید، سر جزوها و رکعات و سجدات و احزاب و انصاف ترنج‌های

گوناگون منقش و زیبا. جدولهای ۶ خطی کنارهٔ متن قرآن شریف لاجوردی و سیاه و زرین و جدولهای کنارهٔ متن تفسیر ۳ خطی سیاه و زرین ، در آغاز سورة الفاتحة والبقرة دو لوح کامل در زمینهٔ زرین و لاجوردی ، سبک نقاشی و خطاطی کشمیری آمیخته به ایرانی ، قرن ۱۰ ه‍ ق .

۵- کاتب : «**محمد سعید**» ، تاریخ کتابت ندارد . به دستور «**محمد سرفراز جیو**» ، کتابت شده. در آخر نسخه چنین آمده است : «این تفسیر شریف به موجب ارشاد خان والانشان محمد سرفراز خان جیوادام الله اقباله و دولته از دست محمد سعید تحریر یافت» . بنا بر این امکان دارد کاتب متن قرآن کسی دیگر باشد ، زیرا ظاهراً متن قرآن و تفسیر را جداگانه کتابت کرده و سپس به هم ملصق ساخته اند . و روش و سبک خطاطی متن و تفسیر تا اندازهی اختلاف دارد .

۶- مؤلف : یا (مفسر) : «**مولانا حسین واعظ کاشفی متوفی ۸۹۳ ه‍ ق**» ، نام تألیف : «قرآن» و «جواهر التفسیر» و یا «تفسیر حسینی» ، تاریخ آغاز تفسیر (تألیف) : «**۸۹۷ ه‍ ق**» : (ر ک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۱ و ۲ ، ص ۱۲۶) .

۷- آغاز : سورة الفاتحة و تفسیر : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، بعد از تمهید قواعد محامد الهی» .

۸- انجام : «با خامه که این نامهٔ اقبال نوشت و انجام سخن با یمن الفال نوشت گفتم مه و روز و سال تاریخ نویس فی‌الحال دوازدهم زشهر شوال نوشت صدق الله العلی العظیم و بلغ رسوله الکریم و نحن علی ذلک من الشهیدین والحمد لله رب العالمین» .

۹- چگونگی : این نسخهٔ قرآن شریف و تفسیر حسینی از لحاظ خط و نقش و هنر خطاطی و نقاشی شاهکاری است ارزنده و ارجمند . متأسفانه نام «نقاش» و خطاط متن قرآن شریف را نیافتم اما خطاط تفسیر «محمد سعید» است . نشان مهر و فرزندبانی نسخه در صفحات آخر نسخه ثبت افتاده است : «شرف خان ولد محمد سرفراز خان ۱۱۷۰» . متن قرآن شریف را روی کاغذ و خط دیگر

(یعنی نسخ) جداگانه کتابت شده و سپس به یکدیگر الصاق گشته است.
تفسیر به صورت حاشیه در خطوط مورب در کنارهٔ صفحات آمده است.

۶۱۰ / ۷۱۱

قرابادین قادری

[طب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : – بیرونی : ۲۶/۵×۱۸×۶ سم. – درونی : ۲۰ تا ۲۵س ۱۷×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۳۴۵ ورق. ۶۹۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره و حنایی رنگ هندی، اندکی آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی سرخ.

٤- خط : تحریر و نستعلیق شکسته آمیز، خوانا و ناخوانا و سخت خوانا، عنوان‌ها و نشانها و سر فصلها شنگرف، **قرن ۱۳ هـ ق.**

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده، تاریخ کتابت : «۱۲٤۲ هـ ق»: «باتمام رسید قرابادین قادری از تصنیفات حضرت پیر استاد محمد اکبر عرف شاه ارزانی یوم پنج شنبه شهر دیقعده سنهٔ ۱۲٤۲».

۶- مؤلف : **«میر محمد اکبر معروف به محمد ارزانی»**، نام تألیف : **«قرابا دین قادری»**، تاریخ تألیف : **«۱۱۲۶ هـ ق»** (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱ و ۲).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، ثنایی که شایان جناب مستطاب حضرت الهی است بجزوی سبحانه نیاید بس السنهٔ بندگان چنین ذاتی را بغیر لا احصی ثناء علیک چه ستاید سبحان الله الحکیم العلیم الذی له الکبریاء و الجبروت و درود نامحدود که ایزد معبود».

۸- انجام : (ص ۵۶۶) : «من نیز بعمل آوردم و در شبانروزی قریب یکدرم می خوردم بتفاریق فی الواقع اثر کلی پدید آمد و مرض زایل شد باذن الله تعالی و این درویش نیز در اکثر علل مزمنه بعد یکهفته کامل اثر کلی دارد و هم بامراض سر دافع دارد و هم بعلل حار سبحان ربک رب العزت عما یصفون و الحمدلله رب العالمین باتمام رسید قرابادین قادری».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب و دارو شناسی» است بر پایهٔ اندیشهٔ اطبای قدیم . به مناسبت ارادت مؤلف به شیخ عبدالقادر گیلانی (رح) «قرابا دین قادری» نامیده شده است . در «۲۲ باب» است و تقسیمات دیگر هم دارد . در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهای طبی و لغوی فراوان دارد به طوری که اگر یادداشتها گرد آوری شود ، یک رسالهٔ طبی دویست صفحه‌یی خواهد شد . از صفحهٔ ۵۷۶ تا ۶۹۰ (۱۲۳ صفحه) یادداشت طبی و نسخه نویسی و روش معالجه و مداوا آمده است ، این یادداشت‌ها همه بر اساس تجربه قرار دارد . بعضی یادداشتها و اوراق را به صورت برگه‌هایی ساخته و در لابلای صفحات الصاق کرده‌اند .

۹۵۰ و ۲۹۰ / ۹۶۹

قصص الانبیاء

[دین و تاریخ ، ترکی ، منثور]

۱- اندازه : ــبیرونی : ۳۰×۲۲×۷/۵ س‌م . ــدرونی : ۱۵ س ۲۳×۱٤ س‌م .

۲- اوراق : ۳۸۶ ورق . ۷۷۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ هراتی ، آب رسیده ، کرم خورده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ پوسیده و کرم خورده .

٤- خط : نستعلیق ، سخت خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : **«قاضی برهان الدین نبیک پسر ناصر الدین»** ، نام تألیف : **«قصص الانبیاء»** ، تاریخ تألیف : **«۱۲۱۹ ه‍ ق»** . در صفحهٔ ۷۱ چنین آمده است : «اما بو کتابنی توزکان و طاعت یولینی انکلاتقان اولوغ یازو غلوق رباط غوری نبیک قضی سی قاضی برهان الدین نبیک اوغلی ناصرالدین سترالله عیوبه . . . امیر زجل تاج الامرا و محبب العلما اولوغ اتلیغ و قوتلوغ زاتلیغ ناصر الله . . . بو قصص الانبیا عربی ایروی فارسیه و فارسینی تور کیا یعنی ترکی قلیجه جمعی قیلدیلارتاریخ قه منیک ایکی یوز اون یته فلانک ییلید

اسفرانی نیک یکرمه سید ابو کتاب قصص الانبیا پارسی تیلیدبن ترکی تیلیغه اورولوب تمام بولدی . . . امیر اعظم ناصر دین . . . من فقیر دیلجه شکسته دین التماس قیلدیکم» .

۷- آغاز : افتادگی دارد : «یوز یکرمه تورت منیک قطره سومندین تامدی اوشولاردین یوز یکرمه تورت منیک نبوت پیدا بولدی و ایکی قطره سوفشاندین تامدی اولقی قطره دین جمیع پیغامبر نیک عزیز جانلارینی» .

۸- انجام : ناقص است و تا اواسط قصهٔ حضرت امام حسین (ع) یتمیش ایکنجی قصه» ادامه دارد: «همه سے ناخوش کلدی مصحفه نے برکاب اوروب ویراقلاینی برتیب تاشلاوی اینی کم قیامتدا خدا ینکغه منکا شوم داغ جفا لارنی قیلدیدیب ایتغیل خدا نیک مسلماندر حضرت رسول اکرم (ص) . . . » . پوسیده و پاره شده .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان ترکی و در موضوع شرح حال و آثار و اقوال و معجزات و اعمال پیامبران از حضرت آدم تا حضرت محمد (ص) و ائمهٔ اطهار (ع) و صحابهٔ کبار (رض) است و بر اساس آیات قرآن و احادیث نبوی و روایات و اخبار و حکایات آمده است و در حقیقت ترجمهٔ «قصص الانبیا» عربی است که فارسی آن نیز موجود است . از آغاز و انجام ناقص است. ظاهراً به خط مؤلف است (رک : ٦- مؤلف) .

۲۹۰ / ۹٦٦

قصص العجایب

[دین ، ادب و تاریخ و سرگذشت ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۳×۱۷×۳/۵ سم . -درونی : ۱۹ در ۱۱/۱۸ سم .

۲- اوراق : ۲۳۸ ورق . ٤۷۵ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی منقش باعطف چرمی پوسیده .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، ناپخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «سید علی بن سید عارف شاه محمد» ، نام تألیف : «قصص العجایب» ، تاریخ تألیف معلوم نشد تاریخ کتابت ندارد : «تمت تمام شد ، کارمن نظام شد تمت هذه النسخة المسماة بقصص العجایب بید الضعیف الحنیف الراجی الی رحمة الله تعالی سید علی بن سید عارف بن شاه محمد رحمهم الله اجمعین».

۶- مؤلف : «عبدالواحد بن محمد المفتی» ، نام تألیف : «عجایب القصص» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۳۱۷-۳۱۹) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمدلله الذی بعث النبیین مبشرین و منذرین و ارسل الرسل الی الاسلام و الذین هادین الی دارالسلام واعین و منادین لیس لبدائعه و عجائبه غایة . . . جمیع اجناس حمد و سپاس بلند اساس» .

۸- انجام : «و تربت مبارک ایشان در مدینهٔ محترمه است زادها الله شرفا در حجرهٔ عایشه رضی الله تع عنها و عمرآن حضرت بقول اصح شصت و سه سال بود الحمدلله علی الاتمام و الصلوات و السلام علی خیر خلقه محمد سید الانام و علی آله العظام و اصحابه الکرام الی یوم القیمه ،

خدایا به آن ختم پیغمبران | که آمد سر سرور همگنان
بآل و باصحاب و احباب او | بساتباع اتباع اتباع او
برحمت نظر کن سوی واحدی | که یابد مرادات هر دو جهان»

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع احوال و آثار و حکایات و افعال و روایات و اعمال و معجزات و دیگر کارهای شگفت آور پیامبران است از حضرت آدم (ع) تا خاتم پیغمبران حضرت محمد (ص). در حدود ۳۰ مأخذ در اختیار داشته است که همه را در آغاز نسخه ذکر کرده است . تقسیمات آن بر حسب «فصل» و «باب» است . و جمعاً یک مقدمه و ۲۰ باب و چند فصل دارد . در آغاز و انجام و در کنارهٔ صفحات یادداشتهای تاریخی و ادبی و دینی دارد و چند بیت فارسی :

دولت ز اتفاق بر خیزد | بی دولتی از نفاق بر خیزد

۸۹۰
۹۷۳

قصهٔ راجه کامروپ

[ادب، پنجابی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۴×۱۶/۵×۲ سم. —درونی : ۱۴ بیت ۱۰/۵×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۵۹ ورق. ۱۱۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ، ضربی، منقش ترنج و نیم ترنج (گل و بوته).

۴- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط اردو و پنجابی، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و جدولهای ۲ خطی میان مصاریع شنگرف، صفحهٔ اول و دوم جدول نگاری و منقش به طرز ساده و ابتدایی، جدولهای کناره‌های صفحات ۳ خطی سیاه و شنگرف، قرن ۱۳ھ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد. چار بیت دعایی در انجام آمده است و اینگونه کتابت شده: «تمت تمام شد قصهٔ راجه کامروپ برای پاس خاطر فتح چند تحریر یافت ولد ممات هر عرف... تمت القصه کامروپ تحریر فی التاریخ شانزدهم ماه مبارک ماه رمضان در روز چهار شنبه بوقت زوال در مسجد قصبهٔ مد تحریر یافت».

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «**احمد یار مرالوی گجراتی**»، نام تألیف یا (مثنوی) : «**قصهٔ کامروپ**»، تاریخ سرودن (تألیف) معلوم نشد. نام شاعر در بعضی ابیات آمده است :

احمد یار تورانـد کولا تیری دردا بـردا
زور تیرا مین هور نسردا نازاری نازردا (ص ۲)

ولد اشوق اوتی ول پوراجی کوچه آکھ سنایی
احمد یار اعالم سارا یاد کری جد جالی»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،
سبه صفتان خالق نون لایق جسنے خلق ادپائی
هر جا کا هر تها نو تکانی او سیدی ودیائی

عشق محبت پیدا کیتوس هویا آپ او داسے
ساری عاجز خلق وبچاری اس پھاهی وچه پهاسی

۸- انجام : «ابهه قصه لکھ رکھی کوئی کرن مطالعه هر کے
جی کهر بیتها رهی نکمان جاء کتبول تکے»
میریان پوریان پاون والا حضرت شاه جیلانی
احمد یار مرید میر اندابر داد وهین جهانی
تمت تمام شد قصهٔ راجه کامروپ» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان پنجابی و در موضوع «عشق عرفانی و داستان ملی بر اساس اخبار و روایات اسلامی» است . تقسیمات آن بر اساس اسامی حکایات و اشخاص داستان است. همهٔ عناوین به زبان فارسی و متن به زبان پنجابی است . در آغاز توحید و نعت حضرت محمد (ص) و «پیر دستگیر شیخ عبدالقادر گیلانی (رح) و احوال عاشقان و در انجام عروسی «رانی و راجه کامروپ» . جای نقاشی و تصاویر خالی مانده است . چند یادداشت به زبان پنجابی دارد . «سید نور محمد قادری» مالک آن بوده .

قصهٔ ملکهٔ خورشید جمال و فقیه

۸۹۰/۷۳۲

[ادب ، اردو ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۵×۰/۵ سم . —درونی : ۱۶ س ۱۹/۵×۹/۵ سم .
۲- اوراق : ۵۰ ورق . ۱۰۰ صفحه .
۳- کاغذ : خاکی رنگ لاهوری ، پوسیده ، بدون جلد .
۴- خط : نستعلیق ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن سیاه ، قرن ۱۳ ه‍ ق .
۵- کاتب : «محمد قطب الدین» ، تاریخ کتابت : «۱۳۲۹ ه‍ ق=۱۹۰۰ م» : «تمت بقلم ناقص رقم خجسته آیین محمد قطب الدین ساکن نگینه بتاریخ ۲/ماه دسمبر ۱۹۰۰ کو تحریر کیا» .
۶- مؤلف : یا (مترجم) : «محمد خان شوخ عظیم آبادی» ، نام تألیف : «قصهٔ ملکه

خورشید جمال و فقیه»، تاریخ ترجمه (تألیف) : «۱۳۱۰ھ ق=۱۸۹۲م»:
«خاتمه شد حصهٔ اول . . . قصهٔ فقیه . . . و ملکه خورشید جمال مترجمه و مؤلفه . . . منشی محمد جان صاحب شوخ عظیم آبادی . . .

هاتف غیب ناگهان از چرخ «غنچهٔ دل شکفت داد نداد»=۱۸۹۲م
زد رقم سال خاتمهٔ واصل «قصهٔ و عاشقانه و بی مثل»=۱۳۱۰ھ

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، چمن چمن گلدستهٔ حمد نثار اوس باغبان قدرت کی جسنے باغ عالم کو ایک لفظ کن سی بهار ناز و مرحمت فرمایا اور کل موجودات کو اپنی قدرت کاملہ کا نمونہ بنایا» .

۸- **انجام** : «اور انشاء الله تعالی اگر حیات مستعار باقی ہے تو اس کی دوسرے جلد مین جس کا نام طلسم خیال ہوگا شاهزاده قمر طلعت کے داستان جس مین طلسمات وغیرہ عجایبات کا حال تحریر ہوگا تصنیف کرکے ہدیہ شایقین کرے گا والله الموفق المعین ــ فقط» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «ادب اردو» است و شامل قصه‌ای است به نام «ملکه خورشید جمال و فقیه» . اصل آن به زبان فارسی بوده به صورت سؤال و جواب ، مترجم آنرا به صورت یک تألیف جداگانه در آورده است و برای چاپ به حاجی سید جان تاجر کتب پتنهٔ عظیم آباد مطبع مصطفائی سپرده است . نثر اردوی آن آمیخته با اشعار و مثنوی‌های اردو و آیات قرآن و احادیث و جملات عربی است . تقسیمات آن بر اساس سؤال و جواب است و لیکن روی هم رفته تقسیمات معین ندارد و باید از آغاز تا انجام را خواند تا بر کل مطالب آگاهی یافت . در انجام دو قطعه ماده تاریخ دربارهٔ اتمام کتاب به زبان فارسی آمده است یکی از آنها سرودهٔ «مؤلف» و دیگر سرودهٔ «**واصل عظیم آبادی**» یا حاجی سید شاه محمد محفوظ الحق است . واصل صاحب تألیفات دیگر است : «لوح محفوظ ، اوراد محفوظی ، غایة التسهیل ، نافهٔ آهو» . گویا این نسخه چاپ شده باشد چون مترجم آنرا در عهد خودش در سال ۱۳۱۰ به دست طابع داده و در سال ۱۳۱۹ محمد قطب الدین آنرا کتابت کرده است : (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۱٤۱ - ۱٤٤، ۲۸۸ و ۲۸۹/۸۹۰) .

۲۹۰
۸۰۵

قصیدهٔ برده

[دین و ادب ، عربی ، منظوم]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۱×۱۲/۵×۰/۵ سم . -درونی : ۶ س ۱۳/۵×۷ سم .

۲- اوراق : ۳۴ ورق . ۶۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد نخودی رنگ سمرقندی ، وصالی شده ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، یک سر لوح ساده در آغاز ، کنارهٔ صفحات نقاشی مطلا (گل و بوته نگاری) و میان سطرها نقاش دندان موشی مطلا و زیبا ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : «عزت بانو دختر کوکه زادهٔ نواب جنت مآب صاحبة الزمانی» تاریخ کتابت ندارد . در صفحه ۵۶ و ۵۷ چنین آمده است : «کتبت هذه القصیدة المبارکة ضعیفة المخلوقات من الملای فی شأنهن هن ناقصات اللهم اجعلها مقبولة فی حضرة خلیفة الرحمان الذی هوالعروة الوثقی للاسلام و المسلمین مد ظلال جلاله علی العالمین بحق ایاک نعبد و ایاک نستعین خاله زاد عزت بانو دختر کوکه زادهٔ نواب جنت مآب صاحب الزمانی» .

۶- مؤلف : «**بوصیری**» ، نام تألیف (سروده) : «**قصیدهٔ برده**» ، تاریخ تألیف (سرودن) معلوم نشد (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۱ ص ۱۱۹ ، ۴۸۵ و دیگر صفحات ، ج ۴) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

امن تذکر جیر ان بذی سلم مزجت دمعاجری من مقلة ندم»

۸- انجام : «مارنحت عذبات البان ریح صبا واطرب العیس حادی العیس بالنغم»

۹- چگونگی : موضوع قصیدهٔ برده وصف و نعت حضرت محمد بن عبدالله خاتم النبیین (ص) است شروح فارسی و عربی و زبان‌های دیگر بر آن نوشته شده است . این نسخه در آغاز و انجام یادداشتهای تاریخی و دینی دارد : «قصیدهٔ برده

با سر لوح مجدول مطلا و بین السطور منقش و حاشیهٔ گل و بوته نگاری خط و پیش کش عزت بانو مطابق سنهٔ ۱۱۱۷ تحویل محمد باقر شد» و «۶ صفر المظفر سنهٔ ۸ از وجود محمد باقر شد تحویل به حافظ خان شد» . نشان یک مهر دارد : «رشید خان حسینی خانه زاد پادشاه عالمگیر» . از صفحهٔ ۵۸ تا ۶۸ سه رسالهٔ فارسی به خط تحریر و شکسته آمده است : رسالهٔ اول دربارهٔ وفات حضرت محمد (ص) که آنرا «عرس مبارک» نامیده . رسالهٔ دوم دربارهٔ ناسوت و لاهوت و جبروت و ملکوت و رسالهٔ چهارم منظوم دربارهٔ حمد و نعت و وصف حضرت محمد (ص) است .

۸۹۰ و ۲۹۰
۸۶۱

قطرات الحیات

[دین و ادب ، عرفان و اخلاق و حکمت ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۱۸×۱۰×۳/۵ سم . ـ درونی : ۱۱ س ۱۲×۶ سم .

۲- اوراق : ۳۴۳ ورق . ۶۸۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ هراتی ، اندکی وصالی شده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌ی رنگ ضربی ، ترنج دار و جدول .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای ۵ خطی سیاه و لاجوردی و زرین ، در آغاز یک سر لوح و چهار بوتهٔ گل ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «**محمد امین**» ، نام تألیف : «**قطرات الحیات**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۳ و ۴ چنین آمده است : «اما بعد میگوید فقیر خادم المساکین محمد امین متمسک بحبل متین . . . قطرهٔ از قطرات آب حیات حقایق و واردات اسرار و خفیات میریختند . . . که بر طبق خواهش دوستان صادق و یاران موافق این مجموعه سمت انتظام و اختتام یافته مسمی بقطرات الحیات شد» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی افاض قطرات الحیات علی ارواح المتعطشین المشتاقین و افاح نفحات الانس علی قلوب المحبین ورش رشحات

القدس علی اسرار العارفین و الصلوة و السلام علی رسوله محمدالذی بیمنة بقاء الاصول».

۸- انجام : «پس توان گفت که فیض ذات باسماء فیض اقدس است و فیض اسماء باشخاص فیض مقدس والله اعلم بحقایق الامور و خواستی که بفیض اقدس تعلق دارد و آنرا مشیت می نامند و خواستی که بفیض مقدس متعلقست آنرا ارادت میگویند و متکلمین ارادت و مشیت را مترادف میگویند والله اعلم بالصواب».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «حقایق عرفانی و معارف یزدانی و مطالب روحانی» است به زبان فارسی روان آمیخته با اشعار و جملات عربی و کلمات مشایخ و آیات قرآنی و احادیث نبوی که بر اساس عقیدهٔ سلسلهٔ قادریه و نقشبندیه تألیف و تصنیف گشته است. مؤلف در مقدمه از «حضرت غوث الاعظم شاه عبدالقادر شیخ محیی الدین و سید العارفین شاه نقشبند خواجه بهاء الدین» نام می برد و کتاب خود را از افادات معنوی و روحانی و اسرار پنهانی آنها دانسته است و آنرا «قطرات الحیات» نامیده است. تقسیمات آن بر اساس «قطره» است و هر قطره با جملهٔ «لا اله الا الله محمد رسول الله» و «بسم الله الرحمن الرحیم» آغاز می گردد. فهرست «قطرات» و چند یادداشت در آغاز و انجام آمده است. چند قطره در آخر نسخه به صورت مثنوی کوتاه است. این نسخه ارزنده و قابل تحقیق و در نوع خود نادر و کمیاب است.

۲۹۰/۹۹۳

قهستانی

[دین ، فقه ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : –بیرونی : ۵×۱۴/۵×۲۵ سم . –درونی : ۳۱ س ۸×۱۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۴۳۵ ورق . ۸۷۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ ضربی منقش ، با عطف پارچه‌یی و چرمی وصالی شده (ملون) ، روی

جلد ترنج .

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، رسم الخط عربی ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خطوط رسم شده بالای کلمات و جملات شواهد سیاه و شنگرف ، جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

٥- کاتب : «احمد بن محمد» تاریخ کتابت : «۱۰۷۹ هـ ق» : «تمت الکتاب بعون الله الملک الوهاب بقلم الفقیر المحتاج الی الطاف ربه القدیر احمد بن محمد غفرالله الیهما . . . فی اواخر جمادی الاولی فی وقت العصر لسنة تسع و سبعین و الف و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه اجمعین سنة ۱۰۷۹ هـ ق» .

٦- مؤلف : نام مؤلف یا شارح و تألیف معلوم نشد اما تاریخ تألیف یا شرح «۹٤۱ هـ ق» آمده است (رک : ۸- انجام ، ۹- چگونگی) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی فضلنا بتعلیم اصول مبسوط الجامع الکبیر من الاحکام و کرمنا بتفهم فروعه الی ان نقدر علی ایضاح زیادات الجامع الصغیر من الاعلام و الصلوة و السلام و علی آلهم و اصحابهم خلاصة الاسلام و زبدة الکرام تحفة و ائمة الی یوم القیام اما بعد فلما کان نظم منشور الفتاوی من انفع الامهات» .

۸- انجام : «ثم نبه علی ما ختاره مما هوالمعول علیه فی الباب و هذا اوان فراغی بحمدالله تعالی علی تواتر نعماء کثیرة عن تبییض ما هوالعمدة لفقران سیآت عصیرة یوم الترویة لسنة احدی و اربعین و تسعمائة من الهجرة النبویة علی صاحبها افضل السلام و التحیة اللهم حقق رجانا فی غفران السیآت و بلغنا ببرکات حبیبک الی الاعلی الدرجات فانه اکرم الاکرمین اللهم کما انعمت علینا بختامه و تمامه فاتمم علینا نعمتک و اختم لنا بالاسلام و ادخلنا دارالسلام آمین» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی و در موضوع «فقه» است و شرحی است از یک کتاب فقه دیگر و این شرح ظاهراً به «قهستانی» معروف است و لفظ «قهستانی» در ورق اول آمده است . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «فصل» است . در آغاز یک مقدمه و کتاب الطهارة و فصل التیمم و در

انجام کتاب الاکراه و فصل فی الخنثی آمده است . شارح الفاظ و جملات متن اصلی را آورده و لفظ به لفظ و کلمه به کلمه آنها را شرح داده است . فهرست مطالب در آغاز آمده است . این نسخه در زمان ابوالغازی عبیدالله بهادر خان تألیف و به وی تقدیم شده است . در کنارهٔ صفحات معانی لغات و شروح آمده است . در صفحات آغاز و انجام یادداشتهای فقهی و ادبی و علمی و اشعار فارسی و ادعیه آمده است . نشان یک مهر دارد که سخت خوانا است و لفظ «محمد» خوانده میشود و دیگر الفاظ خواند نشد .

کشف الاسرار و عُدة الابرار

۸۹۰ و ۲۹۰
۸٤۰

[دین و ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲٤/۵×۱۷/۵×٤/۵ سم . - درونی : ۲۶ س ۲۰×۱۳ سم .
۲- اوراق : ٤۲۳ ورق . ۸٤۶ صفحه .
۳- کاغذ : ضخیم خاکی تیره رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی سرخ رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی قهوهٔی رنگ .
٤- خط : نسخ تعلیق (تعلیق) ، پخته ، روشن ، خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، رسم الخط قرن هفتم و هشتم هجری ، آیات قرآن به قلم سیاه و جلی ، قرن ۷ ه‍ ق .
۵- کاتب : «ابی ابراهیم اسمعیل بن محمد بن ابی بکربن احمد بن محمد الانسی الجوهرستانی» ،
تاریخ کتابت : «۷۳۲ ه‍ ق» : در صفحهٔ آخر نسخه چنین آمده است :
«و بها یتم الکتاب علی الترتیب الذی اتفق لی کتابته علی یدی العبد الخاطی الراعی الی عفو الله و مغفرته الخاضع لهیبته .·. ابی ابراهیم اسمعیل بن محمد بن ابی بکر بن احمد بن محمد الانسی الجوهرستانی صانها الله عن العقوق و نسیان الحقوق متعنا الله به وبامثاله و وقعنا للعلم بما فیه والعمل به و با ولاده انصار و بکافته المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات و عفی له ولقارئه ولناظره ولجمیع المسلمین و کان الفراغ منه ضحوة یوم الجمعة الثالث والعشرون من جمادی الاول سنة اثنتین و ثلثین و سبعمائه .·.

فلله الحمد لله والمنة والعطا والنعمة .·. والمسؤل ممن يستفيد من هذا الكتاب ان يذكر الكاتب بدعا الخير .·.

یا ناظراً فی الکتاب من بعدی جاینا من ثمار جهتی
لی افتقار الی دعاء تدعوه لی فی ظلم لحدی».

۶- **مؤلف :** «**رشید الدین ابو الفضل احمد بن محمد بن احمد مهر یزد میبدی یزدی**»، نام تألیف (تفسیر) : «**کشف الاسرار وعدة الابرار**» تاریخ تألیف : «**۵۲۰ھ ق**» (رک : گنج بخش، ج ۱، ص ۳۶۵) . در این نسخه نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن نیامده است اما از مطالعه و ظواهر آن روش تفسیر سه گانهٔ آن معلوم می شود که نسخهٔ «کشف الاسرار وعدة الابرار» است .

۷- **آغاز :** «بسم الله الرحمن الرحیم الرحمن علم القرآن رحمن در آموخت قرآن یادداشتن و بدا نستن را خلق الانسان بیافرید مردم را علمه البیان در آموخت او را سخن گفتن و صواب دیدن و بیان نمودن الشمس والقمر بحسبان آفتاب و ماه می روند بشمارد در برجها و در منزلها» .

۸- **انجام :** و انزل علیه القرآن و فرض علیه الفرائض و امره ان یعلم امته فبلغ رسالته و نصح لامته الآیه الم یکونوا یعلمون و بین لهم ما یجهلون قال الله تعالی و انزلنا الیک الذکر لیتبن للناس فانزل الیهم ولعلهم یتفکرون تم کتاب بحمد الله الملک الجبار العزیز الغفار و صلی الله علی نبیه محمدن الذی بعثه للبشیرو الانذار و علی آله الطیبین و اصحابه الممتحنین الاخبار ویسئال الله تعالی **ان** یوفقنا للغزل و ما علمناه واستغفره من جمیع ما اکتسبناه من الذنوب سرها و علنها و ظاهر ها و باطنها و اجلها و ادقها و صغیرها و کبیرها ما علمناه و ما نعلم (رک : د-کاتب) .

۹- **چگونگی :** این نسخه در موضوع «تفسیر قرآن شریف» است به زبان فارسی و به سبک خراسانی و ظاهراً «کشف الاسرار وعدة الابرار» نام دارد و شامل تفسیر آغاز **سورهٔ الرحمن** تا آخر **سورهٔ الناس** است . هر آیه در سه نوبت تفسیر شده است . النوبة الاولی در معانی الفاظ قرآن به طور تحت اللفظ، النوبة الثانیه در تفسیر الفاظ بر اساس عقاید مختلف علما و فقها و مورخان و راویان و محدثان و قاریان و لغویان و نحویان و صرفیان و دیگر طوایف

عالم اسلام ، النوبة الثالثة در معانی الفاظ و آیات و قرآن کریم بر اساس اندیشهٔ صوفیان و طرق مختلف عارفان و سالکان راه طریقت . نثر فارسی این تفسیر بسیار لطیف و جاذب و شیرین و جالب است و آمیخته با دو بیتی های عالی عرفانی و اصطلاحات زیبای روحانی و کلمات قصار و ترکیبات بی شمار فارسی خراسانی. حروف «پ ، چ ، د ، گ» ، همانند : «ب ، ج ، ذ ، ک» ، کتابت شده است . این تفسیر را منسوب به خواجه عبدالله انصاری می دانند زیرا همه‌جا در این تفسیر به نام «پیر طریقت» سخنانی از او می آید و لیکن گرد آورنده و مؤلف را همه رشید الدین ابو الفضل میبدی یزدی نام برده اند . این نسخه در نوع خود از نوادر نسخ خطی فارسی است . در آغاز و انجام بعضی یادداشت‌های دینی به خط مشقی دارد . ترجمهٔ «بسم الله الرحمن الرحیم» را اینگونه می خوانیم : به نام خداوند فراخ بخشایش مهربان (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۳۶۵) . و امکان دارد از اواسط اوراق افتاده باشد مثلاً صفحهٔ ۱۵۶ .

۰٤۰
۶۵۳

کشف اللغات والاصطلاحات

[مراجع ، فارسی ، و عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲/۵×۱۸×۲۷/۵ س‌م . —درونی : ۲۵ س ۰/۵ ×۲۰/۵×۱۰ س‌م .

۲- اوراق : ۱۳۵ ورق . ۲۷۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف چرمی پوسیده و کرم خورده .

٤- خط : تحریر و شکسته ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سرفصلها و الفاظ شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «عبدالرحیم بن احمد سور متوفی » ، نام تألیف : «کشف اللغات والاصطلاحات» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۲ ، تألیف محمد حسین تسبیحی ، ص ۳۵۳ - ۳۵٤ ، ۰٤۰/۵۰۶).

۷- آغاز : ناقص است و یک ورق افتادگی دارد : «اصحاب لغت اصطلاح اصلا بیان نکرده‌اند بدان سبب این فقیر به اصطلاح این اسامی وغیره در قلم آورده است تا سالک در گمراهی نه افتد و سبب تألیف این کتاب آن بود که فرزند شیخ سحاب ادام الله عمره دیوان سید السادات و منبع الدرجات بندگی حضرت سید قاسم انوار قدس الله عزیز پیش فقیر می خواند در آن دیوان اکثر لغات عربی بودند چون در فرهنگ شیخ ابراهیم بن قوام تفحص می کردم نمی یافتم».

۸- انجام : ناقص است و تا «فصل الذال مع الحاء» ادامه دارد : «فصل الذال مع الحاء ذابح معروف و داغ که بر خلق نهند بهتار کردن و سعد الذابح منزلیست از منازل قمر ذباج بالضم والتشدید شکافها که در انگشتان پیدا شود ذبح بالفتح گلو بریدن و سرخم واگشودن و شکافتن و بضم یکم و فتح دوم گیاهی که آنرا شتر مرغ می خورد و ذبح چاروایی که برای کشتن باشد ذبح بالفتح گلو بریدن و آنچه برای کشتن باشد از جاروا ذروح بضمتین والتشدید جانورکیست سرخ زهر دار و نقطهاء سیاه باشد و دراغ جمع دراج».

۹- چگونگی : این نسخه باوجود اینکه از آغاز و انجام ناقص است، اما از لحاظ فواید لغوی و اصطلاحات ادبی و فلسفی و عرفانی و تاریخی فارسی و عربی ارزنده است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» است. هر حرف را از حروف الفبایی «باب» و حرف آغاز و انجام هر لغت و اصطلاح را «فصل» دانسته است. مثلاً : «ذاج» را در «باب الذاء» و «فصل» «الذال مع الجیم» می توان یافت. بعضی از اوراق این نسخه علاوه بر آغاز و انجام از اواسط هم افتادگی دارد. (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲، ص ۳۵۳). مؤلف در مقدمه یاد آور گشته که به لغات و اصطلاحات مشکل و دشوار توجه داشته است. از اشعار و سخنان مشهور برای شواهد استفاده کرده است. مآخذ و مراجع خود را ذکر کرده است. مانند صراح و تاجین و کنزاللغات و فرهنگ ابراهیم شاهی و شرح گلشن راز.

۸۹۰
۸۰۷

کشف المحجوب

[ادب ، عرفان و اخلاق و اجتماع ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ــبیرونی : ۳/۵×۹/۵×۱۷/۵ سم . ــدرونی : ۵۲۰ صفحه .

۲- اوراق : ۲۶۰ ورق . ۵۲۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و تیماجی سیاه ضربی و ترنج دار . نام صفحات اینگونه آمده است : «عمل ملا میر عبدالله صحاف ۱۲۶۴ ھ ق».

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سرفصلها و خط های افقی رسم شده بر بالای جملات عربی و الفاظ شواهد شنگرف ، یک سر لوح در آغاز فهرست و صفحهٔ ۲ و ۳ و ۵ منقش ، جدولهای ٦ خطی کنارهٔ متن صفحات چهار رنگ (زرین و لاجوردی و سرخ و سیاه) ، قرن ۱۲ ھ ق .

۵- کاتب : «قطب الدین فیضی» ، تاریخ کتابت شاید از قرن دهم باشد اما اوراق جدید در «۱۲۵۲ ھ ق» کتابت شده است . در صفحهٔ ۵۲۰ اینگونه آمده است : «بتاریخ ٤ شهر رجب المرجب الحرام سنهٔ ۱۲۵۲ بود که ورق های جدید بدست خط فقیر الله قطب الدین تحریر یافت» .

٦- مؤلف : «ابوالحسن علی بن عثمان هجویری جلابی غزنوی متوفی ٤٦۵ تا ٤٨١ ھ ق»، نام تألیف : «کشف المحجوب» ، تاریخ تألیف : «٤۵۵ ھ ق؟» (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۲ ، صفحهٔ ۳۵۵ - ۳۵۸) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، الحمد لله الذی کشف الاولیاء بواطن ملکوته و قشع ادراک صمدیته و کبریائه لاصفیائه سرایر جبروته واراق دم المحبین بسیف جلاله» .

۸- انجام : «و وصیت میکنم ترا و خوانندگان این کتاب را برعایت بحکم این کتاب و بالله التوفیق والحمد لله رب العالمین والصلوة علی رسوله محمد و آله اجمعین وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً تمت الکتاب بعون الملک الوهاب لله الحمد که این حدیقهٔ علیا و بهشت معلی در بیدای نا پیدایی دنیا که بادیه ایست

هولناک و صحرا ایست خطرناک جهت آسایش طبیعت و مشغولی خاطر و سالکان راه خدا جوی و ناطقان کلام حق گوی».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «دین و ادب و عرفان و اخلاق و سیر و سلوک» است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و دیگر موضوعاتی است که مؤلف برگزیده است. نسخهٔ کشف المحجوب اولین کتاب منثور دینی و عرفانی و اخلاق در سر زمین پاک است. چاپ‌های متعدد شده و نسخه‌های خطی فراوان دارد و به ترجمه‌های گونا گون رسیده است (رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ج ۲، ص ۳۵۵). فهرست این نسخه در ۸ صفحه در آغاز آمده است. از اول و اواسط و انجام نسخه اوراق افتاده که به خط تحریر تازه کتابت شده است. بعضی یادداشتهای طبی و دعایی و اشعار سعدی و یک «طلاق نامه» دارد. نشان یک مهر در صفحهٔ ۵۳ آمده است: «قطب الدین احمد غنی بنده نامم که زاولاد پنج احمد جامم». لفظ «یا کبیکج» برای مبارزه با کرم آمده است.

۸۹۰
―――
۸۸۷

کشف المحجوب

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منثور]

۱- اندازه : بیرونی: ۲۴×۱۶×۳ سم. درونی: ۱۷ س ۱۸/۵×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۲۷۶ ورق. ۵۵۱ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ لاهوری (جهانگیری)، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و پارچه‌یی لاجوردی روی عطف آمده: «کتب خانهٔ سید محمد طیب همدانی قصور».

۴- خط : نستعلیق خوش، رسم‌الخط اردو و فارسی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف، در آغاز یک سر لوح زرین و لاجوردی، میان سطرهای صفحهٔ اول و دوم نقاشی دندان موشی زرین، جدولهای یک خطی لاجوردی کنارهٔ بیرونی و جدولهای ۵ خطی لاجوردی و زرین کنارهٔ متن نسخه، قرن ۱۱ و ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : «حافظ غلام فرید» ، تاریخ کتابت : «۱۱۸۸ هـ ق» : «تمت هذه الکتاب المسمی بکشف المحجوب من تصنیف الولی الهجویری بید اضعف العباد الصمد حافظ غلام فرید فی شهر ذی الحجة فی یوم الجمعة فی التاریخ عشرون الثالث فی سنة ۱۱۸۸ هجری من هجرة حضرت رسالة پناه صلی الله علیه و آله وسلم .

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بندهٔ گنـه گارم

۶- مؤلف : «علی بن عثمان بن علی الجلابی الغزنوی الهجویری متوفی در حدود ۴۸۱ هـ ق»، نام تألیف : «**کشف المحجوب**»، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : کشف المحجوب، گنج بخش، ج ۲، ص ۳۱).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، ربنا آتنا من لدنک رحمة و هیٔ لنا من امرنا رشدا الحمد لله الذی کشف لاولیائه بواطن ملکوته و قشع لاصفیائه سرائر جبروته و اراق دم المحبین بسیف جلاله» .

۸- انجام : «و وصیت میکنم ترا و خوانندگان این کتاب را برعایت حقوق این کتاب و نویسنده را بدعاء حفظ قلم ایمان یاد آرند و بالله التوفیق والحمد لله رب العالمین . . . برحمتک یا ارحم الراحمین» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب و عرفان و تصوف» است و از جمله کتب مهم و مستند منثور عرفانی است که نسخه های فراوان دارد و بارها چاپ شده است . تقسیمات آن بر اساس «باب» و اسامی عارفان است و ظاهراً در حدود «۴۰ باب» دارد . نثر فارسی آن آمیخته با آیات قرآنی و احادیث عرفانی و بعضی اشعار عربی و فارسی است . (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۳۰۱) . بعضی عناوین و موضوعات در کنارهٔ صفحات آمده است .

۶۱۰/۶۷۸

کفایهٔ مجاهدیه یا کفایهٔ منصوری

[طب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۳/۵×۱۳/۵×۲۲/۵ سم . ـ درونی : ۸/۵×۱۶/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۹۰ ورق . ۵۸۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی سبز گون با عطف

و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ.

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۰ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «منصور بن محمد بن احمد بن یوسف بن فقیه الیاس»، نام تألیف، «کفایهٔ مجاهدیه» یا «کفایهٔ منصوری»، تاریخ تألیف: «در مجاهد السلطنة سلطان زین‌العابدین شاه شجاع مبارز الدین محمد ۷۸۶-۷۹۳ ه ق از پادشاهان آل مظفر در حدود سال ۷۸۰ ه ق». (رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲ و ٤، ص ۳۵۸، فهرست منزوی، ج یکم، ص ۵۸۵).

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، شکر و سپاس مر خالقی راکه در خلقت انسان دقایق حکمت او بی پایان است و حمد بی حد و ثنای بیقیاس مر پادشاهی را که نعم و احسان او در حق ایشان برون از حد و بیان است».

۸- انجام : «و اگر فلفل و زنجبیل یا سقمونیا با عسل بر ذکر طلا کنند همین عمل کند والله اعلم بحقایق الامور تم الکتاب فی تاریخ بیستم شهر جمادی الاول سنهٔ ۹۱ اثنا و خمسین و تسع و مایة هجریة النبویة علی».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «طب» است. در گوشه و کنار صفحات و در لا بلای سطرها توضیحات لغوی و یادداشتهای طبی و روش نسخه نویسی و شناخت داروهای گیاهی آمده است و در آغاز و انجام نسخه مطالب پزشکی.

۸۹۰
۸٤۸

کلیات حکیم شفای اصفهانی

[ادب، فارسی، منظوم «قصاید و غزلیات و ترجیعات و مثنویات و مقطعات و رباعیات»]

۱- اندازه : -بیرونی: ۲۷/۵×۱۶/۵×٤/۵ سم. -درونی: ۱۶ بیت (متن) ۱٤ بیت (کنارهٔ صفحه) جمعاً تقریباً ۳۰ بیت (هرصفحه) ۱۶/۵×۷ ص م (متن) و ۲۲×۱۱ سم (حاشیه و متن).

۲- اوراق : ۲۷۳ ورق. ۵٤۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی خوش رنگ سمرقندی، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ شیرازه دار.

٤- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی، پخته، خوانا، روشن، جدولهای میان ابیات و فواصل حاشیه و متن ٤ خطی سیاه و زرین و جدولهای ٦ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سرخ و زرین و سیاه، شش سر لوح و یک کتیبه در صفحات ۲، ۷۲، ۱٤۸، ۲۱۲، ۲۹۲، ٤۹۰، در زمینهٔ لاجوردی و زرین و گل و بوته نگاری، در آغاز مثنوی‌ها و دیوان مذهب و منقش، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : «علی نقی ابن عبدالقادر بهبهانی»، تاریخ کتابت: «۱۰۸۷ ه‍ ق»: «تم الکتاب بعون الملک الوهاب الموسوم بدیوان افصح المتأخرین و اکمل المتکلمین حکیم شفای اصفهانی فی وقت الظهر یوم السبت غرة شهر ربیع الآخر سنة السابعة و الثمانین و الالف علی ید الضعیف المسکین علی نقی ابن عبدالقادر بهبهانی غفر ذنوبهما و ستر عیوبهما و الحمدلله اولا و آخراً و ظاهراً و باطناً تم تم تم».

٦- مؤلف : یا (شاعر): «حکیم شرف الدین حسین ابن حکیم ملا متوفی ۱۰۳۷ ه‍ ق»، نام تألیف: «کلیات حکیم شفای اصفهانی»، تاریخ تألیف: «در مدت عمر شاعر»، در صفحهٔ آغاز به خط تازه مختصری دربارهٔ حکیم شفای اصفهانی به قلم «میر محمد علی آزاد» آمده است. (رک: ۹-چگونگی). این نسخه شامل ٤ مثنوی و دیوان غزلیات و قصاید است.

۷- آغاز : اول - مثنوی دیدهٔ بیدار: (ص ۲): «بسم الله الرحمن الرحیم،

بسم الله الرحمن الرحیم	تیغ الهی است به دست حکیم
آمده از کان سخن پیکرش	آیت توحید بود جوهرش

۸- انجام : ایضاً (ص ۷۰):

«باطل و هم صحبتی حق کجا	نیست کجا نیستی مطلق کجا
جز برضا میل اطاعت مکن	خوف و رجامایهٔ طاعت مکن

ـ آغاز : دوم - مثنوی مهر و محبت: (ص ۷۱):

«الهی از سر عاشق نوازی	دلی ده کاروان عشق بازی
دلی کز بیغمی بیگانه باشد	بدرد عاشقی همخانه باشد
دلی ده روشناس بیقراری	که باشد خانه زاد دوستداری»

ـ انجام : ایضاً (ص ۱٤٦) :

«نشان یا باشد از گلزار یاری ز نندش بر سر دستار باری
مبادا هرگز از خاطر فراموش بود آرایش دست و بردوش
کند هر کس درین گلشن صبایی که گل تحسین فشاند بر شفایی

تم الکتاب بعون الملک الوهاب فی تاریخ سنهٔ ۱۰۸٦».

ـ آغاز : سوم ـ مثنوی نعت (ص ۱٤۷) :

«ای درد تو تحفة العراقین وی زهر تو شکر مذاقین
بر دیدهٔ دیده جلوه گاهت کحل العینین خاک راهت

ـ انجام : ایضاً (ص ۱٥٦) :

«منقول بگیر خواه منقول یک نکته برو نمانده مجهول
کان سخرهٔ جود ارجمندش بازیچهٔ همت بلندش»

ـ آغاز : چهارم ـ مثنوی نمکدان حقیقت (ص ۱٥۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم،

ای بشهد سخن ملاحت سای بنمکزار طبع راهنمای
نمک و قند در هم آمیزی پس از آن پیکر سخن ریزی»

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۰۹) :

«آن عمارت که عدل میسازد صدمه محشرش بینــدازد
آن بنا را که جود معمار است عدل برپا ستاده سرکار است
نیست حاجت بپایمردی کس گوشهٔ چشم لطف باید و بس»

ـ آغاز : پنجم ـ دیوان قصاید و ترجیعات و ترکیبات (ص ۲۱۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم،

معلم فطرت عالی است طفل من زبان دانش
سبق آیات عرفان گوشهٔ عرفان دبستانش
نمی آمد زهر استاد تعلیم درون سازی
زهر سینه بود دل خیز و هر دل گنج عرفانش»

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۹۰) :

«زان چنینم که لطف شاه جهان جرم پوش و خطا پذیرمنست
گل گلزار مردمی عباس چشم رخسار مردمی عباس»

ـ آغاز : ششم ـ دیوان غزلیات و رباعیات (ص ۲۹۱) :

«ای زده بر تر از گمان خیمهٔ کبریای را
دست بتو کجا رسد عقل شکسته پای را
سر سخن کتاب دل وصف لب تو کرده‌ام
مطلع این سفینه کن ابروی دلگشای را»

ـ انجام : ایضاً (ص ٤۸۸) :

«شها گفتی که هر جا داد خواهی است بیاید تا رسم او را بفریاد
من از دست کسی دادی ندارم ز دست عاشقی و بیکسی داد»

ـ آغاز : هفتم ـ دیوان جد و هزل (ص ٤۸۹) :

مومن هللم باری چملان بکجا رفت
پا کاری صد در صد کرمان بکجا رفت
خورجین و دف و تنبک و بوق و سگ و بز کو
اسباب گدایی عزیزان بکجا رفت»

ـ انجام : ایضاً (ص ٥٤٤) :

«ای تو رشک تیز دان عملی بر دوش‌کشی شکنبه را چون دهلی
بالاخانه و اشتها هر روز تو می از غازی و ماهی از شیر علی»

۹- چگونگی : در این نسخه که به کلیات حکیم شفای اصفهانی شهرت دارد ، «٤ مثنوی» و «سه دیوان اشعار» آمده است . ۱- مثنوی دیدهٔ بیدار در برابر مخزن الاسرار نظامی و به وزن آن در حدود ۲۱۰۰ بیت در موضوع عشق عرفانی و حکمت و اخلاق . ۲- مثنوی مهر و محبت در برابر خسرو و شیرین نظامی و به وزن آن در حدود ۲۲۸۰ بیت در موضوع «عشق و عاشق و معشوق و مهر و محبت و عرفان و ادب» . ۳- مثنوی بروزن تحفة العراقین خاقانی : «مفعول مفاعلن فعولن» در حدود ۳۰۰ بیت ظاهراً در موضوع نعت و منقبت حضرت محمد (ص) . ٤- مثنوی نمکدان حقیقت در برابر حدیقة الحقیقهٔ سنایی و به همان وزن در حدود ۱۵٦۰ بیت در موضوع ادب و اخلاق و حکمت و فلسفهٔ و عرفان و تصوف . ٥- دیوان اشعار قصاید و ترجیعات و ترکیبات در حدود ۲۳۷۰ بیت در موضوعات توحید خدا و

نعت حضرت محمد (ص) و منقبت ائمهٔ اطهار و مدح بزرگان و توصیف مناظر و اشیاء مختلف. ٦- دیوان غزلیات و رباعیات در حدود ٤۹٤۰ بیت. ۷- دیوان هزلیات و جدیات در حدود ۱٦۸۰ بیت در موضوع هجو و هزل و مدح و ذم اشخاص معاصر شاعر و اشیاء مختلف و این دیوان از لحاظ جامعه شناسی عهد شاه عباس بزرگ و سلسلهٔ صفویه ارزنده است خاصه اینکه اسامی بسیاری از رجال آن روزگار در آن آمده است. این نسخه جمعاً در حدود ۱٦۰۰۰ بیت دارد. حکیم شفایی یا شفای اصفهانی از اطبای عالی قدر و مشهور زمان خود بوده است و مورد احترام شاه عباس بزرگ و امرای عهد او و مردمان دیگر. وی کتاب قرابادین را در طب و داروشناسی تصنیف کرده که تحت عنوان «قرابادین شفایی» چاپ شده است. و به فرمان شاه عباس صفوی «مثنوی حیدر تلبه» را از ترکی به زبان فارسی ترجمه کرده است. آنگونه که نوشته‌اند در ۹٦٦ در اصفهان ولادت و در ۱۰۳۷ به سن ۷۱ سالگی در همان شهر وفات یافته است و در ضمن «هزال» و «هجاگو» بوده است و میرباقر داماد دربارهٔ او گفته است که «شاعری افضیلت شفایی را پوشانید و هجا شعر او را پنهان ساخت». این نسخه بسیار ارزنده است از آن جهت که همهٔ اشعار شفایی را در بردارد. شخصی به نام میر محمد علی آزاد در سال ۱۳۲۱ و ۱۳۳٦ هـ ق یادداشت‌هایی بر این نسخه نوشته است. این نسخه ۵۰ سال پس از عمر شاعر کتابت شده است. نشان چند مهر در آخر نسخه و در صفحهٔ ۲۰۸ دارد که سخت خوانا است. کسی هم دو بیت هجو در سال ۱۲۰۹ در آخر کتابت کرده است.

۸۹۰
۸٤۱

کلیات شمس تبریز یا دیوان کبیر

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات»]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۹/۵×۲۳×۳/۵ س م. ـ درونی : ۱۹ تا ۲۱ (بیت) ۲۳×۱٦/۵ س م.

۲- اوراق : ۲٦٤ ورق . ٥۲۷ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، پوسیده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی پوسیده خاکی رنگ با عطف پارچه‌یی سرخگون .

٤- خط : نسخ تعلیق ، خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها و جدولهای دو خطی کنارهٔ صفحات و میان اشعار شنگرف یا لاجوری ، قرن ۹هق .

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «**جلال الدین محمد مولوی معنوی**»، نام تألیف : «**دیوان کبیر**» یا «**کلیات شمس تبریزی**» یا «**دیوان غزلیات مولوی**»، تاریخ تألیف سرودن : «در مدت عمر شاعر». در مقطع غزلیات نام «**خموش ، خاموش**» و «شمس» و «شمس الحق» و «شمس تبریزی» و امثال اینها آمده است :

خاموش کامشب مطبخی شاهست از فرخ رخی
این نادره کی می پزد حلوای حلوای ما (ص ۱۱)

خموش باش و مزن آتش اندرین سینه
نمی شکنی می نسال بیش او تنها (ص ۱۲)

شمس تبریزی به دورت هیچ کس هشیار نیست
کافر و مؤمن خراب و زاهد و خمار مست»

۷- آغاز : «ای طائران قدس را عشقت فزوده بالها
در خرمن سودای تو روحانیان را حالها»
درلا احب الآفلین پاکی ز صورت‌ها یقین
در دیدهای غیب من هر دم ز تو تمثالها»

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می شود :

«چو یکی ساغر مردی زخم بار برآرم — در جهان را و نهان‌را همه ازکار بر آرم
ز بس کوه بر آیم علم عشق نمایم — ز دل خاره و مرمر دم اقرار بر آرم
ز تک چاه کسی‌را تو به صد سال برآری — من دیوانهٔ بی دل بیکی بار بر آرم»

۹- چگونگی : این نسخه شامل غزلیات جلال الدین محمد مولوی معنوی بلخی رومی

است . از حرف «الف» آغاز می گردد و تا اواسط حرف «میم» ادامه دارد . نسخه‌یی است خوش خط و به رسم الخط قرن نهم هجری که آنرا می توان نسخ تعلیق گفت . اکثر الفاظ و کلمات مشکل، معرب (مشکول) است . کاتب همه حروف قوافی و «ردیف» را در جدولی جداگانه قرار داده است . و این گونه تزیین در ماوراء النهر در قرن ۷ و ۸ و ۹ معمول بوده است. در آغاز این نسخه دیباچه یا مقدمه‌یی به نثر فارسی آمده که تاریخ «۸۱۷ھ ق» دارد .

به سال هشتصد و هفده ربیع الاول از مه بود

که این دیباچه بنوشتم بعون خالق معبود

نام نویسندهٔ دیباچه وگرد آورندهٔ غزلیات افتاده است . نثر دیباچه با اشعار عرفانی آمیخته است . جملات آن روان و منسجم و نغز و شیوا است . نویسنده مدت دو سال اشعار و غزلیات مولوی را از متون مختلف گرد آورده و آنها را غث و سمین کرده و غزلیات مولوی را شناخته و تقریباً ۳۰ هزار بیت گرد آورده و به حروف قوافی و ردیف ترتیب داده و بر آن دیباچه یا مقدمه نوشته است و این نسخه را به یادگار گذارده است اما افسوس که گزند روزگار نسخهٔ او را «ناقص» کرده است . در این نسخه در حدود ۱۱۰۰۰ بیت موجود و ۱۹ هزار بیت مفقود است . در یک صفحه از دیباچه به خط و کتابت تازه اشعاری از سلسلة الذهب جامی آمده است .

کنز السعادت

۸۹۰ و ۲۹۰ / ۷۳۹

[ادب و دین ، اخلاق و حکمت و عرفان ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷×۱۷/۵×۴/۵ سم. — درونی : ۲۰ س ۱۸/۵×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۳۹۲ ورق . ۷۸۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، اوراق شده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی ، پوسیده و بدون عطف .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .

۶- مؤلف : «معین الدین نقشبندی بن خواجه خاوند محمود متوفی قرن ۱۳ ه ق»، نام تألیف : «کنز السعادة» ، تاریخ تألیف : «۱۲۸۵= هست این تحفهٔ معین الدین»
«اما بعد از حمد و ثنای خدای عز و جل . . . معین الدین نقشبندی ابن . . . خواجه خاوند محمود . . . می گوید :

رخ کیمیا برد غـزالی گنج سعادت بنام من شد

و آنرا تألیف نیکو کردم و کنز السعادت نام نهادم . . . و این فیض شد مرا در زمان . . . ابوالمظفر محیی الدین محمد اورنگ زیب پادشاه عالمگیر،
گنج زر بسیار می‌باشد سلاطین‌را ولیک مالک گنج سعادت نیز جز اورنگ شاه»
اما این که در عهد اورنگ زیب پادشاه تألیف شده مورد اعجاب است زیرا تاریخ تألیف آن با عهد این پادشاه مطابقت ندارد .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم حمد و ثنا و بی قیاس و ستایش بی شمار مرذاتی راست که خلق کرد بیکر عنصر بشریرا بید قدرت خویش و کنوز سعادات را نهاد دردل او از حد بیش و وجود خلعت حیات پوشیده و ترکیب خوب و صورت مرغوب از میان مخلوقات بکنار» .

۸- انجام : ناقص است و تا مقداری از آخر باب پنجم از رکن چهارم ادامه دارد : «بدترین چشمها چشم ارزق است و چشم کلان نیز نظر نشان حسودی و خاینی و کاهلی باشد و جمودت چشم و قلت حرکت نشان نادانی است و کند طبعی و سرعت حرکت چشم و تیزی نظر شان حیلت و مکر بود و سرخی چشم نشان شجاعت و دلیری بود و نقطه‌های زرد گردا گرد» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «اخلاق و دین و حکمت علمی و پند و اندرز و علوم انسانی» است و مؤلف آنرا بر اساس کتاب کیمیای سعادت امام محمد غزالی تصنیف کرده است . تقسیمات آن همانند کیمیای سعادت بر «مقدمه» و «رکن» و «باب» و «فصل» و «خاتمه» و «ختم خاتمه» است و جمعاً «۴ رکن» دارد. «رکن اول در اعتقادیات و مبحث خلافت و اختلاف در اقوال منکران خلافت و اختلاف مذاهب در صفات الله و احوال آخرت و سؤال منکر و نکیر و مرگ و نفع و بعث و حشر و نشر و صراط و قیامت و صفت بهشت و اهل او و صفت دوزخ و اهل او» و «ختم خاتمه در اخبارات

رحمت و مغفرت بر اهل عصیان و ضیافت نمودن اهل جنت و دیدار نمودن و منازل و درجات در جنت دادن حور و قصور و انعام دادن». متأسفانه مقداری از رکن چهارم و همهٔ خاتمه و ختم خاتمه مفقود شده است. متن نسخه آمیخته با نثر و نظم فارسی است و مؤلف، شاعر هم بوده و اشعار عرفانی سروده و شواهد آورده است. این نسخه در عهد ابوالمظفر محیی الدین محمد اورنگ زیب پادشاه عالمگیر تصنیف و به او تقدیم شده است.

۸۹۰
۷۹۱

کوک شاستر یا کام شاستر

[جامعه شناسی، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : -بیرونی: ۱۶/۵×۹×۷/۰ سم. -درونی: ۹ و ۱۰ و ۳ س ۱۱×۶/۶ سم.
۲- اوراق : ۴۸ ورق. ۹۶ صفحه.
۳- کاغذ : نازک سفید تیره رنگ هندی، پوسیده، آب رسیده، بدون جلد.
۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشانها و سر فصلها شنگرف، جدولهای کنارهٔ صفحات ۷ خطی و ۴ رنگ (لاجوردی و سرخ و سیاه و زرد). ۴ تصویر (مجلس) دارد به سبک هندی و رنگ آمیز ۶ رنگ (سرخ و زرد و سفید و لاجوردی و زرین)، قرن ۱۱ ه‍ ق.
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
۶- مؤلف : «**کوکا**»، نام مترجم: «**بخشی**» یا «**نخشبی**» نام تألیف: «**کام شاستر**»، یا «**کوک شاستر**»، تاریخ تألیف و ترجمه معلوم نشد. در صفحهٔ ۲ و ۷ و ۸ اینگونه آمده است: «القصه ملک را وزیری بود کوکا نام که به موجب تقصیری به قید افتاده بود... ملک فرمود هر گاه برای عالمیان نسخه بسازی تا از تو در دنیا یادگار بماند و پس بفرمان پادشاه این نسخه را تصنیف نمود و کام شاستر نام نهاد و فقیر بخشی (نخشبی) از زبان هندی بفارسی ترجمهٔ آن نموده و پرده باب مرکب کرده شد».
۷- آغاز : ناقص است و چنین آغاز می گردد: «سرود گویان در مجلس پیدا شد و خود را در حضور پادشاه برهنه گردانید و پادشاه از... این حقیقت

شرمنده شده سرخجالت . . . ندامت فرو برد و فرمود که این مکاره را از مجلس بدر کنید و برانید» .

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد : «باب هشتم در احکام متفرقه ، بباید دانست اگر خصیهٔ خروس را سوراخ کند و بر کمر بندند و تا از کمر دور نکند و انزال نشود و اگر بهی دانهٔ کوفته و نیز انگبین به قضیب بمالند و همین اثر دارد» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع مجالست و مصافحت و معانقت و معاشقت و مساحقت و ملامست و مجامعت است . چهل مجلس (تصویر یا مینیاتور) دارد و هر مجلس نمونهٔ معاشقهٔ زن و مرد است . بر اساس «باب» تقسیم شده و جمعاً ۱۰ باب دارد . نثر فارسی آن آمیخته با اشعار عاشقانه و هزل و رذل است . اصل متن به زبان سنسکریت یا هندی بوده که شخص به نام «کوکا» تألیف به نام «نخشبی» یا «بخشی» شاید ضیاء نخشبی متوفی ۷۵۱ ه‍ ق آنرا به فارسی ترجمه کرده است . در تاریخ زبان و ادب فارسی همواره از نسخه‌یی کرده و شخص یاد شده که «الفیه و شلفیه» نام دارد و احتمال دارد این نسخه از همان گونه کتاب‌ها باشد زیرا ظاهراً الفیه و شلفیه هم از سنسکریت ترجمه شده بود. در این نسخه ۴۰ مجلس یا تصویر دارد که هر تصویر نمایندهٔ گونه‌یی از مجالست و مجامعت و مساحقت مرد با زن و یا زن با مرد است . همهٔ تصاویر به سبک هندی و آرایش‌ها و زروزیورها و رنگ‌ها کاملاً هندی است و به دورهٔ سیکها می ماند . اشعار آن اکثر براوزان مختلف می باشد و در صفحه‌یی که عکس یا تصویر آمده نثر و در صفحه‌یی که تصویر نیامده ۳ بیت شعر فارسی خلاف جهت یکدیگر آمده که نمایندهٔ توضیح و تشریح و طرز مجامعت آن عکس می باشد . اینک ابواب آن : باب اول در معرفت هیبت زنان ، باب دوم در معرفت خاصیت زنان ، باب سوم در شناختن انزال آب منی زن، باب چهارم در هیئت مجامعت ، باب پنجم در شناختن اوقات حمل ، باب ششم در معرفت اغذیهٔ موافق ، باب هفتم در هیجان شهوت ، باب هشتم در احکام متفرقه، باب نهم در معرفت معجون‌های باه ، باب دهم در بیان بستن عورت» .

۸۹۰
۶۹۷

کیمیای سعادت

[ادب، عرفان، و اخلاق و حکمت، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۴×۱۷×۲۴/۵ سم. —درونی : ۱۷ س ۱۰/۵×۱۸/۵ سم.

۲- اوراق : ۴۲۸ ورق. ۸۵۴ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و کالنگوری قهوه‌یی رنگ.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، جدولهای کنارهٔ متن ۳ خطی شنگرف و سیاه، یک سر لوح در زمینهٔ لاجوردی و زرین و گل بوته نگاری در آغاز. قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : **«حجة‌الاسلام امام محمد بن محمد بن محمد غزالی طوسی ۴۰۵-۵۰۵ه‍ق»** نام تألیف: **«کیمیای سعادت»**، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : گنج بخش، ج ۱، ص ۳۷۵، ج ۲، ص ۳۸۰).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، شکر و سپاس فراوان بعددستارگان آسمان و قطرهای باران و برگ درختان و ریگ بیابان و ذره‌های زمین و آسمان مر آنخدایرا که یگانگی صفت اوست و جلال و کبریا و عظمت و علا و مجد و بها خاصیت اوست».

۸- انجام : «گفت مرا بیا مرزیدند، آن دعا که بر دیوار خانهٔ تو نبشته است بخط عتبه الغلام دیدم که دیوار نبشته که یا هادی المضلین یا راحم الخدمین یا مقیل عشر است العاشرین ارحم عبدک ذولحظة العظیم والمسلمین کلهم واجعلنا مع الاخیار المرزقین الذین انعمت علیهم من النبیین والصدیقین والشهداء والصالحین برحمتک یا ارحم الراحمین تمت تمام شد».

۹- چگونگی : این نسخه کامل و شامل چهار رکن و چندین اصل است (رک : گنج بخش، ج ۱، ص ۳۷۵، ج ۲، ص ۳۸۰). در آغاز و انجام یادداشتهای ادبی و اشعار و مطالبی از اشخاص گونا گون دربارهٔ ملکیت نسخه آمده است :

نشان چند مهر دارد : «عبدالمجید ۱۱۸۲ ه ق» و بقیه چند نشان مهرها ناخوانا است و یا آنها را محو و سیاه کرده اند . یک غزل در ۱۱ بیت از میرزا عبدالقادر بیدل آمده است به مطلع :

بحرام فتنهٔ مدعنان که مباد چون دل عاشقان

به شرنگ شیشه اند جهان اشکست رنگ حنای تو

و مقطع :

من بیدل در صف انس و جان دل چاک باسر آسمان

بفدایتو بفدایتو بفدایتو بفدایتو» .

۸۹۰
۷۱۵

کیمیای سعادت

[ادب ، دین و عرفان و اخلاق ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۴/۷×۱۵×۲۳/۷ سم. —درونی : ۲۱ س ۱۷×۱۰/۷ سم .

۲- اوراق : ۳۷۸ ورق . ۷۵۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره و خاکی رنگ کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد چرمی و مقوایی پوسیده با عطف چرمی و پیوند پارچه‌یی ملون .

۴- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و کلمات شواهد و جدولهای دو خطی کنارهٔ متن شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «حجة الاسلام امام محمد غزالی ۴۵۰-۵۰۵» ، نام تألیف : «کیمیای سعادت» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . (رک : گنج بخش ج ۱ و ۲ ، ص ۳۷۵ و ص ۳۸۰) .

۸- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، شکر سپاس فراوان بعددستارهٔ آسمان و قطرهٔ باران و برگ درختان و ریگ بیابان و ذره های زمین و آسمان مر آن خدایرا که یگانگی صفت وی است» .

۸- انجام : «و از خدایتعالی عفو و آمرزش خواهند تا اگر سهوی و زلتی راه یافته

است یا تکلفی وریایی در اندیشهٔ وی آمیخته شده باشد حق تعالی به فضل و کرم وجود خود و برکات دعاء ایشان در گذارد و همه را تمت تم تم» .

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت بسیار خوب است ، سهو القلم کاتب ندارد و کامل است تنها جای بعضی از عناوین خالی مانده زیرا کاتب می خواسته به قلم شنگرف کتابت کند و لیکن فراموش کرده و یا در گذشته است . در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهای تاریخی و ادبی و لغوی دارد . از جمله : «اجزاء کیمیای سعادت یادگاری سیادت پناه میر شریف ابن میر ابو القاسم علیه الرحمة» ، «یادداشت سنهٔ ۱۲۹۷ تحریر بتاریخ یوم یکشنبه غرهٔ جمادی الاول سلخ ربیع الاول ،قدار یکچارک چای خرج یومیه می شود یادداشت قلمی گردید ۱۲ اپریل سنهٔ ۱۸۸۰» .

۸۹۰/۷۳۵

کیمیای سعادت

[ادب ، دین و اخلاق و عرفان ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۴/۵×۱۸×۲ سم . —درونی : ۱۹ س ۱۷×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۱۵۸ ورق . ۳۱۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ و دود زدهٔ سمرقندی، سوخته و پوسیده ، اوراق شده ، بدون جلد .

٤- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۰ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : (رک : کیمیای سعادت ٦۹۷/۸۹۰ ، گنج بخش ، ج ۱ ص ۷۳۵ ، ۲ و ص ۳۸۰) .

۷- آغاز : افتادگی دارد : «چهارم علاج خشم و حقد و حسادت و آرزو، پنجم علاج دوستی دنیا ، و پیدا کردن آن ، ششم علاج دوستی مال و آفت و بخل و حرص ، اصل هفتم علاج دوستی حشمت و جاه و آفت آن ، اصل هشتم علاج دوستی ریا کردن در عبادات اصل نهم علاج کبر و عجب و تدبیر حاصل

کردن خلق».

۸- انجام : افتادگی دارد و آشفته است و تا رکن دوم «معاملات» را در بر دارد.

۹- چگونگی : این نسخه قدمت خط و کاغذ و کتابت دارد و احتمال دارد از قرن دهم هجری پایین تر باشد. حروف «پ» و «چ» و «گ» مانند «ب» و «ج» و «ک» و لفظ آنکه «در بعضی جای‌ها به صورت آنک» آمده است. متأسفانه این نسخه بدون جلد و اوراق آن درهم و برهم شده است.

۸۹۰/۸۱۴

کیمیای سعادت

[ادب، اخلاق و عرفان، فارسی، منثور]

۱- اندازه : بیرونی: ۴×۱۹×۳۲/۵ سم. درونی: ۱۷ س ۲۲/۵×۱۰/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۹۳ ورق. ۵۸۵ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ کشمیری، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی زرد گون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبودو زرد.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خط های افقی رسم شده بر بالای الفاظ و کلمات شواهد شنگرف، یک سرلوح در آغاز رکن اول در زمینهٔ زرین و لاجوردی و گل و بوته نگاری، قرن ۱۱ ه‍ ق. جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : «امام ابو حامد محمد بن محمد غزالی طوسی ۴۵۰-۵۰۵»، نام تألیف «کیمیای سعادت»، تاریخ تألیف در حدود سال: «۴۹۲ ه‍ ق» (رک: گنج بخش، ج ۱ ص ۳۸۵، ج ۲ ص ۳۸۰).

۷- آغاز : (رکن اول، ص ۲): «بسم الله الرحمن الرحیم، شکر و سپاس فراوان بعدد ستارگان و طبقات آسمان و قطرات باران و برگ درختان و ریگ بیابان و ذره های زمین و آسمان مر آن خدایرا که یگانگی صفت اوست».

۸- انجام : (ایضاً ص ۲۷۹): «اگر صد سال رنج کشد برای راحت صد هزار ساله بلک برای راحت جاودانه تمام شد این رکن عبادات از جمله ارکان مسلمانی

بحمد الله تعالی و حسن توفیقه و صلواة الله علی سیدنا محمد النبی و علی آله و صحابه وسلم کثیراً تم» .

ـــ آغاز : (رکن دوم ص ۲۸۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و سهل و اختم بخیر ، آغاز رکن معاملا تست و این نیز ده اصل است ، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة علی خیر خلقه محمد خاتم النبیین و اصحابه الطاهرین اصل اول آداب طعام خوردن» .

ـــ انجام : (ایضاً ص ٥٨٥) : «و در قیامت همه ازدی طلب کنند و منفعت آن بدیگری رسد و این نهایت غفلت و نا مسلمانی باشد تمت شد رکن معاملات مجلد دوم از کتاب کیمیاء سعادت بعون الله و حسن توفیقه» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل رکن اول و دوم از چهار رکن کیمیای سعادت است . سهوالقلم کاتب اندک دارد. در صفحهٔ آغاز نشان دو مهر بوده که مخصوصاً محو کرده شده و به سختی این دو کلمه را خواندم : «بعبادت لطیف الله» . بهای این جلد و جلد دیگر (شماره ٨١٥/٨٩٠) را ده روپیه خریداری کرده اند . (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ج ۲) .

٨٩٠
٨١٥

کیمیای سعادت

[ادب ، اخلاق و عرفان ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ٣٢/٥×١٩×٤ سم . ـــ درونی : ١٧ س ٢٢/٥×١٠/٥ سم .

۲- اوراق : ٣٢٠ ورق . ٦٤٠ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی زرد گون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود و زرد .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خط های افقی رسم شده بر بالای الفاظ و کلمات شواهد شنگرف ، یک سر لوح زرین و لاجوردی در آغاز رکن چهارم ، جدولهای ٥ و ٦ خطی کنارهٔ متن سیاه و لاجوردی و زرین ، قرن ۱۱ هـ ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : (رک : کیمیای سعادت ۸۱٤/۸۹۰) .
۷- آغاز : رکن سوم (ص ۱) : ناقص است و چنین آغاز می گردد : «اصل دهم پیدا کردن غرور نفس و فریفتگی و گمان نیکو بردن بجای خویش اینست اصول این صفات مذموم و همه شاخهای باز این ده اصل هر که این عقبه بگذاشت» .
۸- انجام : ایضاً (ص ۳۰۷) : «و مرگ در پیش چشم نهاده بود جز باستعداد آن مشغول نشود و این آسان بود و بر هر که ایزد تعالی و تقدس بروی آسان کند و السلام تمام شد رکن مهلکات بحمد الله و حسن توفیقه تمت تم» .
_آغاز : (رکن چهارم) : «بسم الله الرحمن الرحیم سهل اللهم و یسر لا تفسر رکن چهارم از ارکان مسلمانی از جملهٔ کتاب کیمیاء سعادت و این رکن را منجیات گویند و این رکن نیز برده اصل است اصل اول در توبه» .
_انجام : ایضاً (ص ٦٤٠) : «و آنکه بسبب نظر خلق آن خدایتعالی محجوب شود نعوذاً بالله منه فیقول فی خاتمة الکلام اللهم انا نعوذ بعفوک من عقا بک و نعوذ برضاءیک من سخطک و نعوذ بعافاتک من عقوبتک و نعوذ بک منک لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک انت علام الغیوب و صلی الله علی خیر خلقه محمد اجمعین وسلم تمت هذا الکتاب المسمی کیمیای سعادت با چهار جلد فی الشهر تم (٢٤ بار)» .
۹- چگونگی : این نسخه شامل از رکن سوم تا آخر رکن چهارم را در بردارد و از آغاز رکن سوم یک ورق افتاده است . سهو القلم کاتب اندک دارد . این نسخه در اختیار «مولوی سلطان محمود» ساکن ده دهارهٔ صوات (سوات) بوده است (رک : کیمیای سعادت ۸۱٤/۸۹۰) .

۸۹۰/۸۱۸

کیمیای سعادت

[ادب ، عرفان و اخلاق و حکمت ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : _بیرونی : ۲/۵×۲۳×۳۵/۵ س‌م . _درونی : ۲۳ س ۲۵×۱۵ س‌م .
۲- اوراق : ۸۰ ورق . ۱۶۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد گالینگور و اسفنجی، نام نسخه و سنهٔ تصنیف به زبان فارسی و انگلیسی روی جلد آن زرکوب شده است.

۴- خط : ثلث خوش جلی، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف، یک سر لوح خوش نقش در زمینهٔ لاجوردی و زرین در آغاز قرن ۹ ه ق. جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن سبز و سیاه و زرین.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد اما در رکن دوم از همین نسخه که جداگانه جلد شده است تاریخ کتابت «۹۷۵» دارد (رک: کیمیای سعادت ۸۹۰/۸۱۹).

۶- مؤلف : (رک: کیمیای سعادت ۸۹۰/۸۱۵، گنج بخش، ج ۱ ص ۳۸۵، ج ۲، ص ۳۷۰).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، شکر و سپاس فراوان بعدد ستارگان آسمان و قطرهٔ باران و برگ درختان و ریگ بیابان و ذرهاء زمین و آسمان مر آن خداوندیرا که یگانگی صفت اوست».

۸- انجام : ناقص است و مابقی انجام نسخه در آغاز رکن دوم که جداگانه جلد شده آمده است و این چنین پایان می یابد: «چه نکه در خواب شود میان ذکر و طهارت و کسی که چنین کند روح ویرا بعرش برند و در جملهٔ مصلیان بنویسند تابیدار شود اما ورد تهجد است و آن نماز».

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت و کاغذ و سر لوح و جدول اعلا و ممتاز و زیبا است و در ۹۷۵ ه ق کتابت شده است. هیچگونه سهوالقلم کاتب ندارد. حروف «پ، چ، گ» مانند «ب، ج، ک» کتابت شده است و در فواصل جملات و کلمات نشانهایی مانند دو نقطه (:) و سه نقطه (.·.) و مد «مه» به کار برده شده است. در کنارهٔ صفحات بعضی یادداشتها و توضیحات عرفانی و از یاد رفته‌ها را کتابت کرده اند، و در آغاز چند بیت از یوسف و زلیخای جامی آمده است.

٨٩٠
―
٨١٩

کیمیای سعادت

[ادب ، عرفان و اخلاق حکمت ، فارسی ، منثور]

١- اندازه : ــ بیرونی : ٢٣×٣٤/٥×٢ سم . ــ درونی : ٢٣ س ٢٥×١٤ سم .

٢- اوراق : ٨٣ ورق . ١٦٥ صفحه .

٣- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد گالینگور و اسفنجی ، نام نسخه و سنهٔ تصنیف به زبان فارسی و انگلیسی روی جلد آن زرکوب شده است .

٤- خط : ثلث خوش جلی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، یک سر لوح خوش نقش در زمینهٔ لاجوردی و زرین در آغاز ، قرن ٩ ه‍ ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» ندارد ، «تاریخ کتابت» در صفحهٔ آغاز این رکن که یک صفحه از رکن اول ست و به اشتباه جلد ساز در این نسخه آمده چنین است : «سنهٔ ٩٧٥» .

٦- مؤلف : (رک : «کیمیای سعادت ٨١٤/٨٩٠ ، ج ١ ص ٣٧٤») .

٧- آغاز : یک صفحه از رکن اول در آغاز این نسخه است : «تمام شد ربع اول از کیمیای سعادت که در عباداتست . . . تعالی و تقدس وحده رب العالمین سنهٔ ٩٧٥» ، و بعد از آن رکن دوم چنین آغاز می‌گردد: «بسم الله الرحمن الرحیم رکن دوم معاملاتست و این نیز ده اصل است . اصل اول آداب طعام خوردن است اصل دوم آداب نکاح» .

٨- انجام : «خدای عز و جل ما را توفیق دهاد تا کاربند این نصیحت با شیم انجامیده باشد یک نیمهٔ اول و این دو مجلدست از اصل کتاب کیمیاء سعادت ابدی بقوت دهندهٔ قوت مبارکی و پیروزی و سر سبزی بر خداوندش باد» .

٩- چگونگی : این نسخه شامل یک صفحه از آخر رکن اول و همهٔ رکن دوم است و خط و لوح و جدول و کاغذ ممتاز و زیبا دارد . در بعضی چند یادداشت تازه دارد . حروف «پ ، چ ، گ» مانند «ب ، ج ، ک» کتابت شده است .

نشان سه نقطه «.·.» و مد «مه» در فواصل جملات آمده است. رکن سوم و چهارم این نسخهٔ ارزنده فعلا مفقود است.

۸۹۰
۸۲۹

کیمیای سعادت

[ادب، عرفان و حکمت و اخلاق، فارسی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۳۰×۲۱/۵×۶/۵ سم. -درونی : ۲۵ س ۲۴×۱۷ سم.
۲- اوراق : ۴۳۳ ورق. ۸۶۶ صفحه.
۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ هندی، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد چرمی و مقوایی قهوه‌یی رنگ در غلاف کرباسی سفید رنگ.
۴- خط : ثلث تحریر، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط قدیم خراسانی یا ترکستانی، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن شنگرف، قرن ۷ ه ق.
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام افتاده و به خط و کاغذ تازه کتابت کرده و افزوده اند بدون نام کاتب.
۶- مؤلف : (رک : کیمیای سعادت ۸۱۵/۸۹۰).
۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم سپاس و ستایش فراوان بعددستارهٔ آسمان و قطرهٔ باران و برگ درختان و ریگ بیابان و ذره‌ها زمین و آسمان مر آن خدایی را که یکانکی صفت اوست و جلال کبریاء و عظمت و علا و مجد و بها خاصیت اوست».
۸- انجام : «که هیچ غبن بیش ازین نبود که کسی خلق خدائرا دعوت کند و آنگاه بسبب نظر از خدایتعالی محجوب شود نعوذ بالله منها فنقول فی خاتمة الکتاب والکلام اللهم انا نعوذ بک من عقابک و نعوذ برضاک من سخطک و نعوذ بک منک لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک والحمد لله رب العالمین والصلوة علی نبیه محمد و آله اجمعین».
۹- چگونگی : این نسخهٔ کیمیای سعادت از لحاظ خط و کتابت و کاغذ چنان به نظر می آید که در قرن هفتم یا هشتم هجری کتابت شده است. رسم الخط

جالب و دیدنی است که فقط در قرن ۵ و ۶ و ۷ و اوایل ۸ معمول بود. حروف «پ» و «چ» و «د» و «گ» همانند «ب» و «ج» و «ذ» و «ک» کتابت شده، زیر حرف «ی» متصل و منفصل ۲ نقطه گذاشته شده است. از آغاز و انجام چند ورق افتاده است که با خط و کتابت تازه افزوده اند. این نسخه از قدیمترین نسخه‌های کیمیای سعادت است.

۸۹۰
۸۳۹

کیمیای سعادت

[ادب، اخلاق و عرفان و تصوف و حکمت و فقه، فارسی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۲/۵×۱۵/۵×۵/۵ س‌م. -درونی : ۲۵ س ۱۷×۹/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۳۶۰ ورق. ۷۲۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری (متن)، و لاهوری (کنارهٔ صفحات)، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و پارچه‌یی سرخ و قهوه‌یی.

۴- خط : نسخ خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف، قرن ۱۰ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده، تاریخ کتابت «۹۷۳ ه ق» : «وقع الفراغ من تحریر هذه الکتاب وایام الشریفة فی یوم السبت العاشرین من شهر مبارک رجب مرجب قدره سنة ثلاث سبعین و تسعمائة».

۶- مؤلف : «امام محمد غزالی»، نام تألیف : «کیمیای سعادت»، تاریخ تألیف معلوم نشد. (رک : گنج بخش، ج ۱ و ۲).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، شکر و سپاس فراوان بعددستارهٔ آسمان و قطرهٔ باران».

۸- انجام : «و نعوذ بک منک لا یحصی ثناءً علیک انت کما اثنیت علی نفسک والحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی محمد و آله الطاهرین اجمعین».

۹- چگونگی : قدمت این نسخه از لحاظ خط و کتابت و رسم الخط ارزنده است و در صفحهٔ آغاز چند یادداشت ادبی و تاریخی و فقهی و تقویم موجود است از جمله : «عرض دیده شد ۹۹۹» و «عرض دیده شد بتاریخ ۹ شهر ربیع‌الاول

سنهٔ ۱۰۰۳ در احمد آباد» و در صفحهٔ انجام چند رباعی به فارسی و یک قصیده به زبان اردو در نعت حضرت محمد «ص» آمده است.

۸۹۰/۸۹۷

کیمیای سعادت

[ادب، عرفان و اخلاق و حکمت و فقه، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۳/۵×۱۵×۳ سم. —درونی : ۱۱ س ۱۸/۵×۱۰ سم.

۲- **اوراق** : ۲۶۶ ورق. ۵۳۰ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ لاهوری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ رنگ.

۴- **خط** : نستعلیق خوش، پخته، ، خوانا، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف، جدول یک خطی کنارهٔ بیرونی صفحات لاجوردی و جدولهای ۲ و ۳ خطی لاجوردی و شنگرف، قرن ۱۱ ﻫ ق.

۵- **کاتب** : **«محمد اسماعیل»**، تاریخ کتابت : **«۱۱۲۹ ﻫ ق»**، در صفحهٔ ۲۳۵ چنین آمده است : «تمامیت یافت کتاب کیمیای سعادت رکن ثالث وقت چاشت روز چهار شنبه بتاریخ شهر ربیع الثانی از دست فقیر حقیر پر تقصیر محمد اسماعیل برای خاطر نور چشمان فرزندان میان فیض الله گوشه نشین و میان عطاء الله عزلت گزین قلمی شود الله تعالی از دین بهره یاب بخشد آمین رب العالمین بحرمته خواجه نقشبند قدس الله سره سنهٔ ۱۱۲۹ ﻫ ق».

۶- **مؤلف** : **«امام محمد غزالی طوسی ۴۵۰—۵۰۵»**، نام تألیف : **«کیمیای سعادت»**، تاریخ تألیف معلوم نشد. (رک : کیمیای سعادت، گنج بخش، ج ۱، ص ۳۷۵، ج ۲، ص ۳۸۰).

۷- **آغاز** : این نسخه شامل رکن سوم و چهارم است و اینگونه آغاز می شود : «بسم الله الرحمن الرحیم رب یسر و تمم بالخیر، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی خیر خلقه و آله اجمعین رکن سیوم از ارکان معاملت راه دین از جمله کتاب کیمیاء سعادت».

۸- **انجام** : «و از ثواب این کتاب بی نصیب نکند که هیچ غبن بیش از آن نبود که

کسی خلق خدای را دعوت کند و آنگاه بسبب نظر خلق از خدایتعالی محجوب شود نعوذ بالله منه فنقول فی خاتمة الکتاب والکلام اللهم انا نعوذ بعفوک من عقابک و نعوذ برضاک من سخطک . . . والصلوة علی نبیه محمد و آله اجمعین برحم الراحمین تمام شد» .

۹- **چگونگی** : این نسخه شامل رکن سوم و چهارم از چهار رکن کیمیای سعادت تألیف حجة الاسلام امام محمد بن محمد بن محمد غزالی طوسی است . نسخه‌یی خوش خط و خوب است (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۳۷۷ ، ج ۲ ص ۳۸۰) .

۸۹۰ / ۶۷۹

گلدستهٔ معنی و نکات اشعار

[ادب ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۱×۱۲×۳/۷ سم . — درونی : ۱۰ و ۱۱ بیت (سطرها به صورت مورب کتابت شده) متن نثر ۱۲ و ۱۳ سطر ۱۶/۵×۷/۷ سم .

۲- **اوراق** : ۴۷۲ ورق . ۹۴۴ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید رنگ کشمیری ، جلد چرمی سیاه رنگ با کتابه و ترنج و آستر چرمی قهوه‌یی رنگ .

۴- **خط** : نستعلیق و شکستهٔ خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، خوش ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، جدولهای دو خطی فواصل ابیات سیاه و زرین و جدولهای پنج خطی کنارهٔ متن سیاه و زرین ، یک لوح زرین در آغاز مقدمه و دو لوح زرین و لاجوردی و سرخگون و دیگر رنگ‌ها در آغاز متن اشعار و نثر ، در آغاز هر بخش که بر حسب حروف الفبایی ترتیب یافته ، یک لوح کوچک زرین و لاجوردی ، چند کتابه و دیگر ترنج‌ها در فواصل مقالات و عبارات و ۲۸ تصویر (مجلس) دارد . که به سبکی آمیخته از هندی و کشمیری و ایرانی و عراقی است . قرن ۱۱ و ۱۲ه‍ ق.

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» همان مؤلف و تاریخ تألیف است (رک :

۶ــ مؤلف).

۶- **مؤلف** : یا (گرد آورنده) : «**محیی الدین کشمیری**»، نام تألیف : «**گلدستهٔ معنی و نکات اشعار**»، تاریخ کتابت : «**۱۲۲۳ھ ق**» : در صفحهٔ ۱۰ (ورق ۵) اینگونه آمده است : «چنین گوید راقم اینحروف ... فقیر حقیر پر تقصیر محیی الدین کشمیری غفرالله له ولوالدیه ولاستاذه الیوم که سنهٔ هجری یکهزار و دو صد و بیست و سه (۱۲۲۳) رسیده توفیق یاوری کرد ... نظم و نثر ارباب حال و اصحاب کمال را که پریشان و پراکنده بود بشیرازهٔ جمعیت در آورده ... و آنرا بگلدستهٔ معنی و نکات اشعار موسوم ساخته».

۷- **آغاز** : «دیباچهٔ بیاض که مسمی است به گلدستهٔ معنی و نکات اشعار، سر لوح مجموعهٔ سخن نام سخن آفرینی است که لوح زبان سخن سنجان را در دبستان الشعراء تلامیذ الرحمن بر قوم و علمناه من لدنا علما آرایش داده و قفل گنجینهٔ معنی بدندانهٔ کلیدسین السنة لله کنوز تحت العرش مفاتیحها السنة الشعراء گشاده».

۸- **انجام** : «لطیفه، دزدی در باغی از پی چغندر دزدی در آمده و چغندری چند بر کند و جوال را پر کرده، صاحب باغ آمده دزد را گرفته پرسید که چرا در این باغ آمدی، گفت من خود نیامده‌ام. باد تندم برداشته در باغ انداخت، گفت چغندرها که بر کند؟ گفت چون بادتند بود به هر چغندر که دست می زدم کنده می شد گفت چغندرها را در جوال که کرد؟ جواب داد که من هم در این حیرانم، باغبان بخندید و از سراو در گذشت با تمام رسید فی سنهٔ ۱۲۲۳ اللهم اعفرلنا».

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «ادب فارسی» است و شامل اشعار برگزیده‌یی از شاعران مشهور و گمنام و منتخبانی از متون نثر نویسندگان معروف و مجهول است. ۲۸ تصویر (مجلس) یا مینیاتور دارد که به سبک آمیخته از ایرانی‌و کشمیری نقاشی شده است. خطاط محیی الدین کشمیری اما نقاش را نیافتم، شاید همان محیی الدین کشمیری خود نقاش و خطاط بوده است. تقسیمات آن بر حسب «دایره» و جمعاً ٦٤ دایره و یک

دیباچه دارد . ۵۸ دایره مخصوص نظم و ۶ دایره ویژهٔ نثر است .
هر دایره در اشعار را بر حسب حروف ردیف و روی الفبایی ساخته و همهٔ آنها را در یک فهرست زیبا و منقش و زرین در آغاز نسخه آورده است .
جدول تصاویر (مجالس) را هم به دست داده و مطابق جدول ۲۹ تصویر باید باشد اما تصویر شانزدهم از ورق ۳۸۹ ربوده و یا گم شده است و جمعاً ۲۸ تصویر دارد . انواع اشعار از قبیل : رباعی ، فرد ، قطعه ، مثنوی ، ترجیع بند ، ترکیب بند ، قصیده ، مستزاد ، مسدس ، مخمس دارد . اینک آنچه دربارهٔ کلیات نسخه در جدول آمده : «اوراق تمام بیاض ۴۷۸ ، پیشانی طلا کار ۳ ، تصویر ۲۹ (۲۸) ، اوراق منظوم ۴۴۰ ، اوراق نثر ۳۰ ، اوراق دیباچه و فهرست ۸ ، عدد اجزاء ۵۹ جزو، عدد ابیات تخمیناً ۹۶۰۰ بیت ، مرقوم فی التاریخ ست و عشرین ۲۶ من شهر الصیام سنهٔ الف ۱۰۰۰ و مأتین ۲۰۰ و ثلث عشرین ۲۳ من هجرة خیر البشر صلی الله علیه و علی آله و اصحابه وسلم اللهم لصاحبه ولقاریه ولناصره و لکاتبه المذنب العاصی فقیر حقیر غلام محیی الدین ساکن خطهٔ کشمیر جنت نظیر حرسها الله عن الآفات و التدمیر سنهٔ ۱۲۲۳» . این نسخه به دستور عبدالرحیم تألیف و کتابت شده است و نشان مهر «عبدالرحیم» در پایان متن اشعار آمده و اینگونه نوشته است : «حسب الفرمودهٔ مهربان صمیم عبدالرحیم باستعجال تمام دهم محرم الحرام سنهٔ ۱۲۲۳ یکهزار و دو صد و بیست و سه باتمام رسید و باختتام انجامید . کاتب (محرر) خود شاعر بوده و قطعه‌یی زیبا در اختتام بیاض آورده است :
مطلع :

صد شکر که این بیاض دلکش   شد غیرت لعبتان فرخار

مقطع :

چون گشت لبالب از معانی   زان نام شدش نکات اشعار

پس از ورق ۴۷۰ «فالنامهٔ منظوم حضرت امیر المؤمنین علی مرتضی» آمده که به خط محمد امین و تاریخ کتابت ۱۲۳۵ است و نام «عبدالرحیم شاه» را حذف کرده است .

اما اسامی شاعرانی که در این نسخه آمده بدین ترتیب است ، خواجه حافظ شیرازی ، ملا لسانی ، امیر شاهی سبزواری ، مولانا عبدالرحمن جامی ، حضرت صرفی ، ملا طوسی هروی ، ملا عالم مازندرانی ، قصاب ، حالی ، کامی ، ملا هلالی ، ملا اهلی خراسانی ، ملا کاتبی نیشابوری ، ملا نورالدین ظهوری ، خواجه کمال خجندی ، شیخ محمد علی حزین ، ملا عرفی شیرازی ، میرزا محمد حسین معلوم تبریزی ، میرزا محمد علی صائب تبریزی ، نویدی ، وفائی خوارزمی ، حاجی محمد صادق صامت ، هجری ، میان ناصر علی ، لاعلم ، استاد ، اظهر ، ملا محمد طاهر وحید ، اعجاز ، فقیر نور الدین آفرین ، سقا ، محمد رضای عنوان ، ملا محمد قلی سلیم ، سالک یزدی ، باقر کاشی ، میان عبدالقادر بیدل ، شفقی ، جرأت ، ملا محمد توفیق کشمیری ، محمد علی خان متین کشمیری ، میان حضور الله ، صفی ، ملا اهلی شیرازی ، حکیم الممالک شهرت ، میان طالب آملی ، میر معز موسوی خان فطرت ، ملا محتشم کاشی ، آقای محمد عاشق اصفهانی ، میرزا محمد فروغی اصفهانی ، افصح ، میرزا شوکت بخاری ، ملا رحمت الله آشنا ، قاسم دیوانه ، بینش کشمیری ، عزت ، میان نور العین واقف ، میرزا داراب جویا کشمیری ، میرزا محمد علی طوفان ، مولانا میر محترم ، ملا فخر الدین دانا ، بابا فغانی شیرازی ، خواجه آصفی شیرازی ، میر الهی همدانی ، واصل تبریزی ، نعمت خان عالی ، حیرتی ، محمد علی راجع کشمیری ، بیانی ، نیکی صفاهانی ، ملا خوارزمی ، ظفر خان احسن ، شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی ، ملا جمال الدین سلمان ساوجی ، ناصر خسرو ، ملا انسی ، ملا حالی ، امیر خسرو دهلوی ، حکیم نزاری کهستانی ، خواجه عماد فقیه ، ملا آهی ، طالب آملی ، ملا بدر الدین هلالی ، میرزا علی صائب ، زکی همدانی ، خواجه عصمت بخاری ، مخلص کاشی ، منصور بلخی ، قاسم ضیائی ، رفیق اصفهانی ، امیر فارغی شیرازی ، صالح مشهدی ، میرزا حسین شیرازی ، حکیم رکنا ، میر الهی همدانی ، ابن یمین ، خواجه عابد ، اهلی خراسانی ، ملا وحشی یزدی ، طالبای کلیم ، باقر کاشی ، کاهی ، مفید بلخی ، ملا محمد اشرف یکتا ، کرامی ، ارجمند بیک قبول ، ملا نظیری ، میرزا نظام دست

غیب ، میرزا جلالای اسیر ، همایون اسفراینی ، آقا شاپور طهرانی ، زاهد علی خان سخا ، میرزا جان جانان مظهر ، علی نقی کمره ، ملا محمد طاهر غنی ، میان مفتون ، محمد رضای کشمیری ، بابا محمد طاهر علوی ، میرزا قلی میلی عراق ، امیر حضور قمی ، امیر شاهی ، مولوی' لااعلم ، وصالی بسطامی ، کامی ، صبری روز بهان صفاهانی ، روغنی استرابادی ، مولانا محیی ، ملا ظهور قزوینی ، محمد رضای مشتاق ، شاه قاسم انوار ، میان منیر لاهوری ، خواجه خسرو دهلوی ، میان وحدت، کلیم همدانی، میرزا عاشق، میرزا محمد زمان ، امتیاز خان خالص ، مشتاق کشمیری ، فانی ، عادلی ، ناصر بخاری ، انسری ، مانی ، فصیحی تبریزی ، ملا نیازی ، ملا فخری هروی ، شرف جهان ، میر سید محمد مشتاق ، آشنا ، ملا یحیی کاشی ، میر حسن دهلوی ، خواجه عبید زاکانی ، عبیدی ، صبحی ، سرودی ، نظام ، ملک ، ساق خیابانی ، صاحبا ، میر سیادت ، وفائی ، میر نجات کاشی ، قزلباش خان امید ، وفای خوارزمی ، فارغی، بابا نصیب گیلانی ، قاسم کاهی گونا-بادی ، فیضی ، ملا یحیی کاشی ، ملا محمد توفیق کشمیری ، آقا شاپور طهرانی ، بابا آصفی هروی ، خواجه آصفی شیرازی ، لادری ، میر الهی همدانی ، امیر حیدر ، محمد میرک ، ملا فوجی ، مقیمای فوجی ، میرزا همایون اسفراینی ، سلطان بیک رهی ، حاجی محمد جان قدسی ، ملک قمی ، ملا درکی قمی ، ملا عرفی شیرازی ، فغفور لاهیجی ، مشفقی ، ضمیری ، قپلان بیک کله‌پز ، ملا رحمت الله آشنا ، امیر حضوری ، میرزا محمد رضای مشتاق کشمیری ، میرزا حسین ، خواجه یادگار سیفی ، ملا حیدر هراتی ، ملا فخری هروی، فردی، امیر شاهی سبزواری، میرزا مجرم ، مولانا کاتب نیشابوری ، محمد حسین رفیق اصفهانی، عارف ، امیر شاهی سبزواری' مولانا آهی استرابادی، ملاطوسی، نحوی، انسری، ملا نرگسی هروی، میرزا سید محمد مشتاق اصفهانی، معصوم کاشی، ادهم سلمان ، مخلص کاشی، قلندر بیک، نافع، محمد اشرف یکتا ، حیدر کلوخ ، ظهیری ، میرزا تنها ، نور العین واقف هندی ، شیخ محسن فانی کشمیری ، شریف تبریز ، واثق ، میرزا تحسین ، بیخود بلخی ، عزت ، میرزا معظم ، میرزا رفیع ، بابا محمد طاهر علوی ،

فایز بلخی ، رافع ، شاه صورت بخاری ، صالحی مشهدی ، عبدالهادی ، نیازی تونی ، نادری ، وحیدی ، مسعود بیک قمی ، لقائی ، ضیاء الدین ، خالصی، عرشی ، ملا فضولی، ملا مطربی ، تشبیهی، نثاری ، حالتی، خزانی، حاجی محمد اسلم سالم کشمیری ، فغفور لاهیجی ، میرزا شفیعای اثر ، کرامی اصفهانی ، میر نظام ، مغربی ، حکیم شرف الدین شفایی ، میرزا ابو الحسن تمنا ، رضی دانش ، ملا شایق کشمیری ، محمد جان بیک سامی ، میر عنایت الله کنت کشمیری ، حضوری ، شرف جهان ، حاجی محمد قبولی، میر مرادی استرابادی، حکیم سنایی، ملا مغنی کشمیری، امیر شیخم اوجی، مرهم ، لایق ، تنها ، خاشع ، مولانا کاتبی نیشابوری ، حیرانی ، امیر حسن ، حاکم ، میر الٰهی همدانی ، حزین صفاهانی ، میرزا خان کابلی ، کیلاس در پندت ، ملا سعیدای اشرف ، نرگس عبهری ، ناصر بخاری ، فضلی ، آهی استرابادی ، ابن یمین ، میرزا علی رضای تجلی ، حیدر هراتی ، وصفی ، عطائی ، عصمت ، عشرتی ، وصالی بسطامی ، بابا صفی هروی ، بیعی ، فرشی ، ذوقی ، اشکی ، شمسی ، مؤمن غزالی ، میر ابو الحسن ، ملا ساطع کشمیری ، سروش ، عباس حسینی ، سید شاه صادقا ، میر محمد رضای مشتاق کشمیری ، ملا وحشی عراقی ، عظیمای نیشابوری ، ملهم ، الفت ، شیخ یعقوب صرفی ، کشفی ، مولوی سهمی ، محرم ، میان حضور الله ، ملا محمد توفیق کشمیری ، قاضی یحیی نور بخش گیلانی ، میرزا رفیع ، غربت ، فایض ، مولوی صاحب ، ملا بدر الدین هلالی ، میر نجات اصفهانی ، ملا محمد فاروق خلیل ، شانی تکلو ، باقرای کاشی ، وصلی سمرقندی ، مطربی ، شهیدی سمرقندی ، مؤمن حنابند ، امیر شاهی ، میر سنجر کاشی ، یوسفی ، کاهی ، مسیحی ، عالم تبریزی ، طاهری هروی ، جمشید ، نسیمی ، شریفی یزدی ، مجنون ، علمی هروی ، محرمی ، خواجه حسن دهلوی ، صانعی ، خواجوی کرمانی ، امیر حضوری ، نصرتی ، حکیم نزاری ، حکیمی ، شیخ اوحد الدین ، ملا بنائی ، سید مرتضی ، ظهیر الدین فاریابی، میان محمد اکرم غنیمت، محی الدین کشمیری، سید مرتضی، میر بزرگ، لایح، ملا محمد قلی سلیم ، ملا سیفی بخاری ، ظریف ، میرزا فصیحی ، نادری ، حکیم همام ،

ندیم تبریزی ، شیخ نزاری قهستانی ، ناصر سامانی ، تلاشی ، میر محمد زمان راسخ ، خضری ، ملا محمد افضل سرخوش ، سیدا ، حسابی ، رضای کاشی ، امیر حضور قمی ، بابا طالب آملی ، ناظم هروی ، ملا عبدالرسول استغنا ، میان ضیاء الدین کشمیری ، محمد علی شکیب ، منصف ، منفرد ، قاضی شریفای آملی ، حسن کاشی ، معجز ، نشأة ، عیار ، عیان ، واهب ، مؤمن ، سعد الدین کل شیرازی ، نسیمی ، شاه عزیز الله حضرت ، نرگسی ، هاشمی ، علمی ، میرزا رفیع باذل ، سلیم ، مفلسی ، خواجه نصرالله محبت ، منشی بهوانی ، سید غلام شاه صاحب ، میرزا محمد سعید حکیم ، حصاری ، شاهی ، جناب ، زاهد علی خان سخا ، مولانا قطبی ، فارغ ، ضیا ، محمد حسین ناجی، نامی ، فایح، عزلت ، اقدس ، شریف آملی ، افزون ، نادم گیلانی ، رابطای قلندر ، علوی ، لامع ، خیام ، بهای آملی ، حضرت ابوالخیر ، داراشکوه ، ملا شاه ، ابو سعید ابوالخیر ، قاضی نور الله ، بابا افضل ، سحابی ، لغت ، عماد ، سایر ، راقم ، احمد دیلمی ، میرزا حسنی تیمنی ، احولی ، میرزا اختر یزدی ، نجم الدین شاملو ، میر الهی ، آفت منشی ، امینای خازی ، میر آشوب ، میرزا باقر اشراق ، شاه اسماعیل صفوی ، آهی ، اوجی نظری، میرزا اسیری نزاری ، ادهم ، عنایت خان آشنا ، رفیعی ، رازی شیسرانی ، ثاقب ، ملا درکی قمی ، محمد محسن بیک سرشکی، ریاضی ، میرزا شمس الدین فقیر ، رضای کاشی ، میر مرتضی ، سلطان بیک رهی ، رشیدی زرگر ، حسن بیک نافع ، رضای جرپادقانی، رازی گیلانی ، سید حسن زینتی ، نظام سهیلی ، سایر مشهدی ، سابق ، سالک قزوینی ، شادمان کهکر ، شهید قمی ، یغمای قمی ، ابدال صفاهانی ، قبول ، ملا فخر الدین دانا ، میرزا مرتضی علی فراق ، طالبا ، معرفت ، دانش ، حکیم فردوسی ، استاد خاقانی، شهرت ، هاتفی ، ملا نوعی (مثنوی سوز و گداز)، سید احمد سند (مثنوی نگارستان چین) ، حکیم رکنا (مثنوی قضا و قدر) ، ملا سعیدای اشرف (مثنوی قضا و قدر)، شیخ فخر الدین عراق (ترکیبات) ، خواجوی کرمانی (ترکیبات) ، قاضی شریف تبریزی (قصیدهٔ بیمار و طبیب) ، عطار (مستزاد) ابن حسام ، مولوی رومی ، شیخ آذری ، نظامی ، زلالی ، غنایی ، عبید

زاکانی (گربه نامه یا موش و گربه). و از نثر نویسان: ربیعی طغرا نسب، ملا نصیر همدانی، ملا ذهنی.

در آغاز و انجام این نسخه اشعار و یادداشتهای ادبی و اشعار برگزیده و قطعات گوناگون و یک نسخهٔ طبی آمده است.

۸۹۰/۷۵۷

گلستان سعدی

[ادب، اخلاق و سرگذشت، مصور، فارسی، منظوم و منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۴×۱۵×۲ سم. - درونی : ۱۳ س ۱۶/۵×۹/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۰۲ ورق. ۲۰۴ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ بخاری یا (کابلی)، ساییده شده، وصالی شده، جلد مقوایی و پارچه‌یی منقش و زرکوب و نو با عطف پارچه‌یی کبود رنگ. در فواصل اوراق کاغذ مومی دارد.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط اردو و فارسی، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف. ۱۶ مجلس (تصویر) یا مینیاتور به سبک هندی (دورهٔ مغولها و سیکها)، جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن زرین و سیاه و لاجوردی و جدول یک خطی کنارهٔ صفحات لاجوردی، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : «غلام علی»، تاریخ کتابت : «۱۱۹۸ هـ ق» : «تمت بعون الملک المنان کتاب گلستان تصنیف مصلح الدین مولانای شیخ سعدی شیرازی قدس سره العزیز علی ید تراب الاقدام غلام علی ساکن لاهور وقت پیشین یوم الربع فی شهر رجب المرجب سنهٔ ۱۱۹۸ قلمی شد».

۶- مؤلف : «شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی متوفی ۶۹۱ هـ ق»، نام تألیف : «گلستان»، تاریخ تألیف : «۶۵۶ هـ ق» (رک : گلستان ۸۹۰/۷۹۲).

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد : «بزرجمهر بشنید و گفت اندیشه کردن که چگویم به از پشیمانی خوردن که چرا گفتم :

«سخن دان پرورده پیر کهن بیندیشد آنگه بگوید سخن

مزن بی تأمل بگفتار دم نکوگوی گر دیر گویی چه غم»

۸- انجام : «شعر»

لوان لیوم التلاق مکاتبة عندالرؤف لقلب یا مولانا
ان المسمی و انت مولی محسن قنداسات و اطلب الاحسانا

تمت بعون الملک المنان کتاب گلستان».

۹- چگونگی : این نسخهٔ گلستان دارای ۱۶ تصویر (مجلس) است به سبک هندی عهد حکومت سیکها. ظاهراً تصاویر بیشتر و در آغاز لوح داشته است. هنگامی که صحافی شده، بسیاری از اوراق آشفته و درهم شده، لوح آغاز را هم برداشته و یاربوده‌اند. در گوشه و کنار صفحات یادداشتهای ادبی و توضیحات لغوی و شرح‌های عرفانی و اشعار اضافه آمده است. این یادداشت یکی از مالکان آن: «این کتاب گلستان را ... ولد ملا عبدالله خان فوفلیزایی که بمبلغ دوازده روپیه نقد خریده هر که دعوا کند باطل باشد فی شهر ربیع الاول سنهٔ ۱۲۳۷».

۸۹۰/۷۹۲

گلستان سعدی

[ادب، اخلاق، جامعه شناسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه —بیرونی: ۳۱×۱۷×۲/۵ سم. —درونی: ۱۷ س ۲۳×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۸۰ ورق. ۱۶۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری، اندکی آب دیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی و ضربی و منقش.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف، سر لوح در آغاز، و صفحهٔ اول و دوم میان سطرها نقاشی دندان موشی، جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن، سیاه و زرین جدول یک خطی کنارهٔ صفحات، سیاه، ۱۱ مجلس (تصویر) به‌سبک هندی. لباس‌ها و زیورها و آرایش‌ها و دیگر رنگ‌ها و نقش‌ها هندی است، قرن ۱۱ ه‌ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد، تاریخ کتابت: «۱۲۷۱ ه‌ق»: بتاریخ پانزدهم ماه شعبان

المعظم سنهٔ یکهزار دو صد و بیست و هفت‌هجری مطابق یازدهم ماه بهادون سمت یکهزار هشتصد و شصت و نه از بکرما جیت روز دو شنبه مقام لاهور تحریر یافت و با تمام رسید تم» (۹ بار).

۶- مؤلف : «سعدی شیرازی متوفی ۶۹۱هق»، نام تألیف : «گلستان»، تاریخ تألیف : «۶۵۶هق» (رک : گلستان سعدی ۸۹۰/۷۵۷).

۷- آغاز : «یافتاح، رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، منت مر خدای را عز و جل که طاعتش موجب قربت است و بشکر اندرش مزید نعمت هر نفسی که فرو میرود ممد حیات است و چون بر می آید مفرح ذات، پس در هر نفسی دو نعمت موجود است».

۸- انجام : «قطعه :

ما نصیحت به جای خود کردیم   روزگاری در این بسر بردیم
گر نیاید به گوش رغبت کس   بر رسولان بلاغ باشد و بس

(رک : گلستان سعدی ۸۹۰/۷۵۷).

۹- چگونگی : این نسخه دارای تهذیب ساده و ۱۱ تصویر به سبک هندی است که در هر تصویر نشانهٔ یک حکایت مخصوصاً دو تصویر آن نشانهٔ دو حکایت «پیر مرد و کنیزک» است. سهوالقلم کاتب دارد. در لاهور کتابت شده است.

۴۹۰
۹۸۳

لب لباب

[زبان شناسی، نحو، عربی، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۶/۵×۱۷×۳ سم. ـ درونی : ۹ س ۱۵×۸/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۲۷ ورق. ٤٥٤ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هراتی، آب رسیده، کرم خورده، جلد مقوایی خاکی رنگ.

٤- خط : تعلیق جلی و خفی، پخته، سخت خوانا، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۸هق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : نام مؤلف «معلوم نشد»، نام تألیف : «لب لباب»، تاریخ تألیف معلوم نشد (ر ک : ۹—چگونگی).

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «متاول و کذا قولهم نعم السید علی بیس العبر علی اختلاف فیه التنق بن غیر ملی ذالقافیة المعلقه بل لام حرف فا حرف الاطلاق و المقیدة و هوالغالی نحو زید و صیر وان ولا یرد علیه قوله : الام علی لو ولو کنت عالما باذیال لولم تقتنی اوایله».

۸- انجام : «نواصب الاسم بهذا تبیین وجه اختصاص الجر بالاسم و الاجر بالاسم و الجزم بالاسم بالفعل وان اقدوقینا بما وعدنا من توفیر الاتسام الاربعة حقها فلنختم الکتاب جامد بن الله تعالی و مصلین علی نبیه محمد و آله الطاهرین و هو حسبنا و نعم المعین تم (۷ بار)».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی و در موضوع «نحو» است و از «صرف» نیز بحث می کند. از لحاظ کاغذ و کتابت «قدیم» است. یادداشتهای ادبی در موضوعات صرف و نحو دارد. تقسیمات آن بر اساس «اسم» و «فعل» و «حرف» و «منها» و «قولهم» و «متعدی» و «لازم» و «مبتدا و خبر» و دیگر عناوین است. نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد. روی جلد نوشته است : «لب لباب». نشان یک مهردارد : «فقیر محمد شاه» و ملکیت نسخه : «حق و ملک حقیر محمد ابی نصیر محمد قریشی هاشمی». شاید لب لباب شرح کافیه باشد.

لطایف الحدایق من نفایس الدقایق

٥٤٠ / ٧١٠

[مراجع، لغت، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵×۱۲/۵×۲/۵ س‌م. — درونی : ۱۷ س ۱۷×۷/۵ س‌م

۲- اوراق : ۱۸۱ ورق. ۳۶۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ کشمیری، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ چرمی سرخگون.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها

شنگرف، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف. قرن ۱۱ ه‍ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : **«عبداللطیف بن عبدالله العباسی المولوی متوفی قرن ۹ ه‍ق»**، نام تألیف : **«فرهنگ حدیقة» یا «لطایف الحدایق من نفایس الدقایق»**، تاریخ تألیف : **«۱۰۳۹ ه‍ق»** : «مجموعه‌یی است از لطایف نسخهٔ فرهنگ افزای و دانش پژوهی مسمی بلطایف الحدایق من نفایس الدقایق که بدستیاری . . . عبداللطیف بن عبدالله العباسی المولوی (ص ۲) . . . در این رمضان سنهٔ هزار و سی و نه هجریه که اول نوروز جهان افروز و بهار بهجت آثار سنهٔ ثلاث جلوس همایون جهان شاهی است (ص ۵)».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم . . . این گلدسته ایست از ریاحین حدیقهٔ سخنوری و هوشمندی و مجموعه‌یی است از لطایف نسخهٔ فرهنگ افزای و دانش پژوهی مسمی بلطایف الحدایق من نفایس الدقایق که بدستیاری سعی و نیروی فکرت و کاوش طبع ناقص کمینه جاروب کشان . . . باغ فطرت».

۸- انجام : «هی بفتح اول دو معنی دارد اول بلغت دری و هندی بمعنی هست آمده چنانچه حضرت لسان الغیب می فرماید :

ساق اگرت هوای ماهی جز باده میار پیش ماشی

دوم کلمه باشد که بجهت آگاهیدن از روی تهدید و تخویف گویند، فصل الیاء یخی بفتح اول بمعنی ذخیره است یوفی بضم اول یافه گوی یعنی بیهوده گوی و هرزه گوی تمت هذه النسخه اعنی فرهنگ حدیقة المبارک بعون الله الکریم».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «لغت فارسی به فارسی» و شامل لغات مثنوی «حدیقة الحقیقه» سرودهٔ سنایی غزنوی است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» است. حرف آخر هر کلمه را «باب» و حرف آغاز را «فصل» دانسته و جمعاً ۲۸ باب و هر باب بر حسب تعداد لغات چند فصل دارد، مثلاً کلمهٔ «جوزا» در «باب الف و فصل الجیم» آمده است و کلمهٔ «قرص» را در باب الصاد و فصل القاف می بایم و قس علی هذا. در مقدمهٔ مؤلف،

مآخذ ذکر شده : فرهنگ جهانگیری ، کشف اللغات شیخ عبدالرحیم سیور بهاری، و مدار الافاضل شیخ الهداد سرهندی، مؤید الفضلای لاد دهلوی. در این فرهنگ به لغات عربی و هندی و ترکی و سریانی و ترکیبات آنها با لغات فارسی اشاره شده و برای هر کدام رموزی به دست داده است : «ع : عربی ، ف : فارسی ، ت : ترکی، س : سریانی، عف : عربی و فارسی، تف : ترکی و فارسی ، فه : فارسی و هندی ، عه : عربی و هندی» . نشان چند مهر دارد که اینگونه خوانده شدند : «نعمت الله ۱۱۷۸» ، «نصیر الدین» . «علی بن حسن ذوالفقار علی ۱۲۷۰» . «حسین قریب من ۰ ۰ ۱۱۸۱» . چند یادداشت ادبی و لغوی و مالکیت نسخه در آغاز و انجام آمده است : «ثم ساقه یدالتقدیر لنوبة العبد الفقیر احمد بن راجه بن لشکری البلوچ النظامانی محاه الله تعالی فی داب قدسه والقاه لیکن فرحه» .

٥٤٠
───
٦٠٦

لطایف اللغات

[مراجع ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۶×۵/۱۷×۴ س‌م. ـدرونی : ۱۶ س ۱۸×۵/۱۰ س‌م.

۲- اوراق : ۲۶۳ ورق . ۵۲۶ صفحه.

۳- کاغذ : نازک و ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، پوسیده ، آب رسیده ، جلد مقوایی پوسیده با عطف و گوشهٔ چرمی موش خورده.

۴- خط : تحریر ، خوانا ، روشن ، رسم الخط اردو و فارسی ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : «**نور محمد ولد میان عبدالرسول**» ، تاریخ کتابت ندارد. در صفحهٔ آخر چنین آمده : «کاتب فقیر حقیر پر تقصیر هیچمدان نور محمد ولد میان عبدالرسول ساکن قصبهٔ سیالکوت ،

گر خطا رفته باشد در کتاب   کی توان بنویس غلط یکبارگی»

۶- مؤلف : «**عبداللطیف بن عبدالله کبیر**»، نام تألیف: «**لطایف اللغات**» ، تاریخ تألیف در نیمهٔ دوم قرن یازدهم هجری. در صفحه ۲ و ۳ چنین آمده است :

«اقل العباد عبداللطیف ابن عبدالله کبیر ... این کتاب مستطاب و سماع ثقات حاصل شده بود فراهم آورده در سلک تدوین کشیده مسمی به لطایف لغات گردانیده».

نام مؤلف را «عبداللطیف بن عبدالله العباسی» نیز ضبط کرده اند که اصل از گجرات بوده و نسبت به لشکر خان مشهدی داشته‌و در عهد «جهانگیر» و «شاه جهان» می زیسته و به سال ۱۰۴۸ ه‍ ق در گذشته است (رک: فهرست نسخه‌هایِ خطی بریتیش میوزیم، ج ۲، ص ۵۸۹-۵۹۰، عمل صالح، ج ۳، ص ۴۳۷ چاپ انجمن آسیایی بنگال).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، این فرهنگیست مشتمل بر حل لغات عربیه غریبه و الفاظ عجیبهٔ عجیبهٔ مثنوی مولوی تأیید لطیف خبیر که فرهنگ بخش هرصغیر و کبیر است اقل العباد عبداللطیف ابن عبدالله کبیر به نیروی سعی و اجتهاد از کتب معتبره و عربیه و فارسیه».

۸- انجام : «یکسری بمعنی ذخیره است که در باب ذال و فصل‌ها گذشته یکسری یعنی سراسری چه یکسر بمعانی سر یکسر تا دویم و بمعنی تمام و ایضاً بمعنی ناگهان و تنها نیز آمده، یوق بمعنی داوه گویی یعنی بیهوده گوی تمت تمام شد کار من نظام شد».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «شرح لغات مشکل و ابیات دشوار مثنوی مولوی» است. تقسیمات آن بر حسب الفاظ مثنوی است که به صورت الفبایی از «الف» تا «ی» ترتیب شده است. حرف اول هر لغت را «باب» و حرف آخر را «فصل» قرار داد، مثلاً لغت «اصطر لاب» در «باب الالف» و «فصل الباء» یافته می شود. این نسخه سهو القلم کاتب بسیار دارد. و در بعضی جای‌ها، عنوانها و باب‌ها و فصلها را نا نوشته‌گذاشته که با شنگرف بنویسد و گویا فراموش کرده است. روی هم رفته نسخه‌یی است قابل استفاده برای تحقیق در مثنوی مولوی. نسخ خطی آن فراوان و چاپ شده است. مؤلف تألیفاتی دیگر هم‌دارد. (رک: فهرست نسخه‌هایِ‌خطی، بریتیش میوزیم). مؤلف در معنی و شرح لغات کوشیده که علاوه بر معنی لغوی و اشتقاق، مفاهیم دستوری و بلاغی و صنعتی آنها را هم به دست بدهد.

٨٩٠
٩٦٨

لطایف غیبیه

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۳×۱۵/۵×۱/۵ س‌م. -درونی : ۱۷ س ۱۷×۸ س‌م.

۲- اوراق : ۳۹ ورق. ۷۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ فرنگی، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی ملون خاکی‌رنگ، با عطف و گوشهٔ سرخگون.

٤- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط اردو و فارسی، عنوان‌ها و نشان‌ها به خط نستعلیق جلی سیاه، قرن ۱۳ ه‍ ق.

۵- کاتب : «نور حسین»، تاریخ کتابت : «۱۳۰۷ ه‍ق» : «راقم الحروف خاکنعلین حسنین بنده نور حسین خلف قاضی نبی بخش مرحوم سکنهٔ قصبهٔ سمبریال ضلع سیالکوت ۹ محرم سنهٔ ۱۳۰۷ هجری».

٦- مؤلف : «ابوالمعارف عنایت الله قصوری الحنفی القادری الشطاری»، نام تألیف : «لطایف غیبیه»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ۲ و ٤ و ۷ اینگونه آمده است : «بعده میگوید احقر الحقراء و افقر الفقراء واضعف الضعفاء مشتاق لقاء باری ابوالمعارف عرف عنایت الله القصوری الحنفی القادری الشطاری بداه الله الی صراط المستقیم و اقامه یوم الحشر . . . باین حقیر رسیده معه مواهب غیبی نیز در قلم آرد . . . و به حضرت شاه ابو النصر عرف سید الیاس نور الله بنور وجه الکریم . . . گذرانیده . . . لا جرم این رساله که مسمی به لطایف غیبیه است».

۷- آغاز : «لطایف غیبیه بسم الله الرحمن الرحیم ثنای بی انتها و محامد خارج از احصا مر حضرت مجیب الدعواتی را که آمال و امالی بمشاطهٔ اسمای و صفات از سرادقات و نمود لله الاسماء الحسنی فادعوه بها».

۸- انجام : «نیست حاجت بسال تاریخش زانکه گشته ظهور غیر جدا
ای کریما ببخش بر حالم خاصه بر ما عبس که گشت احمد
ای سرور دو عالم نظر بحال زارم که بجز شفاعت مددی دگر ندارم

بفراق تست ما را جگر ز عشق پر خون
چه شود که گاهی گاهی نظری کنی به کارم».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی مخصوص پاکستان و در موضوع «عرفان و تصوف» است و بر اساس «مشرب شطار که مشهور بعشقیه» است می باشد و ظاهراً در بیان عقاید عرفانی و ادبی و اخلاق و دینی سلسلهٔ شطاریه است. تقسیمات آن بر اساس «مظهر» و «ظهور» است و جمعاً «پنج مظهر» و هر مظهر «پنج ظهور» دارد. مظهر اول در عمل و ابرار و اخیار و مظهر پنجم در مشرب شطار که مسمی بعشقیه است. جداول حروف ابجد و ادعیه و اوراد و طلسمات و تعویذات دارد. در کنارهٔ صفحات یادداشتهای توضیحی و لغوی دارد. مهر کتابخانهٔ رشیدیه دارد. اشعار فارسی عرفانی که مؤلف سروده در لا بلای نسخه آمده است.

اللمعات فی شرح فارسی مشکوة

۲۹۰/۹۹۴

[دین، فقه و حدیث، عربی، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۳۰×۱۹×۶ سم. ـدرونی : ۲۷ س ۲۰×۱۲/۵ سم.

۲- اوراق : ۴۲۴ ورق. ۸۴۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (متن) ولایتی (کنارهٔ صفحات)، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی ملون با عطف پارچه‌یی سیاه رنگ.

۴- خط : نسخ، رسم الخط عربی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و خط‌های افقی و بالای کلمات شواهد و احادیث شنگرف، قرن ۱۰ ه ق، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شارح): **«شیخ عبدالحق محدث دهلوی»**، نام تألیف: **«اللمعات فی شرح المشکوة»**، تاریخ تألیف (شرح) معلوم نشد (رک: ۹-چگونگی).

۷- آغاز : از آغاز افتادگی دارد و ناقص است و اینگونه شروع می شود: «و لم تکن

یعد بالفه واختلفوا فی غیر هما و عن ابن عباس رضی الله ان النبی صلی الله علیه وسلم قال الاتم ای من لازوج لها بکرا کانت او ثیبا ذکره ابن الهمام و مع هذا بد من قید البلوغ و العقد بدلیل قوله احق بنفسها من و لیها قال النوی قال الکوفیون» .

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد : «علی ما یلیق بارباب التقوی و شوم الفرس ان لا یغزی علیها او یرکب علیها افتخارا و خیلاء و قیل حرابها و غلاء ثمنها و یؤیده ما ذکره فی شرح السنة کان یقول ان کان لاحد کم دالا یکره سکناها اولیرة یکرة و محبتها او فرس لا یعجبه فلیفارقها بان یطاق المراة و ینتقل عن الدار ویبیع» .

۹- چگونگی : این نسخه در زبان عربی و در موضوع «فقه» است و ظاهراً «اللمعات فی شرح المشکوة» نام دارد که شارح آن شیخ عبدالحق محدث دهلوی است. از آغاز و انجام ناقص است . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «کتاب» و «فصل» است . در اوایل این نسخه (ص ۳) «باب القتال فی الجهاد» و در اواخر آن (صفحهٔ ۸٤.) باب الفال والطیرة است . نسخه‌یی ارزنده است . این نسخه شامل احادیث مشکوة المصابیح و شرح آنها است .

۸۹۰/۶۸۹

لیلی و مجنون نظامی

[ادب ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : —بیرونی : ۱۸×۱۱×۱/۵ سم . —درونی : ۱۵ بیت ۱٤/۵×۶/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۵۵ ورق . ۳۱۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی تیره رنگ سمرقندی ، اندکی وصالی شده ، جلد تیماجی قهوه‌یی رنگ ضربی منقش ترنج و نیم ترنج، آستر جلد سرخ رنگ .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای ۲ خطی فواصل مصراع‌ها سیاه، و جدولهای ٤ خطی کنارهٔ متن سیاه و زرد ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : «افضل میر» ، تاریخ کتابت : «۱۱۰۳ هـ ق» . در صفحهٔ ۳۰۶ چنین آمده

است: «تمت هذا الکتاب المسمی لیلی و مجنون من کلام قدوة الشعراء حضرت نظامی قدس الله روحه بتاریخ بیست و دویم شهر جمید الثانی سنهٔ ۱۱۰۳ حسب الفرمودهٔ خواجه عبدالرشید کتبه اضعف العباد افضل میر غفرالله ذنبه و ستر عیوبه».

۶- **مؤلف** : یا (شاعر): «**حکیم نظامی گنجوی متوفی ۵۹۵ ه‍ ق**»، نام تألیف، (تصنیف، مثنوی): «**لیلی و مجنون**»، تاریخ تألیف یا سرودن: «**۵۰۷ ه‍ ق**» (رک: خمسهٔ نظامی ۳۸۱/۸۹۰، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ج ۲).

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم،

ای نام تو بهترین سر آغاز — بی نام تو نامه کی کنم باز
ای کارگشای هر چه هستند — نام تو کلید هر چه بستند
ای هیچ خطی نگشته ز اول — بی حجت نام تو مسجل
ای هست کن اساس هستی — کوته ز درت دراز دستی»

۸- **انجام** : «توفیق رفیق خدمتش دار — در هر دو جهان برفعتش دار
لیلی و مجنون چو در مکنون — هشیار کن هزار مجنون
در روز دو شنبه آمد آخر — از لطف خدای فرد و قادر
در پانصد سال هفت بر سر — بگذشت ز هجرت پیمبر»

۹- **چگونگی** : این نسخه برای شخصی به نام «خواجه عبدالرشید» کتابت شده است. رسم‌الخط کاتب اندک دارد. عناوین به طور کامل با شنجرف کتابت شده، بر وزن «مفعول مفاعلن فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس سروده شده است و در حدود ۴۵۰۰ بیت دارد. از صفحهٔ ۳۰۸ تا ۳۱۰ (۳ صفحه) دو قطعه آمده و ماده تاریخ مردی است به نام «میر عابد» که در تاریخ ۱۱۱۳ =گشت همدم با حبیب آن عابد صاحب یقین» در گذشته است:

میر عابد نیک مردی بد عجیب — بود احسان خوی او با مرد غریب

یا:

میر عابد بود مردی روز و شب خلوت نشین
بادل صدق و صفا ثابت قدم بر راه دین

ظاهراً گویندهٔ این دو قطعه «هاتف یا هاتفی» نام داشته :

«گفت تاریخ وفاتش هـاتفی از روی کـرم
گشت همدم با حبیب آن عابد صاحب یقین»

المائة فی الصناعة الطب

٦١٠/٧٦٩

[طب ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : – بیرونی : ۲۴/۵×۱۶×۳/۵ سم . – درونی : ۲۳ س ۱۹ ×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۲۹۱ ورق . ۵۸۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک براق خاکی رنگ هراتی ، اندکی وصالی شده ، جلد چرمی و مقوایی ، رویهٔ جلد سیاه ، درون جلد تیماجی سرخگون ، شیرازه دار ، عطف چرمی قهوه‌یی رنگ .

٤- خط : نسخ خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها لاجوردی و شنگرف ، جدولهای ۶ خطی کنارهٔ متن سیاه و زرین و لاجوردی ، جدول یک خطی کنارهٔ صفحه لاجوردی ، یک سر لوح در زمینهٔ زرین و لاجوردی در آغاز ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : «**ابو سهل عیسی بن یحیی المسیحی الجرجانی متوفی ٤۰۳ ه‍ ق**» ، نام تألیف : «**المائة فی الصناعة الطب**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : ۷– آغاز و ۹ چگونگی) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و به ثقتی قال ابو سهل عیسی بن یحیی المسیحی هذا هوالکتاب الاول من کتبنا فی صناعة الطب و قصدنا فیه ان نتکلم فیما یجب تقدیم قبل الشروع فی علم الطب ممایکون مدخلاً الیه فنقول انی وان کنت مقصور الهمة» .

۸- انجام : «و یؤخذ منها بعد سحقها عشرة اجزاء و من الخطیانا خمسة اجزاء و من الکندر جزء یجمع و یسقی کل یوم در همین غدوة و مثله عشیه بماء بارد و یدبر تدبیر المالیخولیا من التبرید و الترطیب و النوم و الدعة و الاستحمام

و یسقی اللبن و البقول و الاغذیة الرطبة و الفواکه الرطبة و تدسیس الماء فی اشیاء لایعرف اوصبه فی حلقه قهراً و ذلک اذا اخذ یقرع من الماء و الحقن عند ذلک باللبن و ماء الشعرو دهن البنفسج».

۹- **چگونگی** : این نسخه که به «**المالة فی الصناعة الطب**» شهرت دارد تألیف ابوسهل عیسی بن یحیی المسیحی متوفی ۴۰۳هـق و به زبان عربی است در موضوع «طب» و بر یک صد کتاب تقسیم شده است، و هر کتاب در یکی از موضوعات طب است. کتاب اول در مقصد مؤلف و موضوع علم طب یعنی «المدخل الی صناعة الطبیة» و کتاب یکصدم در موضوع معالجه و مداوای سموم حیوانات و گزندگان و جانوران زهری یعنی «علاج سموم الحیوانات ذوات السموم». فهرست مطالب نسخه پس از کتاب اول از صفحهٔ ۱۲ تا ۱۶ آمده است. نسخه‌یی ارزنده است. نشان چند مهر داشته که عمداً محو کرده‌اند. کاتب اشتباهاً یا عمداً از صفحه ۴۱۹ تا صفحهٔ ۴۵۴ یعنی ۳۴ صفحه را خالی گذارده است. بعضی ادعیه و تعاویذ در کنارهٔ صفحات آمده است. دو یادداشت فقهی و خرید نسخه دارد. و این بیت شعر هم:

نبض عاشق جز به نام دوست ناید در طپش
با کمال حکمت اینجا بو علی بیچاره شد

شوالی ۲۷ روزی که کهرام خان روانه شد سنهٔ ۱۱۹۴هـق».

۸۹۰/۸۹۲

مثنوی سلیم

[ادب، داستان، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- **اندازه** : - بیرونی: ۱۷×۱۰×۱ سم. - درونی: ۱۱ بیت (س) ۱۱×۵/۵ سم.

۲- **اوراق** : ۸۱ ورق. ۱۶۲ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک خاکی رنگ هندی، شنگرف افشان، آب رسیده، اندکی کرم خورده، وصالی شده، جلد چرمی سیاه رنگ، پوسیده.

۴- **خط** : نستعلیق خوش شکسته آمیز، شنگرف افشان، روشن، پخته، خوانا، جای

عنوان‌ها خالی ، قرن ۱۰ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . ولی این یادداشت کاتب در صفحهٔ ۱۶۲ (پایان نسخه) آمده است : «تمت تمام شد این صحیفه من کل الکلام محمد قلی سلیم حسب الفرمودهٔ اعزی میر عبدالغنی او تو قلمی شد لیکن باستعجال تمام تحریر یافته عفو فرمایید» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «سلیم» ، نام و تاریخ مثنوی در این نسخه نیامده است ، اما می می توان آنرا **«مثنوی سلیم»** نامید . نام یا تخلص «سلیم» در لابلای اشعار مثنوی آمده است :

داری اگر اصل جو در یتیم
روی مگر دان ز کرم ای سلیم (ص ۱۱)

سلیم ار غافلی می بینمت مست
نمی دانی قضایی در کمین هست (ص ۳۷)

و دیگر صفحات (۹۷ و ۱۰۰) . اما در آخر آمده «من کلام محمد قلی سلیم» و در آغاز به خط تازه نوشته : «مثنوی علی قلی خان» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بسم الله الرحمن الرحیم	هست عصای ره طبع سلیم
راوی افسانهٔ اهل کرم	طوطی پر ریخته یعنی قلم
نقل کند کز پی سامان کار	قافلهٔ جمع شده از مرد بار (ص ۲)

شنیدم روزی از خونابه نوشی جو گل از پارهٔ تن خرقه پوشی (ص ۱۱) » ،

۸- انجام : «درین باغش ثنا خوان باد بلبل
مبادا سایه اش کم از سر گل
بزورش باد در کف جام جمشید
شبش خوش باد همچون سایهٔ بید» (ص ۱۳۶)

«تادهد گاه تلخ و گه شیرین سفرهٔ آسمان و خوان زمین

تلخ و شیرین و این دو خوان گشاد وقف خصمان و دوستانش باد»

۹- چگونگی : این نسخه یک مثنوی است که سرایندهٔ آن «سلیم» است و در آخر آمده است : «من کلام محمد قلی سلیم» و در آغاز : «مثنوی علی قلی خان»، اما در لابلای ابیات نام یا تخلص «سلیم» مکرر آمده است . موضوع مثنوی بزم و رزم و توصیف مناظر و شرح احوال گل و بلبل و میدان جنگ و سواران کارزار است . عجیب این است که این مثنوی دو وزن دارد . از صفحهٔ ۲ تا ۱۱ و از ص ۱۳۶ تا ۱۶۲ بحر سریع «مفتعلن مفتعلن فاعلات» است و از صفحهٔ ۱۱ تا ۱۳۶، از مزاحفات بحر هزج مثمن محذوف یا مقصور است : «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن» . در حدود ۱۷۵۰ بیت دارد . در آغاز و انجام بعضی یادداشتهای تاریخی کناره‌های صفحات و اشعار پراکنده دارد ، از جمله : «کتبه فقیر الحقیر زاهد بیگ هروی» و

«سرو من طرح نو انداخته یعنی چه خامه را فاخته ساخته یعنی چه
مست از خانه برون تاخته یعنی چه جوانی را مرحوم ساخته یعنی چه»

در کناره‌های صفحات ، اشعار یک مثنوی آمده که موضوع آن تعریف و وصف کشمیر است و در آغاز لفظ «جویا» دارد (ص ۳۸ و ۱۰۰) :

تعالی الله ز رخش باد رفتار
که زیبد گرد راهش بوی گلزار (ص ۳۸)
بیا ساقی بهار آمد به صد رنگ
سوی کشمیر باید کرد آهنگ (ص ۱۰۰)

۸۹۰/۸۹۰

مثنوی شمس و قمر

[ادب ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۱۸×۱۲/۵×۱/۵ س‌م. ـدرونی : ۱۵ بیت(س) ۱۲/۵×۸ س‌م.

۲- اوراق : ۷۳ ورق . ۱۴۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی آبی رنگ .

۴- خط : نستعلیق ، پخته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۰ ه‍ ق .

۵- کاتب : «عبدالله ابن سالم الدین (؟)» ، تاریخ کتابت : «۹۷۷ه‍ ق» : «تم بالخیر تحریراً فی غرة شهر جمادی الاول سنة ۹۷۷ سبع و سبعین و تسعمائة هجرة بخط الفقیر حقیر عبدالله ابن سالم الدین» .

۶- مؤلف : «مسعود» یا «خواجه (قاضی) مسعود قمی متوفی ۸۹۶ه‍ ق» ، نام تألیف (مثنوی) : «مثنوی شمس و قمر» یا «مناظرهٔ شمس و قمر» ، تاریخ تألیف (سرودن) : در عهد «ابوالغازی سلطان حسین بهادر خان» (ص ۲۲-۳۱) .

نام شاعر «مسعود» است :

مکن مسعود حد خود فراموش
بس است اینها که گفتی باش خاموش (ص ۳۰)

که مسعود این زبونی چند باشد
زبانت تابکی در بند باشد (ص ۳۳)

(رک : ۷-آغاز) .

۷- آغاز : «مناظرهٔ شمس و قمر مولانا مسعود (قمی) رحمة الله علیه ،

بنام آنکه جان و عقل هشیار ... بنام او کنند آغاز هر کار
خدای نیستی از نیستیش پر ... پر از هستی و خالی از تغیر
ندارد هستیش از نیستی پاک ... که دارد هستی از نیستی پاک»

۸- انجام : «چو صبح آید روان از بهر خون ریز ... . . . سازد دیگرش نیز
نه مهرش را بنای استوار است ... بنایش نیز چندان پایدار است
ندارد اعتباری کار عالم ... من این دانسته‌ام والله اعلم»

۹- چگونگی : این نسخه یک مثنوی ارزندهٔ خوش وزنی است سرودهٔ مولانا مسعود قمی در موضوع مناظرهٔ شمس و قمر (خورشید و ماه) . در این مثنوی شمس (دختر) و قمر (پسر) است و البته دیگر الفاظ نجومی مانند «کیوان» نیز دارد و مطابق معمول سخن از «بزم و رزم» است و پیروی از نظامی گنجوی می کند و جای جای از مثنوی‌های او یاد می کند . این نسخه بروزن «خسرو و شیرین نظامی» «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن»

سروده شده است . در حدود ۲۲۰۰ بیت دارد . تقسیمات آن بر اساس مقدمه ، مناجات ، توحید ، معراج ، نعت ، وصف سلطان حسین بهادر ، سبب نظم کتاب ، آغاز داستان، عناوین داستان (شمس و قمر و کیوان و رزم و بزم و جنگ و میدان آرایی) و ختم داستان است در آغاز و انجام یک مهر ناخوانا و چند بیت شعر دارد .

۸۹۰
۸۶۹

مثنوی عزیز لکهنوی

[ادب ، تاریخ و سرگذشت ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱×۱۳/۵ سم . — درونی : ۹ بیت (سطر) ۱۲×۷/۵ سم .
۲- اوراق : ٤٤ ورق . ۸۸ صفحه .
۳- کاغذ : نازک فرنگی (ولایتی) ، جلد مقوایی ملون .
٤- خط : نستعلیق خوش ، پخته ، خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها بنفش ، قرن ۱۳ ه‍ق.
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
٦- مؤلف : یا (شاعر) : «عزیز لکهنوی متوفی ۱۳۰۱–۱۳۵۵ ه‍ق» (ص ۸ و ۹ نسخه) ، نام تألیف (مثنوی) : «مثنوی عزیز لکهنوی» یا «روضه» یا «رضوان» ، تاریخ سرودن معلوم نشد . نام «عزیز» در لابلای ابیات آمده است :

عزیز از خدا مصطفی را شناخت
چو بشناخت او را خدارا شناخت (ص ۳)

عزیزم چو دارند اهل تمیز
سزد خوانم از خویشتن را عزیز (ص ۹)

نام «مثنوی» :

«در آن روضه باشد که راهی کنی — بحور و قصورش نگاهی کنی
چو در سایهٔ طوبی آیی فرود — به رضوان آن روضه خوانی درود»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام خداوند کار آفرین — هزار آفرین صد هزار آفرین
جهان پادشاه خدیوان خدیو — ارابه کش او چه کاؤ و چه گیو

نه او را نگاهی بدیهیم و گاه — نه او را بنازی بخیل و سپاه»

۸- انجام : ناقص است و در صفحهٔ ۷۹ چنین انجام می یابد :

«بجائی کس از اهل لشکر بماند — و گرماند جز پیر لاغر نمانـد
ز وی بویه چندانکه پیک نظر — نشدره سپر جـز به تیغ و سپر
چه گاو سپهر و چـه گاو زمین — ارابه کش آمد بمیدان کین»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «داستان روم وروس» و «جنگ روم وروس» است و در آغاز از «والی رامپور» و «ملکه و یکتور یا قیصر هند» و «والی بهوپال» و «سلطان عبدالحمید خان» و «دودمان آل عثمان» است . و ظاهراً این مثنوی در عهد سلطان عبدالحمید خان و «ملکه ویکتوریا» سروده شده است زیرا به جمله «ادام الله ملکه» و «ملکها» توصیف شده است . این مثنوی بروزن «فعولن فعولن فعولن فعول (فعل)» از مزاحفات بحر متقارب مثمن است و در حدود ۷۲۰ بیت دارد . سه صفحه از آغاز در آخر مکرر شده است در صفحهٔ ۸۳ یک یادداشت به خط و زبان انگلیسی آمده . از صفحهٔ ۸۵ تا ۸۷ یک قصیدهٔ فارسی آمده بدین مطلع :

شکر لله حال من هر لحظه نیکوتر شد است
شیخ شیخان شیخ حمزه تا مرا رهبر شد است

و نیز واز خطهٔ پاک آچه» سخن رفته است .

۸۹۰
۸۷۵

منطق الطّیر

[ادب ، اخلاق و عرفان ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲×۱۶/۵×۲۵/۵ سم . — درونی : ۱۱ بیت (۱۱ س) . ۹/۵×۱۷ سم .

۲- اوراق : ۶۳ ورق . ۱۲۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم دودزدهٔ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی زرد رنگ با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سیاه رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، خوانا ، روشن ، رسم الخط فارسی ، عنوان‌ها و نشان‌ها

شنگرف ، جدولهای سه خطی در فواصل عنوان‌ها و درمیان مصاریع سیاه و زرین و جدولهای ۷ خطی کنارهٔ متن چهار رنگ ، قرن ۹ هـ ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» افتاده است و این بیت باقی مانده است :

«شد بتوفیق خدای لاینام — این کتابت روز چار شنبه تمام»

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : **«شیخ عطار نیشابوری»** نام تألیف (مثنوی) : **«منطق الطیر»**، تاریخ تألیف : «۵۷۳ هـ ق» . در این نسخه نام مؤلف و تألیف را نیافتم اما تاریخ تألیف در این بیت آمده است :

روز سه شنبه بوقت استوا — بیستم روزی بد از ماه خدا
پانصد و هفتاد وسه بگذشت سال — هم ز تاریخ رسول ذوالجلال

۷- **آغاز** : ناقص است و اینگونه آغاز می گردد :

«ای خرد در راه تو طفل بشیر — گم شده در جست و جویت عقل پیر
در جنان ذاتی من ابله کی رسم — گر رسم من در منزه کی رسم
تو نه در علم آیی و نی در بیان — نی زیان و سود و نی سود و زیان
نی ز موسی هر کزت سودی بود — نی ز فرعونت زیان بودی بود»

۸- **انجام** : «در صفای ذوق دور آسایشی — دم بدم وقت خوش و بخشایشی
روز سه شنبه بوقت استوا — بیستم روزی بد از ماه خدا
پانصد و هفتاد و سه بگذشت سال — هم ز تاریخ رسول ذوالجلال
گفت عطار از همه مردان فن — گر تو هم مردی بخیرش یاد کن»

۹- **چگونگی** : این نسخه یک مثنوی بسیار خوش وزن در موضوع اخلاق و عرفان است و شامل حکایات شیرین و تمثیلات تمکین است و منطق الطیر عطار است . در حدود ۱۴۰۰ بیت در این نسخه است . نسخه‌یی است کهن با رسم الخط فارسی و خط خوش نستعلیق جلی . زیر حرف «سین» هرجا که کشیده باشد، سه نقطه دارد و حرف «گ» مانند «ک» است .

۸۹۰
۸۷۲

مثنوی غنیمت یا نیرنگ عشق

[ادب ، داستان عشقی ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- **اندازه** : ـ بیرونی: ۱۹ × ۱۱/۵ × ۱ سم. ـ درونی: ۱۲ بیت (۱۲ سطر) ۱۴ × ۷/۵ سم.

۲- اوراق : ٦٦ ورق . ۱۳۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ لاهوری ، جلد چرمی سیاه و آستر آن سرخ رنگ ، ترنج و نیم ترنج .

٤- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی و اردو ، خوانا ، روشن ، جدولهای ۲ خطی فواصل ابیات و عناوین سیاه ، جدولهای کنارهٔ متن ٤ خطی سیاه و زرین ، زمینهٔ متن رنگین ، عنوان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : **«غنیمت کنجاهی متوفی ۱۱۱۰ ه ق»** ، نام تألیف : (مثنوی) : **«نیرنگ عشق» یا «مثنوی غنیمت»**، تاریخ تألیف (سرودن): **«۱۱۰۳=ز گلزار بهار فکر رنگین»** ، (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ٦٨٤) .

۷- آغاز : «و به نستعین ' بسم الله الرحمن الرحیم ،

به نام شاهد نازک خیالان   عزیز خاطر آشفته حالان

ز مهرش سینها جولانگه برق   دل هر ذره درجوش انا الشرق»

۸- انجام : «بیا ساقی بیا ای قبلهٔ شوق   که دور آخر شد و باقیست این ذوق

شرابی ده که باشد غارت هوش   چکیدن کن کبابم را فراموش»

و بعد از پایان ۷ بیت دعایی از کاتب آمده است ولی نام او و تاریخ کتابت ندارد !

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت و رنگینی زمینهٔ متن خوب است . دو ورق (٤ صفحه) از آغاز افتادگی داشته که کتابت کرده‌اند . در آغاز و انجام بعضی یادداشتهای ادبی و ۷ بیت دعایی و اشعار فارسی از جامی و از اکرم دارد و یک غزل از «اکرم» است به مطلع :

ای سر و قد تو از هر کسی فرود   سنا صفت به نام تو گفتم صدرود (؟)

و مقطع :

اکرم غریب گشت ز اوصافت منقصر(؟)

هر چند که سعی کرد نه امکان ناز بود (؟)

نشان یک مهر در ۱۳ جا آمده است : «سید نجم الدین ۱۲۱۳ ه ق» .

بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس سروده شده است و جمعاً ۱۵۰۰ بیت دارد و برابر با لفظ «غنیمت» است . سه صفحه را کاتب خالی کتابت کرده است گویا برای نقاشی بوده که فرصت نکرده و یادر گذشته است .

٨٩٠
٦٨٤

مثنوی مولوی

[ادب ، عرفان و حکمت و اخلاق ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۵×۴/۵ سم . — درونی : ۲۱ س (هر سطر ۲ بیت یا ۴ مصراع بعضی از ابیات مورب) ۸/۵×۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۳۴۲ ورق . ۶۸۱ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، اندکی آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و تیماجی سرخگون ، درون و بیرون جلد نقاشی‌های هنری و گل و بوته نگاری و کتابه‌ها و ترنج‌های زیبا و دیدنی ، شیرازه دار ، روی عطف بدون نقش است .

٤- خط : نستعلیق خوش خفی ، رسم الخط ایرانی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، ۱۱ سر لوح (در آغاز هر دفتر سر لوح در زمینهٔ لاجوردی و زرین با ترنج ها و گل و بوته نگاری‌های زیبا) ، همهٔ دفتر اول زر افشان و مجدول و گل و بوته نگاری ، جدول‌های ۲ و ۴ خطی فواصل ابیات و مصاریع و عناوین سیاه و زرین و جدولهای ۷ و ۸ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و زرین و سیاه ، قرن ۱۰ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : «جلال الدین محمد بلخی رومی ۶۰۴ - ۶۷۲ هـ ق» ، نام تألیف (تصنیف) : «مثنوی مولوی» ، تاریخ تألیف (سرودن) : میان سالهای «۶۴۰ تا ۶۷۲ هـ ق» : (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۱ ص ، ج ۲ ، ص) .

۷- آغاز : دفتر اول ، (ص ۱) : از آغاز مقدمه یک ورق افتادگی دارد و گویا لوح

یا سر لوح آنرا ربوده‌اند و لیکن متن مثنوی کامل است : «رب یسر و به نستعین و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

بشنو ازنی چون حکایت می‌کند وز جدایی‌ها شکایت می کند
کز نیستان تا مرا ببریده‌اند از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند»

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۱۲) :

تا خدایش باز صاف و خوش کند او که تیرش کرد هم صافش کند
صبر آرد آرزو را نه شتاب صبر کن والله اعلم بالصواب

تمت المجلد الاول من کتاب المثنوی و الحمدلله رب العالمین و صلی الله علی خیر خلقه محمد المصطفی و علی آله و اصحابه وسلم تسلیماً کثیراً تم» .

ــ انجام : دفتر دوم ، (ص ۱۱۶) : پس از مقدمه .

«مدتی این مثنوی تأخیر شد مهلتی بایستی تا خون شیر شد
تا نزاید بخت نو فرزند نو خون نگردد شیرشیرین خوش‌شنو»

ــ آغاز : ایضاً ، (ص ۲۱۸) :

«قوم دیگر را یقین در ازدیاد زین عجب والله اعلم بالرشاد
قوم دیگر ناپذیر و ترش و خام ناقصان سرمدی تم الکلام
دفتر دویم شد این ساعت تمام هم بعون نصرت و یحیی العظام

خاتمهٔ دفتر دویم از کتاب مثنوی» .

ــ آغاز : دفتر سیوم ، (ص ۲۲۳) : پس از مقدمه :

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این سوم دفتر که سنت شد سه بار
برگ گنجینهٔ اسرار را در سیوم دفتر بهل اعذار را»

ــ انجام : ایضاً ، (ص ۳۵۵) :

«تو مبین که بر درختی یا به چاه تو مرا بین که منم مفتاح راه
گر تو خواهی باق این گفت وگو ای اخی در دفتر چهارم بجو»

ــ آغاز : دفتر چهارم ، (ص ۳۶۰) : پس از مقدمه :

«ای ضیاء الحق حسام الدین توئی که گذشت از مه به نورت مثنوی
همت عالی توای مرتجا میکشد اینرا خدا داند کجا ؟»

ـ انجام : ایضاً، (ص ۴۶۶) :

«آینه نبود منافق باشد او — این چنین آیینه را هرگز مجو

آینه چون راست گویی بی نفاق — ختم کن والله اعلم را بالوفاق»

ـ آغاز : دفتر پنجم، (ص ۴۷۱) : پس از مقدمه :

«شه حسام الدین که نور انجم است — طالب آغاز سفر پنجم است

ای ضیاء الحق حسام الدین راد — اوستادان صفا را او ستاد»

ـ انجام : ایضاً، (ص ۵۸۵) :

«زان نشد فاروق را زهری گزند — که بد آن تریاق فاروقیش قند

هین بجو تریاق فاروق ای غلام — تا شوی فاروق دوران والسلام»

ـ آغاز : دفتر ششم، (ص ۵۹۰) : پس از مقدمه :

«ای حیات دل حسام الدین بسی — میل می جوشد بقسم سادسی

گشت از جذب چو تو علامهٔ — در جهان گردان حسامی نامهٔ»

ـ انجام : ایضاً، (ص ۷۲۰) :

«شرح این کوته کن و رخ زین بتاب — ختم شد والله اعلم بالصواب

قصه کوته کن که رفتم در حجاب — هین خمش والله اعلم بالصواب»

۹- چگونگی : این نسخه شامل شش دفتر مثنوی است اما از آغاز مقدمهٔ دفتر اول یک یا دو برگ که لوح هم داشته است افتادگی دارد. در گوشه و کنار صفحات اشعار از یاد رفته و توضیحات ادبی و یادداشتهای عرفانی فراوان آمده است. نشان چند مهر دارد : «خواجه محمد حامد قمر خدالس» نیمی از این مهر را سیاه کرده و در نقش و نام روی مهر دست برده‌اند و زیر این مهر «عبدالصمد مجازی» آمده است. «میرزا عبدالصمد». «نازم بخواجه‌یی که غلام محمد است ۱۲۹۱»، «سید غفور نقشبندی ۱۲۹۱ هق». مالک اول این نسخه سید غفور احمدی نام داشته و از او به سید محمد نقشبندی انتقال یافته است. در تاریخ ۱۳۱۹ به فرمان سردار محمد هاشم خانهٔ به آقای محمد شاه برادر ملا محمد علی قدیمی به معرفت میر قلندر برای جلد سازی سپرده شده است. این نسخه از لحاظ خط و نقش و جلد بسیار زیبا و عالی است و رسم الخط به سبک دورهٔ صفوی

می رود اما یادداشتهای کنارهٔ صفحات به علت جلد سازی اندکی ناقص و بریده شده است .

۸۹۰
۸۵۳

مثنوی مولوی

[ادب ، حکمت و اخلاق و فلسفه و روانشناسی ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی: ۳۳/۵×۲۴×۴/۵ سم. - درونی : ۲۵ س (هر سطر ۲ بیت) ۱۶/۵×۳۶ سم .

۲- اوراق : ۲۸۸ ورق . ۵۷۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ ، ترنج و نیم ترنج (ضربی) سایده شده .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، رسم الخط فارسی ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای یک خطی فواصل عناوین و ابیات و مصاریع لاجوردی و جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف ، سر لوح ساده و گل و بوته نگاری در آغاز هر دفتر ، قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : «شیخ عطاء بن اسحق» ، تاریخ کتابت : «۱۰۳۰ ه‍ ق تا ۱۰۳۳ ه‍ ق» : در آخر دفتر سوم اینگونه آمده است : «تمت الدفتر الثالث فی یوم الخمیس بیست و نهم من شهر رمضان المبارک فی ثلثین و الف سنة عن هجرة النبویة علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات بید الخط الفقیر الحقیر شیخ عطا ابن اسحاق غفر ذنوبه و ستر عیوبه» و در آخر دفتر ششم «۱۰۳۳» آمده است .

۶- مؤلف : (رک : مثنوی مولوی، گنج بخش، ج ۱ ص ۳۹۳، ج ۲، ص ۳۸۷–۴۰۴).

۷- آغاز : دفتر اول (ص ۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بشنو ازنی چون حکایت میکند   از جدائیها شکایت میکنـــد»

۸- انجام : ایضاً (ص ۹۱) :

صـبر آرد آرزورا نی شتـاب   صبر کن والله اعلم بالصواب»

ــ آغاز : **دفتر دوم (ص ٩٤)** : «باسمه سبحانه،

مدتی این مثنوی تأخیر شد مهلتی بایست تا خون شیر شد»

ــ انجام : **ایضاً (ص ١٧٤)** :

«قوم دیگر ناپذیر و ترش و خام ناقصان سرمدی تم الکلام

تم الدفتر الثانی».

ــ آغاز : **دفتر سوم (ص ١٧٦)** : «الله اکبر، بسم الله الرحمن الرحیم،

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این سیم دفتر که سنت شد سه بار»

ــ انجام : **ایضاً (ص ٢٨١)** :

«گر تو خواهی باق این گفت و گو ای اخی در دفتر چارم بجو»

ــ آغاز : **دفتر چهارم (ص ٢٨٤)** : «بسم الله الرحمن الرحیم،

ای ضیاء الحق حسام الدین توئی که گذشت از مه به نورت مثنوی»

ــ انجام : **ایضاً (ص ٣٦٥)** :

«عرش چه و فرش چه‌ای ذولباب فهم کن والله اعلم بالصواب»

ــ آغاز : **دفتر پنجم (ص ٣٦٨)** : «باسمه سبحانه و به نستعین بسم الله الرحمن الرحیم

شه حسام الدین که نور انجم است طالب آغاز سفر پنجم است

ــ انجام : **ایضاً (ص ٤٦٦)** :

هین بخور ترياق فاروق ای غلام تا شوی فاروق دوران والسلام

تمام شد نسخهٔ پنجم از مثنوی المولوی المعنوی رحمة الله علیه فی وقت العصر من یوم الثلثا ١٧ شهر ذی الحجه سنه ١٠٣١ تم».

ــ آغاز : **دفتر ششم (ص ٤٦٨)** : یک مقدمهٔ منثور دارد و متن مثنوی اینگونه آغاز می گردد :

«ای حیات دل حسام الدین بسی میل میجوشد بقسم سادسی»

ــ انجام : **ایضاً (ص ٥٦٦)** :

«توانیس و محرم خاصان شوی هم غریق بحر بی پایان شوی

تمت مثنوی معنوی . . . فی یوم الاربعه فی وقت عصر فی شهر محرم الاحرام بتاریخ پانزدهم سنهٔ ١٠٣٣».

۹- چگونگی : این نسخه در مدت ۲ سال از سال ۱۰۳۰ تا ۱۰۳۱ کتابت شده است . رسم الخط فارسی دارد . در کنارهٔ صفحات یادداشتها و اشعار از یاد رفته و اضافی و توضیحات لغوی و عرفانی افزوده شده است . این یادداشت در آخر دفتر دوم را نقل می کنم که اطلاعاتی دربارهٔ تعداد ابیات دفترهای ششگانه «مثنوی در بردارد : «جمع ۲۵۹۰۰ ، فهرست ابیات کلیات مثنوی بیست و پنج هزار و نهصد بیت ، جلد اول سه هزار و نهصد و نود و پنج بیت ، و جلد دوم سه هزار و هشتصد و چهل بیت است و جلد سوم چهار هزار هفتصد و پنجاه و پنج بیت است و جلد چهارم سه هزار و هفتصد و شصت بیت و جلد پنجم چهار هزار و ششصد و هژده بیت است جلد ششم پنجهزار و یکصد و نود بیت» .

۸۹۰
۸۵۷

مثنوی مولوی

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳/۵×۱۳/۵×۴/۵ سم . — درونی : ۲۱ س (هر سطر ۲ بیت) ۱۷×۹ سم .

۲- اوراق : ۴۳۲ ورق . ۸۶۴ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ هراتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی خاکی رنگ با اطراف پارچه‌یی و عطف چرمی قهوه‌یی رنگ .

۴- خط : نستعلیق خفی خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای ۳ و ۶ خطی فواصل ابیات و مصاریع و عناوین زرین و سیاه و جدولهای ۷ خطی لاجوردی و زرین و سیاه و سبز ، در آغاز هر دفتر یک سر لوح زیبا و گل و بوته نگاری در زمینهٔ زرین و شنگرف ، قرن ۱۰ و ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : «محمد شریف ولد مولانا محمد صالح» ، تاریخ کتابت : «۱۰۴۷ تا ۱۰۴۹ هـ ق» ، در صفحهٔ ۴۳۷ اینگونه آمده است : «تمت تمام شد . . . دفتر چهارم مثنوی المعنوی بخط عبدالضعیف محمد شریف الراجی الی

رحمة الله روز پنج شنبه بوقت چاشت ۱۶ شهر محرم سنهٔ ۱۰۴۹.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : (ر ک : گنج بخش، ج ۱ و ۲، مثنوی مولوی ۳۱۲/ ۸۹).

۷- آغاز : دفتر اول (ص ۱) : ناقص است و از اوایل داستان کنیزک و پادشاه اینگونه آغاز می شود :

«عشق جانان طور آمد عاشقا طور مست و خر موسی صعقا

با لب دمساز خود گر جفتمی همچو نی من گفتنیها گفتمی»

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۰٤) : ناقص است و چنین پایان می یابد : «گفتن امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه باقرین خود که خیوانداختی بر روی من نفس می جنبید و اخلاص عمل نمانده . . .

همچو خار سبز کاشتر میخورد ز آن خورش صد نفع و لذت می برد»

ـ آغاز : دفتر دوم (ص ۱۰٦) : «بسم الله الرحمن الرحیم،

مدتی این مثنوی تاخیر شد مهلتی بایست تا خون شیر شد»

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۹۹) :

«قوم دیگر ناپذیرا ترش خام ناقصان سرمدی تم الکلام»

ـ آغاز : دفتر سوم (ص ۲۰۲) : «بسم الله . . .

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این سیوم دفتر که سنت شد سه بار»

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۳۳) :

«گر تو خواهی باقی این گفت و گو ای اخی در دفتر چارم بجو»

ـ آغاز : دفتر چهارم (ص ۳۳٦) : «بسم الله . . .

ای ضیاء الحق حسام الدین توئی که گذشت از مه به نورت مثنوی»

ـ انجام : ایضاً (ص ٤۳۷) :

«عرش چه و فرش چه‌ای ذولباب فهم کن والله اعلم بالصواب»

ـ آغاز : دفتر پنجم (ص ٤٤۰) : «بسم الله . . .

شد حسام الدین که نور انجم است طالب آغاز صفر (سفر) پنجم است»

ـ انجام : ایضاً (ص ٥٥٤) :

«هین بخور تریاق فاروق ای غلام تا شوی فاروق دوران و السلام»

ـ آغاز : دفتر ششم (ص ۵۵۶) : «بسم الله . . .

ای حیات دل حسام الدین توئی میل میجوشد بقسم سادسی»

ـ انجام : ایضاً (ص ۶۸۳) :

«شد خمش گفتم و راکای زنده‌ام بهر چه بستی در علم لـدن»

۹- چگونگی : این نسخه از آغاز دفتر اول تا «داستان کنیزک و شاه» و از اواسط آن افتادگی‌هایی دارد . در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات بعضی اشعار از یاد رفته و تفسیر و توضیح عرفانی افزوده شده است و مآخذ آنها «لطایف المعنوی» آمده است . رسم الخط فارسی دارد و حروف «پ» و «چ» و «گ» مانند «ب» و «ج» و «ک» کتابت شده است .

۸۹۰
۹۸۹

مثنوی نل و دمن

ادب ، فارسی ، منظوم

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۱/۵×۱۴×۲ سم . ـ درونی : ۱۶ س ۱۷/۵×۸ سم .
۲- اوراق : ۱۲۴ ورق . ۲۴۸ صفحه .
۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی بنفش .
۴- خط : شکسته ، سخت خوانا ، پخته ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۳ ه‍ ق .
۵- کاتب : «کند للعل» ، تاریخ کتابت : «۱۲۱۳ ه‍ ق» مطابق با «۱۲۷۰ فصلی» : «تمام شد نسخهٔ نلدمن تصنیف ملک الشعراء فیضی بخط بنده کند یلعل بمقام بیٹالی بتاریخ سیوم رمضان المبارک سنهٔ ۱۲۱۳ هجری مطابق سنهٔ ۱۲۷۰ فصلی بروز چهار شنبه وقت شب باختتام رسید»

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بندهٔ گنه کارم»

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «ملک الشعراء ابوالفیض فیضی متوفی ۱۰۰۴ ه‍ ق» ، نام تألیف : (مثنوی) : «ملک الشعراء فیضی» ، تاریخ تألیف (سرودن) «۱۰۰۳ ه‍ ق» (رک : نل و دمن ، ۷۰۲/۸۹۰). همین کتاب ، ص ۵۰۵).

۷- آغاز : «یافتاح الرحیم»

ای در تک و پوی تو ز آغاز عنقای نظر بلند پرواز
فکر تو بدل خیال بگداخت اوج تو ز مرغ بال بگداخت
دانا که سخن بکنه او بست بر کنگر شعله تار موبست»

۸- انجام : «فیاضی ازین طلسم سازی تا چند کنی نفس درازی
آن به که فسانه در نوردی زان بیش که خود فسانه گردی
ای سوخته ضبط این نفس کن بس کن ز حدیث عشق بس کن»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب» است و شامل یک «مثنوی عشقی» است به نام «نلدمن» یا «نل و دمن» از داستان‌های عشقی محلی و ملی سر زمین پاک و هند است. تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که شاعر عنوان کرده است و یکی از مثنوی‌های خوب ملک الشعراء فیضی است بروزن «مفعول مفاعلن فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس است. الفاظ و ترکیبات زیبای فارسی دارد. اشعار اضافی و جا افتاده را در کنارهٔ صفحات آورده است. در آغاز و انجام بعضی اشعار آمده است به صورت مثنوی بدین مطلع :

ابتدا می کنم بنام خدا وحده لا شریک بی همتا.

در کنارهٔ صفحات اشعار جا افتاده و نسخه بدل‌ها را آورده‌اند و معلوم می دارد که این نسخه را مقابله کرده‌اند. شماره صفحات به حساب سیاق آمده است مهر کتابخانهٔ رشیدیه دارد. در سال ۳۹ جلوس اکبر اعظم مطابق «۱۰۰۳ ه ق» تألیف شده، ظاهراً «نل» زن و «دمن» مرد است.

۲۹۰
۸۳۷

مجالس الابرار و مسالک الاخیار

[دین، وعظ و نصیحت و فقه، عربی، نثر]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۴×۱۷×۴ سم. - درونی : ۱۷ س ۱۶×۱۱ سم.
۲- اوراق : ۳۳۲ ورق. ۶۶۳ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد چرمی و مقوایی قهوه‌یی رنگ . یک طرف جلد مفقود .

۴- خط : تحریر ، خوانا ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : «نظام الدین» ، تاریخ کتابت ندارد ، در صفحهٔ ۵۴۷ چنین آمده است :
«قد تمت الکتاب مسمی بمجالس الابرار بید الفقیر الحقیر نظام الدین غفرالله له ولوالدیه تم (۷ بار)» .

۶- مؤلف : در متن نسخه نام «مؤلف» را نیافتم ولی در پایان آن به خط تازه اینگونه آمده : «و نام مصنف مجالس الابرار **«احمد افندی رومی»** است . نام تألیف : **«مجالس الابرار و مسالک الاخیار» یا «مجالس الابرار و مسالک الاخیار و مخالف البدع و مقامع الاشرار»** ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۳ چنین آمده است : «و سمیته مجالس الابرار و مسالک الاخیار و مخالف البدع و مقامع الاشرار و رتبته علی مائة مجلس» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، الحمدلله الذی رفع اقدار العلماء بمعرفة کتابه المحکم ثم هدی المحدثین بمصابیح السنة من شبه الظلم و جعل علم الکتاب کالعلم» .

۸- انجام : «ان المرءة تکون لها زوجان فلایهما یکون فی الآخرة فقال علیه السلام بخیر فیختار احسنهما خلقا معها قد تمت الکتاب مسمی بمجالس الابرار بید الفقیر الحقیر نظام الدین غفرالله ولوالدیه» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «موعظه و نصیحت و فقه و سلوک و عادات گوناگون مردمان» است به زبان عربی و بر «۱۰۰ مجلس» تقسیم شده است . مجلس اول در توحید و ذکر خدای بزرگ و مجلس صدم در رعایت حقوق زن (زوجه) . بر اساس آیات قرآن شریف و احادیث نبوی و اخبار و روایات و حکایات مذهبی و دینی بناگشته است . در آغاز یادداشتهای فقهی از کلام حضرت علی (ع) و از بیان شیخ عبدالعزیز دهلوی و ملا علی قاری آمده است . این یادداشت فارسی در صفحهٔ ۵۴۷ خواندنی است : «نام مصنف کتاب طریقهٔ محمدیه افندی بربلی است و صاحب تصانیف کثیره منجمله کتب مصنفهٔ او : سیف صارم و انقاذ الهالکین و ایضاً ایقاظ النائمین و

ایضاً جلاء القلوب و غیرها که در ملک روم و عرب مشهوراند و نام مصنف مجالس الابرار احمد افندی رومی است فقط مولانا محمد اسحاق صاحب دهلوی» . از صفحهٔ ۵۵۰ تا ۶۶۳ چند رسالهٔ «سؤال و جواب» به زبان فارسی دربارهٔ مسائل فقهی و فلسفی و حکمی آمده است از : شاه عبدالعزیز محدث دهلوی ، حافظ صدر الدین حیدرآبادی ، عبدالحکیم پوربی ، ملا علی قاری و چند نفر دیگر . اینک اسامی رسائل که همه فارسی و عربی است :

رسالهٔ اول : سؤالات قبور وغیره از مولانا شاه عبدالعزیز محدث دهلوی به زبان فارسی (ص ۵۵۰-۵۶۴) .

رسالهٔ دوم : تقریر حافظ صدر الدین از حیدرآباد دربارهٔ مسألهٔ وحدت وجود (ص ۵۶۴-۵۶۷) .

رسالهٔ سوم : مسأله گاو سید احمد کبیر و جواب شاه عبدالعزیز (ص ۵۶۸-۵۷۴) .

رسالهٔ چهارم : سؤال و جواب دربارهٔ بت پرستی به زبان فارسی (ص ۵۷۴-۵۷۸) .

رسالهٔ پنجم : سؤال و جواب دربارهٔ استعمال آهنگ و دیگر چیزها بر قبور (ص ۵۷۸-۵۸۳) .

رسالهٔ ششم : فتوی از عبدالحکیم پوربی متضمن اعتراضات و طنز و طعن بر مولانا شاه عبدالعزیز محدث دهلوی و جواب ایشان ، عربی و فارسی (ص ۵۸۳-۵۹۶) .

رسالهٔ هفتم : تقریر خواب و بیعت بعلی مرتضی به زبان فارسی (ص ۵۸۶-۶۱۰) .

رسالهٔ هشتم : سؤالات سته درمورد کفار و مؤمنان ، فارسی (ص ۶۱۱-۶۲۹) .

رسالهٔ نهم : مسائل فقهیه و فرق میان دفع و رفع ، فارسی (ص ۶۳۰-۶۴۴) .

رسالهٔ دهم : سؤال و جواب در مسائل فرق اسلامی و احادیث مربوط به آن از مولوی محمد زاهد شاهجهان پوری ، فارسی (ص ۶۴۴-۶۰۹) .

در این رساله ها که به زبان عربی و فارسی هستند ، مطلب دینی و فقهی و

فلسفی و حکمی و اخلاق و ادبی و صرفی و نحوی و اصول حدیث و حدیث و کلام و تفسیر قرآن و فتاوی مندرج است و در بعضی جای‌ها «انتقادات و اعتراضات سخت» دیده می شود . این سؤالها و جواب‌ها شاید هنوز چاپ نشده باشد .

۸۹۰/۷۳۰

مجالس العشاق

[ادب ، فارسی ، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷×۱۷×۵/۲ سم . — درونی : ۱۴ س ۱٫۷ × ۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱۹۵ ورق . ۳۹۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ بخاری (بخارایی) ، پوسیده ، آب رسیده ، آشفته و اوراق شده ، کرم خورده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی (هراتی) ، خوانا ، روشن ، پخته ، ۶ مینیاتور قرن (دورهٔ بایسنقری) (قرن نهم هجری) و جدولهای کنارهٔ متن ۷ تا ۹ خطی هفت رنگ و جدولهای میان سطرها و فواصل ابیات و عناوین دو خطی سیاه و میان آنها زر افشان ، عنوانها و کلمات شواهد و سر فصلها زرین . قرن ۹ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «نقاش» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است ، ولی از سبک خطاطی و نقاشی و جدول نگاری معلوم می شود که یکی از خطاطان و نقاشان مشهور قرن ۹ و ۱۰ آنرا کتابت و نقاشی کرده است .

۶- مؤلف : **ابوالغازی سلطان حسین بن سلطان منصور بایقرا بن عمر شیخ بن تیمور گورکان (۸۴۳-۹۱۲ ه‍ ق)** ، نام تألیف : «**مجالس العشاق**» ، تاریخ تألیف : «**۹۰۸ و ۹۰۹ ه‍ ق**» : (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، تألیف سعید نفیسی ، ص ۲۳۲ و ۲۵۵ و ۲۸۴ و ۳۳۲ ، فهرست نسخه های خطی بریتیش میوزیم ، ج ۲ ، ص ۳۵۱-۳۵۳) . در انجام این نسخه چنین آمده است : «تم الرسالة الموسوم بمجالس العشاق من تصنیف حضرت

سلطان السلاطین الافاق بالارث و الاستحقاق ابوالغازی سلطان حسین بهادر خان انار الله برهانه علی من کل یوم التلاق تمت الکتب بعون الملک الوهاب».

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و اینگونه آغاز می‌گردد : «از آن آثار دقیقه امکان و نسل انسانی رود منقطع و به اندک زمانی مرتفع میشود فاما کلام و العلم الذی به ینتفع بخواص و عوام از آسمان بقا و عز مثل آن دو بر زمین فتاد و خواری نمی آید هر گز ، بیت :

گر بدی گوهری ورای سخن آن فرود آمدی بجای سخن

خصوصاً سخن عشق و محبت و بیان حال درد و محنت».

۸- انجام : «چه هر کس را معلوم اول از مقسم قد علم کل اناس مشربهم . . . قابلیت خیلی و استعداد اصلی و عملی آموخته و خیال از بر قد هر کس . . . جامه دوخته و هر چند این سخن از آن سخنان درد ناکتر نیست فاما چند . . .

. . . پیراهن اعتذار دوزیم آخر فانوس دل از مهر فروزیم آخر

چون شمع بسر کنم خاکستر دل در عشق تو چندان که بسوزیم آخر

تم الرسالة الموسوم ، بمجالس العشاق . . .» . (رک : ۶—مؤلف) .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب فارسی» است و شامل شرح احوال و اشعار بزرگانی است که در عشق و عاشقی عرفانی و روحانی روزگار گذارده‌اند . نثر فارسی آن و اشعار برگزیده اش روان و دلچسپ و فریبا و شیوا است . تقسیمات آن بر اساس «مجلس» و دیگر عناوین است و جمعاً ۷۶ مجلس دارد . مجلس اول امام جعفر صادق (متوفی ۱۵۰ ه‍ق) و مجلس هفتاد و ششم ابو الغازی سلطان حسین بایقرا (مؤلف) . نسخه‌یی است ارزنده و در خور تحقیق . شش مینیاتور دارد و باوجود اینکه ساییده شده‌اند از ارزش هنری آنها کاسته نشده است . دربارهٔ مؤلف در صفحهٔ ۱۰ (ورق ۵) چنین آمده است : «در اول حال بنظم پرداخت و چند غزل فارسی گفت و از ترک دیوانی ساخت و بعد از آن به انشاء این کتاب مجالس العشاق مشتمل بر حقایق و اسرار عشق و مبتنی بر اذواق و اشواق اشتغال نمود» . اما گفته شده که «مجالس العشاق» نثر و نظم زیبای فارسی دارد ولی از لحاظ تاریخی

ضعیف است و دیگر اینکه آنرا به «میر کمال الدین حسین بن مولانا شهاب الدین اسمعیل طبسی گازرگاهی هروی» از متصوفهٔ قرن نهم نسبت داده اند. در آخر نشان یک مهر دارد: «بنده محمد حکیم عالمگیر پادشاه ۱۰۷۴». یادداشتی ادبی به خط شکسته تازه در آغاز آمده است و فهرست مجالس با مداد سربی و خط تازه تر.

۲۹۰
۹۱۰

مجمع البحرین

[دین، فلسفه و مناظره، فارسی منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۱/۵×۱۶×۱ سم. —درونی: ۱۵ س ۱۶/۵×۸/۶ سم.

۲- اوراق : ۲۷ ورق. ۵۴ صفحه.

۳- کاغذ : زرد خاکی رنگ سیالکوتی، کرم خورده، آب رسیده، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ پوسیده.

۴- خط : نستعلیق، رسم الخط اردو، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها شنگرف، قرن ۱۱ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد. تاریخ کتابت ظاهراً سنهٔ ۱۵ جلوس محمد شاه پادشاه غازی است»: تم تم تمام شد بتاریخ بیست و یکم ماه صفر المظفر سنهٔ ۱۵ از جلوس میمنت مانوس محمد شاه غازی».

۶- مؤلف : «محمد دارا شکوه»، نام تألیف: «مجمع البحرین»، تاریخ تألیف: «۱۰۶۵ ه ق»: در صفحهٔ ۲ و ۳ و ۵۴ چنین آمده است: «واما بعد میگوید فقیر بی عذر و اندوه محمد دارا شکوه... در صدد آن شده که... سخنان فریقین را بهم تطبیق داده و بعضی از سخنان که طالبان حق را دانستن آن نا گزیر و سودمند است فراهم آورده... به مجمع البحرین موسوم گردانید... در سال یک هزار و شصت و پنج هجری که چهل و دویم از سنین عمر این فقیر بی اندوه محمد دارا شکوه بود».

۷- آغاز : «هو الکل بسم الله الرحمن الرحیم،

بنام آنکه او نامی ندارد بهر نامی که خوانی سر بر آرد

حمد موفور نگاریرا که دوزلف کفر و اسلام را که نقطهٔ مقابل همد گرند بر چهرهٔ زیبای بیمثال و نظیر خویش ظاهر گردانید».

۸- انجام : «از جبرئیل پرسیدند که این چیست گفت یا رسول الله از وقتی که آفریده شده ام می بینم که این قطار شتران می روند من هم نمیدانم که این چیست و این اشاره به بی نهایتی ادوار است الحمد لله والمنه که توفیق اتمام این رسالهٔ مجمع البحرین یافته شد در سال یکهزار و شصت و پنج هجری که چهل و دویم از سنین عمر ابن فقیر بی اندوه محمد دارا شکوه بود صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و اصحبه اجمعین».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «جمع عقیدهٔ عرفانی صوفیان و موحدان هند» است که مؤلف باصوفیه و موحدان و محققان هر دوگروه نشسته و بحث کرده است. نثر فارسی آن روان و منسجم است و با اشعار فارسی و آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات بزرگان متصوفه و شیوخ طریقت آمیخته است. نسخه‌یی ارزنده و کهن به نظر می رسد، مخصوصاً اینکه احتمال دارد در عصر مؤلف و یا خط مؤلف باشد و فقط ورق آغاز و انجام افتاده که عوض کرده باشند، و تاریخ تألیف صریح و واضح «۱۰٦۵ ه ق» است اما تاریخ کتابت سنهٔ ۱۵ از جلوس محمد شاه غازی است. در صفحات الحاق آغاز و انجام و در کنارهٔ صفحات یادداشتهای دعای و اشعار فارسی موعظه و نسخه نویسی طبی و القاب دیوانی آمده است چند دعایی هندی و مهر «کتب خانهٔ رشیدیه» دارد. در این نسخه «عناصر» را پنج می داند: «اول عنصر اعظم که آنرا اهل شرع عرش اکبر گویند. دویم باد، سیوم آتش، چهارم آب، پنجم خاک و به زبان هندی پنج بهوت نامند: اکاس، بای، تج، جل، پرتهی».

مجموعه

۲۹۰ / ۸۰۳

۱- مجموعهٔ خانی فی عین المعانی، ۲- مجموعهٔ خانی [دین، فقه، فارسی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲٦×۱۷×٤ سم. -درونی : ۱۷ س ۱۸/۵×۱۱ سم.

۲- **اوراق** : ۲٦۱ ورق . ۵۲۱ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ، و چرمی با عطف پارچه‌یی و کاغذی .

٤- **خط** : نستعلیق خوش ، روشن ، خوانا ، پخته ، عنوان ها و نشان ها و سرفصلها شنگرف ، جدولهای ۳ خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- **مؤلف** : «**کمال کریم**» ، نام تألیف : «**مجموعهٔ خانی فی عین المعانی**» ، و «**مجموعهٔ خانی**» تاریخ تألیف : «**در عهد الغ قتلغ معظم بهرام خان**» (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۱ ص ۵۸۱ ، ج ۲ ص ٤۰٤) .

۷- **آغاز** : **مجموعهٔ خوانی فی عین المعانی (ص ۱)** : «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، حمد و سپاس مر پادشاهی را که دار الملک دولت‌آباد نهاد انسانی بعزه دین اسلام رسانیده» .

۸- **انجام** : **(ایضاً ص ۲۸۵)** : «هر شهری هزار هزار قصر یعنی ده لکه قصر و در هر قصر هزارهزار سرای یعنی ده لکه سرای و در هر سرای هزار هزار حجره و در هر حجره هزار هزار صفه یعنی سنکه در هر صفه هزار» .

— **آغاز** : **مجموعهٔ خانی : (ص ۲۸٦)** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد حمید حاملان محمود و عاملان مسعود و قائلان محبوب و عابدان مجذوب مر محمودی را که سزای حمد مخصوص اضعاف بذات اوست» .

— **انجام** : **ایضاً (ص ۵۲۱)** : در اصل مسئله که سه است ضرب کنند پانزده شود از آن مسئله راست آید انگشت مادر را دهند و آن پنج است و ده هر پنج عم را دهند هر یکی را دوکان ۱۲ تمت» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در دو قسمت و هر دو قسمت به همان نام «مجموعهٔ خانی» است در موضوع «فقه» و «فتاوی» بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت است . تقسیمات آن بر «کتاب» و «باب» و «فصل» و دیگر مطالب است و شامل «٦ کتاب» و هر کتاب چند و هر باب چند فصل است . مؤلف همهٔ مآخذ و منابع خود را به دست داده و نام کسی را که تصنیف خود را بدو داده «الغ قتلغ بهرامخان» نام داشته است . نثر فارسی آن روان و ساده است و

بدین جهت نسخ خطی آن فراوان و چندین بار چاپ شده است (رک: فهرست نسخه‌های خطی گنج بخش، ج ۱ ص ۵۸۳، ج ۲ ص ۴۰۴).

۲۹۰ و ۸۹۰
۹۹۰

مجموع

[ادب و دین، عربی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۶/۵×۲۰/۵×۱/۵ سم. —درونی: ۹ س ۱۷×۱۲ سم.

۲- اوراق : ۳۲ ورق. ۶۴ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، کرم خورده، اندکی وصالی شده، آب رسیده، برگ اول جلد در آغاز افتاده و در پایان باقی مانده است و آن پوسیده و کرم خورده جلد مقوایی و چرمی و ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج) دارد. و در آستر جلد یک نوع نقاشی شبیه کاشی کاری گنبدها و مناره‌ها و صحن مساجد که با کاشی‌های شش ضلعی انجام می دهند. افسوس که جلد پوسیده و خراب شده است.

۴- خط : نسخ و ریحان به روش یاقوت مستعصمی، خوش و زیبا و فریبا، میان سطرها نقاشی دندان موشی زرین و سرخ و لاجوردی و سفید، جدولهای ۲۲ خطی کنارهٔ متن در هفت رنگ (زرین و لاجوردی و سیاه و شنگرف و خاکستری و سفید و بادامی) و چند رنگ دیگر، کنارهٔ صفحات کاغذ مشجر و منقش و رنگارنگ، قرن ۷ ه‍ ق. در فواصل عنوان‌ها گل و بوته نگاری زیبا.

۵- کاتب : «یاقوت مستعصمی متوفی ۶۹۸ ه‍ ق»، تاریخ کتابت «۶۷۸ ه‍ ق»: «تم المجموع بحمد الله و منه فی اواخر صفر سنة ثمان و سبعین و ستمائة کتبه یاقوت المستعصمی حامداً لله تعالی و مصلیا علی نبیه محمد و آله».

۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد اما در آخر نسخه، کاتب نوشته است «تم المجموع» و معلوم میدارد که این نسخه «مجموع» نام دارد که در عهد کاتب گرد آوری شده است (رک: ۹—چگونگی).

۷- آغاز : از آغاز افتادگی دارد و اینگونه آغاز می گردد: «من تشیع من الاموات

سفر عما قلیل الینا راجعون یثولهم اجدائهم و ناکل تراثهم کانا مخلدون بعدهم‌قد نسینا کل واعظة وامنا کل جایحة طوبی لمن انفق مالا اکتسبه».

۸- انجام : «و قال صلی الله علیه وسلم سافروا تصحوا وقال صلوات الله علیه وسلم لا یقتل مؤمن بکافرو لا ذو عهد فی عهد و سوی بین الصریح والهجین».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی و در موضوع احادیث حضرت محمد (ص) و حضرت علی (ع) و اقاویل و کلمات مشایخ و دیگر بزرگان اسلام است و ظاهراً به خط یاقوت مستعصمی متوفی ۶۹۸ ه‍ ق است. متن عربی این نسخه آمیخته با اشعار عربی است از شاعران بزرگ و برجستهٔ عرب. این نسخه اگر به خط یاقوت مستعصمی باشد از افتخارات کتابخانهٔ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان است. (رک: نمونه‌ها و تصاویر) نشان یک مهر دارد به شکل ترنج که محو شده است.

مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی

۲۹۰ و ۸۹۰ / ۸۴۹

[دین و ادب، حکمت و فلسفه و اخلاق و عرفان، فارسی و عربی، منثور و منظوم]

۱- مقدمه، ۲- نسایم گلشن، ۳- قدسیات، ۴- کتاب المناقب، ۵- واردات، ۶- المقطعات، ۷- رباعیات، ۸- عرایس الترجیع، ۹- سبعهٔ سیاره، ۱۰- الاشعار العربیه، ۱۱- اشعار الملمعه، ۱۲- مثنویات و مراثی و اشعار متفرقه، ۱۳- صادرات، ۱۴- کان ملاحت، ۱۵- سخن تازه، ۱۶- فیض مجدد، ۱۷ مشاهده، ۱۸- گنج روان، ۱۹- چهل صباح، ۲۰- چهار چمن، ۲۱- چشمهٔ زندگانی، ۲۲- عشق نامه، ۲۳- محاضر السیر فی احوال سید البشر، ۲۴- خیر الزاد فی المبدأ والمعاد، ۲۵- بیان عیان، ۲۶- جواهر الکنوز، ۲۷- نظام و سر انجام، ۲۸- سمرة الحبیب، ۲۹- رسالهٔ قلب و روح، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵- حواشی بر مثنوی مولوی (جلد یا دفتر) ۱ - ۶، ۳۶- مراشد، ۳۷- لطایف، ۳۸- راه روشن، ۳۹- کلمات باقیه، ۴۰- اعیان ثابته، ۴۱- کمیلیهٔ اولی، ۴۲- کمیلیهٔ ثانیه، ۴۳- دیباچهٔ دیوان، ۴۴- جمال کمال، ۴۵- تحریر الوجود المطلق، ۴۶- ترجمهٔ رسالهٔ شیخ، ۴۷- لمعه، ۴۸- رساله فی معنی المحبة، ۴۹- تحفة المشتاق، ۵۰- کشف المراتب، ۵۱- رسالهٔ اصطلاحات، ۵۲- در البحر، ۵۳- سر الحقیقه، ۵۴- اوراد، ۵۵- تاج نامه، ۵۶- شجریه، ۵۷- رسالهٔ علی سر قلبه (؟)،

۵۸- قلهاتیه ، ۵۹- رساله در تأویل آیتی از کلام الله ، ۶۰- طراز الایالة ، ۶۱- رسالهٔ وصایا ، ۶۲- رساله فی معنی الولایة و تفصیله ، ۶۳- سلوة القلوب ، ٦٤- مرآت الوجود ، ۶۵- چهار مطلب ، ۶۶- الفواید فی نقل العقاید ، ۶۷- اشارة التفأل ، ۶۸- ترجمة الاخبار العلویه ، ۶۹- مرمات التسلیل ، ۷۰- معرفة النفس ، ۷۱- اسوة الکسوة ، ۷۲- تینیه ، ۷۳- شرح بعض ابیات مثنوی مولوی ، ۷٤- شرح بیت شیخ عطار ، ۷۵- التلویحات الحرمیه ، ۷۶- الشد و متعلقة بالعد .

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۰/۵×۲۲×۵ سم . —درونی : ۲۵ س (۱۲ بیت ، متن) . ۵۰ س (۲۵ بیت ، کنارهٔ صفحات) . ۱۵×۲۱ سم (متن) ۱۹×۲۹/۵ سم (متن و حاشیه) .

۲- اوراق : ۳٤۲ ورق . ٦۸٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، کرم خورده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ در غلاف پارچه‌یی کبود رنگ (پوسیده و آب رسیده) .

٤- خط : نستعلیق خوش آمیخته با ثلث ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها شنگرف ، صفحهٔ دوم و سوم منقش و مذهب ، کتیبه و اسلیمی و داخل کتیبه‌ها یا ترنج‌ها به خط کوفی «عنوان‌ها» آمده است . در آغاز کتاب قدسیات یک کتیبه و در آغاز کتاب واردات و مقطعات و رباعیات و کتاب صادرات و کتاب کان ملاحت و کتاب سخن تازه و کتاب فیض مجدد و کتاب مشاهده هر یک جداگانه کتیبه‌های زیبای منقش و مذهب در زمینهٔ لاجوردی و زرین ، و از صفحهٔ اول تا ۵۶ جدولهای ۲ خطی زرین و سیاه و گل و بوته نگاری در کنارهٔ صفحات ، قرن ۹ ه ق .

۵- کاتب : «محمود بن حسن محمود الحسنی» ، تاریخ کتابت : «۸۸۲-۸۹۵ ، ۹۰۵ ه ق» ، در صفحهٔ ۶۳۲ اینگونه آمده است : «علی ید اضعف عباد الله الملک الغنی محمود بن حسن بن محمود الحسنی اورق الله اغصان آماله فی اواخر شعبان المعظم لسنة خمس و تسعمائة» . ظاهراً به خط نوهٔ مؤلف است (رک : ۹-چگونگی) .

۶- مؤلف : (یا شاعر و شارح) : «نظام الدین محمود بن الحسن الحسنی ۸۱۵-۸۶۹ ه ق» ، نام تألیف : «مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی» ، تاریخ تألیف : «۸۶۵ ه ق» ،

و در ۵ سال اواخر عمر مؤلف. در صفحهٔ ٤ چنین آمده است: «داعی مسکین الفقیر الی الله الغنی الملقب بنظام الدین محمود بن الحسن الحسنی ... گاه گاه شکسته بسته نظمی چند اتفاق می افتاد ... در تاریخ سنهٔ خمس و ستین و ثمانمائه که سن ناظم به پنجاه و پنج رسیده بود ... بمدد قلم فرزندی ارجمند ... رقم مجموعیت یافت: قدسیات، ... واردات، صادرات ... سخن تازه ... فیض مجدد ...» (رک: ۹-چگونگی).

۷- آغاز : ۱- مقدمه (ص ۲): «بسم الله ... جوامع سپاسی که السنهٔ احوال اعیان ثابته عنان تحقق از احصاء آن بگرداند».

۸- انجام : ایضاً (ص ٤): «که داعی بقصور خود معترفست و یسأل الله العفوعن الغطاء والزلل فیما وقع عنه فی الکلام وانه واسع الرحمة والمغفرة و واهب الفضل والانعام».

– آغاز : ۲- نسایم گلشن، کنارهٔ صفحه (ص ۲): «مبانی سپاس تنزیه اساس و قواعد ستایش تقدیس آرایش منتظم بنظام اطلاق توحید و متسق بنسق تقیید تمجید».

– انجام : ایضاً (ص ۲۳۰): «و یصدق ذلک قوله تعالی کل شیٔ هالک الا وجهه له الحکم و الیه ترجعون والحمد لله اولا و آخراً و ظاهراً و باطناً وصلی الله علی نبیه الخاتم و آله وسلم تسلیماً ابداً کثیراً لقد تم بحمد الله و حسن توفیقه کتاب نسایم گلشن من مؤلفات قدوة العارفین ... السید الحاج ابی الداعی نظام الملة والحقیقة والدین محمود الحسنی ... فی سلخ ربیع الثانی سنهٔ ۸۸۲ هجریة».

– آغاز : ۳- قدسیات (ص ۵): «کتاب قدسیات،

ای مرا مونس جان بسم الله　　دایم ورد زبان بسم الله
گنج پنهان که خبرداد خدای　　بر دلم کرد عیان بسم الله»

– انجام : ایضاً (ص ۲۷): «وله قدس سره،

احمد که هرآن که هست از امت او　　کاردو جهانش هست در ذمت او
بر فرض اگر بگردد از ره صد سال　　روزی بسوی خود کشدش همت او».

ـ آغاز : ۴- **کتاب المناقب (ص ۲۷)** : «کتاب المناقب و هذا الترکیب فی مدح الخمس من آل العباء و هم المصطفی والمرتضی والزهراء والرضا والشهید بکربلا علیهم الصلوة والسلام».
عالم طفیل خاک کف پای مصطفی آدم رهین گوهر والای مصطفی
ـ انجام : **ایضاً (ص ۳۰)** : «و له فی مدح السادة والمشائخ،
اگرچه احمدی و مرشدی و قادریم خلیفگی طرایق گزیده ام بسمات
ولی خلاصهٔ عرفان و مشرب توحید مراد بوده مرا از جمیع این طرقات».
ـ آغاز : ۵- **واردات (ص ۳۰)** : «کتاب واردات،
آمدیم از سخن خلق بتوحید خدا چند افسانه بگوئیم و حدیث من و ما
چیست توحید خداوند تعالی شأنه آنکه او هست بهر وجه و بهر شان یکتا».
ـ انجام : **ایضاً (ص ۴۹)** :
«غرض نقد وصالت از همه ایام یک ساعت
اگر از پانجده سال و گر از پنجاه دریابی
نیابی لذت دل داعی از یک خرمن طاعت
بدانهٔ اشک و روی زرد همچون که دریابی».
ـ آغاز : ۶- **المقطعات (ص ۴۹)** : «کتاب المقطعات،
اولیست که اول قلم هر که روذ بر هر چه رقم کشذ بوذ نام خدا
فرد واحد و صمد خداوند کریم درذات صفات و فعل و قدرت یکتا».
ـ انجام : **ایضاً (ص ۵۲)** : «الاول فی التوحید،
ایا که داعیهٔ جان بجز نیاز تو نیست ایا که دائمی دلرا بتست مسکینی
مده بتلخیِ هجران ز وصل خویش مرا که دیده ام من و پیوند جان شیرینی».
ـ آغاز : ۷- **رباعیات (ص ۵۳)** : «کتاب رباعیات،
جز لطف تو راهی که نمایذ ما را؟ جز جود تو بندی که گشایذ ما را؟
گر روی زمین پر شوذ از طاعت ما بی فضل تو کار بر نیایذ ما را».
ـ انجام : **ایضاً (ص ۵۹)** :
«مارا ست دعا آنکه نباشد به تنت رنج از بهر شفا فاتحه ز اخلاص بخوانم
داعیا واردات را پایان . . . چون نباشند قلم از آن در کش».

ـ آغاز : ۸- **عرایس الترجیع (ص ۵۹)** : «فی الترجیعات المسمی بعرایس الترجیع و هذا الترجیع الاول مسمی بفتح الباب فی التوحید ،

ای که گفتی سخن بگو ز خدا بیشتر از تعین اشیا
ذات او بوذ و نام غیر نبوذ عین او کرد غیر را پیذا» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۷۲)** :

«زین بحر عشق بیرون با خود نمی توان رفت
بیخوذ شدیم اکنون هم بیخوذی و مستی
با قید خویش بینی این ره کجا توان برد
خوذ بین مباش داعی بگذر ز خویش و رستی» .

ـ آغاز : ۹- **سبعهٔ سیاره (ص ۷۲)** : «فی القصاید المسمی بالسبعة السیارة ،

مرا دلیست که آن بیقرار می باشذ بجست و جو رخ و زلف یار می باشذ
حکایت سر زلفش ز باد می پرسذ ز بهر عارض او با بهار می باشذ» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۸۱)** :

«نظامی تابکی در یوزه جواهی کرد از هر در
تو نقد خویشتن باری کنون اندر میان داری
سخن کوتاه کن داعی بیان کردی معانی را
بدیعی نیست این از تو که نظمی بس روان داری» .

ـ آغاز : ۱۰- **الاشعار العربیة (ص ۸۲)** : «الاشعار العربیة له ایضاً قدس سره حرف الالف فی التوحید ،

مبادی العلم باسمک یا الهی فبارک فی مساق الابتداء» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۸۶)** : وله قدس سره حرف الیاء .

وما منک اختیار فی المعالی لان الله مختار و والی» .

ـ آغاز : ۱۱- **اشعار الملمعه (ص ۸۶)** : «الاشعار الملمعه قدس الله سره ،

الایا عاذلی ما ذقت من اهوای اهلها
وان شبهتنی عشقا فها مهوی الهوی ملها»

ـ انجام : **ایضاً (ص ۸۷)** : «و له ،

سروای چشمهٔ مهر از نظرم گرچه از دیده بدل می آئی

ای امید دل داعی باز آی — کز خیال تو شذم سودائی».

— آغاز : **۱۲- مثنویات و مراثی و اشعار متفرقه (ص ۸۷)** : «و له فی المثنویات والاشعار المتفرقه فی المناجات،

ای دو جهان ذرهٔ احسان تو — هم مه و هم مهر گروگان تو
پیش سرا پردهٔ تو کم بوذ — هرچه درافلاک ودر انجم بوذ».

— انجام : **ایضاً (ص ۹۶)** :

«کنون چه چاره بغیر از رضا بحکم قضا — جز این مگوی که اورا خذا بیامرزاذ
بهشت اطعمهٔ دهر و خوان حق بگزید — که تو زخورد تارخ سوت‌گیر بیاذ»

تمت الواردات بحمد الله و حسن توفیقه و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و صحبه اجمعین».

— آغاز : **۱۳- صادرات (ص ۹۷)** : «کتاب صادرات،

ابتداء سخن بنام خدا — آن سخن بخش معرفت آرا
آدمی را دهد زبان روان — از برای صدور حمد و ثنا».

— انجام : **ایضاً (ص ۱۱۱)** : «دهر از کشتن نصیب جان شر الناس داذ صورت تاریخ از آن وسواس خناس افتاذ،

شد قتل جد ناصر زندیق و بر درخت — تاریخ نویسیذ که حد سگ بذ دین

تم الکتاب الصادرات بحمد الله و حسن توفیقه و صلی الله علی خیر خلقه و مظهر لطفه محمد و آله و صحبه اجمعین».

— آغاز : **۱٤- کان ملاحت به لهجهٔ شیرازی (ص ۱۱۱)** : «کتاب کان ملاحت،

نه هر چه جیا زن اسم تو برده از اشیا — مه می کم که و نام تو ابتدی اخذا
تو هه که ذات تو یکتا هن اقدیم قدیر — تو هه که جمله‌صفات تو نیستش همتا».

— انجام : **ایضاً (ص ۱۲۸)** :

«تاوابد جان که رعیت ببوت — غرق نه اسرار معیت ببوت
چو غرض دائمی اسراره بو — ختم سه کفتا و کفتاره بو
یا رب از کفته و کردهٔ اما — درگذر و فضل و کرم کان و ما».

— آغاز : **۱۵- سخن تازه (ص ۱۲۹)** : کتاب سخن تازه،

سخن تازه ز توحید خذا باز گشا — که‌سخن راست ز توحید خذا نشو و نما

آن خداوند که دلرا بمعانی آراست ـ کرد در صورت الفاظ زبانرا گویا».

ـ ایضاً (ص ١٥٤) : «وله ،

«درین بحر پر باد و موج و حباب دلیری مکن زود کشتی مران
چه بهتر ز دنئی بهر مطلبی پس از معرفت صحت نفس به
تم الکتاب الموسوم بسخن تازه بعون الله و حسن و توفیقه» .

ـ آغاز : ١٦- فیض مجدد (ص١٥٥) : «کتاب فیض مجدد ،
لله الحمد که از فیض مجدد ما را میدهد حضرت حق طبع معانی آرا
آنکه از قدرت او گر اثر آید بظهور بدمد سنبل و گل از گل و خار از خارا».

ـ انجام : ایضاً (ص ٢٠٩) : «و له ،

ملاقات ار بصورت نیست خالی ز معنی شما دل نیست خالی
تمت الکتاب بعون الملک الوهاب الموسوم بفیض مجدد و صلی الله علی خیر خلقه و مظهر لطفه محمد و آله و صحبه و عترته اجمعین وسلم تسلیماً امدا کثیراً م» .

ـ آغاز : الستة الداعی ، ١٧- مشاهده (ص ٢١٠) : «الستة الداعی الی الله قدس سره . . . کتاب مشاهده ، اللهم لک الحمد و علیک التوکل صلی الله علی محمد سید الرسل و علی آله الکرام البررة و صحبه العظام الورثة مشاهدیا طالب فیها المقاصد والمطالب مشهد فی الطلب ،
بلبل اگر ناله بر آرد رواست خاصه که از طرف گلستان جدا است»

ـ انجام : ایضاً (ص ٢٢٣) :

صورة تاریخ زمان سخن هر که بخواهد که بداند ز من
هشتصد و سی و شش هجری شده وین نمط خاص تمام آمده

ـ آغاز : ١٨ـ گنج روان (ص ٢٢٣) : «کتاب گنج روان ،
نخستین که آید قلم در زبان بحمد خدا به که گردد روان
کریمی کز آنجا که اکرام اوست جهان حبهٔ گنج انعام اوست»

ـ انجام : ایضاً (ص ٢٣٩) : «خاتمه در معذرت ناظم ،

چل و یک پس از هشتصد رفته عام ز هجرت که این نامه آمد تمام
الهی بفضل و کرم در پذیر قلم گر شد از دست بر من مگیر، تم»

– آغاز : ۱۹- چهل صباح (ص ۲۳۹) : «کتاب چهل صباح،

بنیاد سخن بـه نـام حق بـه — کز هر چه بهشت نام حق بـه
آنکس که سرشت ما ز گل کرد — گل را بچهل صباح دل کرد»

– انجام : ایضاً (ص ۲۵۵-۲۵۶) : «خاتمه،

رفته چهل و سه ز بعد هشتصد — از هجرت مصطفی محمد . . . . .
در چیست ترا که نیست تقصیر — انـدر خوذ خوذ بسیار تقریر
در جمله پناه بـر بـه درگاه — عـولی و تـوکلی علی الله»

– آغاز : ۲۰- چهار چمن (ص ۲۵۶): «کتاب چهار چمن،

میوهٔ باغ جان مـا سخنیست — چه سخن هر چه از خدا سخنست
آن جهان آفرین جان پـرور — که کنـد خـاک را زبـان آور»

– انجام : ایضاً (۲۳٤-۲۷۵) : «دعا . . .

رفتـه از هجرت رسول امین — چل و دو بعد هشتصد ز سنین
یـا رب این نامهٔ پر آوازه — چون چمن دار در نظر تـازه
گـر چمن می کنی گهی ویـران — دار معمور این چمن بجهان
آنچـه گـفتم ز داعی مسکین — بـاد در حضرتت قبول آمین»

– آغاز : ۲۱-چشمهٔ زندگانی (ص ۲۷۵) : «کتاب چشمهٔ زندگانی،

ستایش را سـزاواری خدایـا — که بخشیدی مرا یاری خدا یا
زبـانم را روان کردی بگفتـار — که گفتم ای خداوند جهان دار»

– انجام : ایضاً (ص ۲۹۰) : «خاتمه، . . .

شد این مرقوم و بگذشته در آن حال — ز هجرت هشتصد و پنجاه و شش سال
خـداونـدا قلم بنهـادم از کف — که نامه خویش میخواهم مخفف
بسی نامـه سیاه و پـر گنـاهم — بغیر ازمغفرت یا رب چه خواهم؟»

– آغاز : ۲۲-عشق نامه (ص ۲۹۰) : «کتاب عشق نامه،

از ازل گر گوش داری تا ابد — بشنوی از هر زبان حمد احد
حمد حق را نیست حد و منتها — گفت پیغمبر که لا احصی ثنا»

– انجام : ایضاً (ص ۳۲٤) : «خاتمه . . .

«در چل و شش سالگی کردم روان — هشتصد و پنجـاه و شش تاریخ آن

این کتاب از حق روانه جام او بحرعشق و عشق نامه نام او، تم»

– آغاز : **۲۳- محاضر السیر فی احوال سید البشر (کنارهٔ صفحات، ص ۲۳۱) :**
«الحمدلله الذی فتح کنز الوجود بیدی العنایة و الجود فی ابداع نور محمد المصطفی السید الفاتح الخاتم افضل الرسل و الانبیاء وسیلة الکشف و الشهود».

– انجام : **ایضاً (ص ۵۱۸) :** «للمؤلفه،

یا رب ز دست نفس و ز شیطان امان ببخش
زابن دد که داشتند همهٔ مؤمنان هراس
ما را و انکسان که ز ما زاده اند نیز
در حفظ خود در آر بافضال بی قیاس

انک انت واهب القول و الحواس، تم بتوفیق الله کتاب محاضر السیر غفرالله کاتبه».

– آغاز : **٢٤- خیر الزاد فی المبدأ و المعاد، عربی و فارسی (ص ۳۲٦) :**
«رسالهٔ خیر الزاد فی المبدأ و المعاد، عربیاً و فارسیاً بسم الله منه نبتدأ و الیه نعود الحمدلله الجواد الذی زین خلقه بالمبدأ و المعاد بسم الله منه نبتدأ و الیه نعود سپاس بی قیاس آفرید گار عالم راست که آفرینش خود را بمبدأ و معاد بیار است».

– انجام : **ایضاً (ص ۳٤٦) :** «و ردها علی علم الله تعالی و الله یقول الحق و هو یهدی السبیل تمت الرسالة الموسومة المبدأ و المعاد عربیا و این جمله را اسباب رد و انکار نگرداند و الله یقول الحق و هو یهدی السبیل تمت الرساله الموسومة بمبدأ و معاد فارسیة».

– آغاز : **۲۵- بیان عیان (ص ۳٤۷) :** «رسالهٔ بیان عیان، بسم الله الرحمن الرحیم، هوالاول و الاخر و الظاهر و الباطن و هو بکل شئی علیم، سپاس بی قیاس معبود مطلق راست که نقوش بیان عیان را از نطق انسان در پنج لوح بیار است».

– انجام : **ایضاً (ص ۳۵٤) :** «بیت،

داعی بپرست تا دم مرگ خدا فارغ منشین که روح را نیست فنا

تن راست فنا او بسوی خاک رود جان راست بقا رسد بدیدار و لقا»
و الحمدلله و الصلوة علی رسوله الختم اولا و آخراً و باطناً و ظاهراً» .

ـ آغاز : **۲۶- جواهر الکنوز (ص ۳۵٤)** : «رسالهٔ جواهر الکنوز ، بسم الله الرحمن الرحیم ، بسم الله و الحمدلله و الصلوة علی رسوله الختم محمد و آله اصحاب الکشف و ارباب الرشف این اشارات که درسی رباعی از رباعیات شیخ سعد الحق والدین ابی السعادة الحموی مزبور میگردد» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۳٦۸)** : «عجالة الوقت تمام شد بتوفیق حضرت علیم علام تعلیقات بر رباعیات حضرت شیخ سعد الحقیقه ابی السعادة الحموی مسمی بجواهر الکنوز اللهم افض علینا من مآثر روحانیته و الحمدلله و الصلوة علی الرسول الختم و علی اخوانه . . . من المؤمنین آمین» .

ـ آغاز : **۲- نظام و سرانجام (ص ۳٦۹)** : «رسالهٔ نظام و سرانجام، بسم الله الرحمن الرحیم ، فتح کلام بنام بخشایندهٔ کام الهام و بر ختم پیغمبران محمد مصطفی و آل کرام درود و سلام ای طالب مراد کجایی از این زیور پارسی مسمی بنظام و سرانجام مشتمل برده جام» .

ـ انجام : **(ص ۳۷۳)** : «قدسیان ملأ اعلی بر ایشان خوانده جزاء هم عند ربهم . . . خالدین فیها ابدا رضی الله عنهم و رضوا عنه ذلک لمن خشی ربه تمت الرسالة الموسوم بنظام و سرانجام و الحمدلله رب العالمین و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین» .

ـ آغاز : **۲۸- سمرة الحبیب (عربی) (ص ۳۷٤)** : «رسالهٔ سمرة الحبیب الحمدلله الواحد الاحد الفرد الصمد العلیم القدیر القدیم الذی کان و من کونه مابان فتجلی» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۳۷٤)** : «یا سر قلبی یا نور عینی اهمل خطائی اذهب عیوبی استغفرالله استغرالله اغفر ذنوبی و اجعلنی من المحبین آمین» .

ـ آغاز : **۲۹- رسالهٔ قلب و روح (عربی) (ص ۳۷۵)** : «رسالهٔ مسمی بقلب و روح، بسم الله الرحمن الرحیم ، اللهم صل علی خیر الرسل محمد و صلی علی اخوانه من الانبیاء و علی آله» .

ـ انجام : ایضاً (ص ٣٧٦) : «ان اخی الشیخ محمد الایحتاج الی مثل ما کتبت و سبوحه اکثر و فتوحه اوفر و انی مشغول بالکونیات و لیس لی فراغ لذلک هنا وصل البلاغ و انقطع الکلام و صل الله علی نبینا محمد و علی اهل بیته السلام تمت» .

ـ آغاز : ٣٠- حواشی بر مثنوی معنوی ، جلد اول (ص ٣٧٧) : «وهذه حواش علی المجلد الاول من المثنوی المعنوی المولوی من جملة آفات حضرة الداعی الی الله قدس الله سره نظاما لفلک الهدایة و الارشاد ابا الداعی محمود الحسنی' بسم الله الرحمن الرحیم اللهم صل علی السید الفاتح الخاتم محمد المصطفی و آله المرتضی و بارک وسلم عزیز من این ناگزیریست معنوی بر موارد مثنوی که از قلم داعی رقم می یابد» .

ـ انجام : ایضاً (ص ٤٨٧) : «مستمع به بنشاط سخن قبول می کند سخنگوی را سخن تیره می گردد والله اعلم بقصده قوله : صبر می آرد آز زوانی شتاب یعنی صبر مأمول محقق میگردد نه بتعجیل صبر کن والله اعلم بالصواب لقد تمت کتابة حاشیة المثنوی المولوی المجلد الاولی منها صبیحه یوم السبت فی دارالعبادة یزد سنة و خمس و تسعین و ثمانمائة» .

ـ آغاز : ٣١- حواشی بر مثنوی معنوی ، جلد دوم (ص ٤٨٩) : «المجلد الثانی من حاشیة حضرة الداعی علی المثنوی المولوی قدس الله سرهما و رضی عنهما من المقدمة قوله الاکسانی را که از عالم خلق مبدل شده‌اند اشارتست دربن سخن بسوی ابدال» .

ـ انجام : ایضاً (ص ٥٢٠) : «و متردان که ظهور آیات مزیل تردد ایشان نباشد والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب لقد تمت بتوفیق الله کتابة الحاشیة الشریفة الداعویة قدس الله سره علی المجلد الثانی من مجلدات المثنوی فی دار العبادة یزد» .

ـ آغاز : ٣٢- حواشی بر مثنوی معنوی ، جلد سوم (ص ٥٢٢) : «المجلد الثالث من حاشیة حضرة الداعی المثنوی المولوی قدس الله سرهما و رضی عنهما من المقدمة قوله الحکم جنود الله یقوی بها ارواح المریدین ذکر حکمت در

ابتداء این جلد بعد از آنکه در دو مجلد گذشته و سه مجلد آینده بعد از این و درین جلد».

ـ انجام : ایضاً (٥٥٤) : «به غرض از اتمام آن در اول مجلد رابع ظاهر آن خواهد بود که بناء آن مجلد نیز بر قصهٔ عشق و عاشقی نهاده باشد والله اعلم بالسراء تمت کتابة حواشی الحضرة المقدسة الداعویة علی المجلد الثالث من المثنوی المولوی».

ـ آغاز : ٣٣- حواشی بر مثنوی مولوی، جلد چهارم (ص ٥٥٥): «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین المجلد الرابع من حواشی الحضرة المقدسة الداعویة علی المثنوی المولوی قدس سرهما و رضی عنهما من المقدمة قوله الظعن الرابع الی احسن المرابع تشبیه کرده است نقل از جلد سئوم را».

ـ انجام : ایضاً (ص ٥٨٧) :

«گر بگویم تا قیامت این کلام صد قیامت بگذرد وین ناتمام

و ناتمامی از آن باشد که اوصاف محک و قلب را بحسب مظاهر آن اوصاف نهایتی نیست والله اعلم بالصواب تمت کتابة حواشی الحضرة المقدسة الداعویة قدس سره علی المجلد الرابع من المثنوی المولوی».

ـ آغاز : ٣٤- حواشی بر مثنوی مولوی، جلد پنجم (ص ٥٨٨) : «بسم الله الرحمن الرحیم المجلد الخامس من حاشیة حضرة الداعی الی الله علی المثنوی المولوی قدس سرهما ورضی عنهما من المقدمة قوله لوظهرت الحقایق بطلت الشرائع زیرا که اگر شخص در خانهٔ روشن باشد».

ـ انجام : ایضاً (ص ٦٣٢) : «می جهد انعامشان از تل برف، تشبیه عوام بتل برف کرده و سخنان خنکشان نهادی که از روی برف بر می خیزد والله اعلم و الحمدلله رب العالمین بید الخیر حاشیة الشریف کتاب المثنوی بها من افادات الحضرة العطیة الغوثیة الداعویة علی ید اضعف عباد الله الملک الغنی محمود بن حسن بن محمود الحسنی اورق الله اغصان آماله من اواخر شعبان المعظم لسنة خمس و تسعمائة».

ـ آغاز : ٣٥- حواشی بر مثنوی مولوی، جلد ششم (ص ٦٣٣) : (حاشیه بر جلد ششم اندک است و فقط دو صفحه است) «تعلیقی که برین چند بیت

فرموده‌اند قریب بیست سال پیش از آنکه حاشیهٔ مثنوی بنویسد بحسب سؤال عزیزی مسطور گشته بود . . . بعد از وفات آن حضرت قدس سره بخط شریف ایشان اطلاع بر آن رقعه حاصل شد» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ٤٣٤)** : «که مجذوب مستهلک است آنست که ، بیت :

یا مگر زین جنگ حقت واخرد — در جهان صلح یکرنگت برد

این فنا از ضد باشد ضد را — چون نباشد ضد نبود جز بقا»

والله اعلم بالصواب حرره اقل العباد و تراب اقدام خدام عتبة الحضرة المقدسة المحشی قدس الله سره العزیز ابرهیم بن علی الملقب بجمال الطاوسی» .

ـ آغاز : **٣٦- مراشد (کنارهٔ صفحات ، ص ٥١٨)** : «رسالهٔ مراشد ، بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الهادی من المبادی الی الغایات و الصلوة علی سید الرسل فاتح سر الکمال و التکمیل و خاتم اقدام النهایات و علی آله» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ٥٢٩)** : «نسأل الله تعالی ان لایخیب الداعی المؤلف باثر هدایة فی هذه الرسالة و یجیزه عن الزیغ فی المقالة فانه قدیرباجابة المسئلة و بها جدیر تمت عشر آخر الرجب من سنة سبع و ستین و ثمانمایة الهجریة و الحمدلله ظاهراً و باطناً و اولا و آخراً» .

ـ آغاز : **٣٧- لطایف (کنارهٔ صفحات ص ٥٢٩)** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، بنیاد لطایف بنام خداوند لطیف خبیر و درود بر ختم پیغمبران و محمد مصطفی داعی صراط مستقیم و سراج منیر و بر آل او عارفان آگاه و ناقدان بصیر» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ٥٣٨)** : «بیت ،

شراب حسن در جام رخ یارم چو بدرخشد

تحاشی چون کند جانم از آن جام شراب ای دل

سخن بگذار ای داعی بنوش این می بنوشان هم

بگوش جان بگو والله اعلم بالصواب ای دل

تمت الرسالة الموسوم به لطایف و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و صحبه اجمعین» .

ـ آغاز : **٣٨- راه روشن (کنارهٔ صفحات ، ص ٥٣٩)** : «رسالهٔ راه روشن ، بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین سپاس بیقیاس پروردگاری را که آدمی خاکی را

از چرک طبیعت پاک بخشید».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۵۵): «اگرچه بواسطهٔ ملک الموت علیه السلام نفس او آخر شود با ایمان رفته باشد و حاضر نه محجوب و غافل و غایب والله بکل شئ محیط تمت الرسالة الموسوم به راه روشن و صلی الله علیه علی خیر خلقه محمد و آله و صحبه اجمعین».

ـ آغاز : ۳۹- کلمات باقیة (کنارهٔ صفحات، ص ۵۵۶): «رسالهٔ کلمات باقیه، بسم الله الرحمن الرحیم حمد مطلق سزاوار خداوند بر حق است حلت صفته و علت کلمته و مدح اعلی لایق پیغمبر و فرستاده و دوست و خاتم کارخانهٔ آفرینش او محمد مصطفی چشم و چراغ اهل دانش و بینش».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۶۲): «بیت،

گر هست چه جای گفت بو می‌گوید یا آینه سان روی برو می گوید
ورنیست همه خلق جهان می‌گویند چون نیست حقیقتی بگو می گوید

تمت الکلمات الباقیة و الحمدلله اولاً و آخراً و ظاهراً او باطناً و صلی الله علی محمد و آله و عترته اجمعین».

ـ آغاز : ۴۰- اعیان ثابته (کنارهٔ صفحات، ص ۵۶۲): «رسالهٔ اعیان ثابته، بسم الله الرحمن الرحیم و به الاعتماد و منه الاستعانة حمد مطلق سزاوار حضرت حق است تعالی و صلوة کامل مناسب نشأة محمدی».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۶۴): «و من الفیض الخاص الاحمدی مطابقا لتنبیهات الانبیاء موافقا لمکاشفات اجله الاولیاء فلیذق الطالب ولیتبشبش به العاشق ولیستند به السالک ولیندقه العارف والله فی جمیع الامور واقف».

ـ آغاز : ۴۱- کمیلیهٔ اولی (کنارهٔ صفحات، ص ۵۶۴): «رسالهٔ کمیلیهٔ اولی، بسم الله الرحمن الرحیم و منه الافاضة حمد جلال احدیت نه حد زبان هر کس است و سپاس حضرت عزت نه باندازهٔ ترجمان انسان مگر از پیشگاه عزت».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۶۹): «بیت،

تا چشم باز کردم نور رخ تو دیدم تا گوش برگشادم آواز تو شنیدم
چندانکه ذکر کردم چندانکه فکر کردم چندانکه ره سپردم بیرون تو ندیدم

تمت الرسالة بعون الله و توفیقه».

ـ آغاز : ٤٢- کمیلیهٔ ثانیه (کنارهٔ صفحات، ص ٥٦٩) : «حمد بیحد و ثنای بی عد حضرت احد قدیم و خداوند کریم راست جل جلاله و عم نواله که تحمید و تمجید او سرمایهٔ کاملان انسانست».

ـ انجام : ایضاً (ص ٥٧٣) : «بیت،

آنچنان مستست عاشق کز شراب آید بهوش

آنچنان فاشست شاهد کز خودش آمد حجاب

هیچ می هرگز نخواهد بود ازین می مست تر

هیچ شاهد فاش تر زین برنیندازد نقاب

تم الکتاب والله اعلم بالصواب».

ـ آغاز : ٤٣- دیباچهٔ دیوان (کنارهٔ صفحات، ص ٥٧٣) : «حمد و ثنائی که نظم و ادایش چون نسق مفاتیح غیب دیباچهٔ دیوان مطالب باشد و طرز مؤدایش بطریقهٔ ثبوت اعیان ثابته عروض ارکان مقاصد گردد».

ـ انجام : ایضاً (ص ٥٧٨) : الهی اقل خاکیان آستان این خاندان ابنا الداعی الحسنی و همگنان را از یمن تصفح آن با نصیب گردان بحق النبی محمد و آله الطیبین الطاهرین تمت الرسالة».

ـ آغاز : ٤٤- جمال کمال (کنارهٔ صفحات، ص ٥٧٨) : «رسالهٔ جمال کمال بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله علی نواله والصلوة علی ختم الرسالة محمد مزین العالم بجماله و کماله و علی عترته و آله دوستی سؤال کرد که کمال چیست ؟».

ـ انجام : ایضاً (ص ٥٨٦) : «وجههٔ باقی او را حاصل گردد و ذلک هوالمقصد الاقصی فی الوجود والمشهد الاعلی فی الشهود والحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً و هو بکل شیء علیم والصلوة علی الختم محمد و آله اجمعین تم بحمد الله و حسن توفیقه».

ـ آغاز : ٤٥- تحریر الوجود المطلق (کنارهٔ صفحات، ص ٥٨٦) : «رسالهٔ تحریر الوجود المطلق الله لا اله الا هو سبحان من احرقت سطوات جبروته اجنحة

الافکار الطایرة واروعت عظمة ملکوته ادلة الانظار السایرة».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۹۰) : «و سخنان ایشان را بقصور فهم محافل شنیع پیدا نسازند و استدلال از ملون با ساقیان نفر تمکن مجالس سلاطین کشف نکنند والسلام علی من اتبع الهدی تمت الرسالة».

ـ آغاز : ۴۶- ترجمهٔ رسالهٔ شیخ (کنارهٔ صفحات، ص ۵۹۰) : «ترجمهٔ رسالهٔ شیخ سپاس خدایرا که گردانید موجودات را بر وجود خویش دلیلی و روشن ساخت از برای سایران بجناب اقدس او سبیلی».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۹۵) : «واحدی از اعداد مستحق نشود حقایق اعداد نفس معنی را معنی حقیقی چه دو بیکی باشد و سه بدو و چهار به سه همچنین مراتب عددی اینست آخر رساله که ترجمان یافت».

ـ آغاز : ۴۷- لمعه (عربی، کنارهٔ صفحات، ص ۵۹۵) : «لمعه بسم الله الرحمن الرحیم لله الحمد علی التوفیق لمتابعة رسوله محمد المصطفی فی اخص الطریق».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۹۹) : «هذا آخر قصدت تسویده وارجوا ان ینتفع به اخوانی فی الله تم والحمد لله رب العالمین وصلی الله علی خیر خلقه محمد وآله و صحبه اجمعین».

ـ آغاز : ۴۸- رساله فی معنی المحبة (کنارهٔ صفحات، ص ۵۹۹) : «هذه الرسالة فی معنی المحبة بسم الله الرحمن الرحیم حمدی که ص محبت جمیل اللسان و خلیل جلیل البیان از عین محبت بی علت در عرضهٔ ادا آرد».

ـ انجام : ایضاً (ص ۶۱۵) : «و ص صاحب مشرب که شرب توحید در مشرب احمدی از شقی احدی الفیض او نمود بعاقبت محمود فایزگشت ولله الحمد و المنة والصلوة علی رسوله الختم وآله الطیبین الطاهرین وسلم تسلیما».

ـ آغاز : ۴۹- تحفة المشتاق (کنارهٔ صفحات، ص ۶۱۵) : «رسالهٔ تحفة المشتاق بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لولی الحمد والصلوة والسلام علی نبینا و سیدنا محمد و آله اجمعین و بعد این کلمات مسمی است بتحفة المشتاق در بیان اشتیاق».

ـ انجام : ایضاً (ص ۶۲۱) : «چهارم تحقق بحقایق آن پنجم اشتیاق رؤیت ذات

ششم تحقق بصفات آن هفتم دورایکی دانستن هشتم همه رایکی کردن نهم همه را یکی شدن دهم همه رایکی دیدن والله اعلم».

– آغاز : ۵۰- کشف المراتب (کنارهٔ صفحات ، ص ۶۲۱) : «رسالة المسمی بکشف المراتب بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله الذی ذی الفضل والعنایة بفیض نور الالهام والهدایة الذی کشف به النقاب عن نور النبوة و سرالولایة».

– انجام : ایضاً (ص ۶۲۹) : «والتالی وعترتهما علی التتابع والتوالی و علی اقطاب برزاتهما الی یوم الدین یا ارحم الراحمین وصلی الله النبی محمد و آله اجمعین تمت الرسالة الموسوم بکشف المراتب».

– آغاز : ۵۱- رسالهٔ اصطلاحات (کنارهٔ صفحات ، ص ۶۲۹) : رسالهٔ اصطلاحات بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین سپاس بی قیاس خداوند عالم راست که بمحبت خاتم رسل وجود عالم و آدم از پرتو فیض اقدس و مقدس او بیاراست».

– انجام : ایضاً (ص ۶۳۸) : «پس از قبیل تصنیف نشمرند و عفو فرمایند در سنهٔ اربع و اربعین نوشته بودم در قلهاتیه که بحج میرفتم و این سال سنه ثمان و ستین و ثمانمائة است که تصحیح یافت والله المرشد والهادی».

– آغاز : ۵۲- در البحر (کنارهٔ صفحات ، ص ۶۳۸) : «رسالهٔ در البحر در شرح بیتی از اشعار شیخ فرید الدین محمد عطار قدس سره یا مفیض الخیر و المعانی علیک التکلان و بک الثقة بالتماس درویش جند کلمه در لطایف توجیه و تأویل فرموده».

– انجام : ایضاً (ص ۶۴۱) : و هر که باین مقام در توحید رسید بکمال رسید و گوهر بدست آورد و سیر فوق المراتب و جمع الاضداد وحسب الافراد حاصل کرد والله اعلم وقت مجال ملاحظه عبادت و تزیین کلام نداشت و بحکم امد این کلمات نوشته شد مفید و مقصود باد».

– آغاز : ۵۳- سرالحقیقة (کنارهٔ صفحات، ص ۶۴۱) : «رسالهٔ سرالحقیقة باسم من قال لااله الا هو دره بیضاء حمد بی حد و یواقیت حمراء سپاس بی عد تمیمه ساعد ونثارگوش و گردن».

ــ انجام : ایضاً (ص ٦٤٣) :

«اولا چندگویی از خود باز — باز بین آخر این حقیقت را
قصه کوتاه داعیا اکنون — هست این ذره با خفتن را».

ــ آغاز : ٥٤- اوراد (کنارهٔ صفحات، ص ٦٤٣) : «رسالة الاوراد جمعها حضرت سید العارفین و استاذ المحققین فی زمانه الداعی الی الله نظام الحق والشریعة و الطریقة والحقیقة والدین محمود قدس الله سره و رضی عنه بالتماس بعض خدام و فقهم الله تعالی للمداومة علیها ورد صباح بعد از نماز سنت صبح چهل بار».

ــ انجام : ایضاً (٦٤٧) : «و هو الداعی الی الله قدس سره وسیله سازند که البته مراد حاصل شود و مداومت بر این اثرهای عظیم دارد و اگر نتوانند البته جمعه نگذارد که ازو فوت شود والحمد لله وحده العزیز».

ــ آغاز : ٥٥- تاج نامه (کنارهٔ صفحات، ص ٦٤٧) : «تاج نامه،

حمد حق گوی و درود مصطفی — دم بر آر اندر ولای مرتضی
از شریعت یک قدم بیرون مرو — هرزها مگذارو سرگردان مشو».

ــ انجام : ایضاً (ص ٦٤٨) :

«نیست درویش آنکه فسق کند — نسبت فسق خود بعشق کند
عشق با کست و باک میجوید — داعی الله راست میگوید».

ــ آغاز : ٥٦- شجریه (کنارهٔ صفحات، ص ٦٤٨) : «رسالهٔ شجریه، بسم الله الرحمن الرحیم اعوذ بالله و توکل علیه و اساله ان یعصمنی بمحبة المصطفی والمرتضی . . . . در سنهٔ ثمان و ستین و ثمانمائة که عمراوبه پنجاه و هفت سال رسیده بود».

ــ انجام : ایضاً (ص ٦٥٣) : «که خامهٔ داعی برین نامه نقش میکند الهامی میرسد که بیت،

بنویس دلا چو مینویسی اینها — کز تو بکشند ناتمامان کینها
بر در نزنی ز رفع پرده زنهار — بعد . . . . . رسوم دینها
. . . (کلمات سائیده و محو شده است).

ــ آغاز : ٥٧- رسالة فی سر قلبه (؟) (محو شده، (عربی)، کنارهٔ صفحات، ص ٦٥٣):

«رسالة فی سر قلبه . . . الحمدلله العزیز العلیم و الصلوة علی رسوله الکریم محمد المصطفی صاحب الخلق العظیم . . . و بعد فقد التمس منی الشیخ العالم العامل» .

— انجام : **ایضاً (ص ۶۵۵) :** «و یکون من المطالعین المکاشفین و الحمدلله رب العالمین کتب تماسنح لـه الفقیر الی الله الغنی محمود بن حسن الحسنی احسن الله بالـــه» .

— آغاز : **۵۸- قلهاتیه (عربی ، کنارهٔ صفحات ، ص ۶۵۵) :** «رسالـهٔ قلهاتیـه ، بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله المفیض فی المبتداء و المنتهی و منه الهدایة و به الثقة» .

— انجام : **ایضاً (ص ۶۵۸) :** «الحسن بن علی بن عبدالرحمن ابن القسم ابن الحسن ابن . . . ابن امیر المؤمنین علی بن ابی طالب صلی الله علی النبی المصطفی و علیهم اولاده الکرام . . . اجمعین و الحمدلله رب العالمین» .

— آغاز : **۵۹- رساله در تأویل آیتی از کلام الله (کنارهٔ صفحات ، ص ۶۵۸) :** «رساله در تأویل آیتی از کلام الله بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی خلق السموات و الارض و جعل الظلمات و النور» .

— انجام : **ایضاً (ص ۶۶۱–۶۶۲) :** «بیت ،

غیر او نیست در سرای وجود بحقیقت کسی دگـر موجود

این کلمات از اقوال اهل توحید نوشته شد و انکار بر ناقل جایز نیست تم و الحمدلله رب العالمین» .

— آغاز : **۶۰- طراز الایالة (کنارهٔ صفحات ، ص ۶۶۲) :** «رسالـهٔ طراز الایالـة ، بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله ولی الانعام و الاکرام الغنی الذی اسبغ نعمه علی الانام الفاعل علی اختیاره» .

— انجام : **ایضاً (ص ۶۶۷) :** «بار خدایا پادشاهان روزگار را بصفت عدل و نصفت . . . و داد وزراء ایشان را دین داری ثابت گردان انک انت الکریم المنان» .

— آغاز : **۶۱- رسالهٔ وصایا (؟) (کنارهٔ صفحات ، ص ۶۶۹) :** «رسالـهٔ رضا (؟) بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله علی افضاله و الصلوة علی محمد و آله ای عزیز بنده باید . . . نعمت شکر بگوید . . . چه آن نعمت» .

_ انجام : ایضاً (ص ٦٦٩) : «اگر در خود عجز و نیستی مشاهده کند نشانهٔ آنست که اربعین مقبول الله تعالی است انشاء الله وحده العزیز والله اعلم» .

_ آغاز : **٦٢- رساله فی معنی الولایة و تفصیله (کنارهٔ صفحات، ص ٦٦٩) :** «رسالة فی معنی الولایة و تفصیله بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لولی الحمد و الصلوة علی نبیه و حبیبه محمد الراجع الیه الصلوة بعمد و غیر عمد و آله اهل الشریف البادخ و المجد، بیت،

نکتهٔ در ولایت از داعی بشنوای در طلب شده ساعی»

_ انجام : ایضاً (ص ٦٧١) : «اینست علی الاجمال بر وقت سبوح و علی التفصیل بیان این قضیه امریست که مجالی میخواهد والله المرشد الهادی» .

_ آغاز : **٦٣- سلوة القلوب (کنارهٔ صفحات، ص ٦٧٢) :** «بسم الله الرحمن الرحیم لله الحمد علی خلقه خلقة بینة محمد المصطفی حبیبه و صفیه الذی آدم و من دونه تحت لوائه سید رسل الله و خاتم انبیائه» .

_ انجام : ایضاً (ص ٦٨٢) : «و همه را بر سر خوان رحمت و کنار سفرهٔ مغفرت بنشانی موالید و اهالی همه به دستیاری لطف و عنایت خویش تربیت و بر گفته و کردهٔ ما رحمت آری و زنگ غفلت از آیینهای دلهای ما بزدایی تمت رساله مسمی بسلوة القلوب» در اینجا نشان مهر «عبده محمد هاشم ١١٨١» دارد .

_ آغاز : **٦٤- مرآت الوجود (ص ٦٣٤) :** «رسالة مرآت الوجود، بسم الله الرحمن الرحیم هو حامده بمحامده و الصلوة علی حبیبه سید الکل فی الکل محمد و آله فی جمیع مجامع الوجود و مشاهده، بیت :

این رقعه که فیض تام دارد مرآت وجود نام دارد»

_ انجام : ایضاً (ص ٦٣٦) : «دیگر از قرآن کل شیٔ هالک الاوجهه له الحکم و الیه ترجعون تم و الحمدلله رب العالمین و الصلوة علی محمد و آله اجمعین» .

_ آغاز : **٦٥- چهار مطلب (ص ٦٣٦) :** «رسالهٔ چهار مطلب بسم الله الرحمن الرحیم بنام بخشایندهٔ دانش و بینش آفرید گار آفرینش و درود آنحضرت بر محمد مصطفی و آل او و زبدهٔ اهل اختیار و گزینش ای سایل کریم شریف داعی» .

_ انجام : ایضاً (ص ٦٤٠): «زبان حق شکر حق از او مؤدا شود وگوید لا احصی

ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک و الحمدلله اولا و آخراً و ظاهراً و باطناً و الصلوة علی محمد المصطفی و آله و ورثته الکرام و علیه السلام الی یوم القیام».

– آغاز : **۶۶- الفواید فی نقل العقاید (ص ۶۴۰)** : «رسالة الفواید فی نقل العقاید بسم الله الرحمن الرحیم حمد لایق حضرت خداوند راست و مدح فایق جناب رسالت مآب محمدی و تحایا با مزایا اولاد و اتباع و ورثه و اشیاع رسول را علیه السلام».

– انجام : **ایضاً (ص ۶۴۲)** : «و قدر را همچنین اصلی نباشد که گویند انسان بر همه چیز قادر است بجزم و ختم والله اعلم بحقایق الامور تمت».

– آغاز : **۶۷- اشارة التفأل (ص ۶۴۲)** : «الرسالة المسمی باشارة التفأل الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام الاتمان الاکملان علی رسوله محمد و آله الطیبین الطاهرین و بعد این مختصر یست در کیفیت تفأل از قرآن مجید».

– انجام : **ایضاً (ص ۶۴۵)** : «و در دنیا برزق حلال و نعمت بسیار فایذ شود و در آخرت برحمت حق تعالی واصل گردد و از عالم نرود تا جمال با کمال سید المرسلین محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم در خواب به‌بیند انشاء الله تعالی والله اعلم ، بیت ،

ز یا بهتر نباشد هیچ فالی نباشد صاحب یا را ملالی
جمال مصطفی در خواب بیند بآخر هم بکام دل نشیند

تمت الرسالة المسمی باشارة التفأل و الحمدلله اولا و آخراً».

– آغاز : **۶۸- ترجمة الاخبار العلویه (ص ۶۴۵)** : «الرسالة المسمی بترجمة الاخبار العلویة بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین ،

ابتدای سخن بنام خدا دانش آموز خلق و راه نما»

– انجام : **ایضاً (ص ۶۴۷)** : «خاتمه ،

هشصد و شصت و هشت هجری بود
بسه شنبه بهشدهم ز رجب . . .
عجم از وی نصیب جزو عرب
بنده داعی که نظم ترجمه کرد . . .

و الحمدلله اولا و آخراً و ظاهراً و باطناً و الصلوة و السلام علی نبیه وولیه و عترتهما اجمعین».

ـ آغاز : ۶۹- مرمات التسلیل (ص ۶۴۷) : «الرسالة المسمی بمرمات التسلیل بسم الله و علی محبة رسول الله محمد و آله الطیبین آنچه در باب تحصیل کمال آدمی بآن محتاج است».

ـ انجام : ایضاً (ص ۶۴۸): «و اینست نهایت وصول بوحدت و توحید و غایت کمال انسانی و لیکن باید که از اکتفا بضرورت باین پایه رسد والله اعلم بالصواب».

ـ آغاز : ۷۰- معرفة النفس (ص ۶۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم قال امیر المؤمنین علی بن ابی طالب من عرف نفسه فقد عرف ربه بدان ارشدک الله امیرالمؤمنین و سید المرسلین فرموده است که هر کس نفس خود را بشناسد بروردگار خود را بشناسد».

ـ انجام : ایضاً (ص ۶۴۹) :

«آنگاه که نفس خویشتن در یابد آنگاه بجال مرد درویش رسد

و الحمدلله اولا و آخراً و ظاهراً و باطناً و صلی الله علی افضل الخلق محمد و آله وسلم».

ـ آغاز : ۷۱- اسوة الکسوة (ص ۶۴۹) : «الرسالة المسمی باسوة الکسوة الحمدلله الذی وفق . . . بسنة نبیة البینة الختم الرعایة الآداب و مافیه الخیر و الصواب».

ـ انجام : ایضاً (ص ۶۵۴) :

ای خدای عالم آرای خبیر عفوکن غفلت ز ماو دست گیر

و الحمدلله اولاً و آخراً و باطناً و ظاهراً و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین الطیبین الطاهرین».

ـ آغاز : ۷۲- تینیه (ص ۶۵۴) : «رسالة تینیه لله الحمد علی خلق الانسان فی احسن تقویم و الصلوة علی محمد المصطفی و آله اهل البیان و التعلیم و بعد این کلمات از نکات آیات سورة و التین از کلام رحمان تبیینست».

ـ انجام : ایضاً (ص ۶۵۵) : «و لیس ستار آدم و اولاده الاهو ستر الله علینا قبایح

اعمالنا و لاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم».

— آغاز : **۷۳- شرح بعض ابیات مثنوی مولوی (ص ۶۵۵)** : «شرح بعض ابیات مثنوی مولوی بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله العلی الکبیر و الصلوة علی الختم محمد المؤید من اللطیف الخبیر حضرت مقدسه مولویة».

— انجام : **ایضاً (ص ۶۶۰)** : «و محالی نیست و شیخ عطار از سر همین نظر میفرماید که بیت،

کورست هر آنکه ذره را بیند که هزار در ندارد
چه جای هزار و صد هزار است بگذر که با و سر ندارد»

— آغاز : **۷۴- شرح بیت شیخ عطار (ص ۶۶۰)** : «شرح بیت شیخ عطار علیه الرحمة،

ز دریای شهادت چون نهنگ لا بر آردهو
تیمم فرض گردد نوح را در وقت طوفانش

کلمهٔ شهادت مشتمل است بر نفی و اثبات».

— انجام : **ایضاً (ص ۶۶۰)** : «و کمال صانع محیط بی شریک مقتضی این نوع افاضهٔ صنع است و از اصول معارف صوفیه است که . . . نیست والله اعلم».

— آغاز : **۷۵- التلویحات الحرمیة (عربی ، ص ۶۶۰)** : «رسالة التلویحات الحرمیة بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین . . . بالنطق و البیان و العلم و العیان و الصلوة علی ابی القسم محمد المصطفی خاتم الرسل و النبیین».

— انجام : **ایضاً (ص ۶۶۴)** : «لا یرتفع الاحالاً الا علماً و الله علی رفعها اذایشاء قدیر و الیه مرجع الامر کله و هو حسبنا و کفی و صلی الله علی المقصود من الکل محمد و آله وسلم».

— آغاز : **۷۶- الشد و متعلقه بالعد (ص ۶۶۴)** : «بسم الله الرحمن الرحیم حمد بی حد تحفهٔ بارگه حضرة ذی الجلال و صلوة بی عد بر محمد مصطفی و بر آل و رضوان».

— انجام : **ایضاً (ص ۶۶۵)** : این رساله ناقص است و نیمی از فصل دوازدهم و همهٔ خاتمه افتاده است و چنین پایان می یابد : «و خلاف این بار زبانیه ،

بهشت جای توای خادم کریم نهاد
که دیده از تو همه کس مکارم اخلاق
رسیده خدمت خلق از خدا بالهامت
بیمن مرشد آفاق شیخ ابو اسحق

و خادم باید که متذکر این . . . و شیخ مذکور قدس روحه میفرماید که «بابنا مفتوح لمن دخل و مالنا مباح لمن اکل والله خیر الرازقین». نشان مهر «عبده محمد هاشم» دارد .

۹- **چگونگی :** این نسخه در حقیقت ۷۶ نسخهٔ ارزنده و ارجمند است و موضوع آنها به طور کلی دین و ادب و عرفان و تصوف است . گنجینه‌یی است از علوم ادبی و عرفانی و آداب و رسوم متصوفه و شروح و تفسیر بر آثار متقدمان ادب و عرفان . نظام الدین محمود بن حسن الحسنی معروف به شاه داعی شیرازی یا «داعی» از پر کار ترین عرفا و بزرگان ادب و شاعران زبان فارسی در قرن هشتم بوده است . آن گونه که در مقدمهٔ نسخه آمده است در زمان حیاتش تقریباً همهٔ آثارش گرد آوری و تقسیم بندی شده است . آثار شاه داعی شیرازی منظوم و منثور و چند تای آنها به زبان عربی و یکی هم به زبان یا لهجهٔ شیرازی است . همانگونه که رسم و طریقهٔ کاتبان و یا مؤلفان قدیم بوده نیمی از رسائل و مثنوی‌ها در متن و نیمی در کنارهٔ صفحات کتابت شده است و نیمی از نسخه‌ها با جدولها و سر لوح‌ها و ترنج‌ها و کتیبه‌ها آراسته شده و نیمی بدون آرایش و تزیین است و اواخر این نسخه افتادگی داشته که با کاغذ و خط و کتابت تازه تر افزوده شده است . گردآوری نسخه‌ها در سن ۵۵ سالگی مؤلف یعنی شاه داعی از سال ۸۶۵ هجری قمری آغاز شده و لیکن تاریخ کتابت از ۸۸۲ تا ۹۰۳ در نسخه‌ها آمده است. اینک توضیحی اندک دربارهٔ هر نسخه به ترتیبی که کتابت شده است :

۱- **مقدمه** ، در موضوع معرفی نسخه و طرز گرد آوری اشعار و رسائل و خلاصه‌یی از احوال و آثار مؤلف . در مقدمه گوید موقعی که سن مؤلف به ۵۵ سالگی رسیده با همکاری «فرزندی ارجمند ؟» در سال ۸۶۵ آثار و اشعار خود را گرد آوری کرد .

۲- **نسایم گلشن** ، در شرح گلشن راز . هر بیت را می نویسد و به نثر از لحاظ عرفانی و ادبی و لغوی و دستوری و صرف و نحوی و تاریخی شرح و تفسیر می کند .

۳- **کتاب قدسیات**، شامل آثار منظوم در بحور مختلف است بر حسب حروف روی که در آن توحید، مناجات، نعت، مدح، منقبت، توصیف و تغزل است به نام‌های: قدسیات، نصیحت، وصف اهل بیت (ع)، مدح شیخ ابو اسحاق، شیخ محمد روز بهان، ترکیب بند در مناقب پنج تن آل عباء، منقبت خلفاء راشدین، ترجیع بند در منقبت علی ابن ابی طالب (ع)، مدح احمد کبیر، مدح سید نور الدین نعمة الله و دیگران در حدود ۱۱۰۰ بیت دارد.

٤- **کتاب واردات**، شامل آثار منظوم در بحور مختلف است که در آن نعت و مناجات و توحید که بر اساس حروف روی و قافیه ترتیب یافته است. در حدود ۹۵۰ بیت دارد.

۵- **کتاب المقطعات**، شامل اشعاری است که در موضوع وفات و ولادت و تشویق و ترغیب و پند و اندرز و اخلاق و دیگر مسائل دینی و عرفانی سروده شده است و بر حسب حروف روی و قواف تنظیم و ترتیب یافته است. در حدود ۲۰۰ بیت دارد.

۶- **کتاب رباعیات**، در موضوع عرفان و ادب و حکمت و عشق و فلسفه و ذات واجب الوجود است. در حدود ١٤٠ بیت دارد.

۷- **عرایس الترجیع**، **(ترجیعات)** در موضوع عرفانی و توحید و اثبات ذات و صفات باری تعالی و در حدود ۶۵۰ بیت دارد.

۸- **سبعهٔ سیاره**، شامل قصاید نعتیه و مدحیه و وصفیه بر حسب حروف الفبایی روی و قافیه در حدود ۲۵۰ بیت دارد.

۹- **اشعار عربی**، شامل قصاید مدحیه در حدود ۱۰۰ بیت دارد بر حسب الفبایی حروف قافیه.

۱۰- **اشعار ملمع**، (فارسی و عربی) در حدود ٤٠ بیت.

۱۱- **مثنویات کوتاه متفرقه**، و مناجات در موضوع مناجات و دعا به درگاه قاضی الحاجات در حدود ۵۰۰ بیت دارد.

۱۲- **کتاب صادرات**، در موضوع عرفان تصوف و نعت و توحید بر حسب حروف الفبایی قافیه و ردیف در حدود ۷۵۰ بیت دارد.

۱۳- **کتاب کان ملاحت**، شامل انواع اشعار شیرازی از قصیده و غزل در موضوع عشق و عرفان و توحید و نعت و ادب بر حسب حروف روی و قافیه، در حدود ۹۰۰ بیت دارد.

۱۴- **کتاب سخن تازه**، در موضوع توحید و نعت و عرفان و مسائل دقیق تصوف و تمثیلات روحانی و عرفانی بر حسب حروف قافیه، در حدود ۶۱۰ بیت دارد.

۱۵- **کتاب فیض مجدد**، شامل انواع شعر خاصه غزلیات عرفانی. در حدود ۲۵۵۰ بیت دارد.

۱۶- **ستهٔ داعی**، شامل یک مقدمهٔ کوتاه منثور و ۶ مثنوی عشقی و عرفانی و تمثیلی و حکمی بدین شرح: **کتاب (مثنوی) مشاهده** بروزن مخزن الاسرار نظامی: «مفتعلن مفتعلن فاعلن یا فاعلات». تقسیمات آن بر حسب «مشهد» و «طلب» و «کشف» و «ذوق» و «معرفت» و «حقیقت» و «توحید». در موضوع حکمی و فلسفی و عرفانی. در حدود ۶۵۰ بیت دارد و در ۸۳۶ هجری قمری سروده شده است.

۱۷- **کتاب (مثنوی) گنج روان**، بروزن اسکندر نامهٔ نظامی «فعولن فعولن فعولن فعول یا فعل» تقسیمات آن بر حسب «مقالت» و «حکایت» و «مثال» در موضوع اخلاق و عرفان و پند و اندرزو ارزش مقام انسانی. در حدود ۱۱۷۰ بیت دارد، و در سال ۸۴۱ هجری قمری سروده شده است.

۱۸- **کتاب (مثنوی) چهل صباح**، بروزن لیلی و مجنون نظامی «مفعول مفاعلن مفاعیل یا فعولن از مزاحفات بحر هزج، تقسیمات آن بر حسب «نعت» و «تنبیه» و «شمار» و «صباح» است و جمعاً ۴۰ صباح و در حدود ۸۵۰ بیت دارد، و موضوع خلقت آدم در مدت چهل صباح اقتباس از آیات قرآن و احادیث نبوی است و در سال ۸۴۳ هجری قمری سروده شده است.

۱۹- **کتاب (مثنوی) چهار چمن**، بروزن هفت پیکر نظامی «فاعلاتن مفاعلن فعلن» از مزاحفات بحر خفیف، تقسیمات آن بر اساس «نعت» و «مقدمه» و «چمن» و «استفسار» و «عجز» و «شوق» و اسامی گل‌ها است و

جمعاً «چهار چمن» دارد. این مثنوی شامل گفت و گوی گلها و بلبل است. در حدود ۱۰۰۰ بیت دارد و در سال ۸٤۲ هجری قمری سروده شده است.

۲۰- کتاب (مثنوی) چشمهٔ زندگانی، بروزن خسرو و شیرین نظامی «مفاعیلن‌مفاعیلن‌مفاعیل یا فعولن»، از مزاحفات بحر هزج مثمن، سروده شده است. تقسیمات آن برحسب «نعت و مقدمه» و «رشحه» و «ترجیع» و «قصیده» و جمعاً «۷ رشحه» دارد. و اصولا این مثنوی شامل «قصاید و ترجیعات» است برهمان وزن خسرو و شیرین نظامی. در حدود ۱۲۰۰ بیت دارد. و در سال ۸۵٦ هجری قمری سروده شده است. و موضوع آن خدا شناسی و عرفان و حقیقت و معرفت به خداست.

۲۱- کتاب (مثنوی) عشق نامه، بروزن مثنوی مولوی معنوی «فاعلاتن فاعلاتن فاعلات یا فاعلن» و از مزاحفات بحر رمل مسدس، تقسیمات آن بر «نعت و مقدمه» و «سخن» و «حکایت» و «خاتمه» و «٤۱ سخن» است و چند حکایت دارد و در موضوع «عشق عرفانی» و سیر و سلوک و مراتب عشق و منازل سالک و دیگر مسائل عرفانی است و جمعاً در حدود ۱٦۵۰ بیت دارد و در سال ۸۵٦ هجری قمری سروده شده است.

۲۲- کتاب محاضر السرور فی احوال خیر البشر، در موضوع حالات ظاهری و باطنی و روحانی و علمی و عملی و حکمی و فلسفی حضرت محمد بن عبدالله (ص) شامل نثر و نظم فارسی روان و ساده، اشعار از مؤلف است. از آیات قرآنی و احادیث نبوی استفاده می کند. بر حسب «محضر» و «خطبه» و «مناجات» و «لطیفه» و «نکته» و «دقیقه» و «مضمون» و «سر» و «سرالبحث» تقسیم شده است و جمعاً در «۱٤ محضر» است. این کتاب بسیار ارزنده و ارجمند است و حاوی مطالب مقدس و عالی قدر دربارهٔ پیامبر اسلام است و شاید تاکنون چاپ نشده باشد.

۲۳- رسالهٔ خیر الزاد فی‌المبدأ و المعاد، عربی و فارسی منثور در موضوع اسرار و حقایق «مبدأ و معاد» است بر اساس احادیث و کلمات قصار مشایخ است و برای «بعضی از محرمان اسرار» تألیف و ترجمه شده است. متن

سیاه و ترجمه شنگرف است. ترجمه فارسی روان است.

۲۴- **رسالهٔ بیان عیان (فارسی)**، منثور در موضوع اثبات ذات واجب الوجود و مطالب حکمی و فلسفی و نثر فارسی آن آمیخته با نثر و نظم است. تقسیمات آن بر اساس «سخن در لوح الهی» و «سخن در لوح کیانی» و «سخن در لوح ملکی» و «سخن در لوح جانی» و «سخن در لوح انسانی» و هر یک از اینها به چند «بیان عیان» تقسیم شده است.

۲۵- **رسالهٔ جواهر الکنوز**، (فارسی) منثور و منظوم در شرح چند رباعی از رباعیات شیخ سعد الدین ابی السعادة الحموی است و در موضوع رموز حقایق و بیان دقایق اسرار عرفان و تصوف است. هر رباعی را می آورد و از لحاظ عرفانی و لغوی و ادبی و دینی شرح و تفسیر می کند.

۲۶- **رسالهٔ نظام و سرانجام**، (فارسی) منثور و منظوم در معرفت ذات احدیت بر اساس حقایق عرفانی و «بنوش بنوشان». تقسیمات آن بر اساس «جام» است و جمعاً «۱۰ جام» دارد.

۲۷- **رسالهٔ سمرة الحبیب**، (عربی) منثور در موضوع توضیح حب و محبوب حبب است.

۲۸- **رسالهٔ مسمی به قلب و روح**، (عربی، منثور) در موضوع بیان «قلب =دل» و «روح=روان» و فرق آنها با یکدیگر از نظر عرفان و تصوف.

۲۹ تا ۳۴- **شرح مثنوی مولوی**، (دفتر اول و دوم و سوم و چهارم و پنجم و ششم) به زبان فارسی بر اساس عقاید عرفانی و به نثر روان و سلیس فارسی. تقسیمات آن بر اساس «ابیات مثنوی» و لفظ «قوله» است. این شرح دراصل «حواشی مثنوی» خوانده می شود و لیکن جای آن دارد که «شرح مثنوی» خوانده شود. دفتر اول از همهٔ دفاتر دیگر مشروح تر و مبسوطتر و مفصل تر و دفتر آخر فقط ۲ صفحه است و جمعاً ۲۲۸ صفحه است (رک: آغاز و انجام). کتابت این‌شرح در سال ۸۹۵ تا ۹۰۲ در یزد انجام یافته است.

۳۵- **رسالهٔ مراشد**، (عربی، منثور) در موضوع مقام و مرتبت و وظیفه و کردار و رفتار و اخلاق «مرشد» است. در آغاز «مرشد فی المبدأ و

المعاد» و در انجام «مرشد فی الوصیة» آمده است و در سال ۸۶۷ هجری قمری تألیف شده است .

۳۶- رسالهٔ لطایف ، (فارسی ، منثور) در موضوع اثبات ذات واجب الوجود بر اساس عقیدهٔ عرفانی تحت عنوان «لطیفه» ها و به «لطیفه» ها تقسیم شده است . نثر فارسی روان آن آمیخته با نظم فارسی عرفانی است .

۳۷- رسالهٔ راه روشن ، (فارسی ، منثور) در موضوع یافتن راه صحیح و درست به سوی خدای یگانه و آن راه راه‌رو یا طریق سالک یا طالب است که باید روشن و معلوم باشد و هر سالک یا طالب بدون «مرشد» نمی تواند راه روشن بیابد . تقسیمات آن بر اساس «مقدمه» و «باب» و «فصل» و «خاتمه» است و جمعاً «سه باب» و هر باب چند فصل دارد .

۳۸- رسالهٔ کلمات باقیه ، (فارسی ، منثور) در موضوع اثبات بی عیبی ذات یگانه و دریافت مقام ادراک خدا . تقسیمات آن بر حسب «کلمه» است و چند کلمه دارد و با اشعار عرفانی فارسی است .

۳۹- رسالهٔ اعیان ثابته ، (فارسی ، منثور) در موضوع کشف و عیان خدای یگانه از نظر یک سالک و چگونگی کشف و شهود و عیان .

۴۰- رسالهٔ کمیلیهٔ اولی ، (فارسی ، منثور) تفسیر و شرحی در موضوع بیان حقیقت از زبان کمیل بن زیاد که از حضرت علی ابن ابی طالب پرسیده است و شامل مطالب عرفانی و مکاشفه است برای یافتن حقیقت ، عین کلمات و جملات عربی را می آورد و شرح و تفسیر می کند .

۴۱- رسالهٔ کمیلیهٔ ثانیهٔ ، (فارسی ، منثور) همانند رسالهٔ بالا با یک شرح و توضیح وسیعتری .

۴۲- دیباچهٔ دیوان ، (فارسی ، منثور) در موضوع بیان مطالب ادبی آمیخته با جملات ادبی و دینی و عربی و معرفی دیوان اشعار و گرد آوری آنها سرودهٔ شاه نعمة الله ولی که باالقاب و انساب بسیار همراه است و به «نور الحق والدین نعمة الله» نامبردار شده است و این دیوان با این مقدمه درخاندان داعی الحسنی شیرازی موجوده است .

۴۳- رسالهٔ جمال کمال ، (فارسی ، منثور) در موضوع شرح و توضیح لفظ

«جمال» و «کمال» از لحاظ عرفانی و روحانی و می توان این رساله را «فرهنگ معانی جمال» نامید. تقسیمات آن بر اساس لفظ جمال است و با اشعار عرفانی فارسی همراه است.

٤٤- **رسالهٔ تحریر الوجود المطلق**، (فارسی، منثور) در موضوع مسألهٔ وجود بر اساس عقیدهٔ درویشان و عارفان. تقسیمات آن بر حسب «تحریر» و «تمهید» است و اشعار فارسی عرفانی همراه دارد.

٤٥- **ترجمهٔ رسالهٔ شیخ**، (فارسی، منثور) در موضوع تحصیل علم حقایق و حقیقت معارف، اصل رساله از شیخ محی‌الدین عربی است که داعی شیرازی آنرا ترجمه و تفسیر کرده است و بر «فصل» تقسیم شده است.

٤٦- **لمعه**، (عربی) در موضوع نسبت صوفیه و بعض مطالب و مقاصد آنان و تقسیمات آن بر حسب «اخری» و «آخر».

٤٧- **رساله فی معنی المحبة**، (فارسی، منثور) در شرح و توضیح لفظ محبت بر اساس عقیدهٔ صوفیان و آمیخته با اشعار عرفانی فارسی. تقسیمات آن بر اساس «شمه» و «شمامه» و «رایحه» است.

٤٨- **رسالهٔ تحفة المشتاق**، (فارسی، منثور) در توضیح و بیان «بر اساس عقیدهٔ متصوفه، تقسیمات آن بر اساس «قسمت» و «نوع» و بر سه قسمت و هر قسمت برده نوع منقسم است. نثر فارسی آن آمیخته با اشعار عرفانی فارسی.

٤٩- **رسالهٔ کشف المراتب**، (فارسی، منثور) در توضیح وتشریح «نبوت» و «ولایت» بر اساس عقیدهٔ عارفان و صوفیان و بر اساس آیات قرآن شریف و احادیث و اخبار و روایات. نثر فارسی آن آمیخته با ابیات عرفانی و روحانی.

٥٠- **رسالهٔ اصطلاحات**، (فارسی، منثور) در موضوع معانی و مفاهیم و مقاصد الفاظ و مصطلحات صوفیه. تقسیمات آن بر اساس «فصل» است و جمعاً «دوازده فصل» دارد.

٥١- **رسالهٔ مرآت الوجود**، (فارسی، منثور) در موضوع وحدت وجود و اثبات ذات واجب الوجود بر اساس عقیدهٔ کشف و شهود آمیخته با ابیات

عرفانی و کلمات مشایخ.

۵- رسالهٔ چهار مطلب، (فارسی، منثور) در موضوع «نور» و «نفخ» و «قرب» و «حب» بر اساس عقیدهٔ صوفیان. تقسیمات آن بر حسب «مطلب» و جمعاً «٤ مطلب». در همین چهار موضوع و از اشعار عرفانی و روحانی و آیات قرآنی و احادیث نبوی استفاده می‌کنند.

۵۳- رسالة الفواید فی نقل العقاید، (فارسی، منثور) در موضوع شرح و توضیح «عقاید اهل حق» و «عقاید اهل باطل» و معرفت «صانع» و «مصنوع» و شرحی دربارهٔ مذهب اهل سنت و جماعت.

٥٤- رسالهٔ اشارة التفأل، (فارسی، منثور) در موضوع «فال» و «فال گرفتن» بر اساس قرآن شریف و احادیث و سخنان پیشوایان دین و علمای مذهبی به ترتیب حروف الفبایی آمیخته با اشعار دل انگیز فارسی.

۵۵- ترجمة الأخبار العلویه، (فارسی، عربی، منثور) در موضوع شرح و توضیح کلمات قصار و جملات عربی به زبان فارسی از زبان بزرگان دین و پیشوایان اسلام براساس عقیدهٔ سلسلهٔ علوی یعنی دوستداران حضرت علی(ع) در سال ۸۶۸ تألیف و سروده شده است.

۵۶- مرمات التسلیل، (فارسی، منثور) در موضوع نیت خالص و عمل صالح و خلق مرضی.

۵۷- رسالة فی معرفة النفس، (فارسی: منثور) در خود شناسی و خدا شناسی بر اساس عقیدهٔ عارفان و حدیث «من عرف نفسه فقد عرف ربه».

۵۸- رسالة اسوة الکسوة، (فارسی، منثور) در موضوع لباس و خرقه پوشیدن و تاج و کمر گرفتن براساس عقیدهٔ عارفان و مطابقت با اخلاق و روش دین اسلام آمیخته با ابیات عرفانی. تقسیمات آن بر یک «مقدمه» و «۳ فصل» و «یک خاتمه» است.

۵۹- رسالهٔ تینیه، (فارسی، منثور) در تفسیر و شرح «سورة التین» به طریق عرفان و تصوف.

۶۰- شرح بعض ابیات مثنوی مولوی، (فارسی، منثور) در موضوع شرح و توضیح عرفانی ابیاتی چند از مثنوی معنوی مولوی براساس عقیدهٔ عرفانی.

۶۱- **شرح بیت عطار**، (فارسی، منثور) بر اساس عقیدهٔ عارفان.

۶۲- **رسالة التلویحات الحرمیة**، (عربی، منثور) در موضوع شرح «تصوف» و «توحید» بر اساس فلسفه و حکمت و احکام دینی اسلامی. تقسیمات آن بر حسب «تلویح» و جمعاً (۱۰ تلویح) دارد.

۶۳- **رسالة الشد و متعلقة بالعد**، (فارسی، منثور) در موضوع آداب و رسوم و روش و طریقت و حال و خلق و خوی عارفان و سالکان و مشایخ طریقت و چگونگی آداب خانقاه و خادم و مرید و مراد و امثال اینها آمیخته با اشعار عرفانی که خود مؤلف «داعی شیرازی» سروده است. تقسیمات آن بر «یک مقدمه» و «۱۲ فصل» و «یک خاتمه» است این رساله ظاهراً از آخر ناقص است. و یا ناتمام مانده است و «فصل دوازدهم در تعیین خادم و تعهد او و خاتمه در فتوت مذیل به رسالهٔ منظوم موسوم بمقاصد» مفقود است.

۶۴- **رسالهٔ در البحر**، (فارسی، منثور) در شرح و تفسیر «بیتی از اشعار شیخ فرید الدین محمد عطار قدس سره» که درویشی از سالکان طریقت از شارح «داعی شیرازی» سؤال کرده است.

۶۵- **رسالهٔ سر الحقیقة**، (فارسی، منثور) در شرح و تفسیر در کلمات اهل عرفان و اسرار صوفیان آمیخته باابیات عرفانی.

۶۶- **الاوراد**، (عربی و فارسی، منثور) در موضوع «ورد» و «دعا» که در اوقات معینه در هر روز، سالکان و صوفیان موظف به ادای آن هستند.

۶۷- **تاج نامه**، (فارسی، منظوم) در موضوع پوشیدن «تاج» و احکام آن در طریقهٔ عارفان و صوفیان.

۶۸- **رسالهٔ شجریه**، (فارسی، منثور) در موضوع «بهشت» و «صحابه» و «محبان» و «موحدان» و «محققان» و «مستغرقان» و «صاحبان» و دیگران. بر اساس عقیدهٔ عارفان آمیخته با آیات قرآن و احادیث.

۶۹- **رساله‌یی در اخلاص**، (عربی، منثور) که شخص از «ابو علی تاج الدین اسمعیل ابن علی بن محمد بن اسمعیل البصری» سؤال کرده بود و داعی شیرازی در این باره رساله‌یی نوشته که نام آن محو شده است.

۷۰- رسالهٔ قلهاتیه ، (عربی ، فارسی) در انساب شیوخ و پیشوایان طریق و عارفان حقیقت .

۷۱- رساله در تأویل آیتی از کلام الله ، (فارسی ، منثور) در تفسیر آسمان و زمین و آنچه متعلق به آن است بر اساس عقیدهٔ متصوفانه .

۷۲- رسالهٔ طراز الایالة ، (فارسی ، منثور) در موضوع روش «ولی بودن» و «ولی شدن» از زبان عارفان و صوفیان و آداب و رسوم ولایت آمیخته با شعر فارسی . تقسیمات آن بر حسب «یک مقدمه» و «سه فصل» و یک خاتمه است .

۷۳- رسالهٔ وصایا ، (فارسی ، منثور) در موضوع پند و اندرز و موعظه است بر سالکان و عارفان و شامل چند فایده است .

۷۴- رساله فی معنی الولایة و تفصیله ، (فارسی، منثور) در موضوع مفهوم و مقصد ولایت و ولی شدن و ولی بودن و راه‌های دست یافتن بدان .

۷۵- رساله دربارهٔ ائمهٔ اطهار ، (عربی ، منثور) .

۷۶- سلوة القلوب ، (فارسی ، منثور) در موضوع مولودی حضرت محمد (ص) و وقایع و حوادث آن بر اساس عقاید عرفانی و روحانی بر «یک مقدمه» و «۱۲ جلوه» و «یک خاتمه» است و در آن ابیات دل انگیز عرفانی فراوان است .

در جمع این ۷۶ رساله و مثنوی و دیوان اشعار، ابیات دلاویز عرفانی و جملات حکمت آمیز روحانی آیات قرآنی و تاریخ و روایت و حدیث و خبر و لطیفه و حکایت فراوان است . جمعاً ۸۰۰۰ بیت از مثنوی و غزل و قطعه و رباعی و ترجیع بند و ترکیب بند دارد البته غیر از آنهایی که پراکنده در رسائل منثور است . آخرین تاریخ کتابت در این مجموعه ۸۸۲ می باشد و چون مؤلف یا شاعر در سال ۸۶۹ وفات یافته است لابد ۱۳ سال پس از مؤلف کتابت شده است و در شرح دفتر ششم مثنوی کاتب می گوید از روی یادداشت خط مصنف نقل کرده شده است . از صفحهٔ ۶۳۶ تا ۶۷۰ گوشه‌هایی از اوراق ساییده و جملات و عبارات محو شده است . در

صفحهٔ آغاز و در انجام نشان دو مهر در چند جاهست و اینگونه خوانده‌شد: «عبده محمد هاشم ابن محمد هاشم سمیع» و مهر دیگر خوانده نشد. ظاهراً این نسخه توسط چند کاتب کتابت شده است زیرا خط و کتابت مختلف است این نسخه در نوع خود بی نظیر است و شاید نیمی از رسائل یا اکثر آنها چاپ نشده باشد. مؤلف در حکمت و عرفان در زمان خود یکتا و بی همتا بوده است و در نثر و نظم فارسی عرفانی استادیگانه. اکثر رسائل را با تاریخ تألیف و تبویب و ترتیب و فصل بندی دقیق تصنیف کرده است (رک: آغاز و انجام همهٔ این رسائل). اگر خدای بزرگ مرا مدد کند در چاپ این رسائل کوشش خواهم کرد. رسالهٔ پنجاه و پنجم ترجمهٔ اخبار العلویه را در سال ۸۶۸ تألیف کرده است یعنی یک سال پیش از وفات خود.

۸۹۰ و ۲۹۰
۶۲۲

مجموعه

۱- اسرار قادری، ۲- رفیق السالکین، ۳- مطالع الانوار فی ترجمة الاثار، ٤- سلوک، ۵- استاد

[ادب و دین، عرفان و اخلاق، فارسی، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : —بیرونی: ۲۳×۱٤/۵×٤ سم. —درونی: ۱۵ و ۱۸ س ۱۷/۵×۹ و ۱۰ سم.

۲- **اوراق** : ۲۲۵ ورق. ٤۵۰ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک زرد تیره رنگ و خشن سیالکوتی، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و گالینگور سیاه رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی نخودی رنگ.

٤- **خط** : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سرفصلها و خطهای افقی رسم شده بر بالای کلمات و الفاظ شنگرف، بعض از جملات عربی و عنوان‌ها سبز رنگ، جدولهای یک خطی و دو خطی کنارهٔ متن و صفحات سیاه و شنگرف، قرن ۱۲ و ۱۳ ه‍ ق.

۵- **کاتب** : نام کاتب «اسرار قادری» مشوش نوشته آمده و در پایان رساله آنرا سیاه

و محو کرده اند. تاریخ کتابت: «۱۲۷۳ ﻫ ق». در صفحهٔ ۲۳۳ چنین آمده است: «تم تم تمام باشد رسالهٔ سلوک و اسرار قادری و برای فرمایش پیر سید نظر الدین صاحب در موضع ساکن کوتله شریف قریب وزیران باد رسالهٔ سلوک تمام شد پهکن دن پنج لوی سمت هجری مقدس ۱۲۷۲ سمت معلی الله عرش تصنیف حضرت محمد جان ولد مولوی عبدالغفور صورت اینست» و پس از این در حدود یک صفحه از طرف کاتب راجع به نسخه و دعای اختتام کتابت و ملکیت نسخه آمده است که همه را محو و سیاه کرده اند. نام کاتب «مطالع الانوار» ظاهراً «**فضل‌الدین**» و تاریخ کتابت «**۱۲۷۵ ﻫ ق**». در صفحهٔ ۴۴۹ چنین آمده است: «تم بالخیرة الکتاب مطالع الانوار فی شهر رمضان . . . مطالع الانوار بدستخط فقیر حقیر پر تقصیران و فرمایش کرم الدین فقیر در موضع ساکن نظام آباد در قریب شهر وزیران باد تحریر یافت بدست خط میان فضل الدین».

۶- مؤلف: در این مجموعه ٤ رساله آمده است. مؤلف رسالهٔ اول: «**محمد جان ولد مولوی عبدالغفور**»، نام تألیف: «**اسرار قادر**» یا «**اسرار قادری**»، تاریخ تألیف «**۱۲۱۰ ﻫ ق**». در صفحهٔ ۱۷۳ چنین آمده است: «تألیف این کتاب مسمی اسرار قادری است یکم ماه رجب المرجب یکهزار و دو صد و ده هجری مقدس معلی از نتایج افکار فقیرالحقیر محمد جان ولد مولوی عبدالغفور صورت ترقیم . . . پذیرفت». مؤلف رسالهٔ دوم «رفیق السالکین»، نام مؤلف ظاهراً «**میان قل احمد**»، تاریخ تألیف معلوم نشد. نام مؤلف رسالهٔ سوم ظاهراً «**آبی نیک آمانی**» یا «عفیق بلغ الله آبی نیک آمانی»، نام تألیف: «**مطالع الانوار فی ترجمة الآثار**»، تاریخ تألیف معلوم نشد. از صفحهٔ ۲۳۶ تا ۲۳۷ چنین آمده است: «می گوید ضعیف تر بندگان حضرت ربانی عفیق بلغ الله آبی نیک آمانی . . . این . . . تألیف در سلک انتظام آورده شد بر بیست و یک فصل منقسم گردانیده شد و این را مطالع الانوار فی ترجمة الآثار نام نهاده شد». البته رسایلی دیگر در لا بلای این رسایل سه گانه آمده است که به نام «رسالهٔ سلوک و اسرار قادر» و «رسالهٔ استاد» و

«رسالهٔ ذکر قادریهٔ چشتیه» می باشند (رک : ۹–چگونگی) .

۷- آغاز : **رسالهٔ اول ، «اسرار قادر یا اسرار قادری»** (ص ۱) : ظاهراً یک ورق یا بیشتر افتادگی دارد : «انعکاس بر پرچه . . . پس از ارتحال و زمان مفارقت یافته درروزگار می بماند سمعاً و طاعة لامتثال امرهم این بیکس را با خاشاک و خس محرک اسرار سراسر انوار سلسلهٔ عظیم ایشان کریم البرهان قادریة» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۱۷۳–۱۷٤)** :

«منم غریب و صعالیک جملهٔ کونین نوا طلب ز نوای غلام قادر شاه
طفیل فاضل شاه و طفیل محیی الدین مرا بس است هدای غلام قادر شاه
و صلی الله علی خیر خلقه محمد سید المرسلین و آله الطیبین و اصحابه الطاهرین و محبوبه محیی الدین سید عبدالقادر الامین المکین و اسلافه و اخلافه و عزته اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین تألیف این کتاب مسمی اسرار قادری است . (رک : ۵–کاتب) . . . ختم الکتاب بعون الملک الوهاب بتاریخ بیست وششم ماه جمادی‌الاول سنهٔ هجری مقدس یک هزارو دو صد و پنجاه و نه مطابق دوازدهم ماه مگ سمت ۲۰۱۱ تم تم تم تمام شد کتاب اسرار قادری برای فرمایش صاحب جیو» .

– آغاز : **رسالهٔ دوم رفیق السالکین یا رسالهٔ نقشبندیه در باب ذکر الله ، (ص ۱۷٤)** :

«این رسالهٔ نقشبندیه در باب ذکر الله ، رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر شروع می کنم این کتاب را اسم الله تعالی که روزی دهندهٔ مؤمنان را و کافران را . . . باید دانست که این رساله ایست مختصر مسمی برفیق السالکین» .

– انجام : **ایضاً (ص ۱۸۷)** :

«بحیرت در کشد چون صلوت معشوق عاشق را
بعریانی وصالش انزوسان نظار میگردد
نظر در سجده گاه حسن او بیچاره میگردد
گناه هر چند نو باشد بر مه پاکرو میگردد

رسالهٔ سلوک (کذا) دستخط فقیر پر تقصیر میان قل احمد برای فرمایش میر صاحب».

– آغاز : **رسالهٔ سوم ، مطالع الانوار فی ترجمة الآثار (ص ۲۳۶) :** «هو عزیز الله رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، میگوید ضعیف تر بندگان حضرت ربانی عفیق بلغ الله آبی نیک آمانی چنین گوید چون این داعی فضل ربانی از صغر سن عنفوان جوانی در مباحثهٔ علم دینی و مناظرهٔ احکام یقینی و مطالعهٔ تفاسیر و احادیث و مذاکرهٔ اخبار و آثار رغبتی تمام و هوسی تام داشته بود».

– انجام : **ایضاً (ص ۴۴۹) :** ظاهراً اوراق چند از میانهٔ صفحهٔ قبل از پایان افتاده است و چنین پایان می یابد . در عقوبت این گناهکاران نکوشی و انک انت ستار العیوب فاغفر ذنبی و خطایی و قربای القلوب مسألتی و دعائی ولا یقطع من بانک املی درجاتی و اختم بسعادت اصلی و بقائی و انک انت الرحیم الراحمین و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین».

۹- **چگونگی :** این نسخه شامل مجموعه‌یی از رسائل گونا گون «ادبی و عرفانی و دینی» است . بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت مخصوصاً سلسلهٔ قادریه و چشتیه و نقشبندیه . ظاهراً تعداد رسائل پنج است اما در دل هر رساله ، رسائل کوچکتر به نظر می رسد . به علت صحافی ، اوراق چند جا به جا شده و از آغاز و اواسط و انجام افتادگی‌هایی دارد . نثر فارسی آن مخصوص پاکستان و هند و با آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ و اشعار عرفانی آمیخته است . نکات تاریخی عرفانی دارد بویژه دربارهٔ مشایخ و پیشوایان سلسلهٔ قادریه و چشتیه و نقشبندیه، و نسب نامه‌ها و شجره نامه و اقوال و افعال آنان را در بردارد . اسامی بعضی از رسائل این سلسله‌ها را آورده و بدان‌ها در مسائل عرفانی و دینی استناد جسته است . تقسیمات رسایل بر حسب «باب» و «فصل» و «طریقه» و «سؤال و جواب» و «عقیده» و «بیان» است، بعضی یادداشت‌ها و نکات را درگوشه و کنار صفحات آورده اند و ضمناً مطالبی چند را محو کرده و بار دیگر کتابت کرده اند و این مطالب شامل اسامی و شجره نامه‌ها می‌شود .

۸۹۰
۹۵۳

مجموعه

۱- اشتیاق نامه ، ۲- جامع القوانین ، ۳- ضروریات

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۲/۵×۱۶×۱/۵ س‌م . —درونی : ۱۳ س ۱۷×۹/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۸۳ ورق . ۱۶۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نازک زرد تیره رنگ لاهوری ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی ملون سبز رنگ با عطف پارچه‌یی خاکستری رنگ .

۴- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ھ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد . در صفحهٔ ۱۶۵ چنین آمده است : «تمام شد من ید فقیر حقیر امان» .

۶- مؤلف : ۱- «**فقیر یاسین**» ، نام تألیف : «**اشتیاق نامه**» ، تاریخ تألیف : معلوم نشد (ص ٤ نسخه) . ۲- مؤلف : «**خلیفه شاه محمد**» ، نام تألیف: «**جامع‌القوانین**» تاریخ تألیف معلوم نشد (ص ۳۸ و ٤۱ نسخه) ، ۳- نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد (رک : ۹—چگونگی) .

۷- آغاز : **اشتیاق نامه (ص ۲)** : «بمطالعهٔ سامی مخدومی مشرف معول باد ، رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، حمد و ثنا لا تعد و لا تحصا که از جوارح افراض افراد ارض و سما وقوع می آید خاصه لازم العین شاهدی یگانهٔ بی همتانه که زمره . . . ق محققان را از خواب گاه عدم به تجلی معرفت عرفان هوشیار کرده است» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۳٦)** : ناقص به نظر می رسد : «روضهٔ معقولات و منقولات شهر امیدان فصاحت و بلاغت همای هوای شرافت و لطافت و ارادت برناف بسته . . . و قامت خود را چون نون سرنگون ساخته معروض می دارد» .

— **آغاز** : **جامع القوانین (ص ۳۷)** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر

ستایش و ثنایش مراحدی را که کاتب فصاحت بیان خرد و دانش در آن از تحریر انشاء ثنایی بیکرانش چون قلم سرگردان است و منشی بلاغت نشان».

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۴۸) : ناقص است ، «موجب انشراح سینهٔ بی کینه گردید باعث مزید خدمت و اتحاد گردید باعث انبساط خاطر محبت پرست گردید غم‌زدایی دل عقیدت انتها گردید ظلمت زدایی آیینهٔ خاطر وداد».

ـ آغاز : ضروریات (لغت) (ص ۱۰۵) : «بسم الله الرحمن الرحیم رب یسر و تمم بالخیر ضروریات بالضرور ضرورت که آرایش عبارت سخن و زیبایش استعارات عدن موشح و مزین با دست که اکرام نوشت».

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۶۵) : «من حسب الاستقلال باز دادشان بسته بتأدیب خوب . . . مرغوب بآئین شائسته و بعنوان بایسته تمرن مسلک کرده و مهملک هر حکم بجناب صادر گردد فی الحال واصفا گوید تمت تمام شد من ید فقیر حقیر امان».

۹- چگونگی : این مجموعه در موضوع انشاء و نامه نگاری و مکتوب نویسی و لغات ضروری برای انشاء است و شامل سه رساله یا سه کتاب است به نامهای «اشتیاق نامه» تألیف فقیر یاسین و «جامع القوانین» یا انشای خلیفه تألیف «خلیفه شاه محمد» و لغات ضروریات که مؤلف آن معلوم نشد. تقسیمات اشتیاق نامه و جامع القوانین بر حسب مکتوبات و رقعات است. جامع القوانین «چهار قسم» دارد و هر قسم چند فصل. لغات ضروریات هم بر اساس کلمات مورد احتیاج تدوین شده و ترتیب حروف الفبایی یا تهجی ندارد. در آغاز و انجام و میان سطرها و کنارهٔ صفحات یادداشتهای ادبی و حساب و معانی لغات و یک غزل از احمد جام دارد بدین مطلع :

خضر است با تو قافله شد شد نشد نشد
مرشد چون کامل است چله شد شد نشد نشد

۲۹۰
۷۸۶

مجموعه

۱- اصول دین، ۲- مجالس طریق لحق

[دین، فقه و عرفان و اخلاق، فارسی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۵×۱۴×۳ سم. -درونی : ۱۵، ۲۲ تا ۲۴ س ۱۹×۹/۵ و ۱۸×۸/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۵۱ ورق. ۳۰۲ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ هراتی، ساییده شده، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ با عطف پارچه‌یی خاکستری.

۴- خط : نسخ خوش، جلی و خفی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها شنگرف، معرب (مشکول) شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد و تاریخ کتابت «۱۲۴۱ هـ ق».

۶- مؤلف : در این مجموعه ۲ نسخه است، مؤلف نسخهٔ اول : **«خاکی»**، نام تألیف : **«اصول دین»**، تاریخ تألیف معلوم نشد : «اما بعد این رساله ایست در بیان اصول دین بر سبیل اختصار که ذرهٔ بیمقدار فقیر خاکسار خاکی بفرمودهٔ عزیز جانی متصدی گشت». مؤلف نسخهٔ دوم : **«کلبعلی ابن نوروز علی جوانشیر کابلی»**، نام تألیف : **«مجالس طریق لحق»**، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ۵۸ و ۵۹ چنین آمده است : «اما بعد... عبد جانی کلبعلی ابن نوروز علی جوانشیر مشهور کابلی... این فقرات کثیرالثمرات را مجلس بمجلس جمع نمودم و مسمی گردانیدم اینرا بمجالس طریق لحق».

۷- آغاز : **رسالهٔ اول، اصول دین (ص ۲) :** «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین اما بعد این رساله ایست در بیان اصول دین بر سبیل اختصار که ذرهٔ بیمقدار فقیر خاکسار خاکی بفرموده عزیز جانی متصدی گشت».

۸- انجام : **ایضاً (ص ۵۷) :** «بفقیری بدهد و اگر تواند والا خود بخورد تمام شد این مختصر امید که بقلم عفو اصلاح نمایند و کاتب را بدعای مغفرت شاد

کنند الحمد لله رب العالمین تمام شد روز سه شنبه در وقت چاشت در تاریخ هشدهم شهر شعبان المعظم سنهٔ ۱۲۴۱» .

– آغاز : رسالهٔ دوم ، مجالس طریق لحق (ص ۵۸) : «هذا مجالس طریق لحق بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی خیر خلقه و افضل برتبة محمد و آله الطیبین الطاهرین المعصومین» .

– انجام : ایضاً (ص ۳۰۲) : «از غفلت و طول امل و اغوای شیطان می باشد حق تعالی جمیع مؤمنان را از خواب غفلت بیدار کند و از بیهوشی مستی و ضلالت و جهالت هوشیار گرداند بمحمد و آله الا مجاد :

دیگر زیاده ازین باعث ملال شود سخن درست مبادا که پایمال شود

. . . . الحمد لله رب العالمین این مجالس طریق لحق والاصول . . . . قلمی شد» .

۹- چگونگی : در این مجموعه دو رساله در مسائل دین بر اساس عقاید و افکار شیعهٔ امامیه اثنی عشریه آمده است . نخست رسالهٔ «اصول دین» که در مباحث اصول و فروع دین گفت و گو می کند و شامل نماز و روزه و خمس و زکوة و حج وجهاد و دیگر مسائل مانند وضو و تیمم و غسل می گردد و متن آن آمیخته با شعر و نثر فارسی و آیات قرآنی و احادیث نبوی است . تقسیمات آن بر حسب موضوعی است که مؤلف برگزیده شده است . رسالهٔ دوم در موضوع اخلاق و عرفان و طریق رسیدن به حقیقت حق است و اکثر بر پایهٔ عقاید شیعیان است . تقسیمات آن بر اساس «مجلس» و در حدود «پنجاه مجلس» دارد که اندکی در هم آمیخته شده است . از آیات قرآنی و از احادیث نبوی استفاده کرده است . در آغاز یک صورت حساب است که تاریخ ۱۲۸۸ دارد و واحد «یکقند» دارد ، و چند یادداشت دیگر هم دارد . نشان چند مهر داشته که عمداً آنها را محو و سیاه کرده اند .

۸۹۰
۷۹۳

مجموعه

۱- بوستان، ۲- گلستان

[ادب، اخلاق و جامعه شناسی، منظوم «مثنوی» و منظوم و منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۷ ×۵/۰ ×۱۳ سم . —درونی : ۱۳ س ۱۱/۵ ×۶/۵ سم .

۲- **اوراق** : ۲۵۰ ورق . ۴۹۸ صفحه .

۳- **کاغذ** : نازک سفید تیره رنگ براق بخاری، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی سیاه با عطف قهوه‌یی رنگ، ضربی منقش (ترنج و نیم ترنج) .

۴- **خط** : نستعلیق خوش خفی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشانها و سرفصلها شنگرف، دو لوح در آغاز هر نسخه (بوستان و گلستان)، صفحهٔ اول هر نسخه نقاشی سرخ دندان موشی، جدول‌های کنارهٔ متن ۵ خطی سیاه و لاجوردی و زرد، جدول یک خطی کنارهٔ صفحات سیاه، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- **مؤلف** : **«سعدی شیرازی»**، نام تألیف : «مجموعه» : **۱- «بوستان»** و **۲- «گلستان»** .
تاریخ تألیف (سرودن) به ترتیب : **«۶۵۵ ه‍ ق»** و **«۶۵۲ ه‍ ق»** (رک : ۸۹۰/۲۶۴ و ۸۹۰/۲۱۶) .

۷- **آغاز** : **بوستان (ص ۲)** : «بسم الله الرحمن الرحیم،
بنام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین»

۸- **انجام** : **ایضاً (ص ۲۷۱)** :
کس از من سیه نامه تر دیده نیست که هیچم فعال پسندیده نیست
جز این کاعتمادم به یاری تست امیدم به آمرزگاری تست
بضاعت نیاوردم الا امید خدایا ز عفوم مکن نا امید
تم تم تم تمام شد» .

— **آغاز** : **گلستان (ص ۲۷۴)** : «بسم الله الرحمن الرحیم، منت خدای را عز و جل که طاعتش موجب قربتست» .

- انجام : ایضاً (ص ۴۹۹) : «الحمد لله رب العالمین ،
ما نصیحت به جای خود کردیم روزگاری درین بسر بردیم
گر نیاید بگوش رغبت کس بر رسولان بلاغ باشد و بس
تم تم تم تمام شد» .

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت خوب است و سهو القلم کاتب اندک دارد . بهای هر نسخه به حساب سیاق در آغاز هر نسخه آمده است . کاتب عنوان‌های حکایات را در بوستان نا نوشته گذارده است. روی هم رفته نسخه‌یِ ارزنده است .

۸۹۰ و ۰۴۰
―――
۶۴۴

مجموعه

۱- تحفة الاحرار (فارسی، مثنوی) ، ۲- نصاب الصبیان

[ادب و مراجع ، فارسی و عربی ، منظوم]

۱- اندازه : -بیرونی : ۲۱×۱۴/۵×۲ سم . -درونی : ۱۵ بیت (تحفة الاحرار) ۳ بیت یا ۵ مصراع (نصاب الصبیان) ۱۵×۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۰۳ ورق . ۲۰۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی سرخگون ضربی نقش دار با عطف و گوشهٔ کرباسی سفید رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش خفی و جلی ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام کاتب ندارد . تاریخ کتابت : «۱۱۰۲ هـ ق» . در آخر تحفة الاحرار آمده : «روز جمعه ۱۰ شهر محرم الحرام سنهٔ ۱۱۰۲» .

۶- مؤلف : (شاعر) : اول «مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۸۹۷ هـ ق» نام تألیف (مثنوی): «تحفة الاحرار» ، تاریخ تألیف: «تم الکتاب= ۸۸۷ هـ ق» ، دوم «ابو نصر فراهی» ، نام تألیف ، «نصاب الصبیان» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۹۷-۱۰۵).

۷- آغاز : **تحفة الاحرار**، (ص ۱) : «رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم، و تمم بالخیر، حامداً لمن جعل جنان کل عارف مخزن اسرار کماله و لسان کل واصف مطلع انوار جماله،

گنجینهٔ اسرار کمالش مایم   آیینهٔ انوار جمالش مایم
دستان زن اوتار نوالش مایم   دور افکن استار جلالش مایم»

۸- انجام : **ایضاً** (ص ۱۲۹) :

«باش خدایا بکمال کرم   حافظ روز آفت هر کژ رقم
تیغ (تیز: ن) مکن خامهٔ سر تیز را   رشته ببرد نظم دلاویز را
شکر که این رشته بپایان رسید   بخیهٔ این حرف بدامان رسید
بهره نه خاتمهٔ این کتاب   شد رقم خاتمه تم الکتاب

روز جمعه ۱۰ شهر محرم الحرام سنهٔ ۱۱۰۲».

ـ آغاز : **نصاب الصبیان** (ص ۱۳۱) : ناقص است و یک ورق افتادگی دارد : «آمدن شعر مر طبعهای موزون را عزیزی است و تعلم لغت کلید همهٔ علمها است قدری از وی نظم کردم تابی تکلف یاد گیرند».

ـ انجام : **ایضاً** (ص ۲۰۳) : ناقص است :

«ورد گل دان و هندبا گشنیز   ارج و طیب و عبق بود بویا
نعم وحش جهار پایه سبع   دده جبانه دشت دار سرا»

۹- چگونگی : این مجموعه شامل دو نسخه است : ۱- تحفة الاحرار مثنوی اخلاق و عرفانی و دینی و ادبی. تقسیمات آن بر اساس «مناجات» و «نعت» و «مقاله» است و جمعاً ۲۰ مقاله و یک مقدمه و یک خاتمه دارد و بروزن مخزن الاسرار نظامی «مفتعلن مفتعلن فاعلات فاعلن)، سروده شده است و جمعاً ۱۸۰۰ بیت دارد.

۲- نصاب الصبیان در موضوع لغت عربی و فارسی که به صورت منظوم برای نو آموزان و یاد گیرندگان لغت عرب سروده شده است. تقسیمات آن بر اساس اوزان و افاعیل عروضی است به مناسب الفاظ و لغات مفرد و مرکب فارسی و عربی. در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات و میان سطرها

یادداشتهای تاریخی و ادبی و لغوی و توضیحی و دعایی و اشعار اضافی و آمده است . یک یادداشت دربارهٔ «قطعه» دارد که جنبهٔ تحقیقی دارد و اینگونه آغاز می شود : «قطعه در لغت پرگاله را گویند . . .». نشان دو مهر در چلد جا آمده است و اینگونه خوانده شد : «منور شد جهان از نور احمد ۱۱۵۶» و «نصیر احمد ۱۱۵۵» . مالک کتاب اینگونه نوشته است : «این کتاب نور احمد بن شیخ محمد حسن بن ملا عبدالرحمن بن ملا عبدالحمید بن مخدوم اسحق» .

مجموعه

۸۹۰
۷۵۳

۱- ترجیع بند ، ۲ و ۳ و ٤ و ۵ و ٦ و ۷ و ۸ و ۹ ناشناخته

[ادب ، عرفان و اخلاق و دین ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۸/۵×۱۲×۱ سم . — درونی : ٤ و ۱۳ و ۲۱ س ۱۲/۵×٦/۵ سم . .

۲- اوراق : ۷٤ ورق . ۱٤۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره و نیلگون و خاکی رنگ هراتی و بخاری ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی از بیرون و درون ضربی و منقش، ترنج و نیم ترنج و لاجوردی .

٤- خط : نستعلیق خوش (مرقع) و ثلث و تحریر (متن و رسائل) ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، ۱٦ صفحه از کنارهٔ مرقع نقاشی زرین و گل و بوته و پرندگان زرافشان و جدولهای ٤ خطی و ۸ خطی ملون ، سه سر لوح در زمینهٔ لاجوردی و زرین به سبک هراتی ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : در این مجموعه یک مرقع و ۵ رساله به خط کاتبان مختلف کتابت شده است، اما فقط نام «کاتب» مرقع و رسالهٔ اول موجود است، «کتبه الحقیر عبدالله مشکین قلم الحسینی غفرالله ذنوبه» (ص ۱٦، نسخه)، وقاله و کتبه الفقیر الی الله الکریم الصمد عیسی بن عبدالرحیم بن عیسی بن محمد» (ص ۱۳۷ و ۱٤۳).

۶- مؤلف : اول، مؤلف یا (شاعر) ترجیع بند معلوم نشد. دوم ، ایضاً ، سوم، ایضاً ، چهارم ، ایضاً ، پنجم و ششم ، نام مؤلف ، **«میر سید علی همدانی»** نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد ، هفتم ، نام مؤلف : **«عبدالغفور لازی»** ، نام تألیف: **«شرح مولانا عبدالغفور بر اصول عشرهٔ حضرت شیخ نجم الدین کبری»** ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «اما بعد گوید فقیر قلیل البضاعة . . . عبدالغفور لاری که این کلمهٔ چند است در ترجمه و شرح رسالهٔ . . . نجم الدین الکبری» . هشتم نام مؤلف معلوم نشد ، «قصیدة التوحید و نعت و منقبت و مدح خواجه بهاء الحق، نهم، ناشناخته .

۷- آغاز : **رسالهٔ اول : ترجیع بند : (ص ۳) :** «هو ترجیع بند ، بسم الله الرحمن الرحیم ،

عشق سلطان بی نشان آمد — مالک الملک لا مکان آمد
باده پیما ز جام وحدت عشق — چند بیهوده باده پیمائی
غیر یک ذات در دو عالم کو — لیس فی الکاینات الاهو
از رخ عشق تا نقاب گشاد — رو ببازار کاینات افتاد»

۸- انجام : **ایضاً (ص ۱۵) :**

«تا به بینی جمال یک واجب — پردهٔ ممکن از میان بردار
چشم بگشای و پردهٔ آرای — ای گرفتار پردهٔ پندار
غیر ذات وجود او بینی — نیست در دیدهٔ اولو الابصار
غیر یک ذات در دو عالم کو — لیس فی الکاینات الاهو

کتبه الحقیر عبدالله مشکین قلم الحسینی غفرالله ذنوبه» .

ـ آغاز : **رسالهٔ دوم ، ناشناخته : (ص ۲۲) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ،

الحمدلله خلق الوجود من العدم
فبدت علی صفحات انوار اسرار القدم
شکر آن خدایی را که او هست آفریدست از عدم
پس کرد پیدا بر عدم انوار اسرار قدم
مازال فی آزاله متعززا بجماله
مستغنیا بکماله لا بالعبید و بالخدم

مأوای هر بیچاره او بیچارگان را چاره او
دلدار هر غمخواره او غفار هر صاحب ندم»

– انجام : ـــ ایضاً (ص ۳۱) : «نظم ،

گر بمحشر خطاب قهر کنند انبیا را چه جای معذرتست
پرده از روی لطف او بردار کاشقیار را امید مغفرتست

اگر امروز از مزرعهٔ دنیا توشه برداری ، فردا ببهشت باقی فرود آیی ،

کسی گوی دولت ز دنیا ببرد که با خود نصیبی بعقبی ببرد

تم الرسالة الاول بحمدالله و حسن توفیقه و صلی الله علی خیر خلقه و آله» .

– آغاز : رسالهٔ سوم ، ناشناخته (ص ۳۲) : «قال الله تعالی یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله ، ای کسانی که به وحدانیت حق جل و علا اقرار کردید پرهیز کاری کنید ایمان را اثبات کرد و بتقوی نمود» .

– انجام : ایضاً (ص ۳۹) : «نتیجهٔ بی فرمانی بین که چه مذموم است بس بر تو باد که تا توانی تن بخدمت و طاعت در دهی و سر بخط فرمان ارادت نهی بنور ذکر و عبادت درون مؤمنان روشن میگردد بس بوصیلت روشنایی بسا مکاشفات غیبی و مشاهدات روحانی دست دهد تم» .

– آغاز : رسالهٔ چهارم ، ناشناخته : (ص ٤٠) : «در خبرست که خواجهٔ عالم صلی الله علیه وسلم می فرماید که من اخلص لله اربعین صباحا ظهرت ینابیع الحکمة من قلب علی لسانه یعنی هر که جهل با مداد بر خیزد باخلاص حق تعالی چشمهٔ حکمت بر دل و زبان او روانه کند» .

– انجام : ایضاً (ص ٤٧) : «و افتادگان این بادیهٔ محبت این فریاد کنند که ایها العزیز مسنا و اهلنا الضر و جئنا ببضاعة مزجاة فاوف لنا الکیل و تصدق علینا ان الله یجزی المتصدقین تم المجلس الثالث بحمدالله و توفیقه و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله» .

– آغاز : رسالهٔ پنجم ، ناشناخته (ص ٤٨) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، نام خداوندیست تا او نخواهد پردهٔ گل نشکافاند باد گیسوی شمشاد نجنباند بی حکم او زرد غنچه بیجاده نشود و بی‌صنع او ابر برلاله نگرید ملک الست که بدست جمیلهٔ صبا قامت سرو بیراسته است زیر سر زلف شاخ جهرهٔ گل

آراسته است».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۸) : ناقص است و چنین پایان می یابد : «و خدا را بوعدهٔ آن استوار بدار که همت برزق ایمان ببرد و جوانمردا اگر مؤمنی طاعت پیشه دار که بهشت خرم بوستانیست از معصیت پرهیز کن که دوزخ سخت زندانیست دل و جان بحق تسلیم که کریم سبحانیست».

ـ آغاز : رسالهٔ ششم، رسالهٔ میر سید علی همدانی (ص ۶۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین حمد و سپاس پروردگاریرا که حقایق اثمار ارواح قدس را در حقایق اشجار اشباح انسی بکمال رسانیده و بمقتضای جود شکوفهٔ وجود انسانی را از شجرهٔ موجودات بشکفانید».

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۲۲-۱۲۳) : «پس آنکه او را این دولت میسر نشد درخت نبوت و ولایت در حق او مثمر نگشت ه فافهم ترشد یعنی فهم کن که نور ایمان و ثمرهٔ ولایت از مردن اختیاری پیدا شود و چون فهم کنی راست یافتی و السلام علی من اتبع الهدی».

ـ انجام : رسالهٔ هفتم، قصیدهٔ رجایی (ص ۱۲۵): «قصیده فی التوحید و النعت والمنقبة و مدح الخواجه بهاء الحق والدین قدس سره،

سحر کین نیر اعظم شد از برج شرف پیدا
گرفت از نور رویش ظلمت آباد جهان احیا»

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۲۸) :

«بحق آن شهی کورا بهاء الدین بود نامی
که کردم ابتدا این نظم موزون با جبین آسا
رجایی را چنان مست شراب شوق خود گردان
که بشناسد دگر خود را ز تا پا سر ز سر تا پا
در آن ساعت که گرمای قیامت را زمان باشد
بشیب سایهٔ نصر من الله بخش ما را جا
تم تمته».

ـ آغاز : رسالهٔ هشتم، ناشناخته (ص ۱۳۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم، عرفک یا کریم و بعد فقد سألنی بعض الاخوان عن معنی بعض فقد کتاب نزهة الارواح فکتبت فی بیانها ما عن لی بتوفیق الملک الفتاح منها قوله».

– انجام : ایضاً (ص ۱٤۳) : «قوله الف را از بسم الله دزدیدی و او را در عمرو زیادت مکن. این فقره از برای تمثیل فقرهٔ اولی آورده است و آن ظاهر است قاله و کتبه الفقیر الی عفو مولاه الکریم عیسی بن عبدالرحیم بصره الله بعیوب نفسه و جعل یومه وغده خیراً من امسه».

– آغاز : رسالهٔ نهم، ناشناخته (ص ۱٤٤) : «اوراق جا به جا شده است «بسم الله الرحمن الرحیم، لک الحمد بالاستحقاق یا کریم و علی نبیک تحفة الصلوة و تحیة التسلیم و علی آله و صحبه اهل الکرامة و التعظیم، و بعد فقط استفسر بعض الاصدقاء عن معنی الحدیث الذی اورده صاحب روضة الاحباب حیث قال روزی صدیق بنزد حضرت آمد و صدقه آورد».

– انجام : ایضاً (ص ۱۳۷) : اوراق جابجا شده است : «و المتوقع من الکاملین فی هذا الشأن ان یأتوا فی تغییره باحسن من هذا البیان والله المستعان و علیه التکلان قاله و کتبه الفقیر الی الله الکریم الصمد عیسی بن عبدالرحیم بن عیسی بن محمد و فقه الله لما یحبه ولما یرضاه الله و بلغه بلطفه سعادة الابد حامداً الله الولی وحده و مصلیا و مسلما علی من لا نبی بعده».

۹- چگونگی : در این مجموعه ۹ رسالهٔ بسیار ارزنده است به نظم و نثر و همه نادر و فقط رسالهٔ نهم به زبان عربی است. موضوع آنها در «عرفان و اخلاق و تصوف و ادب و دین» است. تقسیمات آن‌ها بر اساس موضوعاتی است که از طرف مؤلف یا کاتب برگزیده شده است. رسالهٔ اول یک ترجیع بند است که به صورت مرقع ترتیب یافته و خوشنویس «عبدالله مشکین قلم الحسینی» نام دارد، و ۲۵ بیت دارد. رسالهٔ ششم از میر سید علی همدانی عارف معروف قرن هفتم هجری است که شامل مباحث عرفانی و وحدت وجود است و گویا از «کتاب روضة الاحباب» گرفته شده است. رسالهٔ هفتم یک قصیدهٔ توحیدیه است که به مدح «خواجه بهاء الحق» پایان می یابد و سراینده «رجایی» نام دارد و شاید «خواجه بهاء الحق زکریا ملتانی» از عرفای قرن هفتم باشد که در ملتان مدفون است و ٦۹ بیت دارد. رسالهٔ هشتم و نهم را «عیسی بن عبدالرحیم بن عیسی بن محمد» نوشته و کتابت کرده است یعنی هر دو رساله به خط مؤلف

است. چاپ شدهٔ این رسائل در جایی دیده نشده است. در آغاز و انجام هر یک از آنها بعضی از یادداشتهای عرفانی آمده است. اوراق رسالهٔ هشتم و نهم به‌علت صحاف اندکی جا به جا شده است. فقط اندکی مطالعه آنرا خواهد شناسانید. از صفحهٔ ۱۳۲ به ۱۳۹ و از صفحهٔ ۱۴۶ به ۱۳۳ باید مراجعه شود. نشان چند مهر داشته که عمداً سیاه و محو شده است.

۲۹۰
۶۵۰

مجموعه

۱- تفسیر سورهٔ والضحی، ۲- دعای سامعه، ۳- شرح قصیدهٔ سریانی، ۴- شرح قصیدهٔ بهشتی با بانت سعاد، ۵- شرح چهل کاف

[دین و ادب، ادعیه، فارسی و عربی و پنجابی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۳×۱۵×۲/۵ سم. —درونی: ۱۳ س ۱۷/۵×۹ سم.

۲- اوراق : ۱۲۲ ورق. ۲۴۴ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی پوسیده و آشفته.

۴- خط : ثلث (متن عربی) و نستعلیق و شکسته (متن فارسی)، روشن، پخته، خوانا، عنوانها و نشانها و سرفصلها و خط های افقی رسم شده بر بالای کلمات شواهد شنگرف، و در بعضی جای ها خط های شنگرف و سیاه، قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده، تاریخ کتابت: «۱۲۶۹ هـ ق». در صفحهٔ ۲۱۶ (در پایان همهٔ دعاها و رسائل) چنین آمده است: «تمت تمام شد شرح قصیدهٔ بهشتی بروز دو شنبه بیست و هفتم شهر رمضان ۱۲۶۹ هجری».

۶- مؤلف : رسالهٔ اول: «**بهاؤ الدین**»، نام تألیف: «**تفسیر سورهٔ والضحی**»، تاریخ تألیف معلوم نشد: «اما بعد ... می گوید فقیر حقیر خاکپای عاشقان و سگ گرگین در عارفین و خادم غلام درویشان پلاس پوشان بیچاره بهاؤ الدین» (ص ۶). رسالهٔ دوم: «علی ابن ابی طالب (ع)»، نام تألیف: «**دعاء سامعه**»، تاریخ تألیف (سرودن) معلوم نشد: «دوعاء سامعه تصنیف

حضرت علی کرم الله وجهه» (ص ٤١) . رسالهٔ سوم از «**ضیاء الدین نخشبی**»، نام تألیف : «**شرح قصیدهٔ سریانی**» یا «شرح دعاء قصیدهٔ سریانی» ، تاریخ شرح (تألیف) ،معلوم نشد . رسالهٔ چهارم ، نام شاعر : «کعب زبیر» و نام شارح : «محمد رشید ابن سلطان حسین الفاروق الحنفی» ، نام رساله (تألیف) : «**بانت سعاد**» یا «قصیدهٔ بانت سعاد» یا «**قصیدهٔ بهشتیه**»، و نام شرح : «**شرح قصیدهٔ بهشتی**»، تاریخ شرح : «**۱۱۵۱ ه ق**» : «فیقول العبد الضعیف ، محمد رشید ابن سلطان حسین الفاروق الحنفی (ص ۱۱۱)... فرغت بحمد الله وعونه من انشاء هذا الشرح [قصیدهٔ بهشتی] یوم الجمعة الرابع من الشهر المحرم سنهٔ ۱۱۵۱» (ص ۲۱٦) . رسالهٔ پنجم ، نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف : «شرح دعای چهل کاف» : «شرح چهل کاف عربی بروز یک شنبه شهر شوال سنهٔ ۱۲٦۹ هجری» (ص ۲۳۵) .

۷- آغاز : اول ، تفسیر سورهٔ والضحی (ص ٦) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله خالق الماء والطین مالک السموات والارضین رازق الابرار والفاجرین معطی الاولیاء والفاسقین و الصلوة علی سید المرسلین و خاتم النبیین و علی آله اجمعین» .

۸- انجام : ایضاً ، (ص ۳۷) : «وجه سوم نعمت ظاهر نماز است و نعمت باطن قبول است وجه پنجم نعمت ظاهر گویای است و نعمت باطن خاموشی است تمت تمام شد تفسیر سورهٔ والضحی روز جمعه وقت پیشین سنهٔ ۱۲٦۹» .

ـ آغاز : دوم ، دعای سامعه ، (ص ٤۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم

اللهم یا سامع الدعاء — و یا فاطر السماء

و یا دایم البقاء — و یا واسع العطاء

ای شنوندهٔ دعاها یعنی قبول کننده وای پیدا کنندهٔ آسمان‌ها وای همیشه باقی وای فراز کنندهٔ بخشش‌ها» .

ـ انجام : ایضاً (ص ٤۸) :

«الی المطعم الشهی — الی المشرب الروی

یا عطائه الکریم

به بخشش جود که بزرگ است ، تمت تمام شد ، دعای سامعه ، تصنیف حضرت علی کرم الله وجهه» .

ـ آغاز : سوم ، شرح قصیدهٔ سریانی ، (۴۹) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه و احبائه اجمعین اما بعد چنین می گوید عبدالضعیف الراجی الی رحمة ربه القوی ضیاء الدین نخشبی» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۱۱) :

«نیست کس را به دست خود چیزی هر چه دارد همه خدا دارد

قطعه در خاتمهٔ کتاب گوید :

نخشبی خوش نوشتی این کلمات برد لطف سخنت آب حیات

سخن خوش گوار خوش گفتی در ناسفته را نکو سفتی

تمام شد شرح قصیدهٔ سریانی تصنیف ضیاء الدین نخشبی پاس خاطر والده اسمعیل ،

الهی بیامرز سه بنده را مصنف نویسنده خواننده را

بتاریخ ۱۶ رجب سنهٔ ۱۲۶۹» .

ـ آغاز : چهارم ، شرح قصیدهٔ بهشتیه یا بانت سعاد (ص ۱۱۱) : الحمد لله الذی شوق قلوب المشتاقین الی لقائه و ذوق السنتهم بحلاوة ذکره و ثنائه والصلوة والسلام علی حبیبه و رسوله محمد افضل رسله» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۱۵) : «الحمد لله رب العالمین که بداعیهٔ فرزندی عزیز الاعز محمد گل و بعضی اخوانی و علاوها فضل و کرم ایزدمنان و توجه موجه شیخی و مخدومی قطب العالمین مخدوم جهان و جهانیان حضرت میان مسعود جیو متع الله لنا ولسایر المستفیضین منه بدوام بقائه این بندهٔ خسته دل شکسته شارح این قصیدهٔ حمیده گردیده . . . تصنیف کردن این شرح در روز جمعه چهارم ماه محرم سنهٔ یکهزار و پنجاه و یک از هجرت پیغمبر بود ابیات جمله قصیدهٔ بهشتیه چهل و نوزده اند» .

ـ آغاز : شرح دعای چهل کاف (ص ۲۵۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، کفاک بس است ، ترا ای نفس گرفتار ربک پروردگر کم یکفیک واکفه چگونه

بسیار بس است ترا و حال آن که حادثه ترا نیز بس است» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۳۱) : «الا هو الحمد لله على البداية والصلوة على نبينا محمد فى النهاية و على آله و اصحابه غاية الغاية تمت شرح چهل کاف عربی بروز یکشنبه شهر شوال سنة ۱۲۶۹ هجری» .

۹ـ چگونگی : این مجموعه در موضوع دین «تفسیر و ادعیه و فرایض و مناجات و عرفان» است و شامل ۵ رسالهٔ ارزنده است به زبان فارسی و عربی و همهٔ آنها بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت است و لیکن دیگر فرقه‌های اسلام نیز بدان‌ها توجه دارند . رسالهٔ اول تفسیر سورهٔ والضحی (۹۷) قرآن شریف است به زبان فارسی و تقسیمات آن بر حسب آیات قرآن کریم است . رسالهٔ دوم اشعاری است خوش وزن و خوش آهنگ از نوع «مخمس» منسوب به حضرت علی (ع) که صورت «مناجات» دارد و با فارسی روان زیر نویسی شده است . رسالهٔ سوم «شرح قصیدهٔ سریانی» نام دارد و آن را ضیاء الدین نخشبی (متوفی ۷۵۱ هـ ق) شرح کرده است . مطلع قصیده این است :

انا الموجود فاطلبنی تجدنی   وان تطلب سوایی لم تجدنی

ترجمهٔ فارسی این قصیده شیرین و شیوا و جاذب است و نوعی نثر عرفانی است و آمیخته با قطعات زیبا و ابیات برگزیدهٔ صوفیانه است و چون مترجم خود عارف بیدل بوده در ترجمه اش روحانیت و معنویت ویژه دارد :

به جز من کس نگهبانی نیابی   به جز من هیچ رحمانی نیابی

رهانم من ترا از جملهٔ آفات   به جز من هیچ درمانی نیابی

رسالهٔ چهارم «شرح قصیدهٔ بانت سعاد» یا «شرح قصیدهٔ بهشتیه» است که سرایندهٔ اصلی آن «کعب زبیر» بوده و آنرا در مدح حضرت محمد (ص) سروده به مطلع :

بانت سعاد فقلبی الیوم متبول   متیم اثرها لم یفک مکبول

مترجم که «محمد رشید بن سلطان حسین الفاروق» نام دارد به دستور مخدوم و پیر خود «اخون محمد مسعود جیو» و برای پسرش «محمد گل» این رساله را به نثر فارسی روان ترجمه کرده و الحق بسیار خوب ترجمه کرده

و علاوه بر ترجمهٔ روان فارسی، هر بیت شعر عربی را به سه بیت شعر پنجابی در آورده است. رسالهٔ پنجم «شرح دعای چهل کاف» است که به نثر فارسی روان ترجمه شده است. کاتب این مجموعه یک شخص بوده و لیکن نام او نیامده است. در آغاز و انجام و اواسط و کناره‌های صفحات این مجموعه یادداشتهای دینی و دعائی و توضیحات لغوی و اشعار اضافی آمده است. بعلاوهٔ اینها از صفحهٔ ۲ تا ۵ مطالبی از یک کتاب انشای فارسی به نام «مرغوب القلوب» تألیف «میر ابو الحسن ولد شیخ میر حسن» آمده است. از صفحهٔ ۳۸ تا ۴۰ مطالبی در فضیلت نماز به نثر فارسی و یک قطعهٔ عربی بدین مطلع آمده است:

یا حبیب الاله خذ بیدی   مالعجزی سواک مستندی

از صفحهٔ ۲۳۳ تا ۲۳۹ مطالبی به عربی آمده است تحت عنوان «رساله در بحث منع قدمهای بخیلان» که از «فتاوی عقاید المهتدی فی مسائل الهدی» نقل شده است. در صفحهٔ ۲۴۰ ابیاتی دربارهٔ سنوات عمر پیامبران کتابت شده و در صفحهٔ ۲۴۲ و ۲۴۴ یک مثنوی کوتاه به زبان پشتو دربارهٔ تعظیم مهمان و پدر و مادر کتابت شده است.

۹۱۰ و ۵۲۰
―――――
۶۳۲

مجموعه

۱- خلاصة الحبوة، ۲- عجایب الطبقات، ۳- احکام نوروز نامهٔ خواجه عبدالحکیم ترمذی، ۴- فال نامهٔ شیخ طوسی

[مراجع و ستاره شناسی، فارسی، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی: ۲۷/۵×۱۶×۴ سم. - درونی: ۱۵ س ۱۸×۸/۵ سم.

۲- اوراق : ۳۰۶ ورق. ۶۱۲ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم و نازک سفید رنگ براق هراتی، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی ملون با عطف پارچه‌یی سیاه رنگ.

۴- خط : نستعلیق خوش و شکسته، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط اردو و فارسی، جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف و لاجوردی و زرین و

جدول یک خطی کنارهٔ صفحه شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : «میرعبد سید بن ملا میر عزیزان مرغینانی»، تاریخ کتابت : «۱۲۴۴ هـ ق» درصفحهٔ ۹۶۶ چنین آمده است: «تمت هذه النسخة المعتبرة العجیبة الغریبة المسماة بعجایب الطبقات با مرعالی ... رحمانقلی توقابهٔ قلماق بن شنقار بهادر ... ید عبدالضعیف النحیف الراجی ... میر عبد سید بن ملا میر عزیزان مرغینانی ... فی تاریخ سنهٔ ۱۲۴۴ فی شهر رمضان المبارک».

۶- مؤلف : «محمد طاهر ابن ابی القاسم»، نام تألیف : «عجایب الطبقات»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ۴۶ و ۴۸ اینگونه آمده است : «راقم این مراقم محمد طاهر ابن ابی القاسم میگوید که ... این رساله را مطبق به هفت طبقه گردانید و او را عجایب الطبقات نامید ... (به فرمان) ... سید نذر محمد بهادر خان. رساله‌یی دیگر در آغاز این نسخه به نام «خلاصة الحیاة»، تألیف «احمد بن نصر الله النوی» که به فرمان «ابوالفتح عبدالرزاق فتح الله» نوشته شده است. دیگر رساله‌یی به نام «احکام نوروز نامهٔ خواجه عبدالحکیم ترمذی» در آخر نسخه آمده است (رک : ۹- چگونگی).

۷- آغاز : خلاصة الحیاة (ص ۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم، فتح کلام خیر انجام به نام حکیمی سزد که جمیع ذات وجود بحمد او ناطق وان من شیء الا ویسبح بحمده و ختم مسرت التزام بکلام علیمی لایق که جمیع مبدعات سلسلهٔ جود نسبت به علم او در دعوی جهل خود صادق».

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۵) : «و هر قل قیصر که حضرت رسالت پناهی صلوات الله علیه و آله را که دریافته و دعوت اسلام در رسیده چنانچه در کتب سیر بتفصیل مسطور است والله تعالی اعلم بحقایق الامور».

– آغاز : عجایب الطبقات، (ص ۴۴) : «بسم الله الرحمن الرحیم، غایت سعادت ابدی و نهایت کرامت سرمدی حمد کریمی است که منظر هفت آشام اجرام را به کمال صمدیت مطبق بر افراشت و این ایوان صوامع انس و شادروان مجامع قدس را در فضای هوای قدرت معلق داشت».

– انجام : ایضاً (ص ۹۵۵) : «این فقیر آن را بطریق نقل تقریر فرموده نه چنان

است که بمحض ایجاد و اختراع خود وضع و ترتیب داده باشد والعهدة علیهم والله اعلم بحقیقة الحال تمت هذه النسخة المعتبرة العجیبة الغریبة المسماة بعجایب الطبقات بامر عالی و ذات متعالی درجات خجسته صفات معدن الحسنات عمدة الامراء زبدة الکبراء امارت پناه نجابت دستگاه حکومت و عدالت جایگاه حشمت و شوکت انتباه رفیع القدر عزیز الوجود کرامی المرتبة رحمانقلی توقابهٔ قلماق ابن شنقار بهادر سلمه الله تعالی من کل بلیات الدارین و اوصله الله الی جمیع مقاصده الکونین و زاد عمره و اقباله و دولته و درجته یوما فیوما ساعة فساعة آمین . . . قدتم هذه بعون الملک العلام والله اعلم بالصواب و الیه المرجع والمآب» .

ـ آغاز : **احکام نوروز نامهٔ خواجه عبدالکریم ترمذی رحمه الله (ص ۵۶۰) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ، اگر نوروز عالم روز یک شنبه بود ، آن روز پادشاه آفتاب است پس آن سال بغایت پر نعمت بود و اما مخالف و ناراستی درمیانهٔ خلایق پیدا شود» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۵۷۳) :** «و تحویل کردن مردم از جای بجای و تشویش رعیت و خونریزی بود اخیر سال غله ارزان شود هر فرزندیکه در اول سال زاید مگردان و خود رای از همه مردم داند و اگر درمیانه سال زاید نیکو روی شود و اگر در اخیر سال زاید درازعمر شود انشاء الله تعالی والله اعلم بالصواب تم» .

۹- **چگونگی :** این نسخه مجموعه‌یی بسیار گران بها و عزیز الوجود است در موضوع حوادث و رویدادهای جهان و مردمان و عجایب عالم و غرایب موجودات به زبان فارسی . در حقیقت شامل یک نسخهٔ اصلی است به نام «عجایب الطبقات» در ۵۱۵ صفحه و ۹۷ صفحه (از ۶۱۲ حاوی رسائلی دیگر است در موضوع فال و ادعیه و پیشگویی و شانه بینی و مسائل دینی . همهٔ این رسائل و اصل نسخه به زبان فارسی است و ترتیب آنها در این مجموعه بر حسب احتیاجات «کاتب» و یا «مالک» آن بوده است . در صفحهٔ ۲ یادداشتی تاریخی آمده که سفری در سال ۱۲٤٤ از جناب خلیفه محمود سلطان ارسلطان حاجی تولقطار ولد مصطفی قلی برای زیارت

حضرت نقشبند و حضرت خواجهٔ جهان به شام شده است . از صفحهٔ ۳ تا ۷ «دعای قضای دین» و «بیان خلق عالم» و دعای دیگر به زبان فارسی و عربی آمده ، از صفحهٔ ۸ تا ۲۵ رسالهٔ «خلاصة الحیاة» آمده . این رساله به زبان فارسی و در موضوع خلق عالم و حکمت و فلسفهٔ آفرینش و اخلاق است . تقسیمات آن بر اساس «فاتحه» و «مقصود» و «فتح» و «خاتمه» و است و جمعاً یک «فاتحه» و دو مقصود و پنج فتح و یک خاتمه دارد و به نام ابو الفتح عبدالرزاق فتح الله تألیف گشته و بدین جهت تقسیمات آن به «فاتحه» و «فتح» است . در کنارهٔ متن خلاصة الحیوة رساله‌یی به زبان فارسی در ایجاد عالم و احوال پیغمبران و خلفا و تابعان کتابت شده و تقسیمات آن بر «قرن» است ، مثلاً «قرن دویم دوازده لک و نود و شش هزار سال بود» . از صفحه ۲۵ تا ۳۰ از کتاب تحفة الغرایب مطالبی جالب دربارهٔ چند آیهٔ قرآن و مناجات حضرت موسی (ع) و تفسیر فضیلت «الف کتابت شده است و این رسالهٔ اخیر در کنارهٔ متن نسخه آمده و بر اساس «باب» تقسیم شده است و ظاهراً «۲۵ باب» دارد . از صفحهٔ ۳۱ تا ۳۸ فهرست مطالب عجایب الطبقات آمده است و آنرا بر «هفت طبقه» منقسم کرده است . طبقهٔ اولی در ذکر آفرینش دنیا و عجایب طبقات آسمان و زمین. طبقهٔ ثانیه در ذکر شمایل و فضایل انبیا ، طبقهٔ ثالثه در ذکر کیفیت ارض و سما بمشرب حکما ، در این طبقه از بلاد خراسان و قهستان و سیستان و نهر هیرمند و بلاد طبرستان و بلاد عراق عجم و فارس و کرمان و خوزستان و عراق عرب و همهٔ بلاد عالم آمده است . طبقهٔ رابعه در بیان بعضی از امور عجیبه . طبقهٔ خامسه در بیان بعضی از علوم غریبه مانند اعمال سیمیا و ناموس اکبر ، ناموس اصغر ، علم تسخیر ، طبقهٔ سادسه در بیان بعضی از مسایل غریبهٔ شرعیه ، طبقهٔ سابعه در ذکر علامات قیامت . از صفحهٔ ۴۰-۴۳ فال نامهٔ شیخ ابوالحسن طوسی و جدول ایام هفته و بعضی ادعیه و طلسمات آمده است . از صفحهٔ ۴۴ تا ۵۵۹ متن عجایب الطبقات آمده است .

از صفحهٔ ۵۶۰ تا ۵۷۳ احکام نوروز نامهٔ خواجه عبدالحکیم ترمذی آمده

است . از صفحهٔ ۵۷۴ تا ۶۱۱ مطالب ستاره شناسی ، هیئت ، جدولهای سیارات ، طلسمات ، معمیات منظوم فارسی و ترکی ، احکام دانستن شانهٔ گوسفند ، در بیان دانستن ضمیر ، تعبیر نامهٔ حضرت یوسف و دهها مطالب شگفت آور دیگر کتابت شده .

این نسخه در نوع خود بی نظیر است و شاید تاکنون چاپ نشده باشد . فارسی آن روان و محکم و منسجم است . مؤلف یاد آور گشته که کلیهٔ مطالب خود را از کتب مختلف قدیم نقل کرده است ، مانند : مسالک الممالک الموجودات و جامع العجایب المخلوقات و نزهت القلوب و روضة الصفا و عجایب البلدان و غرایب الدنیا و تحفة الغرایب و مجمع العجایب.

در آغاز و انجام و گوشه و کنار صفحات این نسخه یادداشتهای تاریخی و جغرافیایی و دعایی و خواص بعضی چیزهای عجیب و غریب آمده است .

نشان یک مهر در صفحهٔ ۶۱۱ دارد : «خیر الله ابن محمد بیک شریف» .

۲۹۰
۹۷۴

مجموعه

۱- خلاصة سیر سید البشر ، ۲- رساله در بیان چهارده خانواده ، ۳- دستور السعادة فی معرفة النبوة و الرسالة و الولایة ، ۴- ناشناخته

[دین ، عربی و فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳×۱۴×۱ سم . — درونی : ۷ س (متن خلاصة سیر سید البشر) ۸×۱۸ سم . ۲۳ س (متن دیگر رسائل) ۱۹×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۴۸ ورق . ۹۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد پارچه‌یی و کاغذی پوسیده با عطف چرمی کرم خورده .

۴- خط : تحریر ، خوانا ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : «محمد حکیم بن عبدالواحد» ، تاریخ کتابت : «۱۰۸۴ ه ق» : تم خلاصة سیر سید البشر وقت الضحا یوم الاربعاء الحادی و العشرین من شوال المنسلک فی سلک اربع و ثمانین والف من الهجرة النبویة علیه الصلوة

و التحیة کاتب الحروف محمد حکیم بن عبدالواحد من البقعة المبارکة اکبر آباد عرف آکره سنة ۱۰۸۴» (ص ۷۷) . کاتب رسائل دیگر «عبدالنبی العثمانی الشطاری» . تاریخ کتابت : «۱۰۳۹ھ ق» (رک : ۶ــ مؤلف) .

۶- مؤلف : نام مؤلف رسالهٔ اول : «**ابی جعفر احمد بن عبدالله بن محمد بن ابی بکر الطبری**» ، نام تألیف : «**خلاصة سیر سید البشر**»، تاریخ تألیف معلوم نشد: «قرأت علی شیخنا محب الدین ابی جعفر احمد بن عبدالله محمد بن ابی بکر الطبری المکی الشافعی قدس الله روحه و نور ضریحه فی مستهل شور المحرم سنة تسع و ثمانین و ستمایة بالمسجد الحرام . . . هذا مختصر فیه . . . جمعه علقة عجلان و عقیلة اصل و افنان من اثنی عشر مؤلفا ما بین کبیر و صغیر انتخبته و اختصرته و سمیته بخلاصة سیر سید البشر و یشتمل علی اربعة و عشرین فصلا» . نام مؤلف رسالهٔ دوم و سوم «عماد الدین محمد عارف عبدالنبی عثمانی شطاری» : نام تألیف : «**رساله در بیان چهارده خالواده**» ، تاریخ تألیف : «۱۰۳۹ھ ق» : «تم هذه الرسالة فی ساعة او ساعتین بید . . . عبدالنبی العثمانی الشطاری . . . فی سنة تسع و ثلثین بعد الالف الهجریة نام رسالهٔ سوم : «**دستور السعادة فی معرفة النبوة و الرسالة و الولایة**» ، تاریخ تألیف : «۱۰۳۹ھ ق» ، نام مؤلف رسالهٔ سوم «**شیخ احمد الفاروق السرهندی**» ، نام تألیف و تاریخ آن معلوم نشد چون از آغاز ناقص است (۸ــ انجام) .

۷- آغاز : **رسالهٔ اول ، خلاصة سیر سید البشر (ص ۲) :** «بسم الله الرحمن الرحیم قرائت علی شیخنا الامام الاوحد القدوة العلامة فخر المحدثین شیخ الحرمین الشریفین محب الدین ابی جعفر احمد بن عبدالله بن محمد بن ابی بکر الطبری الملکی الشافعی قدس الله روحه و نور ضریحه فی مستهل شهر المحرم سنه تسع و ثمانین و ستمائة بالمسجد الحرام» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۷۷) :** «و کان ذلک فی بیت عایشه ثم دفن معه ابوبکر و عمر رضی الله عنهما و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله و صحبه وسلم و شرف و کرم و مجد و عظم و بارک و تعطف و تحسین و ترحم و اعاد علینا من برکته

و جعلنا من امته و انالنا شفاعته و حشرنا فی زمرته برحمتک یا ارحم الراحمین و رضی الله عن اصحابه اجمعین و التابعین طعم باحسان الی یوم الدین».

ـ آغاز : **دوم، رساله در چهارده خانواده (ص ۸۰)** : «بسم الله الرحمن الرحیم رساله در چهارده خانواده لله الحمد و المنة و علی نبیه الصلوة و التحیة و علی آله و اصحابه اجمعین و بعد میگوید بندهٔ مشتاق لقاء باری عماد الدین محمد عارف عرف عبدالنبی عثمانی شطاری . . . این رساله ایست در بیان چهارده خانوادهٔ مشهور که بحضرت امیر المؤمنین اسد الله الغالب علی بن ابی طالب . . . میرسند».

ـ انجام : (ص ۸۵) : «بوساطة حسن بصری قدس الله سرهم الحمدلله علی هذه النعمة العظمی و الفضلة الکبری و الصلوة و السلام علی سید الانام محمد و آله الکرام و اصحابه العظام و قدتم هذه الرسالة فی ساعة او ساعتین بید صاحبه (حاجبه) الفقیر المحتاج الی رحمة الله الباری عبدالنبی العثمانی الشطاری افاض الله تعالی انوار الاولیاء و الاصفیاء و اوصل الله برکات الاحیاء والاتقیا فی سنة تسع و ثلثین بعد الالف الهجریة علی صاحبها الف سلام و تحیة و آله و اصحابه اجمعین».

ـ آغاز : **سوم ـ دستور السعادة فی معرفة النبوة و الرسالة و الولایة (ص ۸۶)** : «بسم الله الرحمن الرحیم و منک الافاضة یا کریم حمد سزای مالک الملکی است که ملک غیب و شهاده را بانوار آفتاب و ماهتاب ولایة و نبوة منور ساخت».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۸۷)** : «و اینجا عشق وعاشق و معشوق از یکدیگر ممتاز شدند و هر یکی لوازم و مراسم خود را بر صفحهٔ وجود و شهود ظاهر و آشکارا کردند :

چون نظر بر جمال خویش انداخت کرد بر حسن خویش عشق آغاز
زان سبب عشق و عاشق و معشوق گشت هر یک ز غیر خود ممتاز

و عشق در صورة عاشقی و کسوة معشوق خود را بر خود نمود».

ـ آغاز : **چهارم، ناشناخته (ص ۸۹)** : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «اشارت و عدم عقد است پس عدم اشارت سنت علماء ما تقدم شد و وجه

ترک نفی تهمت انگشت حسن ظن ما باین اکابر دین آنست که تازمانیک دلیل حرمت یا کراهت درین باب بر ایشان ظاهر نشده است حکم بحرمت یا کراهیت نکرده‌اند» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۹۳) : «و هذا الشیخ قدضعف حدیث القلتین بالاضطراب الحاصل من کثرة اختلاف الرواة تمت هذه الرسالة من انفاس الشریفة مرشد السالکین شیخ احمد الفاروق السرهندی قدس الله سره العزیز» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «احوال و اعمال و سیرت حضرت محمد (ص) و عرفان و تصوف» است شامل چهار رساله است. رسالهٔ اول به نام خلاصة سیر سید البشر به زبان عربی و در موضوع سیرت و نسب و میلاد و غزوات حج و عمره و اسماء و صفات مکارم اخلاق و معجزات و ازواج و پسران و دختران و عموها و عمه‌ها و خادمان و سپاهیان و نعمت‌ها و سلاح‌ها و اثاث و لباس و وفات حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم در «۲٤ فصل». فصل اول در نسب آن حضرت و فصل ۲٤ در ذکر وفات آن حضرت (ص) . نسخه‌یی است ارزنده که از ابی جعفر احمد بن عبدالله بن محمد بن ابی بکر الطبری نقل شده است و از میان تألیفات دوازده مؤلف گرد آورده شده است .

رسالهٔ دوم به زبان فارسی و در موضوع احوال و آثار چهارده خانواده به نامهای طیفوریان ، هبیریان ، چشتیان ، جنیبان ، کاذرونیان ، سقطیان ، جنیدیان، ادهمیان، فردوسیان، طوسیان، سهروردیان، کرخیان ، اویسیان، راهدیان تألیف عماد الدین محمد عارف عبدالنبی عثمانی شطاری. این نسخه به خط مؤلف است. رسالهٔ سوم به زبان فارسی و در موضوع سعادت و نبوت و رسالت و ولایت است ، تألیف و کتابت مؤلف رسالهٔ دوم . این رسالهٔ کوچک هم ارزنده است . نثر فارسی هر دو رساله شیرین و جالب و آمیخته با اشعار دلاویز فارسی است . رسالهٔ چهارم به زبان فارسی و در موضوع مسائل فقه و شناخت اصابع (انگشتان) در موارد مختلف نماز است . از بیانات شیخ احمد فاروق سرهندی است که شاید همان امام ربانی مجدد الف ثانی (رح) باشد . در آغاز و انجام و اواسط نسخه یادداشتهایی

طبی و اسامی داروها و اشعار فارسی آمده است از جمله این یادداشت «بتاریخ بیست و چهارم رمضان المبارک روز پنجشنبه وقت ضحوة الکبری در سنهٔ هزار و نود و چار تحریر یافت مسودهٔ محمد حکیم عبدالواحد». لفظ «یا کبیکج» دارد. «در ملک نور محمد ولد ملک گل محمد قیمت سه پاؤ (پاؤ یک ربع افغانی) خریده شد (۱۲ آنه) تحریر فی التاریخ بیست و یکم شهر رمضان سنهٔ ۱۱۷۹» . و یک قصیده به زبان پشتو به خط نستعلیق به این مطلع :

هر آغاز می نبامـه دده دذات دی چه پکن نی نیذا وارهٔ موجودات دی»

۸۹۰
۶۶۶

مجموعه

۱- دیوان املا، ۲- دیوان غیاثی

[ادب، فارسی، منظوم «غزلیات و مثنوی»]

۱- اندازه : –بیرونی : ۲۰/۵×۱۴×۱/۵ سم. –بیرونی : ۱۳ (بیت) ۱۵×۸ سم.

۲- اوراق : ۸۴ ورق. ۱۶۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم لاجوردی و سفید رنگ فرنگی، اندکی ساییده شده، جلد مقوایی سیاه رنگ و سرخ، با عطف پارچه‌یی سفید رنگ.

۴- خط : نستعلیق و شکسته، خوانا، روشن، پخته، قرن ۱۲ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : در این نسخه به دو نام یا تخلص بر می خوریم : «املا» و «غیاثی»،

«املا بکوش و کنج قناعت بدست آر بهرطمع بخاق رخ خود چوزر مکن

شکر لله که غیاثی بدر پیر مغان حلقهٔ بندگی از روز ازل داشت بگوش»

(رک : فهرست نسخه های خطی بریتیش میوزیم، ج ۲، ص ۷۱۴، فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱، ص ۴۱۲–۴۱۴).

۷- آغاز : دیوان املا، (ص ۲) :

«به بحر عشق خواص مکن منشین بساحلها
ز درس عشق شاید حل شود این جمله مشکلها

شدم عـاشق بـامید کـه آن . . . .

ندانستم که رو آرد بمن هر لحظه مشکلها

۸- انجام : ایضاً (ص ۹۶) ناقص است :

«برهم نمی رسد مژه ات همچو آیینه ای دیده راست‌گو یکی حیران کیستی؟

اندیشه‌یی ز رزق مکن همچو ناکسان فارغ نشین وظیفه خور خوان کیستی؟

- آغاز : دیوان غیاثی ، ناقص است (ص ۹۷) :

«ای شمع ولا فردم ای برق جهان سوزم

در دوزخ هجرانت زین پیش مرامگذار

گفتم که نهان دارم درد تو دلی بنمود

این رنگ خزان اشک این جذب جنون اظهار

تا حسن تو را دیده در عشق تو گردیده

دیوانه غیاث الدین در کوچه و در بازار»

- انجام : ایضاً (ص ۱۶۷) :

«حد کس کو که کند مدحت بیضای رخش

می نیاید بصفت راست تجلای رخش

مرهم درد غیاثی است سدیحش (؟)

خرم آن روز که حافظ به تولای درخش

سر خوش از باده یا دولت و کاشانه روم

این کتابت پیر دستگیر دوازدهم شهر جمادی الثانی در بلدهٔ شبرغان تحریر یافت» .

۹- چگونگی : این نسخه شامل دو دیوان است از دو شاعر به نام «املا» و «غیاثی» که هیچ کدام را دقیقاً نشناختم . در فهرست نسخه‌های خطی فارسی بریتیش میوزیم «دیوان املا» آمده و املا را یکی از عرفا و بزرگان متصوفه در افغانستان به شمار آورده است . «دیوان غیاثی» یا «دیوان غیاث الدین» نایاب نیست و لیکن نام «غیاثی» یا «غیاث الدین» را در جایی دیگر نیافتم (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۴۱۲– ۴۱٤) . این نسخه شامل غزلیات ، مخمسات ، قصاید ، و مثنوی‌های

کوتاه است. چند مثنوی کوتاه و قصیده در مدح «حاجی شاه غلام محمد معصوم» دارد که گویا یکی از عارفان بزرگ بوده است. روی هم رفته این نسخه از لحاظ نظم و ترتیب اشعار درهم و برهم و آشفته است و از اواسط آن اوراق افتاده است و در آخر به «پیر دستگیر» اشارت رفته که ظاهراً همان غیاث الدین است. دیوان املا بر حسب حروف روی اشعار، الفبایی شده، اما در اواسط نسخه ترتیب برهم زده شده است و در حدود ۱۳۸۰ بیت دارد. دیوان غیاثی هم ترتیب الفبایی ندارد و در حدود ۸۰۰ بیت دارد.

۸۹۰
———
۸۵۰

مجموعه

۱- دیوان بیدل، ۲- دیوان بهلول، ۳- دیوان احمدی

[ادب، فارسی، منظوم، «غزلیات»]

۱- اندازه : -بیرونی: ۱۴×۱۶×۲/۷ سم. -درونی: ۱۴س (بیت) ۱۶/۵×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۱۰۱ ورق. ۲۰۱ صفحه.

۳- کاغذ : نازک براق خاکی رنگ بخاری، جلد مقوایی آبی رنگ با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی خاکی رنگ.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط فارسی، کلمات شواهد و نشان‌ها شنگرف، ۳ سر لوح زرین و لاجوردی در آغاز هر دیوان، و صفحات اول و دوم هر دیوان گل و بوته نگاری و نقاشی دندان موشی زرین، جدولهای کنارهٔ متن ۷ خطی لاجوردی و سبز و سرخ و سیاه و زرد و جدولهای ما بین ابیات و کناره‌های مصاریع دو خطی سیاه و جدولهای یک خطی کنارهٔ متن شنگرف، قرن ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر): «**بیدل**» و «**بهلول**» و «**احمد**» یا «**احمدی**»، نام تألیف: «**دیوان بیدل**» و «**دیوان بهلول**» و «**دیوان احمدی**»، تاریخ تألیف «در مدت عمر شاعر». اساس سه گانهٔ بالا به ترتیب اول و دوم و سوم در پایان

غزلیات آمده است :

۱- حاصل نشود صندل درد سر هستی
بیدل بهره عشق اگر جبهه بسائی (ص ۹۲ نسخه)

۲- صبر کن در بلای حق بهلول
که صبوری مقام وصل بقاست (ص ۱۵۶ نسخه)

۳- باز مرغ جان احمد شد دلیر
گرچه در هر جانبی پرواز شد (ص ۲۹۱ نسخه)

٤- تا صورت احمدی عیان شد
پیداست جمال کبریائی (ص ۳۲٦ نسخه)

۷- آغاز : اول ، دیوان بیدل (ص ۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
دو تا گشتیم در اندیشهٔ یک سجدهٔ ساق
براه دوست خاتم کرد ما را بی نگینیها
نفس آشفته میدارد چو گل جمعیت ما را
پریشان مینویسد کلک موج احوال دریا را»

۸- انجام : ایضاً (ص ۹٤) :
«اگر فقر از تو مینالد وگر جاه از تو میبالد
نهٔ آتش چرا بیهوده بر هر خشک و تر پیچی
بسی پیچید بیدل نالهات بر دامن شبها
کنون وقتست اگر این رشته در پای سحر پیچی
تمام شد بالخیر» .

ـ آغاز : دوم ، دیوان بهلول (ص ۹۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
شبنمی از بحر عشق دوست گل شد خاک ما
مخزن اسرار شد خاک گل نمناک ما
چون تجلی کرده در دل عکس انوار رخت
خلوت دلدار شد آخر دل غمناک ما»

ـ انجام : ایضاً (ص ۲٦۳) :
«ندا از حق بجان عارف آمد که غیر از ما کسی دیگر نه بینی

صفا دل کن ز چرک شرک بهلول که تا در دل جمال دوست بینی
تمام شد بالخیر».

ـ آغاز : **سوم دیوان احمد یا احمدی (ص ۲۶۵) :** «بسم الله الرحمن الرحیم،
ای جمالت تابشی در انس و جن انداخته پرتو روی تو نوری در جهان انداخته
فطرتت نفسی و نقش این و آن آمیخته بر بساط لا مکان نقش مکان انداخته».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۵۰۱) :**
«کنون احمد زبان درکش ز گفتار مکن هر لحظهٔ بس کشف اسرار
نشاید فاش کردن راز پنهان که رخصت نیست ما را بیشتر زان».
تمام شد بالخیر».

۹- **چگونگی :** در این نسخه سه دیوان به خط یک کاتب کتابت شده است اول برگزیده‌یی از اشعار مفردات و غزلیات و مقطعات است که ظاهراً ابوالمعانی میرزا عبدالقادر بیدل متوفی ۱۰۲۲ هـ ق است که به ترتیب حروف الفبایی ردیف و قافیه تنظیم شده است و در حدود ۱۲۰۰ بیت دارد. دوم دیوان بهلول است که شامل غزلیات می شود و در حدود ۲۱۰۰ بیت دارد و ترتیب حروف الفبایی ردیف و قافیه دارد. سوم دیوان احمد یا احمدی که شامل غزلیات و یک مثنوی کوتاه است و ترتیب حروف الفبایی ردیف و قافیه ندارد و در حدود ۳۰۰۰ بیت دارد. این نسخه از لحاظ خط و کتابت خوب است و سهو القلم کاتب ندارد.

۸۹۰
۶۶۹

مجموعه

۱- دیوان ظهیر فاریابی، ۲- دیوان غنی کشمیری

[ادب، فارسی، منظوم «قصیده و غزل»]

۱- **اندازه :** ـ بیرونی ۱۹×۱۲×۲/۵ سم. ـ درونی : ۱۲ و ۱۳ س ۱۵×۷ سم.

۲- **اوراق :** ۱۷۸ ورق. ۳۵۶ صفحه.

۳- **کاغذ :** ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی زرد رنگ با عطف و گوشهٔ سرخگون.

۴- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، رسم الخط فارسی ، سخت خوانا ، روشن ، پخته
یک سر لوح زرین و لاجوردی در آغاز ، جدولهای ۵ خطی کنارهٔ صفحات
لاجوردی و سیاه و زرافشان ، جدولهای یک خطی فواصل مصاریع و
عناوین زرین ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : اول «ظهیر الدین ابو الفضل طاهربن محمد فاریابی متوفی
۵۹۸ ه ق» ، نام تألیف : **دیوان ظهیر فاریابی** ، تاریخ تألیف : در مدت
عمر شاعر» . نام یا تخلص شاعر در بعضی از مقاطع اشعار آمده است :

ظهیر مثل ترا خاصه در چنین حضرت
زبان مدح نباشد بسنده کن به دعا (ص ۲۰۹) .

(رک : گنج سخن، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ج ۲، از نظامی تا جامی،
ص ۵۱—۶۲) .

دوم «ملا محمد طاهر غنی کشمیری متوفی ۱۰۷۷ ه ق» ، نام تألیف :
«**دیوان غنی کشمیری**» تاریخ تألیف (سرودن) : «مدت زمان عمر شاعر» .
نام غنی در مقاطع غزلها آمده است :

در علم فقر هر که شد استاد چون غنی برداشت نسخه از ورق بوریای ما

———

بغیر از تکیه ام گرسیم و زر دزدید پهلو را
غنی از پهلوی من هر تهی دستی توانگرشد .

(رک : ایضاً ، ج ۳ ، ص ۱۰۸—۱۱۰) .

۷- آغاز : **دیوان ظهیر فاریابی (ص ۲)** : «بسم الله الرحمن الرحیم ،
چو زهره وقت صبوح ازافق بسازد چنگ زمانه نیز کند نالهٔ مرا آهنگ
جفای چرخ بگیرد مرا به سختی نای وفاء یار بیاویزدم به دامن چنگ
برو زمانهٔ تا ساز از سرم بیرون هوای نالهٔ نای و نشاط نغمهٔ چنگ
چنان بدرد دل از سینه برکشم آهی که هفت آینهٔ چرخ از آن برآرد زنگ»

۸- انجام : **ایضاً (ص ۲۴۲)** :
«آنجا که وای تو بسر مشکلی رسد حاجت بتوفتد به بیان و مبرهنش

در نو بهار تربیتت یافت رنگ و بوی / هرگه که مرغزار سپهر است گشتنش
مرغی کز آشیانهٔ اقبال تو پرد / از اختران ثابته باشند ارزنش
آتش فروغ عزم تو دارد از این قتیل / در بر گرفته اند چو جان سنگ و آهنش»

ـ آغاز : دیوان غنی کشمیری (ص ۲۵۱) : ناقص است و چنین آغاز می گردد :
«تا رقم زد خامه وصف قامت محبوب ما / همچو جسم در کوهم استاده می باشیم ما
تا بچشم آن تغافل پیشه میشد آشنا / کاش بودی برگ نرگس کاغذ مکتوب ما

———

پروانه گو بمیر بغیرت که شمع را / روشن کنند خلق بخاک مزار ما
امروز نیم شهرهٔ عالم ز نخیفی (؟) / عمریست که از ضعف فتادیم زبانها (؟)»

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۵٤) :
«دلم چون گردباد کوچه گردیها به تنگ آمد
برقص آیم چو یابم رخصت سیر بیابانی
بیا در دیده‌ام بنشین اگر آبروان خواهی
که از چشم ترم جویی است هر چاک گریبانی
چه خوش نالیده است از گریه بر خود مردم چشمم
فتاده در میان آب گویا تخم ریحانی
غنی در وصل گل تاکی به کنج خانه بنشینی
سری چون خار بالا کن ز دیوار گلستانی» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب فارسی» است و شامل دیوان قصاید و بعضی از غزلیات ظهیر فاریابی و دیوان غزلیات غنی کشمیری است . بر دیوان ظهیر یک مقدمهٔ منثور نوشته شده در ۹ صفحه که مفهوم آن توصیف شعر و ارزش والای آن است و ضمناً از آن چنان نموده می‌شود که نویسنده‌اش می خواسته است ظهیر را دیدار نماید و لیکن محروم مانده زیرا ظهیر روی در نقاب خاک کشیده است . نویسندهٔ مقدمهٔ به گرد آوری قصاید و غزلیات ظهیر می‌آغازد و پس از گرد آوری ، آنها را به «مجد الدوله نظام الملک» تقدیم می دارد . این مقدمه اینگونه آغاز می شود : «بسم الله الرحمن الرحیم ، سپاس بی نهایت و آفرین بی پایان مر قادری را جل جلاله

و تقدس اسماؤه که دو شمع در حجرهٔ دماغ ما بر افروخت» ، و چنین پایان می یابد : «درگاه او که ملجأ اصحاب هنر و ارباب فضل است از نوایب زمان و سوایب حدثان مصون و محروس باد» . پس از این مقدمه دیوان آغاز می گردد . ترتیب الفبایی حروف روی ندارد و از پایان افتادگی دارد و در حدود ۳۰۰۰ بیت را شامل می گردد . دیوان غنی کشمیری از صفحهٔ ۲۵۱ تا پایان نسخه است و شامل غزلیات او می شود و در حدود ۱۲۵۰ بیت دارد . در آغاز و انجام این نسخه چند شعر و یادداشت به خط تازه کتابت شده است .

۸۹۰
۵۴۰

مجموعه

۱- دیوان عرفی شیرازی ، ۲- مجمع الافکار ، ۳- لیلی و مجنون ، ٤- نفسیه

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳×۱٤×۲×۷ سم . — درونی : ۱۲ و ۱۳ س (بیت) ۱۶×۸ سم .

۲- اوراق : ۳۰۸ ورق . ۶۱۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم حنایی رنگ و نخودی رنگ لاهوری ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی با عطف و گوشهٔ پوسیده ، شیرازه دار .

٤- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی و اردو ، خوانا ، پخته ، روشن ، جدولهای فواصل مصاریع و ابیات و عناوین یک خطی شنگرف و جدولهای کناره‌های متن اشعار سه خطی شنگرف و لاجوردی و صفحهٔ اول ۷ خطی زربن و سیاه و شنگرف و لاجوردی ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : «عبدالرحمن زاهد بن ابراهیم زاهد» ، تاریخ کتابت : «۱۰۲۵ ه ق» ، در صفحهٔ ۶۱۵ چنین آمده است : «تمت الدیوان بعون الملک المنان من ید عبدالضعیف النحیف الراجی الی الرحمة و الغفران عبدالرحمن زاهد ابن ابراهیم زاهد غفرالله له ولوالدیه و احسن الیهما و الیه به تاریخ هفتم شهر ربیع الاول سنهٔ هزار و بیست و پنج» .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «جمال الدین محمد بن بدر الدین شیرازی ۹۶۳-۹۹۹ه‍ق»، نام تألیف : «کلیات عرفی» ، تاریخ تألیف در دوران عمر شاعر (مؤلف) . (رک : گنج سخن ، ج ۳ از فغانی تا بهار ، تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، ص ۴۳-۵۲) . (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی، بریتیش میوزیم، ج ۲ ، ص ۶۶۷) . تخلص «عرفی» در مقطع اشعار آمده است :

«ساکن میخانهٔ ما باش عرفی زانکه هست
چشمهٔ نور صفا در سایهٔ دیوار ما

عرفی من و دل نه خوب دانیم و نه زشت
هم خادم کعبه‌ایم و هم پیر کنشت

عرفی به دوستکامی دشمن صبور نیست
این مژده‌اش بـه طالع تا ساز داده‌ایم»

۷- آغاز : دیوان اشعار عرفی (ص ۳) : ناقص و گویا یک یادوورق افتادگی دارد و یک ورق هم به علت وصالی و کهنگی سخت خوانا است و چنین آغاز می گردد :

«. . . که . . . بزو . . . عناد امید معرفت آموزی از کتاب نما
ولایت تو چنان زد صلای معموری که در دیار محبت دل خراب نما
. . . . یا بحسن ترا مه کنعان چنان کشید که رشحی به آفتاب نما
بده بدست عنایت . . . . عرفی را مبین که . . . . دروه صواب نما»

۸- انجام : ایضاً (ص ۴۶۸) : «تاریخ تولد میرزا ایرج خانخانان . . .

تاریخ تو لدش چه بر می آرایش روزگار مازاد
او راچه دعا کنم که بخشش دامان بقا گرفت تا زاد
ای قوی برهان تزویرت علیکم بالسواک
چشمهٔ زهر هلاهل کردهٔ تریاک خویش
در قیامت سر شمار هیزم دوزخ شود
گرز شاخ و ریشهٔ طوبی کنی مسواک خویش»

ـ آغاز : مجمع الابکار (ص ٤٧٠) : «کتاب مجمع الابکار،

بسم الله الرحمن الرحیم موج نخست است ز بحر قدیم
تا برم این تحفه بتکمیل عرش زو کنم آرایش قندیل عرش
به که به نام صمد بی نیاز نامه نواز آیم و عنوان طراز
از اثر او صمدیت رفیع بر گهر او احدیت وسیع»

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۷۲) :

«در همه عمری که به رویی گذشت هستی او گرد ضمیرش نگشت
از غم او یا رب معمور باد ورنهلد مستی معذور باد
عرفی ازین می قدحی نوش کن و ز غم جز دوست فراموش کن
ریش فزون کن غم بهبود چند کم ز زنی خود نتوان بود چند»

ـ آغاز : لیلی و مجنون، ناقص است (ص ۵۷٦) : «داستان متفرقه من لیلی و مجنون وغیره،

از نادره طبع وحی پرداز جبریل جناح عرش پرواز
گنجور خزینهٔ الهی مفتاح تراش گنج شاهی
داری به کف آشنا کلیدی دندان شکن هلال عیدی
خرم شجر بهشت تأیید یعنی که کلید گنج توحید»

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۷۹-۵۸۰) :

باغ تو دل وزیده آبت ز گل وفا چکیده
افسون شفاعت تو فردا امید شهید را مسیحا
دانی که من از کدام خاکم باید که کنی ز لوث پاکم
ما نیم شکنجهٔ ملولی در بند طلوعی و جهولی»

ـ آغاز : نفسیه (رسالهٔ ص ۵۹٤) :

«رسالهٔ نفسیه، حمدی که از نهایت شایستگی منزه از شایبهٔ تعین و تخصیص آمده اجمال آن در حوصلهٔ اندیشهٔ گنجیدگان ذروهٔ کمال گنجایش پذیر نیفتد مر خداوندی را که صفت شایستگی مخصوص صفات شایستهٔ ذات اوست».

ـ انجام : ایضاً (ص ٦۱۵) : «در آن مقام می بینم و هیچ آرزوی آن دولت که

در عین آنی نمی کنی زیرا که حقیقت موت در باختن فرصت تحصیل کمالات و سعادات است و هر نفس که بنا شایستگی از عمر طی می شود و در شما مدت موت است».

۹- چگونگی : این نسخه «مجموعهٔ نظم و نثر عرفی شیرازی» است که شامل : غزلیات، قصاید، قطعات، مفردات، رباعیات، ترکیب بندها، مثنویات، داستانهای متفرقه، و رسالهٔ نفسیه به نثر می گردد. از آغاز یک ورق افتادگی دارد و لیکن ظاهراً آنرا باید «کلیات یا مجموعهٔ کامل عرفی شیرازی» خواند. تقسیمات آن بدین ترتیب است :

۱- غزلیات به ترتیب حروف الفبائی در ردیف و قافیه از حروف «الف» تا «ی»، در حدود ۴۵۰ غزل، ۲- رباعیات بدون ترتیب الفبائی، در حدود ۲۱۰ رباعی، ۳ قصاید بدون ترتیب حروف الفبائی‌قوافی، در حدود ۱۲۵ قصیده. ۴- ترجیع بند و ترکیب بند، ۵- تعریف میخانهٔ، ۶- ساقی نامه، ۷- مقطعات، ۸- مثنوی مجمع الابکار. ۹- ابیاتی از خسرو و فرهاد و شیرین، ۱۰- لیلی و مجنون، ۱۱- مثنوی ناشناخته (درویش و امیر). ۱۲- رسالهٔ نفسیه.

روی هم رفته تخمیناً ۷۵۰۰ بیت دارد. در آغاز این نسخه یک ورق به خط و کاغذی دیگر اشعاری بر وزن اسکندر نامهٔ نظامی ودر همان موضوع آمده است. بعضی ابیات از یاد رفته و گاهی مطالبی دیگر در گوشه و کنار صفحات کتابت شده است. یک یادداشت در آخر نسخه آمده : «این کتاب خرید سه روپیه از حکیم احمد بخش ولد حکیم صاحب مرحوم». بعضی از قصاید و قطعات عرفی رنگ تاریخی دارد و از اکبر پادشاه، و خان خانان، ایرج خان خانان، حکیم مسیح الدین ابوالفتح گیلانی، شاه زاده سلیم، وامثالهم یاد کرده است. این نسخه در سال ۱۰۲۵ هـ ق کتابت شده و عرفی در سال ۹۹۹ وفات یافته و بنا بر این ۲۶ سال پس از شاعر تحریر شده است و شاید قدیمترین نسخه باشد.

۲۹۰
۶۴۹

مجموعه

۱- راحت القلوب ، تحفة المبتدی

[دین ، وظایف و اخلاق ، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۲۱×۱۵×۴ سم . ـدرونی : ۱۴ س ۱۶×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱۷۳ ورق . ۳۴۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پوسیده در غلاف کرباسی دود زده .

۴- خط : نستعلیق ، ناپخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۱ و ۱۲ هـ ق .

- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : اول : «**مبارک بن فیض الله سنامی**» ، نام تألیف : «**راحت القلوب**» ، «**تنبیه الغافلین**» ، «**منهاج الانوار**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۲۰۸ تا ۲۱۰) . مؤلف دوم : «**رحمت الله ابن شیخ حمید**» ، نام تألیف : «**تحفة المبتدی**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحه ۱۲۹ ، ۱۳۱ چنین آمده است : «اما بعد چنین گویند . . . فقیر حقیر رحمت الله ابن شیخ حمید . . . نام این کتاب تحفة المبتدی کرده شد» .

۷- آغاز : **راحت القلوب (ص ۲)** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین و طوبی للفائزین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین اما بعد میگوید بندهٔ ضعیف مبارک بن فیض الله سنامی که هیچ کاری بهتر از ایمان نیست» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۱۲۸)** : «روزی نوح پیغمبر علیه السلام خوابیده بود باد آمد دامن نوح پیغمبر علیه السلام برداشت نمایان شد حام بدید بخندید سام چشم پوشید پنهان کرد نوح علیه السلام بر خواست دعا کرد روی حام در حال سیاه شد و بر سام دعا کرد نیکو شد» .

— آغاز : **تحفة المبتدی (ص ۱۲۹)** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، جمع ستودهٔ محض

است مر خدای را آن خدای که پروردگار عالمیان است و پروریدهٔ عالمیانست از کتم عدم و درود رحمت از عدد بیشمار از قیاس نازل باد بر آن رسول که نامش پاک محمد است».

– انجام : ایضاً (ص ۳۴۳) : «در وقت ذبح این دعا بخواهد، بسم الله الرحمن الرحیم الله اکبر و اگر فقیر باشد بعد از نماز عید سورت الکوثر بخواند ثواب قربانی یابد در تفسیر آورده است که قربانی واجب است بر هر مسلم».

۹- چگونگی : در این مجموعه ظاهراً دو نسخه کتابت شده است، اما باطناً چند رسائل فقهی را که مطابق عقیدهٔ اهل سنت و جماعت است شامل می‌گردد و بیشتر در مسائل نماز و روزه و حج و زکوة و ارث و نکاح و توحید و شناخت ذات تعالی و پیامبر اسلام و خلفای راشدین و تابعین است. تقسیمات راحت القلوب بر اساس «باب» است و جمعاً «۲۰ باب» دارد. و تقسیمات «تحفة المبتدی» بر اساس «باب» و «مسأله» و «فصل» است و شامل چند رسالهٔ گوناگون است. و هر رساله از کتابی اخذ شده که نامش را به دست داده است، مثلاً: «مجموع خانی، مجموع سلطانی، خلاصه، فتاوی حجت و ترغیب الصلوة». فارسی این مجموعه روان و ساده است و باوجود اینکه «فقه» است از عربی (آیات قرآن و احادیث) کمتر استفاده می کند. در گوشه وکنار صفحات توضیحات و یادداشتهای دینی دارد. صفحات آغاز و انجام افتاده بوده که با خط و کاغذ و کتابت تازه افزوده‌اند. در آغاز نشان سه مهر دارد: «محمد حسین ۱۳۱۱» و «محمد عظیم ۱۳۰۲».

۲۹۰ و ۸۹۰
۹۵۵

مجموعه

۱- رسالهٔ تحقیق، ۲- رسالهٔ مراقبه، ۳- تأویل بسمله و سورهٔ فاتحه، ٤- افضلیهٔ اسما و صفات، ۵- رسالهٔ حسیات، ٦- آفاق الانفس، ۷- رساله در بیان اقطاب و اوتاد و ابدال، ۸- رساله اسؤله در سبب آفرینش و باز گشت آدمی، ۹- رسالهٔ بیان سورهٔ توحید، ۱۰- رسالهٔ در بیان حروف بحسب جمل الام، ۱۱- رسالهٔ حقیقت آدم و روح، ۱۲- رسالهٔ روح، ۱۳- رساله دربارهٔ هر شی که دو وجه دارد، ۱٤- رسالهٔ خلیفه، ۱۵- رساله در بیان حیات و موت و قیامت، ۱٦- رساله در بیان افضلیت ولایت نبی، ۱۷- رساله در بیان وجود واحدیت واحدیت و وحدت، ۱۸- رساله در بیان حمد الهی یا مکاشفه، ۱۹- رسالهٔ مراتب رند یا رند نامه، ۲۰- رساله در بیان ولایت عامه و

خاصه و نبوت تشریعی و تشریفی ' ۲۱- رساله در بیان علم توحید یا کشف الاسرار ' ۲۲- رساله در بیان فرق میان کمال بلوغ و بلوغ کمال، ۲۳- رسالهٔ نوریه' ۲۴- رساله در بیان فضیلت لا اله الا الله' ۲۵- رسالهٔ حورائیه ، ۲۶- رساله در بیان آدم و روح ' ۲۷- عقیدهٔ اهل تصوف دربارهٔ روح ، ۲۸- رساله دربارهٔ آن که اشیاء دو رو دارد' ۲۹- رسالهٔ خلافت ، ۳۰- رسالهٔ روح ، ۳۱- رسالهٔ نصایح ' ۳۲- رسالهٔ حقیقت محمدیه و انسان کامل ' ۳۳- رسالهٔ ایمان ' ۳۴- اعتقاد نامه ' ۳۵- رسالهٔ الهامیه ' ۳۶- رسالهٔ مجمع الاسرار' ۳۷- رساله در تحقیق رباعی خواجه ابو سعید ابوالخیر ' ۳۸- رسالهٔ وجود ' ۳۹- رسالهٔ کلمات عارفانه ' ۴۰- رساله در بیان خلوت و چهله ' ۴۱- رسالهٔ طریق الی الله ' ۴۲- رسالهٔ بیان معراج رسول ' ۴۳- القسم الثانی .

[ادب و دین، عرفان و تصوف، اخلاق و حکمت ، فارسی منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷/۵×۱۹×۳ سم . — درونی : ۱۷ س ۲۰×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۰۴ ورق . ۴۰۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ لاهوری (جهانگیری) ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی پوسیده با عطف پارچه‌یی توتونی رنگ .

۴- خط : نسخ خوش ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۰ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ، چون از آغاز و انجام ناقص است .

۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد ، شاید «شاه نعمت الله ولی» باشد : «یاد دار این یادگار نعمت الله یادگار (ص ۳۹۹ نسخه)، نعمت الله مرید مذهب اوست، شیخ عبدالله است او فافهم». اما در این نسخه که می‌توان آنرا «مجموعه» گفت در حدود ۴۳ رسالهٔ فارسی از ۲ صفحه تا ۳۵ صفحه آمده است که موضوع آنها در عرفان و تصوف است، از جمله : ۱- رسالهٔ تحقیقات، ۲- رسالهٔ مراتبیه، ۳- رسالهٔ تأویل بسمله و سورهٔ فاتحه، ۴- رسالهٔ فضلیهٔ اسماء و صفات، ۵- رسالهٔ حسیات، ۶- رساله در بیان اقطاب و اوتاد و ابدال، ۷- رسالهٔ اسؤله در سبب آفرینش، ۸- رسالهٔ بیان سورهٔ توحید، ۹- رساله در بیان حروف ، بر حسب جمل الام ، ۱۰- رسالهٔ در بیان حقیقت آدم و روح ، ۱۱- رسالهٔ روح ، ۱۲- رسالهٔ دربارهٔ شئ که دورو دارد . ۱۳- رساله در بیان معنی خلیفه ، ۱۴- رساله در بیان حیات و موت و قیامت ، ۱۵- رساله در بیان افضلیت ولایت ، ۱۶- رساله در بیان وجود واحدیت ، ۱۷- رساله در بیان حمد خدا و مکاشفه ، ۱۸- رسالهٔ رند

(رند نامه)، ۱۸- رساله در بیان ولایت عامه و خاصه و نبوت تشریفی و تعریفی، ۲۰- رساله در بیان علم توحید یا کشف الاسرار، ۲۱- رسالهٔ سؤال و جواب در بیان فرق میان کمال بلوغ و بلوغ کمال، ۲۲- رسالهٔ نوریه، ۲۳- رساله در بیان فضیلت لا اله الا الله، ۲۴- رسالهٔ حورانیه، ۲۵- رسالهٔ آدم و روح، ۲۶- رسالهٔ مذهب اهل تصوف در روح، ۲۷- رساله دربارهٔ شئی که دو رو دارد، ۲۸- رسالهٔ خلیفه، ۲۹- رسالهٔ روح، ۳۰- رسالهٔ نصایح، ۳۱- رساله در بیان حقیقت محمدیه، ۳۲- رسالهٔ ایمان، ۳۳- رساله در بیان عقاید، ۳۴- رسالهٔ الهامیه (ابتداء وحی و رؤیت و مشاهده)، ۳۵- رسالهٔ مجمع الاسرار، ۳۶- رساله در تحقیق رباعی شیخ ابو سعید ابوالخیر، ۳۷- رسالهٔ بحث وجود، ۳۸- کلمات عاشقانه به عبارت عارفانه، ۳۹- رساله در بیان خلوت و چهله و شرایط او، ۴۰- رسالة السلوک، ۴۱- رساله در بیان معراج رسول خدا (ص)، ۴۲- القسم الثانی در اصطلاحات عرفانی،

۷- آغاز : ۱- **رسالهٔ تحقیقات ناقص است (ص ۱) :** «در براهین الا بآحاد و نظر نکند در آحاد براهین الا بو . . . مساحات وغیره توحید شناسند و عندنا لا یعلم . . . بنفسه، بیت :

هر چه بینم بنور او بینم   لا جرم جمله را نکوبینم» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۲۷) :** «در صور عیون اثنا شتی و حسنک واحد و کل الی ذاک الجمال بشرعیا بشر تمت الرسالة و بمنه و کرمه و مصلیا علی رسوله و حبیبه صلی الله علیه و آله وسلم» .

ـ آغاز : ۲- **رسالهٔ مراتبیه (ص ۲۷) :** «مراتبیه بسم الله الرحمن الرحیم قال الله تعالی و هو رفیع الدرجات ذوالعرش، بیت :

در مراتب نکتهٔ خواهیم گفت   در معنی را نکوخواهیم سفت» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۳۹) :**

«بحر اعیان گر شود یک سرمداد   کی تواند داد این تقریر داد

در قلم جاوید بنویسد کلام   همچنین باقی بود مالا کلام

والحمد لله والمنة» .

ـ آغاز : ۳- **تأویل بسمله و سورهٔ فاتحه (ص ۳۹)** : «تأویل بسمله و سورهٔ فاتحه بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی نور قلوب اولیائه بانوار العرفان و زین سرائرهم بمفصلات البیان» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۵۲)** : لا صلوة الا بفاتحة الکتاب و دانسته شد که بسمله از فاتحه است ، بیت :

فاتحه در نماز خوش میخوان مذهب شافعی نکو میدان

والسلام علی من اتبع الهدی» .

ـ آغاز : ٤- **فضلیهٔ اسما و صفات (ص ۵۷)** : «فضلیهٔ اسما و صفات ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی خلق السموات والارض و ما بینهما فی ستة ایام ثم استوی علی العرش» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ٦۳)** : «یازدهم مشتری دوازدهم مریخ و ساعت اول یوم الاحد آفتاب و باقی ایام ولیالی بهمین ترتیب و حساب والله اعلم بالصواب» .

ـ آغاز : ۵- **رسالهٔ حسیات (ص ٦۳)** : «رسالهٔ حسیات بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله والصلوة علی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم من فقد حسا فقد علما ، بیت :

حواس ظاهر و باطن دهند آن دریاب روان بعلم معانی کنم بیان دریاب»

ـ انجام : **ایضاً (ص ۷۰)** : «اگر حضرت پادشاه او را معزول گرداند تصرف نتواند اما تعشق باشد ، بیت :

دایماً جان بتن بود مشتاق همچو داروغهٔ بملک عراق» .

ـ آغاز : ٦- **آفاق النفس (ص ۷۰)** : آفاق انفس بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی نبیه و حبیبه محمد و آله اجمعین قال الله تعالی سنریهم آیاتنا فی الآفاق فی انفسهم» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۸۷)** :

«در زمین و آسمان میکن نظر نور او در دیدهٔ ذرات بین

من عرف نفسه اشیاء فقد عرف ربه نفسه و من عرف نفسه فقد عرف کل الاشیاء و من عرف کل الاشیاء فقد عرف رب الارباب والله اعلم بالصواب تمت بغفرالله و حسن توفیقه» .

ـ آغاز : ۷- رساله در بیان اقطاب و اوتاد و ابدال (ص ۸۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی یوجب الدنوو التدلی واشکر له لقابله التجلی و صلی الله علی نبیه محمد المصطفی الموصوف بالتعالی فی مقامات التجلی . . . اما بعد یا ولدی» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۹۸) : «و هر وقت که یکی از سیصد ابدال متوفی شود یکی از اهل اسلام بدل او گردد و یکی از چهل بدل هفت و یکی از هفت بدل پنج و یکی از پنج بدل سه نه بیش همی شوند و نه کم ، تمت والحمد لله والمنه» .

ـ آغاز : ۸- رسالهٔ اسؤله در سبب آفرینش و باز گشت آدمی (ص ۹۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم سؤال اول آنکه سبب آفرینش چه بود سبب مقدم بود بر آفرینش یا آفرینش بر سبب بکرم جواب فرمایند جواب مقصود کلی از اتحاد کلیات و جزئیات عالم جلا و استجلاست» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۰۱) : «و مزاجی که اقرب بود باعتدال و تنوعی که اکمل انواعست انعام فرموده ، بیت :

صورت و معنی بهم آراسته   از میان نوخاسته برخاسته

تمم والحمد لله والمنة» .

ـ آغاز : ۹- رسالهٔ بیان سورهٔ توحید (ص ۱۰۱) : «رسالهٔ بیان سورهٔ توحید بسم الله الرحمن الرحیم هو هو لا اله الا هو اول مخارج حروف مخرج هاست و آن ادخل خلق است بلکه ینبوع نفس و مخرج او ظاهر شفتان» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۰۶) : «قل هو الله الی آخر السورة و این بیان تنزیه حقست از نسب بفتح نون و تنزیه از نسب نسب حق تعالی و تقدس الحمد لله والشکر نعمته الله علینا» .

ـ آغاز : ۱۰- رساله در بیان حروف بحسب جمل الام (ص ۱۰۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم حمد جوادی که از خزانهٔ جود موجودات علویه و سفلیه در عالم غیب و شهادت نور وجود عام انعام فرمود و جمال ان الله جمیل و یحب الجمال» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۲۸) : «والله اعلم بالصواب ابجد بطریق مخارج شعر اهعح غخق کجش یضل نرط دتز سصط ثذف بلو ، بیت :

همزه‌اش اولست تا‌دانی بیست‌وهشت‌این‌حروف‌برخوانی
این بترتیب مخرجش میدان این عزیز لطیف کرمانی
صح بلغ تمت والحمد لله والمنة لنعمة الله علینا ، بیت :
مائیم گدا و پادشاهیم هم بنده و هم حق و الهم
معرفت شناختن قطره است در دریا و دیدن دریا در قطره ، بیت :
مجمل و هم مفصلا دریاب عین مارا بعین ما دریاب
تمت اتمام تم» .

ـ آغاز : ۱۱- رسالهٔ حقیقت آدم و روح (ص ۱۲۸) : بسم الله الرحمن الرحیم قال الله تعالی فی حق آدم فاذا سویته و نفخت فیه من روحی یعنی بعد از تسویهٔ صورت انسانیه» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۳۱) : «و حدیث خبر واحد است و آیة مقطوعة الیقین است و مظنونة الدلالة و حدیث بالعکس ، بیت :
عقل گوید حکایت بگمان چون یقین است این حدیث بمان» .

ـ آغاز : ۱۲- رسالهٔ روح (ص ۱۳۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم اللهم اهدنا الصراط المستقیم برحمتک یا ارحم الراحمین یا اخی ایدک الله بروح الارواح معلوم فرما که اصحاب صوفیه و ارباب الهیه عارف روح انسانیه اند» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۳۳) : «اوحینا الیک روحاً من امرنا الآیة ، بیت :
ورای مشرب عقلست مشرب عرفا اگر تو طالب آبی بجوی آب از ما
تمت والحمد لله والمنه» .

ـ آغاز : ۱۳- رساله دربارهٔ هر شیٔ که دو وجه دارد (ص ۳۳) : «بسم الله الرحمن الرحیم قال الله تعالی کل شی هالک الاوجهه هر شیٔ از اشیاء ممکنه دو رو دارد وجهی بصورة دارد و وجهی بمعنی» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۱۳۶) : بیت ،
مستفیض و مفیض گردانی دفتر کاینات برخوانی
و روح کلی و نفس کلیهٔ باقیه و روح جزئیه و نفس جزئیهٔ فانیه فافهم تمت الحمد لله و المنه» .

ـ آغاز : ۱٤- **رسالهٔ خلیفه (۱۳۹)** : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین و به نستعین چون اقتضا کرد حکم ظهور سلطنت ذات ازلیه و اظهار صفات علیه بسط مملکت الوهیة».

ـ انجام : **ایضاً (۱۳۸)** : «بیت،

پدر و مادر اینچنین دانی	این نسب نامه را فرو خوانی

از فناء جزئی فناء کلی لازم نیاید اما فناء کلی مستلزم فناء جزئی باشد تمت والحمد لله والمنة».

ـ آغاز : ۱٥- **رساله در بیان حیات و موت و قیامت (ص ۱۳۸)** : بسم الله الرحمن الرحیم، و کلمة القاها الی مریم و روح منه روح عیسوی وا رواح مهیمة و عقل اول فایضه اند از حق تعالی».

ـ انجام : (ص ۱٤۳) : «و اولیاء الله که فانی اند لناء الفناء فی الله باق بقاء البقاء بالله و این ساعت را قیامت کبری خوانند والله اعلم بالصواب و الیه المرجع والمآب تمت الحمد لله والمنة».

ـ آغاز : ۱٦- **رساله در بیان افضلیت ولایت نبی (ص ۱٤۳)** : «بدانکه در نبوت و ولایت بزرگان را سخن‌ها بسیار است و همه اتفاق کرده اند بر آنکه ولایت افضل است از نبوت».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۱٤٥)** : «یعنی شما فرو فرستاده شوید بریسمانی یعنی اگر داو کرده شوید یعنی هر آئینه فرو می آید بخدا تمت الرسالة الحمد لله والمنة».

ـ آغاز : ۱۷- **رساله در بیان وجود واحدیت واحدیت و وحدت (ص ۱٤٥)** : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله علی افاضة الوجود فی عالم الغیب والشهود و صلی الله علی خیر خلقه محمد و احمد و محمود و علی آله و اصحابه الودود، بیت،

نکتهٔ در وجود خواهم گفت	درمعنی لطیف خواهم سفت»

ـ انجام : **ایضاً (ص ۱٤۹)** : «اما نظر بذات ظاهر عین باطن بود و باطن عین ظاهر، بیت :

بر سری آب خانهٔ ز حباب	چون بسازند آب دان تو آب

والحمد لله والمنه تمت».

– آغاز : **۱۸- رساله در بیان حمد الهی یا مکاشفه (ص ۱۴۹) :** «بسم الله الرحمن الرحیم یا حبیبی من انت و من هولست هو و انا ولیست هو فمن انا و من لا هو فیا هو قل انت».

– انجام : **ایضاً (ص ۱۸۴) :** «و جمیع نزد محققین مرتبهٔ احدیة و بحمده باعطاء الوجود و افاضة کمالاته علینا ، بیت :

هشت خلد و هفت ایوان شش جهت با پنج حس
چار ارکان با سه جوهر دو جهان از یکخداست

تمت والحمد لله والمنة».

– آغاز : **۱۹- رسالهٔ مراتب رند یا رند نامه (ص ۱۸۴) :** «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لولی الحمد و به نستعین ، بیت :

سخن از ذوق رند میگویم رند مست خوشی همی جویم
بلکه رند خوشی اگر جویی نعمة الله بجو که من اویم».

– انجام : **ایضاً (ص ۲۲۵) :** «و مطالعهٔ ذهاب مظاهر و اشباح و صور و ارواح و اعیان و اسما و مشاهدهٔ کیفیت صدور عالم از حق و رجوع آن بحق بعلم صحیح و کشف صریح مهیا باد بمحمد و آله الامجاد تمت والحمد لله والمنة».

– آغاز : **۲۰- رساله در بیان ولایت عامه و خاصه و نبوت تشریعی و تشریفی (ص ۲۲۰) :** «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لولی الحمد والسلام علی صاحب لواء الحمد صلی الله علیه و آله وسلم قال قال امام الاولیاء الولایة احاطة بکل شیٔ و قیل الولایة هی الفلک المحیط القام و ولایة یا عامه است یا خاصه».

– انجام : **ایضاً (ص۲۲۶) :** «یعنی در سلسلهٔ حاجت اعیان عالم متناهی شوند باعیان ثابته و اعیان ثابته باسماء الهیه باسم اعظم و اسم اعظم عین مسما فمنه بد او الیه یعود الحمد لله والمنة تمت بعون الله و تنکرا لنعمة الله علینا».

– آغاز : **۲۱- رساله در بیان علم توحید یا کشف الاسرار (ص ۲۲۶) :** «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی تجلی ذاته لذاته باحدیة جمعه فاظهر آدم

له بجمیع اسمائه و صفاته و صلی الله علی محمد المبعوث الی مظاهر هویات و علی آله افضل العالمین بکشف دلایل آیاته اما بعد فهذه رسالة فی بیان علم التوحید و سمیتها بکشف الاسرار والفتها علی خمسة ابواب».

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۴۵) : «بیت،

جمله آدم شاهد یک واحدند در حقیقت شاهد وصلش هموست

هو الاول و الاخر و الظاهر و الباطن و هوبکل شئی علیم فمنه بدا و الیه یعود تمت و الحمدلله و المنه».

ـ آغاز : **۲۲- رساله در بیان فرق میان کمال بلوغ و بلوغ کمال** : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر سایلی سلمه الله سؤال کرد که فرق میان کمال بلوغ و بلوغ کمال چیست، بیت:

آن سؤالش را جوابی گفته‌ایم در معنی را بحکمت سفته‌ایم»

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۴۶) : مقام ولی بولایت خاصه کمال بلوغ سفر از خلق بحق بلوغ کمال سفر از حق بخلق کمال بلوغ باسما و صفات الهی بلوغ کمال اعلم بانه لایعلم الاهو تمت».

آغاز : **۲۳- رسالهٔ نوریه** (ص ۲۴۶) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله و الصلوة علی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم اللهم اجعلنی نوراً مراد از نور مشاهدهٔ ذات حق ست».

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۴۱) : «عقل اول موازنهٔ شجر و روح موازنهٔ زیت و نفس موازنهٔ مصباح و دل زجاجه و تن موازنهٔ مشکاة والله بکل شئی محیط تمت بعون الله».

ـ آغاز : **۲۴- رساله در بیان فضیلت لا اله الا الله** (ص ۲۴۹) : بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم من قال لا اله الا الله خالصاً مخلصاً دخل الجنة».

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۵۲) : «و بازداند که ذاکر هوهو است و این فقیر حقیر را بهدایت وهاب و عین عنایت و تربیت قطب الاقطاب این رتبت بحاصل آمد و بدین یقین واصل شد تمت».

ـ آغاز : **۲۶- رسالهٔ حورائیه (ص ۲۵۲) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین ، بیت :

حورا بنظارهٔ نگارم صف زد رضوان‌ز تعجب کف‌خود بر کف‌زد»

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۵۵) :** «هستی های ماضی و خود پرستی‌های مجازی سد راه خود بیند دست در دامن شریعت محمدی زند و بمقام خدمت مشغول گردد والله اعلم بالصواب» .

ـ آغاز : **۲۶- رساله در بیان آدم و روح (ص ۲۵۵) :** «بسم الله الرحمن الرحیم قال الله تعالی خلق آدم فاذا سویته و نفخت فیه من روحی یعنی بعد از تسویهٔ صورت انسانیه و حصول استعداد قالب روحیه آدم را روحی بلاواسطه کرامت فرمودند» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۵۸) :** «وحدیث خبر واحدست و آیه مقطوعة الیقین است و مظنونة الدلالة و حدیث بالعکس ، بیت ،

عقل گوید حکایت بگمان چون یقین‌نیست این‌حدیث بمان»

تمت هذه الرسالة» .

ـ آغاز : **۲۷- عقیدهٔ اهل تصوف دربارهٔ روح (ص ۲۵۸) :** «بسم الله الرحمن الرحیم اللهم اهدنا الصراط المستقیم برحمتک یا ارحم الراحمین یا اخی ایدک الله بروح الارواح معلوم فرما که اصحاب صوفیه و ارباب الهیه عارف روح انسانی‌اند .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۵۹) :** «و کذلک اوحینا الیک روحا من امرنا الایة ، بیت :

ورای‌مشرع‌عقلست‌مشرب عرفا اگر تو طالب آبی بجوی آب از ما

ـ آغاز : **۲۸- رساله دربارهٔ آن که اشیاء دو رو دارد (ص ۲۵۹-۲۶۰) :** «بسم الله الرحمن الرحیم قال الله تعالی کل شئ هالک الاوجهه هر شئ از اشیای ممکنه دو رو دارد وجهی بصورت و وجهی به معنی، وجهی با حق دارد و وجهی با خود» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۶۳) :** «و نفوس قدسیهٔ مجرده فایضه‌اند از روح اعظم و نفس کلیه، بیت :

مستفیض و مفیض گردانی دفتر کاینات بر خوانی

و روح کلی و نفس کلیهٔ باقیه و روح جزئیه و نفس جزئیهٔ فانیه فافهم» .

ـ آغاز : **۲۹- رسالهٔ خلافت (ص ۲۶۳)** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین و به نستعین چون اقتضا کرد حکم ظهور سلطنت ذات ازلیه و اظهار صفات علیه بسط مملکت الهیه و نشرلوای ربوبیه باظهار خلافت» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲٦٤)** : «و معنی او نتیجهٔ روح اعظم ، بیت :

پدر و مادر ارچنین دانی　　این نسب نامه را فرو خوانی

از فنای جزوی فنای کلی لازم نیاید اما فنای کلی مستلزم فنای جزئی باشد» .

ـ آغاز : **۳۰- رسالهٔ روح (ص ۲٤٦)** : «بسم الله الرحمن الرحیم و کلمة القاها الی مریم و روح منه و ارواح مهیمه و عقل اول فایضه‌اند از حق تعالی در مقام جمع از غیر واسطهٔ اسمی از اسماء و روحی از ارواح لا جرم فرموده‌اند و روح منه» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲٦۹)** : «و اولیاء الله که فانی اند بفناء الفناء فی الله و باق‌اند ببقاء البقاء بالله این ساعت را قیامت کبرا خوانند والله اعلم بالحقایق والیه مرجع الخلایق تمت بعون الله و الحمدلله و المنة» .

ـ آغاز : **۳۱- رسالهٔ لصایح (ص ۲۷۰)** : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله المتفرد ذاته ابدالمتعزز صفاته سرمداً و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد عبده و رسوله و حبیبه» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۷۵)** : «به تیغ ولایت غازیانه غزا کرده شود ، بیت :

خوش غزایی کنیم مردانه　　ما چو شمعیم و خصم پروانه

تمت بعون الله و حسن توفیقه» .

ـ آغاز : **۳۲- رسالهٔ حقیقت محمدیه و انسان کامل (ص ۲۷۵)** : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد خیر المرسلین و الرضوان علی اصحابه و آله اجمعین ، بیت :

ابتدای سخن به نام یکی　　دردو عالم یکی است نیست شکی»

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۹۱)** :

سینه‌اش بود مخزن اسرار　　دردلش بود گنج حل مدغم

نعمة الله مرید حضرت اوست　　شیخ عبدالله است او فافهم

تمت و الحمدلله و المنة» .

ـ آغاز : **۳۳- رسالهٔ ایمان (ص ۲۹۱)** : «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین ایها

الاخ المؤمن ارشدک الله و ایانا الی تحقیق الایمان اعلم ان الایمان واجب علی العاقل البالغ فرض عین یجب علی کل مکلف الایمان».

— انجام : ایضاً (ص ۲۹۷) : «چنانکه خدای ترا می بیند و در اول مرید و محجوب بارادت خود و در ثانی مراد و المرید لایکون الا موجودا و المراد لایکون الا معدوماً تمت و السلام علی من اتبع الهدی».

— آغاز : ۳٤- **اعتقاد نامه** (ص ۲۹۷-۲۹۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له و اشهد ان محمد عبده و رسوله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین».

— انجام : ایضاً (ص ۳۰٤) : «و حلال را حساب و حرام را عذاب والله اعلم بالصواب، بیت :

اعتقاد این است ایمن خاک تو | آفرین بر اعتقاد پاک تو

و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین تمت لله و المنة».

— آغاز : ۳۵- **رسالهٔ الهامیه** (ص ۳۰٤) : «رسالهٔ الهامیه بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی خلق الاشیاء بقدرته ورزق الاحیا بحکمته و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و عترته الهام ابتدای وحی عبارتست از انزال معانی مجرده در جلباب محسوسه در حالت نوم یا یقظه».

— انجام : ایضاً (ص۳۲۷) :

«نیک بنگر در آیینه او را | تاتگویی بداست در عالم
سید کاینات مظهر ذات | آنکه جدمن است در عالم

تمت الرسالة الهام و السلام».

— آغاز : ۳۶- **رسالهٔ مجمع الاسرار** (ص ۴۲۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله رب العالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین، بیت :

از مبدأ و از معاد بشنو خبری | گرمبدئی و از معید یابی خبری
در آینهٔ وجود تو بتوان دید | عالم بتمام اگر تو داری نظری»

— انجام : ایضاً (ص ۳۳۸) : «و سعادت انسانیه در تحصیل این طالب ثلاثه است و بالله التوفیق، بیت :

گر مبدأ و گر معاد را دریابی | موجی و حباب قطره را دریابی

مجمع اسرار نامش کرده‌ام بی تکلف خوش تمامش کرده‌ام
الحمدلله و المنة الفقیر».

ـ آغاز : ۳۷- رساله در تحقیق رباعی خواجه ابو سعید ابو الخیر (ص ۳۳۸) :
«بسم الله الرحمن الرحیم احمده علی انعامه العمیم و احسانه الجسیم و صلی الله علی رسوله الکریم الداعی الی دنیه القویم الهادی الی صراط مستقیم محمد صاحب الخلق العظیم».

ـ انجام : ایضاً (ص ۳٤٤) :
«در حال شریف خیمهٔ اشرف زد از بهر ثبات
ابدال زبیم چنگ در مصحف زد یعنی بصفات
الحمد لله رب العالمین».

ـ آغاز : ۳۸- رسالهٔ کلمات وجود (ص ۳٤۵) : «بسم الله الرحمن الرحیم نزد اصحاب صوفیه و ارباب الهیه وجود من حیث هو هوای لا بشرط شیٔ اعم است از کلی و جزئی و خاص و عام و مطلق و مقید ذهنی و خارجی».

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۵۲) : بیت :
این فراغت مدام میباید گرچه جز لحظهٔ نمیباید
اصل وجود حلال مطلق است و معرفة کنه او حرام مطلق و سلام تمت والحمد لله والمنة».

ـ آغاز : ۳۹- رسالهٔ کلمات عارفانه (ص ۳۵۲) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله منزل الحکم قلوب الکلام باحدیة طریق الامم من مقام القدم و صلی الله علی محمد اللهم من الجود والکرم محمد و آله وسلم اما بعد کلمات چند عاشقانه بعبارت عارفانه مشتمل بلطایف و مرتب بر غرایب انشا کرده میشود».

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۵۸) : «از جمع جمع مراتب الهیه و کونیه، بیت :
گر بیابی مراتبش بتمام صاحب مرتبه توبی و سلام
تمت تمام والحمد لله والمنة».

ـ آغاز : ٤۰- رساله در بیان خلوت و چهله (ص ۳۵۸) : «بسم الله الرحمن الرحیم یا اخی اعزک الله فی الدارین معلوم فرما که خلق از جملهٔ مستحسنات

صوفیه است و خلوت مجموعه ایست از چند گونه مخالفت نفس و ریاضیات تألیف یافته».

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۵۸) : «بیت،

اینچنین خلوت مبارک باد با چنان حضرت مبارک باد

بحق محمد و آلهٔ الا مجاد».

ـ آغاز : ٤۱- رسالهٔ طریق الی الله (ص ۳۶۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله علی صفاته العلی والسلام علی عباده الذین اصطفی قال مظهر الحقایق و مظهر الدقایق سلام الله علیه الطرق الی الله تعالی بعدد انفاس الخلایق یعنی راه طالبان».

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۸۰) : بهمه حال و بغیر مؤانست گرفتن شر است از جمیع وجود قال الله تعالی لا خیر فی کثیر من نجویهم الا من امر بصدقة او معروف او اصلاح بین الناس والله اعلم بالصواب والحمد لله والمنة».

ـ آغاز : ٤۲- رسالهٔ بیان معراج رسول (ص ۳۸۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم، چنین گفت : مهتر کاینات علیه السلام که شبی خفته بودم در خانه و آن شب شبی بود با رعد و برق و هیچ حیوان آواز نمی کرد و هیچ پرنده صفیر نمیکرد».

ـ انجام : (ص ۳۹۹) : «و زود تر بود از آمدن بخود در آن حالت هر که داند داند که چه رفت و هر که نداند معذور باشد و روانیست این کلمات بجاهل و عامی نمودن و ادراک جز عاقلا نرا نیست بدین کلمات والله اعلم بالصواب».

ـ آغاز : ٤۳- القسم الثانی (ص ۳۹۹) : «القسم الثانی، بیت :

انتخابی می کنم از قسم ثانی یاددار یاد دار این یادگار از نعمت الله یادگار

الیقظه اصلست درین قسم و منتخب در سایر اقسام و درو فروعات و شعبات و درجاتست و یقظه درین قسم تنبیه است».

ـ انجام : ایضاً (ص ٤۰۸) : ناقص است : «الهیمان دوام و اثبات است، البرق در بدایات لمعهٔ نور که تنبیه کند بنده را و دعوت . . . الی الله و در نهایات اول بارق جمع احدیست که . . . در ذات الذوق در بدایات

ملاحظهٔ فصل . . . و حفظ و تکلیف و در نهایات شهود . . . وقت در بدایات هنگامی که نفس لوامه . . . میان فصل و لطف و صدمه . . . شهود حق بی خلق».

۹- چگونگی : این مجموعه در موضوع «ادب و عرفان و تصوف و فلسفهٔ اثبات ذات واجب الوجود و وحدت وجود و تفسیر آیات قرآن و احادیث و اقوال مشائخ و شرح لغات متصوفه و سیرت و اخلاق حضرت محمد (ص) و صحابهٔ کبار (رض) وائمهٔ اطهار (ع) و اولیاء الله و مشائخ طریقت (رح) است و نسخه‌یی است به زبان فارسی و بسیار ارزنده. ظاهراً همهٔ این رسائل تألیف و تقریر «نعمة الله» است که همان شاه نعمت الله ولی است متوفی ۸۳۴ هـ ق سر سلسلهٔ نعمة اللهی مدفون در ماهان کرمان. چنانکه از بیان آغاز و انجام و از متن رسائل معلوم می شود ۴۳ رساله در این مجموعه آمده است و موضوع هر رساله از نام آن و بیان جملاتی از آغاز و انجام آن کاملا معلوم می شود. متن همهٔ رسائل آمیخته با آیات قرآن و احادیث نبوی و اقوال اولیاء الله و کلمات مشائخ و اشعار فارسی است و تقریباً همهٔ اشعار فارسی را مؤلف یعنی شاه نعمت الله ولی سروده است و نثر و نظم همهٔ رسائل موزون و مقفی و مطنطن است باوجود این شیرین و جاذب و شیواست و از انواع نثر های عرفانی در قرن هفتم و هشتم هجری است. اکثر رسائل تقسیماتی دارند، مانند: مرتبه، باب، فصل، الهام، مکاشفه، تحقیق، نصیحت و امثال اینها. در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهایی به خط و کتاب تازه و با مرکب (جوهر) بنفش آمده است و این یادداشتها برای روشن شدن متن رسایل بسیار پر فایده است. تقریباً همهٔ رسائل شاه نعمة الله ولی چاپ شده است ولی قدمت و کهنگی این نسخه ارزنده است.

۲۹۰
―――
۷۵۰

مجموعه

۱- رساله در رد شیعه، ۲- رسالهٔ ملا محمد مسلک در دفاع از شیعه

[دین، فارسی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۱۹/۵×۱۳×۰/۵ سم. -درونی : ۱۵ س ۱۶×۸ سم.

۲- اوراق : ۱۳ ورق . ۲۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ خشن سیالکوتی ، آب رسیده ، پوسیده ، اوراق شده ، بدون جلد و صحاف .

٤- خط : نستعلیق تحریر، نا پخته ، خوانا ، عنوان‌ها و سر فصلها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای جملات شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : در این مجموعه دو رسالهٔ دینی آمده است . نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد، اما از متن آن معلوم می‌شود که رسالهٔ اول در رد شیعه است.
۲- مؤلف رسالهٔ دوم «محمد خادم» و نام تألیف : «رسالهٔ ملا محمد مشلک» نام دارد. تاریخ تألیف معلوم نشد : «راقم حروف محمد خادم . . .» (رک : ۹—چگونگی) .

۷- آغاز : **رسالهٔ اول ، رد شیعه (ص ۷)** : «و به نستعین ، رب یسر و تمم بالخیر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، پوشیده نیست بر هیچ مؤمن عالم که تعریض رسانیدن باموال و نفوس کسانی که گوید کلمهٔ طیبهٔ لا اله الا الله محمد الرسول الله اند مادامی که ایشان افعال و اقوالی که موجب کفر است صادر نشود» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۷)** : «اللهم اهدنا الصراط المستقیم بفضلک العمیم و بحرمت نبیک محمد مبشر الفرقة الناجیة الی دار النعیم والسلام . . .» .

— آغاز : **رسالهٔ دوم ، رسالهٔ ملا محمد مشلک (ص ۸)** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، رسالهٔ ملا محمد مشلک ، نتائج افکار و رشحات اقلام دربارهٔ افاضل ماوراء النهر هذا هم الله و ایانا سبیل الرشاد وحفظهم و ایانا عن التعصب والفساد بوضوح پیوسته در آن باب آنچه صواب و موجب اجر و ثواب است» .

— انجام : **ایضاً (ص ۲۵)** : «و این فقیر ببرکت قدوم آن عزیزان فیروزی باید و این معنی بوجود نیامده فتوی بقتل فقیران دادند بارک الله فیکم و اعظم اجور کم و اصلح امورکم والسلام علی عباد الله الصالحین ،
مکن مکن . . . . بود . . . . مکن مکن که پشیمان شوی و چاره نباشد

۹- چگونگی : در این مجموعه دو رسالهٔ انتقادی است یکی در رد شیعه و دوم در دفاع از شیعه. علمای اهل سنت و جماعت ماوراء النهر نامه‌یی علیه علمای شیعه به عبدالله خان ازبک می نویسند و بعد محمد خادم که نویسندهٔ رسالهٔ دوم است در جواب آن نامه به عبدالله ازبک می نویسد و از شیعه دفاع می کند. تقسیمات این دو رساله بر حسب موضوعاتی است که نویسنده یا کاتب به قلم شنگرف نشان داده است. نثر فارسی هر دو رساله روان و خوب و آمیخته با آیات قرآن و احادیث و اشعار برگزیدهٔ فارسی است. روش انتقاد آن است که نویسندگان هر دو رساله از هر دو فرقهٔ اسلام دعوت نموده که قرآن و احادیث و تعلیمات حضرت محمد (ص) و خلفای اربعه و ائمهٔ اطهار را در نظر داشته باشند و باهم کنار بیایند و به مسائل اصلی بپردازند و از مسائل فرعی دوری گزینند و در حقیقت این دو رساله صورت نصیحت و پند دارد. چاپ شدهٔ این دو رساله بر من معلوم نیست (رک : همین کتاب، ص ۷۴۹/۲۹۰).

۸۹۰ و ۲۹۰
———
۶۲۶

مجموعه

۱- سری گنیشا ائمه ست سهای، ۲- گنجینهٔ داستان، ۳- گیان مالهه، ۴- بکرم سربکرشن مردیال ست سهی، ۵- سربکرشن نامه

[دین و ادب، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۳×۱۷×۷ سم. - درونی : ۱۵ س ۱۷/۵×۱۲ سم.

۲- اوراق : (۲۷۵+۱۲۰+۱۳+۱۶)=۴۲۴ ورق. ۸۴۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد روشن رنگ سیالکوتی، جلد مقوایی و تیماجی سرخگون، ضربی نقش دار.

۴- خط : تحریر و شکسته و نستعلیق، پخته، خوانا، روشن، عنوان‌ها و سر فصلها و نشانها شنگرف، جدولهای ٤ خطی زرد و سرخ و سیاه، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : «ویرومل ولد لاله شیوا رام»، تاریخ کتابت : «۱۲۶۵ تا ۱۲۸٤ ه ق». در صفحهٔ ۵۵۸ و ۲٤۰+ چنین آمده است : «تمت تمام شد بوران

سیری بهاکوت بفضل سریکرشن جیو ، واقعه ۲۴ ستمبر سنهٔ ۱۸۴۹ روز دو شنبه مطابق ۶ ماه شوال سنهٔ ۱۲۶۵ هجری بدستخط ذره وار بیمقدار حقیر پر تقصیر عاصی کثیر المعاصی بنده ویرومل ولد لاله شیوا رام سکنهٔ سکهر کهنه . . . تمام کرده شد» . و در پایان همهٔ رسائل نام «ویرومل» و تاریخ کتابت آن آمده است که میان سالهای ۱۲۶۵ تا ۱۲۸۴ می باشد یعنی ظاهراً این نسخه (مجموعه) در مدت ۱۹ سال کتابت شده است .

۶- مؤلف : در این مجموعه ۵ نسخه موجود است که مؤلف و تاریخ و نام تألیف و یا مترجم صریح و واضح معلوم نشد ، اما آنگونه که از تضاعیف رسایل بر می آید ، همهٔ آنها از متون هندی و سنسکریت به زبان فارسی ترجمه شده است و در پایان اکثر رسایل نام «ویرومل» آمده که ظاهراً «کاتب» است . در صفحهٔ ۶۶۲ آمده است که «از ثمر کتاب **سنکهاسن بوتلی** راجهٔ راجهای بکرماجیت از زبان هندوی در سنهٔ یکهزار و نوزده بزبان فارسی آورده و **گنجینهٔ داستان** نام نهاده بنا بر این درسال «۱۰۱۹ هـ ق» از «کتاب سنکها سن بوتلی» داستانهایی ترجمه شده و آنها «گنجینهٔ داستان» نامیده شده‌اند . دیگر داستانهایی که از هندی در این مجموعه ترجمه شده است : «سری گنیشا نمست سهای» و «گیان مالهه» و «سری کرشن نامه» و «سار گیتا» و «ادانگار» وغیره . (رک : ۹-چگونگی) .

۷- آغاز : **داستان اول، سری گنیشا انمست سهای (ص ۳):** «سری گنیشا انمست سهای ، ایک انگار ، آغاز بری بدیها گوت مها پوران که خواننده و شنونده و نویسنده بمکت میرسد زبان صدق بیان بید پوران ناطق بدان است که پیش از آفرینش عالم هم آب بود و بخدانهای بقدرت آفریدگار پیدا شد و از حرکت باد جهانی بیضه پیدا شد» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۵۵۸) :** «سری بهاگوت بمنزلهٔ انبرت است یعنی آب حیات در دنیا چنان چه دیوت‌ها در سرک لوک انبرت میخورند و نمی میرند در دنیا سری بهاکوت رابخواند و بشنود خورسند باشد تمت تمام شد» (رک : ۵-کاتب) .

ـ آغاز : دوم، گنجینهٔ داستان : «ادانگار است گوربر ساد ، سری گنیشای انمه ، حمد و ثنای بی شمار به آن آفریدگار که از طاعت و عبادت عابدان بی نیاز است و درگاه لطفش بر وابستگان و مظلومان باز است».

ـ انجام : ایضاً (ص ۵۵۸+۲٤۰) : «و بر این چنین شخص مهربانی نماید و اینطور نوازش کند بر این سنکها من نشیند دیگریرا چه مقدور باشد سری ست نام سهای تمت تمام شد کار من نظام شد روی غماز سیاه شد این نسخه پوتلی‌ها راجه بکرماجیت پردوکه کنن هارسدا شاهوکار جهت مطالعهٔ بدستخط بنده ویرومل ولد لاله سیوا رام ساکن سکهر».

ـ آغاز : سوم ، گیان مالهه (ص ۵۵۸+۲٤۱) : «سری گنیشا انمه ، سریکرشن جلوسهای نسخهٔ گیان مالهه ، سپاس بیحد و ستایش بی عدد مر قادری را که مرغ زبان در بیان او کنک و کمیت ادراک در میدان معرفت اولنگ سزا وار است بنده فقیر عبدالله انصاری که این رساله نصایح الاخلاق نام نهاده که پیش از این به زبان هندی بکبان مالهه مشهور است».

ـ انجام : ایضاً ، (ص ۵۵۸+۲٦٦) : «ای ارجن این چند داستان مخفی بتو گفته ام هرکه کمزیاده بر آن عمل خواهد کرد از آمد و رفت دنیا نجات خواهد یافت ، تمت تمام شدکار من نظام شد روی شیطان سیاه شد ماه نومبر ۱۸٦۷ مطابق ۱۵ شعبان سنهٔ ۱۸۸٤ هجری واقعه ککر پانگی هر ضلع شکارپور به دستخط فقیر پر تقصیر ذره وار بیمقدار هیچمدان بنده ویرو مل ولد لاله شوا رام سرکوهی ساکن سکهر کهنه هر چه سهوی یا خطای واقع شده باشد بذیل کرم پوشیده قلم بصلاح بندی چاری مرهمه ممتاز فرمایند».

ـ آغاز : چهارم ، بکرم سریکرشن مردیال ست سهی ، منظوم ، (۵۵۸+۲٦۷) : «سری گنیشا انمه ، ست نامه کرتار پور کهه ،

دست بست صفت کنم گیج روپ   تاج سردیو تا است خوش مرغوب
کار عالم کزو بر آید خوب   وصف اوچهارجوگ الوپ وسروپ
گر شوی مهربان چه مقدارم   از لطف تو من امیدوارم ؟»

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۷۳) :

«غص دارم بخدمت ایجدوان   سهو باشد اگر ز من نادان

بر لفظ پیش پس مشو خندان   عیب پوشی صفت خردمندان
گر شوی مهربان چه مقدارم ؟» .

ــ آغاز : پنجم سریکرشن نامه ، سری گنیشا انمه ، منظوم (ص ۵۵۸+۲۶۷+۱۸) :
«تاکی سخن از جان و تن   گویی بلاف صد سخن
جز ذکر ایزد دم مزن   سریکرشن گوریکرشن گو

ــ انجام : ایضاً ، (ص ۵۵۸+۲۶۷+۲۲) :
در هر دل مأوای او   در دیدهٔ جان جای او
ما ایم پیر ضیای او   سریکرشن گوسریکرشن گو
تمام شد سریکرشن نامه» .

۹ـ چگونگی : این نسخه مجموعه‌یی از رسایل داستانی از کتب هندوان است که در موضوع دین و اخلاق و شجاعت و فداکاری و دوستی و یاریگری و محبت و عرفان هندی ومطالب تاریخی نوشته و سروده شده است و ۳ رسالهٔ آن منثور و دو رساله منظوم است . تاریخ تألیف و ترجمه معلوم نشد اما مدت کتابت این مجموعه در حدود ۱۹ سال بوده است و معلوم می دارد که کاتب بر حسب ذوق خود در مواقع مختلف مطالبی را از نسخهٔ اصلی کتابت می کرده است . تقسیمات رسالهٔ اول «سری کنیشا انمهت سهای» بر حسب «باب» و «فصل» و «اسکند» و «ادها» ، مثلاً «باب اول یعنی اسکند» و «فصل یعنی ادها اول از اسکند اول» . اسامی هندی در این نسخه بسیار است و برای کسی که آشنا به زبان هندی و سنسکریت نباشد ، خواندن این رسایل بسیار سخت است . تقسیمات ابواب و فصول آشفته است . تا صفحهٔ ۵۰۴ و ۹۰ فصل و ۱۲ باب شمرده شده و از آنجا به بعد ابواب و فصول دیگر می آید در صورتی که متن یکی است . تقسیمات رسایل دیگر بر حسب مفاهیم داستان است ، مثلاً در «گنجینهٔ داستان» بر اساس «پوتلی اول ، پوتلی دوم» ، تقسیم شده است و جمعاً «۳۳ پوتلی» دارد . داستان «گیان مالهه» عنوان واضحی ندارد. داستان اخلاق منظوم است به‌نام کرتار پور کهه در حدود ۱۵۶ بیت دارد و به صورت ترجیع بند سروده شده است و «بیت ترجیع» «گر شوی مهربان چه مقدارم» مکرر شده است . قصیده‌یی در

۱۶ بیت به زبان هندی در صفحهٔ ۲۷۴ آمده است، به مطلع :

الکهه نرنجی سرب دوکهه لهجن سنتن پرکر پالا جی

بتور این مین کرشن کها و موکهه مین بین رسالا جی

و از صفحهٔ ۲۷۶ تا ۲۸۴ یک حکایت فارسی به نام «چیچهر دیو تا آنگه» آمده است. و از صفحهٔ ۲۸۶ تا ۲۹۰ یک داستان عرفانی منظوم به نام «سریکرشن نامه» در ۶۰ بیت آمده و پس از آن دنبالهٔ داستانی از زبان ارجن از گنجینهٔ داستان نقل شده است. علاوه بر این رسایل در آغاز و انجام این نسخه بعضی قطعات نثر و نظم ادبی و دینی به زبان فارسی و هندی کتابت شده است. نشان مهر کاتب در صفحهٔ ۲۴۹ آمده و چنین خوانده می‌شود : «ویرو مل ۱۸۴۹».

۲۹۰
۷۷۲

مجموعه

۱- شش سورهٔ قرآن، ۲- درود مستغاث، ۳- اوراد فتحیه، ۴- دعای سریانی، ۵- شرح هفت حصار، ۶- حصار معظم، ۷- دعای مغنی

[دین، علوم قرآنی و ادعیه و اوراد، فارسی و عربی، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۱۸×۱۰×۱ سم. —درونی : ۱۸ س (۹ س متن و ۹ س زیر نویس).

۲- **اوراق** : ۹۷ ورق. ۱۹۴ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک سفید رنگ هراتی، پوسیده، آب رسیده، وصالی شده، جلد سوخته تیماجی، منقش و سیمگون.

۴- **خط** : ثلث خوش (متن عربی) و نستعلیق خوش خفی (زیر نویس و ترجمه)، نشان‌ها و سر فصلها و ترجمه‌ها و زیر نویس‌ها شنگرف و سیمگون، همهٔ صفحات منقش و مطلا و مجدول (جدولهای یک و دو و ۶ خطی سیاه و زرین)، هر سطر متن در زمینهٔ زرین (طلایی) کتابت شده و کنارهٔ همهٔ صفحات در طلا، گل و بوته نگاری شده است. این نسخه در آغاز یک سر لوح دارد و از لحاظ نقش و تذهیب ارزنده است.

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد، نام تألیف را «مجموعه» می توان نامید که شامل : ۱- سورهٔ یس (ص ۲)، سورهٔ الفتح (ص ۲۰)، سورهٔ الرحمن (ص ۳۱)، سورهٔ الواقعة (ص ۴۵)، سورهٔ الملک (ص ۵۶)، سورهٔ النبأ (ص ۶۴)، دعای سریانی (ص ۱۳۱)، ۵- شرح هفت حصار، فارسی (ص ۱۴۳)، ۶- حصار معظم (ص ۱۷۹)، ۷- دعای مغنی (ص ۱۹۲)، رک : ۹-چگونگی).

۷- آغاز : «سورة یس مکیة، بسم الله الرحمن الرحیم، بنام خدای بخشنده مهربان یس نام پیغمبر والقرآن الحکیم و بحق قرآن محکم».

۸- انجام : «هر که ما را بد گوید و بد بیند و بد خواهد ضرب لا اله الا الله برجان بستگی بحق محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بر زبان او و ذوالفقار علی بر گردن او و گرز حمزه بر پشت او و عصای موسی بر جگر او و ارهٔ زکریا بر سر او و کرم ایوب در بطن او و علت‌های بی علل در بدن او و مهر سلیمان در دهن او و طوفان نوح بر قوم او و غبار دنیا در چشم او و تیغ رجال الغیب در قتل او و قهر خدا در مقهوری او بحق یا بدوح یا بدوح یا بدوح والله المستعان علی ما تصفون».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «علوم قرآنی و ادعیه و اوراد» است که همهٔ متن با مرکب سیاه در متن طلایی یا زرین و همهٔ ترجمه‌ها در شنگرف به سبک بدیع و نفیس کتابت شده است و جمعاً ۶ سورهٔ قرآن شریف و ۶ دعای مشهور دارد. نخست سوره‌ها و سپس دعاها آمده است. زیر نویس‌ها و ترجمه‌های فارسی روان و ساده است. از لحاظ نقش‌های زرین و گل و بوته نگاری واقعاً بسیار زیبا و در خور بررسی و تحقیق است (رک : نمونه‌ها و تصاویر).

۴۹۰
۶۷۰

مجموعه

۱- فائح فاتحه ، ۲- قواعد القرآن

[زبان شناسی، قرائت یا تجوید قرآن، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۱۹/۵×۱۲/۵×۱/۵ سم. -درونی : ۱۳ س ۱۴×۱/۵ س.م.

۲- اوراق : ۶۳ ورق. ۱۲۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سیالکوتی، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و پارچه‌یی سبز گون.

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : اول، نام مؤلف: **«جلال الدین محمد بن عبدالجمیل بن محمود بن محمد الصاق»** نام تألیف: **«فاتح فاتحه»**، تاریخ تألیف معلوم نشد: «بنا بر این این فقیر بی بضاعت جاقی جلال الدین محمد ابن عبدالجلیل بن محمود ابن محمد الصاق . . . در این رساله که نام نهاده شد بفاتح فاتحه در بیست و هفت محل بیان میکند». (ص ۲ و ۳). دوم: **«یار محمد بن خدایداد السمرقندی»** معروف به **«ملا یار محمد قاری سمرقندی»**، نام تألیف: **«قواعد القرآن»**، تاریخ تألیف معلوم نشد: «اما بعد . . . این فقیر حقیر یار محمد بن خدایداد السمرقندی . . . این قراءت متعارف بود بروی اختصار کردیم و گردانیدیم این را تحفهٔ سلطان زادهٔ عالمیان . . . ابو الغازی عبید الله بهادر خان خلد الله تعالی ملکه . . . نامیدیم این رساله را قواعد القرآن و منقسم گردانیدیم بدوازده باب» (ص ۳۴-۳۷ نسخه).

۷- آغاز : **اول، فاتح فاتحه (ص ۲)** : «بسم الله الرحمن الرحیم و من الله تعالی نستعین و بعد بدان اعزک الله تعالی و ایانا فی الدارین که علما امناء صناعت قراءت قدس الله تعالی اسرارهم در تجوید حروف کلمات قرآنی اهتمام دارند خصوصاً در سورهٔ فاتحه».

۸- انجام : **ایضاً (ص ۳۲)** : «حضرت واهب العطایا جامع و سامع و کافهٔ برایاه از سوی خاتمه نگاه داراد و عاقبت کار همه را بخیر داراد بالنبی و آله والامجاد ختم الله لنا بالحسنی و هو مولانا نعم المولی و قدتم بتأریخ السابع عشر من سبع تمت تمام شد».

— آغاز : **دوم، قواعد القرآن (ص ۳۳)** : «بسم الله الرحمن الرحیم، حمد بی حد و ثناء بی عد حضرت قادری را که قرآن مجید و فرقان حمید برما فرو فرستاد

شکر به آن منعمی که نعمت ایمان و عرفان بما داد و تقدس اسماءه و تنزهت کبریاؤه» .

– انجام : ایضاً (ص ۱۲۶) : «سورة البلد و ما ادریک مؤصده سورة العلق ان رآه سورة القدر و ما ادریک سورة القارعه و ما ادریک سورة الکافرون ولی سورة الاخلاص کفواً احد والله اعلم بالصواب تمت تم» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «در علم قرائت» یا «تجوید» قرآن کریم است و شامل دو رساله است به زبان فارسی ، رسالهٔ اول ، فقط دربارهٔ سورهٔ فاتحه تدوین شده است و در «۲۷ محل» و «مواضع پنجاه و دوگانه» تجوید آن را بیان می دارد . تقسیمات آن بر اساس اعداد ترتیبی است . رسالهٔ دوم راجع به قرائت و تجوید همهٔ متن قرآن بر اساس قرائت «امام عاصم و ابوبکر و حفص و راویان» است و این نوع قرائت در ماوراء النهر و بلاد خراسان بوده است . و جمعاً «۱۲ باب» دارد : «باب اول در استعاذه ، باب دوم در بیان مخارج حروف ، باب سیوم در بیان رعایت کردن مخارج ، باب چهارم در بیان صفات حروف ، باب پنجم در بیان احکام نون ساکن و تنوین ، باب ششم در بیان متفقات ادغام ، باب هفتم در بیان مد و قصر، باب هشتم در بیان‌هاء کتابت ، باب نهم در بیان تفخیم و ترقیق ، باب دهم در بیان وقف بر آخر کلمه ، باب یازدهم در بیان رسم الخط و طریقهٔ وقف بر آن ، باب دوازدهم در بیان اختلافات راویان» . متن فارسی این دو رساله از نوع «نثر فنی» و «سبک خراسانی» است . در آغاز و انجام و گوشه و کنار صفحات این نسخه یادداشتهایی دربارهٔ علم قرائت و تجوید آمده است و به خط تازه یک نسخه طی کتابت شده است . مالک نسخه حبیب الله خان ولد نصر الله خان قوم انصاری ساکن مزار شریف (افغانستان) بوده است . رسالهٔ دوم در عهد «ابو الغازی عبید الله بهادر خان» تألیف شده و گویا وی از حکمرانان ماوراء النهر در قرن دهم هجری بوده است .

۰٤۰ و ۸۹۰
۶۱۶

مجموعه

۱- فرهنگ بوستان، ۲- شرح بوستان

[مراجع و ادب، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۶×۱٤/۵×۱ سم . —درونی : ۱۵ س ۲۲×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۸۱ ورق . ۱۶۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری (جهانگیری)، اندکی کرم خورده، وصالی شده، جلد کاغذی با عطف پارچه‌یی سفید .

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز، خوانا، ناپخته، رسم الخط اردو، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۲ ﻫ ق .

۵- کاتب : **«محمد بشیر»**، تاریخ کتابت : **«۱۲۰۲ ﻫ ق»** : «تمت هذا الکتاب شرح بوستان من اوله و آخره دستخط بنده ضعیف گم راقم فقیر حقیر محمد بشیر در روز پنج شنبه وقت زوال در مسجد شیروان هژدهم ماه رجب المرجب در سنهٔ ۱۲۲ (۱۲۰۲ یا ۱۰۲۲) هجری مقدسه مطهره قلمی گردیده‌شد... در خلافت ظل الرحمانی تیمور شاه پادشاه خلد الله ملکه و سلطانه» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : نام رسالهٔ اول **«فرهنگ بوستان»**، مؤلف یا گرد آورنده و تاریخ تألیف آن در این نسخه نیامده است، شاید همین کاتب، این رساله را تألیف کرده باشد، نام مؤلف رسالهٔ دوم **«عبد الرسول ابن الملت والدین ابن عبدالله طاهر ابن حسن القریشی»**، نام تألیف : **«شرح بوستان»**، تاریخ تألیف : **«۱۰۷۳ ﻫ ق»** . در صفحهٔ ۲۱ چنین آمده : «قد تمت النسخة الشریفة المبارکة فرهنگ بوستان ... دستخط محمد بشیر در مکان قصبهٔ شیروان ... سنهٔ ۱۲۰۲ هجری مقدس» . در صفحهٔ ۲۷ چنین : اما بعد فیقول الراجی ... عبد الرسول ابن الملت والدین ابن عبد الله ابن طاهر ابن حسن القریشی ... از قدیم قصد آنرا داشت که حل لغات و معانی بعضی ابیات رایقات کتاب بوستان را ... بقدر قدرت و توانایی تشریح دهد ... اکنون که سنهٔ ۱۰۷۳ هزار و هفتاد و سه است توفیق الهی

رفیق گشته» .

۷- آغاز : **رسالهٔ اول ، فرهنگ بوستان (ص ۲) :** «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، باب الالف ، الادانا و آگاه باش ، املا نوشتن انا آوند الا من آسا و اژدها اعلا السجایا بادیا یابا بقا ماندن برا یا برنا پارسا» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۲۱) :** نواحی جانب و کنارهٔ کدوی نائی کلد و تنهای نیاسای آسوده نشوی وحی امر الله تعالی وادای وادی بیابان هستی تن و ماه همای نام جانوری یارأی قوت یفشی پوشیده سیمای پیشانی سرای آواز سیلی طماچه (طپانچه) شامل کناره لط قد تممت النسخة الشریفة (رک : ۵—کاتب) .

— آغاز : **شرح بوستان (ص ۱۶) :** «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، حمد بی حد مر خالق را که به قطرات مطرات و انزلنا من المعصرات ماء ثجاجا لنخرج به حبا و نباتا بوستان جهان را نضارت داده و ثنای بی منتهای مر قادری را که باب سبحات» .

— انجام : **ایضاً (ص ۱۶)** سدره درختی است در عرب با خار بی مزه فره آنجا بی خار با مزه باشد بخلاف سدرهٔ دنیا و درخت مویزهم چفیده یعنی بر بار بخلاف مویز دنیا و سایهای کشیده یعنی پیوسته بغایت نزهت و آب روان و فرشهای و جامهای قسمتی مرتفع کذافی تفسیر زاهدی تم تم تمت هذا الکتاب شرح بوستان» (رک : ۷—آغاز) .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه شرح لغات و تفسیر و توضیح بوستان سعدی است و شامل دو رساله است : رسالهٔ اول لغات مشکل و معانی تحت اللفظی آنها را در بردارد و رسالهٔ دوم شرح ابیات مشکل و توضیحات دستوری آنها را به دست می دهد . ترتیب لغات بر اساس «باب» و حرف آخر هر کلمه است . باب الالف در آغاز و باب‌الیاء در انجام و الفاظ «دانا» و «برنا» در باب الالف و «همای» و «شاطی» در باب الیاء آمده است . تقسیمات شرح اشعار مشکل بوستان بر اساس ابواب و حکایات بوستان است . هر بیت را جداگانه می آورد و ترکیبات و الفاظ آنرا نخست معنی می کند و سپس شرح و توضیح می دهد . نثر فارسی آن سخت فهم و دشوار است و به «سبک هندی» یا «سبک پاکستانی» می ماند . مؤلف یا شارح «فرهنگ

بوستان» معلوم نشد و شاید «محمد بشیر» کاتب هر دو نسخه باشد و لیکن مؤلف یا شارح «شرح بوستان» معلوم است به نام «عبدالرسول» و این نسخه به نام «شرح عبدالرسول» چاپ شده است . در گوشه و کنار صفحات اشعار و یادداشتهای ادبی و لغوی دارد . نشان چند مهر دارد . بعضی از آنها را عمداً محو کرده اند و بعضی دیگر اینگونه خوانده می شود : «بفضل خدا شد محمد بشیر» و «از فیض الاه شد محمد بشیر» . از محمد بشیر کاتب این نسخه اشعاری متوسط در موضوع «کبائر» و «وعظ» در صفحات ۲۵ و ۲٦ آمده است و یک غزل حافظ در آخر صفحه و نیز یک بیت به زبان هندی دارد .

٦١٠ / ٦٤٢

مجموعه

۱- کفایهٔ مجاهدیه یا کفایهٔ منصوری ، ۲- دستور الطبیب

[طب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ـبیرونی : ۳۱×۱۷×۳/۵ سم . ـدرونی : ۲۲ س ۲٤×۱۱/۵ سم .

۲- اوراق : ۲۰٦ ورق . ٤۱۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، کرم خورده ، جلد مقوایی و چرمی ضربی منقش با عطف و گوشهٔ پوشیده .

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، نا پخته ، خوانا ، روشن ، عنوانها و سر فصلها و کلمات شنگرف ، قرن ۱۲ و ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «محمدی» ، تاریخ کتابت : «۱۲۵۷ ه ق» : در صفحهٔ ۲۹٤ و ٤۱۰ اینگونه آمده است : «تمام شد نسخهٔ کتاب کفایهٔ مجاهدیه . . . و دستور الطبیب تحریر بتاریخ ۱۰ ماه رجب سنهٔ ۱۲۵۷ برای پاسخاطر میانصاحب میان ابراهیم سوتی حکیم بدستخط فقیر حقیر محمدی اللهم اغفر لکاتبه و لقاریها» .

٦- مؤلف : اول : «منصور بن محمد بن احمد بن یوسف بن الیاس ،توفی ۸۰۹ ه ق» ، نام تألیف : «کفایهٔ مجاهدیه» ، معروف به «کفایهٔ منصوری» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . دوم : مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف : «دستور

الطبیب» (رک : ۵ــ کاتب) : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ج ۲ ، ص ۳۲۸ ، کفایهٔ مجاهدیه» .

۷- آغاز : **کفایهٔ مجاهدیه (ص ٤) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ، شکر و سپاس مر خالقی را که در خلقت انسان دقایق حکمت او بی پایانست و حمد بیحد و ثنای بی قیاس مر پادشاهی را که نعم احسان او در حق ایشان بیرون از حد بیان است و گواه بر کمال قدرت او طبایع و اصول و صورت ارکان است» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۲۹٤) :** «آخر اگر کبابه با حیستست در دهن گیرند و آب آن در قضیب بمالند و موجب لذت شود آخر اگر زنجبیل و فلفل با عسل یا سقمونیا با عسل بر ذکر طلا کنند همین عمل کند والله اعلم بالصواب تمت تمام نسخهٔ کتاب کفایهٔ مجاهدیه بتاریخ هفدهم ماه جمادی الآخر سنهٔ ۱۲۵۷» .

ـ آغاز : **دستور الطبیب (ص ۳۰۰) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ، و عدم استطاعت بحکم الامور معذور ملتمس مشار الیه نا کرده شمه‌یی از دستور العلاج و نمطی از مجربات مذکوره که از انقرابادینات بیان شود ما بعد التوفیق والیه التکلان و این مختصر مشتمل است بر مقدمه بر دوازده (سیزده) باب و خاتمه» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ٤۱۰) :** «کندراشق انزروت برق از هر یک پنجدرم کندر ده درم زعفران دو درم بلعاب جلد معجون نمایند نسخهٔ ایارج فیقرا سلیخه دارچینی اسارون زعفران حب بلسان عود سنبل الطیب مصطکی از هر یک یک مثقال بر سقوطری ساهره ده مثقال نوشته به کار دارند تمت تمام شد نسخهٔ دستور الطبیب» (رک : ۵ــ کاتب) .

۹- **چگونگی :** این مجموعه در موضوع «پزشکی» یا «طب قدیم» است و شامل دو نسخه است به نام «کفایهٔ مجاهدیه یا کفایهٔ منصوری» و «دستور الطبیب» . در هر دو نسخه روش معالجه و درمان و دارو شناسی و گیاه شناسی و اخلاق و رفتار و کردار پزشک را شرح می دهد. تقسیمات کفایهٔ مجاهدیهٔ بر اساس «فن» و «قسم» و «مقاله» و «باب» و «فصل» و دیگرنشانهای خاص است و

جمعاً «دو فن» و هر فن بر چند قسم و مقاله و باب و فصل تقسیم شده است. این نسخه به «حضرت اسکندر ثانی» که نامش «سلطان زین العابدین» است اهدا شده. تقسیمات دستورالطبیب براساس «مقدمه» و «باب» و «خاتمه» است و جمعاً بر «۱۲ باب» منقسم است و لیکن در متن کتاب «سیزده باب» آمده است. در این نسخه دربارهٔ خلق وخوی و سلوک طبیب و کیفیت سؤال از بیمار و آثار ظاهری و روحی و اخلاق و سوابق اجدادی او گفت و گو می کند. مؤلف آن را نیافتم و لیکن اساس تألیف بر کتاب «دستور العلاج» است (رک: دستور العلاج). در آغاز و انجام و درکنارهٔ صفحات بعضی یادداشتهای طبی و دستور نسخه نویسی از زبان «ملا محب آخوند زاده» و چند تعویذ طبی و نشان‌های رمل کتابت شده است (رک: کفایهٔ مجاهدیه یا منصوری: ۶۱۰/۵۲۸).

۸۹۰
۷۹۰

مجموعه

۱- گلستان، ۲- بوستان

[ادب، اخلاق و حکمت و تربیت، فارسی، منظوم و منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲×۱۴/۵×۲۳/۵ سم. — درونی: ۱۲ س (متن گلستان ۱۱ س یا بیت (کنارهٔ صفحات متن بوستان) ۷/۵×۱۴ (متن) ۱۱×۲۰ (متن و حاشیه) سم.

۲- اوراق : ۱۶۸ ورق. ۳۳۴ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ نرم کشمیری، اندکی وصالی شده، اندکی آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ در غلاف پلاستیکی نازک شیشه‌یی.

۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف، یک سر لوح در آغاز، صفحهٔ اول و دوم نقاشی دندان موشی، ۸- نیم ترنج لاجوردی در هر صفحه، عناوین «بوستان» در کتیبهٔ زرین، جدولهای شش خطی کنارهٔ متن لاجوردی و زرین و سیاه و سبز، قرن

۱۲ و ۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد، تاریخ کتابت : «۱۲۶۴ ه‍ ق» . در صفحهٔ ۲۹۵ و ۳۳۵ چنین آمده است : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب مسمی ببوستان من کلام حضرت شیخ سعدی شیرازی بتاریخ پنجم شهر ربیع الاولی سنهٔ ۱۲۶۴ یکهزار و دو صد و پنجاه و چهار یوم سه شنبه» .

۶- مؤلف : سعدی شیرازی (رک : گلستان ۱۰۳/۸۹۰، گنج بخش، ج ۱) .

۷- آغاز : **گلستان (ص ۲) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ، منت خدایرا عز و جل که طاعتش موجب قربت است و بشکر اندرش مزید نعمت» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۲۹۵) :** «شعر ،

یا ناظرا فیه سل بالله مرحمة ‌ ‌ ‌ ‌ علی المصنف و استغفر لصاحبه
و اطلب لنفسک من خیر تریدبها ‌ ‌ ‌ ‌ من بعد ذلک غفرانا لکاتبه

بعد از این اشعار دعایی ، ختم نسخه و تاریخ کتابت آمده است (رک : ۵ ـ کاتب) .

ـ آغاز : **بوستان (ص ۲) :**

«بنام خداوند جان آفرین ‌ ‌ ‌ ‌ حکیم سخن بر زبان آفرین
خداوند بخشنده و دستگیر ‌ ‌ ‌ ‌ کریم خطا بخش و پوزش پذیر»

ـ انجام : **ایضاً (ص ۳۳۵) :**

«به رحمت ببخشای ای ذوالجلال ‌ ‌ ‌ ‌ گناهان ما را همه بی سؤال
من خامه پرداز نامه طراز ‌ ‌ ‌ ‌ گشادم در گنج معنی دراز
به وقت جوانی در اندک زمان ‌ ‌ ‌ ‌ رقم کردم ابیات این بوستان
الهی بیامرز خواننده را ‌ ‌ ‌ ‌ عفو کن گناه نویسنده را»

۹- چگونگی : این نسخه شامل دو اثر سعدی شیرازی «گلستان» و «بوستان» است . از لحاظ خط و کتابت و لوح و نقش و تذهیب ارزنده است . گلستان در متن نسخه (ص ۲ تا ۲۹۵) و بوستان در کنارهٔ صفحات (ص ۲ تا ۳۳۵) . آمده است . هر دو نسخه در سال ۱۲۶۴ ه‍ ق کتابت شده است یکی در پانزدهم صفر المظفر و دیگر در پنجم ربیع الاول همان سال .

۸۹۰
―
۹۱۲

مجموعه

۱- گلستان، ۲- بوستان

[ادب، فارسی، منثور و منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی : ۱۵×۹×۳ س‌م. - درونی : ۱۳ بیت (بوستان) ۱۳ س (گلستان) ۹×۴/۵ س‌م.

۲- اوراق : ۳۲۱ ورق. ۶۲۴ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری، کرم خورده، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوائی خاکی رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌ئی رنگ.

۴- خط : نستعلیق خفی خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۲ ه‌ق.

۵- کاتب : نام کاتب «گلستان» : **«محمد واصل قادری شیخ انصاری»**، تاریخ کتابت : **«۱۱۷۸ ه‌ق»**، در صفحهٔ ۱۲۶۸ اینگونه آمده است : «تمام شد و باختتام رسید نسخهٔ متبرکهٔ گلستان سراپا بهار معانی من تصنیف آن شیرازه بند دیوان محبت الهی بلبل کشاف راز حضرت شیخ سعدی شیراز بدستیاری صبای شوق فقیر محمد واصل قادری شیخ انصاری ساکن قصبهٔ سودهره در سنهٔ یکهزار و یکصد و هفتاد و هشت هجری، مقدس معلی بعون الله تعالی». نام کاتب «بوستان» : «تمت تمام شد هذه النسخة المسمی ببوستان تصنیف مصلح الدین شیخ سعدی شیرازی رحمة الله حسب الفرمودهٔ حکمت مآب افلاطون الدورانی ارسطوی زمانی مرزا صاحب حکیم علی اکبر خانجیو سلمه الله تعالی بندهٔ عبودیت مرتسم میر محمد اسلم زنجانی الموسوی تحریر نمود اگر قبول افتدزهی عزو شرف تحریر بتاریخ نوزدهم شهر رجب المرجب ۸۷» (محو شده).

۶- مؤلف : **«شیخ سعدی شیرازی متوفی ۶۹۱ ه‌ق»**، نام تألیف : **«مجموعه :- گلستان، ۲- بوستان»**، تاریخ تألیف : **«۶۵۵ و ۶۵۶ ه‌ق»**. (رک : فهرست گنج بخش ج ۱ و ۲).

۷- آغاز : **گلستان (ص ۱)** : یک ورق افتادگی دارد : «بر آوردم که از بسیاری دعا

و زاری بنده شرم همیدارم ، بیت ،

کرم بین و لطف خداوند گار گنه بنده کرد است و او شرمسار»

۸- انجام : **ایضاً (ص ۲۶۷) :** «تا طبع ملول ایشان از دولت قبول محروم نماند ، نظم :

ما نصیحت بجای خود کردیم روزگاری در این بسر بردیم
گر نیاید بگوش رغبت کس بر رسولان بلاغ باشد و بس»

– آغاز : **بوستان (ص ۲۷۲) :** «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر گفتار اندر توحید دادار جهان ایزد سبحان ،

بنام جهاندار جان آفرین حکیم سخن بر زبان آفرین»

– انجام : (ص ٦۲٤) :

«جز این کاعتمادم بیاری تست امیدم بآمرز گاری تست
بضاعت نیاوردم الا امید خدایا ز عفوم مکن نا امید»

۹- **چگونگی :** این نسخه که شامل «گلستان و بوستان» است به خط و کتابت خوش نستعلیق خفی است و دو کاتب دارد (رک : ۵ – کاتب) و به قلم همان دو کاتب درمیان سطرها و در گوشه و کنار صفحات یادداشتهای ادبی و توضیحات لغوی و نکات دستوری و معانی و بیان و شروح آیات قرآنی و احادیث و جملات و کلمات عربی آمده است و اکثر این مطالب به امضای «میر» و «میر نور الله غفر ذنوبه» است . این نسخه مدتی در «ملکیت محمد عبدالرحمن کاتب» . بوده است (ص ۲۷۰) .

۸۹۰
۷٤۵

مجموعه

۱- محفوظ، ۲- رساله در معرفت سیر آفتاب و ماهتاب، ۳- علم جفر، ٤- مغناطیس‌القلوب، ۵- رسالهٔ فواید نجومی ، ٦- سی فصل تقویم ، ۷- رساله در نجوم ، ۸- مقدمات لتابع التکسیر ، ۹- جد اول احکام نجومی ، ۱۰- بیان دوازده بروج و احکام آن، ۱۱- رسالهٔ چهارده خانواده ، ۱۲- هدایت نامه ، ۱۳- فقر نامه ، ١٤- رسالهٔ حضرت بی‌بی فاطمه،

۱۵- رسالهٔ مقام درویش ، ۱٦- چهار پسر و چهارده خانواده ، ۱۷- شجرهٔ پیران سهروردی ، ۱۸- شجرهٔ قادریه ، ۱۹- رسالهٔ خوارق عادات و طلسمات و تسخیرات ، ۲۰- رسالهٔ صلاح خوانی ، ۲۱- رسالهٔ صور الکواکب یا رسالهٔ ابی الحسن صوفی .

۱- اندازه : -بیرونی : ۲٦×۱۸×۳ سم . -درونی : ۱۹ س ۱۸×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ۱٦۳ ورق . ۳۲٦ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ خشن سیالکوتی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق تحریر ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها و جدولها شنگرف ، ٤٤ تصویر فلکی (نجومی) سیاه و شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : در این مجموعه ۲۱ رساله به خط یک کاتب آمده بدین ترتیب :

۱- رسالهٔ اول : «**کریم بن مخدوم محمد شفیع محمد سلیم عرف ترک غوری**» ، نام تألیف : «**رسالهٔ محفوظ**» ، تاریخ تألیف : «**۱۱٦۳ ه‍ ق**» : «و بعد می‌گوید بندهٔ مفتقر بکرم کریم ابن مخدوم مرحوم محمد شفیع محمد سلیم عرف ترک غوری که . . . این چند حروف خام . . . از کتب دیگر منتخب نموده در آن افزوده بر یازده فصل منقسم کرده بمحفوظش نام برده . . .

در ابجد ورکنی تاریخ بنیاد تراگویم بمحفوظم بکن یاد
دو سی صد چار از محفوظ ثانی کنی گروضع سال این نسخه‌دانی»

۲- رسالهٔ دوم : مؤلف و نام و تاریخ تألیف ندارد : «این رساله ایست پارسی که دروی بیان معرفت سیر آفتاب و ماهتاب که در هر برج چند می‌باشد» ، بنا بر این می توان آن را «**رساله در معرفت سیر آفتاب و ماهتاب**» (ص ٤۱) .

۳- رسالهٔ سوم : ایضاً ، و لیکن می توان نام آن را «**کتاب اسرار در علم دعا یا علم جعفر**» خواند : «اما بعد هرگاه طلب کرد این ضعیف از غرهٔ وجه زمان . . . سید ابراهیم متع الله المسلمین بطول بقائه . . . این کتاب اسرار است در علم و دعا یا علم جعفر» (ص ٤۹) .

٤- رسالۀ چهارم : **«غیاث الدین علی بن امیران الحسنی الاصفهانی»**، نام تألیف : **«رسالۀ فواید نجومی یا مغناطیس القلوب»** ، تاریخ تألیف : **«٨٦٩ ﻫ ق»** : «بعد از حمد و صلواة نموده می شود که در سنۀ تسع و ستین و ثمانمائه بود که در موضوع بدخشان . . . برین کمترین بندگان خاندان غیاث الدین علی بن امیران الحسنی الاصفهانی واجب و لازم می نمود طلب جمع بعضی از فواید نجومی . . . نموده شد» (ص ٨٣) .

٥- رسالۀ پنجم : **«خواجه نصیر الدین طوسی»** ، نام تألیف : **«سی فصل تقویم»** ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «بدان که این مختصریست در صنعت تقویم و بنای آن برسی فصل نهاده می شود» (ص ١٠٢) .

٦- رسالۀ ششم : مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما نام تألیف را می توان : **«رساله در نجوم»** گفت (ص ١١٥) .

٧- رسالۀ هفتم ، مؤلف و نام و تاریخ تألیف معلوم نشد ، اما در آغاز آن آمده که : «بدان که این رساله منقول از حضرت امام علی رضی الله عنه امام حسن و امام حسین رسیده . . .» و می توان آنرا **«مقدمات نتایج التکسیر»** نامید (ص ١٢٢).

٨- رسالۀ هشتم ، ایضاً ، و لیکن ظاهراً آنرا به **«جداول احکام نجومی»** می توان موسوم گردانید (رک : ٩–چگونگی) (ص ١٣٠) .

٩- رسالۀ نهم : ایضاً ، و می توان آنرا **«بیان دوازده بروج و احکام آن»** نامید .(ص ١٤٥)

١٠- رسالۀ دهم ، ایضاً ، ولی در آغاز **«رسالۀ چهارده خانواده»** نوشته است (ص ١٧٨) .

١١- رسالۀ یازدهم ، نام مؤلف : **«شیخ ابو الحسن خرقانی متوفی ٤٢٥ ﻫ ق»**، نام تألیف : **«هدایت نامه»**، تاریخ تألیف معلوم نشد : «این رسالۀ هدایت نامه تصنیف شیخ ابو الحسن خرقانی» (ص ٢٠١) .

١٢- رسالۀ دوازدهم ، نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف : (رساله) **«فقر نامه»** است : «این رساله فقر نامه نام دارد» (ص ٢٠٦) .

١٣- رسالۀ سیزدهم : ایضاً ، و لیکن آنرا **«رسالۀ حضرت بی‌بی فاطمه زهرا» (ع)** نوشته اند (ص ٢١٠) .

۱۴- رسالهٔ چهاردهم، ایضاً، نام تألیف را در آغاز ظاهراً رسالهٔ **«مقام درویش»** می توان گفت. (ص ۲۱۵).

۱۵- رسالهٔ پانزدهم، ایضاً، نام تألیف ظاهراً **«چهار پسر و چهارده‌خانواده»** است. (ص ۲۲۱).

۱۶- رسالهٔ شانزدهم، ایضاً، پیری و مریدی. (ص ۲۲۴).

۱۷- رسالهٔ هفدهم، ایضاً، درآغاز رساله نوشته است **«شجرهٔ پیران سهروردی»**. (ص ۲۲۷).

۱۸- رسالهٔ هیجدهم، ایضاً، در آغاز آمده: **«شجرهٔ قادریه»**. (ص ۲۲۸).

۱۹- رسالهٔ نوزدهم، از متن آن می نماید که **«رسالهٔ خوارق عادات و طلسمات و تسخیرات»** است. (ص ۲۳۰).

۲۰- رسالهٔ بیستم، نام مؤلف: **«محمود بن محمد ابراهیم شافعی»**، نام تألیف: **«رسالهٔ صلاح خانی»**، تاریخ تألیف: **«در عهد صلاح خان»**: «اما بعد گوید بنده از بندگان حضرت نبی محمود بن محمد ابراهیم شافعی مطلبی که چون بندگی خان اعظم و خاقان معظم... الغ معظم... الغ اعظم قتلغ معظم صلاح خان... گردانید... این کتاب در علم اعداد وقف بتحریر پیوست رسالهٔ صلاح خانی نام نهاده آمد». (ص ۲۴۸).

۲۱- رساله بیست و یکم، ظاهراً «رسالهٔ صور الکواکب» نام دارد و لیکن در آخر آمده: «تمت الرسالة ابی الحسن صوفی». (ص ۲۸۷).

۷- آغاز : **رسالهٔ اول، محفوظ (ص ۲)**: «و به نستعین رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمد لله الذی جعل فی السماء بروجا والنجوم لتهتدوا بها فی ظلمات البر والبحر».

۸- انجام : **ایضاً (ص ٤)**: «و اما شیر خام و سرد نخورد که مفید نیست و شوربای ماهی هم سرد نخورد و طعامی که بعد از پختن مدت دو پاس یا شبانروز گذشته بود نخورد و مانند آن تا از علت و رحمت بفضل و رحمت رب العزت مصون و مأمون ماند بفضله و کرمه و هو ارحم و اکرم و لطفه اشتمل و اعم و ذکره اجل و اتم و بحمد، و نعت نبیه ابتداء و اختتم والعلم عند الله لا یعلم الغیب الا الله تم تم تم».

ـ آغاز : **رسالهٔ دوم، در بیان معرفت سیر آفتاب و ماهتاب (ص ٤۱)**: «رب یسر

بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی سید المرسلین محمد و آله و اصحبه اجمعین این رساله ایست پارسی که دروی بیان معرفت سید آفتاب و ماهتاب که در هر برج چند می باشد و در فلان برج کی می آید» .

— انجام : **ایضاً (ص ۵۷) :** «پس این ترتیب حاصل شد جلام که مال و جمال دارد عجب حرفی که هم مال دارد و هم جمال لفظات الحروف عدد نقطات حروف را نیز بعدد مقصود خم کند والله اعلم بالصواب تمت تمام شد» .

— آغاز : **رسالهٔ سوم، در اعلم جفر (ص ۵۷) :** «رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر و به نستعین الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین اما بعد این رساله‌یی است شریف در علم جفر خافیه» .

— انجام : **ایضاً (ص ۸۲) :**

«تا عمل با علم او گردد تمام صبح این دولت برون آید ز شام
یا آلهی ما نمی دانیم هیچ روی لطف و مرحمت از ما مپیچ
والله اعلم بالصواب تمت تمام شد» .

— آغاز : **رسالهٔ چهارم ، مغناطیس القلوب (ص ۸۳) :** «بسم الله الرحمن الرحیم، حمد و ثنای بیحد مر خداوند احد را تبارک و تعالی که تا شیر اجابت مبین کرد و بر اوقات کرد کما قال علیه الصلوة» .

— انجام : **ایضاً (ص ۱۰۰—۱۰۱) :** «اگر این وفق را نوشته با خود دارد و همیشه با صحت باشد و پیش بزرگان و ملوک و غیر ایشان عظیم القدر باشد و هر چه از ایشان خواهد بیابد و روزی بروی فراخ گردد تمام شد هذه الرسالة المسمی مقناطیس القلوب در علم جفر» .

— آغاز : **رسالهٔ پنجم ، رسالهٔ فواید نجومی :** «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر مقدس ذاتی که حرکت سماوات و ستارات روشن تر دلیلی بر قدمیت افعال او است و امتزاجات کیفیات عناصر که امهات مرکبات واقع اند» .

— انجام : **ایضاً ، (ص ۱۱۴) :** «چون روز جمعه باشد آنسال خجسته و مبارک بود و در آن سال مردم بغربی و حج روند و درمیان مردم لقاح و شوری بسیار

واقع شود و حال مطربان و زنان . . . بود والله اعلم بالصواب و الیه المرجع والمآب تمت بعون الملک الوهاب تم تم تم» .

ـ آغاز : **رسالهٔ ششم، رسالهٔ سی فصل (ص ۱۱۵)** : «رب یسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم قال الله تبارک و تعالی و هو الذی جعل الشمس و ضیاء والقمر نوراً و قدر منازل لتعلموا اعداد السنین والحساب» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۱۲۱)** : «قمر و زیر فلک و صباغ فلک است تعلق دارد و بر رسولان و حاجیان و عوام الناس و جاسوسان و اهل زهاد تمت بحمد الله تعالی سبحانه» .

ـ آغاز : **رسالهٔ هفتم، در نجوم (ص ۱۲۲)** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر و به نستعین بدانکه حق سبحانه و تعالی افلاک را نه آفریده است بر فلک اول قمر دوم عطارد» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۱۲۲)** : «و هر روز از ماه در کجا است و کدام طواف است ثبت نمایند و مدار حرکت ترکان برین ستاره است و در نهایت تأثیرست تمت تمام شد» .

ـ آغاز : **رسالهٔ هشتم، مقدمات لتایج التکسیر (ص ۱۳۰)** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر و به نستعین بدانکه این رساله منقول از حضرت امام تمام سید الاولیای و سید الاصفیای امیر المؤمنین المرتضی علی رضی الله عنه بامام حسن و امام حسین رسیده» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۱٤٤)** : «بنام مخصوص و نامهای روحانیان که موکل اند بدان س فیلسل او رسائیل منفائیل اکفیائیل شمسائیل و حروف انیت مسل ب ج ن ۹٤۳ تمت تم تم تم» .

ـ آغاز : **رسالهٔ نهم، جداول احکام نجومی (ص ۱٤٥)** : «جدول خطوط کواکب سبعه فی البروج اثنی عشریة الکواکب البروج حمل، ثور، جوز سرطان، اسد، سنبله، میزان، عقرب، قوس، جدی، دلوحوت» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۱۷۳)** : «و جلوس حضرت نذیر محمد خان بر تخت سلطنت ماوراء النهر در سنهٔ سال اسپ و نشستن حضرت خلافت مرتبت بر تخت سلطنت حضرت عبدالعزیز بهادر خان در ماوراء النهر در سنهٔ ۱۰٦۱ هجری

و آن سال حمد و نه بوده والله اعلم».

ـ آغاز : **رسالهٔ دهم ، بیان دوازده بروج و احکام آن (ص ۱۷۸)** : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر و به نستعین باب در بیان دوازده بروج احکام آن بدانکه حکمائه فلک کلی اثبات کرده‌اند».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۰۰)** : «و اگر از طرف مغرب پیدا شود دلیل کند بر بارندگی و زلزله و اگر از طرف مشرق پیدا شود دلیل کند بر رنجوری مردم و سلامت شراقت والله اعلم بالصواب».

ـ آغاز : **رسالهٔ یازدهم، چهارده خانواده (ص ۲۰۱)**: «بسم الله الرحمن الرحیم این رسالهٔ چهارده خانواده است قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم ، الخلافت من بعد ثلاثین سنة بحرمت حضرت علی رضی الله عنه و چهار پیر بر حق است».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۰۵)** : «و از ایشان بخواجه فرید شکر گنج رسید و از ایشان به نظام الدین اولیا رسید و از ایشان بخواجه نصیر الدین چراغ دهلی رسید و از ایشان به سید محمد گیسو دراز رسید والله اعلم».

ـ آغاز : **رسالهٔ دوازدهم ، هدایت نامه** : «این رساله هدایت نامه بسم الله الرحمن الرحیم تصنیف شیخ ابوالحسن خرقانی رحمه الله الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین و الصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که این تصنیف شیخ المشائخ ابوالحسن خرقانی رحمت الله علیه در بیان تن درویشی».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۲۰۹)** : «یکی جیحون دوم صیحون سیم فرات چهارم دجله پنجم رود نیل ششم قلزم هفتم نافه چهار صد و چهل پرگاله است و استخوان بیرون دنیا مناسب کوه است».

ـ آغاز : **رسالهٔ سیزدهم ، فقر نامه (ص ۲۱۰)** : «این رساله فقر نامه نام دارد بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و اولاده و اصحابه اجمعین بدان قال رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود درویش از این چهار کلمه و چهار مقام دانسته نباشد».

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۱۵) : «موی صبلت حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم چه تسبیح میگوید جواب بگویا حنان یا منان والله اعلم بالصواب تمت تمام شد رسالهٔ فقر نامه» .

ـ آغاز : رسالهٔ چهاردهم ، رسالهٔ حضرت بی‌بی فاطمه زهرا (ع) : «بسم الله الرحمن الرحیم رسالهٔ حضرت بی‌بی فاطمهٔ زهرا رضی الله عنها در خبر است که فردای قیامت آمنا و صدقنا جمله خلایق از کور بیرون آیند» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۲۰) : «رسول فرماید که رضای من اینست که از سرخون پسران خود بازای و بدلهٔ خون ایشان از امتان بخواه آنگاه فاطمه گوید ای پدر از خون پسران تمت تمام شد نسخهٔ حضرت بی‌بی فاطمه صلوات الله علیها» .

ـ آغاز : رسالهٔ پانزدهم ، رسالهٔ مقام درویش (ص ۲۲۱) : «بسم الله الرحمن الرحیم طالب ارادتی اعتقاد بر پیر مرشد این مقدار میباید که هر چه در نظر آید حلال و پاک داند هر چه بدریا پیوست پاک گردد» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۲٤) : «هر پیری هر فقیری این رساله مریدان را بدهید این طریق کارکند وصل گردد و هرگز در راه باطل نرود والله اعلم بالصواب» .

ـ آغاز : رسالهٔ شانزدهم ، رسالهٔ چهار پسر و چهار خانواده : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، این رساله چهار پسر و چهارده خانواده اینست قال النبی صلی الله علیه وسلم و چهار پسران بر حق اند و چار پیغمبران بر حق است» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۲٦) : «و نکاح بستن و ذبح نمودن همه کسان را این چنین بدانید درست افتد و اگر درست نیست همه دروغ نیست والله اعلم بالصواب» .

ـ آغاز : رسالهٔ هفدهم ، شجرهٔ پیران سهروردی (ص ۲۲٦) : «شجرهٔ پیران سهروردی الدین اینست بسم الله الرحمن الرحیم ، بسم الله خیر الاسماء اسناد و اسامی و شجرهٔ خادم الفقراء الی الله داعی بالخیرات الموعود حضرت نو شهباز سبز پوش جام نوش قدس سره» .

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۲۸) : خواجه محمد حیات الاسلام و المسلمین خواجه عثمان

الاسلام و المسلمین خواجه نور الله اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین».

ـ آغاز : رسالهٔ هیجدم ، شجرهٔ قادریه (ص ۲۶۸) : «شجرهٔ قادریه اینست بسم الله الرحمن الرحیم الهی سیدی و مولای بحرمت راز و نیاز نو شهباز سبز پوش جام نوش قادری».

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۳۰) : «الهی سیدی مولای بحرمت راز و نیاز حضرت شاه نور الله هدایت بنماه برحمتک یا ارحم الراحمین».

ـ آغاز : رسالهٔ نوزدهم ، خوارق عادات و طلسمات و تسخیرات (ص ۲۳۰) : «بسم الله الرحمن الرحیم ، حمد بیحد و ثنای بیعد موجودیرا که سر اوست عالم فانی بمخلوقات لا تعد و لاتحصی راست».

ـ انجام : ایضاً (ص ۲٤۷) : «و این اشارت بر گرفتن ریسمان عنکبوت دوباره کردن و باز یکجا کردن او است چون حسن بگوید یکی در یکی باشد بر این اشارت معلوم شد که اوست و من عکس اویم و باق والله اعلم بالصواب».

ـ آغاز : رسالهٔ بیستم ، صلاح خانی (ص ۲٤۸) : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر الحمدلله رب العالمین علی نعمة التی لاتدخل فی احصاء العادین و الصلوة علی رسوله محمد خاتم الانبیاء و المرسلین سید الاولین و الاخرین».

ـ انجام : ایضاً (ص ۲۸۶) : «و اگر میان زن و شوهر خصومت می شود هر دو در شیر خوردن دهد درمیان ایشان محبت شود هر که با خود دارد همه خلق او را دوست دارند شکل اینست».

ـ آغاز : رسالهٔ بیست و یکم ، رسالهٔ ابی الحسن الصوفی یا صور الکواکب ، عربی (ص۲۸۷) : «چنین به نظر می رسد که ناقص باشد و چنین پایان می یابد : «یعرف بالجدی عند العرب ، من کان بالبعد و من بالقرب ، تعرف بالجدی عند العرب ، مداره متارب للقطب و هذه الانجم عند العرب صورت الدب الاصغر الافق الشمالی».

ـ انجام : ایضاً (ص ۳۲۶) : «و ف السماء غیر هن انجم ، ما سمعت القابهن عنهم یعرفها الاعراب ما لیحونه ، یعبونها متروکة من دونه بذکرها والد نا ف کیته قلیجفیها من عدت لربه تمت الرسالة ابی الحسن الصوفی رحمة الله و الحمدلله و حده و الصلوة و السلام علی سیدنا محمد و آله و اصحابه اجمعین».

۹- چگونگی : در این مجموعه ، ۲۱ رساله در موضوعات «نجوم و عدد و تقویم و عرفان و ادب و شجره و عقیده و طلسم و تعویذ» آمده است . و هر کدام در نوع خود از لحاظ زبان فارسی و علوم اسلامی و عقاید شگفت مردم و اعتقادات عجیب آنها به پیشگویی‌های گوناگون ارزش ویژه دارد . در بعضی از وسائل جدولهای اعداد فراوان آمده است . و بر حسب «باب و فصل» تقسیم شده است . سهوالقلم کاتب دارد . ٤٤ تصویر فلکی در رسالهٔ بیست و یکم آمده است و در رسالهٔ نهم جدول اعداد نجومی بر حسب حروف ابجد آمده است . ظاهراً هیچ کدام از این رساله‌ها چاپ نشده است . در آغاز یک یادداشت دربارهٔ نماز دارد ، و در پایان بعضی از رسائل نوعی از یادداشتهای نجومی و عرفانی آمده است و متن آنها را توضیح کرده است . مقایسات سالهای شمسی و قمری و منطبق کردن آنها بر گردش سیارات مورد بحث قرار گرفته است . احکام بروج دوازده گانه و اعتقادات عجیب مردم به آن احکام توضیح شده است . ایام ولیالی و شهور و سنوات بر اساس احکام نجومی آمده است . مطالب دینی از زبان و بیان ائمهٔ اطهار و مشایخ کبار و متصوفه ذکر شده است .

۸۹۰
۸۸٦

مجموعه

۱- منطق الطیر (مثنوی) ۲- الوصول الی الله ، ۳- قصیدهٔ وحی

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶×۵/۹×۳ سم . — درونی : ۹ بیت (۹ س) ۱۱×٦ سم .

۲- اوراق : ۳۱۷ ورق . ٦۳۳ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی سرخ با عطف پارچه‌یی و کاغذی ، روی جلد (کتب خانهٔ سید محمد طیب همدانی ، قصور ، کتاب منطق الطیر) .

٤- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها نستعلیق جلی زرین ، جدولهای ۳ خطی در فواصل عنوان‌ها و میان مصاریع

سیاه و زرین و جدولهای ۵ خطی کنارهٔ متن سیاه و لاجوردی و زرین ، در صفحهٔ اول و دوم میان سطرها نقاشی دندان موشی وگل و بوته نگاری و در آغاز صفحهٔ اول یک سرلوح در زمینهٔ لاجوردی وزرین ، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : یا (شاعر) : ۱- **«عطار نیشابوری متوفی ۶۲۸ هـ ق»**، نام تألیف «مثنوی» : **«منطق الطیر»** ، تاریخ تألیف (سرودن) : **«۵۷۳ هـ ق»** : در صفحهٔ ۵۷۲ اینگونه آمده است :

«پانصد و هفتاد و سه بگذشته سال هم ز تارخ رسول ذوالجلال
گفت عطار از همه مردان حق گر تو مردی هم تو خیرش یاد کن»

تمام شد این رساله مسمی بمنطق الطیر من تصنیفات حضرت فرید الدین عطار قدس سره»، ۲- **«شیخ محی الدین سید عبدالقادر گیلانی متوفی ۵۶۰ هـ ق»** ، نام تألیف : **«الوصول الی الله»** ، تاریخ تألیف معلوم نشد.
۳- **«عطار نیشابوری»** ، نام تألیف : **«قصیدهٔ وحی»** تاریخ تألیف معلوم نشد.

۷- آغاز : **۱- منطق الطیر عطار (ص ۱)** : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

آفرین جان آفرین پاک را آنکه جان بخشید و ایمان خاک را
عرش را بر آب بنیاد او نهاد خاکیان را عمر برباد او نهاد»

۸- انجام : **ایضاً (ص ۵۷۲)** :

«روز شنبه بود وقت استوا بیستم روزی بد از ماه خدا
در وفا و ذوق در آسایشی دمبدم وقت خوش از بخشایشی
پانصد و هفتاد و سه بگذشته سال هم ز تاریخ رسول ذوالجلال
گفت عطار از همه مردان سخن گرتو مردی هم توخیرش یاد کن»

– آغاز : **۲- الوصول الی الله (ص ۵۷۴)** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین اما بعد فهذه رسالة المسمات بالوصول الی الله فی سلک السلطان السعادت غوث الاعظم شیخ محی الدین سید عبدالقادر الجیلانی» .

– انجام : **ایضاً (ص ۶۱۲)** : « روح او بکمالات باشد ای سیر در دریاء وحدت باشد

و سر او با حق مسرور کرد المؤمن خواص الرحمن نیست والله اعلم بالصواب قد تمت هذا رسالة القادریة المسمی الوصول الی الله».

ـ آغاز : ۳- **قصیدهٔ وحی** (ص ٦١٤) : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

چشم بگشا که جلوهٔ دیدار متجلی از در و دیوار

نحن اقرب الیه آمده است دور افتادهٔ تو از پندار»

ـ انجام : ایضاً (ص ٦٣١) :

«قلم راستی بدست آور ورنه خون خوردن دلت بچکار

همه شوقست اندرین صفحه همه عشق است اندرین طومار

لیک باید که کار فرمایی که چه خورد است خون دل عطار»

۹- **چگونگی** : این نسخه مجموعه‌یی است که شامل سه نسخه است : ۱- «**منطق الطیر عطار نیشابوری**» که یک مثنوی عرفانی است از زبان مرغان و پرندگان و «۳۰ مرغ» در آخر و دارای حکایات عرفانی و اخلاق و روحانی از سخن عارفان و کلام شاعران و پادشاهان که بسیار نغز و دلاویز و شیوا و شور انگیز بروزن «فاعلاتن فاعلاتن فاعلات» یا «فاعلن» سروده شده است و در حدود ۴۲۰۰ بیت دارد و در سال ۵۷۳ هجری قمری سروده شده است و بارها چاپ شده و نسخهٔ خطی فراوان دارد. تقسیمات آن بر حسب موضوعاتی است که شاعر برگزیده است مانند «حکایت» و «وادی» و «سیمرغ» و امثال اینها.

۲- رسالهٔ وصول الی الله منسوب به شیخ عبدالقادر جیلانی (رح) متنی است فارسی در عرفان و طریق الی الله و فنا فی الله و سیر و سلوک. نثر فارسی عرفانی دارد. تقسیمات آن بر اساس «مقام» و «ای عزیز» و «مراقبه» و «حدیث» است ، ۳- **قصیدهٔ وحی** یک قصیدهٔ خوش وزنی است از شیخ عطار نیشابوری در موضوع نعت حضرت محمد (ص) و وحی به سوی او و عرفان. این قصیده بروزن «فاعلاتن مفاعلن فعلن» از مزاحفات بحر خفیف سروده شده است و در حدود ۱۵۰ بیت دارد. این نسخه مجموعه‌یی ارزنده و عالی است به خط نستعلیق خوش و زیبا. در صفحهٔ آغاز یادداشتهایی دارد از جمله : «بصورت اوراق متشتت از آن حضرت

عمویم مولائی سید غلام محیی الدین شاه صاحب حاصل کرده و آنرا یکی از اصحاب شرطه پیش کرده از دست بچگان فغان میکند و بنده حقیر بعد از مرمت و ترتیب محفوظ کرده محمد طیب همدانی ۷ فروری سنهٔ ۱۹۵٤ء.

۲۹۰/۷۲۰

مجموعه

۱- ناشناخته (در لغات قرآن)، ۲- ناشناخته (در قرائت و تجوید قرآن)

[دین، علوم قرآنی، فارسی و عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۸×۱٤×۵ سم. — درونی : ۱۵ و ۱۷ س ۱۳×۹/٤ سم.

۲- اوراق : ۱۸۷ ورق. ۳۷٤ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، اندکی آب رسیده، وصالی شده، ساییده، در آغاز جلد ندارد و در انجام جلد چرمی و مقوایی سرخ با عطف کرباسی تیره رنگ.

٤- خط : ثلث خوش عربی، خوانا و سخت خوانا، روشن، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف، قرن ۷ه‍ ق.

۵- کاتب : نام کاتب رسالهٔ اول : «علی بن محمد بن محمد بن عمر السمرقندی»، تاریخ کتابت : «۷۲۲ه‍ ق» : «قد اتفق الفراغ من کتابة هذه النسخة الشریفة المیمونة ضحوة یوم الترویة عام اثنی و عشرین و سبعمائة علی ید العبد الضعیف النحیف العاصی الراجی رحمة ربه الاعلی علی بن محمد بن محمد بن عمر السمرقند محله و الاترار(؟) مولده غفرالله له و لجمیع المؤمنین و المؤمنات بفضله و رحمته تذکرة للشاب الاکرم الانجب حافظ کلام الله رب العالمین علاء الدین ابن المجلس الاعز محب العلماء محمد بن حمید الدین الشاشی اصلح الله حاله و انجح آماله و وقاه کبه النار یوم بد و السنار و یرحم الله عبدا قال آمینا» (ص ۲۰۲) نام کاتب رسالهٔ دوم : «حسین بن حسن الصفناخی». تاریخ کتابت : «۷۲۷ه‍ ق» «تم الکتاب بتوفیق الملک الوهاب علی ید العبد الضعیف حسین بن حسن الصفناخی سنة سبع و عشرین و سبعمائة».

۶- **مؤلف** : نام «مؤلف» و «تألیف و تاریخ آن» معلوم نشد ، چون از آغاز ناقص و در انجام یا لابلای متن نیز مطلبی در این باره نیامده است .

۷- **آغاز** : **رسالهٔ اول (ص ۱) :** ناقص است و شاید ۲ و ۳ برگ افتاده باشد و پیش از سورهٔ فاتحه و در تفسیر «بسم الله الرحمن الرحیم» اینگونه آغاز می گردد : «و مزد کوفیان . . . ارتباط ای . . . اجوف بود . . . نده و نفرین کرده الاسم نام و وی دراصل . . . است زیرا که تصغیر وی سمی است و جمع تکسیروی اسماء الله و الاله خدای سزای پرستش الرحمن بسیار بخشاینده الرحیم . . . بخشاینده» .

۸- **انجام** : **ایضاً (ص ۲۰۲) :** «الجنة پریان و دیوان الجان و الجنی پری الجنة و الجن جماعة من میان للذی یوسوس علی معنی ان الشیطن الموسوس ضربان جنی وانسی فنعوذ بالله و نعتصم به و نتوکل علیه فانه کاف من توکل علیه و هو حسبنا و نعم الوکیل و صلی الله علی رسوله محمد و آله» (رک : ۵-کاتب) .

- **آغاز** : **رسالهٔ دوم ، (ص ۲۰٤) :** «بسم الله الرحمن الرحیم ، قال سیبویه الثانی بسم الله با آلادخلت فیه لیبعثن به معنی بر ابتدا کما فی کتبت بالعلم و ضربت بالسیف الالصاق الکتاب و الضرب بالسیف و حذفت همزة الوصل منه فی فواتح السور و صدور الکتب لکثرة الاستعمال» .

- **انجام** : **ایضاً (ص ۳۷۳) :** ویکون من الجن و الانس و الجار و المجرور فی محل النصب علی الحال من الضمیر فی یوسوس و العامل فی الحال یوسوس تقدیره الذی یوسوس وهو کاینا من الجنة و الناس و صلی الله علی محمد و آله الاجمعین و الحمدلله رب العالمین» .

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «لغات و تجوید و مسائل صرف و نحو قرآن» است و شامل دو رساله است : رسالهٔ اول در «لغات قرآن» است به زبان فارسی از (ص ۱ تا ص ۲۰۲) . از آغاز ۲ تا ۳ ورق افتاده دارد و از «سورة الفاتحه» تا «سورة الناس» در بردارد. تقسیمات آن بر اساس سوره‌های قرآن است. زیر نام هرسوره لغات آنرا بر حسب ترتیب آیات می آورد، مثلاً «سورة الواقعة ست و تسعون آیه ، الواقعة قیامت ، الرج جنبانیدن البس خرد و مرد

کردن الانبثات پراکنده شدن» . البته مؤلف همواره کوشش داشته که مشکل ترین لغات را به فارسی سره معنی کند . این رساله در نوع خود نادر الوجود است .

رسالهٔ دوم در موضوع صرف و نحو و تجوید قرآن شریف است به زبان عربی . این رسالهٔ از ص ۲۰٤ تا ص ۳۷۳ را شامل می شود و کامل است. تقسیمات آن بر اساس سوره‌های قرآن است ، «سورة الفاتحه» در آغاز و «سورة الناس» در انجام است . مثلا : «سورة ق ، ق قسم و جوابه محذوف ائذامتنا و کنا ترابا جواب اذا محذوف» . در گوشه و کنارهٔ صفحات یادداشتهای توضیحی و لغوی از اشخاص مختلف دارد . بعضی از یادداشتها از تفسیر «ملا حسین» که همان «تفسیر حسینی» باشد نقل شده است و ظاهراً تاریخ «۱۰۷۹» دارد . این نسخه با این خصوصیات شاید هنوز چاپ نشده باشد .

۸۹۰/۷۳۱

مجموعه

۱- وصلت نامه ، ۲- جوهر الذات

[ادب، عرفان و تصوف ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲/۵×۱۳×۲٤ سم . —درونی : ۱۳ س (بیت) ۸/۵×۱۷ سم .

۲- اوراق : ۸٦ ورق . ۱٦۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی خاکی رنگ با عطف چرمی پوسیده .

٤- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط اردو و فارسی، خوانا ، روشن، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشانها شنگرف . جدولهای دو خطی در فواصل ابیات و عنوان‌ها شنگرف و جدولهای سه خطی کنارهٔ متن شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : یا (شاعر) «**ابو حامد فرید الدین محمد بن ابی بکر ابراهیم بن مصطفی بن شعبان عطار نیشابوری ۵۱۳-۵۸٦ تا ۵۳٤ هـ ق**» ، نام تألیف (مثنوی):

«وصلت نامه» :

یک زمانی ترک کن افسانه را گوش کن تو رمز وصلت نامه‌را (ص ۵)
گفت وصلت نامه را عطار پیر ختم گردان ای اله دستگیر

و «جوهر الذات یا جواهر الذات یا جواهر نامه» :

(۱) کتاب جوهر ذاتم بمظهر بود چون جان بدانایان مطهر
(۲) بدان‌خودرا که‌چون‌عطارگردی بگرد نقطه چون پرکار گردی

تاریخ تألیف (سرودن) معلوم نشد (رک : تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، سعید نفیسی، ص ۱۱۴ و ۳۲۰) .

۷- آغاز : **وصلت نامه (ص ۲) :** «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم ولا تعسر ، آغاز کتاب وصلت نامه ،

ابتدا اول بنام کردگار خالق هفت و شش و پنج و چهار
آنخداوندی که هستی ذات او هر دو عالم مصحف آیات او
آنخداوندی که اشیا راز بود هر یکی را در لباسی وا نمود
فرش را بر آب بنیاد اونهاد خاکیان را عمر برباد او نهاد» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۴۵) :**

«هر که آمد در جمال ذوالجلال محو شد از خویش و شد عین وصال
هر که و اصل شد عددها را بسوخت هر دو عالم را بیک ارزان فروخت
جهد کن ای دوست تا و اصل شوی یک روی و یک کعبه و یک دل شوی
والذین جاهدوا فرمود حق جهد کن در راه تا گیری سبق» .

ـ آغاز : **جوهر الذات (ص ۴۸) :** «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم ولا تعسر ، آغاز کتاب جوهرذات ،

هر آن سالک به پیشم راه دارد تعالی الله دلی آگاه دارد
توای انسان بمعنی کان لطفی همه اشیامیان تست مخفی
بدان خود را که تا ذات شریفی چو آب زمزم و کوثر لطیفی

ـ انجام : (ص ۱۰۷) : ظاهراً ناقص می نماید :

«بگفتانی که او خورشید باشد بمعنی در جهان جاوید باشد
بگفتانی که او در هر زمانی بگفتانی که او در هر مکانی

بگفتانی چرا غافل ز شاهی فتاده همچو نا بینا بچاهی
بگفتانی که او دارد اساسی بود در هر زمانی در لباسی»

۹- **چگونگی :** این مجموعه شامل دو مثنوی ادبی و عرفانی از شیخ عطار نیشابوری است به نام «وصلت نامه» و یا «جوهر الذات» و یا «**جواهر الذات**» یا «جواهر نامه» . مثنوی وصلت نامه در حدود ۶۰۰ بیت دارد و بر وزن «فاعلاتن فاعلاتن فاعلات یا فاعلن» از مزاحفات بحر رمل مسدس محذوف یا مقصور است . تقسیمات آن بر اساس موضوعاتی است که شاعر برگزیده است ، مثلاً : «در حق عشاق ، در مدح و تعریف درد ، در آفرینش آدم، در تعریف عقل و عشق» . این مثنوی از نوع مثنویات پر سوز و گداز عارفانه و پر شور است و چاپ شده است . مثنوی «جواهر الذات» در حدود ۱۸۵۰ بیت دارد و بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس محذوف و مقصور است . تقسیمات این مثنوی نیز برپایهٔ موضوعاتی است که شاعر برگزیده است و بیشتر مطالب با «اگر پرسی» آغاز می شود و از این جهت شاید به آن مثنوی «جواب نامه» هم گفت :
«اگر پرسی مسلمانی کدام است» و «اگر پرسی چرا انسان فنا شد» و «ز من پرسی بیان انبیا را» و «اگر پرسی ز تقوی کآن کدام است» و اگر پرسی تو از احوال انسان» و «اگر پرسی کدام است زندگانی» . در آخر این مثنوی ۵ بیت بروزن مثنوی وصلت نامه آمده که گویا از همین مثنوی باشد و بیت آخر این است :

«تا شوی دانا بعلم من لدن اهل این معنی همین است درسخن»

مثنوی «جوهر الذات» را در ۳۹ سالگی سروده یعنی در سال ۵۵۲ ه ق :

دریغا سی و نه سال تمامت بکردم درمیان شبها سلامت

نشان سه مهر در صفحهٔ ۴۶ آمده که همه یک نوع هستند : «سرفراز خان» . در صفحهٔ ۴۶ سه بیت اردو از غزل مخمس از دیوان «پیر ساهون شاه» به خط نا پخته دارد . این نسخه را آقای سید صفدر علی شاه برادر دکتر سید اکرم شاه (اکرام) از لاهور فرستاده است .

۸۹۰
۶۰۷

مجموعه

۱- هشت بهشت، ۲- شاه و گدا (- درویش)

[ادب، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۰×۱۳×۲/۵ سم . - درونی : ۱۵ س ۱۲×۶ سم .

۲- اوراق : ۱۱۷ ورق . ۲۳۲ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی پوسیده قهوه‌یی .

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۰ و ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» را در صفحهٔ آخر محو و سیاه کرده اند اما در صفحهٔ ۹۲ میر عبدالوهاب ولد میر عبدالکریم بدخشی» آمده است، تاریخ کتابت : «۱۰۶۷ ه‍ ق» : «تمت تمام شد نسخهٔ هشت بهشت من کلام املح الشعرا حضرت امیر خسرو دهلوی و صاحبه وکاتبه فقیر حقیر ذرهٔ خاک بی اعتبار میر عبدالوهاب ولد مغفور میر عبدالکریم به تاریخ غرهٔ رجب المرجب سنهٔ ۱۰۶۷» .

٦- مؤلف : یا (شاعر) : (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱ ص ۳ و ج ۲ ص ۵۹۳) .

۷- آغاز : ۱- **هشت بهشت (ص ۲)** : «به نستعین، بسم الله الرحمن الرحیم، رب یسر و تمم بالخیر،

ای گشایندهٔ خزاین جود نقش پیوند بارگاه وجود
کوکب آرای آسمان بلند هم زمین‌ساز و هم فلک پیوند
بودنی را همیشه بود از تو بود تا بود و در وجود از تو
آفرینش رقم کشیدهٔ تست هرچه‌از تست آفریدهٔ تست»

۸- انجام : ایضاً (ص ۲۳۲)

«آنچه او دید نهایت دید خس و خاری ز گلشنی برچید
و آنچه ماند از نظر به پرده نهان هم نهان داردش خدای جهان
یا رب او خود ز رخ نامهٔ من برد بیرون خطای خامهٔ من

نامۀ او که حرز جانش باد در قیامت خط امانش باد».

۹- **چگونگی :** این نسخه که «مثنوی هشت بهشت» یکی از مثنویات خمسۀ امیرخسرو دهلوی است ، در موضوع داستانی است همانند هفت پیکر نظامی و همانگونه که قهرمان اصلی هفت پیکر نظامی بهرام گور است در این نسخه هم قهرمان اصلی بهرام گور است، و هشت بهشت کنایه از «هشت گنبد» است که بهرام گور به همۀ این گنبدها وارد می شود و صحنه های گونا گون داستان را به وجود می‌آورد . در حدود ۳۵۰۰ بیت دارد . بروزن «فاعلاتن مفاعلن فعلات یا فعلن» از مزاحفات بحر مسدس خفیف است. در کنارۀ صفحات این نسخه «**مثنوی شاه و گدا**» یا «**مثنوی شاه و درویش**» کتابت شده است . سرایندۀ «**مثنوی شاه و گدا**» ، «هلالی» است (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی بریتیش میوزیم، ج ۲ ، ص ٦٤٦ و ۸۷۴).

– آغاز : **مثنوی شاه و گدا (ص ۲) :**

«ای وجود تو اصل هر موجود	هستی وبودۀ و خواهی بود
صانع هر بلند و پست توپی	همه هیچند و هر چه هست توپی
نقش بند صحیفۀ ازلی	بوجود قدیم لم یزلی
نی ازل آگه از بدایت تو	نی ابد واقف از نهایت تو»

– انجام : **ایضاً (ص ۹۲) :**

«که مرا سوی خویش راهی ده	در پناهی خودم پناهی ده
نظری جانب هلالی کن	خاطرش را ز غیر خالی کن
از رهی برگ باشدش همراه	یعنی لا اله الا الله
حشر ما با رسول کن یا رب	این وعیدرا قبول کن یا رب».

تمت تمام شد بتاریخ پانزدهم ماه شعبان المعظم سنۀ ۱۰۶۷ این نسخه مسمی به اسم شاه و گدا از آن فقیر حقیر محمد مراد ولد میر عبدالوهاب و صاحبه و کاتبه میر عبدالوهاب ولد مغفور مرحومی میر عبدالکریم بدخشی» . مثنوی شاه و گدا در حدود ۱۳۸۰ بیت دارد . مثنوی هشت بهشت و مثنوی شاه و گدا هر دو به یک وزن سروده شده اند . در صفحۀ آغاز و انجام ابیات و یادداشت‌هایی آمده است که سخت خوانده می شود .

مالک نسخه محمد لطیف ابن ملا احمد خان نام داشته است که البته در نام او دست برده اند. درگوشه و کنار صفحات ابیات اضافی و توضیحات آمده، است.

۲۹۰/۹۱۹

مجموع سلطانی

[دین، فقه، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵×۱۴/۵×۲ سم. — درونی : ۱۵ س ۱۶×۹/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۰۸ ورق. ۲۱۴ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، کرم خورده، وصالی شده، جلد مقوایی و پارچه‌یی جگری رنگ.

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۱ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف در این نسخه نیامده است، نام تألیف: «مجموع سلطانی»: «نام این کتاب مجموعهٔ سلطانی نهاده شده است». (رک: فهرست گنج بخش، ج ۱، ص ۴۰۵، ج ۲، ص ۴۰۷).

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة علی رسوله محمد و آله اجمعین بدانکه این کتاب در بیان مسائل فقه عبادات و نام این کتاب مجموعهٔ سلطانی نهاده شده است».

۸- انجام : «سؤال در صورت که خمر غیر معین است و بخوک غیر معین است مناکحه کردند حکم چیست جواب قیمت خمر و مهر مثل در خوک کذا فی الکافی والله اعلم بالصواب تمام شد کتاب مجموعهٔ سلطانی تمام شد لا اله الا الله محمد الرسول الله،

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بندهٔ گنه کارم».

۹- چگونگی : این نسخه در «موضوع فقه و دستورهای فقهی» است به زبان فارسی بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل»

و «سؤال و جواب» است (رک : فهرست گنج بخش ، ج ۲ ، ص ٤۰۷) .
در آغاز و انجام نشان مهر دارد : «شعار شمس الدین محمد غلام حسین ۱۲۸۹» ، «کتب خانه رشیدیه» .

۲۹۰
۸۵٦

محاسن الاصطلاح

[دین ، حدیث ، عربی ، منثور]

۱- **اندازه** : —بیرونی : ۲۳×۱۳×۲ سم . —درونی : ۲۱ س ۱٦/۵×۸ سم .
۲- **اوراق** : ۱٤۵ ورق . ۲۹۰ صفحه .
۳- **کاغذ** : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی ، ضربی ، ترنج و جدول .
٤- **خط** : نسخ خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و جدولهای دو خطی کنارهٔ متن شنگرف .
۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
٦- **مؤلف** : نام مؤلف اصلی : «**ابی عمرو بن ابن الصلاح**» و نام تألیف : «**الاصطلاح**» یا «**معظم الاصطلاح**» ، نام شارح یا تلخیص کننده معلوم نشد ، نام تلخیص یا اختصار : «**محاسن الاصطلاح**» ، تاریخ اختصار یا تلخیص معلوم نشد ، در صفحهٔ ۲ چنین آمده است : «اما بعد . . . کتاب الحافظ العلامة ابی عمرو بن الصلاح الذی اظهر فیه معظم الاصطلاح فقصدت اختصاره لاقتفی اثاره . . . و سمیته محاسن الاصطلاح و تضمین کتاب ابن الصلاح» .
۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی منح اهل الحدیث خدمة السنة و اظهر لهم من انواع علومها ما عظمت به المنة والصلوة والسلام علی خاتم الانبیاء محمد المبعوث لجمیع الانس والجنة» .
۸- **انجام** : ظاهراً ناقص به نظر می رسد و تا «النوع السبعون التاریخ المعلق المتون» دارد : «حتی نزلت سورة الانفال فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذهب فخذ سیفک و من الاحادیث المورخة حدیث ابن عباس قال نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «حدیث» و شرح و توضیح «اصطلاحات حدیث» است به زبان عربی فصیح و بلیغ . تقسیمات آن بر اساس «نوع» و «فایده» و «اعداد ترتیبی» و دیگر کلمات است و این نسخه «۷۰ نوع» دارد و از آخر ناقص است و هر «نوع» مخصوص یک قسم حدیث است ، مثلاً : «النوع الاول الحدیث الصحیح ، النوع الثانی الحدیث الحسن» . در آغاز و انجام یادداشت‌ها و نشان مهرها موجود است از جمله : «الفقیر الی الله خادم الفقراء فقیر الله بن عبدالرحمن الحنفی . . .» و «من کتب عبدالراجی . . . الباری . . . الحاج محمد عاشور البخاری ۱۰۹۷ ه‍ ق» .

۸۹۰/۸۴۳

محمود و ایاز

[ادب ، داستان عشقی و عرفانی ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵×۱۳×۲/۵ سم . — درونی : ۱۳ بیت (س) ۱۳/۵×۷ سم .

۲- اوراق : ۲۷۸ ورق . ۵۵۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ ولایتی ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی نقش دار (ترنج) و جدولهای ۵ خطی در کناره‌ها .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، صفحهٔ اول و دوم سر لوح و کتیبه در زمینهٔ زرین و نقاشی دندان موشی و گل و بوته نگاری ، جدولهای دو خطی میان مصاریع شنگرف و جدول های سه خطی کنارهٔ متن لاجوردی و شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : **«حکیم زلالی خوانساری متوفی ۱۰۲۱ ه‍ ق»** ، نام تألیف : **«محمود و ایاز» یا «مثنوی محمود و ایاز»** ، تاریخ تألیف : **«در زمان عمر شاعر»** (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۴۹۰) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

بنام آنکه محمودش ایاز است غمش بتخانهٔ نازو نیاز است

شب و روز از پی خدمت به درگاه سیاهی میکنم از دور چون آه»

۸- انجام : «فلک‌را بین و خود روزی ببین چیست که هیچ انگشتری بی این نگین‌نیست
ولی نقش نگین بر خاتم دل شده ختم سخن بر جان بسمل

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ خط و کتابت و تزیین ارزنده است و بدون سهوالقلم کاتب و در موضوع داستان «ایاز و سلطان محمود غزنوی» و سفر هر دو به هندوستان و کشمیر است و نوعی داستان عشقی عرفانی است. تقسیمات آن بر حسب موضوعاتی است که سرایندهٔ مثنوی حکیم زلالی خوانساری برگزیده است. در آغاز توحید و نعت و منقبت و مدح معاصران و معرف خود مؤلف و تعریف خوانسار و سبب تألیف و آغاز داستان و در پایان «بیان ختم کتاب» آمده است. حکیم زلالی خوانساری به قول خودش، پیرو حکیم نظامی گنجینه‌یی است. عناوین این مثنوی به شنگرف آمده و در آنها موضوع هر داستان یا هر حکایت ذکر شده و در هر موضوعی یک «تمثیل» دارد. مثنوی حکیم زلالی خوانساری در چاپخانهٔ نول‌کشور در هند چاپ شده است، نشان یک مهر در آخر دارد: «کریم نراین ۱۲۹٤». در کنارهٔ صفحات نسخه بدل بعضی ابیات را آورده‌اند. این مثنوی بروزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل یا فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس ساخته شده و جمعاً ۷۰۰۰ بیت دارد.

مختار الاختیار علی مذهب المختار

۳٤۰ و ۲۹۰ / ۹۷۱

[دین، حقوق و فقه و قضا در اسلام، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۷×۱۷/۵×۲/۵ سم. —درونی : ۱۷ س ۲۱×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۱۶۰ ورق. ۳۲۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ کشمیری، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی خاکی رنگ مخطط با عطف پارچه‌یی توتونی رنگ.

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها

شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- کاتب : «پیر محمد ولد شیخ فرید»، تاریخ کتابت ندارد: «تم هذه الکتاب المسمی بمختار الاختیار بخط العبد الضعیف پیر محمد ولد شیخ فرید بن شیخ محمد انصاری الهاینیری عفی عنه».

۶- مؤلف : «اختیار بن غیاث الحسینی»، نام تألیف: «مختار الاختیار علی مذهب المختار» تاریخ تألیف معلوم نشد: «اما بعد فیقول العبد الفقیر الی الغنی اختیار بن غیاث الحسینی ختم الله عواقبه بالحسنی... دربن کتاب چون از اقوال سلف و خلف آنچه مختار بود اختیار کرده بود آنرا مختار الاختیار علی المذهب المختار نام نهاده».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر بعد از حمد خالق قوی و قدر حاکم محکمهٔ قضا و قدرله الحکم... و التنقید والامصار تبارک و تعالی و ثناء نبی امی صادق الخطاب که صدقش مسجل است بشهادة الم ذلک الکتاب احمد مختار و حاکم هر بختیار مختار باضطرار ما اختیار».

۸- انجام : «و اگر مشتمل بر قوامت باشد چنین نویسد الحکم المذکور فیه صدر عینی نصب القیم المذکور من قبلی و انا العبد الضعیف بر فرض نامه نفقات نویسد کتب هذه الذکر باذنی و صدر هذه الفرض و التقدیر عنی وانا الفقیر الی الله الغنی تم تم تم».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «فقه» و «قضاوت» و آداب و رسوم قضاة و مفتیان و قواعد کتابت و وثایق و شرایط صحبت محاضر و سجلات در اسلام است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت. ظاهراً مقدمهٔ آن را «... ابن یحیی بن محمد بن سعد التفتازانی» نوشته است و نام او را جلد ساز محو کرده است. تقسیمات آن بر اساس «مقدمه» و «مبحث» و «مقطع» و «کتاب» و «مجلس» و «قضیه» و «حکم» است و جمعاً یک مقدمه و «سه مبحث» و یک «مقطع» و هر مبحث شامل چند مجلس و قضیه و حکم است. نسخه‌یی است ارزنده دربارهٔ روش قضاوت و دادگری و احکام قانون و دستورهای فقهی اسلامی و در مقدمه گفته که «دستور العمل قضات» خواهد بود. مؤلف مصادر و مآخذ و اسامی رجال فقها و قضات

و تواریخ آنها را به دست داده است : «در نزهة الوثایق» (ص ۱۲۰ تا ۱۲۲) . از آیات قرآن و احادیث نبوی استفاده کرده و اشعار فارسی هم دارد .

۲۹۰
۹۹۱

مختصر احياء علوم الدين

[دین ، عرفان و فلسفه و اخلاق ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۳/۵×۴ سم . — درونی : ۱۵ س ۱٤/۵×۷ سم .

۲- اوراق : ۲۷۷ ورق . ۵۵٤ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی با عطف و گوشهٔ چرمی سیاه و پوسیده ، بدون عطف .

٤- خط : نسخ و ثلث ، پخته ، روشن ، خوانا ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۰ ه‍ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «امام محمد بن محمد غزالی طوسی ٤۵۰-۵۰۵» ، نام تألیف : «**مختصر احياء علوم الدين**» ، تاریخ تألیف تقریباً قرن پنجم هجری و تاریخ تلخیص معلوم‌نشد (رک : ۹-چگونگی). «فهذا المختصر ملتقط من احياء علوم الدين الذی اسمه الشيخ الامام حجة الاسلام محمدن الغزالی قدس الله روحه و نور ضريحه» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم رب انعمت فزد الحمدلله الذی زين المريدين بنور معرفته و ملأها من جلال هيبته و بسط لهم بساط مؤانسته و طيب اسرارهم برياحين منته حتی عرفوه به لابد لائله» .

۸- انجام : «و قال رسول الله صلی الله عليه وسلم ينادی مناد من تحت العرش يوم القيمة يا امه محمد اما ماكان لی قبلكم فقد و هبت لكم و بقيت السعات فتواهبوا و ادخلوا الجنة برحمتی هذا آخر مختصر الاحياء الذی التقطته و اسأل الله العفو عما فعلته و ارجوه ان لايعاملنا بما تستحقه و يتفضل علينا بما هواهله بمنه و كرمه وسعة رحمته وجوده و فضله . . . اللهم ربنا . . . الاحياء

منهم و الاموات انک مجیب الدعوات و قاضی الحاجات صلی الله علی جمیع الانبیا و المرسلین و علی الملائکة اجمعین».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی و در موضوع «دین و فلسفه و فقه و اخلاق و عرفان» است و برگزیدهٔ احیاء علوم الدین امام ابو حامد محمد بن محمد غزالی طوسی است و تقسیمات آن بر اساس «کتاب و ربع» و «عبادات» و «عادات» و «مهلکات» و «منجیات» است و جمعاً «٤ ربع» و چند کتاب و هر یک از آنها تقسیمات دیگر دارد. نام اختصار کننده و انتخاب کننده ندارد. در آغاز نسخه نشان دو مهر داشته که محو کرده‌اند و نام مالک را نیز. یادداشت دعای ختم خواجگان خواجهٔ نقشبند دارد و نوشته است: «این ختم از حضرت میان احمد کابلی» و سه بار به سه قلم آمده است: «مختصر احیاء العلوم». در گوشه و کنار صفحات و میان سطرها معانی الفاظ و از یاد رفته به زبان عربی و فارسی آمده است.

۸۹۰
―――
٦۸۰

مختصر المعانی

[ادب، بلاغت، معانی و بیان، عربی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲٤×۱٦/۵×۳ سم. —درونی : ۱۵ س ۱۷/۵×۱۰/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۱۹ ورق. ٤۳۸ صفحه.

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی، کرم خورده، وصالی شده، جلد مقوایی لاجوردی رنگ با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ.

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز (شرح) و ثلث جلی (متن)، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خط‌های رسم شده بر بالای کلمات و الفاظ شواهد شنگرف، قرن ۱۱ هق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

٦- مؤلف : یا (شارح) : «علامه سعد الدین مسعود بن عمر التفتازانی المتوفی سنهٔ ۷۹۲ هق»، نام تألیف (شرح) : «مختصر المعانی شرح تلخیص المفتاح»، تاریخ تألیف (شرح) : «۷۵٦ هق». نام متن اصلی «تلخیص المفتاح» است

که تألیف «جلال الدین محمد بن عبدالرحمن القزوینی الشافعی المعروف به خطیب دمشق متوفی ۷۳۹ ه‍ ق» می‌باشد. نام شارح در آغاز نسخه چنین آمده است: «و بعد فیقول العبد الفقیر الی الله الغنی مسعود بن عمر المدعو بسعد التفتازانی هداه الله . . . قد شرحت فیما مضی تلخیص المفتاح واغنیته بالاصباح عن المصباح».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، نحمدک یا من شرح صدورنا لتلخیص البیان فی ایضاح المعانی و نور قلوبنا بلوامع البیان من مطالع المثانی و نصلی علی نبیک محمد المؤید دلائل اعجازه باسرار البلاغة و علی آله و اصحابه المحرزین».

۸- انجام : «و ان کلّا من السور بالنسبة الی المعنی الذی یتضمنه مشتملة علی لطف الفاتحة و منطویة علی حسن الخاتمة ختم الله لنا بالحسنی و یسرلنا الفوز بالدرجة الاسنی بحق النبی وآله الطیبین الطاهرین صلی الله علیه وعلیهم اجمعین».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع فن یا علم «بلاغت» و «معانی و بیان» است . اصل کتاب مفتاح العلوم نام داشته که علامه سراج الدین ابو یعقوب یوسف ابن ابی بکر محمد بن علی السکاکی المتوفی سنه ۶۶۶ ه‍ ق تألیف کرده بوده. جلال الدین محمد بن عبدالرحمن القزوینی معروف به خطیب دمشق متوفی ۷۳۹ ه‍ ق آنرا مختصر کرده «تلخیص المفتاح» نامیده است . سپس سعد الدین مسعود بن عمر التفتازانی (شارح این نسخه) تلخیص المفتاح را شرح کرده است که به «مختصر المعانی» شهرت یافته است . همهٔ این کتابها و شرح و حواشی آنها از متون درسی و فنی «بلاغت» است . نسخ خطی آن فراوان و مکرر چاپ شده است . در آغاز و انجام و کناره های صفحات این نسخه یادداشت‌ها و توضیحات ادبی و لغوی و بلاغی فراوان آمده و با امضای ملا زاده است . تقسیمات آن براساس «مقدمه» و «فن» و «باب» و «فصل» و «خاتمه» است . از آغاز یک ورق افتاده که به خط و کاغذ تازه افزوده اند .

مختصر تنبیه الانام فی بیان علو مقام یا شفاء الاسقام فی محو الذنوب فی الصلوة علی خیر الانام ۲۹۰/۶۹۳

[دین ، اخلاق و سیرت نبوی ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۸/۵×۲۱/۵×۳ س‌م. —درونی : ۲۳ س ۲۱×۱۴ س‌م.

۲- اوراق : ۱۳۷ ورق. ۲۷۴ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، اندکی ساییده شده ، جلد مقوایی در غلاف پارچه‌یی مخطط .

٤- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها و جدولهای دو خطی کنارهٔ متن شنگرف ، قرن ۱۰ ه ق . یک سرلوح در آغاز و یک تصویر از حرم و مسجد و صحن مطهر و بارگاه نبوی در صفحه پیش از آغاز به طرزی ساده و رنگ سرخ و لاجوردی».

۵- کاتب : «**عبدالرحمن البیجافوری**» ، تاریخ کتابت ندارد . اما تاریخ «وقف» نسخه «**۱۱۷۶ ه ق**» و نیز نشان مهری دارد که تاریخ «**۱۱۲۰**» دارد : «محمد عبدالرحمن ۱۱۲۰ ه ق». در صفحهٔ آخر چنین آمده است : «قدتم هذا الکتاب فی المدینة المنورة بید العبد المذنب الکثیر العصیان الراجی رحمة ربه الواسعة عبدالرحمن البیجافوری اللهم اغفره ولوالدیه و لکافة المسلمین ببرکة هذه الصلوات».

٦- مؤلف : «**عبدالجلیل ابن محمد بن احمد بن عظوم المرادی القیروانی متوفی ۱۱۱**» ، نام تألیف : «**مختصر تنبیه الانام فی بیان علو مقام نبینا محمد علیه افضل الصلوة ازکی السلام**» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در آغاز صفحهٔ اول چنین آمده است : هذا مختصر تنبیه الانام فی بیان علومقام نبینا محمد علیه افضل الصلوة و ازکی السلام تألیف العبد الفقیر الی الله تعالی. . . . عبدالجلیل ابن احمد بن عظوم المرادی القیروانی».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، اختصر هذا من کتاب تنبیه الانام فی بیان علو مقام نبینا محمد علیه افضل الصلوة و ازکی السلام تألیف العبد الفقیر الی الله

الراجی عفو مولاه خدیم مدح رسول الله و المتمسک باذیال کماله صلوات الله و سلامه و علی آله عبدالجلیل بن محمد بن احمد بن عظوم المرادی القیروانی غفرالله له ولوالدیه ولجمیع المسلمین آمین».

۸- انجام : «اللهم بجلالک و سلم و بارک علی سیدنا و مولانا محمد خاتم النبیین و امام المرسلین والحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله و اصحابه اجمعین قد تم هذا الکتاب فی المدینة المنورة بید العبد المذنب (رک : ۵ـ کاتب) .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع نماز و روزه و حج و معجز و صدق و محبت و خصایص فردی و اخلاق و سیرت و حضور و غیبت و فضل و منقبت و معراج و دیگر مطالب راجع به حضرت محمد (ص) صلی الله علیه وسلم است و اختصار شدهٔ نسخهٔ «تنبیه الانام فی علو مقام» یا شفاء الاسقام و محو الذنوب فی الصلوة علی خیر الانام» است که نسخهٔی عظیم است در دو مجلد . همهٔ جملات کتاب با «اللهم» آغاز و این جمله پیوسته تکرار می شود : «اللهم صلی علی سیدنا و مولانا محمد و علی آل سیدنا محمد» ، و هر جمله فقط یک سطر را تشکیل می دهد و این ترتیب و تنظیم تا آخر رعایت شده است. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» است و در حدود یکصد باب دارد . در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهای دینی و دعایی و لغوی کتابت شده است و تصویر و نقشهٔ حرم محترم نبوی و مسجد و منارهها و قنادیل و گنبدها و جایگاه مؤذنان وغیره در صفحهٔ اول آمده است . نشان دو مهر دارد که یکی از آنها را صحاف بریده و دیگری اینگونه خوانده شد : «محمد عبدالرحمن ۱۱۲۰ ه ق» . این نسخه یک بار «هشت روپیه» خریده شده است . این نسخه را ملا نور محمد قلجائی فیروز زیی در سال «۱۱۷۶ ه ق» در بلدهٔ «احمد شاهی» وقف مخلد کرده است . قدمت این نسخه از لحاظ کاغذ و کتابت به قرن ۹ و ۱۰ می رسد .

۸۹۰
۶۸۱

مخزن الاسرار

[ادب، موعظه و حکمت و اخلاق، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲۸×۱۷/۵×۲ س م. —درونی: ۱۳ س ۱۷×۹ س م.

۲- اوراق : ۱۹ ورق. ۱۸۱ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ چرمی پوسیده در غلاف کرباسی دودزده بانوار کرباسی کبود رنگ.

٤- خط : نستعلیق و تحریر و مشقی، عنوانها و نشان‌ها و سرفصلها شنگرف. جدولهای دو خطی کنارهٔ صفحات و فواصل ابیات شنگرف و جدول های سه خطی کنارهٔ متن سیاه و شنگرف، قرن ۱۳ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده، اما تاریخ کتابت «۱۲۹۲ ه ق» دارد: «نسخهٔ مخزن اسرار تمت تمام شد بیست سه هم مه رمضان مومبارک وقت چشت روز شنبه ۱۲۹۲ ه ق،

نوشته بماندسیه بر سفید نویسنده را نیست فردا امید
بلوح الخط فی القرطاس دهراً و کاتبه رمیم فی التراب».

٦- مؤلف : یا (شاعر): «حکیم نظامی گنجوی»، نام تألیف: «**مخزن الاسرار**»، تاریخ تألیف: «۵۵۹ ه ق».

«از که هجرت شده تا این زمان پانصد و پنجاه و نه افزون از آن»
رک: فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۱ و ۲، تألیف محمد حسین تسبیحی).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم،

بسم الله الرحمن الرحیم هست کلید در گنج حکیم
فاتحهٔ فکرت و ختم سخن نام خدای‌است براوختم کن
سابقه سالار جهان قدم مرسله پیوند گلوی قلم
پیش وجود همه آیندگان پیش بقای همه پایندگان»

۸- انجام : «و آن که کند رو به سوی دامنم منت صد جان بودش بر تنم

وانکه قبول زد هر کس ترغیب بخشش خدایی است کسان را چه عیب
بار خدایا تو ز صاحب هنر از خلل سهو و خطا درگذر
آن کـه بفرمود نبشتن بـرو عفو کنش جرم و بیا مرز زو».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «ادب و حکمت و موعظه و اخلاق» است و یادداشتهای لغوی و ادبی و دستوری و دینی فراوان درمیان ابیات و در گوشه و کنار صفحات دارد . بر وزن «مفتعلن مفتعلن فاعلات یا فاعلن» از مزاحفات بحر مسدس سریع سروده شده و در حدود ۲۳۰۰ بیت دارد . تقسیمات آن بر اساس «مقاله» و «حکایت» و «مناجات» و «سنت» و دیگر موضوعات اخلاقی است . و جمعاً «۲۰ مقاله» دارد و هر مقاله حکایاتی چند . این نسخه از نوع «نسخه‌های مشقی» است . (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۲ ص ۱۷۰) .

۸۹۰
———
۸۱۰

مخزن الاسرار

[ادب ، داستان ، حکمت و اخلاق و فلسفه ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲۵×۱۶/۵×۲/۵ س‌م . ـ درونی : ۹ بیت (سطر) ۱۷×۷/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۱۲۳ ورق . ۲۴۳ صفحه .

۳- کاغذ : نازک حنایی رنگ و زرد تیره رنگ هندی ، اندکی وصالی شده ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی منقش پوسیده .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، متن اشعار و میان مصاریع شنگرف و عقیق افشان ، جدول یک خطی میان مصاریع شنگرف و جدول ۳ خطی کنارهٔ صفحات لاجوردی و زرد و شنگرف . در آغاز یک سر لوح ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- کاتب : «محمد شجاع بن عبدالشکور» ، تاریخ کتابت : «۱۰۳۶ ه ق» : تمت تمام شد کار من نظام شد ماه محرم تاریخ دوازدهم سنهٔ ۱۰۳۶ کتبه فقیر محمد شجاع ابن عبدالشکور ساکن دیبال پور» .

۶- **مؤلف** : یا (شاعر) : «**نظامی گنجوی**» نام تألیف (مثنوی) : «**مخزن الاسرار**»، تاریخ تألیف (سرودن) : «**۵۵۹ ھ ق**» :

کار نظامی ز پی زیورش غرقهٔ گوهر ز قدم تا سرش
پای ز سر کرد و ز لب در فشاند مخزن اسرار بپایان رساند
بود حقیقت به شمار درست بیست و چهارم ز ربع نخست
«ازگه هجرت شده تا این زمان پانصد و پنجاه و نه افزون بر آن» (ص ۲۴۴).

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم هست کلید در گنج حکیم
فاتحهٔ فکرت و ختم سخن نام خدای است بر او ختم کن»

۸- **انجام** : «از گه هجرت شده تا این زمان پانصد و پنجاه و نه افزون بر آن
با مبارک گهر افشان او بر ملک کین گهر است آن او
شکر که این نامه به عنوان رسید بیشتر از عمر بپایان رسید».

۹- **چگونگی** : این نسخه از لحاظ خط و کتابت خوب است. در حدود ۲۳۰۰ بیت دارد. در آغاز و انجام یادداشتهایی تاریخی دربارهٔ حساب و تاریخ ولادت و اشعار پراکنده دارد. نشان یک مهر درآغاز و انجام دارد که سخت خوانا بود : «نشان مهر . . .». و این یادداشت در کنار مهر : «شهر رمضان المبارک سنهٔ سیچقان ئیل گرفته شد ۱۳۱۱». واین یاد داشت : «حرره بندهٔ فقیر عبدالقیوم از پدر دور افتاده». و این بیت از بیدل :

هوس تسخیر معشوقان به آرزوی مشو بیدل
کی تسخیر این وجه عرالال و ام بردارد».

۶۱۰/۷۲۵ مرآت الشفاء یا نسخهٔ حکمت یا مختصر نافع

[طب، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۵×۵/۱۶×۵/۵ س‌م. — درونی : ۲۲ و ۲۳ س‌ ۵/۱۸×۹ س‌م.

۲- **اوراق** : ۳۸۳ ورق. ۷۶۶ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده، اندکی کرم خورده، جلد مقوایی و پارچه‌یی سبز رنگ با عطف وگوشهٔ چرمی و کرم خورده.

۴- **خط** : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ھ ق .

۵- **کاتب** : نام «کاتب» ندارد ، تاریخ کتابت : «۱۲۵۷ ھ ق» : «تمت تمام شد نسخهٔ حکمت که مسمی بمرآت الشفا است ، ۲۰ محرم الحرام سنهٔ ۱۲۵۷ هجری من تصنیف سید امیر بخش مشهور سید نتهو شاه» .

۶- **مؤلف** : «**سید امیر بخش مشهور سید نتهو شاه**»، نام تألیف : «**مرآت الشفاء**» ، یا «**نسخهٔ حکمت**» یا «**مختصر نافع**»، تاریخ تألیف معلوم نشد، شاید تاریخ کتابت، تاریخ تألیف باشد (رک : ۵–کاتب) . به علت آبدیدگی در صفحهٔ اول و دوم راجع به «مؤلف» اطلاعات دقیقی به دست نیامد و این جمله خوانده شد : «در اثنای معالجهٔ امراض بکار آید و مسمی ساخته شد به مختصر نافع بمرآت الشفاء . . .» .

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رب یسر و تمم بالخیر ، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی رسوله محمد . . . مختصر در معالجات امراض کثیر الوقوع عجالة الوقت بقلم آمده تا در غیر و غیر اوقات از مطالعه باشد و ادویهٔ کثیر الاستعمال که در مداوا گزیر از آن نیست» .

۸- **انجام** : «بخوری که در طرد هوام ریشه بیعدیل است زاج سفید زیره شونیز سکینج چند مقل سم بز بالسویه کوفته حبها بسازند و مکرر دود کنند و باشیدن آب مطبوخ بابونه و حنظل و سیر و بنجنکشت و عنصل بسیار مؤثر است و وقت شب شمع و چراغ از خود دور دارند که اکثر حشرات بالطبع متوجه بضیاء آن می شوند والله اعلم بالصواب و الیه المرجع والیه المآب تمت تمام شد نسخهٔ حکمت که مسمی بمرآت الشفا است . ۲ محرم الحرام سنهٔ ۱۲۵۷ هجری من تصنیف سید امیر بخش مشهور سید نتهو شاه» .

۹- **چگونگی** : این نسخهٔ حجیم در موضوع «طب» است به زبان فارسی . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و «نوع» است . نیمی از این نسخه در معالجات و مداوات و نیمی از آن در شناخت و معرفی داروها و نسخه نویسی بر اساس حروف الفبایی . در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهایی دارد . نسخه‌یی ارزنده است .

۴۹۰
۶۱۱

مرغوب القاری

[زبان شناسی، تجوید، فارسی، منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰×۱۳/۵×۱ سم. — درونی : ۱۱ س ۱۵×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۲۰ ورق. ۳۹ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی، وصالی شده، آب دیده، جلد مقوایی زرد رنگ و با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود و سرخ.

۴- خط : نستعلیق و تحریر، خوانا، روشن، عنوانها و سر فصلها و نشانها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای جملات عربی شنگرف، قرن ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : **«مرزان ملا داود ولد مرزان ملان سلطان»، تاریخ کتابت :** سنهٔ **«۱۲۵۶ ه‍ق» :** «تمام شد رسالهٔ تجوید مرغوب القاری کاتب الحروف مرزان ملا داؤد ولد مرزان ملان سلطان ساکن ملک پنجاب من مقام قصبهٔ مهسرد تاریخ هفدهم ماه ربیع الثانی نوشته شد سنهٔ ۱۲۵۶ هجری».

۶- مؤلف : **«عبدالله گدا»**، نام تألیف : **«مرغوب القاری»**، تاریخ تألیف (سرودن) معلوم نشد. در صفحهٔ آغاز و انجام چنین آمده است. هذه المختصرة المنظومة سمیت بمرغوب القاری،

منتهی شد این رساله از عنایات خدا از زبان اضعف مسکین عبدالله گدا
ده الهی طالبان را زین فواید منفعت جامع و هم کاتبش را روز محشر مغفرت»

۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و چنین آغاز می شود : «فطلبت امنی وان کنت قلیل البضاعة ان اصنف لهم رسالة مختصرة منظومة فی بیان قواعد الضروریة بالفارسیة فی عجزهم عن ادراک اللغة العربیة فشرعت فی تألیف هذه المختصرة المنظومة سمیت مرغوب القاری».

۸- انجام : «از طفیل سید الکونین ختم المرسلین هم طفیل آل و اصحابش کبار و مهتدین
اللهم اغفر لمؤلفه و لکاتبه ولقاریه برحمتک یا ارحم الراحمین تمام شد رسالهٔ تجوید مرغوب القاری کاتب الحروف مرزان ملا داود ولد مرزان ملان سلطان (رک : ۵-کاتب).

۹- **چگونگی** : موضوع این نسخه «تجوید» و «روش نیکو خواندن» قرآن کریم است به زبان فارسی منظوم . تقسیمات آن بر اساس «فصل» است و بر چند فصل منقسم است ، «فصل (اول) در بیان احوال نون ساکن و تنوین و فصل (آخر) در بیان الفاظی که پرسیده شوند از حافظ بطریق امتحان» . این نسخه ظاهراً برای تدریس نوشته شده و بدین جهت فشرده و خلاصه است . در مقدمه می گوید این رساله را به زبان فارسی منظوم در قواعد و ضوابط قرآن شریف سرودم تا که همگان از آن بهره مند شوند . هنگام شرح قواعد قرآن و ضوابط علم تجوید از الفاظ و آیات قرآن به عنوان مثال می آورد و آنها را در ابیات و مصاریع می گنجاند و از این لحاظ این نسخه را می توان «نصاب تجوید» نامید . سهوالقلم کاتب دارد . در آخر یک رسالهٔ چاپ شده در لغت عربی و اردو دارد. جمعاً ۴۱۸ بیت دارد .

مسالک و ممالک یا عجایب البلدان

۹۱۰ و ۵۲۰ / ۷۷۰

[جغرافیا و ستاره شناسی ، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۱۹/۵ × ۱۰ × ۱/۷ س م. — درونی : ۱۵ س ۱۴/۵ × ۷ س م.

۲- **اوراق** : ۹۵ ورق. ۱۸۸ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم گندمی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی کبود .

۴- **خط** : نستعلیق خوش، خوانا ، روشن ، پخته، رسم الخط فارسی، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف و زرین ، یک سر لوح در زمینهٔ زرین و لاجوردی به سبک هراتی در آغاز ، جلدولهای ۶ خطی کنارهٔ متن چهار رنگ (سیاه و لاجوردی و زرین و سبز) ، قرن ۱۰ ه ق .

۵- **کاتب** : «احمد جامی» ، تاریخ کتابت : «۹۹۶ ه ق» : «وقد فرغت من کتابته فی اواسط شهر جمید الثانی سنة ۹۹۶ ست و تسعین و تسعمائة بمقام بلدهٔ فاخرهٔ بخارا کتبه العبد المذنب احمد جامی تم».

۶- **مؤلف** : «نظام الدین عبدالعلی ابن محمد بن حسین بیر جندی متوفی ۹۳۴ ه ق» ،

مدفون در قبرستان قتلگاه مشهد، نام تألیف: «**مسالک و ممالک**» یا «**عجایب البلدان**»، تاریخ تألیف: «۹۰۹ ه‍ ق». (رک: فهرست نسخه های خطی فارسی بریتیش میوزیم، تألیف دکتر چارلز ریو، ج ۱، ص ۸۱۷، ستون ۱، شماره ۲؛ تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تألیف سعید نفیسی، ج ۱، ص ۲۸۳، ۳۸۳، ۳۸۴، ۸۰۶). در این نسخه نام مؤلف در پایان نسخه چنین آمده است: «اناالعبد عبدالعلی غفرذنوبه و سترعیوبه». بعد از صفحهٔ آغاز نسخه، یک یا چند ورق افتادگی دارد بدین جهت نام تألیف و مؤلف و دیگر اوصاف نسخه مفقود است (رک: ۹ــچگونگی).

۷- **آغاز**: «الحمد لله الذی زین السماء الدنیا بزینة الکواکب و نور وجه الغبراء باشعتها الثواقب والصلوة والسلام علی محمد الذی اشرقت بنور بدایة المشارق و المغارب و علی آله الاطهار وایمة الاخیار المنزهین عن المطاعن والمعایب اما بعد برضمیر منیر ارباب فطنت و خاطر مستنیر اصحاب خبرت واضح ولایح است».

۸- **انجام**: «آن ساعات بعد وصول کف الخضیب بود بنصف النهار از اول روز اگر برج موضع آفتاب از بروج اعلی بود و از اول شب اگر بروج اسفل بود و لله الحمد والمنة فی البدایة والنهایة و اسأله العصمة عن الضلالة والغوایة بحرمة محمد و آله و اصحابه الناهجین علی منواله و علیهم التحیة والسلام ما تعاقب اللیالی والایام تاریخ تألیفه بالسنین الهجریة تاریخ تألیفه بالسنین الیزدجردیة تم فی رجب بعون الله الفته انا العبد عبدالعلی غفرذنوبه و ستر عیوبه».

۹- **چگونگی**: این نسخه در موضوع «جغرافیا و هندسه و نجوم و شناخت شگفتی های زمین و آسمان» است که به زبان فارسی به سبک عراق در قرن هشتم و نهم نوشته شده. تقسیمات آن بر اساس یک «مقدمه» و «دو مقاله» و «یک خاتمه» است و هر کدام از اینها تقسیماتی ذیل لفظ «معرفت» دارد. مثلاً: «مقدمه در بیان اشیائی که مقاصد بر آن موقوف است» (ص ۱۱)، «مقالهٔ اول در مساحت سطح ارض و تعیین اقالیم و آنچه به آن متعلق است (ص ۱۶)»، «مقالهٔ دوم در معرفت مساحت افلاک و کواکب

(ص ١٤)» ، «خاتمه در علم فروع دین و اصول دین و تعیین قبله» .
این نسخه از میان صفحهٔ ۲ و ۳ ناقص است و احتمال دارد از اواسط نیز افتادگی داشته باشد . ظاهراً مؤلف آنرا «مسالک و ممالک» نامیده و لیکن به «عجایب البلدان» ، نیز شهرت دارد . نسخه‌یی ارزنده و در خور تحقیق است در شناخت مساحت و فواصل شهرها و مناطق و مراکز مختلف کرهٔ زمین و ستارگان و عجایب و غرایب سطح الارض و اسامی رودها و دریاها و شهرها و کشورها و روابط آنها با یکدیگر از آغاز تا روزگار مؤلف . سال تألیف کتاب به سال یزدگردی ۸۷۲ و به سال هجری قمری ۹۰۸-۹۰۹ بوده است و چون پیرو و یا در عهد «خواجه غیاث الدین حبیب الله» بوده ، تألیف خود را به نام او کرده است . مثل اینکه این نسخه هنوز چاپ نشده است . همهٔ عناوین موضوعات به شنگرف در کنارهٔ صفحات کتابت شده است . اما در اثر جلد سازی ، بریده و ابتر و جابجا شده و نیز حواشی و یادداشتهای نجومی و فلکی و لغوی نیز محو و نابود شده است . نشان سه مهر در آغاز و انجام دارد که اینگونه خوانده می شوند : «سید یوسف علی ۱۲۲۲ هق» و در کنار همین مهر آمده است که : «عجایب البلدان برای یوسف علی خریده نموده» «مهر دیگر : «سید ظاهر محمد کنار . . .» و «خانان ۱۲۱۴» . از قرار تحقیق یک نسخهٔ دیگر در یک مجموعه به شماره ۵٤۲ و ۲۳ در کتابخانهٔ بریتیش میوزیم است . و شاید در کتابخانه‌های دیگر هم باشد . مؤلف از علمای درجه اول زمان خود بود و تألیفات دیگر نیز به زبان عربی و فارسی دارد مانند : شرح تذکرة النصیریه ، شرح فواید البهائیة در حساب از عماد الدین بغدادی ، شرح منار الانوار حافظ الدین نسفی به نام عبیدالله ازبک ، شرح آداب عضد الدین ایجی ، بیست باب در تقویم ، مسالک و ممالک فارسی» .

۲۹۰
۸۹٤

مسائل زنان

[دین ، فقه و جامعه شناسی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : -بیرونی : ۱۸×۱۳×۱/۵ س م . -درونی : ۱۳ س ۱۵×۸/۵ س م.

۲- اوراق : ٤۸ ورق . ۹۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هندی ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ .

٤- خط : نستعلیق و تحریر ، خوانا ، روشن ، نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- کاتب : «محمد طالب ابن ملا رحیم بیک» ، تاریخ کتابت : «۱۲۵۸ ه‍ق» : «تمت تمام شد مسائل زنان بعون ملک منان از دست فقیر الحقیر سراپا تقصیر خادم العلما خاک‌پای اهل اسلام محمد طالب ابن ملا رحیم بیک در ماه سفر در روز پنجشنبه در عصر شاه افضل ابن شاه کتور در پرکنه چترار در تکاب بالاکوب در موضع شکرم در وقت پیشین از هجرت هزار و دوصد و پنجاه و هشت بود . . . . . . بخاطر ایشان قاضی منصور نوشته شد» .

٦- مؤلف : «عبدالکریم بن مخدوم درویزه» ، نام تألیف : «مسائل زنان» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : «بعد ازین میخواهد فقیر حقیر خدمتکار مسلمانان عبدکریم بن مخدوم درویزه که مسائل خالص از برای زنان جمع میسازد تا ایشانان از آتش دوزخ بسبب عمل کردن با این مسائل خلاصی یابند» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد وآله اجمعین بعد ازین میخواهد فقیر حقیر خدمتکار مسلمانان عبدکریم بن مخدوم درویزه که مسائل خالص از برای زنان جمع میسازد» .

۸- انجام : «هرزن که تأسف خورد بچیزی دنیا که از وی فوت شده صد هزار سال راه بدوزخ نزدیک شود اگر تأسف خورد بچیزی دینی صد هزار سال راه به بهشت نزدیک شود الله اکبر تمت تمام شد مسایل زنان» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «مسائل زنان مسلمان» است براساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت . برپایهٔ قرآن و حدیث و کلمات اولیاء الله و فقها و علمای

دین و کتب معتبره مسائلی گرد آورده است و زنان مسلمان را خواسته که از آنها اطاعت کنند تا در زندگی مسلمانی موفق و سر افراز باشند. از قبیل: شوهرکردن، شوهر داری، فرزند داشتن، فرزند داری، اطاعت از شوهر و یا اطاعت از زن و امثال اینها. نثر فارسی آن سبک پاکستانی دارد. تقسیمات آن بر پایهٔ «مساله» و مآخذ و منابعی است که از آنها مسایل را اخذ کرده است. در آغاز و انجام بعضی یادداشتهای دعایی دربارهٔ وضع حمل زنان دارد به خط ناپخته.

۲۹۰ / ۹۰۳

مسائل فصول واقعات یا استفتاء نامه

[دین، فتوی، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۳۲×۲۱×۲ سم. —درونی ۲۴ س ۲۲ و ۲۴×۱۴ سم.

۲- اوراق : ۱۲۸ ورق. ۲۵۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی (پوست همیان) خاکی رنگ چرکین.

٤- خط : تحریر و شکسته، رسم الخط اردو، خوانا، عنوان ها و نشان ها شنگرف، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد، اما لفظ: «بندهٔ درگاه» و «قرانخوان» و «مولانا امام صدر الدین» و «مسائل فصول واقعات» در صفحهٔ ٤ و ۵ نسخه آمده است: «بندهٔ درگاه خدایگان قبول قرانخوانرا چنان معلوم شد که مولانا امام همام خیر صدرالملت والدین . . . کتابی در فقه جامع جمیع . . . . مسائل فصول واقعات را بعبارت فارسی در صورت فتوی . . . نوشته».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر حمد و سپاس و ثنایی بی قیاس مرعالم مطلق و ملیک برحق حق تقدس و اسماءه و تعالی کبریا را که قوام دین مسلمانی و ثبات مدت اسمانی بیبان علماء دیندار و فتوی فقهاء بنی آدم شرح شعار مبسوط و مربوط گردانید».

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد واینگونه انجام می یابد : «و میگوید که زن دیگر دارد بعده زید زینب را در مقبره برد و بنشاند و مرپدر زاهده را گفت هر زنی که زید را بجز این زن که در مقبره است طلاق پدر زاهده دانست که زید هیچ زنی زنده ندارد که بمقبره حواله کند زاهده را پدر بزید بزنی».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه اسلامی» و «فتوی» و «استفتاء» است و «فتوی دهنده» یا «استفتاء کننده» مطالبی در موضوع فتوی از خود نوشته و به یادگارگذارده است و به صورت اوراق در خاندان او باقی مانده است سپس گرد آورنده یا جامع آن اوراق که نام خود را به صورت های «بندهٔ درگاه» و «قرانخوان» و «صدر الدین» آورده ، این نسخه را به خط خود از روی آن اوراق نوشته و ظاهراً «مسائل فصول واقعات» نامیده است و می توان آنرا «استفتاء نامه» خواند . تقسیمات آن برحسب لفظ استفتاء است و در حدود . . . ۲ استفتاء دارد . نثر فارسی آن به سبک پاکستانی است و از آیات قرآن واحادیث نبوی و کلمات پیشوایان دینی استفاده کرده است در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یاد داشتهای فقهی و توضیحات لغوی و فتوی دارد.

۲۹۰
۶۶۰

مسلک المتقین

[دین ، فقه ، فارسی ، منظوم ، «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۵×۱۵×۴/۵ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۷/۵×۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۴۴۴ ورق . ۸۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، جلد مقوایی و چرمی ضربی روی و درون جلد و ترنج دار و منقش با عطف و گوشهٔ پوسیده . روی جلد نام صحاف آمده : «عمل محمد ظریف صحاف» .

۴- خط : نستعلیق ، روشن ، پخته ، خوانا ، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف ، در آغاز یک سر لوح خوش نقش در زمینهٔ لاجوردی و سیاه و زرافشان ،

جدولهای کنارهٔ متن ٤خطی و چهار رنگ (زرافشان و سرخ و سیاه و لاجوردی) و جدولهای کنارهٔ صفحات سرخ و جدولهای فواصل مصاریع ۲ خطی زرین و سیاه .

۵- کاتب : «عبدالجلیل بن آخوند ملا میرزا جان» ، تاریخ کتابت : «۱۲۳٤ھ ق» : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب فی سنهٔ ۱۲۳٤ علی ید النحیف عبدالجلیل بن آخوند ملا میرزا جان فی بلدهٔ الفاخرهٔ البخارا . . .» (٤ سطر دعای اختتام دارد) .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «سید خواجه ؟» ، نام تألیف : «مسلک المتقین» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ٤۳ نام شاعر آمده است :

«سید خواجه نیستی ای ترک   بلکه هستی میان ترکان کرک»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ،

حمد بی حد ثنای بی اعداد   بخدایی که نور ایمان داد
غافر است رحیم رحمن است   پاک از عیب شرک نقصان است
آن خدایی که تافت از یک مهر   شرق و غرب و زمین و هفت سپهر
ذات پاکی که خود به حکمت پاک   قبضهٔ خاک را دهد ادراک»

۸- انجام : «تا که از حال امت غم کیش   کس ندانند ز امتان پیش
چون که امت عجب پریشانند   پای تا سر غریق عصیانند
گفت حق احمدا تو می خواهی   هر کسی را نباشد آگاهی
من همی خواهم ای شریف جمال   هم تو آگه نباشی از اینحال»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» است . شاعر کلیهٔ مسائل فقه را بر پایهٔ عقیدهٔ اهل سنت و جماعت به نظم آورده است . تقسیمات آن همانند کتب فقهی است یعنی در آغاز «کتاب طهارت» و در آخر «کتاب الصوم» است . بوزن «فاعلاتن مفاعلن فعلات یا فاعلن» از مزاحفات بحر خفیف سروده شده است و در حدود ۱۶۰۰ بیت دارد . فهرست مطالب در ۵ صفحه در آغاز آمده است . چند یادداشت دینی و مطالب فقهی در آغاز و انجام آمده است .

۲۹۰
۷۲٤

مسلک المتقین

[دین، فقه و مواعظ، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : - بیرونی: ۲۱×۱۶×۶/۵ سم. - درونی: ۱۵ س (هر سطر ۳ مصراع) ۱۵×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۲۸۸ ورق. ۵۷۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ هراتی، اندکی آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی ضربی قهوه‌یی زرد رنگ.

٤- خط : نستعلیق، خوانا، ناپخته، روشن، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» نیامده اما تاریخ کتابت ظاهراً «۱۱۳۲ هـ ق» است (رک: ۸ - انجام).

۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «تاریخ تألیف» معلوم نشد، نام تألیف: «مسلک المتقین». (رک: گنج بخش، ج ۳).

۷- آغاز : «نام مسلک المتقین، بسم الله الرحمن الرحیم،

حمد بیحد ثنای بی اعداد — بخدایکه نور ایمان داد
غافرست رحیم رحمن ست — پاک ازعیب شرک نقصان ست
آن خدایکه تافت از یکمهر — شرق غرب زمین هفت سپهر
ذات پاکی که خود بحکمت پاک — قبضهٔ خاک را دهد ادراک»

۸- انجام : «تاز حال امتم کم و بیش — کس نداند ز امتان پیش
چونکه امت عجب پریشانند — پای تا سر غریق عصیانند
گفت حق احمدا تو میخواهی — هر کسی را نباشدت راهی
من هم این خواهم زنساء و رجال — هم تو آگه نباشی در این حال
تمت الکتاب بعون ملک الوهاب ۱۱۳۲».

۹- چگونگی : این نسخه یک مثنوی حجیم است در موضوع «فقه» و مواعظ اهل سنت و جماعت به زبان فارسی بروزن «فاعلاتن مفاعلن فعلن» از مزاحفات بحر

خفیف . هر سطر ۳ مصراع (یک بیت و نیم) دارد و جمعاً در حدود ۲۹۹۲۰ مصراع و ۱۴۹۶۰ بیت دارد . نوع اشعار متوسط است . تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و موضوعاتی است که شاعر برگزیده است . نعت و مناجات کتاب العقیدة در آغاز و کتاب الحج در انجام است و لیکن کتاب الحج را نسروده است و گفته که به «حج» می روم و بر می گردم و آنرا می سرایم . بعضی یادداشتهای فقهی در کنارهٔ صفحات دارد .

۲۹۰
———
۹۵۰

مصابیح الایمان

[دین ، مسائل ایمان و شریعت ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰×۱۴×۳ سم . — درونی : ۱۳ س ۱۴×۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۸۸ ورق . ۳۷۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ کابلی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف پارچه‌یی و اطراف چرمی نیلگون و خاکی رنگ .

۴- خط : نسخ خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان ها و نشان ها و سر فصلها و خطوط افقی رسم شده بر بالای جملات شواهد و عربی شنگرف ، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .

۶- مؤلف : «علی بن محمد ابوبکر بن ادیب المدعو بضمیر اکرام» ، نام تألیف : «مصابیح الایمان» ، تاریخ تألیف معلوم نشد : در صفحهٔ ۳ و ۴ و ۵ اینگونه آمده است : «اما بعد . . . این ضعیف . . . علی بن محمد بن ابوبکر بن ادیب المدعو بضمیر اکرام اکرم الله تعالی . . . این کتاب موافق حال و مطابق این مقال مصابیح الایمان برگزیده . . . و ترتیب این کتاب بر پنجاه فصل مرتب گشت» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله رب العالمین که بر تختهٔ آفرینش لوح و خلعت ایجاد ارقام انام بر کشیده و ایشان را شرف خلعت ایمان و سایر مخلوقات برگزیده و از لطف عمیم و فضل جسیم خود مأوای ایشان را

دارالخلد ساخته».

۸- انجام : ناقص است و اینگونه انجام می یابد: «هر که نماز شام را با جماعت بگزارد چنانستی که سیصد حج بالوط گذرانیده باشد و قال النبی صلی الله علیه وسلم من صلی صلواة العشاء فی الجماعة فکأنما حج معی الف حجة هر که نماز خفتن را با جماعت بگزارد».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «احکام ایمان و شرایط مسایل مشریعت و کلمات حقیقت» است به زبان فارسی آمیخته با آیات قرآنی و احادیث نبوی و اقاویل مشائخ. تقسیمات آن بر «پنجاه فصل» است. «فصل اول در بیان توحید» و «فصل پنجاهم در بیان عقوبت کننده» است. از فصل پنجاهم چند ورق افتاده است. ۲ ورق (٤ صفحه) از فصل نهم و دهم در آخر قرار گرفته و این اشتباه جلد ساز است. نثر فارسی روان و ساده دارد. نشان چند مهر دارد: «عبد العظیم ۱۲۷۰» و «پادشاه . . . تیمور . . . عنایات» و کتب خانه رشیدیه» یک غزل از جامی در آغاز آمده بدین مطلع:

خوش او جانی که او در صبحگاهان   بدرگاه تو آمد عذر خواهان»

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

۸۹۰ و ۲۹۰ / ٦٤٧

رکن سوم و چهارم

[دین و ادب، تاریخ و سیرت و اخلاق، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی: ۲٦×۲۰×۷/۵ س‌م. —درونی: ۱۷ س ۱۷/۵×۱۱/- س‌م.

۲- اوراق : ۵۹۰ ورق.   ۱۱۸۰ صفحه.

۳- کاغذ : نخودی سفید رنگ سمرقندی، آب رسیده، وصالی شده، جلد چرمی و مقوایی سرخگون ضربی نقش دار با عطف و گوشهٔ چرمی ساییده شده. و این بیت در یک ترنج زیبا بر روی جلد ضرب شده است:

«یا رسول خدا رسول خدا   نظری کن با من فقیر گدا»

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- کاتب : یک ورق از آخر افتاده و بار دیگر کتابت کرده شده است ، در این ورق نام کاتب و تاریخ کتابت چنین است : **«محمد خاولد بن خواجه خان»** ، تاریخ کتابت : «**۱۰۵۷هق**» : «تمت هذه النسخة فی تاریخ شهر عید رمضان المبارک سنهٔ ۱۰۵۷ علی ید الفقیر الحقیر الراجی الی جوار رحمة الله الملک المنان محمد خاوند بن خواجه خان» .

۶- مؤلف : **«معین المسکین الفراهی»** ، نام تألیف : **«معارج النبوة فی مدارج الفتوة»** : (رک : فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۵۱۲) .

۷- آغاز : **رکن سوم (ص ۲)** : «رکن سوم در وقایعی که از سال جهلم از مولد حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم بظهور پیوست تا وقت هجرت آنحضرت بمدینهٔ سکینه و در این رکن پنج بابست» .

۸- انجام : **ایضاً (ص ۴۱۹)** : «ازین پیمان و عهد ایشان مر حبیب خدا را صلی الله علیه وسلم خبر کرد و جبرئیل علیه السلام آمد و این و اذ یمکربک الذین کفروا لیثبتوک و یقتلوک او یخرجوک و یمکرون و یمکر الله و الله خیر الماکیرین» .

ـ آغاز : **رکن چهارم (ص ۴۲۲)** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، رکن چهارم در ذکر هجرت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از مکهٔ متبرکه بمدینهٔ سکینه و درین رکن از واقعهٕی که از هجرت تا ایام وفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوقوع رسیده مبین میگردد و این رکن مشتملست به دوازده باب» .

ـ انجام : **ایضاً (ص ۱۱۷۷)** : «و بعد از آن به اتمام بحر الدرر پردازد تا بحر مواج درمیان علیلان محتاج رواج تمام حاصل آید و ارباب تفسیر و اصحاب تذکیر از سایر تفسیر عبارت و اشارت مستغنی گرداند بنا بر معنی حیث هذا الکتاب بخاتم الله المنع و ذلک بنا الرفیع و اسأل الله التوفیق اتمامه وسلم تسلیماً الی یوم الدین» .

۹- چگونگی : این نسخه «معارج النبوة فی مدارج الفتوة» فقط شامل «رکن سیم و چهارم» است که از سال هجرت به مدینه تا پایان رحلت حضرت محمد (ص) را در بردارد . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و «واقعه» و دیگر عنوانات است و جمعاً رکن سیم ۵ باب و چند فصل و رکن چهارم ۱۲

باب و چند فصل و واقعه دارد. (رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲، ص ۵۱۲). در آغاز و انجام این نسخه اشعار پشتو و یادداشتهای دینی و تملیک نسخه را دارد: «فی التاریخ بیست و چهارم جمادی الاول در بلدهٔ فاخرهٔ کابل هدیه کرده شد سنهٔ ۱۰۸۸ خادم الفقرا حافظ محمد نظام». نشان چند مهر دارد که اکثر آنها را محو کرده‌اند، از جمله: «محمد نظام الدین ۱۰۷۹». «شجره نامه یا نسب نامه فقیر میان حفیظ الله ابن فقیر حقیر محمد پارسا» در صفحهٔ آخر آمده است.

معارج النبوة فی مدارج الفتوة

۲۹۰ و ۸۹۰ / ۷۹۸

[دین و ادب، تاریخ و سیرت و اخلاق و عرفان، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷×۱۷×۶ سم. — درونی : ۲۵ س ۲۰×۱۳ سم.

۲- اوراق : ۵۸۰ ورق. ۱۱۵۹ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری (جهانگیری)، آب رسیده، وصالی شده، اندکی پوسیده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ.

۴- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سر فصلها و نشانها شنگرف، در آغاز رکن ۱ تا ۴، سر لوح به سبک هراتی در زمینه‌های زرین و لاجوردی و گل و بوته نگاری، جدولهای کنارهٔ صفحات ۷ خطی ملون، قرن ۱۲ ه ق.

۵- کاتب : «محمد عمر»، تاریخ کتابت: «۱۱۸۴ ه ق». در صفحهٔ ۵۲۴ چنین آمده است: «تمت کتاب رکن الثانیه من ارکان کتاب السیر بیداضعف العباد محمد عمر بتاریخ نهم شهر رمضان المبارک سنهٔ ۱۱۸۴ و ما توفیقی الا بالله».

۶- مؤلف : «معین المسکین فراهی»، نام تألیف: «معارج النبوة فی مدارج الفتوة»، تاریخ تألیف: «۸۹۱ ه ق». (رک: معارج النبوة فی مدارج الفتوة ۸۹۰/۴۳۵ و ۲۹۰، فهرست کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲، ص ۵۱۲–۵۲۹).

۷- آغاز : مقدمه (ص ۱): «بسم الله الرحمن الرحیم، ربنا آتنا من لدنک رحمة و

هیٔ لنا من امرنا رشدا حمدی که صحایف لطایف اطباق فلکی به نقوش تقریر آن موشح بود و ثنایی که صفایح مدایح اوراق ملکی بر اریکۀ جوهریش زند».

۸- انجام : ایضاً (ص ۱۵۰) : «تمت کتاب معارج النبوت فی المدارج الفتوت و نتلوها الارکان الاربعة بحمدالله و حسن توفیقه حامداً و مصلیاً و مسلماً و الحمدلله رب العالمین و صلی الله علیه علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه علیه و علیهم الصلوات و السلام و رحمة الله و برکاته اجمعین».

– آغاز : رکن اول (ص ۱۵۱) : رکن اول در بیان ایجاد نور حضرت محمدیه صلی الله علیه وسلم مرقوم از چنین خلقت نور تا به وقت ولادت آن حضرت».

– انجام : ایضا (ص ۳۷۹) : «سبحانه ان یوفقنی علی تتمم الارکان الثلاثة البواقی و تکمیلها بفضله و کرمه و ان تجعل سعی مشکوراً و ذنبی مغفوراً و تجارتی لن بنور(؟) وصلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین الطاهرین والحمدلله رب العالمین آمین یا رب العالمین تم».

– آغاز : رکن دویم (ص ۳۸۱) : «رکن دویم در واقعاتی که پیش از مولد آن حضرت صلی الله علیه وسلم بوده از دلایل و شواهد نبوت تا به حین نزول وحی و این رکن مشتملست بر هفت باب».

– انجام : ایضاً (ص ۵۲۶) : «در عالم هیچ کس بر ملت حضرت ابراهیم علیه السلام نبود بغیر از وی تمت تمام رکن الثانیه من ارکان کتاب السیر بید اضعف العباد محمد عمر بتاریخ نهم شهر رمضان المبارک سنۀ ۱۱۸۴ و ما توفیقی الا بالله».

– آغاز : رکن سیوم (ص ۵۲۷) : «بسم الله الرحمن الرحیم، ربنا آتنا من لدنک و رحمة و هیئ لنا من امرنا رشدا رکن سیوم از کتاب معارج النبوة در ذکر وقایعی که در سال چهلم از مولود حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم بظهور پیوسته».

– انجام : ایضاً (ص ۷۶۲) : «جبرئیل علیه السلام آمد و این آیت آورد و اذیمکر بک الذین کفروا لیثبتوک اذ یعقلوک و یخرجوک و یمکرون و یمکر الله خیر الماکرین و تمت الرکن الثالث بتوفیقه سنۀ ۱۱۷ (کذا)».

ـ آغاز : **رکن چهارم (ص ۷۶۳) :** «رکن چهارم در ذکر هجرت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از مکهٔ متبرکه بمدینهٔ سکینه و در این رکن واقعاتی که از هجرت تا ایام وفات آن حضرت صلی الله علیه وسلم بوقوع رسیده مبین گردد».

ـ انجام : **ایضاً (ص ۱۱۵۹) :** «که هر کس زیارت کند قبر مرا بعد از فوت چنان است که امر در حیات من زیارت کرده باشد والله الموفق اللهم ارزقنی زیارت کعبة الاسلام و قبر نبیک محمد علیه الصلوات و السلام و اسعد مع فی جمیع المؤمنین شفاعت یوم القیامت یا ذوالجلال و الاکرام تمت الکتاب سیر نبی علیه الصلوات و السلام من تصنیفات املح الکلام ابلغ النظام حضرت ملا معین رحمة الله علیه در بلدهٔ . . . جنت نظیر تحریر یافت».

۹- **چگونگی :** این نسخه کاملترین نسخه‌های معارج النبوة فی مدارج الفتوة است که شامل مقدمه و رکن یکم تا چهارم می شود و از لحاظ خط و کتابت و تذهیب و الواح و جدول زیبا و جالب است. سهوالقلم کاتب اندک دارد. بعضی از مطالب در کنارهٔ صفحات تصحیح شده است. (رک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، ج ۲ ص ۲۱۵).

۲۹۰
۸۱۲

معجزات النبی

[دین، سیر و تواریخ، فارسی، منثور]

۱- **اندازه :** ـ بیرونی : ۲۱×۱۲/۵×۲ سم. ـ درونی : ۱۳ س ۱۴×۸/۵ سم.

۲- **اوراق :** ۶۱ ورق. ۱۲۲ صفحه.

۳- **کاغذ :** ضخیم نخودی رنگ کشمیری، اندکی کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی پوسیده.

۴- **خط :** نستعلیق، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- **کاتب :** نام «کاتب» ندارد. تاریخ کتابت : «۱۰۸۰ هـ ق» : «بتاریخ ۱۷ هفدهم شهر شوال سنهٔ ۱۰۸۰ هـ ق روز دو شنبه بمقام براهم پور تمام شد».

۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «تألیف» و تاریخ آن معلوم نشد .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر الحمدلله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین این معجزات النبی صلی الله علیه وسلم از زبان عربی به زبان فارسی منتقل شده و بر دو باب مشتمل گشته» .

۸- انجام : «پس او را با شوهر در میدان مدینه مدفون کردند تمت هذه الرسالة المبارکة المسماء بمعجزات النبی صلی الله علیه وسلم و الحمدلله رب العالمین علی ذلک و صلی الله علی رسوله محمد و آله اجمعین» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «معجزات» حضرت محمد (ص) است . از احادیث و کلمات صحابه و تابعین و کتب سیر و تواریخ و افواه الرجال اسلام استفاده کرده است . نثر فارسی آن بر اساس جملات عربی است . تقسیمات آن بر اساس «باب» و دیگر عنوانات است که مؤلف برگزیده است . جمعاً «۲ باب» دارد . نشان ۵ مهر در آغاز دارد که سخت خوانا هستند : «العبد کمال» ، و «محمد تقی . . . » . و «ایزد دانا فرمود حامد . . . » . جملات ملکیت نسخه که در کتابخانه های مختلف حکومتی و شاهی بوده است در صفحهٔ آغاز آمده است : «۶ شهر شعبان المکرم سنهٔ ۱۱۰۰ هجری عرض دیده شد» ، «بیان عرض شد ، عرض دیده شد» . «بتاریخ ۶ جمادی الاول سنهٔ ۱۱۰۴ عرض دیده شد» «رسالهٔ معجزات النبی یک و نیم روپیه» .

۹۵۰
۹۴۸

المعجم فی آثار ملوک العجم

[تاریخ ، ادب و لغت ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰×۱۶×۱ سم . — درونی : ۱۸ س ۱۷/۵×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۱۲۳ ورق . ۲۴۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ لاهوری (هندی) ، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف و گوشهٔ پارچهٔ ملون .

۴- خط : نستعلیق و تحریر، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و یادداشتها شنگرف، قرن ۱۴ هـ ق.

۵- کاتب : «محمد الدین»، تاریخ کتابت ندارد: «فقط فقیر حقیر پر تقصیر محمد الدین عفه عنه».

۶- مؤلف : «فضل احمد»، نام تألیف: «المعجم فی آثار ملوک العجم»، تاریخ تألیف: «درعهد احمد شاه (قاجار) متوفی ۱۳۰۷ هـ ش»: «و هر لفظ آن ... بر بیاض کاغذ پارها سواد می کردمی تا اکنون که خسرو گردون پناه شاه کیوان درگاه ... احمد شاه ضاعف الله جلاله ... (مؤلف) را ... بر اتمام آن گماشته ... و لسان حال آنرا کتاب المعجم فی آثار ملوک العجم نام نهاد ... و مؤلف را العبد الفقیر الراجی فضل احمد ختم الله بالحسنی دعای خیر و نام باقی ... ماند».

۷- آغاز : «هذا کتاب هو موسوم بالتاریخ المعجم فی آثار ملوک العجم، بسم الله الرحمن الرحیم ان احق اما یفتح به الکلام وینجح به المرام حمد الله الملک العلام القدوس السلام الذی اشرقت بانوار قدسه خواطر اولی الفکر واضائت بمصابیح السنة بصائر اولی العبرصانعی که بقلم قدرت بر لوح فطرت وجود نقوش موجودات بنگاشت».

۸- انجام : «که خود قومی که برگردون رئیس‌اند بزیر لوح گردون می نویسند و الاستعانه من الله تعالی آن یثبت اقدامنا باصابت الادادیعصم نفوسنا عن تفرق الاهواء والله المستعان فی المشهد و المغیب و علیه توکلت و الیه انیب».

۹- چگونگی : موضوع این نسخه «تاریخ ایران» است که شامل احوال و جنگ‌ها و شکست‌ها و پیروزی‌های پادشاهان و امیران و حاکمان و وزیران ایران است. نثر فارسی آن مقفی و موزون و مسجع و مصنوع است و از لغات مشکل عربی و الفاظ سرهٔ فارسی استفاده کرده است، و آمیخته با اشعار فارسی و عربی است و جنبهٔ «ادبی» هم دارد. تقسیمات آن بر اساس سلسلهٔ پادشاهان تاریخی و اساطیری ایران است. مثلاً اول «ذکر پادشاه کیومرث که نخستین پادشاهان عجم است» و آخر «ذکر پادشاهی انو شیروان ابن قباد و

صفت عدل او» آمده است. در کنارهٔ صفحات و درمیان سطرها یادداشت‌های ادبی و تاریخی و معانی لغات آمده است. مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد: بارها چاپ شده است. تعدادی از صفحات آخر این نسخه خالی (سفید) مانده است.

۲۹۰
―――
۷۵۸

معدن الاسرار

[دین، تفسیر، علوم قرآنی، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۴/۵×۱۶/۵×۳/۵ سم. — درونی: ۱۷ س ۲۰×۱۱ سم.

۲- اوراق : ۲۰۵ ورق. ۴۱۰ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ بخاری، جلد چرمی و مقوایی قهوه‌یی ضربی منقش، ترنج و نیم ترنج، اسلیمی، شیرازه دار.

۴- خط : ثلث خوش، خوانا، روشن، پخته، خط‌های افقی بالای جملات عربی و شواهد و عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف، بعضی از الفاظ و عنوان‌ها و فصلها لاجوردی. جدولهای سه خطی کنارهٔ متن شنگرف و سیاه، قرن ۱۲ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد اما اوراق را که در آخر برای تکمیل نسخه آورده‌اند به قلم «قاضی محمد عبدالکریم الحنفی الشاذلی القندهاری» است که تاریخ کتابت «۱۳۰۲» دارد در عهد «امیر امان الله خان» (رک: ۹—چگونگی).

۶- مؤلف : «شیخ سعد الدین احمد البرکی الانصاری»، نام تألیف: «معدن الاسرار یا تفسیر معدن الاسرار»، تاریخ تألیف (تفسیر): «۱۱۷۳ ه‍ ق»: در صفحهٔ ۳ و ۴ اینگونه آمده است: «همیگوید فقیر حقیر بادیهٔ زاویهٔ ناجیهٔ گوشهٔ انتظاری خادم العلماء و الفقراء الشیخ سعد الدین احمد البرکی الانصاری ابن مولانا عبدالغفار بن مولانا عبدالعزیز المرحوم برحمة الغفاری که در سنهٔ ۱۱۷۰ یکهزار و یکصد و هفتاد و بزیارت روضهٔ منورهٔ مقدسهٔ... حضرت محمد رسول الله (ص)... مشرف گردیدم... باشارت شیخ محمد

ابن شیخ عبدالکریم السمان المدنی القادری الخلوتی . . . رسالهٔ مسمی بکشف المحققین ترتیب نمودم . . . تا در شهر جمادی الثانی سنهٔ هجری یکهزار و یکصد و هفتاد و سه سال سیزدهم جلوس میمنت مأنوس شهنشاه سکندر جاه دین پناه . . . احمد شاه در درانی . . . چیزی از تفسیر تعوذ و تسمیه و فاتحة الکتاب رقم نمودم» .

۷- آغاز : «هذه النسخة المسمی بتفسیر معدن الاسرار بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی حمد فی الکتاب نفسه و استفتح بالحمد کتابه و جعل الحمد دلیل علی طاعته» .

۸- انجام : «زیاده مرکافهٔ اهل اسلام را توفیق راه شریعت مطهره که موجب فلاح دارین و مصداق آیة کریمه و علی الله قصد السبیل است تا حیاتم باقی است از درگاه کرم ادعونی استجب لکم خواستگار و مترصد قبولم آمین» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع تفسیر «اعوذ بالله من الشیطان الرجیم» و سورة الفاتحه و سورة یس و سورة اخلاص و معوذتین (سورة الفلق و سورة الناس) است که به نثر محکم زبان فارسی و به سبک عرفانی آمیخته با احادیث نبوی و اشعار دل انگیز صوفیانه تفسیر شده . از آغاز ناقص بود قاضی محمد عبدالکریم قندهاری آنرا در عهد امیر امان الله خان (۱۳۰۲) تکمیل نموده است . اصل نسخه در سال ۱۱۷۳ در عهد احمد شاه در درانی تألیف شده است . نسخه‌یی است ارزنده از تفاسیر قرآن شریف که چاپ شدهٔ آنرا ندیده‌ام . در آغاز بعضی یادداشتها از مالکان نسخه آمده است .

٦١٠
٦٤٦

المغنی فی شرح الموجز

[طب ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۹/۵×۱۷×۴/۵ س‌م . — درونی : ۲۳ و ۲۴×۹ و ۲۱/۹×۹ س‌م.

۲- اوراق : ۴۰۸ ورق . ۸۱۶ صفحه .

۳- کاغذ : زرد تیره رنگ سیالکوتی و نخودی رنگ سمرقندی ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی سبز رنگ با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی زرد .

۴- خط : ثلث عربى خوش و نستعليق و تحرير و شكسته ، خوانا ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و خط هاى رسم شده بر بالاى الفاظ و كلمات سياه و شنگرف ، قرن ۱۳ ه ق .

۵- كاتب : اگرچه چند تن «كاتب» اين نسخه را كتابت كرده است و ليكن نام هيچ كدام نيامده و تاريخ كتابت هم ندارد .

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاريخ تأليف معلوم نشد ، نام تأليف : «المغنى فى شرح الموجز» . در صفحهٔ ۴ آمده : «وسميته بكتاب المغنى فى شرح الموجز لانه يغنى الطبيب المعالج عن اكثر مواضع تلك الكتب» .

۷- آغاز : «رب يسر ، بسم الله الرحمن الرحيم ، و تمم بالخير ، الحمد لله الذى ابدع بقدرته جواهر عقلية مجرده و اخترع منها اجراماً فلكية منضدة واحدث من اختلاف اوضاعها فى عالم الكون والفساد انواع المواليد بحسب القابلية والاستعداد و حصل من عدال الاسطقسات فى الكميات والكيفيات» .

۸- انجام : ولو لا ان هدانا الله حمداً يوافى مزيد نعمة و يضاهى جزيل قسمة والصلوة والسلام على من هو اعدل الناس مزاجاً و افضلهم نسباً و امتزاجاً و اكملهم علماً و اقواهم دنيا محمد المصطفى صلوة يكون ازاء الفضله و مكافاة لعلومه و حكمة و على آله و اصحابه و اتباعه وسلم تسليماً كثيراً كثيراً .

۹- چگونگی : اين نسخه در موضوع «طب قديم» است و روش معالجه و شناخت بيماری‌ها و اعضای انسانی و داروها و گياهان دارويی و ديگر طرق مداوا و درمان را شرح می دهد . تقسيمات آن بر اساس متن «موجز» يا «موجز القانون» تأليف «ابن النفيس متوفی ۶۸۷ ه ق» يعنی «فن» است و روش شرح چنين است كه نخست جمله‌يی از موجز را می آورد و باخطی شنگرف افقی آن را مشخص می كند و سپس به شرح و تفسير دقيق طبی آن می پردازد . شارح در مقدمه از كسانی كه بهره مند شده و از تأليفات طبی كه استفاده كرده نام برده است ، مانند قانون شيخ الرئيس و شروح قانون ، و قطب الدين شيرازی كازرونی و علاء الدين علی بن ابی الحزم القرشی معروف به ابن النفيس و برهان الدين العبری الحسينی و ديگران . در كنارهٔ صفحات و آغاز و انجام و لابلای سطرها يادداشتهای طبی و شروح فراوان

دارد و بعضی از آنها به زبان فارسی است. در صفحهٔ آغاز نوشته شده «سدیدی شرح موجز» و لیکن با توجه به متن نسخه «المغنی فی شرح الموجز» نام دارد. نشان چند مهردارد: «المتوکل علی الله الصمد خادم الشرع آقا محمد ص» و «غلام قادر» و «نصر الله ۱۲۷۸».

۶۱۰/۶۵۸

المغنی فی شرح الموجز یا السدیدی

[طب «پزشکی»، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۸/۵×۱۳×٤ سم. — درونی: ۱۷ س ۲۰×۸/۸ سم.

۲- اوراق : ۲۹۲ ورق. ۵۸٤ صفحه.

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی، آب رسیده، به هم چسبیده، کرم خورده، جلد مقوایی و چرمی پوسیده با عطف و گوشهٔ پوسیده و موش خورده.

٤- خط : نستعلیق و تحریر، رسم الخط اردو، خوانا، روشن، عنوانها و سر فصلها و کلمات شواهد و خط های افقی رسم شده بر بالای جملات متن شنگرف. قرن ۱۱ ه ق.

۵- کاتب : «عبدالله بن حکیم مراد بخش بن حکیم بهادر لاهوری»، تاریخ تألیف: «۱۲۲٤ ه ق»: «تم فتین من هذه النسخة المسمی بالمغنی المشهور بالسدیدی من ید العبد العاصی الکثیر التقصیر عبدالله بن حکیم مراد بخش بن حکیم بهادر حسین لاهوری فی التاریخ سبعة شهر محرم الحرام سنة ۱۲۲٤ الهجری الف و مائتان و اربعة و عشرین فی بلدة الکابل».

۶- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد، نام تألیف: **المغنی فی شرح «الموجز»** (رک: کتاب المغنی فی شرح الموجز ۶٤۶/۶۱۰، ص ۶۱۲).

۷- آغاز : «رب یسر، بسم الله الرحمن الرحیم، و تمم بالخیر، الحمد لله الذی ابدع بقدرته جواهر عقلیة مجردة و اخترع منها اجراماً فلکیة منضدة».

۸- انجام : «و بذر الکرفس مکد درهمین قر نقل و قاقله کبار و صنعار مکد نصف درهم زنجبیل و دار فلفل مکد دانقین سکر طبرزد عشرین مثقالاً یجع الادویة مسحوقة الشربة من مثقال الی درهمین مع الورد المربی تم الفن الثانی من الکتاب والله اعلم بالصواب و الیه المرجع والمآب هذا ما التقطه

من القرابادينات المعتمد عليها» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه در طب است به زبان عربی. اصل نسخه «موجز القانون» نام داشته تألیف ابن النفیس (متوفی ٦٨٧ ه ق). شارح آنرا شرد کرد و به «المغنی فی شرح الموجز» نامیده اما بیشتر به «السدیدی» شهرت دارد به مناسبت نام مؤلف. تقسیمات آن براساس «فن» است. در آغاز و انجام و اواسط این نسخه یادداشتهای طبی و اسامی چند نسخهٔ خطی و اشعار کتابت شده است از جمله «تاریخ دوازده امام» بدین مطلع :
از علی گردد جلی تاریخ شاه اولیا لامش‌ازعینش نما کم یافضا لامش بیا»
نشان دو مهر : «عبده محمد قلی ١٢٠٢» و «دارم امید شفاعت ز محمد یوسف ١١٩٨» . باوجود اینکه تاریخ کتابت «١٢٢٤ ه ق» آمده اما قدمت این نسخه به قرن ١١ ه ق می‌رسد و نشان مهرها نیز مدلل بر آن است (رک : المغنی فی شرح الموجز ٦٤٦/٦١٠) .

٦١٠/٦٨٨

المغنی فی شرح الموجز

[طب ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ٢٣×١٢×٣ سم . — درونی : ١٥ س ١٦×٧/٥ سم .

۲- اوراق : ٢٦٠ ورق . ٥٢٠ صفحه .

۳- کاغذ : نازک حنایی و کبود رنگ لاهوری ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ چرمی سرخگون .

٤- خط : نستعلیق عربی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و کلمات شواهد و خط های افقی رسم شده بر بالای جملات و الفاظ شنگرف ، جدولهای کنارهٔ متن سه خطی لاجوردی و شنگرف ، قرن ١٢ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : نام مؤلف و تاریخ تألیف معلوم نشد ، نام تألیف : **«المغنی فی شرح الموجز»** یا **«السدیدی»** (رک : المغنی فی شرح الموجز ٦٥٨/٦١٠ و ٦٤٦/٦١٠).

۷- آغاز : «هذه شرح الموجز و یسمی بشرح المغنی و یشتهر بالسدیدی بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله الذی ابدع بقدرته جواهر عقلیة مجردة و اخترع

منها اجراماً فلکیة منضدة و احدث من اختلاف اوضاعها فی عالم الکون والفساد و انواع الموالید بحسب القابلیة والاستعداد و حصل من اعدل الاسطقات» .

۸- انجام : ناقص و افتادگی دارد ، و اینگونه تا بحث دربارهٔ لفظ «لحم» ادامه دارد : «واخصب بدنا والدم المتولد من لحمها اجود و اما لحیوانات التی یمکنها ان یرتعی العشت الصغار فحالها فی اول الربیع فی وسطه اجود بمنزلة الکباش والنقاج و اما الماغر فاحسن» .

۹- چگونگی : (رک : المغنی فی شرح الموجز ٦٤٦/٦١٠) . در آغاز این نسخه ۵ صفحه به زبان فارسی و عربی دربارهٔ مفردات و کلمات طب و روش نسخه نوشتن کتابت شده درمیان سطرها و در کنارهٔ صفحات بعضی یادداشتهای طبی و توضیحات لغوی آمده است .

۲۹۰
۹۲۵

مظاهر قادریه

[دین ، سرگذشت و احوال و آثار ، اردو ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۰×۱۴/۵×۱ سم . —درونی : ۱۰ س ۱٦×۹/۵ سم .

۲- اوراق : ٦۵ ورق . ۱۳۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ فرنگی (ولایتی) ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود رنگ .

٤- خط : نستعلیق شکسته آمیز ، خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خطهای افقی بالای کلمات شنگرف ، قرن ۱۳ ﻫ ق .

۵- کاتب : «سید تراب علی ولد سید علی قادری» ، تاریخ کتابت : «۱۲۷۱ ﻫ ق» : «تمام شد رسالهٔ غوثیه بروز چهار شنبه بتاریخ پنجم ماه جمادی الاول سنهٔ ۱۲۷۱ هجری تحریر یافت. تمام شد رسالهٔ مظاهر قادریه بخط رکیک عاصی پر معاصی خاکپای بوتراب سید ترابعلی ولد سید علی قادری نظامی نیازی فخری بمقام کربتور» .

٦- مؤلف : «محمد حسن رضا خان» ، نام تألیف : «مظاهر قادریه» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ۷ و ۸ و ۱۳۰ چنین آمده است : ولهذا اس هچمدان نی

بطور مشتی نمونۂ خرواری تهوراسا احوال کرامات اور خوارق عادات . . .
سید محیی الدین ابو محمد عبدالقادر جیلانی حسنی و حسینی رضی الله عنه
کتب معتبر سے منتخب کر کی زبان اردو مین ترجمه کیا . . . اور نام
اس رساله کا مظاهر قادریه رکها . . . اس بندۂ گنهکار شرمسار محمد حسن
رضا خان جمع کرنی واله اس رساله کو بهره یاب سعادت دوجهانی کری».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله رب العالمین علی اصطفی من الخلق الانبیاء بالمعجزات الظاهرات واجتبی بین الاولیاء و خصهم بالکرامات» .

۸- انجام : «او شرک اور مصیبت سے محفوظ رکهی الحمدلله علی ما وفق التألیف هذا الرسالة و اتمامها اللهم اعف عنا و اغفرلنا و امتنا علی حبک و حب نبیک و حب اله و اصحابه و اولیائه امین یا رب العلمین تمام شد رسالۂ مظاهریه».

۹- چگونگی : این نسخه به زبان اردو و در موضوع «احوال و آثار و کرامات و خوارق عادات» حضرت شیخ محیی الدین ابو محمد عبدالقادر گیلانی حسنی حسینی متوفی ۵۶۱هـق مدفون در بغداد است . مؤلف (محمد حسن رضا خان) کتاب‌های معتبر و مآخذ ارزنده را خوانده و مطالب خود را دربارۂ شیخ عبدالقادر گیلانی (رح) برگزیده و به زبان اردو ترجمه کرده است و رسالۂ خود را مظاهر قادریه نامیده است و گاهی «رسالۂ غوثیه» گفته است . تقسیمات آن بر اساس «روایت» و سالهای تاریخ زندگانی شیخ عبدالقادر گیلانی (رح) است ، و اسامی علما و شاعران و بزرگان و راویان و عارفان به مناسبت مقام ذکر کرده و اشعار فارسی و آیات قرآنی و احادیث نبوی فراوان دارد . فهرست مطالب در آغاز در ۵ صفحه آمده است .

۸۹۰
۶۹۸

مفاتیح الاعجاز فی شرح گلشن راز

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳/۵×۱۴×۲ سم . — درونی : ۱۹ س ۱۸×۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۳۳۲ ورق . ۶۶۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و

پارچه‌یی ملون با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش خفی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشان‌ها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای شواهد و اشعار شنگرف ، جدولهای ۶ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سیاه و زرین و شنگرف و جدول‌های یک خطی کنارهٔ صفحات شنگرف ، در آغاز یک سر لوح در زمینهٔ زرین و سرخ و لاجوردی به سبک مکتب هرات و صفحهٔ اول و دوم نقاشی دندان موشی زرین ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام کاتب ندارد ، تاریخ کتابت : «۱۱۳۲ه‍ ق» : «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب و الیه یرجع و المآب تمام شد سنهٔ ۱۱۳۲» .

۶- مؤلف : یا (شارح) : «**محمد بن یحیی ابن علی الجیلانی اللاهیجی نور بخشی** »، نام شرح یا تألیف : «**مفاتیح الاعجاز فی شرح گلشن راز**» ، تاریخ تألیف : «**۸۷۷ه‍ ق**». در صفحهٔ ۵ و آخر نسخه اینگونه آمده است : «اما بعد . . . چنین گوید فقیر حقیر خادم الفقراء . . . محمد بن یحیی ابن علی الجیلانی اللاهیجی نور بخشی . . . مدتی بود جماعة سالکان . . . استدعا می نمودند و مبالغه می فرمودند که شرحی بر کتاب گلشن راز . . . الشیخ الملة و الدین محمود التبریزی الجستری (الشبستری) . . . می باید نوشت و این فقیر . . . فی یوم الاثنین نوزدهم ذی الحجة سنة سبع و سبعین و ثمانمائة ابتداء تسوید بیاض بالهام مبدأ فیاض شد . . . و المسمی بمفاتیح الاعجاز فی شرح گلشن راز» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، باسمک الاعظم الشامل الفیض المقدس لکل موجود ، المنور ظلمات العدم بانوار الوجود ، ای محمود بهر شانی وای معبود بهر مکانی وای مذکور بهرسانی وای معروف بهر احسانی ، ای نسیم عنایتت مزین گلشن دلهای اولیا بازهار اسرار عرفان» .

۸- انجام : والهی عاقبت محمود گردان . یعنی تا بدانند که نام ولی نعمت . . . بوده است ختم پایان کتاب به نام خود کردم خداوندا عاقبت گردان و نام و اسم بزرگوار ناظم مولانا سعید الدین محمود جیسری بود جیسر (کذا، شبستر) موضعی است در بیست فرسنگی شهر تبریز و مدفن و مولد ایشان قدس سره العزیز

همانجا است الحمدلله الذی و فقنا لاتمام هذا الکتاب المسمی به مفاتیح الاعجاز فی شرح گلشن راز حمداً یوافی نعمته و یکافی کرمه».

۹- **چگونگی :** این نسخه در موضوع عرفان و تصوف و ادب فارسی و سیر و سلوک است و از مشهور ترین شرح‌های گلشن راز است که به نام «شرح لاهیجی» یا «شرح لاهیجی بر گلشن راز» معروف است. روش شرح بر اساس ابیات متن گلشن راز است بدین ترتیب که هر بیت را می آورد و سپس به شرح جامع و دقیق لغوی و دستوری و عرفانی و حکمی آن می پردازد. آغاز و انجام و گوشه و کنار صفحات یادداشتهای عرفانی و ادبی و اشعار صوفیانه به خط تازه و شکسته آمده است، از جمله: مولانا هاشم کشمی:

آنها که چوگرد بر درش جا کردند — او را به نگاه او تماشا کردند
شرح سیه و سفید گنجور دو کون — وندر سر آن نرگس شهلا کردند»

نشان یک مهر در چند جا ثبت است: «یوسف مصر جلالت در جهان یوسف علی ۱۲۱۱ ه‍ ق».

سهوالقلم کاتب اندک و خط خوش و رسم الخط فارسی است.

۲۹۰
———
۸۶۰

مفاتیح الایمان (الجنان)

[دین، فقه، فارسی، منثور]

۱- **اندازه :** ـ بیرونی: ۲۱×۱۳×۳/۵ سم. ـ درونی: ۱۷ س ۱۴×۷/۶ سم.

۲- **اوراق :** ۲۹۳ ورق. ۵۸۶ صفحه.

۳- **کاغذ :** نازک خاکی رنگ جهانگیری، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی سفید رنگ با عطف پارچه‌یی سرخ.

۴- **خط :** نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها و خط‌های افقی بالای کلمات شواهد و جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ ق.

۵- **کاتب :** نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- **مؤلف :** «محمد مجیر ادیب»، نام تألیف: «مفاتیح الجنان (الایمان)»، تاریخ تألیف

معلوم نشد. در صفحهٔ ۲ و ۳ اینگونه آمده است: «و بعد میگوید بندهٔ ضعیف گناه کار برحمت امیدوار پروردگار جل جلاله محمد مجیر ادیب غفرالله له ولوالدیه ... درین زمانه بعضی عوام الناس عربی نمیخوانند ... این ضعیف فایده‌ی چند ... از کتب معتبره و از تفاسیر و اخبار و فقه و سلوک و اوراد مشایخ و وردی که از والد خود و عم خود مولانا ضیاء الدین صاحب تفسیر مغنی ... دیده و شنیده بود جمع کرد ... و عربی را بپارسی در قلم آورد تا عوام خلق و فرزندان ایشان درین رغبت نمایند ... و این مجموع مفاتیح الجنان (الایمان ؟) کرده شد و فهرست این بر بیست و پنج باب یا فصول در قلم آورده شد».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم حمد بیحد و ثناء بیعد مر خالق احد و رازق صمد را که برگزیده است بشر را بر کل مخلوقات کما قال جل ذکره و لقد کرمنا بنی آدم و بر کشید بعضی و رفعنا بعضهم فوق بعض درجات و نیافرید آدمی و پری را مگر برای بندگی».

۸- انجام : «دوم آنکه اجنحه ندهد باوجود بسیار سیوم آنکه طلب کند فضول دنیا را و مشغول نکند نفس خود را درین عشر بعبارت خدای عز و جل و چارم آنکه حج نیارد باوجود استطاعت و پنجم آنکه تأسف نکند بر فوت حج والله اعلم بالصواب».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «نماز و روزه و زکوة و صدقه و کلمهٔ تهلیل و ذکر و ورد و ادعیه بر عقیدهٔ اهل سنت و جماعت است و بر اساس قرآن و احادیث و کتب اخبار و تفاسیر و انساب و رجال و فقه و کلمات و اوراد مشایخ ترتیب و تدوین یافته. تقسیمات آن بر «باب» و «فصل» و جمعاً «۲۵ باب» و هر باب چند فصل دارد. نثر فارسی روان آمیخته با عربی «آیات قرآن و احادیث» است. ظاهراً این نسخه «مفاتیح الجنان» نام دارد اما در این دو لفظ دست برده‌اند و «مفاتیح الایمان خوانده می‌شود». مؤلف به دستور پیر خود «شیخ نصیر الدین». این کتاب را تألیف کرده است اسامی «مآخذ» و «رجال» در متن آمده است. فارسی آن روان و محکم است.

۸۹۰
۷۶۳

مفتاح الجنان

[دين ، وظايف و ادعيه و فرايض ، فارسی و عربی ، منثور]

۱- اندازه : بيرونی : ۲۸×۱۸/۵×۴ سم . —درونی : ۱۵ س ۱۸/۵×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۲۷۲ ورق . ۵۴۰ صفحه .

۳- كاغذ : نازک زرد تيره رنگ كشميری ، آب رسيده ، وصالی شده ، جلد چرمی و مقوايی سرخگون با عطف و گوشهٔ تيماجی سرخ در غلاف پارچه‌يی سبز .

۴- خط : نستعليق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، جدولهای شش خطی كنارهٔ متن چهار رنگ (لاجوردی و سياه و شنگرف و زرد) ، قرن ۱۲ هـ ق» .

۵- كاتب : نام «كاتب» ندارد ، تاريخ كتابت : «۱۲۲۰ هـ ق» : «تمت تمام شد كتاب مفتاح الجنان روز سه شنبه در ماه ربيع الاول سنهٔ ۱۲۲۰ هـ ق .

۶- مؤلف : «محمد بن مجير بن وجيه بن اديب» ، نام تأليف : «مفتاح الجنان» ، تاريخ تأليف معلوم نشد : «و بعد می گويد بندهٔ ضعيف . . . محمد بن مجير بن وجيه بن اديب غفرالله له ولوالديه . . . چون ديدم كه در اين زمانه بعضی عوام الناس عربی نمی خوانند و اگر ميخوانند بر معانی اطلاع ندارند و از فايدهٔ آن محروم می مانند اين ضعيف فايده چند از فضيلت نماز و روزه و زكوة و صدقه و كلمهٔ تهليل و ذكر و ورد و ادعيه و جز آن . . . كه از مولانا ضياء الدين صاحب تفسير مغنی . . . شنيده بودم جمع كردم . . . و اين مجموع را مفتاح الجنان نام كرده شد و فهرست اين كتاب بيست و پنج باب است و فصول» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، حمد بيحد و ثنای بيعد مر خالق احد و رازق صمد را كه برگزيدهٔ بشر را بر كل مخلوقات و لقد كرمنا بنی آدم و بر كشيد بعضی را بر بعضی و رفعنا بعضهم فوق بعض در جات و نيافريد آدمی و پری را مگر از برای بندگی» .

۸- انجام : «پس بر غلام و كافر و مسافر واجب نه و قربانی كند از خود و از فرزندان

خود از یکتن گوسپند و از هفت تن ماد گاو و یا شتر لا غرنابینا یک چشم بریده گوش و دم بریده و لنگ نباشد بلکه فربه و سلیم از همه عیب باشد».

۹- **چگونگی :** این نسخه در موضوع «وظایف و فرایض و ادعیه» است به زبان فارسی. تقسیمات کلی آن بر اساس «باب» و «فصل» است و جمعاً «۲۵ باب» و هر باب چند فصل دارد. بر اساس آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشائخ و حکایات و روایات مذهبی تدوین شده است. نثر آن آمیخته با آیات و احادیث است. مآخذ و منابع کتب و اعلام رجال را نقل کرده است. همواره از جملهٔ «آورده‌اند» استفاده می کند. در گوشه و کنار صفحات و در آغاز و انجام بعضی مطالب و یادداشتهای دینی و لغوی آمده است. یک ترنج سیاه قلم در صفحهٔ ۵۳۲ دارد و از صفحهٔ ۵۳۳ افتادگی داشته که با کاغذ و کتابت تازه افزوده شده است. در آغاز و انجام نشان مهر و یادداشتهای تاریخی و ملکیت نسخه داشته که سیاه و محو شده است.

۲۹۰
۹۷۰

مفتاح الجنان

[دین، فقه، فارسی، منثور]

۱- **اندازه :** — بیرونی : ۲۵×۱۵×۴/۵ سم. — درونی : ۲۱ س ۲۱/۵×۱۱ سم.

۲- **اوراق :** ۲۶۸ ورق. ۵۳۶ صفحه.

۳- **کاغذ :** نازک و ضخیم خاکی رنگ کشمیری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ با عطف پارچه‌یی سبز رنگ.

۴- **خط :** نستعلیق و تحریر، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۱ ه‍ق.

۵- **کاتب :** نام «کاتب» ندارد، تاریخ کتابت : «۱۱۲۱ ه‍ق» : «تمت الکتاب فی یوم الجمعة سنهٔ ۳ جلوس ماه مهم صفر ختم الله بالخیر و الظفر سنهٔ ۱۱۲۱ هجری النبوی صلعم».

۶- **مؤلف :** «محمد مجیر وجیه ادیب»، نام تألیف: «مفتاح الجنان»، تاریخ تألیف معلوم نشد:

«و بعد میگوید که بندهٔ ضعیف . . . محمد مجیر وجیه ادیب . . . در فضیلت نماز و روزه . . . این مجموع را «مفتاح الجنان» نام کرده شد و احقر خدام درگاه سلطان المشائخ و اولیاء و قدوة البرهان و الاتقیاء کاشف الحقایق مظهر الرقایق حجة الحق علی الخلق قطب الاقطاب فی الارضین ملک المشائخ . . . نصیر الحق و الشرع والدین . . . رضی الله و ارضاه . . . چون دیدم درین زمانه بعضی عوام الناس عربی نمیخوانند» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم حمد بیحد و ثنای بیعد مر خالق واحد و رازق صمد را که برگزید بشر را از کل مخلوقات قوله تعالی و لقد کرمنا بنی آدم و بر کشیدند بدرجات عالیه بعضی را بر بعضی که ورفعنا بعضم فوق بعض درجات» .

۸- انجام : «و دیگر اگر قربانی را کس بدست خود ذبح کند افضل است اگر نتواند بر سر قربانی است و کس دیگر را فرماید تا ذبح کند تا ثواب کثیر یابد قربانی درست اندام و فربه اولی است قال رسول الله صلی الله علیه وسلم سمنوا ضحایاکم فانها علی صراط مطایاکم یعنی فربه گردانید قربانی خود را که فردا بر پل صراط شما را مرکب خواهد بود والله الهادی الی الرشاد» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «فقه» است که شامل «نماز و روزه و زکوة و صدقه و تهلیل و ذکر و درود و ادعیه «بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت است و بر «۲۷ باب» منقسم است . «باب اول در بیان کلمهٔ تهلیل و ذکر و استغفار» و «باب ۲۷ در بیان نماز و دعاهای مراسم و شهور متبرکه» و هر باب چند «فصل» دارد . مؤلف گوید چون مردم عربی نمی دانند . این نسخه را به زبان فارسی در آورده است . نثر فارسی آن آمیخته با آیات قرآن و احادیث نبوی و اقوال و افعال مشائخ است . در کنارەهای صفحات و درمیان سطرها یادداشتهای دینی و دعایی دارد . از آغاز یک ورق افتاده است و با خط و کاغذ تازه کتابت کردە‌اند . همهٔ مآخذ و مصادر و اسامی رجال را به دست داده است . مثلاً خواجه حسن بصری گفت ، از تفسیر مغنی ، از فواید الفواید» .

۸۹۰ و ۴۹۰
۹۴۴

مفتاح العلوم

[زبان شناسی، علوم ادب و صنایع خطابه و بیان، عربی منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۹×۱۷×۵ س م. - درونی : ۲۵ س ۲۱×۱۰ س م.

۲- اوراق : ۲۰۳ ورق. ۴۰۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی ضربی (ترنج) با عطف پوسیده.

۴- خط : تعلیق و تحریر، سخت خوانا، پخته، عنوان‌ها و نشان و سر فصلها سیاه و شنگرف، قرن ۷ و ۸ ه‍ ق.

۵- کاتب : **«عبدالله بن محمد العلاء حشمی»**، تاریخ کتابت: «۷۴۴ ه‍ق»: «سوده الصارع المستکین عبدالله بن محمد العلاء حشمی... فی اوایل ذی القعدة لیلة السبت فی البقعة المبارکة الموسومة بحواروری صانها الله عن المعاهات ... فی کامن سنة ۷۴۴».

۶- مؤلف : «ابو یعقوب یوسف بن ابی بکر بن محمد بن علی السکاکی متوفی ۵۵۵-۶۲۶ ه‍ ق...». نام تألیف: **«مفتاح العلوم»**، تاریخ تألیف: اواخر قرن ۶ ه‍ ق»: «قال... ابو یعقوب یوسف بن ابی بکر بن محمد بن علی السکاکی... (ص ۳) صنفت هذا و ضمنت لمن اتقنه ان ینفع علیه جمیع المطالب العلمیه و سمیته مفتاح العلوم (ص ۵ نسخه).

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم قال مولانا الامام الاعظم علامة الدنیا شیخ العرب والعجم محیی انواع الادب منشی علم المعانی والبیان امام اهل العدل والتوحید مفیض انوار الحق قاهر اعداء الدین مقتدی ائمة التحقیق سلطان علماء التفسیر حجة الله فی الخلق سراج الملة والدین ذوالفضائل والسعادت ابو یعقوب یوسف ابی بکر محمد بن علی السکاکی رضی الله عنه».

۸- انجام : «انتهی الکلام الی هذا الحد... و صلی الله علی محمد خیر الابرار و علی آله و عترته الاطهار و اصحابه الاشراف الاخیار الذین بالغواف اتباع دین المختار والحمد لواجب المبدع الکریم الستار آناء اللیل و اطراف النهار

بعدد انفاس الحیوانات و ذرات میاه الجبار و بعدد اوراق الاشجار علی الآیة الازهار بحق حقه بصراط الله المستبین» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «علوم ادبی» است و شامل «صرف و نحو و معانی و بیان» است به زبان عربی و از معروف ترین متن های علوم ادبی در جهان اسلام است . این نسخه کتابت و رسم الخط عجیب دارد . نقطه‌ها و حروف و کلمات به طرز عجیب کتابت شده (رک: نمونه‌ها و تصاویر) ، مثلاً زیر حروف «ح ، د ، ر ، س ، ص ، ط» در همه کلمات و حروف یک نقطه دارد . یادداشتها و حواشی و اضافات بسیار در کنارهٔ صفحات و درمیان سطرها دارد . تقسیمات آن بر اساس «قسم» و «فصل» است و «سه قسم» و هر قسم بر چند فصل منقسم است . قسم اول در علم صرف ، قسم دوم در علم نحو، قسم سوم در علم معانی و بیان. نسخه‌یی ارزنده است . چند بار خرید و فروخت شده و بدین علت یادداشتهای تاریخی و ادبی و لغوی گوگونان دارد . در سال «۱۰۱۹ هـ ق» توسط محمد ناصر در بخارا خریداری شده . و در سال ۱۱۱۸ هـ ق دوبار خریده و فروخته شده است توسط حاجی محمد حسن صدر الدین محمد . آخرین خریدار مالک نسخه در پایان «صدر الدین محمد بن حاجی محمد حسن نیشابوری» بوده است . نشان چند مهر دارد که مخصوصاً محو و سیاه کرده اند . مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد و مالک این کتابخانه که در حقیقت کتاب فروش است ، مهرهای آغاز و انجام نسخه‌های خطی را می بردویا می کند و جداگانه می فروشد و این کار عجیب است .

۸۹۰
۸۶۲

مقصد الاقصی (الاقصا)

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۱/۵×۱۴/۵×۱ سم . - درونی : ۱۵ س ۱۸×۱۰/۵ سم .

۲- اوراق : ۴۵ ورق . ۹۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نازک زرد فرنگی ، جلد مقوایی و چرمی با اطراف و عطف چرمی قهوه‌یی رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی، عنوان‌ها و نشان‌ها ثلث شنگرف، قرن ۱۴ ه‍ ق.

۵- کاتب : «**محمد انور اسیری هروی**»، تاریخ کتابت: «**۱۳۳۰ ه‍ ق**»: «بخط محمد اسیری هروی ۲ ثور هجری شمسی».

۶- مؤلف : «**عزیز بن محمد النسفی متوفی ۶۱۶ ه‍ ق**»، نام تألیف: «**مقصد الاقصا**»، تاریخ تألیف معلوم نشد: در صفحه ۱ و ۲ چنین آمده است: «چنین گوید اضعف عباد الضعفا و خادم الفقراء عزیز بن محمد النسفی . . . این کتاب را مقصد الاقصا (الاقصی) نام نهادم و درین کتاب سخن اهل وحدت و تصوف خواهم گفت».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم و به التوفیق الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة و السلام علی محمد و علی آله الطاهرین چنین گوید اضعف عباد الضعفاء و خادم الفقراء عزیز بن محمد النسفی که جماعت درویشان کثرهم الله تعالی ازین بیچاره درخواست کردند».

۸- انجام : «و گرفتاری آدمی در لقمهٔ حرام است و صحبت بدان و دربند آن باشد که آزادی ازوی بکسی نرسد و بقدر آنکه تواند راحت رساند این است کار آدمی و در این است خلاص آدمی سخن کوتاه شد الله اکبر تمت».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع شناخت ذات پروردگار و عرفان و تصوف است به زبان فارسی روان و ساده و آمیخته با آیات قرآن و احادیث و اشعار عرفانی و کلمات زیبای مشایخ. تقسیمات آن بر اساس مقدمه و «فصل» و «باب» و خاتمت است. مؤلف خود شاعر بوده و تألیف های ارزنده به زبان فارسی دارد. این نسخه را ظاهراً برای چاپ آماده کرده بوده اند.

۹۴۰
―――
۹۲۸

مقصود القاری

[زبان شناسی، تجوید و علم قرائت، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی: ۲۱/۵×۱۵×۱/۵ سم. ـ درونی: ۱۱ س ۱۶/۵×۹ سم.

۲- اوراق : ۹ ورق. ۱۸ صفحه.

٣- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری (جهانگیری)، آب رسیده، پوسیده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سبز رنگ.

٤- خط : نستعلیق خوش جلی، خوانا، روشن، نشان‌ها و عنوان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ١٢ ه ق.

٥- کاتب : «**محمد افضل وزیر آبادی**»، تاریخ کتابت: «**١١٩٦ ه ق**»: «تمت رسالهٔ مقصود القاری بوقت بین الظهر والعصر بتاریخ بیست و پنجم شهر ربیع الثانی روز دو شنبه سنهٔ ١١٩٦ بدست خط احقر العباد راجی رحمه الله فقیر محمد افضل وزیر آبادی غفر الله له ولوالدیه».

٦- مؤلف : نام مؤلف معلوم نشد اما به دستور «نواب معز الدین قاضی عزت الله نوشته شده است. نام تألیف «مقصود القاری»، تاریخ تألیف ندارد. شاید «کاتب و تاریخ کتابت»، «مؤلف و تاریخ تألیف» باشد (رک: ٥-کاتب).

٨- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر بعد از حمد و صلوة این چند ورق در بیان مخارج حروف تهجی و بعضی از قواعد قرآنی است که ناچار است قاری قرآنرا از آن تهجی که مختار حضرت شیخ شاطبی و شیخ محمد جزریست رحمهم الله تعالی مشتمل بر مقدمه و شش فصل و خاتمه که در موضع پروان نوشته شده و منشاء نواب مستطاب معزالدین قاضی عزت الله اعزه الله تعالی».

٨- انجام : «از امام کسائی س ابوالحارث ت دوری والله سبحانه و تعالی اعلم والحمد لله اولاً و آخراً والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین سبحانک ربک رب العزت عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین... ابج دهز حطی کلم فضق رست لثن امام حرف ریز تحصلاً».

٩- چگونگی : این نسخه در موضوع «علم قرائت» و تجوید» و شناخت حروف و مخارج حروف و استعمال آنها است به زبان فارسی و در مجموعهٔ زبان شناسی به حساب می آید و تقسیمات آن بر اساس «فصل» است و جمعاً یک مقدمه و شش فصل و یک خاتمه دارد. بعد از ورق اول دو یا چند ورق افتاده است. یک یادداشت دعایی و یک بیت شعر اخلاق و چند نقش گل و بوته در آغاز دارد.

۲۹۰
۹۲۰

مکتوبات امام ربانی

[دین، فقه و اخلاق و حکمت، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۴×۱۳/۵×۳/۵ سم . — درونی : ۱۷ س ۲۱×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۱۴۳ ورق . ۲۸۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ کشمیری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ با عطف پارچه‌یی پوسیده زرد گون .

۴- خط : نستعلیق، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن، شنگرف، قرن ۱۲ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : **«شیخ احمد سرهندی امام ربانی مجدد الف ثانی متوفی ۱۰۳۴ ه‍ ق»**، نام گرد آورنده : **«عبدالحی بن خواجه چاکر حصاری»**، نام تألیف: **«مکتوبات امام ربانی»** یا **«مکاتیب امام ربانی»**، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ۲ اینگونه آمده است: «امابعد فهذه مکاتیب متضمنة لعلوم غریبة ومعارف عجیبة . . . من الآیات الرحمانیه مجددالالف الثانی . . . الشیخ احمد فاروق . . . جلد اول مکتوبات بعدد سه صد و سیزده مکتوبات رسید . . . که موافق عدد پیغمبران مرسل است . . . بعد از آن مکتوبات دیگر که صدور یافته . . . مخدوم زاده گان مجددین محمد معصوم . . . باعث گشتند که این مکاتیب جمع شوند تا بسبب اشارهٔ شریف ایشان کمترین خاکروبان این درگه . . . عبدالحی بن خواجه چاکر حصاری . . . متصدی جمع این مکاتیب گشت» .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر، الحمد لله حمداً کثیراً مبارکاً علیه و کما یحب ربنا و یرضی والصلوة والسلام الاتمان الاکملان علی حبیبه محمد و آله و اصحابه و اهل بیته و محمل ورثته و سایر من اتبع الهدی» .

۸- انجام : «که الحال وقت بسیار تنگ است از دست زمانه و اهل زمانه سرفه چیزی

نوشته می شود بر فقیر رحم بکنند بر انتقاد دلیر نباشند ربنا اغفر لنا ذنوبنا . . . فی امرنا و ثبت اقدامنا و انصرنا علی القوم الکافرین اللهم اغفر لکاتبه و لسامعه و قاریه» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «مباحث فقهی و اخلاق و تعلیم و تربیت و اجتماعی و روحانی» است و بدان جهت در زمین پاک مقبولیت همگانی دارد خاصه درمیان سلسلهٔ نقشبندیهٔ مجددیه . نثر فارسی آن روان و محکم و منسجم است . ظاهراً ۳۱۳ مکتوب بنا بر اعتقاد وجود ۳۱۳ پیغمبر مرسل از امام ربانی (رح) باقی مانده است و لیکن در این مجلد ۹۸ مکتوب دارد . فهرست آن در آغاز آمده و دو ورق ۱٤۱ و ۱٤۲ نیز اشتباهاً در آغاز صحافی شده است. نشان یک مهر دارد :

«سرو باغ احمد و معصوم و قیوم الزمان

عارفین حاجی عبدالاحد باشد عیان ۱۱۸۸»

که شاید مفهوم مهر این باشد : «حاجی عبدالاحد بن قیوم الزمان بن معصوم بن شیخ احمد سرهندی مجدد الف الثانی (رح) باشد که تاریخ ۱۱۸۸ ه ق دارد . زیر مهر این یادداشت آمده است : «مالکه این کتاب فقیر عبدالاحد بن حضرت حاجی غلام محمد معصوم سرهندی نقشبندی فاروق عفی عنه» . در صفحات اول یک یادداشت به زبان هندی از قول «محمد میر صاحب» آمده است . مکاتیب امام ربانی (رح) چاپ شده و به زبان اردو و پنجابی ترجمه گشته است . ارزش تاریخی و دینی و ادبی و اخلاق و عرفانی فراوان دارد . تقسیمات مکاتیب بر اساس نامهای اشخاص است و ظاهراً ترتیب تاریخی دارد . مکتوب اول به نام «شیخ عبدالعزیز جونپوری» صدور یافته و مکتوب نود و نهم به نام میر محمد نعمان صدور یافته است (رک : مکتوبات امام ربانی گنج بخش ، ج ٤) .

٨٩٠/٦٨٦

مکتوبات محمد معصوم

[ادب ، عرفان و اخلاق ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳×۱٤×۳/۵ سم . — درونی : ۱۵ و ۱۷ س ۱۶×۸ سم.

۲- اوراق : ۳۳۲ ورق . ۶۶۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ سیالکوتی ، آب رسیده ، ساییده شده ، موش خورده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق آمیخته با تحریر ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : **«شیخ محمد معصوم متوفی ۱۰۵۱ ه‍ ق ابن شیخ احمد سرهندی معروف به مجدد الف ثانی متوفی ۱۰۳۴ ه‍ ق»**، نام تألیف : **«مکتوبات محمد معصوم»**، تاریخ تألیف : (گرد آوردن) مکتوب معلوم نشد (رک : ۹—چگونگی) . نام مؤلف در مقدمه و در ضمن مکتوبات آمده است : «الفاروق النسب و المحمدی الحسب القدسی المجدد و السرهندی المولود والشیخ محمد المعصوم ابن الامام الربانی . . . والمجدد الالف الثانی» (ص ۳ و ۴) . بندهٔ کمترین محمد معصوم بذروهٔ عرض خاک نشینان آستانهٔ علیا می رساند» .

۷- آغاز : «مکتوبات من تصرفات حضرت محمد معصوم سلمه الله تعالی عزه ، بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمد لله العلی الاعلی والصلوة والسلام علی رسوله محمد کما یحب ربنا و یرضی و علی آله و اصحبه کما یلیق بعلو شأنهم و یجرزی اما بعد این لآلی است منثوره و جواهری است منشوره که شناوران بحر عرفان از قعر غیب هویت بغواصی جذبات احدیت بر آورده» .

۸- انجام : «و اگر آیینه لطیف است صورت نیز بحکم آیینه لطیف خواهد نمود و علی هذا شعر :

در آیینه نقش یار بینم ز آنروی که منقش است دیده
در دیده خیال اوست دانم اینست کمال اهل دیده
چون دیده و دیده گشته یار است با غیر مرا دگرچه کار است
هر یار که عین دیده نبود آن یار بجز شنیده نبود

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عرفان اخلاق و تربیت اجتماعی و مسائل دینی» بر اساس عقیدهٔ سلسلهٔ نقشبندیه است و آن شامل مکتوبات حضرت محمد معصوم (رح) است که به روش پدر خود حضرت شیخ احمد سرهندی

معروف به «مجدد الف ثانی» است . این نسخه شامل یک دیباچه در معرفی کتاب و مؤلف (نویسندهٔ مکاتیب) و ۲٤۰ مکتوب است . نثر فارسی مکتوبات آمیخته با اشعار برگزیدهٔ عرفانی و آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلمات مشایخ است . اسامی رجال و جای‌ها و رسائل و کتب و مطالب تاریخی و مباحث عرفانی در همهٔ مکاتیب آمده است . بعضی از مکاتیب به حاکمان و بزرگان و علما و برخی به شاگردان و دوستان نزدیک مؤلف نوشته شده است و خیلی از مسائل اجتماعی در لا بلای مکاتیب نهفته است .

۸۹۰ و ۲۹۰ / ۷۵۵

منتخب العقاید

[دین و ادب ، عقاید و اخلاق ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱٦×۱۱×۲ س‌م . — درونی : ۱۵ س ۱۳×٦ س‌م .

۲- اوراق : ۹٤ ورق . ۱۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نیلی رنگ خشن کابلی ، پوسیده ، گوشه ها موش خورده ، جلد مقوایی کبود رنگ با عطف چرمی سرخگون .

٤- خط : نستعلیق خوش . خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : «محمد جمیل ابن ابو تراب الدخشی (البدخشی) الحارثی» ، نام تألیف : «**منتخب العقاید**» ، تاریخ تألیف : «**۱۰۱٦ ه ق**» : «بندهٔ ضعیف . . . محمد جمیل الدین ابن ابو تراب الدخشی (البدخشی) الحارثی . . . از هر کتاب بطریق انتخاب بفارسی جمع کرده مختصری ترتیب داده . . . چون در لآلی در رشتهٔ نظم کشیده (ص ۳ و ٤) .

با ذکر جمیل یادش آرد　　نی خارو ذلیل یادش آرد
از هجرت خاتم النبیین　　با سال هزار و شانزده بین
کین نسخه بنظم یافت تحریر　　در ماه رجب بملک کشمیر
آندم که رساندش با تمام　　شد منتخب العقایدش نام»

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم، بعد از حمد و سپاس و ستایش ملک علام و درود نا معدوم بر سید انام علیه الصلوة و السلام بذوی الافهام مخفی نیست که بندهٔ مکلف را اول چیزی که واجب است معرفت حق سبحانه و تعالی است و معرفت ذات و صفات او و تصدیق بوحدانیت او عز و جل و بعد از آن تصدبق به نبوت».

۸- انجام : «ناظم بدعا امیدوار است / از بهر دعا در انتظار است
نظمی چو در این رساله خواند / با فاتحهٔ مدد رساند
با ذکر جمیل یادش آرد / نی خارو ذلیل یادش آرد
از هجرت خاتم النبیین / باسال هزار و و شانزده بین
کین نسخه بنظم یافت تحریر / در ماه رجب بملک کشمیر
آندم که رساندش بتمام / شد منتخب العقایدش نام»

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عقاید و اخلاق و عرفان و فقه» است. تقسیمات آن بر اساس موضوعات و مطالب است که از جانب مؤلف برگزیده شده است. آیات قرآنی و احادیث منتخب را می آورد و سپس آنها را به رشتهٔ نظم می‌کشد. در حدود ۲۵۰۰ بیت دارد. بروزن «مفعول مفاعلن مفاعیل یا فعولن» از مزاحفات بحر هزج مسدس سروده شده است. در گوشه و کنار صفحات یادداشتهای توضیحی و اشعار اضافی به زبان فارسی و عربی دارد. سهوالقلم کاتب در آن دیده می شود. این یادداشت جالب در صفحهٔ آغاز آمده: «بتاریخ هفتم شهر صفر المظفر سنهٔ ۱۲۹۱ که رحیم سقا آب می آورد روز یک مشک ماه چهار نیم شاهی».

۰۴۰
۷۱۶

منتخب اللغات شاه جهانی

[مراجع، فرهنگ لغت، عربی و فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶×۱۷×۳ سم. — درونی : ۲۵ س. ۱۰×۱۱/۵ سم.

۲- اوراق : ۲۵۴ ورق. ۵۰۷ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، آب رسیده، وصالی شده، اندکی کرم

خورده ، جلد مقوایی ملون سبز گون با عطف پارچه‌یی خاکی رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط اردو ، خوانا ، روشن ، پخته ، نشانها و سر فصلها و عنوانها و کلمات شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ ه‍ ق .

۵- کاتب : «محمد فاضل» و «دین محمد» ، تاریخ کتابت ندارد : «حرره اضعف العباد خاکپای فقرای کامل و معتقد عالمان عامل محمد فاضل و چون این کتاب لغات با صواب تمام نگاشتن یافت (طاقت) این اضعف نبود لهذا از دین محمد نویسانیده شد امید از مستفید این نسخه آن است که حسبته لله بدعا و فاتحه یاد فرماید که این ضعیف را ثوابی حصول آید انشاء الله تعالی» (تم ۶ بار) .

۶- مؤلف : «**عبدالرشید الحسینی التتوی متوفی اواخر قرن ۱۱ ه‍ ق**»، نام تألیف : «**منتخب اللغات شاه جهانی**» ، تاریخ تألیف : «**۱۰۹۲ ه‍ ق=منتخب بی بدیل**» (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۵۵۱ منتخب اللغات شاهجهانی ۴۰/۳۵۵) .

۷- آغاز : از آغاز این نسخه مقدمه را مخصوصاً انداخته‌اند و اینگونه شروع میشود : «بسم الله الرحمن الرحیم ، ابتداء آغاز کردن ، ابتغاء خواستن ، ابتلاء آزمودن و در بلا و رنج افکندن، ابتناء بنا کردن، ابداع بالکسر آشکارا کردن و آفریدن، ابراء بیزار کردن و دوست کردن و از بیماری رهانیدن» .

۸- انجام : «مع الیای بوی بضم با و فتح واو و تشدید یا آخر نام مردی است تمام شد منتخب اللغات شاه جهانی لمؤلفه فی تاریخ الکتاب :

نسخهٔ جامع ز لغات عرب	از نسخ معتبر و منتخب
نسخهٔ قاموس و مهذب صحاح	کنز و اسامی و مصادر صراح
یافته اتمام بعهد شهی	از حق و از خلق جهان آگهی
سلطنت آرای بممالک ستان	شاه جهان ثانی صاحب قران
از پی تاریخش بی قال و قیل	گفت خرد منتخب بی بدیل»

۹- چگونگی : متأسفانه اصل مقدمهٔ مؤلف که در معرفی این نسخه بسیار ارزنده است ، از آغاز نسخه افتاده است . از لحاظ خط و کتابت خوب است . در صفحهٔ آغاز نشان مهر و یادداشت مالک داشته است که عمداً آنرا محو کرده‌اند و فقط نوشته‌اند : «منتخب اللغات میر عبدالرشید» . (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۵۵۱ ، منتخب اللغات شاه جهانی ، ۴۰/۳۵۵) .

٥٤٠/٧١٧

منتخب اللغات شاه جهانی

[مراجع ، فرهنگ لغت عربی و فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵×۱۴×۶ سم . — درونی : ۲۰ س ۱۷×۸/۵ سم .

۲- اوراق : ۳۷۳ ورق . ۷٤٦ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ سیالکوتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، اوراق شده ، آب رسیده ، جلد چرمی و مقوایی و عطف پارچه‌یی پوسیده، روی و بیرون جلد با کاغذهای نسخ خطی مرمت شده است !

٤- خط : نستعلیق و تحریر و شکسته ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و الفاظ شواهد و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : «کلالچند کایهنه» ، تاریخ کتابت واضح نیست : «تمت هذه النسخة الشریفة المسماة بمنتخب اللغات شاه جهانی کاتب الحروف کلالچند کایهنه متوطن لکهنئو ،
نوشته بماند ز کاتب نشان ، در خاک جونی سم نبای ؟ تحریر فی التاریخ ۱۵ پانزدهم شهر صفر سنهٔ ۱۶ روز چهار شنبه» .

٦- مؤلف : **«عبدالرشید الحسینی التتوی متوفی اواخر قرن ۱۱ هـ ق»**، نام تألیف : **«منتخب اللغات شاه جهانی»** ، تاریخ تألیف : **«۱۰۹۲ هـ ق=منتخب بی بدیل»** (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۲۵۱) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم سپاس و ستایش مالک الملکی که تذکار آلای بی احصایش و نعمای بی منتهایش و تعداد سوابق فیض لواحق عطایش در دایرهٔ حصر نگنجد و خرد خورده دان بمیزان دریافت نسنجد و اگر فی المثل آب انهار مداد و شاخ و برگ اشجار قلم و کاغذ شوند» .

۸- انجام : «بوی بضم با و فتح واو و تشدید یاء آخر نام مردی است ،

نسخهٔ جامع ز لغات عرب — از نسخ معتبر منتخب
نسخهٔ قاموس و مهذب صحاح — کنز و اسامی و مصادر صراح
یافته اتمام بعهد شهی — از حق و از حق جهان آگهی

سلطنت آرای ممالک ستان شاه جهان ثانی صاحب قران
از پی تاریخش بی قال و قیل گفت خرد منتخب بی بدیل»

۹- چگونگی : اوراق این نسخه پس و پیش شده ولی کامل است . لفظ یا «کبیکج» و نشان یک مهر «امیر الدین» در آغاز آمده است . و نشان یک مهر دیگر «وقف الله خان صاحب» .

۲۹۰
۸۸٤

منتخب محک الطالبین

[دین ، فقه و کلام و حکمت ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی ۲۲/۵×۱۵×۱/۵ سم . — درونی : ۲۱ س ۱۵/۵×۸ سم .
۲- اوراق : ۵۷ ورق . ۱۱٤ صفحه .
۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، اندکی آب رسیده ، اندکی وصالی شده ، جلد مقوایی سبز رنگ با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ رنگ .
٤- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای جملات و الفاظ شواهد شنگرف، قرن ۱۲ هـ ق.
۵- کاتب : نام «کاتب» ندارد . اما نام مالک و تاریخ کتابت چنین است : «تم الکتاب بعون الله الملک الوهاب بتاریخ یازدهم شهر ربیع الاول سنهٔ ۱۲۰۶ هجری حق و ملک میان غلام محیی الدین ولد میان محمد یوسف هر که دعوی کند در شرع شریف کاذب باشد» .
۶- مؤلف : **«حافظ مرتضی بن محمد خان شهاب الدین زئی افغان خویشکی القصوری،»**
نام تألیف : **«منتخب محک الطالبین»** ، تاریخ تألیف (انتخاب) معلوم نشد :
«و بعد یقول العبد المتوسل الی الله المنان حافظ مرتضی بن محمد خان شهاب الدین زئی عرف افغان خویشکی الچشتی القصوری لماکان کتاب محک الطالبین من تصنیف . . . محمد سعید القادری المعروف بعبد السلام بن حبیب الله العنوی الجلالی العربی ثم الکردری . . . اردت ان اختصر منه مختصراً» .

۷- آغاز : «رب یسر و لاتعسر و تمم بالخیر بسم الله الرحمن الرحیم سبحانک لاعلم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم الحمدلله العظیم و الصلوة علی نبیه الکریم و علی آله و صحبه الذین فازوامنه بحظ جسیم».

۸- انجام : «غافل نباید بود در حال پس محقق و مقرر گشت کسانی که این طور نباشند او شانرا پیر و مرید گویانیدن جائز نیست الی هذا کلام الرسالة».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «کلام و فقه و سلوک و تصوف و نجوم و حکمت و فرقه های ۷۲گانهٔ اسلام» به زبان فارسی است که اصل آن «محک الطالبین» نام داشته و مجلدی بزرگ بوده است. مصنف آنرا خلاصه و منتخب کرده و «**منتخب محک الطالبین**» نامیده است. تقسیمات آن بر اساس «مقدمه» و «باب» و «فصل» است و مؤلف مآخذ نسخه را دقیقاً به دست داده است و در حدود ۱۶۰ مآخذ داشته است. نثر فارسی آن آمیخته با آیات قرآنی و احادیث جملات عربی است. آقای محمد طیب همدانی که مالک این نسخه بوده ۲ صفحه یادداشت و فهارس مآخذ نسخه را بر آن افزوده است. (۲۹ ذی الحجه ۱۳۹۰ه‍ ق). در صفحهٔ اول یادداشتهایی در شرح ۶ بیت معما دارد.

۸۹۰
۷۸٤

منشآت مادهو رام

[ادب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : ــ بیرونی : ۲۱/۵×۱۳×٤ سم. ــ درونی : ۱۳ س ۱۲/۵×۹ سم.

۲- اوراق : ۱۸۰ ورق. ۳۶۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، اندکی آب رسیده، اندکی وصالی شده، جلد مقوایی خاکی رنگ با عطف پارچه‌یی مخطط سیاه رنگ.

٤- خط : نستعلیق متوسط، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۳ه‍ ق.

۵- کاتب : «کامنور» تاریخ کتابت: «**۱۲۵۳ه‍ ق**»: «نسخهٔ متبرکهٔ منشآت مادهو رام بتاریخ سیوم ماه ربیع الثانی روز جمعه آخر پیشین سنهٔ ۱۲۵۳ هجری یک

هزار دو صد و پنجاه و سه ۲۶ هار سمت ۱۸۹۴ در شهر سرای صالح محمد خان . . از دست خط سراسر قصور فقیر کامنور عفی الله عنه تمامیت یافت» . اشعار دعایی بعد از این است .

۶- مؤلف : «مادهو رام»، نام تألیف: «منشآت مادهو رام»، تاریخ تألیف : «۱۱۱۰ه ق= منشآت مادهو رام» . مؤلف معاصر اورنگ زیب عالمگیر بوده است و در هنگامی که در خدمت «نواب لطف الله خان ولد سعد الله خان» بوده و «میر منشی» اورنگ زیب بوده ، اثر خود را به وجوده آورده است :

چون بفضل خدای عز و جلال　　یافت این نسخه صورت اتمام
هاتفم گفت سال تاریخش　　که زهی منشآت مادهو رام»

۷- آغاز : افتادگی دارد و اینگونه پایان می یابد : «قدرت یافته چهرهٔ حال بگگونهٔ کسب هنر آرایش یافت صرفیان دارالعیار سخندانی و جوهریان رستهٔ بازار معانی نقد ناسرهٔ این هیچ مدان پسندیده آمد» .

۸- انجام : «الهی بنده‌ام از عجز و ناتوانی شرمنده‌ام ، من گمراه وادی غفلت را بشاه را نجات هدایت کن و بخشایش من عاصی را به نیکان کفایت کن :

بر جرم من ببخش که آورده‌ام شفیع　　اشک ندامت و عرق انفعال را

بتأیید ایزد کار ساز و بعون کار ساز بی انباز نسخهٔ متبرکهٔ مادهو رام» .

۹- چگونگی : نسخهٔ «منشآت مادهو رام» یا «انشای مادهو رام» علاوه بر متن ادبی و طریقهٔ مکاتبه و نامه نگاری ، ارزش تاریخی و بیان وقایع مؤلف را نیز در بردارد و اکثر مکتوبات نواب لطف الله خان و نواب کوکلتاش خان سند است و بر «دو فصل» است . فصل اول عرایض و اوامر و خطوط دو شخص اخیر و فصل دوم مکاتبات دوستانهٔ مؤلف نثر فارسی به سبک پاکستان یا هندی است و آمیخته با شعر فارسی است .

۲۹۰
―――
۷۶۱

المواهب اللدنیة بالمنح المحمدیة

[دین ، سیرت و اخلاق ، عربی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۷×۱۶/۵×۶/۵ سم . - درونی : ۲ س ۱۸×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۵۰۵ ورق . ۱۰۱۰ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی و منقش و در غلاف پارچه‌یی ملون .

۴- خط : ثلث خوش (متن) ، معرب (مشکول) ، خوانا ، روشن ، پخته ، نستعلیق و تحریر ، یادداشتهای کنارهٔ صفحات سخت خوانا ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، در آغاز سر لوح به سبک هراتی ، صفحهٔ اول و دوم نقاشی دندان موشی ، جدولهای ٤ خطی کنارهٔ صفحات سیاه و زرد ، قرن ۱۰ و ۱۱ھ ق .

۵- کاتب : «فقیر عمر بن مولانا یوسف» ، تاریخ کتابت : «۱۰۶۸ھ ق» : «و وافق الفراغ وقت الضحی من کتابة هذه النسخة المبارکة فی یوم الاثنین العشرین من شهر محرم الحرام سنهٔ ۱۰۶۸ علی ید احقر العباد و احوجهم الی الله فقیر عمر بن مرحوم مغفور مولانا یوسف» .

۶- مؤلف : «شهاب الدین ابی العباس احمد بن محمد القسطلانی المصری المتوفی سنهٔ ۹۲۳ھ ق» ، نام تألیف : «المواهب اللدنیة بالمنح المحمدیة» ، تاریخ تألیف : «۸۹۸ و ۸۹۹ھ ق» ، «و سمیته المواهب اللدنیة بالمنح المحمدیة و رتبة علی عشره مقاصد تسهیلا للسالک (ص ٦) . . . و قد انتهیت کتابة النسخة المنقول منها هذه النسخة المبارکة النافعة ان شاء الله تعالی فی خامس عشر شعبان المکرم سنة تسع و تسعین و ثمانمائة و من المسودة فی الثانی من شوال سنة ثمان و تسعین و ثمانمائة» .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ربنا اتنا من لدنک رحمة و هیئی لنا من امرنا رشداً و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه وسلم الحمدلله الذی اطلع فی سماء الازل شمس انوار معارف النبوة المحمدیة» .

۸- انجام : «والله اسأل ان ینفع به جیلا بعد جیل و حسبنا الله و نعم الوکیل و استودع الله تعالی نفسی و دینی و خواتیم عملی و ما انعم به علی ربی و هذا الکتاب و ان ینفعنی به و المسلمین وان یردنی و احبابی الی الحرمین الشرفین علی احسن وجه و اتمه و یرزقنی الاقامة بهما فی عافیة بلا محنة و ان یطیل عمری فی طاعته و یلبسنی اثواب عافیته و یجمع لی و المسلمین

بين خيرى الدنيا و الاخرة و يصرف عنا سواهما و يجعل وفاق ببلد رسوله و يمنحنا من المدد المحمدى بما يمنحه عباده الصالحين مع رضوانه و يمتعنابلذة الى وجهه الكريم من عذاب يسبق فانه اذا استودع شيئاً حفظه و الحمدلله وحده و صلى الله على سيدنا محمد و على آله و صحبه وسلم».

۹- **چگونگی :** موضوع این نسخه در ولادت و وفات و تاریخ و مدح و منقبت و شمایل و سیرت و اخلاق و معجزه و عبادت و محبت و طریقت و سیادت و قدسیت و رسالت حضرت محمد بن عبدالله (ص) است و کامل ترین و ارزنده ترین و عزیز ترین نسخه‌یی است که در این موضوع نگاشته آمده است. در آغاز و اواسط و میان سطرها و کنارهٔ صفحات و انجام نسخه یادداشتهای تاریخی و دینی و توضیحات فراوان دارد. اشعار فارسی و عربی در توصیف شکل و شمایل حضرت محمد (ص) در آغاز آمده. در کنارهٔ صفحات رموزی برای مآخذ یادداشتها آمده است: «ع علامت مولانا علی شیر آملی محشی مواهب لدنیه و میم علامت مختاراست که کتاب است در لغت و مص علامت مصباح است که آن نیز کتاب است در لغت». البته مآخذ دیگر مانند «قاموس، المورد الروی لملا علی القاری، سیر ملا معین». نشان یک مهر در آغاز دارد: «**الفقیر ابوالفتح**». بعضی یادداشت‌ها به صورت اوراق جداگانه نوشته و لا بلای نسخه الصاق شده است. تقسیمات آن براساس «مقصد» و «فصل» است و جمعاً «۱۰ مقصد» دارد. همهٔ اشعار و جملات مشکل معرب (مشکول) است، و هر مقصد چند فصل دارد. این نسخه در سال «۱۲٤٦ هـ ق» در اختیار غلام حبیب و غلام جیلانی بوده است، و همین غلام حبیب این نسخه را در سال ۱۲۵۰ هـ ق با نسخ دیگر مقابله کرده و ظاهراً همهٔ حواشی و توضیحات در کنارهٔ صفحات از اوست این نسخه با این حواشی چاپ نشده است و همهٔ حواشی به خط «حافظ غلام حبیب» است.

٤٩٠
٩٤٧

موصل الطلاب الی قواعد الاعراب

[زبان شناسی، نحو، عربی، منثور]

۱- اندازه : - بیرونی: ۲۱×۱۶/۵×۱/۵ سم. - درونی: ۱۰ س ۱۳×۹ سم.

۲- **اوراق** : ۷۹ ورق. ۱۵۸ صفحه.

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید رنگ ولایتی، جلد مقوایی و پارچه‌یی سرخ رنگ با عطف کرم خورده.

٤- **خط** : نستعلیق، خوانا، خط های افقی بالای شواهد و عناوین سیاه، قرن ۱۳ هـ ق.

٥- **کاتب** : «**عبدالحق**»، تاریخ کتابت: «**۱۲۹۷ هـ ق**»: «لقد وقع الفراغ من تسطیر هذا الکتاب المبارک المسمی بموصل الطلاب یوم الثلثاء فی تاسع عشر من شهر شعبان سنة ۱۲۹۷ مأتین والف مع سبع و تسعین... کاتبه عبدالحق غفر الله له».

٦- **مؤلف** : «**خالد بن عبدالله الازهری متوفی** »، نام تألیف: «**موصل الطلاب الی قواعد الاعراب**»، تاریخ تألیف معلوم نشد (رک: ٥-کاتب): «و بعد فیقول العبد الفقیر الی مولاه الغنی خالد بن عبدالله الازهری هذا شرح لطیف علی قواعد الاعراب... سمیته موصل الطلاب الی قواعد الاعراب».

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الملهم لحمده والصلوة والسلام علی سیدنا محمد رسوله و عبده و علی آله و صحبه و جنده و بعد فیقول العبد الفقیر الی مولاه الغنی خالد بن عبدالله الازهری».

۸- **انجام** : «سأل الله التوفیق والهدایة الی طریق الخیر بمنه و کرمه کما فعل اول الکتاب حیث قال و من الله استمد التوفیق و الهدایة الی اقوم طریق بمنه و کرمه فختم کتابه بما ابتدأ به و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله و صحبه اجمعین والحمد لله رب العالمین» (رک: ٥-کاتب).

۹- **چگونگی** : این نسخه به زبان عربی است و در موضوع «نحو» و شامل قواعد اعراب است. تقسیمات آن بر اساس مطالبی است که مؤلف اختیار کرده است. اول «الباء متعلقة بفعل محذوف» و در آخر «الزائد صلته» آمده است. روی هم رفته نسخه‌یی است که به مباحث نحوی مربوط است. بعضی یادداشتهای نحوی به زبان فارسی و عربی در کنارهٔ صفحات دارد.

٨٩٠ و ٢٩٠
٩٨١

مها بهارت

[دین و ادب هندوان ، حکایات و روایات ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۰×۲۰×۳ سم . — درونی : ۱۹ س ۲٤×۱٤ سم .

۲- اوراق : ۱۳۷ ورق . ۲۷٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد خاکی رنگ هندی ، آب رسیده ، کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سرخ رنگ (با لب بر گردان) ، ضربی منقش (ظاهراً این جلد از این نسخه نیست) .

٤- خط : نستعلیق و شکسته ، خوانا ، روشن ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : «منسا رام سوبی» ، تاریخ کتابت : «۱۱۲۳ ه ق» و «۱۱۲۸ ه ق» . در صفحهٔ ۱٤۹ و ۳۷۱ اینگونه آمده است : «تمام شد پرب سیزدهم از کتاب مها بهارت . . . بوقت دوپهر بتاریخ یازدهم شهر ربیع الاول ۱۱۲۸ هجری . . . ۱۱۲۳ هجری قمری . . . بدستخط اضعف الانام منسا رام سوبی صورت تسطیر یافت» (رک : ۹ چگونگی) .

٦- مؤلف : نام مؤلف معلوم نشد ، نام تألیف : «مها بهارت» ، تاریخ تألیف و ترجمه معلوم نشد (رک : ۹—چگونگی) .

۷- آغاز : «هو الکریم الرحیم سری کنیسا انمه آغاز فن سیزدهم از کتاب مها بهارت که آنرا ساتک پرم و وهرم ساسترنیر خوانند . . . چنین آورده اند که بهلم پتامه چون آن مواعظ و نصایح بررجه حد سروکشن و دیگران گفت همه ایشان . . . او آفرین کردند و از جدائی وفوت او تأسف خوردند و بسیار گریستند چه یقین دانستند» .

۸- انجام : «و هر کس که این قصه را چنانکه هست بخواند ثواب بسیار یابد و این قصه مها بهارت حکم دریای محیط دارد چنانکه در دریا جواهر نفیس میباشد درین مها بهارت هم انواع جواهرات و حکایات نفیس است و هر کس در صباح بهر نیتی که مها بهارت را گفت مدعای او حاصل شود تم تم تمام شد کار من نظام شد کتاب مها بهارت بخط بنده فقیر پر تقصیر منسا رام

سوبی بتاریخ هفدهم شهر رمضان المبارک سنهٔ ۱۱۲۳ بعون عنایت الهی با تمام رسید» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «قصه‌های دینی و حکایات مذهبی هندوان» است به نام «مها بهارت» و مترجم آن معلوم نشد . کاتب «منسا رام سوبی» نام دارد که ازسال ۱۱۲۳ تا ۱۱۲۸ کتابت کرده است و بانی این کار «نجم الدین علی خان جاگیردار برادر زادهٔ قطب الملک» و میرزا عنایت بیک سنجری کابلی» بوده است . تقسیمات این نسخه بر اساس «فن» و «قسمت» است و از آغاز فن سیزدهم تا آخر پرب هژدهم در این نسخه موجود است و در پایان هر «پرب» نام کاتب و بانی آن آمده است . یادداشتهای ادبی و توضیحات دینی در آغاز و انجام و لا بلای نسخه آمده است . از جمله نقل فرمان «همایون پادشاه» که به «اسمعیل خان هوت عطا فرموده در ایام شکست شیرو افغان» است این نسخه در اثر آبدیدگی و و پوسیدگی مقداری از متن آن ضایع شده است . نشان مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد .

۱۱۰/۶۷۵

میبدی شرح هدایة الحکمة

[فلسفه (حکمت) ، عربی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۳×۱۲/۵×۲ سم . — درونی : ۱۷ س ۱۶×۷ سم .

۲- اوراق : ۱۱۶ ورق . ۲۳۲ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم سفید رنگ سمرقندی ، وصالی شده ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی زرد گون با عطف و گوشهٔ چرمی خاکی رنگ .

۴- خط : تحریر و نستعلیق و ثلث ، روشن ، خوانا ، عنوانها و نشانها و خط های رسم شده بر بالای جملات شواهد شنگرف ، قرن ۱۰ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «یا شارح» : **«ملا سید حسین ابن معین الدین المیبذی الحسینی المتوفی سنهٔ ۱۰۱۰ ه‍ ق»** ، نام تألیف (شرح) : **«میبدی شرح هدایة الحکمة»**،

تاریخ تألیف معلوم نشد. اصل متن شرح شده «**هدایة الحکمة**» تألیف اثیر الدین مفضل بن عمر الابهری المتوفی سنهٔ ۶۶۰ ه‍ ق» است. در صفحهٔ ۱ و ۲ نسخه چنین آمده است: «و بعد فیقول العبد الفقیر المعتصم بلطفه الابدی حسین ابن معین الدین المیبدی . . . رسمت فی ایام التحصیل علی اکثر کتبها ارقاما کثیرة تعد للناظرین فیه بصیرة و منها الهدایة للمحقق الکامل والمدقق الفاضل اثیر الملة والدین مفضل بن عمر الابهری قدس سره العزیز فالتمس عنی بعض المترددین الی . . . ان اجعل لهم من الارقام المتعلقه بها شرحا».

۷- **آغاز** : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الهدایة امر من لدیه و کل شیٔ یعود الیه له الحمد علی ما انعم علینا سوابق النعم و لواحقها و الهم الینا حقایق الحکم و دقایقها والصلوة علی جمیع الانبیاء والاولیاء خصوصاً نبینا محمد جهات العداله».

۸- **انجام** : «و سیمی فسخا و قد یقال هی متعلق ببعض الاجرام السماویة للاستکمال و من اراد الاستقصاء فی الحکمة و الوقوف علی مذهب الحکماء فلیرجع الی کتابنا المسمی بزبدة الاسرار ظنی ان الواجب علی طالب الحق مطالعة کتب الشیخین ابی علی و شهاب الدین . . . و فوق طورهما . . . من الله الاکبر».

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «فلسفه و حکمت» است بر اساس تفکر اسلامی به زبان عربی. متن اصلی نسخه «هدایة الحکمة» نام داشته و از متون حکمی و فلسفی ارزنده در عالم اسلام است. شارح آنرا شرح کرده به نام خودش «میبدی» یا «میبدی شرح هدایة الحکمة» معروف گشته است. روش شرح چنین است که جمله یا جملاتی از متن اصلی را می آورد و تقسیمات نسخهٔ اصل را نیز رعایت می کند و سپس به شرح لغوی و حکمی و فلسفی آنها می پردازد و بر «فن» و «قسم» و «فصل» منقسم است. در کنارهٔ صفحات و لا بلای سطرها شرح ها و توضیحات علمی و فلسفی و لغوی فراوان دارد.

۸۹۰
۷۵٤

ناشناخته

[ادب، علوم ادبی و صناعات ادبی، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۱/۵×۱۶/۵×۰/۶ سم . — درونی : ۱۰ س ۱۴×۸/۲ سم.
۲- اوراق : ٤۵ ورق . ۹۰ صفحه .
۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ هراتی، پوسیده، آب رسیده، کاغذی ملون با عطف پارچه‌یی .
٤- خط : نستعلیق خوش جلی، خوانا، روشن، پخته، کلمات شواهد و عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، قرن ۱۰ هق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است .
٦- مؤلف : نام «مؤلف» و «تألیف و تاریخ» آن معلوم نشد .
۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و در اثر آب دیدگی و پوسیدگی محو شده است و چنین آغاز می گردد : «اینقافیه را مقید مجرد گویند روی و حرکت ما قبل توجیه آخرین حرف . . . تکرار از روی بشمر . . . اینقافیه را . . . گویند مثل این بیت، ردف آخرف ساکنی را دان که به پیش روی شدست عیان» .
۸- انجام : ناقص و افتادگی دارد و چنین پایان می یابد : «فی بیان المتقارب، متقارب از آنجهت گویند که اوتاد او بیکدیگر نزدیکست چرا که درمیان دو وتد یک سبب خفیف است اصل بحر متقارب» .
۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «علوم ادبی» یا «صناعات ادبی» است اما افسوس که از آغاز و انجام افتادگی دارد . نثر و نظم برگزیده و مطالب فشرده دارد . تقسیمات آن بر اساس موضوعات برگزیده از جانب مؤلف است که بر صنایع معنوی و لفظی و علم قافیه و علم عروض تقسیم شده است . حروف روی از علم قافیه در آغاز و بحر متقارب از علم عروض در انجام آمده است . در گوشه و کنار آن یادداشت‌های صناعی و توضیحات ادبی به خط خوش و تحریر دارد . و «منه دام افادته» امضا شده است . اشعار برگزیده را تقطیع

کرده و کلیهٔ زحافات عروضی را به نحوی شایسته بیان داشته است و احتمال می رود که یکی از شاگردان جامی و یا از بیان جامی کتابت کرده باشد والله اعلم بالصواب .

٩٥٠ و ٨٩٠
٩٠١

ناشناخته

[ادب و تاریخ ، حکمت و اخلاق و تمثیل و لطیفه ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : –بیرونی : ٢٤/٥×١٨×١/٥ سم . – درونی : ١٩ س ١٦/٥×١٠ سم .

۲- اوراق : ٩٦ ورق . ١٩٢ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد چرمی قهوه‌یی رنگ روشن ، ضربی ، منقش (ترنج) .

٤- خط : نستعلیق خوش ، زیبا ، پخته ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها و جملات عربی و کلمات شواهد چهار رنگ (شنگرف و زرین و لاجوردی و قهوه‌یی) ، قرن ٩ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «تألیف» و «تاریخ تألیف» معلوم نشد چون از آغاز و انجام ناقص است . (رک : ٩–چگونگی) .

۷- آغاز : افتادگی دارد و ناقص است و چنین آغاز می گردد : «بتقریبی این ماجرا را انها نمودم وی چون این سخن شنید علی الفور از اسب فرود آمده سجدهٔ شکر کرد همگنان از آن سؤال نمودند وی گفت که مادر اوان بنی مروان اوقاتی در غایت عسرت می گذرانیدیم و در دبستانی که بودیم مقرر شده بود که هر روز یکی از اطفال طعامی مرتب دارند» .

۸- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و چنین انجام می یابد : «و من طامة الکبری . . . عمومی ارباب نجوم بتخصیص سالک مسالک سخن وری حکیم اوحد الدین انوری ع بحکم دعوی زیج و گواهی تقویم . اتفاق نمودند بر آنکه همچنانکه در زمان حضرت نوح علی نبینا و علیه السلم قران این کواکب در سرطان که برج آبیست نتیجهٔ آن دارد که تمام ربع مسکون چون ثلاثة

ارباع در آب مقرون شد در این نوبت که همه».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «حکایات و لطایف و نوادر و تمثیلات و حکم و امثال و سخنان بزرگان و عالمان و شاعران و پادشاهان و امیران» است و همهٔ مطالب آن با ذکر تاریخ (سال و ماه و روز) و بیان منابع و مآخذ و اسامی گویندگان همراه است و مجموعه‌یی بسیار ارزنده است به نثر زبان فارسی آمیخته با اشعار برگزیده و آیات قرآن و احادیث و کلمات قصار زیبا. متأسفانهٔ از آغاز و انجام ناقص است. بعضی مآخذ نسخه مجمع النوادر و تاریخ اعثم کوفی، روضة الصفا و جوامع الحکایات و بعضی اشخاص نسخه: اهلی شیرازی، کاتبی، سعدی، نظامی، انوری، آل سامان، مأمون، ابن مقله، آل عباس، خسرو، ظهیر. یک مصراع به خط نستعلیق جلی در کنارهٔ صفحهٔ ۹۲ آمده: «حشمت بفسون شکارها خواهد کرد»، در کنارهٔ صفحات از یاد رفته‌ها و یادداشتهای دیگر افزوده شده است.

۸۹۰
۹۶۳

ناشناخته

[ادب، صناعات ادبی، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۱۷×۱۳/۵×۳/۵ س‌م. — درونی: ۱۵ س ۱۱×۹ س‌م.

۲- اوراق : ۱۸۳ ورق. ۳۶۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی، کرم خورده، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی با عطف پارچه‌یی قهوه‌یی رنگ.

٤- خط : تعلیق و شکسته، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف و سیاه، قرن ۹ هـ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است.

٦- مؤلف : نام «مؤلف و تألیف و تاریخ آن» معلوم نشد (رک: ۹–چگونگی).

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه آغاز می شود: «با مثال ذلک قوله والانکار کذلک دل علی ان صورة الفعل ان یلی الفعل الهمزة ولما کان له صورة اخری لایلی فیم . . . بقوله ولانکار الفعل صورة اخری».

۸- انجام : ناقص است و چنین پایان می یابد : «و هو من الضرب الثامن منه والقافية عندالخليل من آخر حرف فى البيت الى اول ساكن يبته مع الحركة التى قبل ذلك الساكن فالقافية الاولى من هذا البيت هو لفظ الددى مع حركة الكاف من شرك الروى والقافية» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان عربی و در موضوع «علوم ادبی» یا «صنایع ادبی» است، از آغاز و انجام افتادگی دارد . نسخه‌یی کهن به خط تعلیق و شکسته است . تقسیمات آن بر حسب «باب» و «فن» و اسامی الفاظ صناعات ادبی است ، مانند : «الفن الثالث علم البديع» و «القول فى احوال متعلقات الفعل» و احوال المسند» . اوراق این نسخه جا بجا شده است . در کنارهٔ صفحات و درمیان سطرها و لا بلای الفاظ شرح های ادبی و توضیحات لغوی و شواهد شعر و نثر آمده است چنان به نظر می رسد که نسخه‌یی از قرن هشتم یا نهم باشد .

۲۹۰ و ۸۹۰
۹۸۷

ناشناخته

[ادب و دین ، قصه و داستان ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۹/۵، ×۱۳×۳/۵ سم . ـ درونی : ۱۵ س ۱٤/۵×۸ سم .

۲- اوراق : ۱۷۰ ورق . ۳۳۹ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد و روشن رنگ کشمیری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ، ملون با عطف پارچه‌یی راه راه خاکی رنگ .

٤- خط : نستعلیق، روشن ، پخته، خوانا ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سرفصلها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای کلمات و الفاظ شنگرف . قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد (رک : ۹ـچگونگی) .

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «آن معرفت بدست طعام ایشان خوفست . . . القصه بربام طبقهٔ هفتم کروبیانند که ایشان . . . درفند واز گریه نیاسانید بعضی‌فریشتگان را دو پر است بعضی را سه پر و بعضی راچهار

که اولی اجنحة مثنی و ثلاث و رباع بالا تر از ایشان . . . رو نیانند» .

۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می گیرد : «حکایت حلیمه دایهٔ مصطفی صلی الله علیه وسلم بود که من و خواهران من . . . من باز گشتم پیش عبدالمطلب رفتم مرانجانه برد محمد علیه السلام را دیدم صوف پیچید و بر زیر آن حریر سفید . . . نرمک دست بر سینهٔ او نهادم لب بخنده گشود نوری دیدم تا عنان هوا بر گرفت او را بر گرفتم» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «قصه‌های دینی و اخلاق» است و از مطالعهٔ آن اینگونه معلوم می شود که بر اساس قصص قرآن شریف و احادیث نبوی و اخبار و روایات و حکایات و قصه‌های اسلامی است . اکثر جای‌ها آیه‌یی از قرآن می آورد و بر اساس آن قصه‌یی را شرح و بسط می دهد و به نثر فارسی روان مطالب دینی و اخلاقی را در لباس الفاظ و جملات روان فارسی بیان می دارد . تقسیمات آن بر اساس لفظ «قصه» و «القصه» و «آورده اند که» است و گاهی اسامی ائمهٔ اطهار و پیغمبران را پس از لفظ قصه به دست می دهد ، مثلاً «قصهٔ ابراهیم» و «قصهٔ یوسف و زلیخا» و «قصهٔ آمدن توریت» . گاهی از اشعار فارسی مثنوی‌های داستانی آورده است مانند مثنوی یوسف و زلیخای جامی . متأسفانه از آغاز و انجام افتادگی دارد و هیچ گونه نامی از مؤلف و تألیف و کاتب و تاریخ آن در دست نیست . شاید «قصص الانبیاء» باشد . روی عطف «قصص الانبیاء» آمده است .

۸۹۰
۹۹۹

ناشناخته

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : ـ بیرونی : ۲/۵×۱۵×۲۲ س‌م . ـ درونی : ۱۵ س (۱۵ بیت) ۸/۵×۱۲/۵ س‌م .

۲- اوراق : ۲۴۴ ورق . ۴۸۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، کرم خورده ، ساییده شده ، بدون جلد .

٤- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها زرین و لاجوردی و شنگرف ، جدولهای ٤ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و سیاه و زرین و جدولهای ٣ خطی فواصل ابیات و مصاریع و عناوین سیاه و زرین ، قرن ٩ و ١٠ هـ ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است .

٦- مؤلف : با (شاعر) و نام تألیف و (مثنوی) تاریخ آن معلوم نشد (رک : ٩-چگونگی) .

٧- آغاز : افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود :

«خانه را مهد بنی آدم کند / باد را نه ماهٔ مریم کند
آب موج آرنده را پل سازد او / و آتش سوزنده را گل سازد او
ماه را در پیرهن گویا کند / وز دم پیراهنی بینا کند
کاوه را او منصب شاهی دهد / از جنان چاهی چنین جاهی دهد»

٨- انجام : افتادگی دارد و اینگونه انجام می یابد :

«چون نظر از بادشاه آید پدید / نیست ممکن گر گناه آید پدید
این سخن محمود را دلشاد کرد / در زمان دادش دیت آزاد کرد
چون کشنده گشت فارغ از گناه / دست محکم کرد در فتراک شاه
شاه گفتش چون برستی از خطر / پای در ره نه چه میخواهی دگر» .

٩- چگونگی : این نسخه در موضوع ادب و اخلاق و حکمت و عرفان و فلسفه است . بروزن مثنوی مولوی معنوی سروده شده است، اما مثنوی مولوی نیست . تقسیمات آن بر اساس «مقامه» است و چون اوراق آن در صحاف درهم و برهم شده است ، تقسیمات آن نیز برهم خورده است . احتمال دارد یکی از مثنویات جامی باشد . اینک نقل چند مقامه : «مقامهٔ نهم آمدن سالک فکرت پیش قلم» و «مقامهٔ پانزدهم رفتن سالک فکرت پیش آتش» و «مقامهٔ هفدهم رفتن سالک فکرت پیش آب» و «مقامهٔ بیست و سیم رفتن سالک فکرت پیش و حوش» . این نسخه از لحاظ متن فارسی و حکایات اخلاق و روایات تاریخی و تمثیلات عرفانی ارزنده است اما افسوس که آغاز و انجام ناقص و اوراق آن درهم و برهم و از اواسط افتادگی دارد .

۸۹۰
۱۰۰۰

ناشناخته

[ادب، عرفان و تصوف، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۶/۵×۱۰/۵×۲/۵ س‌م. — درونی : ۱۵ س‌ ×۱۱/۵×۵س‌م.
۲- اوراق : ۱۸۱ ورق. ۳۶۲ صفحه.
۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ کشمیری، آب رسیده، وصالی شده، جلد مقوایی و پارچه‌یی با عطف چرمی سرخگون.
۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای کلمات و الفاظ شواهد شنگرف، قرن ۱۰ه‍ ق.
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است.
۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد (رک : ۹ چگونگی).
۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود : «میداد رباعی،

در عشق زراحت تو خوشی فایده نیست
تا زهر هلاهل نچشی فایده نیست
خواهی که ترا بردر او بار دهند
تا بار ملامت نکشی فایده نیست

معنی رباعیه ظاهر است و گاهی پروانه از ملامت لذ تهامی گرفت و لحظها حاصل میکرد».
۸- انجام : ناقص است و چنین انجام می یابد : «و آفت سکر دیدم نومیدی یافتم و بعجز باز آمدم ژ یعنی بسکر محبت و ... رفتم و بعد از سکر آفت خمار دیدم و بسبب غایة عظمت و استغناء آن درگاه نهایة فقر و مسکنت خویش نومیدی که بهیچ نوع ممکن ندیدم که مرا از و چیزی و اثری باز رسد ضرورت بعجز باز آمد ای مشت گل».
۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع ادب و عرفان و تصوف است. از آغاز و انجام ناقص است. تقسیمات آن بر اساس «حکایت» و «فصل»

است در آغاز بخشی از فصل سوم و سپس «فصل چهارم در نصیحت سال» آغاز می گردد و در اواخر «فصل پانزدهم در حقایق عشق» است. نثر فارسی آن آمیخته با اشعار دلاویز و رباعیات شور انگیز و قطعات و مثنویات کوتاه دل انگیز است و از آیات قرآن و احادیث نبوی و کلمات مشایخ استفاده کرده است. در آغاز اوراق از یک نسخهٔ خطی دیگر برای تجلید مورد استفاده قرار داده‌اند. روی هم رفته نسخه‌یی ارزنده است. شاید «نزهت الارواح» باشد.

۲۹۰
۶۳۱

ناشناخته

[دین، فقه، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۵×۱۶×۵ سم. — درونی: ۱۹ س ۱۸/۵×۹ سم.

۲- اوراق : ۲۶۰ ورق. ۵۲۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی، آب رسیده، ساییده شده، وصالی شده، جلد چرمی خاکی دودی رنگ پوسیده.

۴- خط : ثلث خوش و زیبا، پخته، روشن، خوانا، عنوانها و سر فصلها و جدولهای دو خطی کنارهٔ متن و علامات شنگرف، قرن ۹ و ۱۰ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ ندارد، اما ظاهراً از کتب فارسی فقهی اهل سنت و جماعت است و شاید «مجموعهٔ خانی فی عز المعانی» و یا «مجموعهٔ سلطانی» نام داشته باشد. (رک: ۹—چگونگی).

۷- آغاز : ناقص و افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود: «حرف منقطع شد وطی جایز نبود مگر که غسل کند و یا ادنی وقت نماز بگذارد که قدرت بر غسل و تحریمه بود مسله طهری که میان دو خون است در مدة حیض و نفاس بود حکم حیض و نفاس دارد و بقول ابی یوسف اقل طهری که در مدة پانزده شبا روز است و اکثر او حد ندارد».

۸- انجام : «مسله جایزست وصیت کننده رجوع کند از وصیت و بقول چنانکه گوید

رجوع کردم ازین وصیت و یا بفعل چنانکه آن کالا بفروشد و یا بجامه وصیت کرده بود بعده بز و یا گوسفند وصیت کرده بعد ذبح کرد، مسأله منکر شدن از وصیت بمردن رجوع نباشد والله اعلم».

۹- چگونگی: این نسخه از لحاظ متن زبان و ادب فارسی ارزش ویژه دارد زیرا جملات کوتاه و روان و بدون لغات دشوار و کلمات عربی و مطرود و دور از فهم است. رسم الخط حروف و الفاظ زیبا و دیدنی است. سرکش «کاف و گاف» شبیه یک «همزهٔ بزرگ و دم بلند» است. حروف «پ» و «چ» و «گ» همانند «ب» و «ج» و «ک» است. موضوع آن «مسائل فقهی و فریضه‌یی و عبادات» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت. تقسیمات آن بر پایهٔ «کتاب» و «باب» و «مسأله» است. «باب الانجاس» در آغاز و «باب» و «کتاب الوصایات» در انجام است و شامل چند کتاب و باب و هزاران «مسأله» است. لفظ «مسأله» را به شکل «مسله» کتابت کرده است. مطالب از یاد رفته و یادداشتهای توضیحی و فقهی در کنارهٔ صفحات کتابت شده است. ظاهراً این نسخه شبیه «مجموع خانی فی عز المعانی» و و یا «مجموع سلطانی» است. از نظر تحقیقات ادب و لغوی زبان فارسی نسخه‌یی است مطمئن و معتمد و ارزنده.

۲۹۰ / ۶۹۰

ناشناخته

[دین، مسائل فقهی و فریضه‌یی، فارسی، منثور]

۱- اندازه: ـ بیرونی: ۲/۵×۱۳/۵×۲۲/۵ سم. ـ درونی: ۱۶ س ۱۸×۱۰ سم.
۲- اوراق: ۱۴۵ ورق. ۲۸۹ صفحه.
۳- کاغذ: نازک و ضخیم نخودی رنگ سیالکوتی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود و ملون.
۴- خط: نستعلیق شکسته آمیز، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.
۵- کاتب: نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.

٦- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ تألیف ندارد چون از آخر ناقص است .

٧- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می‌شود : «بعد از آن گفت مرحبا که خوش آمدی که من منتظر مهمان بودم فی الحال زاهد دست برداشت و حق تعالی را ثنا گفت آغاز کرد الهی بکرم خود . . . بتوفیق روزه را مهلت آخر رسیدی که تو بدولت مهمان هم روزی کردی مهتر ابراهیم گفت این بندهٔ خدای مهلت روزه توجه باشد» .

٨- انجام : ناقص و اینگونه پایان می یابد : «گفت آری در فلان وادی است در آن غازی زاهد مر خدای را عبادت می کند از مرتبهٔ او فرقست که از زمین تا آسمان مهتر ابراهیم جون حکایت بزرگی شنید قصد دیدن او بکرد جون رسید مراو را بدید سلام بگفت زاهد جواب سلام داد» .

٩- چگونگی : این نسخه مسائل دینی (فقه و فرایض و تمثیلات دینی و عرفانی) را در بردارد و باوجود اینکه از آغاز و انجام ناقص است از لحاظ نثر زبان فارسی ارزنده و قابل تحقیق است ، ظاهراً باب اول و نیمی از «باب دوم در فضیلت مهتر شعیب» افتادگی دارد و در آخرتا «باب سی و سیوم در فضیلت بهشت و بدیدار حق تعالی» ادامه دارد و در این نسخه در حقیقت ٣١ باب موجود است . از آیات قرآن شریف و احادیث نبوی و کلمات مشایخ استفاده کرده است . مآخذ کتب و اسامی رجال را ذکر کرده است .

٢٩٠
―――
٩٠٦

ناشناخته

[دین ، نماز و روزه و اوراد و تعویذات ، فارسی ، منثور]

١- اندازه : – بیرونی : ٢١×١٤×٠/٧ سم . – درونی : ١٥ س ١٥×١٠ سم .

٢- اوراق : ٣٦ ورق . ٧٢ صفحه .

٣- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری (جهانگیری) ، کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود رنگ .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سرفصلها و نشان‌ها شنگرف ،

قرن ١١ ه‌ق، جدولهای ٣ خطی سرخ و سبز.

٥- کاتب : **«دیندار خان ولد جوهر خان عارف زئی»**، تاریخ کتابت ندارد: «این نوشتهٔ دیندار خان ولد جوهر خان عارف زئی در شهر رمضان المبارک بوقت چاشت از تهریر فروغ یافت (کذا)». در آغاز به خط تازه سال کتابت را «١١١٤ ه ق» آورده است.

٦- مؤلف : **«عبدالله عبدی خویشکی قصوری» یا «عبدی»**، نام تألیف در این نسخه نیامده است. لفظ «عبدی» در بیتی در آخر نسخه آمده است:

«عبدی از اتحاد این حرفی چند   آورد بامتداد این حرفی چند»

٧- آغاز : ناقص است و اینگونه آغاز می گردد: «لی و ما عملت فیه من سیئة فاغفرها و تجاوز عنی انک غفور رحیم و در خبر است که با مداد بر خیزد و این تمجید بگوید از زوال نعمت ایمن گردد دردم آخر بسعادت از دنیا رود و جای او در بهشت باشد».

٨- انجام : «و اصول این مشرب هشت چیز است که سیر بهشت رکن شده و مستعر بحروف هشتگان و آن اینست،

بر زخ و ذات با صفات بود   شد با مد از نکات بود
تحت وفوقانی بواسطه سالک   باق از فانی صفات بود
عبدی از اتحاد این حرفی چند   آورد بامتداد این حرفی چند
با خامه بی وداد این حرفی چند   از بهر کریمداد این حرفی چند»

٩- چگونگی : این نسخه در موضوع «نماز و روزه و ورد و تعویذ و دعا» است به زبان فارسی آمیخته با آیات قرآنی و احادیث و جملات عربی و بر حسب عقیدهٔ اهل سنت و جماعت. نثر فارسی آن روان و فصیح و مفهوم است و سبک پاکستانی یا هندی دارد. تقسیمات آن بر اساس «فصل» است و جمعاً «٣٢ فصل» دارد. فصل اول و مقداری از فصل دوم افتاده است. در پایان نسخه در یک صفحه و نیم مطالبی از آغاز رسالهٔ ارشاد السالکین و برهان العارفین شیخ احمد یحیی منیری آورده شده است.

٢٩٠
٩٣٣

ناشناخته

[دین ، فقه و علوم اسلامی ، عربی ، منثور]

١- اندازه : —بیرونی : ٣٢×١٤×٣/٥ سم . —درونی : ١٩ س ١٢/٥×٨ سم .

٢- اوراق : ٣٤٤ ورق . ٦٨٨ صفحه .

٣- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود رنگ .

٤- خط : نسخ خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای ٥ خطی سیاه و زرد و لاجوردی و زرین ، قرن ١١ هـ ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آغاز و انجام ناقص است .

٦- مؤلف : یا (شارح) : و نام و تاریخ تألیف معلوم نشد (رک : ٩— چگونگی) .

٧- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد : «علیه وسلم انه قال ان الرجل له الدارة عندالله لا یبلغها بعلمه حتی یبتلی ببلاء فی جسمه فیبلغها بذلک و ما جاء فی الخبرانه لمانزل قوله تعالی من یعمل سوء» .

٨- انجام : «لان محل التوکل القلب و هو تحقیق الا ان فمن انکر الکسب فقد انکر السنة و من انکر التوکل فقد انکر الیمان (کذا) فان تعسر شیٔ من الاسباب فلتقدیر» .

٩- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت به زبان عربی است . تقسیمات آن بر اساس «فصل» است و لیکن فصلها شماره ندارد . الفاظ «قال» و «روی» و «قوله» و «اللهم» و «عن» مکرر شده است . از آیات قرآن و احادیث و اقوال مشایخ و سخنان بزرگان با ذکر نام رجال و مآخذ و کتب استفاده کرده است . از آغاز و انجام ناقص است بنا بر این شناختن نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن مشکل است . مهر «کتابخانهٔ رشیدیه» دارد .

٢٩٠/٩٤٠

ناشناخته

[دین، فقه، فرایض و واجبات، فارسی، منثور]

١- اندازه : — بیرونی : ٢٣/٥×١٣×٢/٥ سم. — درونی : ١٩ س ١٦×٧/٥ سم.

٢- اوراق : ٢٠٥ ورق. ٤١٠ صفحه.

٣- کاغذ : نازک خاکی رنگ کشمیری، آب رسیده، جلد مقوایی ملون سبز گون با عطف پارچه‌یی آبی رنگ.

٤- خط : نستعلیق خوش، پخته، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ١١ ه‍ ق.

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد. چون از انجام ناقص است.

٦- مؤلف : نام «مؤلف و تألیف و تاریخ آن» معلوم نشد (رک : ٩—چگونگی).

٧- آغاز : ناقص است و اینگونه آغاز می شود : «نیت نماز می کند که از دست اوست و یقین باز ساقط گردد و آب نیست در نماز نیت استقبال قبله و نیت قصر و تمام وعدد رکعات الا در موضعی که شب میان تمام و قصر و اگر نیت ادا کند پس معلوم شود که بیرون وقت بوده باشد».

٨- انجام : ناقص است و افتادگی دارد و اگر مصلحت در تقدیر باشد تقدیرش کنند ششم تلقین و تعلیم یکی از خصمین نکند که مضرت خصم دیگر باشد هفتم رشوت تکبر دو واجب است و اگر بگیرد واجب است که رو نماید بصاحب هشتم گواه را بر گواهی جرأت».

٩- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» و «واجبات و مستحبات» است مانند «نماز و روزه و حج و زکوة و خمس و جهاد و وضو و تیمم و میراث و نکاح و تمتع و صیغه و طهارت و اعتکاف» و امثال اینها. فارسی آن روان و خط خوش، آمیخته با آیات قرآن شریف و احادیث نبوی و اقاویل پیشوایان دین. تقسیمات آن بر اساس «کتاب» و «باب» و «فصل» و «بحث» و «اعداد ترتیبی» و «شرط» و «رکن» و «نوع» است. مثلاً : «کتاب حج»، «١٢ باب» و «باب تمتع» در حج را «تا بیست و پنجم» شمرده است. در

گوشه و کنار صفحات معانی لغات و توضیحات فقهی آمده است . مهر «کتاب خانهٔ رشیدیه» دارد .

۲۹۰
۹۳۷

ناشناخته

[دین ، فقه ، فرایض و وظایف ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲×۱۶/۶×۱/۵ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۴×۹ سم .
۲- اوراق : ۱۴۸ ورق . ۲۹۶ صفحه .
۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ کشمیری ، آب رسیده ، پوسیده ، جلد مقوایی ملون (لاجوردی) با عطف پارچه‌یی کبود رنگ .
۴- خط : نستعلیق خوش ، جملات عربی خط ثلث و معرب ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها و حرکات الفاظ عربی شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است .
۶- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد (رک : ۹- چگونگی) .
۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد و اینگونه شروع می شود : «جفا کنندهٔ این حدیث بر طریق وعده است نه بر طریق وجوب که اصلح بنده بر حق واجب نیست و حکم حق مر بنده را حجت نی از خالصة الحقایق بعضی از اهل معرفت گفته‌اند هر که مدام با وضو باشد گرامی کند او را خدا تعالی بهفت خصال اول زینت کنند فریشتگان در صحبت او» .
۸- انجام : «و هر کرا حدث رسد و وضو بکند و دو رکعت نماز نگذارد بدرستی که جفا کرده باشد بر من و هر کرا حدث رسد و وضو کند و دو رکعت نماز گذارد و حاجت دینی و دنیاوی خود بخواهد اگر من اجابت نکنم بدرستی که من جفا کرده باشم و نیست همه من پروردگار جفا کننده» .
۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «فقه» است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و جماعت که شامل نماز و روزه و وضو و تیمم و حج و زکوة و اخلاق و نصیحت و وظایف می شود به زبان فارسی آمیخته با آیات قرآن و احادیث و اقاویل . فارسی روان و منسجم دارد و به «سبک خراسانی» می رود . تقسیمات آن بر

حسب «فصل» و «باب» و «اعداد ترتیبی» است و ضمناً مآخذ و مصادر و اسامی رجال و امکنه را صریح و واضح شرح داده است و چنان معلوم می شود که «مجموعهٔ سلطانی» یا «مجموعهٔ خانی فی عین (عز) المعانی» باشد. چون از آغاز و انجام ناقص است و از اواسط هم در بعضی جای‌ها افتادگی دارد، بنا بر این «ناشناخته» ماند.

۸۹۰/۹۴۱

ناشناخته

[دین، عرفان و فقه و ادب، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۶/۵×۱۶×۲ سم. — درونی: ۲۴ س ۱۹×۹/۵ سم.
۲- اوراق : ۱۸۵ ورق. ۳۷۰ صفحه.
۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری، آب رسیده، جلد مقوایی ملون سبز گون با عطف و گوشهٔ تیماجی سرخ رنگ.
۴- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۲ ه ق.
۵- کاتب : «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد.
۶- مؤلف : نام «مؤلف» و «نام و تاریخ تألیف» معلوم نشد (رک: ۹— چگونگی).
۷- آغاز : ناقص است و افتادگی دارد: «و دیگر مال یتیم خوردن و دیگر ربا خوردن و دادن و دو در فرج است زنا و لواطت و دو دردست کشتن و دزدی کردن بر وجهی که حد واجب آید و یکی درپای و آن گریختن است از صفّ کافران چنانکه یکی از دوبگریزد و ده از بیست و اما چون بیشتر باشد گریختن روا باشد».
۸- انجام : «و حدیثی که بر زبان بود دیگر است و ایمان که در دل بود دیگر است و ندانم که حقیقت ایمان دردل چگونه بود غافلی را که وی در سالی چند هزار دینار حرام بستاند و به دیگری دهد تا همه در ضمان وی بود و در قیامت از وی طلب کند و منفعت آن بدیگری رسد و این نهایت غفلت و نامسلمانی باشد والله اعلم بالصواب تم (۹ بار)».

۹- **چگونگی** : این نسخه در موضوع «ادب» و «فقه» و «واجبات و مستحبات» است و گاهی مباحثی به میان می آید که از عرفان و تصوف و معاملات و تجارت بحث می کند و از این جهت شاید نسخه‌یی ناقص از کیمیای سعادت یا معارج النبوة فی مدارج الفتوة باشد. تقسیمات آن بر اساس «رکن» و «اصل» و «باب» و «فصل» و دیگر مطالبی است که از طرف مؤلف یا کاتب به شنگرف آمده است، مانند «حقیقت و بیان پیدا کردن، پیدا کردن و اصل». فارسی آن روان و ساده و به سبک خراسانی می رود و بنا بر این احتمال دارد کیمیای سعادت باشد. در کناره‌های صفحات بعضی یادداشتهای لغوی و فقهی دارد.

۲۹۰
۹۶۵

ناشناخته

[دین، فقه و عرفان و اخلاق، فارسی، منثور]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۰×۱۳×۴/۵ س‌م. — درونی : ۱۵ س ۱۲×۷ س‌م.

۲- **اوراق** : ۳۴۶ ورق. ۶۹۲ صفحه.

۳- **کاغذ** : نازک نخودی رنگ کشمیری، کرم خورده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی وصالی شده و در غلاف پارچه‌یی کبود رنگ پیچیده.

۴- **خط** : نسخ خوش، پخته، خوانا، روشن، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، قرن ۱۱ ه‌ق.

۵- **کاتب** : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است.

۶- **مؤلف** : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد چون از آغاز و انجام افتادگی دارد. (رک : ۹— چگونگی).

۷- **آغاز** : ناقص است تا اواسط باب چهارم افتادگی دارد : «کردن سبب عذاب گور است . . . پندیست . . . انا ترانا . . . باز باشند از خیانت و عبرت گیرند تا برهند از عقوبت نهز جنین گویند که این زمین‌اند روزی پنج بار بانگ کنداده گوید یا فرزند آدم بر پشت من میخرامی زود باشد که اندر شکم می آیی.»

۸- انجام : ناقص است و تا اواسط «باب هشتاد و هفتم اندر بر خواستن و قصهٔ آن» اینگونه ادامه دارد : «نعرهٔ بزد و بیفتاد و می اورا مرده برداشتند والله اعلم باب هشتاد و هفتم اندر بر خواستن و قصهٔ آن قال الفقیه رحمه الله انامحمد بن الفضل قالنا محمد ابن جعفر قالنا ابراهیم ابن یوسف عن مجاهد گفت ابن عمر گفت یا مجاهد جون با مداد برخیزی شب را طمع مدار (ص ٦٨٠) . . . و اما شناختن خویش آنست که بشناسد ضعیفی خویش از بهر آنکه قضا را از خود رد نتواند کرد و بقسمت خدا عز و جل دهد و اما شناختن دشمن خدای عزوجل و دشمن خویش آنست که با دیواندر نیز بمعرفت جنگ کند . . . و هزیمت گناه . . . گفته‌اند که هیچ روز» (ص ٦٨٤ نسخه) .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی و در موضوع «فقه و اخلاق و عقاید و عرفان و تصوف» است از آغاز و انجام ناقص است . از آغاز تا اواسط باب چهارم و از انجام تا اواسط باب هشتاد و هفتم موجود است . تعداد ٤ ورق (۸ صفحه از باب سوم و اوایل باب چهارم اشتباها در آخر صحاف شده است . نثر فارسی، بسیار زیبا و روان و شیوا دارد و آمیخته با آیات قرآن و احادیث و اقوال و کلمات مشایخ و اشعار دلاویز عرفانی و روحانی است . تقسیمات آن بر اساس «باب» است و جمعاً «۷۳ باب» در این نسخه موجود است و ۳ باب از آغاز و معلوم نیست چند باب از انجام افتاده است . احادیث و روایات و حکایات و اقوال را با سند رجال ذکر می کند و در آغاز هر موضوع و هر باب می آورد : «قال الفقیه رحمه الله نا . . . » و این فقیه در بیشتر ابواب «محمد بن الفضل» یا «محمد بن جعفر» یا «ابوالقاسم بن عبدالرحمن ابن محمد» است . نشان یک مهر در صفحهٔ ۱۳ دارد : «حفیظ الدین . ۱۲۷» و در کنارهٔ صفحات یادداشتهایی دارد .

٢٩٠
٩٨٤

ناشناخته

[دین ، فقه ، وحکایات و روایات و مباحث دینی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۰/۵×۱۳/۵×۴ سم . — درونی : ۱۹ س ۱۶×۹ سم .

۲- اوراق : ۲۸۸ ورق . ۵۷۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک سفید رنگ هراتی ، کرم خورده ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کرباسی (سفید و سرخ) .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، جملات عربی معرب و مشکول ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خط‌های افقی بر بالای جملات شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ ه ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از آخر ناقص است .

٦- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد و لیکن به نظر می رسد که نام نسخه تحفهٔ اثنی عشریه باشد (رک : ۹-چگونگی) .

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «سیأتی من بعدی قوم لهم نبز یقال لهم الرافضة فان ادرکو فاقتلو هم فانهم مشرکون قال قلت تا رسول الله ما العلامة فیهم تفرطونک ما امیدفیک و یطعمون علی السلف بعد از من قومی خواهند آمد که لقب ایشان رافضه است پس اگر ایشان را دریابی مقتول ساز ایشان را زیرا که مشرک اند» .

۸- انجام : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «دیدی گفتم بلی گفت نمی پندارم ترا مگر آنکه مردی صالح باشی این مرد پیر برادر من خضر بود علیه السلام که نزد من آمده بود و مرا گفت تو والی امر این است خواهی شد و من ترا مساعدت خواهم نمود در آن امر رحمة الله علیه و رضی الله عنه و اما اشار الله المنان والوهاب تلحقنی بعبادة الصالحین و اولیائه العارفین و احبائه المقربین و ان یبتنی علی محبهم و یحبونی فی زمرتهم» .

۹- چگونگی : این نسخه به زبان فارسی در موضوع «دین» است و آن شامل مباحث فقهی و خبری و حدیث و حکایت و روایت است بر اساس عقیدهٔ اهل سنت و

جماعت و لیکن راجع به شیعه مخصوصاً و دیگر فرق اسلامی عموماً مطالب بسیار دارد و به نظر می رسد که «تحفهٔ اثنی عشریه» باشد. تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» و «مقدمه» و «آیت» و «حدیث» و نقل است و «مرویست» و اعداد ترتیبی است. از آغاز و انجام افتادگی دارد. از آیات قرآن و احادیث نبوی استفاده کرده است. نثر فارسی آن روان و ساده و محکم است. احتمال دارد به خط مؤلف باشد. در اوایل «باب اول در بیان کیفیت خلافت صدیق و استدلال بحقیقت آن» و در اواخر (ص ۵۳۱ نسخه) «فصل سیوم در احادیثی که وارد شده». نسخه‌یی ارزنده است.

٤٩٠
———
٨٧٤

ناشناخته

[زبان شناسی، علم قرائت قرآن، فارسی، منثور]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۷/۵×۱۷/۵×۱/۵ سم. —درونی : ۱۷ س ۵/۱۶×۹/۵ سم.
۲- اوراق : ۱۲۷ ورق. ۲۵۳ صفحه.
۳- کاغذ : نازک لاجوردی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی لاجوردی با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سرخ.
٤- خط : نسخ خوش، خوانا، روشن، رسم الخط ایرانی، کلمات شواهد و عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف، جدولهای ۲ خطی کنارهٔ متن شنگرف، در آغاز یک سر لوح زرین و لاجوردی، قرن ۱۲ ه‍ ق.
۵- کاتب : نام «کاتب» و تاریخ کتابت» ندارد.
٦- مؤلف : نام «مؤلف» و «تألیف» و تاریخ آن معلوم نشد (رک : ۹—چگونگی).
۷- آغاز : «زیب تفسیر کلامی که لؤلؤ شاهوار سخن بآبروی آن از مخزن بذل ناطقه به آغوش بیان آید و زینت تقریر مرامی که جواهر آبدار گفتار بآرزوی آن از کف جود... گذشته برو کنار تبیان آراید حمد خداوندیست جل شأنه و عظم سلطانه که تربیت کل ماسوی بر دامن احسان که الحمد لله رب العالمین».
۸- انجام : ناقص است و اینگونه انجام می یابد : «دوم آنکه هر گاه شیطان گفته که

ده

ده

بر بنی آدم اتیان او بمن و عن هر دو میشود پس چرا استعاذه بلفظ من وارد گشته مؤلف گوید که فرق میان من و عن در لغت عرب اینست که من برای ربط ما قبل است بما بعد مثل ما بکم یعنی من نعمته».

۹- **چگونگی :** این نسخه در موضوع «علم قرائت قرآن» است به زبان فارسی. باوجود اینکه مؤلف و نام تألیف و تاریخ آنرا نشناختم و از انجام و اواسط نیز افتادگی دارد اما نسخه‌یی است ارزنده و مستند. هنگام بحث از مسائل قرائت و علوم قرآنی کلیهٔ مآخذ را با شواهد و نشان‌های مربوط به دست می دهد. تقسیمات آن بسیار خوب است و بر اساس «کتاب، باب، فصل، مسئله، بحث، رکن، قسم، نوع، اشاره» منقسم شده است و یک «مقدمه» و یک «خاتمه» نیز دارد. در این نسخه از «نقطه» تا «جمله» در قرآن کریم و آراء قراء و متفکران جهان اسلام را آورده است. مثلاً دربارهٔ «سورهٔ فاتحه» فقط یک صفحه فهرست به دست داده است. افسوس که این نسخه ناقص است. در صفحهٔ آغاز اشعار فارسی در موضوع نکاح و یک مسألهٔ منطقی دربارهٔ اقسام «تصدیق» دارد. در کنارهٔ صفحات این نسخه، یک رساله آمده است:

۱- رساله‌یی به زبان فارسی در قواعد علم قرائت قرآن از میرزا کلان بن حافظ فولاد البخازی. این رساله در عهد ابوالغازی نذر محمد بهادر خان گرد آوری شده و شامل یک مقدمه و هشت باب و یک خاتمه و آنرا **«تذکرة القواعد»** نام نهاده است و **آغاز آن** چنین است: «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی انزل علی حبیبه القرآن العظیم و ارسله الی الناس کافة ... اما بعد چنین گوید ... میرزا کلان ابن حافظ فولاد البخاری».
و انجام چنین: «و حرف را اگر مضموم یا مفتوح باشد تضخیم است و اگر مکسور باشد ترقیق است مانند رزقوا منها و من ثمرة رزقا و اگر را ساکن باشد، قبل مکسور». ظاهراً انجام این رساله ناقص به نظر می آید.

٤٩٠
―――
٦٧٦

ناشناخته

[زبان شناسی، تجوید «علوم قرآنی»، عربی و فارسی، منثور]

١- اندازه : — بیرونی : ٢١/٥×١٣×٢ سم . — درونی : ١٥ س ١٤/٥×٨/٥ سم.

٢- اوراق : ١٢٤ ورق . ٢٦٨ صفحه .

٣- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سمرقندی ، اندکی کرم خورده ، آب رسیده ، جلد مقوایی زرد با عطف پارچه‌یی خاکی .

٤- خط : ثلث ، خوانا ، روشن ، الفاظ شواهد و نشانها و عنوانها شنگرف ، قرن ١١ ه‍ ق .

٥- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

٦- مؤلف : نام مؤلف و تألیف و تاریخ آن معلوم نشد چون از آغاز و انجام افتادگی دارد و از تصفح آن چنان بر می آید «تجوید» یا «علم قرائت قرآن» است (رک : ٩-چگونگی) .

٧- آغاز : ناقص است و اینگونه آغاز می شود : «المتوکل اما عدد اهل کوفه مشهور تر است از دیگر اعدادات و از این جهت در این مختصر ذکر اهل کوفه بر دیگران مقدم گشت بس دیگر سایلی گوید که چون تصرف در قرآن جایز نیست چه چیزباعث این جماعت‌گشته تا اختلاف در عدد آیات‌گردد» .

٨- انجام : «و ابو حاتم و ابو بکر الاخفش لا یفقون الی آخر السورة سورة الفلق خمس آیات الفلق، لا، خلق، لا ، وقب، لا، العقد، لا، حسد سورة الناس ست آیات الناس ، لا ، الناس ، لا ، الناس ، الخناس ، لا ، الناس ، لا ، خمس ، والناس» .

٩- چگونگی : این نسخه را می توان «تجوید» و «کشف الآیات» و «اختلاف قرائت قرآن» به شمار آورد و در موضوع علوم قرآنی حسابش کرد . کاتب این نسخه دو نفر بوده و به نظرمی رسد که دو نسخه در یک موضوع باشد . تقسیمات آن بر اساس سوره‌ها و آیات قرآن کریم است اما در بعضی جای‌ها بر اساس «سؤال و جواب» و «دیگر و اگر»

منقسم است . نثر فارسی آن به سبک خراسانی است. اوراق نسخه در هنگام صحافی به هم ریخته است . احزاب و سوره‌ها و آیات و اجزاء و الفاظ و کلمات و حروف قرآن مجید را تقسیماتی کرده اند ، مثلاً : «ذکر الصاف اسداس» و «ذکر بیست و هفتگانه» و «ذکر سیصد و شصت گانه» و یادداشت‌های تجویدی و قرآنی در کنارهٔ صفحات دارد . کلیهٔ ضوابط قرآن شریف را از قبیل وصل و فصل و وقف و ادغام و اخفاء واسکان و دیگر مسائل شرح داده و همهٔ آنها با ذکر شواهد و امثال قرآن آمده است .

۲۹۰/۶۷۳

نجات المؤمنین

[دین ، فقه ، فرایض ، پنجابی ، منظوم]

۱- اندازه : —بیرونی : ۲۴/۵×۱۸×۱ سم . —درونی : ۱۰ س ۱۴×۹ سم .

۲- اوراق : ۲۸ ورق . ۵۶ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ سیالکوتی ، وصالی شده ، جلد مقوایی ملون با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی سبز گون .

۴- خط : ثلث خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها شنگرف ، جدولهای یک خطی کنارهٔ بیرونی متن سیاه و جدولهای سه خطی کنارهٔ متن شنگرف و سیاه ، قرن ۱۲ ه ق .

۵- کاتب : «فتح محمد» ، تاریخ کتابت ندارد : در صفحهٔ آغاز چنین آمده است : «کتبه فتح محمد قوم و سندیه لانجه ساکن موضع مده تحصیل تخت هزاره میان لانجه والا» .

۶- مؤلف : یا «شاعر» : «عبدالکریم» ، نام تألیف : «نجات المؤمنین» ، تاریخ تألیف : «۱۰۸۶ ه ق» . در صفحهٔ ۵۲ و ۵۳ چنین آمده است :

«هجره هک هزار بهی اپر چهیاسی جان
ایه رساله فقه دا کیتا رب آسان
دوسی انهاران بیت نے چالیه فصل پچهان
پرهی بیتے کو آدمی اوس وچ بهشت باشد

نانو نجاة المؤمنین اس رساله جان

پهر اس کرسی عملْ کوه تهیسے وچ امان

فرض مسائل دین دی هندی کر تعلیم

کارن مردان امیان جوری عبدالکریم

دیه مکهیانه جهنگ کول بنده دی هے جاء

دیوس رب بهشت وچ رحمت نال لقاء»

۷- آغاز : «رب یسر ولا تعسر بالخیر و تمم، بسم الله الرحمن الرحیم،

سپه ثناء خدائنون جیند اکل جهان

بهت درود رسول نون لتها جین فرقان

منون چاری یار پهی دل سچی تصدیق

اونهنان وچ بهشتان تهانوهی جو هوون اونهنا رفیق

۸- انجام : «جیکو سکد تل رهی تده اوه بهتا پهاء

تون تان صاحب سکدا بندیان بخش گناه

فضلی باچه چهتکارا ناهین عدل نگانی جا

ایه مسلے وچ کتاہان لکهے عاصی کیا سناء

تمت تمام شد کتاب نجات المؤمنین دستخط (امضای) شرف الدین». بعد از پایان نسخه یک دعا آمده است (رک : ۹ــ چگونگی).

۹- چگونگی : این نسخه در مسائل فقه و فرایض و مسائل نماز و روزه و وضو و طهارت و دیگر آداب و رسوم دینی است به زبان پنجابی که بر اساس فکر اهل سنت و جماعت سروده شده است. تقسیمات آن بر حسب فصل است و جمعاً «۴۰ فصل» و ۲۱۸ بیت دارد. در آغاز و انجام اشعار و یادداشتهایی دارد و نسخه از میان سلطان احمد و علی احمد بوده که به بهای «۴ آنه گندم» از میان شرف الدین خریداری کرده است. در آخر نسخه از صفحهٔ ۵۴ تا ۵۶ دعای اختتام نسخه آمده است. در صفحهٔ اول مالک نسخه «میان حبیب الله ولد میان سلطان احمد» یادداشت شده است.

٨٩٠
٦٥٥

نزهة الارواح

[ادب ، عرفان و تصوف ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۱×۱۲/۵×۱/۵ سم. - درونی : ۱۳ س ۱۴×۷/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۰۲ ورق. ۲۲۴ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم زرد تیره رنگ جهانگیری (لاهوری) ، اندکی وصالی شده ، آب رسیده ، جلد چرمی قهوه‌یی با عطف تیماجی سرخ رنگ.

۴- خط : نستعلیق خوش ، رسم الخط فارسی ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و جدولهای یک خطی فواصل ابیات و حکایات شنگرف ، جدولهای سه خطی کنارهٔ متن نسخه سیاه و شنگرف.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد ولی قدمت خط و کاغذ به قرن ۱۰ هـ ق می رسید.

۶- مؤلف : «حسین بن عالم ابن الحسن الحسینی متوفی ۷۱۸ هـ ق» ، نام تألیف : «نزهة الارواح» ، تاریخ تألیف : «۷۱۱ هـ ق» ، در صفحهٔ ۲۲۲ و ۲۲۳ چنین آمده است :

«بیک رشته ز دریای تفکر کشیدم نظم را با نثر چون در
بسی مغز حقیقت یابی ای دوست که پنهان کرده‌ام در زیر این پوست
در آن ساعت که می کردم تمامش نهادم نزهة الارواح نامش
چنین گوید مصنف این بدایع و لطایف . . . حسین بن عالم ابن الحسن الحسینی . . . در شهور سنهٔ احدی عشر و سبعمائة».

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم ، الحمدلله رب العالمین و حال و فی کل حسین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین قال سیدنا و مولانا الشیخ الاجل و الامام الاکمل مرشد الانام تحیة الکرار فی الایام سلالة النبویة و خلاصة المصطفویة محی السنة ماحی البدعة رکن الحق و الدین حسین ابن عالم بن الحسینی قدس الله روح و اوصل الینا فتوحه ،

بتوفیقش چو روشن دیدم آواز سخن را هم به نامش کردم آغاز

بگوای مرغ زیرک حمد مولا که او را نیست بیشک ضد و همتا»

۸- انجام : ناقص است و گویا یک یا دو ورق افتادگی دارد : «از حال ایشان بیان می کند قرب محرمیت یابد و از دیده نا پسندیده هر نا حفاظی که یحرفون الکلم عن مواضعه یراؤن الناس ولا یذکرون الله الا قلیلا از حال ایشان خبر می دهد محنوظ محفوظ» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عرفان و لطایف و ظرایف عرفانی و تصوف و نکات اخلاق جوانمردان» است و آمیخته است با اشعاد دلاویز و ابیات شور انگیز و سخنان مشایخ و کلمات بزرگان عرفا و متصوفه . به سبک گلستان سعدی است . جملات آن محکم و استوار و سنجیده و منسجم و دارای صنایع لفظی و معنوی فراوان است . تقسیمات آن بر اساس یک مقدمه و بیست و نه فصل و چندین حکایت و قصه و مناجات و یک خاتمه است . مؤلف ، شاعر و عالم روحانی و عارف ربانی بوده است ، و تألیفات دیگر هم دارد از جمله : نزهة المجالس ، روح الارواح ، صراط المستقیم ، زاد المستقیم ، زاد المسافرین ، کنز الرموز . وی از پیروان بهاء الدین زکریا ملتانی و شهاب الدین سهروردی است و اصل او از سادات هرات و یا «غور» بوده و بدین جهت او را به «هروی» و «غوری» هم نسبت کرده‌اند . اینک شرح تقسیمات آن : دیباچه (بر این دیباچه در آغاز جملاتی افزوده شده) ، فصل اول در مبدأ سلوک ، فصل دوم در معرفت سلوک ، فصل سیوم در معاملات سالک ، فصل چهارم در نصیحت سالک ، فصل پنجم در بد و خلقت ، فصل ششم در بیان وحدت ، فصل هفتم در تجرید سالک ، فصل هشتم در قاعدهٔ طریقت ، فصل نهم در کمال استغنا ، فصل دهم در آغاز فطرت ، فصل یازدهم در اختلاف حالات ، فصل دوازدهم در بیان معرفت دل ، فصل سیزدهم در فضیلت دل ، فصل چهاردهم در دیباچهٔ عشق ، فصل پانزدهم در حقایق عشق ، فصل شانزدهم در حیرت عشق ، فصل هفدهم در بیان معرفت نفس ، فصل هژدهم در مخاطبهٔ نفس ، فصل نوزدهم در بیان معاملات ، فصل بیستم در جد واجتهاد ، فصل بیست و یکم در صحبت و متابعت ، فصل بیست و دوم در طلب عشق ، فصل

بیست و سیوم در دقایق عشق (صبر و تسلیم : حاشیه) . فصل بیست و چهارم در کشف معانی ، فصل بیست و پنجم در اشاره و انتباه ، فصل بیست ششم در ارشاد اهل طریقت ، فصل بیست و هفتم در نهایت اهل طریقت ، و فصل بیست و هشتم در فنا و ترک خودی ، فصل بیست و نهم در خاتمهٔ کتاب . این نسخه در هند چاپ شده است ، اما چاپ و تصحیح دقیق آن به نظر نرسیده است ، از آغاز ۲ ورق افتادگی داشته که به خط و کاغذ تازه افزوده‌اند و لیکن از آخر ناقص مانده است ، در صفحهٔ آخر چند بیت شعر از شاه شرف الدین ابو علی آمده از جمله :

گر بیاید ملک الموت که جانم ببرد تا نبینم رخ تو روح رسیدن ندهم

۸۹۰
۶۱۳

نفحات الانس من حضرات القدس

[ادب ، عرفان و تصوف ، عارفان و صوفیان ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- **اندازه** : — بیرونی : ۲۶×۱۹×۳ سم . — درونی : ۲۵، تا ۳۶ س. ۱۷/۵×۱۲/۵ و ۱۷×۲۳/۵ سم .

۲- **اوراق** ۲۱۸ ورق . ۴۳۶ صفحه .

۳- **کاغذ** : ضخیم سفید رنگ هراتی ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، وصالی شده ، جلد مقوایی و چرمی سیاه رنگ پوسیده .

۴- **خط** : تحریر ، نا پخته ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و سر فصلها و نشان‌ها شنگرف ، قرن ۱۰ هـ ق .

۵- **کاتب** : «**عبدالله بن حیدر محمد بن یادگار محمد المفتی المروزی**» ، تاریخ کتابت : «**۱۰۱۲ هـ ق**» ، در صفحهٔ ۳۷۸ چنین آمده است : «قد تم تحریر هذه الصحیفة الشریفة بعنایة ملک الصمد الاحد الغنی علی ید العبد الضعیف المحتاج . . . عبدالله بن حیدر محمد بن یادگار محمد المفتی المروزی فی سلخ ربیع الثانی سنة عشر اثنان و الف اللهم اغفر لکاتبه و لقاریه . . .» .

۶- **مؤلف** : «**مولانا نور الدین عبدالرحمن الجامی ۸۱۷—۸۹۷ هـ ق**» (ر ک : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، تألیف ، محمد حسین تسبیحی ، ج ۲ ،

ص ۵۸۷–۵۹۳) .

۷ - آغاز : «بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمدلله الذی جعل مرائی قلوب اولیائه مجال جمال وجهه الکریم والاح منها علی صفائح نوره القدیم فصاروا بحیث اذا راوا ذکر الله و الصلوة علی افضل من ارتفع حجب المکون عن بصیر بصائرهم» .

۸ - انجام : «کار شان جز نفی ذات و وصف فعل خویش نیست
ای خدا چه بود که جامی را کنی در کارشان
رباعی فی تاریخ اتمامه :
این نسخهٔ مقتبس ز انفاس کرام کزوی نفحات انس آید به مشام
از هجرت خیر بشر و فخر انام در هشتصد و هشتاد و سیم گشت تمام
و الحمدلله علی الاتمام و الصلوة و السلام علی خیر الانام و آله البررة الکرام و السلام» .

۹ - چگونگی : موضوع این نسخه «شرح حال عارفان و شاعران و ادیبان و صوفیان» از آغاز اسلام تا عهد مؤلف . تقسیمات آن بر اساس اسامی رجال است به ترتیب تاریخی . فهرست مطالب در ۷ صفحه در آغاز آمده . در گوشه و کنار صفحات اشعار اضافی و یادداشتهای عرفانی و تاریخی و ادبی بسیار دارد به طوری که حواشی بیش از متن است . یادداشت صفحهٔ ۳۸۶ به تاریخ ۱۰۱۸ به قلم «عبدالله» کاتب این نسخه است . از صفحهٔ ۳۸۶ تا صفحهٔ ۴۰۸ «تکملهٔ مولانا عبدالغفور بر نفحات الانس» آمده و شامل مطالب ارزنده در احوال و افکار و آثار جامی است و بدین ترتیب آغاز می شود : «تیمنا بذکره الاعلی و حمدالله تبارک و تعالی» و چنین انجام می گیرد : «حضرت امیر عمارت عالی بر قبله قبر حضرت ایشان علیه الرحمة و الرضوان بنیاد نهادند و جمعی از حفاظ تعیین فرمودند» . از صفحهٔ ۴۰۹ تا ۴۱۲ مطالبی از مفتاح الطالبین و مقدمهٔ کتاب در بیان انبیا و اولیا و معجزات و کرامات به نظم و نثر نقل شده و بیشتر از بیان شیخ کمال الدین حسین الخوارزمی مشهور به «حضرت المخدومی» می باشد . از صفحهٔ ۴۱۳ تا پایان نسخه «مفتاح الطالبین» در موضوع تصوف و

عرفان آمده است که جای جای به نام آن اشاره شده است. نثر فارسی این قسمت به «سبک عرفانی» و آمیخته با اشعار برگزیده است و اکثر اشعار از مؤلف یا نویسندهٔ مفتاح الطالبین است تحت عنوان «لمؤلفه». تقسیمات آن بر حسب «مقوله» و «مجلس» است و جمعاً «٤٠ مقوله» دارد. پایان تألیف این نسخه سال «٩٥٠ هـ ق» در قریهٔ قصر مافرا از توابع قصبهٔ دارالفتح غجدوان نوشته شده است که از بلدهٔ فاخرهٔ بخارا است: «فراغ از تألیف این کتاب مفتاح الطالبین بعون الملک الوهاب در دهم شهر الله الاعجم الرجب المرجب سنهٔ خمسین و تسعمائة» نام کاتب «عبدالله بن حیدر محمد بن یادگار محمد المروزی» همان کاتب نفحات الانس است. از صفحهٔ ٣٨٨ تا ٤٠٠ اشعاری (قصیده و غزل و رباعی) در کنارهٔ متن کتابت شده است که تخلص «جامی» در مقطع آنها آمده و شاید در دیوان جامی نباشند. روی هم رفته این نسخه از لحاظ یادداشت‌های گوناگون و اشعار پراکندهٔ جامی ارزش ویژه دارد و در خور تحقیق است.

٨٩٠/٦٢٤ نفحات الانس من حضرات القدس

[تاریخ، احوال اولیاء و متصوفه، عرفان و ادب، فارسی، منثور]

١- اندازه : — بیرونی : ٢٤×١٨×٥ سم. — درونی : ١٧ س. ١٦/٣×٩ سم.

٢- اوراق : ٣٣٨ ورق. ٦٧٦ صفحه.

٣- کاغذ : نازک مایل به سفیدی هراتی، جلد مقوایی سیاه رنگ تازه با عطف چرمی سرخ رنگ.

٤- خط : نستعلیق پخته (جلی) و حاشیه و حل لغات مشکله به نستعلیق خفی، هر دو را یک کاتب نوشته است، جداول طلایی لاجوردی و سیاه بعضی آیات و اشعار و خط‌های افقی روی الفاظ و عنوان‌ها و نشانها و سرفصلها و اسمای گرامی اولیاء الله شنگرف ودر آغاز یک سرلوح کتیبه‌یی به‌سبک مکتب هرات.

٥- کاتب : «اسماعیل بن عبدالرحمن ابن محمد ابن شمس الدین»، تاریخ کتابت: «٩٨٨ هـ ق». چنانکه در ورق ٣٢٦ میگوید: «والحمد لله علی الاتمام

والصلوة علی خیر الانام و آله البررة الکرام والسلام تمت فی نصف شهر رمضان المبارک سنة ثمانین و تسعمائة لهجرة النبویة علیه التحیة والسلام العبد الفقیر الی الله المعین اسماعیل بن عبدالرحمن ابن محمد ابن شمس الدین».

۶- **مؤلف** : **«عبدالرحمن جامی»**، نام تألیف : **«نفحات الانس من حضرات القدس»** : «با تمام رسید و باختتام انجامید کتاب نفحات الانس من حضرات القدس که مقصود ازآن شرح اخلاق و افعال و بیان مقامات و احوال کرام روانی بود که بقدم صدق راه بادیهٔ طلب را سپرده اند. تاریخ تألیف: **«۸۸۳ ه ق»**.

۷- **آغاز** : بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی جعل مرائی قلوب اولیائه مجالی جمال وجهه الکریم والاح منها علی صفائح وجوههم لوائح نوره القدیم. فصاروا بحیث اذا رأو ذکر الله. والصلوة علی افضل من ارتفع حجب الکون عن بصر بصایرهم. وانکشف سر سریان وجوده الساری فی الکل علی سرایرهم .·. فما رأوا فی الوجود الا ایاه .·. و علی آله الطیبین و اصحابه الطاهرین».

۸- **انجام** : «حبذا قومی که دید حق بود دیدار شان
محو باشد در شهود سر حق اسرار شان
جمله در کهف فنا از هستی خود خفته اند
لیک پندارند خواب آلودگان بیدار شان
گرچه اندایند خورشید جمال خود بگل
مشرق و مغرب گرفته پر تو انوار شان
یابی اندر فقیر یکدینار شان گرچه ندید
کس جو ابراهیم ادهم مالک دینار شان
یکدم از طرف در و دیوار شان منشین که هست
صد گشایش از درو صد پشتی از دیوار شان
کارشان جز نفی ذات و وصف و فعل خویش نیست
ای خدا جبود که جامی را کنی در کارشان».

۹- **چگونگی** : این نسخه شامل احوال و آثار اولیاء الله و تذکرهٔ مشائخ طریقت و اشاره به سخنان و کلمات ایشان است و ظاهراً ۱۰۵ سال پس از تاریخ تألیف

نوشته شده. بر این نسخه ذیل و تکملهٔ مولانا عبدالغفور شاگرد جامی نیز از ورق ۳۱۷ تا ۳۳۸ آمده است. در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات این نسخه یادداشت‌های ادبی و توضیحات عرفانی و تاریخی آمده و زیر آنها «ع غ» امضاء شده که معلوم می دارد «عبدالغفور لاری» باید باشد.

نفحات الانس من حضرات القدس ۹۵۰ و ۸۹۰ / ۶۳۶

[ادب و تاریخ، عرفان و تصوف، تذکرهٔ مشایخ، فارسی، منثور و منظوم]

۱- اندازه : — بیرونی : ۳۵×۲۵×۲/۵ سم. — درونی : ۳۱ س ۲۳×۱۶/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۰۰ ورق. ۲۰۰ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی و سیالکوتی، آب رسیده، ساییده شده، وصالی شده، جلد مقوایی و چرمی سرخگون با عطف گوشهٔ پوشیده و وارفته.

۴- خط : ثلث خوش (متن) و نستعلیق خفی خوش (حاشیه)، خوانا، روشن، پخته، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف، رسم الخط عربی و فارسی، قرن ۹ ه‍ ق.

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» به طور صحیح و واضح معلوم نشد چون از انجام ناقص است. در کنارهٔ صفحهٔ ۱۲۷ چنین آمده است: حاشیهٔ این نفحات بخط ید العبد الفقیر الحقیر علیجان باوردی است غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه فی تاریخ ۹۵۶ ه‍ ق».

۶- مؤلف : **«مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۷ ه‍ ق»**، نام تألیف: **«نفحات الانس من حضرات القدس»**، تاریخ تألیف: **«۸۸۳ ه‍ ق»:**

این نسخهٔ مقتبس ز انفاس کرام   کزوی نفحات انست آید و مشام
از هجرت خیر بشر و فخر انام   در هشتصد و هشتاد و سیم گشت تمام»

۷- آغاز : از آغاز ۱۶ صفحه افتادگی داشته که با خط نا پخته، روی کاغذ سیالکوتی کتابت کرده و افزوده اند: «بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی جعل مرائی قلوب اولیائه مجالی جمال وجهه الکریم».

۸- انجام : «کارشان جزوصف و ذات و نفی فعل خویش نیست
ای خدا چه بود که جامی را کنی در کارشان
رباعیه فی تاریخ اتمامه ، این نسخه مقتبس . . . . . (رک : نفحات الانس من حضرات القدس ۶۲۴/۸۹۰) .

۹- چگونگی : این نسخه از لحاظ قدمت خط و کاغذ و تحریر به قرن نهم می رسد و به عهد مولانا جامی نزدیک است . در حاشیهٔ صفحهٔ ۱۲۷ تاریخ «۹۵۶ ه ق» کاتب حاشیه نوشته است . پس متن باید لا اقل در «۹۰۰ ه ق» کتابت شده باشد . این نسخه تا شرح احوال «شیخ عزالدین محمود کاشی» و «مکتوب کمال الدین عبدالرزاق» ادامه دارد و سپس از انجام به طرف آغاز بقیه نسخه را در کنارهٔ صفحات کتابت کرده اند و در کنارهٔ صفحهٔ ۱۲۷ پایان نسخه است . در گوشه و کنار صفحات بعضی یادداشت‌ها دارد که در کنارهٔ صفحات آمده و جملهٔ «منه مد ظله» «منه خلد الله تعالی ظله العالی» زیر آنها آمده است .

۸۹۰
۶۹۵

نفحات الانس من حضرات القدس

[ادب ، عرفان ، تذکرهٔ مشایخ ، فارسی ، منثور و منظوم]

۱- اندازه : - بیرونی : ۲۴×۱۹×۴/۵ سم . - درونی : ۱۷ س ۱۷/۵×۱۰/۵ سم .
۲- اوراق : ۳۲۸ ورق . ۶۵۶ صفحه .
۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ سمرقندی ، سابیده شده ، موش خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی پوسیده .
۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، رسم الخط ایرانی ، عنوانها و نشانها و سر فصلها و جدولهای یک خطی کنارهٔ متن شنگرف ، قرن ۹ ه ق .
۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .
۶- مؤلف : «مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷—۸۹۷ ه ق» ، نام تألیف : «نفحات الانس من حضرات القدس» ، تاریخ تألیف «۸۸۳ ه ق» : (رک : نفحات

الانس من حضرات القدس ، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش ، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، ج ۲ ، ص ۵۸۷—۵۹۳ و همین جلد ٦٢٤/٨٩٠) .

۷- آغاز : ناقص و آشفته است و اینگونه آغاز می شود تا پیش از ابراهیم سمیهٔ هروی : «نام وی فیض بن الخضر است شاگرد ابراهیم سعد علوی است وی گفته که ابتدای دیدن من ابراهیم سعد را آن بود که در غیر ایام موسم از اولاس بعزیمت مکه بیرون آمدم در راه بسه تن باز خوردم» .

۸- انجام : ناقص و افتادگی دارد و مقداری از صفحات پایان را موش خورده است و تا خواجه غجدوانی ادامه دارد : «و از اول حال تا آخر حال روزگار ایشان بنزدیک همه خلق مقبول و محمود بوده بعد از آن شیخ الشیوخ عالم عارف ربانی خواجه امام ابو یعقوب یوسف همدانی قدس الله تعالی روحه به بخارا آمدند» .

۹- چگونگی : این نسخه که از لحاظ خط و کتابت و کاغذ شاید از عهد جامی باشد ، علاوه بر این که ،تن منقح و صحیح دارد ، در کنارهٔ صفحات یادداشتهایی ارزنده در توضیح مسائل عرفانی و مشایخ طریقت آمده که به امضای «احمد غفرله» و «غفرله» می باشد و این احمد ظاهراً باید ازبستگان یا شاگردان جامی باشد، و شاید درعهد خود جامی این یادداشتها نوشته شده باشد . (رک : همین کتاب ، ص ٦٧١ تا ٦٧٥) .

نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص

١١٠/٩٥٢

[فلسفه ، حکمت اسلامی ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی ٥/٢٧×١٦×٢/٧ سم . — درونی : ١٥ س ١٦×٨ سم .

۲- اوراق : ١٤٣ ورق . ٢٨٤ صفحه .

۳- کاغذ : نازک و ضخیم نخودی رنگ کشمیری ، اندکی آب رسیده ، جلد مقوایی و چرمی قهوه‌یی رنگ منقش (ترنج و نیم ترنج) .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، عنوان‌ها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، قرن

۱۳ ه‍ ق .

۵- کاتب : **«همام الدین»** ، تاریخ کتابت ندارد : «تم الکتاب الملک الوهاب علی ید الفقیر همام الدین (محو و سیاه شده) . . .

بایع از مشتری بها طلبد کاتب از ناظران دعا طلبد» .

چند شعر و جملهٔ دعایی دیگر هم دارد .

۶- مؤلف : یا (شارح) : **«عبدالرحمن ابن احمد الجامی متوفی ۸۱۷-۸۹۷ ه‍ ق»** ، نام تألیف : (شرح) : **«نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص»**، تاریخ تألیف شرح : **«۸۶۳ ه‍ ق»** : (رک : گنج بخش ، ج ۲ ، ص ۵۹۴-۵۹۶ . نسخه ص ۵ ، ۲۸۳ ، ۲۸۴) .

۷- آغاز : «یا فتاح ، رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ولا توسره (تعسره) الحمد لله الذی جعل صفایح قلوب ذوی الهمم قابلة لنقش فصوص الحکم والصلوة علی المظهر الاتم لاسمه الاعظم محمد و آله الهادین الی الطریق الاقوم بدانکه سپاس بیقیاس» .

۸- انجام : «منویس بلوغ اعتبارش در سلک عمل کن شمارش
از بزم صفا بشاد کامی یک جام حواله کن بجامی
زان جام مدام مست و واله دارش بمحمد و آله» .

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «حکمت و اثبات حقیقت وجود مباحث روح و جسم» است و بر اساس قرآن و حدیث و اقوال علما و فضلا و مشایخ کبار است . متن اصلی آن «نقش الفصوص» تألیف «شیخ محی الدین محمد بن علی العربی متوفی ۶۳۸ ه‍ ق» است و این نسخه «نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص» است که شرح نورالدین عبدالرحمن جامی به زبان فارسی است . تقسیمات آن بر حسب مقدمه و «نص» و «حکمت» و «وصل» است و «خاتمه است» . در آغاز و انجام و کنارهٔ صفحات یادداشتهای ادبی و حکمی و فلسفی است از صفحهٔ ۲ تا ۱۵ یک رساله به زبان عربی آمده است به نام «حاشیة مترجمة تبیان اساس الدین فی کشف عریصات الکتاب الملخص المتن عمدة الیقین» . اسامی چند کتاب هم در صفحهٔ اول آمده است ، و طغرای

«بسم الله . . .» نثر فارسی آن آمیخته با عربی است و مسجع و مصنوع است .

۸۹۰
―――
۶۰۹

نگار نامهٔ منشی

[ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۲/۵×۱۴/۵×۱/۵ سم . — درونی : ۱۵ س ۱۷×۱۰ سم .

۲- اوراق : ۱۰۸ ورق . ۲۱۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی سفید رنگ سیالکوتی ، کرم خورده ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و پارچه‌یی کبود رنگ با عطف و گوشهٔ تیماجی قهوه‌یی .

۴- خط : نستعلیق خوش جلی ، خوانا ، روشن ، رسم الخط فارسی ، عنوان‌ها و نشان‌ها و جدولهای دو خطی کنارهٔ متن شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «شهو پرشاد» ، تاریخ کتابت : «۱۲۲۱ هـ ق» یا «سموت ۱۸۶۳ راجه بکرباجیت» : «تمام شد این نسخهٔ نگار نامه (جامع القوانین) بعون ایزد جهان آفرین بتاریخ سیوم شهر جماد الثانی سنهٔ ۴۹ جلوس میمنت مأنوس حضرت خاقان ظل سبحان خلیفة الرحمان صاحب قران شاه عالم پادشاه غازی سموت ۱۸۶۳ راجه بکرباجیت مطابق سنهٔ ۱۲۲۱ هجری یوم سه شنبه در شاهجهان آباد به خط اضعف العباد بنده شهو پرشاد سمت تحریر یافت» .

۶- مؤلف : «منشی» معروف به «ملکزاده لعل خان متوفی قرن ۱۱ هـ ق» ، نام تألیف : «نگار نامهٔ منشی» ، تاریخ تألیف در نیمهٔ دوم قرن یازدهم هجری . در صفحهٔ ۲ و ۳ چنین آمده است : «بالجمله بنده منشی که بین الاقران بملکزاده معروف است . . . اگرچه در آغاز کتاب کارنامهٔ منشی بشرح و بسط رقم نموده اما چون این مجلد به نگار نامهٔ منشی مسمی می شود و برای فایدهٔ سایر الناس از سواد به بیاض آورده» . (رک : فهرست نسخه های خطی فارسی بریتیش میوزیم ، ج ۳ ، ص ۹۸۵) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، منشی حکمت کاملهٔ ایزدی چون به ارادت ازلی بانشاء صحیفهٔ شریفهٔ کاینات پرداخت دیباچهٔ

این نو آیین نامهٔ بدیع رقم به نام نامه و اسم گرامی مجموعهٔ شامله حدوث و قدم حضرت آدم علیه السلام معنون گردانیده ندای انی جاعل فی الارض خلیفة در ملاء اعلا انداخت».

۸- انجام : «لهذا عزیمت چنان است که عنقریب بر مکرای دارالخلافه گردید، کامیاب سعادت جاودانی گردد، بریرم قریب ز تقصیر خویش معذورم دگر بحلقه ازین خانه سر بیرون است انشاء الله تعالی عز اسمه حصول این مطلب و صورت معاملت با من دلخواه جان افروزی می نماید و چشم عقیدت از دیدار بور یار روسی بدیرو امام سلطنت جاودانی باد».

۹- چگونگی : این نسخه در «فن انشاء» یا «آیین نگارش» نوشته شده است. نثر فارسی آن پیچیده و دشوار و آمیخته با اشعار فارسی و آراسته با صنایع بدیعی و معنوی و دیگر هنرهای لفاظی. سبک نگارش به هندی (پاکستانی) می رود. تقسیمات آن بر اساس «دفتر» و «صفحه» است و جمعاً دو دفتر دارد. دفتر اول به مکتوبات مؤلف و دفتر دوم به مکتوبات منشیان دیگر در عهد مؤلف اختصاص یافته است. اکثر نامه‌ها جنبهٔ تاریخی و جامعه - شناسی و آداب و رسوم درباری دارد. اسامی بعضی از پادشاهان و امیران و منشیان عهد مؤلف در این نسخه آمده، مانند: «محمد معز الدین، شیخ عبدالخالق، امانت خان، میرزا محمد کاظم». این نسخه به بهای یک روپیه در سال ۱۲۶٤ هـ ق معامله شده است. نشان چند مهر دارد: «بشمو دیال ۱۲۶۳»، «کتب خانهٔ دارالعلوم سعیدیه ضلع هزاره تحصیل مانسهره».

۸۹۰
۷۰۲

نل و دمن

[ادب، داستان، فارسی، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۰/۵×۱٤×۰/۵ س‌م. — درونی: ۱۳ بیت (س) ۱٤×۸ س‌م.

۲- اوراق : ۱۵۹ ورق. ۳۱۸ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم سفید و تیره رنگ سیالکوتی، وصالی شده، جلد مقوایی زرد رنگ با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی رنگا رنگ.

٤- خط : نستعلیق خوش، خوانا، روشن، پخته، رسم الخط اردو، عنوان‌ها و

نشان‌ها و سر فصلها شنگرف ، قرن ۱۱ هـ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد چون از انجام ناقص است .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «**ابوالفیض فیضی یا فیاضی متوفی ۱۰۰۴ هـ ق**» ، نام تألیف (مثنوی) : «**نل و دمن**» ، تاریخ تألیف (سرودن) : «**۱۰۰۳ هـ ق**» : تخلص یا نام شاعر در لابلای ابیات آمده است :

فیاضی از این ترانه بس کن — مرغت بنواست در قفس کن
فیاضی از این طلسم سازی — تا چند کنی سخن درازی
اکنون که شدم به عشق مرتاض — فیاضم از محیط فیاض

(رک : فهرست نسخه‌های خطی فارسی بریتیش میوزیم ، ج ۲ ، ص ۶۷۰ ، و مخطوطات شیرانی ، ج ۱ ، ص ۱۸۹) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم

ای در تک و پوی تو ز آغاز — عنقای نظر بلند پرواز
فکر تو به دل خیال بگداخت — اوج تو ز مرغ بال بگداخت
دانا که سخن به کنه او بست — بر کنگر شور تار موبست
این ره که حریف او قدم نیست — در نیروی تارک قلم نیست»

۸- انجام : ظاهراً ناقص می نماید اما با خط و مرکب تازه یک بیت افزوده و تمت نوشته اند :

«از سحر ضمیر بس شکفتم — کین شعله به پرنیان نهفتم
فیاضی از این طلسم سازی — تا چند کنی نفس درازی
این به که فسانه در نوردی — زان پیش که خود فسانه گردی
ای سوخته ضبط این نفس کن — بس کن ز حدیث عشق بس کن
تمت» .

۹- چگونگی : این نسخه یک مثنوی داستانی عشقی و اخلاق و اجتماعی است که برداشت آن از داستانی به نام نالا و داما یانتی از کتاب مهابهارات گرفته شده است . ابو الفیض فیضی در سال ۳۹ جلوس اکبر پادشاه (۱۰۰۳ هـ ق) آنرا سروده و به وی تقدیم کرده است :

دید آن بت کارگه آزر — پیراستگی به ماه آذر
سی و نهم از جلوس شاهی — تاریخ مجدد الهی

چون سال عرب شمار کردم الف و سه الف نگار کردم

وزن آن از مزاحفات بحر هزج مسدس «مفعول مفاعلن فعولن یا فعل» است . تقریباً ۴۱۰۰ بیت دارد . این مثنوی از جملهٔ مثنوی‌های پنج گانهٔ فیضی است که گویا نا تمام مانده است زیرا فیضی در سال ۱۰۰۴ هـ ق در گذشت . اسامی دیگر مثنوی‌ها بدین ترتیب است . ۱- مرکز ادوار (موجود است) ، ۲- سلیمان و بلقیس ، ۳- نل و دمن ، ۴- هفت کشور ، ۵- اکبر نامه . مثنوی نل و دمن چاپ شده است .

۲۹۰/۶۰۸

وسیلة الوصول الی دیار رسول

[دین ، عرفان و ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۶×۱۷×۴ سم . — درونی : ۱۶ تا ۱۸ س ۱۸×۸/۵ و ۲۱×۸ سم .

۲- اوراق : ۹۹ ورق . ۱۹۸ صفحه .

۳- کاغذ : ضخیم خاکی رنگ لاهوری ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی کبود رنگ، با عطف و گوشهٔ ، چرمی پوسیده .

۴- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و نشانها و سر فصلها شنگرف ، جملات و الفاظ عربی ثلث شنگرف ، قرن ۱۲ هـ ق .

۵- کاتب : «عبدالمجید» ، تاریخ کتابت : «۱۲۶۶ هـ ق» . در صفحهٔ آخر چنین آمده است : «تمت تمام شد نسخهٔ متبرکهٔ میمونه موسوم بوسیلة الوصول الی دیار الرسول برای خاطر عاطر فضیلت پناه و کمالت دستگاه ملا دین محمد در وقت نماز دیگر یوم جمعه بیست و ششم شهر رجب المرجب سنهٔ ۱۲۶۶ بدست خط کمترین شاگردان عبدالمجید اتمام یافت و اگر سهوی و خطایی واقع شده باشد بذیل عفو بپوشند» .

۶- مؤلف : «**خواجه محمد اعظم دیده مری ۱۱۰۲—۱۱۷۹ هـ ق**» ، نام تألیف : «**وسیلة الوصول الی دیار الرسول**» یا «**اعظم الوسایل**» ، تاریخ تألیف : «**۱۱۴۹ هـ ق=اعظم الوسایل**» ، در صفحه ۳ اینگونه آمده است : «بنابرین این

رساله را وسیلة الوصول الی دیار رسول نام نهاده و تاریخ شروعش که در سال هزار و یکصد و چهل و نه هجریست اعظم الوسایل اتفاق افتاد». نام مؤلف در این نسخه «اعظم» آمده اما به نام کامل او در کتب دیگر بر می خوریم (رک : تاریخ کشمیر اعظمی ، تذکرهٔ علمای هند رحمان علی مولوی ، تذکرهٔ شعرای کشمیر محمد اصلح ، چاپ کراچی).

۷- آغاز : «رب یسر . بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، الحمدلله الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و کفی بالله شهیداً محمد رسول صلوات الله و سلامه علیه و علی آله الطیبین الطاهرین و صحبه المکرمین اجمعین الذین معه اشداء و علی الکفار رحماء».

۸- انجام : «با همه دوستان شوم محشور | در رضای تو یا رسول الله
خاک در چشم آرزویم باد | ما سوایتو یا رسول الله
دین و دل جان و تن فدا سازم | از برای تو یا رسول الله
اعظم است از دو کون مستغنی | به عطای تو یا رسول الله

و صلی الله علی سیدنا و سندنا محمد خیر خلقه و آله و اصحابه اجمعین».

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع اخلاق و عادات و معجزات و عبادات و افعال حضرت محمد بن عبدالله (ص) است و یک متن عرفانی و دینی و ادبی است . تقسیمات آن بر اساس «مقدمه» و «باب» و «خاتمه» است و جمعاً یک مقدمه و ٤ باب و ۲ خاتمه دارد . (خاتمه و حسن خاتمه) . فارسی آن مخصوص پاکستان است و با اشعار فارسی و آیات قرآنی و احادیث نبوی آمیخته است . مؤلف در شعر «اعظم» تخلص کرده . این نسخه هنوز چاپ نشده . در صفحهٔ اول خلاصه‌یی از احوال و آثار مؤلف به قلم آقای محمد اقبال مجددی رئیس دارالمورخین لاهور آمده است و در آخر رساله‌یی در ۵ صفحه در موضوع «اولاد فاطمة الزهراء (ع) و نسب نامهٔ آنها» آمده است . تاریخ کتابت آن ۱۲۶۶ ه‍ ق است .

۲۹۰/۸۴۵

الهدایة

[دین، فقه حنفی، عربی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۹/۵×۲۱/۵×۴ سم . — درونی : ۲۱ س ۲۰×۱۳ سم .

۲- اوراق : ۳۲۸ ورق . ۶۵۶ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی رنگ سمرقندی ، آب رسیده ، وصالی شده ، جلد مقوایی با عطف و گوشهٔ چرمی قهوه‌یی رنگ پوسیده .

۴- خط : نسخ تعلیق شبیه به خط بهار ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها شنگرف و لاجوردی ، در صفحهٔ اول و دوم اسلیمی لاجوردی و زرین و گل و بوته نگاری و میان سطرها هاشور ، در کنارهٔ متن و کنارهٔ بیرونی متن دو ردیف جدول سه خطی شنگرف و لاجوردی . در آغاز همهٔ ابواب یک کتیبهٔ خوش رنگ در زمینهٔ سبز و سرخ و لاجوردی و یک ترنج در حاشیه . اسامی «ابواب» و «فصول» و الفاظ «قال» و «لنا» زرین و لاجوردی و شنگرف ، قرن ۹ ه‍ ق .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «شیخ برهان الدین علی بن ابی بکر المرغینانی الحنفی (متوفی ۵۹۳ ه‍ ق» ، نام تألیف : «الهدایة» یا «الهدایة فی الفروع» «یا الهدایة شرح البدایة» یا «الهدایة فی الفروع شرح البدایة» . نام مؤلف و تاریخ تألیف در نسخه نیامده ، نام تألیف در صفحهٔ ۱۶ آمده است : «فضربت العنان و العنایة الی شرح آخر موسوم بالهدایة» . (رک : گنج بخش ، ج ۱ ، ص ۶۹۵) .

۷- آغاز : «بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی اعلی معلم العلم و اعلامه و اظهر شعایر الشرع و احکامه و بعث رسلا و انبیائه صلوات الله علیهم اجمعین» .

۸- انجام : ناقص است و تا اواسط «کتاب الوقف» ادامه دارد : «فیحصل مقصود الواقف فان مست الحاجة الیه فی الحال صرفها فیها والاامسکها حتی لایتعذر علیه ذلک آوان الحاجة فیبطل المقصودین وان تعذر» .

۹- چگونگی : موضوع این نسخه در مسائل فقه اهل سنت و جماعت است و بزبان عربی است و بر «کتاب» و «باب» و «فصل» تقسیم شده است و این نسخه شامل جزء یکم «هدایة» است و از «کتاب الطهارات» تا «کتاب المفقود» و «باب الوقف» ادامه دارد . فهرست مطالب جزء اول و دوم در ۱۲ صفحه در آغاز آمده است . در آغاز و انجام و گوشه و کنار صفحات یادداشت‌های فقهی و مطالب دینی و توضیحات لغوی به زبان عربی آمده است . نشان یک مهر در چهار جا در صفحات آغاز آمده است : «خادم شرع رسول الله العادل و افوض امری الی الله مفتی محمد حیات الله ابن محمد فاضل سنة ۱۱۷۱ هق» و «خادم الشرع رسول الله اللطیف مرکز محمد حیات الله بن محمد فاضل ابن محمد نظر ۱۰۸۱ هق ؟» و اللهم ارزقنی ... ۱۱۲۲» که مالک نسخه بوده‌اند و یادداشت کرده : «المالک الحقیقی هو الله احد و المجازی فقیر محمد حیات ابن محمد فاضل المفتی القصوری» .

۲۹۰
———
۶۲۰

هدایت الاعمی

[دین و ادب ، فارسی ، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی : ۲۷×۱۸×۱/۵ سم . — درونی : ۲۱ س ۱۹×۱۱ سم .

۲- اوراق : ۹۲ ورق . ۱۸۴ صفحه .

۳- کاغذ : نازک نخودی سفید رنگ هراتی ، آب رسیده ، اندکی کرم خورده ، جلد مقوایی وصالی شده با عطف و گوشهٔ پارچه‌یی کبود رنگ و ملون .

٤- خط : نستعلیق ، خوانا ، روشن ، ناپخته ، عنوان‌ها و نشان‌ها و سر فصلها و خط‌های افقی رسم شده بر بالای الفاظ شواهد شنگرف ، قرن ۱۱ و ۱۲ هق .

۵- کاتب : «محمود ولد مراد» ، تاریخ کتابت : «۱۱٤۸ هق» : «بید الضعیف النحیف راجی الی رحمت الله الرحیم محمود ولد مراد در روز جمعه در ماه بوه سنهٔ ۱۱٤۸» .

۶- مؤلف : «فقیر حسین کاشمری»، نام تألیف : «هدایت الاعمی»، تاریخ تألیف معلوم نشد. در صفحهٔ ۲ چنین آمده است : «اما بعد میگوید فقیر حسن بی زینت وزین کاشمری غفرالله له ولوالدیه درین رساله که نام این هدایت الاعمی کرده شد».

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم، و تمم بالخیر، الحمدلله الذی خلق السموات و الارض و جعل الظلمات و النور الذی اذب عنا الحزن ان ربنا لغفور مشکور الغافر الذنوب علی عباده المغفور القاهر علی اعدائه المقهور و وعد المؤمنین بلقائه و الحور و القصود».

۸- انجام : «اگر پوست راخلل شود، تمام درخت خشک شود و امید وصل منقطع گردد، نظم :

شریعت را مقدم دار اکنون   شریعت از طریقت نیست بیرون
هر آن کو در شریعت کامل آمد   طریقت راز وصل حق گشاید
چشم همت از دو عالم دو ختم   سر حق را من ز حق آموختم
چون نماندم هیچ فانی گشته‌ام   خام بودم پخته گشتم سوختم

تمت بعون الملک الوهاب» (رک : ۵-کاتب).

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع «عرفان و فقر و اصول و فروع توحید و معرفت حق و شناخت حقیقت عقاید شریعت» است به زبان فارسی روان. نثر فارسی آن آمیخته با احادیث و اشعار و آیات قرآنی و کلمات مشایخ و سخنان اولیاء الله است. تقسیمات آن بر اساس «باب» است و جمعاً «هژده باب» دارد. «باب اول در بیان آن که از اجمال به تفصیل ظاهر می شود و از وحدت بکثرت و از احد بعدد» و «باب هژدهم در بیان شرف شریعت و متابعت حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم». مؤلف اهل کشمیر بوده و نگارش نسخه به «سبک هندی» می رود. در آغاز وانجام نسخه یادداشتهای فقهی و دعایی با خطوط مختلف کتابت شده است. از قرار تحقیق این نسخه در هند یا پاکستان چاپ شده است.

۸۹۰
۷۴۳

هیر و رانجها

[ادب ، فارسی ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۸×۱۲×۱ سم . — درونی : ۱۳ تا ۱۵ س ۱۴/۵ و ۸/۵×۱۷ سم .

۲- اوراق : ۸۲ ورق . ۱۶۳ صفحه .

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری ، آب رسیده ، وصالی شده ، بدون جلد .

۴- خط : نستعلیق خوش ، خوانا ، روشن ، پخته ، عنوانها و سر فصلها و نشانها شنگرف ، جدولهای ۲ خطی میان ابیات و فواصل عنوانها شنگرف و جدولهای ۷ خطی کنارهٔ متن لاجوردی و زرین و شنگرف و جدول یک خطی کنارهٔ بیرونی متن لاجوردی ، اما به علت صحافی بعضی از جدولها بریده شده .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : «**میان آفرین لاهوری متوفی ۱۱۴۳ یا ۱۱۵۴ هـ ق=رفت نقاد معنی از عالم**» تاریخ تألیف (سرودن) : «**در عهد شهنشاه فرخ سیر**» ، نام تألیف : «**هیر و رانجها**» (رک : ۹— چگونگی) .

۷- آغاز : «رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم و تمم بالخیر ، مثنوی من تصنیف میان آفرین لاهوری مشتملبر قصهٔ هیر و رانجها ،

بنام چمن ساز ناز و نیاز — که خار نیازش بود سر و ناز
طپش‌ها به یادش پریزادها — اثرها نظر باز فریادها
اگر شعلهٔ شوق او پر شود — رگ کوه بال کبوتر شود
چو از یاد او بر فروزد چراغ — ملاحت نمکدان شود پیش داغ»

۸- انجام : «گر از بیجمالی رود در حجاب — ز حسن قبولش دهی آب و تاب
بیا ساقی ای قبلهٔ کامها — سر آغازها ختم انجامها
توبی بزم امید را ساز و برگ — طرب مایهٔ زندگانی و مرگ
گلستان کن صبح و شام شوی — چمن ساز عیش مدامم شوی»

۹- چگونگی : موضوع این نسخه یک قصهٔ عاشقانه است که در میان مردم پنجاب مخصوصاً و سر زمین و پاک و هند عموماً بسیار رواج دارد و چندین نفر تا کنون این قصه را به نظم و نثر و پنجابی و سندی و هندی و بنگالی و بلوچی و پشتو سروده‌اند و به دیگر زبان‌ها ترجمه شده و از روی آن فیلم‌های گوناگون ساخته‌اند و تا کنون چندین بار چاپ شده و نسخه‌های خطی آن بسیار است.
مولانا فقیر الله این نسخه را در عهد فرخ سیر پادشاه (مقتول ۱۱۳۱ هـ ق) سروده است بر وزن «فعولن فعولن فعولن فعول یا فعل» از مزاحفات بحر مثمن متقارب محذوف یا مقصور. جمعاً در حدود ۲۶۰۰ بیت دارد.
تقسیمات آن بر حسب موضوعاتی است که شاعر برگزیده. از آغاز کودکی هیر و رانجها قصه گویی می کند تا پایان که عشق آنها ناکام می شود و هر دو به فاصلهٔ دو روز می میرند. مزار این دو عاشق به نام «مای هیر و رانجها» در شهر جهنگ در استان پنجاب پاکستان زیارتگاه خاص و عام است و محل حاجات و مرادات است.

۰۴۰
۶۱۵

یزید اللغات

[مراجع، فارسی، منثور]

۱- اندازه : — بیرونی: ۲۳×۱۷×۲ سم. — درونی: ۱۳ س ۱۶×۱۰ سم.

۲- اوراق : ۱۲۶ ورق. ۲۵۲ صفحه.

۳- کاغذ : نازک زرد تیره رنگ لاهوری (جهانگیری)، آب رسیده، وصالی شده، اندکی کرم خورده، جلد مقوایی و کالینگور سیاه با عطف و گوشهٔ چرمی خاکی رنگ.

۴- خط : تحریر و شکسته، خوانا، روشن، پخته، عنوان‌ها و نشان‌ها و اعراب و ضوابط لغوی و دستوری و لغات و جملات شواهد شنگرف، قرن ۱۱ هـ ق.

۵- کاتب : «محمد بشیر»، تاریخ کتابت صریح و واضح ندارد، و لیکن شاید «۱۲۰۱ هـ ق» باشد. در صفحهٔ آخر آمده است: «دستخط فقیر حقیر من ابتداء الی اینجا محمد بشیر است، دیگر هیچ حرف کدام کسان نوشت نکرده است... در سنهٔ ۱۲۰۱ در شهر جمادی الاول و روز شنبه».

۶- مؤلف : «کمال الدین حسین الملقب به محمد بزرگ بن خواجه مجید الدین علی بن ظهیر الدین محمد بن سیادت» ، نام تألیف : «یزید اللغات» ، تاریخ تألیف معلوم نشد . در صفحهٔ ٤ و ٥ چنین آمده است : «اما بعد مؤلف این کتاب خاکسار درگاه اهل الله کمال الدین حسین الملقب بمحمد بزرگ بن خواجه مجید الدین علی بن ظهیر الدین محمد بن سیادت و ولایت مآب . . . شیخ خلیل الله بدخشانی آن شاه نعمت اللهی الحسینی چنین گوید . . . این فرهنگ را مرتب ساخته یزید اللغات مسمی ساخته» .

۷- آغاز : «الله کاف ، رب یسر ، بسم الله الرحمن الرحیم ، و تمم بالخیر ، جهان جهان سپاس و عالم عالم ستایش فرهنگ آفرینی را است که در بهارستان توحیدش زبان نکته پردازان و لسان معنی طرازان عندلیب وار بصوف لغات والوف مصطلحات ترانه چیز حمد و ترنم‌ریز ثنای آویز و در دبیرستان توصیف و دلستان تعریف» .

۸- انجام : «چهارم کتاب از حیله و مکر و بهانه آمده حضرت امیر خسرو بنظم آورد :

از تنشره پشه‌کن و ازگنج پای خوش مشو
با قضا تسلیم شودر تیغ بارد سرفخار

حضرت حکیم فردوسی فرماید :

بدست آن مگو آنچه دیدی ز کار   مگو پیش کز آمـدن سرنخار

حضرت شیخ نظام الدین فرماید ، نه من به ز بهمن» ،

۹- چگونگی : این نسخه در موضوع لغات و اصطلاحات فارسی به فارسی است به نام «یزید اللغات» . از آخر ناقص است و خود در کنارهٔ صفحه افزوده که : «این کتاب یزید اللغات چندان اجزاء باقی مانده‌اند ، اگر به دست آمد تمام کرده خواهد شد والا باینجا اتمام ساخته در سنهٔ ۱۲۱ (۱۲۰۱ یا ۱۰۲۱) در شهر جمادی الاول و روز شنبه» . تقسیمات آن بر اساس «باب» و «فصل» است . حرف اول هر کلمه را باب و حرف آخر آن را فصل قرار داده است . مثلاً : «آتش» را در باب الالف و فصل الشین می توان یافت . این نسخه از باب الالف و فصل الیاء تا باب الشین و فصل النون ادامه دارد و مابقی افتاده است . از لحاظ شرح اصطلاحات ادبی و

شعری و دینی و تاریخی ارزش ویژه دارد و شرح لغات را با اشعار آمیخته است . بعضی از شرح‌ها و مطالب از یاد رفته در کنارهٔ صفحه‌ها آمده است . اعلام رجال (ادیبان و شاعران و حکیمان و عارفان) را ذکر کرده است . نشان ۳ مهر دارد که همه یک نوع خوانده می شود : «به فضل خدا شد محمد بشیر» مهر کاتب است . در صفحات آخر چند شعر معروف از اسکندر نامهٔ نظامی کتابت شده است . روی هم رفته نسخه‌یی ارزنده است .

۸۹۰ / ۸۳۳

یوسف و زلیخای جامی

[ادب ، داستان ، فارسی ، مصور ، منظوم «مثنوی»]

۱- اندازه : — بیرونی : ۱۸×۱۱/۵×۲ سم . —درونی : ۱۵ س (۱۵ بیت) ۱۵×۷/۵ سم .

۲- اوراق : ۱۱۰ ورق . ۲۲۰ صفحه .

۳- کاغذ : نازک خاکی رنگ لاهوری ، وصالی شده ، آب رسیده ، جلد مقوایی و گالینگور نو کبود رنگ .

۴- خط : نستعلیق خوش، رسم الخط فارسی، عنوان‌ها و سر فصلها زرد و لاجوردی ، فواصل میان ابیات و سطرها نقاشی مطلا ، جدولهای میان مصاریع چهار خطی سیاه و جگری و زرین ، جدولهای ۸ خطی کنارهٔ متن چهار رنگ لیمویی و لاجوردی و زرین و سیاه ، در آغاز یک لوح ، و لیکن از نسخه‌یی دیگر بریده و بر آغاز این نسخه چسبانیده‌اند ، ۱۰ تصویر (مجلس) و صفحهٔ کامل نقاشی گل و بوته نگاری و تعدادی صفحات نیمه و یک سوم و یک چهارم نقاشی در زمینه‌های جگری و لاجوردی و زرین ، نقاشی‌ها و تصاویر و رنگ آمیزی همه به سبک هندی است ، قرن ۱۱ ه‍ ق . بعضی از صفحات به طور مورب و لوزی و مربع کتابت شده است .

۵- کاتب : نام «کاتب» و «نقاش» و «تاریخ کتابت» ندارد .

۶- مؤلف : یا (شاعر) : «جامی» ، نام تألیف (مثنوی) : «یوسف و زلیخا» ، تاریخ

تألیف (سرودن) : «۸۸۸ ه ق» (رک : یوسف و زلیخای جامی، گنج بخش ج ۱ ص ۷۱۷، ج ۲، ص ۶۰۲).

۷- آغاز : ناقص است و اینگونه شروع می شود : «رسیدن کاروان بر چاه حضرت یوسف را بر آوردن از چاه،

بنامیزد چه فرخ کاروانی — کز ایشان آب جویان کاردانی
چودلوی بر کشد ناگه ز چاهی — شود طالع ز برج دلو ماهی
سه روز آنماه در چه بود تا شب — چو ماه نخشب اندر چاه نخشب»

۸- انجام : «ازین صحرا جواد خامه طی کن — وزین سودا سواد نامه طی کن
زبانرا گوشمال از خامشی ده — که هست از هر چه گویم خامشی به
تمت تم تم تم تم تم».

۹- چگونگی : این نسخه از آغاز ناقص است و از انجام هم یک ورق را جابجا کرده‌اند و یک لوح را در آغاز با زبردستی و مهارت از نسخهٔ دیگر بریده و چسبانیده‌اند. اینگونه بی انصافی‌ها دربارهٔ نسخه‌های خطی بسیار است و تصاویر را هم خراب و محو کرده‌اند.

۸۹۰
۸۷۱

یوسف و زلیخای جامی

[ادب، فارسی، منظوم، مثنوی]

۱- اندازه : بیرونی : ۲×۱۲×۲۰ سم. — درونی : ۱۷ بیت (سطر) ۸×۱٤/۵ سم.

۲- اوراق : ۱۲۳ ورق. ۲٤۶ صفحه.

۳- کاغذ : ضخیم نخودی رنگ هراتی، وصالی شده، آب رسیده، جلد مقوایی و چرمی ضربی ترنج و نیم ترنج.

٤- خط : نستعلیق خوش خفی، خوانا، پخته، روشن، رسم الخط فارسی، نشان‌ها و سر فصلها و عنوان‌ها شنگرف، جدولهای ۳ خطی فواصل عنوان‌ها و ابیات زرین و سیاه، جدولهای کنارهٔ متن ۵ خطی لاجوردی و زرین و سیاه، قرن ۱۰ ه ق.

۵- کاتب : «عبدالرحیم»، «تاریخ کتابت» ندارد. از انجام افتادگی دارد و یک صفحه با خط و کتابت و کاغذ تازه افزوده‌اند و کاتب جدید این دو بیت را که متضمن نام او است آورده است:

الهی بحق رسول کریم
به بخشی گناهان عبدالرحیم
مذنب الخاطی کثیر المعصیت عبدالرحیم
انه راجی بباب اللطف عامک یا کریم»

۶- مؤلف : یا (شاعر): «مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۸۹۷ هـ ق»، نام تألیف: «یوسف و زلیخای جامی»، تاریخ تألیف (سرودن): «۸۸۸ هـ ق»

۷- آغاز : افتادگی دارد و اینگونه آغاز می شود:

«گشادی نافهٔ طبع مرا ناف | معطر کن ز مشکم قاف تا قاف
ز شعرم خامه را شکر زبان کن | ز عطرم نامه را عنبر فشان کن
سخن را خود سر انجامی نماند است | و ز آن نامه بجز نامی نماند است»

۸- انجام : «ازین صحرا جواد خامه پی کن | وزین سودا سواد نامه طی کن
زبان را گوشمال خامشی ده | که هست از هر چه گویی خامشی به»

۹- چگونگی : ارزش این نسخه به قدمت آن است که از خط و کاغذ آن آشکار است و به قرن دهم و نیمهٔ دوم قرن نهم می رسد. نشان چند مهر دارد که عمداً آنها را محو کرده‌اند. در آغاز و انجام چند یادداشت ساده دربارهٔ تاریخ تولد دارد. از آغاز و انجام افتادگی داشته که عبدالرحیم کاتب دوم نوشته و افزوده است.

فهارس هشتگانهٔ جلد سوم

١- فهرست موضوعات نسخه های خطی

ت

ج

خ

د

ذ

ر

ش

ص

ض

ط

ع

غ

ف

ک

گ

ن

و

۲- فهرست مصراع های اول اشعار پراکنده در اوایل و اواخر و حواشی نسخه های خطی بر حسب حرف روی

۳- فهرست کلمات و نامهایی که از روی نشان مهرها خوانده شده است اعداد داخل گیومه « » تاریخ هجری قمری و اعداد بیرون از آن شمارهٔ صفحات این کتاب است

٤- فهرست نامهای کاتبان یا خطاطان و نقاشان

۵- فهرست نامهای نسخه‌های خطی، کتاب‌ها، رساله‌ها، مجموعه‌ها، جُنگ‌ها، بیاض‌ها

ب

پ

ت

ز

س

ص

ق

ک

٦- فهرست نامهای اشخاص ، مؤلفان ، مترجمان ، شارحان ، حاشیه نویسان ، قبایل ، سلسله‌ها و فرقه‌ها

پ

ت

خ

ذ

ر

ز

ش

ص

ض

ط

ظ

ع

غ

ف

ک

ن

و

۷- فهرست نامهای جلد سازان

(این نامها از روی جلدهای نسخه‌ها و یا عطف آنها خوانده شده است)

«رسول ـ یا رسول خدا - - - -» ۳۶۵
عظیم الله «عمل عظیم الله» ۱۷۷
«محمد اسلم» ۳٦٤
«محمد عبدالناصر» ۱۲۵
«دارد امید شفاعت محمد ناصر» ۱۲۵
«ملا سید عبدالله صحاف ۱۲٦۹» ۵
«ملا عبدالرزاق غالب» ۲۸٦

«عمل ملا عبدالرزاق ۱۲٤٤» ۲٤٤
«ملا فیض محمد صحاف کتاب فروش» ۱۵
«عمل ملا محمد نعیم صحاف ۱۲۷۰» ۳٤۹
«عمل ملا میر عبدالله صحاف ۱۲٤٤» ۳۸۹
میرزا قابل «عمل میرزا قابل» ۱۵۹
«میر قلندر جلد ساز» ٤٤۲

۸- فهرست نامهای جاها

ر

ز

س

ش

ط

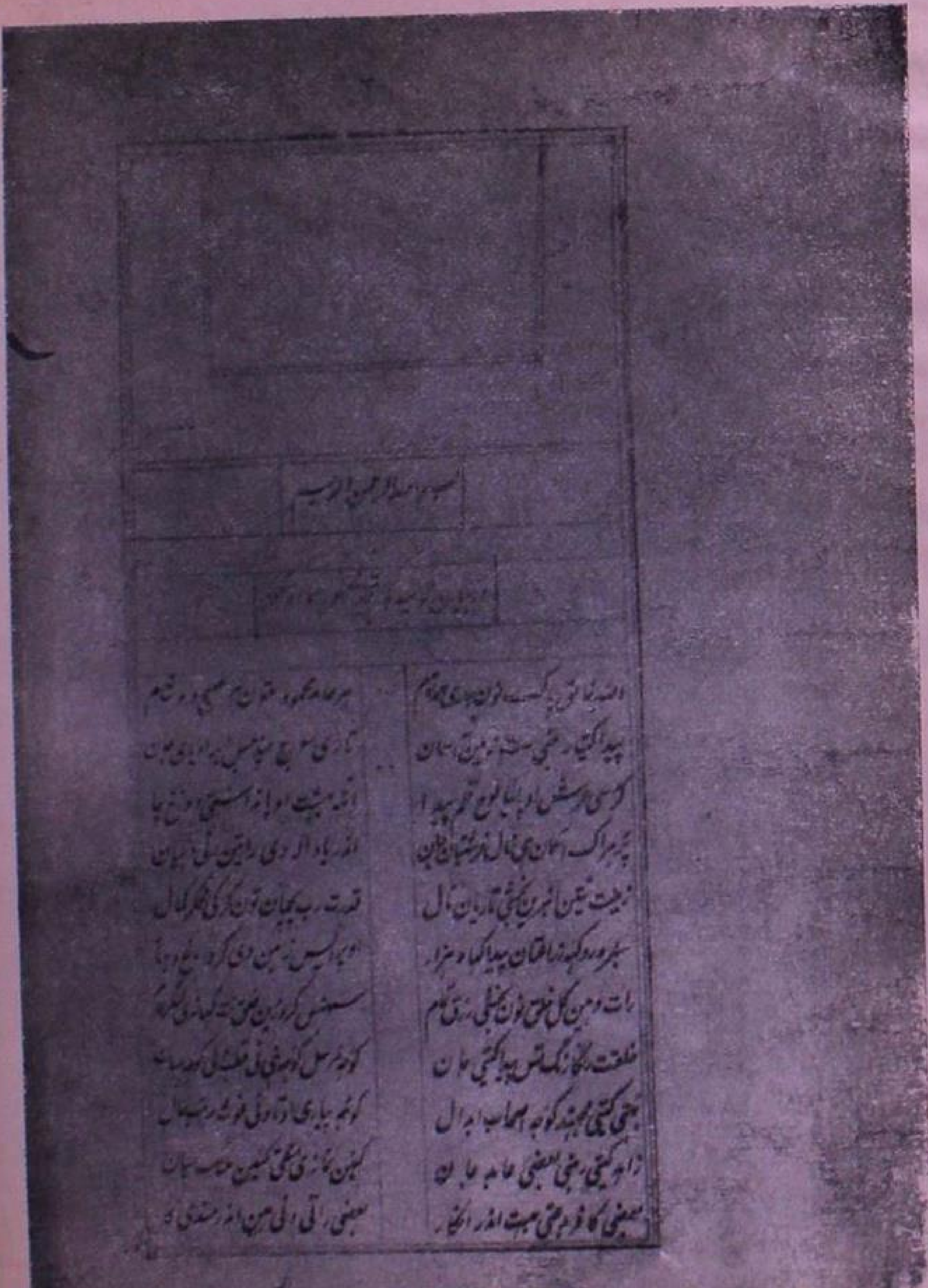
ع

ی

نمونه ها

و

تصاویر

بسم اللہ الرحمن الرحیم

آکھو حاصل ... کیتا خیر
[illegible]
[illegible]
[illegible]
جان جیہڑی پڑھے کتاب ... بیت شمار
کاتب قاری ... بخش ولی

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
برکت پاک ... [illegible]

برکت کلام پاک ... ایمان
آکھو ساری مومنان کو ... ایمان

تمام شد نسخہ کتاب برگزیدہ و خطاب ... گم گشتگان بادیہ ضلالت ... بخش گردان راہ جہالت مسمی ... تصنیف ... [illegible] ... آیات شریف کلام اللہ و کشف مشکلات احادیث ... [illegible] ... بدست خط عاصی ... [illegible] ... نقشبندی ساکن سیالکوٹ تحریر یافت فی ۱۲۹۳ ہجری قدس

بخیر و کرمہ

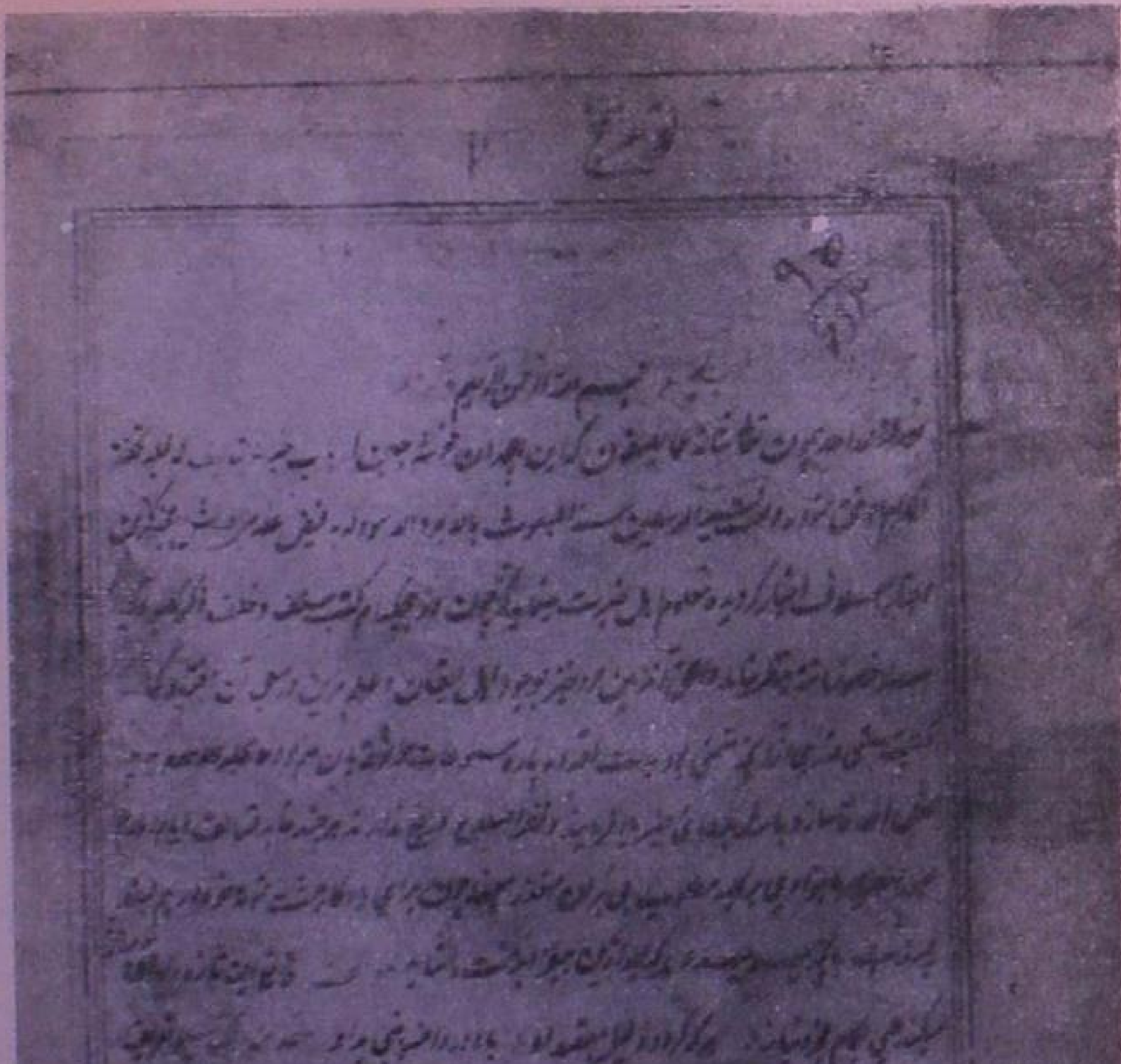
قاریا بر من مکن جور و عتاب
آن خطائی رفتہ را تصحیح کن

گر خطائی رفتہ باشد در کتاب
از کرم و اللہ اعلم بالصواب

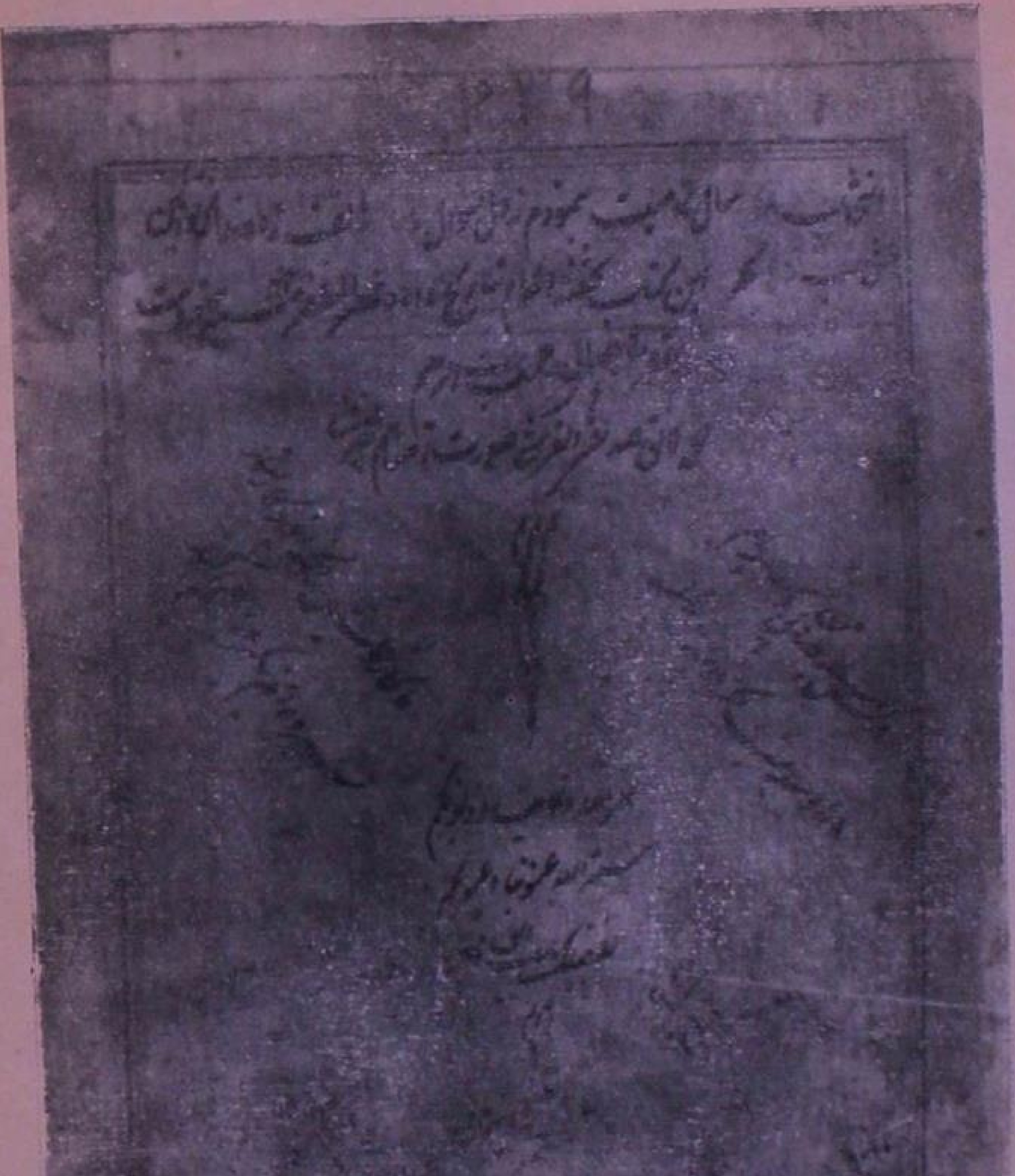
نوشتہ ماند سیہ بر سفید
نویسندہ را نیست فردا امید

١٢٨

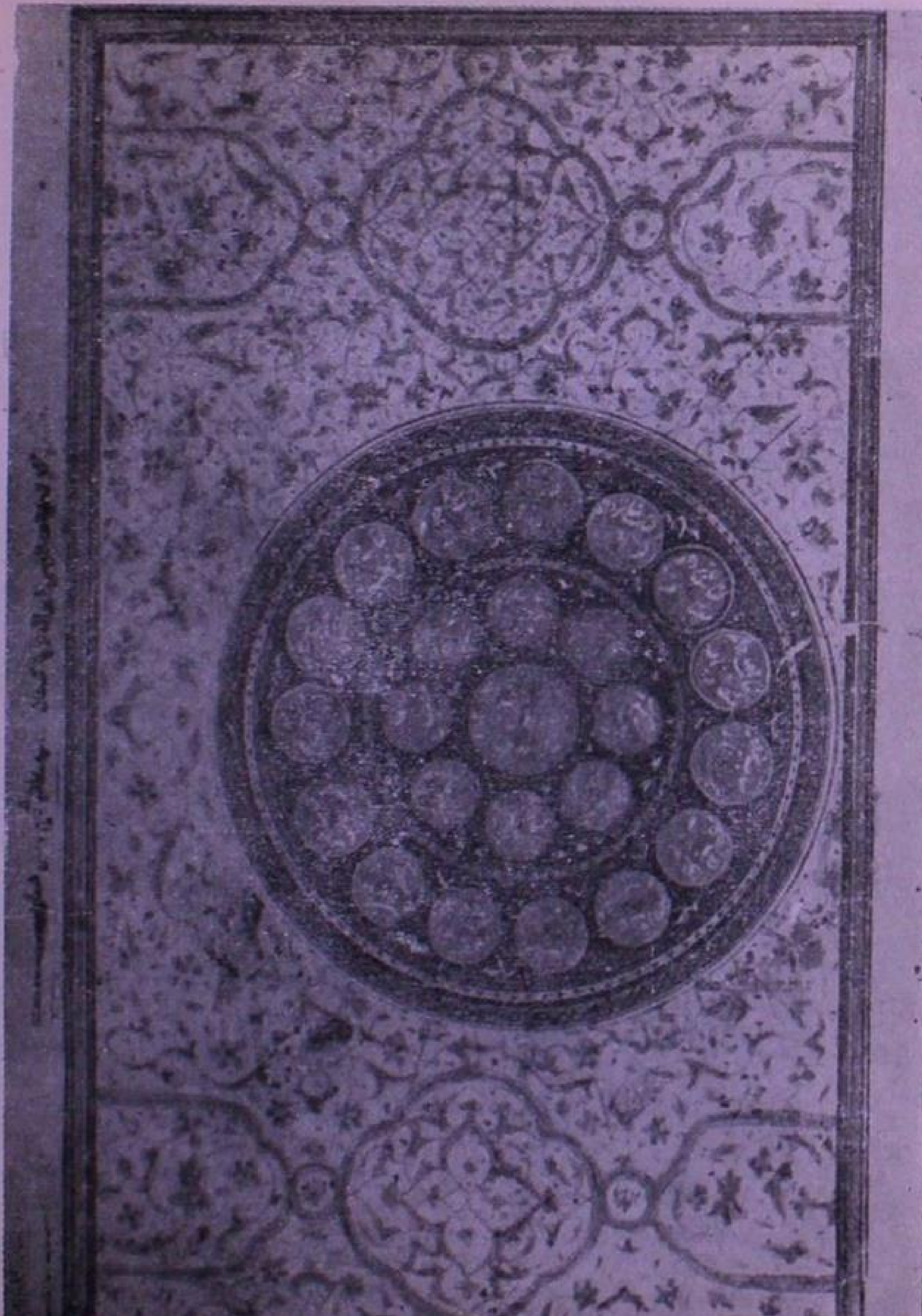
هم بعهد شیخ ضیاء الدین عنایتی در وصف [illegible] منسوب بشخص [illegible] این بیت [illegible] اکرم [illegible]
داد وفق ارباب هوا و ازدواد این کوه بطوق منسوب بشیخ بود در کنار کوه آب گرم بجهد
بقدر دو دولاب در ظاهر میریزد و در بیخ [illegible] هم [illegible] مردان [illegible] جا که
کل [illegible] یعنی [illegible] است مردم [illegible] از کوه [illegible] آورده [illegible]
کنند [illegible] قبول است والله [illegible] عزیز [illegible]
دیگر است [illegible] عزیز [illegible] است اگر آب عزیز گرم بر سنگ مذکور افکنده [illegible]
[illegible] آن دو عزیز [illegible] میریزد [illegible]
و در آن آب [illegible] و باغات [illegible] آب واقع [illegible] در جنب آن دو عزیز
[illegible] از سنگ است و در [illegible] مذکور [illegible]
[illegible] این چاه را [illegible] حاجی [illegible] خوانند [illegible] در حمل حاجی [illegible] است [illegible]
[illegible] شعبان [illegible] باغات خوش و [illegible] حضور [illegible] است [illegible] شکر خدا
که تذکره تحفة الکرام اندرین جلد یافته تزئین اختتام هر جلد او ست [illegible]
[illegible] لیکن
[illegible] این مرام [illegible] بعد مرگ [illegible] یعنی [illegible]
[illegible] سال تمامیت چو نمودم خرد سوال [illegible]
[illegible] شکر خدا که یافته تزئین انتخاب این تحفة الکرام بتزئین

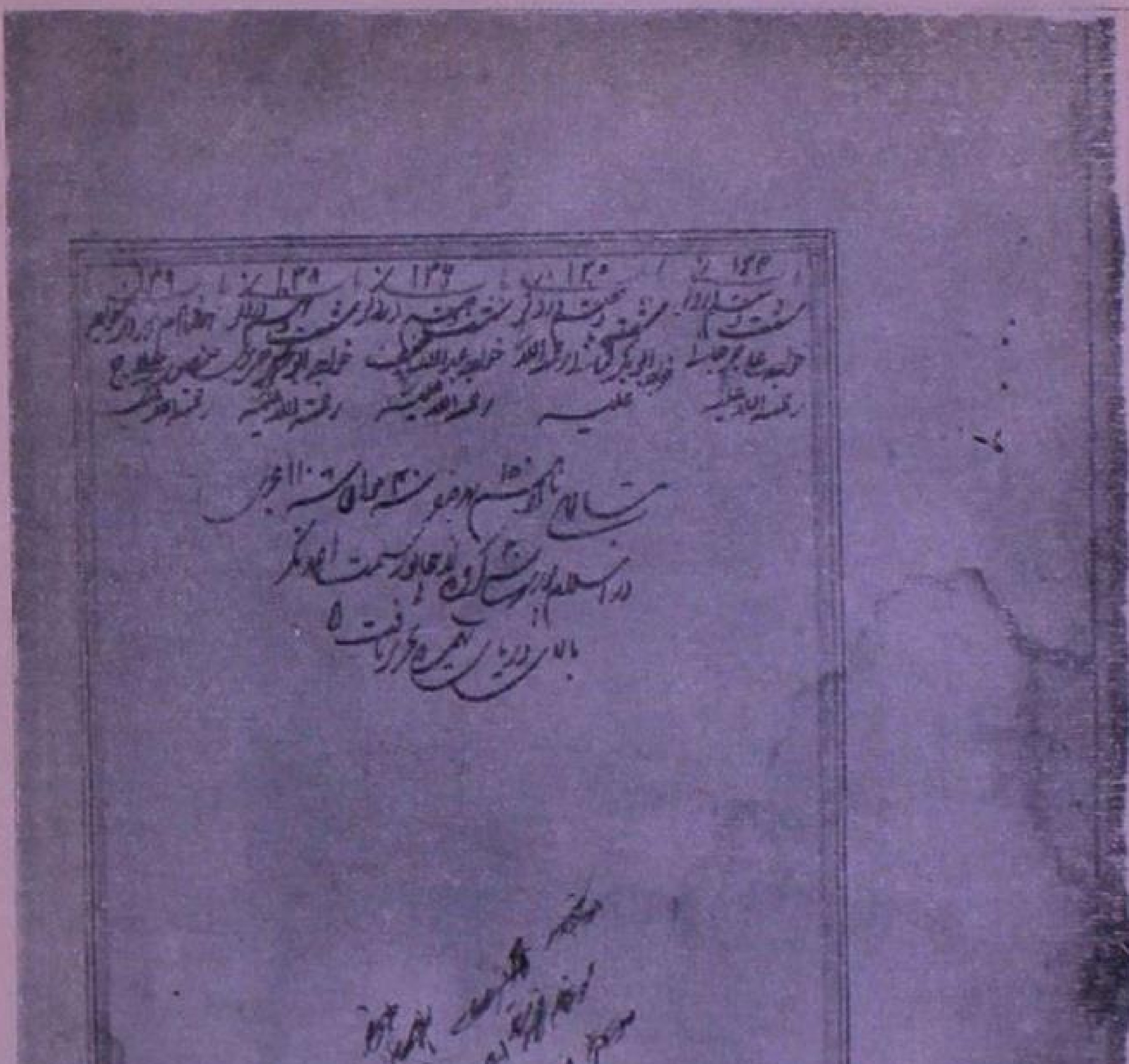
بسم الله الرحمن الرحيم

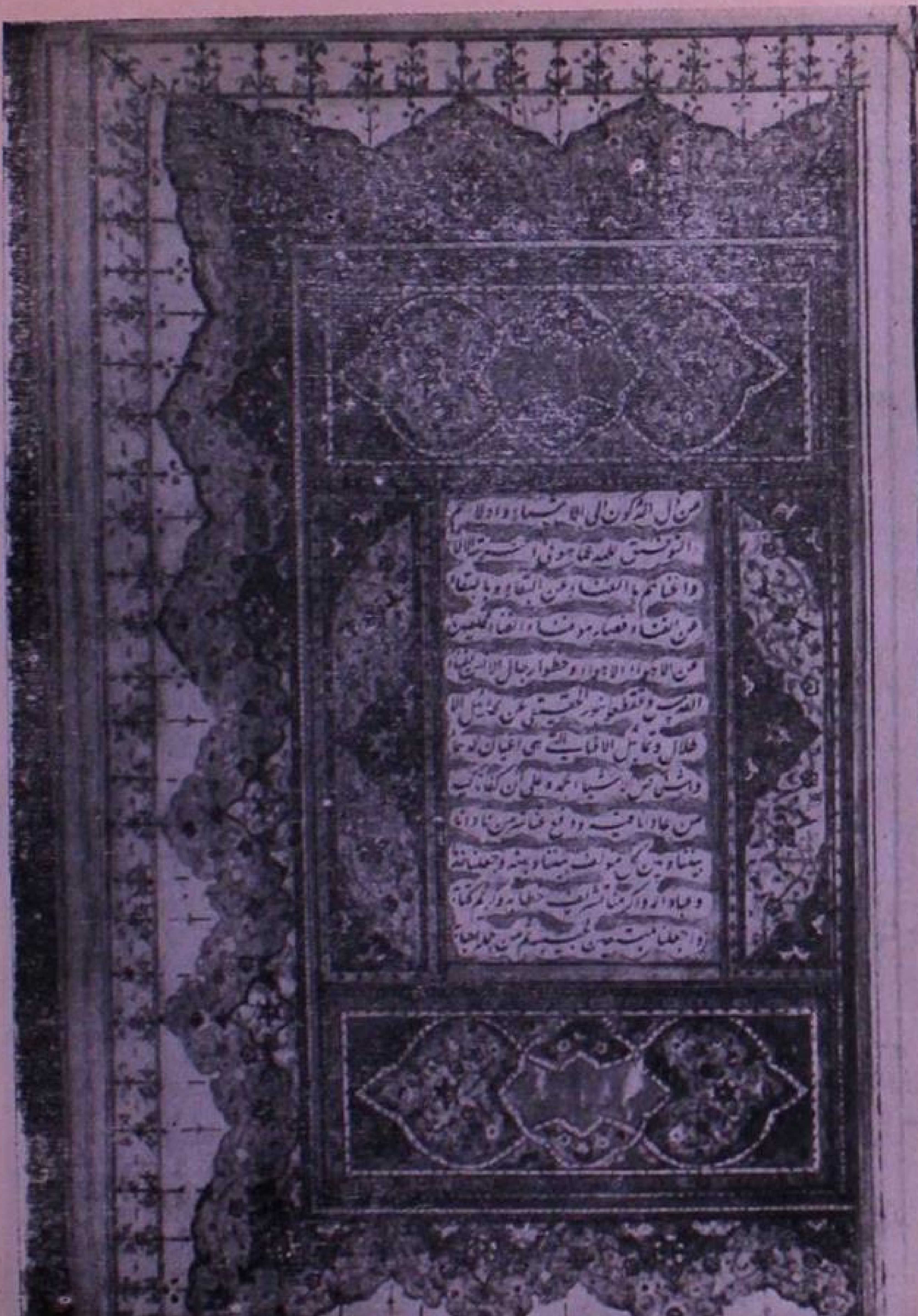
نحلة الكرام ٩٥٠/٦١٢

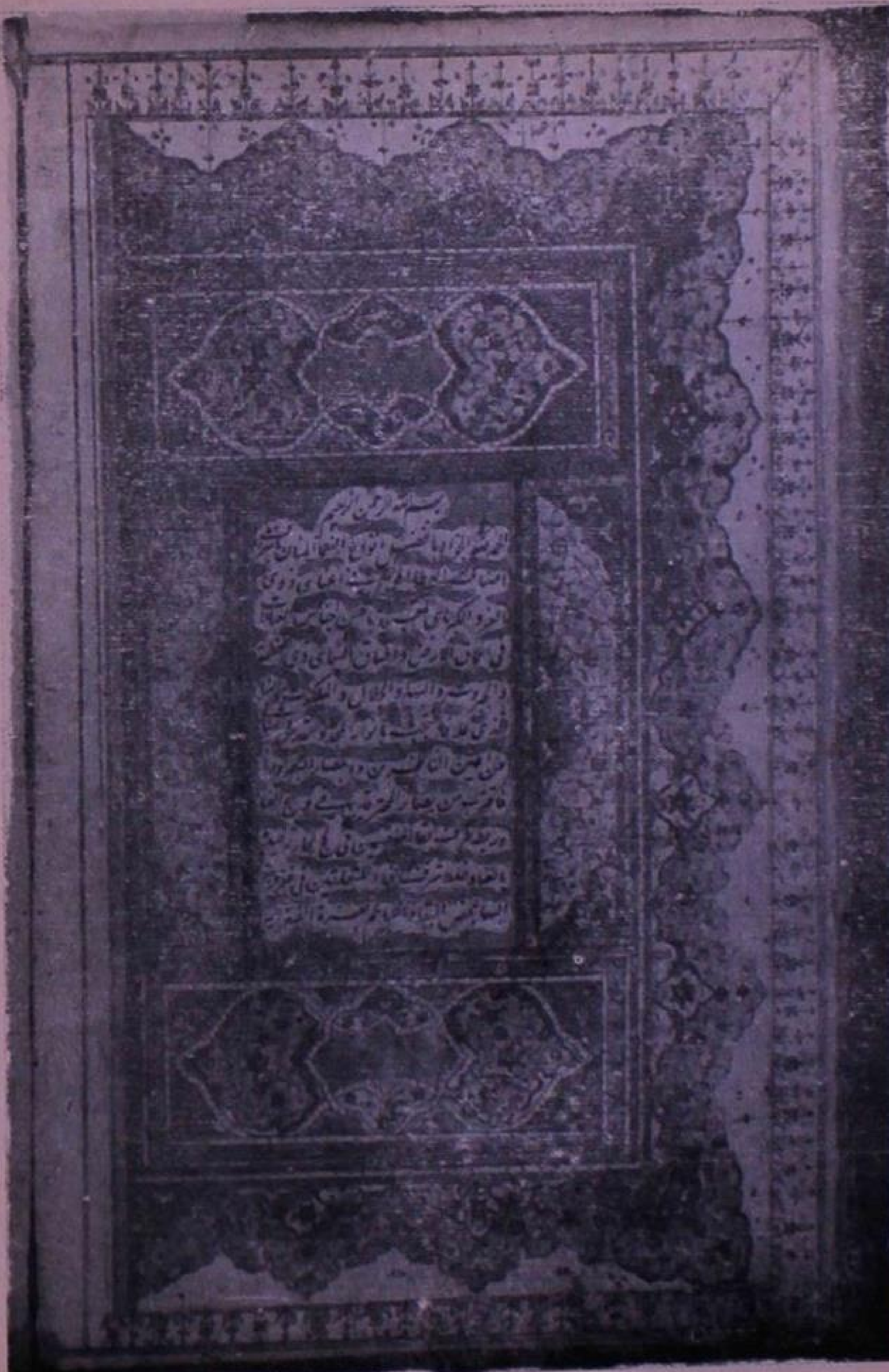
تذکرة الاولیای عطار ٨٩٠/٨٥٨

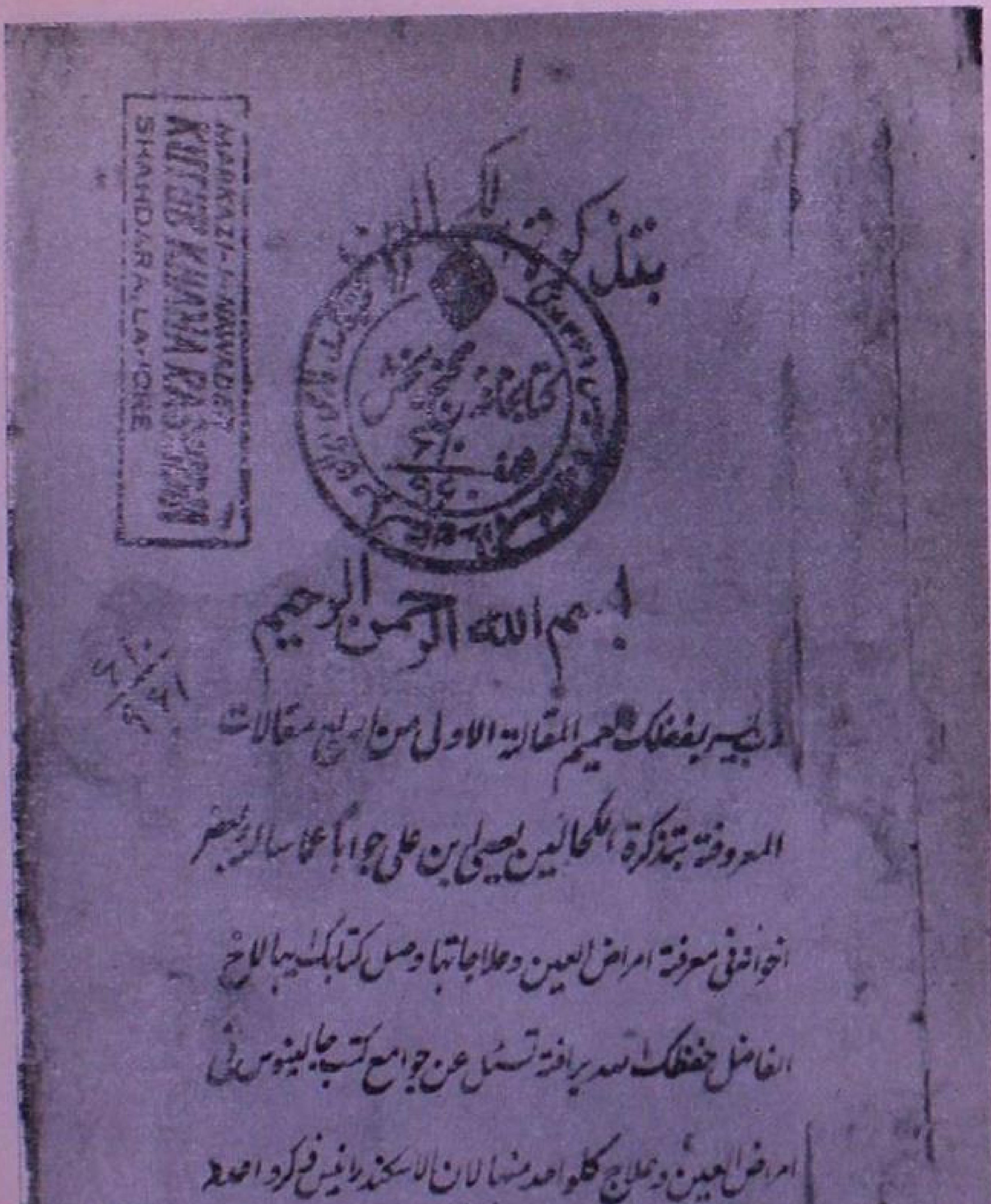
تذکرة الاولیای عطار $\frac{۸۹۰}{۸۵۸}$

تذکرة الاولیای عطار ۸۹۰/۸۵۸

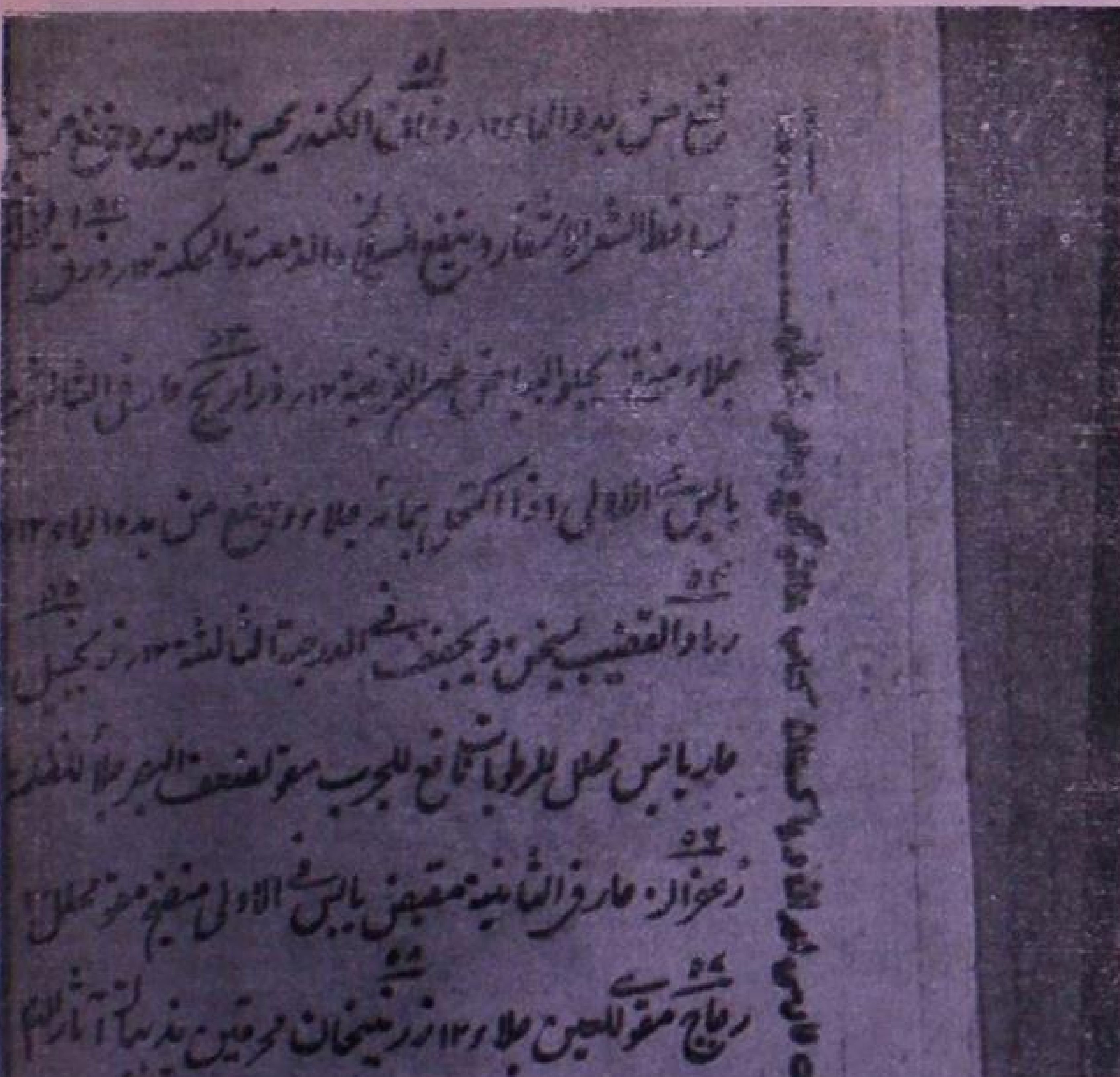

تذکرة الاولیای عطار ۸۹۰/۸۵۸

تذكرة الكحالين ٦١٠/٩٦٠

الاول
فان الاختصار في جميع افاد ثلثة اشياء احدها استقصا في الصفة
والثاني الاستتمام بغيره والثالث الايجاز للكلام كان فائدة
ذلك ابلغ واجعل ثلث مقالات وسميته تذكرة الكحالين بانى
قلت في جميع ما حاجت اليه في علاج امراض العين وذالك انه
قد تدعو الضرورة في اجزاء الادوية وقلة النظر في الكتب الكبار
ويصلح ايضا للاستاد لانه يغني عن استصحاب الكتب الكبير
واسل الله المعاونة على اتمام ما قصد اليه المقالة الاولى
في حد العين وتشريحها وعدد طبقاتها واعصابها وعضلاتها ومن
اين منابت كل طبقة منها وابتداءها والى اين انتهائها وموضعها
من العين وما منفعتها ومن اين ياتي غذاءها وما اعددت واذكر
في المقالة الثانية عدد امراض العين الظاهرة واسبابها وعلاماتها
وعلاجاتها مشتمل ذكرها عليك واذكر في المقالة الثالثة عدد مرض

زعفران حار في الثانية مقبض يابس في الاولى منضج مقو محلل

زجاج مقو للعين جلاء ۱۲ زرنیخان احمر مبین

المبتة عن خربة ۱۲ زنجار حار محلل ینقص اللحم الزائد و ینفع

من الجرب ويقلع البياض

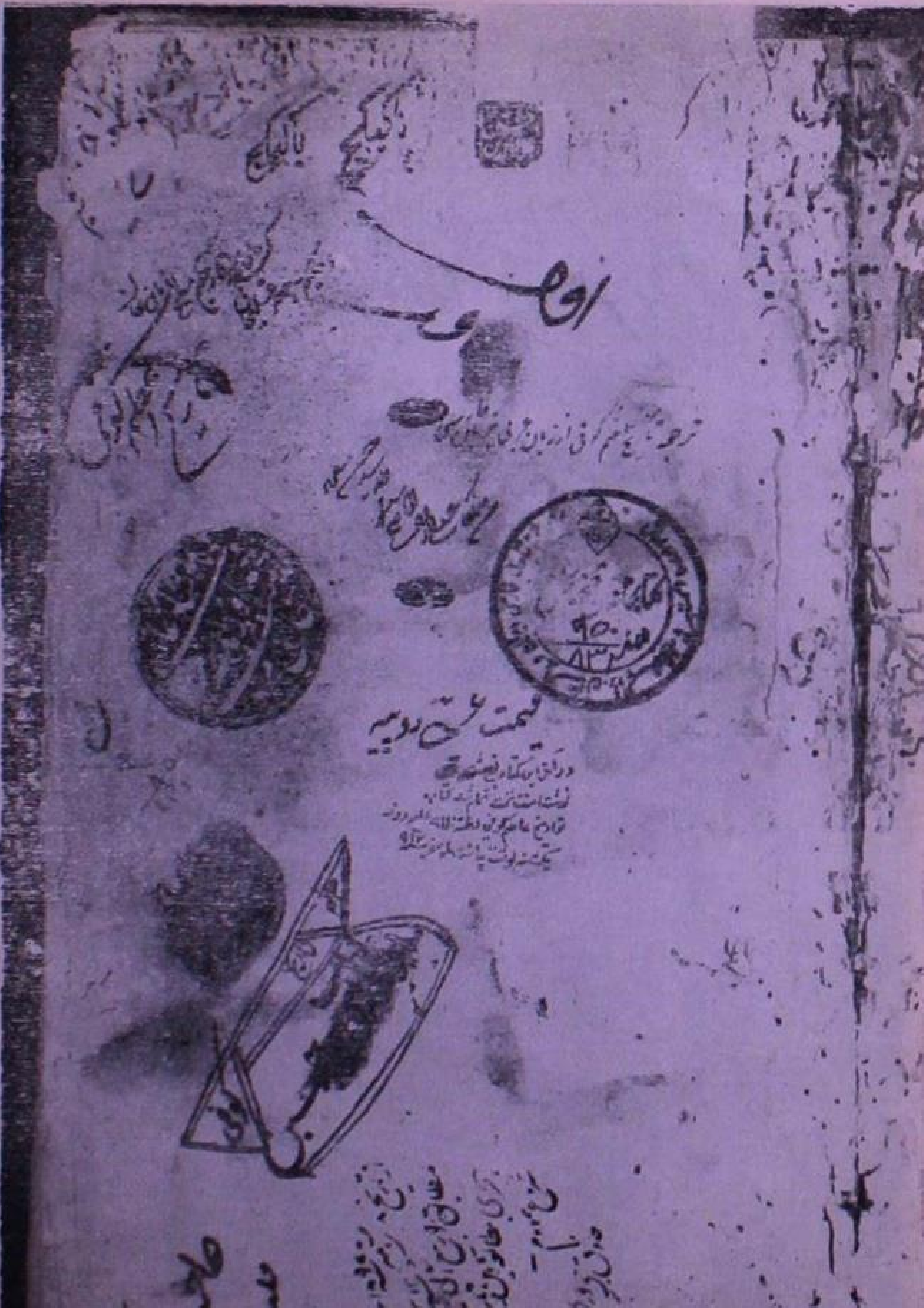
۱۲

تذکرة الکحالین ۶۱۰/۹۶۰

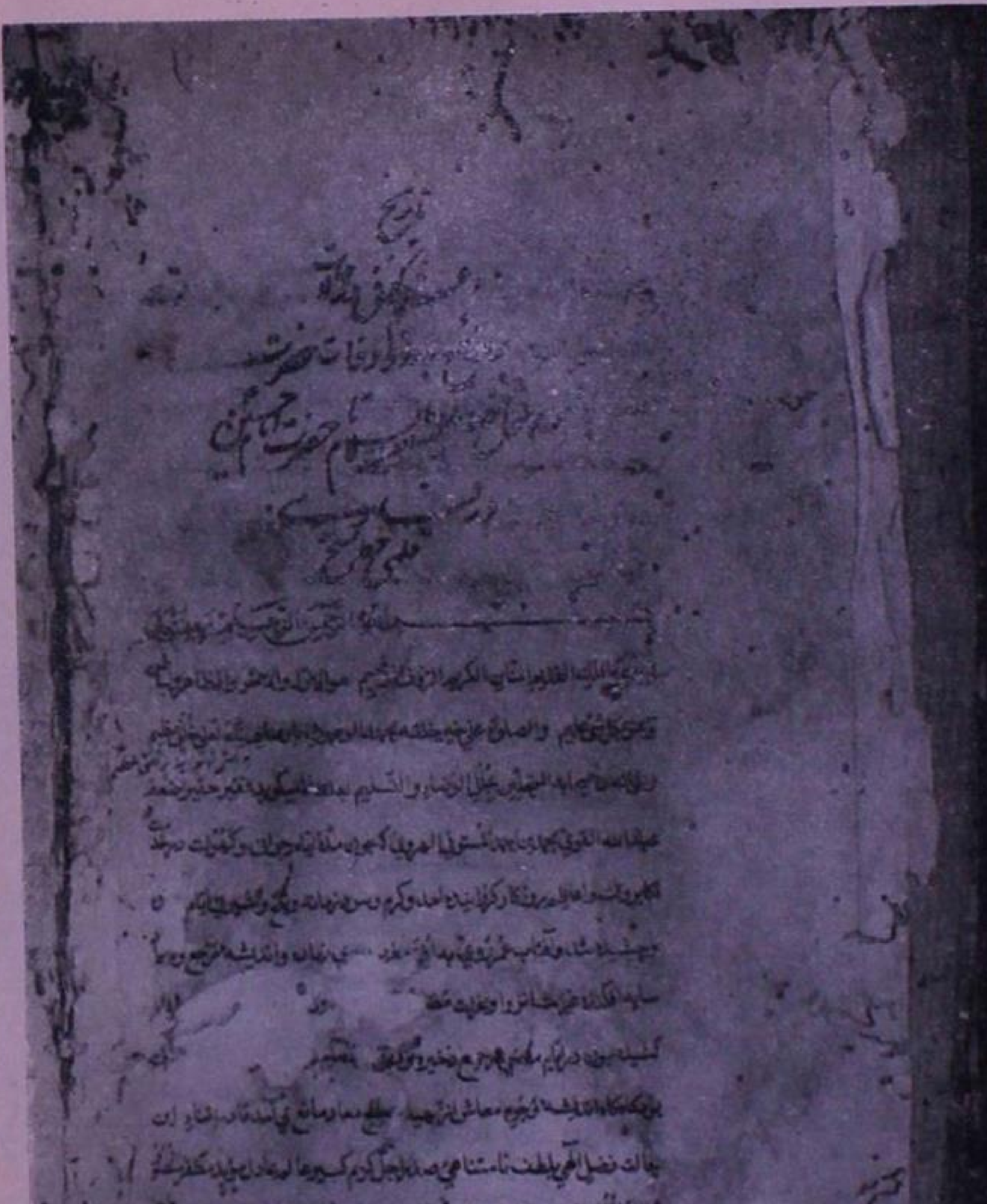
فہرست ابواب تذکرۃ الکحالین

المقالة الاولیٰ مشتمل بر [illegible] باب	صفحہ

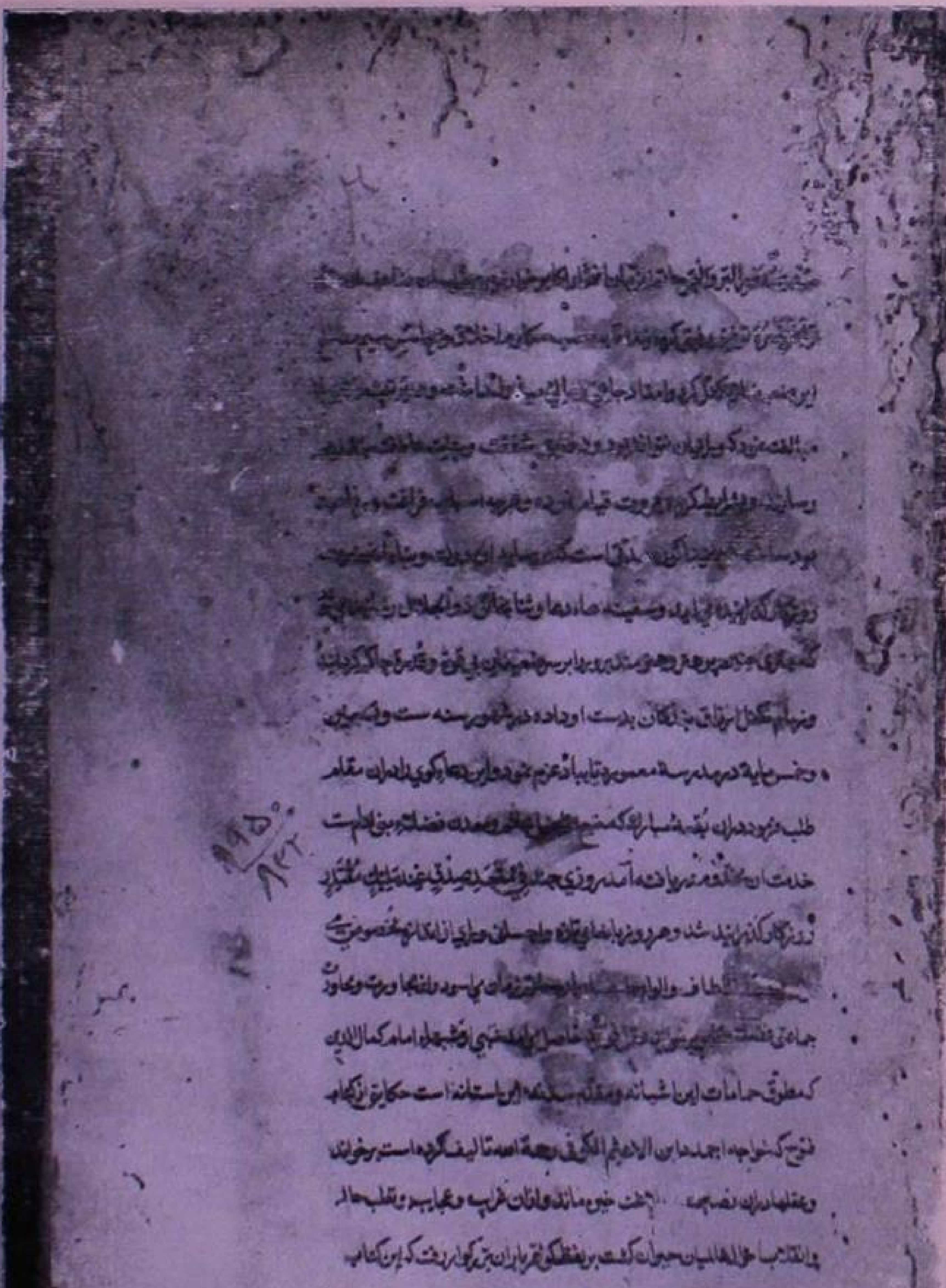
٦١٠
٩٦

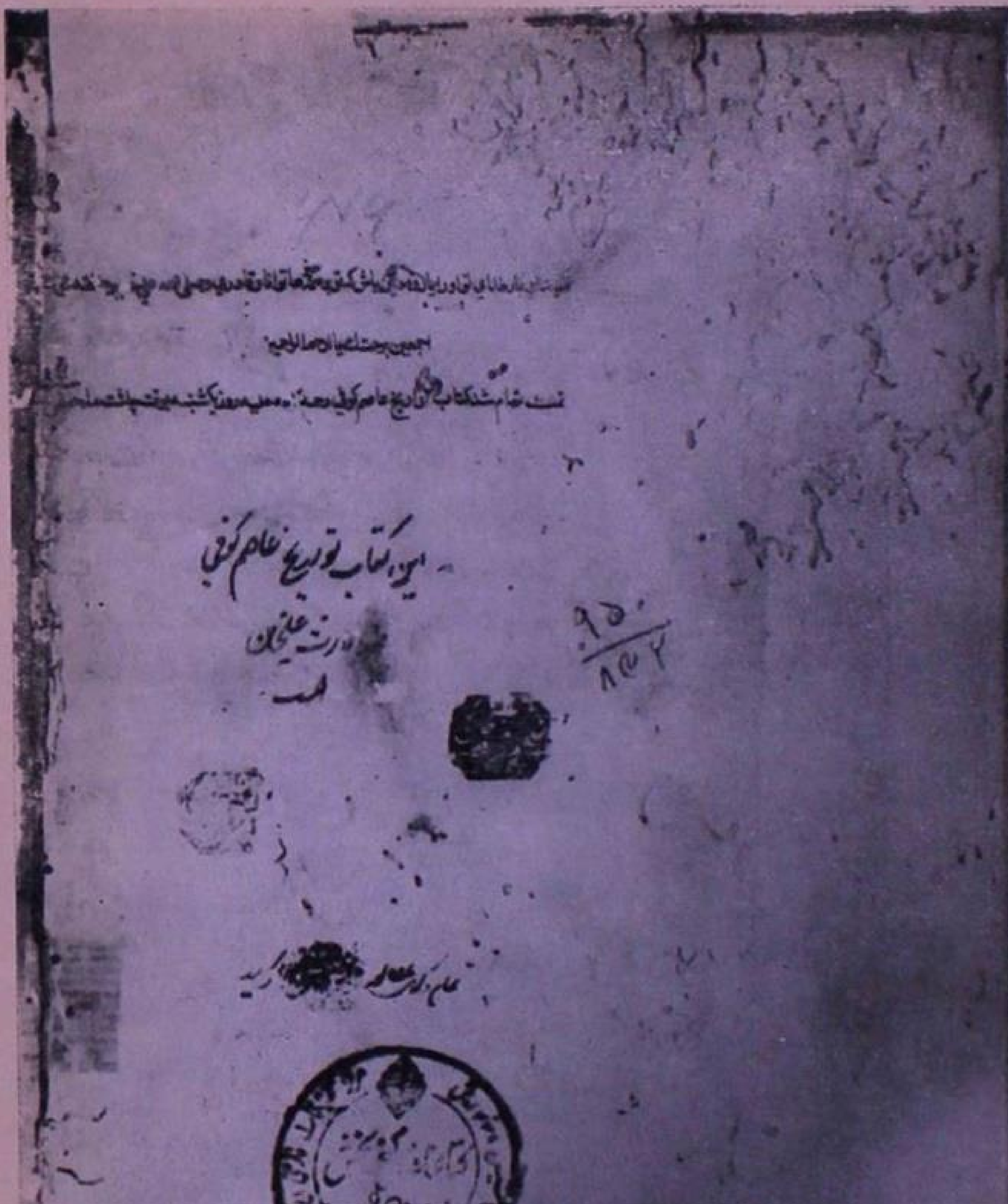
ترجمهٔ فارسی فتوح اعثم کوفی ۹۵۰/۸۳۲

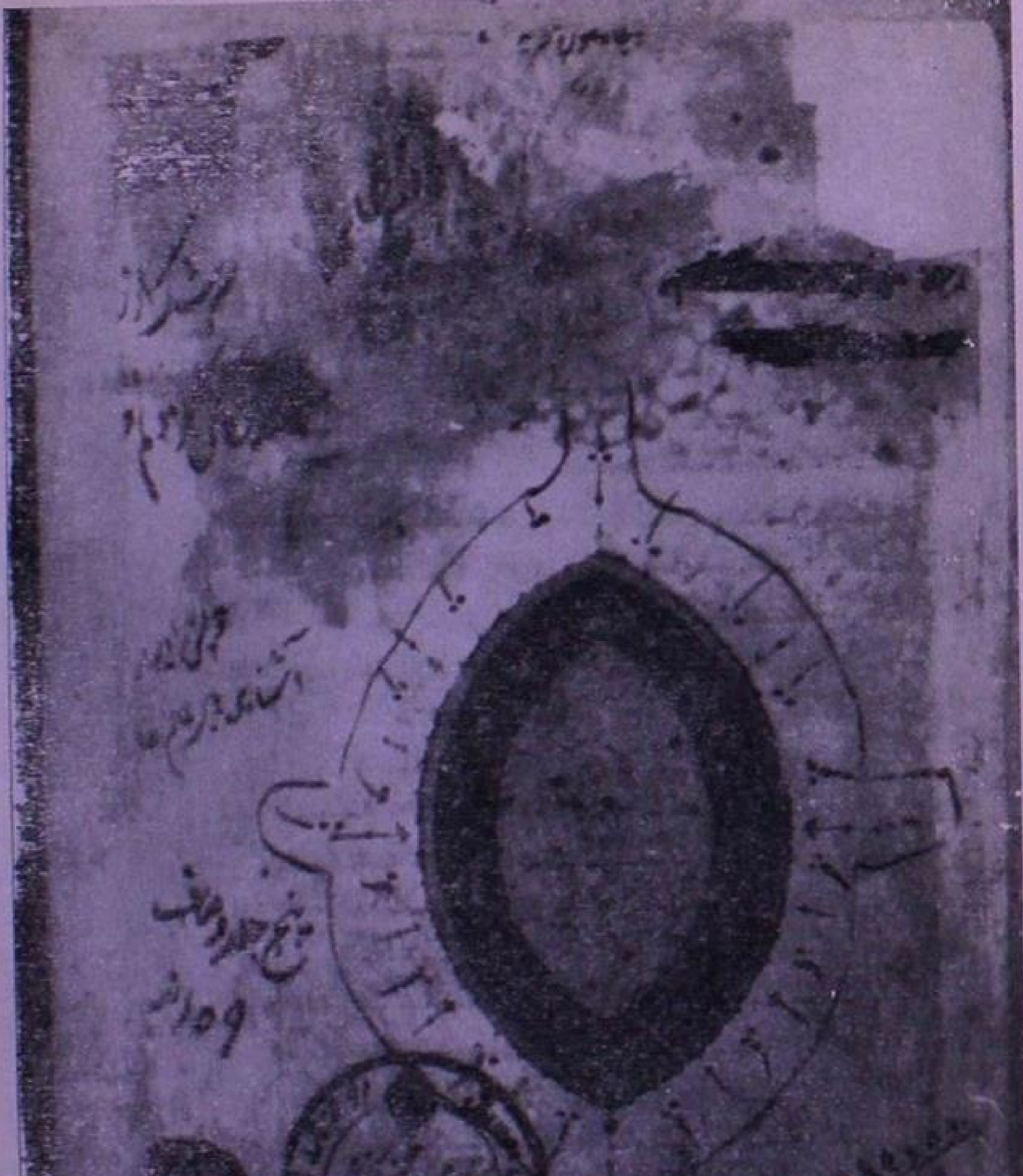
ترجمهٔ فارسی فتوح اعثم کوفی ۹۵۰/۸۳۲

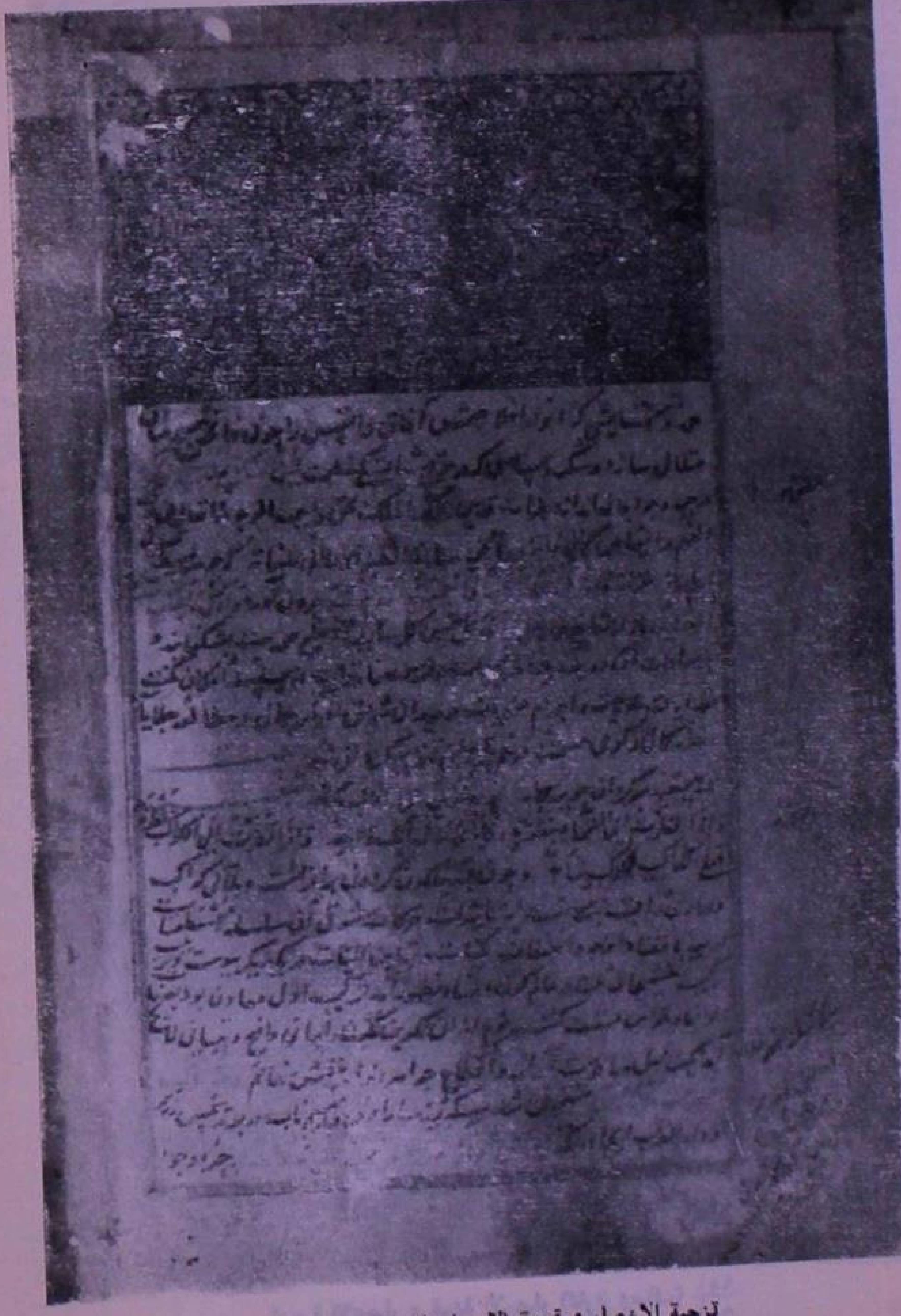
ترجمهٔ فارسی فتوح اعثم کوفی ۹۵۰/۸۳۲

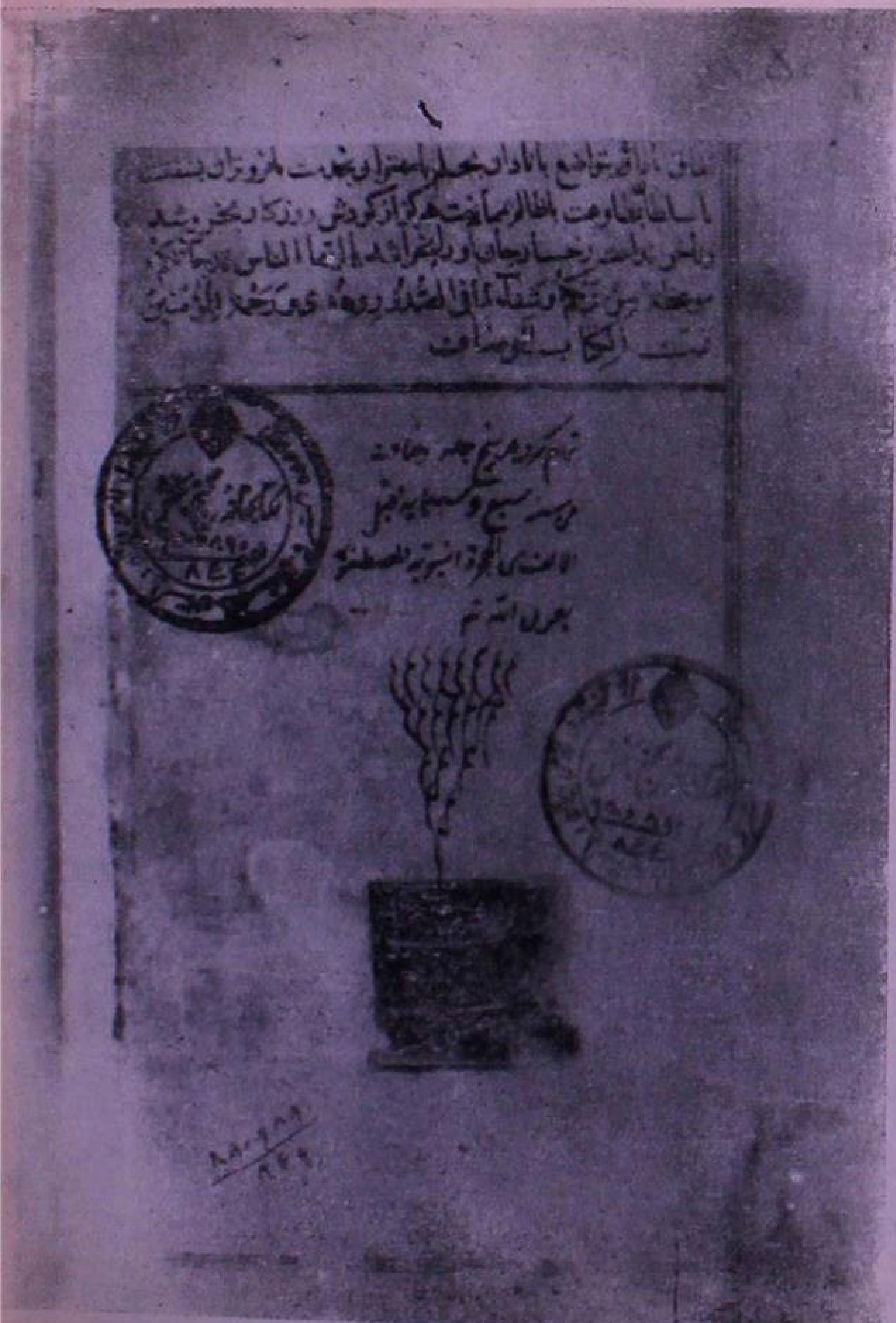
ترجمهٔ فارسی فتوح اعثم کوفی $\frac{۹۵۰}{۸۳۲}$

تزجیة الاعصار و تجزیة الامصار (تاریخ وصاف) ۹۵۰/۸٤٤

تزجية الاعصار و تجزية الامصار (تاریخ وصاف) ۹۵۰/۸۴۴

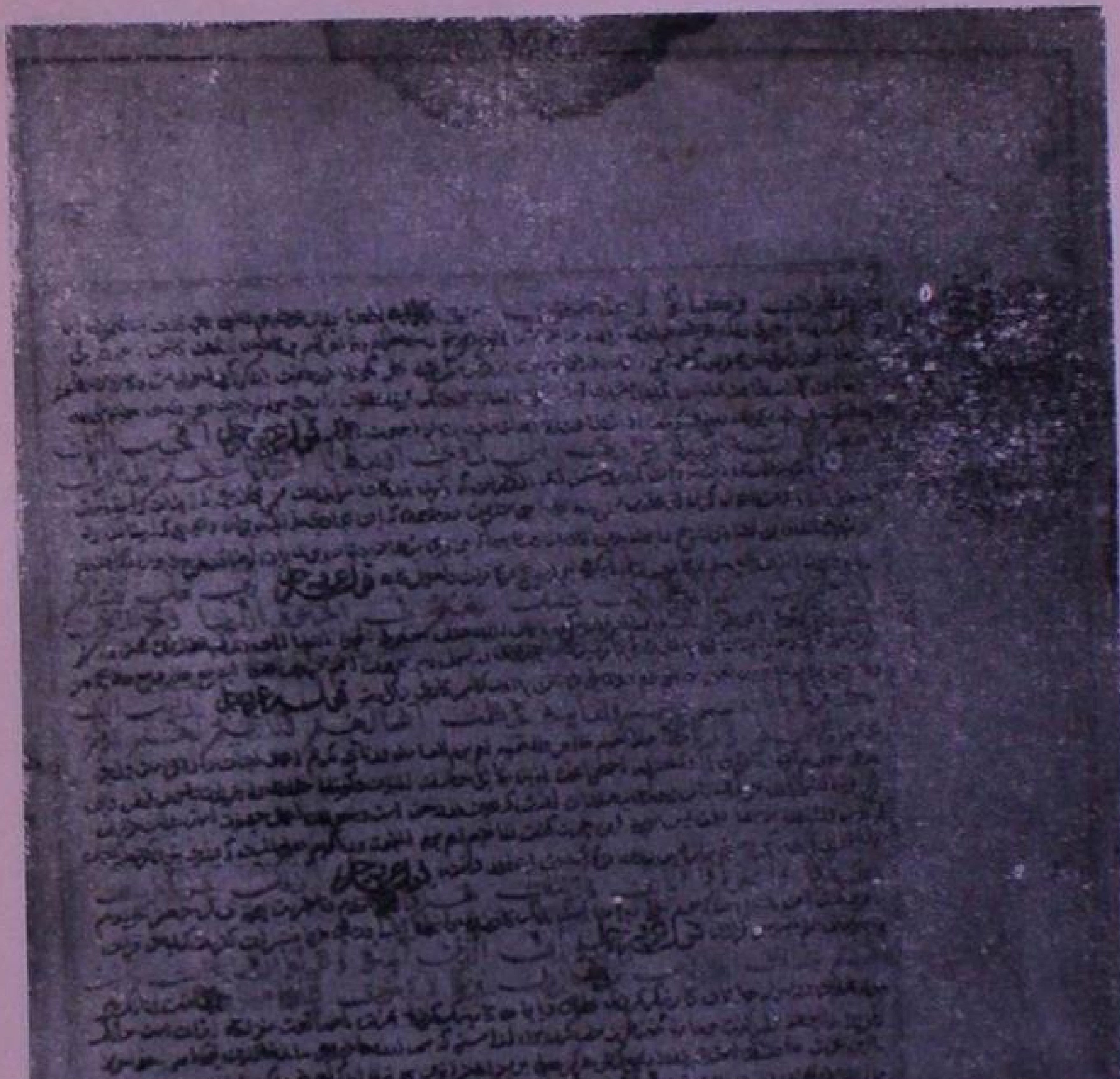
تزجية الاعصار و تجزية الامصار (تاريخ وصاف) ٩٥٠/٨٤٤

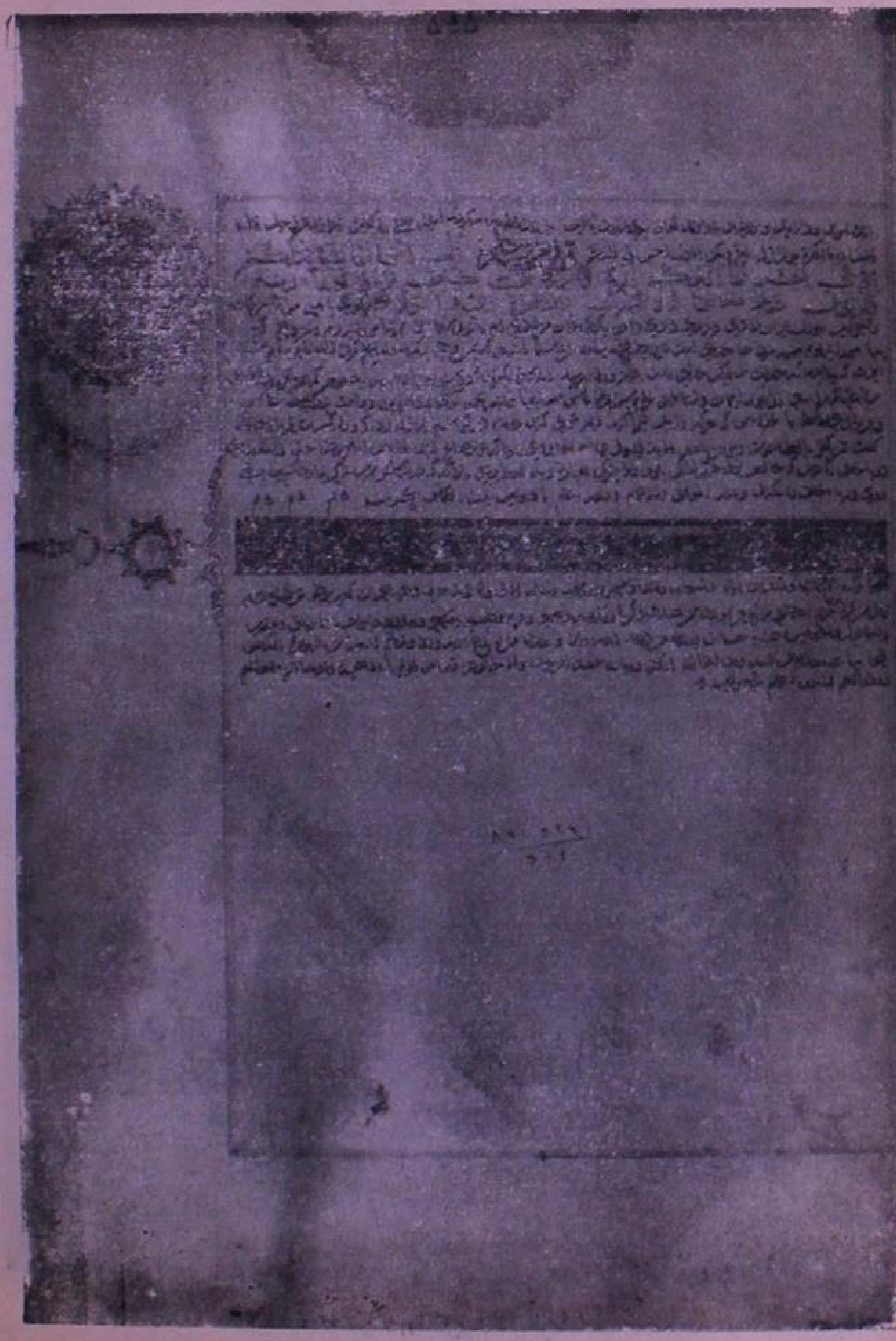
تفسیر درواجکی ۲۹۰ و ۸۹۰ / ۶۰۱

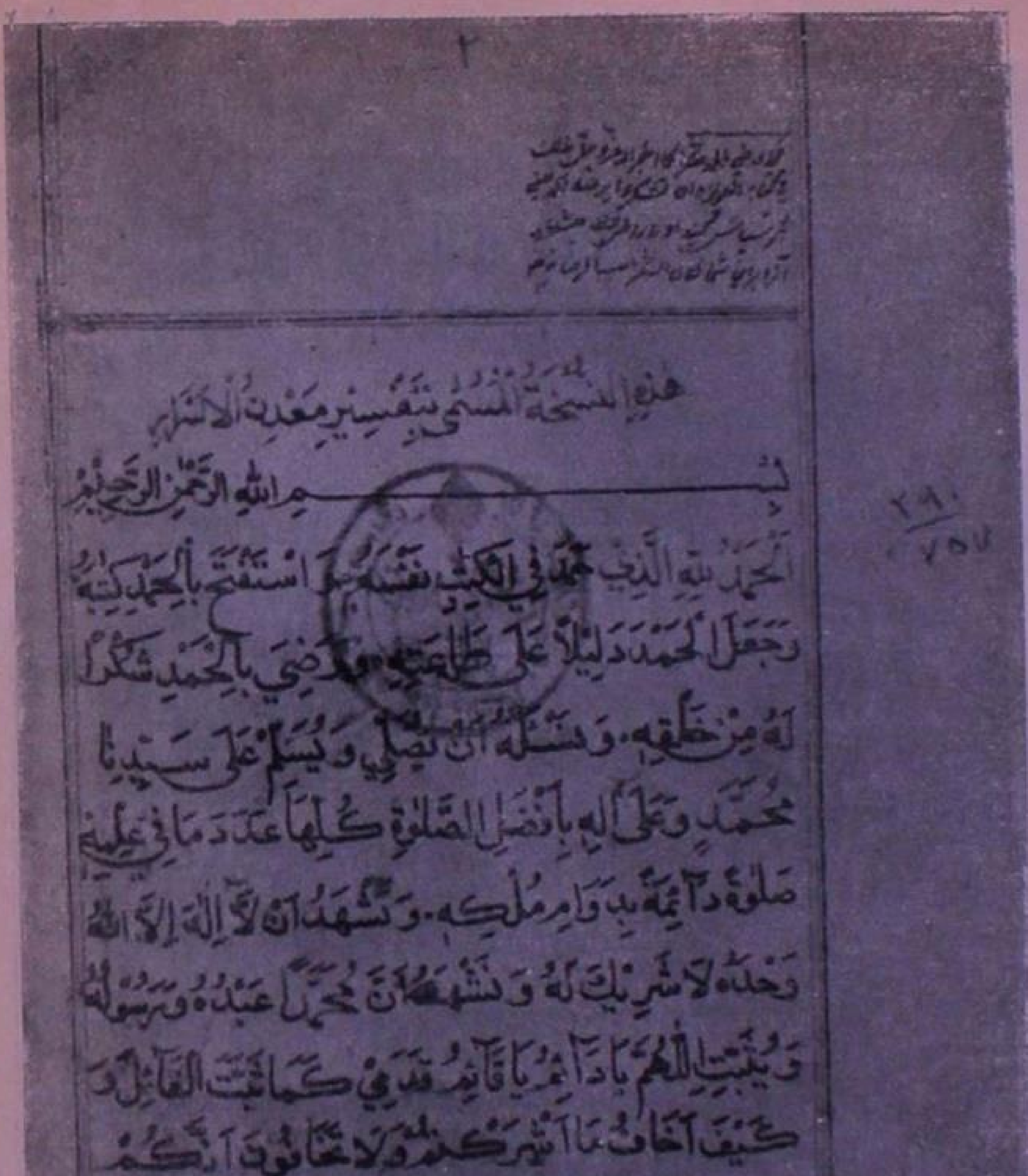
تفسیر درواجکی ۲۹۰ و ۸۹۰ / ۶۰۱

تفسير درواجكى ٢٩٠ و ٨٩٠ / ٦٠١

تفسیر درواجکی ۲۹۰ و ۸۹۰

هذه النسخة المسمى بتفسير معدن الاسرار

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي حمد في الكتب نفسه و استفتح بالحمد كتابه
و جعل الحمد دليلا على طاعته و رضي بالحمد شكرا
له من خلقه. و نسئله ان يصلي و يسلم على سيدنا
محمد و على اله بافضل الصلوة كلها عدد ما في علمه
صلوة دائمة بدوام ملكه. و نشهد ان لا اله الا الله
وحده لا شريك له و نشهد ان محمدا عبده و رسوله
و بتبتل اللهم يا دائم يا قائم قدري كما ثبت القائل و
كيف اخاف ما اشركتم و لا تخافون انكم
اشركتم بالله. فبعد از حمد و ثناي بارى و درود
صلوات طيب عطارى و شهادت مشاهده اثبات
وجود اقدس حضرت ستاري ميگويد فقير حقير بادية

تفسير معدن الاسرار ٢٩٠/٧٥٧

ذرا دیدهٔ ناجیهٔ کمشه انتظاری خادم العلماء والفقراء [illegible]

الدین احمد المبرکی الانصاری بن مولانا عبدالغفار بن مولانا

عبدالغفار بن مولانا عبدالعزیز المرحوم برحمة الغفاری که در

سنه یکهزار یکصد و هفتاد بزیارت روضهٔ منورهٔ مقدسه

مطهره معلی مزکی اشرف مخلوقات اکمل ظهوریات در

کاینات و خلاصهٔ موجودات سلطان المرسلین و رحمة

العالمین شفیع المذنبین حبیب لبیب طبیب [illegible]

حضرت محمد رسول الله علیه و آله و اصحابه و سلم تسلیما

کثیرا دائما متوالیا الی یوم القیامة مشرف گردیده

و [illegible]

[illegible]

معتکف مسجد [illegible]

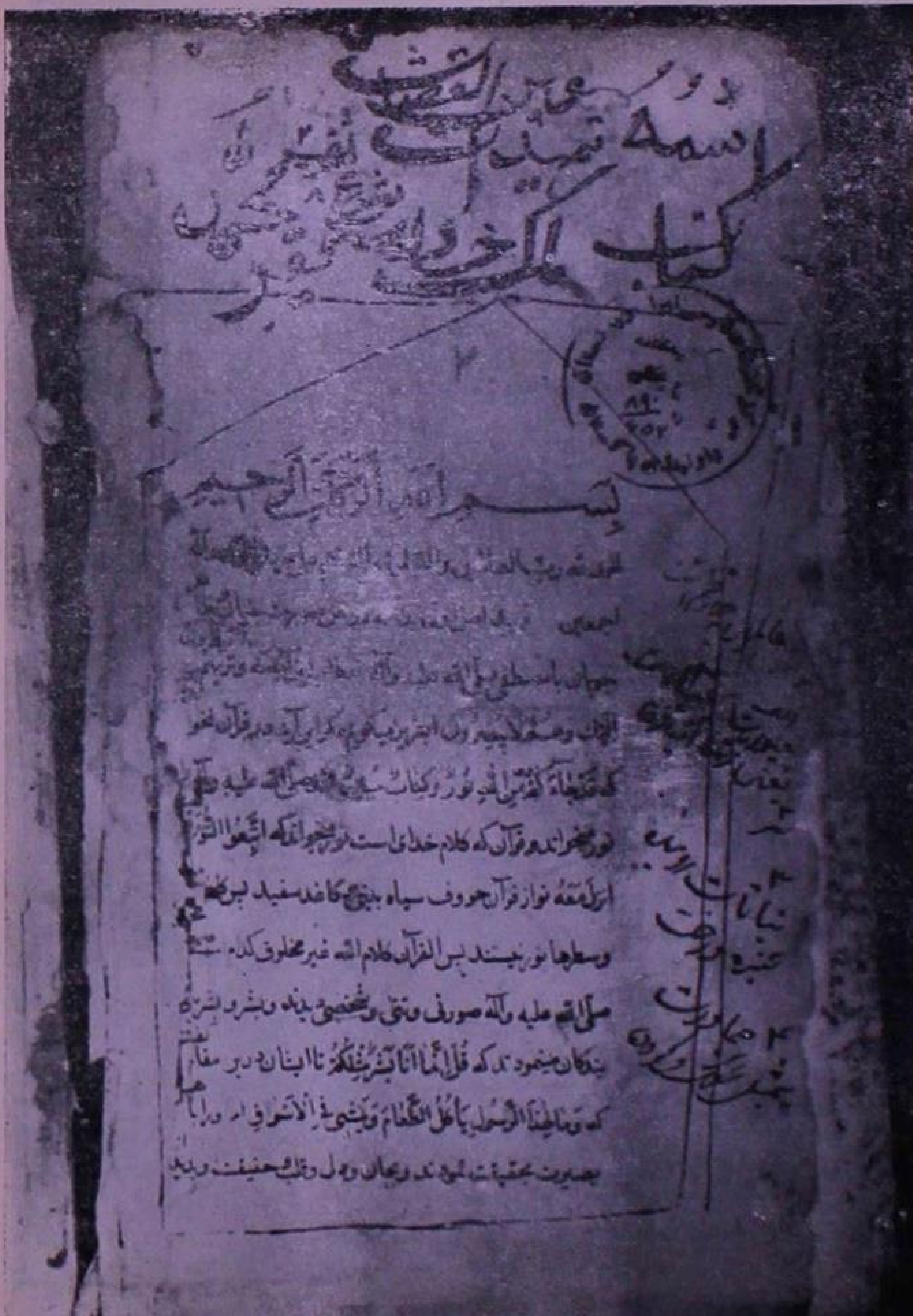
باشارت [illegible] مرشد السالکین و فخر العارفین و قطب

المحققین و [illegible] الشیخ محمد بن شیخ عبدالکریم

السمان المدنی القادری الخلوتی اللهم ارزقنا من فیوض

برکاته و اکثر فتوحات و کشوفات [illegible]

اسرار مکنونات که از آن درگاه محیط فیض [illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین [illegible]

اجمعین [illegible]

[illegible]

[illegible] قرآن [illegible]

که قد جاءکم من الله نور و کتاب مبین [illegible] صلی الله علیه و سلم

نور میخوانند و قرآن که کلام خدای است نور میخوانند که اتبعوا النور

الذی انزل معه نور از قرآن حروف سیاه بینی کاغذ سفید [illegible]

وسطرها نور بینند بل القرآن کلام الله غیر مخلوق [illegible]

صلی الله علیه و آله صورت [illegible]

[illegible] میگویند که قل انما انا بشر مثلکم تا ایشان در [illegible]

که ما لهذا الرسول یاکل الطعام و یمشی فی الاسواق [illegible]

بصورت [illegible]

تمهیدات ۸۹۰

از فضل او و مصطفی ... که ... عنایة

و بیضا علیا یان خارج و آسیابان محتاج ... به عبادت ... و

تنه طالب ... اصلاح ... صلاح ... و ...

نه با خود ... و نه با او و آن ... توجه محنت ... که ...

از فضل او فال نجات یابیم ... دست رسد ... که ...

هم شود از سر ... که مراست هر چند که ... دیگر

در ره دل عالم ... که مراست ... بعد از

خواستم کردن آماده ... شب ... بود تمام ماه رجب شیخ ابو علی

امشب حضرت محمد مصطفی صلعم بخواب دیدم که ... عین القضاة

باشی ... او ... کتاب ... خود ... مصطفی صلعم این کتاب

گرفت و گفت ترا که باشد ... این کتاب ... بهادی د

او عین القضاة ... حالت ...

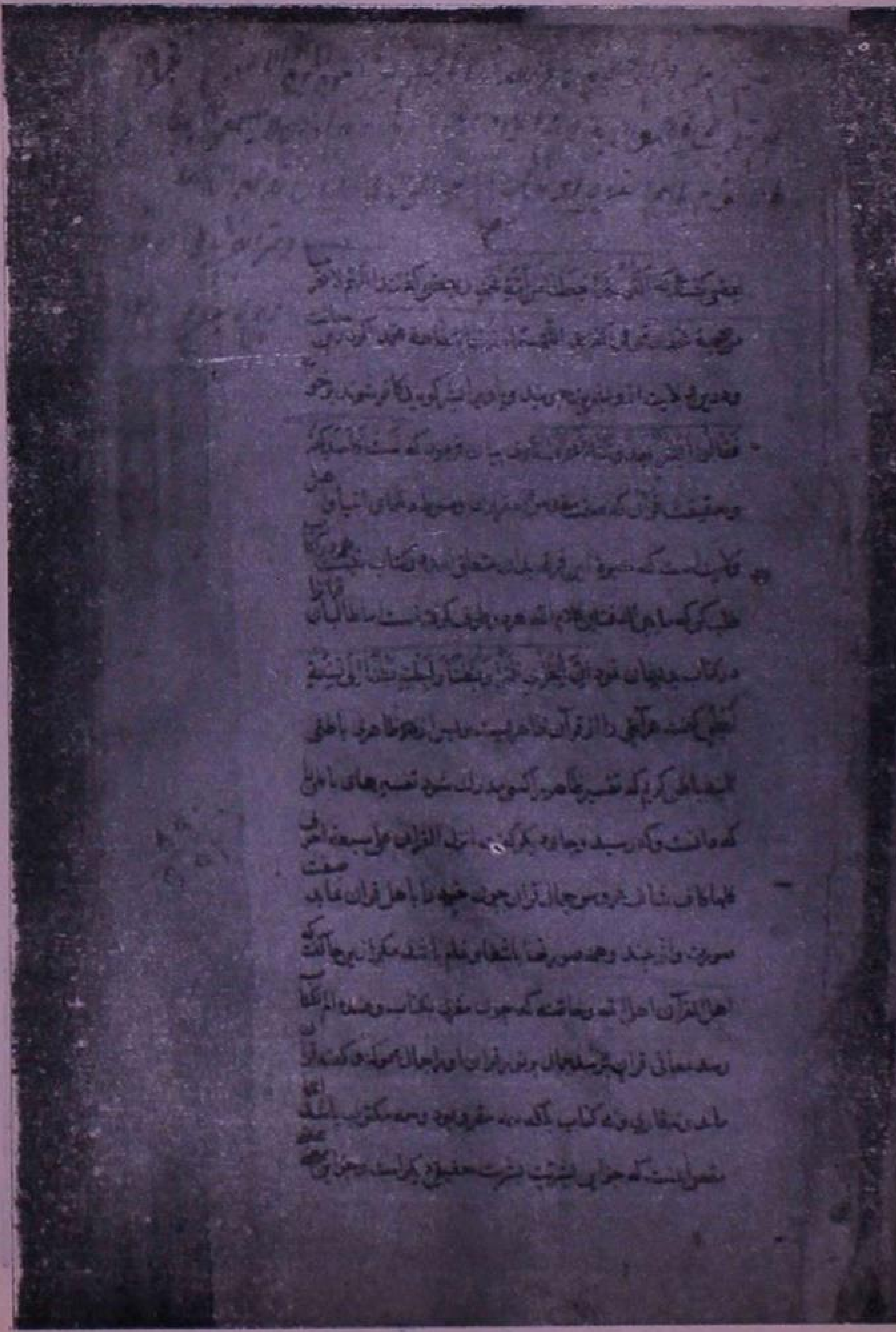
گفت که ... قبول کردم و ...

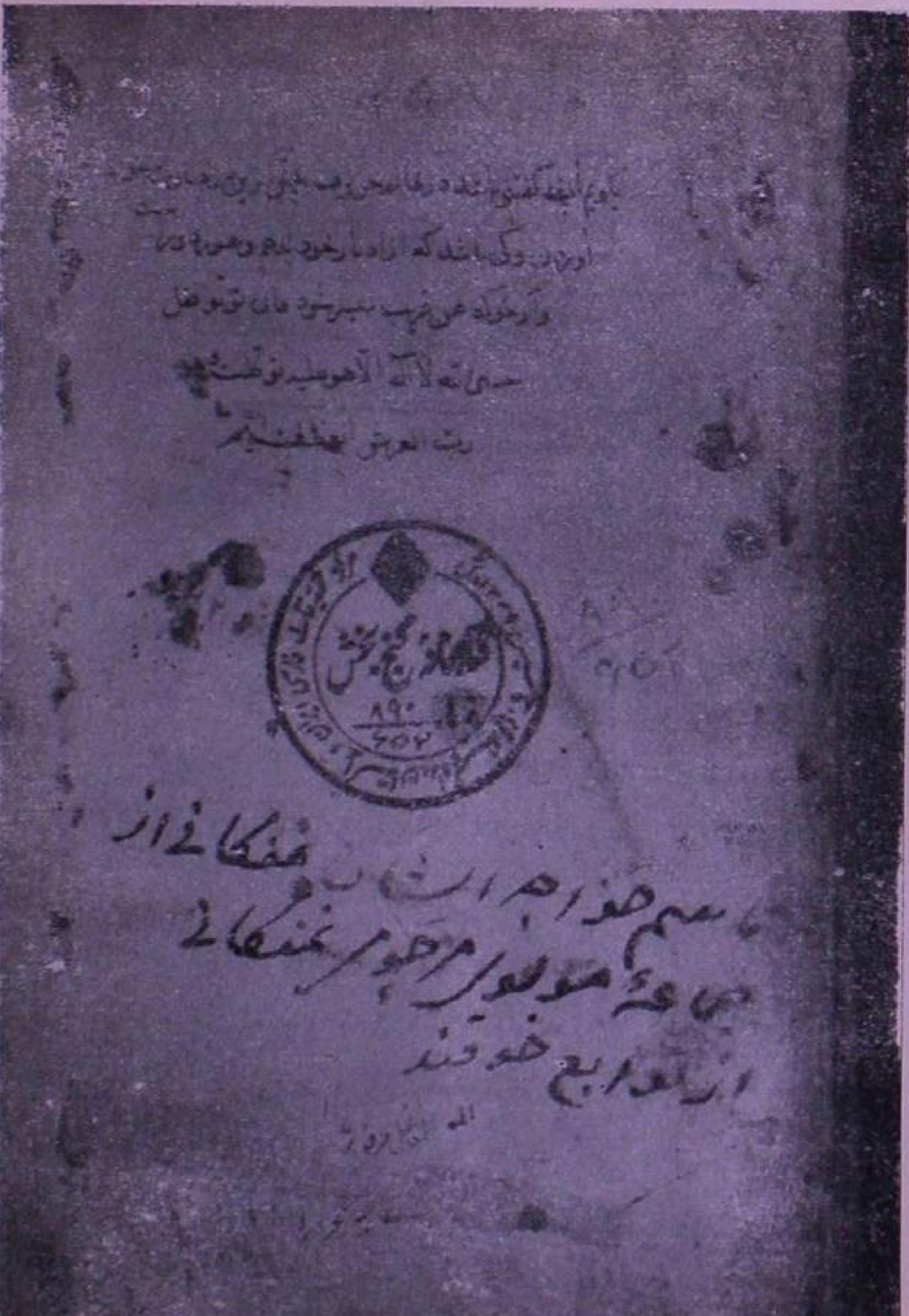
دست برداشتم و ... مشغول شدم تا ... فرمان

تا که ... آمد ... نوش کرده

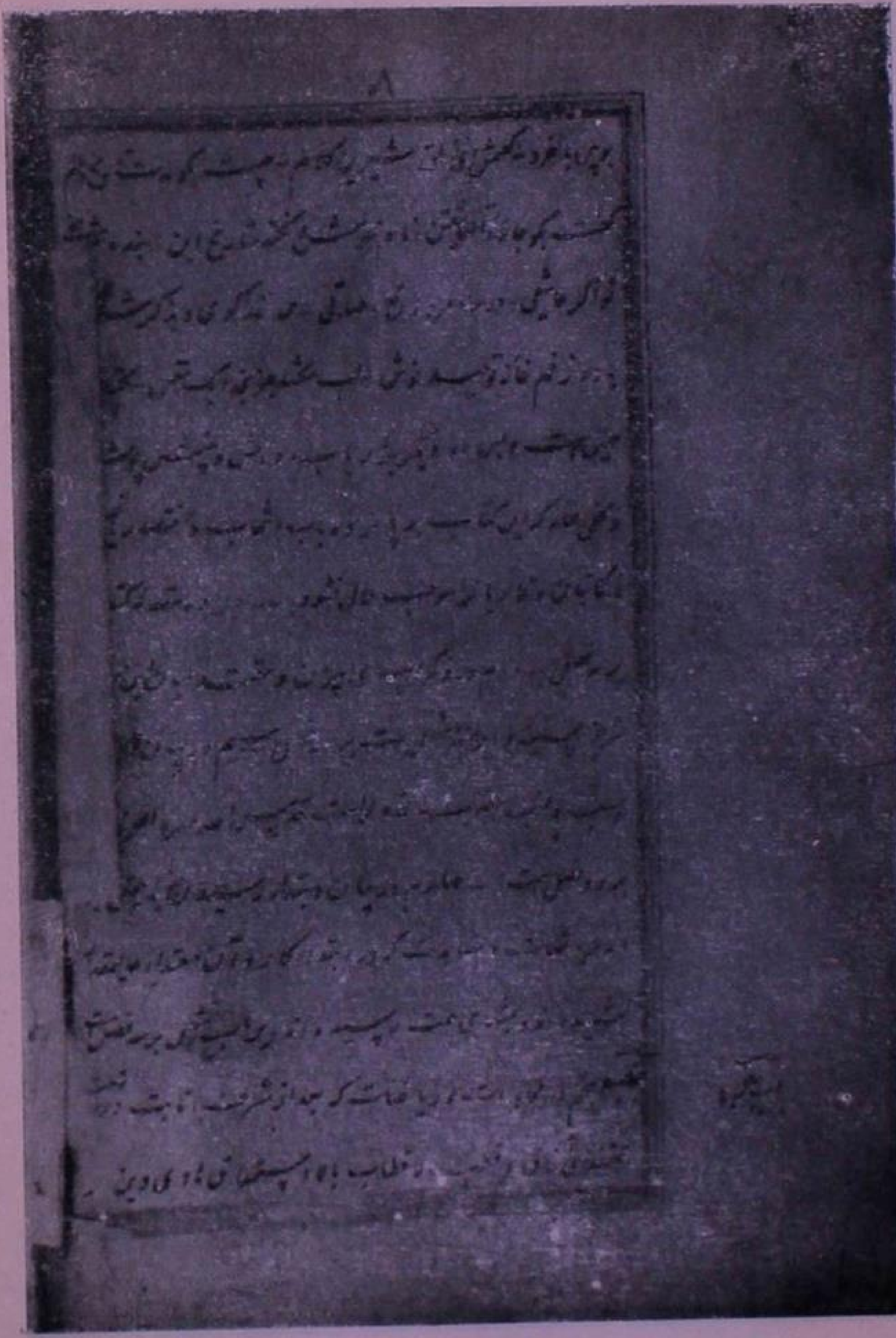
... هر چنین گشت ...

باشی تا ... که رحمت ... در میان باشد که ...

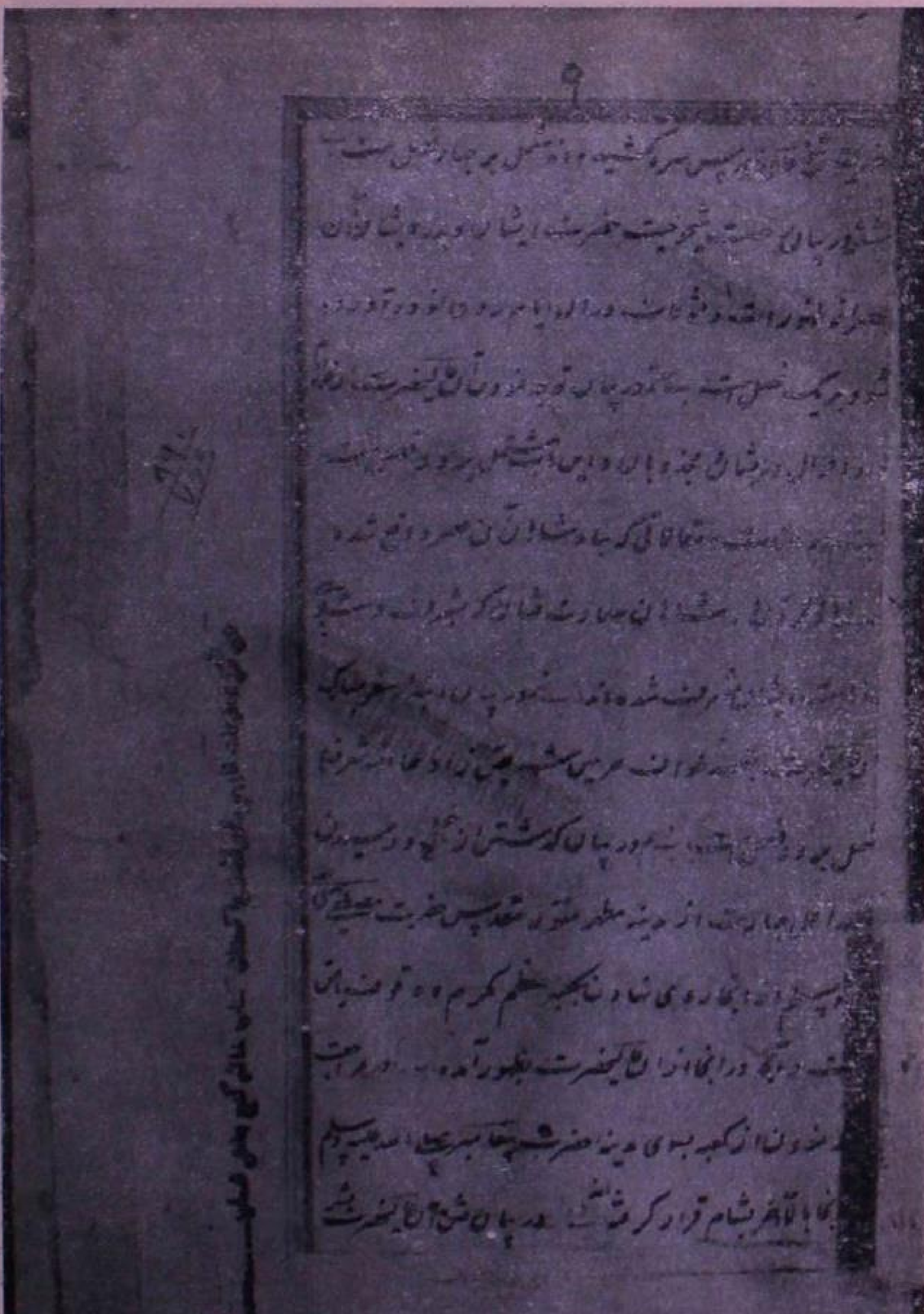

فان تولوا فقل
حسبی الله لا اله الا هو علیه توکلت
رب العرش العظیم

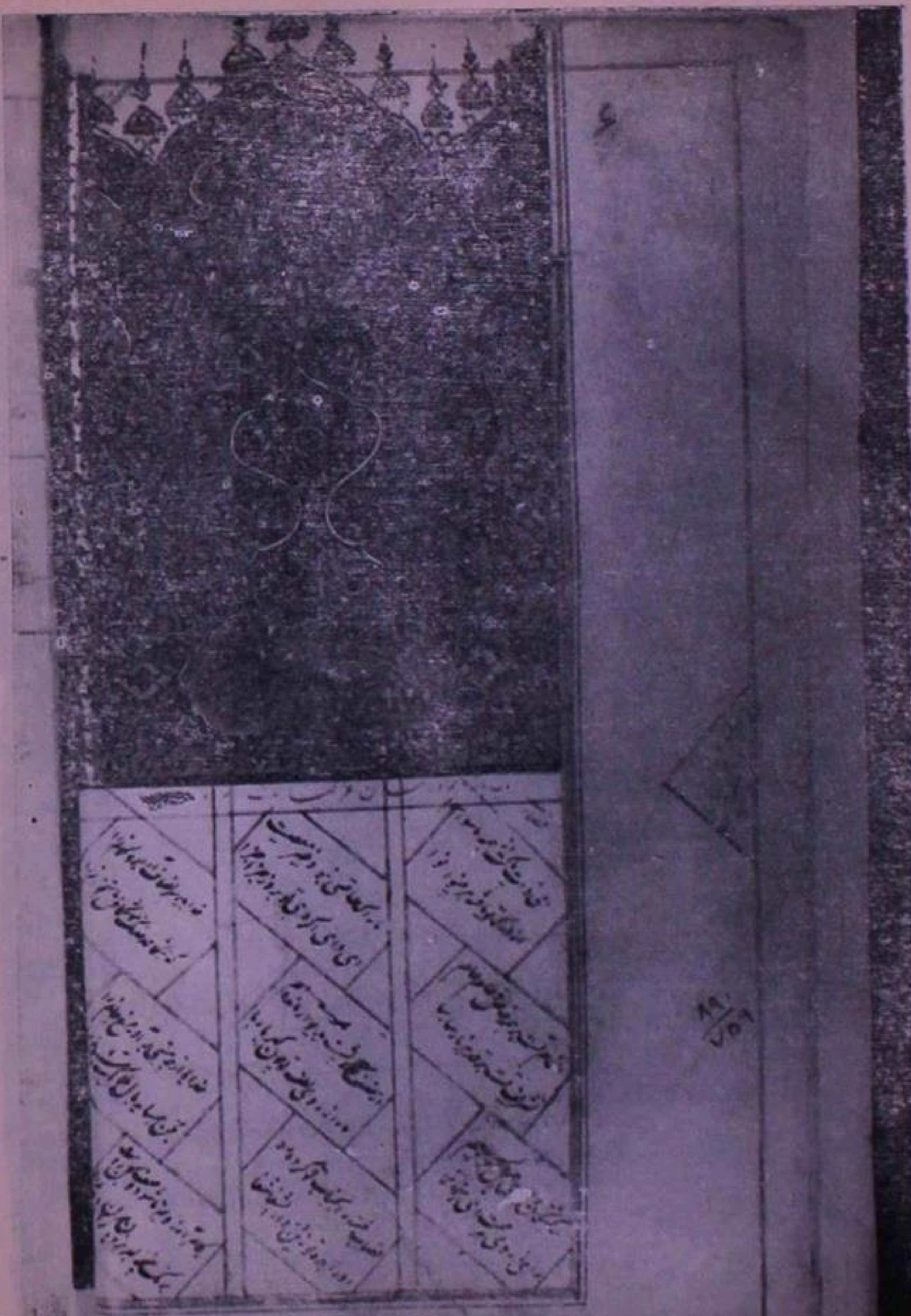
تمهیدات $\frac{۸۹۰}{۶۵۲}$

جادة العاشقين ٨٩٠/٧٦٤

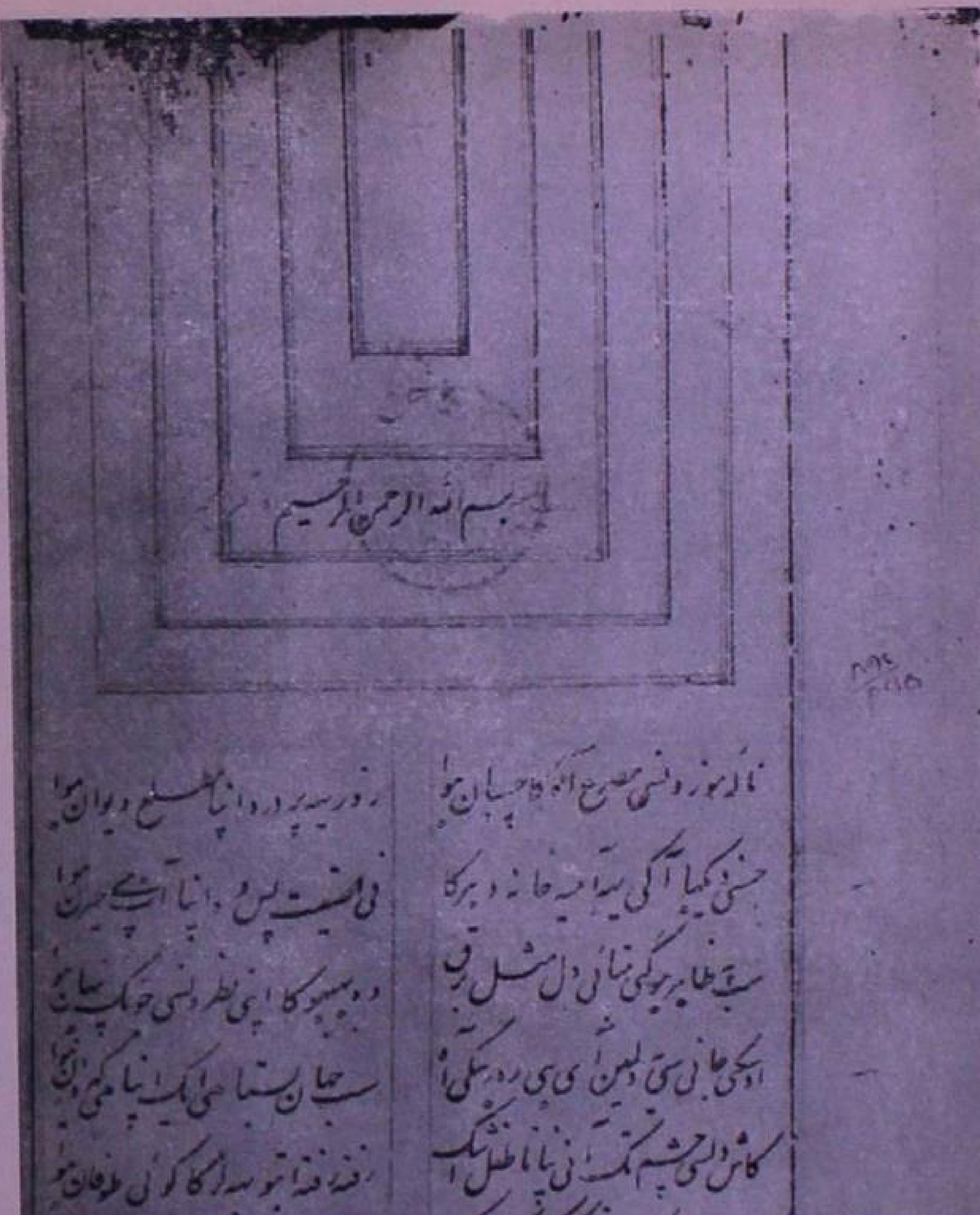
جادة العاشقين ٨٩٠/٧٦٤

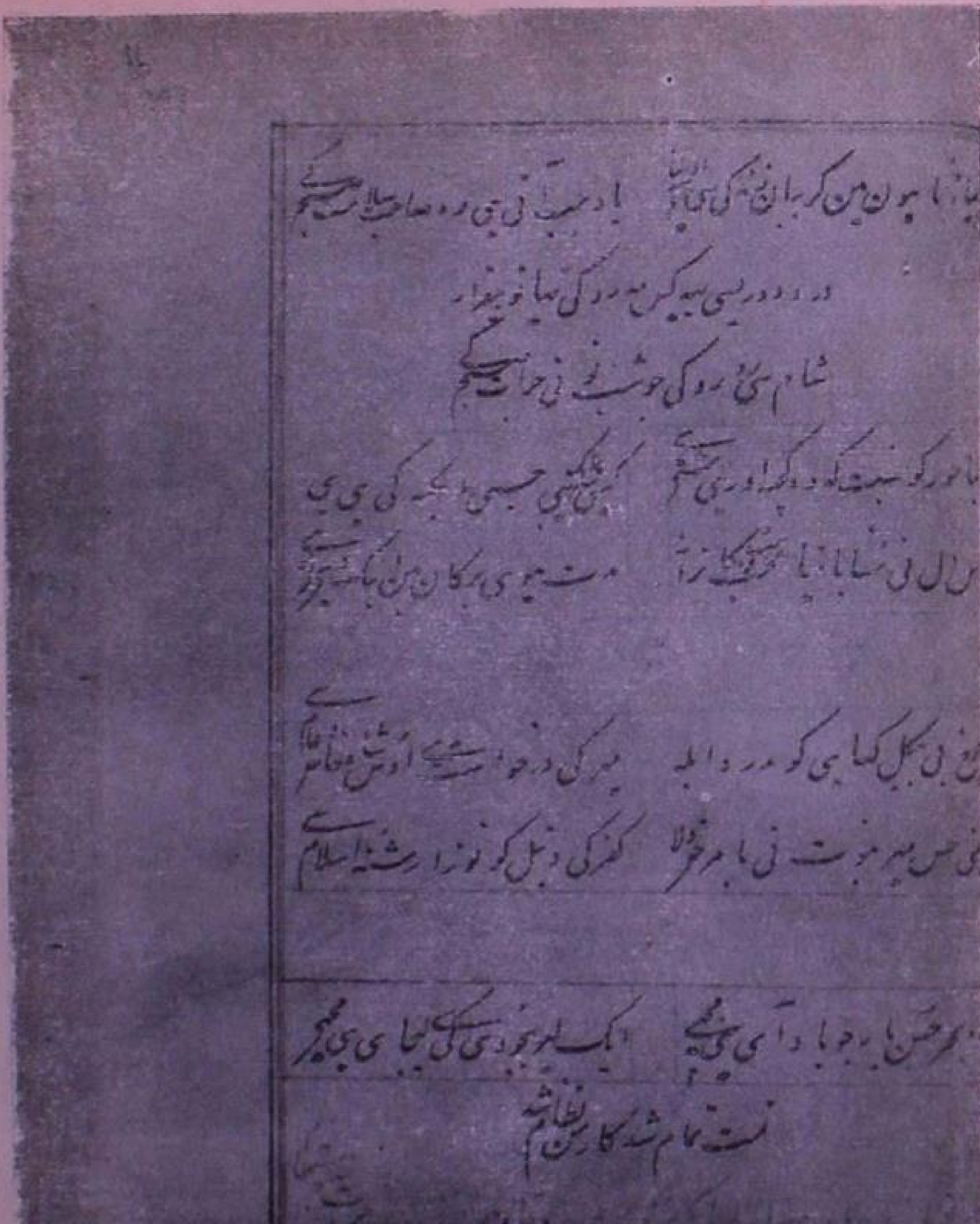
جنگ اشعار ۸۹۰/۷۵۹

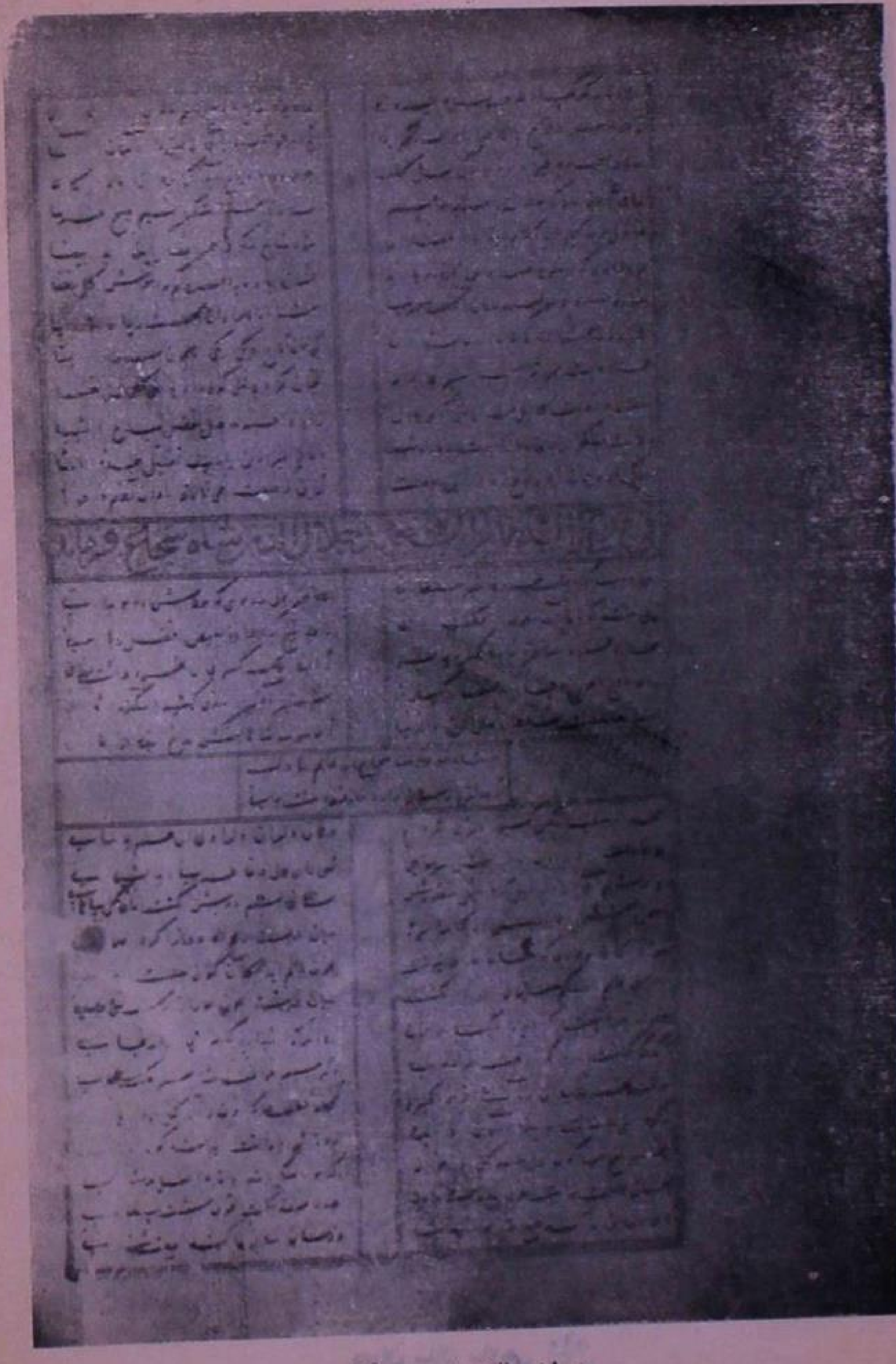
جنگ اشعار ۸۹۰/۷۵۹

بسم اللہ الرحمن الرحیم

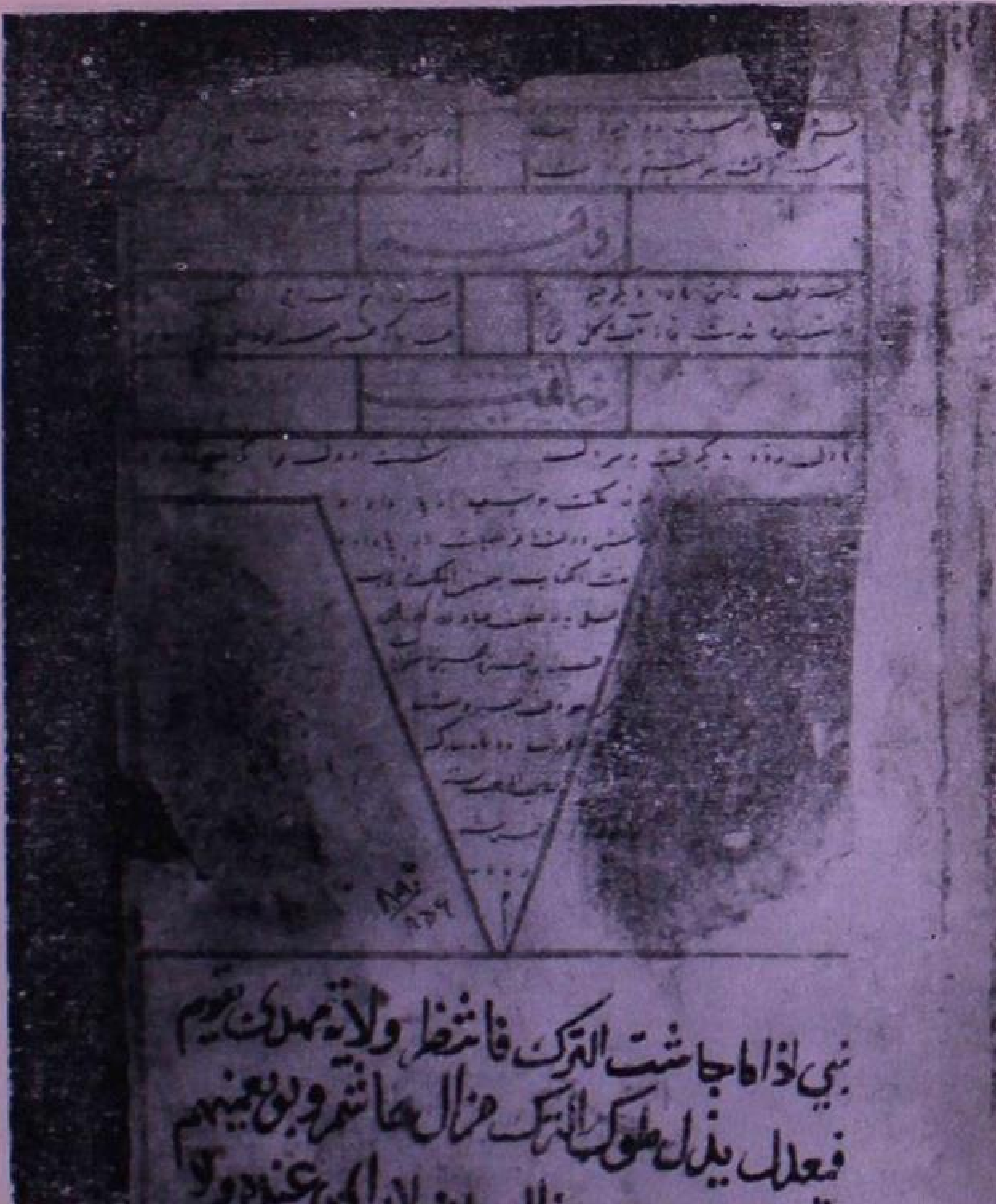
دیوان جرأت لکھنوی (اردو) ۸۹۰/۸۹۵

دیوان جرأت لکھنوی ٨٩٠/٨٩٥

دیوان سلمان ساوجی ٨٩٠/٨٥٤

بني اذا ما جاشت الترك فانتظر ولاية مهدي يقوم
فيعدل بذل ملوك الترك من آل هاشم وبويع منهم
من يلذ وبذل صبي من الصبيان لا رأي عنده ولا

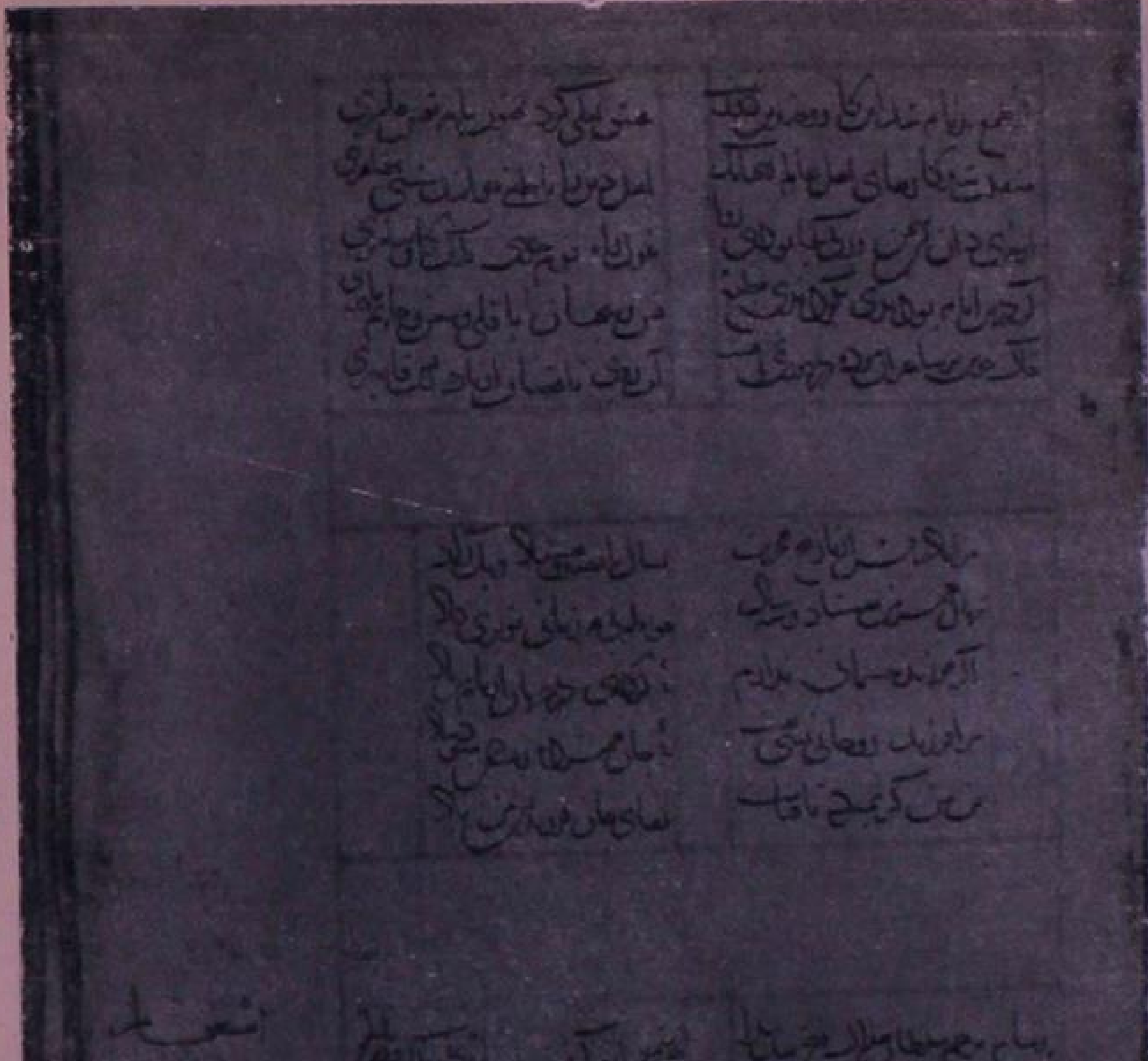
ديوان سلمان ساوجى ٨٩٠/٨٥٤

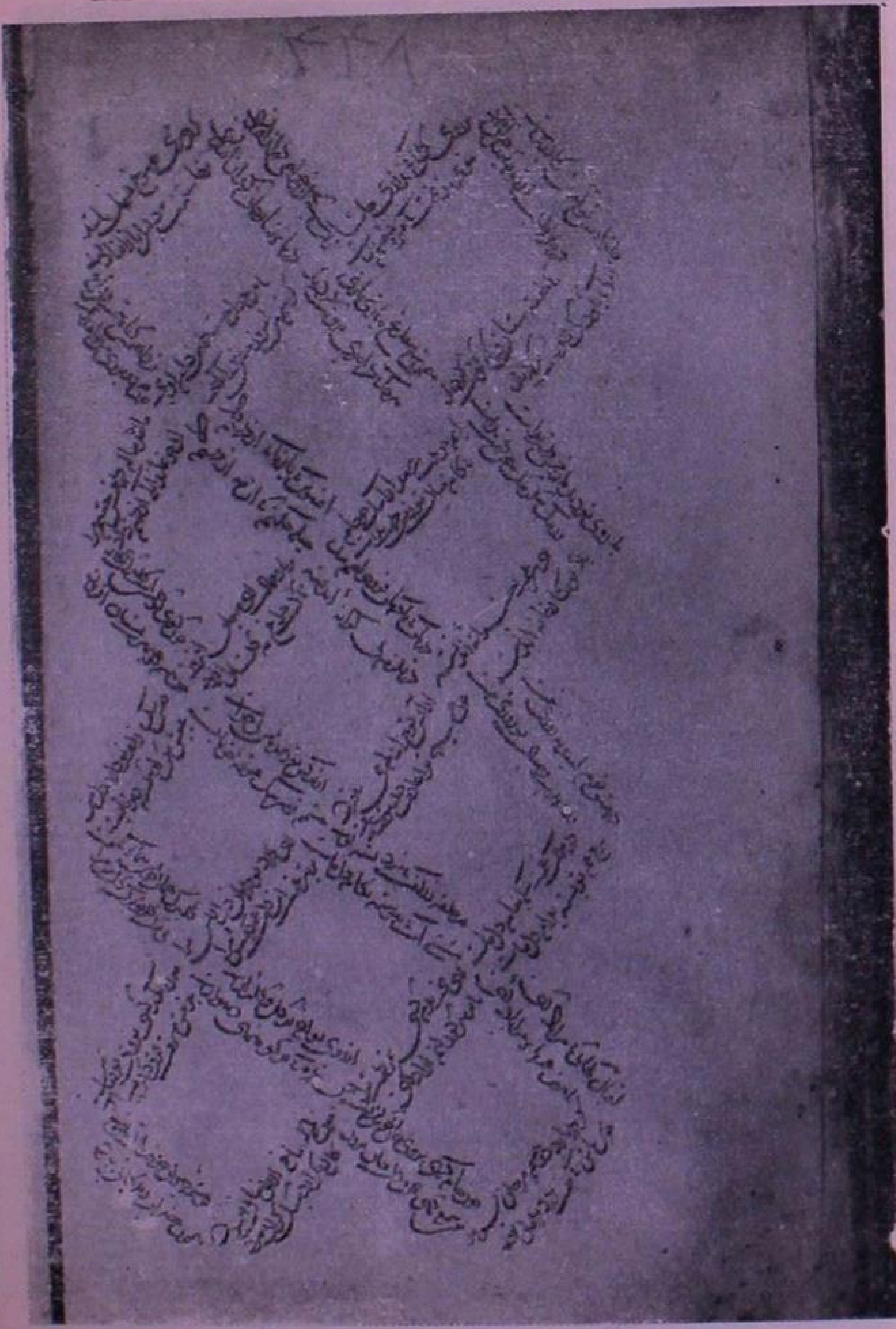
دیوان سیف الدین اسفرلکی ٨٩٠/٧٦٨

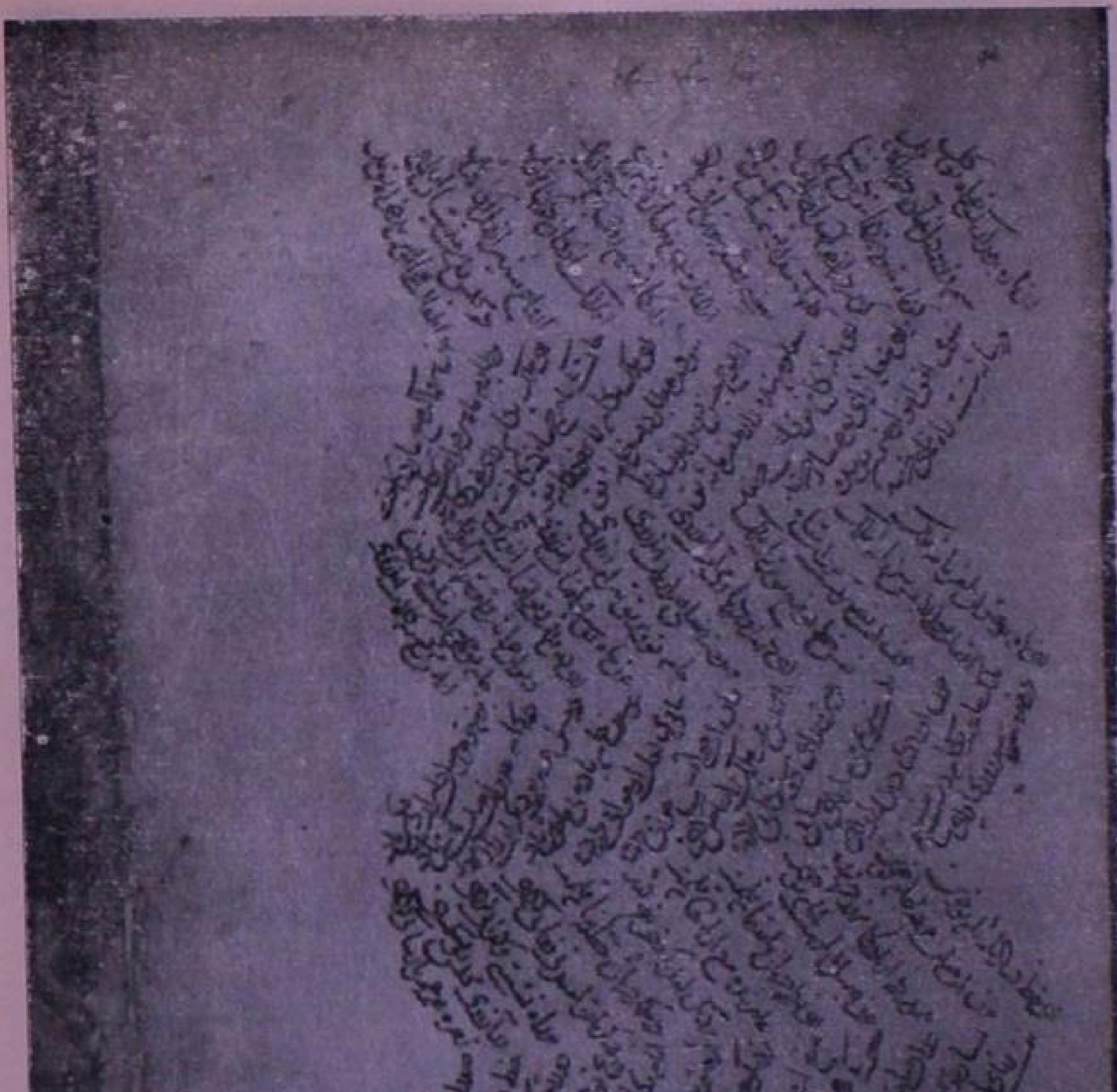
دیوان سیف الدین اسفرنگی $\frac{٨٩٠}{٧٦٨}$

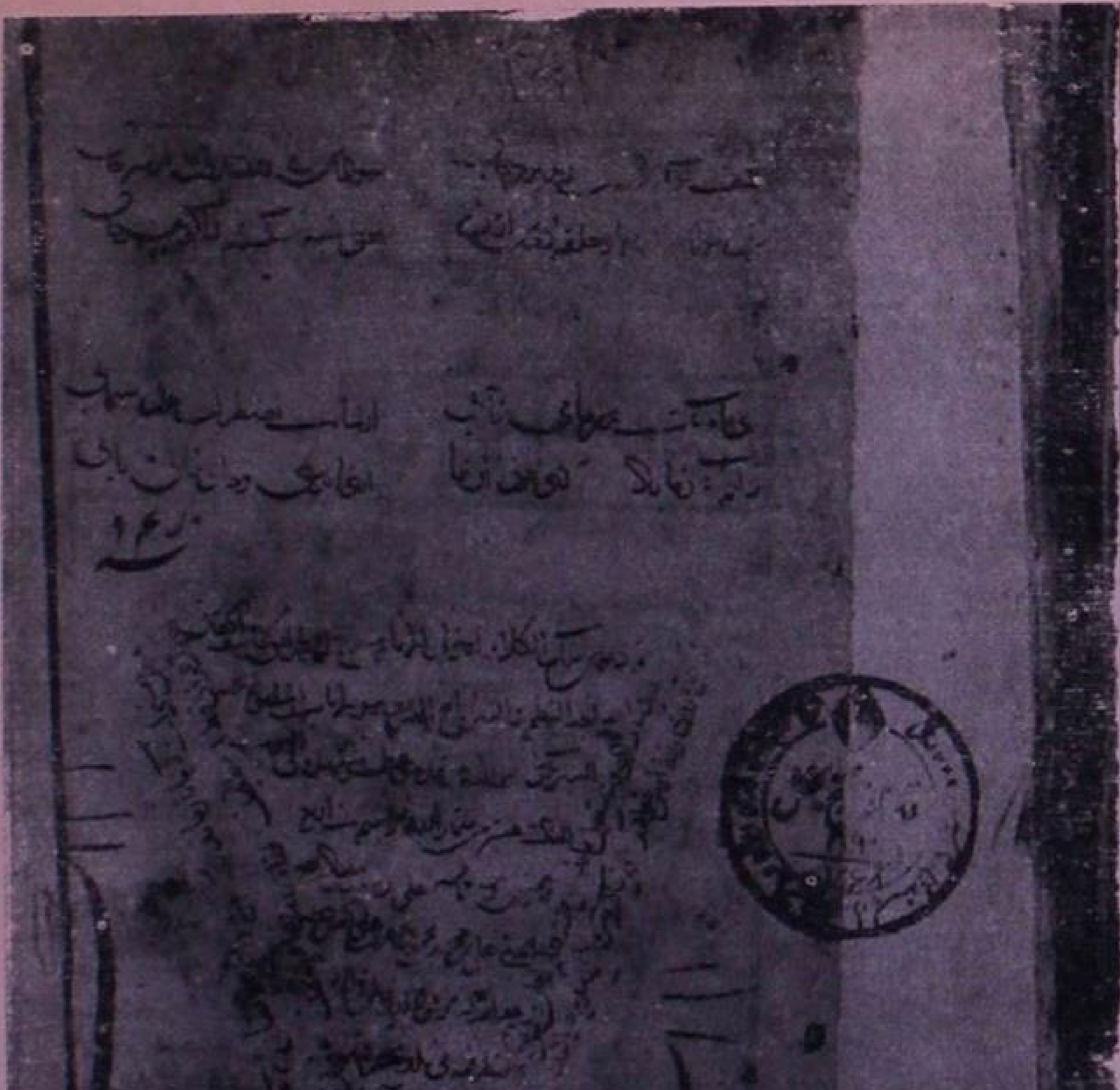
دیوان سیف الدین اسفرنگی ٨٩٠/٧٦٨

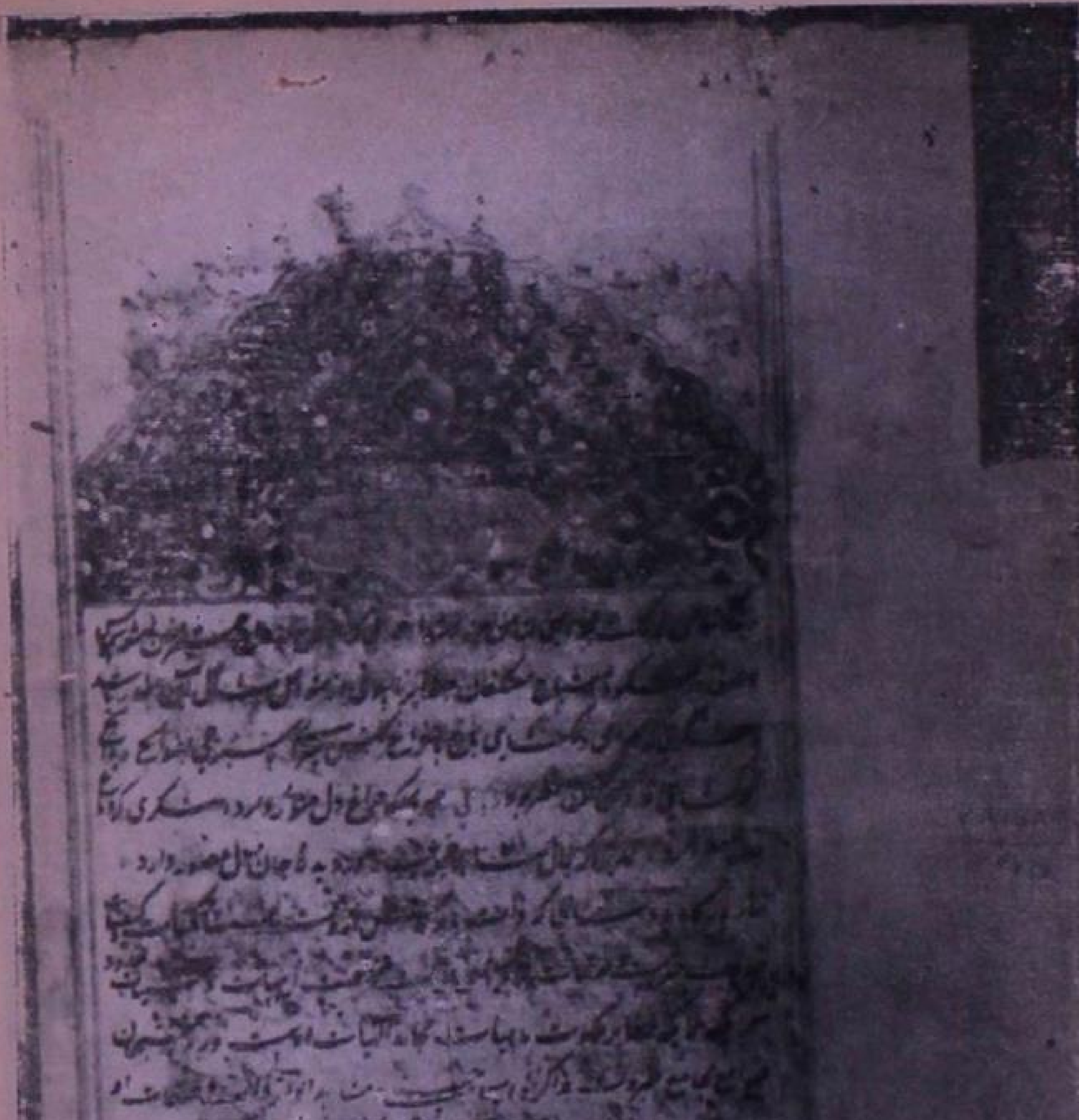
دیوان سیف الدین اسفرنگی $\frac{۸۹۰}{۷۶۸}$

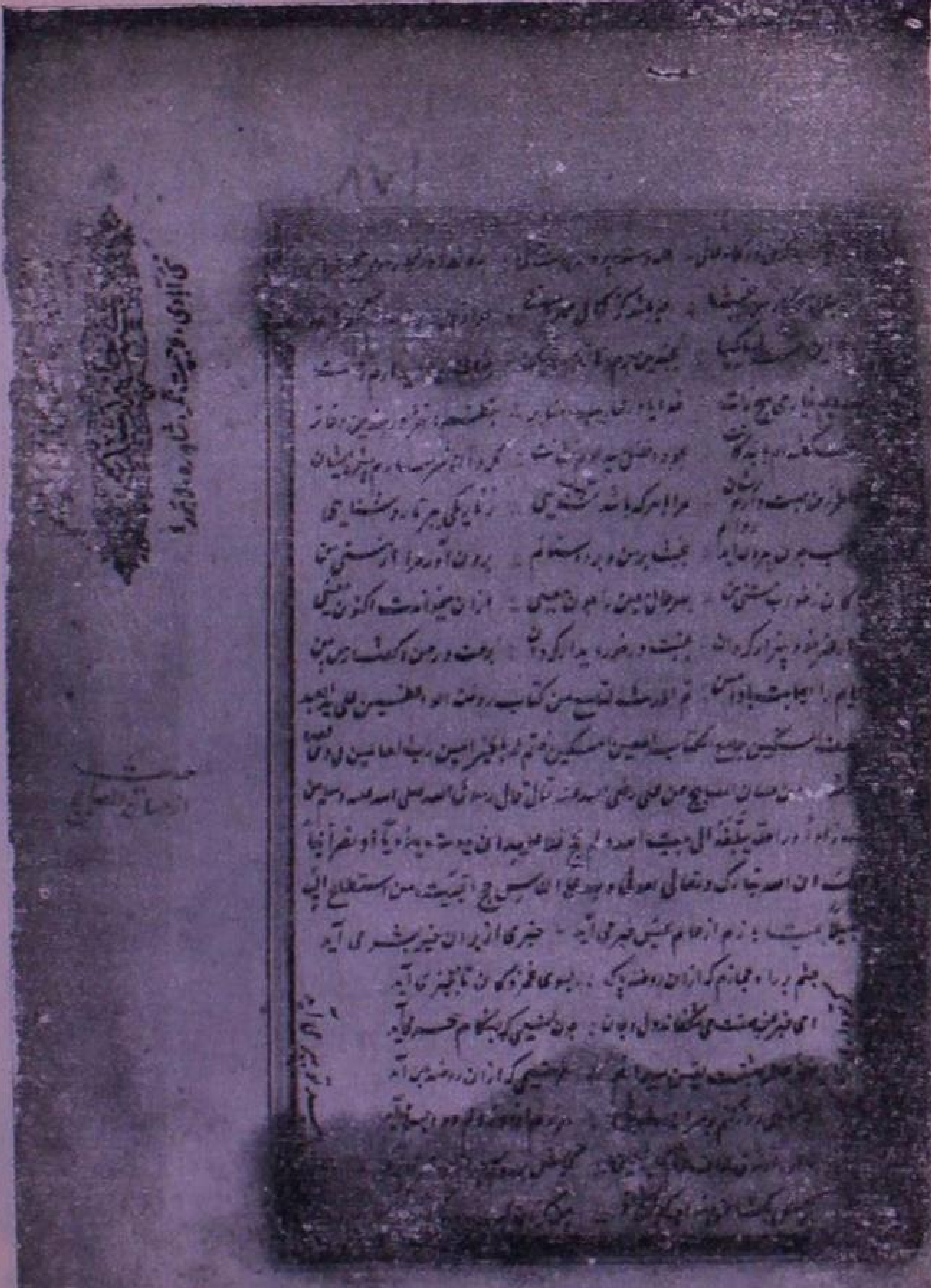
دیوان سیف الدین اسفرنگی ۸۹۰/۷۶۸

دیوان سیف الدین اسفرنگی ۸۹۰/۷۶۸

روضة الواعظين ۸۹۰ و ۲۹۰
۷۷۵

روضة الواعظین ۸۹۰ و ۲۹۰
۷۷۵

در تحصیل علوم استعداد تمام دارند و طبیعت ایشان چون طبع صبی در منتهی حدت و بهمین نوع در ایشان
چنان که در سنه بعد از بخت بیدار درخواست فرمودند که از اشعار شعرای شیرین زبان
و افکار ابکار بدیع گویان فارسی زبان چیزی برسم ارمغان آورده که مذاق جان و جگر
عطشان شکرستان هند را از شهد حلاوتش شیرین و مشام جان ایشان را
سنبل ... بیفشان عنبر ... نکهت از ... معطر سازد ... نموده بنابر چون
در ... سبب ... عطف ... بردن ... دستم و این جهت اختصار کرده و فرد
با دست تهی ... بجز دست تهی ... کرم را
چون ... ادوات ... آدم هر گوشه ... از هر خرمنی خوشه ... هر نوع گل
فراهم آورده ... زبدة المعاصرین نام نهاده ... ان شاء الله ... فضل و
کمال ... ارمغان برده باشم اکنون از نظر کیمیا اثر آن ... سخندانان
و ... نکات ... گو ... و ... ورق ... پیشه ... تنک
... و ... و ... مخلص ... نظر ...
والسداد ... من تبع الهدی ... وصلی الله علی خیر خلقه محمد و آله
و عترته الطاهرین المعصومین سیما علی بن ابی طالب امیر المؤمنین و یعسوب الدین
و قائد غر المحجلین صلوات الله وسلامه علیه و علیهم اجمعین الی یوم الدین
... در ذکر ... متقدمین ... ذکر احوال شاه
و شاهزادهای ... عالیقدر ... و غیره ... مختلف ...

زبدة المعاصرين $\frac{۸۹۰}{۷۴۴}$

٦

اوراق ملک ملت سعیده و صبح صادق فتح و نصرت ممتاز بشیوه ملکداری شفقه

حوزه اعلام تاجداری جامع اصول فضل و کرم دادی فرزین محاسن و شیم جمشید دربانی

کرم از جام داران بزم خدمت اینانت و سکندر از آینه سازان و مایر عدالت [illegible]

در دفترخانه عامره عدلش فرادی خاصه عالم ظاهر است کاخ عدلش شهرت قصر عدالت

کسری جشتی ند زیر و از بهر سایه مروتش نافه مشک ختا [illegible] عرضه بباد صبا

[illegible] دامن گیر و لعل بدخشان از رنگ خون دل ز [illegible] سپید [illegible]

[illegible] رنگ [illegible] مرده روم و فرنگ [illegible] سعادتش [illegible]

سایه زنگ [illegible] رنگ گردیده [illegible] جاهش سماک رامح خنجر [illegible]

[illegible] سعد [illegible] خدمت [illegible] دو [illegible]

گلشنش یکی سعد اکبر [illegible] زهره [illegible] کف الخضیب مشغول [illegible]

[illegible] و [illegible] سلطان [illegible] بالله [illegible] قبلهم

شرف [illegible] اوتونس [illegible] و [illegible] عظمت و [illegible]

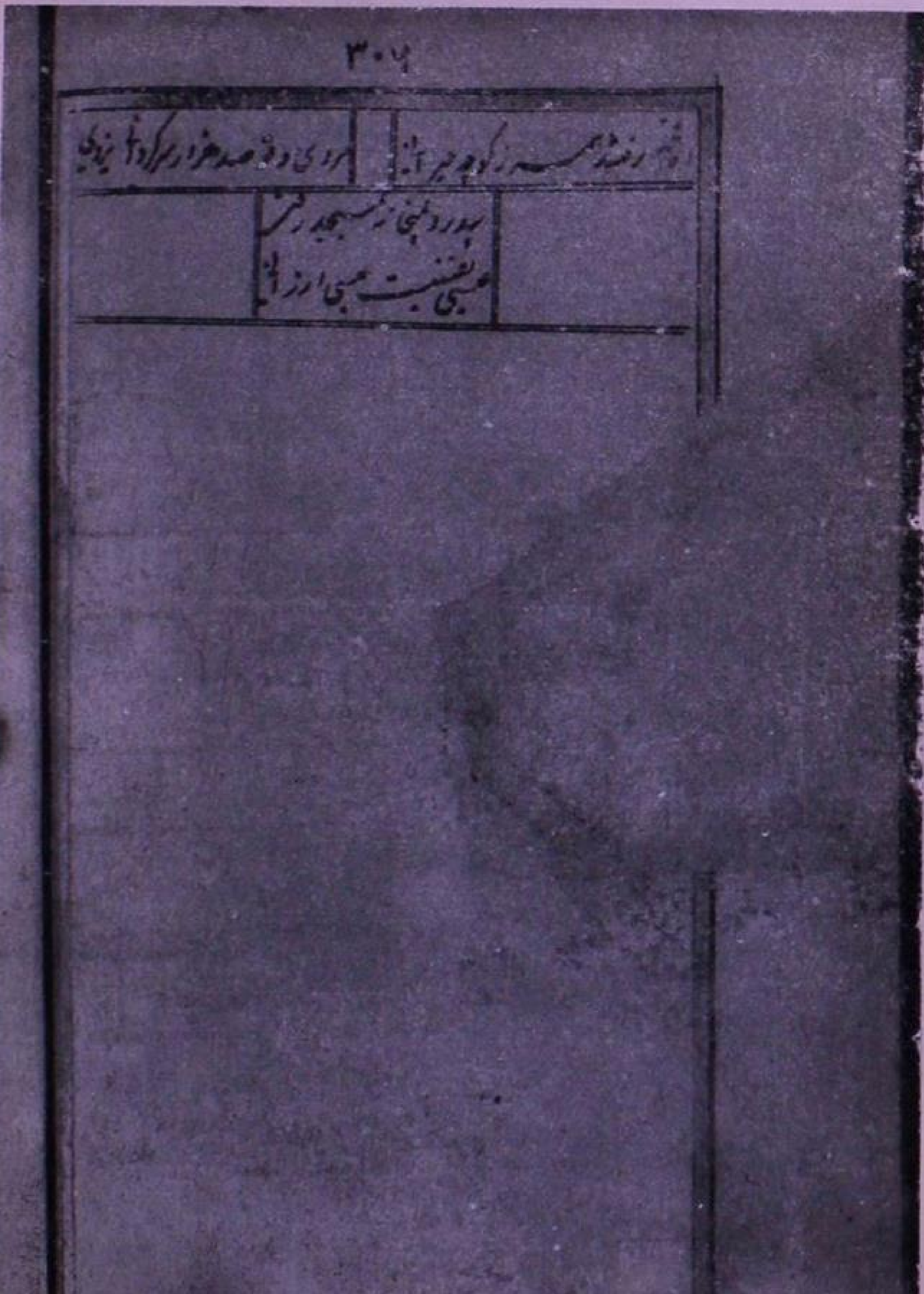
[illegible] فضل و کمال [illegible] صاحب جمع کریم و ذهن مستقیم و [illegible]

[illegible] سرافراز و گردون [illegible] سروری [illegible]

[illegible] آفتاب [illegible] فضیلت [illegible] حیات

[illegible] فضلات دارالملک [illegible] مرجع ضعف [illegible]

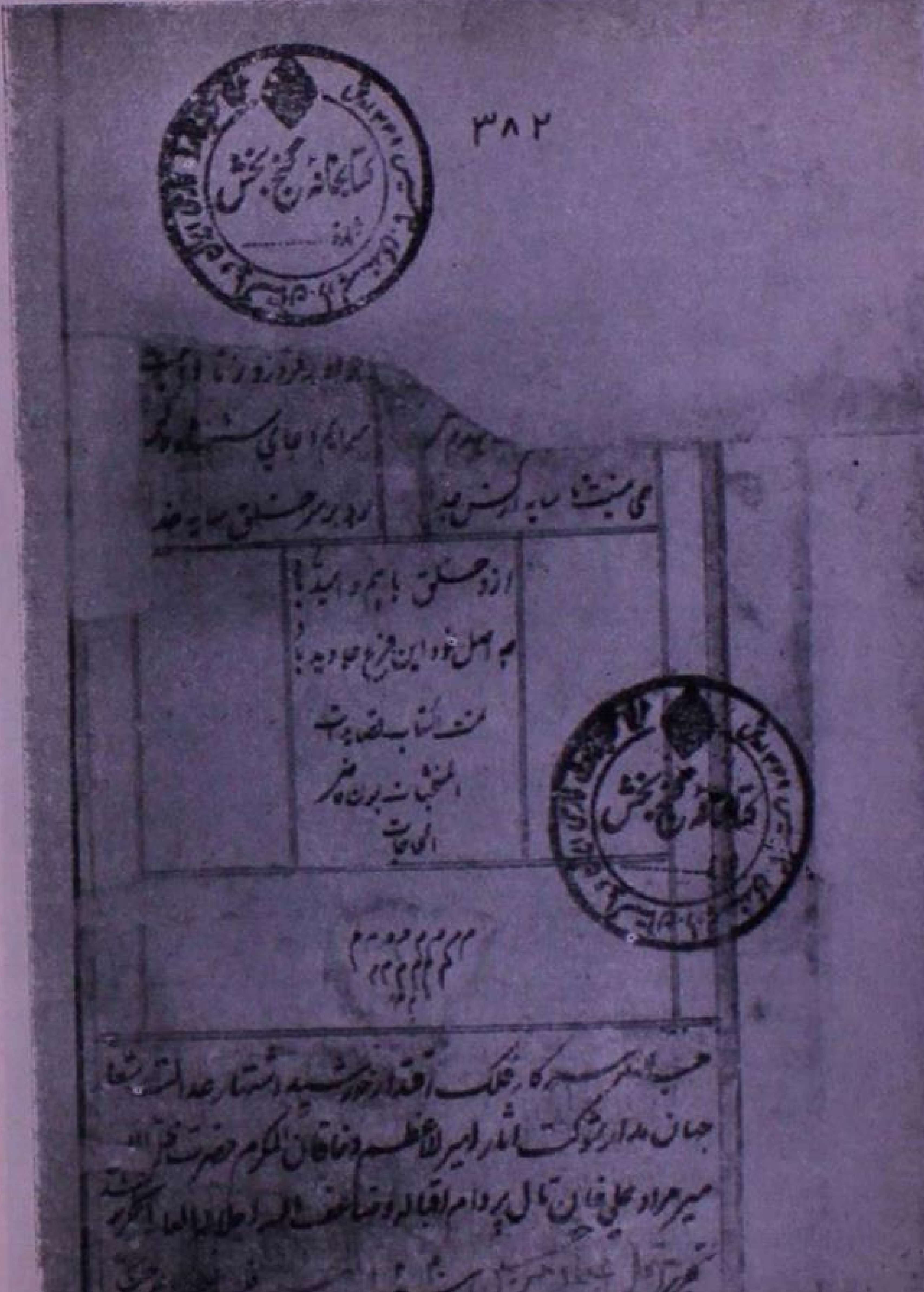
[illegible] ملک و [illegible]

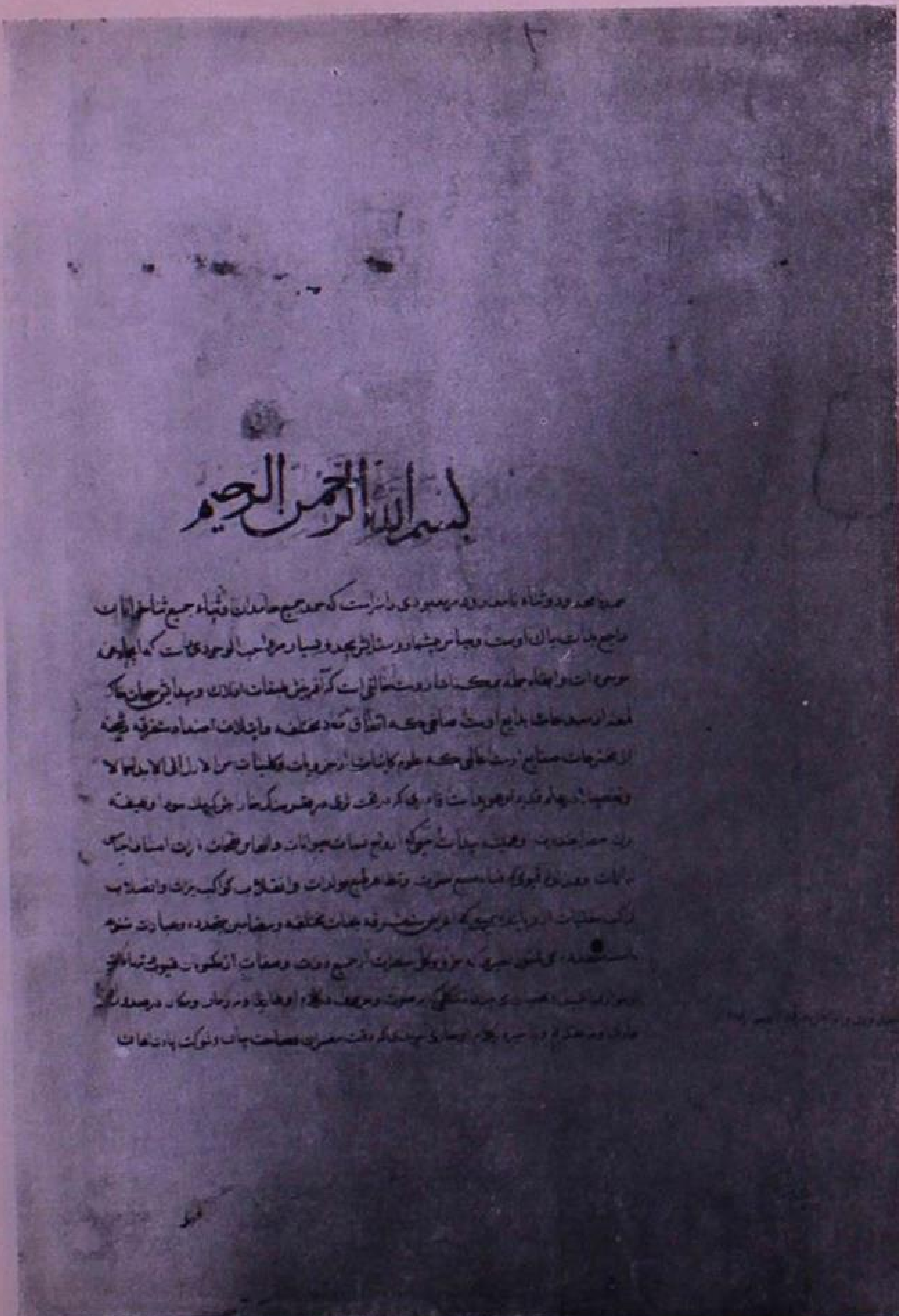
٣٠٦

اوفتد رخنه بهمه زکوچه جبرئیل | هر روی دو صد هزار برگ نیلی

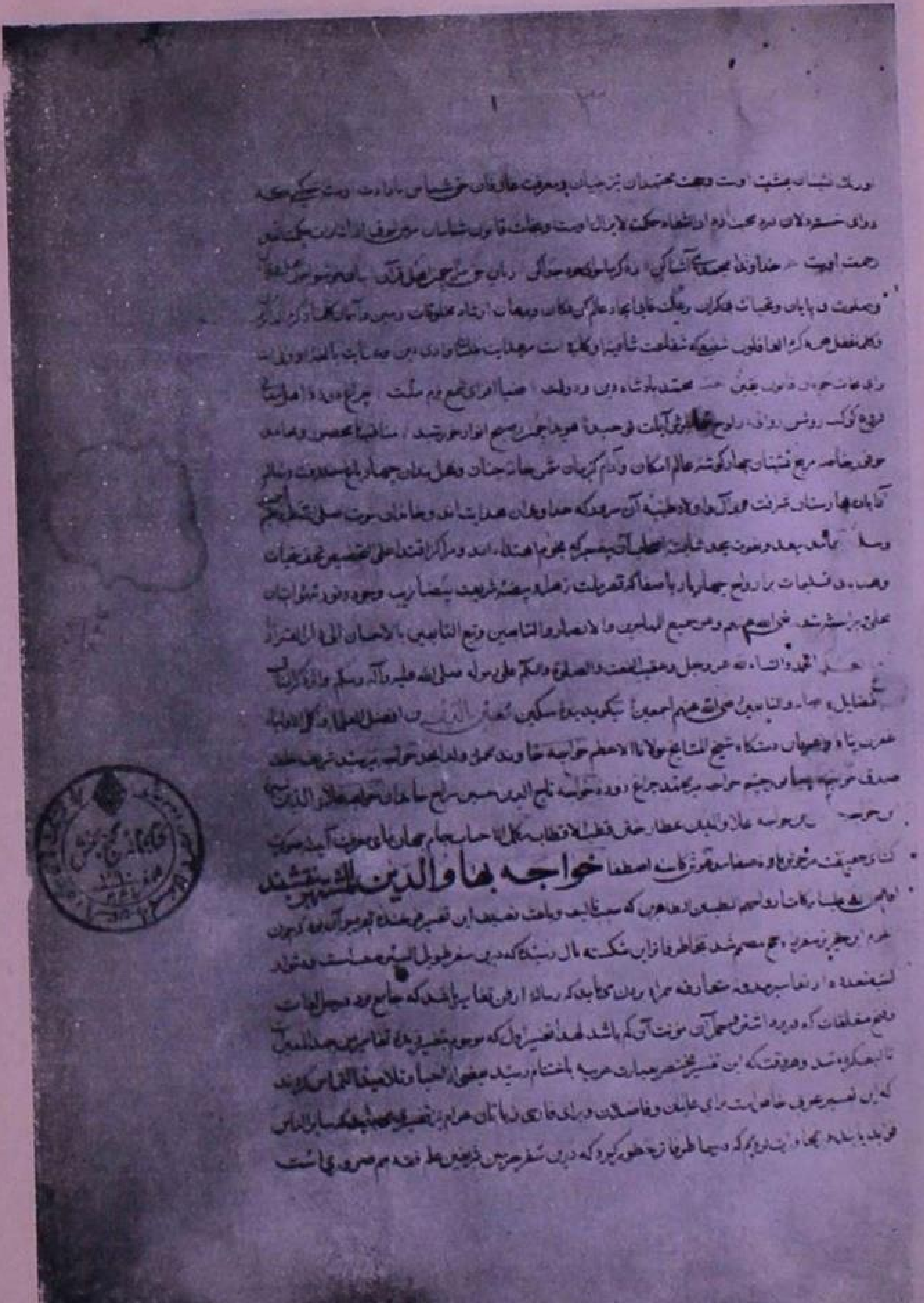
بهرود لیلی زمسجد رخش
عیسی نقش بست عیسی ارزانی

زبدة المعاصرین ۸۹۰/۷۴۴

بسم الله الرحمن الرحیم

شرح القرآن معینی ۲۹۰/۸۴۷

خواجه بهاء الدین المشتهر بنقشبند

شرح القرآن معینی ۲۹۰/۸٤۷

چون این دو سوره نازل گشت هر آیتی که میخواندند یک گره گشاده میشد چون تا آخر رسید رسول الله صلی

الله علیه وسلم گویا از جای برخاست چنانکه شتری که زانو بند ازو بگشایند برخاند گفت

عایشه آمد مرا رسول صلی الله علیه وسلم گفت والله اینک آن جادو چون ... پیدا شد و عفا الله عنا

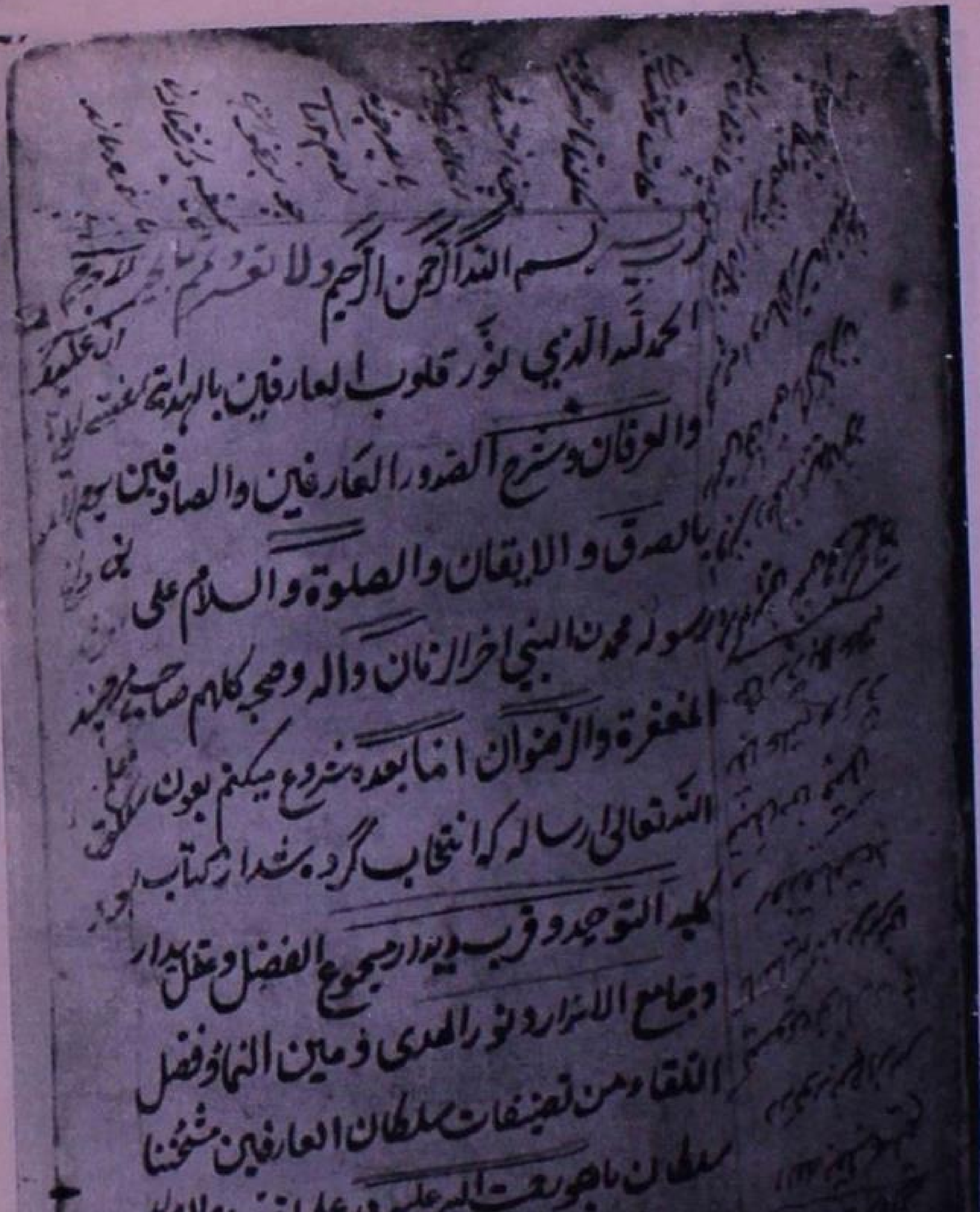
شیطان بد. وقع الفراغ من تصنیف شرح القرآن بعد ستة اشهر ... علیها العزان عند

یوم الخمیس من آخر شهر الاول من سنة ثانیة السبعین بعد الالف ... من الهجرة سید الانبیا

وافضل المرسلین صلوات الله

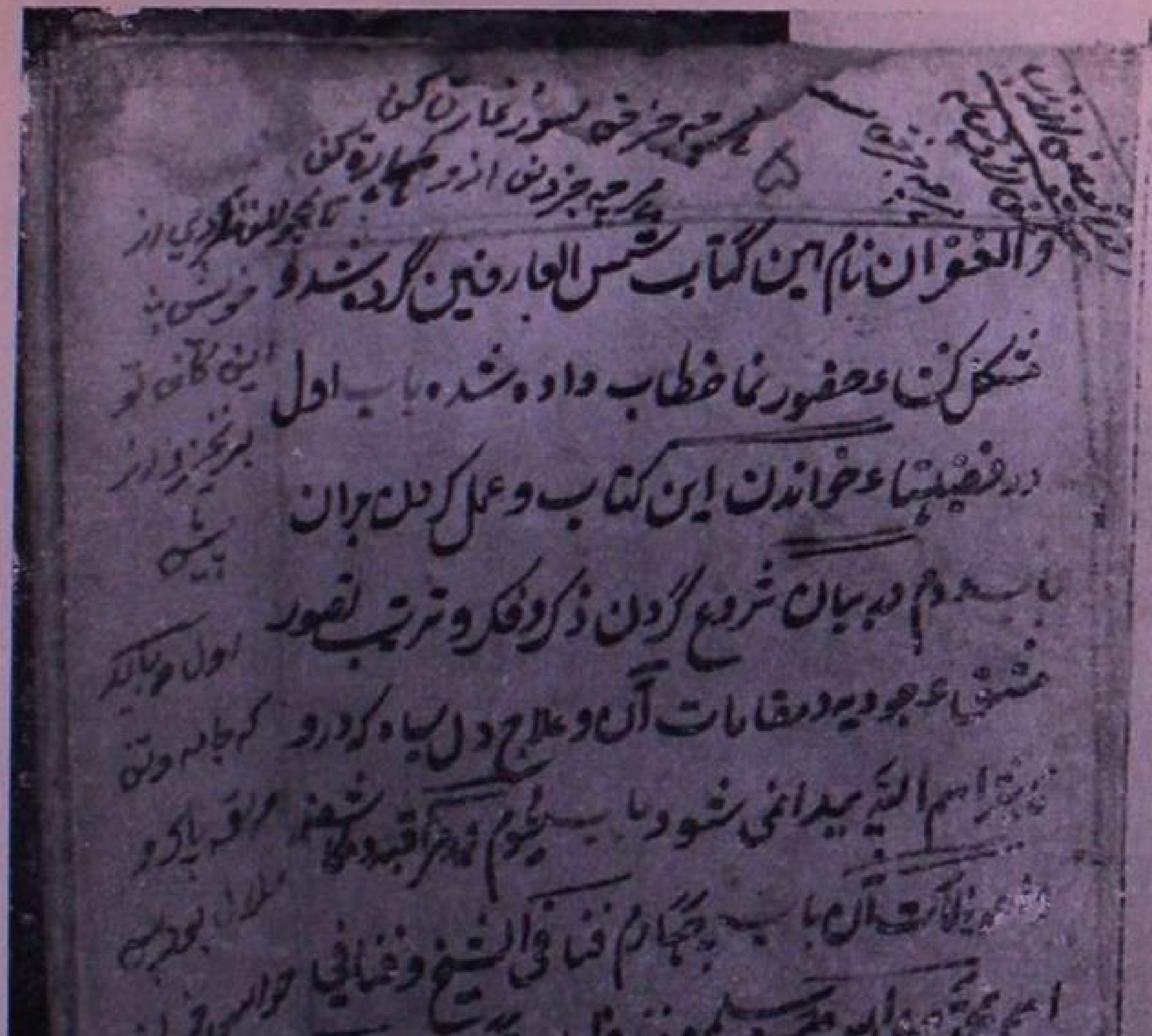
وسلامه علیه وعلی آله

واصحابه اجمعین

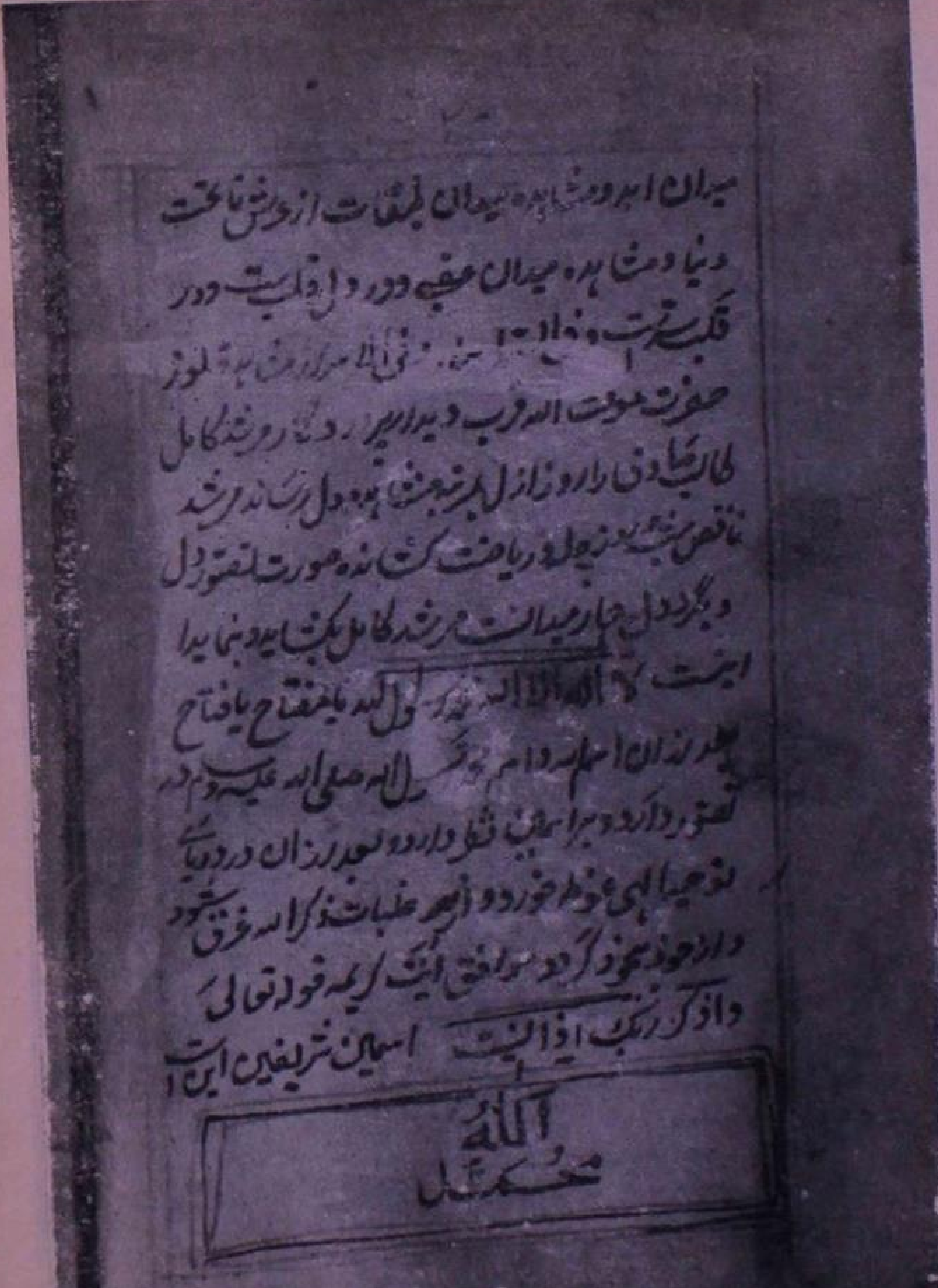

بسم الله الرحمن الرحيم ولا تعسر تمم بالخير
الحمد لله الذي نور قلوب العارفين بالهداية
والعرفان وشرح الصدور العارفين والصادقين
بالصدق والايقان والصلوة والسلام على
رسوله محمد النبي آخر الزمان وآله وصحبه كلهم صاحب
المغفرة والرضوان امابعد شروع ميكنم بعون
الله تعالى رساله كه انتخاب كرده شد از كتاب
كليد التوحيد وزبده بيدار ومجموع الفضل وعقل بيدار
وجامع الاسرار ونور الهدى وعين النما وفضل
اللقاء من تصنيفات سلطان العارفين شيخنا
سلطان باهو رحمة الله عليه در علم تصوف والوصول
الى الله الملك المنان از طريقه قادري عليه الرحمة

شمس العارفين ۸۹۰/۹۲۲

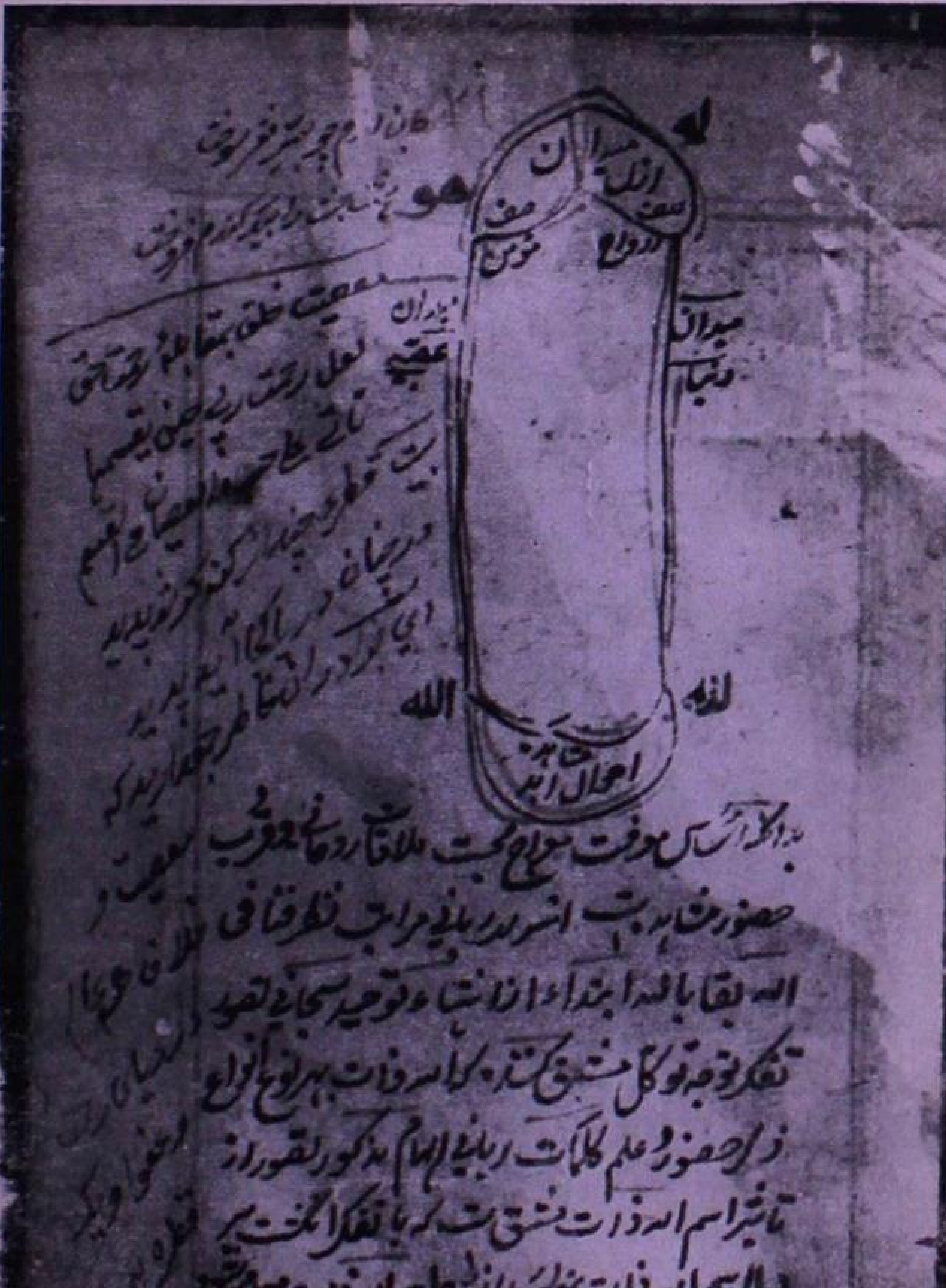

والعنوان نام این کتاب شمس العارفین کرده شد و
[illegible] حضور نما خطاب داده شده باب اول
در فضیلت خواندن این کتاب و عمل کردن بران
باب دوم در بیان شروع کردن ذکر و فکر و ترتیب تصور
مشق [illegible] وجودیه و مقامات آن و علاج دل سیاه کردن و
[illegible] اسم الله [illegible] شود باب سیوم [illegible]
[illegible] آن باب چهارم فنا فی الشیخ و فنا فی
اسم [illegible] و فنا فی الله تعالی باب پنجم
[illegible] و ملازم شدن در مجلس محمدی صلی الله علیه وسلم
باب ششم در ترتیب خواندن دعوت بر اهل قبور
[illegible] همه فتوحات [illegible] باب [illegible]
بدانکه بر طالب مرید قادری فرض عین است که اول
این رساله را [illegible]
طریق و توفیق تحقیق گشته و بعد از ان در باطن

شمس العارفین ٨٩٠/٩٢٢

میدان ابرو مشاهده میدان لب شفاعت از دهن ناطقت
دنیا و مشاهده میدان عقبی دور و از قلب است و در
قلب قربت و خدا [illegible]
[illegible] لوز
صورت محبت الله قرب دیدار [illegible] مرشد کامل
طالب [illegible] را از ازل [illegible] به دل [illegible] مرشد
ناقص [illegible] ریاضت کشنده صورت تصور دل
و بگردد [illegible] چهار میدان مرشد کامل یکبار باید نماید
اینست لا اله الا الله [illegible] ول الله یا مفتاح یا فتاح
بعد ازان [illegible] رسول الله صلی الله علیه وسلم در
تصور دارد و [illegible] دارد و بعد ازان در دریا
توحید الهی غوطه خورد و [illegible] ذکر الله غرق شود
و از خود بیخود گردد [illegible] آیت کریمه قوله تعالی
واذکر ربک اذا نسیت اسمین شریفین اینست

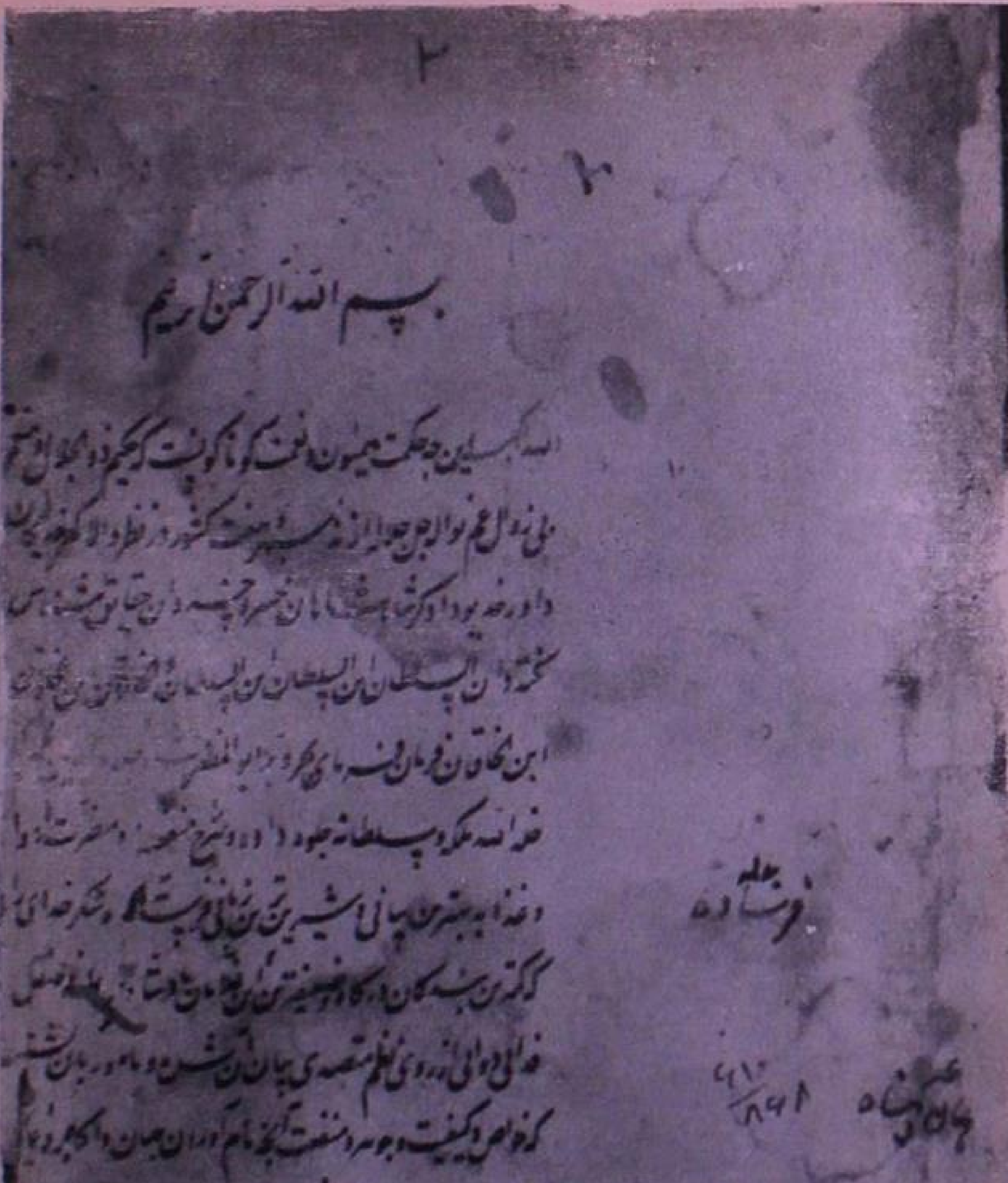
الله
محمد

بدانکه اساس معرفت معراج محبت ملاقات روحانی قرب
حضور حاضرات اسرار ربانی مراتب فنا فی
الله بقا بالله ابتدا انتها توحید سبحانی تصور
تفکر توجه توکل متفق گشته که اسم ذات هر نوع انواع
ذکر حضور علم کلمات ربانی الهام مذکور تصور از
تاثیر اسم الله ذات متفق است که با تفکر انگشت بر
دل اسم الله ذات بنویسد از آن اسم الله ذات معلوم شود

فوايد الانسان ٦١٠/٨٦٨

فواید الالسان ٦١٠
٨٦٨

۳

و ایران و توران و روم و هند و بیت همان که بجز در وقت آشامیدن آن
عاده و امثال آن داشته باشند نگویند و ترین لفظی از حرص سبب باشد
و چون ساقی هر یک از آن دیده و اقفه به در میان آمد به دو نام عربی
و فارسی اشهر بود بالضروره بایستی که بیان آن هر دو نام نماید
تا اگر نام غذائی یا دوائی معلوم کسی بیکی ازین دو زبان نباشد
بمرد منشد از نام دیگر هم شود مگر اشیائی را که همه ده
منظر بیت و بعرفی بنن را تنبول و تامول و تانبول این شعر گویند
و بیکه دانه سوز و طبخ خوانند و در فارسی این دو چیز را نامی که
شهرتی یافته باشد بگوش نرسیده و درین صورت نام عربی
و هندی را منظور میدارد و چون در شعر ذکر هر دو نام باعث
درازی کلام بود چنان شود که اگر یک نام در شعر گفته شود نام دیگر بطریق
توضیح از ابیاتی که شرح دوائی یا غذائی داده شده بیرون آید و
گاه باشد که غذائی یا دوائی بچند نام آمده باشد نامی که عالی
از غرابتی نباشد نیز در شعر گفته می شود چنانکه زعفران زعفران را نام
... کم کم است باز در شعر گفته شده و نامی که مشهورتر باشد

۴

در فارسی علم بیان بنام اختصار کرده، موشح می‌سازد و در صورتی
که دو دال باهم توأم در صورت و کیفیت باشند، و بلیم
در اثر یافته شده و در یکجا توشیح کرده بیان مسمایه چنانکه در تحسین
وصف دلیمی و از مرکبات نیز آنچه بنظم آمده موشح بالهم بیان
ترکیب شده دال بیانی که در دیباچه گفته شد، از آن اینها
این مطلع طالب لبی می‌شود که مسمات باسم کتبه
نامش روی رفته گفت اگر نام بزرگ شاهم ز حرمت
و پس چند که خاتمه این فواید است موشح بعمر بحر گران بزرگ
فیض پادشاه عالم پناه ظل الله عز نصره استفاده شده و حرمت
سیالت اسم این کتاب جواب فرموده که مصرع
شده اسمش فواید الانسان از اتفاقات حسنه آنکه تمام
این مصرع که افاده فرموده اند تاریخ تالیف این تصنیف است
چنانچه بنظم در خاتمه گفته شده و در همه امور توفیق از حکیم علی الاطلاق
و علیم خلاق حسنه التماس از ارباب کمال و سوال از اصحاب جلال
می‌نماید که بر سهو و زلل و خطا و خلل اطلاع یابند بقلم اصلاح

ح ع
۹۰۰۹۰۹

۵

بصلاح آورده و هر روی که سهو بود اصلاح نموده و تتمیم [illegible] خوانده
اگر بعضی از عبارات طبی ثابت که در این رساله فارسی آن مخل است
واقع شود این حقیر را معذور دارند که بنابر لزوم مالا یلزم که
التزام داده از روی ضرورت بیت را بنا نهاده و ذکر اصطلاحات طبی
نیز خالی از منفعتی نبوده است و من الله التوفیق و علیه التکلان
[illegible] حمد خالق [illegible]

[illegible] | بنام خدا ابتدا [illegible]
باید از بعد ذکر نام آن | شد موشح بنام اکبر شاه
آن شهی که جهان و زمین | شاه دنیا و دین جلال الدین
مقتدای انام [illegible] | سرور [illegible] و شاه زاده
شش جهت یک [illegible] | معتدل چار عنصر [illegible]
[illegible] گرمی و [illegible] | آب [illegible] سردی و تری [illegible]
رطب [illegible] حاری که از هوا آید | برد و یبس [illegible]
وزن هر یک شد اعتدال [illegible] | معتدل شد مزاج عالم [illegible]
یافت چون طبع اعتدال از شاه | برکشاد [illegible]

داد تاریخ که عصر بست سالان | شهره ایشش [illegible]

[illegible]

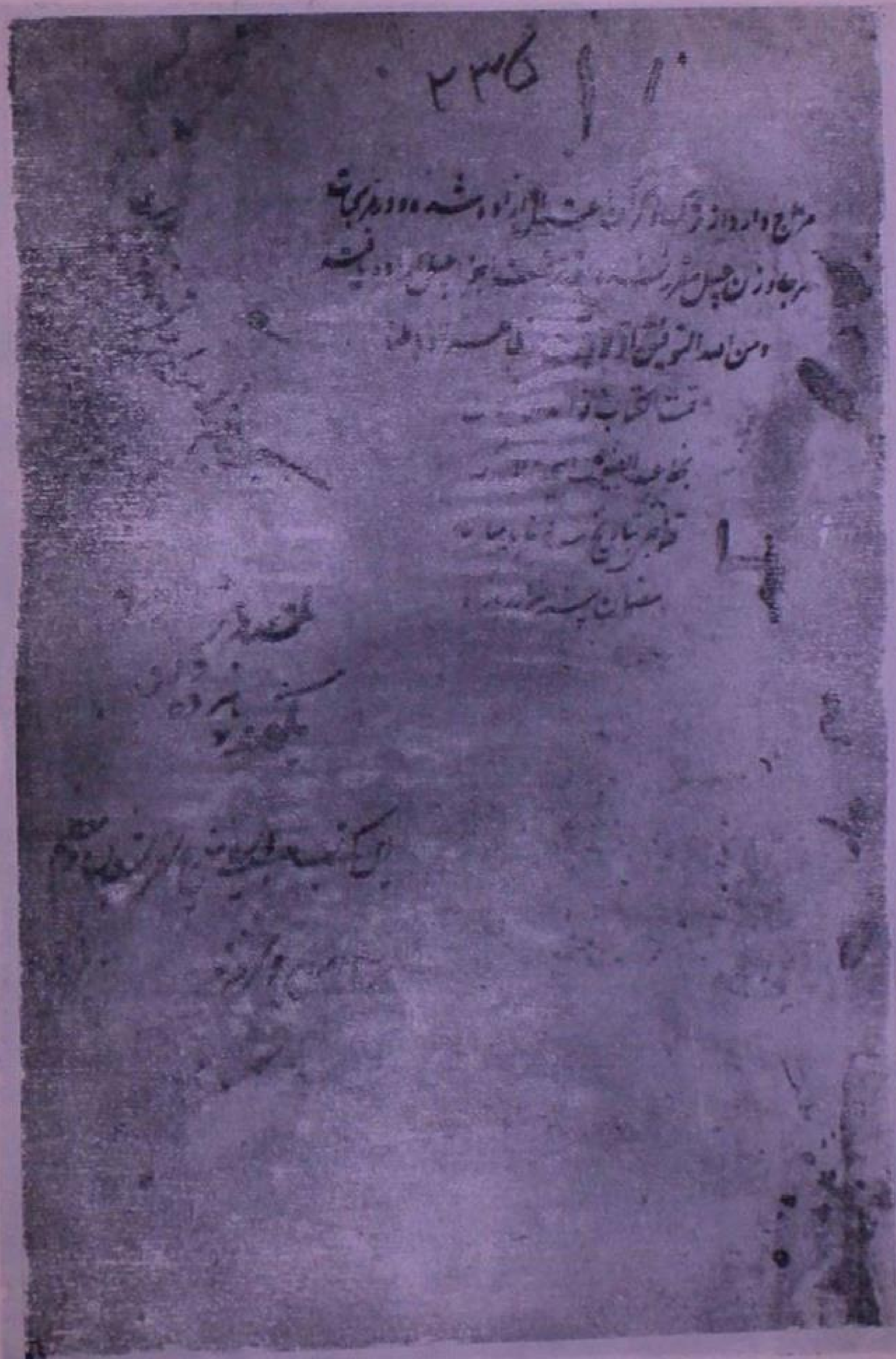
از خدا خواهد دوستش چو هم | هر چه گویم دعای شه گویم

[illegible]

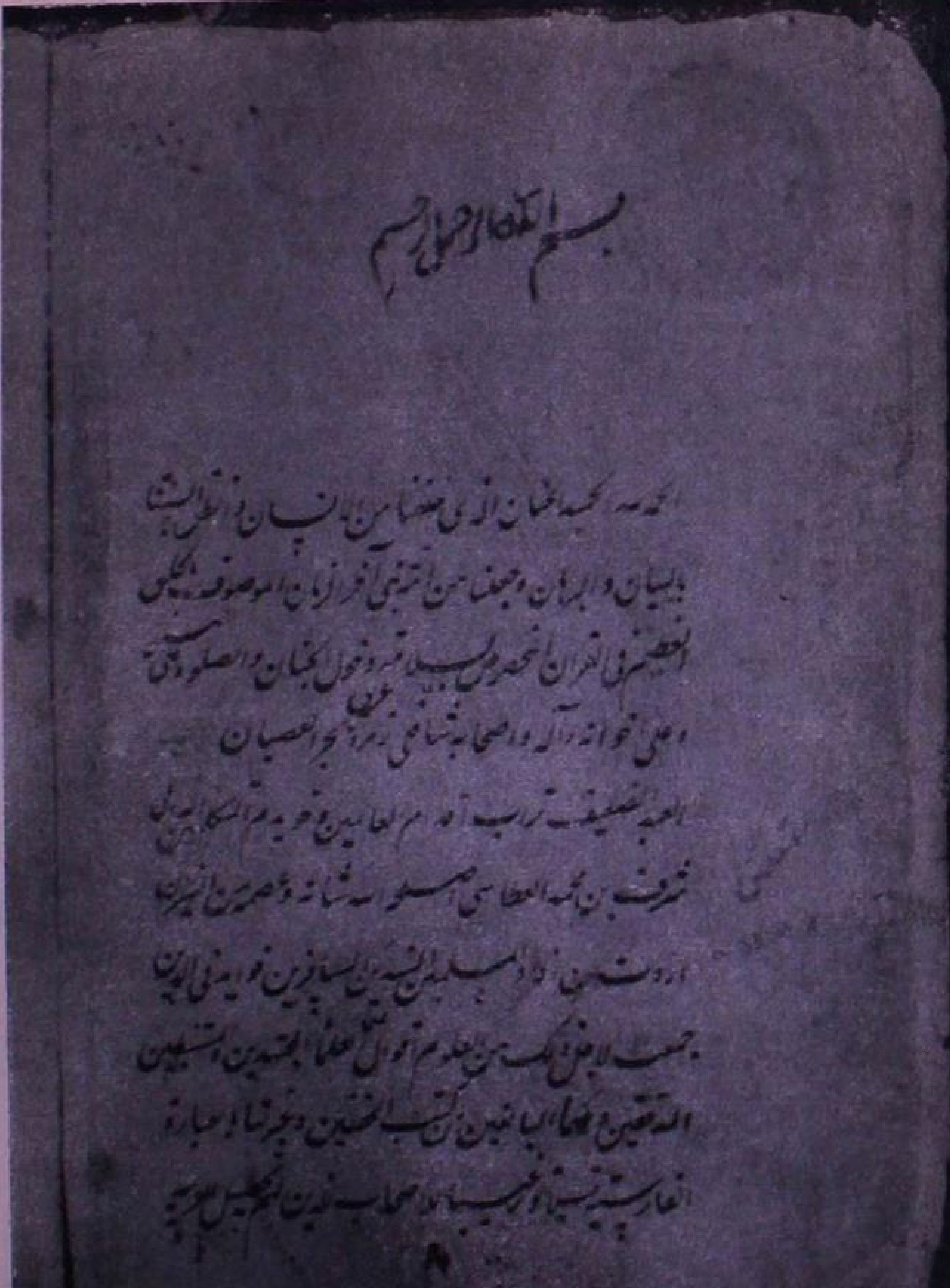
هشتی نگر ببر دیمان | یاد کاری بنام شاه زمان

نام شه باد زینت دفتر | هست تا از دو ایجه [illegible]

[illegible] از دو استکال پاپای شیبانی که بطریق توضیح استیفا
باید خفت عربی التفته اسم داده، که جایی که حروف اسم عربی
نخاسته که بوده که عدد ابیات دانی در تعریفش بوده در
هنگام اسم فارسی ما که موفق شد پیش از حروف اسم عربیت
موشح ساخته و قصد این معنی نموده در مرجع بیان نشده که چه

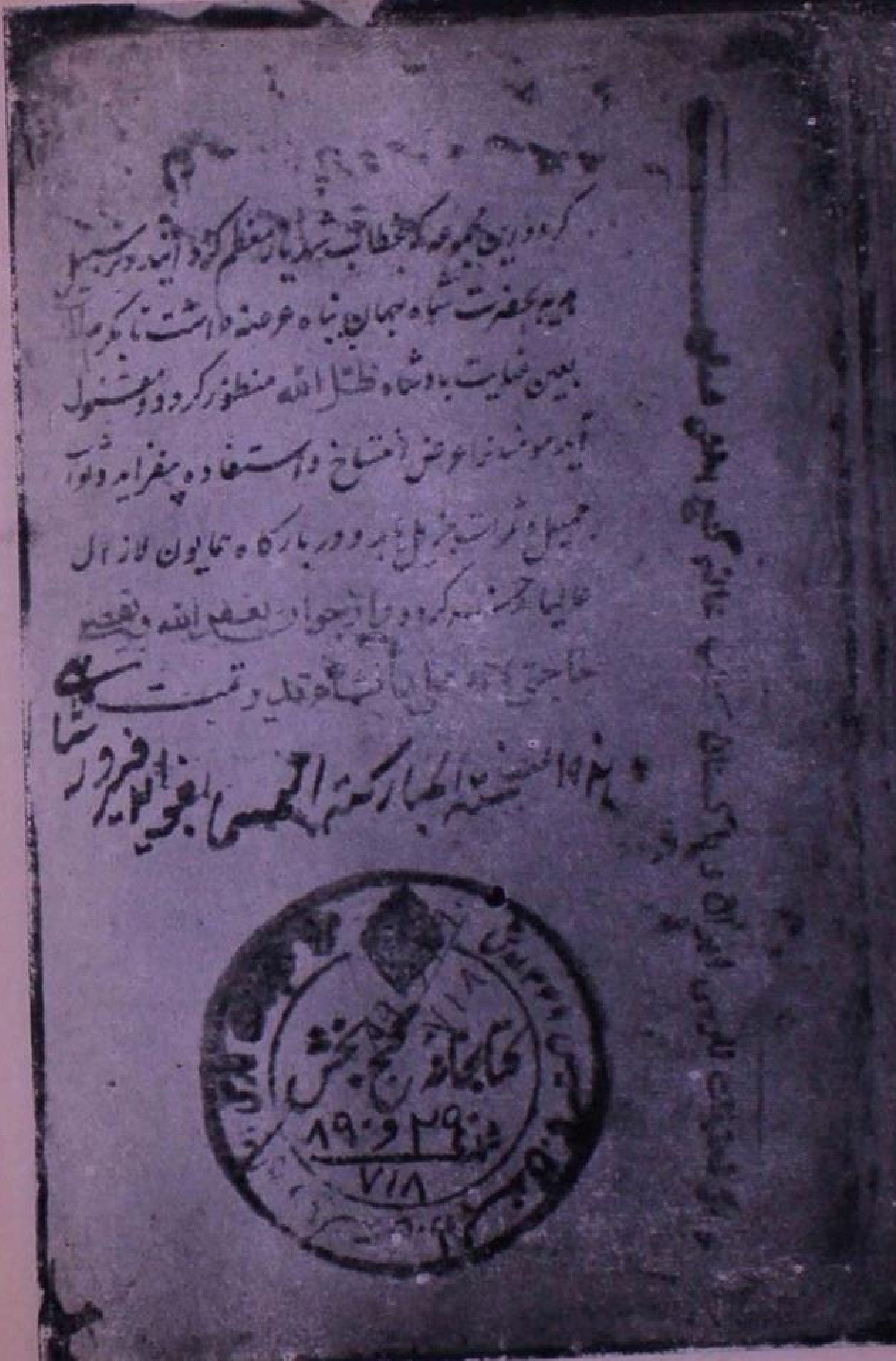

فواید الانسان ٦١٠
٨٦٨

بسم الله الرحمن الرحیم

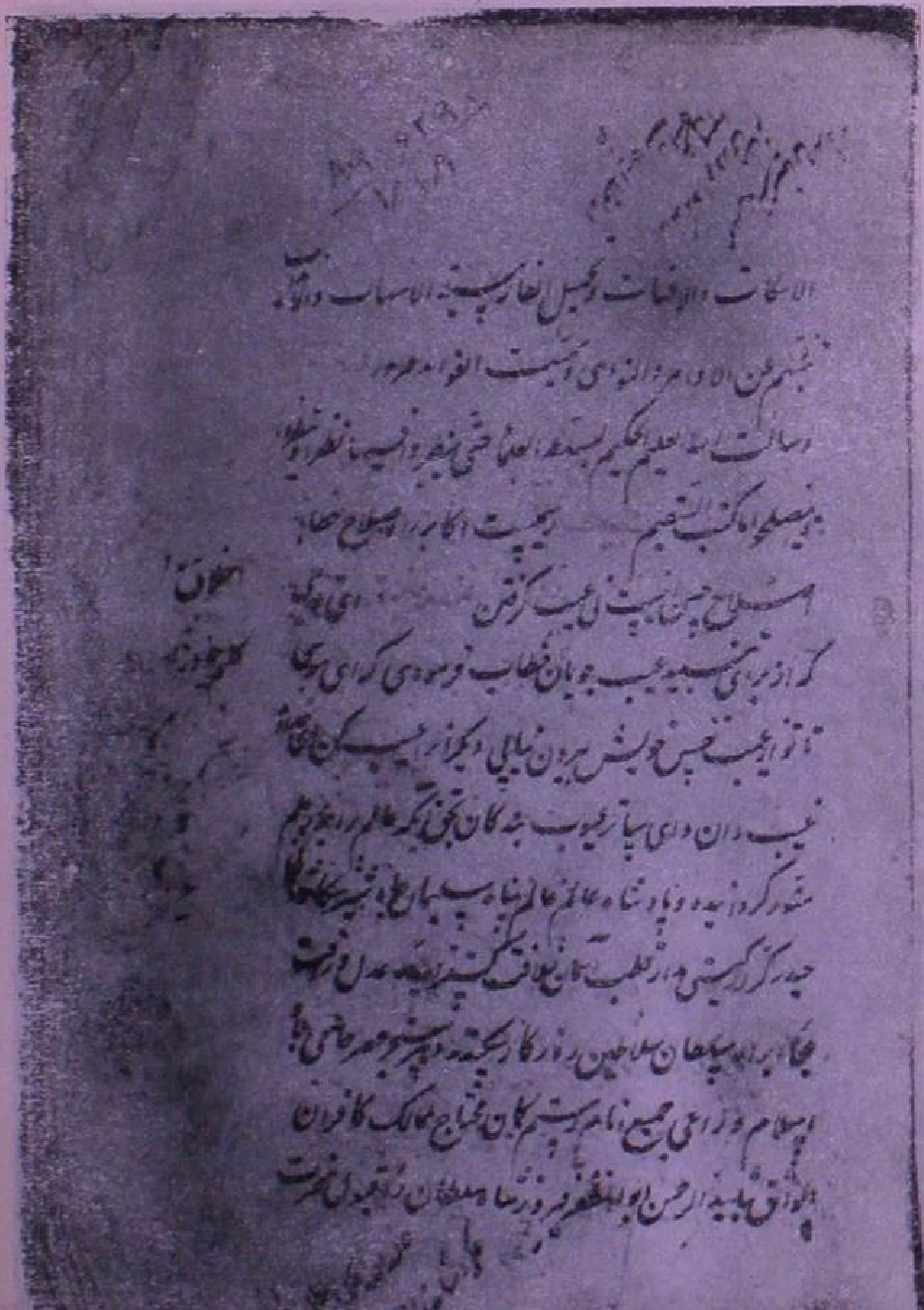
الحمد لله الحنان الذی خصنا من بین الانسان [illegible]
بالبیان والبرهان وجعلنا من امة نبی آخر الزمان الموصوف بالخلق
العظیم فی القرآن المحمود [illegible] والصلوة [illegible]
وعلی [illegible] و آله و اصحابه شفیعی زمرة اهل العصیان
العبد الضعیف [illegible] العابدین [illegible]
شرف بن محمد العطائی [illegible]
اردت [illegible] فواید [illegible]
[illegible] علما المجتهدین [illegible]
[illegible]
[illegible]

فواید فیروز شاهی ۸۹۰ و ۲۹۰
۷۱۸

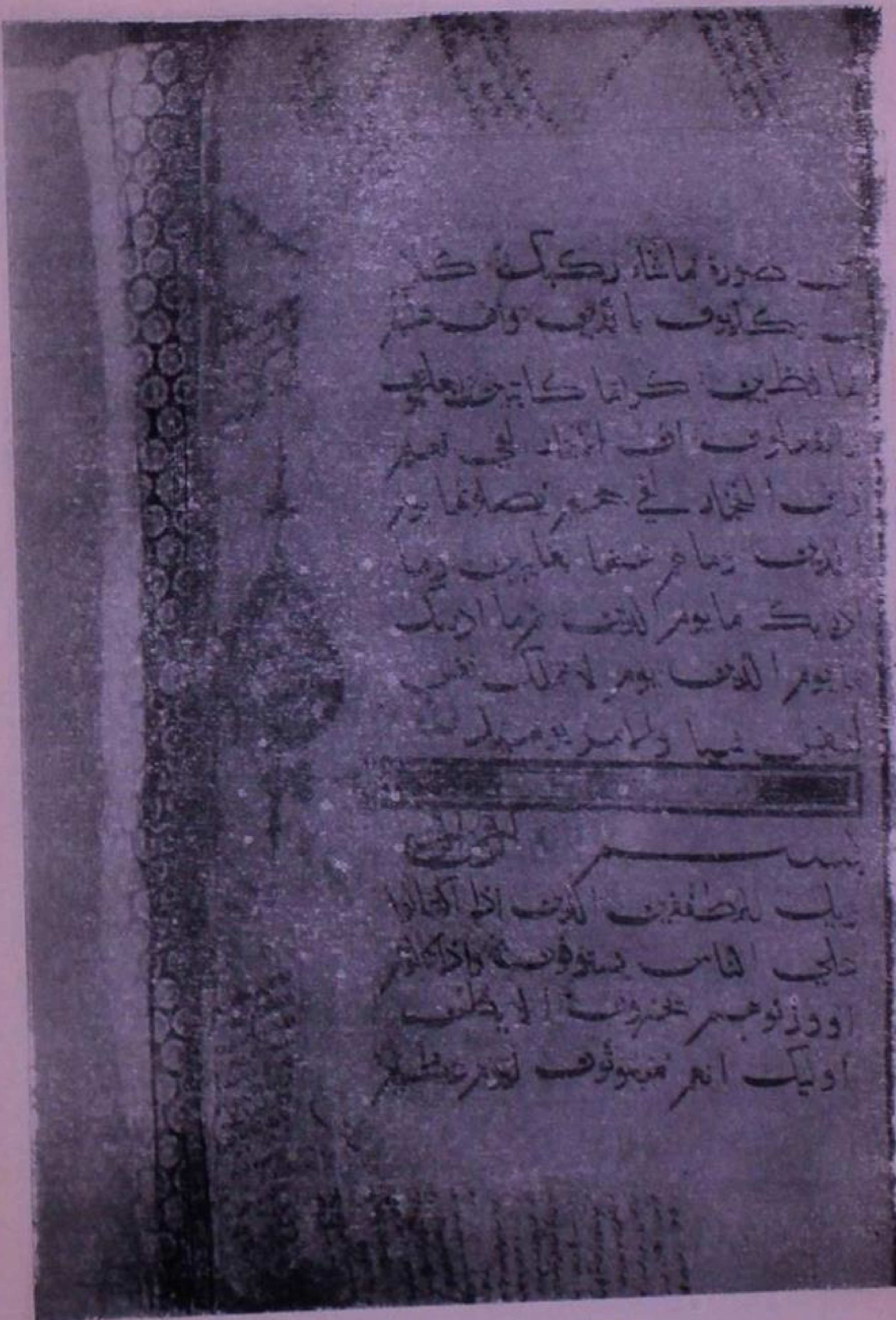

کرده و این مجموعه که بخطاب شهریار معظم کرده آید و در سبیل
هدیه بحضرت شاه جهان پناه عرضه داشت تا بکرم
بعین عنایت پادشاه ظل الله منظور گردد و مشغول
آید موشح خواهد عرض انتساخ و استفاده بیفزاید و ثواب
جمیل و ثمرات جزیل بهره ور بارگاه همایون لازال
عالیا [illegible] کرده و [illegible] رضوان نعم الله [illegible]
حاجی [illegible] تعالی پادشاه [illegible] و تمت
[illegible] ۱۹ [illegible] المبارک سنة الخمسین بعهد فیروز شاه

فواید فیروز شاهی ۲۹۰ و ۸۹۰
۷۱۸

فواید فیروز شاهی ۷۹۰ و ۸۹۰

قرآن (خط بهار یا ترکستانی) ۲۹۰
۸۲٤

قرآن (خط بهار یا ترکستانی) ۲۹۰/۸۲۴

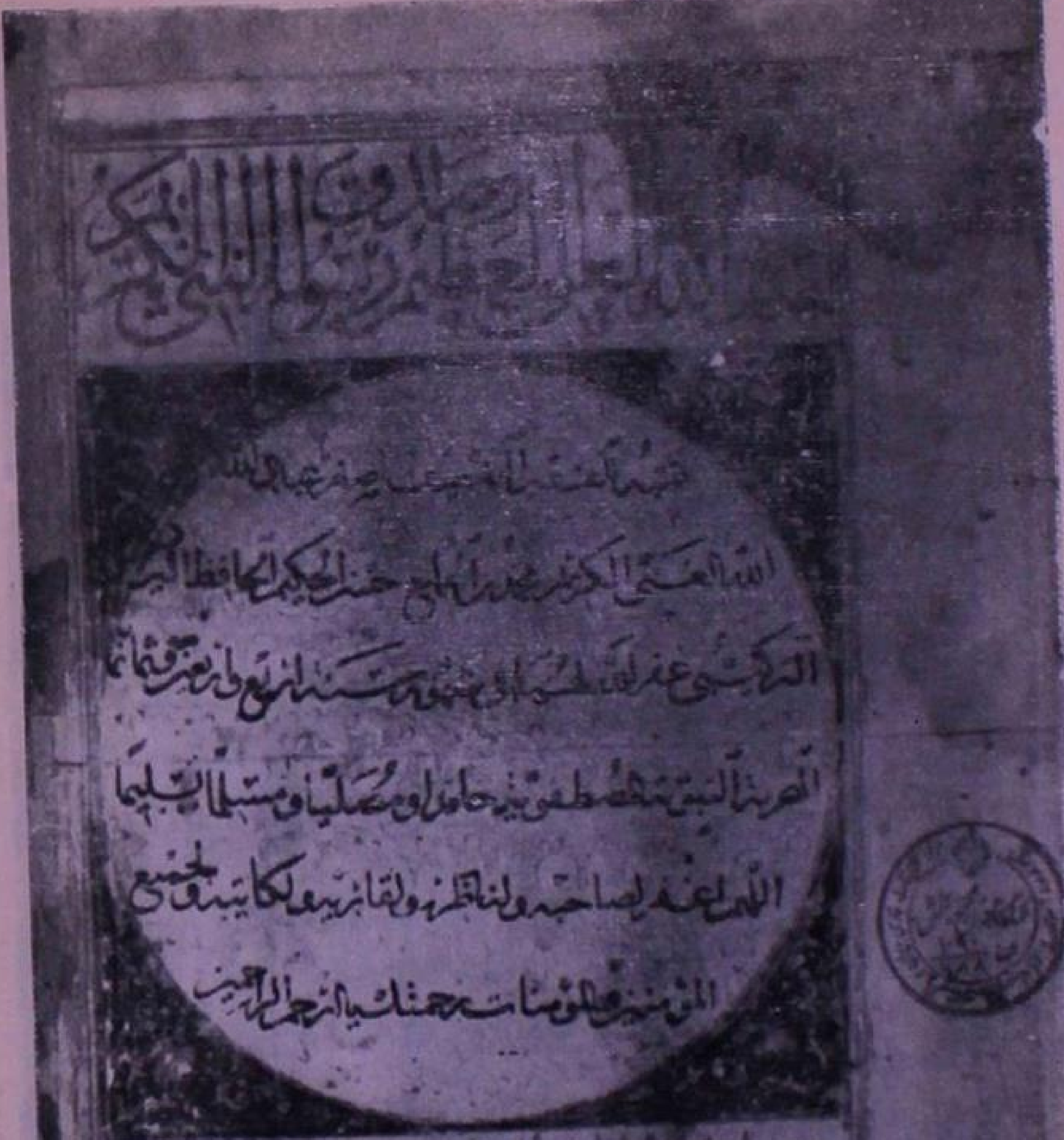
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين الرحمن
الرحيم مالك يوم الدين اياك نعبد
واياك نستعين اهدنا الصراط
المستقيم صراط الذين انعمت عليهم
غير المغضوب عليهم ولا الضالين

قرآن ٢٩٠ / ٦٨٨

بسم الله الرحمن الرحيم
الم ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى
للمتقين الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون
الصلوة ومما رزقناهم ينفقون والذين
يؤمنون بما انزل اليك وما انزل من
قبلك وبالآخرة هم يوقنون

قرآن ٢٩٠/٦٨٨

اللهم اغفر لصاحبه ولناظره ولقاريه ولكاتبه ولجميع
المؤمنين والمؤمنات برحمتك يا ارحم الراحمين
والحمد لله رب العالمين

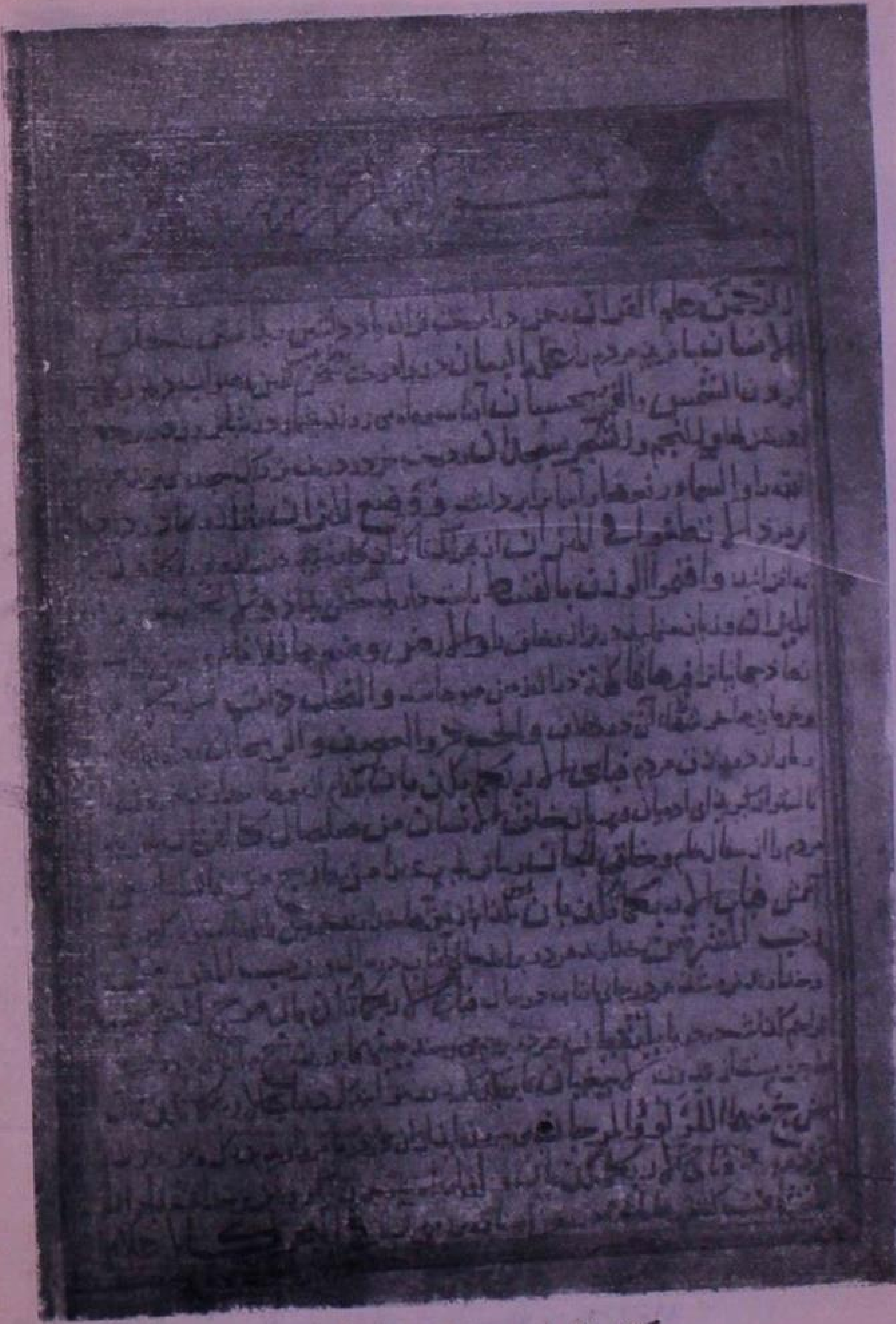

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي أفاض قطرات الحيات على ارواح
المتعطشين المشتاقين وافاح نفحات الانس على
قلوب المحبين ورش رشحات القدس على اسرار
العارفين والصلوة والسلام على رسوله محمد الذي
بمنه تقار الاصول الفرضية الضرورية في الدين وبركته
نظم الرموز الخفية واسرار اليقين وعلى آله الطيبين
واصحابه

۲۹۰ و ۸۹۰
۸۶۱

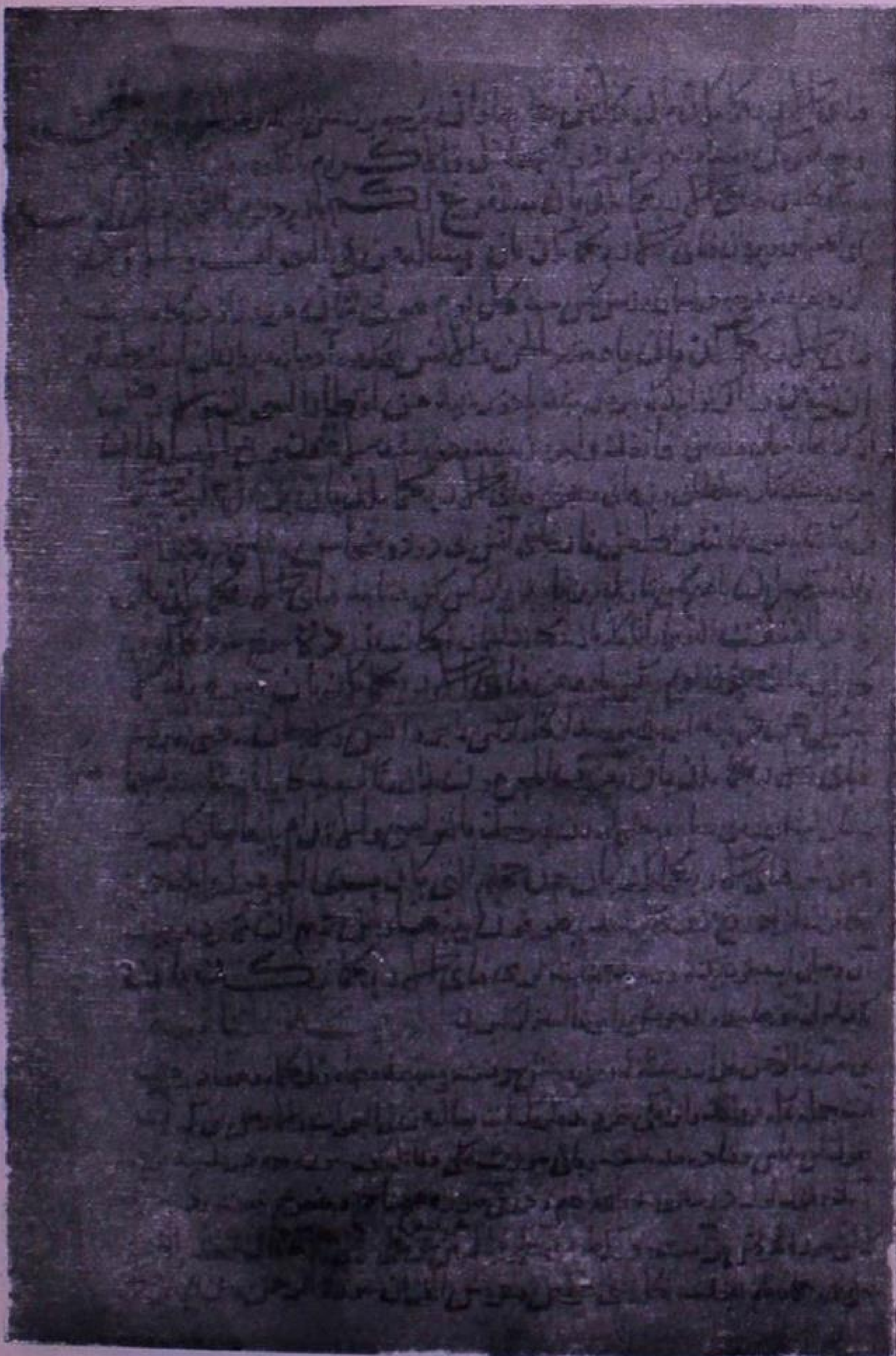
قطرات الحيات ۲۹۰ و ۸۹۰ / ۸۶۱

بخاطر فاتر رسید که اگر این مطالب فیضانی را
که در لباس تقریر جلوه گر میگردد در حیطهٔ تحریر درآید
هر مطلبی را ابتدا به بسم الله و قطرهٔ جدید و انتها
بکلمهٔ توحید نماید شاید که مصنف و مولف را
منصف تقبلی و بزرگ صاحبدلی به عاقبت خیر یاد فرماید
الحمد لله که برطبق خواهش دوستان صادق
و یاران موافق این مجموعه سمت انتظام و اختتام
یافته مسمی بقطرات الحیات شد الهی خاتمه
این ضعیف و احباب و برایمان کلمهٔ طیبه مستقیم دار
بحرمت سید الرسل و الانبیاء و الابرار صلوات الله و سلامه
علیهم اجمعین و ببرکت لا اله الا الله محمد رسول الله

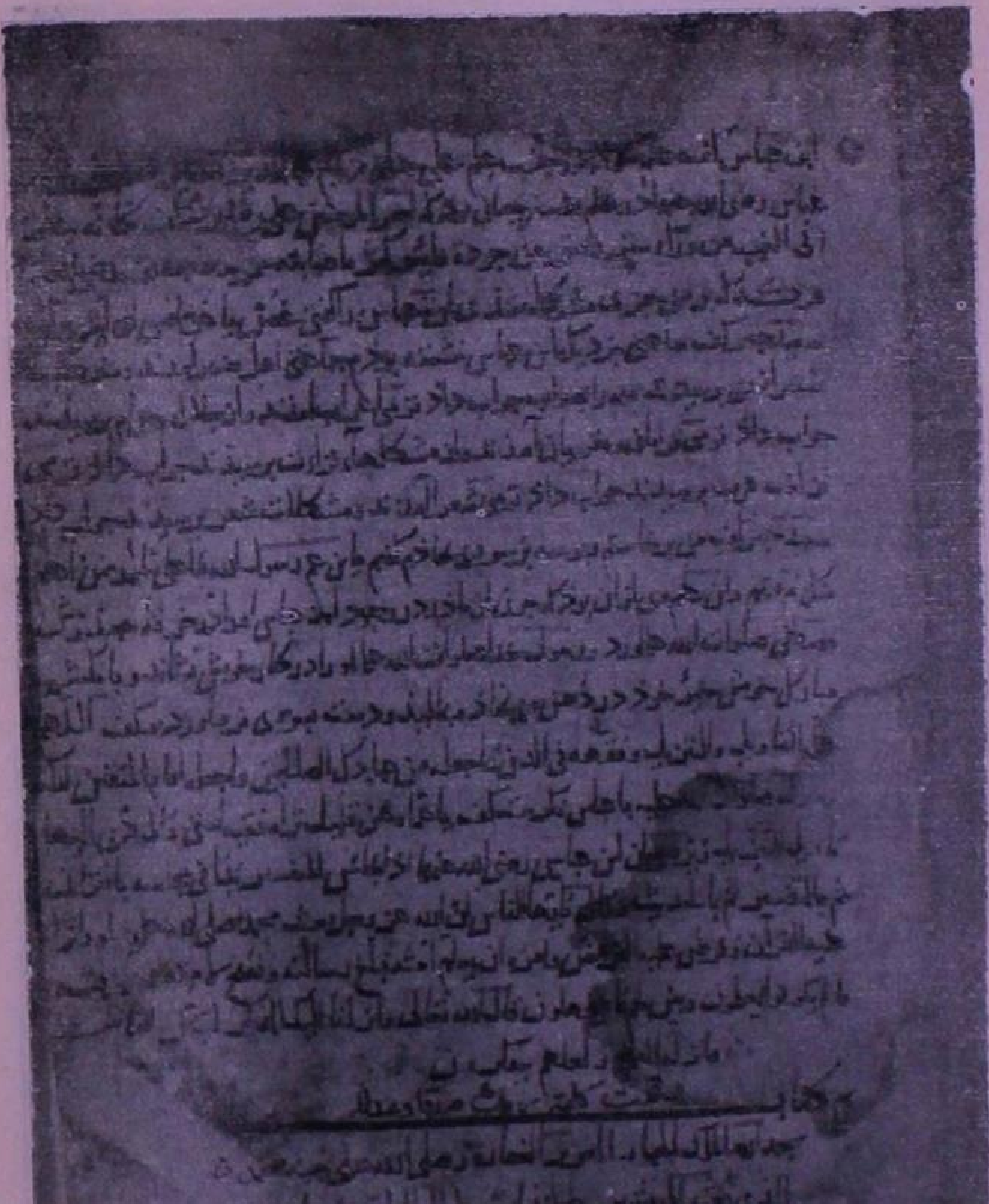
و اصحابه الطاهرین و علی من تبعهم و تبع تابعیهم اجمعین
میگوید فقیر خادم المساکین محمد امین شیخ بیک
بحبل متین غوث الاعظم شاه عبدالقادر شیخ
محیی الدین و معتصم بعروه سید العارفین شاه نقشبند
خواجه بهاء الدین رضی الله عنهما و عن تابعیهما الی
یوم الدین که چون بیامن الطاف الهی و برکات
الطاف نامتناهی قطره از قطرات آبحیات
حقایق و واردات بکام دل این متعطش اسرار و حقایق
رسید و بمقتضای کریمه و اما بنعمة ربک فحدث
ببیان آن رطب اللسان گشت و بعضی از یاران
قدردان با استماع آن سیراب و شاداب گشتند

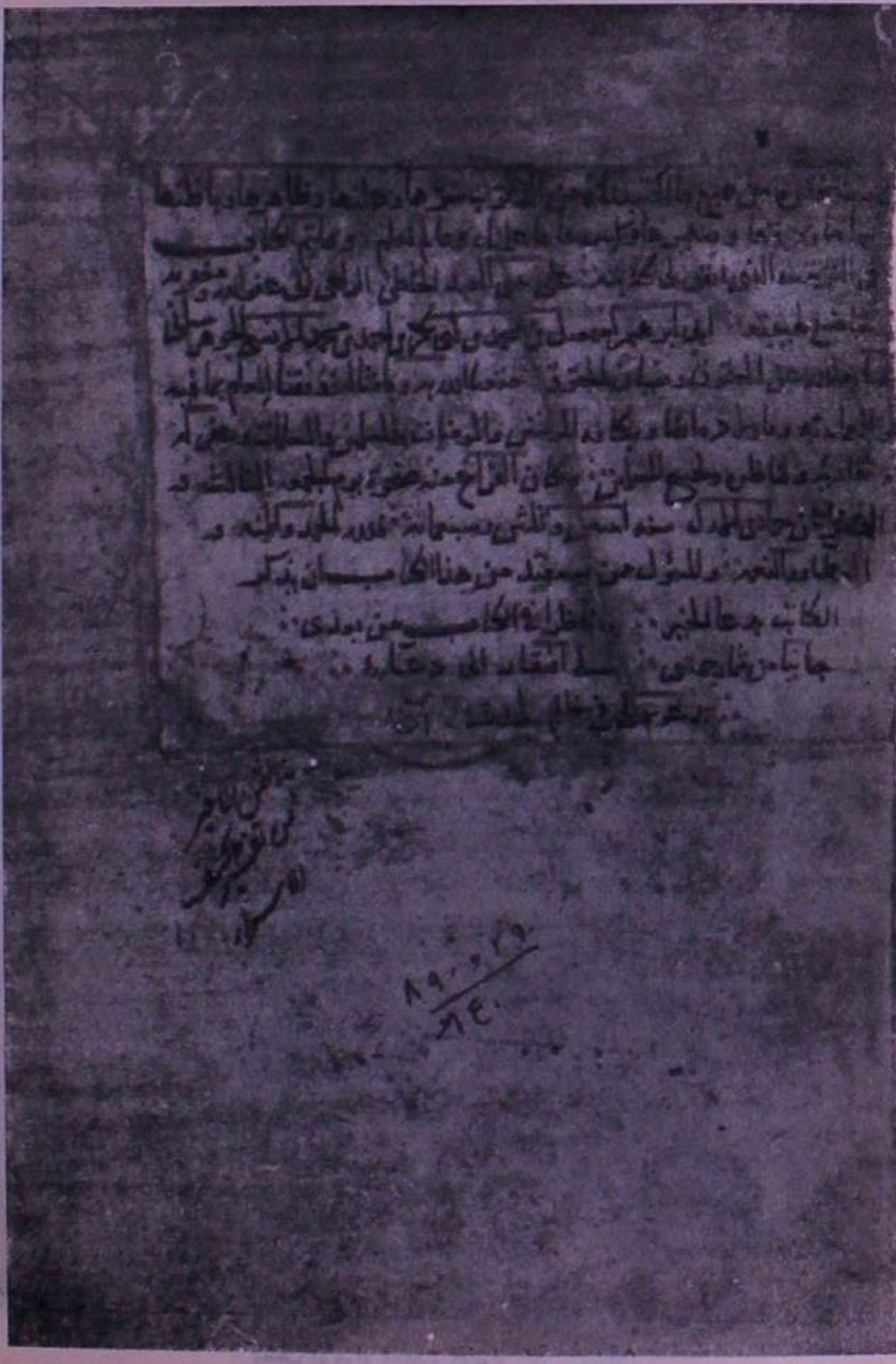
کشف الاسرار و عدة الابرار ۲۹۰ و ۸۹۰
۸۴۰

کشف الاسرار و عدة الابرار ٢٩٠ و ٨٩٠ / ٨٤٠

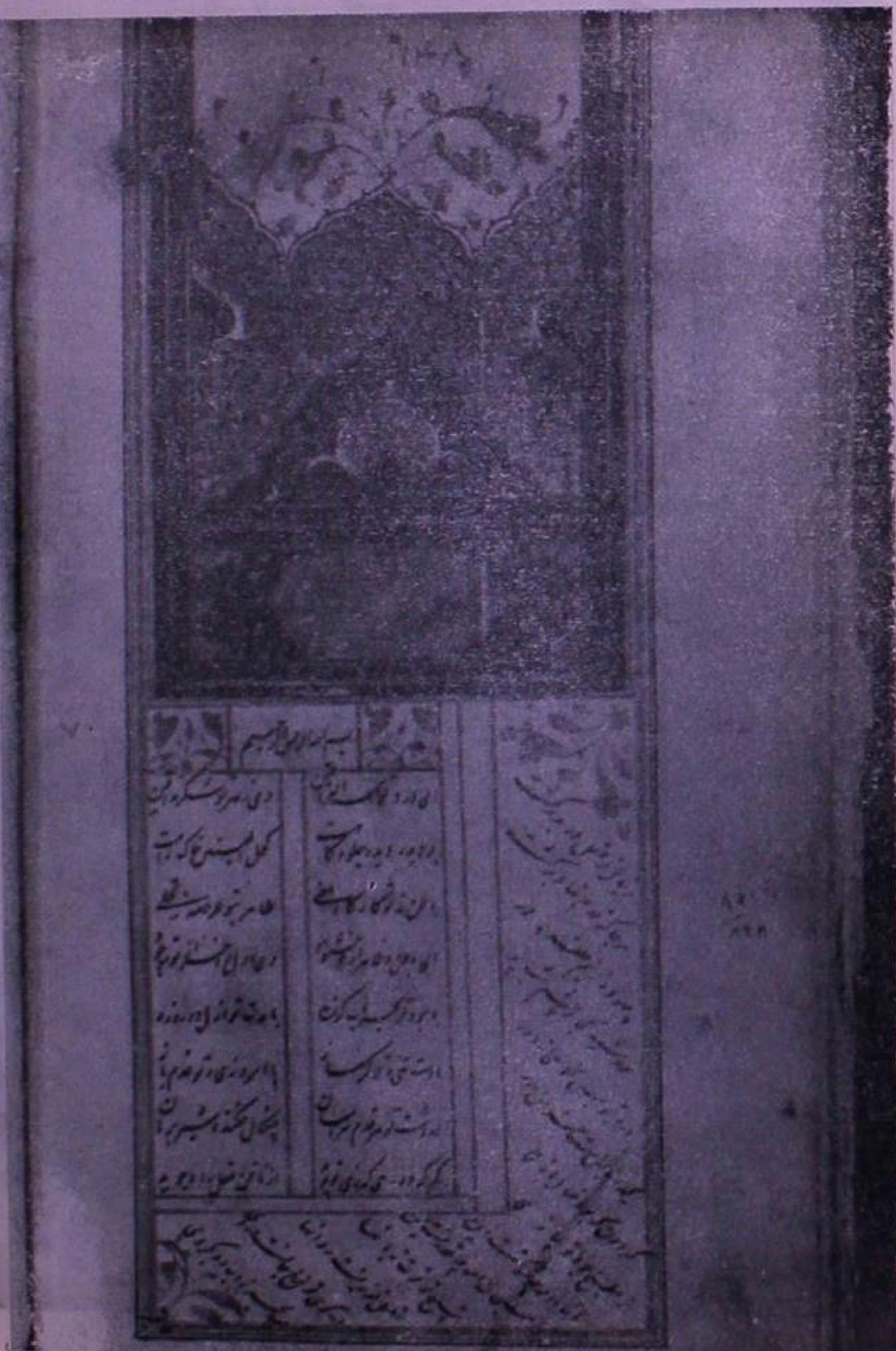
کشف الاسرار و عدة الابرار ۲۹۰ و ۸۹۰
۸۴۰

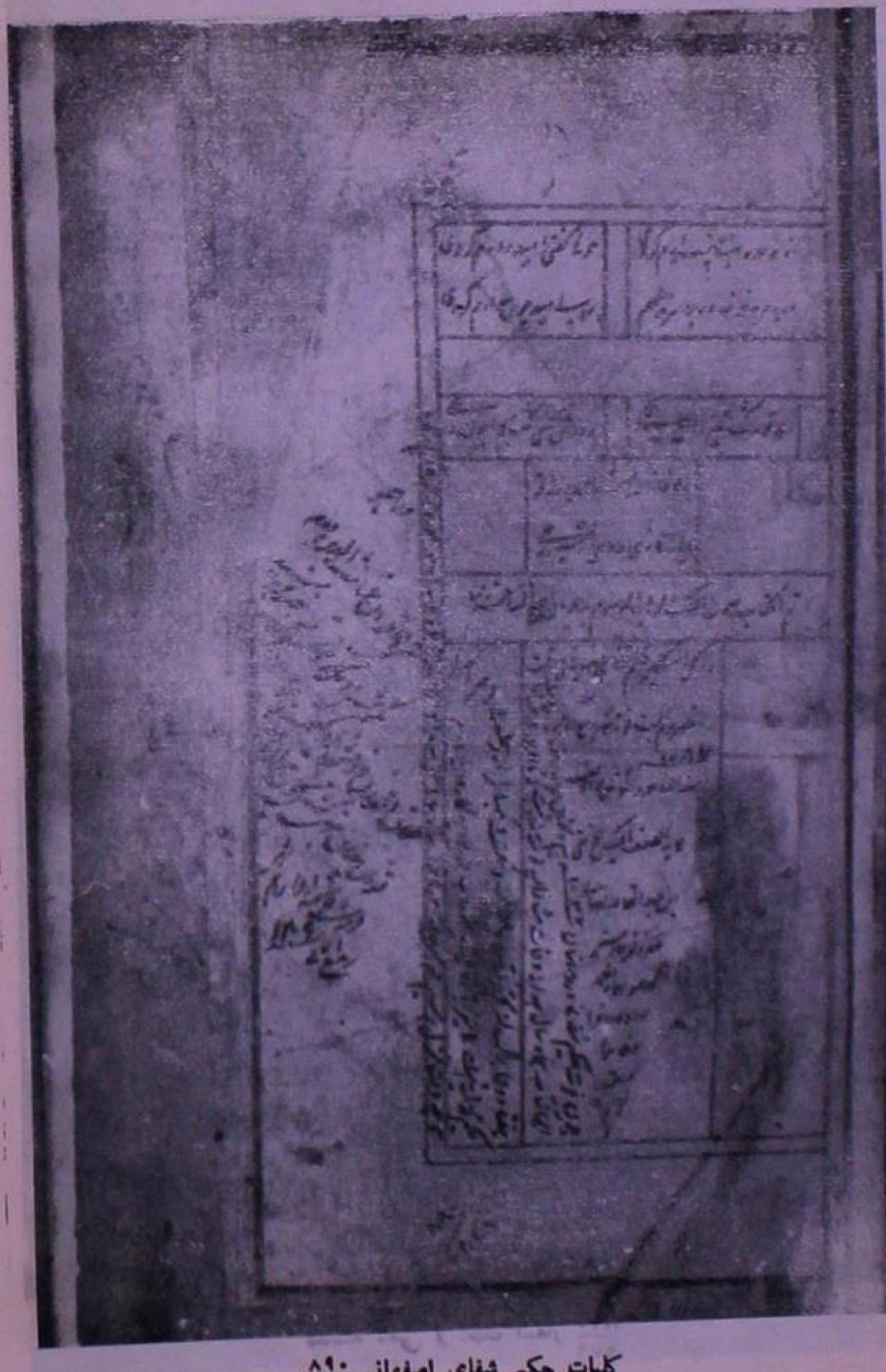
کشف الاسرار و عدة الابرار ۸۹۰ و ۲۹۰

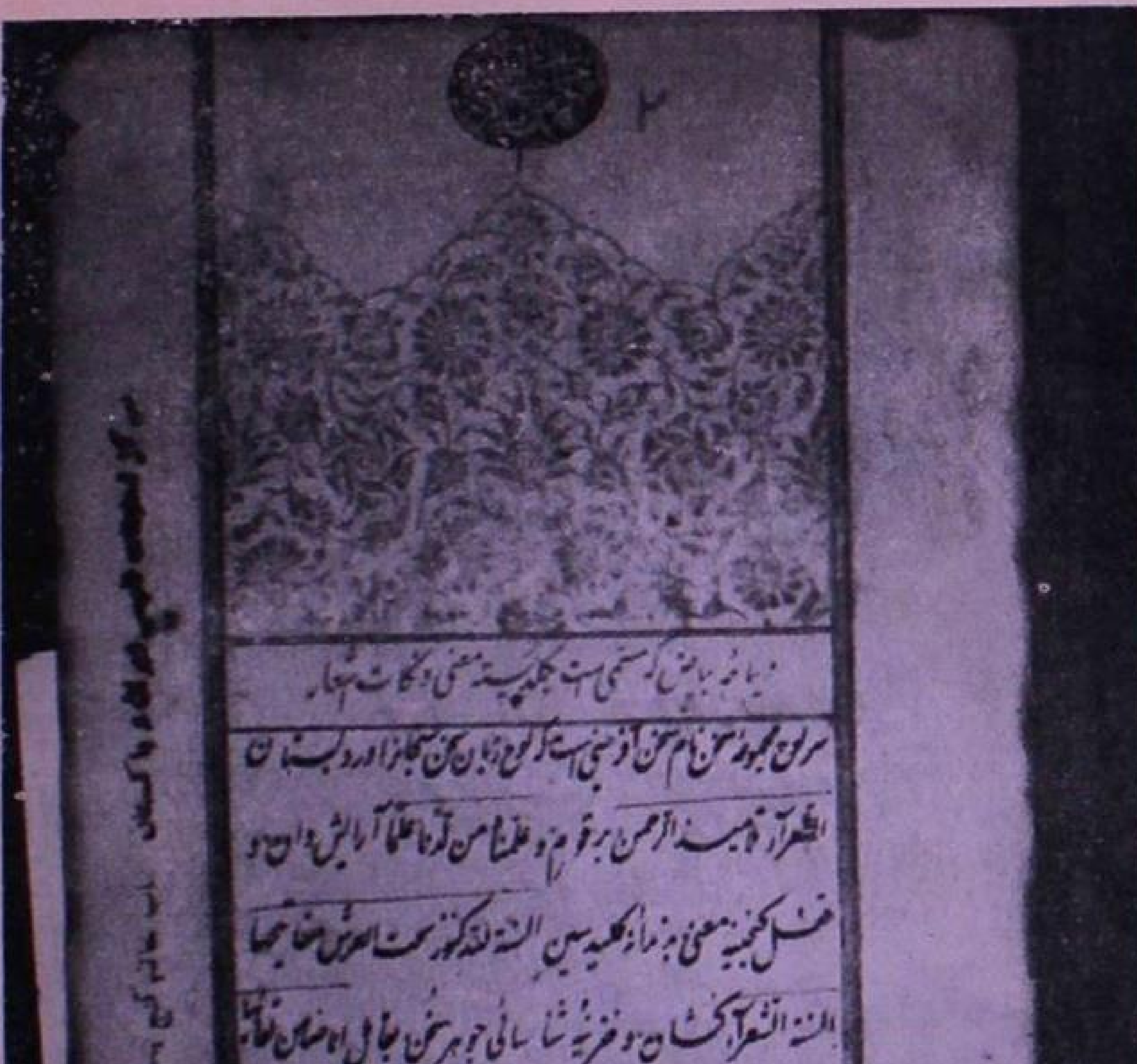
کلیات حکیم شفای اصفهانی ۸۹۰/۸۴۸

کلیات حکیم شفای اصفهانی $\frac{۸۹۰}{۸۴۸}$

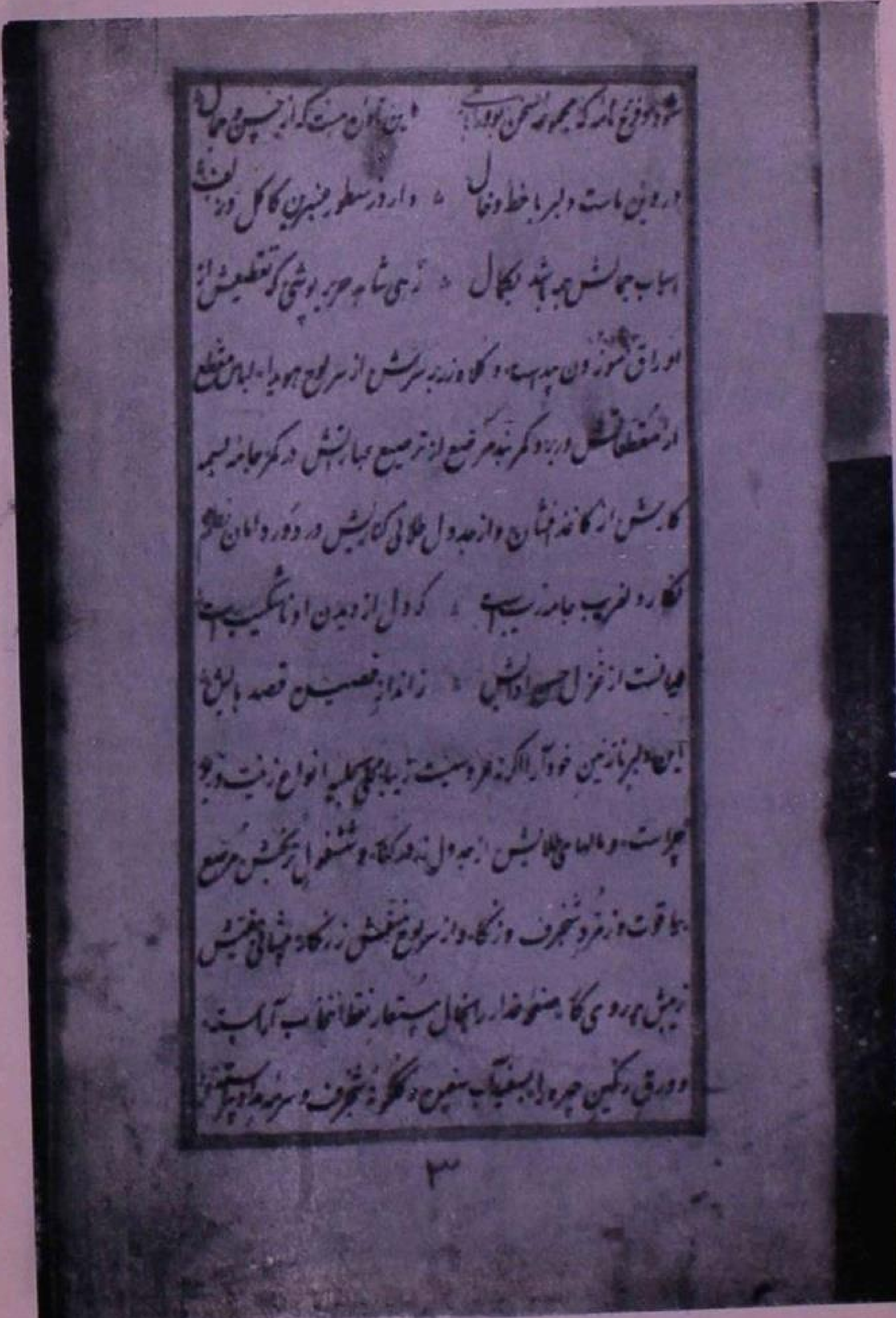

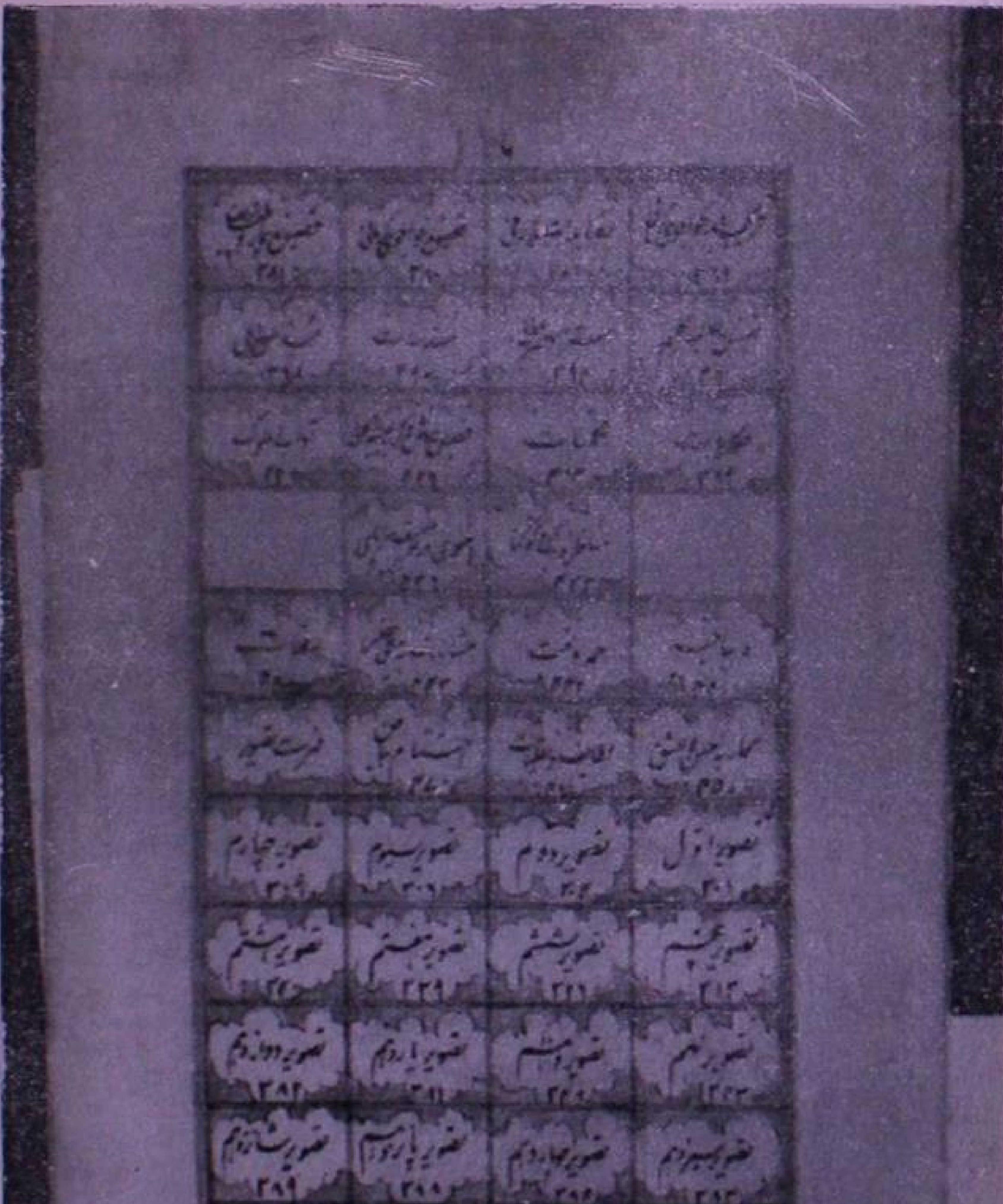
کلیات حکیم شفای اصفهانی ۸۹۰/۸۴۸

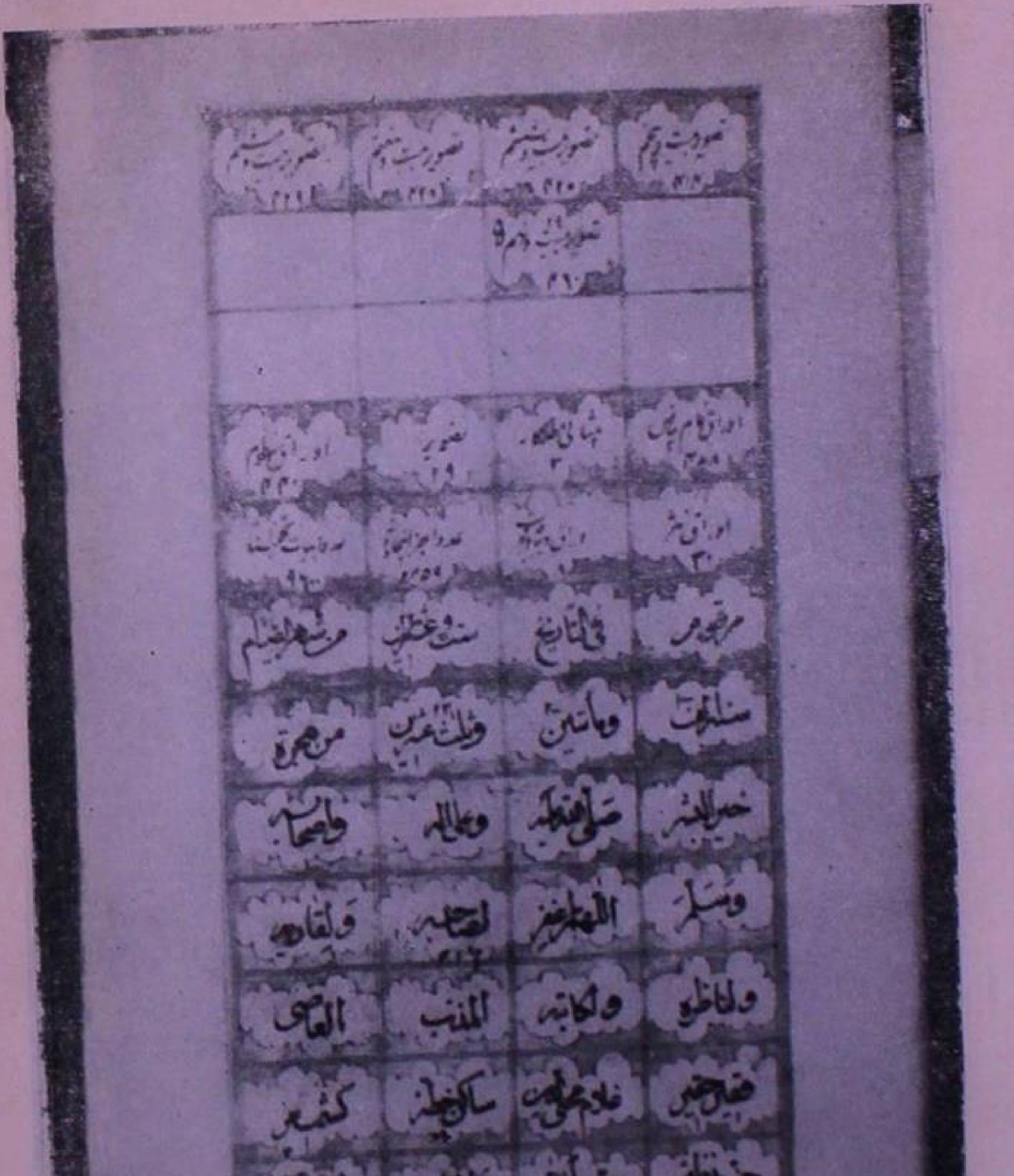
دیباچهٔ بیاض که مسمی است بگلدستهٔ معنی و نکات اشعار

گلدستهٔ معنی و نکات اشعار ۸۶۰/۶۷۹

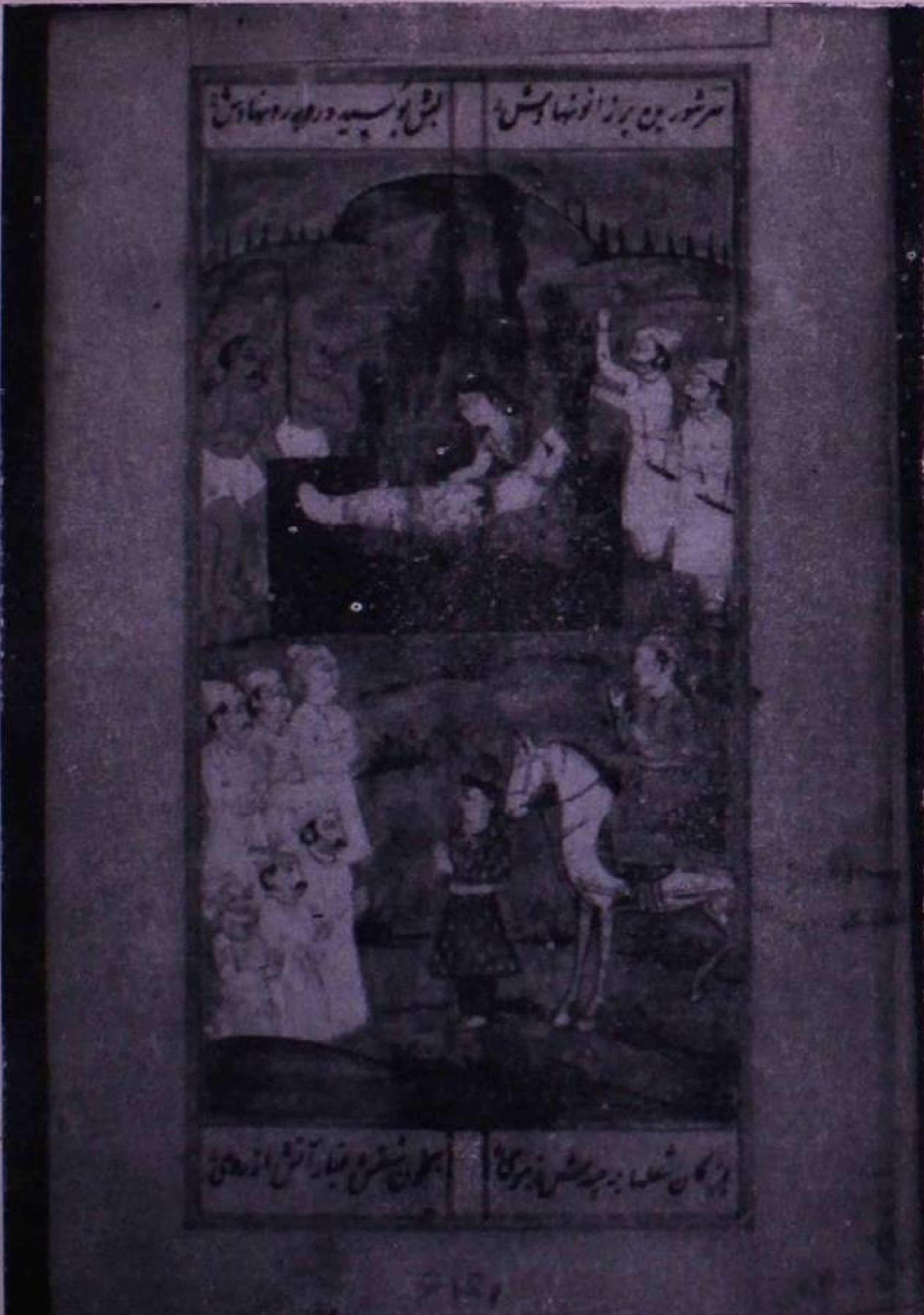

گلدستهٔ معنی و نکات اشعار ۸۹۰/۶۷۹

خیر البشر صلی الله علیه و علی آله و اصحابه
و سلم اللهم اغفر لصاحبه و لقاریه
و لناظره و لکاتبه المذنب العاصی

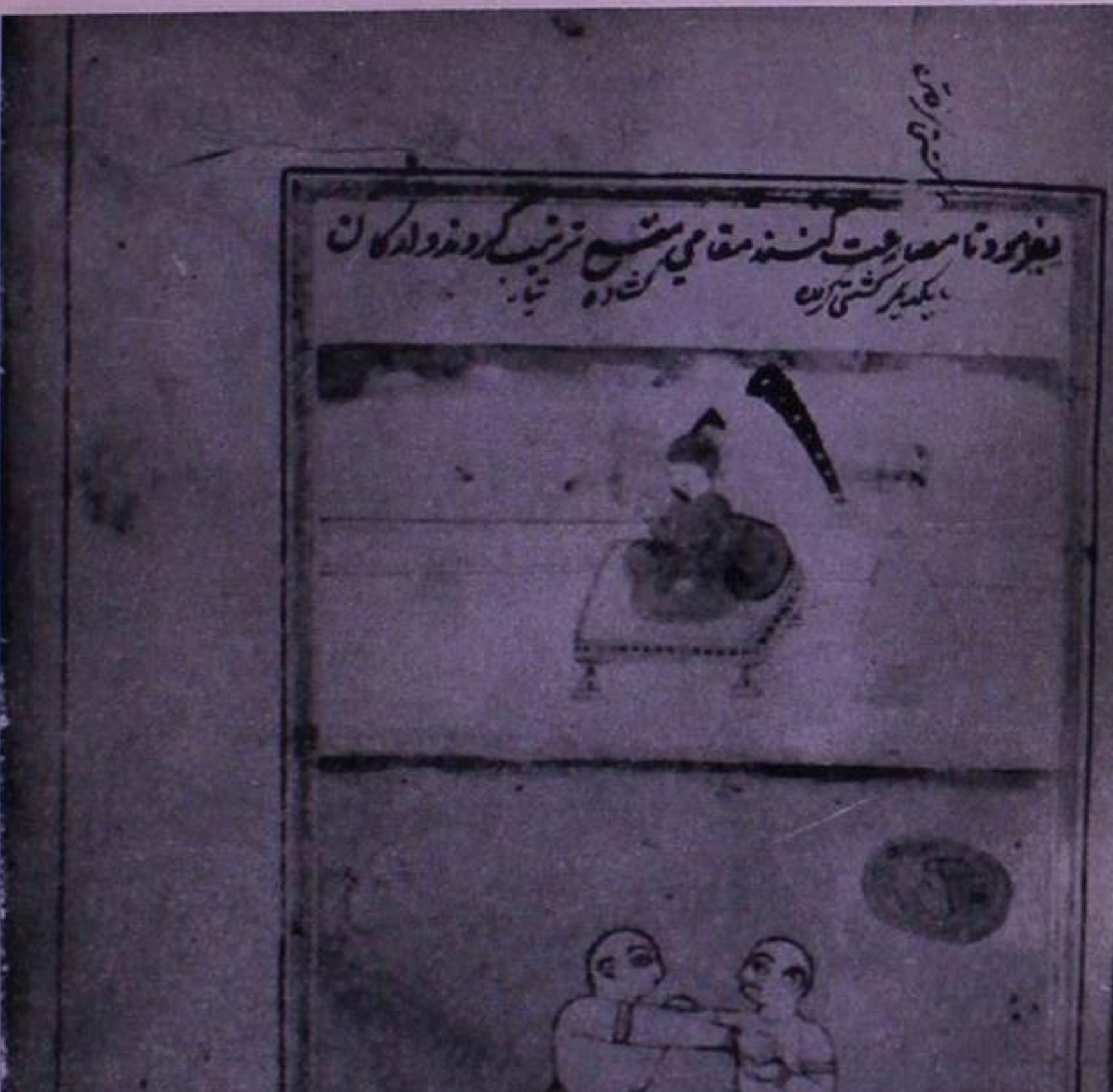
گلدستهٔ معنی و نکات اشعار ۸۹۰/۶۷۹

گلدستهٔ معنی و نکات اشعار $\frac{٨٩٠}{٦٧٩}$

گلدستهٔ معنی و نکات اشعار ۸۹۰/۶۷۹

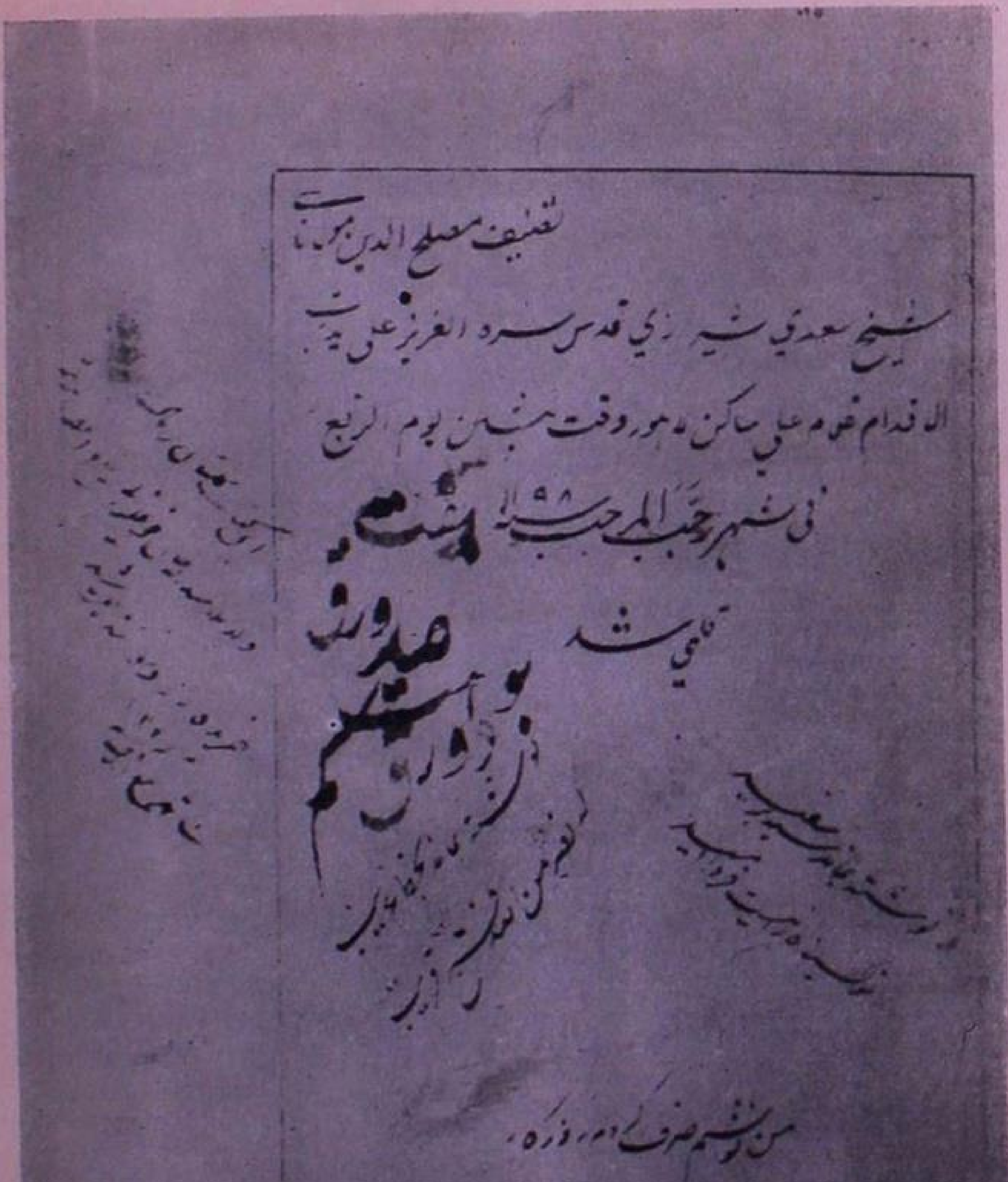
گلستان سعدی ۸۹۰/۷۵۷

توانی دلی که آری جهانی بهم کنند این لطیفه بر طاق کسری
نبشته بود چه سالهای فراوان چه عمرهای دراز که خلق
بر سر ما بر زمین بخواهد رفت چنانکه دست بدست آمدست ملک
بدستهای دگر همچنان بخواهد رفت حکایت یکی در صنعت
کشتی گرفتن سر آمده بود چنانکه سیصد و شصت بند فاخر
بدانستی و هر روز بنوعی کشتی گرفتی مگر گوشه خاطرش با جمال یکی از
شاگردان بسبیل مودت میلی داشت سیصد و پنجاه و
نه بند وی را در آموخت مگر یک بند که در تعلیم آن دفع
انداختی و تاخیر کردی فی الجمله آن پسر در قوت و صنعت
سر آمد و کسی را در آن زمان با او امکان مقاومت
نبودی تا بجایی که روزی پیش ملک آمد و گفت استاد را
فضیلتی که بر منست از روی بزرگیست و حق تربیت است و الا
بقوت از و کمتر نیستم و بصنعت با وی برابرم ملک را این سخن دشوار آمد

دیگر

گلستان سعدی ۸۹۰/۷۵۷

تصنیف مصلح الدین

شیخ سعدی شیرازی قدس سره العزیز علی ید

اقل خدام ... علی ساکن ... وقت ... یوم الربع

فی شهر رجب المرجب سنة ۸۹۰

تمام شد

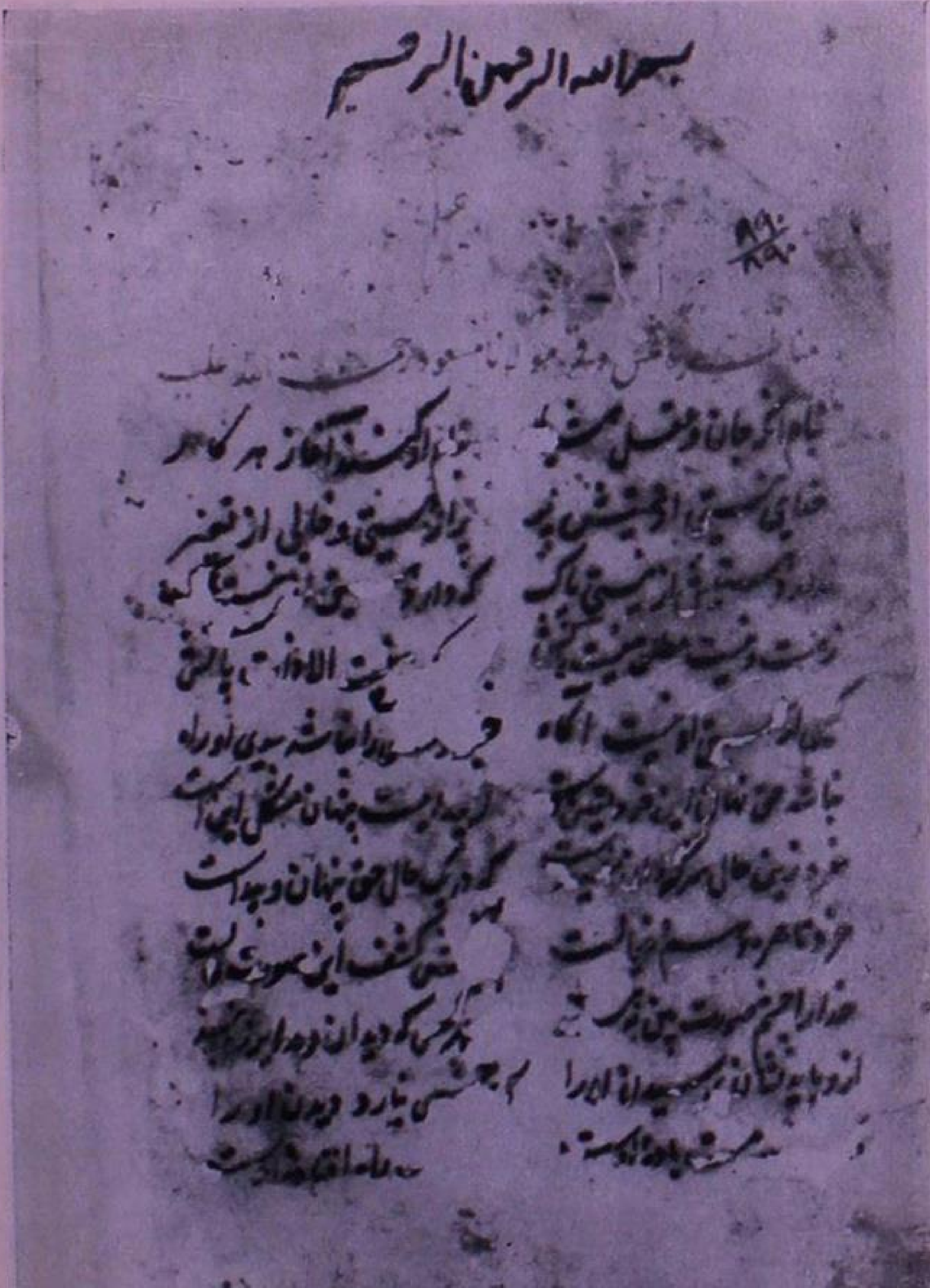
من نوشتم صرف کردم روزگار

من نمانم این بماند یادگار

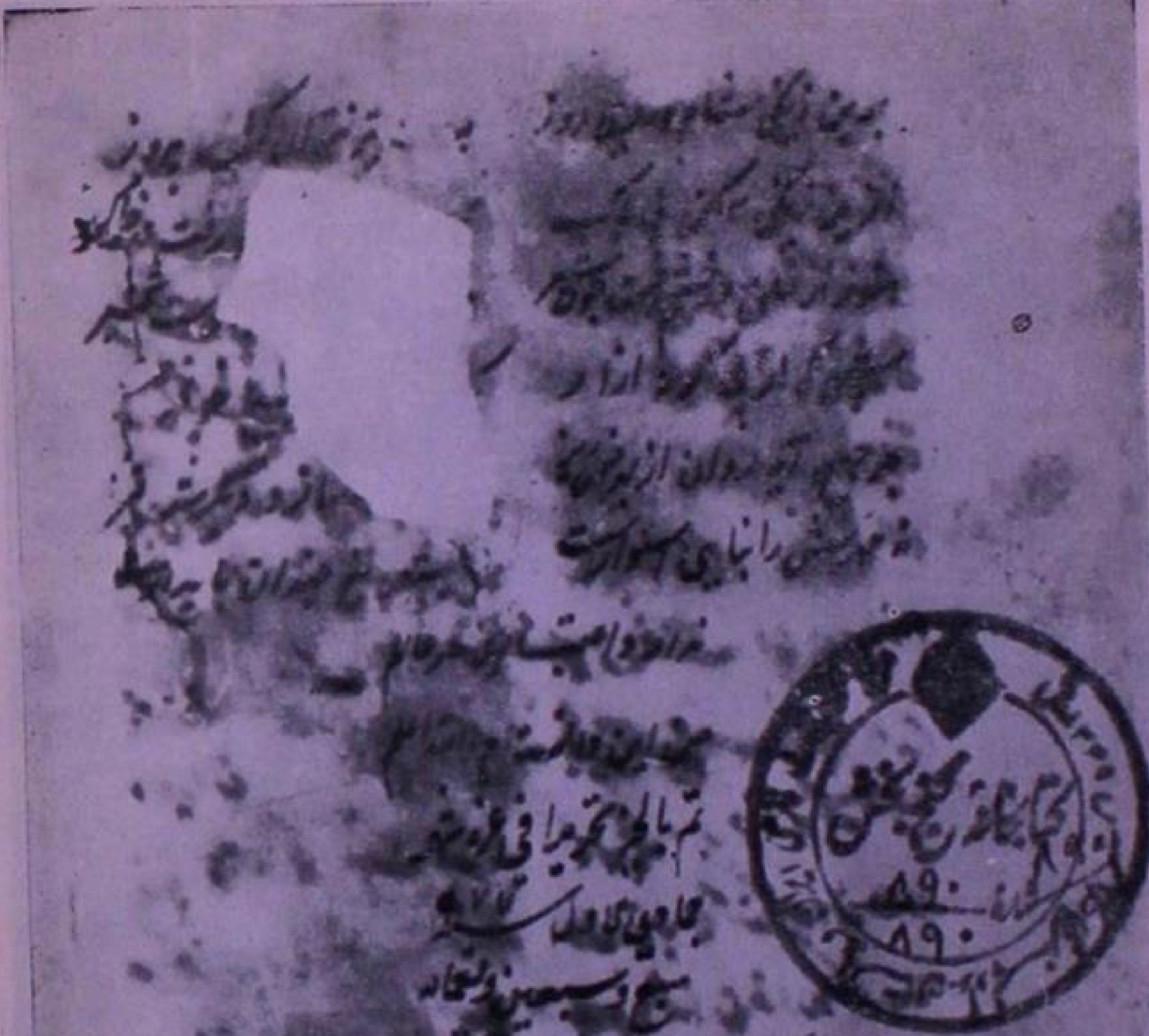
گلستان سعدی ۸۹۰/۷۵۷

دود چراغ بیفایده خوردن کار خردمندان نباشد ولیکن
برای روشن صاحبدلان که روی سخن در ایشانست
پوشیده نماند که در موعظه‌های شافی در سلک عبارت
کشیده است و داروی تلخ نصیحت بشهد ظرافت برآمیخته
تا طبع ملول ایشان از دولت قبول محروم نماند و دعای
الحمد لله رب العالمین [illegible]

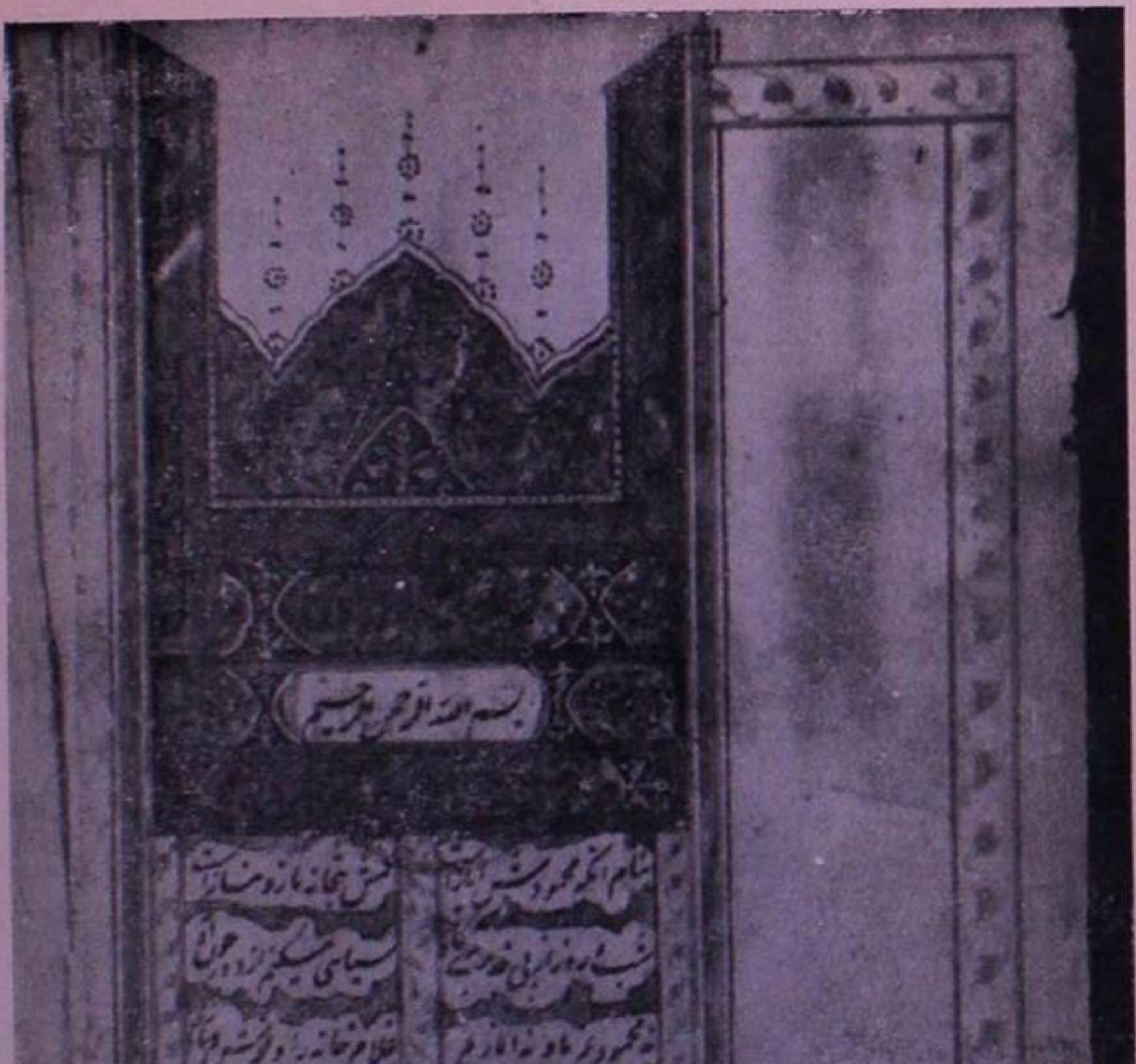
ما نصیحت بجای خود کردیم روزگاری درین
بسر بردیم گر نیاید بگوش رغبت کس بر رسولان پیام
باشد و بس شعر یا ناظراً فیه سل بالله مرحمة
علی المصنف واستغفر لصاحبه واطلب لنفسک من ترید
بها من بعد ذلک غفراناً لکاتبه شعر لو ان لیوم
التلاق مکاتبة عند الوصف للقلب بایراد ما ان المنی
وانت مرامی الحسن [illegible] فذا سادات وطلب [illegible] الا ما

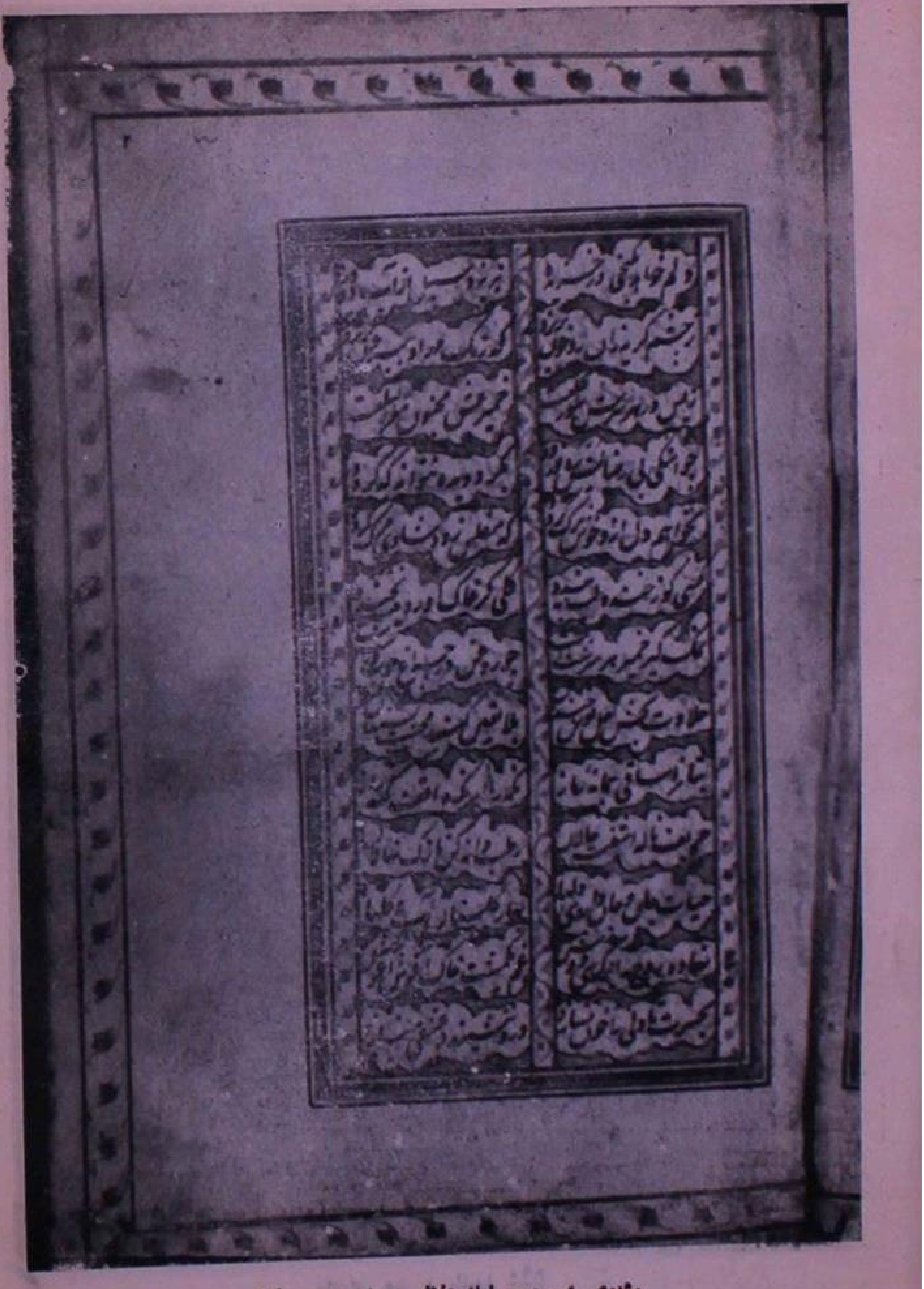
مثنوی شمس و قمر $\frac{۸۹۰}{۸۹۰}$

مثنوی شمس و قمر ۸۹۰/۸۹۰

مثنوی محمود و ایاز زلالی خوانساری $\frac{۸۹۰}{۸۴۳}$

مثنوی محمود و ایاز زلالی خوانساری ۸۹۰/۸۴۳

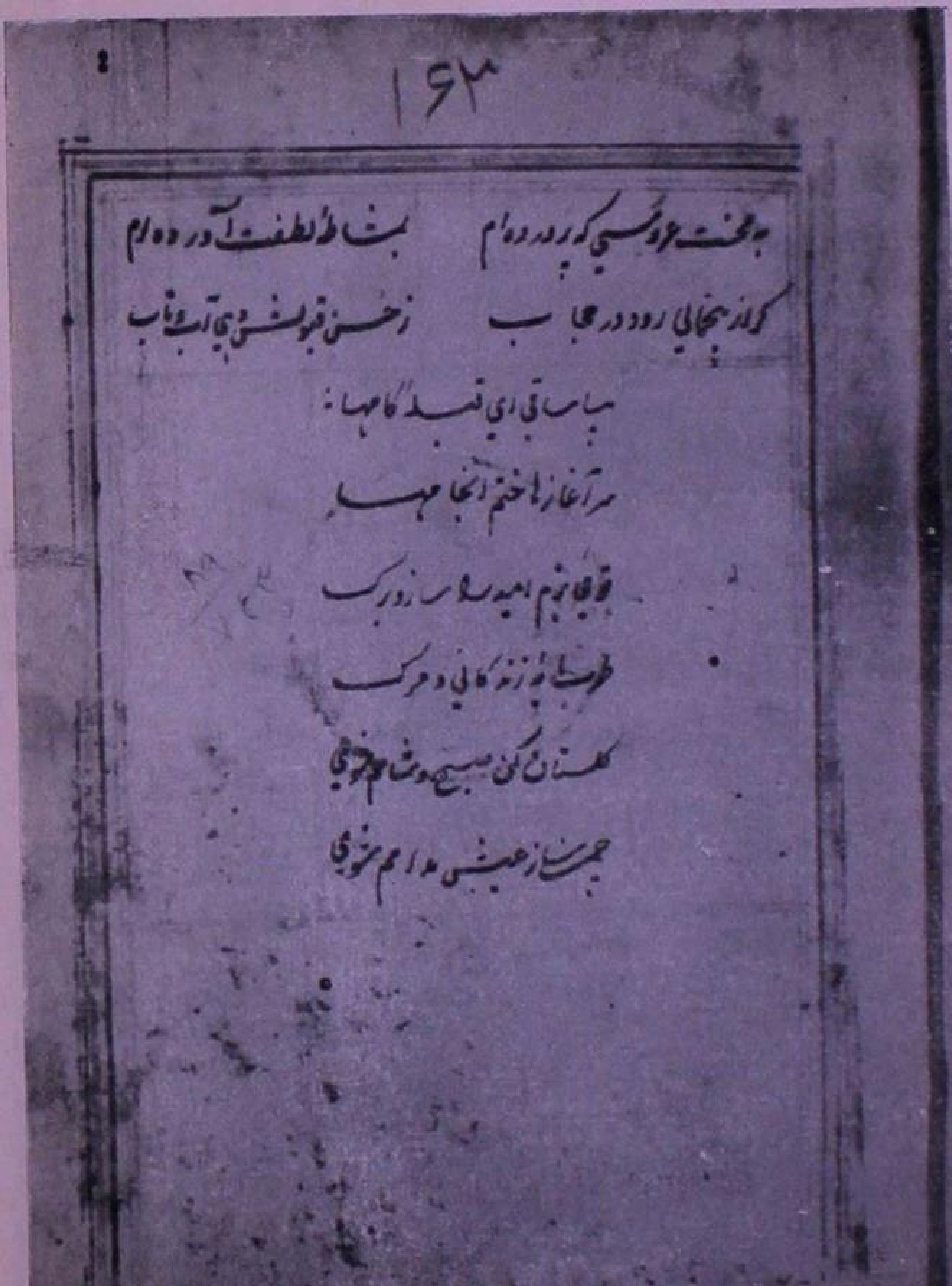
۲

بسم الله الرحمن الرحیم

بنام چمن ساز ناز و نیاز	که خار نیازش بود سرو ناز
طلبشها جادوش پریزادها	اثرها نظرها ز فسر بادها
اگر شعله شوق او بر شود	رگ کوه مانند گوهر شود
چو از یاد او بر فروزد چراغ	ملاحت نمکدان شود مغز و داغ
نه لیلی او ملاحت نسب لیلی نه آنست	صباحت جمال یوسفی در جهانست
ز شوق جمالش بهار انجمن	صباحت چو از آب حسرت دهن
صباحت ملاحت بهم در گداخت	نمکش گر به به آلوده ساخت
از و خسرو عشق شیرین طراز	شکر در غمش تیره مست گداز
نه تنها سلیمان بود خواره اوست	که تا دیده مور در راه اوست
نه فرهاد مسکین از و شد قتیل	بود شربت جان شیرین سبیل
نه مجنون از و خواند در کتب عشق	خط بخیه دامن دشت عشق

۸۹/۷۴۳

مثنوی هیر و رانجها ۸۹۰/۷۴۳

164

به محنت عروسی که پرورده ام — بسا لطف آورده ام

گر از پنجابی رود در حجاب — ز حسن قبولش دهی آب و تاب

بیا ساقی ای قبله گاه ما

سر آغاز تا ختم انجام ما

توئی همدم امید ساز زور که

طرب خانه زندگانی و مرگ

گلستان کن صبح و شام خوشی

چمن ساز عیشی مدام خوشی

مثنوی هیر و رانجها ٨٩٠/٧٤٣

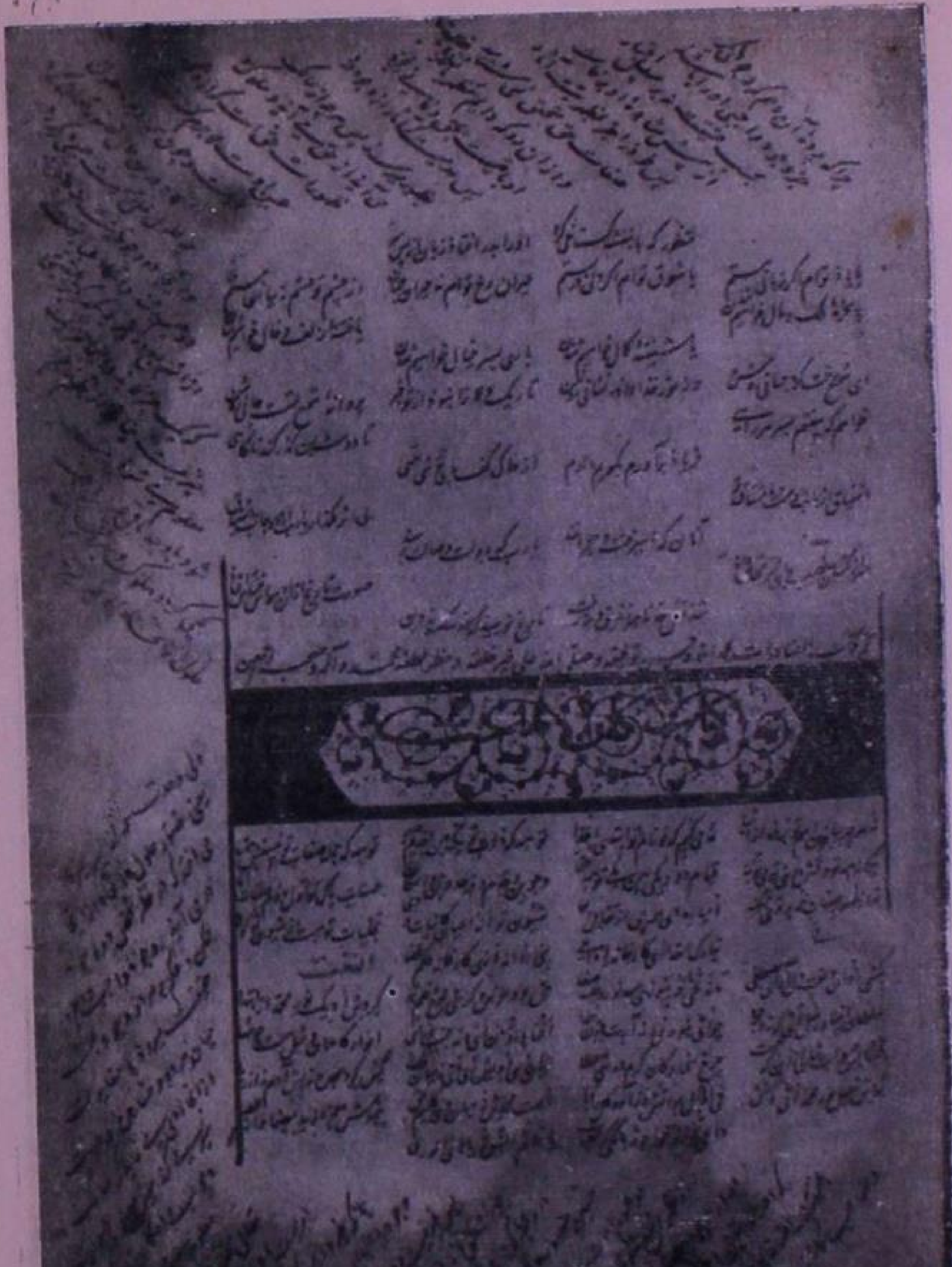
مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی ٨٩٠/٨٤٩

مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی $\frac{۸۹۰}{۸۴۹}$

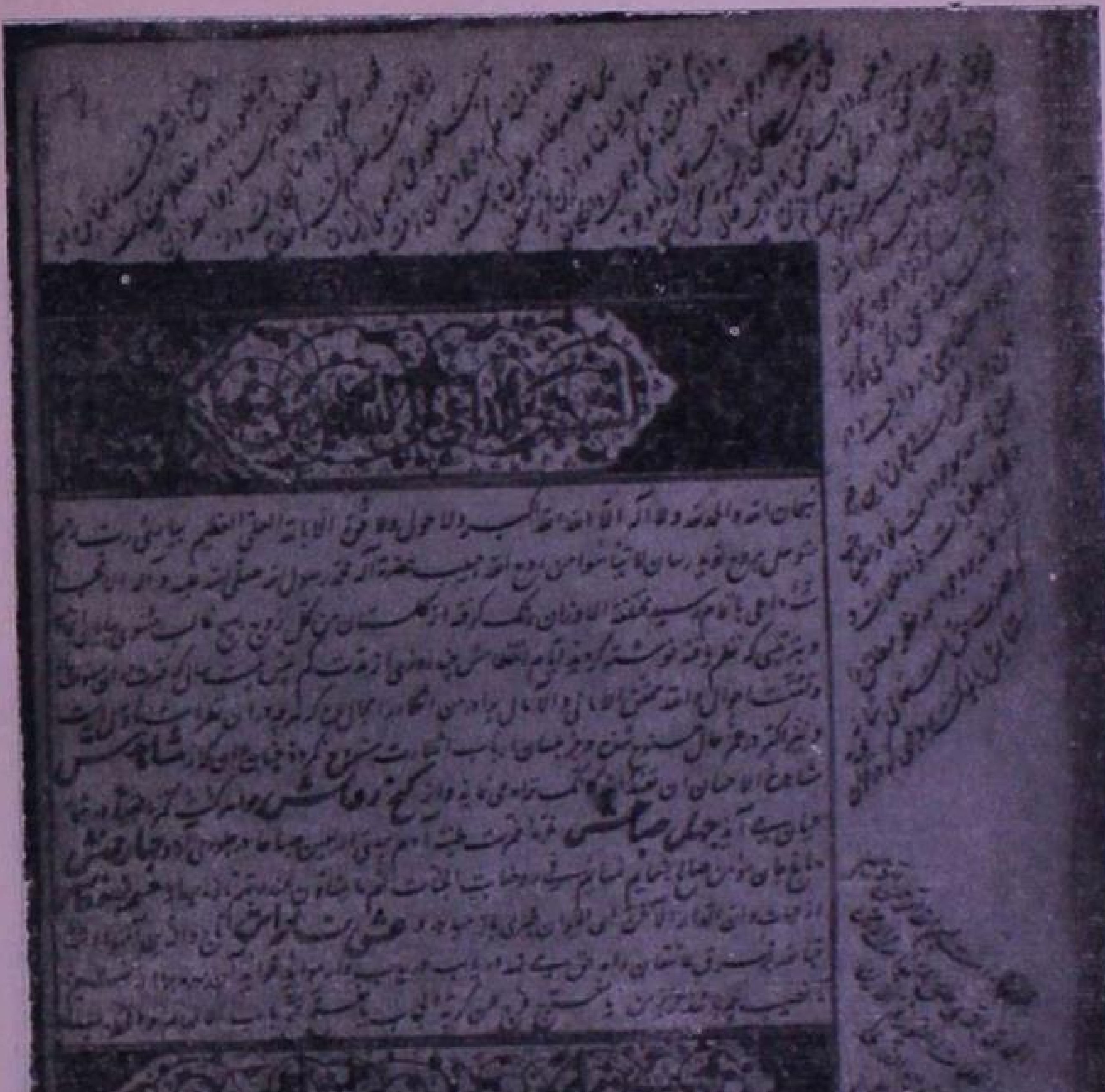
مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی ۸۹۰/۸۴۹

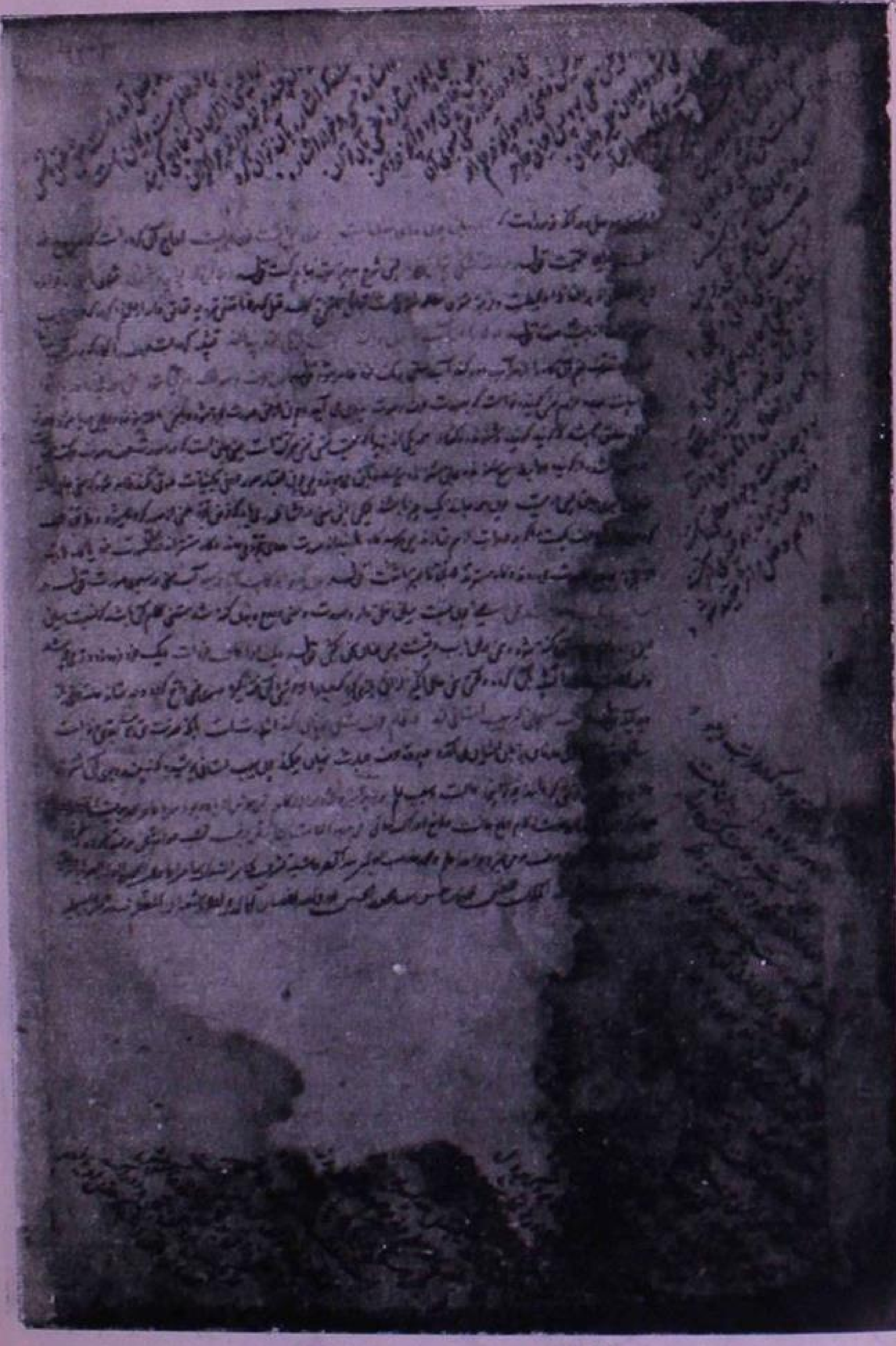
مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی ۸۹۰/۵۴۹ هـ

مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی ۸۹۰/۸۴۹

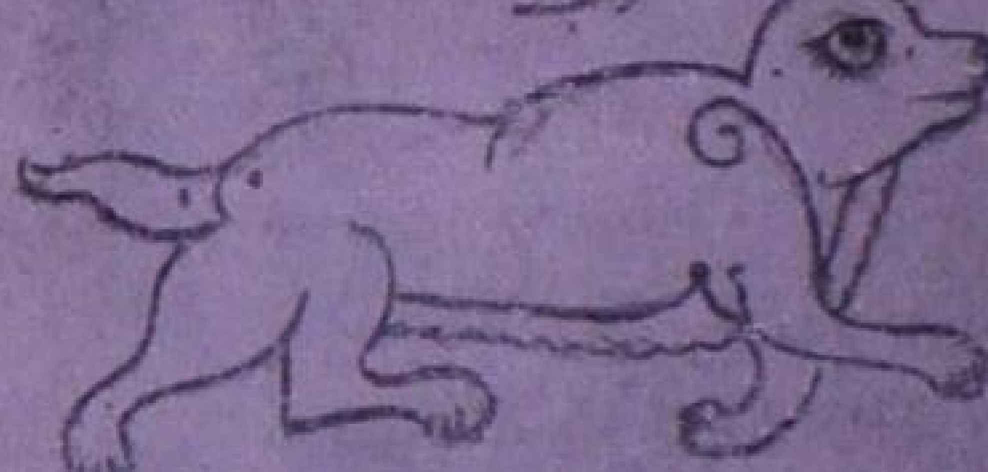

مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی ۸۹۰
۸۴۶

مجموعهٔ آثار شاه داعی شیرازی ۸۱۰هـ / ۸۶۹

يعرف بالجدي عند العرب من كان بالبعد منه بالقرب تعرف بالجدي عند العرب مداره مقارب للقطب
ويذه الانجم عند العرب صورت الدب [illegible] الشمالي وبعدة القديم المنتشرة
اي منتشر دقيقة جدا ست ناسيزده دو وسطاني

كواكب تشبه الكثيرة احرايعه نا [illegible] سيرة قد تشبه القدوم [illegible] وشبه بالذي نعترضه
في جهة الدب نجوم اربعة تشكلت الصورة مربعة يدور حول القطب كالادابة تعرف بالنعش لعين الاربعة
تتبعها نعش على النسق تبرح لا تبين او الليل حسق وتشبيه العرب بالبنات [illegible] السمكة المردوفة
ان الذي يرى منها من المرئية من نحو الشفة المجتمعة تعرف بالحوض عند الاعراب كذا يروى عن ذوي الالباب
ثم الذي يتبع منه الثريا نجم يسمونه بستي لذي الاعارب هنا فاعلم تريه نجم صغير مظلم
وكواكب التي بين ركبته تقب بعض الاعاريب الثريا وجاء في بعض الروايات انها تسمى الرقبة العليا
على صورة نخل قد رديه اصطلاحا ويسمى البين اي الكواكب المجتمعة التي على جنب الكلب وهي
الكواكب التي عليه تسمى الحوا والاخير على قرب ركبته اليسرى الواقع وتقدمين على ركبته وراسه متقدم
النيرة التي يسمى الحوا ينقبه ابن قرابين والمعف في العين واحدى رجله على طرف عصا العبان وهي
العبين والاخر عند الاعراب الذي على التي يسمي العوايد وكواكب ثمانية وهذا
كالمتين الصورة ويسمى الكواكب الذي على رجله اليمنى المشترك بينه وبين طرف عصا العبان وهو ما يخ

٢٩٨

وهذا النجم في النجوم التي في صورة برشاوش عند الروم الذي نجم خلف العيوق يخفى بين طالبه في الجو
يعرف عند الروم بالمصحوب وهو الذي يحمل لدى الاعراب راس الغول بين الصورة يتبعه كواكب نيرة
نير نجم مشرق ولا اذا النيرة شطح وهو من برشاوش في الجنب لكنه يجهل عند العرب
كا سمت معظم نجم الثريا لم ار فيه جزءا شيئا اكم سمعت للثريا منتقا يشبه نجم اذا ما استقر
فارس في المنظر العظيم بحمل راس الغول عند الروم وبعد هذا النجم كوكبان بحامل الغول جنب نعدان
كهذا الرجل هذه الصورة حولها كواكب كثيرة يعرف من جهتها بهذا الى الجاه لونها النجم بلمعان

صورة برشاوش وهي حامل راس الغول بالزردم

يشبه كواكب الجيد ... يعرف بالجبار ... عند الاوائل ... تعد ... الجهة
نجم مشرق عظيم ... من ... يعرف الاعراب بالمعروف

٧٩٩

[illegible]

[illegible]

وهذه ... كواكب ظاهرة بينة ... منها ... [illegible]

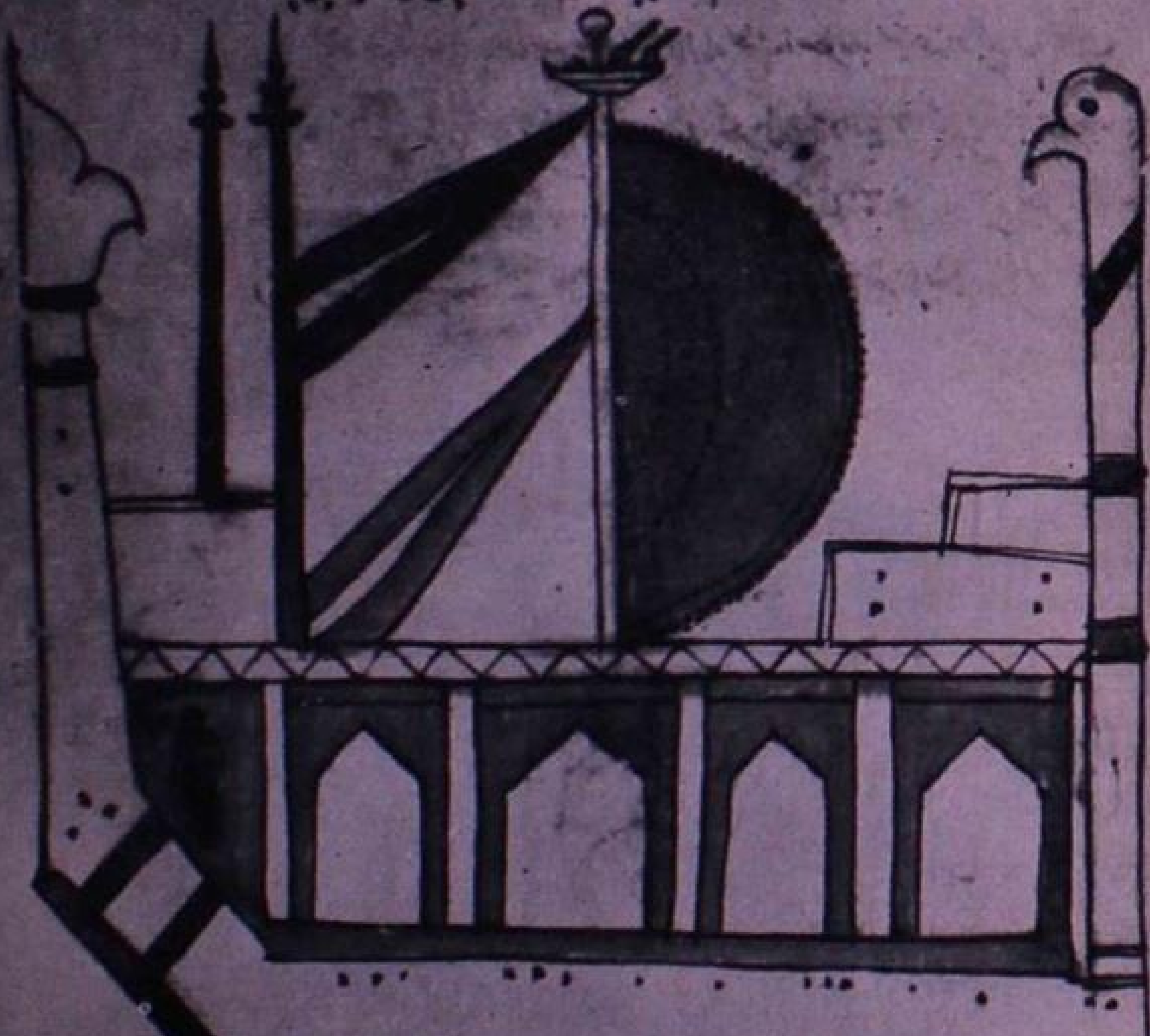
[illegible]

[illegible] الشعرى [illegible]

[illegible]

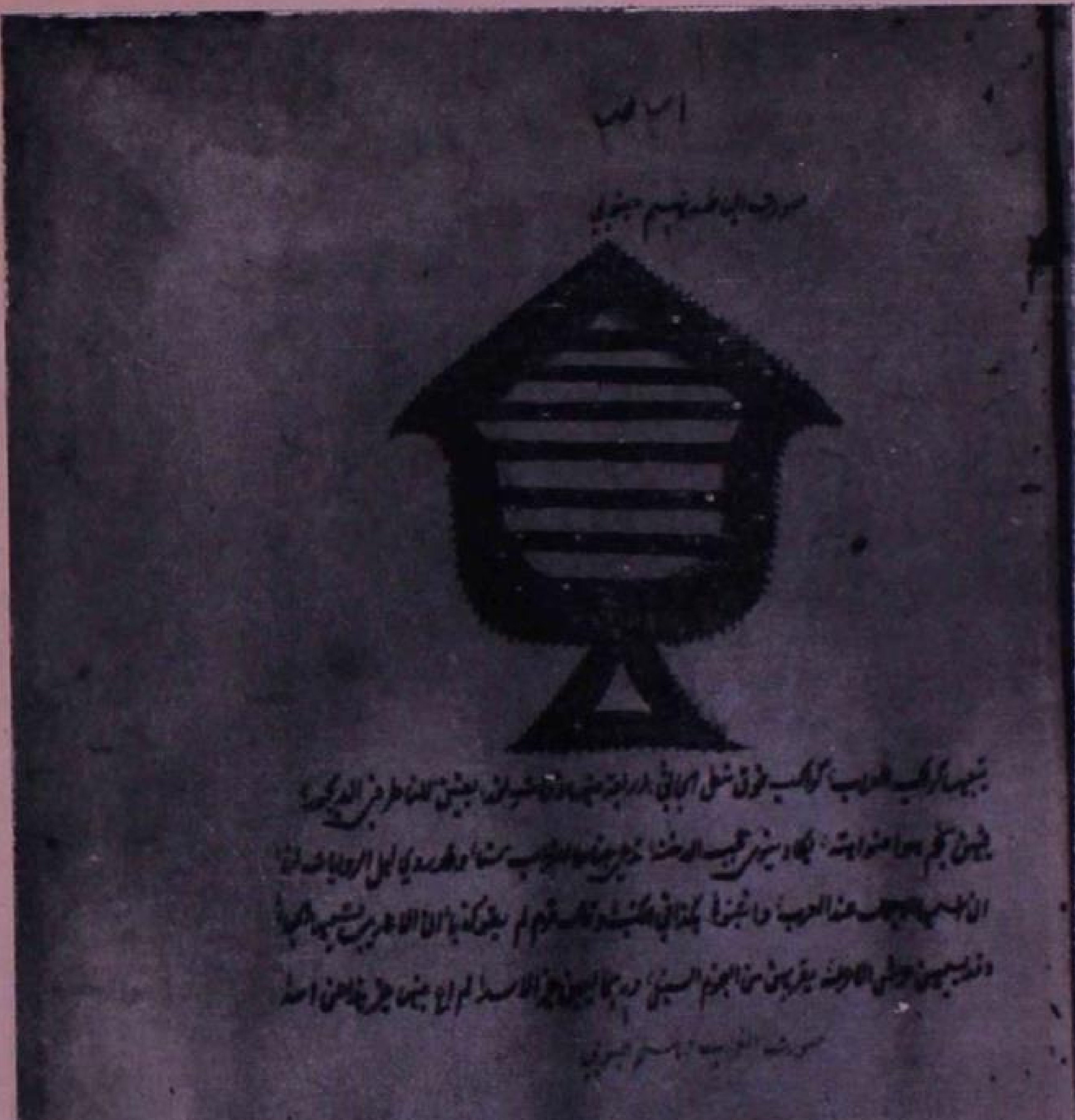
۳۱۹

ويحيط لساكن الجنوب، صورة السفينة مطلع جنوبي الا قرب من قطب الجنوب

بينهما كواكب الشجاع، ما بين قلب الليث والذراع كواكب اربعة معينة يتبين الجسم خفية

يمين المعين اذا الليل غسق من عليا ظهر الشجاع العنق بينها من انجم الشجاع نجم كبير الجسم ذو شعاع

مجموعهٔ رسایل نجوم ۸۹۰/۷۶۵

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ويقع الدبّين وما بين الجمع الى الاولى [illegible] عدة عشرة [illegible] من جنبي [illegible]
[illegible] الاربعة [illegible] معروفة جميعا مشهورة [illegible] في [illegible] [illegible] بيعين [illegible]
[illegible] [illegible] العرب [illegible] في الكتب [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] كواكب صغار خفية بين [illegible] [illegible] يعرفها الروم بقطعة [illegible]
ثم باتيا فيها من الالقاب
بيان ما فيه من الاسماء والالقاب
ابتداء الصورت ١٠ درجه [illegible] دقيقه [illegible] درجه [illegible] دقيقه جدى

٣٢٥

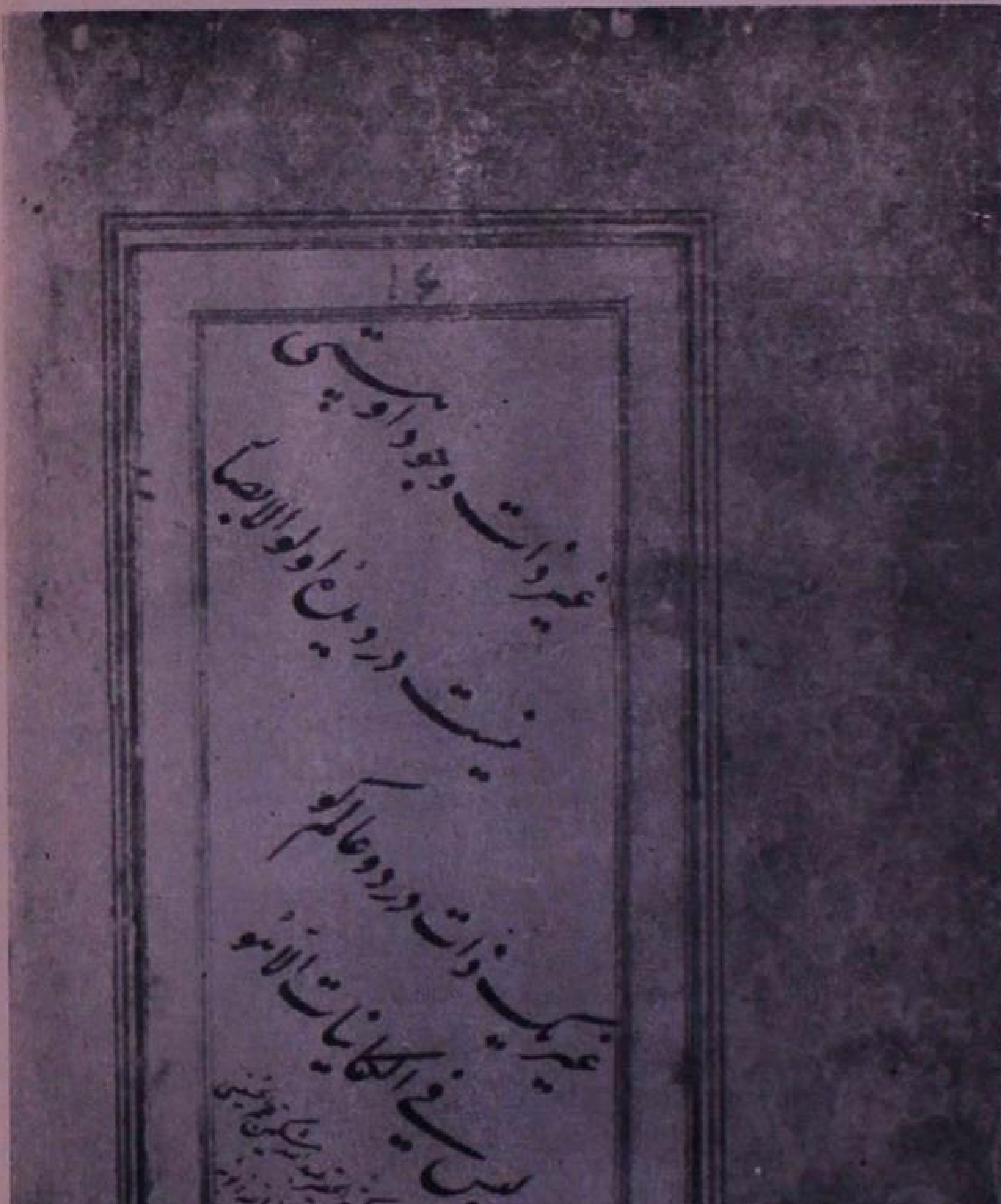
يطلع مع الكوكب مستقيمة بقية الجزء الجنوبي [illegible] ثلاثة عشر من [illegible]

صورة [illegible]

وبعد الكواكب مستقيمة [illegible] الصغيرة بين هذه [illegible]
[illegible] تحت ويطلع الرابي صورة [illegible] بالعرض من كواكب [illegible]

۱۶

غیر ذاتش وجود او هیچی
نیست در دین اولو الالباب
غیر یک ذات در دو عالم کو
نیست فی الکائنات الا هو

مجموعه (ترجیع بند ؟) ۸۹۰/۷۵٤

قال بزرجمهر لكسرى وعنده أولاد

أي أولادك أحب إليك فقال أرغبهم

في الأدب وأجزعهم من العار وأنظرهم

إلى الطبقة العليا

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

الأرواح جنود مجندة فما تعارف منها

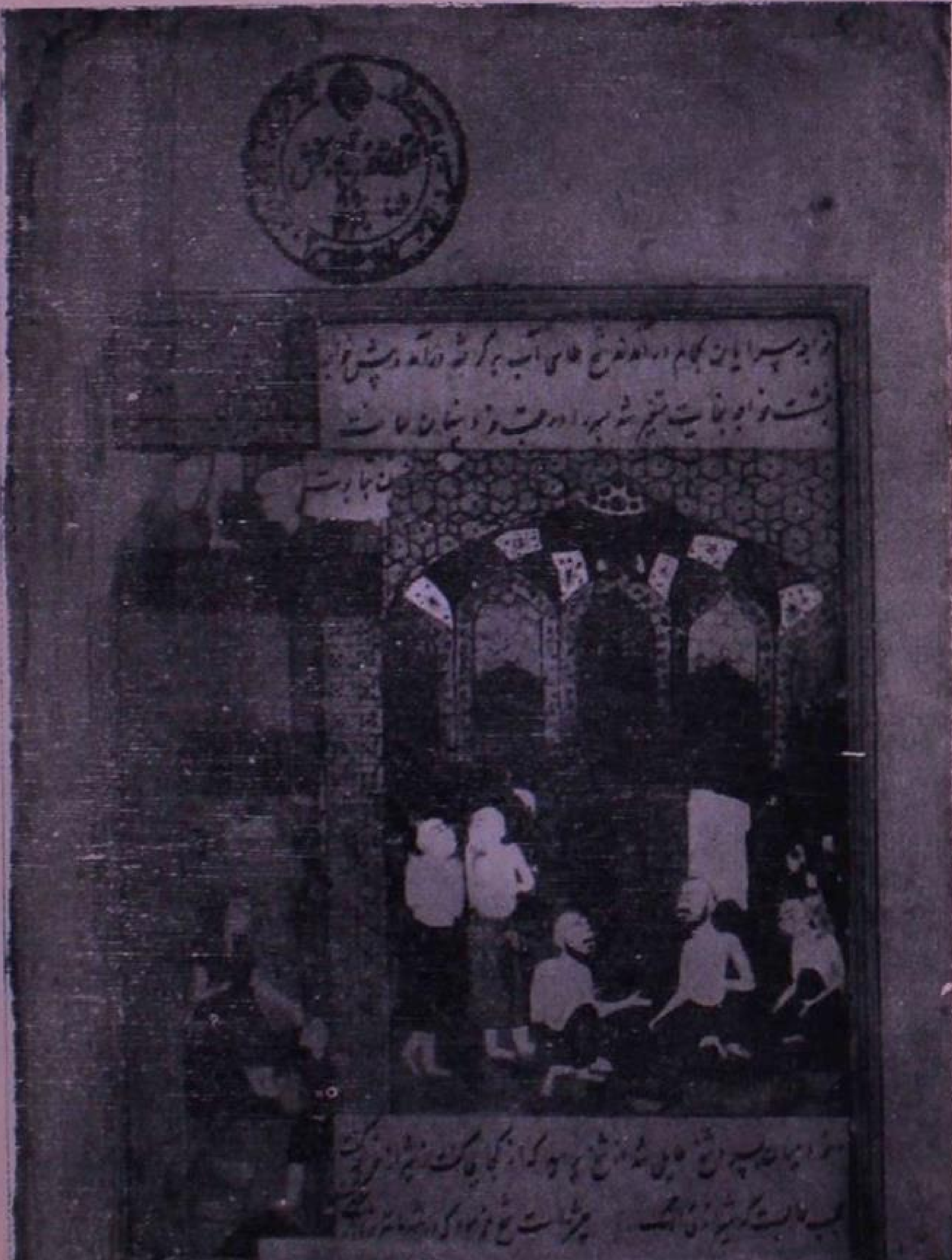
ائتلف وما تناكر منها اختلف

وقال صلى الله عليه وسلم سافروا تصحوا

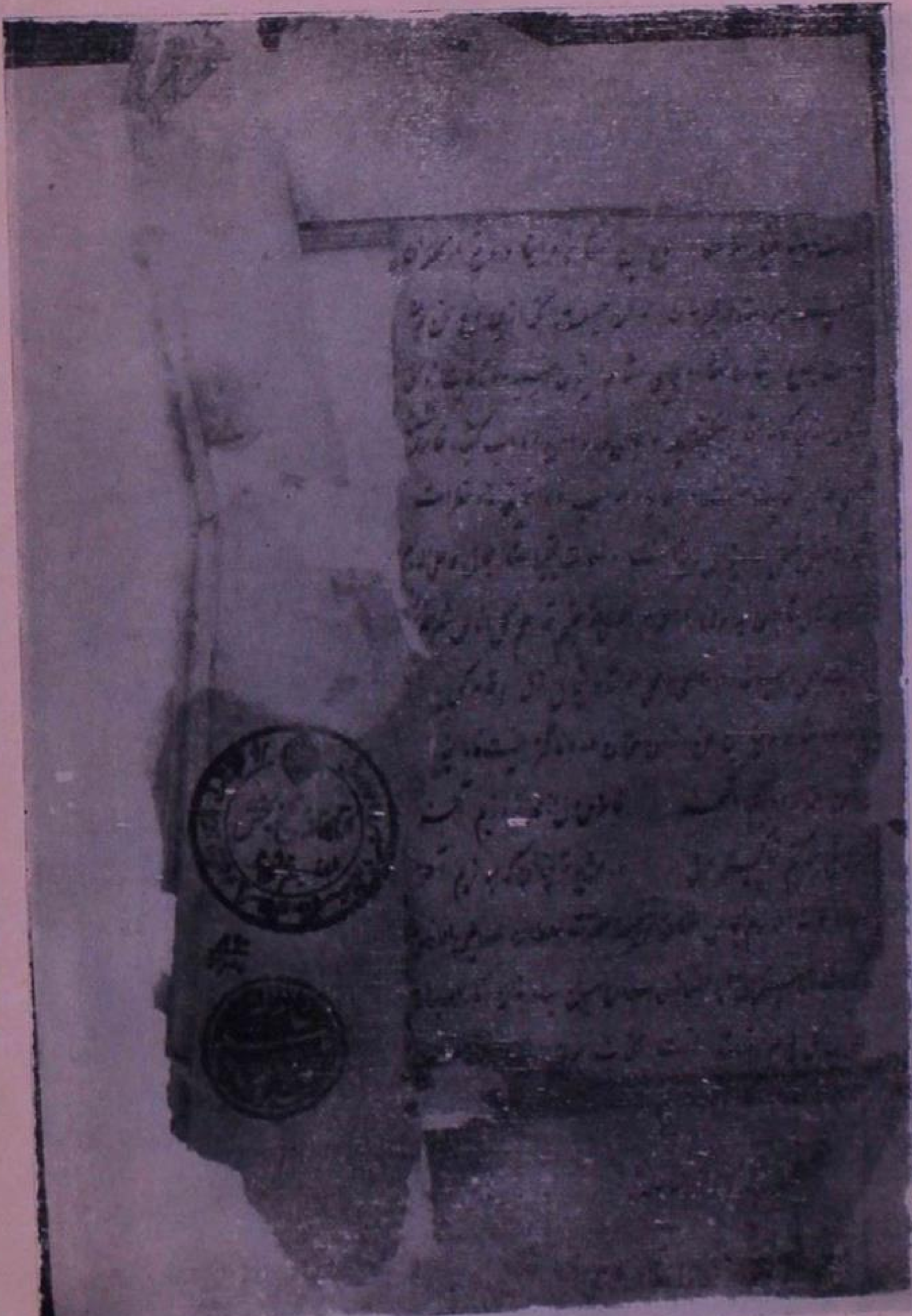
٣٣

وقال صلوات الله عليه وسلم لا يقتل مؤمن
بكافر ولا ذو عهد في عهده وسوى
بين الصريح والهجين

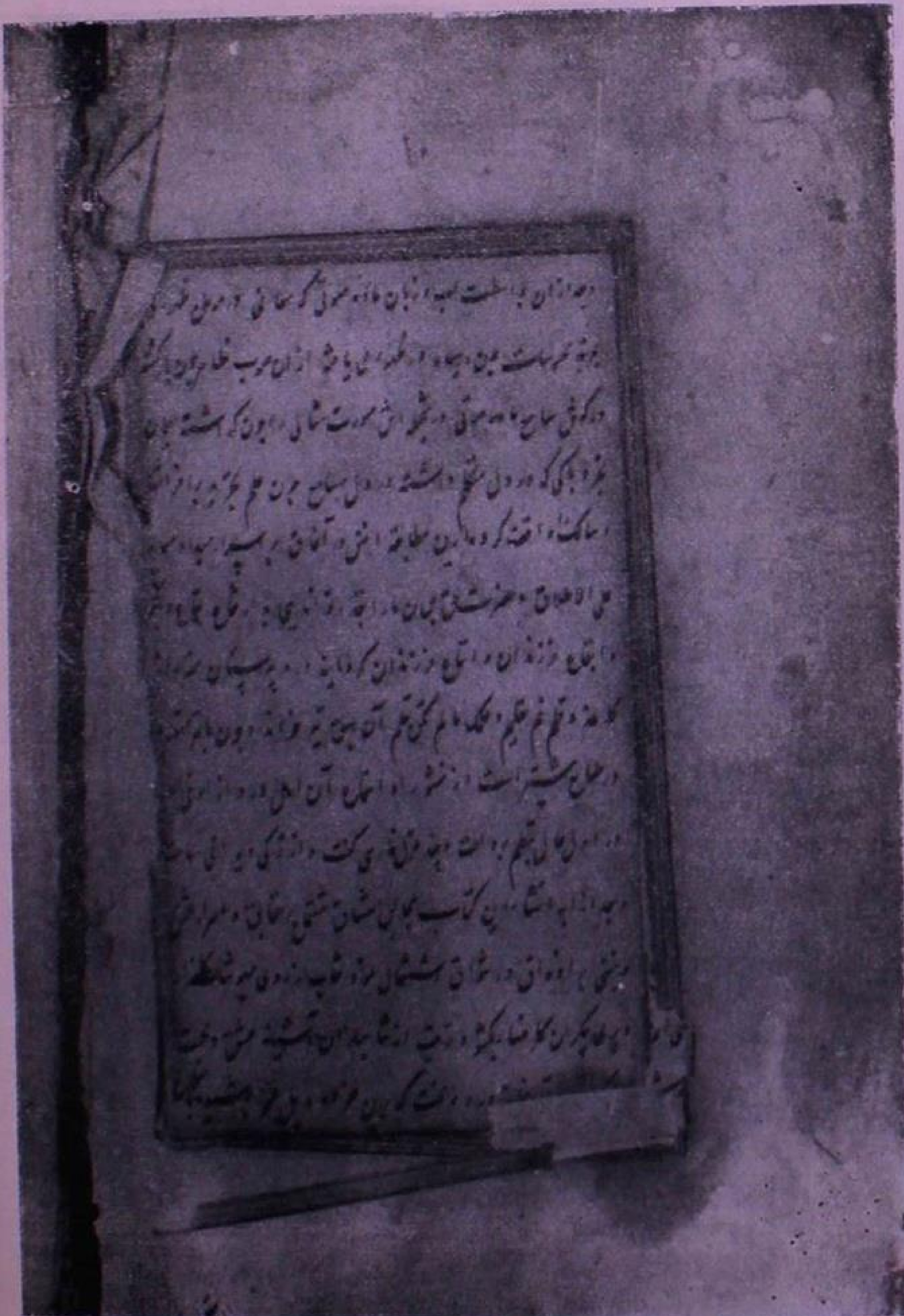
تم المجموع بحمد الله ومنّه في أواخر صفر سنة
ثمان وسبعين وستمائة كتبه ياقوت المستعصمي
حامداً لله تعالى ومصلياً على نبيه محمد وآله

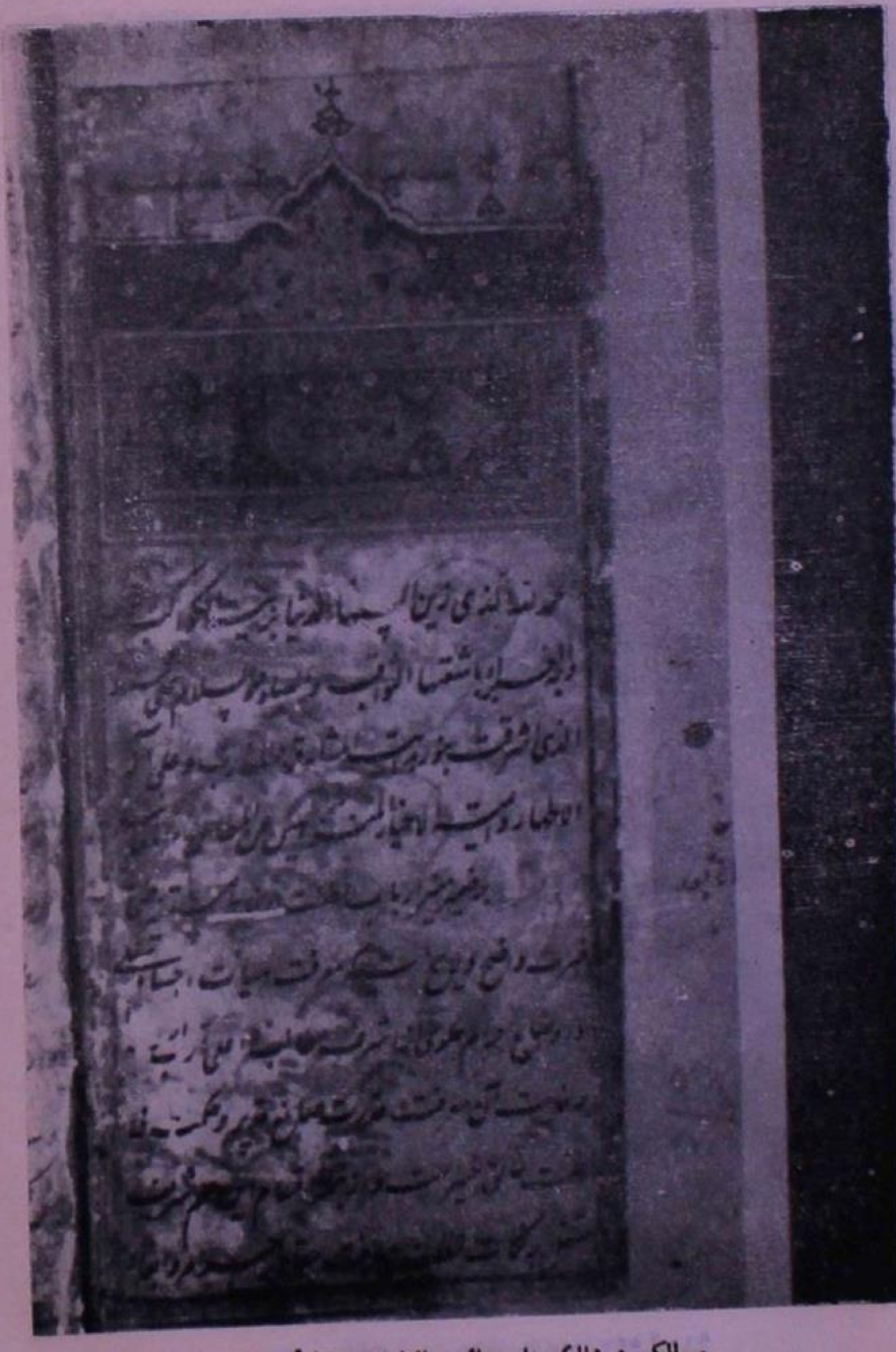
مجالس العشاق ٨٩٠/٧٣٠

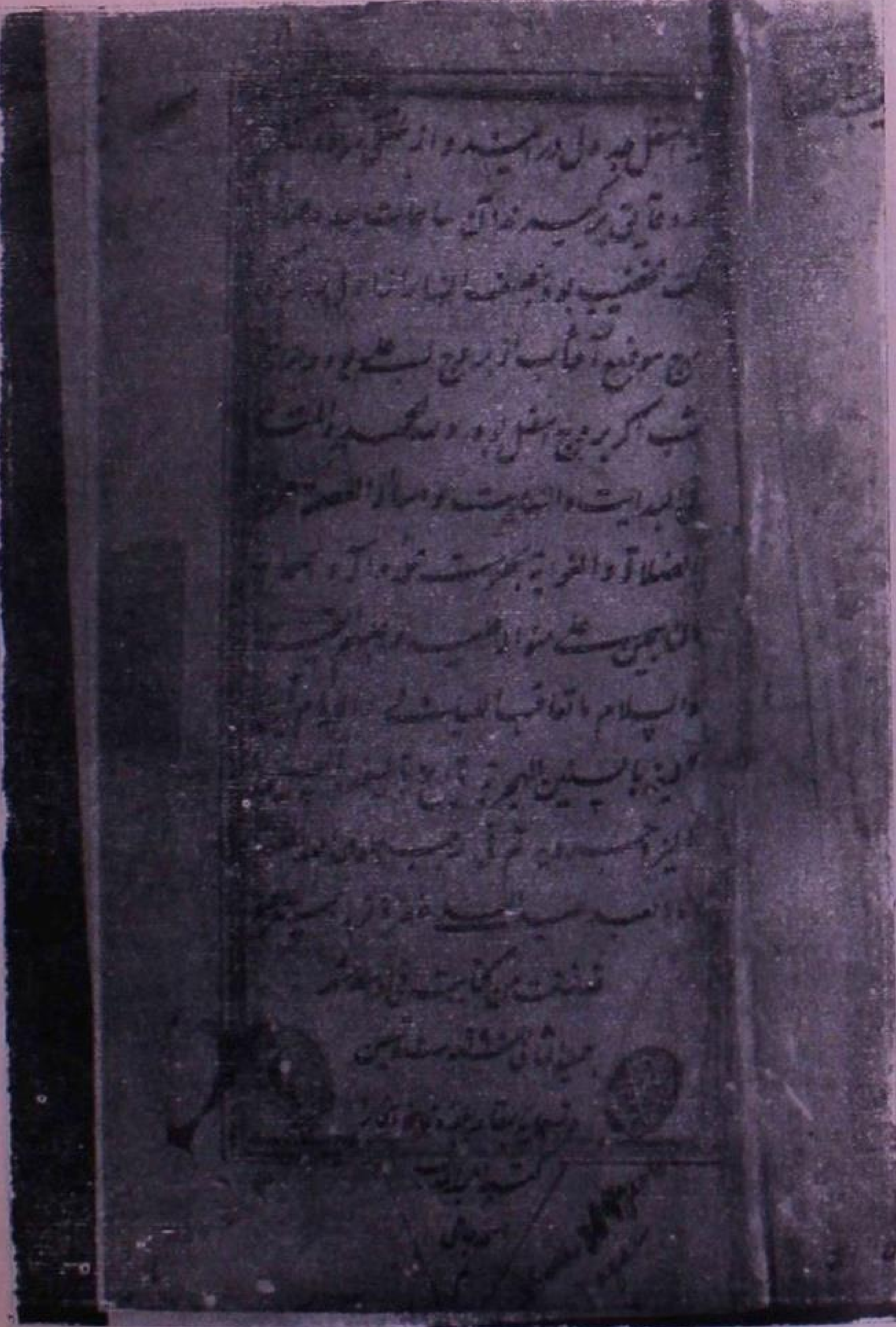
مجالس العشاق ۸۹۰/۷۳۰

مجالس العشاق $\frac{٨٩٠}{٧٣٠}$

مسالک و ممالک یا عجالب البلدان ۵۲۰ و ۹۱۰

مسالک و ممالک یا عجایب البلدان ۵۲۰ و ۹۱۰ / ۷۷۰

۴

این قافیه را نیز مقید بردوف مفرد گویند و مجهول
الف [illegible] که حرکت [illegible] را اشباع تمام نگردد
باشد چون [illegible] سیر و [illegible]

یای مجهول را نبست نظر — که نگردید سیر از وی سیر

این قافیه را نیز مقید بردف گویند
یای شکیب مجهول و یای حبیب اماله

گر اماله کند نیست غریب — قافیه با شکیب شد چو حبیب
حرف قید هست در عرب بسیار — در عجم ده در آمده بشمار
سین و شین با و خا و را بنگر — غین و فا نون و ها و زا بشمر

این قافیه را مقید بحرف قید گویند

۵

[illegible] ... حرکت ماقبل ... [illegible]

ساکن غیر ردف دان بیقین وسط [illegible] پیشش [illegible] نشست

شد به پیشش دو الف چو نهاد [illegible] متحرک در آید ش بپایان

هست تأسیس آن الف را نام [illegible] وان دگر را دخیل کرد اعلام

بهر هر دو یکی مثال آورد [illegible] تا [illegible] شود اهل فهم را یاور

[illegible] در تکمیل الصناعه فرموده که رعایت تأسیس

با دخیل هم مستحسن است با آنکه حرف [illegible] در میان

ردف و تأسیس در می آید مثال [illegible] این بیت

کاه تأسیس بی دخیل آید [illegible] طبع موزون همین مثال آرد

عجب که با [illegible] فکر [illegible] دخیل [illegible]

درست نامه

صفحه	سطر	درست
۷۸	۷	تذکرة الکحالین
۸۰	۷	مخدومی میر کر جان
۸۱	۸	سنة : «۹۱۲ ه ق».
۱۱۹	۷	مجلداتی دیگر نیز
۱۷۰	۹	و «لتا کام» دختر
۱۹۲	۲۱	فن شعر و روش گرد آوری
۱۹۸	۲٤	از خوشنویسان عهد
۲۰۰	۵	رنگ سمرقندی ،
۲۱۱	۲۲	بپایان معرفت که داند
۲۵۹	۱۲	«فضایل یوم عاشورا»
۲٦۸	۲	بستان ابی اللیث
۲۷۲	۲۰	ید عبدالضعیف الراجی
۲۸٤	٤	۲- اوراق : ۶۲۹ ورق . ۱۲۵۸ صفحه .
۲۸۵	۱۱	مرققة القلوب و ذرقت العیون
۳۱٦	۱۷	سفارت شاهنشاهی ایران در اسلام آباد هدیه کرده است
۳۲٤	۵	محذوف یا مقصور
۳۲٤	۹	«سحر سینه (ص ۱۷۹) .
۳۳۹	۱۷	۵- کاتب «حافظ عنایت الله» ،
۳٤۹	۱۵	ابی الفضل بن محمد المفتی
۳۵۰	۲۲	و شروح و مباحث کلامی
۳٦٦	۱	« کاتب» نام خود را
۳٦۸	۱۱	ساکن قریهٔ پغمان
۳۸۰	۳	منشی محمد خان شوخ عظیم آبادی ـ ـ ـ

صفحه	سطر	درست
٤٤۷	۱۸	۵- کاتب: «کندیلعل»،
٤۵٤	۱۷	یادداشت‌های دعایی و
٤۸۳	۵	بحر هزج مسدس،
۵۰۲	۳	: «عبدالغفور لاهوری»،
۵۱۲	۲۷	محمود سلطان ارسلان حاجی
۵۸۱	۱۳	: «ابی عمرو بن الصلاح»
٦۰٤	٦	شرایط مسایل شریعت و
٦۲۸	۱۰	مجدد الف ثانی متوفی ۱۰۳٤ ه‍ ق»
٦۵۵	۱۹ و ۲۰	فتح محمد قوم وسندیه رانجه ساکن موضع مده تحصیل تخت هزاره میان رانجه والا».
٦۸٦	۲	سر زمین پاک و هند

the top with 525 manuscripts and Turkish and Pushto at the bottom with one and two manuscripts each. The multilingual copies have Persian-Arabic as first with manuscripts, followed by Persian-Turkish-Hindi with two and the rest with one manuscript each to their combined credit.

The manuscripts cover 15 broad subjects, which when broken up number as high as 5000 minor subject. They have all been classified according to Dewey System. There are 316 manuscripts on Literature, 239 on Religion, 20 on History, 26 on Medicine, 14 on References, 14 on Linguistics, 1 on Zoology, 19 on Astronomy, 5 each on Morals, and Philosophy, 4 on Psychology and another on Sociology.

There are more than one copy of 42 books. Among these, Ghazzali stands first with 10 copies of his Kimiaye-Sa'adat and 5 copies of Iḥia-'Ulum Al-ddin, and Maulana Jami second with four copies of his Diwan, and Sa'di Shirazi third, and Hafiz Shirazi fourth of their works.

And before closing, I must express my gratitude to Dr. Ali A. Jafarey, Director of Iran Pakistan Institute of Persian Studies for his advice and assistance; Syed Pir Hussamuddin Rashidi for his scholarly hints, Dr. Mohammad Javad Maṣhkur for his guiding encouragement, Prof. Ahmad Hussain Ahmad Quraishi Qul'ahdari, Mr. Ahmad Monzavi, Hakim Mohammad Hossain 'Arshi, Dr. Seyfullah Vahid Nia, Mr. Noor Mohammad Quraishi, Mr. Mohammad Nazir Ranjha, and Sayyed Arif Nowshahi. At the end, I am very thankful to my wife, Mrs. Aghdas Rizwani (Tasbihi) who has helped me in many ways to complete this work.

I hope that this effort of mine will prove useful to the scholars of the Common Heritage of Iran and Pakistan and serve to strengthen the cultural bonds that bind the two brotherly countries.

M. H. TASBIHI

Islamabad, Pakistan
21st of January 1977

In the name of God, the Benificent, the Merciful

Praised be God, the Great, the One, Who granted me the strength to author the third volume of the "Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbaksh Library" of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies and present it to lovers of books and manuscripts, seekers of lore and literature and devotees of religion and intuition.

This volume enumerates alphabetically 400 manuscripts 600 to 1000, but the actual number of the books described comes to 687. There are 30 miscellanies which contain a total number 287 of treatises and books. The Library has, to this date, 7900 manuscripts. Of them, 428+397=825 were catalogued in the first and second volume, 687 are described in the present volume and 1100 have been defined in the fourth volume—under print—in all 2612 manuscripts. The present volume has comparatively more rare books.

The method followed in the same nine-caption one of describing a manuscript by the data it provides to make it as self-introducing as possible. No particular claim has been made to introduce a manuscript as rare, unique or unpublished or otherwise give data about other copies existing in other libraries or private collections or whether published or not. This would not have heen accurate and up-to-date. However, I know that almost half of the manuscripts described here have not been published at all. Some of them, Diwan Seifulddin Isfarangi, Tafsir e-Darwajaki, Diwan-e-Hakim Shafaye Isfahani Al-Majmoo'a, Guldaste Ma'ni va Nekate Ash'ar, Kashful Asrar va 'Oddatul-Abrar, Fawayed Firoozshahi and Majmoo'a Asare Shah Da'y Shirazi, are among the best manuscripts of this volume.

The manuscripts described in this volume are in six languages : Persian, Arabic, Turkish, Punjabi, Pushto, Urdu. Persian stands on

PUBLICATIONS OF THE

IRAN PAKISTAN INSTITUTE OF PERSIAN STUDIES

1. Catalogue of the Manuscripts in the Ganj-bakhsh Library of Iran Pakistan Institute of Persian Studies, Volume I, by Mohammad Hossein Tasbihi.
2. Life and Works of Shaikh Baha al-Din Zakariyya Multani with supplement of Khulāsat al-Arifin, edited & composed by Dr. (Mrs.) Shamim M. Zaidi.
3. Catalogue of the Manuscripts of Khwaja Sana Allah Kharabati by Mohammad Hossein Tasbihi.
4. Two Twin Calendars, Two Odd Years & Only One City by Dr. Ali A. Jafarey.
5. Masnavi Mehr-o Māh by Jamali Dehlavi, introduction & annotation by Sayyid Hossamoddin Rashedi.
6. Shish Jihat, A Persian Hexagon by Rup Narayan, edited by Dr. Ali A. Jafarey.
7. Dad-i-Sokhan by Siraj al-Din Ali Khan Arzu, edited & annotated with an introduction by Dr. Sayyid Muhammad Akram.
8. Contemporary Persian Poets of Pakistan, Volume I, From Girami to Irfani by Dr. Sayed Sibte Hasan Rizvi.
9. Persian Studies in Pakistan by Dr. Ali A. Jafarey.
10. A History of Iran Pakistan Medical Relations, by Prof. H. Nayyar Wasti.
11. Catalogue of the Manuscripts in the Ganj-bakhsh Library, Volume II by Mohammad Hossein Tasbihi.
12. Persian Poetry in Baluchistan by Dr. Inamul Haq Kausar.
13. Rajtarangini (A History of Kashmir), edited & annotated by Dr. Sabir Afaqi.
14. Risalah-i-Qudsiyyah by Khwaja Mohammad Parsa, edited & annotated by Malik Mohammad Iqbal.
15. Libraries in Pakistan by Mohammad Hossein Tasbihi.
16. Catalogue of Manuscripts in the Ganj-bakhsh Library, Volume III by Mohammad Hossein Tasbihi.
17. Pak-Iran, a Common Culture by various Scholars.
18. Riaz al-Arifin edited & annotated by Sayyid Hossamoddin Rashedi.
19. Modern Trends in the Persian Language by Prof. A. Shakoor Ahsan.
20. Persian Poems of Shibli Nu'mani, edited and annotated by Dr. Mohammad Riaz.
21. Qiran al-Sa'din, by Amir Khusrau Dehlavi, Introduction by Prof. Ahmad Hasan Dani.
22. Jawahir-al-Aulia by Sayyed Mohammad Baqir Bokhari, edited & annotated by Dr. Raja Gholam Sarwar.

Name	:	Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbakhsh Library. Vol. 3
Author	:	Mohammad Hossein Tasbihi.
Foreword	:	Dr. Ali A. Jafarey, Director, Iran Pakistan Institute of Persian Studies.
Publishers	:	Iran Pakistan Institute of Persian Studies, House No. 34, Steeet No. 4, F-6/3, Islamabad.
Printers	:	Jadeed Urdu Type Press, Lahore. Tel : 64287.
Size	:	24 × 17 cms.
Copies	:	1000 Copies.
Paper	:	70 grams, Packages Limited, Lahore.
Typist	:	Abdul Rashid ibn Abdul Latif of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies.
Calligrapher	:	Sayyed Anwar Hossein "Nafees Raqam".
Binding	:	Jadeed Urdu Type Press, Lahore Tel : 64287.
Year	:	1977
Price	:	80 Pakistani Rupees

A Publication of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Serial No. 20

THE GANJ BAKHSH LIBRARY No. 3

CATALOGUE and BIBLIOTICS No. 4

CATALOGUE OF THE MANUSCRIPTS

in

THE GANJBAKHSH LIBRARY

of

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Volume III

by

Mohammad Hossein Tasbihi

IRAN PAKISTAN INSTITUTE OF PERSIAN STUDIES
ISLAMABAD - PAKISTAN
1977

jointly by the Ministry of Education and Scientific Research, Government of Pakistan and Ministry of Culture and Art, Imperial Government of Iran . . . . for an indefinite period."

The Institute has a library of its own. It has been named the Ganjbakhsh Library in honour of Hazrat Data Ganjbaksh, the first persian writer and the formost Sufi of Pakistan. He is Abu al-Hasan Ali ibn Uthman ibn Ali Jullabi Hujviri Ghaznavi of the Elementh Century A.D. His shrine in Lahore is thronged by pious pilgrims.

The Library has, 7900 a total of manuscripts and to this day, 11288 printed books. The cataloguing of these books has been entrusted to Mr. Mohammad Hossein Tasbihi, the Librarian and his colleagues.

Here is the third volume of the "Catalogue of the Manuscripts in the Ganjbakhsh Library", also by Mr. Tasbihi. It introduces another 400, rather 687, if one counts the books enclosed in collections, ... manuscripts. An efforts has been made to include a selection of rarties in stock.

It is hoped that this humble contribution will illuminate a rather dim corner of the wealthy wide world of the Pakistani Culture and will present the identity of the Common Cultural Heritage of Iran and Pakistan.

Islamabad, Pakistan
20th January, 1977

Ali A. Jafarey,
Director,
Iran Pakistan
Institute of Persian Studies.

In the name of God, the Beneficient, the Merciful

The conception of the establishment of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies formalized with the will—will to patronize Learning and promote Culture—of His Imperial Majesty Shahanshah Aryamehr of Iran and His Excellency the President of Pakistan translated in the joint communique of 4th November, 1969.

The Ministry of Culture and Art of Iran and the Ministry of Education and Scientific Research of Pakistan were entrusted with the task of drawing and implementing the project. The good will and the zeal of co-operation displayed by the authorities responsible was to such an extent that as soon as the bare outlines of the project emerged clear, preliminary steps were taken to implement it. The nucleus of the Institute was formed in form of a central office at Rawalpindi and it began functioning with no loss of time.

On 23rd October 1971, the Governments of Iran and Pakistan signed the Agreement 'regarding establishment of the Iran Pakistan Institute of Persian Studies in Pakistan.' The Institute stood established.

The Agreement begins : "The Imperial Government of Iran and the Government of the Islamic Republic of Pakistan being desirous of strengthening and perpetuating the bonds of cultural, educational and linguistic co-operation between the two countries and with the object of arriving at the greatest possible understanding between them through mutual friendly co-operation in these fields, have decided to conclude this Agreement on co-operation in the fields of Culture and Education."

And the Constitution defines the objectives of the Institute : "Pakistan is the proud possessor of a cultural heritage which has been enriched through centuries by the Persian Language, Literature and Art. In order to preserve and develop this heritage further 'an Iran Pakistan Institute of Persian Studies' shall be established in Pakistan

On the Auspicious Conjunction of

The Quaid-e-Azam Centenary Celebrations

1876-1976

and

The 50th Anniversary of the Pahlavi Reign

1926-1976

CATALOGUE OF THE MANUSCRIPTS

in

THE GANJBAKHSH LIBRARY

of

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Volume III

by

Mohammad Hossein Tasbihi

ARAN' ARAN PAKISTAN INSTITUTE OF PERSIAN STUDIES
ISLAMABAD - PAKISTAN
1977

CATALOGUE OF THE MANUSCRIPTS

in

THE GANJBAKHSH LIBRARY

of

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Volume III

by

Mohammad Hossein Tasbihi

PAKISTAN INSTITUTE OF PERSIAN STUDIES

ISLAMABAD, PAKISTAN

1977